IRODALOMTÖRTÉNETI

OLVASÓKÖNYV,

VONATKOZÁSSAL

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÉRE

KÉSZÍTETTE

TOLDY FERENC.

ELSŐ KÖTET.

PEST,
EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZ TULAJDONA.

M. DCCC. LXVIII.

229811

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1977

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZO.

Íme az Irodalomtörténet Előszavában megigért Olvasókönyv. Azon voltam, hogy az nyelvünk és irodalmunk történetének minden fontos és jellemzetes mozzanatait követve, a választott példadarabok a történeti előadás felvilágosítására, s némi részben legalább igazolására szolgálhassanak.

Mondom: némi részben, mert hogy ezt teljes mérvben teljesítse, arra ily, tancélra szánt, kézikönyv hivatva nem lehet, miután abból először a paedagogiai tekintet a költői műveknek igen nagy —, a bölcsészeti, történeti és szónoklatiaknak pedig nem kicsiny részét kizárja; másfelül az ily könyvnek mind közvetlen rendeltetése, mind a nevendék erszénye iránti kimélet által vont határok is gátolják a szerzőt, még a fő írókból is annyi mutatványt adni, amennyi által ezek szelleme kifejezve, formáik teljességökben megismertetve legyenek.

Minden ily szemelvényes könyvnek nem a sok anyag, hanem az épen elégségesnek célszerű megválasztása és szükséges irányzó s magyarázó készület helyessége határozza meg becsét. Sőt a *sok*, midőn *sok írótól*, s e mellett *egytől-egytől kevés* adatik, épen káros: mert sokfelé elszórja a fiatal ember figyelmét; mert ez sok részletet kezdetben még nem levén képes áttekinteni, tájékozódását majdnem lehetetleníti; mert — hogy hasonlattal éljek — a topographiai részletek által gátoltatni fog a kép geographiai physiognomiájához felemelkedni; mert az egészhez képest kevéssé jelentes írók sokasága által elfoglalt téren az irány-képvi-

selők szinte elveszvén, a kép lapos és elmosódott leszen a helyett, hogy azok határozott csoportokban, éles körvonalokkal, kidudorodjanak.

Azért egyfelül a különféle korok és irányok *fő* képviselőit állítottam össze, és csak is ezeket; másfelül az egyes darabok kiválasztásában is, *kivétel nélkül*, úgy jártam el, hogy *minden* darab képvisel valamit, minden darab nem csak magára tanulságos, hanem tanulságos irodalomtörténeti tekintetben is. S minthogy ily olvasókönyv tanodai használatra készül, elég ha ennyit ad: a több, ismétlem, haszontalan teher, figyelmet elszóró, kapkodásra csábító felesleg leendett; s azonfelül — vétkes üzérkedés. Mert amely nevendék a lelkes tanár által felgerjesztve, célszerű könyv segedelmével kellő tájékozást szerzett magának, az, a gymnásium, vagy főreáltanoda, elhagytával, eltolja azon három, vagy bár egy kötetes, de sok haszontalan lomtól zömök szemelvényeket, melyek az iskola számára annyi feleslegest, mert meg nem hódíthatót, a további önképzésre s az életre pedig kelletinél kevesebbet nyújtanak, miután belőlök az irodalomnak észhez, szellemhez és szívhez szóló egész nagy tartományai ex officio exulálnak.

Az itt közlött darabok, *minden kivétel nélkül*, megbizható szöveggel, az eredeti códexek és kiadásokból adattak. Azokat is új revísió alá vetettem, melyek egyik vagy másik chrestomathiai munkámban már adva voltak. Összesen négy vagy öt lényegtelen, az illető mű jellemét épen nem érintő, szót megváltoztattam, különben néhány nélkülözhetetlen darab felvehetetlen volt volna; ki is törlöttem a szöveg folytában néhány az egészre nézve jelentéktelen helyet; de nem dolgoztam át egy darabot sem, nem hagytam el oly helyet, mely nélkül az író gondolatmenetele szenved — amire pedig chrestomathiai irodalmunkban csudálatos példák találtatnak! De e pontról úgy, mint azon irodalmi rablásokról, mik szinte e téren, nem csak irodalmi hordárok és napszámosok, hanem már akademiai tag által is, az arcátlanság bátorságával üzetnek, legközelebb egy külön könyvemben leszen szó.

Mióta én Ó és Középkori Irodalomtörténetemben a nyelvtörténeti részt valamivel részletesben adtam elő, s a magyar „Entwurf“ saját javaslatomra felvette az ómagyar nyelvemlékek tudományos tárgyalását a gymnásium felső osztályaiba, ez a magyar irodalmi tanításnak csakugyan obligát tárgya lett. Azóta úgy tapasztaltam, hogy a mi gymnásiumi nevendékeink nincsenek előkészítve annak felfogására; s inkább szeretném azt, most már, a felső nyelvészeti (nem csupa nyelvtani), tehát egyetemi, tanításra fenntartva látni. Minthogy azonban jelenleg az még kivántatik a gymnásiumban is, s minthogy ezen részt a kézen for-

gó chrestomathiákba, itt-ott rosszal vegyítve, az én munkámból átvéve látom: itt sem akarhattam azt mellőzni; s irodalomtörténeti tankönyvem illető §§-ai kiegészítésére, adtam a fontosb emlékeket, nyomozásim mai álláspontja szerint számos nyelvtörténeti jegyzékek és magyarázatokkal, mikben, reménylem, nem kevés újra is fog akadni az ezekkel foglalkodó olvasó.

A többiben: a könnyebb és folyamatosabb használat okáért, az ómagyar mutatványok kivételével, valamennyit a mai orthographiával adtam, úgy, hogy csak a jegyek (betük) változtak, de nem soha a hang s a kiejtés, aminthogy az orthographia csak is eddig mehet; ahol pedig a magam írásmódjától eltértem, az jellemzés okáért történt. Minden ingadozás, következetlenség nem a könyvé, hanem az íróké. A tanár jól teszen, ha ilyeket nem hagy észrevétel nélkül, s a nevendékeket inti hogy olyakat kerüljenek, a nyelvjárási különbözések pedig mily szabályok szerint használhatók.

Találtatnak az íróknál nyelvtani hibák: azok is meghagyattak mivoltokban. Heltai péld., bár rendesen jó, székelyes, magyarsággal él, különösen a mondatszövésben, s idiotismusokkal és példabeszédekkel tudja fűszerezni beszédét: még is idegen (szász) eredete gyengéiből soha ki nem tudott vetkőzni. Különösen kiejtésére nézve a hangsúlyt gyakran a consonánsok kettőzésével támogatja, mint azt az erdélyi (és szepesi) szászoknál maig tapasztaljuk; a határozott s határozatlan formát gyakran felcseréli (még ilyen is akad akad: álljadsza, álljsza helyett, l. 40. sz.), néha kifelejti a birtokragot stb. De tősgyökeres, öntudatos, elegáns íróknál is találunk néha valódi nyelvhibákat; péld. Kazinczynál a visszavivő névmás egyeztetésében (magam testvérem); az ikes ígék ragozása pedig a XVII. század óta épen romlásnak indúlt. — Mindezeket nem szabadott javítani, de a tanár soha ne mulaszsza el olvasás közben az ilyeket kiemelni, megróni, megigazítani.

A széptani magyarázat nagy része a tanár feladása. Tehát: mi a különféle műnemek elméletét, a különféle formákat, tehát az időmértékek, schémák, versnemeket is illeti, valamint a különösségeket is, milyek péld. a néma és folyó mássalhangzók prozodiai viszonya, a *h*-nak szelletül vétele, az elisió, diphthongizálás stb, alkalmilag a magáéból világosítsa fel a tanár. Némely régibb versdaraboknál intésül az időmérték jeleivel jeleltetett meg a csupa hangsúlyon alapvó üteg . . . ilyeket is a tanár tartozik tovább fűzni. Hasonlókép a mythologiai fogalmak, a historiai és geographiai vonatkozások, s a képes beszédek közől is

csak a félre-esőbbek magyaráztattak meg jegyzésekben; amely helyek megfejtése különös nehézséggel nem jár, szinte tőle várathatván.

S ezek után, hivatkozva még az Irodalomtörténeti Tankönyv Előszavában mondottakra, óhajtom bár e munka is szolgálna nyelvünk s irodalmunk fejlődésének helyesb ismertetésére, költészetünk s nemzeti történetirásunknak pedig minél tágabb körökben megkedveltetésére.

Pesten, octóber 13-dikán 1867.

TOLDY FERENC.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ: ÓKOR.

A 8. §-hoz.

hasáb.

1. sz. A húnmondából. A gímszarvasról való monda 5

2. sz. A hétmagyar-mondából. A fejér ló regéje 7

MÁSODIK RÉSZ: KÖZÉPKOR.

A 10. §-hoz.

3. sz. Az ómagyar Halotti Beszéd . 9

4. sz. Könyörgés a halott felett . . 15

5. sz. A Königsbergi Töredék . . . 17

Ezen emlékek nyelvészeti összehasonlítása 17

Alaktani észrevételek ez emlékek nyelvéről 19

A 11. §-hoz.

6. sz. A királymondakörből. Endre és Béla Várkonyon 23

7. sz. A cserhalmi ütközet . . . 24

A 13. 14. 21. és 32. §§-hoz.

8. sz. Régi Biblia, Máté XXV. . . 27

9. sz. **Bátori László**, u. az. . . . 28

10. sz. **Erdősi János**, u. az. . . . 29

11. sz. **Káldi György** u. az. . . . 30

Hang- és alaktani észrevételek a Régi Biblia nyelvéről 39

12. sz. Mária siralma 41

13. sz. A Bernát-féle hymnusból. . 45

14. sz. A Margit-legendából . . . 47

15. sz. A nagy Ferenc-legendából . 51

Hang- és alaktani észrevételek a középmagyar emlékek nyelvéről. 55

A 14. §-hoz.

16. sz. Predikáció sz. Tamás apostolról 59

17. sz. Ének sz. László királyhoz . 65

18. sz. Qui habitat in adiutorio . . 67

A Carthausi Névtelen 69

18. sz. Sz. Gellért élete 69

19. sz. Béla herceg Lengyelországban 73

20. sz. Salamon és László Pozsony alatt 75

A 15. §-hoz.

21. sz. Ének Pannónia megvételéről 76

23. sz. A nagy Katalinlegendából . 81

24. sz. Karácsoni mysterium . . . 93

A 16. §-hoz.

Nyírkállai Tamás 97

25. sz. Jogtani emlékvers 97

A középkori nyelv vég korszakabeli sajátságai 98

HARMADIK RÉSZ: ÚJKOR.

hasáb.

A 21. §-hoz.

Komjáti Benedek 101
26. sz. Sz. Pál levele Philemonhoz. 101
Erdősi János 105
Telegdi Miklós 106
27. sz. Sz. Máté-napi beszéd . . . 106
Magyari István 108
28. sz. Az országokban való sok romlásoknak okai. 109

A 22. §-hoz.

A Szendrei Névtelen 113
29. sz. Szilágyi és Hajmási históriája 115
Ilosvai Péter 119
30. sz. Toldi utolsó kalandja . . . 119

A 23. §-hoz.

Tinódi Sebestyén 121
81. sz. Szondi eleste. 121

A 25. §-hoz.

Farkas András 123
32. sz. A zsidó és magyar nemzetről 123
Pesti Gábor. 127
33. sz. Aesópus Életéből 127
34. sz. A békákról és az ő királyokr. 129
35. sz. A kecskeollóról és farkasról 130
36. sz. A rókáról és az eszteragról. 130
37. sz. Az pókról és köszvénről . . 131
38. sz. Az nőstén oroszlánról és rókáról. 132
Heltai Gáspár. 133
39. sz. A rókáról és esztragról . . 133
40. sz. Egy rókáról, farkasról és oroszlánról 134

A 26. §-hoz.

Székely István.
41. sz. Iam lucis orto sidere. . . . 139
B. Balassa Bálint.
42. sz. Ének a Végekről 139
43. sz. A tavasz dicsérete. 141
44. sz. Krisztushoz vitézségért . . 142

hasáb.

A 28. §-hoz.

Zay Ferenc 145
45. sz. Az Landorfeírvár elveszésse. 145
Mindszenti Gábor. 149
46. sz. János király utolsó napjai . 149
Székely István 153
47. sz. Hunyadi János nandorfejérvári diadalma 154
48. sz. Mátyás német háborúja s dicsérete 155
49. sz. Évjegyzetek 157
Heltai Gáspár.
50. sz. Hunyadi János Bécsben . . 159

A 30. §-hoz.

Decsi János 163
51. sz. Catilina, I—IV. fej. 163

A 32. §-hoz.

Pázmány Péter 167
52. sz. A Kalauz I. könyvéből . . 167
53. sz. Pünkösd utáni X. vasárnapi beszéd 171
Szenci Molnár Albert 173
54. sz. Az Institútiókból 173
Káldi György. 177

A 33. §-hoz.

Szenci Molnár Albert 179
55. sz. Bizodalom istenben 179
56. sz. Az isten jó pásztor és gondviselő. 181
57. sz. Vágyódás isten után . . . 182
58. sz. Az isten mindenható . . . 184
Kathol. egyházi énekköltészet . 185
59. sz. Karácsoni ének. 187
60. sz. A köznapi énekek közől. VI. Zsolt.. 189
61. sz. A boldog szűz Máriához . . 191
62. sz. Sz. István királyhoz. . . . 191
63. sz. Halotti ének 193
64. sz. Valamely ártatlanról . . . 193

hasáb.

Rimay János 195
65. sz. Bizodalom istenben 195
66. sz. Lelki vigasztalás 196

A 33. és 34. §§-hoz.

Beniczky Péter 197
67. sz. Penitenciára indult szív könyörgései 197
68. sz. Útra indúlva 200
69. sz. A Példabeszédekből. . . . 202

A 35. §-hoz.

Gróf Zrínyi Miklós 203
70. sz. Török apród éneke 205
71. sz. A siklósi csata 207
72. sz. Radivoj és Juranics halálok. 216
73. sz. Feszületre. 225
Gyöngyösi István 227
74. sz. Kemény fogsága 227
75. sz. Kemény békói 236

A 37. §-hoz.

Gróf Kohári István. 239
76. sz. Példás vadkert 239

A 39. §-hoz.

Pethő Gergely 241
77. sz. Bocskai István támadásáról (Bevezetés) 241
78. sz. Bethlen Gábor harmadik támadásáról 243

A 40. §-hoz.

Szalárdi János 249
79. sz. Siralmas Krónika II. k. 1. r. 249
Kemény János 254

hasáb.

80. sz. Bethlen Gábor halála és jelleme 254

A 41. §-hoz.

Gróf Zrínyi Miklós Áfiuma . . . 257
81. sz. Exordium 257
82. sz. Mit kell tennünk 261

A 42. §-hoz.

Apácai Cseri János.
83. sz. A tudománynak kezdetiről . 263
84. sz. Az elefánt erkölcsei. . . . 265

A 49. §-hoz.

Nagyajtai Cserei Mihály . . . 267
85. sz. Gróf Zrínyi Miklós halála . 267
86. sz. Tofeus Mihály 270
87. sz. Buda visszavétele. 272

Az 50. §-hoz.

Rádai Pál 273
88. sz. A keresztviselésről 273
B. Amade László 275
89. sz. Katonadal 275
Faludi Ferenc. 277
90. sz. Forgandó Szerencse. . . . 277
91. sz. Tarka madár. 279
92. sz. Pásztorversenygés 280

Az 51. §-hoz.

Faludi Ferenc
93. sz. A „Szent Ember"-ből . . . 281
Mikes Kelemen 283
94. 95. sz. Levelek a selyemtenyésztésről. 283
96. sz. Levél az erdélyi úrfiak neveléséről. 291

NEGYEDIK RÉSZ: LEGÚJABB KOR.

Az 57. §-hoz.

Bessenyei György 297
97. sz. Ágis tragédiája 297
98. sz. Pontyi (vígj.). 301
99. sz. Az Ember Próbájából . . . 304
100. sz. Epistola Barcsayhoz . . . 306
101. sz. Az ember belső becséről. . 307
102. sz. Hazafiúság 309

Az 58. §-hoz.

Báróczy Sándor 311
103. sz. Zikhem az atyjának . . . 311

hasáb.

Ányos Pál 313
104. sz. Az isteni gondviselés . . . 313
105. sz. Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál . . . 318
106. sz. Karácson napján 319

Az 59. §-hoz.

Révai Miklós 319
107. sz. Tibull I. k. 10. alagyája. . 321
108. sz. A lélek halhatatlansága . . 323
109. sz. Anakreon után. 324
110. sz. A hazatért magyar koronának örömünnepére. 324
Virág Benedek 327
111. sz. A győzedelmeskedő magyar sereghez török háborúkor. . . 327
112. sz. Nunkovics György emlékezete. 330
113. sz. A bölcsről. 331
114. sz. A szent. 331
115. sz. Lantomhoz 332

A 60. §-hoz.

Dugonics András 333
116. sz. Árpádnak utólja 333
Gróf Gvadányi József 337
117. sz. „Egy Falusi Notárius Budai Utazásá"ból 337
Pálóci Horváth Ádám 341
118. sz. Vídúlás. 341

A 62. §-hoz.

Gróf Rádai Gedeon 343
119. sz. „Árpád" kezdete 344
120. sz. Török ifjú éneke. 346
121. sz. A tormába esett féreg. . . 347
Verseghy Ferenc. 349
122. sz. Lilla. 349
123. sz. Klárika. 349
124. Barátnémhoz 351
125. sz. Kutyám dicsírete. 351
Bacsányi János 353

hasáb.

126. sz. Serkentő ének. 353
127. sz. A bújdosók 355
128. sz. A Mester és a Tanítvány. . 356
Szentjóbi Szabó László 357
129. sz. Indúlj-dal Dobozy Lajoshoz 357
130. sz. A sírhalom 360
Dayka Gábor 360
131. sz. A virtus becse. 361
132. sz. Az esztendő első napján. . 361
133. sz. Titkos bú. 362

A 63. §-hoz.

Kazinczy Ferenc. 363
134. sz. Baróti Szabó Dávid. . . . 363
135—137. sz. Barátságos Levelei közől 368
Kármán József. 375
138. sz. A fejveszteség. 375

A 64. §-hoz.

Csokonai Vitéz Mihály 279
139. sz. Bacchushoz. 379
140. sz. Barátságos búcsúvétel . . . 381
141. sz. A haldokló Sokrates . . . 382
142. sz. A lélek halhatatlansága (II. én.). 383
143. sz. Töredék a „Konstancinápoly" című költeményből. . . 385
144. sz. Zsugori uram 386
Kis János 387
145. sz. Hajósének 387
146. sz. Atyai Búcsúzás. 389
147. sz. Hálaadás gróf Festetics Ignáchoz. 390
148. sz. Sopron tájékához. 384

A 65. §-hoz.

Kisfaludy Sándor 395
149. 150. sz. Himfy I. 57. 75 . . . 395
151 - 157. sz. Himfy II. 46. 50. 51. 53. 75. 121. 130. 397
158. sz. Dobozi Mihály és hitvese 399—406.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI

OLVASÓKÖNYV.

ELSŐ RÉSZ.

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL 1807-IG.

MAGY. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ELSŐ RÉSZ.

ÓKOR.

A 8. §-hoz.

1. sz. A HÚNMONDÁBÓL.

A gímszarvasról való monda.

A XIV. század elején virágzott *Márk* barát krónikaszerkesztményéből (I. k. 2. §.), Szabó Károly fordítása után (Marci Chronica, Pest 1867). Különben Márk a hún s a magyar őskorra nézve csak átíró, s nem szerző volt. Hogy egyébiránt a krónikás a mondaénekeknek csak sovány és józan vázlatát adta, magától értetik, s így e mutatványok csak is a rég elpendült nemzeti monda tartalmáról, nem formájáról is, adnak némi fogalmat.

Néha napján Hunor és Magyor vadászni menvén, a pusztában egy gímszarvasra bukkantak, melyet, amint előttök futott, a Meótis ingoványaiba kergettek.

Bejárván azon ingoványokat, e földet baromtartásra alkalmasnak találták; s azért, atyjokhoz visszatérvén, tőle búcsút vettek, s minden vagyonostól a meótisi ingoványok közzé szállottak, hogy baromtartani ott lakjanak.

Bemenvén tehát oda, öt esztendeig ott maradának; hanem a hatodikon kimenvén, a pusztában véletlenül a Berek fiainak[1]) nejeire és leányaira találának, amint férjeik nélkül sátrak alatt tanyázva a kürt ünnepét[2]) üllötték, és zene hangjai mellett lejtettek. Kiket is vagyonostól[3]) sebes nyargalva a Meótis ingoványaiba vivének.

Történt pedig, hogy azon leányok közt Dúlának, az alánok fejedelmének[4]), két leányát is elfogták, kiknek egyikét Hunor, másikát Magyor vette nőül; s ezen nőktől vették eredetöket minden húnok vagy magyarok[5]).

---

[1]) Azaz a berkes vidék lakói. — [2]) Ilyennek a rokon tatár népeknél tudtomra nincs többé nyoma. — [3]) Hihetőleg edényeik, kobzaik, ékszereik értendők. — [4]) Nevezetes, hogy a monda ily közel rokonságba hozza a húnokat az alánokkal, kik bajjal lesznek germánok. — [5]) A Márk krónikaszerkesztménye szerint Hunor és Magyor Magyog, Jáfet fiának, voltak volna fiai. Figyelemre méltó hogy a tatárok is Jáfetre viszik fel eredetöket, s annak unokái, *Alánza* khán iker fiai, Tatár és Mogol, tétetnek a tatárok és mongolok őseikké. Figyelmezzünk a rokon népek eredetére vonatkozó mondáknak, minden zavarosságok dacára, csodálatos és nem ok nélküli titkos rokonságára.

2. sz. A HÉTMAGYAR-MONDÁBÓL.

A fejér ló regéje.

Szinte *Márk* barát krónikájából (II. k. 13. §.). — Alább (21. sz.) látható e mondának, mint látszik a XIV. század második felében, már innen készült verses átdolgozása.

Hallván a magyarok Pannónia földének jóságát dicsértetni, s hogy a Duna a legjobb folyóvíz, és hogy azon tájnál a világon jobb föld nincsen, köztanácsot tartva, Kücsidet[1]), Kund fiát, követül küldék, hogy menjen és tekintse meg azt az egész földet, és ismerje ki a föld lakosait.

Midőn tehát Kücsid Magyarország közepébe érkezett és a Duna mellékére ereszkedett, a helyet gyönyörűségesnek, a földet köröskörül jónak és termékenynek, a folyó vizét is jónak, mellékét jó legelőnek látta, s megtetszett neki.

Aztán Szvatoplughoz mene, a tartomány fejedelméhez, köszönté őt az övét nevében, és előadá az okot, melyért jöt vala. Szvatoplug nagyon megörült, mert azt gondolja vala, hogy földmívelők, s azért jönnek hogy a földet míveljék ; s azért a követet megörvendeztetve bocsátá el.

Kücsid pedig a Duna vizéből kulacsát megtöltvén, perje füvel tömlőjét megrakván, a feketehomok földből is mutatót vivén, visszatért az övéihez.

S amint elbeszéllt mindent amit hallott és látott vala, nagyon megörülének, és a kulacs vizet, a földet és füvet bemutatá nekiek ; melyeket megízelítvén, jól átlátták, hogy a föld igen jó, vize édes, s legelőin olyan füvek teremnek, amint a követ beszéllte.

Árpád fejedelem pedig övéi közt kürtjét a Duna vizéből megtöltvén, az összes Magyarország színe előtt arra a kürtre a mindenható isten kegyelmét kéré, hogy azt a földet az Úr engedje nekiek örökre.

Aztán köz tanácsból ugyanazon követet visszaküldék Szvatoplughoz, és földért egy nagy lovat küldének neki megaranyozott nyereggel és aranyos fékkel ; melynek láttára a fejedelem még jobban megörült, mert azt alítja vala, hogy azt mint valami zsellér nép földért küldték.

A követ tehát azt kéré a fejedelemtől, hogy adjon földet, füvet és vizet. A fejedelem tehát elmosolyodék, és monda: Vegyenek, amennyit akarnak, ezért az ajándékért. S a követ így visszatére az övéihez.

Árpád pedig és a magyarok hét fejedelmei e közben bemennek vala Pannóniába, nem mint jövevények, hanem mint a föld örökös jogú birtokosai.

S akkor más követet küldének Szvatoplughoz ezzel az izenettel: Árpád s az ő emberei azt mondják neked, hogy azon a földön, melyet tőled megvettek, tovább semmikép ne maradj, mivel földedet lovon, füvedet féken, vizedet nyergen megvették, és te, szegénységed és kapzsiságod miatt a földet, füvet és vizet nekik engedted.

Midőn a fejedelemnek ez izenetet elmondák, így szólott: Azt a lovat bunkósbottal agyon ütöm, a féket a rétbe rekkentem[2]), s a nyerget a Duna vizébe vettetem.

S a követ monda neki: S aztán az én uramnak mi kára lesz benne? Ha a lovat agyon ütöd, az ő kutyáinak adsz eledelt; ha az aranyos féket a fűbe rekkented, kaszáláskor az ő emberei lelik meg ; ha az aranyos nyerget a Dunába vetteted, az ő halászai vonják ki a partra, s azok viszik haza. Akié a föld, a fű, a víz, azé minden.

A fejedelem ezt hallván, hirtelen hadat szede, félvén a magyaroktól segítséget is kapa barátjaitól, s mind ezeket egybe gyűjtvén, ellenök indúlt.

---

[1]) Azaz Kicsid, v. Kis A latin szövegben „Kusid" máskép nem olvasható, levén u=ö v. ü, s=cs.

[2]) Régi: rejtem.

Azok e közben a Duna mellé érkezének, s egy gyönyörűséges mezőn hajnal hasadtával harcra kelének. Az Úr segedelme pedig a magyarokkal vala, kiknek színétől Szvatoplug futásnak eredt, kit is a Dunáig űzének: ott aztán ijedtében a Dunába szöktetett, s annak sebes vizébe fúladott.

MÁSODIK RÉSZ.

KÖZÉPKOR.

A 10. §-hoz.

3. sz. AZ ÓMAGYAR HALOTTI BESZÉD.

Az eredetinek mása.

1. Latiatuc feleym [1]) zumtuchel mic vogmuc.
2. ysa [2]) pur es chomuv uogmuc.
3. Menyi milostben [3]) terumteve [4]) eleve [5]) miv isemucut [6]) adamut.
4. es odutta vola neki paradisumut hazóá.

Szerző olvasása.

1. Látjátők, feleim, szömtökhel mik vagymők:
2. iza! pőr es chamuv vágymők.
3. Menyi milásztben terömteve (isten) eleve miv isemököt Ádámot,
4. es ádőtta vála neki Paradicsomot hazáá,

Újmagyar fordítás.

1. Látjátok atyámfiai, szemetekkel, mik vagyunk:
2. Bizony! por és hamu vagyunk.
3. Mennyi malaszttal teremté isten kezdetben mi ösünket, Ádámot!
4. és adta vala neki Paradicsomot hazává,

---

[1]) *Fele* (nem fél) testvért, atyafit jelent, s fe van mind maig a *fele*-ség, *fele*-barát, és *fele*-kezik, felekezet szókban. Birtokos alakban fele im, mint szüle-im. — Hogy e *fele* nem azonegy a *fel*, ma *fél* (dimidium) szóval, a rokon nyelvek bizonyítják, hol e kétféle fogalom (frater és dimidium) szinte hasonló ugyan, de nem azonos szókkal jeleztetik, levén a lapp és esztben *wäli* a fele (testvér), és *pele* a fel v. fél (dimidium.)

[2]) *Ysa*, és alább a 8. 16. 17. versekben *isa*, mint a török és finn nyelvekben fenmaradt rokon szók, éles sziszegővel ejtendő: *iza!* (iz[a]), s erősítő indulatszó, a lapp és esztben *v* előtéttel, a magyarban vastag ajak-mássalhangzóval (b) használtatik: biz! s képzővel: bizony!

[3]) *Milost*: miloszt, szláv szó: kegyelem; ma már: malaszt.

[4]) Itt világosan kimaradt a verbum regens, mely nem lehet más, mint: Isten.

[5]) Azaz: kezdetben. A latin szövegben, melyet a HB követett, *primum* áll. „Eleve" ma is használt mindennapi szó, melyre tehát itt csak azért tétetik jegyzés, mert mióta Révai azt részesülőnek vette (*élő* értelemben), sokat fárasztott mindnyájunkat, kik ez emlékhez szóltunk.

[6]) *Is*, a rokon finnben kihangzással: ise, atyát jelent; ma *ős*, ősnek ejtjük.

[7]) *Gimilci*, itt *i* kihangzással, alább, a 6. 8. 10. 11. 12. v., a nélkül csupán *gimilc*: ejtése gimilcs (egy tőről szakadván a gümő-vel), vagy már lágyítva: gyimilcs; előfordúl gyemelcs, gyömölcs alakban is, végre gyümölcs. A többesrag itt nem *ik* (mint azt az „Ó és Középkori M. Nemz. Irod. Tört." 3-d. kiad. I. k. 107. lapja hibásan állítja), hanem csupán *k*, mely i-vel végződő tő és keresztnevekhez mindig így, tehát hangzótlan alakban, járúl, p. gili, gili-k, Józsi, Józsi-k stb.

Az eredetinek mása.

5. Es mend paradisumben uolov gimilcictul[1]) munda nekí elnie.

6. Heon [1]) tilutoa [2]) vvt ig [3]) fa gimilcetvl.

7. Ge [4]) mundoa nekí meret [5]) num eneye.

8. ysa kí nopun emdul oz gimilstvvl. halalnec halaláál holz.

9. Hadlaua [6]) choltat terumteve [7]) istentvl. ge feledeve.

10. Engede urdung [8]) intetvinec. es evec oz tiluvt gimilstvvl.

11. es oz gimilsben halalut evec.

12. Es oz gimilsnek vvl keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola.

13. Num heon muga nec. ge mend vv foianec halalut evec.

14. Horoguvec isten. es veteve vvt ez muncas vilagbele. es levn halalnec es puculnec feze. [9]) es mend vv nemenec.

Szerző olvasása.

5. Es mend Paradicsómben válou gyimilcsiktől mónda neki elnie,

6. Heán tilótáa vőt igy fa gyimilcsétől.

7. Gye móndáa neki mérett nöm eneik:

8. Iza! ki náp5n emdöl áz gyimilcstől, halálnek halaláal hálsz.

9. Hadlava choltát terömteve istentől, gye feledeve;

10. Engede ördöng intetvinek, es evék áz tilót gyimilcstől,

11. es áz gyimilcsben halalót evék.

12. Es áz gyimilcsnek öly keserüv vála vize, hogy tórkbókat mige szákásztja vála

13. nöm heán mógan ek, gye mend vő fajának halalót evék.

14. Hárágnvék isten, es veteve vőt ez munkás világbele, es leön halálnek es pökólnek fesze, es mend vő nemének.

---

5. s egész Paradicsomban levö gyümölcsökkel mondá hogy éljen,

6. csupán egy fa gyümölcsétől tiltá őt el.

7. De meg is mondá neki, miért ne ennék abból, tudnillik:

8. „Bizony! amely nap e gyümölcsből eendel, halálnak halálával halsz.“

9. Hallá teremtő istentől holtát (leendő halálát), de feledé azt;

10. s engede ördög incselkedésének, és evék a tiltott gyümölcsből,

11. és e gyümölcsben halált evék.

12. E gyümölcsnek leve pedig oly keserű vala, hogy torkát szegte,

13. és nem csupán magának, hanem az egész emberi nemnek halált evék.

14. Megharagvék azért isten, és e bajos világba veté őt, s e világ a halálnak s pokolbeli gyötrelmeknek fészke lőn, nem csak az ő, hanem az egész emberi nem számára.

[1]) Heon: heán, azaz csupán. A középkorban „üresen“ értelemben. A *he*, *hi* gyökből, ahonnan he-ány, hí-a van, hiány, hiba származnak. — [2]) *Tilutoa*: tilótáa: tiltá. — [3]) *Ig*: igy, ahonnan: igyenes, igyenlő, és az Árpádkori okmányokban a sok igyház: egy, egyenes, egyenlő, egyház. — [4]) *Ge*: gye, lágyított formája a szokott *de*-nek. Így ejtetik tájilag a dió diák is gyiónak gyiáknak. — [5]) *Mérett*, azaz miért. Az *ert* rag itt teljesebb (erett) formájában van. Mérettnek olvasandó pedig, mert az eredeti e hang itt *i*-vel olvadt össze (*miert*), *ie* pedig leszen összeolvadva é. — [6]) *Hadlava*, maiasan hallá. A *d* itt nem íráshiba, mint Révai után véltük, sőt a *hall* formának első *l*-je a d-nek áthasonúlásából eredt, mint azt Hunfalvy Pál a rokon finnből kimutatta, hol a „hall“ hadl. — [7]) *Terumteve*, maiasan: teremtő; még pedig nem félmúlt, hanem jelen részesülő. Ez t. i. az ómagyarban, sőt a középmagyarban is, *e a*-val képezte tett, így: ele, szüle (ma is: ele-je, szüle-i), idvezi e, esztende. Hogy e forma szinte úgy vett fel hajdan *ve va* toldalékot, mutatja a rokon nyelvek analogiája, hol viszont a *ja je* toldalékkal találkozunk; így az esztben: wär*aja*: magy. verő, and*ja*, magy. adó, lak*ja*, magy. lakó (azaz lakmározó, melynek legegyszerűbb alakja nálunk is: *lak*-ik, péld. jól lakik); a lappban: csälen*je*: csaholó, csäpen*je*: csípő stb. — [8]) *Urdung*: ördöng, mely még ma is fenvan az „ördöngös“ melléknévben. — [9]) *Feze*: ez azon egy szó a HB-ben, mely a vizsgálókat

Az eredetinek mása.

15. Kic ozvc. miv vogmuc. Hug es tiv latiatuc szumtuchel.

16. isa es num igg ember mulchotia ez vermut.

17. ysa mend ozchuz iarov vogmuc.

18. Wimagguc uromc isten kegilmet ez lelic ert [1]).

19. hug iorgossun [2]) vv neki. es kegiggen. es bulscassa mend vv bunet.

20. Es vimagguc szen achscin [3]) mariat, es bovdug michael archangelt, es mend angelcut. hug uimaggonoc erette.

21. Es uimagguc szent peter urot. kinec odut [4]) hotolm ovdonia. es ketnie. hug ovga mend vv bunet.

Szerző olvasása.

15. Kik ázók, mi^{v} vágymók : hógy-es ti^{v} látjátók szömtökhel.

16. Iza ! es nöm igy ember mul^{ch}hátja ez vermöt :

17. iza ! mend áz^{ch}hoz járou vágymók.

18. ^{v}Imádjók urám^{c} isten kegyilmét ez lelikert,

19. hógy iorgássón ^{v}őneki, es kegyidjen, es bólcsássa mend ^{v}ő bűnét ;

20. es ^{v}imádjók szent a^{ch}sziny Máriát, es boudóg Michael archangelt, es mend angyelkót, hógy ^{v}imádjánák erette ;

21. es ^{v}imádjók szent Peter urát, kinek ádótt há:álm oudánia es ketnie, hógy oudja mend ^{v}ő bűnét ;

---

15. Amik e halottak, ugyanazok vagyunk mi is, amikép ime szemetekkel látjátok,

16. mert bizony egy ember sem kerülheti el a sírt,

17. sőt mindnyájan közelebb s közelebb járúlunk ahoz minden léptünkkel.

18. Könyörögjünk azért urunk istenünknek kegyelemért e megholt ember részére,

19. hogy irgalmazzon neki, és kegyelmezzen neki, és bocsássa meg minden bűneit !

20. Könyörögjünk szent Mária asszonynak és szent Mihály arkangyalnak, s minden angyaloknak, hogy imádkozzanak érte ;

21. és könyörögjünk szent Péter úrnak, kinek hatalom adatott oldani és kötni, hogy oldozná fel minden bűneitől ;

---

annyi ideig sikertelenül fárasztotta. Hunfalvy Pálnak lesz igaza, ki szerint az *fesz*, t. i. feszek, ma, nyújtva : fészek, s egy a finn peszä-vel. Így sem ad ugyan egészen helyes értelmet — de nem képzelhető e helyen semmi szó, mely azt adhatna, s azért stiláris hibát kell szükségkép feltennünk. Mint véltem a stíl javításával az író által kifejeztetni akart gondolatot, a fesz (fészek) szó megtartásával, kifejezhetni, a fen látható fordítás mutatja.

[1]) *Lelic ert*, olvasom : lelikert. E szó első tagjában nyílt *e* ejtendő, mert a gyök : le, *le*^{h} (*le*+b+eg, *le*+v+eg, *leh*+el, *le*+l+ed+z+ik, *le*+l+ek, *le*+l+k+em stb.) A második tagban a Czuczor harmadik *e*-je van, mely *i*-vel váltakozik. Az okadó rag *ert*, mit a *mert* összetétel bizonyít. A *nyújtás* az ért, érett-em stb formákban, úgy mint a mai lélek-ben, a mai és, én (es, en), a bé (be), *énd ánd* (leend, adand) és számtalan más esetekben, *idővel*, erősítés, nyomosítás okáért, sokszor csak bal szokásból, hatalmazott el. Ezt itt csak figyelmeztetésül azoknak, kik az európai tudomány által rég elismert azon hangtani törvényt nem ismerik, mely szerint *nincs eredeti nyújtott hangzó*, s hogy a nyújtás mindig vagy összeolvadás, vagy erősítés, vagy az eredeti hangtörvények értékének elhomályosodásával bal szokás eredménye. Mi a *kettős mássalhangzók*ról is áll. Itt ezeket teljesen kifejteni nincs hely : csak követett irásmódom indokolására legyen az itt egyszer mindenkorra érintve. — [2]) *Iorgossun* : az i^{o}rgát ige kötmódja ; ma volna : irgalmazzon ; levén a tő i^{o}rg, az *i* kihangzásával, e nélkül : *irg*. — [3]) *Achscin* : hangváltozások után ma már : asszony. A szó azon, nyelvünkből rég kiavúlt, két elemet mutatja fel, mely most már csak a rokon keleti-törökből érthető, s mik szerint a szó fejérszemélyt fejezett ki. — [4]) *Odut* : ádótt, az ös szenvedő forma maradványa (adik, mint érzik, hallik még ma is), s nem irásbeli hiba, mint egykor magam is véltem.

Az eredetinek mása.

22. Es vimagguc mend szentucut. hug legenec nekí seged uromc scine eleut. hug isten ív uimadsaguemia bulsassa vv bunet.

23. Es zoboducha[1]) vvt urdung ildetuitvl. es pucal kinzotviatvvl. es vezesse vvt paradisum nugulmabeli [2]).

24. es oggun neki munhi uruzagbele[3]) utot. es mend iovben rezet.

25. Es keassatuc uromchuz charmul. Kirl.

Szerző olvasása.

22. es ᵛimádjǒk mend szentököt, hǒgy legyenek neki segéd urámk színe eleött, hǒgy isten iᵛ ᵛimádságǒk miá bǒlcsássa ᵛő bűnét,

23 es szábádóᶜha ᵛöt ördöng ildetᵛitől es pǒkől kínzátᵛjától, es vezesse ᵛőt Paradicsǒm nyugǒlmabeli,

24. es ádjǒn neki mönyʰi ǒrǒszágbele utát, es mend jouben reszet!

25. Es keátsatok uránkhǒz ᶜhármúl: Kyrie eleyson!

---

22. és könyörögjünk minden szenteknek, hogy pártfogói legyenek Urunk színe előtt, s imádságaik által bűneinek bocsánatot nyerjenek,

23. s hogy isten az ördög üldözésétől s a pokol kínjaitól megszabadítván őt, Paradicsom nyugalmába vezesse,

24. s a mennyország utát (kapuját) megnyissa előtte, s neki minden jóban részt adjon!

25. S kiáltsatok urunknak háromszor Kyrie eleysont.

---

4. sz. KÖNYÖRGÉS A HALOTT FELETT.

1. Scerelmes bratym uimaggomuc ez scegin ember lilkiert.

2. kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl [4]) mente.

3. kinec ez nopun testet tumetívk.

4. hug ur uvt kegilmehel abraam. ysaac. iacob. kebeleben helhezie.

5. hug birsagnop ívtua mend vv szentíi es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie vvt. Es tiv bennetuc. clamate m. K.

1. Szerelmes bratim! ᵛimádjǎmǒk ez szegíny ember lilkiert,

2. kit úr ez nǎpǒn ez hǎmǒs világ timnöcebeleöl mente,

3. kinek ez nǎpǒn testét tömetjök:

4. hǒgy úr ᵛöt kegyilméhel Ábraám, Izsák, Jákob kebelében helyhezje,

5. hǒgy birságnǒp jutva mend ᵛő szentii es önöttei közikön jou feleöl iokʰtatnia íleszje ᵛöt es tiᵛ bennetök. Clamate ter: Kyrie eleison.

---

[1]) *Zoboducha*: szábádóᶜha, a középmagyarban már gyenge torokszellettel: szabadóha; a mai népnyelvben *j*-vel: szabadíja, meríje; ma általában szabályosban: szabadítsa. E változó formák t. i. az ösi ájt, ojt, ejt, öjt képzőnek kifejtése, mikből az ót, és ít, őt formák változtak el, míg az *ít* tartotta meg az egyeduralmat; úgy a parancsoló *j* változásainak tárgyalása, itt igen messze vezetne. — [2]) *Nugulmabeli*: nyugǒlmabeli, ma nyugalmába. Itt csak a beli, bele kiemelendő, melynek elkopása a mai *be* rag, mely végre hangrendi változással *ba* is lett. — [3]) *Munhi uruzagbele*: mönyʰi-ǒrǒszágbele, ma: mennyországba. Itt a mönyʰi torokszellete s a kihangzás kiemelendők: az első elkopván, az *ny* ma már kettősen ejtetik; az *i* kihangzás a neki megfelelő *e*-vel fenmaradt a melléknévben: mennye-i. A *bele* a 3. jegyzetben lelte már megvilágosíttatását. — [4]) *Timnucebelevl*: timnöcebele-öl, ma: tömlöcéből. Itt a tömlöc szónak még eredeti szláv alakján kivül csak a bele-öl magyarázandó, mely eredeti teljes alakja a mai ből-nek, mely a tő elkopásával, annak gyöke s a távolító rag összeolvadásából lett, így: be+öl. [5]) *Kegilmehel*: kegyilmé-hel, melyben a harmadrendű *e* változatán, az *i*-n kivül, csak a *v* változata (h) megjegyzendő.

Újmagyar fordítás.

1. Szerelmes atyámfiai! imádkozzunk e szegény eemer lelkéért,
2. kit úristen e napon az álnok világ tömlöcéből kimentett,
3. s kinek testét e napon temetjük:
4. hogy az úr öt kegyelme által Ábrahám, Izsák és Jákob keblébe juttassa,
5. és, eljövén az itélet napja, feltámaszsza őt és titeket, hogy szentei és boldogai között jobbjára iktassa (helyezze).

---

5. sz. A KÖNIGSBERGI TÖREDÉK.

Az eredetinek hasonmásából.

1. ug scolanoc. Wylagnoc kezdetuitul fuguan. rohtonc ez nem levt wala. hug scuz lean. fiot sciulhessen. scuz segnec tukere. tistan maradhassun es nekunc hyrunc benne ne leyessen.

2. Tudyuc latiuc evt scuz leannac, qui vleben tart chudal(a)tus fiot,

3. furiscte, musia, etety ymletí, ug hug ana sciluttet.

4. de qui legen neky atia, ozut nem tudhotiuc.

5. Ez oz ysten, mint evt esmeriuc. quit sceplev nem illethet, mert ha ysten ev num uolna my es benne bynut lelhetneync. Amen.

Szerző olvasása.

1. . . . úgy szólanák: Világnák kezdetvitől fógván róhtonk ez nem leött vala, hógy szözleány fiót szülhessen, szőzségnek tőkere tisztán maradhassón, és nekönk hírönk benne ne lejessen.

2. Tudjok, látjok őt szözleánnak, ki ölében tart csódálatós fiót,

3. fóriszte, mósja, eteti, imleti, úgy hogy anya szilöttét,

4. de ki legyen neki atyja, ázót nem tudhátjok.

5. Ez áz isten, mint őt esmerjök, kit szeplő nem illethet, mert ha isten ő nöm volna, mi es benne bínöt lelhetneink. Ámen.

Újmagyar alakban.

1. . . . úgy szólnak: Világ kezdetitől fogva rajtunk ez nem történt, hogy szűz fiút szülhessen, szüzeségének tűköre tisztán maradhasson, és nekünk róla hírünk ne legyen.

2. Tudjuk, látjuk hogy szűzleány, ki ölében csodálatos fiút tart,

3. őt fóröszti, mossa, eteti, szoptatja úgy, mikép anya a maga szülöttét,

4. de ki legyen neki atyja, azt nem tudhatjuk:

5. Ez pedig maga az isten, úgy mint őt ismerjük, kiben nincsen szeplő, kiben, ha isten nem volna, mi is bűnt lelhetnénk. Ámen.

E töredéknek a Halotti Beszéddel és Könyörgéssel hasonlítva tárgyalása bevezeti az olvasót a hasonlító történeti nyelvészetbe általán, s különösen e töredék emlék korának mikép megállapítására útmutatást nyújt.

Lássuk először a hangtani s az attól függő helyesirási mozzanatokat.

1. Mindkét emlékben a tompa hangzók (ă, ŏ) még megjeleltetnek, és pedig a tompa a *o*-val, a tompa o *u*-val iratik. Így közös a kettővel az oz (ăz), hug (hŏgy); a KT-ben olvassuk: fuguan (fŏgván), musia (mŏsja), scolanoc (szólanăk), maradhassun (maradhassŏn); a HB-ben: uimagguc (vimádjŏk), iorgossun (jorgăssŏn), oggun (ădjŏn); a KT-ben tud*hotiuc* (tudhătjök), a HB-ben: *hotolm* (hătălm).

2. A HB-ben áll : kegiggen (kegy*id*jen), a KT-ben : furiscte (fö*risz*te), tehát *e* két párhuzamos igeképző *ed* és *eszt* mindkettőnél *i*-vel hangzik.

3. Mindkettőben szerepel a vég ajakszellet: intet^{v}, ildet^{v}, kinzát^{v} HB. : kezdet^{v} KT.

4. Mindkettőben példái a hangzós tárgyesetragnak egyes mássalhangzó után is : halalut, Tadeusot, reszet, (halalőt, Tadeusot, reszet, ma halált, Tadeust, részt) HB.; ozut, bynut (ázőt, bínöt, ma : azt, bűnt) KT.

5. A feltételes mód két aggrégi, a nyelv bölcsőjére visszavezető formája : eneyc HB. és lelhetneync KT. melyekről még alább.

S ezek, az első pont kivételével, melyre az Árpádkori okmányok busásan nyújtanak példákat, minden irodalmi emlékek közt *kirekesztőleg csupán e két emlékben* fordúlnak elő.

Közös még e két emlékkel, a középmagyarban is előforduló *os* melléknév-képzőnek tompa ŏ-val (u) iratása : homus (hámŏs) HB. *:* chudal(a)tus KT.

Közös szinte a tagadó *nem*-nek ily iratása : num (= nöm), mely a HB-ben csak így, a KT-ben a nem-mel vegyest áll (különben vidékileg ma is él ez ejtés).

Valóban az elégnél több analogia egy nem több mint 70 szóból álló emlékben arra, hogy ama mással nyelve azonegy korbelinek, tehát ómagyarnak, ismertessék fel.

De viszont *sajátjai a KT-nek* : 1. az *ymleti* ige (em-ik, csecs-*emő*; a Nádor-Codexben *em*-l, ahonnan a közönséges emlő; *emlet* Czech-Cod.; em-tet Régi Bibl.) — 2. A „rajtunk" párhuzamos alakja : *roh*tunc, melynek jogosúltsága hangtani törvényességen alapszik, mely szerint áj, oj-ból leszen *ó*. Így a mai Orbaj szék párhuzamosa Orbou = Orbó ott van egy 1096-ki oklevélben; ilyek az ó és középmagyar alájt és alót, tanojt (azaz tanájt) és tanót, szabadojt és szabadut (azaz szabadót); ilyen a népnyelvben maig a *saj*talan a szokottabb sótalan mellett, valamint nagy számmal a párhuzamos „*ej*-ből *ő*" törvény példái okmányokban, az irodalomban, s az élet nyelvében. — 3. A furiscte (föriszti helyett, ma föröszti), mely a határozott igeforma jellemragát öseredeti alakjában tünteti elő, levén ez nem egyéb az *e* (ez) mutató névmásnál. — 4. Irodalmi kirekesztő sajátja a *k* hangnak qu-val kifejezése is a *qui* (kétszer) és *quit*-ben (ki, kit), mely írásmódot eddig csak okmányokban találtunk, még pedig az 1103—1268 közti időből, mi azon példányt, melyből a felfedezett XIV. századi másolat vétetett, a XII—XIII. századba kötelez tennünk.

Hogy a *nek* tulajdonító rag már *noc* (nák) sőt *nac* alakban, tehát hangrendi változással, fordúl elő, míg a HB-ben még mindig az eredeti magashangú alak (nec) találtatik, nem rontja le a KT. koráról véleményemet, mert a két emléknek minden lényegesekben teljes megegyezése mellett, a „wilagnoc" és „leannac" kétségtelenül a XIV. századbeli leirónak tulajdonítandó, midőn a HB-ben még eredeti magas hangzójokkal előforduló ragok országosan s teljesen meg levén már a hangrendszer által hódítva, a másoló keze is önkényt ráment a le*annac* irására.

Végre a KT-nek Árpádkori eredetére rámutat az egyszerű *g*, *n*, gy, ny, és az *s*, *sc*, *sci*, sz helyett használása. A torokszellet (*roh*tonc) azonban előfordúl egész a XVI. századig.

Mind ezeket használja fel a tanár a nevendék nyelv-észlelő s összevető képessége kifejtésére, s e hasonlítási tényekből correct hang- és alaktani, s nyelv-történeti következtetések tételére.

Nem vetettem e három ómagyar szöveg (3. 4. 5. sz.) alá nyelvtani magyarázó jegyzeteket, mert az „Irodalomtörténet" 12. §-a, mely az ómagyar nyelv sajátságait

vázolja, a gondolkodó olvasót, tehát a tanárt, sőt a képesebb nevendéket is, azon helyzetbe teszi, hogy ennek segedelmével azokat nyelvtanilag és nyelvtörténetileg maga is fejtegethesse. Mindazáltal a nyelv fejlődésének folyamába mélyebben behatni kivánók részére néhány formát még meg kivánok itt fejteni.

1. *A többesrag* előfordúl *hangzótlan formájában* az „angelcut“ (angyel+k+ől) szóban. Ez deríti fel a birtokos „uromc“ (ur+åm+*k*) formát is, mely mellett azonban a hangzós formára is találunk példát az „isemuc“ (is+em+*ök*) szóban, hol az első tag a tő, a második az első személyi ragnévmás ; a harmadik a többesrag : s így ez az előbbitől (ur+am+*k*) csak is a többesrag hangzós voltánál fogva különbözik. — Ez fejti meg a közép és újmagyar párhuzamos formákat is, melyekben az *en* (ego, ma : én) önálló személynévmás s a hangzótlan többesrag (*k*) egyesülését látjuk, t. i. e másod vagyis párhuzamos alak kezdetben (s még ma is a déli-palóc nyelvjárásban) így hangzott és hangzik : ös*en*k, ur*an*k (ös+*en*+k, ur+*an*+k), a középmagyarban : ős*ön*k, ur*on*k ; az újmagyarban már kizárólag ös*ünk*, ur*unk*.

2. Analóg e képzéshez két más a HB-ben s a Könyörgésben, ú. m. a) a „vogmuc“ (vágy+m+ők) forma, melyben az első tag a tő ; a második az elsőszemélyi ragnévmás (*em*, mely a neveknél is szerepel : kép+*em*, s hangrendi változással láb+*am*, orr+*om*) hangzótlan alakjában (*m*) ; a harmadik tag (ők) a többesrag, hangzós alakjában ; — b) a „uimaggomuc“ (imád+j+åm+ők), melyben az első tag a tő ; a második (j) a köt- s a parancsoló mód raga ; a harmadik tag (åm) az elsőszemélyi ragnévmás hangrendileg változott alakja (*em* helyett) ; a negyedik pedig a hangzós többesrag. E két formának, az 1. alatti névragozáshoz hasonlóan, párhuzamos formái a középmagyar vagy+on+k, imád+j+on-k, s az újmagyar vagy+un+k, imád+j+un-k (az utóbbira mellesleg megjegyzendő, hogy az „imád“ ige a régi nyelvben nem csak átható cselekvő, hanem, mint itt, közép is volt, innen : imádj érettünk = imádkozzál érettünk).

3. Figyelmezzünk a határozott formabeli félmúlt képződésének a HB-beni maradványaira. Ezek a) a „tilutoa“ és „mundoa“ (tilőt+å+*a*, mőnd+å+a) formák, melyekben az első tag a tő ; a második az időrag (félmúlt) ; a harmadik a határozó mutatónévmás : *e* (ez), hangrendileg *a*-ra változva, mely két hangzó összeolvadásából támadt a mai forma, t. i. å + a = *á*, tehát tilőtá, mondá. Elég világosan látjuk itt a két elemet, az időragot s a határozót, hangilag is megkülönböztetve ; de még csalhatatlanabbúl fenvan e különböztetés b) a következő példákban : „hadlava, feledeve, veteve, terumteve“ ; hol az időrag (a, e) a hason hangú határozó mutatónévmástól (e, és hangrendileg elváltozva a) még ajakszellettel is el van választva. És így péld. „veteve“ így lesz elemzendő : vet+e+v+e, úgy hogy az első tag leszen a tő, a második az időrag, a harmadik az elválasztó ajakszellet, a negyedik a határozó mutatónévmás.

4. Nem fogja végre, a hangzók összeolvadását mutogatva, figyelmünket a kötmód két, már feljebb érintett, példája elkerülni. A HB. eneyc, s a KT. lelhetneync szavai t. i. ekép elemzendők : e+ne+ik, lel+het+ne+in+k. Amott t. i. az első tag a tő, sőt a gyök, de csonkán, t. i. a lényeges torokszellet nélkül írva (levén a teljes gyök *eh*) ; a második tag a kötmód raga *ne* ; a harmadik a harmadszemélyi ragnévmás : *ik* ; a második példában pedig az első és második tag a tő és tehetésrag, a harmadik a kötmód raga *ne*, a negyedik az elsőszemélyi ragnévmás *yn* (azaz in, en, ma : én), az utolsó tag a többesrag. S az ekép érintkező *e*+*i* adja aztán hangtani szükségességgel az *é*-t, úgy hogy így ejtjük és írjuk ma a két példát : enn*é*k, lelhetn*é*nk.

A 11. §-hoz.

6. sz. A KIRÁLYMONDAKÖRBŐL.

Endre és Béla Várkonyon.

Szinte, mint az 1. és 2. számok, Márk barát krónikája után, 51. §. Ne mulaszsza el az olvasó s a tanár megjegyezni, hogy a dolgok nem úgy szoktak történni, mint péld. a két királyi testvér várkonyi conflictusa itt előadatik. Ez tisztán költői alakítás, ismét igen józanúl elbeszéllve a hegedősök énekei után. Álljon az itt ezeknek gyakran szerencsés lelékenységök példájául.

Történt hogy Endre király és öcscse Béla herceg Várkonyon volnának. A király átlátja vala, hogy halála után fia Salamon nem uralkodhatik a herceg akaratja nélkül : tanácsba hívá azért két hívét, kikkel tanácsot tarta, mondván : Meg akarom kísérteni a herceget, s két kérdést tenni neki : a koronát akarja-e, vagy a hercegséget.

S a koronát a király neki bíbor szőnyegre maga elé tételé, s melléje a kardot mely a hercegséget jeleli : ha a herceg a hercegséget akarandja jó békességgel bírni, ám bírja, ha pedig a koronát, tí két országnagyom, azonnal keljetek fel, s azon karddal vegyétek fejét Béla hercegnek. S azok megigérék, hogy úgy teendenek.

Amint azonban ezt a tanácsot tartották, a királyi hírnökök ispánja Miklós a palota ajtajában állva, kivülről mindezt hallotta.

Midön aztán a herceget a királyhoz hívták, s az az ajtóhoz lépett, nagy-hirtelen súgá a hercegnek a hírnökök ispánja : Ha éltedet szereted, vedd a kardot. S többet nem mondhatott.

Amint pedig a herceg belépe, látta hogy a király előtt fekszik a korona a karddal, és csodálja vala. Mihelyt leüle, a király fektéből felemelkedett, s ágyában ülve mondá :

Herceg ! én megkoronáztattam fiamat, de nem nagyravágyásból, hanem azon békesség okáért, melyet aminap a császár velem kötött volt. Hanem legyen szabad választásod : ha az országot akarod, vedd a koronát, ha a hercegséget, vedd a kardot : egyiket engedd fiamnak, de a korona igazság szerint a tied.

Azonnal észre vevé magát a herceg Miklós ispán szavai után, és mondá : Legyen a korona fiadé, ki fel van kenve, s add nekem a hercegséget ; s rögtön a kard után nyúlt.

A király tehát lábaihoz hajola, mi ritkán történt ; mert azt alítja [1]) vala, hogy a koronát azon őszinteséggel adta fiának, mint ahogy neki Levente [2]) adta volt ; pedig a herceg ezt félelemből cselekedte.

---

[1]) Régi ige, mely azt jelentette : vélé, gondolja vala (nem pedig állítja). — [2]) Ki Endrénél idősb volt.

---

7. sz. *A cserhalmi ütközet.*

Egykor a pogány kúnok a Meszes kapuja felső része felől áttörvén a palánkokon, berontának Magyarországba, és az egész Nyír tartományát Bihar városáig kegyetlenül kirabolván, s véghetetlen sok férfit, nőt és egyeb állatot hurcolván magokkal, a Lápos és Szamos folyókon hirtelen átkelve visszahuzódnak vala. Salamon király és Gyejcsa herceg tehát öcscsével Lászlóval sereget gyűjtvén, a Meszes kapun átvonúlva, nagy hamarsággal Doboka városába sietének, mielőtt a kúnok a hegyeken átkelhettek, és csaknem egy egész hétig ott várakozának a pogányok jövetelére. Egy Fancsika nevezetű kém azonban, ki Újvárból való vala, csütörtökön tudósí-

totta a királyt és a herceget, hogy a kúnok serege közelget. S a király és a herceg a sereggel sietve oda lovagolának, s azon éjjel a kúnokhoz közel szállának meg. S hajnal hasadtakor fölkelvén, pénteken, mindnyájan az Úr vacsorájának vételével erősítették magokat, s hadi rendben vonulának a pogányok ellen harcolni. Mit midőn a pogány had Ozul nevű vezére meglátott, ki a kúnok fejedelme Gyula szolgája vala, minthogy kevélységében nagyon fölfuvalkodott és magára igen sokat tartó vala, így szóla embereihez: Menjenek az ifjak a gyenge magyarokra s mintegy játék gyanánt vívjanak meg velök. Mert azt hiszi vala, hogy senki sincs, ki velök meg merne ütközni. S a pogányok a magyarok ellen vonúlván, meglátták rettentő hadaikat, és rögtön jelentést tőnek vezéröknek Ozulnak. Ki a kúnok seregét egybegyűjtvén, sietséggel egy igen magos hegy tetejére vonà magát, azt gondolván, hogy ez neki nagy oltalmára lesz; mert igen nehéz azon hegyre fölmenni, melyet a lakosok Kerlésnek hívnak. A magyarok egész hadserege pedig azon hegy tövében gyülekezék össze. Mert Salamon király katonái mind egyaránt patyolat-zászlót hordnak vala. A pogányok pedig már a hegy tetején voltak fölállítva, kik közől az erősebb és bátrabb ijászok a meredek hegy közepéig alá szállának, hogy a magyarokat a hegy megmászásától visszariaszszák. Azért is sűrűn omló nyilaik sebes záporával kezdének a király és hercegek hadainak csapatai ellen dühöngeni. Azonban némely derék magyar vitézek ijászokra, és közölök minél többet leölének azon hegy oldalában, s igen kevesen mászhatának föl nagy bajjal társaikhoz, lovaikat kézijaikkal verve kényszergetvén. Salamon király pedig, elszánt lelkesedésének vakmerőségétől elragadtatva, a legnehezebb hágón csaknem mászva nyomúla föl csapatával a pogányokhoz, kik rá sürü nyílzáport ontnak vala. Gyejcsa herceg pedig, minthogy mindig ovatos vala, a menedékesebb hágón nyomúlva föl, nyilazva rohana a kúnokra; kinek testvére László a legerősebb pogányok közől négyet öle meg a legelső rohamban, s az ötödiktől nyíllal nehéz sebet kapa. Ugyanezt azután azonhelyt megölé, s később isten irgalmából azon sebből hamar meggyógyúla. A pogányok tehát a magyarok által a legkegyetlenebb öldöklléssel szorongattatva, nyomorúltan futnak vala, s a magyarok minél sebesebben üzvén őket, éles és szomjas kardjaikat a kúnok vérével itaták. A kúnok újdon beretvált fejeiket ugyanis kardjaikkal mint a nyers tököt úgy apríták. Láta oztán Szent László herceg egy pogányt, ki lóháton visz vala egy szép magyar leányt. Szent László herceg tehát, jóllehet súlyosan meg vala sebesülve, mégis sebes nyargalvást üzé lovával, melyet Szögnek hí vala. S midőn sehogy anynyira be nem érhette, hogy leszúrhassa, minthogy sem az ő lova sebesebben nem fut, sem amazé kissé el nem marad vala, hanem mintegy könyöknyi távolság vala a láncsa hegye és a kún háta közt, Szent László herceg ottan kiálta a leánynak és monda: Szép húgom! fogd övén a kúnt, s vesd magad a földre; mit az meg is tőn. S amint Szent László herceg távolról a földön heverőre szegezte láncsáját s meg akarta ölni, a leány igen kéré, hogy ne ölje meg. A szent herceg azonban sokáig küzdvén vele, s inát elmetszvén, megölé. A király tehát és a dicsőséges hercegek, miután a pogányokat csaknem mind leölték s a keresztyéneket a fogságból mind megszabadították, egész Magyarország szerencsés hadseregével együtt győzedelmes diadallal örvendezve megtérének. És lőn nagy öröm egész Magyarországban, és énekekben és imákban áldják vala az Urat, ki nekik győzedelmet adott.

A 13. 14. 21

A „Régi Bibliának“ itt közlendő mutatványa mellé, megelőzőleg a szoros történeti rendet, a XV. század közepére tartozó Bátori-féle fordítás, továbbá a XVI. századi Erdősi, meg a XVII. század elején készült Káldi-bibliából is oda vetettem a párhuzamos darabokat, mert semmi sem mutatja világosabban a nyelv koronkénti változásait

MÁTÉ EVANGÉLIOMA

A kiejtés sze-

(**1—13.**

8. sz.

13. §. RÉGI BIBLIA XIV. sz.

1. Tahát [1]) mennyeknek országa hasonlatik [2]) tíz szüzekhez, kik vevén ő lámpásokat, kimenének a vőlegénnek es a menyasszonnak eleibe.

2. Ezek közzől kedeg [3]) ötön valának balgatagok, es ötön ildomosok [4]).

3. De az öt balgatagok vevén ő lámpásokat, nem vőnek olajt ővelek ;

4. De az ildomosok vőnek olajt edényekbe ö lámpásokkal öszvö [5]).

5. Késvén kedeg a vőlegény, mend elszunyadozának es elalúnak.

6. Éfelkoron kedeg lön ivöltés : Ím eljött a vőlegény, keljetek eleibe!

7. Tahát felkelének mend a szüzek, es megkészejték ő lámpásokat.

8. A balgatagok kedeg mondának az ildomosoknak : Adjatok nekönk a tü olajtokban [6]), mert a mü lámpásink megalosznak [7]).

9. Felelének az ildomosok mondván : Netalántal [8]) nem leszen eleg nekönk es nektek : de inkább menjetek az árosokhoz, es vegyetek magatoknak.

[1]) Akkor. — [2]) Hasonlíttatik. — [3]) Pedig. — [4]) Okosak. — [5]) -vel öszvö : együtt. — [6]) Olajtok*ból*. — [7]) Elalusznak. — [8]) A „talán“ toldott formája ; talán*tan* is, ma már megnyújtva : talántán.

9. sz.

14. §. BÁTORI LÁSZLÓ 1450. kör.

1. Akkoron hasonlatos leszen mennyeknek országa tíz szüzekhez, kik felvevén [h]ű lámpásokat, kimenének a vőleg[h]énnek es az jegyesnek eleiben.

2. Öte kedeglen [1]) [h]ükezzelek valának bolondok, es öte belcsek [2]).

3. De az öt bolondok felvevén [h]ű lámpásokat, nem vének olajt [h]üvelök ;

4. Az belcsek kediglen olajt vének [h]üvelök [h]ű edényekben es lámpásokkal.

5. Az vőleg[h]én kedeg késedelmet nyójtván, elszunyadának mind, es elalvának.

6. Éjnek kediglen közeppin kiajtás lén : Íme eljött az vőleg[h]én, menjetek ki eleiben !

7. Ottan [3]) felkelének mind az szizek, es felékesejték [h]ű lámpásokat.

8. Az bolondok kedeg mondának az belcseknek : Adjatok nekünk- es az ti olajtokban, mert az mi lámpásunk megalusznak.

9. Felelének az belcsek mondván : Netalántal nem leszen eleg[h] minekünk es tinektek : menjetek inkább az vásárra, es vegyetek magatoknak.

[1]) Pediglen. — [2]) Bölcsek. [3]) Akkor.

és 32. §§-okho-.

mint az összehasonlítás, mely ily párhuzamos helyek szem elibe állítása által tetemesen könnyíttetik.

A „Régi Biblia" része az akademiai kiadás, a Bátorié egyenesen a Jordánszky-codex, az Erdősi és Káldi helyei e két fordítás eredeti kiadásai alapján adatnak.

XXV. RÉSZÉBŐL.

rint híven.

vers.)

10. sz.

21. §. ERDŐSI JÁNOS 1541.

1. Akkoronn hasonlatossá líszen az mennyeknek országa tíz szüzleányhoz, melly szüzek felvivék az ű lámpásokat, és eleibe kimenínek az vőleghínnek.

2. Ezeknek kediglenn öte esztelen vala, és az öte eszes.

3. Az kik esztelenek valának, mikoronn az ű lámpásokat felvütték volna, olajt velek nem vüttenek vala.

4. Az eszesek kediglenn olajt vüttenek vala az ű edényekbe, az ű lámpásokval egyetembe.

5. Mikoronn kediglenn az vőleghíny mulatást tenne, mindnyájánn szunnyadozni fogának [1]), és elalvának.

6. Íjfelbe kediglenn üvöltés lűn: Íme az vőleghíny megjű, menjetek ki eleibe.

7. Legottann mind az szüzek felkelínek, és előkíszíjtík az ű lámpásokat.

8. Az esztelenek kediglenn mondának az eszeseknek: Adjatok münekünk az tü olajtokban, mert az mü lámpásink ím megalosznak.

9. Felelínek az eszesek, és mondának: Talám nem líszen eleg mind münekünk, s mind tünektek: de inkább menjetek el az áros emberekhez és vegyetek tümagatoknak.

11. sz.

32. §. KÁLDI GYÖRGY 1606.

1. Akkor hasonló lészen mennyeknek országa a tíz szűzhöz, kik az ő lámpásokat vévén, eleibe menének a vőlegénynek és a menyasszonynak.

2. Öt pedig azok közzűl esztelen vala, és öt eszes.

3. De az öt esztelenek, vévén a lámpásokat, nem vőnek olajt magokkal;

4. Az eszesek pedig olajt vőnek az ő edényekben a lámpásokkal.

5. Késvén pedig a vőlegény, szunnyadozának minnyájan, és elaluvának.

6. Éjfélkor pedig kiáltás lőn: Ímé a vőlegény jő, menjetek eleibe!

7 Akkor mind felkelének azok a szüzek, és felékesíték az ő lámpásokat.

8. Az esztelenek pedig mondának az eszeseknek: Adjatok nékünk a tí olajtokból, mert a lámpásink elalusznak.

9. Felelének az eszesek mondván: Netalám nem lenne elég nékünk és néktek: menjetek inkább az árosokhoz, és vegyetek magatoknak.

---

[1]) Kezdének. Ma is mondjuk: hozzá fog, azaz kezd. Ily értelemben vétetett a „fog" ige a jelentő módbeli jövőnek kifejezéséhez is segédigéül, mert ha „fogok írni" megkezdem az írást, és csak a folytatásra nézve kezdet az, mely folytatás a kezdethez képest úgy viszonylik mint a jövő idő a jelenhez.

RÉGI BIBLIA.

10. Mikor kedeg elmennének venniek, eljött a vőlegén, es kik készek valának, bemenének övele a menyekezőbe, es berekesztetett az ajtó.

11. Mendtől utolbszer kedeg az egyeb szüzek-es eljövének mondván : Úr, nyisd meg nekönk.

12. Es ő felelvén monda : Bizony mondom tünektek, nem tudlak tüteket.

13. Es úgy vigyázjatok : mert nem tudjátok az napot, sem az időt.

BÁTORI.

10. Mikoron kediglen venni mennének, eljuta az vőleghén, es kik készek lének, bemenének hűvele az menyekzében, es belteteték [1]) az ajtó.

11. Végre kedeg eljutának az tebb szizek-es, mondván : Uram, uram, nyissad meg minekünk.

12. Az kediglen felelvén monda : Bizon mondom tinektek, nem thudlak titeket.

13. Vigyázjatok azert, mert nem thudjátok az napot, es az hórát.

(31—46. vers.)

31. Mikor kedeg jő embernek fia ő nagyságában es mend ő angyali övele, tahát ül ő nagyságának székiben ;

32. Es győjtetnek őeleibe menden nemzetek, es megválasztja őket egymástól, mikent a pásztor választja meg a juhokat a kecskéktől.

33. Es valóbizony ! a johokat állatja ő jogfelöllö, a kecskéket kedeg ő balfelöllö.

34. Tahát mond a király azoknak, kik ő jogfelöllö lesznek : Jövetek en atyámnak áldotti, birjátok a világ kezdetétől fogván való nektek alkottatott országot :

35. Mert en eheztem, es ennekem ennem adtatok ; szomjuhozám, es ennekem innom adátok ; vendég valék, es befogadátok engemet.

36. Mezejtelen valék, es megruházátok engemet ; beteg valék, es meglátátok engemet ; tömlöcben valék, es jöttetek enhozjám.

37. Tahát felelének neki az igazak mondván : Úr, mikor láttonk tegedet ehezetted, es etettönk tegedet ? szomjaztad, es veneréket [1]) adtonk teneked ?

38. Avagy láttuk te vendég voltodat,

[1]) Italt.

31. Mikoron kediglen eljevend embernek hű fia hű istenséghe szerent, es mind hű angyali hűvele, akkoron il[2]) hű istenséghének székiben ;

32. Es eleibe gyejtethnek minden nemzetek, es elválasztja hűket egymásthúl, miképpen az pásztor elválasztja a johokat a ghedelékthűl.

33. Es az johokat állatja hű jogbjáról, az ghedeléket kedeg bal keze felől.

34. Es ottan mond az király azoknak, kik hű jobjáról lesznek : Jevetek el en atyámnak áldottai, vegyétek világ kezdetithűl fogva tinektek megszerzett országot :

35. Mert ehezém en , es ennem adátok ennekem ; szomehozám, es innom adátok ennekem ; szarándok valék, es befogadátok enghemeth.

36 Mezejtelen, es befedezétek enghemeth ; kór valék, es meglátogatátok enghemet ; fogoly valék, es enhozjám jevétek.

37. Ottan felelnek hűneki az igazak mondván : Uram, mikoron látthunk teghedet ehezvén es etettünk ? avagy szomehozván, es italt adthunk teneked ?

38. Avagy mikoron láttunk theged ven-

[1]) Bel, mint fel. — [2]) Ül.

ERDŐSI.

10. Mikoronn kediglenn olaj venni mennének, megjöve az vőlegʰíny, és az eszes szüzek, kik kiszenn valának, bemenének az vőlegʰínyvel az menyekezőbe, és az ajtó bezárlattaték.

11. Azutánn eljövének az több szüzek -és, és mondának : Uram, uram, nyisd meg münekünk.

12. És az vőlegʰíny felele, és monda : Bizony mondom tünektek, nem esmerlek tütököt.

13. Annakokáírt vigyázzatok, mert nem tudjátok az napot sem az órát, melyben az embernek fia eljű.

KÁLDI.

10. Midőn pedig venni mennének, eljöve a vőlegény, és akik készek valának, bémenének véle a menyegzőre, és bététetek az ajtó.

11. Végtére pedig eljövének a több szüzek is, mondván : Uram, uram, nyisd meg nékünk.

12. Ő pedig felelvén monda : Bizony mondom néktek, nem ismérlek títeket.

13. Vigyázzatok azért, mert nem tudjátok a napot, sem az órát.

(31—46. vers.)

31. Mikoronn kediglenn eljövend az embernek fia az ű dücsőségʰes voltában, és űvele egyetembe mind az szent angyalok, akkoronn az embernek fia leül az ü dücsőségʰinek székiben ;

32. És üeleibe gyűlnek minden nípek, és elválasztja űköt egymástúl, mikíppenn az pásztor elválasztja az juhokot az kecskeollóktúl.

33. És az juhokot jobb felől állatja, az kecskeollókat kediglenn bal felől.

34. Akkoronn az király mond azoknak, azkik üneki jobb felől lésznek : Jövetek el, en atyámnak áldott fiai, bírjátok az országot, mely meg volt szerezve tünektek ez világnak kezdetitűl fogva.

35. Mert ehezím, és ennem adátok ennekem ; szomjuhozám, es innom adátok ennekem ; útonjáró [1]) valík, és házatokba fogadátok engʰemet.

36. Ruhátlan valík, és megruházátok engʰemet ; kór valík, és hozzám látátok ; tömlöcben valík, és enhozzám jövítek.

37. Akkoronn felelnek üneki az jók, ezeket mondván : Uram, mikoronn láttunk tigʰedet ehenn, és ítelvel tartottunk tigʰeget? avagy szomjann, és innod adtunk teneked ?

38. Mikoronn láttunk kediglenn tigʰe-

31. Mikor pedig eljő az ember fia az ő fölségében, és minnyájan az angyalok véle, akkor ül az ő fölségének székibe ;

32. És eleibe gyűlnek minden nemzetségek, és elválasztja őket egymástól, amint a pásztor elválasztja a juhokat a gödölyéktől.

33. És állatja a juhokat az ő jobbjára, a gödölyéket pedig baljára.

34. Akkor mond a király azoknak, kik az ő jobbjára lésznek : Jőjetek el én atyámnak áldottai, bírjátok a világ kezdetitől fogva néktek készíttetett országot.

35. Mert éheztem, és ennem adtatok ; szomjuhoztam, és innom adtatok ; jövevény voltam, és befogadtatok engem.

36. Mezítelen, és befödöztetek engem ; beteg, és meglátogattatok engem ; a tömlöcben voltam, és hozzám jöttetek.

37. Akkor felelnek néki az igazak, mondván : Uram, mikor láttunk téged éhezni, és tápláltunk téged ? szomjuhozni, és italt adtunk néked ?

38. Mikor láttunk pedig jövevényűl,

[1]) Útazó.

RÉGI BIBLIA.

es befogadtonk tegedet? avagy mezejtelen voltodat, es befedeztönk tegedet?

39. Avagy mikor láttonk tegedet betegen, avagy tömlöcben, es jöttönk tehozzád?

40. Es a király felelvén mond azoknak: Bizony mondom tünektek, míglen ez en mendtől küssebb atyámfiai közzől egynek töttetek, ennekem töttétek.

41. Tahát mond a király azoknak, kik ő balfelöllö lesznek: Távozjatok el entöllem, átkozottak, az örök tüzbe, ki alkottatott ördögnek es ő angyalinak.

42. Mert en ehezém, es nem adátok ennekem ennem; szomjuhozám, es nem adátok ennekem innom.

43. Vendég valék, es engemet be nem fogadátok; mezejtelen valék, es engemet be nem fedezétek; beteg valék, es tömlöcben, es nem látátok engemet.

44. Tahát felelének ezek-es öneki mondván: Úr, mikor láttonk tegedet ehezetted, vagy szomjazattad, avagy vendég voltodat, avagy mezejtelen voltodat, vagy betegletted, vagy tömlöcben, es nem szolgáltonk teneked?

45. Tahát felel azoknak mondván: Bizony mondom tünektek, míglen nem töttetek egynek e küssebbek közzől, ennekem nem töttétek.

46. Es így mennek ezek az örök gyetrelmbe, az igazak kedeg az örök életbe.

BÁTORI.

dégʰet, es befogadtunk? avagy mezejtelen, es ruhát adtunk teneked?

39. Es betegʰen, avagy a temlecben, es hozjád jettünk teneked?

40. Es felelvén az királ, mond ʰűnekik: Bizon mondom tinektek, valamíglen tettétek egynek az en atyámfiai kezzel mennél kissebbnek, ennekem tettétek.

41. Azután mond azoknak es, kik ʰű bal keze felől lesznek: Távozjatok el, tʰi átkoztak, az erek tízre, ki megszereztetett erdegʰnek, es ʰű angyalinak.

42. Mert ehezém en, es nem adátok ennekem ennem; szomehozám, es nem adátok innom.

43. Vendég valék, es nem fogadátok be; mezejtelen, es nem takargatátok be; kór es fogoly, es (nem) látogatátok meg engʰemet.

44. Azok-es ottan felelnek mondván: Uram, mikoron láttʰunk tegʰed ehezvén, es szomehozván, vendéget, betegʰen, avagy fogságban, es nem szolgáltʰunk teneked?

45. Ottan felel azoknak-es mondván: Bizon mondom tinektek, míglen nem tettetek egynek ez aprók kezzel, ennekem sem tettétek.

46. Es ez meglevén, ezek mennek az erek kénra, az igazak kedeglen az erek életre.

ERDŐSI.

det hogy útonjáró voltál, és házunkba fogadtunk tigʰedet? avagy mikoronn láttunk hogy ruhátlan voltál, és megruháztunk tigʰedet?

39. Avagy mikoronn láttunk tigʰedet kór voltodban, és az tömlöcben, és tehozzád láttunk?

40. És felelvín az király ezt mondja ünekiek: Bizony mondom tünektek, valamenye [1]) ríszben ez jó müekedeteket tüttítek egynek az en küsded atyámfiainak, ennekem tüttítek.

41. Akkoronn mond azoknak-és azkik bal felől lísznek: Távozzatok el entűlem tü átkoztak az örök tűzbe, melly az ördögnek és az ű angyalinak szereztetett.

42. Mert ehezím, és nem adátok ennekem ennem; szomjuhozám, és nem adátok ennekem innom.

43. Útonnjáró valík, és házatokba be nem fogadátok engʰemet; ruhátlan valík, és meg nem ruházátok engʰemet; kór valík, és tömlöcben valík, és hozzám nem látátok.

44. Akkoronn felelnek űneki azok-és, ezt mondván: Uram, mikoronn láttunk tigʰedet hogy eh voltál, avagy szomju, avagy útonnjáró, avagy ruhátlan, avagy kór, és tömlöcben, és nem szolgáltunk teneked?

45. Akkoronn felel űnekiek, ezt mondván: Bizony mondom tünektek, valamenye ríszben ez jó müelkedeteket nem tüttítek egynek az en küsdedim közzől, ennekem sem tüttítek.

46. És ezek örök kínra mennek, az jók kediglenn örök íletre.

KÁLDI.

és befogadtunk téged? vagy mezítelenül, és befödöztünk téged?

39. Vagy mikor láttunk téged betegen, vagy a tömlöcben, és hozzád mentünk?

40. És felelvén a király, mond nékik: Bizony mondom néktek, valamíg egynek ez az én legkissebbik atyámfiai közzül cselekedtetek, nékem cselekedtétek.

41. Akkor mond azoknak is, kik balra lésznek: Menjetek el tőlem átkozottak, az örök tűzre, mely az ördögnek készíttetett, és az ő angyalinak.

42. Mert éheztem, és nem adtatok ennem; szomjuhoztam, és nem adtatok nékem italt.

43. Jövevény voltam, és bé nem fogadtatok engem; mezítelen, és bé nem födöztetek engem; beteg, és a tömlöcben, és meg nem látogattatok engem.

44. Akkor felelnek néki azok is, mondván: Uram, mikor láttunk téged éhezni, vagy szomjuhozni, vagy jövevényűl, vagy mezítelenűl, vagy betegen, vagy a tömlöcben, és nem szolgáltunk néked?

45. Akkor felel nékik, mondván: Bizony mondom néktek: valamíg nem cselekedtetek egynek e kicsinyek közzül, nékem sem cselekedtétek.

46. És ezek az örök kínba mennek, az igazak pedig az örök életbe.

[1]) Már lágyúlt formája az eredeti *ne* képzőnek (a-ne, me-ne v. mi-ne). A harmad e aztán i-vel váltakozott; az *n* meg-lágyúlt, sőt az első gyenge tag megerősítése végett meg is kettőztetett, s így képződött az anne, anni, annye, annyi, mene, meni, mennyi.

Figyelmezzen az olvasó e két középmagyar emlékben (8. 9. sz.), melynek elseje még az ómagyar nyelv mesgyéjén áll, míg emez, mint jó kései, sokban már az újmagyarhoz teszen átmenetelt, először is a *hangtani viszonyokra*. Amott a személyragokban még *nyílt hangzókat* találunk (nek*önk*, befogadt*onk*, adt*onk*, látt*onk*, befedezt*önk* stb.), míg Bátorinál ezek már fokozva u ü-vel állanak, mint a 10. és 11. számú újmagyar nyelvdarabokban is. Szintúgy a nyílt e az első s másodszemélyi névmásban (en, teged) s az elől és utóljáró kötszócskában (es) mindkét középmagyar darabban megtartja eredeti minőségét, sőt a névmás Sylvesternél is ; a kötszó azonban már nyújtott *és* elől és utól, míg Káldinál már állandóan én, téged, és, is. A két elsőben még *diphthongok* szerepelnek : készej*t*, mezej*t*elen, ékesej*t* ; míg a két újmagyarban az azok helyébe lépő megfelelő nyújtott hangzók (mezítelen, ékesít), noha figyelemre méltó, hogy Sylvester még érzi az *ít* igeképző diphthongvoltát ij-vel írván azt, de egy saját, a két hangzóból összeforrasztott jegygyel. A *j*, sziszegő után a két első darabban még át nem hasonúlt (hozjám, távozjatok), mit az újmagyarban már állandóan tapasztalunk. Az alm*u*, elm*ü* képző az első emlékben már elvetette kihangzóját s lett *alm elm* (az első emlékben csak egy példa fordúl elő: gyetr*elm*), a másodikban más szó áll e helyett, de egyéb középmagyar nyelvemlékekben még szinte így, míg az újmagyarban e képző egytagú formája csak előhangzós ragok előtt divatozik (gyötr*elm-e*). Különben a kihangzás hatásának ez emlékben is némi nyoma alább lesz kimutatva. Végre a *szelletek* a finomúl különböztető Bátorinál még feljegyezvék a harmadszemélyi névmás előtt (^{h}ű), gyakran a névelő után : a^{h} (mire e töredékben történetesen nem akad példa) s a *g* és *t* után ; míg Erdősi azt állandóan már csak a személyes névmás tárgyesetében tartotta kifejezendőnek (eng^{h}emet, tig^{h}edet). — Egyéb hangtani tulajdonságai a négy emléknek csak nyelvjárásiak, péld. ő ű : közzől, közzel, közzűl ; gyetrelm ; joh, juh ; fel*öllö*, fel*öle* ; gy*őjt*, gyejt, gy*űjt* ; tett, tött, tütt stb.

A második mozzanat, mely figyelmünkre előkelőleg méltó, az *alaktani*. Tudjuk, hogy a harmadik *hasonlítási fok*, elég feltünőleg, csak a középmagyar nyelv utolsó századában képződött ki (a többször előfordúló „legott" nem superlatív, csak nyomosított határozó, s az újmagyar superlatívnak csak különálló egyik elemét mutatja). Az első emlékben két helyt van superlatív, de a régi körülíró formában : mendtől utólbszer (11. v.) és mendtől küssebb (40. v.) azaz mindennél utólbszor, tehát *legutóbb*szor vagy legutóbb, és mindnyájoknál kisebb, tehát *legkisebb*. Bátori első helyt kerüli e formát, tevén helyette : végre, Sylvester rosszabbúl : azutánn, Káldi is : végtére ; másod helyt Bátori hangtanilag is elferdítve : mennél kissebb, Sylvester épen csak : küsded, míg Káldi már : legkissebbik. — A *félmúlti* (*a e*) *időragnak* az igető kihangzásába beolvadására az első emlék mutat fel egy példát, másokat alább a 19. és 22. számban fogunk találni. T. i. a hangzó végű igetők, milyek nem csak a *le*, *te*, *ve* stbek, hanem e kihangzásosak is : al^{u}, fek^{ö}, esk^{ö}, csek^{ö}, ragozáskor sziszegő közbenvető képzőt (*sz*, vagy *sz*-ik) vesznek fel, s így támadnak ezek : lesz, tesz, vesz, visz, hisz, aluszik, feköszik, esköszik, cseköszik (gázol) stb. S már így támadt az első emlék 5. versében az al*únak* (ua=ú) valamint a 22. sz. alattinak 34. versszakában csek*ő*nek (csekö-e-n-ek, öe=ő), másutt a Névt. Carth. 19. sz. fek*ő*nek (fekö-e-n-ek), mint le-*e*-n-ek, te-e-n-ek, hi-e-n-ek stb (lének, ténck, hínek). Egy más, kétségtelenül későbbi alakúlás az, melyben az *u ü* kihangzás *v*-vé sürűdik, s ez úton lett a Bátori és Erdősi párhuzamos helyein a szinte újmagyar alv*ának* (alv-*a*-*an*-ak), másutt fekvének, eskvének st, valamint a kihangzás s az időrag közzé vetett ajakszellet közbejöttével a bővebb alu*vá*nak forma (Káldinál a párhuzamos helyen már így), s a széltiben használt feküvének, esküvének stb. — Fő figyelmet érdemel az első mutatványban a *részesülő múlt*, mely még *személyragozva* jelenik meg : ehezetted (37. 44. v.)

szomjaztad (37. v.) és szomjazattad (44. v.), betegletted (44. v. a beteglik, aegrotat, igétől), mik kétségtelenül az ómagyar nyelv maradványai. Bátorinál a párhuzamos helyeken a részesülő már személytelenül s igehatározóképp áll: ehezvén szomehozván; Sylvesternél épen mellléknévből képzett igehatározó: ehenn, szomjann; Káldinál már határtalan forma: éhezni, szomjuhozni stb. — A félmúlt igerag a múlttal az első emlékben már minden megkülönböztetés nélkül használtatik (35. v.) — Érdekes hogy a jog felől, bal felől összeolvasztatik, s mint ily szóegység személyragot kap: jogfelöllö, balfelöllö (33. 34. 41. v.), ekép az irodalmi eredetű újmagyar nélkülem, nélkülöd stb formákat igazolva.

12. sz. MÁRIA SIRALMÁBÓL.

(Nádor-cod.)

Látván kedeg a keserves szíz anya Mária, hogy az ő szent fia immár mindönöstől fogva elfogyatkozott volna, kezde leányi könyörgést a mindönható atya istenhez tenni, mondván: „En mennyei szent atyám es uram! te választál engömet jelös szolgáló leányoddá, enhozjám angyalt küldvén. Azért, mire hacc el engömet imma[1]) en szikségömbe es en szikségömnek idején? Mire segedelmet enneköm nem tészsz? Tehozjád keáltok, uram, teljes elmémmel es teljes szivemmel, tehozzád fohászkodom: kérlek, vedd el az anyát a fiúval! Ne szenvedjed, uram, meghalni[2]) a fiát anyja nekil[3]), hogy kiknek egy volt mindenkoron ez velágba életök, ezönképpen legyön halálok-es[4]) monnó[5]) félnek egy.“ — Es látván, hogy a mindenható atyától meg nem hallgattatnék, teritté magát[6]) az ő szent fiához, mondván: „Ó enneköm szerető fiam! hol vagyon a vigaság, kit neköm hirdete Gábriel, mondván: ‚Idvez légy malaszttal teljes!‘ Ez vigaság teljességgel eltávozott entőlem; mert nem malaszttal, de keserűséggel teljes az en lelköm.“ — Nézi vala az ő tiviskelt[7]) szentségös fejét, es sír vala, es ezt mondja vala: „Ó örök isten! miképpen ez, hogy a mindön szentöknek szentségös feje, ki mennybe drágálatos gyöngygyel koronáztatik, ez földön tiviskkel általvervén koronáztatik? Ó tü keménségös tiviskek, nem arra valátok terömtvén, hogy attü uratoknak fejét általvernétök! Mire hogy attü keménségtöket el nem hattátok ti teremtétöknek félelmejért? Nem látjátok-e hogy a nap es a föld atti kegyötlen kénzástokat el nem szenvedhetik, es a kősziklák, kik nálatoknál természet szerént kemémbek[8]), de az ő keserű kénján kenyerűlvén meghasadoznak?“ — Es nézi vala az ő szent orcáját ő szivének keserűségével, es ezt mondja vala: „Ó en szerető fiam! en tegödet adálak mindön embör fiainak fölötte szépségösben: mast kedeg látom te szent orcádat, ki vala szép piros színnel megékesílvén, halálos sárgasággal meghervadtnak lennie; es ki vala mindönöknél szebb: imma látom mindönöknél éktelembnek lenni; es az szentségös szád, ki enneköm adott sok apolgatásokat es békélködésöket,[9]) imma látom hogy engömet vígasztalnia es neköm szólnia megtagad! Es íme a szentségös kezek, kik földet mennyet bírják, látom hogy a vas szegekkel általvervén tartatnak. Es íme az szentségös szív, kiben az istennek mindön bölcseségének es tudományának kencse[10]) el vagyon rejtvén, immár egyebet nem tud, hanem csak halálnak keserűségét! Es íme a szentségös lábak, kiknek a tenger, rajta járván, hátát veté, immár látom hogy ezöket-es a kemény vas szegek

[1]) Im-*ma*, nyomosított forma, mint immár. — [2]) Szép példa a „hogy“ kihagyására. — [3]) Nélkül. — [4]) is. — [5]) mindkét (ambo, *beide*.) — [6]) Elterült, oda borult. — [7]) Tövisk-elt. — [8]) Mint különb-ből külömb. — [9]) Csókokat. — [10]) Kincse.

bírják. Valyon miképpen szenvedhet anyai szív enne[11]) seböket ő fián látnia, hogy ő szüve meg nem hasad!“ — Es ennek utánna teritté magát a keresztfához, es ő szivének keserűségével ekképpen szól vala, mondván: „Ó keménségös keresztfa, ki löttel ez napon en fiamnak anyja: mire vötted el entőlem űtet? En űtet ölelgetöm vala en karaimmal, te kedeg szorétottad hozzád űtet a kemény vas szegekkel; en űtet takargatám lágy ruhában, te kedeg öltöztetted önnön vérének ruhájában; en űtet éltetém en emlőmnek tejével, te kedeg itatád űtet ecettel es epével! Ó keménségös keresztfa! Júdás bínösnek vallá magát, mondván: Vétköztem elárulván az ártatlan vért: te kedeg e vérrel szenvedöd magadat megvérösitteni! Ó keménségös keresztfa! mit töttel: bizony nagyra bátorkodtal, úr Krisztost tereád elterittvén, ki mindönöket terömtött.“ — Ennek utánna teritté magát esmeg az ő szent fiához, monda neki nagy könyörűletös szivel:[12]) „Immár, en szerető fiam, látom hogy halálodnak utolsó hóráján[13]) idején vertengesz: mondjad meg neköm, kinek hagyod atte anyádat? Nemde jól látod-é, hogy ez napon mindön reménségtől es mindön vigaságtól megfosztatom: mondjad meg azért szerető fiam, mit tegyen immár atte anyád? Neköm sem atyám, sem anyám, es olymely[14]) senki nincsen, ki enentova[15]) en gondomat viselje. Es ennek fölötte jól látod, hogy mind ez néptől meg vagyok mövetvén[16]) es utálván: azért immár, irgalmazó fiam, mondjad akar csak azt, hogy haljak meg teveled: mert neköm nálad nekül[17]) halál, es teveled meghalnom élet. No szerető fiam, mit hallgatsz? mire neköm nem szólasz? Nemde jól tudod-e, hogy en tegödet en szívemnek alatta hordoztalak, es nagy szegénységben neveltelek, szorgalmatossággal őriztelek, nagy édösdön szolgáltalak, es en szívem szerént szerettelek. Imma kedeg a nagy keserűség en erőmet elvötte, es en lábomon immár állanom nem hagy, mert Simeonnak élös töre en szívemet mindönöstel meghatta[18])!“ — Es ezöket mondván, a földre magát leborsátá, egy kicsinded nyugodalmnak utánna esmeg egy kicsinded erőt vellejte[19]), es látván hogy az ő fiától meg nem hallgattatnék, hertelenködék[20]) nagy keserű könyhullatással a Halálhoz, es monda: „Ó szemérömtelen Halál! nám te mind ez napeg óriásokat es nagy erös vitézeket meggyöztel, es imma kelle tegöd meggyőzni egy erőtelen leánnak-é? Sok szíveket te megtörtel: szegjed meg imma az en szívemet-es, ki teljes nagy keserűséggel.“ Azért ezönképpen sírván es könyörögvén, es látván hogy a Haláltól meg nem vigasztaltatnék, teritté magát esmeg az ő szent fiához, monda: „Immár, en szerető fiam, en beszédömnek vége vagyon, hogy sem teneköd nem szólhatok, sem enneköm te nem felelhetsz!“ — Ó édességös anya, valyon mit szólhat vala az édességös fiad, ki immár csak aleg veszön vala lélögzetöt-es?! Mikoron kedeg e kegyös Krisztus hallotta volna ő anyját sírván es neki könyörögvén, es Jánost mellette állván, jóllehet teljességgel nem láthat vala, demaga[21]) ő szemeit, kik a vérrel es a sírással meghomályosodtak vala, megnyitá, es újonnan ő édes anyjával síra annera, hogy megötözé[22]) ő szent orcáját es melyét a könyörületös[23]) könyhullatással, es környülteuntvén monda: „Asszonyiállat! íme neköd fiu; János! íme neköd anya.“ — — — Mikoron kedeg hallotta volna e keserves szíz anya Mária ő fiát szólnia es Jánost neki ajánlania, monda szivének nagy kese-

[11]) Ennyi. — [12]) Szi (szű) ajakszellet nélküli forma. — [13]) Az „óra“ szó itt, valamint helyenként sok más középkori emlékekben, eredeti deák alakjában fordúl elő. — [14]) Olyan. — [15]) Innentova, azaz ezentúl. Másutt ennettova (ma is mondatik: innet, s megnyújtva: innét), ennektova. — [16]) Nevetvén. — [17]) Nélkülből elrontva, ma is divatozik tájszokásilag nekül alakban. —

[18]) Meghatotta. — [19]) Veve. — [20]) Siete. — [21]) Mindazáltal. — [22]) Öntözé. — [23]) Könyörűletre méltó. —

rűségével: „Jaj enneköm, szerető fiam! minemű váltságot [24]) től ez napon? mert íme adaték neköm szolga az úrért, tanejtván a mestörért, Zebedeus fia az istennek fiáért, embör az istenért! Jaj enneköm, szerető fiam! mert soha nem akartalak en tegödet egyeb fión elváltanom, es egyeb anyát ennálamnál neköd adnom. Jaj enneköm mert imma árvájá[25]) leszek en atyámtól, özvegygyé leszek en jegyösömtől, megpusztúlok en magzatomtól, es mindönöstől megfosztatom! Ó en szerető fiam! mit tegyek es hova menjek? kihöz fogjam fejemet, édösségös fiam, ki teszen enneköm enneköva[26]) segedelmet, es ki ad tanácsot es tanoságot?"

[24]) Váltást, cserét.

[25]) Árvává. —[26]) L. a 15. jegyzést.

13. sz. A BERNÁT-FÉLE HYMNUSBÓL.

(Czech-cod.)

*)Világnak világossága,
Angyeloknak[1]) kivánsága!
Elváltozott te szépségöd,
Megfeketült hó lö**) testöd,
Szép orcádon halál jelönt.
Lám epedtel utálatost,
Es megholtal keservetöst.
Ó mely nagy volt te szerelmed,
Hogy magadat így ölessed!
Nem mondanám semmi kénom,
Sőt volna nagy vigaságom,
Ha kénodért ként vallhatnék,
Halálodért meghalhatnék.

Kérlek, adjad amit kérök,
Tüled addeg el nem megyök,
Ki értöm***) halálra menék,
Kérlek, tűlem távol ne légy:
Halálomkor fogadj engöm,
Légy fegyveröm te enneköm.

Ha eljutand[2]) en halálom,
Ott jelenjel, en jó váltóm!

Mert az leszön szörnyü idő,
Igazaknak-es félendő:
Hát ne késsel engöm látnod,
En lelkömet oltalmaznod.

Ó szerető, szeretendő,
Mindön jónak†) jótevője!
Az nagy útra ha eredök,
Egyeb társot nem lelhetök:
Kérlek, neköm hát jelönjel,
Szent kénodban ne enyészszel[3]);
Engöm födözz két karodval,
S††) oltalmazz te körösztfádval.
Hála legyön halálodért,
Drágálatos szent kénodért,
En istenöm es en váltóm,
Mondhatatlan mindön nagy jóm!

[1]) Angyaloknak, még eredeti, a magyar hangrend által meg nem hódított, formában, mint azzal a HB-ben is találkoztunk. — [2]) Eljövend. — [3]) Ne rejtezzél, el ne rejtsd magadat előlem.

*) A cod. itt a vers elején még „mindön" áll. — **) Cod. *levő*. — ***) Cod. *en*-értöm.

†) Cod. *nagy* jótevője. —††) Cod.: *es*. — A „mindön, en, nagy" szókat leirói pótlásoknak tartom, mint a nyolctagú verssorok mutatják; úgy az *es*-t is a hangzótlan *s* helyett; a **) alatti „levőt" pedig, Jászayval, az eredeti *s* avált *lő*-nek a leiró által, tekintet nélkül a verstagok számára, helyettesített újabb formájának (a *vő* alak ma is divatozik a vevő, lyányvevő, helyett). Bebizonyítható dolog, hogy a leirók gyakran pótoltak, közbeszúrtak, s így a régi szöveget eredetiségéből kivették, mi a szövegkritikának éber figyelmét veszi igénybe.

14. sz. A MARGITLEGENDÁBÓL.

A régi Margitlegenda eredetileg kétségtelenül a XIV. század elején valószínűleg ama dömés szerzetbeli *András barát* (Andreas Hungarus) által 1306-ban írott, ki által I. Károly király Margit szentesíttetését, az említett évben, V. Kelemen pápánál szorgalmazta. Amint azonban e legendát jelenleg egy, II. Ulászló korabeli codexben bírjuk, az, hihetőleg a gyakori s mindig változtató másolások folytán, annyira ki van ősi nyelvezetéből véve, hogy ez alakjában már csak a XV. század nyelvét tükrözi vissza.

Szent Margit asszony búsulása az ország háborúságán.

Támada háborúság szent Margit asszonnak szülei között es ő atyjafia[1]) között, István király között, es oly igen veszedelmes háborúság támada közöttek, hogy minden igazságnak szertartássa[2]) neköl, es hátra vetvén az isteni félelmet, mind érsekökben es pispekekben, es mind jobbágyokban[3]) nagy-sok ezer ártatlan emberek itiletnek egyenessége neköl elveszének. Mely nagy háborúságok között ez szentséges szűznek ő siralmi valának őneki éji es napi kenyeri; mert meggondolja vala ez szentséges szűz, hogy ez ilyenféle háborúság semmiképpen nem lehet nagy-sok lelkeknek veszedelme neköl. Azt-es meggondolja vala ez szent szűz, h gy ezféle háborúság nem lehet az ő szüleinek, atyjának, anyjának, lelkének veszedelme neköl, kik immár megvénhedtenek vala; es mind szüleinek, mind atyjafiainak utálatos fáradsága neköl nem lehetne[4]). Ennek felette ez szent szűz félti vala az ő egy méhbe feködt atyjafiának[5]) István királnak halálát, kinek halálára igyeköznek vala, es igen keményen öldezik[6]) vala. Mind ezeknek felötte hallja vala es érti vala anyaszentegyházat nem csak Magyerországnak[7]) kölembkölemb részébe, de bizonynyal még ennek felette sok egyeb keresztyén országoknak részében-es, kemény fejedelmeknek[8]), pogánoknak[9]) miatta elnyomodtatni[10]) es szaggattatni, klastromokat es szerzetösségnek heleit megpusztéttják annera, hogy az úristennek kik szolgálnak vala, az ő helyek, klastromok, benne lakozó neköl marad vala, szegényeket es ártatlanokat annera nyomoréttnak vala meg, hogy az ő kiáltássok mind mennyországiglan felhallik vala; anne nagy háborúság, veszedelm vala, hogy senkinek nem kedveznek vala, sem véneknek, sem ifiaknak, sem férfiaknak, sem asszonyállatoknak, sem szűzeknek: hanem mindenek álnokól megnyomoréttatnak minden okosság neköl. Mind ezeket hallván ez szent szűz, sír vala nagy bőséggel, es az ő testét ösztövéréti vala böttökkel, es felöltözék ciliciomban[11]), olyha[12]) siratván mindeneknek az ő álnokságokat, kiket az időben az úristennek tesznek vala, es siratja vala az megnyomorúltaknak az ő nagy háborúságokat; teljességgel ő magát ez szent szűz siralmakra kioldozá, es gyakorlván siralmaknak bőséges siramit[13]), árradásit, kéri vala ez szent szűz mind az fráteröket, mind az sórorokat[14]) es minden egyeb szerzetösöket, es kéretteti vala egyebekkel-es, hogy

---

[1]) Testvér, különösen atyúl testvér. — [2]) Szer, azaz mérték, tartása nélkül (szertelen.) — [3]) Főurakban. Az új kor jobbágyai is csak a zsellérek és szolgák ellenében viselik e nevet. — [4]) Azaz: oly fáradságuk, igyekvésök, mely magában utálatos, mert isten parancsa elleni. — [5]) Azaz atyúl anyúl testvér. — [6]) Üldözik. — [7]) E név legrégibb formája, mely Anonymus Hetumogerjére (hetü mägyer = hét magyar) emlékeztet. — [8]) Elöljáróknak. — [9]) Itt főleg a kúnok értetnek, kiknek V. István király rendkivül kedvezett, kik közöl vett hitvest is. — [10]) Nyomod (nyomorít), az *od* képzővel, mint: tapod. — [11]) Vezeklő öv. — [12]) Néha, olykor. — [13]) Siralom; az *am* képzővel (folyam sikam stb.) — [14]) Apácatársak.

könyer[illegible]ének az úristennek alázatos könyergéss[illegible]ogy az úr mendenható isten az ő szen[illegible]ának[15]) hatalmával megszoréha[16]) es me[illegible]hnyítse[17]) az kegyetleneknek hatalmokat, é megoltalmazja az ártatlanokat, es ezeknek felötte anyaszentegyházat, kit az ő drágálatos szent vérével öszvegyü[h]tett, mi uronk Jézus Krisztus pogánoknak, eretneköknek, hittől szakadtaknak miatta[18]) es kemény fejedelmeknek miatta, kik csak névvel keresztyének, kiknek ő sokasságok azkoron gonoszól bulcsúztatott[19]), eléggé uralkodik vala, azaz hogy az időbeli gonosz keresztyén uraknak nagy-sok gonosz hatalmak adattanak vala ez ilyen gonosz dolgoknak tételére, hogy ez ilyen gonosz népeknek miatta ne hadnaja[20]) uronk Jézus Krisztus őmagát káromlatni[21]): ezeket kéri es kéretteti vala úristentől ez szent szüz. Mikoron az ő nagy keserőségét látnajak[22]) az sórorok, olyha[23]) örajta könyörölvén, úgy mondnak vala öneki: „Mi teneköd benne, mit gondolsz te vele, mire hogy minden történetért te tenen magadat gyötred?“ Tahát ez szentséges szüz szent Margit asszon az ő szüvének mélységéből vonván nagy fászkodást[24]), ezenképpen felele: „Anyaszentegyház, minden hív keresztyének anyja, az ő drágálatos tagiban metéltetik, es ő igen keményen gyötretik: es tí azt mondjátok enneköm: ‚Mi teneköd benne?‘ Nemdenem ő szült-e keresztvíznek miatta újonnan engemet tiveletök-öszve[25])? Nemde-e az ő leányi közül való vagyok-e en? Bizonynyal az vagyok.“ Ezenképpen ez szent szüz az öneki szólóknak bosszontásit meggyőzvén, őket es mind ereje szerént ugyanezenféle könyerületre hozza vala. Tahát[26]) látá ez szent szüz az bőneknek[27]) árradásiban az feljül megmondott nyomorúságoknak ő gonoszságit megneveködni, azaz hogy az bőnek, az kegyetlenségek naponként neveködnek vala, es bévölnek[28]) vala, úgy hogy az tatároknak kegyetlen járásoktól megválva[29]), száz es több esztendőtől fogva sem láttatott, sem hallatott anne nagy sok kegyetlenség keresztyén népeken, miképpen ez időben.

---

[15]) Jobbjának. — [16]) Szorítsa. — [17]) Ma hangátvetéssel: enyhítse: azaz mérsékelje, leszállítsa. — [18]) Általa (míve által). — [19]) Maiasan: bocsáttatik: „felhatalmaztatik“ értelemben, mint a következő magyarázó hely („azaz“) mutatja. [20]) — Hagyná. — [21]) Káromoltatni. — [22]) Látnák. — [23]) Olyankor. —

[24]) Fohászkodást. — [25]) Tiveletek együtt. — [26]) Akkor. — [27]) Bűnöknek. — [28]) Bővülnek. — [29]) Járásokat kivéve.

15. sz. A NAGY FERENCLEGENDÁBÓL.

(Ehrenfeld-cod.)

Ezen, a Régi Biblia után legrégibb s legnevezetesb emléke a középmagyar nyelvnek, mind eddig ismeretlen, s Legenda-táram IV. kötetében várja a sajtót.

Szent Ferencnek fráter Leóra való tanojtásáról.

Néminemő téli időben, mikoron szent Ferenc jő vala Párisbalól[1]) fráter Leóval Szent Máriához de Angelis[2]), es őtet hideg keményen gyötri vala, hívá fr. Leót, ki némi kevessé eleve haladott vala; monda: Ó fr. Leó, jóllehet hogy ez szerzetnek fráteri menden feldben adjonak[3]) szentséghek es jó éppejtésnek[4]) jó példáját: te örömest eszedbe vegyed, hogy nincsen ottogyel[5]) tekélletes vigaság. Es hogy valamennyet[6]) járt volna, esmeg[7]) hívá ötet, s monda: Ó fr. Leó, jóllehet ez szerzet vakokot világosóhon[8]), görbéket terjeszszen[9]), ördögököt kiőzzen[10]), siketeknek hallamást[11]), sántáknak járást, némáknak adjon szólást, es hogy még is[12]) tebb negyednappi halottat felkölt: immár ma írjad, mert még ott sincsen tekélletes vigaság. Es tovább kajáltván[13]), mondja vala: Ó fr. Leó, ha ez szerzet tudná menden néppeknek nyelvét es menden tanuságát[14]) es irásit, úgy hogy prófétálna, es jelentené nem csak az jövendőt, de es[15]) egyebeknek tudományát, írjad azért, mert nincsen ott tekélletes vigaság. Még is legottan az járónak kajált vala: Ó fr. Leó, kérem azokot kik vadnak istennél: jóllehet ez szerzet szóljon angyali nyelövel[16]), es tudná húgyoknak[17]) folyásit[18]), es föveknek[19]) ereit, es menden földeknek kencsi volnának neki megjelentettek, es megesmerné madaraknak, halaknak es lelkeseknek[20]), embernek, fának, es gyökereknek, es köveknek, es vizeknek jószágit[21]): írjad meg, mert nincsen ott tökélletes vigaság. De ez mondás[22]) tarta jól kett[23]) mélyfeldet. De fr. Leó mend ezekről fennyen[24]) csudálkodván, monda: Kérlek teged, atyám, istennek felőle[25]), hogy mondjad meg ennekem, holott vagyon tekélletes vigaság? Kinek sz. Ferenc monda: Mikoron megyönk Sz. Máriához de Angelis, es ezképpen az helynek kapujára szózatlonk[26]), es az kaputartó[27]) jő haraguván, s mond: Kik vattok ti? es mondonk: Mi vagyonk ketten te atyádfiai közöl; s mond ő, az ellenség: Ti vattok kett latrok, kik ez világot kernyel[28]) kerengik, szegények-

---

[1]) A *ból* helyrag teljes formája, mely magos hangú szók után *belöl*-nek hangzik. Mindkettő nagyban használtatik e munkában *ból böl* helyett. — [2]) Egy templom neve. — [3]) Jóllehet ... adjonak: licet dent, deákos vonzat, mutató mód helyett. — [4]) Építés: épületesség terjesztése. — [5]) RB. ottogyol; toldott forma, milyen a népnél maiglan az ottanat, ottannak. — [6]) Valamicskét. — [7]) RB. Újabb alakulással: esmég, esmét, ismét. — [8]) Világosítson, vakoknak szemök világát visszaadja. [9]) Azaz kiterjeszszen, tehát kiegyenesítsen, egyenessé tegyen. — [10]) Kiűz. — [11]) Hallást. — [12]) Hogy még azonfelül. — [13]) Régi, s a népnél maig fenmaradt diphthongicus formája a „kiált" igének. — [14]) Tudományát. — [15]) Is, még pedig nem a mondatrész, hanem közvetlenül a kötszó után vetve, mi ez irónál gyakrabban előfordúl példa.: de es oroszlányon es sárkányon stb. — [16]) RB. Nyelvvel, nyelven. — [17]) Csillagoknak. Előfordúl a Döbrentei-codexnek egy ősrégi énekében is. Czuczor e szót a ho-od (helyesben ha-od)=hód képzés lágyított formájának tartja. — [18]) Járásit, forgásit. A RB-ban folyó=cursor; innen a folyosó is: ambitus. — [19]) Füveknek. — [20]) RB. animal, állat. — [21]) Jóságit. — [22]) Beszéd. A deák eredetiben talán „dictio" állott. — [23]) Így, nyílt rövid e-vel, fordúl elő a RB-ban is még, de helyesben egy t-vel, így a „ketelkedet" származék is. — [24]) Nagyon. — [25]) Az istenért! — [26]) Szózat, szózatlik, a RB-ban „sonat" értelemben fordúl elő; itt úgy látszik csengetést jelent. — [27]) Kapunálló, kapus. — [28]) Környül.

nek alamizsnáját ragadozván; es nem nyitja meg nekönk, de állat[29]) minket az havon, es vizen, es hidegen, es ehiségvel éfeliglen[30]): tehát[31]) ha mi az bosszóságokat-es az ötésekvel[32]) háborólásnálkil[33]) es zúgásnálkil engedelmest[34]) szenvedendjök, es szerelmest es alázatost gondolandjuk hogy ez kaputartó igazán fegy[35]) minket, es hogy isten ő nyelvét magasztalja[36]) miellenönk-es: fr. Leó, írjad, hogy ott vagyon tekélletes vigaság. Ha mi megvárandjok csergetvén[37]), es az kaputartó mikent nyugatlan[38]) háborodván kijő, es keménségest menket csapásokval meggyötörjön, mondván: Menjetek el innet, jeles tolvajok, es menjetek az hispitálba[39]); ti mendenestel fogván[40]) nyugottak vattok, es nem esztek: es ha ezt örömest szenvedendjök, es ezképpen bosszósóltattak[41]) mend szivönkvel es szerelmvel szenvedendjük: írjad, fr. Leó, mert ott vagyon tekélletes vigaság. Es ha mendenfelöl minket ezképpen nyomoróltattakot[42]) ehségnek szorojtása miatt [43]), hidegségnek gyetrése miatt, meg annakfelette ének[44]) kezelejtésse[45]) miatt csergetönk, kajáltonk es siralmval állonk, hogy megnyittassék nekönk, es az isteni fuldallásnak[46]) miatta mondaná: Ezek gonosz emberek, es kemények, azert en kimegyek, s megötögetem[47]) őket; es kijövén nagyfejő botval minket capúciomonkon fogván feldre leöt[48]), sárra es hóra, es úgy ver minket ez felölmondott rúdval, hogy mendenött minket beltölt[49]) csapásokval, s ha ezenne[50]) gonoszokot, bosszóságokot, vereségeket örömvel szenvedendönk: gondoljuk hogy áldott Krisztusnak kínjait mi kellettönk[51]) szenvedni: ó fr. Leó, írjad, mert ott vagyon tekélletes vigaság. Azert, fr. Leó, hallgassad végezetit: szentléleknek mend ajándoki kezt[52]), kiket Krisztus ő barátinak engede, es engedi-es, Krisztusert es istennek szerelmeert magát gyézetni kell bosszóságot szenvedni, mert mend ez felölmondott csudákban mi nem gyicsekedhetönk[53]), mert nem mieink, de istené. Demaga[54]) mid vagyon, melyet istentöl nem vettel volna? vagy ha vötted, mit gyicsekedel hogy hana[55]) nem vötted volna? de töredelmnek es gyetrelmnek kerestén gyicsekedhetönk, mert mienk az. Azert mondja apostol: Nekem ne kelljen gyicsekednem, hanem csak mi uronk Jézus Krisztusnak keresztfáján, kinek legyen gyecséret es gyicsőség. Ámen.

---

[29]) Állni hagy. — [30]) Egész éjfélig. — [31]) A tahát hangváltozása „akkor" értelemben. — [32]) Ütésekkel. — [33]) Háborólás= háborodás; „nál—kil" a mai „nélkül" kezdetbeli alakja; így a RB. s majd minden középkori emlékeinkben. — [34]) Engedelmesen. A *t* igehatározó-képző itt úgy áll, mint ma is még az „örömest, bízvást" példákban. — [35]) A „fedd" lágyított alakja, ahonnan a „fegyelem" főnév származik. A RB. annak szenvedője áll: fegyettessenek. — [36]) Felindítja. — [37]) Zörgetvén. — [38]) Miként nyugatlan, nyugtalanúl.— [39]) „Hospitale", a vendégfogadóba. — [40]) Mindenestől fogva: teljesen, egészen. — [41]) A „bosszúsúl" ige szenvedőjének részesülője. — [42]) A „nyomorúl" igének szinte szenvedője, a részesülő módban. Itt észre kell vennünk hogy a mondat tárgyesettel indúlt nevező helyett. — [43]) Szorítása. — [44]) Éjnek. — [45]) Közelítése.

[46]) Sugallás. — [47]) Ütögetem. — [48]) Üt. — [49]) Betölt. — [50]) RB. ezenne, ma: en-nyi. A neki megfelelő azanna (azon-na = az-nyi) is használtatik e munkában. — [51]) Debuimus: feltünő rabi követése a deáknak „nekünk kellett" helyett, melyhez az irodalomban hasonlóra még nem akadtam. — [52]) Közt. — [53]) Dicsekedhetünk, így alább is többször, s gyecséret, gyicsőség, lágyítva *d* helyett. — [54]) Mindazonáltal. — [55]) „Hogy hana" = mintha? (A legenda 58. lapján is: „Azképpen *hogy ha na* mend elmének ᵛi (ű v. ő; HB: iᵛ) félelmében megfordúlának;" a 129. l.: „De sz. Ferenc, mert vala utálatos es kösded, azert esmeretlenek közöl *hogy hana* utáltatik vala mindenektöl").

Lássuk most, visszatekintőleg, a középmagyar nyelvnek hang- s alaktani sajátságait, melyek a II. Időszak közlött öt darabjában észlelhetők.

I. Hangtaniak. 1. *A nyílt hangzók előuralkodása a zártak felett*, tehát az *e*, *ö*, *ő*, *o*, *ó* hangzóké az *ö*, *ü*, *ű*, *u*, *ú* felett. Péld. feld, tebb, gyetrés, kezt, kernyel stb, hol az újmagyar nyelv már kizárólag *ö*-t hangoztat; különösen a személyragokban: nekönk, ellenönk; szivönk; megyönk, állonk, mondonk, vagyonk; szenvedendjök, várandjok. Továbbá: kölenb, öt, ötöget, öldöz, fövek; álnokól, gonoszól, őz, bőn, győjt, kenyeről, bévől stb, hol az újmagyar nyelv *ü ú* s *ü*-vel él. Nem hiányzanak ugyan ellenkező példák, de ezek a nyelvjárásokra (dialectusokra) tartoznak; mint az ilyek: tött, vött, jelönt stb.

2. A *harmadik e*-vel is számtalan esetben találkozunk, hol az újmagyarban már állandóan a neki megfelelő *i* használtatik; levén ejtve és írva: es, esmeg, menk, mend, ezenne, valamennye, aleg, kedeg, addeg, napeg, kencs stb, hol az újmagyarban állandóan: is, ismét, mink, mind, ennyi stb divatozik.

3. Az első (*nyilt*) *e*, s a harmadik (*rövid éles*) *e* a középmagyar nyelv második időszakában bírta még általában *eredeti hangját s időméretét*, míg a harmadik időszakban már jelentkezik azok nyújtott hangoztatása, s az újmagyar e hangoztatást számos gyökben, képzőben és ragban már törvénynyé emelte. Így még *es* volt a mai *és*; en, teged, ket, het, egyeb, szerent, mikent, azert; jelönjel, enyészszel; töttel, löttel: hol ma már mind ezen s az analóg esetekben a széles é-vel élünk: én (sőt éngem is), téged, két, hét, egyéb (bár kettőt, hetet, egyebet mondunk), szerént, miként (bár ezek mellett a szerint, mikint, akkint is hallható), azért (bár mert-et ejtünk), jelenjél, enyészszél; tettél, lettél (bár az első személyben megtartjuk az e-t: jelenjem, enyészszem; tettem, lettem).

4. A névelőt és mutató névmásokat (a, e) erősítő *z* még elég sürüen fentartá magát áthasonúlás nélkül (azképpen); másfelül a *j* rag is sziszegők után (hozjám, távozjam); a segítő rag v-je (botval), míg a fordító ragé *j*-vel váltakozik (árvájá).

5. A *diphthongusok*, különösen az *ajt ujt ejt öjt* igeképzőkben, még csak kivételesen fornak össze a nekik megfelelő egyszerű nyújtott hangzókba; s így még mind e formákat olvassuk: alajt, készejt, épejt, közelejt, szorojt, fordojt stb, és csak a parancsoló és kötmódban kezdődik azok elváltozása: szoréha, világosóha (sőt a HB-ben éhe, nyóha, míg a szabályosb ejtse nyújtsa maig is fenvan).

Ellenben 6. a *szelletek* már fogyó félben valának, bár végkép csak a XVI. században múltak ki. Az erős torokszelletnek (ʿh), melyet a HB-ben még feltaláltunk, többé semmi nyoma. A gyenge torokszellet (ʿh) a *g* és *t* mellett még igen érezhető lehetett, mert majd minden codexben, ha ritkábban is, kifejeztetik, mi ugyan még nem a kienyészést, hanem azt látszik mutatni, hogy írók s leírók, gyengébb levén a szellet a betünél, nagy részt már nem tartották szükségesnek annak megjelzését. Az ajakszellet azonban (ʿv) a HB. óta határozottan kiavúlt: csak a nagy Ferenclegendában találván még itt-ott kifejezését, nem csak az ismeretes ʿimád igében, hanem a harmadszemélyi névmásban is: ʿi (ma ő).

7. A *kihangzások*, melyek, mint Anonymus s az oklevelek ingadozásai mutatják, már a XI. században el kezdtek kopni, ez időszak emlékeiben szintén ritkán fordúlnak elő, mutatványainkban csak egyszer (ehʿség, Ferencleg.).

II. A nyelvtani alakok már nem oly tanulságosak, mint az adott óm. emlékeké. Mindazáltal csak a mutatványok is nyújtanak becses anyagot a nyelvtörténeti nyomozónak. Így:

1. A *helyragok és helymutatók* képzésére két érdekes példát mutatnak közlött darabjaink. Első a *bel* (be). T. i. a *be* mint gyök eredetileg csak általánosan fejezte ki a hely képzetét; ebből előállt két szó, melyek egyike *-n*-nel képezve e kérdésre : hol ? felel : *ben* ; másika *l*-lel erre : *hova* ? t. i. bel ; így : beltölt (Ferencleg.), s különösen a későbbi Bátorinál igen gyakran. De mindkét rag (ben, bel) korán elkopott, úgy hogy az *újm.* nyelv a *belt* csak némely származékai és ösztételeiben ismeri (bele, belől, belföld stb) ; a *ben*-t pedig csak határozókép használja (ben van) : mint ragot a közéletben mindig, az irodalmi nyelvben gyakran, csonkítva használja (péld. kertbe'), Szerencsésb volt a *fe* gyökből képzett *fel* és *fen*, mely soha sem kopik ; a *ki*, *le* gyökből legalább a kin, ben forma tartja fen épségét, míg a *kül*, úgy mint a *bel*, csak képzésekben őrizte meg épségét (belső, külső, külföld stb). — Második a *ból ből* összevont helyrag eredeti, teljes, formája (belől, balól), mely az összes középkorban elég gyakran, néhányszor mutatványainkban is, előfordúl. Képzése: bele+öl, bala+ol ; melynek elseje önállón és személyragozva használtatik (belőlem), mint rag azonban a *km.* nyelv harmadik időszakában már kiavúlt, helyet engedve a ból ből közvetlenül a gyökből képzett formának (be+öl : ből ; ba+ol : ból).

2. A *melléknév-fokozás* még mind csak körülírással fejeztetik ki. A közlött mutatványokra szorítkozólag, a RB. 11. versében „mentől (azaz mend v. mindtől) utolbszer" áll ; a 40. versben „mentől küssebb" : mindkettő helyesen, mert ami vagy aki mindennél utóbbi vagy kisebb, az legutóbbi és legkisebb. A leg előrag létezett ugyan már, de csak a „legott" igehatározóban ; a mai superlativ csak a XVI. században kezdett terjedni.

3. A *nélkül* újm. utóljárónak két alkotórésze még különváltságában tünik fel : *nál+kül*, *nél+kül*, s még ritkán össze is írva (zúgásnálkil, Ferencleg.).

4. Az *igeragozásnak* példáinkban több fontos, s az őskorra visszavezető alakját lelünk. Ilyen a) a *másod személyi el al rag* rövidléte a jelen s múlt időben ; péld. bátorkodt*al*, meggyőzt*el* ; jelönj*el*, enyészsz*el* : mik ma már minden helyes ok nélkül megnyújtatnak, míg másfelől az ikes igék jelenében (esz*el*, isz*ol*), valamint az elsőszemélyi rag (kért*em*, írt*am*, esz*em*, isz*om*,) mindmaig fentartotta eredetileg rövid hangzóját. S itt figyelmessé teendő a tanítvány azon különbségre, mely egyfelől a jelen s múlt idei, másfelől a félmúlt idei másodszemélyi ragok közt van : emezeknél t. i. a személyragok (al ol, el öl) hangzója az *a e* időraggal összeolvadván, csakugyan *ál él* alakot öltenek (val+a +al=val*ál* , győz+e+el = győz*él*). — Ilyen b) *a részesülő jelennek* az összes *km* nyelven átvonuló *képzése* az őseredeti harmadszemélyi névmással (*e* s hangrendileg *a*), mely kihangzás által erősödve nyert először ugyan diphthongicus formát ($e^{ö}$=eö, a^{u}=au ; a palóc nyelvjárásban üő, uo is), melynek összeolvadásából állt elő az egyszerű nyújtott forma, kezdetben elő v. utószállettel ($v^{ö}$, $ö^{h}$, $h^{ü}$), míg az *újm*-ban tisztán *ő*, s nyelvjárásilag ü-nek hangzik, a jelenidőbeli részesülőben pedig *ő*, és hangrendileg ó-nak, mint : győző, író. Az említett ősi képzés, mely az összes *km* nyelvben igen gyakori még, mutatványaink másodikában (12. sz.) látható, hol teremte (azaz teremtő) áll. Ma már csak kevés szóban maradt fenn, hol ragtalan, hol csak ragozott állapotában, így mondatik szüle, szülei (s mellette szülő, szüléi, szülői), esztende-je, adaja, jeléül egyszersmind, hogy kezdetben e névmási képző ragozáskor is megtartotta rövid voltát, s hogy annak megnyújtása szinte későbbi fejlemény. — Ilyen c) *a részesülő múltnak ragozása* ; így olvastuk a RB. mutatványában : ehez*etted* (37. 44. v.), szomjaz*tad* és szomjaz*attad* (37. 44. v.), beteg*letted* (44. v.), e körülírások helyett : midőn eheztél, szomjaztál, betegeltél, vagyis beteg voltál ; mely formáknak a RB-án kivül már csak a nagy Ferenclegendában

maradt fel nyoma. — Ilyen továbbá: d) *a teljes ragozás*, milyen ez időszakbeli mutatványinkban a had*naja* (Margitlg. ma hagy*ná*). — Figyelmezzen az olvasó e) azon állandóságra is, melylyel az *and end*-es *jövő* kizárólag csak a feltételes módban használtatik, nem mint ma a jelentőmódban is, holott képzésmódja emezt egyáltalában nem engedi, levén elemei a feltételesmód képzője *n* (na, ne, an, en) s a jövőé: *d*. — Végre az *igehatározó részesülő „va ve"* a módozati *en an* raggal szeret bővülni. Így mutatványainkban olvassuk: általver*vén* tartatnak, el vagyon rejt*vén* (verve+*en*, rejtve+*en*), meg vagyon utál*ván* (utál*va-an*) Marg. Leg.; az világot kernyelkerengik ragadozván (Fere neleg.); mely formát a bár azonos hangzású, múlt-időbeli igehatározó részesülőtől (ván vén-től) szorgalmasan meg kell különböztetnünk.

A 14. §-hoz.

A *Bátori László*nak tulajdonított bibliai könyvekből feljebb *9.* sz. alatt adtunk mutatványt.

Ít a névtelen, úgy nevezett *Debreceni Legendáskönyv*ből következik egy szentbeszéd.

16. sz. SZENT TAMÁS APOSTOLRÓL VALÓ PREDIKÁCIÓ.

E beszéd némi fogalmat nyújthat a középkori templomi beszédek formájáról, azok felosztásáról, szelleméről. Az obligát harmadik rész a szentnek élete, melyet hosszusága miatt mellőztem, különben is az, mint mindig, semmi belső összeköttetésbe nem levén hozva a beszéd dogmai részével.

Hozd ide a te[h] kezedet, es bocsásd oldalamba, es ne akarj lenni hitötlen, de hív[1]): ez igéket szent János írja az evangéliomnak huszad részében. Mely igékben uronk Jézus megmutatá mindönképen az ő bizony szeretetit hozzánk is, szent Tamás apostolhoz-es, kinek mondá ez igéket feltámadásának utánna nyolcad napon. Megmutatá a szeretetöt hozzánk, mikoron ez egy idvözülendő lélökért Tamásért az ő öt mély sebeit megmutatá, kiről elámélkodván[2]) Aranyszájú szent János felkajá!t, s úgy mond: Gondold meg a mi édös idvözitönknek[3]) kegyelmességét, miképen megyön a tanítványokhoz, es mutogatja az egy hitötlen tanítványért az ő sebeit ennek megjelöntésére, hogy a lölköt, melyet ő szent felsége drágálatos vérével váltott meg, mind földnél mennél jonkább[4]) szereti; s e[h]re mutatá meg az ő oldalán való nagy seböt, hogy megjelöntse, mert szive szerént szereti a mi lölkönket, ha akarjok vennie; ezért, hogy mind kezein s mind lábain való sebeit is megmutatá, akarván jelönteni, hogy nem csak beszédével, deugyan igazán es téteményével szerete münket, úgymint[5]) mondanaja: Lássátok, mely szivem szerent szerettelek tütöket; ím mit tettem éröttetök, minemü seböket vettem fel éröttetök. E[h]re monda szent Tamásnak uronk Jézus: Hozd ide[h] a te kezedet, es bocsásd oldalamban, hogy megesmervén ne maradj e hitetlenségben, kibe vagy. Mely igék mellé háromról leszön tanuságonk: az

[1]) Hív, azaz hivő. — [2]) Elálmélkodván. — [3]) Idvözite régi részesülő.

[4]) Az egész földnél mennynél inkább (i°nkább) szereti. — [5]) Mintha.

első leszön neminemű kérdésökről; a második a^h^ról, hogy mindönönknek kell ezön erőkönnönk,[6]) hogy követhessök szent Tamásnak hitét es uronk Jézushoz való szeretetit; a harmadik tanuság életéről legyön. Az első melléh imez három kérdést lássok meg: először, ha szent Tamás uronk Jézust látván a megdicsőült testben, hivé-e^h^ ötet isten fiának lenni a feltámadásnak utánna, minekelőtte illette volna az ő sebeit? A^h^ kérdésnek oka vagyon, mert úgy mondott vala a több apostoloknak, kik látták vala ötet feltámadásának napján, s megmondták vala ezt Tamásnak, hogy addig ő nem hinneje, míg a szegeknek helyét kezein nem látnaja, s ujját a sebökben nem bocsátnaja. Azért jó ezt megtunnonk[7]), felelnek szent doktorok e^h^re, hogy mihelt látá szömeivel uronk Jézust, ottan hivé ötet bizony istennek lenni; minekokaért úgy monda uronk öneki: Miért[8]) látál engömet, Tamás, az en előbbi ábrázatomba, hűl[9]) az en istenségömben; demiért kétképen akar vala isteni kegyelmezésből miéröttönk e^h^ről bizonságot venni: látással es illetéssel, hogy mi szivönkből mindön kétségnek oka elvetetnejek, a^h^ra mondá^h^, hogy addig nem hinneje, míg a seböket nem illetneje. Második kérdés imez: ha szent Tamás apostol, minekutánna látá uronk Jézust, es hivé, illeté-j-e meg annakfölötte mind az öt mély seböket is? Felelnek e^h^re is, hogy illeté, nem önnönmagaért, mint szent Ágoston mondja, mert immár jól hiszi, de a mi hitönknek erősb voltaért. E^h^re mondja a szent Leó pápa, husvéti predikációjában: Szent Tamás, mikoron[10]) szent es hív apastol volna, uronk Krisztus Jézus testének tagjait megtapogatá feltámadasának utánna nagy hivön, nem a^h^ra hogy öbenne kétölködnejek, de hogy mitőlönk mindön kétölködésnek es hitötlenségnek okát elszakasztanaja, mert igaz elég[11])vala az ő tulajdon hiteért látnia, akit jól esmert vala, de miéröttönk cseleködé ezt, hogy meg is tapogatnaja, a^h^ kit lát vala úgy, hogy ha mi azt mondanojok, hogy látása megcsalatkozott, nem mondhatnojok hogy illetésében megcsalatkozott volna. Harmadik kérdés imez: Ha uronk Jézus az öt mély seböket feltámadásának utánna olyan mélyen tartá-j-e meg az ő szent testében, mint a keresztfán függvén valának rajta; vagy kegyig csak a testszinön, mint a seböknek helye? Felel szent Tamás, hogy olyan mélyen es szélösön, demaga sérelöm es fájdalom nekül, s nagy dicsőségnek ékösségével, mert a sebök mennyei dicsőségnek csodálatos szépségével fénlönek. Sem kegyig ezért mondhatjok[12]), hogy e^h^ seböknek megnyilásaért egész teste nem volna uronk Jézusnak, mert a dicsőségnek szépségeért, kivel az ő szent teste megajándékoztaték, mind nagyobb ékösségvel fénlik, honnemmint[13]) ha az seböket egészszen megéppülve vallanaja. Hogy kegyig mélyek legyenek az édös uronknak sebei, megmutathatik[14]) mind szentirással, okossággal, s mind példával. Szentirással: először mert uronk Jézus az evangéliomban úgy monda Tamásnak: Hozd ide kezedet, s bocsásd be oldalamba, es ujjodat a szegeknek helyébe. Az okosság-es ezt mutatja, mert vagy szent Tamás uronknak parancsolatjára kezét oldalába bocsátá s ujját a sebökben, avagy nem: ha azt mondjok hogy nem, tahát ottan megértjök hogy öneki engödetlen volt, s nem malasztot érdömlött de ként; ha kegyig engedött uronknak, s oldalába bocsátta[15]) kezét, s ujját kezeiben es lábaiba, nyilván megesmerjök hogy mélyök idvözítönkön az öt mély sebök. Ezönt jelenti a példa is, mert

---

[6]) Erőködnünk. — [7]) Megtudnonk. — [8]) Amiért. — [9]) Hivél. — [10]) Minthogy. — [11]) Bizony elég.

[12]) Azaz: sem pedig ezért *nem* mondhatjuk, a tagadó kötszó kettőzése nélkül, mint gyakran a régiségben, sőt újabbaknál is (Sem siet, sem késik istennek haragja. Zrínyi). — [13]) Hogynemmint; ma semhogy-gyal élünk. — [14]) Mutat-ik szenvedőformából, mint ad-ik a HB. — [15]) Bocsátotta.

ha mélyek nem voltanak volna, s nem volnának mastan-es a[h] sebök, hejába mondta volna uronk Jézus Tamásnak: Hozd ide kezedet, s ujjodat-es bocsásd a sebökben. Nagy hálákat adjonk azért a jó istennek es mi uronk áldott Jézusnak, ki[h] a mi szeretetönkért aminemű seböket halála napján felvön, hogy feltámadása után is megtartá az ő megdicsőült testében, mert ime[h] azokval könyörög szent atyjának éröttönk, hogy minket is megbódogítson a szent sebökért, kiket hozzánk való kegyelmességéből akara felvennie. Ó édös uram Jézus, s valyon miért vőd[16]) fel a nagy seböket éröttönk, s mire nem lön elég csak könnyű halállal münket megváltanod? hanem csak hogy a te hozzánk való szeretetödet nagynak mutatnád, es a te bódogságos szeretetödre vonnál münket is! Áldott légy azért öröké ez te nagy jótétödért. Az második tanuság mellé lássok meg imez kérdést: Miképen kell uronkhoz bizon[17]) hitöt vallanonk, es szeretetöt, szent Tamásnak példája szerént? Felelnek szent doktorok, hogy háromképen: elöszer tekintéssel, másodszer illetéssel, harmadszer[18]) hitnek vallásával. Elöszer, mondám, hogy kell idvözitönket szeretnönk látásonkkal, azaz hogy lölki szömeinkkel megtekintsök uronk Jézusnak sebeit es kénszenvedését, hogy miképen szent Tamás apostol nagyobban s jobban látá a többinél idvözitönknek sebeit testi szömeivel, es szönetlen[19]) viselé lölkében; ezönképen mi-es, kik ötet megfeszítvén nem láttok, gyakorta megtekintsök a lélöknek szömeivel, gondolkodván könyörületösséggel az ő sok rendbeli kénjairól, es hálákat adjonk ez megváltásnak ilyen nagy ajándokáról; mert ezokaért tetetik szömeink eleiben uronknak feszülete a szentegyházakban. Másodszer kell szent Tamásnak példája szerént idvözitönket szeretnönk illetésönkkel, vagy hozzaja járulásonkkal, mert miképen uronk Jézus oly drága szeretettel szereté Tamást es a több apostolokat, hogy nem csak adá magát nekiök látásra, de még illetésre es velök ételre, ezönképen mast is oly drágálatoson szereti mind a jó keresztyénöket, hogy önnönmagát adja nekik, ha nem látás szerént, demaga[20]) bizonynyal az oltári szentségben. Kell azért nagy gyakorta uronkat illetnönk, azaz szeretettel, jelösül e[h] szentségös napra hozzánk vennönk, hogy jelös malasztját érdömljök, ez hozzaja való szeretetben felgyúljonk. Harmadszer kell idvezitönket szeretnönk hitnek vallásával, hogy mind szivönkbe s mind szánkkal valljok ötet, mert mind e[h] kettő szükség idvösségönk mellé. Ezt jelönté szent Tamás, mikoron ame[21]) látván uronk Jézust, monda: En uram s en istenöm! Kell továbbá vallanonk ötet mivelködetönkkel is mind haláliglan, az ő elkülcsét[22]) követésnek miatta[23]), ki igen alázatos, békeségös, szelid, kegyös, ért elkülcsü, józan es keves beszédü, igazmondó es jó[h] példával élő vala; kikben mind követé édös uronk Krisztust e bódog szent apostol, kiért meg-es öletteté magát a hitnek igazságaért es az ő szeretetiért.

---

[16]) Vevéd. — [17]) Igaz. — [18]) Harmadszor. — [19]) Szünetlen. — [20]) Még pedig. — [21]) Ime. — [22]) Erkölcs. — [23]) Általa.

17. sz. ÉNEK SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYHOZ.

(A Peer-Codexből*).

Idvez légy, kegyelmes szent László kerály
Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágálatos gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag!

Szent háromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka' követi[1]),
Te szentléleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak vagy kerálymagzatja,
Szent kerályoknak fényes tüköre,
Teneked atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

Nekönk sziletíl Lengyelországban,
Mennyből adatál nagy csudaképpen,
Más'szor[2]) sziletíl szent keresztvíztől,
Ösödnek nevén László lőn neved.[3])

Mikoron méglen gyermekded volnál,
Kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
Hogy dicsekednél te két országban,
Magyarországban es mennyországban.

Te telepedél Bihar-Váradon[4]),
Ah városnak löl[5]) édes oltalma;
Templomot rakatál szíz Máriának,
Kiben most nyúgoszol minden tisztességvel.

Környölfekesznek teged császárok,[6])
Püspökök, kerályok[7]) és jobbagy-urak;[8])
Olaj származik szent koporsódból;
Tetemed' foglalták az szép[h] sár aranyból.[9])

Teged dicsérnek szent zsolozsmával
Papok, diákok és városnépek,

Teged földnek kereksége,
Mert teged dicsérnek istennek angyeli.

Te dicsekedel kerályszékedben,
Képed' feltötték az magas kőszálra,
Fénlik mint nap[h], salyog mint arany[10]);
Nem elégeszik senki tereád nézni.

Te arcúl teljes, szép piros valál,
Tekéntetedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős:
Lám mendent te ejtesz, ki teveled küzdik.

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtúl fogva mendeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó[11]);
Hogy szent korona teged méltán illet.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szivedben bátor miként vad oroszlán,
Azért neveztek Bátor Lászlónak,
Mikoron méglen iffiudad volnál.

Mert választa az szíz Mária,
Megdicsőíte sok jó ajándékkal:
Hogy te öriznéd es oltalmaznád
Neki ajánlád[12]) jó Magyarországot.

Fejedben kele az szent korona,
Megbátorejta teged az szentlélek,
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákot szaggatál, koronádban fízéd.

Dicsérjük, magyarok, szent László kerált!
Bizony érdemli mi dicséretönköt;
Dicsérjük őtet, angyelok! mondván:
Idvez légy kegyelmes szent László kerály!

---

[1]) Követ = követő.— [2]) Másodszor, t. i. a keresztség által. — [3]) L. a 19. számot is. Kétségtelen hogy az ének szerzője szem előtt tartotta a Márk krónikáját, melyet követett a Névtelen Carthausi is László Életében (l. 19 20. sz.). — [4]) Herceg korában. — [5]) Levél. — [6]) Váradon temettetett el Zsigmond császár. A szerző itt költőileg használja a többest — [7]) T. i. II. István, Kún László, Mária. — [8]) Főurak. — [9]) Sárga arany (aranyozott páncélzatba).

*) A codexben a *g* gyakran, a *t* több hnyire torokszellettel (h) áll.

[10]) Képed stb.: itt László királynak aranyozott bronsz lovagszobra értetik, mely 1390 körül, magas kötalapzaton állíttatott fel Váradon, s ott egész 1660-ig pompázott *salyogva* = ragyogva. — [11]) Vonatkozás a krónika azon tudósítására (Marci Chron. 64.) mely szerint a német Rendek a császár halála után őt kínálták volna meg a romai koronával. — [12]) Neki ajánlád: félmúlt részesülő = Magyarországot, melyet neki ajánlál.

18. sz. *Qui habitat in adiutorio.*

(Keszthelyi Cod.).

Azki veti segedelmét
Az istennek hatalmában,
Az oly ember bátorságos
Az mennyei oltalomba.

Vallást teszen az hív ember :
Te vagy nekem en istenem,
Te vagy nekem bátorságom,
Benned bízom en istenem.

Mert engemet te mentél meg
Ellenségnek ketelébel,
Az keménséges igétül,
Tervínnek rettegésétül[1]).

Visel teged az úristen
Ű szent vállán, árnyéka alatt,
Hogy mindenkor te bízhassál
Istennek szárnyai alatt.

Jézus Krisztus, egy igazság,
Kernyíköz[2]) tegedet pajzsúl :
Semit ne félj az éjjeli
Hitetlen rettegésektűl.

Semit ne félj nyilván való
Háborúknak nyilaitúl,
Titkon való késértettűl,
Deli erdegtűl, vakságtúl.

Te melléled bal kéz felel[3])
Ezeren mind elhullanak,
Jobb kéz felel tízezeren :
Teneked ott nem ártanak.

Demaga te szemeidvel
Ott meglátod s megesmered,
Hogy az isten az bűnekért
Bűnes embert megbünteti.

Mert te bízol az mennyei
Nagy istennek hatalmában,
Bátorságot helheztettel
Igen nagy hatalmas úrban.

Nem járúlhat semi gonosz
Soha neked romlásodra,
Es házadhoz nem kezelget
Veszedelemnek ostora.

Mert parancsol tefeléled
Szolgáló szent angyelinak,
Hogy minden te útaidban
Érizzenek[4]), ne hagyjanak.

Az istennek szent angyeli
Viselnek teged kezében,
Hogy ne issed lábaidat
Tertínet szerint a kíben[5]).

Áspiskígyón es az mérges
Baziliskuskígyón te jársz :
Mert az tervén es az bűnek
Terajtad nem uralkodnak.

Talpad alatt megnyomodod
Az oroszlánt, az erdeget,
Es az sárkánt, az nagy Halált,
Az poklot, az kárhozatot.

[1]) Kötelébűl. — Törvénynek. — [2]) Környékez. — [3]) Felől.

[4]) Őrizzenek. — [5]) Köben.

A CARTHAUSI NÉVTELEN.

E névtelen író a magyar középkor végén, a XVI. század elején virágzott, s első szerzőnk, ki a reformátióról említést tesz. Befejezte nagy legendáriumát 1527-ben.

18. sz. *Szent Gellérd püspök élete.*

Dicsőséges szent Gellérd eredet szerént támada Venecének[1]) királi városából jó jámbor keresztyén atyától anyától; kik mikoron nagy istenfélők volnának, irgalmasok, mindenhez kegyes szivűek, de magzatjok nem vala: kenyergének azért egymás akaratjával ő imádságokban úristennek es az szíz Máriának, es adák őnekik az nemes magzatot szent Gellérdöt.

Ki mikoron hét esztendős volna, kezde nagy főfájdalmat szenvedni. Annakokáért az ő szilei vivék az fráthereknek kalastromában, hogy imádnának érette, es ottan megvigaszék[2]), es azonnal barátruhát vén reája, es gyoropik[3]) vala minden lelki jószágban[4]) nagy sokaknak felette. Azonközbe az ő atyja hala meg az hadban, anyja-és hamar való napon kimúlék, es szent Gellérd marada az kalastromban, es az konvent kildé ötet Bonóniában tanulni. Es azonközben hala meg az apátúr; hivák haza szent Gellérdöt, es tevék fejedelmmé.[5]) Miért úristennek szent malasztja lakozik vala őbenne, oly nagy szentségben él vala, hogy mindenek jó példát vésznek vala töle. Ennehány esztendő után azon való gondolatjában, hogy ő Jeruzsálembe menne, hagyá meg[6]) az fejedelemségöt. Mikoron azért eleredött volna, juta egy kalastromban; azonközben erede nagy szélvész-és az tengeren, hogy nem kezde elmehetni. Minemő szándéka kedég őneki vóna, jelenté meg ott az jámbor fejedelemnek, es azt tanácsolá őneki, hogy ne menne, de inkább, ha használni akarna predikállásával, térne Magyarországban. Megfogadá tanácsát az jámbornak, es jeve Pécscsé Maurus pispekhez, es nagy tisztösséggel fogadá.

Mikoron azért szent Maurus pispek megismerte volna hogy szent életű volna, es bölcs predikátor, ajánlá be szent István királnak. Azonkezben eljeve asszonyunk Máriának mennybemeneti napja, es király előtt, holott voltanak mind az magyari[7]) urak, olyan jeles innepnapon Fejérváratt oly nagy jeles, szép es bölcs predikációt tén, hogy mindnyájan csodálkoznak vala rajta: annakokáért-és nagy tisztösségben vétetik az szegén magyar néptől, es szent atya vizett[8]) kezdék tartani. Szent István király-és nagyon megszereté, es szent Emrehet[9]) neki adá tanojtani.

Mikoron azért sok idő elmúlván mindenestől fogva ez világot megutálta vóna, pusztában kevánkozék, es méne Bélnek[10]) pusztájába, es ott régi remete módra cellát szerze[11]) magának az vadon erdőben, es ott szolgál vala éjjel nappal az úristennek es asszonyunk Máriának. Történék egy napon, hogy istenről való gondolatjában elszunnyada; azonkezben az pusztából jeve el egy néstény szarvas kisded fiával, es fekőnek le[12]) szent Gellérd előtt. Másfelől más szarvast ízni kezde egy farkas, es mikoron oda futottak volna, megijede tőlök, es elfutamék onnan, kis fiát elhagyá szent Gellérd előtt, ki annakutánna soha töle el nem válék. Másod időben[13]), mikoron szent Gellérd nyalábot vinne, látá: hát az ajtó előtt egy nőstén farkas fekszik, es hát sebes, es

[1]) Velencének. — [2]) Meggyógyúla. — [3]) Mint állapik (állapat). Ma gyarapszik.— [4]) Erényben. — [5]) Előljáróvá. — [6]) Elhagyá.

[7]) Magyari, kihangzással. Régebben: magyeri. — [8]) Helyett. — [9]) Imrét. — [10]) Bakony-Bél. — [11]) Csinála. — [12]) Fekvének. — [13]) Órában.

belbocsátá; azonnal leesék az isten emberének lábai előtt hogy megvigasztaná[11]), es mikoron szent imádságával meggyógyította volna, megmarada nála, es vele lakozék, naponkéd[15]) kive[16]) mágyen vala az mezőre az gímmel, es bejő vala; egyik sem bántja vala másikát.

Mikoron kedég szent István királ meggyőzte volna ő ellenségit, es mindenfelől nyugodalma volna ez országban, hozjá hivatá szent Gellérdöt az pusztából, es jóllehet akaratja ellen, pispekké tevé csanádi egyházban. Es mikoron belszállott volna az pispekségben, eréssen predikál vala, es sok hitetleneket fordoji vala ez szent hitre, es megkeresztöli vala őket. Ennenmaga kedég nagy erős[17]) életben élt vala, szenetlen[18]) vigyáz[19]) es imádkozik vala, szerdán, péntökön csak egy ital vizet iszik vala, es koronkéd[20]) hét szegént éltet[21]) vala, bejtben[22]) kedég negyven szegényeknek szolgál vala. Es hogy ennen testét mindenestől fogva megtörné, es szolgálatra hajtaná, éjjel el-kimégyen vala, es ennen hátán viszen vala nyaláb fákat az szegényeknek ajtójok eleiben, kinél fíteznének[23]). Az édes szíz anya Máriához kedég olly nagy ajőjtatőssággal[24]) vala, hogy soha semit nem kérhettek ő nevében, kit nem adott volna, es ottan elfakadt vala sírva. Es az ő tanácsának intéséből akkoron kele fel[25]), hogy az szíz Máriát ez Magyarországban Bódog-Asszonnak, avagy ez világnak nagy asszonyának, hívnák; szent István királ-és ez szegén országot Bódog-Asszon országának nevezé. Azért nagy érdemes vala bódogságos szent Gellérd pispek.

Jevendőmondásnak malasztja és vala őbenne. Mert szent István királ halálának utánna, mikoron belment volna az fráterekneknek köziben, tebb beszédi között mondá: Tudjátok, szerelmes atyámfiai, hogy hamar való időben[26]) ez Magyarországbeli nép megoszol egymástul[27]), es az szent hittől elszakad, es az en predikálásom hejjában lészen! Ki beltelék, mert Péter királt kizék ez országból, es Aba királ támada[28]), ki felette elszaggatá az szegén népet az keresztyénségtűl kegyetlenségének miatta. Es Krisztus Jézus feltámadása napján hozjá hivatá szent Gellérd pispeket, hogy az szent angyali koronával megkoronázja, kit az szent pispek semiképpen nem akara tenni; de viszonellen[29]) fordojtá beszédét, es kezdé királt nagy bátoron feddeni, mondván: En jóllehet kész vagyok az halárra Krisztusért, de ime teneked jevendőt hirdetők: mert harmad esztendőre boszuálló fegyver támad teellened, es ez ország birodalma elvétetik tetőled, kit hamissan kerestél.

Másod jevendőt monda azon napon, mikoron vacsorálnának az fráterekkel: Szerelmes atyámfiai! tudjátok: hónapi napon az mennyei báránnak vacsorájára hivattatunk, azért siessönk, készöljünk el, es haljunk meg az áldott Krisztusért. Mikoron azért másod napra jutottanak, igen hollal[30]) szent misét szolgála, es az tebb fráterekneknek Krisztusnak mennyei asztaláról szentségöt oszta, es nagy eremmel az szent mártiromságra nyomoték[31]). Ki mikoron az Duna víz mellé jutott volna, íme nagy sok nép vevé kerül, es hagyinálni[32]) kezdék kével[33]), ő kedég szent keresztnek jegyét hányja vala eleiben, es egyik sem találja vala. Annakutánna ragadák mind szekerestől, es egy nagy hegyről aláereszték, kinek Kelenfölde

---

[11]) Meggyógyítaná. — [15]) Naponként. — [16]) Ki-megyen. — [17]) Azaz szigorú. — [18]) Szünetlen, folyvást. — [19]) Virraszt. — [20]) Koronként. — [21]) Etet, táplál. — [22]) Bőjtben. — [23]) Fütöznének. — [24]) Ajtatossággal. — Ajőjt.., ajit.., ait.., ajt..: ez a mai „ajtatos“ képzési folyama. Ismeretes a másod képzés pá huzamosa: ahít, melynek töve *ah*, míg az előbbieké: *aj*.

[25]) Jöve keletbe, divatba. — [26]) Rövid időn, nem sokára. — [27]) Meghasonlik. — [28]) Kele fel — [29]) Ellene. — [30]) Jókor reggel. — [31]) Nyomúla, siete, — [32]) Hajigálni. — [33]) Kövel.

neve[34]). De mikoron még-és lehne[35]), gerelyekkel általverék őtet, es egy nagy keven az Duna szélén eltörék fejét, es azonképpen mártiromságnak koronáját vevé. Azmely keven kedég kiontották vala agya veleit, hét esztendeeg[36]) semi árvíz el nem moshatta vérét, mígnem felgyőjteték az jámbor egyházi népektől, kinek[37]) emléközetire szent Gellérd pispek nevében szép egyházat raktanak. Az kevet kedég Csanáddá vitték, es az ő oltárának feliben rakták emleközetre, szent testét kedég akkoron elészer[38]) temették el Pesten, Bódog-Asszon egyházában. De ennehán esztendő elmúlván, Maurus csanádi pispek András királtúl megkéré[39]) szent Gellérdnek testét, es az ő egyházához vivé, holott még éltében temetést[40]) választott vala magának, kinek szent érdeme miatt mene[41]) számtalan irgalmakat, jegyöket, csodákat tett úristen, kik őhozjá folyamtanak ő szikségökben, késő volna mind elöve[41]) számlálni.

Ez nemes drágálatos szent confessor es mártir támada Magyarországban, ki méltán mondatik magyar népnek szent atyjának, országnak jeles ótalma, es pispekőknek tíköre, kihez hasonlatos őutánna nem igen támadott ez szegén Magyarországban, kinek szent érdeme miatt úristen tégyen irgalmat kegyelmet mind életönkben, mind halálunknak idején. Ámen.

[34]) Helyesben: Kelenföld hegye; „de monte Kelenfewld“ áll Márk krónikájában, melyet névtelenünk követ; ma épen e történet után Gellérd hegye. — [35]) Lehelne, mely ige a lehni-nek gyakorítója. — [36]) Esztendeig. E rag a régiségben gyakran evel fordúl elő: aleg, eleg, kedeg, mindeg, stb, mik ma: alég, alig. elég, mindég, mindig, pedig. — [37]) Aminek. — [38]) Először. — [39]) Visszakéré. — [40]) Temetőhelyet. — [41]) Mene, menne, menyi, ma: mennyi. — [42]) Előszámlálni.

19. sz. *Béla herceg Lengyelországban.*

(Sz. László életéből.)

Azon időben az három atyafiak[1]), András, Béla es Levente nagy szegénségnek okáért jevének ki Csöországból, es menének Lengyelországban Miska[2]) nevő herceghez, ki az időben Lengyelországot bírja vala, es nagy jó keddel[3]) fogadá őket, es tisztességgel. Azon időben történék, hogy (a pomeránok) meg nem akarnák adni az adót; de magokban bízván mondák azt: Az mi fejedelmönk es az tiétek víjanak meg; ha meggyőztetendik[4]) a miénk, hát megadjok, ha az tiétek, tírjétek[5]) kárát. Mikoron az Miska herceg mind ő fiaival megfélemtenek[6]) vóna, es nem tudnának mit tenni, Béla azt hallván, bizene mondván: Ha kellemetesnek[7]) láttatik, ó fejedelem! mind hozjád tartozóval, jóllehet nemesb légyek az pogánnál, demaga mindazonnal és[8]) en megvívom övele a bajt ez országnak használatjáért, es az fejedelemnek tisztösségéért. Azt hallván az lengyelek, nagy jó keddel vevék az jóakaratot. Azért napot hagyván[9]), egybe menének az két vitézek nagy eréssen, es Béla úgy öklelé[10]), hogy ottan[11]) leesék az feldre, ő kedég csak meg

[1]) Testvérek. — [2]) Miciszló rövidített formája. — [3]) Kedvvel, kedvesen. — [4]) Meggyőzetendik. — [5]) Tűrjétek. — [6]) A félemik igétől. — [7]) Kellőnek, azaz ha keli, ha kedves neked. — [8]) Mindazonáltal is. — [9]) Rendelvén. — [10]) Döfé. — [11]) Azonnal, legottan. —

sem mozdúla. Hogy azt látták vóna az herceg es az lengyelek, nagy eremben[12]) lének, es Bélát nagy ajándékkal es tisztösséggel felmagasztaták; Miska herceg az pogán fejedelemnek jószágával ennen leányát neki adá Bélának, es országában erekössé[13]) tevé. Béla azért ott lakozván[14]), két magzatot fogada, Gejzát es Lászlót: ez lén jevendőre az nemes szent László király, ki méltán hivattatik anyjáról lengyel Lászlónak, nevezvén az ő ösinek[15]) nevére.

[12]) Örömben.

[13]) Örökössé.—[14]) Lakván.— [15]) Nagyapjának (Tar Lászlónak.)

---

20. sz. *Salamon és László viadalok Pozsony alatt.*

(Ugyanabból.)

Salamon király futa Moson nevő várban, es Pozsonban, holott valának anyja es felesége. Látván azért az ő asszon-anyja, feddik [1]) vala reája, hogy soha szavát nem fogadta vóna, de az gonosz Vidnak szaván járt vóna. Azt hallván, csaknem megölé ötet-és haragjában. Annakutánna panaszlá császárnak, hogy kiizték vóna országából, kinek kérelmésére[2]), jóllehet császár eljevén nagy erővel, demaga istennek akaratjából közbejárók esének, es császár meg[3]) haza téve. Salamon azért marada nagy búval Pozsonban; es szent László akarván onnan-és kive-iznie,[4]) gyakorta mégyen vala reá itközni. Egy napon szent László herceg vén[5]) idegen ruhát reá, es méne a vár alá bajvínia csak ennenmaga. Azt látván az várfokról Salamon, azt tudá, hogy valamely magyar vitéz vóna: ő-és elváltoztatá ruháját, es kiméne ellene. Mikoron azért egymáshoz közelgetnének, Salamon király látá: hát két szent angyalok vannak szent Lászlónak feje fölött tizes tőröket[6]) tartván ő kezökben, es szent Lászlót ótalmazván: ottan megrettene, es hamarsággal felfutamék az várban. Mondának az vitézök: Uram, mit futsz? nám nem szoktál te egy, kettő avagy három előtt elfutni? Kiknek felele: Tudjátok hogy emberek előtt nem futok, de ez nem ember, mert tizes angyalok ótalmazják ötet.

[1]) Át nem ható (közép) alakban *ik* névmásraggal. Ma: feddődik használtatik. — [2]) Kéremlésére (hangátvetéssel). — [3]) Megint.

[4]) Veve. — [5]) Tüzes vagy lángkardokat.

A 15. §-hoz.

21. sz. ÉNEK PANNÓNIA MEGVÉTELÉRŐL.

(Pray önkezü másolatából*).

Emlekezzenk régiekrel,
Az Szityából kijüttekrel,
Magyaroknak eleikrel,
Es azoknak vitézségekrel.

Szityából kiindulának;
Hogy ez földre kijüvének,
Istentül is kísírtetének,
Erdelységben letelepedének.

*) Az eredetiben ritka következetességgel szellettel (h) van jegyezve minden *t*, kevesbbé a *g*. A folyamatosság kedvéért itt elhagytam e jegyeket.

Ott jól ének ümagokkal,
Hét sereget nagyot szerzének,
Hét kapitánok[1]) emelének,
Mindeniknek várat szerzének.

Mind egyessek[2]) ű dolgokban,
Hatalmassok viadalokban,
Nincs félelmek országokban,
Csak lakoznak bátorságokban.

Nagy erejek mint Sámsonnak,
Bátor szívek mint oroszlánnak,
Mindent rontnak ha indúlnak.
Rettenetesek sokaságokkal.

Az egyek[3]) kezettek jelesb vala,
Kinek neve Árpád vala,
Mindeniknél[4]) gazdagb vala,
Azért keztek főkapitán vala.

Mikort azt hallották volna,
Hogy az Duna jó víz volna,
Lakóföldе nagy-jó volna,
Hogy annál jobb sohol nem volna :

Egy kevetet[5]) választának,
Duna látni bocsátának,
Hogy ha bizont[6]) mondhatnának,
Ők az földre bészállanának.

juta Duna mellé,
fivet megszemlélé,
Duna vizit-és megkímlé.
Ömagának[7]) jónak ítélé.

Herceg akkor az földen lengyel vala,
Ki mind ez országot bírja vala,
Lakóhele Veszprém vala,
Ez föld népe mind német vala.

Kevet futa bé Veszprémben,
Az hercegnek eleiben.
Magyaroknak ű szovával
Keszeneti lén nagy tisztességvel :

„Engem kildtek teged látnom,
Országodat mind megjárnom,
Lakóheleden megtudakoznom,
Néped tervínit tanálnom.“

Herceg azt igen erílé[8]),
Az kevetet megvendíglé,
Ümagának jónak ítélé,
Mert azokat keznépnek[9]) vílé.

Kevet onnyat elsiete,
Egy palackot kerestete,
Duna vizében[10]) belé telcse[11]),
Feldet, fivet hamar kerestete ;

Azt Erdelbe el-bévivé,
Árpád előtt mind letevé :
Árpád látá, jó neven vivé,
Kapitánoknak mind hírré tevé.

Kapitánok oda gyűlének,
Duna vizét ők megláták,
Feldet-fivet-és megláták,
Ottan reá tanácsot tartának.

Egy fejér lovat hozatának,
Féket nyerget aranyast hozának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának :

„Ez szép lóval azok tisztelének,
Kik Szityából kijüvének,
Nagyságodtul feldet kérének,
Országodban letelepedének.“

Herceg azval veszté magát
Hogy az dolgot meg nem érté,
Az szép lovat megszereté,
Hogy ki miatt földét elveszté.

Az szép lónak eríltében
Az szót[12]) mondá az kevetnek :
„Annat[13]) adok en feldemben
Mint kivánnak ők nagy böséggel.“

[1]) Nevező, tárgyeset helyett. — [2]) Egyetértők. — [3]) Egyik. — [4]) Mindeniknél. — [5]) Követet. — [6]) Bizonyost. — [7]) Azaz ömagában.

[8]) Örülé, átható formában. — [9]) Köznép, itt és másutt gyakran „földmívelő“ értelmében áll. — [10]) Vizéből. — [11]) A tölcsér törzsöke ; tölte. — [12]) Azon, ezen . . . — [13]) Annyit.

Kivetek[14]) vadnak nagy eremben,
Mert járának nagy jó véggel.
Elbucsuzának nagy tiszteségvel.
Bésietének Erdely feldében.

Kivetek beszéllnek kapitánokkal.
Kapitánok tanácskoznak,
Hogyha ez földre juthatnak,
Az herceggel megvínának.

Istent ők ott imádának,
Háromszer *Deust* kiáltának:
Arról nevezték ott az várast
Szamos mentében az nemes Dézsnek.

Tűlek maradott nekenk az szokásonk
Hogy, ha mikoron árút mi szakasztonk,
„Deus, Deus!“ ott kiáltonk,
Bizonságonk hogy megárultonk.

Hamar mind felkészíl[illegible],
Harmad kevetet választának
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának:

„Herceg! jól meggondolj magad,
Hogy ez feldet hamar elhagyjad,
Mert magyaroknak árun adtad[15]),
Immár űnekik megbocsássad[16]).“

Kevetek jutának az herceghez.
Tiszteségvel neki keszenének,
Az Árpádnak ő szavával
Ezt megbeszéllék nagy bátorságval:

„Feldedet adtad fejér lovan,
Es fivedet aranyas féken,
Duna vizit aranyas nyergen,
Akkort való nagy szükségedben.“

Herceg hallá, mosolyodék,
Azzal semmit nem gondola;
Az kevetnek akkoron szóllala:
Haragjában azt mondja vala:

„Ha az szép lovat azért kildték,
Egy sulyokkal majd adjon verjék,
Nyerget vessék az Dunába,
Es az féket az fíben elrekkentsék“[17]).

Kevetek azt mondák az hercegnek:
„Nem kell tenni kegyelmednek;
Azzal az magyarok károsok sem lesznek,
Inkább lesznek nyereségesek.

Mert ebek lóval mind meghíznak,
Nyerge leszen halászoknak,
Az fékével kaszások osztoznak,
Azért teutánnad ők sok jót mondanak.“

Kevetek onnyat elbucsúznak.
Herceg ottan megfélelmék[18]),
Seregekkel gyilekezék,
Az Duna mellén[19]) el-bekeltezék.

Árpád juta magyar néppel,
Kelemföldén[20]) a Dunán elkelének,
Az Cseken ők csekőnek[21]),
Az Tetemben[22]) el-feltetének[23]).

Érden[24]) sok[illegible] ők értenek[25]),
Százhalomnál megszállának,
Az herceggel megvívának.
Isten vala magyar néppel:
Ott járának nagy nyerességgel.

Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia essék.
Az Dunára őt keríték,
Semiképpen meg nem érheték.

Abban egyeb nem lehete:
Az Dunában bészektete,
Hogy már magát ott megmenthetneje,
Inkább magát ott elrekkenté..

---

[14]) Követ. — [15]) Eladtad csere útján. — [16]) Átengedjed.

[17]) Elrejtsék. — [18]) Megfélemlék. Ily hangátvetések, különösen az „amlik emlik“ végezetű igéknél a középkori emlékekben gyakoriak.— [19]) Mellékén.— [20]) A Gellérd-hegy alja. — [21]) Aligha nem a Gellérd alatt levő dunai gázló vagy sekély (csekély, cseke, *csek*, l. Kresznericset is I. 77.) elavúlt neve; melyből származott ez ige: *csekűszik*, gázol, mint fek-ből feküszik, melyeknek régi félmúltja: csekének, fekének. Ezekhez képest mai nap mondanók: a gázlón ők átgázlának. —[22]) Ma: Tétény. — [23]) Feltetszének. — [24]) Ma: Hanzsabég. — [25]) Ellenséget.

Árpád vala nagy eremben,
Mert az ország lén kezében.
Ő megszálla fenn egy hegyben,
Székesfejérvárhoz lén ű kezelben.

Ott ez ország nekiek adaték,
Magyarországnak nevezteték,
Némettül mert megvivék,
Fegyverekkel evékké tevék.

---

23. sz. A NAGY KATALINLEGENDÁBÓL.

Ezen, kétségtelenül középkori irodalmunk harmadik időszakában, tehát a Mátyás és Jagellók korában, készült költői legenda úgy látszik nem fordítás, hanem szabad verses feldolgozása egy, eddig köz ismeretre még nem jutott, deák Katalinlegendának, mely két fő részből áll; az elsőben a szentnek születése, ifjusága s atyja Costus egyiptomi király halála után, midőn uralkodásra jutott, keresztyén hitre térittetése beszélltetik el; a másodikban pedig annak mártiromsága. Miután minden eddig ismeretes nem-magyar Katalinlegendák csupán e szentnek mártiromságát beszéllik el, valószínű hogy e magyar mű szerzője előtt oly deák legenda feküt, mely a királyi szűz titkára Athanásius által készített teljes görög életiráson alapult.

Az itt közlött töredék megértésére tudni kell, hogy Katalin, udvari népével utat tevén, s egy erdőben isteni intézetből eltévedvén, egy remete magányos lakához jutott, kivel beszédbe elegyedvén, s a remete a szűznek magas bölcsészeti míveltségét felismervén .....

I. Rész, 25—34. szakasz.

Az remete .....
Ő szivében ezt gondolá:
Netalámtán isten ezt megkedvelte,
Ki őtet ily bölcsesé tette,
H[illegible]íz őtet szolgálja,
És [illegible] nevét vallja,
Azért még hozjá gondolá,
S öneki ily szerrel szóla:

En jó szerető leányom,
Tudjad hogy jódat kevánom.
Neked ím egy új hírt mondok,
Kivel neked sok jót adok.
Mert hiszem, fiam, nem hallottad,
Vagy irásban nem olvastad,
Hogy vagyon egy nagy királyság[1]),
Kihez hallgat mind mennyország,
Ki uralkodóknak ura,
És királyoknak királya,
Kinek oly nagy királysága,
S országának nincsen száma,
Mert naptámadattúl fogván,
Napnyugatig elszámlálván,
S tengertől fogva elkezdvén,
Föld végeig mind elnevezvén
Mind csak önnenmaga bírja.
Ennek vagyon csak egy fia,
Kinek uraságát hallod,
Szépségét-es mind megtudod,
Mert ő szépségét hogy látják,
Fényes nap és hód csodálják,
S kinél vagyon nagy jó erkölcs,
És kimondhatatlan nagy bölcs,
Mert ő bölcsesége szörze[2])
Teged, s engem ő teremte.
Ennek az tulajdonsága
És dicséretes jósága,
Hogy mely jegyest megszeretend,
S feleségül magának vend,
Tartja örek szizességben,
Mert ez így van mi hitünkben;
Hogy ennek még anyja-es szíz,
Ki senkit tőle el nem űz,

[1]) Király. Mint uraság = úr.

[2]) Alkota, csinála.

És bir oly szép asszonyokat,
És oly szép szíz leányokat,
Hogy ha te őket láthatnád,
Bizonyában azt kevánnád,
Hogy ő szolgálójok lennél,
S csak hogy szemekben nézhetnél,
Mert ez rajtad való szépség
Ahoz képest nagy szörnyűség.
De, jó fiam, semmit ne félj,
És kétséget semmit ne vélj,
Mert ez király és ő fia,
És ez mondott szép szíz anya,
Kazdagokat befogadnak,
S szegényeket sem utálnak.
Szolgáit kieresztötte[3])
S leveleit kiküldötte,
Hogy sok helre elmenjenek,
Fiának kegyest lelnének,
És jóllehet az úgy legyen
Hogy teged felülmúlt legyen
Dicsőségben s bölcs[illegible]g
Kazdagságban és szépségben :
Csak az en szómat fogadjad,
És szivedet neki adjad,
Ki jóllehet ez úgy legyen,
Hogy minden gondolatokat
Jól lát s tud minden titkokat :
Hiszem hogy teged megkedvel,
És magának nagygyá nevel.

Kit hogy Katerina halla,
Az remeténck így monda :
„Ki legyen ez ily nagy felség,
Kinél vagyon ily dicsőség,
Ily nagy szépség s ily gazdagság,
Ily bölcseség s ily bódogság ?
És kicsodák ő szilei,
S mit nyer az, ki őt kedveli ?“

Az remete monda neki :
„Ezt senki meg nem értheti,
Hanem csak ki őtet hiszi,
És mindenképpen reményli :
Őtet mert csak azok látják,
Kik mindenben öt hallgatják.“

[3]) Küldötte.

Katerina még-es kérdi
Hogy mit kelljön neki tenni,
Kivel[4]) oly helyre juthatna,
Hogy az felséget láthatná.
Az remete erre monda :
„Ha megláthatnád, jó volna,
De talán azt nem akarja,
Mert ő szíz anyja nem hagyja.“
Kit hogy Katerina halla,
Azon igen megbúsúla,
És inkább kezdé kérdezni,
Mit kellene neki tenni,
És mivel anyjának kedvét lelné,
Hogy fiát látni engedné ?“
Az remete ottan úgy tön,
Hogy egy írott táblát[5]) felvön,
S azt Katerinának adá,
S beszéddel neki ezt mondá :
„Ne, fiam, neköd egy tábla,
Kit nem adok neköd kárban[illegible]
Ez az királyfia képe,
Kit kevánsz látni, imez kedig anyja képe.
Ez táblát te jól őrizzed,
És ez éjjel te ezt tegyed,
Hogy felserkenj te álmadból,
És ki ne menj te házadból.
S ez kép előtt letérdepljél,
És ez színek esedözjél,
Hogy kérésöd meghallgassa
S neked fiát megmutassa.
En hiszem hogy öt meglátod,
Ha beszédemet fogadod.

Katerina hallá ez szót,
És az baráttul bulcsút vén,
És szolgáihoz megtére,
És egy igaz utat lele,
Ki elmene egy szállásra,
S nem lön kedve vígaságra ;
De csak alég várja jöttét,
És az éjnek setétültét.
Menne[6]) kedig éjre juta,
Töle álom mind elfuta,

[4]) Mi által. — [5]) Festett képet. — [6]) Mihelyt.

M. T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

S szolgáit mind el-kiköldé,
S ő tábláját le-helheté,
Az kép előtt letérdeplék,
És nagy sírásban leleték,
S kezdé kérni szíz Máriát,
Hogy megmutatná ő fiát,
De mert, miként ő alejtá[7]),
Nem lön ottan mint ajejtá[8]),
Kezde tenni nagyobb sírást,
És, mint lelönk erről írást,
Ő sírtában elszunyada,
És elyetén[9]) álmat láta:
Hogy Katerina oly mezőn volna,
Kinél szebbön nem volt volna,
És ott ő láta egy lejánt,
Ábrázzal igaz olyatánt[10]),
Mint vala az ő tábláján;
S ez lejány tart vala karján
Egy szépségű királyfiat,
És, mint látá, igaz olyant[11])
Mint az aranykép vala,
Kit atyja öttetött[12]) vala,
Kit ő otthon hagyott vala,
S kiről neki hagyva vala,
Hogy ez egy istent imádná,
S ettül várná minden javát.
Kit hogy láta, elámúla,
És hozjá közelb indúla,
Hogy ő anyját megláthatná,
És mi legyen, megtudhatná.
De hogy oda közelített volna,
Úgy lőn dolga, hogy ingyen sem vélheté:
Mert hogy őt az gyermek látá,
Tűle magát elforditá,
S Katerina kezdé nézni
Hogy láthatná, s kerengeni[13]):
De ő mind ellent tart vala,
Ide s tova forog vala.
Katerina hogy ezt látá,
Az remete szavát tartá,
S az gyermek anyjához esék[14]),

[7]) Alítá, vélé. — [8]) Ohajtá. — [9]) Ilyetén, ilyen. — [10]) Olyan. — [11]) Valóban, egészen olyant. — [12]) Öntetett. — [13]) Körüljárni. — [14]) Esedezék.

És öneki reményködék,
Kérvén hogy neki azt adná,
Hogy ő fiát megmutatná.
Szíz Mária hogy ezt látván,
Szent fiához hajla, mondván:
„En édes szerető fiam,
Jézus, ki testet vél[15]) tűlem,
Látod-e ez Katerinát,
Ki tegedet látni kevánt?“
Az gyermek anyjának monda:
„Jó anyám, hagyj békét annak,
Nincs szükségem ez leányra,
Mert jól tudod bizonysággal,
Hogy mendtől kösebb[16]) szolgálóm
Ennél bölcsebb s nagygyal[17]) ékösb,
Nagygyal dicsőbb s nagygygal nemesb.“
Ezt meglátván, felserkene,
S reggerre[18]) jutván felkele.
És hogy már távozni készöl,
Siet, megyen kevés néppel.
Ott az remetét meglelé,
És mit látott, megbeszéllé;
S kezdé még is azon kérni,
Méltóltassék öneki azt nyerni,
Hogy az király fiát lássa,
És holtig hogy őt hallgassa.

Ezt az remete hogy látta,
Továbbá nem hallogatá,
Az leányért istent imádá,
S istentül ím ezt nyeré,
Hogy isten neki megjelenék,
És ömiatta parancsoltaték,
Hogy az leányt megkeresztelneje,
És hitben megerősitteneje.
Ez remete kegyig jámbor vala,
És Katerinának monda:
„Kérlek, fiam, vedd eszödben,
Mert járok csak te idvességedben,
Ha az en szómat fogadod,
És tévelgésed elhagyod,
En teneked azt tehetem,
Hogy őt neked megjelentem.

[15]) Vevél. — [16]) Azaz: Legkisebb. — [17]) Sokkal. — [18]) Reggelre.

Lám Socrates mester-es megírta,
Kit, hiszem, hogy jól tudsz nyilván:
„Földen mene lelkös vagyon[19]),
Tudománynyal egy sem ékes,
De csak ember megékesült,
S bölcseséggel megfényesült.
Azért ha mi bölcsek vagyunk,
Hát hejtság[20]) ne legyen nálunk,
S alkoszik[21]), ha jól meglátjuk,
Hogy azt bölcsen megtanuljuk,
Ki az igaz hit mi legyen,
S az igaz isten ki legyen.
De tennen magad-es tudod,
Mert kenyvedben így olvasod:
„Ha mit akarsz megtanulnod,
Az hit miá kell megtudnod",
S neked ím ezt megmutatom,
És mestöriddel megbizonyittom,
Hogy az te hited tévelygés,
És nem idvességhez való szörzés,
Mert ti, kik pogánok vattok,
Sok isteneket vallotok;
Ez kediglen hamis nyilván,
Mert kenyvedben írván vagyon:
„Hogy sok úrnak nem jó lenni,"
Ez kediglen en istenem,
Csak ez egy en reménségem,
Ennek soha nincs kezdeti,
És nem leszen végezeti,
Soha mind örökké.
„Mert az isten örek állat
És végezetet nem vallhat",
És az isten oly nagy állat,
Hogy jobbat senki nem gondolhat;
De mert ten mestered mondja,
Aristotiles megírja:
„Jónak ez tulajdonsága,
Hogy oszoljon[22]) ő jószága;
Azért isten ezt megtevé,
Mert jószágát sokkal közlé,
Mert teremté ez világot,
S benne való sok jószágot.
Ezt az te mestered-es megvallja,
Mert ingyen sem tagadhatja:
Minden állatnak létele,
És ez világban élete
Ez nagy jótúl vagyon adva
És istentűl szolgáltatva.
Nemes pogán még ezt mondja,
Igaz en hitemet vallja:
Mert ez mindeneknek teremtője[23]),
S kinek méltán Jézus neve,
Mind ez világot ő teremtötte,
S ily jó szerrel megépitté.
Ez az isten kit hirdetek,
Csak ez az, kit en reménlek.
És három ő személyében,
De csak egy istenségében.
Ez teremte mindeneket,
És utolszor embereket;
Őket igen felmagasztatá,
Mert mindenen úrrá hagyá
S tevé őket, ki először
Angyal vala s ördöggé lün.
Hogy látá hogy ember lenne,
Ki az ő helyére menne,
S az ő karit betöltené,
Az embert ő megirégylé,
S ő irégységében megkésérté,
S így az embert elrekkenté[24]),
S isten haragjában ejté.
Telék ebbe öt ezer esztendő,
S egy hején kétszáz esztendő,
Míg ember lön ez haragban,
És csak ördegnek markában.
De mint iménten-es mondám,
Beszédemmel megmutatám,
Isten rajtunk kenyerűle,
És ez világra készüle.
És jöve, testet vén rejá,
Az zsidóktúl sok ként valla,
Mert értünk sok munkát valla,
S azután önen kéjén[25]) meghala,
S így minket kéntúl megválta,
S ördegtűl megszabaditta.
Ennek így kell vala lenni,
És igazságnak betelni:

[19]) Amennyi állat vagyon. — [20]) Bolondság. — [21]) Illő, kell. — [22]) Közöltessék.

[23]) Teremtője. — [24]) Elnyomá, elfojtá. — [25]) Önkényt.

Mert ember vétközött vala,
Örök halált érdeml vala.
Azért az halált el kell távoztatni,
Mert halállal kell megváltani,
De ez mellé okossággval,
Hogy isten soha meg nem hal,
Azért mert isten-voltában
Nem vehete részt halálban.
Bölcsesége az jelenté
Hogy mi testünket felvenné,
Mely testben ő meghalhatna,
És minket így megválthatna.
Ez en uram Jézus Krisztus vala,
Ki értünk nagy szörnyü halállal meghala,
De meghalva nem marada,
Mert harmad nap feltámada,
És tanítványinak megjelenék
De övelek nyájaskodék,
Azután mennyországban felmene,
S nekik szent lelkét ereszté[26]),
S mind ez világban bocsátá őket,
S hitét predikáltatá övelek,
S valakik ez hitöt hiszik,
S mivelködettel épittik,
Azok mennyországban mennek,
S kik nem hiszik, mind elvesznek.
Azért in szemeddel látod,
Tévelg sed így jól hallod,
S ha te nekem azt fogadod,
Hogy ezt mind hitöddel vallod,
S hiszed, hát üdvességed veheted,
Az királyt es bizonyába meglelhetöd."

Katerina hogy ezt hallá,
Mert ő bölcsesége nagy vala,
Fogadá, hogy ezt mind hinné,
És csak Jézust reménylené.
De az remetétül kérdé,
Hogy az dolgot mire vélné,
Ki el[27]) neki mondva vala,
Mikort királyt látja vala,
Hogy ő nem szép leány volna,
De ő lyánynál szörnyebb volna

Az remete neki szóla,
És erről eképpen monda:

[26]) Küldé. — [27]) Mely által.

„Az király fia, kit mondék,
Az az isten, kit megmutaték.
Szíz Mária az ő anyja,
Ki te kértedet meghallja,
Ez nagygyal nagyobb náladnál,
És kazdagb, és szebb, és bölcsebb mind
ez világnál.
Ez mikoron azt akará,
Hogy értünk halálra menne,
Az keresztfára feszejték,
És szent szivét megöklelék[28]);
Ő szent szivéből vér jára ki,
Nagy bőséggel víz-es folya ki,
És ebből egy kád förödőt szörze
Minekünk, kit köresztvíznek neveze,
Mert nem elég hogy hitben legyünk,
De ebbe kell megferednünk.
És ha ez kád feredőt lelhetjek:
De miért ezt ennálam megleljek[29]),
S ez hit után ezt kell tenned,
Hogy meg kell keresztelkedned,
Kit ha megtészsz, azt fogadom
Hogy őt neked megmutatom,
És hogy tegedet megszeret,
És mennyországban helyheztet;
Mert megszépülsz megföredvén,
S meglátod, bizonyság vévén."

Katerina hogy ezt érté,
S ottan magát megkereszteltelté,
Monda neki az remete,
Kit felette megszerete,
Hogy esmég el haza menne,
És úgy, mint az előtt, tenne.
És ezt Katerina megtevé,
S ennen[30]) hamar haza siete.

S menne[31]) hogy éjjelre juta,
Elaludt képét mutatá[32]),
De felkele ő ágyából,
Ki sem mene ő házából,
Az kép előtt letérdeplék,
S őhozjá így esedezék;

[28]) Megdöfték, szúrták. — [29]) Lelhetjük, megleljük. — [30]) Innen. — [31]) Mihelyt. — [32]) Úgy tett mintha alunnék.

S esedözvén megfárada,
S úgyan ottan elszunyada.
Esmég álmat láta mint azelőtt;
Mert láta egy szép mezőt,
És egy szép szízleányt az mezőben,
És egy szép gyermeket ő ölében,
Mely két személy oly szép vala,
Hogy az napnál fényesb vala.
Katerina csodálkodék,
És hozjájok közelb lépék,
Hogy őket jobban láthatná,
S vigaságokat vallhatná.
Kit szíz Mária hogy láta,
Szent fiának ily szót monda:
„En szerető fiam Jézus,
Ki vagy mennyben dicsőséges,
Ím Katerinát tekéntsed,
Ki szódnak mindenben enged.“
Urunk Jézus meg felele,
S nagy víg szóval így beszélle:
„Ez Katerina már kedves
Nekem, s igen kellemetes,
Mert azt látom hogy megszépült,
S méltán enelőmben készült.“
És asszonyunk szíz Mária
Szóla szent fiának s monda:
„En jó fiam, azon kérlek,
Hogy tűled ilyet érdemljek,
Hogy Katerinát hozjád vedd,
És jegyösöddé szerezjed“.
Jézus monda szíz anyjának,
Ki jó lén Katerinának:
„Jó asszonyom s édes anyám,
Örülvén teszem,
Hogy őt jegyesemmé veszem,
És ennek jelenségére,
S őneki tisztességére
Ím gyűrőmet neki adom,
S őt jegyesemmé fogadom“.
S ezt megmondván, gyűrűjét kivevé,
És a szíz ujjában tevé,
Neki ily beszédet mondván,
S ily szerrel megnyilatkozván:
„En szerető szép jegyesem,
S en választott jó kegyessem,
Ím látod dicsőségemet,
Ismerjed már jegyesödet!“

S annak utánna ezt tevé
Hogy magát így megjelenté.
Kinek hogy félelmét látá,
Őt biztatván imezt mondá:

„Bízzál, s ne félj jó leányom,
. . . . . .
Mert jegyesed nem halandó,
De örökké lakozandó;
Nem földi az te jegyesed,
De mennyei, mert istened;
Azért mastan bátor vigadj,
És sok időt ennek nem hagysz,
Hogy jegyesednek hitéért
Lészsz mártirja, s ő nevéért
Gyötrelmmel mégy mennyországban,
Holott vígadsz bódogságban.“
S ezök után szépen megoktatá,
És hitben megtanítá,
És szent evangeliomot ada
Őneki, s ez szerrel monda:
„Íme az te istenednek,
S szerető idvességednek
Minden beszéde,
S ebben vagyon mind kezdeti
Test szerint, s mind végezeti.
Vedd kezedben s ezt olvassad,
Ezt gyakorljad s ezt tanuljad.“
Katerina azt fogadván
És áldomást kére, mondván:
„Imádj, en szent atyám, értem,
Hogy ki mast hitben szilettem,
Nevekedjem szent jószágban,
És isteni szolgálatban.“
S az remete őt megáldá,
S nagy vígsággal elbocsátá.
Katerina felkele,
És szolgáihoz jöve.
S hát szolgái dúlnak fúlnak,
És az barátra zúgódnak,
Kiket Katerina meglassitta[33])
Mondván: „Bizony ha tudnátok,
Mit az barát nekem adott,
Vagy mire engem tanittott,
Órája nem zúgódnátok,
Mert azt bizonynyal tudjátok,

[33]) Csillapíta.

Hogy engem ajándékoza
Oly nagygyal,
Ki jobb anyám országánál.
Kiből, hiszem, menny'en vattok
Mind fottig megkazdagúltok.
S azután el haza méne,
S mint jó keresztyén él vala.
Szolgáit addig tanittá,
Hogy keresztyén hitre fordittá.
S élte vala kellemetes,
És mindennek szeretetös.

A 15. §-hoz.

24. sz. KARÁCSONI MYSTERIUM.

Mind maig élnek még itt-ott népünknél mysteriumok, melyek sem a reformátió terjedése korában, sem ezen innen, nem támadhattak, hanem kétségtelenül a középkorból maradtak fen, s ha nyelvileg *némikép* változtak is, névszerint az ódon szókat s tán nyelvtani formákat is lassanként újakkal cserélték fel, sőt itt-ott a szöveg, egyes részek vagy sorok elejtése, mások felvétele által szinte változott, mint általában az életét szóhagyományilag századokon át folytató népköltészet más ágai is: tartalmilag s egészben hű képét adják középkori népi szinjátékainknak. A jelen darab az orosházi nép ajkáról íratott le Reiniger Jakab által. Itt szerényebben enyelg a vígkedv, mint a Torkos Sándor által közlött szala-egerszegi karácsoni mysteriumban (Ó és Középkori M. Irod. Tört. II. Példatár), azért ezt véltem itt beiktatandónak.

Az úgynevezett betlehemes gyermekek az első ádvent vasárnaptól karácsonig járnak.

Legelőször bejő a fejérbe öltözött angyal, behozván a betlehemet, mely rendesen kemény papirosból készül, és kivül színes papirossal van beragasztva és tornyot ábrázol, benn pedig a jászol a kis Jézuskával és báránynyal van.

Angyal (énekelve):

Csordapásztorok
Midőn Bethlehembe
Csordát őriznek
Éjjel a mezőben (kétszer)

Isten angyali
Jövének melléje,
Nagy félelemmel
Telék be ő szive. (kétszer).

Örömet mondok
Néktek, ne féljetek,
Mert megszületett
Nektek idvességtek. (kétszer).

Nem fekszik ágyban,
Sem Frispalotában,[1])
Hanem jászolban,
A rongyos istállóban.

Első pásztor (bejő):

Hopp! isten jó napot!
Lám én is itt vagyok,
Toprongyos[2]) bocskorom,
Most vagy ékes házban.
Két pajtásim voltak,
Azok is elvesztek;
Ha egyet-kettőt füttyentek
Mindjárt elöjönnek. (Lefekszik.)

Második pásztor (bejő):

Hopp! isten jó napot!
Lám én is itt vagyok.

[1]) Itt Zsigmond király híres új vagyis „Frispalotája" értetik, tán nem minden célzás nélkül a tékozló királyra az istállóban fekvő üdvözítő ellenében. — [2]) Piszkos és rongyos.

Hol van az én édes gazdám?
Kilyukadt a czizmám.
Elveszett a szalonnás tarisznyám,
De még megvan az ingem ujja,
Abba rakom a kolbászt, hurkát,
Amit nekem édes gazdám ád.
(Lefekszik.)

Öreg pásztor (nagy köhögéssel bebotlik):

Hopp! isten jó napot!
Lám én is itt vagyok.
Tik idebenn esztek-isztok,
És énrólam nem is gondolkoztok;
Én odakünn ázok-fázok,
Őrzöm a juhokat.
Kaptam, behoztam a butykost,[3])
Odakinn hagytam a Mocskost.[4])
Hát én is leheveredem
Erre a száraz gyepecskére.
(Ez is lefekszik.)

Angyal (énekelve)

Szüz Mária
E világra nekünk
Szent fiát hozá.
A jászolba
Helyeztetvén őtet
Imigyen szólítá:
„Aludjál én magzatom,
Nyugodjál én virágom".
Így énekelvén
És örvendezvén,
Ökör szamár
Reája lehelvén;
Mintha mondaná:
Úr és isten
Közöttünk fekszik:
Együtt vigadjunk.
Már az égi madarak
És erdei vadak
Őtet imádják
És magasztalják.

(Csenget)

Gloria!

[3]) Szűk szájú, öblös korsó. — [4]) Juhászkutya neve.

Első pásztor:

Hallod pajtás, isten szava?

Angyal (csenget)

Gloria!

Második pásztor:

Hallod pajtás, gomolya?[5])

Angyal (csenget)

Gloria!

Öreg pásztor:

Az ám, a fekete tehén bögi a fiát a réten!

Angyal (énekel):

Keljetek fel
Pásztorok, pásztorok!
Örömet hirdetek,
Mert megszületett
Nektek idvességtek.
Mert megszületett
Nektek idvességtek.
(Mind a három pásztor fölkel.)

Első és második pásztor:

Gyere öreg, Bethlehembe!

Öreg:

Vén tehénbe?

Első és második pásztor:

Nem mondom én vén tehénbe: Bethlehembe.

Öreg:

Mit árulnak Bethlehemben?

Első és második pásztor:

Keresztet.

Öreg:

Perecet?

Első és második pásztor:

Nem mondom én perecet: Keresztet.

[5]) Itt s alább az angyal deák szavának pajkos félreértései vannak, mint a Torkos mysteriumában is.

Öreg:

Keresztet!

Első és második pásztor:

Gyere öreg, csókold meg a Jézuskát.

Öreg:

Juliskát?

Első és második pásztor:

Nem mondom én Juliskát. Jézuskát.

(A két ifjabb pásztor oda vonszolja az öreget a felállított Bethlehemhez.)

Öreg (letérdepel):

Én kis Jézuskám, nem hoztam neked egyebet, csak birzes-borzas szakállomat, ezt is neked ajánlom.

Első pásztor (letérdepel):

Én kis Jézuskám, nem hoztam neked egyebet, csak egy kanta vajat, azt is otthon felejtettem.

Második pásztor (letérdepel):

Én kis Jézuskám, nem hoztam neked egyebet, csak ezt a kis báránykát; ezt is neked ajánlom.

(Itt aztán tánc s víg énekek következnek, melyek mindinkább eltávoznak a fő tárgytól, s az egészet intermezzó fejezi be).

A 16. §-hoz.

25. sz. NYÍRKÁLLAI TAMÁS (1484).

Jogtani emlékvers.

Mert mit egyszer megszerzettel,
Es tetőled elvetettel,
Ha igazat akarsz tenned,
Többször nem kell hozzád venned.

Bátori Bibliája jegyzi azon átmeneti kor megindulását, mely a *km* nyelvet mindközelebb hozta az újmagyarhoz, mely a XVII. század folytán vált irodalmi nyelvvé, s melynek Molnár Albert írta meg nyelvtanát. E másfél század alatt, miután a nyelv több régi alaktani formákat elejtett volt, az élénkebb irodalmi használás útján ugyancsak az irodalmi nyelvbe benyomúlt különféle nyelvjárások által összezavarodtak s elhomályosúltak a hangtani viszonyok; az enyészni indúlt régiek s a még meg nem állapodott újak egymás mellett találtatnak. E tarka képnek főbb vonásait a következő pontok alá vehetjük a közlött mutatványok alapján is (9. 16—25. sz.).

1. A személyragok *nyílt hangjai* még erősen szerepelnek. Ott olvastuk a Katalin-legendában: lelhetj*ek*, megleljek; a többiekben akarj*ok*, követhess*ök*: de e nyílt forma mellett már Bátorinál: nek*ünk*, látt*unk*, a Névt. Carthausinál pedig egymás mellett élet*önk* és halál*unk*.

2. Az *e* és *a*, tőkben, képzőkben, ragokban nyújtatni kezdett, különösen az *és* kötszó, még utóljárólag is (a mai *is* értelmében) már gyakran világosan megnyújtatik.

3. A *diphthongusos* igeképzők mellett már bátran fellép az egyszerű nyújtott hangzó is, vagy, ha megrövidül, megkettőztetik a rá következő *t*. Bátoritól a Névt. Car-

thausiig előuralkodik az első forma, de ott van már a Debreceni Legendáriusnál az idvezíte is (idvezítő), a 18. sz. énekben: megszabadíttom, a Katalinlegendában pedig az alejt és ajejt és feszejt mellett a fordítt, bizonyítt s eff.

4. A gyenge torokszellet (h) is a pontos írók által meglehetős gonddal feltétetik, Bátoritól a Carthausiig, de némelyek már majd egészen elhanyagolják, úgy hogy a gondosoknál is már inkább megszokásból mint szükségből látszik állani, noha még a XVI. században sem ritka.

5. A *kihangzások* már kevés kivétellel mai határaik közzé szorúltak. Érdekes a Debr. Legendáriusnál (16. sz.) az ősrégi i°nkább, mely, míg az i°-ból vált *jó* rég berögzött, annak határozói comparatívusából (i°nkább) a kihangzás csak későn veszett ki (s lett: inkább).

6. Az alaktani formákból csak egy érdemel itt kiemeltetni, mely nagy későn, csak a XVII. században avúlt ki végkép, t. i. az Irodalomtörténetem szerint még „toldott" *igeragozás*, melyet itt helyesben „teljesnek" nevezek. Legkövetkezetesben a Debr. Leg. él vele, s különösen mutatványunkban (16. sz.) a feltételes mód jelen idejének egyes harmadik személyében, mind az átható igék határozott formájában (látnaja, hinneje), mind az ikes igéknél (kételkednejek, elvetetnejek) előfordúl, de a többesben is (mondanojok). E forma alakulása ez: lát + na + j + a: melynek első tagja a tő, a második a feltételrag, a harmadik a segéd-mássalhangzó, a negyedik a tárgyrag. Így az ikeseknél, péld. kételked + ne + j + ek: az első tag a tő, a második a feltételrag, a harmadik a segédmássalhangzó, a negyedik a harmadszemélyi névmásrag (ek, ma: ik). Végre: mond + a + no + j + o + k: az első tag a tő, a második segédhangzó, a harmadik a feltételrag, melyben a rá következő *o* miatt az a (na) szinte o-vá fokozódik, a negyedik tag a segéd mássalhangzó, ötödik az elkopott elsőszemélyi névmásrag (*on* helyett), az utolsó végre a többesrag. Itt emlékezni fog a tanítvány a „feledeve"-féle képzésre, hol az idő- és tárgyragokat *v* választja el. S valamint itt lett feledé a két rag összeolvadásából; úgy az idézett példákban a segéd *j* kienyésztével, a látnaa hinnee stb adta a mai látná hinné formákat. A XVII. században már megnyújtották a feltételrag hangzóját, midőn ez igéket így ejtették: látnája, hinnéje.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

HARMADIK RÉSZ.

ÚJKOR.

—

A 21. §-hoz.

KOMJÁTI BENEDEK.

Frangepán Katalin, özv. Perényi Gáborné János fiának nevelője. Úrnéja felszólítására lefordította Sz. Pál Leveleit[1]), s azokat az említett főasszony költségén Krakóban 1533-ban ki is adta. A könyv keletkezésének történetét az ajánlólevélből vehetjük ki, melyből a következőket kiirandóknak tartottam. „Méglen .. en jó szerrel az t^he Nagyságod édesfiát tanojt^hani nem kezdettem vala, mikor leg^hottan t^he Nagys. ennekem emleget^hni kezdé, hogy az szent^h Pál apostal Leveleit örömest^h akarná hallani, mikor valaki meg^hmagyarázná. Jóllehet penig hogy t^he Nagyságodnál *azon szent^h Pál apastalnak Leveli magyarázva valának*, demaga t^he Nagys. engemet onszol s int^h vala, hogy meglát^hnám ha mind megvolna, s jó módon-e, s jóképpen-e az deáki nyelvről magyarról fordojtatott^h volna-i? Mely magyarázatot^h mikoron en láttam volna, ennekem nem tetövék[2]) hogy jól magyarázták volna, *kinek nem csak az értelme, de még az olvasása is neheznek tetszik vala.* Azért^h t^he Nagys. engemet^h kérni kezde, hogy ennenmagam magyar nyelvre fordojtanám ....“ Komjáti azonban szabadkozott elégtelenségével, figyelmeztette hogy e munkára nálánál tudósabb és a szentirásban jártasabb férfiú kell, és hogy .. „az t^he Nagys. jószágába s tartományába *mind egyházi népek s mind szerzetes jámborok ennálamnál bölcsebbek volnának*“ .. mindazáltal úrnője nem tágítván, Komjáti hozzá látott, és .. mint ismét maga írja .. annak fordításához „sok szent magyarázó doctorokot^h olvastam, s amelliknek értelme és magyarázása ennekem jobbnak, igazbnak s alkalmatosbnak az szent^h Pál írásához tetött^h[3]), azt^h írtam s követtem, némely-némely igéket^h kegyig kétszer is, avagy háromszor s még többször is írtam nagyobb és nyilvábban való értelemnek okáért^h“ stb. — E helyekből látjuk hogy Frangepán Katalin (talán testvére Frangepán Ferenc kalocsai érsek ajándékából) egy aggrégi fordítását bírta sz. Pálnak, melyet a XVI. század elején is Komjáti már nehéznek itélvén mind a nyelvre, mind pedig csak az olvasásra nézve is, alig kételkedhetünk, hogy e fordítás a „Régi Biblia“ része volt; látjuk hogy a katholikus főrendek közt is volt kelete a szentírásnak, s hogy a Perényiné jószágain levő világi és szerzetes papok közt találtattak oly tanult férfiak, kiket Komjáti ajánlhatni vélt e munkára; végre feltehetni hogy fordítónk papi ember volt, de bizonyosat életéről, személyéről, azonkivül mit itt saját szavai mondanak, nem tudunk. — Különben ez az első nyomtatott magyar könyv, mely maig fenmaradt.

26. sz. *Az Philémonnak írt^h szent Pál Levelének e röviden való magyarsága és értelme.*

Az görögök mondják ez Philémont^h hogy Phrygiabeli nemzet^hsíg volt^h volna, mely nemzet^hséget^h mondják hogy kemín, és szolgálatra alkalmatosnak. Mint görög beszéddel szokták mondani: az Phrygiabeli embör vereségekvel jobbúl meg, demaga szent Pál az Philémont^h az ő kegyösségeírt^h és az szentekhez való jámborságos

[1]) Még pedig, mint a munka végén írja: „Az örök mindenható istennek és am mi megváltó Jézus Krisztusunknak dicséretére és tisztességére ez szent Pál Epistolái magyarságának vége lött (azaz magyar fordítása befejeztetett) szent^h Gergely pápa estin nagymise-harangkor (mart. 11.) Az Jézus Krisztus sziletésének utánna ezer ötszáz harminckét esztendőbe.“ —[2]) Tetszék. — [3]) Tetszett.

cseleködetiért[h] és dolgaiért[h] az ő fű és jelös baráti között[h] számlálta, és tartotta. Az Philémonnak szolgája Onesimus Rómába ment[h] vala nem orozásnekül, mely orozást[h] az szolgák szoktanak tenni. Mikorontan[4]) ott[h] Rómába ez Onesimus hallgatta volna szent[h] Pált, ki akkor az időbe fogságba vala ott[h], az evangeliomi tanosságot[h] felvivé és felfogadá, és szent Pálnak szolgála az fogságba, de hogy a gazda avagy kedeg a Philémon az ő szolgájának elszökésseért[h] sziviben ne háborgattatnék, megbocsátja őneki igyeközéssel és csuda okos tanácscsal az szolgát, ki elszökött[h] vala, és az urát[h] megorozta vala, az ön urának megengeszteli; azonközbe önön magát[h] kezességbe fogadja érette a Philémonnak, hogy önönmaga megfizetné neki, valamit[h] az Onesimus tőle ellopott[h] vala. Írja s köldi kedeg ez levelet[h] a fogságból ugyanazon Onesimostúl, kit[h] fiának-es nevez.

Pál a Krisztus Jézusnak kötözte (foglya), és az Timotheus atyafiú az szerető Philémonnak, és am mi segéllő (velönk munkálódó) társunknak, és az szerető Appiának (az ő Appia nevő házastársának) és am mi velönk vitézkedő Archypusnak, és az gyülekezetnek, ki az t[h]e házadba vagyon, malaszt tinektek és békeség az mi atyánk istentől és urunk Jézus Krisztustúl! Hálákot adok az en istenemnek mindenha, t[h]erőlad emlekezetet tevén az en imádságimba, könyörgésimbe, mikor hallom az t[h]e szeretetedet és hitedet, kit vallasz az úr Jézushoz és minden szentekhez, hogy az t[h]e hitednek közlése (közösjtése) erős, tehetséges, nagyható legyen, minden jónak ösmeretében, mely (ki) vagyon t[h]ibennetek az Krisztus Jézushoz. Mert nagy-sok örömet vallunk és vigasztalást az t[h]e szeretetedbe, hogy az szenteknek johai (szívek) megh[h]vidámodtanak, nyugottattanak t[h]eáltalad, t[h]e segétségedvel, atyámfia. Annakokáért jóllehet sok reménséget (bizodalmat) valljak az Krisztusba t[h]ereád vet[h]nem (t[h]enéked pårancsolnom), ki (mely dolog) t[h]ehozzád tartozik, teged illet vala, demaga az szeret[h]et miatt inkább kérlek, miért hogy ilyen (ilyetén) vagyok, tudniamint imár vén[h] Pál, mostan kegyig az Krisztus Jézusnak meg-és kötözötte (foglya). Kérlek penig az en Onesimus fiamért[h] kit szöltem (nemzettem) az en köteleimben (kötözésimbe, fogságimba), az Onesimosért[h], régenten teneked használatlanért[h], mostan kegyig teneked és ennekem igen hasznosért[h], kit megküldöttem t[h]ehozzád. T[h]e kegyig őtet[h], azaz az en johaimot (magzatomot[h]) fogadjad hozzád, kit en kívánok vala ennálam tartanom, hogy t[h]eéretted szolgálna ennekem az evangeliomnak köteleiben (fogságiban), de az t[h]e akaratodnálkil (parancsodnálkil) semmit nem akartam tenni, hogy az te jód (mivelkedeted) ne lenne olymint szükségből, de szabad akarató (jó kedvből). Mert netalántan annakokáért[h] ment volt, eltávozott[h] volt, tetőled egyideiglen, hogy örökké hozzád vennéd őtet[h], immáron nem úgy mint szolgát, de szolga felett valót, tudniamint szerető atyafiút, jelesben ennekem, menivel inkább kegyig nagyobban teneked, testben-es úristenben-es? Ha azért engemet vallasz társól, részesől, fogadjad őtet mint engemet[h], hogy ha valamibe megsértett[h] tegedet, avagy tartozik (valamivel), ennekem tulajdonojtsad azt, reám vessed. En Pál írtam az en kezemvel. En megfizetem, adom, hogy ne mondjam azt t[h]eneked, hogy még temmagadot-es ennekem annakfelette tartozod.[5]) Úgy vagyon, atyámfia, en t[h]eveled élek úrban, úristenben. Vidámojts megh[h], megvigasztaljad az en johaimot, szíveimet, úrban úristenben. En bizván az t[h]e engedelmedben (békeséged felől) írtam t[h]eneked, tudván azt, hogy még[h] több-

[4]) Toldott alak, mint a talántan, régenten.

[5]) Teipsum mihi debes. A latinnak rabi fordítása „magaddal tartozol nekem“ helyett.

bet-és annál, am mit mondok, teendő vagy. Egyetembe-es kegyig szerezz ennekem (lakodálmat) szállást. Mert reménlem, hogy az t[h]i imádságitoknak, könyörgésiteknek segétségével megajándokoztatom, adattatom tinektek. Köszönnek tegedet Epaphras, az envelem együtt való fogoly az Krisztus Jézusban, Marcus, Aristarcus, Demas, Lukács, az en segéllőim. Am mi urunk Jézus Krisztusunknak malaszti, kedve, legyen az ti lelketekvel (ihléstekvel). Ámen.

SYLVESTER v. ERDŐSI JÁNOS.

Született Szinnyérváralján Szatmár vmegyében, Krakóban tanult; már mint házas ember Wittenbergbe ment Melanchthont, Luther reformátor társát, hallgatni; visszatérvén Sárvár-Újszigeten iskolatanító, később (1542 körül) a bécsi egyetemben a héber, s majd a történelem tanára. Utolsó nyomát 1552-ben találjuk. — Újtestamentomi fordításából feljebb a 10. sz. alatt közöltünk mutatványt.

TELEGDI MIKLÓS.

Szül. 1535. Telegden Bihar vm.; felsőbb iskoláit a krakai egyetemben végezte, 1558-ban áldor, 1571. pozsonyi kanonok, majd nagyprépost, Verancsics halála után érseki helytartó a lelki ügyekben, e mellett 1579 óta pécsi püspök is, megh. 1586. Több polemiai munkán kivül fenmaradtak szentbeszédei, melyek őt a magyar kathol. irodalom első classicusává avatják. Az utóbbiak közől, azok hosszasága miatt, csak töredéket közölhetünk.

27. sz. *Sz. Máté apostol napján mondott beszéd.*

Alapige: Máté ev. IX. r. 9—13. v. Három részre osztja homíliáját; az első e szavaknál: „Láta Jézus egy vámon ülő Máté nevű embert", isten háromféle látását magyarázza; a második Máté engedelmességét, melylyel az őt követésére felszólító megváltót követte; a harmadik magyarázza az alapige e részét: „Nem jöttem hogy az igazakat híjam, hanem a bűnösöket penitenciára;" s végül Máté életét beszélli el.

Harmadik rész.

Halljuk immár urunknak valóba evangéliomi ez gyönyörűséges szép mondását: Nem jöttem hogy az igazakat híjam, hanem a bűnösöket penitenciára. A dölyfös farizéusok adának okot rejá, hogy ezt szóllaná, kik látván, hogy a sok vámosokkal es egyeb bűnösökkel ülne es társolkodnék az asztalnál, mondának az ű tanétványinak: Miért eszik a ti mestertek a vámosokkal es bűnösökkel? Kit midőn Jézus meghallott volna, monda nekik: Nem szükség az egészségbelieknek az orvos, hanem a betegeknek. Feddi először üket, hogy egészségeseknek, azaz igazaknak alétják magokat, es mintha nem szükölködnének lelki orvos nélkül, nem keresik es nem követik űtet, nem kivánják tűle bűnöknek bocsánatját. Magabizony[1]) a teljes emberi nemzet között senki nem találtatók, ki természet szerént bűnös nem lött volna, es azért ezek is, egyebek is mindenek szükölködtenek a Messiásnak orvoslása nélkül. Sőt annéval betegbek, azaz bűnösbek valának a fari-

[1]) Holott.

zéusok, menivel inkább nem esmerik es nem vallják vala bűnöket. Kit Krisztus szemekre vete, együtt[2]) mondván: Ha vakok volnátok (azaz ha esmernétek magatokat vakoknak, tudatlanoknak, bűnösöknek lenni), nem volna bűnötök (megbocsáttatnék nektek amit vétettetek). De mivelhogy ezt mondjátok: látunk, a ti bűnötök megmarad. Annakokáért holott ezeknek nem kellett az orvos, azokhoz kellett neki magát adni, akik érzették nyavalyájokat, es kevánták az orvosságot.

Orvos a Krisztus, úgymint kirűl imezt olvassuk szent Dávidnál: Elbocsátta az ű igéjét, es meggyógyétotta űket. Kezébe vagyon a bor es az olaj, azaz a törvény es az evangeliom. Azért jött e földre, hogy a betegeket orvosolja. A betegek kedig efféle bűnösök, kik esmerik bűnös voltokat, ehezik es szomnyuhozzák az igazságot. Kiket idvözétőnk először borral orvosol, a törvénnek sanyargató orvosságával kötözi rettegetvén űket, hogy ha meg nem térnek, penitenciát nem tartanak, jó gyümölcset, a penitenciának méltó gyümölcsét nem teremtik, elvesznek. Annakutána olajt tölt az ű sebekbe, azaz a bűn miatt megkeseredett, es a törvénnek fenyegetésétűl megrettent lelkiesmereteket, az evangeliomnak gyönyörűséges predikállásával vigasztalja es biztatja, hogy kétségbe ne essenek, reménljék istentűl az ű szent fia által bűnöknek bocsánatját, mondván: Úgy szerette isten e világot, hogy az ű egyetlenét érette adná, hogy minden aki hiszen űbenne, el ne veszszen, hanem vegye az örök életet. Ez az en atyámnak akaratja, hogy minden aki látja a fiat, es hiszen űbenne, el ne veszszen etc. Nem jöttem hogy az igazakat híjam, hanem a bűnösöket a penitenciára. Végezetre, mint a testi orvos, hogy minekutánna a gyomorból a gonosz es ártalmas nedvességeket kitisztétotta, valami erőssétő italt ád a betegnek, melylyel éppétse es erősétse gyomrát, Krisztis azonképpen cselekedik: Szentlelkét adja a bűnnek betegségéből meggyógyúlt embernek, ki állhatatossá tegye útet a jóban, es őrizze továbbá való bűnbeeséstűl. Tahát ok nélkül zúgódtanak Krisztusra a farizéusok, mert midőn a bűnösökhöz közelgetett, azt mívelte ami az ű tiszti volt, es nem azt ami hozzá nem illett volna. Mert arra jött e világra hogy a bűnösöket híja penitenciára, es nem az igazakat. — —

[2]) Egy helyt.

MAGYARI ISTVÁN.

Gróf Nádasdi Ferenc Vas- és Sopron megyei főispán s Dunán-inneni főkapitánynak udvari predikátora és senior a sárvári egyházi kerületben. Fő munkáján kivül: „Az országokban való sok romlásoknak okairól," két halotti beszédét bírjuk Nádasdi Ferenc felett, Keresztúr 1604. — Amabban, melyből itt néhány mutatványt adunk, panaszkodván, hogy a haza sülyedése a hitújításnak tulajdoníttatik a katholikusok által, az I. részben az ország romlása okait vizsgálja, s azokat a vallástalanság és vallási üldözésekben, a hitszegés, pártütések, elhatalmazott kegyetlenkedések, rablásokban, hűtlen- és hivatlan tisztviselőkben; s általában a társasági és erkölcsi romlottságban találja fel; a II. részben különféle jelekből mutatja, hogy a köz nyomor még nagyobbodni fog, ha e vétkekből ki nem bontakozunk; a III. részben fejtegeti mit cselekedtek más népek ily bajokban; a IV-ben végre mutatja „mihez kellessék minekünk is ez sok romlásokban és vérontásokban magunkat tartanunk, ha azt akarjuk, hogy az pogány törököknek kemény vas igájokat nyakunkról lerázhassuk, és az rajtunk uralkodó sok inségekből valaha immár egyszer valamennyire megszabadúlhassunk." A négy első mutatvány az I. részből vétetett, az utolsó a IV-ből, melyben a házasságot mint a köz erkölcsiség alapját, a békeséget, azaz a belső szép egyességet mint a köz erő feltételét, s a hadügy kellő gondozását ajánlja, hogy hazánk a török iga alól megszabadúlhasson.

28. sz. 1. (60, 61. l.)

Káros az is, mikor az községnek és a közönséges jónak gondviselése gyakran olyakra bizattatik, kik miérthogy telhetetlenek, több gondot viselnek arra: miképpen magoknak nagy hasznot tehessenek, bár az fejedelemnek, uraknak, községnek és országnak kárával legyen is. Ezek azok, kik a szegényeknek fáradságos verítékeből cifrálkodnak, esznek, isznak, tobzódnak, és törvéntelen csigázzák őket, kik ellen sokan csak motszanni sem mernek; de, mint az káposztás kertet az eh kecskére nem jó bíznia, sem az lúdfiakat rókapásztorra, így azokra sem bátorságos az községet bíznia, valakik telhetetlenségből nagymohón ohajtják az kazdagságot. Mert efféle saskeselyűk magoknak tesznek hasznot, de üresítik az tárházat, és fogyatják az szegénységet.

Hamikor effélék ellen panaszol is az község, ritkán veszi hasznát, mert avagy hírekkel sem esik azoknak, kik tehetnének rolla, avagy haszinte hírekkel esik is, nem jól informáltatnak, holott nem az sérelmes féltől, hanem az másiktól, vagy ajándékért mellette szóllóktól értekezik meg[1]) az dolognak mivoltát, kik mint egyik farkas az másikat meg nem eszi, így ők sem támadnak egymásra. Az fejedelmek[2]) és urak tisztek az, hogy az község panaszát is meghallgassák, ha méltó, helt is adjanak neki, s ne mindenkor csak az gyengénlépő és cifránjáró, bársonyos udvari páváknak higyjék el szavokat. Mert képtelennek látszik, hogy az elszegényedett, elepedett, és elfáradott község az nállánál hatalmasbat megháborgathassa, noha, mint az képirókat, így ezféle koritolókat[3]) is nehéz legyen hazugságban hadni.

Nyilván, ha ő felsége fejedelmünk, atyai jóvoltából, maga nem kezdi hazánknak s az községnek gondját viselni: az sok feneketlen kasok, ajándékban telhetetlen tiszttartók és kóborló vitézek, azmint elkezdték, nem sokára úgy megemésztik így, és megmellyesztik az községet, hogy bátor semmi pogány ellenség ne jőjön is reánk, magunk is elfogyathatjuk magunkat. Urak, urak! kik maradástokat szeretitek, nyissátok meg szemeteket, s tartsátok ti magatok az kormánt, ne hagyjátok akárkinek is az községet nyúzni fosztani stb.

2. (69, 70. l.)

Gyakorta romlást hoz az jó szerencsében való felfuvalkodás is, mert az jó szerencse bátorrá, az bátorság kevélylyé teszi az embert, az kevélység penig romlást visel magával, és azért ugyan el kell afféle helynek veszni, avagy az ő erőtlenségének ismeretire jutni. Az bátorságban való élés gondviseletlenbbé teszi az embert, istenéről elfeledkezteti, az imádságban megtunyítja, erőtlenségéről is elfeledkezteti, és mintha mind örökké állandó volna jó szerencséje, úgy gondolkoztatja, eszében nem vövén azt, hogy meg szokta legyen az jó szerencse bolondítani az embereket. Ez gondolatokban lassan-lassan fel kezd fuvalkodni ember, alítván[4]) maga erejéből, bölcseségéből, igazságából következettnek lenni jó szerencséjét, és így kevélylyé levén, magát csudálja, magában kezd bízni hivatalja kivűl ereje felett valót próbálni, isten nélkül. Innét származnak oztán amaz mondások, mint Timotheus hercegé, ki mindent magának tulajdonítván mondá: Ezt én cselekedtem, nem a szerencse; ilyen vala Sophoklesnél Aiax mondása is, ki midőn az atyjától intettetnék, hogy isten segítségéből igyekezzék győzedelmet venni, nagy-kevélyen azt felelé, hogy az félelmesek és tunyák szűkölködnének isten segítsége nélkül[5]), de ő isten nélkül is mindeneket

[1]) Értesíttetik magokat. — [2]) Fejedelmek (többesben) mindig magistrátust jelent a régieknél, s még a XVII. században is. — [3]) Kurittyoló, kiabáló.

[4]) Vélvén. — [5]) Szorúlnak isten segítségére.

véghez vihetne. — No azért, mikor az bátorságban való élés embert mind istenéről, mind maga erőtlenségéről elfeledkeztetvén felfuvalkodtatja és kevélylyé teszi, nem aluszik isten, hanem, azmint Seneca mondja, úgy mint bosszuálló isten az kevélyek után megyen bosszút állani.

3. (70, 71. l.).

Az öltözetbeli változtatás, gőgösség és cifraság is jobb részre mindenkor az életnek, erkölcsnek, és meg szinte az közönséges állapatnak is változását hozza reánk, azmint Philippus sokhelyen bizonyítja. Azminemű sokféle cifraságot gondoltanak az ruhaviselésben az magyarok, nyilván még csak azzal is jelentik régi egyigyüségektől való eltávozásokat és az miatt reájok következendő romlásokat. Az polgári rend a nemesöltözetre, az nemesség az urakéra, az urak az fejedelmekére űznek úgy annira, hogy majd alig tehess immár választást közöttök. Ha most Demonax élne, volna nyilván mit mondani. Ez látván egyet ruházatjában kevélykedni, monda, hozzá hajolván: Ez köntöst ez előtt az juh viseli vala; jelentvén vélle, hogy noha drága ruhát viselne, de azért tudatlan volna.

Az ruhát három dologért kell viselnünk: Először tagainknak rútságának, és azoknak az részeknek, melyeket a természet eltakargatni tanít, tisztességesen való elfedezgetésére; másodszor az hideg és hévség ellen tagainknak ótalmazására; harmadszor a testnek ékességére, nem kényességre, bujaságra, és cifraságra. Holott azért mostan minden rendbeliek, kicsinek és nagyok, asszonyok és férfiak, gonoszúl éljenek az ruházattal, félő hogy azmivel Ézsajás fenyegeti efféle kevélyeket, rajtok ne teljék, mert annira nevekedik naponként ez gonoszság, hogy csodálatra méltó legyen istennek tűrhető szenvedése. De talám nagyobb gonoszság ez, hogysemmint csak testi büntetésre volna méltó: lélekben is meg akarja büntetni; noha az testi büntetés sem szünik meg, hanem éhség, dögh halál és had szüntelen sanyargat bennünket, amint ezeket szemünkkel jól látjuk.

4. 74, 75. l.).

Józanság és mértékletesség kell az vitézséghez. Ezzel vőn Pompejuson győzedelmet Julius Caesar, ezzel bírá el Ázsiát Alexander, ezzel ótalmazták hétszáz esztendők által, noha sok ellenség ment reájok, az lacedaemonok az ő szabadságokat. Most is valljon s mi teszi ily győzedelmesekké és rettenetesekké az törököket? Nem űznek táborokban fris lakásra[7]), nem tobzódnak, nem részegeskednek, sokat eheznek, szomjuhoznak, felénye tékozlást mint mi nem tesznek; kenyereket húsokat táborhoz készítik házoknál, megszokták az vitézséghez illendő nyavalyát[8]), és azért, ha a szükség kivánja, csak azon riskásával, lóhússal, vérrel, és sós húsból csinált porból főzött domikával[9]) is elélnek ők, s még sem lassodnak meg dolgokban. Ezzel bírják ám ők magokat[10]). Mí penig az táborbann is igaz úgy megkivánunk minden pompaságot, jó lakást és részegséget, mint házunknál, maga[11]) még honn is káros az. Sokszor úgy iszunk az jó borban[12]), hogy más nap jól feljő még az nap is, s mi mégis mind hadnagyostól[13]) az fészekben aluszunk és hortyogunk. Sok hadnagyság[14]) vagyon, mely alatt nem találsz annyi kópiát, menyi cégért csak az Dunaparton is látsz. Nem vitéz emberhez, sem hadnagyhoz illendő az részegség, délig aluvás és hortyogás, kiváltképpen holott az egész keresztyénség rejá bízza magát, hazáját, feleségét, gyermekét. Ó ki hasznos volna, ha mí is abrakra fogván magunkat, hátrább hadnánk az jó lakásban, és az vitézi szenve-

---

[6]) Hódítá meg. — [7]) Nem lakomáznak. — [8]) E szó a RB-ban még szükölködést jelent. Molnár Albertnél is még szegénység, inség. — [9]) Leves (itt: Kraftsuppe). — [10]) Vannak jó erőben. — [11]) Holott. — [12]) Annyit isznak a jó borból. — [13]) Hadnagy: a had feje, vezére. — [14]) Hadosztály.

déshez szokván, takarosan költenük[15]) tábori élésünket, az jó vitézségben örvendeznénk s fáradoznánk, nem az duskaitalban[16]). De miérthogy mi a szép mértékletességnek követői nem vagyunk, és egyszersmind fellakjuk azt[17]) azmivel sokáig elélhettünk volna, sokszor szükséget és fogyatkozást is érez táborunk, melyből dolgainkban való meglassodás, egymásra való feltámadás, kóborlás, és sok gonosz származik ki, elannira, hogy még az éléshordók se maradhassanak kár nélkül: mely miatt is gyakran koplalásra jut igyünk, és az ellenség előtt való elfutamásra.

5. (154, 155. l.)

Az gyönyörűséges és kivánatos békeségnek is felette igen szeretői voltanak mindazok a régiek, valakik országok maradását és nemzetek jovát kivánták, és azért az békeséggel ellenkező dolgoktól igen ótalmazták magokat. Ezeknek példájokhoz képest mí is békeségnek és egyességnek legyünk szeretői és kevetői, ótalmazván magunkat mindazoktól, valamelyek az békeséget felbontják. Bizonyára penig csak ott maradhat meg az szép békeség, ahol az igazság uralkodik, mely kinekkinek azmivel tartozik, azt megadja. Az helvéciaiak erősek voltak, mert mindennek kiszolgáltatott igazsága, senki méltatlanságot nem cselekedett, mely miatt szeretet és nagy-jó akarat volt egymáshoz mindenekben. Erős ország az, melyben az igazság szép békeségben tartja és szeretetben az lakosokat: nagy erővel sem árthatni annak.

Ó kivánatos és gyönyörűséges igazság, békeség és egyesség! valljon s mikor jősz az mí elepedett és nálad nélkül megszakaszkodott szegény országunkban magadnak fészket verni és lakóhelyet szerezni? Valljon s mikor foldozod meg elszakadozott ruháját édes hazánknak? mikor vetsz véget az mí sok romlásink miatt való búdosásinknak? Ó kedvességes békeség! mikor csendesítesz le ugyan országunkban ennyi sok változásokat? Térülj mihozzánk is valaha immár egyszer: találsz sok puszta helyeket itt is földünkben, éppíts meg[18]) azokat jobb állapotra. Te mindenható isten! ki vagy ennek adhatója, könyörülj mirajtunk, és adj békeséget országunkban, s az sok pusztaságot és romlást fordíts[18]) az pogányságra és azokra az helyekre, melyekben szent neved segítségül nem hivattatik, és az te szent fiad nem ismertetik!

[15]) Így vagyon Magyarinál a feltételes mód határozott formabeli többes első személye mindig: úk, ük-kel, mit ma ók ők-kel ejtünk. — [16]) Áldomásivás, felköszöntés. — [17]) Ellakmározzuk.

[18]) Építs meg, fordíts . . E forma, a határozott formai *d* elkopásával, igen gyakran fordúl elő a régiségben, sőt egész a XVIII. század elejéig is, íróinknál.

A 22. §-hoz.

A SZENDREI NÉVTELEN.

E névtelen költőtől egy balladaszerű költeményt bírunk, mely valamely szerb ének átdolgozásának látszik. Az egyszerű, tömött és szabatos előadás, a conceptió kerekdedsége, az érzés bensősége, a nyelvezet, a XVI. század legjobb elbeszéllései közzé iktatják azt. Készült 1571. Szendrő várában egy fogoly ifjú által, mint a végső versszakból látni. — Ennek alapján készült Vörösmarty hason című balladája. — A költemény schémája: — ∪∪ — | — || — ∪∪ — | — || — ∪∪ — | — ∪.

29. sz. *Szilágyi Mihály és Hajmási László históriája.*

1. Egy szép dologról én emlékezném, ha meghallgatnátok,
Azkinek mássát, nyilván jól tudom, ti nem hallottátok:
Török császárnak szép leányáról, kin csudálkozhattok.

2. Egy időkorban két vitéz úrfi rabbá esett vala,
Konstantinápolyban török császárnak bevitettek vala,
Azért az császár ő tömlöcében bevettette vala.

3. Nem messze azért császár házától lám az tömlöc vala,
Kiben két vitéz és fő úrfiak bevettettek vala,
Szilágyi Mihály, másiknak neve az Hajmási László.

4. Egy időkorban, pünkösd napjára hogy jutottak vala,
Szilágyi Mihály tömlöc rostélyán kinézdegél vala.
Kobza [1]) kezében, keserves nótát szépen veri vala.

5. Nagy-fohászkodván keserűséggel ez szót mondja vala:
„Esztendő ez nap, úri házamnál vígan lakom vala,
Én vén atyámmal és vén anyámmal, haja don hugommal.“

6. Azért akkoron császár leánya kikönyöklött vala,
Palota ablakáról ő ohajtását leány hallja vala,
Ő termetire az Szilágyinak fölgörjedett vala.

7. Császár leánya titkon egykoron hozzájok ment vala,
Szomorú szívét leány Mihálynak vígasztalja vala,
Nagy szép-ékössen császár leánya ez szót mondja vala:

8. „Te vitéz úrfi! ha fölfogadnád te igaz hitedre,
Hogy el-kivinnél Magyarországban, te-laktad földedben,
És feleségül magadnak vönnél, én felelnék arra!

9. Teged rövid nap kimentenélek atyám tömlöcéből,
Valamint lehetne kimentenélek az tömlöc kínjából.
Csakhogy fogadd föl, vitéz! énnekem te igaz hitedre.“

10. Mihelt ezt hallá Szilágyi Mihály, neki ezt felelé:
„Csak szabadíts ki! én felfogadom én igaz hitemre,
Császár leánya! teged elveszlek: én felelek arra.“

11. Leány akkoron tömlöctartóval megszörződött vala,
Egy éjfélkor az vitézöket fölköltötte vala,
Leány elvivé atyja lovainak hol vala szállása.

12. Ada az leány az úrfiaknak két aranyos szablyát;
Lovászmesternek és lovászoknak fejöket elszedék,
És nyergelének mindjárt magoknak három fő lovakat.

13. Fölöltözteték mindjárt magokat szép drága ruhákban,
Császár leányát ám fölülteték az egyik fő lóra,
Az több lovaknak az ő nyakokat elcsapkodták vala.

14. Császárnak szolgák reggel mindjárást bemondották vala,
Hogy az úrfiak tömlöc kínjából kiszaladtak volna.

---

[1]) Lantja.

Lovászmesternek és lovászoknak fejöket
szödték volna.

15. Harmincadokon őket kérdezik, hogy
hová mennének ?
„Nagy-Szombat felé az farkasokkal[2]) szö-
röncsét próbálni,
Hogyha az isten szöröncsét adna, oda
igyekeznek.“

16. Nagy hamarsággal azért az császár
ott az vitézeket
Hozzá hivatá, öt fő vajdáját, és megparan-
csolá :
„Legyetek utána, nagy hamarsággal hozzá-
tok előmbe.“

17. Harmincadokon és az vámokon vaj-
dák parancsolják :
Ha ily emberek ezfelé jünnek, mindjárt
megfogjátok,
És az császárnak Konstantinápolyban mind-
járt bevigyétek.

18. Vitéz úrfiak harmincadokon által-
mentek vala,
Harmincadosok eszekben vevék, föltámad-
tak vala,
És nagy viadalt velek tartának : általmen-
tek vala.

19. Híröket adván harmicadosok császár
szolgáinak,
Vajdák elérék : egy szép szigetnél szemben
megvívának ;
Isten akará : az viadalban vajdák megha-
lának.

20. Vajdák előtt ott császár leányát az
szigetben küldék,
Mert féltik vala leányt, az harcon hogy el
ne vesztenék :
Leányt elküldék, és az vitézek ott meghar-
colának.

21. Immár vitézek császár leányát hogy
keresik vala,
Gyönge siralmát vitéz Szilágyi meghallotta
vala,
Császár leányát vitéz Szilágyi úgy kesergi
vala.

22. Császár leánya ezt mondja vala
gyönge siralmában :
„Kegyelmes isten ! ám el-kijövék vitéz úr-
fiakkal,
Jaj hová legyek ez vadon erdőn nagy kese-
rűséggel.

23. Szánom magamat, de sokkal inkább
vitéz úrfiakat,
Szablyára hánták nagy-kegyetlenül vajdák
szegényeket,
Szörnyű halálra ezennel adom értek en ma-
gamat.

24. Ez vadon erdőn temetőhelyem leszen
most ennekem,
Vadak, madarak és az farkasok lesznek si-
ratóim,
Csak te kezedben, édes istenem ! lölkömet
ajánlom.“

25. Szilágyi Mihály nagy hamarsággal
oda siet vala,
Az leány lassan mátkája előtt igen örül
vala,
Leányt nagy-szépen kézen fogva, el-kivitte
vala.

26. Elindulának, és igen menének Ma-
gyarország felé,
És a határba hogy beérének, Hajmási fe-
lele :
„Vijunk meg ketten ez szép leányért : le-
gyen egyikünké.“

27. Felele akkor Szilágyi Mihály Haj-
mási Lászlónak :
„Szerelmes társom ! a nagy istenért en te-
gedet kérlek,
Engedd ennekem, mert neked vagyon jám-
bor hitves társod.“

28. Igen esedezik császár leánya ott az
vitézeknek :

[2]) A vitéz magyarokkal.

„Nem illik éröttem ily vitézeknek az ő veszedelmek,
Hánjatok inkább engem szablyára, mint ezt míveljétek.“

29. Nem akar ebben ögyebet tenni a Hajmási László:
Szablyát rántának, öszvecsapának, és a csapkodásban
Vitéz Hajmásinak kezét bokában elcsapkodta vala.

30. Ezt mondá akkor Hajmási László Szilágyi Mihálynak:
„Megbocsáss nekem, en édes társam, tőled megérdemlem,
Mert ez jutalma, mindnyájan tudjuk, az bűnös embernek.

31. Ennekem vagyon két szép kis fiam, jámbor házas társom;
Itt az úristen bűnöm szerént vere most meg engemet;
Egészségben, szerelmes társom! és megbocsáss!“

32. Az két úrfiu szép búcsuzással válnak el egymástól.
Szilágyi Mihály ketten a leánynyal mihelt beérének,
Ketten, Szilágyi, császár leányával ott megesküvének.

33. Ezerötszázban és hetven fölött írnak egyben:
Egy ifiú szörzé vala ültében Szöndörő várában.
Egy poetának ő verseiből, szomorú szivében.

ILOSVAI PÉTER.

Tulajdonkép *Selymes Péter* deák, szül. Ilosván Kraszna vmegyében, élt Szatmáratt, majd Kusalykőben, a Szilágyságban, hol úgy látszik iskolamester, vagy falujegyzője volt. Számos históriai énekein kivül, melyek elvesztek, ránk maradtak tőle: *Sz. Pál apostol élete*, versekben 1564; *A szent közösztségről*, 1568; *Ptolomaeus király históriája*, 1570; e kettő tanköltemény; végre: Az híres nevezetes *Tholdi Miklós*nak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história, 1574, melynek első kiadásai elvesztek; s a legrégibb fenmaradt (Lőcse 1629) már hézagosan adja e különben mind maig a nép kezén forgó verses elbeszéllést. Miután ez különben is nem egységes alkotás, hanem a Toldi-monda több egymással össze nem függő tagjait adja, ezek közöl, Ilosvai előadásmódja megismertetése végett, elég legyen az összes monda végső tagja, melyet újabban Kisfaludy Károly is (A Sastoll) tárgyalt. A költemény schémája: – ∪∪ — | — ∪ || — ∪∪ — | — ∪. A negyedik soré: — ∪∪ — | — ∪∪ — | — ∪∪ — | —.

30. sz. *Toldi utolsó kalandja.*

Ezeknek utánna hogy megvénhűlt vala,
Haja és szakálla megfejérült vala,
Lajos király Budán egy gyűlést tött vala:
Az vén Toldi Miklóst oda hivatta vala.

Lám akkoron szintén Kassa városában
Toldi Miklós vala, egy szép palotában,
Széllel vigyáz vala világos ablakban,
Igyen dörgölődik[1]) feddődik ő magában:

„Oh én vén szakállom, hivatlan vendégem!
Budára hivatott mostan király engem,
Az ifjú vitézek megcsufolnak engem!
Király parancsolta, fel kell mennem énnékem.

De ha megállandod ott az te bosszúdat,
És megtanítandod most serdűlt ifjakat,
Gyöngygyel megfüzetlek mint jó szakállomat,

[1]) Morgolódik, dörmög.

De ha nagy szégyenbe hozod tennen magadat,

Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak,
Város piacára szemetre kihánlak:
De ha megmutatod magad az ifjaknak,
Gyöngyben és aranyban téged befoglaltatlak.

Mikoron feljuta Toldi jó Budára,
Jó Lajos királynak fényes udvarába,
Ifjak tekintének ő vén szakállára,
Egyik az másiknak csúfságba így szól vala:

„Ez ember, azt vélem, régenten molnár volt,
És az lisztes zsákot fejéhez verték volt.“
Másik vitéz monda: „Bezzeg nem molnár volt,
Nem látod-é inkább, hogy ez régen halász volt?

Apró halacskákot merőn ez elnyelt volt,
Halaknak kalásza állán kiütött volt.“
Toldit az harmadik megszólította volt:
„Hallod-e te, bátya! — Toldinak igyen szólt volt —

Malacot királynak elébb hoztak vala,
Látom, ludat hoztál: az is kedves nála.“
Az vén Toldi Miklós ezt hallgatja vala,
Mondhatatlan igen ezen megbúsúlt vala.

Hét tollú buzgánya köntösujjban vala;
Köntösujjal kiket azhol érhet vala,
Ottan ez világból el-kimúlik vala,
Még panaszlani jutának, hárma ott meghala.

Jó Lajos királynak ezt bemondták vala:
Toldi vitézekben hármat megölt vala;
Azonban Miklós is királyhoz bejuta:
Király kérdi okát, miért mívelte volna?

„Király! ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném hét tollú botomat;
Másszor megfeddenéd apró kölkeidet,
Hogy meg ne csufolnák vitézi vén fejemet.“

Akkor Toldi Miklós királylyal így jára.
Azonban az gyűlés Budáról eloszla,
Toldi Miklós haza méne Nagyfaluba.
Két esztendő múlván Toldi Miklós meghala.

A 23. §-hoz.

TINÓDI SEBESTYÉN.

Életét l. az Irodalomtörténet 40, 41. l. — A költemény schémája az előbbié.

31. sz. *Szondi eleste Drégel várában.*

(Budai Ali basa hist. 14—26. vszak).

Az föven tizenöt napig legelének,
Esmeg jó Budából hamar készülének,
Szancsákok, vajdák, békők egyben gyülének,
Tizenkét ezeren álgyúkval eredének.

Vitéz Ali basa dolgába bölcs vala.
Drégelvára alatt táborával szálla,
Az vár törésére álgyúkat állata.[1])
Négy álgyúja, hat tarackja neki csak vala.

Jó vitéz Szondi György benn porkoláb vala,
Békefalusi Gergely ő társa vala,
De akkort házához kikéredzett vala,
Az megszálláskoron el-kirekedött vala.

Töretni az basa kezdé Drégelvárát,
Ott ám lerontatá egy szép magas tornyát,
Szondi ott elveszté egy vitéz szolgáját,
Jó Zoltai Jánost, meghala torony alatt.

Első ostromot basa nagyot tetete,
Ott sok terek vesze, ő nem sokat nyere;

[1]) Állíta.

Ezt tevé Szondi Györgynek jó vitézsége,
Ott meg akar halni : azt ő már elvégezte.

Sőt az várnak falát, tornyát igen törte,
Basa oroszfalui pappal kérette :
Az várat megadná, magát ne vesztené.
„Már késén költ ahoz“ : Szondi csak ezt izené.

Sok foglya őneki, kettőt ő hivata ;
Két énökös apródját előállatá[2]),
Azok előtt ily testamentomot szólla :
Az Ali basának két apródját ajánlá.

Ezen igen kéri basát ő nagyságát,
Vitézségre tanítsa ő két apródját,
És eltemettesse Szondi Györgynek tagját,
Mert majd itt meglátják az ő szörnyű halálát.

Gyorsan mind az négyet skárláttal ruházá,
Pínzzel kápájokat megtölté, megraká,
Az Ali basának szépen kíbocsátá.
Ő minden morháját[3]) az közepre hordatá,

Égeté, elveszté ; istállóba mene,
Jó lovait hegyes törrel általveré,
Lelkét az istennek ajánlá, igyéré.
Nagy derék[4]) ostromat Ali basa kezdete.

Nagy szép dárda Szondinak kezébe vala,
Sebösölve térdön állván ő vív vala,
Romlott torony alatt általlőtték vala,
Az fejét az hegyről alá vetötték vala.

Jó Drégelnek vára lőn basa kezébe.
Szondinak az testét vivék eleibe,
Fejét keresteté, az testhöz viteté,
Mint oly vitéz embört nagy szépen temetteté.

Jó dicséretbe lön Szondi vitézsége,
Feje felé írott[5]) kópját feltetete,
Ságra és Gyarmatra basa elerede . . .

[2]) A főurak hegedősöket, éneklő apródokat szoktak volt tartani udvaraikban. Ilyekről van szó itt is.

[3]) Holmiét. — [4]) Fő ostromot. — [5]) Festett.

A 25. §-hoz.

FARKAS ANDRÁS.

Szül. Esztergomban, a wittenbergi egyetemben tanult, s idővel ref. papi hivatalt viselt. Tankölteményének rövid expositiója az id. §-ban. — Schémája : 1. 3. 5. v. : — ∪∪ — | — ∪ || — ∪∪ — | — ∪. 2. v. : — ∪∪ — | — ∪ || — ∪∪ — | —. 4. 6. v. : — ∪∪ — | — ∪ || — ∪∪ — | — ∪∪.

32. sz. *A zsidó és magyar nemzetről.*

(Kivonatosan).

V. ének.

Itt esmét hagyjuk el a[h] zsidó népeket :
Emlekezzönk meg az magyar népekről,
Kiket a[h] nagy isten nagy jóval szerete,
Ez országba hoza, igen megkazdagitta,
Nekiek is ada jó fejedelmeket,
Jámbor kerályokat, és jó tanácsadókat.

Első kijövésben még pogányságokban
Adá a[h] hatalmas Atilla kerályt,
Ki az nagy Nemrótnak unokája vala,
Bendaguznak fia, ez világnak félelme.
Másod kijövésben a[h] szent István kerályt,
Szent Imre herceget, dicső szent László kerályt.

Ezeknek utánna jámbor Béla kerályt,
Károly kerályt, és fiát Lajos kerályt,

És a^h Zsigmond császárt, a^h Jankula vajdát [1]),
És az ő jó fiát, hatalmas Mátyás kerályt;
Lengyel László kerályt[2]), ifju Lajos kerályt:
Isten győzi számát a sok jámbor kerálynak.

Ezeknek általa a^h kegyelmes isten
Oltalmazá a^h jó Magyarországot;
Ez ország határit isten kiterjeszté
Sok vendég népekre, nagy-sok tartományokra.
Ömelléjek ada hatalmas urakat,
Jeles országokat, sok kulcsos városokat.

Naptámadat felől az hideg Moldovát,
Havas elve[3]) mind a^h vad oláhokat,
Délről Rácországot, és a napnyugatról
Szegény Tótországot [4]), a^h bő Horvátországot[5]).
Északról peniglen a^h bő Csehországot,
Csehország határán a^h Slézia tartományt[6]).

Mind ezeket isten mellénk adta vala,
De jobb részét tőlönk meg[7]) elszakasztá,
Mert elfeledkezénk ő nagy jóvoltáról,
Kegyelmességéről, sok jótéteményéről,
Meg sem emlékezénk régi dolgairól:
Hálálatlanok lőnk sok jó ajándékiról.

Haragra indítók hitetlenségönkkel,
Vakságinkkal és nagy hamisságinkkal,
Kezdők bosszontani kazdag aranyonkkal,
Drága ezöstinkkel, ezekbe bízásinkkal;
Az Szerem borának nagy torkosságával,
Paráznaságokkal, rettenetes bőnökvel.

Azért ő haragja ellenönk gerjede,
Bosszuálló ostora rejánk szálla,
Köztönk meghasonlánk, irígység gyülölség
Miköztönk támada, kezdők egymást öldözni;
Nagy sok környül való szép tartományokat,
Jeles országokat isten tőlönk elveszte.

Végezetre oztán mirejánk kihozá
Basáival az hitetlen török császárt,
Mint a^h zsidó népre és Jeruzsálemre
Régen vitte vala az Nabugodonozort:
Minket is megvere, és mi országonkat
Mind elégetteté, dúlatá, raboltatá.

Sok kejáltásokkal az nagy istent bántók,
De bünönkből nem akaránk kitérni,
Mi kápolnáinkban voltak énöklések,
De a^h szentirásnak nem volt predikálása,
Azért elveszteté sok monostorinkat,
Mint Jeruzsálemben a^h Salamon templomát.

A^h zsidó népeket isten foglylyá adá
Régen babylóniai kerálynak:
Magyarokat adá törökök markába,
Kik a^h Sarlóközből[8]), a^h bő Mátyus földéből,
Szalából, Somogyból, a^h Szerem földéről,
A^h széles alföldről sok népet elhajtának.

Kik megmaradának ilyen nagy romlástól,
János királyt királylyá koronázák,
A^h király meglátá hogy ő nem bírhatja
Pogán törököknek tömérdek sokaságát:
Bölcsen cselekedék: frígyet velek vete,
Hogy csak épőlhetne a^h megnyomorúlt ország.

Másfelől esmétlen a^h magyari urak
Elhajlának koronás királyoktól:
Pártokat ötének János király ellen,
Királyt emelének em[9]) az Németországból;
A^h sok pártolással[10]) felföldet elveszték,
És annál is inkább ez ország nyomorodék.

Mindezek szállának istentől mireánk.
Bönönk szerént és gonoszságonk miatt,
Egyfelől verete pogány törökökkel.

---

[1])Hunyadi Jánost. — [2]) II. Ulászlót. — [3]) A havasokon túl, azaz Oláhországot. — [4]) Értsd a mai Horvátországot. — [5]) Értsd a Száván tuli és török Horvátországot. — [6]) Mátyás s a Jagellók korára vonatkozik, mikor e tartományok fejedelmei egy személyben találkoztak. — [7]) Megint.

[8]) Ma Csallóköz. — [9]) Em (im): mint emez (imez). — [10]) Pártoskodással.

Másfelől némettel, és a[h] sok pártolókkal :
Ezzel megmutatá az hatalmas isten
Hogy ő az bőnöknek erős bosszuállója.

VII. ének vége.

Bölcs Salamon írja, hogy az kerályoknak
Ő szövöket[11]) csak isten igazgatja :
Ő markában tartja, és nagy hamarsággal
Melyfele akarja, ottan oda hajthatja,
Hatalmas uraknak pártoló szövöket
Nagy hirtelenséggel összö-egyenesíti.

Azért mi-es kérjök istent mint atyánkat :
Igazgassa az kerályt miköztönk :
Magyari uraknak pártoló szövöket
Igazgassa immár a[h] jámbor kerály mellé :
Adjon békességet minden népek között,
Hogy mi ő felségét egyembe[12]) dicsérhessök.

Farkas András szerzé ezeket énekbe,
Keserűlvén a nyomorúlt országon :
Igen szánja vala hogy az hitetlenek
Istennek híveit széllel öldözik vala.
Kis karácson[13]) után immár írnak vala
Az ezer ötszázban, harmincnyolc esztendőben. Ámen.

[11]) Szivöket.

[12]) Egyetemben. — [13]) Újév.

PESTI GÁBOR.

A Pest városában honos, úgy látszik tatár eredetű, *Mizsér* polgári családból. Mint fiatal papot Bécsben találjuk nagy hévvel a magyar irodalomra adni magát. 1536-ban ott a négy evangelista fordítását bocsátotta közre ; még azon évben aesopusi meséit ; 1538-ban hatnyelvű szótárát, mely azontúl még háromszor jelent meg. Úgy látszik kora halál vetett véget igyekvéseinek.

33. sz. *Aesopus életéből.*

Aesopus nemzetsége és eredeti támadott Phrygiabeli tartományba, Amoriom neví várasból, ki az ő rendi szerint nem igen jeles ember, hanem szolga és rab vala. De az rabság az ő bölcs és szabad elméjét nem teheté rabbá, hanem mind végiglen az bölcseségnek szabadságába marada meg. És vala nem csak rab, de még az ő idejébe való emberek között mindennél rútabb, és termeti szerint undokb. Mert neki feje csúcsos vala, orra lapos, nyaka rövid, ajakai szertelen nagyok, fekete, törpe, hasa nagy, ömaga görbe, és, mely legnagyobb fogyatkozás vala benne, akadozva szóló és rekedezve, úgyannira, hogy mindenitt méltán való rabnak mondhatták ; de noha testi állapatja szerint rút és éktelen, azért elméje szerint gyors és okos, és csodálatos mindennemí okos tréfabeszédnek megtalálására.

Azért ezt ez undok embert az ő ura elkikildé mezejébe, hogy kapálna és munkálódnék, holott az munkát nagy gyorsan fogja[1]) vala.

És mikoron eccer egy neminemí kertész ember az ő urának figét hozott volna ajándékon, adá azt az úr egy házi dolgosának, hogy haza vinné, és helyére tenné, de az dolgos tanácsot tarta más szolgatársával, hogy ők az figét megennék, és annakutánna Aesopusra fognák, hogy ő lopta volna el, és megötte volna.

Mikoron azért az úr haza jött volna, bevádolák Aesopust ; marok vesszőket hozának elő, hogy őtet igen vernék. Ott ez szegény nyavalyás urának lábaihoz esék,

[1]) Kezdi.

és kezde neki könyergeni, hogy egy keves időt adna neki, és ne sietne őtet ok nekil olyan szertelen bintetni.

Melyet mikoron az úr neki megengedett volna, hoza meleg vizet mindjárást elő, jól ivék benne, az többit kegyig az két szolgának adá, kik az figét megötték vala. Okádni kezdének. Aesopus az tiszta víznél egyebet semmit nem okádék, de az két szolga az vízzel egyetembe az figét is kiokádák; melyeket az úr mezítelen vetkeztete, és erőssen megvesszőzteté őket, Aesopusnak eszes voltán azonközbe igen csodálkozván és azt dicsérvén.

Annakutánna, mikoron őtet az Diána istenasszonnak papjai az mezőbe megtalálták[2]) volna, és tőle utat kérdenének, nem csak utat mutata nekik, de elkéséré, és az városba bevivé, és jól tartá őket; mely jótételért és tartásért az Diána papjai imádságra adák magokat: kérék Diánát, hogy Aesopusnak ez ilyen jótéteményeiért méltó hálálatos fizetést tenne.

Ez meglevén, Aesopus megtére, és mikoron elaludt volna, látá álmába: tehát az Szerencse feje felett áll, és az ő akadozva és rekedezve való szavának és nyelvének köteleit ódozgatja, és fabuláknak tudományát elméjébe bocsátja. Ezen Aesopus igen megöríle, öremébe felserkene, és annak tulajdonítá az álmat, mit az Diána papjaival míelt[3]) vala, és ennekutánna nem vala fogyatkozás nyelvébe, sem szavába, hanem szabadon és jó módon szól vala. stb.

34 sz. *XVII. A békákról és az ő királyokról.*

A békanép, mikoron szabadságba volna, könyerög vala Jupiternek, hogy királt adna nekik. Jupiter neveti vala a békák reménkedését; amazok kegyig untatják vala az királyért őtet mindeggyig, mignem vete nekik egy nagy tőkét alá mennybel, mely nagy zúgással bele huppana a vízbe. Először megfélemlének töle, de azután ugyan hátára szökdösnek vala, és megcsufolják vala. Ismeg eluntaták Jupitert, hogy adna oly királt nekik, ki ugyan vitéz és magabíró volna. Adá Jupiter az eszteragot[4]) nekik, mely ugyan vitéz módra jár vala köztök, és amelyet talál vala, megeszen vala. Ennek kegyetlenségéről panaszolnak vala Jupiternek, de hejába. Mikoron ideje vagyon, ez napig is mind azt panaszolják, a vizekbe rekegvén; de nem hallja Jupiter, mert megutálák először a kegyelmes királt.

ÉRTELME.

Mely népnek királya mikoron kegyelmes,
Lássa: meg ne utálja azt a gonosz fertelmes.
Mert ád neki isten, ki leszen veszedelmes.

35. sz. *XXIV. Az kecskeolloról és farkasról.*

Mikor a kecske kimenne enni, a fiát berekeszté; meghagyá neki, hogy az ajtót senkinek meg ne nyitná, mignem ő megjőne. A farkas, ki ezt hallja vala, hogy elmene az anyja, oda jeve az ajtóra, kezde szólni kecskéül, és mondani hogy megnyitná az ajtót. Az olló látá, hogy csalárdság volna a dologba, s monda: Meg nem nyitom, mert jóllehet az szód kecskézik, demaga[5]) a basadékokon farkast látok.

ÉRTELME.

Mit az szilék mondnak, abba légy foglalatos,
Úgy leszen neked dolgod használatos,
És te életed mindenkor állhatatos.

36. sz. *XXVII. A rókáról és az eszteragról.*

Róka az eszteragot eccer vacsorára hivá, az étket az asztalra ötté[6]), mely mi-

[2]) Vele találkoztak volna. — [3]) Mívelt, cselekedett.

[4]) Gólyát. Tájszó. — [5]) Mindazonáltal. — [6]) Önté.

koron híg volna[7]), az eszterag hejába vág vala hozzá az ő hegyes orrával. Azonközbe a róka felnyalja vala mind az nyelvével. Onnet megcsufoltatva mene el a madár, bánván és igen szégyelvén az rajta lött bosszuságot. Egy keves idő múlván ő is elhivá a rókát. Valának kegyig egy iveg edénbe beszerezve, kinek a torka szoros vala, jeles jó étek[8]); azért ott róka látja, és ehezik vala rejá, de nem ehetik vala benne; az eszterag kegyig orrával mind kiszedi vala.

ÉRTELME.

Régi mondás: szeget szeggel kell kiitni,
És ki mást megcsúfol, földre leiltetni,
És hasonlatos bosszusággal illetni.

37. sz. *CXXV. Az pókról és köszvényről.*

Elindulának egy úton a pók és az köszvény. Mikoron kegyig estvére juttottanak volna, mindenik azon igyekezik vala, hogy magának alkolmas szállást találna. Mene azért a pók egy kazdag embernek házába, holott meniszer hállóját felcsinálja vala, a szolgák anniszor lesöprik vala, és semmi dolgába kedve nem telik vala. A köszvény kegyig mene egy szegény emberhez, holott nagy nyomorúságot kell vala vallani[9]), mert fekete kenyeret eszik vala, nyugodni semmit nem hágy vala, faágyat ád vala neki, és magát minden erős dologba foglalja vala. Reggel felkelének, kezdének egymásnak a szállás felől panaszolni, miképpen nem nyughattanak volna, és tanácsot tartának, hogy megváltoztatnák a szállást, és hogy a pók szegény embernél, az köszvény kegyig kazdagnál szálliana. Elindulának, és mikoron besetétedett volna, az köszvény nagylassan bemene egy kazdag ember házába, melyet mikoron megláttanak volna, rajta kapának, nagy tisztességgel fogadák, kezdének köríle forgódni úgyannira, hogy helyét sem lelik vala; bársonpárnát tőnek alája, kezdék mindenféle étkekkel, savanyú és édes borokkal kénálni, és semmi nem vala, kit neki elő nem hozának. A pók is megszálla az szegény embernél, és ott nem kilemben cselekedik vala, mint ha tulajdon önnenmagájé volna a ház: szabadon teríti vala hállóját, és senki nem bántja vala. Végre mikoron mindenik megtalálta volna természet szerint való helyét, elvégezék magokba, hogy az pók mindenkoron a szegény embernél, a köszvény kegyig az kazdagnál maradnának.

ÉRTELME.

Egynek egy helyen szerencséje nagyobb vagyon.
Azért az köszvénnek kazdag szállást adjon,
Az szabadságnak kegyig bátor békét hagyjon.

38. sz. *CLXX. Az nőstén oroszlánról és rókáról.*

Mikoron az róka gyakorta vetné szemére az nőstén oroszlánnak, hogy csak mindenkoron egyet szülne, monda eccer neki az oroszlán: Egyet szülök tat[10]), de oroszlánt (úgymond).

ÉRTELME.

Az szépség állatoknak nem sok voltán áll;
Egy kis darab arany jobb sok darab fánál,
Mint egy oroszlánfi sok rókafiúnál.

---

[7]) „Cum fluidus esset": a deáknak szószerinti fordítása, e helyett: miután híg vala. — [8]) *Ét*-ek, többesben. — [9]) Szenvedni. Mint mondjuk: kárt vallani.

[10]) Igen is, úgy vagyon!

HELTAI GÁSPÁR.

Életét l. az Irodalom Történetének 52. sk. lapján.

Két meséjét közlök. Az elsőnek ugyanaz a tárgya, mely a Pesti Gábor XXVII. meséjeé, s közlöm, hogy a két író különböző tárgyalása annál könnyebben összehasonlítható legyen.

39. sz. *XXVI. A rókáról és esztragról.*

A róka vacsorára híva egy esztragot, és elméne a róka, és mind csak azon lágy pépeket főze, melyeket egy lapis[1]) széles tányérra feladá, és az asztalra tevé. Az esztrag nem eheték benne az ő hosszú vékony orra miatt, melylyel fel nem vehete semmit a levesbe a tánérról, és eképen étlen haza kelle pironkodni. Egynyihány nap múlva az esztrag viszontag vacsorára hívá a rókát, és jeles jó étket főze, de hosszú nyakú edényben tölté azt, és úgy tévé a róka eleibe; és midőn hosszú orrával és nyakával benyúlt volna az szoros edénybe, kivona az étekből, kínálá gyakorta a rókát, és az váltig néze be az edénybe, de semmit nem vehete ki belőle. Eképen étlen marada a róka. Monda kedig az esztrag: Jó komám, mint tetszik? Vedd jó néven, mert mostan rajtad a szer[2]), megcsuffolál minap vacsoráddal; de ez legyen helyébe. Amint cseleködtél velem, úgy vészed haszuát.

ÉRTELME.

E fabula minden embert int, hogy jámbor legyen, és minden ravaszságot és csalárdságot hátra hagyván, jámborúl és tisztán cseleködjék felebarátjával, mert ha ravaszságába bízik, semmit nem használ véle. Mert az isten tiszta és igaz, és igen gyűlöli a hamisságot és az álnokságot; minekokáért ő megejti a ravaszokat és megfogja az álnakokat az ő álnakságokban, mint azt mind a régi példák, mind a mostaniak nyilván megmutatják. Elég ravasz vala a Gritti, elég álnok a Fráter György[3]), de mit használtanak álnokságokkal? Akármely igen ravasz és álnak légy; azért ugyan megtalálod mesteredet. Az agg ravasznak is a csávában megtalálják a bőrét. Azért együgyüképpen és jó szűből cseleködjék minden ember ő felebarátjával.

[1]) Lapos. — [2]) Sor. — [3]) Martinuzzi.

40. sz. *LXX. Egy rókáról, farkasról és oroszlánról.*

Egy farkas igen eh lévén, erővel vén egy ludat a rókától, melyet visz vala az ő fiainak. A róka igen könyörge a farkasnak, hogy adná meg a ludat, mert az ő fiai meg fognának halni ehségnek miatta. Monda a farkas: Co tova, te bakszar! ne zúgolódjál, mert nyilván megszakad a subád. Elméne a róka bánkódván. Sok idő múlva egyszer a róka a víz mellett talála egy nagy kecsegét: tehát még eleven. Midőn a róka azt megötte volna, és csak a farka volna hátra, reá talála a farkas, és midőn látta volna a farka-darabot, monda: Jó atyámfia róka, adj ennékem azt a darab halat! Monda a róka: Bátor ám vidd el; és a farkas megevé a darab halat, és monda a rókának: Bezzeg jó izű lön ó kár hogy nincsen több. Monda a róka: Ezekben ugyan eleget foghatunk, mert igen jó halász vagyok én; ezt is én fogtam vala. Monda a farkas: Taníts engemet is. Felele a róka: Örömest; menj be ezokáért e faluba: ott kezel a végéhöz egy csapó lakik: annak a fala alatt áll egy nagy kosár, melybe a gyapjut szokta a patakba megmosni; lopd el azt, és hozd ide, ezennel ennye halat fogunk, hogy elcsodálkozol belé. Elméne a farkas, és ellopá a kosárt, és a patak mellé a rókához hozá. A róka vén egy fűzet, és gúzst tekere belőle, és monda a farkasnak: Jere, álljadsza be a vízbe. És a farkas beálla a vízbe, és a róka a gúzszsal erőssen megköté a kosárt a farkas

nak a farkához, és monda a farkasnak : No immár indúlj által a vizen, és hátra ne tekénts, mert megijednének a halak és elmennének ; én hátul megtartom a kosárt és farkammal kétfelől néki kergetöm a halakat : de erössen vonjad, és ne gondolj véle ha nehéz, mert annyival több leszen a hal. Vonni kezdé a farkas a kosárt, és a róka turbokolni[4]) kezde a farkával, és egyik lábával tartja vala a kosárt, a másikkal köveket szedegöt vala a kosárba. Mikoron immár félig volna a kosár kövekkel, monda a farkas : Igen nehéz immár a kosár, csak alég birom ; talám megérjük véle. Monda a róka : Hallgass veszteg, mind elűzed a halakat. Erössen voná ezokáért a farkas a kosárt ; mikoron kedig mind megtöltötte volna kövekkel, monda a farkas : Elég istenért, immár ingyen sem mozdíthatom, majd kiszakad a farkam. Monda a róka : Hátra ne tekénts, mert mind kifutnak a halak. Én bemegyek a faluba, és egy dézsát lopok, és kiszedek a halakban : könnyebb leszen annakutánna a kosár. Midőn kedig a faluba ment volna, megszólítá a pórokat, mondván : Mit állatok itt, nem tudjátok-é mit csinál mostan a lator farkas ? Annakelőtte való időkbe mind elhordotta bárántokat, burjútokat[5]), és mennye nagy kárt tött a disznócsordába ! aval meg nem elégöszik, hanem amoda ment a patakban, és ott halász, és még a halakat is el akarja vinni. Felrohanának minnyájan azt hallván, és pálcákat, dorongokat és karókat ragadván, a patakra kezdének futni. Imé tehát ott áll a farkas a kosárhoz kötve. A parók beszekellvén[6]) a vízbe, verni kezdék erössen a farkast, de nem mozdíthatja vala a kosárt. A nagy verésbe addig huzalkodék, hogy oda szakada a farka, és kurtán szalada el. Mikoron elszaladott volna, a falu ellenébe egy halomra felmászkála betegen a nagy verés miatt, és keservesen nézni kezde a falura, és monda : Ó ki sok jó pecsenyét hordottam el tekörnyűled ! mely igen jól laktam bárányokkal, borjúkkal és disznókkal ! Ki ördeg vitt erre, ó bolond agg eb, hogy halászszá légy ! Lám minden esseid[7]) és szüleid a rossz vizsla halászás nélkül tudtanak elélni : te kedig immár eszesbbé tötted magadat azoknál, és immár encen bencét[8]) kévántál. Vé agg eb halat ! Vé, hol ördögben farkad ? Úgy kell finnyás agg ebnek. No lator róka, megcsaltál ugyan, de el nem mégy vele, bizonynyal kitöltem bosszúmat rajtad. Az időben megbetegűlt vala a vadaknak királya, az oroszlán, és hasfájás miatt igen gyötrődik vala. Hozzája mennek vala ezokáért mind a vadak, hogy királyokat meglátogatnák ; azok között méne hozzája a kurta farkas is. És megkérdé ötet a király : Jó farkas, nem tudsz-é valami orvosságot a hasfájás ellen ? Monda a farkas : Tudok igen jót. Itt a mezőben nem messze egy kevér róka vagyon, igen járt[9]) róka, ravasz és igen kevély ; mikoron az ide jö, hivasd be tanácsodba, és vond le a bőrt róla, és köttesd a hasadra : ottan elmúlik minden fájdalmad. Csak erre kérlek kedig, jó király uram, hogy mikor levonszod a bőrt a rókáról, hogy úgy vonjad le, hogy meg ne haljon beléje, hanem elevenen megmaradhasson. A róka kedig lyukat vájott vala kezel az oroszlánnak barlangjához ; ezokáért mind meghallgatá a farkasnak beszédit, mint tanítja vala az oroszlánt az orvosságra. Mikoron ezokáért a farkas elment volna az oroszlán elől, elméne a róka, és egy sárba heveredék, és fokhagymát évék, és az oroszlánnak barlangja elejbe méne, és kisszene a királnak. Monda az oroszlán : Jöszte, jó rókám, hadd apoljalak meg[10]), mert igen szeretlek. Felele a róka : Meg ne bánjad, felséges király, hogy oda nem mehetek, mert emberséget értek, és jól tudom, mint kelljen a királyok eleibe menni : én kedig most tisztátalan vagyok, és igen büdes a szájam, mert fokhagymát öttem, és

[4]) A vizet zavarni. — [5]) Borju. — [6]) Beszökell.

[7]) Őseid. — [8]) Tréfa ; haszontalanság. — [9]) Jártas, ügyes — [10]) Csókoljalak meg.

ím látja felséged, mint estem a sárba ; embertelen dolog volna ha mostan közzel mennék felségedhöz. Monda az oroszlán : Hol jártál, hogy a sárba estél? Felele : Igen messze földről jöttem, mert midőn meghallottam volna, hogy felséged megbetegült, ottan sok földeket eljártam, hogy felségödnek orvosságot kérdhötnék, és úgy jöttem igen fáradva ; és hogy a pallón általmennék, szédelegni kezde a fejem, és úgy esém a sárba. Monda az oroszlán : Jámbor vagy. Micsoda az orvosság? Felele a róka : Nincsen ég alatt jobb, mint az új farkasbőrt melegen a hasra kötni. Vagyon kedig egy farkas itt nem messze, azt kurta farkasnak híják : mert nem jó helyre ment volt, tehát ott kellett zálagba a farkát hadni ; azt elhivassa felséged, es hídd be azt valami titokra : annakutánna fogd meg, és vond le a bőrt róla szépen, hogy meg ne haljon, és a fején és lábain meghagyjad a bőrt : úgy kössed a meleg bőrt a hasodra, és fejemre mondom, mindjárást megvigaszol[11]). Monda az oroszlán : Menj el, küldj valakit érötte, hogy mindjárást eljőjen. Minekutánna érötte mentenek volna, a róka ellenébe egy meredökre felméne, és onnég várja vala a véget. Midőn a farkas eljött volna, monda az oroszlán neki : Jöj ide, valami titkot mondok. Mikoron a farkas oda tartotta volna a fülét, megkapá az oroszlán a farkast, és levoná a bőrét de a fején és a négy lábán meghagyá, és monda : Eredj el, mert azt mondják hogy igen gonosz vagy, és latorságodért kellett teneked farkadot zálagban hadni. Légy jámbor, mert még a többit is levonszom. Mihelyt a farkas kijöve a barlangból az oroszlán elől, ottan a sebes testére kezdének sietni a legyek és darázsok, és mardasni és csípni kezdék a testet. Futni kezde szegény, és a meredek alá jöve, ahol a róka áll vala, és a róka kiáltani kezde : Hallád-é ? hallád-é ? Kicsoda vagy ? Csoda dolgos vagy : mely igen hév vagyon most, még is béllett süeged és keztyéd vagyon ?[12]) — Nem kérdek tetőled tanácsot. — Talán doctor vagy, hogy brétomot[13]) töttél fel, és köztyűt viselsz? Eredj el immár agg eb, úgy tetszik, hogy megfüzetted a lúd árát. És a szegény farkas elpironkodék onnég.

[11]) Vigaszik : gyógyúl.

ÉRTELME.

E fabula ismeg inti a hatalmassokat, hogy az ő erejekbe és hatalmasságokba ne bízzanak, és ahoz képest senkit meg ne utáljanak, és senkinek kárt ne tegyenek : mert ha az órácska eljő, melyet az igaz isten a bosszúállásra és az hamisságnak és kegyetlenségnek megbüntötésére szörzett avagy rendelt, nyilván akkoron kevesset használ az emberi hatalom. Isten elvészi akkoron a kegyetlenöktől és a hamissoktól mind az értelmet, mind az eszet, mind tanácsot, és mind a szüvet : minekokáért annakutánna egyik bolondságból a másikban esnek, és egyik szégyenből a másikba bekeverednek, méglen végre ugyan teljességgel elvesznek. Azért mondja az isten eféle hatalmas kövélyeknek : Nem viszed lator szándékodat végre ; karikát vetek orrodban mint egy bialnak, és máshova hojszogatlak. Innég vagyon ez, hogy a kevély kegyetlenek az ő felfuvásokban oly nagy szégyennel elvesznek. Alázd meg magadat ezokáert az úristen előtt, és légy jámbor.

[12]) Keztyűd. — [13]) Süveg neme, milyet a középkorban a papok és doctorok viseltek.

De én nem szólhatok,
Leláncolt rabmadár,
Kit korlátok közé
Önkény hatalma zár.

Zengek csak bút, panaszt,
Nehéz gyötrelmimet,
Míg börtönöm kinyíl,
Vagy kínom eltemet.

---

263. sz. *Apotheosis.*

1834.

Nyugosznak ők, a hősfiak,
Dúló csaták után,
Nyugosznak ők, sírjok felett
Zöldell bokor, virány;

Zöldell bokor, zöldell virány,
Mert vérök öntözé,
És hálakönnyek hulltanak
Az égharmat közé.

Csatájok nem volt pártcsata,
S ábrándos képzelet,
Mely dús alkotni várait
A köz romlás felett;

Mely poklok mélyiből idéz
Viszályok angyalát,
Hogy vérszínnel borítsa be
A béke hajnalát;

Hogy nyomdokán lángvész, gyilok,
Rablás pusztítsanak,
S a század szebb reményei
Sírokba hulljanak.

Csatájok a védelmezett
Népjog csatája volt,
Melyet szent eskü, szent kötés
Ellen zsarnok tiport.

Keblökben a köz érdekek
Szerelme lángola,
Karjokba tiszta honfitűz
Szablyája villoga.

Vad kényt, zsarnokparancsokat,
Láncot nem tűrtenek,
S Szabadság, te szép égi lény!
Érted vérzettenek.

Vérzettek és elhulltak ők,
De győzödelmesen;
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Dicsőség bájvirágai
Vérökből termenek,
S sírjokból nagy világba át
Hírszellők lengenek.

Márványlapokra tettöket
Örök betüivel
A történet komoly szavú
Múzája vési fel.

Mint víttanak, mint estek el
Szabadság harcain,
Beszélli a vándor rege
Utódok ajkain.

Hazájok most bús temető,
Népetlen pusztaság,
Paloták és faluk helyén
Fü nő s fenyérvirág.

Roppant zajongó városok
Utcáin hallgatás,
Sápadt nők arcán siralom,
Bánat, szívszaggatás.

Romok között erőtlen agg
Apák lézengenek,
Kik egy jövő szebb kor felől
Kétségbe estenek. —

Ti gyászló nők, őszült apák,
Gyámatlan magzatok!
Elgázlott honnotok felett
Szünjön siralmatok!

E porba omlott szép haza
Fel fog születni még,
Van bíró a felhők felett,
Áll a villámos ég.

Az ész mindenható tüze
Támad fel ellene,
S a zsoldos szablyák ezrein
Győz a kor szelleme.

E síri gyászolás öröm-
Hangokká változik,
Keresztüldörgi a hazát
Kelettől nyúgotig;

S hol legtöbb honfivér lepé
A harci síkokat,
A népszabadság ott tenyészt
Legszebb virágokat.

---

264. sz. *Sohajtás.*

1834.

Múltadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény!
Hanyatló szép hazám,
Miattad vérzem én.

Miattad zeng panaszt
S örök bút énekem;
Sötét felhőd alatt
Az élet gyász nekem.

Oly sok küzdés után
Örvény s habok közül
Segéllni part felé
Egy csillag sem derül!

Ki szívet alkotál,
S belé érzelmeket
Szeretni lángolón
Hazát és nemzetet;

Kinek hatalma szab
Törvényeket, határt,
Ó népek istene,
Küldj egy reménysugárt!

A 93-ik §-hoz.

ARANYAS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

Szül. Kálban, Maros székben, 1795, fia az ottani unitárius papnak, ki őt korán bevezette a római classicusok ismeretébe, melyben a székely-keresztúri gymnásiumban (1808—1814) jelesen gyarapodott, s Homérrel az eredetiben is megismerkedett. A bölcsészetet és theologiát Kolosvárt az unit. collegiumban, a jogot ugyanott a kir. lyceumban elvégezvén, 1820 az unitáriusok egyházi fő tanácsa által tanárnak jeleltetvén ki, külföldi akademiákra rendeltetett kfilldetni, de Bécsben nem kapván e végre úti engedélyt, az ottani egyetemen fejezte be tanulását, és 1822 tordai pappá, 1827 egyszersmind a tordai gymnásiumnál igazgató tanár, 1832 pedig a kolosvári collegiumban theologia tanárává lett. 1843 az unit. superintendens halála után administrátorrá, 45-ben végre superintendenssé választatott. Megh. 1852-ben. — A magyar irodalmat Döbrentei Gábor kedveltetvén meg vele (Epistola Döbrentei Gáborhoz 1818; Hébe 1823), készítette első, s legjelesb költeményét: „A Székelyek Erdélyben" hősköltem. 3 énekb. (u. ott), mely Czuczorra és Vörösmartyra oly lelkesítő hatást gyakorolt, hogy mindkettő az ő nyomain lépett az eposi pályára. Követték az első munkát: „Rege Bécs ostroma idejéből 1693" (alkaikus versszakokban! Hébe 1825.); „Dierniász", hőskölt. 2 énekb. és prózában (Hébe 1825); Mohács, hőskölt. 4 énekben s hexam. (Koszorú 1828); s az Irodtört. idézett szakaszában felhozott kézirati eposain kivül: „Rudolfiás", és a Luziáda töredék fordítása, s némely lyrai darabok (Hébe és Aglája). Az unitáriusok Énekeskönyve átdolgozásában is munkás részt vett, s egy erdélyi-történeti s egy világtörténeti rövidleten kivül: Az Unit. Vallás Története Erdélyben, Kol. 1839. — Költői fő munkájából, melynek széptani ismertetését az Irodtört. 93. §-a adja, itt az I. ének közöltetik.

Kit reménység ellen
Csudálatosképpen
Adál neki kezébe.

Jó Makkabeusnak,
Jeftének, Sámsonnak,
Gedeonnak, Juditnak
Észet, bátorságot
Adál, diadalmot,
Hogy vitézül járnának :
Midőn benned bízván,
Hadnagyságod után
Szerencsét próbálának.

Most is vitézeknek
Te vagy bátor szivek,
Kik veled dicsekednek,
De a kevélyeknek
Kik mással kérkednek,
Csak szégyenvallás helyek :
Mert kit te nem segéllsz,
Szíve, esze elvész,
Hátat ád ellenségnek.

A te nagy nevedben
Én is most, istenem !
Kötöttem fel szablyámat ;
Sok jó szerencséket
Várok csak tetőled,
S vitézlő sok szép jókat :
Mert nem fizetésért,
Sem gazdag prédáért
Járom, tudod, utamat.

Hanem szent nevedért
S a szép tisztességért,
Kiben megkisebbítél ;

Noha nem méltatlan,
Mert rút és szántalan
Bünömért rám gerjedtél ;
De, kérlek, felejtsd el
Undok vétkeimet,
Lám, már eléggé vertél.

Te vagy szál kópiám,
Te vagy éles szablyám,
Jó lovam hamarsága ;
Elmémnek vezére,
Karjaim ereje,
Én szivem bátorsága.
Bízván szent nevedbe,
Megyek örvendezve,
Bátran, káromlóidra.

Csak tereád hattam
Életemet, uram !
Valamely helyen járok ;
Bátorságot, eszet,
Sok jó szerencséket
Csak jóvoltodból várok :
Orcámról töröld el
Szép vitézségekkel
Szégyent, kit még is vallok.

Hogy vidám orcával,
Szép háláadással
Én felmagasztaljalak ;
E széles világnak
Téged hadnagyomnak
Örömmel kiáltsalak ;
Vérrel festett szablyát
Ki adsz olyanoknak,
Kik zászlód alatt járnak.

A 28. §-hoz.

ZAY FERENC.

A XVI. század egyik legkitünőbb bajnoka s diplomatája, Ferdinánd király híve, szül. 1498. † 1570. Öt tartja Szalay László a következő munkák szerzőjének, s nekem sikerült legalább a kézirásnak tőle származását megállapítani. E munkák: 1. *Az Landorfeírvár elveszésse*; 2. *Az császár* (t. i. Szulimán) *ellen való conjurációnak kinyilatkozása*; melyekhez adandó 3. a még kiadatlan: *János király árultatása*. — Itt az elsőnek, mely tárgyánál s a részletes előadásnál fogva, a kor fontosabb történeti művei közzé tartozik, a bevezetését adom, mint amely azon országos csapás első, alkalmi okát terjeszti elő.

45. sz. *Az Landorfeírvár*[1] *elveszésségének oka.*

Midőn László király[2]) látta vóna, hogy ő hadakozással és fegyverrel Magyarországot a török ellen meg nem oltalmazhatja, ő maga-es nem arra való vóna, hogy hadakoznék, az magyari urak-es kedig (kikkel ő semmit nem bírhat vala) nem az ország oltalmára viselnének gondot, hanem kiki mind az őmaga hasznát keresné, és egymást gyülölséggel és háboróval kergetnék, és ez alatt a török naponkint hatalmaznék, és az végvárakba mind Boszniába, s mind Horvátországba és Tótország végébe sokat elvett vóna, kiket király csak költséggel sem tarthat vala az maga-biratlanságtúl[3]), gondolta azt magába: hogy ő az törökkel frígyöt tegyen és megbékélljék vele. Választa bé egynehány rendbeli követet Konstancinápolyba szultán Szélim császárhoz, (amint annakelőtte az atyjához-es Pajazith császárhoz köldözött, amint Kys Horváth Jánost-es köldte vót bé Pajazith császárhoz, ki a császártúl kérte vót meg Konstancinápolyban az alamizsnás szent János testét, kit királynak hozott vót nagykedven, kin a király és mind a magyari urak igön örültenek, és frígyet tartott vele), hogy övele-es azonképpen frígye lenne, és békesség lenne köztök. Választja legutolszor bé hozája Belay Borbást, sokad magával és jó szörrel[4]), ki által az békességet vele megujítaná. De azután hogy Belay bément vóna, nem sok idő múlva király meghal, és száll az ország gondja a fiára Lajos királyra, ki igön iffiu és tudatlan vót, mert még ugyan gyermek vót.

Kit midőn a török császár meghallott vóna, választja ő-es az iffiu királyhoz két fő emberét követségen, kiket csauszoknak szoktak hínia, kik által ő-es az atyjával való békességet megúitanája; és hogy örök békesség lenne mindörökké az jüendő terek császárok között és az jüendő magyari királyok között, kiván vót és kéret vót az országtúl és királytúl adót; Belay Borbást azonközbe magánál tartóztatván, és vele az Kuzul bassa[5]) saah Zmail viadaljára elvivén, hogy csak látná az ő hatalmasságát és szántalan népét, kit oztán meg tudna az ő urának és az országbeli nagy uraknak beszélleni. És azután az egyiptomi királyra-es, azkit minálunk szoltánnak mondnak, midőn hadakozni kezdett vóna, kit annakelőtte atyjájá[6]) fogadott vót, és ez szín alatt nem tudván tőle félni, készöltelen talált vót, és nagy csalárdsággal megvert vót, és megfogott vót, és fel-es

[1]) Ma Nándorfejérvár. — [2]) II. Ulászló király. — [3]) Tehetetlenségből, szegénységből. — [4]) Jó rendén, amint illik. — [5]) A perzsa sah. — [6]) Atyjává.

akasztatta vót, és ezenképpen az egész Egyiptomot, Alexandriát és Mizirt, és egyik részét Szerecsenországnak megvett vót. Belayt ott es vele hordozta vót, kit az oda való népek előtt magyari királynak mondatott és hivattatott, vagy hatezer embert, bosznaiakat, rácokat magyar módra ötöztetvén és magyar módra zászlókat iratván, hogy a magyari király-es őhozája hallgatna és segétségeül mellé jütt vóna, hogy ezzel inkább az országokat magához hajthatta vóna, amint meg-es hajtotta vót. De ezt megmívelvén az császár, nem sokat élt vót, megholt vót, ki után választották vót a császárságra a fiát, Szulejmánt.[7])

Ezönközbe kedig vót az császár ez szándékba, hogy Belay Borbást el ne ereszsze, hanem a választ magyari királytúl az adó felől megvárja, és ha király az adót meg akarandja adni, hát ő az Kuzul bassára hadakozzék, és Belayt jó válaszszal haza ereszsze; hol kedig nem, tahát a hadakozást Magyarországra fordítsa; de miért a halál az ő szándékának elejit vette vót, ezt nem érhette vót.

Ez alatt kedig az király és az urak hallván az császár kevély kívánságát, hogy ötőlek és az országtúl, ki annakelőtte soha adóadó nem vót senkinek, mint aféle iffiu király és ollyan nagyakarú kevély urak, kik az időbe épp' országba uralkodtak, nagynehezen vevén és hallván a követséget, és megbusúlván azon-es, hogy az ő követeket haza nem eresztette vóna, nem akarnak neki semi választ tenni, hanem vetik először ugyan ottan Budán őrzet alá, azután köldik Tata várába az vén Bornemisza János őrizeti alá, és ott imár egynehány esztendeje múlt vót el, hogy tartották vót őket.

És midőn meghallották vóna, hogy a császár megholt vóna, és mást tettek vóna császárrá, a két csausznak, a követnek, némit bosszuságbul, némit kedig hogy azzal császárt megieszszék, és főképpen pedig értetlenségből és tudatlanságbul, hogy a császár megijedvén ne merne tőlek adót kérni, és hogy eféle követséggel többé hozájok ne merne köldeni, nem nízvín azt-es, hogy az ő követik Belay ottben vóna — mondják, hogy Várday Pál akaratjából és tanácsábul, ki akkor egri pispök vót, az vén Bornemisza mívelte vóna — mind orrokat fölöket elmetélvén, király hirinél köl és az urak hirinél köl, olyan megtagolván és rutítván[8]), a Dunán Feírvár[9]) alá bocsátják, kiket onnét Szenderőre késértetnek alá. És onnét az iffiu és új császárnak hírré teszik, hogy mimódon eresztötte vóna a magyari király az ő atyja követit válasznál köl, mind orrokat fölöket elmetélvén[10]). Kit midőn az új császár megértött vóna, igön megbúsúlt vót rajta, és minden hadakozó szándékát, ki őneki az persiai királyra vót, Magyarországra fordítja, és azt mondják, hogy mondotta vóna: Én az ő követét nem bántom, mert követet nem illik bántani; mert a követnek semi bíne nincsen: hamit neki parancsolnak, azt kell neki mondani. De vagy rajta halok meg minden népemmel, vagy az én atyám követi bosszuságát és az énrajtam lett kissebbséget bosszuállással akarok megtérítenöm. Mely követeket meghagyá császár hogy levágnák, és a Dunába vetnék, hogy az ő kissebbségére ne élnének.

És a készölettel, akit az atyja kíszítött vót még annakelőtte — kik azt mondják hogy Ródra, kik kedig azt mondják hogy Kuzul basra — mindjárást Magyarországra indúl, többel háromszáz ezer embernél. És Belay Borbást Zofia várasátul az útbul elereszti, és azt hagyja neki: hogy megmondja urának, magyari királynak, hogy őrejá menne. És minden hadát neki megmutatván, meghagyja neki, hogy megmondja urának, minemő haddal menne

---

[7]) Szelim szultán, Szulimán atyja, † 1519. sept. 21.

[8]) Úgy megtagolva (csonkítva) és rútítva. — [9]) T. i. Nándorfejérvár. — [10]) T. i. a törökök.

rejá, és meg akarja az ő atyja követi bosszúját és az ő kissebbségét téríteni, és ha békességet nem akart vele tartani, tartoznék hadakozáshoz.

Jóllehet az császár indulatját még annakelőtte Belay királynak és az uraknak még Konstancinápolybul hírré tötte vót, de midőn oztán ömaga megjutott,[11]) mindön készöletét és szándékát császárnak nyilvábban megbeszéllötte vót, hogy a szándékba vóna, hogy először Feírvárat és Szabácsot megvenníje, azután az egész országot el akarná rontani.

[11]) Megérkezett.

Kit midőn mind király s mind az urak megértöttek vóna nyilvábban, megrettennek rajta, jelesben az urak kik értötték micsoda az Feírvár elveszése, mi következnék belőle, ha azt a terek megvenní (a király, aki akkor még igön iffiu vót, annyira nemértötte): akarják és végezik azt, hogy a várat megtakarják és éppejtsék mind néppel, éléssel s mind porral, ami arra való szükség vót vóna, és hogy új tiszttartókat-es és főurakat vetnének belí, kik a háznak[12]) tudnák gondját viselni.

[12]) T. i. a várnak.

MINDSZENTI GÁBOR.

János királynak belső embere, úgy látszik komornoka. Maradt fenn egy emlékirata a király élete végszakaszáról, mely talán csak vége egy több évekre kiterjedő hosszabb naplónak. Kezdődik az erdélyi vajdák fellázadásával János ellen, elmondja az annak hírére történt készületeket, a király útját Erdélybe, a Tordára hirdetett gyülést, Balassa Imre vajda meghódolását (melyet mások, Istvánfin kivül, tagadnak), a király szászsebesi útját, s utolsó napjait. Az egyszerü őszinte elbeszéllés a hitelesség bélyegét viseli magán, a nyúgodt meleg előadás vonszóvá teszi azt.

46. sz. *János király utolsó napjai.*

Ezeknek utána gyülést hirdetvén ő felsége Thordára, maga is oda elmene, de akkoron már látszott erősen urunkon ő felségén nyavalyás volta; jár vala ugyan még, de lábait gyakran fájtatván, jókor fekszik vala le. Akkoron történék penig meg, hogy Balassa uram megbánván bolond tetteit, kereste vala ő felsége újoni kegyelmét; el is küldé előre Keresztúri uramat az udvarba, hogy engesztelné meg ő felségét; ír is vala György barát uramnak, hogy nyerné meg urunkat és jámbor szivét. Maga eleibe is bocsátá urunk ő felsége Keresztúri uramat, és az urak előtt így felel vala: „Értjük ő kegyelme kérését; bár adta volna isten, hogy ő kegyelme ez kérésre soha se szorúlt volna. Okunk volna ugyan ő kegyelmét keményen megbüntetni, mert háládatlan vala hozzánk, de megtekintvén némely híveink kérését, hajlandók vagyunk ő kegyelmét kegyelmünkbe visszafogadni, ha megtér, és münékünk több búsulást nem okoz; tessék ő kegyelmének münket ez ország színe előtt megkövetni, és tapasztalni fogja, hogy kegyelmünk nagyobb mintsem az ő büne. Isten te kegyelmeddel!“ Ezzel bocsátá el az jámbor istenfélő király Keresztúri uramat.

Ezeknek utána jövének Thordára némely szász uraimék is, még az gyülés előtt bémenetelt kérvén ő felségéhez; de cancellarius uram bé nem akarja vala őket ereszteni, mondván: Nem érdemlik te kegyelmetek hogy béjelentsem. Voltanak is sokan az urak közül, azkik élesen mondják vala nagyon: Miféle szél fúvalá ti kegyelmete-

ket ide? Voltanak egyéb beszédek is, kin szász uramék igen is megbúsulának; elmenének ez okon György barát uramhoz, szép ajándékot is hozván néki kérik vala őtet: engesztelné meg urunkat. De urunk ő felsége fülébe menvén ez dolgok, mondja cancellarius uramnak: Bocsássa bé te kegyelmed őket szegényeket; nem taszíthatjuk el őket mütőlünk; légyen rajtok is irgalom. Béjövének is szász uraim urunkhoz, és mentegetni kezdék magokat hosszason; azmit elúnván ő felsége, mert éppen nyavalyás vala, mondá: „Többet hallottunk te kegyelmetekről, mintsem te kegyelmetek beszélleni tudnának; már most is igen is sokat hallgattunk, mert hajlandóbbak vagyunk az kegyelemhez, mintsem az hosszas beszédhez. Tudja te kegyelmetek mit szoktanak azokról mondani, kik sokat beszéllnek? — Tegyenek is te kegyelmetek már valahára egy olyat, kiből megláthassuk, hogy te kegyelmetek hív, jámbor és hüttartó szolgáim; így részünkről is meg leszen az kegyelem.“

Az gyűlés napjára pedig eljöve Balassa uram is egy sárga lovon, nagy alázatoson Keresztúri urammal együtt; szolgáit az Keresztes mezején hagyván. Voltanak mintegy tízen. Eljövén pedig az palotára, azhol sok számos urak és népek valának, térdet hajtott és engedelmet könyörgött könnyes szemekkel urunktól ő felségétől. Ő felsége mondá penig néki: „Keljen fel te kegyelmed előttünk, mert istenek nem vagyunk. Lám kardot nem öltünk magunkra, miből itélheti te kegyelmed, hogy az irgalomtól és kegyelemtől nem vagyunk idegenek; az áruláshoz hozzá szoktunk már ugyan, azmint te kegyelmed is tudhatja az múltakról, de azért ne higye te kegyelmed, hogy szivünk lelkünk az ez iránti fájdalomtól elszokott volna. Isten tölt ez órában balzsamot szivünkbe; kenje te kegyelmed keze azzal ez után sebeinket, hogy az múltról elfelejtkezvén, ez óráról kegyelmesen megemlékezhessünk.“ Így bocsátá el az jámbor király megtért szolgáját.

Urunknak nyavalyája ezekközben mind inkább-inkább terhesedvén, vége is lévén majd az thordai gyülésnek, elküldöttek az urak münket Gyulafejérvárra előre, hogy urunknak ő felségének az számára készítenők ott el az szállást; el is indúltunk tüstént, de az nagy zápor miá az nap csak Tövisig meheténk vala, és ott találkozunk vala Eszék urammal ő kegyelmével, ki meghozá az hírt, hogy Mayláth uram Fogaras várát miképp erősíti vala, és az brassai uramékkal alattomban miképp practicál vala.

Másnap délre Gyulafejérvárra megérkezénk, és mindent gyarló értékünk szerént az legjobban elrendeltünk vala.

Vége lévén az gyűlésnek, eljöve urunk ő felsége is Fejérvárra nagy-lassan; de jaj, hogy vala megváltoztatva szegény urunk képe! Nem is marada ott hosszason, mert javasolják vala az urak ő felségének, hogy jó volna az levegőt változtatni, rossz lévén Fejérváratt az sok sáne miá és víz miá az levegő. Azért elindúlánk július első hetében Szász Sebesre. De ott mind gyengébb-gyengébb lött jámbor urunk; meg is búsulának ezen erősen az urak; sokat is tanácsolkodtak vala magok között arról, hogy mit tegyenek, ha az véletlen halál meglátogatná jámbor urunkat. Valának penig az főurak közül ezek ott: Verbőc István uram, Török Bálint uram, Petrovics Péter uram, Eszék János uram (pécsi püspök), Vrantius uram és György fráter barát uram.

Azonközben megjöve Budáról az bizonyos hír, hogy királyné asszonyunknak július 7-kén fia született légyen. Ez hírre urunk ő felsége lóra ülvén, nem tekéntvén veszedelmes nyavalyás voltát, kimene az városból az táborba, azhol is az hír már elterjedt vala. Vala is az nap nagy öröm városban táborban, mert szeretik vala az népek az jámbor királyt, mü kegyelmes urunkat.

Estve felé penig visszajövén az városba, midőn urunk lováról le akarna szállani, szegény urunk igen nagy nehezen jö-

hetett le az lóról, ott állván penig az urak, mondá nékiek vidám arcával: „No atyámfiai, nagyon megnehezedtünk, de nem is csuda, mert már gyermekünk is nyomott gondot nyakunkra; de te kegyelmetek segítségével már csak ezt is elhordozzuk.“

Jár vala penig az is akkor urunknak eszében, hogy Budára menne fiát meglátni, de más nap oly nyavalyás lőtt urunk, hogy fel nem kelhete. Az nap penig bennünket rendre magához parancsol vala, és beszéll vala bőven mindenekről. Más nap penig rosszabbúl lévén urunk, magához parancsolá György barát uramat, kivel is igen hosszason tractál vala az országról, fiáról, és az jövendő dolgokról. Ezeknek utána bépparancsolá személyünket magához; mondá: „Te kegyelmed készüljön, mert igéretünk szerént küldjük te kegyelmedet Budára; mondja kegyelmed ott: rosszúl vagyunk ugyan, de ha isten megyógyít, megyünk majd mü is Budára.“ Ez szavak után megfordúlván nagy-nehezen urunk, mondja aztán ezt: „vagy halva Székesfejérvárra, azhol élve koronánkat kaptuk.“ Ez szavak után elhallgata urunk, és nem sokára ez után halljuk vala mondani: „Uram segíts! Uram segíts!“ — Visszafordúlván penig egy fertály múlva, int vala urunk, hogy adnék vizet, de nem ivott, ámbár nagy melege vala.

Harmad nap reggel hivatá magához urunk az urakat; inti vala őket az egyességre; ajánlja vala nekik hazáját, feleségét, gyermekét; fő bizodalmát penig György barát uramban vetvén, reá bízá gyermeke dolgát.

Más nap szent mise áldozatját kívánván urunk, felállíttaték szobájában a szent oltár, és midőn már György barát készen várná az gyortyáknak meggyújtását — mert ő mondja vala az szent misét — hosszason nem akartak azok meggyúlni. Ennekutána alunni kívánt az urunk, de nem alhatott; nem szólott szinte többet haláláig, és nyolc kínos napok után, július 21-ik napján, meghala jámbor urunk szép-csendesen.

Ez lőn vége jámbor magyar királyunknak, kit minden népek siratnak. Mü penig még az nap az urak rendeléséből — jámbor szegény urunk többszöri igéreti szerént — az levelekkel Budára indúltunk, ez szomorú gyászhír megvitelére.

SZÉKELY ISTVÁN.

Ezen író krónikáját a népies felfogás, itt-ott a hagyomány használata jellemzi — A krónikai évjegyzetek megismertetésére az 1558-dik évről szólókat is adjuk.

47. sz. *1. Hunyadi János nandorfejérvári diadalma.*

Másod esztendőbe a nagy Machumet, hogy megvevé Konstantinopolt, elbízá magát, és vélvén magát lenni nagy Sándornak, nagy kiszülettel megszállá Nandor-Fejérvárát Kit mikort meghallott volna Budába az effiu László király, azon éjjel egy német úrnak tanácsából kiszökék Budából, és Bécsbe futa, holott Budának vára két hétig minden őrizésnélkült pusztán álla, mint egy csordadelelő hely, semmit a király sem ez országnak ótalmára, sem pedig Fejérvárnak segétsígére nem gondolván; hanem hagyá őköt az ellensígnek rablani mint az elfutott pásztor a juhokot a farkasoknak szaggatására.

Azonba a nagy Machumet négyszáz ezer emberrel mind földről és mind vízről nagyon kezdé Fejérvárnak mind tornyait és kűfalait rontatni. Kit mikort meglátott volna a Hunyadi János, jóllehet az guber-

nátorságot letötte vala, de mindezáltal hasznos dolognak vélé hazája mellett mind halálig támadni.

Azért gyarsasággal, amit tehete, népet támaszta, kihez hozzá jövének a Capistrános János keresztesi, és nagy sok naszádokba és sajkákba alá ereszködének a Dunán, kik a törököknek nagy-hamar minden vizi erejeket elverék, és megégetvén az ellenségnek hajóit, Fejérvárba bemenének, és a megijedett népet Hunyadi János így kezdé biztatni: „Szerető fiaim! miért ijedtetök meg ezek előtt, kiknek ennekelőtte az en fejedelömsígem alatt a nyakokon jártatok, és soholt a tü fegyvertök ezek ellen szerencsétlen nem volt? Ennekokáért most is, most is szerető fiam! bízzatok a Krisztosba, ki miérőttünk megholt, és az ő vérét kiontotta, ki kétsígnélkült az ő igirete szerint minden szüksígünkbe jelen leszen, győzedelmet és erőt ad e török nép ellen, ki a Krisztosnak olyan ellensíge, mint minekönk, azért nem illik ezektől félnetek.“ Ezeket szólván, ottan mindeneket a viadalhoz kezde oktatni.

Azonba pedig a nagy Machumet az ő vizi erejének veszedelmét hogy megérté, igen megharaguvék rajta, és a szakálát megfogván, megesküvék rajta, hogy tizenötöd napig avagy Fejérvár alatt meghalna, avagy pedig megvenné Fejérvárat. Mely nap mikoron eljött volna, Machumet minden népét az ostromnak indítá, és mind estig nagy kemínyen tarta az ostromnak viadala, holott nagy sokszor mind a város piacáig bevágák a magyarokot, és a császár zászlóit a küfalon felemelék. Viszhontog esmét a magyarok mind a táborig vágták a törökököt. Végre oztán estve felé megtolyák a magyarok a törökököt, és megfutamodának annyera, hogy minden álgyújokot elnyerék; ennek felette őmagát is a Machumetet meglövék. Ki mikor a seb miatt elájúlt volna, megijedének azon a törökök, és éjjelre kelvén elfutának Fejérvár alól, és megszállának Zsarnó alatt. Holott a Machumet eszébe vevén magát, monda a passáknak: „Hol vagyunk most? és mint vagyunk?“ Mondának azok: „Zsarnóba, mert a magyarok megverének bennönk.“ Monda esmét: „Az álgyúk hol vadnak?“ Mondának azok: „Mind oda vadnak.“ Ezt hallván a Machumet, annyera elbúsúla, hogy ha a passák hatták volna, ottan megölte volna magát, ki azután míg éle, soha előtte Fejérvárat nem hatta említeni. Azért ilyen módon jára a nagy Machumet Nandorfejérvár alatt.

48. sz. *2. Mátyás német háborúja s dicsérete.*

Huszonegyedik hada lőn a Friderik imperátor ellen Németországba, ki Stíriába, Ausztriába és Karinthiába nagy sok erősségeket megvőn, kik közül némelyeket mind földig lerontata, némelyeket pedig csak birodalma alá hódoltata, mint Német-Újhelyt és Bécset, kik annakelőtte soha törétést nem láttanak. Ki Bécscsel és Újhelylyel nem úgy cseleködék mint egy ellensíg hanem úgy mint egy kegyelmes atya, mert őbennök nagy sok épületököt míele: kinek az ő dicsiretes voltának jelensíge mind e napiglan Bécsbe és Újhelybe megláttatik.

Továbbá ez nem csak hadi dologban, hanem nemes tudományoknak is követésébe igen dicsiretes vala. Kit megbizonyít a Budán való bibliothekának csenálatása, kibe egynehány ezer könyveket mind e széles világról begyűjtetött vala, görögűl, zsidóúl es deákúl megírattakot: kinek az ő akaratja ez vala, ha az isten továbbá ez világon meghagyja vala, hogy oly tanosságnak[1]) helyet szerezzen itt ez országba, ki mind e széles világot meghaladja.

Ennekfelette minden erkölcsébe igen ékes vala, és beszédében nyájas és trufás[2]), kinek az ő jámbor voltát emberi nyelv meg nem mondhatja, sem eleget nem szólhat felőle. Ez járásába gyars vala, beszédébe kí-

[1]) Főtanodának. — [2]) Tréfás, elmés.

sedelmetlen, és tekintetiben kemíny anynyera, hogy valamelyfele eltekintett, ottan megrettentek előtte. — *Mátyás királynak egy trufája.* Mátyás király egy üdőbe mene ki az urakkal az mezőre mulatni, és meglátván egy embert hogy Budára menne, szagulda hozzá csak ómaga, monda: „Bátya, hova migy?“ Monda az: „Budára.“ Monda esmét neki: „Hova viszed a ludat?“ Monda erre az ember: „ Menyekzőbe viszem a ludat.“ Maga[3]) az ember nem viszen vala ludat, hanem csak megőszült vala. A király ezt hallván, monda esmét neki: „Eféle aggebet nálunk holddal vetnek.“ Monda erre az ember: „Nálunk is vetettek vala, de több ki nem kele benne az aggeb atyádnál.“ A király ezt hallván, nagy örömmel az urakhoz folytata[4]), és megbeszéllé nekik mint járt volna a szigíny emberrel.

Azonba hogy mulattak volna, megtérének Budába, és a király nem nyughaték addig, mígnem a piacon megkeresé a szigíny embert, akivel az úton beszéllett vala. És megtapogatván a lónak a farát, akin az ember ül vala, monda neki: „Bátya, hogy adod e tarka kamokának singit?“ (vala pedig az ember lova üsti)[5]). Az szigíny ember mihelyt ezt hallá, ottan hátra fordúla, és felfogván a lónak a farkát, mond a királynak: „Jer be atyámfia a boltba, megárulok[6]) veled.“ Kit hogy halla a király, bevivé a szigíny embert a várba, és örök szabadságot ada neki, megajándékozván ennekfelette őtet.

Eféle trufái sokak vadnak a Mátyás királynak, kikről en most többet nem írok.

[3]) Holott. — [4]) Mene sietve. A képzés olyan, mint: vágtat, rugtat stb.

[5]) Tarka. — [6]) Megalkuszom.

49. sz. *3. Évjegyzetek.*

1558. Debrecennek a negyedik része böjtmás havának negyedik napján megége.

Magyarországba a keresztesi mezőn pinkesd havának tizenkilencedik napján fínyes nappal a tiszta égből három kő esék alá, kik a mértékbe huszannégy fontot nyomának egyetembe.

Németi Ferenc, a János király fia híve, sz. Jakab havának huszadik napján Tokajból ötszázad magával megveré a németeket Szerencs alatt, holott mind a két felől sok jámbor vitézek hullának el.

Izabella királyné asszony szent Mihály havának huszankettődik napján, Gyulafejérvárba Erdélybe, istennek rendelése szerint, három urat vágata le: Bebek Ferencet, Kendi Ferencet, és Kendi Antalt.

Rettenetes és mennybe kiáltó dúlást tűnek a Ferdinánd császár vitézi Tokaj környül való szigínysígen, kiknek nem csak barmokot és jószágokot rablák el, hanem ennekfelette hegyeket is mind megszedeték, és hallatlan pusztaságot tűnek rajta. Kit az úristen acél pennával adamáskűbe íra be, hogy annak emlékezete őelőtte örökké bosszúállásra megmaradjon.

Velicán bég a fileki tiszttartó megvereték éktelenűl Kazánál és Galgócnál Bebek Györgytől és Telekesi Imrétől, a Ferdinánd császár kapitányától, ki négyezer magával válogatott vitézekkel Szikszó vidíkin az Erdőhátat elrablották vala, mindszent havának 14-ik napján.

Egy homályos üstökös csillag láttaték nyárba az egen napeset felé.

HELTAI GÁSPÁR.

V. László király történetéből közöljük a VIII. IX. részt, melyekben Lászlónak Fridrik császár kezeiből kiszabadulása utáni történetek beszéltetnek el, részben Aeneas Sylvius után.

50. sz. *Hunyadi János Bécsben.*

Mindjárt elérközék az magyarországi gubernátor is oda, az Hunyadi János, az magyari urakkal. Ezek nagy tisztességgel kösszenének az új fejedelemnek, és magokat mind országostól ajánlák néki. És az Hunyadi János feladá néki a gubernátorságot. A magyarok után jövének a csehek, a sléziabeliek, és az morvabeliek, és mindenfelől sok külemb-külembféle követek. Nagy gyűlés lőn ezokáért Bécsben. Mert a császárnak követi is oda jövének, és Németországból sok urak és hercegek.

Mikoron begyűltenek volna a gyűlésbe, a király felüle az ő királyi székibe. De a király után a fő hely adaték a tanácsban az Hunyadi Jánosnak. Őutánna úgy ülének egymás után a több urak: először előállának a császárnak követi, és nagy panaszt tőnek a felől, hogy miképpen szörezve volt volna a frígy közettek bizonyos okok és cikkelek alatt, azzoknak egyik sem tartatott volna etc. Ezeknek választ tőn a ciliai gróf a király képében: mivelhogy nem tartozott volna a király véle, hogy azzokat a cikkeleket megtartaná, mert erővel fogadtatták volna vélle a méltatlan fogságba, melyben tartotta volna a császár a királyt sok esztendeig; és eféle beszédekkel elmutaták[1]) a császár követit. Ottan előálla a Miklós gardinál, kit a pápa Rómából küldett vala, és közbe akara szólni, hogy a két fél közett békeséget szörzene: de hamar kiadának rajta, és pironkodva félfelé álla.

Ezzek után felkele az Hunyadi János, ki immár a király helyébe nyolc esztendeig nagy-híven és nagy tiszteséggel visselte vala az gubernátorságot, és a kezde nagy tiszteséggel szóllani a király előtt, és ajánlá néki az egész országnak engedelmességét és hív szolgálatját. Annakutánna magát is ajánlá a királynak, és letövé előtte a gubernátorságnak tisztit. És mind az hercegek, urak és az egész gyűlés szömeket fordították vala nagy csodálkozással az Hunyadi Jánosra. És mikoron Hunyadi János szép és hosszú beszéddel neki ajánlotta volna az egész Magyarországot, ömagáról kezde végre szóllani a királynak, és monda:

„Én kedig a te választásodnak utánna immár nyolc egész esztendőig a te nevedben visseltem az gubernátorságot, és minden tehetségemmel, az én művoltam szerént, ügyeköztem az Magyarországot megoltalmazni mind belső, mind külső hadaktól. Az istennek kegyelmességéből mindeneket lecsendeszítöttem, mind belől, mind kövül, amü kedig kövül hátramaradott, az megtartatott a te dücsőségednek. Én húszszor megütköztem diadalmoson a tö.ökekkel; kétszer csak kellett hátat adnom a hőseknek kevés voltaért: de úgy adtam hátat, hogy mindenkoron véresen vitte el a török a diadalmot. Olyan szerencsével szeretett a a kegyelmes isten. Hogy az Júlián gardinál az ő predikálással megcsalt vala, hogy megszegtük vala a frígyet, melyet esküvéssel töltük vala a törökkel: kétszer ugyan jól lakoltunk azért a nagy bűnért; ugyan megfüzettük keményképpen az baknak az árrát. Mostan kedig miérthogy a te természetnek ép volta és megért bölcseséged megmutatják, hogy a királyi birodalomra méltó légy, és miérthogy a törökek ellen való hadakozássok innéktova[2]) nagyobb erővel és készülettel lönniek kell, és engemet immár a nagy gondok és munkák megerőtlenítettenek, kiváltképpen kedig ezért,

[1]) Elutasíták.

[2]) Innentova, ezentúl.

először, hogy az üdő immár és az igazság azt kévánja, ezért örömest és jó akaratomból leteszem a gubernátorságnak tisztét, és az én hatalmamat, melyet adtanak vala énnékem, az igaz úrnak és az én törvény szerént való királyomnak kezében adom : ömmagam kedig innéktova csak ömmagamnak lészek ; néked kedig, László király, e mai napon ajánlom minden törvényemet, minden jószágimat, és minden marháimat[1]). Erről kedig bizonságot teszek mind e szent gyüleközetnek előtte, hogy te felséged mindörökké az Hunyadinak törvényével bírjon."

Midőn az Hunyadi János ekképpen bölcsen beszélle a király és az gyüleközet előtt, mind az hercegek, grófok, és mind az egész gyűlés nagy csodálkozással reá nézének, és csodálkoznak vala az ő bölcs beszédén és nagy állázatosságán. Mikoron kedig a beszédet elvégezte volna, a király elejbe méne és lábaihoz essék. De a király felkele, és nagy szeretettel felemelé mindeneknek láttára az Hunyadi Jánost, és megölelé őtet, és felszóval mondá néki : Üdvezlégy Magyarországnak atyja, az egész keresztyénségnek megoltalmazója, kit én mindenkor tisztelni akarok mint tisztelendő atyámat. Mert ha ez üdeig te nem voltál volna : elveszett volna az egész keresztyénség. Adná a kegyelmes isten, hogy olyan fejedelem lehetnék mint az Hunyadi, és minnyájan kegyelmetek kévánja és reményli. Kérlek minnyájan, hogy jó reménségbe legyetek felőlem : mert én akarom, hogy te légy az én vezérlő mesterem mindenekbe. És a több jelen való fejedelmeknek bölcs tanácsától akarok mindenekben föggenem.

Annakutánna szólla a király az ő atyjafia, a ciliai gróf által, és monda : „Urunk ő felsége ezt mondja : nem akarom, hogy ekképpen letegyed, jó Hunyadi, a gubernátorságnak tisztit. Mert emlékezik ő felsége a te jóvoltodról, és a te szántalan sok jótétidről : ezért tisztelni akarja te kegyelmedet, mind enyi sok jámbor előtt, és hálaadását meg akarja te kegyelmedhöz mutatni." És mikoron a király szólt volna a fejedelmekkel, mindeneknek jó tanácsából, és kedves akaratjából besztercei grófnak nevezé, és felhirdeté, és örökkévaló gubernátorának Magyarországnak nevezé, annakutánna egyéb nagy ajándékokkal tisztelé őtet az egész gyűlés előtt. És az egész gyűlés üdvözlé a gubernátort, és minyájan dicsírik vala az ő jámborságát és nagy vitéz voltát, és nagy bölcseségét.

A király ömaga hirdeté a királyi székből szent István templomában Bécsbe az Hunyadi Jánost besztercei grófnak lönni, és ugyanottan kiadá az ő címerét, az aranygyűrős hollót, mely az ő nemzetségről való címere vala : azt megkonfirmálá a király ; annakutánna ada néki a hollón alól a vértnek alsó részében egy verhenyes haragos oroszlánnak képét, mely tart vala egy arany koronát az ő első két lába között : jelentvén azt vélle, hogy a magyari korona elesett és elveszett volna, ha a serény oroszlán Hunyadi János azt meg nem fogta és meg nem oltalmazta volna.

Annakutánna a gyűlés kezde a tanácskozáshoz stb.

[1]) Ingó vagyonomat.

A 30-dik §-hoz.

DECSI JÁNOS.

Szül. Decsen, Tolna vm., 1560 körül; tanult Tolnán, Kolosvárt, Wittemberg és Strassburgban; 1593 óta marosvásárhelyi tanár, megh. 1611 körül. Leírta külföldi utazását (Hodoeporicon, Wittemb. 1587), kiadta a magyar közmondásokat (Adagiorum Chiliades quinque, Bártfa 1588), írt egy római és magyar jogot (Syntagma iuris imp. et ung. Kolosv. 1593), egy bölcsészeti rövidletet (Synopsis Philos. Wittemb. 1595), egy magyar történetet, melyből csak az 1592—8-ki idő története maradt fenn (De rebus ung. Decas X. az akademiai Monumenták II. oszt. XVII. köt. 1865), s fordította Sallustiust, melyből a Catilina bevezetését adjuk.

51. sz. *Catilina, I—IV. fej.*

Minden embereknek, valakik igyekeznek egyeb oktalan állatokat feljül haladni, minden erővel azon kell lenni, hogy életeket olyan hallgatással által ne vigyék, mint az oktalan állatok, azmelyeket az természet alánézökké es hasoknak engedőivé teremtett. De minden mi emberi erönk az elmében es az testben helyheztetett: inkább élünk az elménck parancsolatjával, es az testnek szolgálatjával. Az lélek minekünk közönséges az istennel, az test az oktalan állattal. — Menyevel jobbnak látszik ennekem elménck erejével keresni inkább az dicsiretet, hogynemmint testnek erejével, es miérthogy az élet rövid, amelyben vagyunk, az mi emlekezetünket, mennél tovább lehet, kiterjeszteni. Mert az kazdagságnak es szép ábrázatnak dicsireti elmulandó es veszendő, de az jóságos cselekedet híresnek es örökre valónak tartatik. De nagy sokáig az emberek között nagy visszavonás volt, hogy ha az hadak inkább viseltetnének-e testnek, avagy elménck erejével. Mert minekelőtte valamely dologhoz kezdesz, szükség tanácskozni, es minekutánna tanácskoztál, szükség hogy azt idején elvégezzed. Így mindenik magában elégtelen levén, az test az elménck erejenélkül szűkölködik.

II. Annakokáért világ kezdetiben az királyok (mert az birodalomnak először ez neme kezdetett) kilömb-kilömb értelemben levén, némelyek elméjeket, némelyek testeket gyakorlják vala, esmeg akkoron az emberek enni sokféle kevánságnélkül élnek vala, kiki az űmagájéval megelégszik vala. Minekutánna penig az Cyrus Ázsiában, és Görögországban az Lacedaemon es athenaebeliek városokat es nemzetségeket kezdtenek vala megvenni: az uralkodásnak kevánságát az hadnak okúl vetik vala, az nagy dicsiretet nagy birodalomban helyheztetnek vala, akkor tetszék meg végezetre az veszedelemből es dolgokból hogy az hadban az elménck nagy ereje volna. Hogyha az királyok es fejedelmek elméjének ereje úgy mutatná ki magát az békeségben mint az hadban, az emberi nemzetnek is állhatatosban volna dolga, es nem látnál enni birodalmokban való változást es zúrzavart. Mert az ország azféle erkölcsökkel tartathatik meg könnyen, azmelyekkel először szereztetett. De minekutánna az munka helyett a restség, az mértékletesség es igazság helyén az bujaság es a fösvénység bejövének, az szerencse megváltozék[1]) az erkölcsöktűl. Így az birodalom is az jó fejedelmekrűl gonoszokra marada. Valamelyeket az emberek szántnak, eveznek, építnek vizen es földön, azok mindeneknek az jószágos cselekedetnek engednek. De sokan az emberek közzül hasoknak es álmoknak szolgálván, es tu-

[1]) Elvált.

datlanok s gorombák levén, életeket úgy vitték által, mint az jövevények, kiknek bizonyára az ű testek gyönyörűségekre, lelkek pedig terhekre volt, az természet ellen. En azoknak életeket es halálokat egyaránt böcsüllem, mivelhogy mindenik hallgatásban vagyon. De csak az az ember látszik ennekem igazán élni es lelkének hasznát venni, aki tisztességes dologban foglalván magát, valami tisztességes cselekedettel avagy jó mesterséggel hírt nevet keres magának. De enni sok dolgok között, kinek-kinek külömb-külömb utat mutatott a természet.

III. Szép dolog hazájának szolgálni embernek, de nem kevesbbé dicsiretes szólásával is szolgálni; mind békeségnek, s mind hadnak idején hírt nevet kereshet ember magának. Sokan dicsirtetnek mind azkik nagy dolgokat viselnek, mind penig azkik egyebeknek viselt dolgait írták meg. De ennekem bizonyára jóllehet nem egyaránt való dicsiret követi az históriairót es az viselt dolgoknak cselekedőit: mindazáltal igen nehéznek látszik históriát írni. Mert legelőször az szónak egyenlőnek kell lenni az cselekedethez; másodszor mert sokan az emberek közzül, mikor valami vétket irásoddal nem javallasz, azt gondolják, hogy gonosz akaratból es irigységből szólasz: mikoron penig valami nagy jószágos cselekedetrül es fő embereknek dicsiretirül szólasz, csak azt hallják örömest, amelyet kiki mind gondol hogy ű is könnyen megcselekedhetnék; valamelyek az fölött volnának, azokat magától gondoltattaknak es hamissaknak itili. De en igen iffiacska levén (azmint többire mindnyájan az emberek cselekednek) legelőször az deáki tudományrul[2]) a községnek viselésére járúltam, es ott igen sok nyomorúságot szenvedtem. Mert az szemérmetesség, mértékletesség, jószágos cselekedet helyött merészség, tékozlás es fösvénség uralkodik vala. Melyeket jóllehet az en elmém utál vala, holott azféle gonosz erkölcsökhöz nem szokott vala: mindazáltal enni nagy vétkek között az en gyenge időm az tisztesség-kevánástul meggyőzettetett vala, es engemet, noha egyeb gonosz erkölcsöktül iszonyodván, mindazáltal ugyanazon tisztességnek kevánása, amely egyebeket, hírnévnek keresésével es irigységgel gyötör vala.

IV. Azokáért mihelyen az en elmém enni sok nyomorúságból es veszedelmekből megnyugovék, es magamban ezt elvégezém hogy hátra maradott időmet az község gondjaviselése kivül vinném által: nem akarám tisztességes ürességemet mulatni restséggel es tunyasággal; sem peniglen szántással, vetéssel, avagy vadászással (melyek szolgákhoz illendő dolgok) életemet általvinnem: hanem azmely elkezdett tanulságtul az gonosz tisztességnek kevánása engemet elvont vala, ugyanoda megtérvén, végezém azt, hogy az római községnek viselt dolgait egyenként históriában írnám, azmint valamelik emlekezetre méltónak látszik vala, annyeval inkább, menyevel az en elmém reménségtül félelemtül es pártolástul üres vala. Ezokáért az Catilina országárultatásának históriáját mennél igazban lehet, rövideden megírom. Mert ezt az dolgot en főképpen itilem emlekezetre méltónak lenni az véteknek es veszedelemnek új voltáért.

[2]) A tudományok üzésétől a státusdolgok viselésére átmentem. „*Studio* ad rem publicam latus sum.“ Sall.

A 32. §-hoz.

PÁZMÁNY PÉTER.

Életét s főbb munkáit l. az Irodalomtörténet 63—4. ll. — Pázmány fő ereje, mint kora más jelesb hittudósaié, a vitázó theologiában van. Leginkább a „Kalauz"ban ragyog az, mely legkidolgozottabb munkájában a katholika vallás tanait védi a másképhivők ellen, s ezekét cáfolja; és Predikációiban, melyekben a keresztyén hitélet és erkölcsök ébresztésére törekedik. Itt, mint amott, nagy tért engedve a szentirás, a szentatyák, valamint a régi világ bölcsei tekintélyének, leginkább ezeknek velős helyeiből szövi bizonyításait és tanuságait; nem mellőzve azonban bölcsészeti, általánosan érvényes, fejtegetéseket sem. E módszer nagy terjeszkedését eredményezi mind a Kalauz egyes fejezeteinek, mind beszédeinek, amiért itt is csak egy-egy töredék bemutatására kell szorítkoznom.

52. sz. *A „Kalauz" első könyvéből.*

Ebben szerző az észnek s a keresztyén hitnek egyezését mutatja ki az isteni természet és tisztelet körül; különösen isten hatalmát és bölcseségét, mikép az a világ alkotmányából tűnik ki; annak egylétét, véghetetlenségét, mindenhatóságát, változhatatlanságát s mindenütt jelenlétét; s ezekből isten iránt tartozó szolgálatunkat hozza le tanulságúl. — Mutatványunk e könyv II. részéből vétetett, s címe:

Hasznai az teremtett állatokrúl[1]*) való elmélkedésnek.*

Az teremtett állatokrúl való mélyebb gondolatból három rendbéli haszon származhatik az emberbe:

Első *az istennek ismereti.* Mert az bölcs mondása szerént: azki jól meggondolja az világ részeinek rendit és állapatját, eszében vészi, hogy okos és véghetetlen hatalmú gondviselőtűl hordoztatik. És az teremtett állatoknak nagy volta, az istennek véghetetlenségét; szépsége, az istennek szépségét; erőssége, az istennek hatalmát; fényessége, az ő dücsőségét; édessége kedig az istennek sok vigasztalásokkal bővölködő jóvoltát adja értenünk, mivelhogy, valami az kútfőből származik, azzal bővölködni kell az kútfőnek. Annakokáért szent Basilius azt írja: hogy ez világ nem egyéb, hanem egy szép írott könyv, mely az istennek dücsőségét hirdeti. És ugyanezent írja Cassiodorus, hogy mondotta szent Antal egy pogány bölcsnek, midőn azon tudakoznék tőlle, mint lakhatik az pusztában könyvek nélkül? Másutt ezen szent Basilius azt írja, hogy ez világ olyan mint egy iskola, melyben az teremtett állatok tanítnak az istennek isméretire. Mert, úgymond, az látható állatok szépsége és nagysága, az istennek erejét és szépségét szemünk előtt hordozzák, úgy, hogy noha csak legkissebb részét értheljük az teremtett állatok titkainak, de mindazáltal csak azok is, azmelyeket szemünkkel látunk, oly csudálatosok, hogy akármely éles elme sem álmélkodhatik elégségesen az istennek ezekben tündöklő bölcseségén. Miképpen azért az mennyei bóldogságban az úristen mintegy tüköre lészen az megdücsőülteknek, melyben az teremtett állatokat szemléljék: azonképpen ez világon, az teremtett állatokat tükör gya-

[1]) Teremtményekről.

nánt kell néznünk, melyben az istennek jóvoltát, hatalmasságát, bölcseségét megismérjük, és, mint valami grádicsokon, az látható állatok isméretin az istennek isméretire emeltessünk.

Második haszna az teremtett állatok isméretinek az: hogy felgerjed bennünk az isteni szeretet, és hálaadásra indíttatik az mi szívünk. Azért mondja szent Basilius: hogy, mikor csak egy füvecskét látunk is, az isteni szeretetre gerjedez az mi lelkünk, ha meggondoljuk, hogy ezt is az úristen, nem magáért, sem az angyalokért, sem az oktalan állatokért, hanem, azmint szent Dávid mondja, az hegyek tetején zöldellő füvet is az embernek szolgálatjára teremtette. Mert az ember szűkölködik az oktalan állatok nélkül, hogy húsával tápláltassék, bőrivel és gyapjával ruháztassék, erejével földét szántsa, terhét hordozza, gyalog járástúl megmentse: Ezek pedig az oktalan állatok füvel tápláltatnak: az füvek nem nőnek különben, hanemha esővel öntöztetik az föld; az esők különben nem lehetnek, hanemha az tengerből és folyó vizekből pára emeltetik fel; az földből pedig gőzölgő füstök támadnak, és szelet indítnak, mely az felhőket elterjeszti az föld kerekségére: ezek pedig az párák és füstök különben fel nem emelkednek, hanem az napnak és csillagoknak erejével: Annakokáért mind az egek az ő szép forgásokkal, mind az esők és mezei virágok, az embernek szolgálatjára, hasznára és tisztességes vigasztalására teremtettek. Azt kívánja azért ez az szent doctor, hogy midőn egy szép virágot kezünkben vészünk, egy árnyéktartó zöld ágat megtekintünk, az istenhez emeljük lelki szemeinket, és dücsőítsük őtet, ki ennyi szépséggel felékesítette az elhervadó virágot, hogy az mi szemünket gyönyörűségesen legeltesse; ily szép illattal megáldotta, hogy jó szagával minket vigasztaljon; ennyi külömb-külömbféle jóízű gyümölcsöket adott az üdőnek állapatjához képest, hogy az mi torkunknak kedveskedjék. És egy szóval, nem úgy bánt mivelünk az isten, mint az emberek az ő béresekkel, kiknek csak temérdek és vastagító eledelt rendelnek, csemegére és nyalánkságra nem szoktatják őket: hanem szükségünk fölött is az mi érzékenségünk gyönyörködtetésére is sok szép dolgokat teremtett az mi urunk.

Ezeket megértvén, nem illik hogy hasonlók légyünk amaz oktalan állatokhoz; kiknek midőn az ő pásztorok makkot vagy galagonyát vét az fárúl, mohón zabálnak, és egymást taszigálják, de szemeket fel nem emelik, hogy megköszönjék az ő pásztorok jótéteményét. Az gyermekekhez se hasonlítsuk magunkat: kiknek ha szép arany betűkkel írt könyvet adnak, noha gyönyörködnek az betűk tettetes ékességében, de nem értik mi fekszik azok alatt, és az benne való mélységes tudományra nem igyekeznek: Hanem azon légyünk, hogy ez világi szépség által az istennek szerelmére, és jótéteményiért hálaadásra indúljunk; és megemlekezzünk az bölcs mondásárúl: hogy, midőn az istentűl jót vészünk, hálaadást térítsünk vissza ő szent felségének. Ugyanis, azmint szent Ágoston írja, bolondság volna, ha azok az szépségek elvonnának minket az istentűl, azmelyek ugyan nem is volnának, ha istenben nem volnának.

Harmadik és utólsó haszna az világi állatok vizsgálásának az: hogy, ezeknek példájokkal, hivatalunkrúl és kötelességünkről megemlekeztetünk; és néma nyelvekkel az mi erkölcsünket ezek is az tekélletességre igazgatják. Ez az oka, hogy az szent írás néha az hangyákra, néha az héjákra, sőt még az ökrökre és szamárra is mutat, hogy ezektűl megtanuljuk, mint kelljen hivatalunkban járnunk. Azt mondja azért szent Basilius, és szent Ambrus doctor; hogy, midőn egy szép virágot megtekintünk; ne csak úgy nézzünk erre mint az barmok, hanem eszünkben jusson az mi életünknek gyarlósága, rövid öröme, elmulandó vigasága. Mert miképpen az szép virág hamar meghervad s elszárad; és noha

még Salamonnál is frissebben öltözött, de nagy gyorsan elveszti minden ékességét: azonképpen te is, akármely erőben, szépségben és hatalomban dicsekedjél is, rövid üdő alatt meghervadsz és megrothadsz.

Hasonlóképpen más helyen is, ezen szent doctorok arra tanítnak: hogy, midőn az szőlővesszőt látjuk, eszünkben jusson állapatunk, hogy noha minket is az úristen, mint valamely szép szőlőt bégyepelt és béárkolt; megmetszett és megkarózott az ő malasztjának és az szentek példájának vastagító támaszival: de viszontag azt kevánja tőllünk, hogy az szőlőtőben maradjunk, nevekedjünk, gyümölcsözzünk; és midőn az homlítás által bévermeltetünk, az föld alá bújtatunk, azt is örömmel szenvedjük.

Másutt azt írják: hogy, midőn látjuk az oktalan állatoknak magokra való szorgalmatos gondviselését, megemlekezzünk, hogy az mi lelkünkre mi is szorgalmatos vigyázással gondot viseljünk, mert nagyobb kárhozatunk lészen, ha az barmoknál is oktalanbaknak találtatunk az magunk dolgaiban. És szépen tanítja az fiakat az gólyák példájával, mint kelljen tisztelni koros és megért szüléjeket. Mert az gólyák, úgy mond, midőn megagganak szüléjek, melegítik az ő hideg tetemeit tollokkal; eledelt hordanak nékik; az röpüllésben is segítik, szárnyokkal felemelvén őket. Végezetre, midőn sokféle virágokat látunk, melyek napkelettel kinyílnak, és az napnyugottal egybemennek; avagy az napra fordítván virágoknak kinyílt kebelét, vélle együtt forognak, mintha megismérvén az ő legeltető és alkotó mestereket, szolgálni akarnának néki tehetségek szerént: mi is azon légyünk, hogy szemeinket az istenrül el ne vegyük, hanem őtet, minden javainknak kútfejét, kövessük, hálaadó szolgálattal udvaroljunk és kedveskedjünk néki.

53. sz. *Pünkösd utáni X. vasárnapi beszéd.*

Alapigéje Lukács 18. r. 9—14. v. a farizéus és publicánusróli parábola; s két részben kifejti 1) minemű ítéletek távoztatására kötelez az isten parancsolata; 2) mint kell a vakmerő ítéleteket megzabolázni. — A következő mutatványban különösen azt magyarázza, hogy „nem csak parancsolja isten, hogy: Ne ítéljük felebarátunkat, hanem az ítélésnek veszedelmes gonoszságát sokképen ismérteti;“ így folytatván előadását:

Először azt mondja sz. Pál: hogy aki vakmerőűl itíli atyjafiát, törvénytelen hamisságot cselekszik. Mert isten és világ törvénye szerént nem szabad azt az igyet és személyt itílőszékünk eleibe vonni és sententiázni, mely minket nem illet: mivel birodalmunk alatt nincsen az a személy: és hatalmat nem vettünk senkitűl, hogy cselekedetit itílhessük. Azért, ki vagy te, aki mást itílsz? mi közöd a más szolgájához? kitűl vettél bíróságot felebarátodon, akinek nem parancsolsz? Isten szolgái vagyunk; Krisztus magáévá tett minket vére váltságával: Hát néked micsoda igazságod vagyon, hogy megitíljed felebarátodat? Hamisság, törvénytelenség arra törvényt tenned, aki birodalmad alatt nincsen.

Másodszor: Valaki felebarátja szíve állapatját itíli és kárhoztatja isten gyalázatjára és bosszújára, magának tulajdonítja ami egyedűl istent illet. Mert csak az isten itílőszékiben, csak istentűl lehet törvény az emberek szívérűl és belső igyekezetirűl: a szívek indúlatirúl csak egy bíró, csak isten őmaga, tehet törvényt: mert csak ő látja és tudja mi vagyon az emberekben; a szívek állását csak ő nézi, és mikor ideje lészen, az utolsó itíletben kinyilatkoztatja a szívek tanácsát. Valaki azért felebarátja szándékát és igyekezetit itíli, annyi, mintha Luciperrel azt mondaná: én is isten mellé emelem itílőszékemet: istenhez hasonló lészek. Hová lehet ennél nagyobb vakmerőség, hogy em-

ber ki akarja istent taszítani székiből, mint valami vázt, és ő helyébe akar törvényt tenni? hová lehet nagyobb esztelenség, mint hogy, aki mit nem tud, arrúl tégyen itíletet? Senki nem tudja mi vagyon emberben, hanem maga az ember; és aki nem csak a külső cselekedeteket, hanem a szíveket is látja.

Harmadszor: a természet okosságával ellenkező balgatagság a vakmerő itílet. Mert, minden ember szivébe oltatott, hogy amit mástúl nem örömest szenved, másnak azt ne cselekedje. Azért, ha nehéz nékünk, mikor gonoszra magyarázzák amit mivelünk; ha másoktúl azt kívánjuk, hogy kegyesen jóra magyarázzák amiben gonoszságot nem látnak: tartozunk ezent cselekedni mindenekkel.

És, hogy ennél is jobban ismérnők és távoztatnók az itíletek vétkét, világosan mondja Krisztus, hogy, akik másokat künynyen itílnek, temérdek vétkekben vannak; melyek gyökerei és forrási a vakmerő itíleteknek. Azt mondja üdvözítőnk, hogy gerenda vagyon azok szemében, kik mások szemében szálkát keresnek. Mert senki nem hajlandóbb a gonosz itíletekre, mint aki sok gonoszságokban forog: mivel ez, amiben tudós, abban gyanós. A jámbor ember meg sem gondolná, hogy ilyen külső dologból oly nagy gonoszt kellene itílni: de aki lator, mivel ilyen cselekedettel gonoszra arányzott, magárúl itíl másokat. Annakfelette, temérdek kevélység nélkül nem jár a vakmerő itílet. Mert aki mást itíl: vagy maga elméjének élességérűl azt véli, hogy a titkot is általnézheti; vagy, a maga tetszése javallását oly nagyra böcsülli, hogy ami ennek zsinórán nem jár, azt vétkesnek tartja: mely mindkettő bolond kevélység veleje. Végezetre, harag, gyűlölség, gonosz akarat, vezére és gerjesztője a vakmerő itíletnek. Mert a szeretet nem gyanakodik, sőt akit szeretünk, annak fogyatkozásit nem látjuk: de a harag és gyűlölség akármely kevés vétket nagyra viszen, mint okulár által az apró bötű öregnek látszik. Mivel azért ilyen gonosz gyökerei vannak a vakmerő itíletnek, lehetetlen hogy veszedelmes ne légyen a gyümölcs, mely ezekből nevekedik.

SZENCI MOLNÁR ALBERT.

Életét l. az Irodalomtörténet 64, 65. ll. — Molnár nem volt eredeti fej, még is egyik leghatásosabb írója a XVII. századnak, nyelvtudományi és fordítói munkássága által. Nem csak a nyelv szabályai meghatározása, verstanunk átható reformja (melyről alább külön szólunk), hanem, nemesített ízlésénél fogva, a próza kiképzése által is maradandó érdemeket szerzett magának. Az utóbbiban felekezetéből soká senki által el nem éretett. Itt Calvínnak általa fordított Institútióiból azon szakaszt adjuk, mely az isteneszmét tapasztalati úton benszülöttnek bizonyítja (I. könyv, 3. r.).

54. sz. *Hogy az istennek esméreti a természettűl legyen az emberekben plántálva.*

Hogy az ember az ő elméjével az természetnek világosságából az istenséget valamennyire megesmerje és érezze, azt mi nem vonszszuk semmi vetekedésre: mivelhogy az isten, hogy senki az tudatlanságnak színével magát ne menthetnéje, az teremtésben az ő istenségének esmeretit minden embereknek szivekben plántálta, azmelyet szüntelen az ő ajándéki által megnyér, és úgy mintegy új csepökkel megöregbít, hogy ők az önnön tulajdon lelkek esmereti által megitíltessenek és kárhoz-

tattassanak, mivelhogy az emberek mind egyig értik hogy isten vagyon, és hogy az ő teremtőjök legyen, és őtet még is nem tisztelik úgy mint egy istent és teremtőt, és nem is élnek szüntelen az ő akaratja szerint. És bizonyára, hogyha ki ez világon valahol oly embereket akarna keresni, azkik semmit nem tudnak az istenről, hihető dolog hogy senki kevesbet ősfelőle nem tud mint az mindeneknél legvadabb népek, azmelyek mindeneknél embertelemb dolgot űznek. Ninesen pedig, azmint az pogány bölcs Ciceró mondja, semmi oly barbarus és vad nemzetség, és oly barom nép, azkiben ez esmeret belé ne gyökerezett volna, hogy vagyon isten. És még azkik életekkel igen kevessé jobbak az vadállatoknál, valami szikrácskát meg szoktak az religióban[1]) mindenkor tartani: oly igen mélyen általjárta és elhatotta minden embereknek elméjeket ez a közönséges és egyenlő megtudás, hogy legyen isten; oly igen keményen, erőssen és szorossan beragadt minden emberek szíveinek belső mélségében. Mivelhogy azért ez világ kezdetitől fogva semmi ország, semmi város, sem ház soha nem volt, azmelynek teljességgel semmi religiója, sem isteni tiszteleti nem lött volna, ezzel megvallatik az, hogy az istennek esmereti minden embereknek szívébe béiratott legyen. Sőt még az bálványozás is ez világon, ez közönséges esmeretnek, hogy vagyon isten, egyik bizonyos jelensége.

Mert tudjuk azt, mely igen nem örömest alázza meg az ember magát, és egyéb teremtött állatokat mely nem örömest tart magánál feljebbvalóknak. És mivelhogy inkább akar fát és követ isten gyanánt tisztelni, hogynem olyannak láttatni, mintha semmi istene nem volna: ebből is nyilván leszen, hogy ez istenségnek esmereti az emberben igen mélyen be légyen nyomva, mivelhogy semmiképpen az embernek szivéből és elméjéből ki nem töröltethetik és oltathatik; úgy hogy az természetnek az kevélységre való hajlandóságát is könnyebb volna megszegni, azminthogy meg is szegetik, midőn az ember az ő fölfuvalkodott kevély természetiből még az legalább való dolgoknak tiszteletire is szabad akaratjából lebocsátkozik, és azok előtt magát megalázza, csakhogy az istent tisztelhesse. Annakokáért hiában való csevegés, azmit némelyek mondanak, hogy valami kevés embereknek álnokságokból és ravasz okoskodásokból találtatott legyen az religió, hogy ez mesterség által az egyigyű népet engedelmességben megtarthassák; holott szinte azonok, azkik egyebeket az isteni tiszteletre hitettenek, semmit kevesebbé nem hittenek, mint hogy isten legyen. Megvallom azt bizonyára én magam is, hogy az álnok emberek sok dolgokat gondoltanak az religió dolgában, hogy az egyigyű községet áhitatossá és félelmessé tehessék, hogy oztán nékiek engedelmesbek lennének: de ezt soholt véghez nem vihették volna, hogyha az emberek annakelőtte szívekben oly természetűek nem voltak volna, és ez esmeret bennek nem született volna, hogy isten vagyon, azmelyből oztán mint egy magból nevekedik ki az religióra és isteni szolgálatra való hajlandóság. Sőt az sem hihető dolog, hogy azok, azkik az tudatlan embereket az religiónak neve és színe alatt megcsalták, őmagok minden isteni esméretnékül voltanak volna. Mert noha eleinten voltanak némelyek, sőt még mostan is nem kevessen támadnak, azkik tagadják hogy vagyon isten, de ugyan mégis azt, azmit tudni örömest nem akarnának, szüntelen meg kellérezniek, vagy tetszik nékiek vagy nem. Nem olvastatik hogy senki vakmerőbb, felfuvalkodtabb és mosdatlanb istenutáló lött volna Caius Caligulánál, az római császárnál: de mégis senki nálánál inkább nem félt, rettegett, és reszketett, midőn az isten haragjának csak egy kis szikrácskája láttatott is. Így őnéki az istentől, azkit szánszándékból, nagy igyeke-

[1]) Religióból.

zettel meg akart vetni, akaratja ellen is félnie és rettegnie kellett. Látja ember szél-jel[2]), hogy szinte így legyen dolgok minden ezhöz hasonlónak. Mert azki mentől vakmerőbb[3]) megvetője az istennek, az leginkább elréműl csak egy falevélnek cserdülésén is. Honnét vagyon ez? Nem egyebünnet, hanem szinte ez isteni felségnek bosszúállásából, mely az ő lelkiesméreteket annyival keményebben általjárja és megröttenti, mennyivel ők nagyobb igyekezettel akarnák őtet eltávoztatni. Megbújnak jóllehet minden setét szegeleteket, hogy magokat az istennek jelenvoltától elröjthessék, és azt szivekből és lelkek ismeretiből kiolthassák, de ugyanazon hállóban maradnak fogva vagy akarják vagy nem. És akarmint láttassék is az istennek jelenvolta néha valami keves ideig távol menni, deugyan mindenkor megjő, és új erős ostrommal rohan az olyanokra, úgy hogy ha az ő lelkek esméretinek insége és gyötrelme néha valami kevesé megenyhödik is, de az sem külömb az részegségben merölteknek és hagymázban feküvőknek álmánál, azmelyek ha szinte alusznak is, deugyan nem nyughatnak békeséggel, mert iszonyú és rettenetes álmodozásokkal szüntelen gyötrődnek, röttentetnek, és felserkentetnek. Annakokáért az mindeneknél legistentelenbek is példák arra, hogy az istennek esmereti mindenkoron az embereknek szívekben oly igen elevenen és cselekedőképpen vagyon, hogy semmiképpen onnét ki nem töröltethetik.

[2]) Széltiben. — [3]) Legvakmerőbb.

KÁLDI GYÖRGY.

Született N. Szombatban 1570-ben. Mint világi pap 1595. kezdte egyházszónoki pályáját, s mint ilyen jókorán oly hírre vergődött, hogy, midőn Kutasi János győri püspök 1597. esztergami érsek lett, ez által az esztergami nagyprépostsággal kínáltatott meg. Azonban Káldi „a Jézus zászlója alatt vitézkedő társaságba“ (mikép ő a jezsuitaszerzetet nevezte) vágyódván, 1598. Rómában abba beállott, s két évet bővebb tudományos és különösen theologiai kiképzésére fordítván, Erdélyben kezdte ebbeli működését, s név szerint Gyulafejérváratt, 1605 végén a Biblia fordításához fogván, azt, dacára annak, hogy időközben Bocskai által, társaival együtt, a testvérházából kiüzetett, Olmücben 1607. mart. befejezte. Ennek utána 1595 óta tartott szentbeszédei kidolgozásához látott, s ezt mozgalmas élete közben is lelkesen folytatta. T. i. szerzete számüzetését ő is többször osztván, hol Brünnben, Leobenben, hol Grécben s Bécsben tanárkodott; szerzete visszaállítása után pedig 1615 óta hol Nagyszombatban, hol Pozsonyban mint collegium-igazgató működött 1634-ig, ahol oct. 30. elhúnyt. — Munkái az Irodalomtörténet 65. l. láthatók, melyekhez még evangeliomoskönyve sorozandó (Bécs 1629). — Bibliai fordításából feljebb a 11. sz. alatt közöltünk mutatványt.

A 33. §-hoz.

SZENCI MOLNÁR ALBERT.

„Őszveséggel az zsoltárok *százharminc* különböző nótákra vadnak — írja Molnár, Zsoltárai első kiadása előszavában (Herborn 1607) — *és majd meganni a versek nemei.* Annakokáért meggondolhatja minden, minemű nagy munkával kellett énnékem ez hosszú magyar igéket az francia apró igékből álló versekre formálnom, holott egy syllabával sem tehettem többet hozzá, sem a sensustól nem kellett eltávoznom. Mert nagyobb gondom volt az fundamentombéli igaz értelemnek fordítására, hogynem az verseknek ékesgetésére.“ — S valóban Molnár Albert volt első, ki költői technikánk reformjára öntudatosan törekedett. Balassa, Rimay, Péceli-Király s néhány más énekköltő a XVI. században s a XVII-diknek elején, még csak a hagyományos négyes és hármas, úgy a breviári énekek formájára alkotott versszakokat használták; ezeknek stróphaalkotása még dallamtalan, s némely új alakítás, mint különösen a kilenc sorosoké, a rímek zsúfolása által a gondolatot túlhangozván, fülbántó s üres csengés-pengéssé vált. Molnárnak kimívelt ízlése nem csak a kifejezést igyekezett nemesíteni, hanem zenei érzékével a már szerencsésen kiképezett francia lyrai formákat követve, teljesen átalakította a magyar verstant. Nagy számú alakjai közt szebbnél szebbeket találunk, melyek, minden ízléstelenség kerülésével, különösen a nyolcas és hatos schémákba rendkivüli változatosságot és dallamosságot hozott. A rímet nála is még csak a ragok és képzők adják, de kellő gonddal levén a magas és mélyhangú rímszók cseréjére, messze elhagyta nem csak előzőit, de másfél századig utóléretlen maradt követői által is. A sorok kellemes váltakozása, mind azok szótagszámára, mind a rímek elrendelésére nézve, *mi stróphaalkotását határozta*, nála művészetté emelkedik; egyes sorainak pedig gyakran teljesen kielégítő lengedező (choriambicus) vagy lejti (trochaicus) lebegésök van, s habár azok lépő s lengedi (spond., dactyl.) lábak közbe vegyülése által nem ritkán szabálytalanokká válnak is, az ügyes szavaló azokat még a hangjáték előnyére képes előadni, míg a választott hangidom egységét más természetü (péld. menő, jamb.) sorok nem sértik, ami csakugyan fordúl elé; de az a kezdet nehézségein kivül a tartalmi hűségre törekvésnek is betudandó. — Az itt közlendő négy szám mind e mondottak illustrátiójára nyújt példákat. Különösen az 55. szám sorai lejtik, s két-két zársor, egyező tagszáma és rímei által a hathat sort egy egészszé köti össze. — Az 56. számban a lengedező, lejtiket és lengediket vesz fel szép változatossággal. — Az 57. szám tiszta lejti esést mutat; s a végső verspároknak a megelőző verspárhoz képest egy taggal meghosszabbíttatása a különben nagyon eleven schémának jelentéses komoly befejezést ad. — Ily hatása van az 58. számban a páros lejti sorok harmadik, szinte meghosszabbított, verspárjának is.

55. sz. *Bizodalom istenben.*

(III. Zsoltár [1]).

Ó mely sokan vadnak
Azkik háborgatnak
Engemet, én istenem!
Nagy-sok ellenségim
És sok gyűlölőim
Tusakodnak ellenem.

Sokan azt alítják,
Lelkemről azt mondják:
Veszett ennek ő dolga.
Segítsége nincsen,
Mert elhatta isten:
Így szólnak bolond módra.

Mert te, én istenem,
Paizsom vagy nekem,
Ki életem megmentéd,
És nagy tisztességre

[1]) Dávid zsoltára, midőn fia Absalom elől futott.

Fejem' dicsőségre
Idővel felemeled.

Tehozzád úristen
Kiáltok szüntelen
És te megvidámitasz,
Meghallgatsz kedvedből,
Sion szent hegyéről
Nagy segedelmet nyújtasz.

Ha ágyamban nyugszom,
Csendessen aluszom,
Nincsen semmi félelmem ;
Midőn felserkenek,
Semmin nem kesergek,
Mert isten őriz engem.

Ha száz ezer népek
Mind környülvennének
Jobb és bal kezem felől,
Ha rám ütnének is,
Nem rettegnék még is
Semmi veszedelemtől.

Kelj fel, uram, tarts meg,
Ellenségim vond meg,
Megtörvén ő fogokat,
Mind öszvepaskolod
És arcúl csapdosod
Az istenutálókat.

Csak te vagy az isten,
Ki minden szükségben
Meg tudsz szabadítani,
Ki az te sereged
Megtartod, szereted,
És meg szoktad áldani.

---

56. sz. *Az isten jó pásztor és gondviselő.*

(XXIII. Zsoltár).

Az úr énnékem őrizö pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom.
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
És szép kies folyóvízre legeltet.
Lelkemet megnyugotja szent nevében,
És vezérl engem igaz ösvényében.

Ha az halál árnyékában járnék is,
De nem félnék még ő setét völgyén is :
Mert mindenütt te jelen vagy énvelem ;
Vesszöd és botod megvigasztal engem,
És nékem az én ellenségim ellen
Asztalt készítesz, eledelt adsz böven.

Az én fejemet megkened olajjal,
És engemet itatsz teljes pohárral ;
Jóvoltod, kegyességed környülvészen,
És követ engem egész életemben.
Az úr énnékem megengedi nyilván
Hogy mind éltiglen lakjam ő házában.

---

57. sz. *Vágyódás isten után.* *).

(XLII. Zsoltár [2]).

Mint az szép hives patakra
Az szarvas kivánkozik,
Lelkem úgy ohajt uramra,
És hozzá fohászkodik.
Tehozzád, én istenem,
Szomjuhozik én lelkem ;
Vallyon színed eleiben
Mikor jutok, élő isten ?

Könyhullatásim énnékem
Kenyerem éjjel nappal.
Midőn azt kérdik éntőlem :
Hol istened, kit vártál ?
Ezen lelkem kiontom [3]),
És házadat ohajtem,
Hol az hívek seregében
Örvendek szép éneklésben.

---

*) Átvétetett a Szelepcsényi-féle kath. énekeskönyvbe is.

[2]) E zsoltárt is Dávid Absalom előli futásakor szerzette, midőn távol a szent hajléktól, ellenségei által szorongattatott. — [3]) Panaszokra fakadok azon fájdalom miatt, hogy távol vagyok az isten házától, melyben szokásom szerint ajtatosságomat végezni szeretném.

Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit kesergesz ennyire ?
Bízzál istenben, s nem hagy el,
Kiben örvendek végre,
Midőn hozzám orcáját
Nyújtja, szabadítását.
Ó én kegyelmes istenem,
Mely igen kesereg lelkem !

Mert terólad emlekezem
Ez Jordánnak földéről [4]) ;
Szent helyedre igyekezem
Ez Hermon kis hegy melléől [5]).
Mélység kiált mélységet [6]),
Midőn én fejem felett
Az sok sebes víz megindúl,
Mint egy erős hab megzúdúl.

Sebessége árvizednek
És az nagy zúgó habok
Énrajtam öszveütköznek,
Még is hozzád ohajtok :
Mert úgy megtartasz nappal,
Hogy éjjel vigassággal
Dicsireteket éneklek,
Néked erős őrizőmnek.

Mondván : Isten, én kőszálam !
Mire felejtesz igy el ?
Ellenségim vannak rajtam,
Gyászban járok veszélylyel,
Mert az ő hamis nyelvek
Csontaimban megsértnek [7]),
Mert igy bosszontnak ellened :
Lássuk, hol vagyon istened ?

Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit kesergesz ennyire ?
Bízzál istenben, nem hagy el
Kiben örvendek végre.

Ki nékem szemlátomást
Nyújt kedves szabadulást ;
Nyilván megmutatja nékem
Hogy csak ő az én istenem.

---

58. sz. *Az isten mindenható.*
(CXXXIX. Zsoltár).

Uram, te megvizsgálsz engem,
Megesmérsz mindent énbennem.
Vagy állok, ülök, vagy mégyek,
Mind tudod azmit mivelek,
Valamit gondolok szivemben
Te azt mind jól érted messzünnen.

Vagy járok, kelek, vagy fekszem,
Te mindenütt vagy környülem.
Jól látod minden útamat,
Érted minden dolgaimat,
Egy szó sem jő az én nyelvemre
Kit elébb nem tudtál volna te.

Köröskörnyül rajtam minden
Tőled vagyon teremtetvén,
Reám bocsátád kezedet,
Fellyülmúlja értelmemet.
Bölcseségedet nem foghatom,
Dolgaidon csak álmélkodom.

Lelked előtt hova mennék,
Holott elrejtve lehetnék ?
Előtted hova szaladjak ?
Égbe menjek ? Ott talállak.
Ha ágyamat vetném pokolban,
Ott látnálak téged legottan.

Ha az hajnal szárnyát venném,
És az égre emelkedném,
És elrepülnék nagy-messze
Az külső tenger szélire :
Ott is meglelnél, uram, engem !
Kezedet el nem kerülhetném.

Mondék : talám setétséggel
Bétakaródzhatom éjjel :
Az sem lenne használatos,
Mert még az éj is világos

---

[4]) Ahova Absalom elől futott. — [5]) A Libanon keleti lánca, mely mélyen leágazik dél felé a Jordán keleti tartományába, hol Dávid ekkor tartózkodik vala. — [6]) Azaz örvény : egyik szerencsétlenség a másikat éri. — [7]) Erőmet megtörik. (A jegyzetek *Tárkányi* után. Szentirás, I. köt. Eger 1863).

Ki környülem annyira fénlik,
Hogy nékem fényes napnak látszik.

Te alkottad veséimet,
Midőn formálál engemet,
Az én anyámnak méhében
Bétakarítottál szépen:
Azért áldlak minden időben
Hogy teremtettél csudaképpen.

Dolgaid csudálatosok,
Kiket ha én meggondolok,
Meg kell azt nékem vallanom
Tudtodra volt minden csontom
Midőn engemet csudaképpen
Az föld alá dugtál rejtekben.

Nálad esméretes voltam
Elébb hogynem formáltattam,
Hogy még nem voltam, ismértél,
Én tagaimra szemléltél,
Kik könyvedben voltak felírván,
Midőn még nem voltak formálván.

Mely drágák az te tanácsid!
Ha megnézem gondolatid,
Számtalan soknak találom:
Ha kimondani akarom,
Többnek lelem én az fövenynél.
Mely sok az tengerparton széljel.

Én elmélkedem azokról,
Ha felserkenek álmomból.
Vajha egykor ezt mivelnéd,
Az hitleneket megölnéd,
És mind akik vért szomjuhoznak,
Éntőlem messze távoznának!

Azokról szólok, úristen,
Kik téged gyaláznak szörnyen,
Nagy ellenségid tenéked,
És feltámadnak ellened.
Nemdenem gyűlölöm-é őket,
Azkik bosszontják felségedet?

Gyűlölöm őket szivemben
Seregekkel egyetemben,
Mint szintén ellenségimet.
Vizsgáld meg, uram, szívemet:
Próbálj meg engemet, és lássad
Szívemnek mivoltát, hogy tudjad.

Vizsgálj meg, és próbálj jól meg,
Szívemet valóba nézd meg,
És lásd meg minémű vagyok,
Ha gonosz ösvényen járok?
És ha olyannak találsz engem,
Mint egyebekkel úgy tégy velem.

KATHOL. EGYHÁZI ÉNEKKÖLTÉSZET.

A katholikus egyházi énekek fő forrása most is a breviárium maradt, mellette a zsoltárköltészet is. Mentek át a XVII. század énekeskönyveibe protestáns énekköltők dolgozatai is (Sztárai, Rimay, Molnár Alb. stb), mint a protestánsokéba az előbbi században a kathol. egyház nem kevés középkori éneke. Alig kételkedhetni pedig, hogy a XVII. század kath. énekgyűjteményeiben vannak XV. és XVI. századbeliek is, aminthogy némely énekek a középkori codexekben fel is találhatók, bár részenként átalakítva. Ilyek többnyire, mik mellé különösen a Szelepcsényi-féle, s több kézirati énekeskönyvek oda vetik, hogy „régi ének.“ Érdekesek e század saját énekeiben a buzgó honszeretet, s a haza akkori egyházi és politikai azon állapotaira vonatkozások, mik a protestantismus s a török uralom terjedése folytán fejlődtek ki. Különösen a szent Szűz mint Magyarország védasszonya tiszteletével forr össze a nemzeti érzés, az ő segedelme, az ő közbenjárása istennél vétetik igénybe az ajtatos keblek által. „Tengernek fényessége, Buzgóság mélysége! *Vidd jóra nemzetünket, Oltalmazz bennünket!*“ — „Idvözítőnk anyja, *Magyarország szárnya, Légy segítőnk!*“ — „*Magyarország régi szószóllója!*“ — „*Magyar híveid szánd meg, Országunkat áldd meg!*“ — „Enyhítsd nyavalyánkat, *Segítsd meg hazánkat*! Pogánytól ne féljünk“ stb. — „Mennyországnak királynéja“ mellett

majd ott van: „*Magyarság oltalmazója!*“ — „Mária, minden szentek Drága öröme, *Magyarok diadalmas Régi védelme*! Imádj értünk! Általad, szent szűz *Megújúljon nemzetünk!*“ — így s hasonló módon esedezik az isten anyjához a kathol. magyar, kinek vallásos érzése a Máriacultustól nyeri költőiségét, ki buzgóságában saját és különös jogot tart az egek királynéja oltalmára, mert hiszen: „Tudod (így énekel) hogy szent István *Örökségben hagyott*, Szent László király is *Minket reád bízott!* “Azért ő vala „*Magyarok fényes fáklyája*“; azért emlékezteti bizodalomteli szívvel, hogy eddig is „Te valál földünk virága, Aranyalmánk termő ága, Népünk teljes boldogsága.“ Hiszen azért „Minthogy, szent Szűz! hozzád hív volt, Valaki magyar nyelven szólt, Akkor sok nép hozzánk hajolt — De már minden hírünk megholt!“ Tehát: „Adj most is, kérünk, hatalmat! Engedj régi diadalmat! Adj országunk eleinek (főembereinek) Bátorságot szíveinek, Erősséget kezeinek, Egy értelmet népeinek.“ — „Hogy ez az te régi nyájad Ép test legyen, ép országod,“ stb. — De a megváltónak könyörögvén is, anyjára hivatkozik: „Országunkat megépíts, Segítőket megindíts. — *Szent anyád fájdalmiért* Bátorítsd meg szívünket, Tartsd egy hitben népünket!“ — Szent Lászlóban is külön védjét tiszteli, mert hiszen ő is „Romlott magyarságnak Mennyben szószóllója!“, mennyivel inkább sz. Istvánban, aki „Testamentomban szent Szűznek Országod hagyád“ stb. Így szövődik össze nemzeti és vallásos érzése a magyarnak e korbeli egyházi költészetében, s nem csak a népnél. A pap is ádventben így kiálta fel az újdon szülött, de istenségében hatalmas és félendő Jézushoz: „Hungaria perit, Et spolium erit, O parvule, sed tremende, Patriam defende! Tu fregeris nisi Vim hostis invisi, Oppresseris facem Et dederis pacem. Patriam, patriam, patriam! Patriam defende!“ — A speciális nemzeti elem benyomúlása a vallásba jellemzi e kor katholikus egyházi költészetét.

59. sz. *Karácsoni ének.*

Kegyelmesen halljad,
Kérésink fogadjad!
Ó édeske, szent gyermecske,
Népedet oltalmazd!
Mert te vagy oly bárány,
Mint erős oroszlány
Kitől fél ellenség,
Pogány kegyetlenség.
Népedet, népedet, népedet!
Népedet oltalmazd!

Ah! kegyetlen vétek
Amit rajtunk tettek!
Ó édeske stb.
Már csak áldozatra
Készülünk halálra:
Ha nem fogsz mellettünk,
Elfogy hazánk s éltünk.
Népedet stb.

Mezitelen fázol,
Mert hideg a jászol.
Ó édeske stb.
Kemény a bölcsőcskéd,
Gyenge a mellyecskéd:
Segíts mindazáltal
Mennyből erős harccal.
Népedet stb.

Sokféle gonosz hír,
Kin szivünk igen sír.
Ó édeske stb.
Gonosz nép, mely üldöz:
Kelj fel, s verd a földhöz!
Pokolnak sérelme
Veszszen s győzedelme.
Népedet stb.

Kergetnek bennünket,
Fosztják mindenünket!
Ó édeske stb.
Előttök nincsen zár,
Azért rajtunk nagy kár.
Hol tévelygés fenn áll
Törvény ott nem használ.
Népedet stb.

Áldozatnak tetszik
Ha torkunk megmetszik.
Ó édeske stb.

Országunk majd elvész,
Ha segítőnk nem lész,
S ha nem harcol értünk,
Meg nem marad éltünk,
Népedet stb.

Idő van még jóra:
Ne késsél ez szóra!
Ó édeske stb.
Hazánk igen jajgat,
Téged kiván s óhajt.
Kiket ront ellenség,
Szánd meg, ó szent felség!
Népedet stb.

Ily igaz igyünkbe
Végy drága kedebe [1]),
Ó édeske, szent gyermecske,
Népedet oltalmazd!
Bölcs tisztviselőket
S adj jó vitézeket,
Adj szent békeséget,
Űzd az ellenséget.
Népedet, népedet, népedet!
Népedet oltalmazd!

[1]) Kedvedbe.

---

60. sz. *A köznapi énekek közől.*

(VI. Zsoltár).

Meg ne feddj engemet
Uram, felgerjedett
Haragodnak tüzében;
És meg ne ostorozz
Bűneimnek gonosz
Érdemiért mérgedben.
De könyörűlj rajtam,
Mert megnyomorodtam
Megbüzhödt sebeimben.

Megrekedett folyta,
Feldagadott habja
Lelkem csendes vizének.
Meddig hallgatsz, uram,
S nem könyörűlsz rajtam,
Helyt nem adsz kérésemnek?
Fordúlj hozzám immár,
Mert lelkem téged vár:
Adj erőt betegednek!

Mert a föld gyomrában,
Pokolnak torkában
Nem említnek tégedet:
Nincs ott aki vallja,
Nincs ki magasztalja
Dicsérvén szent nevedet.
Mert voltak s megholtak,
Világból kimúltak
Érzik itéletedet.

Megszáradott bennem
Óhajtástól szívem,
Szemem könyhullatástól;
Mert éjenként ágyam,
Nyugodalmas házam
Ázik sok siralmimtól.
Töled elvettettem,
S csak bé nem nyelettem
Ellenségim torkától.

De már gonosztévők
Ártatlan-vér-szopók
Fussatok távul tőlem.
Mert a magas mennybe
Isten eleibe
Hatott siralmas versem.
Meghallgatott engem:
Pirúlj ellenségem,
És távozzál el tőlem.

61. sz. *A boldog szűz Máriához.*

Boldog Asszony anyánk,
Régi nagy patrónánk!
Nagy inségben levén
Így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról
Ne felejtkezzél el, szegény magyarokról!

Nyisd fel az egeket
Sok kiáltásunkra,
Anyai palástod
Fordítsd oltalmunkra!
Magyarországról stb.

Kegyes szemeiddel
Tekintsd meg népedet,
Segélld meg áldásra
Magyar nemzetedet!
Magyarországról stb.

Mert sírnak, zokognak
Árváknak szívei,
Hazánk pusztulásán
Özvegyek lelkei.
Magyarországról stb.

Vedd el országunkról
Ezt a sok inséget,
Kikben torkig úszunk,
S nyerj régi épséget
Magyarországról stb.

Irtsd ki, édes anyánk,
Az eretnekséget,
Magyar nemzetedből
A hitetlenséget!
Magyarországról stb.

Hogy, mint isten anyját
Régen tiszteltenek,
Úgy minden magyarok
Most is dicsérjenek.
Magyarországról stb.

Tudod hogy szent István
Örökségben hagyott,
Szent László király is
Minket reád bízott.
Magyarországról stb.

Fiad ellen sokat,
Megvalljuk, vétettünk,
De csak imádj értünk:
Hozzája megtérünk.
Magyarországról stb.

Jézus fiad előtt
Könyörögj érettünk,
Mert ha nem cselekszed,
Egy lábig elveszünk.
Magyarországról, romlott hazánkról
Ne felejtkezzél el szegény magyarokról.

---

62. sz. *Szent István királyhoz.*

Ah hol vagy, magyarok
Tündöklő csillaga!
Ki voltál valaha
Országunk istápja!

Hol vagy, István király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Teelőtted sírván.

Rólad emlékezvén
Csordúlnak könyvei,
Búval harmatoznak
Szomorú mezei.

Lankadnak szüntelen
Vitézlő karjai,
Nem szűnnek iszonyú
Sírástól szemei.

Virágos kert vala
Híres Pannónia,
Mely kertet öntöze
Híven szüz Mária.

Kertésze e kertnek
István király vala;
Behomályosodott
Örvendetes napja.

Előtted könyörgünk
Bús magyar fiaid,
Hozzád fohászkodunk
Árva maradékid.

Tekints, István király,
Szomorú hazádra,
Fordítsd szemeidet
Régi országodra.

Reménységünk vagyon
Benned s Máriában,
Mint magyar hazánknak
Hív királynéjában.

Még éltedben minket
Ennek ajánlottál,
És szent koronáddal
Együtt feláldoztál.

---

63. sz. *Halotti ének.*

Mit használ, kérlek, ez világ,
Mely most kivül szép mint virág?
Mit használ arany ezüst?
Elenyésznek mint az füst.
Ó ember, még ez éltedben
Lásd meg, mint jársz jövendőben.

Tested bár frissebb rózsánál,
Piros orcád is mit használ?
Halál szépséget lekaszál,
És rózsaszínt földbe kapál.
Ó ember stb.

Mit használ cifra szép hajad?
Mit klárisszinű ajakad?
Mit fényes kristályos szemed?
Majd földben dugják holt fejed.
Ó ember stb.

Eltávozik e rossz világ,
Bolond aki tövében hág,
Mert csak bút s bánatot szerez,
És csak veszedelmet érez,
Ó ember stb.

Rossz világ, csak magadnak légy,
Tőlem örökké bucsút végy:
Ha porrá tészsz is testemben,
Lelkem él már istenemben.
Ó ember stb.

Közel már az végetlenség,
És a mennybéli békesség.
Testem magát földnek adja,
Késéröim isten áldja.
Ó ember, még ez éltedben
Lásd meg, mint jársz jövendőben.

---

64. sz. *Valamely ártatlanról.*

Kis ártatlan mennyben éljen,
Noha itt aluszik mélyen.
Ah nyugodjál csendességben,
Élj angyalok seregében.
Miértünk is, szép virágszál,
Jézus előtt illatozzál.

Kedves gyenge termetedben
Fénlettél rövid éltedben,
De most annál is frissebben
Élsz angyalok seregében.
Miértünk is stb.

Szép vagy ártatlan lelkedben,
Drága Jézus köntösében,
Kit vöttél szent keresztségben.
Élj angyalok seregében.
Miértünk is stb.

Szép virág, már elplántáltunk,
Kertész Jézusnak ajánlunk,
Angyalok közzé számlálunk,
Minthogy angyalnak találunk.
Miértünk is, szép virágszál,
Jézus előtt illatozzál.

RIMAY JÁNOS.

Szül. 1564 körül, kitünő classicai míveltséget nyert. 1587 Bátori István országbíró pártfogoltja, később Bocskai István erdélyi fejedelem fő udvarnoka, ennek halála után II. Mátyás kir. s viszont ennek halála után Bethlen Gábor erd. fejedelem szolgálatába lépett, s magát több diplomatai küldetésekben, különösen a portánál, kitüntette. Betegessége miatt 1628-ban Nógrádba, alsó-sztregovai ősi jószágára visszavonúlt, hol 1631. elhúnyt. „Istenes Éneki" neki nagy hírt szereztek, némelyek a kathol. énekgyűjteményekbe is átmentek, bár tanköltemények azoknál jobbak. Egyéb munkái, mint az 1595-ki török háború verses krónikája, státusiratai, kettős konstantinápolyi útja stb elvesztek; fenvannak, de kiadatlanúl, számos levelei, egy magyar imakönyve s deák versei. —

65. sz. *Bizodalom istenben.*

Kinek tegyek panaszt,
Úristen, nem tudom;
Sokféle kísértet
Mindenfelől mint nyom.
Búbánat másfelől
Mindennap rángat s von,
Csendességem, nyugtom
Nincsen sem künn sem honn.

Embert segítségre
Hozzám nem hívhatok,
Mert ezen igában
Kitkit lenni látok:
Rakva mindeneknek
Bűnnyalábbal hátok,
Kik közzűl sokakat
Meg is öl fojt átok.

Tekivüled nincs itt
Senki vigasztaló,
Irgalmad bizonyos,
Segítséged való;
Természeted pedig
Kegyességre hajló,
Nem víjsz s tusakodol
Azzal aki gyarló.

Engem is, omló port
És kezednek hamvát,
Sok kísértetemben
Segéllj s gyámolgass hát,
Hogy hitivel minden
Bízhassa magát rád,
Aki engem tőled
Segélltnek lenni lát.

Reád támaszkodom
Teljes reménységgel,
Cselekedjél velem
Nagy kegyelmességgel;
Sujtoljad elmémet
Bár keserűséggel,
Csak ebből lelkemet
Áldd meg idvességgel.

66. sz. *Lelki vigasztalás.*

Legyen jó idő csak,
Fecske száll házamra.
Nincs oldhatatlan nyűg
Vetve nyavalyámra.
Ha gondja istennek
Csak egy szál hajamra,
Inkább gondja vagyon
Lelkemre s magamra.

Hát miért ostoroz
S próbákkal mért sebhít?
Mert senkit magához
Kereszt nélkül nem hítt.
Fia is e földön
Sok kisértettel víjt,
S úgy szerzett lekünknek
Jó örömmondó hírt.

Eső, száraz földnek
Mit árt, ha meghinti?
Soványságát hó is
Mert csak kövéríti:
Így isten vesszeje
Lelkünket enyhíti,
Mint aranyat a tűz
Lángjával szépíti.

S mint setét mutatja
Tűznek szép világát,
Tereh alatt viszi
Pálmafa fel ágát:
Így lelkünk sujtással
Toldja okosságát,
S kereszt is viseli
Lelkünk boldogságát.

No hát, én lelkem, tűrj,
S tanulj reménleni,
Hogy tudhass uradtól
Sok jót érdemleni:
Mert mint köd után szép
Szokott a Nap lenni,
Rajtad is, búd után,
Jód úgy fog fényleni.

Kegyes isten, kinek
Nagy hatalma felnőtt,
S irgalma oszlopa
Tövből még ki nem dőtt:
Vigasztald lelkemet,
Ki búban forrott s főtt:
Küldd el is fecskédet:
Hadd lássak jó időt.

A 33. és 34. §-hoz.

BENICZKY PÉTER.

Beniczky Ferenc váci főkapitány és szentelt vitéz fia, maga is szentelt vitéz, született 1603. Kitünő müveltségét leginkább magán szorgalom útján szerzette meg. 1656 és 1664 közt halt meg.

17. sz. *Penitenciára indult szív könyörgései.*

Jaj fülem, csendülő,
Mint réz tárgy pendülő:
Rettentő hirem jutott!
Szivemet rút féreg
Rágja, mint a méreg
Mely épségembe rontott.
A sok bünvádolás,
Ez a lelki romlás
Minden jóktól megfosztott.

Ördögi kisztetés
S gonosz okkeresés
Miatt szintén bódúltam;
Reménségem fogyott
S kétségem rám omlott,
Árvaságra szorúltam.
Mint víz jeges zaja,
Hogy partot szaggatja,
Én is olylyá jutottam.

Mint bagoly oduban,
Rejtezem gunyóban [1]),

[1]) Gunyhóban.

Rettegek álomtól is ;
Ha valami zördül,
Minden tagom pezsdül,
Félek árnyékomtól is ;
Mintha föld elnyelne,
S tenger habja verne,
Tébolyodom széltől is.

Gondolatom kever [2])
Mint egy habzó tenger,
Csak nyavalyog életem ;
Elmém komorodott,
Lelkem szomorodott,
Mert jól érzi elestem.
Rothadt fekélyekkel
S fene-ötte sebbel
Rakva szivem és testem.

Uram ! ki alkottál,
Világot fundáltál,
Mit nem cselekedhetel !
Holtakat éleszthetsz,
S elevent elveszthetsz,
Mély pokolra is vethetsz :
Viszontag életre
Mennyei örömre
Hozzád térőket vihetsz.

Tiszta itéleted
S igaz büntetésed
Vethet, uram, pokolra ;
Atyáim rútsága,
S magam gonoszsága
Méltán ejt kárhozatra :
De azzal el nem vész
Irgalmad, hogyha nézsz
Szél-kergette polyvádra.

Te vagy az igaz út,
Csak teáltalad jut
Minden a boldogságra ;
Intézd lépésimet,
Tudjam ösvényedet,
Ne menjek az halálra !

[2]) Kevereg, hánykódik.

Nálad nélkül semmi
Minden, indúl veszni,
Eshetik kárhozatra.

De mint cselekedjem,
Kedved miként nyerjem,
Kedvedbe mi ejthetne ?
Szívemet lámpásúl,
Véremet olajúl
Égetném, ha lehetne ;
Adnám szerelmedért,
S áldoznám vétkemért,
Csak kedved segítene !

Barmok áldozatja,
Azok füstillatja,
Tudom, nem kell tenéked ;
Mert ha az kellene,
Becsülne, tisztelne
Szívem azzal is téged ;
Te ajándékidból,
Marhám javaiból
Tüzre raknám előtted.

E füstölgő csepűt,
Mint gazdag méhköpüt
Bémutatnám jó kedvvel ;
Tudom, nézsz szándékra,
Nem az ajándékra,
Látod, ki van mi szívvel :
Mert hozzád térőket,
S kegyelem-kérőket
Nem kergeted el tőled.

---

68. sz. *Útra indúlva.*

Szarándokságimat
S minden útaimat
Igazgató istenem,
Mennyek, földnek ura !
Im látod : utamra
Indulok : légy vezérem !
Menésem szükséges,
Térésem kétséges :
Azért nevedben kezdem.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Légy vigasztalásom,
Élesztő árnyékom
Valahová fordulok.
Esős, hév üdőben
S fergeteg szélvészben
Légy hajlékom hol járok :
Ahoz nyugodalmom,
Erős bátorságom,
Aholott megmaradok.

Ha veszedelem ér,
Ellenség hozzám fér,
Légy énnékem oltalmom,
Szerencsétlenségben,
Akarmi igyemben
Légy megtartó istápom,
Bágyadt fáradságban
És nyugovásimban
Békeséges sátorom.

Gonosz társaságtól
És ragadozástól
Te félelmed elvonjon,
Barátom kárára,
Erőszak-húzásra
Haragod ne bocsásson,
Hanem igaz útra
És akaratodra
Kegyelmed igazgasson.

Ábrahám, földébül,
Kaldeus, tüzébül,
Indúlt, uram, egy szódra,
Útját igazgattad,
Sok jókkal áldottad,
Hite fordúlt valóra ;
Jákob hogy bujdosott,
Bátyja elöl futott,
Nem bocsátád prédára.

Az ifjú Tóbiást
Megmentéd nyavalyást
Ördög Azmodeustul,
Ráfael angyallal,
Ily szép társasággal
Indíták ki házából ;
Három szent királynak
Mutattál útjoknak
Csillagot kalauzúl.

Most is nem rövidebb,
De, uram, ér küljebb
A te régi hatalmad.
Ha tetszik, meg'arthatsz,
És vissza is hozhatsz,
Mert nagy a te irgalmad.
Noha nem Tóbiás,
De bűnös nyavalyás
Vagyok, aminthogy tudhatd.

Hogy ezen testi jó
Légyen mint víz folyó,
Essék dicsiretedre,
Hozzám kegyelmedet
És megtérésemet
Írjam emlékezetre,
Szerencsés útamért
S visszatérésemért
Okot adjak beszédre.

Hogy útra indulék,
Szárnyán egy sast láték :
Okot vék[3]) verseimre :
Szerencsés menése
S bátor repülése
Indított reménségre,
Hogy az egek ura
Meg visszahoz Lócra
Neve dicsiretire.

69. sz. *A Példabeszédekből.*

1.

Adott jót felejtsed,
S panaszban ne ejtsed,
Ha kinek jóval voltál ;
Elvött jórul pedig
Emlekezzél holtig
S háladás-mutatással :
Ha adsz : adj jó szívvel,
Ha kérsz : vedd jó kedvvel,
Hogy meg ne utáltassál.

[3]) Vevék.

2.

A szép csorgó forrás
Szemnek kedvés látás,
Az elmét újíttatja ;
Szép gyönyörű pázsit,
Mely ezer kedvet nyit,
A szemet hizlaltatja :
De igaz barátság
S megrögzött társaság
Életet hosszabbítja.

3.

Soha nagy titkodat,
Titkos szándékodat
Ne jelentsd meg senkinek.
Mihelyt kijelented,
Azonnal leköttед
Szabadságát éltednek :
Lészesz annak rabja,
Ki titkodat tudja,
Kell szolgálnod kedvének.

A 35. §-hoz.

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS.

Életét l. az Irodalomtörténet 70, 71. ll. — A *Zrínyiász* három nagy részre oszlik : az első (I—IV. én.) a készületeket, a második (V—XIII. én.) a mese derekát, a harmadik (XIV. XV. én.) annak kifejlését tartalmazza. A mese, fő vonásaiban, ez. Isten a magyar nép erkölcsi süllyedésén haragra gyúlván, s büntetőjéül a törököket rendelvén, indításából Szulimán hadjáratot intéz Magyarország ellen, melynek készületei leiratnak (I. én.). Arszlán budai basa, szultánjának kezére dolgozandó, megszállja Palotát, de visszaveretik. Szulimán jötténeк hírére Zrínyi felajánlja imájában életét a keresztyénségért, s isten szózata tudatja vele dicső halálát s üdvezülését (II. én.). Szulimán Egert tűzi ki támadása céljául ; azonban a megvert Arszlán helyébe rendelt boszniai basa Musztafa tartományába küldött Mehmed, útjában megállapodik Siklós alatt, s itt nyílt mezőn táborozván, a szemes Zrínyi Szigetből rátör, megveri (III. én.), s diadalmasan visszatér. E vereség híre bosszúra gerjeszti Szulimánt, s azért tervét megváltoztatván, egész erejével Sziget ellen fordúl (IV. én.). Ez az első rész. — Zrínyi értesülvén az ellenség szándékáról, erélyes védelemre készül, hadának, valamint neki viszont ez, kitűrést és hűséget esküszik, a királyt pedig fia György által értesíti a veszedelemről (V. én.). A várt felkérető Szultánnak tagadó választ ad, s annak előhadát az Almás patak mellett megveri (VI. én.), mire Szulimán Sziget alá érkezik (VII. én.), hadi tanácsot tart, s a vár ágyúztatását rendeli el (VIII. én.). Most Zrínyi cseltámadást tervez Deli Viddal, melynek védelme alatt, segédhad sürgetése végett, követet szöktethessen a királyhoz ; Radivoj és Juranics ajánlkoznak a vállalatra, mely közben több törököt és tatárt megölnek, de magok is áldozatúl esnek (IX. én.). A török ágyúk tüze miatt Zrínyi kénytelen a városból el, s be a várba vonúlni egész erejével. Következik az ostrom, melyet Zrínyi személyes vezérlete alatt visszaver (X. én.). Most a szerecsen Demirhám már második párbajra hívja ki Deli Vidot, kinek Hamviván megöléseért az almási csatában bosszút esküdött volt. Az előleges megegyezés ellenére, hanyatló ura védelmére siet hadosztályával a szerecsen Amirassen, mire a Vid kis csapatja is támad. Erre Zrínyi a magyarok megsegítésére kirohan, s az ellent pusztítja (XI. én.). Ezek után a sokszoros veszteségek és számos vezérei eleste miatt elcsüggedett török tábor felzendül, és Delimán tatár khánnak, ki Szulimán vejének megölése miatt, annak haragja elől elvonúlt, visszahivatását készül a császártól követelni ; ez, megelőzendő népe kivánságát, a khánt kegyével és leányával megkinálja, de az, Kumilla hirtelen halálán megdühödve, fájdalmát keresztyén vérbe fojtani indúl (XII. én.). A szultán elbúsúlva nem boldogúlhatásán, újabb hadi tanácsban Szigetet elhagyni határozza ; de ép ekkor elfogatik Zrínyi galambpostája, melyből a várbeliek vég szükségét megértvén, ismét felbátorodik, s általános ostromot rendel (XIII. én.). — Ekép megérlelődvén a dolog, a harmadik rész a kifejlést hozza. Alderán bűvész felvarázsolja az

ördögöt ennek egész hadával, s ezzel támogatja az éjjeli ostromot, melyben a külső vár is elesvén, Zrínyi utolsó ötszáz vitézével a fellegvárba szorúl, hol az ellenség tüzétől szinte nem levén maradása, a külső várpiacra kirohan, s a törökökben hatalmasan pusztít. E közben megy végbe Demirhám és Vid utolsó párbajok, melyben mind a két hős elvész (XIV. én.). Most isten a nevéért híven harcolókat dicsőítendő, Gábriel arkangyalt küldi le az angyalok legiójával, ki Alderán ördögeit szétűzvén, Zrínyi kiront, Delimántot a császárt ön kezeivel megöli, végre vitézeivel elsvén, mindnyájok lelkei Gábriel angyalai által isten elébe vitetvén, mártiromságok megkoronáztatik (XV. én.). — Ez nagyjában a mese folyamata, melynek vázolása mellett a tanár, használva azokat is, mik a Zrínyiászról másutt („A Magyar Költészet Történetében, és Arany János által a Budap. Szemlében) mondattak, a szerkezetre, az epizódok okai s beszövésök művészetére, úgy a jellemek és csataképek magyarázatára kiereszkedvén, jó alkalmat talál egyszersmind az epos elméletéről a szükségeseket előadni. — A mutatványok felolvasásánál, névszerint a 70. számnál, a török énekes apród dalánál, azon művészi célt emelheti ki, mely a költőt annak beszövésére határozta; a 71. számnál a siklósi csata előadásában a szemlélhetőséget, a 72. számnál a két barát kalandja szépségeit, használva, ha tetszik, ezek mellett is, miket az imént idézett könyvben érintettem.

70. sz. *Török apród éneke.*

(Zrínyiász, III. 30—40 vsz.).

De az étel után egy szép török gyermek
Ura hagyásából az házba belépék,
Szép gyöngyházos tassán[1]) kezében tündöklék,
Fejét betekerte gyenge patyolatvég.

Az egyik válláról szép bársony kaftánját
Lebocsátá, kezdé igazgatni kobzát;
Ablak felé üle öszvehajtván lábát,
Így kobza szavával nyitá hangos torkát:

„Miért panaszkodjam, Szerencse, ellened,
Ha bővited mindennap én örömemet?
Nem szakadsz el tülem, azmint vagyon hired,
Hogy állhatatlanságban van minden kedved.

Kikeletkor áldasz az szép zöld erdővel,
Szerelmes fülemile éneklésével,
Égi madaraknak sok külömbségével,
Víz lassú zúgással[2]), széllengedezéssel.

Nem irígyled nékem az én egyesemet[3]),
Inkább hozzá segétsz: szeressen engemet;
Soha el nem vészed az én víg kedvemet,
Neveled óránként gyönyörűségemet.

Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet,
Szép cyprusárnyékokat, hűvös szeleket,
Gyönge tűvel varrott szép sátorernyőket,
Szomjuság megoltó jó szagos vizeket.

Őszszel sok gyümölcscsel, citrommal, turuncscsal[4])
Ajándékozsz bőven szép pomagranáttal;
Erdőn vadat nem hadsz, mert nékem azokkal
Bőven kedveskedel, és jó madarakkal.

De télen, azmikor minden panaszkodik,
Akkor az én szüvem inkább gyönyörködik;
Erős fergetegen szüvem nem aggódik,
Mert szép lángos tűznél testem melegedik.

És vagyon császáromnál nagy tisztességem:
Mindenek között vagyon nagy böcsületem;
El nem fogyhat soha az én sok értékem,
Van jó lovam, éles szablyám, szép szerelmem.

De kötve vagy, Szerencse, az én lábomhoz.
Mert elfuttál volna eddig gonoszomhoz,
Ha volnál szabadon; de rám gonoszt nem hozsz,
Mert kötve vagy, Szerencse, az én lábomhoz.“

Így szóla a gyermek.

[1]) Koboz. — [2]) Lassú víz zúgásával.— [3]) Egyetlenemet.

[4]) Narancscsal.

71. sz. *A siklósi csata.*

(Zr. III. 40—117. vsz.).

. . . . . De nagy szigeti bán
Mehmet jüvetelét póroktól meghallván,
Nem kérkedik világgal[5]), más gondokban van,
Jó vitézeket mindjárt öszvehivatván.

Nyolc száz lovast válogat, ezer gyalogot;
Ezekkel gondolja visz végben nagy dolgot.
Jó vitéz lovára maga is fölugrott,
Maga szép szolgáihoz oztán így szólott:

„Vitézek, nem szükség néktek sokat szóljak,
És hogy én tinéktek bátorságot adjak;
Mindenitek olyan: egy országos hadnak
Tudna parancsolni, s szüvet adni másnak.

Emlekezzetek meg sok vitézségtekről,
Nagy erős próbátokról, szép híretekről;
Cselekedjék minden most is oly serényűl,
Azmint eddig cselekedtetek vitézül.

Ahon! az pogány nép ül bízvást Siklósnál,
Boszna felé indúlt huszonhat zászlóval,
Nem fél keresztyéntül; beszélli fölszóval,
Hogy siklósi mezőn mi szégyenünkre hál.

Azért, én vitézim, minden szót fogadjon,
Senkit az nagy bátorság el ne ragadjon,
Minden hadnagyá'ól és éntőlem várjon[6]),
Hogy talán közünkben zúrzavart ne hozzon.

És noha Mehmetnek van tudatlan népe,
És véres kardot nem látott basa szeme;
De mi úgy gondoljuk mintha legjobb lenne,
Minket bizodalom mert rajta vesztene.

No már, én jó szolgáim, bátran indúljunk,
Urunk Jézus nevét háromszor kiáltsuk,
Az pogány ebektül mi semmit ne tartsunk,
Mert isten mi vezérünk s kemény paizsunk."

Így indulának el körösztény vitézek
Együtt Zríni gróffal, szép zászlós seregek;
Délután az óra már ütött kettőt meg;
Lobognak az zászlók, fénylenek fegyverek.

De Siklósig ez éjjel nem mehetének,
Hajnal-hasadásban nem messzi érének,
Ahon az törökök táborban hevernek,
De menni akarnak, mert immár nyergelnek.

Egy mély és hosszú völgy fekszik tábor mellett,
Csaknem az vár éri egyik szélső végét,
Az másik peniglen arra, merre Sziget
Fekszik, és tart éppen egy fertály mérföldet.

Szigeti kapitány minden hadaival
Az völgyen felmene okos rendtartással,
Az vigyázó hallik bástyáról mint szólal,
De az keresztyének vannak hallgatással.

Völgynek másik részén száz lovas maradott.
Ezek mihent derekassan megvirradott,
Csendeszen ballagván mutaták magokat,
Török tábora felé tarták utokat.

Jól megláták őket az török seregek,
De azt vélik vala hogy pécsi vitézek,
És hogy az basához késérőül jönnek,
Azért ők ezektül semmit nem félének.

De gyorsan szüvökből az kétség kiesék,
Mert kard miátt ottan sok török leesék,
Sokat ez kicsin csoport ottan nem késék,
Ők visszaszáguldva nyomra sietének.

Rikoltás kiáltás esék az táborban,
Azt tudnád ördögök ugatnak pokolban.
Felrözzent az basa, nem késik sátorban,
Jó lovára ugrik fegyveres páncérban.

---

[5]) Nem hetvenkedik nagy szavakkal. — [6]) Parancsot.

„Ihon már vitézek, így szól töröknek,
Kit ohajtva vártunk, ezeknek ebeknek
Vérekben megfesthetjük vitéz kezünket,
Ihon már az üdő, legyetek emberek.

Hiszem tolvaj gazok, mit csináltak rajtunk!
Ide mertek jönni hon az mi dondárunk,
Majdan jutalmokat érdemre megadjuk.
Csak gyorsan utánnok lovakon szágoldjunk.“

Ezeket megmondván maga kirobbana,
Kezében pörögvén egy szép tollas csida.
Utánna az dondár, futhat kinek lova;
Csak az basa fia nem igen szágulda.

Ötszáz lovast tartott magánál meg Rézmán,
Ez volt neve fiának, s jára lassabban.
Volt okossabb is ez, noha ifiantan
Kelle veszni szegénynek más bolondságán.

Meddig Mehmet azokat héában űzé,
Addig vitéz Zríni az lesbül kijöve,
És basa táboráig bízvást elmene,
Mert senki nem állhatott ottan ellene.

Vitézeket mind együtt csoportban tartá;
Török táboron kapdosni nem bocsátá,
Lassan török után renddel ballagtata.
Siklóstul tábortul öket kiszorítá.

Rézmán észbevette keresztény dondárát,
Ott átkozni kezdé atyja bolondságát;
Zrínire emberül térítő zászlóját,
Atyjának izené nehéz állapatját.

Legelsőben Rézmán Frank Andrást lováról
Csidával leveré, s kirántá torkábul.
Lelke kiment előbb ő meleg testébül,
Hogysem maga földre esett lágy nyergébül.

Csillag György zászlóval mellette áll vala,
Rézmán nagy csidájához erőssen csapa,
Kemény somfa csidát által nem vághatá,
Magától is az csapást nem taszíthatá.

Györgynek mellyén páncér, de az sem tarthatá,
Mert erős Rézmán szüvén általtaszítá.
Dárdájával együtt életét kirántá,
Esék le zászlóstul Csillag György hanyattá.

Csakhamar Sólymosit azután leveré,
Tolnai Dömötört szablyával megölé;
Vitéz Sárkány Györgynek otttan fejét vévé,
Ifiu Jurcsicsnak életét elvévé.

Rézmán így viselé magát szablyájával!
De Farkasics Péter erős pallosával
Nem cselekedik kevesebbet Rézmánnál,
Mert miatta meghal aga Mehmet Butal.

Juszup-Oda basát az földre teríté,
Kurtot egy csapással az földre leveré.
Te is ártatlanúl megholtál mellette,
Jazichi Ahmet, mert kemény seb levete.

Iszonyú vérontást nem számlálhatom meg,
Kit ketten mivelnek, Farkasics, Rézmán bég.
Mint az eleven tűz valamerre mennek,
Mindenütt holttestek halomban hevernek.

Mindennek vagyon már szemén ellensége,
Török és keresztény öszve van keverve,
Halók jajgatása, élők serénysége
Nagy porral kevereg együtt magas égbe.

Messziről meglátá horvátországi bán
Mint bánik népével megdühödött Rézmán.
Lovát sarkanyúval megindítá bátrán,
Azhon immár népe csaknem futásban van.

Így mond: „Hová futtok, ti vitéz emberek?
Nézzétek kicsodák kik titeket űznek.
Tehát ennyi keresztényt egy török gyermek
Megfutamtat mezőben.

Siklós várában-é ti akartok futni?
Itt akarjátok-é uratokat hadni?
De azki engemet tog bátrán követni,
Neki győzedelmet majd fogok mutatni."

Így szóla, s nem többet. Rézmánra szágulda,
Annak is még kezében van kemény dárda.
Mikor az jó Zrínihez közeljebb juta,
Nagy erővel merészséggel reá hajtá.

Kemény vasas paizs az hajtást megtartá,
De az vasa paizst ugyan általjárá;
De belől páncéron által nem járhatá;
Zríni éles pallosával Rézmánhoz csapa.

Meg nem tartá aztot az acélos páncér.
Kiomlék Rézmánnak vállábul piros vér;
Mindazáltal az vitéz török meg nem tér,
Hanem karddal ismég Zrínihez csapni mér

Azonban Mehmet is messziről érkezék
Látja miben vagyon az fia Rézmán bég:
Hogyha nem érkezik hamar az segítség,
Ezennel egy fia élténck lészen vég.

Mint magas hegyekből leszállott kűszikla
Kinek sohun nem lehet nagy tartalékja,
Nagy sebességgel dűl, s álló fákat rontja,
Bont, tör, merre gördül, és semmi sem tartja

Úgy Mehmet fiának látván veszedelmét
Valakit hon talál, elvészi életét:
Öl, vág, ront és szaggat azki menetelét
Tartóztatni akarja, ő sietését.

De mikor oda jün, fiát halva látja.
Gondold meg, szüvének vagyon-é bánatja?
Mint az fene tigris kölkét halni látja,
Hállóját vadásznak s magát is szaggatja.

Igy mond jó Zríninek: „Avagy te engemet
Fiam mellé tészesz s elviszed fejemet;
Avagy én ezentül kiontom véredet,
S elevenen megrágom kemény szüvedet."

Együtt ilyen szókkal az nagy grófhoz csapa,
Melyért kemény sisakja ketté szakada,
És ha basa kardja meg nem fordúl vala,
Az lett volna Zríninek végső órája.

Az isten angyala az csapást megtartá,
Az Mehmet kezében szablyát megfordítá,
Gyorsan az kölcsönért kölcsönt megfordítá,
Mert kardjával együtt jobb kezét elcsapá.

Lovastul kemény földre Mehmet leesék,
Vitéz Zríni utánna gyorsan leugrék:
„Mehmet! rosszúl torlod meg fiad veszését,
Ezentől késérni fogod fiad lelkét.

De ne félj, meg nem halsz nagy dicséret nélkül,
Mert lá megölettél Zríninek kezétül."
Így mondván kibocsátá lelkét testébül,
Mert elválék feje kegyetlen mellyétül.

Mehmet basa halálán megijedének
Az egész seregbéli török vitézek.
Már zászlóstul együtt futni készülének,
Mikor őket megtartá pécsi olajbég[1]).

Törököknek hangos torokkal így szóla:
„Elveszett ama jó vitéz Mehmet basa,
Mí penig szaladunk: ez lesz megtorlása
Ő vitéz vérének, serege futása?

Mely világ szegletin ti akartok élni?
Micsodás emberek eleiben menni?
Holt uratok mellől ha fogtok szaladni,
És testét fiával akarjátok hadni.

Ah ne lásson az ég soha ilyen dolgot,
Hogy ilyen kár után török adjon hátat!
De tí futástokban is nem láttok hasznot,
Hanem hogy vérünkkel fessük kaur kardot.

Egy reménysége van meggyőzetteknek,
Hogy semmi győzödelmet ne reményljenek.

---

[1]) Lovasosztály feje.

Nem jobb-é tisztességgel halni embernek,
Hogysem szemén élni szégyennel mindennek.

Én, én, ha az ti győzhetetlen szüvetek
Annyit mér, azmennyit mivelhet kezetek,
Én leszek dicséretre vivő vezértök,
Avagy megmaradandó hírrel halok meg."

Így mondván ragada erős kemény dárdát,
Letaszítá lórul halva Markó Szilát,
Azután Tót Bencét, és egy gyalog vajdát,
Cserei Pálnak is megsérté az vállát.

Nem tarthatja magát lovon Cserei Pál,
Akaratja nélkül az kemény földre száll;
Ibrahim olajbég már feje fölött áll,
Könyörgeni kezde sebes Cserei Pál:
(vagyok,
„Vitéz ember, ne bánts, mert jó rabod
Még ezüst arany pénzt magamért adok;
Én Zríni Miklósnak fő embere vagyok:
Nem sokáig vasat tenálad viselek."

Kegyetlenül Ibrahim megmosolyodék,
Monda: „Nem gyönyörködöm az te pénzedben:
Add otthon fiaidnak és gyermekidnek,
Nélkül nem szükös tárházam, ha élek.

Tülem kegyelmet kérsz: Zríni elbontotta,
Nert kérését Rézmánnak meg nem hallotta;
A vitéz basát is az földön levágta,
Nért Zríni öl meg téged, ravasz róka."

Pál végső óráján igen megbusúla,
Gyetlen olajbégnek földrül így szóla:
Am légyen ez nékem legutolsó óra;
A te életed életemnek lesz árra.

Nem sokáig kérkedni fogsz halálommal;
Am messzi vár téged is kegyetlen halál,
Y erős kéz miátt lelked pokolban száll;
Gem pedig mennyország vár kívánsággal."

Nevet kegyetlen bég: akkor hozzá vága,
Kor Pál még többet is szólni akara,
Az éles szablyával gégéjét elcsapá,
Életét és szavát egyszersmind szakasztá.

Együtt az csapással eztet mondja vala:
„Az én jövendőmet csak jó isten tudja.
Halj meg te azonban, s mondjad mennyországban,
Ibrahim olajbég hogy mégyen pokolban."

Másfelől Farkasics mint sívó oroszlány
Pogány török testet magas halomban hány.
Megholt őmiatta Durlik aga, Rézmán,
Basa Kihája is fekszik földet rágván.

Adaték őnéki tágos és széles út,
Mert minden előtte azmerre lehet fut,
Nem külömben mikor kilövik az álgyút,
Csinál széles nyílást, azmíg helyére jut.

Csak te magad nem futsz, nagy óriás Rahmat,
Farkasicsra bátran hozod nagy botodat.
Régen Rahmat elhatta az maga lovát;
Gyalog, mint egy torony, hordozza nagy botját.

Heában, Farkasics, megvárnod ezt kardal,
Nem árthatsz őnéki kemény pallosoddal,
És, hogyha el nem ejted eztet puskáddal,
Vagy maga terhével lever, vagy nagy bottal.

Ottan legelőször puskához ragada
Az vitéz Farkasics, Rahmatra irányza.
Nem ijede Rahmat, de nagy bátran monda:
„Félénk eb, messziről látni akarsz halva?

Bár pattantyúst oltalmadra hozz magadnak,
Nem árthatsz te aval ennek az Rahmatnak,
Bár tűzzel állj ellen én buzogányomnak,
De étke lészsz ebeknek és az hollóknak."

Ottan az Farkasics nagy mellyében löve,
De magas óriás evel el nem űűle.
Bottal Farkasicsnak az fejét megüté,
Félholtan lova mellé földre teríté.

Magát is Farkasicsra esni bocsátá,
Mert seb miátt lábon tovább nem állhata ;
Átkozódván magából lelkét bocsátá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

Nincs már tartalékja Zríni seregének,
Mert futnak előtte az török vitézek,
De ihon jün gyalog kegyetlen olajbég ;
Nem akar elfutni, de akar halni még.

Sisaknak csak az fele vagyon fejében,
Az többi mind eltörött sok ütközetben,
Szablyája eltörött, csak fele kezében,
Maga lustos porban és keresztény vérben.

Száz lik van paizsán, száz kópjadarabok,
Most már környülvették az egész gyalogok ;
De mint küsziklának nem ártanak habok,
Úgy semmit nem tehetnek bégnek gyalogok.

De mihent Zríni Miklós eztet meglátá,
Lovon gyorsasággal oda száguldata,
Vitéz olajbéget bántani nem adta,
Mert nagy vitézségét maga is csudálta.

Így szóla Zríni : „Add meg, vitéz, magadat,
Eléggé mutattad már vitéz voltodat,
Kiért nem kívánom én is halálodat :
Vagyok Zríni, ne szégyenld megadásodat.“

Ottan karddarabját az bég elhajítá ;
Zríni nevére szüvét mert meglágyítá.
Az jó grófnak térdéhez ily szóval futa :
„Uram, te nevedre bég magát megadta.

Higyjed, hogy senkinek én másnak magamat
Meg nem adtam volna, míg bírnám karomat,
Mert vitéz olajbégnek mondom magamat.
Én szép Pécsen tartom mostan lakásomat.“

Ezután az nagy bán trombitát fújata,
Maga szép seregét mind összehivatá,
Mert az szép Nap is már lovait elhajtá,
Oceánum tengerben mert beusztata.

Basa táborában magáét szállítá,
Szorgos istrázsáit körüle jártatá,
Ott hált azon éjjel. Mi volt másodnapra,
Azt bízom negyedik rész historiámra.

---

72. sz. *Radivoj és Juranics halálok.*

(Zs. XI. én. 15—95. vsz.).

Erős Radivojon rendi istrázsának
Vala, és mellette Juranics vajdának.
Ezek kapu fölött vigyázásban voltak.
Radivoj így szóla másik barátjának :

„Juranics vajda, édes vitéz barátom,
Nézd, mint gondolkodom, édes jobbik szárnyom !
Az mi urunkat nagy gondokban látom,
Mint magyar királynak törökrül hírt adjon?

Mindenütt jól tudom az kalauzságot,
Éjjel vihetek végben én ilyen dolgot.
Míg felkél, megvárom az szép holdvilágot ;
De előbb megmondom az úrnak ez dolgot.

Higyjed oly nagy merészség szállott szüvemben,
Az mineműt soha nem tudok éltemben.
Úgy tetszik, nappal is az török seregben
Kézzel magam nagy dolgot vihetnék végben.“

Mikor vajda Radivoj beszéll ilyeket,
Az másik vajdának fölgyújtá az szüvét.
Juranicstul azért lén ilyen felelet :
„„Hová hadnál, Radivoj, tehát engemet?

Egyedül ily veszedelemre magadat
Akarnád-é vetni, s itt hadni társodat,
Azmely szeret tégedet szintén mint magát?
Futsz, Radivoj, tűlem s én szüvemtül tahát?

Nem úgy én-e minap magamat viseltem,
Hogy rólam kétséget hagyjak te szüvedben?
Demirhám láttára barjaktárt[8]) megöltem;
Életével együtt zászlóját elvettem.

Noha nem első próbám volt az énnékem
Veled együtt nagyobbakat cselekedtem.
Éltemet halállal én is megcserélem,
Mikor hozzá adatik örök jó hírem.““

(isten,
Radivoj erre így: „Úgy hozzon meg
Édes vitéz barátom, jó szerencsésszen,
Soha én teróled nagy gondú elmémben
Ily vitéztelenséget nem éreztettem.

De gondolatomban ez forog énnékem:
Ha, azmint megszokta, Szerencse énvelem
Gonoszt cselekeszik, reménységem ellen,
S ád török kézben halva vagy elevenen!

Azért, vitéz társom, kivánom éltedet,
Légyen ki temesse el megholt testemet,
Vagy sarcon váltsa ki rabságos éltemet.
Vagy ifjabb, méltán hosszabbíts életedet.“

Nem hajol Juranics az ilyen beszédre,
Inkább mérgesedik ily hitegetésre,
És nevelkedik kedve nagyobb veszélyre;
Ilyen szép szók jüvének az ő nyelvére:

„„Te haszontalanúl hitegetsz engemet;
Soha meg nem lágyítod az én szüvemet;
Szállítson Szerencse minden veszedelmet
Én ifjú fejemre, de elmegyek veled.““

Így megyen két vajda Zríni eleiben,
Azhol Deli Viddal van beszéllgetésben.
Elől szól Radivoj: „Ne csudáld szüvedben,
Uram, hogy mi ketten jüttünk teelődben.

Láttuk az bástyákrul nagy esztelenségét
Az mi ellenségünknek, és henyélését.
Tegnap sok itallal terhelték fejeket;
Most bízvást alusznak, nem esmervén
minket.

Ha engeded, éljünk szerencsével mi
mast;
Ketten általmegyünk az táboron bízvást;
Hírt viszünk császárnak, mely Bécsben va-
gyon mast,
Micsodás ellenség van Sziget körül mast.

Én itt mind jól tudom körül az föld
csinját,
Arra megtanított untalan vadászat.
Megbujjuk mi lopva az török táborát:
Ád isten szerencsét, azki mindent adhat.“

Itten örömében Zríni könyvet hallat,
Megölelvén őket, az égben fölkiált:
„Oh hatalmas isten, ki veretsz hadakat,
Nem elegendőül téged nyelvem áldhat:

Nem akarsz elveszteni még szintén
minket,
Mivel adsz közinkben ily erős szüveket.
De mi elegendő lesz ti érdemetek,
Oh minden dicséretre méltó vitézek?

Halljátok, Radivoj s Juranics vitézek,
Azmit én igérek isten előtt nektek:
Ha szerencsésszen ezt ti véghez viszitek,
És én ellenségimtől mentté lehetek:

Mindenitek leszen részes én kincsemben;
Egy gazdag türkises kard, Radivoj, lészen
Tied, melyet én Mehmet basától nyertem,
Olyan lóra való fékkel egyetemben.

Juranicsnak adok szép arany sisakot,
Melyet Gyáfer éltével együtt elhagyott
Szép varasdi mezőn, hon atyja szaladott;
Mindeniknek ehez hat-hat száz aranyat.“

Így adnak választot az két vitéz vajda:
„Oh hatalmas vitéz, Szigetnek nagy ura,
Ajánlásod böcsüljük, de tedd máshova;
Nem ösztönöz adomány minket próbára:

De ád az jó hírnév nékünk erre szüvet,
Melyet irígy üdő tőlünk el nem vehet.

[8]) Zászlótartó.

Csak jó egészségben maradjon te fejed,
Mindenkor megtaláljuk nálad ezeket."

Mikor elereszté Zríni vitézeket,
Deli Vid az ajtón kikéséré őket,
Mindeneknek ada szép emlékezetet,
Aval ajándékozá az vitézeket.

Magáról elvévé, adá Radivojnak
Bőrét nagy arábiai oroszlánnak.
Melyet elvett testérül Abdus Elámnak
Életével együtt Singér bég fiának.

Szép aranynyal vert üngöt vörös atlacbul
Azután Deli Vid levévé magárul:
Ő ezt levonta szerecsen Hamvivánrul;
Juranics vajdának adá ajándékúl.

„Kivánom, szerencsésen ezt viseljétek,"
Így monda Deli Vid, de többi vitézek
Ki kardot, ki sisakot ada nekiek.
Fegyveressen oztán kapu felé mennek.

Vala oly órákban mikor minden állat
Legcsendeszebben magának nyugodalmat
Vesz; juhász, szántó aluszik kedves álmot,
Juhok mellett nyugszik kuasz, mely megfáradt.

Akkor az vitézek kimennek mindketten,
Híják segítségül Jehovát szüvökben,
Vannak bátorságban és nagy reménységben;
Mindenfelől vigyáznak nagy sötétségben.

Nem menének vártul igen messzi földre,
Látnak sok törököt az gyöpön heverve,
Gondolkodnak: menni volna legjobb merre,
Hon inkább az török eszben nem vehetné?

Bizony két vad farkashoz hasonlók ezek,
Mikor mindenfelé azok barmot néznek;
Mindenökre örömest ők elmennének;
Végre hon legtöbb ordít, arra ügetnek.

Radivoj Juranicsnak azt mondja titkon:
„Az nyomunkra vigyázz, édes vitéz társom·
Én elől csinálok utat, nagy-hatalmon,
Mert feküsznek törökék részegek ihon."

Ily szók után kevély Perviznek az nyakát
Testétül elvágá; ez magyar katonát
Semmire böcsüle, vélvén többnek magát
Hogysem tizenhárom keresztyén hatalmát.

Azután Rézmánnak ketté vágá mellyét
Ő borral elegyve okádja sok vérét.
Itt vitéz bég Zádi elveszté életét,
Megemészté szablya Kajtászt és Rechepet.

Valamerre megyen két vajda fegyverrel,
Fest sátort és földet bővön török vérrel,
Sok név nélkül való nép kard miátt hull el
Két vitéz kéz miátt mezőn szerte széllel.

Két táboron vágták már által magokat,
Még sem vészik eszekben szörnyű károkat
Az részeg törökök, bor miátt nem láthat
Akármely okos is; rossztul jót nem várhat.

Harmadik táborban, hon Szulimán fekszik,
Két vitéz oroszlány haraggal érkezik;
Apró sátorokat ők mind elkerülik;
Jönnek egyben azhol kadilesker[9]) fekszik.

Mit használt tenéked szentség, kadilesker?
Jövendőmondásod heában nem hever.
Amphiaraus is volt ily okos ember,
De megcsalatkozott tudományban egyszer.

Juranics karddal megy lassan ő ágyához,
Két kezével nyúla éles szablyájához,
Felemelvén csapá meztelen nyakához,
Legördül az feje az szép zöld pázsithoz.

Valaminut eszbe vé[10]) ezt az ő inasa,
Kiált: nem sokáig de lén kiáltása,
Ura után küldé Radivoj csapása
Szerencsétlen lelkét mélységes föld alá.

Kadilesker mellett egy aranyos szofrán[11])
Fekszik bársony vánkoson török alkorán.

---

[9]) Főpap. — [10]) Vevé. — [11]) Szőnyeg.

Ezt, jelért, Juranics, hogy volt ilyen próbán,
Magával elvivé, Radivoj így szólván :

„Véghez ment, Juranics, mi minden szándékunk,
Utat törökök közt magunknak csináltunk ;
De tovább szerencsével nem jó játszanunk ;
Jerünk ki közülök, nem jó itt mulatnunk."

Mindaddig kerülék az sok sátorokat,
Végre kimenének, azhol vége szakadt
Az széles tábornak ; Almás vize partját
Jobb kézre elhagyák, s nem nézik az utat.

Nem messzi tábortul háromezer tatár
Járja az istrázsát, s ott Idriz, zagatár[12]),
Vagyon személyével : ő köröskörül jár,
Hogy hátul kaurtul ne essék semmi kár.

Ezek eszbe vévék az két vitéz vajdát,
Azki előljáró, Kimszi ! Kimszi ![13]) kiált.
Már semmi reménységet egyik sem láthat ;
Mindenik erdő felé fut az mint futhat.

Már nem fél Radivoj, mert bement erdőbe,
De másik nem vala olyan gyors erőbe.
Eztet az tatárok vevék kerületbe, (ségbe.
Így hogy nem maradott semmi remény-

Radivoj visszanéz, s nem látja az társát :
Gondold meg az ő rettenetes bánatját.
Juranics ! Juranics ! sürü erdőn kiált,
De nem más csak echo néki bús választ ád.

„Juranics ! Juranics ! én hová hattalak ?
Micsodás ebeknek prédául adtalak ?
Hon keresselek már, és hon találjalak ?
Micsoda földhátán téged nyomozzalak ?"

Így búsúl s így kiált, s nyomra visszamegyen,
Hogy valamint Juranics nyomát esmérjen.
Lát nagy kiáltást hall, arra visszamegyen,
Látta Juranicsot, hogy török közt légyen.

Mit csináljon maga, s micsodás fegyverrel
Szerelmes társát török közül hozza el ?
Nem használ, ha maga rámegy személyével
Aval semmit társának, ha ottan vesz el.

Szép aranyos kézív az oldalán vala,
Melyet azon éjjel töröktül nyert vala ;
Ezt gyorsan puzdrábul nyíllal kiragadá,
Nyilat idegestül az füléhez vonyá.

Röpül az tollas nyíl, Sabaszot mellyébe
Találá, és megjárá szintén középbe.
Ő halva leesik társának ölébe ;
De társát másik nyíl találá bal fülbe.

Ott Juranics körül hat holt tatár fekszik ;
Ki miátt legyen ez, sohun nem tudatik.
Azonban Idríz vezér oda érkezik ;
Ő szeme láttára két tatár elesik.

Elbusúlt az vezér, nem látja, ki csinált
Sok vitézi között gyorsan ennyi halált.
Így mond Juranicsnak, kivonván szablyáját :
„Te fogsz mindnyájokért fizetni egy halált."

Nem tarthatja tovább Radivoj bánatját,
Oda rugaszkodik azhun látja társát.
„Engem ! engem, vitézek ! messzirül kiált,
Engem öljetek meg, nem az én társomat !

Én voltam az oka azok halálának ;
Én nagyobbik feje ennek az próbának.
Semmit nem mivelt ez, de nem is árthatnak
Ily gyermekek, mint ez, ily hatalmas hadnak."

De kegyetlen tatár annak vádolását
Füle mellett ereszti, s fejébe szablyát
Juranicsnak vágja ; ő leborúl hanyatt
S vérrel kiereszti lelke tisztaságát.

Leesik Juranics mint egy szép virágszál,
Kit kegyetlen munkás nagy vassal lekaszál ;
Avagy ha tövébül kidűl liliumszál,
Mely szép növésében tavaszi mezőn áll.

[12]) Dzsagatáj. — [13]) Ki vagy ?

Mint fene leopárd, ha elveszti kölkét,
S ha előtalálja vadászok seregét,
Rájok mérgét, fogát, rájok viszi körmét;
Dárdát halomban ront, s ott veszti életét:

Így dühös Radivoj ellenségre megyen,
Az nagy seregek közt Idrizt tartja szemen.
Sok száz fegyverütést magára fölvészen,
Nem gondol, társáért mert majd bosszút tészen.

Idrizt seregek közt immár megtalálta,
Egy csapásban ketté derekban szakasztá,
Maga is sebek miátt esék hanyattá,
Társa mellé lelkét istenhöz bocsátá.

Oh áldott, oh boldog, oh erős vitézek!
Ha mit az én magyar verseim tehetnek,
Soha ti dicséretre méltó híretek
Meg nem hal, míg folynak alá sebes vizek,

Míg az nap meg nem áll, míg az magyar nemzet
Karddal oltalmazza az keresztény hitet,
Élni fog nevetek; tí penig az istent
Örök boldogságban mostan dicséritek.

Azonban Deli Vid külső palotában
Az úr háza előtt esék mély álomban.
Csak oly fegyveressen sisakban páncérban
Ülve alszik vala egy széles ablakban.

Egyszersmind felugrék mint egy eszeveszett,
Az urához mene, és így szólni kezdett:
„Uram, minden reménység szüvembül esett;
Ihon az két vajda is mostan elveszett.“

Csudálva hallgatja jó Zríni ezeket,
És választúl adja okossan eztet:
„Miért hagyod sírnya te kemény szüvedet
Mint egy kis leányzó? tarts meg kenyveidet.

Nem illik tehozzád, sírj mint egy üdötlen,
Nem szállhat vitézre szerencse véletlen.
Gonoszt készen várnunk kell nékünk szüvünkben, (ben.
De nem csak egykor, hanem minden időnk-

Most már azon kérdezlek: te hon hallottad
Két erős vajdának kegyetlen halálát?“
Nem tarthatja Deli Vid de maga sírását,
Felel az urának ilyen okos szókat:

„Ne csudáld szüvemet, hogy keservessen sír,
Mert igen általverte az kegyetlen hír.
Nem mindenkor magával ember szüve bír,
Ha az tűle elvész, kit szerencse igér.

Elmém gondolatját hogy inkább enyhítsem
Előbb leültem vala egy zselyeszékben,
Alig húnytam vala be fáradott szemem,
Ihon vitéz Radivoj jüve előmben.

Olyan fegyveressen bizony űtet láttam,
Valamint magamtul mikor elbocsáttam;
De sok kemény sebben és bű vérhullásban;
Alig hogy ki légyen esmerhetni tudtam.

Száz helyen megnyitott az ő vitéz melylye,
És még annyi sebet hordoz vitéz feje.
Sisak, oroszlánybőr, mely őtet födözte,
Sok megaludt vérrel van beförtöztetve.

Hej, mely különb vala attul Radivojtul,
Ki Szigetben Abduláht hozta fiastul
Kötözve, mely hozott sok fegyvert prédáúl,
Melyet ő kezével nyert török pogánytul.

Hogy szólok őhozzá nékem tetszik vala:
„Ki bánt így teveled, oh te vitéz vajda?
Ezt az megaludt vért, mely tested csunyítja,
Kicsoda belőled fegyverrel ontotta?

Nem így várt tégedet szigeti kapitán,
Azki tefelőled van nagy gondolatban.
Szigeti sereg is nagy reménységben van,
Segítsége lészen vitézséged után.“

Ő penig ezekre énnékem nem felel
Semmit is, csak néz reám szomorú szemmel;

So'k ohajtás után végre horvát nyelvvel
Eztet mondja nékem nagy keserűséggel:

‚Míg isten akarta, Deli Vid, én éltem,
De keresztény hitért most halált szenvedtem
Juranicscsal együtt, s most elődben jüttem
Én meztelen lélek: töröknél van testem.

Semmit ne irtózzál, Deli Vid, éntülem;
Nem sok üdő múlván leszesz együtt velem,
Mert mártiromságot néked is az isten
Mind urastul együtt rendelt, s helyt az égben.

Ne feledkezzél el azért vitézségrül,
És ne is rettenj meg az pogány töröktül.
In erőt tenéked kérök az istentül.
Isten légyen veled, maradj meg vitézül.'

Így monda, s eltünék mint gyors szél előttem,
Mint egy könnyü árnyék az levegő égben.
Reában utánna futok, hogy öleljem,
Háromszor, de csak esék kezem semmiben."

---

3. sz. *Feszületre.*

Sírtál már eleget lám Ariannáért[1]),
Ogyattad könyvedet csak egy Violáért[2]),
Sak meg nem változtál, mint Byblis, semmiért[3]),
Ides Músám, fűért[4]) s rothandó[5]) eszközért.

Hídd ki most magadbul könyvedet[6]) nagy okért,
Áraszsz cataractát[7]) szemedbül méltóért,
Azért ki körösztfán függött bűneidért,
Azki istened volt, megholt váltságodért.

Hogy nézhetsz emberre, ember teremtője?
Így téged megcsúfolt ő hitetlensége,
Annyi sok vett jókért, mint tenger fövenye,
Mint latrot, mint tolvajt, feszíte körösztre!

Onnan is mutattad: igaz juhász voltál,
Veszett nyájod után magasrul vigyáztál,
Atyádnak vétkekért sokat imádkoztál,
És elfelejtkezni vétkünkről akartál.

Virágzott tested is halálos sebektül,
Ázott az szemed is igen bőv könyvektül,
Szájad megkeserült az mérges ecettül,
Bajt víttál, harcoltál halállal vitézül.

Vitézek istene, te függsz az körösztfán,
Ki győzedelmes vagy, s ezer sereged van.
Hun[8]) karod, fegyvered? hun vitézséged van?
Hun van angyali kar? hun istenséged van?

Héj, mert te ezeket mind fottig letetted,
Egy hatalmadat, nagy istenségedet;
Az emberi testet magadra fölvetted,
Azért hogy hullathasd érettünk véredet.

Azért hogy poklokban, láttad, merültünk volt,
Azért hogy mi lölkünk örökségre megholt,
Szállottál le égbül, azhun lakásod volt,
Függöttél körösztfán, azkinn tested megholt.

Oh te nagy Jehova, kegyelem forrása,
Kegyelmes Eloim[9]), nagy istennek fia,
Seregek istene, zsidóknak királya,
Alpha és omega[10]), és jók bizodalma!

---

[1]) Vonatkozás „Arianna (Ariadne) sírja" című költeményére. — [2]) Vonatkozás „Violához" és „Tityrus és Viola" című költeményeire. — [3]) Vonatkozás Byblisre, ki tvére Caunus iránti szenvedélye miatt a jászok által forrássá változtattatott által. [4]) Borostyánért. — [5]) Rothadandó, rothadékony. Hibás összevonás. — [6]) Könnyet.

[7]) Zuhatag. — [8]) Hol. — [9]) Elohim, Eloha: az istennek egyik héber neve, Jehovah helyett. — [10]) Mindennek eleje és vége.

Látod, mi érdemünk mint küvön hangyanyom,
Sok bűnünk peniglen mint levél az fákon,
Mint örvény tengeren és fövény az parton,
És mennyi madár jár levegőben szárnyon.

De mindezeknél is nagyobb te kegyelmed,
Annak vége nincsen, s azért bízunk benned;
Mi hasznod féreggel neked törvényközned,
Hatalmot mutatnod, és ránk fegyverkezned?

Száraz polyva ellen, azkit szél elhordoz,
Mutatod erődet, ha ránk haragot hozsz.
Nem illik az harag, uram, irgalmadhoz:
Nagyobb dücsőséget bennek kegyelem hoz.

Uram, nem miértünk, sem mi érdemünkért,
Hanem kegyelmezz meg magad irgalmáért;
Ne légyen heában hogy fiad ontott vért
Körösztfán miértünk, az mi váltságunkért!

GYÖNGYÖSI ISTVÁN.

Életét l. az Irodalomtörténet 73, 74. ll. — Első mutatványunk (74. sz.) „*Kemény János*“ II. könyvének I. részét hozza. Előre bocsátván a költő a béke üdvösléte leirását, mely alatt Keménynek és Lónyai Annának az I. könyvben festett ismerkedése szövődött, átmegy a béke megbomlásával (Lengyelországba fegyveres bevonúlást határozván II. Rákóci György fejdelem) a hadi készületek leirására, eléadja Lónyai Anna keservét jegyesétől elváltán, az eleinte bizonytalan, majd szomorú valóságú híreket a sereg sorsáról, s ezeknek Annára hatását. E töredékben Gyöngyösi ereje és gyengéi egyformán kimutathatók: amaz némely leiró és lyrai részletekben, képei, festői melléknevei, hasonlításai, ellentétes vonásaiban, dallamos verselése és szabályos nyelvében; ezek viszont lélekfestései elmosódó általánosságában, helyen-kivüli és túltengő mythologiai vonatkozásaiban és komoly mozzanatokban is érvénykedő játsziságában. — A 75. *szám* valamennyi leirásai legsikerültebbjét hozza, t. i. a Kemény lábbékói kovácslásaét. Látni hogy a költő, mint a gömöri vashámorok ismerője, tapasztalásból indúl ki, s mutatja mit tehet vala minden tekintetben, ha gazdagabb világnézettel bír.

74. sz. *Kemény fogsága.*

(Kemény János, II. könyv, I. rész).

Letette volt Márs is harcoló dárdáját,
Pallás is sisakját s tábori ruháját,
Olajfa-ágakkal fűzte bokrétáját,
Úgy viselte a szép békesség, tógáját.

Végben minden dolog csendesen mehetett,
Bacchus általagja nyertessen telhetett,
Ceres sarlója is kár nélkül metszhetett,
S bő takarmányibul nagy hasznot vehetett.

Tegzes Diána is sereg nympháival
Bátran múlatozott szép vadászatival;
Töltötte örömét ejtett vadaival,
Sebessítvén őket tollas nyilaival.

Músák a Parnasszust bátorsággal lakták,
Apolló leckéjét figyelmmel hallgatták,
Szép tudományokkal elméjek futtatták,
S azok közt magokat kedvessen múlatták.

Sok göblyeit az Pán szabadon jártatta,
Egy mezőrül másra kár nélkül hajtatta,
Nem lévén kóborlók senki nem bántotta,
Melybül esztendőnkint szép hasznát várhatta.

Neptúnus haszonnal halászta tavait,
Triptolemus bőven rakta asztagait,
Bízvást legeltette Tityrus juhait,
Aristeus vígan számlálta rajait.

Tavaszkor a Chlóris bátran kertészkedett,
Fáradsága után virágokat szedett,
Kikkel kedvesinek kedvvel kedveskedett,
Hadi veszélyektül nem félelmeskedett.

Ágyát bátorsággal Hymen is vetette,
Az új házasokat amelyre fektette,
Első örömökben kedvessen éltette,
Márs háborújától őket nem féltette.

Minden kereskedő s útazó bátran járt,
Szabados útja volt, nem félt hogy valljon kárt,
Váradozásából szép nyereséget várt,
Hasznával töltötte mind a telet s mind nyárt.

Arany üdő vala. De vassá kezd lenni,
Mávors is dárdáját fel akarja venni,
Készíti sisakját Pallás is feltenni,
Látván, hogy újonnan mezőre kell menni.

Omol a békesség, hadak kiáltatnak,
Kapa s szántóvas heverni hagyatnak,
Sin Ceres és Bacchus megszomoríttatnak,
Mert ez kenyér, amaz bor nélkül hagyatnak.

Szokott vadászatja múlik Diánának,
Hallván harsogását Márs trombitájának,
Annyi bátorságot nem igér magának,
Hogy most állja lesét erdők árnyékának.

Apolló is félben hagyja diktálását,
Változtatni kezdi a Músák szállását,
Vágítja Chlóris is a kertek járását,
Bátorságosb helyen rendeli lakását.

Itt hagyja Neptúnus halászó tanyáját,
Triptolemus futva hordja gabonáját,
Haladva kergeti Tityrus is nyáját,
Szvást Aristeus sem tölti tonnáját.

Pán göblyeinek nincs szabad legelése,
Puha Hymennek is délig heverése,
Az hadak hírére van eszek veszése,
Innét oda s onnét tovább költözése.

Félelmessé lészen a bátorságos út;
Felverett szekerén lát a kalmár sok bút,
Mindene prédára s káros zsákmányra jut,
Az ijedt szegénység egy helybül másban fut.

Hadi készületek mindenütt láttatnak,
Tábori eszközzel szekerek rakatnak,
Készíttetnek nyergek, lovak patkoltatnak,
Páncél, sisak, karvas, paizs forgattatnak.

Ki ezeken tisztít, ki kardot köszörül,
Némely munkálkodik sátorai körül,
Ez kopját egyenget, amaz puskát törül,
Ki kedvetlen készül, ki hogy elmegy örül.

Végre a jeladó trombiták harsognak,
Hogy kiki felüljön s indúljon jelt adnak,
Az eresztett zászlók mezőkben lobognak,
A sok szép seregek alattok villognak.

Erdélynek a színe, sok úr, sok nemesség,
Királyok nemébül eredt főemberség,
Hópénzes katona, sok szabadlegénység,
Magyar, oláh, kurtán, német és székelység.

Kardot köt Kemény is, ezek generálja,
Közikben érkezik, rendeket vizsgálja,
Noha nem tetteti, de szívét bú állja,
Anna új szerelmét elhadni sajnálja.

A nagy szű s nemes vér magos dolgokra vágy,
Az haza porában csak heverni nem hágy,
Alacson szívű az, s minden dolgában lágy,
Kit mindenkor nyugtat csak honnyabeli ágy.

Szerzik a hírt nevet idegen helyekben,
Amelynél drágább kincs nincsen az életben,
Véget ér az halál mert egyéb mindenben,
De a sem bír azzal, s nem vonja veremben.

Elmúlt volna neve együtt életével,
A világ nem telne most is szép hírével,
Ha megelégedvén országa szélével,
Tovább nem ment volna Sándor fegyverével.

Az Hannibálnak is mikor múlt élete,
Lett volna hírének akkor végezete,
De külső helyekben sok cselekedete
Mívelé hogy most is él emlékezete.

Július magának úgy szerzett hírt s nevet,
Hogy nem nyelt mindenütt csak római levet.
Hanem mint egy fáról másra járó evet
Egy más országban is tűrt hideget s hevet.

A nagy Pompejus is, hogy honn nem hevere,
Hanem sok országon villogott fegyvere,
Volt triumphusinak sok pompás szekere,
Akit nem érdemel az honn lakó here.

Azért nevezetes Castor, Telamon is,
A Penthesilea vitéz amazon is,
Phrygesek bajnokja az Agamemnon is,
Hogy jártak s próbáltak más országokon is.

A tette Jásont is oly nevezetesnek,
Szép emlékezetet az ád Herkulesnek,
Hogy máskint híreket tartván setétesnek,
Sok külső próbákkal tették azt fényesnek.

A mí őseink is hajdan Scythiával
Ha megelégedvén, s annak határával,
Ki nem jöttek volna onnét Atillával,
Nem zengne a világ most hírek hangjával.

Az hét kapitány is azután kijövén,
A szép dicsőségre bennek a vér fővén,
Nyilakat sok külső országokra lővén,
Jártak s költek, azzal örök hírek nővén.

Miért híresb Mátyás a több királyoknál?
Azért mert nem hevert csak a magyaroknál,
Hanem sok idegen külső országoknál
Forgatta fegyverét, próbált s nyert azoknál.

A Rákóci György is ezek példájával,
Az örök hírnévre buzgó vágyásával,
Nem elégedvén meg saját országával,
A lengyelek ellen készül táborával.

Gazdag fejedelme ez kincses Erdélynek,
Oly reménységet ád kivágyó szivének,
Hogy a Lengyelország laurust köt fejének,
Melylyel nagyobb fénye lesz híre s nevének.

Gyüjtetvén hadait azért seregekben,
Amelyeket Kemény veve szép rendekben,
Maga is Rákóci öltözik fegyverben,
Sok úr s főrendekkel érkezik közikben.

Kikkel megindúlván, jut Lengyelországban,
Öltöznek utánok sok orcák homályban,
Kísírik szivekkel őket óhajtásban,
Félvén veszélyeket az hadi járásban.

Van Anna is nehéz szűbéli sebével,
Éjjel is álmodoz Kemény személyével,
Amelytül jóllehet elmaradt testével,
Mindazáltal most is véle van szivével.

Kéván minden jókat vitézi fejének,
Esedez az hamar sarkú Szerencsének,
Jobb részen viselje forgó kerekének,
Bal sorsa ne légyen féltő személyének.

Minden fáradsága örömet neveljen,
Dicsőséggel fénylő hírt nevet emeljen,
Haza jövén feje zöld laurust viseljen,
Nyelve diadalmas paeánt énekeljen.

Valamit a remény fel tudhat találni,
Nem mulatja szívét azokkal táplálni.
Láttatik is gondja néha alább szállni,
Bízván: nem sokára örömre fog válni.

Viszont (mert kétséges kockája a Mársnak,
Változandó dolga a véle játszásnak,
Ha egynek szerencsés, szerencsétlen másnak)
Ereszti elméjét bús gondolkodásnak.

Hol egy, hol más hírek azonban érkeznek,
Szép diadalmakrul néha emlékeznek,
Néha beszélleni ellenkezőt kezdnek,
Kik felől egymás közt sűrűn értekeznek.

Ezek zsibongási nem szűnnek s tágúlnak,
A sok értekezők utcánként tódulnak,
Ha ki mi szót indít, a körűl szorúlnak,
Ki öcscsén, ki bátyján, ki urán busúlnak.

Ekkoráig az hír Proteust követte,
Sokféle formában változását vette,
A lengyel dolgokat sokképpen hirdette,
Szokott csélcsapságát de most félre tette.

Érkezik sebessen, de sárga orcával,
Elébb mint mást mondjon, jajt kiált szájával.
Mond: megjött Rákóci némelyed magával,
Oda maradt Kemény nagyobbrészt hadával.

Tatár kézben akadt sok számú népekkel,
Mellette maradott úri s főrendekkel,
Sok főfő katona, sok közlegényekkel,
Többiek a földet itatták vérekkel.

Megretten az Erdély ezek újságával,
S a szörnyű veszélynek iszonyúságával,
Mint a gyors menykőnek közel csapásával,
Majd láttatik lenni elhanyatlásával.

Megszaggatja magát keserve mérgében,
Fürtönként szakadoz haja a kezében,
Ujjai förtöznek orcája vérében,
Nagy folyó patakok áradnak szemében.

A sok jajkiáltás veri az egeket,
S mint a földi pára bővít fellegeket,
Akikkel némelyek elmaradt férjeket,
Némelyek kesergik atyafi véreket.

Ez öcscsét, az bátyját zokogva könyvezi,
Kedves társát amaz könyvezve nevezi,
Rab-é, vagy levágták? mindentül kérdezi,
Eseteket gyászló ruháját szennyezi.

Ily állapotja volt megszállott Trójának,
S az benne kesergő asszonyok sorsának,
Kik között az Annát véld Andromachának,
Az elesett Hektor szomorú társának.

Noha sokan vesztek az trójaiakban,
Troilussal együtt a főfő urakban,
De nem vallott Trója annyi kárt azokban
Mint az Achillestől leverett Hektorban.

Kin noha mindnyájan vadnak búsulással,
Tudván: lész már dolgok veszélyesb romlással,
De van Andromacha legnagyobb sírással
Kedvese elestén, s bővebb könyhullással.

Így noha Erdély is sok kárát siratja,
De azok közt Keményt leginkább óhajtja,
Mint Andromachának, oly Anna bánatja,
Bővebb könyvét mint ő senki sem hullatja.

Nem bírhatja magát, dől gondos ágyában,
Fohászkodik, óhajt, kesereg bújában,
Mint árva Alcyon eped bánatjában,
S kesergő szívével így beszéll magában:

„Feljebb napom fénye tehát nem mehetett?
Reménylett örömem csak eddig lehetett?
Még délre sem méne, s immár estet vetett?
Ily hamar végzéje, kit későn kezdetett!

Ah tündér Szerencse! ezt csak megmutatád,
Ösmernem sem hagyád, csak megkívántatád,
Alig szemlélhettem, megint elhúnyatád,
Melylyel keservemnek új okát adatád.

Ilyen a világnak múló boldogsága,
Mutatott kedvének kél hamar mordsága,
Mint a Proteusnak oly változósága,
Semmi örömének nincs állandósága.

Hamar fergetege a gyors veszélyeknek,
Így rontja zsengéjét az újúlt kedveknek,
Feldúlja örömét s prédálja szíveknek,
Nem várt gonoszt tévén helyében ezeknek.

Ah! a nemes szűnek forró kivágyása
Mint gyertya lángjával magát fogyatása,
A dicsőség után buzgó indulása
Azt keresvén, nem vélt veszélyben hullása.

Nemde jobb lész vala velem együtt lenned,
A Márs játékára mint tőlem elmenned?
S annak fordulásán veszedelmet venned?
Engemet is azzal újabb gyászban tenned?

Mely sokszor kivántam tenni esedezést:
Első kérésemre tennél oly kedvezést,
Feltett sisakodból látnék levetkezést,
Hadnád más üdőre a felfegyverkezést.

De minthogy a dolog járt bőcsületedben,
Hivatalod is azt tartotta tisztedben,
Nem mertem szólani elkészűletedben,
Félvén: háborítlak netalán kedvedben.

De bár szóltam volna borúlván lábadhoz,
Talán annyi kedved lett volna Annádhoz,
Hogy nem fogtál volna akkori utadhoz,
Letévén szablyádat, kit vettél magadhoz.

Nem volnál játéka most a Szerencsének,
Nem függnél pórázán a tatár kezének,
Az én vígságim is le nem köttetnének,
Hanem szabad szárnyon veled repülnének.

De abban egyéb mód akkor nem lehetett,
Foganatos kérést nyelvem sem tehetett,
Urad, tiszted s buzgó véred is sürgetett,
Kik késztetésébül menned el kelletett.

Elmenvén, vártalak teljes reménységgel,
Hogy isten meghozván kévánt békességgel,
Félben múlt örömünk lészen teljességgel,
S kezdett dolgunk minden kivánatos véggel.

De a Szerencsének nézzed tündérségét,
Előbbi gyászomnak nem is érem végét,
Hozá életemnek újabb özvegységét,
Hervasztván szivemnek újúlt reménségét.

A várt diadalmat váratlan veszteség,
A remélt örömet nem vélt keserűség,
A szabad életet rabságbeli inség
Követé, s az víg fényt szomorú setétség.

Töviset nevele rózsát várt reményem,
Váratlan éjtszakát hajnalt nyújtó fényem,
Elhunya Keményem, elmúla reményem.
Én minden reményem te valál, Keményem!"

Kiöntvén keservét ezekkel szivének,
Csendesűl zápora könyvező szemének,
Kik az első hírrel tódulva jövének,
Mint tavaszi árja olvad hó vizének.

Noha vagyon szíve nehéz fájdalmával,
S álmot sem engedő bús aggodalmával,
Hogy a bal Szerencse mostoha sorsával
Így vesze Keménye nem várt rabságával.

De egy szikrácskája maradt reményének:
Bízik: olyan tüzet hoz még ez szivének,
Amelylyel új lángja gerjed örömének,
És felvirrad napja most elhúnt fényének.

Csak éljen, ha Kemény esett is fogságban,
Reménli eszközit a szabadulásban,
Innét vagyon szíve egy kis újulásban,
Nem tágít másképpen a búslakodásban.

---

75. sz. *Kemény békói.*

(U. o. III. könyv, 1. r. 14—31. vsz.)

Elébb hogysem a chám megindúlt hadával,
Az előjáró Hír mégyen gyors szárnyával,
Bétölt mindeneket csácsogó szájával,
Hogy Kemény Jánost is hozza ő magával.

Öszvegyűjti népét Neszterfejirvárnak,
Aki győzedelmén örűlvén a chámnak,
Lábszíjat készítnek most fogott sólymának,
Hogy azzal üdvözlje győzelmét urának.

A Szilágyi Mihály viselt ilyet régen,
Ki szerencséje is forgott síma jégen,
Diadalmaskodott sokszor ellenségén,
Nyomorgott végtére rabságos inségben.

Gyűjtnek azért öszve számos míveseket,
De nem karmazsínnal bánó mestereket,
Sem selyem s szkófiom bocsátó kezeket,
Hanem vasforgató erős Bronteseket.

Melyek mintha jöttek volna az Aetnábul,
Vulcánus mívének szennyes barlangjábul,
Most is füst gőzölög némelyek szájábul,
Hatan állnak elő kovácsok számábul.

Vaspor szennye ülte hízott pofájokat,
Szenek pozdorjája füstölte nyakokat,
Sok szikra csipdezte feltűrött karokat,
Egy-egy pöröly telte béfogott markokat.

Ritkúlt a szakálok csapdozó tüzekkel,
Éktelen homlokok pörzsöllett szemekkel,
Orcájok varasúlt gyakor égésekkel,
Merő fél ördögök kormos személyekkel.

De mint óriások temerdek tagokkal,
Hegyeket bírnának emelni vállokkal,
Lapdaként játszanak az ülővasokkal,
Mindent végben visznek erős munkájokkal.

Száz font vasat adnak kezekben ezeknek,
A Kemény számára melyet készíttetnek,
Lábára ily gyenge lábszíjat fűzetnek,
Elkészítésében azok is sietnek.

Azért a nagy fúvók kezdenek szelelni,
Azoknak Eurusa tüzet is nevelni,
Magát vélnéd itten Vulcánust mívelni,
Cyklop társaival a pörölyt emelni.

Felgerjedvén a tűz a szikrák ropognak,
Hevűl a vas, arrul a rozsdák pattognak,

Az erős kovácsok mellettek forognak,
Kezdett munkájokhoz serénységgel fognak.

A fúvó gégéje körűl szít ez tüzet,
Pemete botjával az hint reá vizet,
A verő pörölyhöz készít némely kezet,
Fogók szájától falt vasat némely vezet.

Hajnalszínt mutat már a vas setétsége,
Megpirosította a tűz melegsége,
Minden mocska, szennye, rozsdája leége,
Engedelmeskedik lágyúlt keménysége.

Zúgnak a pörölyök felemelt kezekben,
Üti kiki, lehet mennél erősebben,
A munka és a tűz hevíti testekben,
A repülő szikrák dongnak a műhelyben.

Húnt a nap: setéte van az éjtszakának,
Fényes tüze látszik akármely szikránk,
Mondanád a műhelyt lángozó Aetnának,
Azhol a nagy vason ezek kalapálnak.

Üstökös csillagot minden ütés csinál,
Sok ugrosó szikra szökdécsel a kohnál,
Tüzes lidérceket éjjel ha ki tanál,
Itt minden fuvallás több szikrát ád annál.

Öt részbül áll a vas melyet kalapálnak,
Hajtottak már egyet a jobbik szárának.
Sürőn jár a pöröly, majd mást is csinálnak,
Készül abroncsa is karikák pántjának.

Mind az öt darabot már öszvekötötték,
Suhog rajtok a víz, melylyel megöntötték,
Vége van a műnek, a pörölyt letették,
Izzadt homlokokat s nyakokat törlötték.

GRÓF KOHÁRI ISTVÁN.

Szül. 1649. A bécsi egyetem kitünő nevendéke; korán hadi pályára lépett. Füleket erősen védvén Tököli ellen, ennél fogságba esett, melyben három évig sínlett. Kiszabadúlván, folytatta szolgálatát, altábornagy s 1714-ben országbírája lett. Meghalt Budán 1731. — Költeményei egy része munkácsi tömlöcében készült. Itteni szenvedéseire vonatkozik mutatvány darabunk is.

76. sz. *Példás*[1]) *vadkert.*

Ez úton sétálva, mentem a vadkertben,
Volt sok szarvas melyben, egynehány seregben,
Sétáltak falkástúl dámvadak egy völgyben,
S járt a nyúl és róka ott lévő ligetben;

Melynek mély árkában vala berekesztve
Különb csoportonként a farkas és medve,
S nyalta maga talpát a medve bömbölve,
Futosott a farkas ordítva s ügetve.

Igen szép volt nézni nyúl bogdácsolását[2]),
A ravasz rókának fürkésző járását,
Szelíd dámvadaknak együtt sétálását,
És a szarvasoknak sebes nyargalását.

De bezzeg nem tetszett farkas ordítása,
Lohogva[3]) s dobogva ügető futása,
Vérszopó medvének bömbölő morgása,
S rút otromba talpán tett nyalakodása.

Néztem azért inkább erdei kanokat,
Melyek egy bokorban megvonták magokat,
S azokhoz nem messze láttam hiúzokat,
S közelre hozzájok nyesteket s nyusztokat.

Láttam ugyanottan abban az árokban
Tigrist a párducczal lenni barátságban,
De egy nagy vadbika éppen akkor tájban
Volt az oroszlánnal erős bajvívásban.

Szörnyű vala nézni miként viaskodtak,
Egymással küzködve vértajtékot fújtak,
S noha ugyan olykor egymástól elváltak,
De megint sebesen együvé rohantak.

Bikát az oroszlán meggyőzte elvégre,
Mihelyen pediglen lecsapá a földre,
Azonnal mindjárást mene tőle félre,
Nem tapoda földön heverő testére.

Úgyan természete minden oroszlánnak,
S ő természetével ékesült vadaknak:
Ha valamit egyszer a földre lecsapnak,
Földön hevertében arra nem tapodnak.

Láttam ott azon túl egy nagy elefántot,
Huszonkilenc embert hátán hordozhatott,
Tizenötöt könnyen orrán eltarthatott,
Foghatott amelylyel s ölhetett s vághatott.

Megegyezett szépen az unicornissal,
Nem is ellenkeztek ketten ők egymással,
De az unicornis a rhinocerossal
Mintegy inderkedett[4]) öklelő szúrással.

E vadakat nézve, elmém elgondolta
Azok természetét s tekintve vizsgálta,
Tulajdonságokat forgatta s átlátta,
S igen álmélkodva felette csodálta.

Mert a fene vadak együvé férkeznek
S ő nemök félével nem is ellenkeznek,
Megalkusznak szépen s egyességben élnek,
Tőrt pediglen soha egymásnak nem vetnek:

De ember emberrel tartja bajvívását,
Sokszor is öldökli barátját és társát,
S ha végbe viheti földre lecsapását,
Nem sokszor követi oroszlán szokását.

---

[1]) Példázó. — [2]) Bakdácsolás, bukdosva mendegélés. — [3]) Lélekszakadva. — [4]) Ingerkedett.

PETHŐ GERGELY.

Szül. a XVI. század második felében; gróf Zrínyi György belső embere. — Pethő sem a historiai alkotás, sem az előadás mesterségével nem bírt: krónikai egymásutánban s egyszerű **művészietlen módon beszélli el a történeteket**, de erős meggyőződésével és sem jobbra sem balra nem néző szigorú érzületével bizodalmunkat s tiszteletünket vívja ki, s vívta ki már kortársaitól is; azon félszázadra nézve pedig, melynek mint kortárs írja meg dolgait, valódi kútfő *). Fontos ő sok részlet pontos feljegyzésénél fogva, s nem kevésbbé, mert hű tükre a nemzet azon része felfogása és érzéseinek, mely a haza inségei fő forrását a török uralomban látta. — Mutatványaink is erős katholikus és royalista színezetet viselnek: képviselője a „királypártnak, vagy inkább e párt önzetlen, becsületes részének, mely mindenben csak a haza és nemzet javát nézte. Lángoló honszereteténél fogva gyülöli a forradalmat, még ha az a sértett törvény és szabadság mellett támad is fel, mert az mindig a törökkel szövetkezett, s ezért a gyógyszert veszedelmesbnek tartá a betegségnél. De e pártállása nem korlátozza igazmondóságát, s nincs nálánál egyszersmind erősb megrovójok a császáriaknak is, hol azok inkább nevelték, mint, amire hivatva voltak, enyhítették a haza bajait. Szívesen méltat egy Mansfeld Károlyt, egy Vaudemont-t, míg királyai tetteit sem szépíti, kiknek híve, s míg Bástát és Wallensteint a történeti bírálat teljes szigorával elitéli.

77. sz. *Bocskai István támadásáról. (Bevezetés).*

Perditio tua ex te Israel. Os. 13.

Ez üdő közben igen szép és kivánt alkalmatosság és mód jelent vala szerelmes hazánknak és nyomorúlt országunknak jó részének való megszabadúlásában a török ellenségtül, mert Kazul basa [1]) a pártos törökökkel a török császáron nagy hatalmat vévén, birodalmában [2]) nagy tartományokat foglalt vala el, sok szép és nevezetes városokat és erősségeket vett vala meg tüle. Azért, látván a törökök, hogy ilyen hatalmas két fejedelemmel, úgymint a római császárral és Kazul basával egyszersmind [3]) nem érkezhetnék kétfelé hadakozni, bizonyossan a portán, a császár dévánjában, el vala végezve, hogy Rudolphus császárral, ha külömben nem lehetne, nagy károkkal is megbékélljenek, haszintén Kanizsát avvagy Egret, vagy, haugyan külömben nem lehetne, mind Kanizsát s mind Egret, a békességszerzésben Rudolphus császárnak visszaadják.

De ezekben a hadakozó üdökben, az erdélyieken és a magyar nemzetségen Básta György és a több hadviselő német generálisok, tisztviselők és a köz német vitézlő rend is [4]) hallhatatlan szörnyű istentelenségeket és iszonyú nagy-sok inségeket és nyomorúságokat cselekesznek vala rajtok, melyeket az emberi nyelv lehetetlen hogy megmondhasson. Mert nem hogy házoknál, jószágokban és marhájokban [5]) maradhattak volna békével miáttok, de a szentegyházak-

*) Névszerint 1572 óta, mint maga írja ez év alatt: „Ez után immár bizonyosb dolgok következnek, úgymint melyek *mi üdőnkben történtenek, akikben magam is forgottam*, kiket pedig sok förendbeli bizonyos és hitelre méltó személyektől is így értettem és hallottam, amint meg vagyon írva.“ Valóban ha ezen s más egyes helyek is nem szólnának világosan Pethő Gergely szerzősége mellett, szólana munkájának egész szövege; és csak az tulajdoníthat hitelt gr. Kálnoki Sámuel képtelen állításának, mely szerint azt „az ő néhai ura“, „kinek udvarában lakott“, a „méltóságos vitéz horvátországi bán Zrínyi Miklós“, a költő t. i, írta volna, ki Pethő munkáját nem olvasta.

[1]) A perzsa sah. — [2]) Ázsiai Törökországban. — [3]) Egyszerre, egy időben. — [4]) A közkatonaság. — [5]) Ingó vagyonában.

ban a főuraknak és nemesseknek koporsójokat is feltörik és bontják, testeket belölle kihányják vala, és úgy kereskedtek bennek, ha valami haszonra valót találhattak volna. Ahoz, a hit dolgában is, hogy megháborgattattanak vala, azt is fölötte igen nehéztellik vala. A császárnak nem panaszolhatták meg nagy nyomorúságokat és inségeket, mert senkit eleiben nem bocsát vala. A német tanács pedig senki panaszát és kiáltását meg nem jelenti vala a császárnak, mert ők abból gazdagúlnak vala. Kiért a magyar nemzetség annyira megúnta, utálta, és gyülölte vala a német nemzetséget és birodalmát, hogy immár csak azon gondolkodnak vala (de igen titkon), miképpen találhatnának módot és alkalmatosságot benne, hogy ezt az türhetetlen nehéz igát és istentelen szörnyü nagy inséget károkkal is nyakokról elvethessék, és magoktul eltávoztathassák. Azért ím találkozék egy átkozott ember, egy veszedelemnek fia, Bocskai István, aki nem édes hazájának szabadulását, hanem tulajdon csak a maga hasznát keresvén, fölzavará a szép tiszta vizet, és azt a szép alkalmatosságot elveszté tőlünk, és követvén Szapolyai János példáját, a törökkel titkon egybe barátkozék, és egybe cimborála. Látván azért a törökök ebből jó módjokat és alkalmatosságokat lenni, ők is a dévánban elvégezett akaratjokat és szándékokat megváltoztaták, és tovább menvén dolgokban, Esztergamot is elvonyák tülünk ; ahoz megszámlálhatatlan sok ezer körösztén atyánkfiait is rabságra vivék, amint majd bővebben megérted írásomból. Adta volna a fölséges isten, soha ne is született volna ez az átkozott, hazájavesztő és nemzetsége-rontó ember, mind Básta Györgygyel (azki erre okot ada) egyetemben.

---

78. sz. *Bethlen Gábornak harmadik támadásáról.*

1626. Bethlen Gábor ilyen istentelenül indítá el, minden méltó ok nélkül, harmadszor való támadását Ferdinánd császár ellen. És mivelhogy a budai Szoffi Mehmet basa török császárnál igen ellentartó vala a Ferdinánd császárral szerzett békességnek felbontásába, azért őtet Bethlen a török császárnak bévádolá, hogy ő a németeknek igen nagy barátjok volna : kit értvén a császár, Budán megfojtatá Szoffi Mehmet basát, és Bethlennek ajánlásából a bosznai Murtezán basának adák a budai basaságot. A budai Murtezán basa azért a Ferdinánd császárral való békességet Bethlen akaratjából mindjárást felbontá, és elsőben is a frígy ellen Nyitra tartományában huszonhat falut raboltata és égettete el.

Ezenközben Mansfeld Erneszt, annak a jó Mansfeld Károlnak, ki Esztergamot a törököktül megvette volt, (kiről ide hátra, méltán böcsülletessen emlékezénk) öcscse, Bethlennel lett végzése szerént, hertelenséggel egynéhány országokon által Sléziába, Morvába, és onnan véletlenül Magyarországba béjüve tizenöt ezer némettel, kit Illésházy Gáspár, Bethlen híve, Trincsinnél a Vágon békével általbocsáta. Onnan a bányavárosokhoz szálla közelebb Bethlenhez ; de onnan is beljebb szálla hadával Bethlen tartományába, mert még Bethlen Gábor meg nem indúlt volt Kassáról hadával. Bolestáner János herceg[1]) impériomból a császár hadával, nagy erővel és igen szép haddal, mindenütt nyomában vala Mansfeldnek, és egynehány helyen elérhette, s meg is verhette volna őtet, ha akarta volna. De egyik varju a másiknak nem vájja ki szemeit. Béérkezék Bolestáner is minden hadával mindjárást Mansfeld után Magyarországba, és Galgócnál szálla

[1]) Wallenstein, friedlandi herceg.

táborba. Zrínyi György is, a bán, az ő hadával mindenütt vélle vala, és mellette igen vitézül és dicséretessen viselte magát. Ez oly erős had vala, hogy mioltától fogva az austriai fejedelmek bírják Magyarországot, soha Magyarországban ilyen szép és erős hadák török ellen nem volt, úgy hogy ömagával is a török császárral szabadon megütközhettek volna, mert csak lovas fegyveresse is, magyar nélkül, huszonhat ezer volt, gyalogja pedig negyven ezer. De héjában való a jó had, mikor kabala a vezére (régi magyar szó ez). Esterházy Miklós is, a palatinus, a magyar haddal oda jüve Bolestáner mellé. Azonban a budai Murtezán basa, kivel a bosznai törökök is vélle voltak, Bethlen akaratjából Nógrádot Esterházy Pálra, a palatinus öcscsére megszállá, és azt erőssen vítatá; azért Bolestáner a palatinussal elmenének Nógrádnak segétségére: de meg nem várá őket a basa, hanem népének nagy kárával elszálla alólla. Ez így lévén, Bolestáner is visszaszálla hadával Érsek-Újvárhoz. Bethlen Gábor is elérkezék az ő hadával, és a budai Murtezán basával együvé szálla táborba, kivel együtt Palánkhoz jüve a végre, hogy a császár hadával Bolestánerrel derékképpen megütközzék. Bolestáner is a palatinussal eleibe jüvének, és ott ők is szembe szállának Bethlennel, sok szép és erős seregekben viadalhoz rendelvén a hadat. De mihelyen meglátá Bethlen a német hadat, azonhelyt fölötte igen eleede[2]) és elréműle töllek a törökökkel egyetembe, annyira, hogy nem tud vala mihez kapni, és immár mind török, mind magyar hada futó félbe vala; hanem az álnok ember, rókabőrre fordítá ki a ködment, és mindjárást követeket külde Bolestánerhez és a palatinushoz ilyen csalárdsággal: hogy nem jött volna mostan a császár ellen úgy mint ellenség, hanem látván Magyarországnak a török miátt való veszedelmét, azért jött hogy ő Ferdinánd császár között és török császár között békességet szerezzen, és hogy arra őneki a török császártul teljes hatalma vagyon; azért kéri őket, hogy bátor csak harmad napig, avagy ha tovább nem akarják, ottan csak másod napig, legyenek mind a kétfelől békességgel, és ő minden bizonynyal a két császár között békességet szerez. De a palatinus tudván Bethlennek ravaszságát, igen kéri és inti vala Bolestánert, hogy ne higyjen néki, mert ő csak csavarog és cigánykodik, hanem ugyan derékképpen megütközzék vélle. Kire az istentelen ember azt felelte vala a palatinusnak, hogy ha nyilván tudná aztot, hogy azon nap Konstancinápolyt megvehetné is a törököktül, de ő nem akarja az ütközetet és viadalt. (Minemű szó lett légyen ez, azt mire érthetni: ám tegyenek az eszes emberek itéletet felőle! Tudom azt hogy, ha magyar úrtul hallottak volna ilyen szót, meg tudnák a németek azt magyarázni és ítélni). Azonközben a Bethlen követi addig futkosának ide s tova köztök, hogy végre a nap elenyésző félbe vala, azért Bolestáner másodnapig való békességet ada néki, és egy éjjelre mind az két fél táborba szálla. Bethlen Gábor ezt a kivánt alkalmatosságot kaphatván, azon éjjel nagy-csendesen minden h adával felkészüle és a törökkel együtt elvakarodék onnan három mélyföldnyire hátrább, kit Bolestáner másnap virradóra vén eszébe. Így játszattatá meg a nagy-bölcs és okos hadakozó németeket Bethlen Gábor. Itt ha Ferdinánd császárnak jó és okos hadviselő vezére lett volna, egy úttal és fáradsággal mind Bethlen Gábort a törökökkel, mind Mansfeldet felverhette[3]) és semmivé tehette volna, azonkivül akármely erős várat is a törököktül megvehette volna. Bethlen Gábor mindazonáltal ismét táborba szálla Lévához a törökökkel, hova Mansfeld is az ő hadával elérkezék. Bolestáner Nagy-Szombathoz szálla hadával, és mind az egész erős télig ott hevere népével, édes hazánkat, Magyarországot, harminc mélyföldnyire mind felprédálá, és azt szörnyen elpusztítá, hallhatatlan[4]) nagy istentelenségeket cse-

[2]) El-ijede. — [3]) Megverhette. — [4]) Hallatlan.

lekedvén benne az istentelen ember, melyeket a szemérem miatt meg sem írhatni. De nem szenvedé el a bosszuálló igaz isten azt nékik, mert iszonyú nagy döghalált bocsáta reájok, ki miatt huszonöt ezer embernél több hala meg. Végre onnan vissza Sléziába és Morvába vivé hadát telelni.

Ezt a Bolestáner herceget az ő istentelen nagy és hallhatatlan kegyetlenségiért méltábban köllene hóhér hercegnek avvagy Golgenstánernek [5]), hogynemmint valami Łöcsülletes névvel nevezni, mert csak az emberek akasztásában és vesztésében gyönyörködik vala.

Bethlen Gábor is a törökökkel haza méne telelni.

Mansfeld Erneszt immár nem tud vala hová lenni, mert a császár népe mindenfelől reá vigyáz vala, mely felé menne vissza: azért minden álgyúit és tarackait a budai basának adá, hadának egy része Bethlennél marada, sokan elhalának bennek, sokan törökökké is lének közzülök; ő maga Budára méne, onnan Horvátországon és Dalmátián által (a török tartományán) Velencébe akar vala menni, de útjában Bosznyában megbala. Így lén vége Mansfeldnek is.

A jó Zrínyi György, a horvátországi bán, kiről csak ennek előtte is egynehány helyen méltán nagy-böcsülletessen emlékezénk, megbetegedék, és 18. napján decembernek Pozsonyban meghala, iffiúságának és előmentének szintén virágzó idejében, úgymint életének huszonnyolcadik esztendőjében, országunknak nagy kárával, mert immár is követi vala jó vitéz eleinek nyomdokit, jó híreket-neveket, és bizonyára, ha tovább élhetett volna, fogyatkozott hazánknak és nemzetségünknek felette hasznosan szolgált volna; ki felől mindenek igen nagy-jó reménségbe valának. Temettetett Dráva-Muraközben, a remete barátok kalastromában Sz. Ilonán, septembernek ötödik napján, elég szép ceremóniával, és méltóságához illendő pompával. Két szép fiacskája maradott, Miklós és Péter [6]), kikből neveljen isten jó urakat. — —

Ebben az esztendőben Kazul basa [7]) Babylónia alatt a török császár erejét másodszor ismét igen megveré, táborát és minden hadakozó szerszámát elnyeré. És minthogy török császárnak oda bé ilyen nagy és erős ellenségi valának, nem lett volna néki semmi kedve a mi császárunkkal való frígyet fölbontani és ellenünk hadakozni, ha Bethlen Gábor nem untatta [8]) és nem sollicitálta volna őtet.

---

[5]) Akasztófa-kövit jelentene a gúnyosan elferdített név.

[6]) Miklós a költő, és Péter, az 1671-ki híres összeesküvés részese és szomorú áldozata. — [7]) A perzsa sah. — [8]) Unszolta.

SZALÁRDI JÁNOS

Szül. 1601-ben Szatmár várm. Miután magát a külföldi egyetemeken jelesül kimívelte, I. Rákóci György fejedelemnél szolgálatba lépett, s 1634 óta, harminc éven túl, a gyulafejérvári s végül a kolosmonostori levéltár őre, e mellett a fejedelem altitkára, Apafi alatt pedig 1665 óta a Részek s ezekhez szomszéd vármegyék főadószedője, megh. 1666. — „Siralmas Krónikája" részletekben és társadalmi s míveltségtörténeti vonásokban oly gazdag mint bármely emlékrajz-író az ő idejéig, s bár ura mellett elfogúlt, de szigorú kritika mellett becses történeti kútfő a XVII. századra.

79. sz. *A Siralmas M. Krónika II. könyvének I. része.*

Az megírt módon boldogtalan vége levén Báthori[1]) fejedelem uralkodásának, az ország státusi közönséges gyűlésekben, ugyan Szkender basának a török-tatár hadakkal az országban benlétele alatt, nagy kedvvel, jó reménységgel, nem is hosszas tanácskozással, Bethlen Gábort, mint házájok fiát, magok csontjokat véröket, azon 1613. esztendőben die octobr. mindjárt választották vala fejedelemnek, s ugyanakkor inaugurálták[2]) is vala.

Bethlen Gábor fejedelem azért azonnal az ország megcsendesítésére, békességnek, törvénynek helyben állatására, végházainak, várainak építtetésekre fordítá elméjét, és mind moldvai, havasalföldi[3]) vajdákkal, lengyelekkel jó szomszédságot, barátságot szerezvén, s az országot a sok kóborlóktól, nyúzó-fosztóktól (melyekkel a felső háborúságos esztendőkben igen elárasztatott, tölt vala) megtisztítván, üresítvén, azonnal, hogy tárháza valamit gyarapodni kezde, az isten tiszteletire nézendő szorgalmatos gondja után mind székes helyén Fehérváratt, Radnóton, Alvincen, Balázsfalván, Fogaras és Várad váraiban nagy-fris[4]) fejedelmi pompás épületű házakat építtetett vala, a végházaknak minden külső belső szükséges épületjeket, fogyatkozásokat nagy szorgalmatossággal dicséretesen igyekezvén helyben állítani, megorvosolni, és oly fundálásokat, pompás épületeket indított volt, némelyek csak félig vagy annyira sem mehetvén végbe, mint az alvinci, balázsfalvi, radnóti, és váradi is, hogy azokhoz képest láttatnék mintegy halhatatlanságot igírni önnönmagának. Fiscus jószágaiban való majorkodásokra, oekonomiára, praefectusokat, jó gondviselőket, udvarbírákat állíttatván mindenütt, a sóaknák, arany, ezüst, kénesö- és rézbányáknak cólláltatását, míveltetéseket, ottan jó helyben állattatta, és azoknak míveltetésekre messzünnen is nagy költséggel azokhoz jóértő tudós főmestereket hozatott vala.

De mindenek felett az isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezte az hazában felállítani, schólákat építtetni, azokban a deáki széptudományokat taníttatni, az belgiumi, angliai akademiákban tudós ifjakat nagy költséggel szakadatlanúl feljártatni és taníttatni, a hazát református tudós keresztyén tanítókkal, tudós professorokkal megékesíteni fő gondja volt. Mely jó indulatjából Herbornai Hassiábul három becsületes és az egész keresztyénségben nagy hírű nevű tudós professorokat: Joannes Henricus Alstediust, Joannes Henricus Bisterfeldiust, ki annak veje is vala, és Philippus Piscátort, sok irogatási költségei által hazájokból magok házoktól arra felindítván, az országba nem kevés költséggel behozatta, és Fehérváratt tisztességes házakba szállíttatván, és nékiek tisztességes fizeté-

[1]) Báthori Gábor. — [2]) A fejedelmi székbe beigtattatott. — [3]) Oláhországi. — [4]) Igen díszes, szép.

seket rendelvén, az ott való schóla és collegium épületire nagy haszonnal megtartaná; azokon kivűl is jó tudós hasznos mestereket tartatván szakadatlanúl a collegiumban. Melyben hogy az ifjuság annyival jobb móddal a szép tudományban épűlhetne, gyarapodhatnék, és az alumniában számosabban is lakhatnának, ugyan számos és jövedelmes szép jószágokat is szép majorkodó helyekkel, a miriszlói[5]) vendégfogadóval örökös jussal rendelt és fordított vala hozzája. Mely collegium jövedelméhez Debrecen városa esztendőnkint való adóját is, kétezer forintot, ahoz adta és toldotta vala. A collegiumot pedig alkalmatosabb és derekasabb épülettel akarván ugyan Fehérváratt fundamentomból építeni, el is fundálta volt; de mivel életében sok gondos dolgai, kinn való hadakozási miatt végbe nem vihette, testamentomában húsz ezer forintot hagyott vala annak építésére. Bibliothekát, különb-különb tudományokhoz tartozó gyönyörűséges jó könyvekkel rakottat, olyat szerzett vala ugyanazon collegium szükségére, amelynek is megszerzése sok ezer tallérokban kerülhetett. Melynek gondviselése erős hit alatt egyik ott való káptalan hűségére bizatván, regestrum szerint, amikor minemű könyveket a mesterek ki kivánnak vala, kiadnák és azokat ismét az ő idejében bészednék szorgalmatosan, minden kár nélkül. Melyre a bibliothekáriusnak ugyan fizetése is jár vala. Sőt azt is megkísértette vala a portán, hogy a Mátyás király híres neves bibliothekáját Budáról kiszerezhette volna, arra nagy summát is igérvén, de a babonás nemzettől nem obtineálhatta, meg nem nyerhette volna.

Ugyan Fehérváratt az öreg templom és fejedelmi kapuja előtt faragott kőből építtetett, amely igen szép magas torony az romlásokban megégvén pusztában állott, azt fejedelemsége kezdetében mindjárt nagy-szépen megépíttetvén, abban órát harangjával helyeztetett. Azon torony másikát is azon egyház éjszakrul való szarvánál az másik mellett levőt, mely régi időktől fogva félig való romlásban állott, igen fris épülettel, folyosósan, szép csúcsosan, pléhesen megépíttetvén, oly harangokat öntetett volt belé hatot, s Váradról is vitetett volt hetediket, mineműek együtt annyi számmal alig hallattathatnak. Az öregebbik nyomott száz mázsát, másik hatvan mázsát, a váradi negyven mázsát; az többi is mind igen szép szavú középszerű harangok voltak, ki nagyobb ki kisebb, mind külömb-különb zengésüek, úgy hogy midőn mind egyszersmind megvonszszák vala, nem kevéssé gyönyörködtetnék elméjét is embernek. Mely tornyot is nem akart vala óra nélkül hagyni, hanem az öreg harangra igen szép fertályos órát, hogy a másik toronybeli csengetyűs volna, állattatni.

Ezek alatt naponkint erősödvén és tárháza is épűlvén, az fejedelmi házakat és udvart itt is, székeshelyén, nagy-fris és pompás épülettel, kivűl olasz-fokoson, belűl külömbnél külömb szép képirásos, aranyos és mészmetszésbeli [6]) mesterséges mennyezetekkel, és azokat sok ezer tallérő külömbnél külömb velencei drága kárpitokkal megékesítvén, melyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve.

És hogy ezen fejedelmi székeshely is ugyan derekas bástyákkal, árkokkal megerősíttethetnék, nagy szorgalmatossággal vala rajta, és a városnak dél felől való két szegletin, melynek napnyugot felől való szegletiben az fejedelmi udvar és házak foglaltatnak vala, két igen nagy hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is építtetett vala, árkát is az részről nagyon kihányatván; de hogy fundálása és igyekezeti szerint végbe vitethette volna, a szomorító halál nem engedte vala.

[5]) Falu a Maros mellett, Alsó-Fejér vármegyében.

[6]) Stukkműi.

A napnyugot felől való nagy hegyekből pedig a szőllőhegyeken által csőkön a föld alatt igen szép bő forrásvizet vitetett volt be, mely elsőben a konyhaudvarban a megírt tornyok ellenében öntötte ki szép bőséggel magát, onnét pedig a templom oldala mellett elővivén, az város belső piacra deriválódott, és a várnak azon piacról az fejedelem istállói udvarára bémenő alsó kapuja előtt, nem messze az öreg templom faránál, öntődött ki.

Sok volna elöszámlálni az építésben való telhetetlenségét; azt penig[6]) mindenütt nagy pompás és szintén királyi nagy kiterjedt fundálásokkal. Váradnak az dél és napnyugot felől való legnagyobb bástyáját, mely azelőtt palánkkal vala építve, fundamentomától fogva kővel téglával fölépíttetté. Az régi királyoktól klastrom formájában faragott kövekből rakatott két igen magas, fris tornyú, mondhatatlan erősen egybeforradott kőrakási belső épületeket nagy munkával elrontatván, minémű pompás királyi épületeket fundált és kezdett volt azok helyében, láttam lerajzolva, mely ha akképpen véghez mehetett volna, nem csak pompás voltára, hanem bezeg erősségére is sokkal meghaladta volna az előbbieket, mint csak, amely része megkészülhetett volt is, azokat egybevetvén a régiekkel, akik azokat érték és látták vala, ítéletet tehetnek felőle. Hasonlóképpen Illyevárát is, hogy az ősökről álló jószágok volna (ha ki Bethlen Gábornak nemzetségét akarja látni, olvassa meg Quintus Curtiusnak magyar nyelvre fordítása előtt való ajánlólevelét, melyet is in anno 1619 fordíttatván[7]), kibocsáttatott volt, s megláthatja) nagy-erős reguláris kőbástyákkal, kőfalakkal környülvétetvén, amint megkezdette volt építtetni, úgy hogy abban Lippavára helyett derék praesidium tartathatnék az ország oltalmára.

[6]) Még pedig.

[7]) Forró Pál jezsuita által.

KEMÉNY JÁNOS.

Szül. 1607. Gyulafejérvári rövid iskolázás után Bethlen Gábor fejedelem mellett apród; részt vett az 1626-ki magyar hadjáratban; I. Rákóci György alatt generális; hűsége s jeles tehetségei folytán, melyeket Bethlen atyai és tanulságos befolyása alatt fejtett ki, fontos követségekre is alkalmaztatott; II. Rákóci György alatt (1657) részt vett a szerencsétlen lengyel hadjáratban, visszavonulásában a tatár khán által elfogatván, a Krimmben két évig súlyos fogságot szenvedett. Kiváltatván, míg II. György és Barcsai Ákos egyenetlenkedének, Kemény visszavonúlva élt; amannak halála után a Rákóci-párt által fejedelemmé választatott, de már 1662 elején, a porta által fejedelemmé tett Apafi Mihály elleni ütközetben, Segesvár alatt elesett. — Munkái: Gileádi Balsamum (Dávid zsoltárairól) Patak 1659 (írva tatár fogságában); A Kemény familia genealogiája, Kolosv. 1701; és önéletirása, szinte fogságában írva. — E munka Bethlen és I. Rákóci György koruk hadi és politikai, úgy erkölcstörténetére nézve első rangú kútfő, miután szerző mind állása, mind magas tehetségei, jelleme, s a történetekben munkás részvétele által hivatva volt kora történetét mások felett felvilágosítani. — Mutatványunk az *I.* betüvel jegyzett (tehát 9-dik) részből vétetett.

80.sz. *Bethlen Gábor fejedelem halála és jelleme.*

. . . . Alig telepedheténk asztalhoz, futának érettünk, hogy az fejedelem halálra vált legyen, jelentvén. Mi is sietve felmenvén, tehát immár az udvari pap, Geleji István, jelen van több belső förendekkel, és imádkoztat, az fejedelem pedig szinte

halólag van. Talám tyukmony-sültni idő alatt meghala ez nagy fejedelem, kihez hasonló magyar Mátyás királytól fogva és István királyon kivül nem hallatott, nem is reménlhetni. Úgymint ki eszes, vitéz, igen maga-viselő[1]), kegyelmes, liberális, oekonomus, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőképpen tekintetiben oroszlán, conversátióban nyájas, józan életű; könyörgésében és az isteni szolgálatban nem külsőképpen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, ekklézsiákat építő, segítő, fundáló; tudós emberek conversátiójokban, disputátiók hallgatásiban gyönyörködő; minden rendeket promoveáló, az hazafiaiknak atyjok, az vitézlő rendnek mind jó tanítójok s mind tükörök, de édesatyjok is, megharagudni tudó, de azt megmértéklő, haragot nem tartó, nem kegyetlen és vértszomjuhozó, hamar megengesztelődő; kinn az közönséges helyen magát nagy authoritással, benn pedig házában belső szolgái közt nyájas szelídséggel magát viselő; fő lovakban, fris[2]) öltözetekben, muzsikákban, építésekben, fejedelmi vendégségekben s néha táncokban is, de nem részegséggel, mértékletesen gyönyörködő (mert az boritalt feje fájása is nem szenvedhette), katonaszerszámokban gyönyörködő ember vala, és egyéb sok szép virtusokkal felékesíttetett ember vala. Noha mindazáltal emberi gyarlóságtól ő is üres nem lehetett, ez világra elterjedett emlékezetű ember vala. Mindkét hatalmas császárokat is in aequilibrio tartja vala magához és házájához, egyebek rettegik vala; az magyar nemzetet elhíresítette vala. Óh vajha reménlhető volna valaha más! Oh vajha avagy ne született, avagy örökké élt volna!

Egy időben élének ez három nagy magyarok: 1. Bethlen Gábor, 2. Pázmány Péter, 3. Esterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevekedtem. De jaj mint hagyatánk árvájúl országostól nemzetestől! Az említett Pázmány mondja vala egykor nála létemben: Átkozott ember volna, ki titeket arra kisztetne, hogy töröktől elszakadjatok, ellene rugoldozzatok, míg isten az keresztyénségen másképpen nem könyörül; mert ti azoknak torkokban laktok: oda annak okáért adjátok meg azmivel tartoztok, ide tartsatok csak jó correspondentiát[3]), mert itt keresztyén fejedelemmel van dolgotok, tudniillik római császárral. Adománytok nem kell: az törököt töltsétek adománytokkal; mert noha ím látod, édes öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekéntetünk van mostan az mi kegyelmes keresztyén császárunk előtt, de csak addig dúrál az az német nemzet előtt, míglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik floreálni: azontúl mindjárt contemptusban jutván, gallérunk alá pökik az német, akár pap, barát, vagy akárki legyen. — Az Esterházy Miklós is igen eszes, módos, authoritatívus jó magyar vala. Ez kettőben csak az vala káros, hogy az evangelica religiónak mindenik nagy üldözője, egyébiránt nemzeteket és annak szabadságit szerető hasznos emberek valának; mert ha az nem obstált volna, egyébiránt mind Bethlen Gábor s mind Rákóci György fejedelmek idejében igen szomjuhozzák vala az magyar nemzetnek szabadságát és magyar nemből állatandó királyságot hogy restituálhatnák az régi mohácsmezei[4]) magyarok végezések szerént. Erről volt elég traktájok is, de az religió dolga nem juttathatta soha az megegyezhetésnek perfectiójára őket.

Ez nagy emlékezetű Bethlen Gábor igen martiális[5]) ember vala, kitől hallottam mondatni: hogy csak volna más, ki procu-

[1]) Szép viseletű; másutt szerző (50. l.) „igen csínos és királyi pompás módos magaviselő fejedelem"nek írja. — [2]) Díszes.

[3]) Jó viszonyt. — [4]) Szerző tollhibája „rákosmezei" helyett. Vonatkozás az 1505-ki rákosi gyűlés híres végzésére. — [5]) Harcias.

rálná az hadak fizetését s derék hadaknak egybeszerzését s újítását, prófontolását, egyébiránt az hadviselést abban való minden molestiákkal örömest felvenné, és soha honjában is lakni békességben nem kívánna, hanem hadakozásban töltené egész életét. Nagy gyönyörűsége volt hadainak mustrálásiban, rendelésiben, az jó vitézlő emberekben; sok szép lövő szerszámokat öntetett, erősségeket építtetett; többi közt az Oláhországok felől való passusokat muniálá várakkal. Sok hasznot tött Erdélynek sok dolgokban. Az előtti portai tizenöt ezer aranyat is, tekintetivel, tíz ezerre szállította vala, kit is az utána valók elvesztének.

Ez nagy fejedelemnek mind magában lévő virtusokat s mind viselt nagy dolgait csak leírni is avagy meggondolni is sok és dicsiretet érdemlő dolog volna: hát azokban forgani, azokon általmenni, és koporsójában boldogúl szállani mennyivel méltóságosabb!

A 41. §-hoz.

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS.

Az Irodalomtörténet e §-ában említett Zrínyi-féle röpirat teljes címe: „A török áfium (opium; altató) ellen való orvosság, avagy a töröknek magyarral való békessége ellen antidotum" mutatja ez irat célját is. Zrínyi, látván hogy a török inkább terjeszti a „hódoltságot," azaz többet hódoltat, inkább neveli magyar tartományát a béke alatt, mint nyílt háborúban; ismervén a bécsi udvar politikáját, mely mégis minden áron a béke fentartását óhajtotta; tartván attól, nehogy a majd lejáró béke ismét megújíttassék, a helyett hogy a haza teljes félszabadulása eszközöltetnék a török iga alól: oda kivánt ez irattal hatni, hogy a nemzet bontakozzék ki csüggedéséből, bátorodjék fel egy nagy szándékra, s e végre jókor lásson a kellő készületekhez a visszafoglalás eszközlésére. Mindenek előtt kifejti, miszerint senkitől sem várhatja felszabadíttatását, csak magától; e végre javaslatba hoz egy jól szervezett, jól és pontosan fizetett, tanult, fenyítékezett, állandó országos hadsereg állítását, mely magyarokból álljon; de nem levén Bethlen Gábor ideje óta, a hosszas béke miatt, jó tanult tiszteink, ily külföldi tisztek fogadását ajánl, de magyar fővezérlet alatt. Ez alapsereg a békében meg fogja óni az országot a béke közben is folytatott török apró harc és foglalgatásoktól, nyílt háborúban pedig alapúl, magúl és támaszúl fog szolgálni, az egész felkelő nemzet hozzájárúltával, egy hadnar betanítható nagy seregnek, mely amaz anyaseregtől veendi tisztjeit, s mely képes ész mind maga, mind idegen segédhadakat magához vonva — mert jó sereghez szívesen s sikeresen csatlakoznak jó segédseregek is — a bár nagy és ügyes, de elégséges és jó magyar seregnek soha ellent nem állhatott török hadierőt megtörni. Szerző e röpiratban nem csak historiai tudományát, politikai és psychologiai belátását, tényismeretét, s helyes gyakorlati felfogását, őszinte, bátor, a bár keserű igazság kimondásától vissza nem rezsenő s fenkölt lelkületét bizonyítja be fényesen, hanem egyszersmind valódi jeles irodalmi művet is adott, mind annak conceptióját s elrendelését, mind lelkességét tekintve, mind végre prózáját, mely tömött, hathatós, kerekded és szép. A sok deák szó használata a kor rovására esik, mely az idegen szókat ékességnek tekintette! — Mutatványúl a bevezetés álljon itt, s a pamphlet folyamatából azon szakaszka, melyben a baj orvosságyszeréűl a hadierő kifejtését ajánlja.

I. sz. *Exordium.*

Cyrus király, mikor Kroesusra Sardis városát vítatta volna, azt írja a históra, a városnak megvételekor egy vitéz magára a Kroesus királyra akadván, s nem tudván ki légyen, meg akarja vala ölni; Kroesus király fia, aki egész életében néma volt, és soha egy szót sem szólhatott

az előtt, ott találkozván lenni akkor az atyja mellett, látván veszedelmét az atyjának, megszólala a vitézhez, mondván néki: Ne bántsd a' királyt. Valljon nem hasonló-e az én felkiáltásom, édes nemzetem? Látok egy rettenetes sárkányt, mely méreggel, dühösséggel teli, kapóúl az ölében viseli a magyar koronát. Én csaknem mint néma, kinek semmi professióm a mesterséges szólásra nincsen, felkiáltok mindazáltal, ha kiáltásommal elijeszthetem azt a dühös sárkányt, kiáltván: Ne bántsd a' magyart! Szegény magyar nemzet, annyira jutott-e igyed, hogy senki ne is kiáltson fel utolsó veszedelmedben? hogy senkinek szíve ne keseredjék meg romlásodon? hogy senki utolsó haláloddal való küszködésedben egy biztató szót ne mondjon? Egyedül legyek-e én őrálló'd, ki megjelentsem veszedelmedet? Nehéz ugyan az hivatal nékem: de ha az isten s hazámhoz való szeretet reám tötte, imé kiáltok: Hallj meg engem, élő magyar: ihol a veszedelem! ihon az emésztő tűz! Imé tudományt tészek előtted, nagy isten, mindent amit tudok, kiáltok, hogy éntőlem elalnvásomért ne kérd elő nemzetem vérét, amint megfenyegettél a nagy Ezéchiel prófétával: „Venientem gladium nisi annunciaverit speculator, animarum quae perierint, sanguinem illorum de manu eius requiret Dominus.“[1]) De mi dolog az, magyarok, hogy nem csak az őrállótok jelentését hallván, hanem magatok szemeivel a veszedelmet látjátok, mégis fel nem serkentek mély álmotokból? Úgy hallom, a tengeri medve oly bátorságos és gond nélkül való, hogy mikor legjobban dörög az ég, mentől magasabb kősziklára felhághat, ott aluszik. Avagy talám ilyen securitással vattok ti is? Úgy vagyon, a borostyánfának is írják a naturalisták mennykő ellen való bizodalmát; azért adtuk magunkat ennek a laurusnak árnyéka alá, hogy megmaradhassunk. De félek rajta, hogy a fátum e nemes ágnak gyökerét megtompítja, csak a mi veszedelmünkre is; vagy hogy hervad titkos belső okokból gyökere. Ha azért okvetetlen bizodalmat nem találunk, csak a mezítelen reménységben, szükség, hogy oltalmat nézzünk magunknak magunk emberségében és vigyázásában. Isten után a pacsirták példája adjon okot nékünk a mi magunk oltalmában; me'y ha nem lesz, hiába reményljük szomszédinktól s más idegen barátinktól a segedelmet. De még az istentől is tunyáúl kérni segedelmet, vétek és bolondság, amint a böles Demosthenes néha mondja vala: „Nam non modo Deus, sed ne amicus quidem rogandus est, ut dormitanti cuiquam, aut desidi, praesidio sit.“*) Magyarok, tinéktek szólok! ez a rettenetes sárkány — török. Váradot, Jenőt töllünk elvette, sok ezer lelket rabságra vitt, sokat a kardnak élivel emésztett meg; Erdélyt, koronánknak egy legszebbik boglárát fe'prédálta, zavarta, fejedelmünket eltapodta, gázolja nemzetünket s országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt. Kérdezkedjetek egymástól, kit illet ez a veszély? kit fenyeget ez a háború? Ha feltaláljuk azt tiszta elménkkel, hogy az nem mi nyavalyánk, ámbár hallgass, bízzuk más discretiójára oltalmunkat. De ha az oktalan állatok a magok barlangjoknak megbántódásáért, s magok kölyköknek felvételekért készek halált szenvedni: mennyivel inkább minékünk, kik dicsőséges magyar vérnek maradéki vagyunk, a mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért, feleséginkért, gyermekinkért, hazánkért meg kell indúlnunk, halálra is, ha kivántatik, mennünk, mégis legalább bosszút ezen a dühös eben állanunk. Talám vagyon oly gondolatja némelynek, hogy a mi megesett, megesett és megorvosolhatatlan dolog már; de megszünik a dühös eb azután; mert Rákóczit kívánsága szerint elvesztette, Erdélyt

[1]) Ha az őrálló látván jőni a fegyvert, nem kürtöl, az elveszett lelkek vérét tőle kérendi számon az úr.

*) Ne csak istent, de barátot se kéri, hogy aluddogalónak vagy tunyának oltalmára legyen.

megalázta, Magyarországot elijesztette: elég az néki. Hívságnak hívsága ez a gondolat! Forgassuk elő az históriákat, megtaláljuk, hogy miolta a kaspiai barlangok közzül kijött a török dühös nemzet, keresztyén vérnek patakúl folyása meg nem állott. Nem használ itt senkinek az ártatlanság, együgyűség; annál készebb a török azt rontani, mentől azt jobban maga kára nélkül cselekedheti. Több száz esztendejénél már, hogy a frígynek neve alatt minket nem nyúgotott, hanem rontott, és az alatt ugyan megromlánk. Erdélyt az adózás s alázatosság meg nem mentette, hanem az elhitel megrontotta.

---

82. sz. *Mit kell tennünk?*

Itt talán valaki engemet megszólít, s azt kérdi töllem: Mit akarsz ezekből a sok beszédekből kihozni? Mit tanácslasz? Könnyű akárkinek is deklamálni, prédikálni; de orvosság kell a betegnek. Én arra rövideden megfelelek, meg is duplázom kiáltásomat: Fegyver, fegyver, fegyver kivántatik, és jó vitézi resolútió! Ezen kivül semmit sem tudok, sem mondok. Avagy azért, magyarok, ezzel oltalmazzuk meg magunkat, avagy vitézül haljunk meg mindnyájan. Mert non datur aliud medium. Elfutnunk nincs hova: sohol Magyarországot fel nem találjuk; senki a maga országából barátságunkért ki nem mégyen, hogy minket helyheztessen belé; a mi nemes szabadságunk az ég alatt sohol nincs, hanem Pannoniában: hic nobis vel vincendum vel moriendum est[2]). De miért kelljen elvesznünk, vagy kétségbe esnünk, míg csontainkban velő, ereinkben vér, míg isten mennyországban a mi bizodalmunk lehet, míg kezünkben kópját, markunkban szablyát szoríthatunk? Avagy különb compositióból vagyon-é a mi ellenségünk felépítve? vagy nem azoktól a vitéz magyaroktól származtunk-é mi, kik kevés néppel számtalan sok ezer pogányokat kergettek el? Nincsen-é istennek hatalmában Hunyadi János győzedelmét, Mátyás király dicsőségét kezeinkben ismét megvirágoztatni? De úgy, ha minnyájan egy szívvel lélekkel segítségül hívván istennek szent nevét, körmös kézzel nyúlunk a magunk dolgához, és táradunk, vigyázunk, tusakodunk a mi életünkért. A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, a kész gyorsaság és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnek hívnak. Minékünk pedig magyaroknak nem csak dicsőségünk, de a megmaradásunk is abban vagyon. Nem vakmerőségre hívok senkit, nem habahurjáúl kivánom a mi nemes resolútiónkat, hanem okosságnak mértékletességével, és állhatatos szivünknek keményítésével akarnám, hogy előállanánk erre a nemzetünknek utolsó sententia-kimondására. Én is Cátóval azt mondom: Scilicet res aspera est, sed vos non timetis eam. Imo vero maxume; sed inertia et mollitia animi, alius alium exspectantes cunctamini, diis immortalibus confisi, qui suam (hanc) Rempublicam in maxumis saepe periculis servavere. Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene consulendo, prospera omnia cedunt; ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequidquam deos implores; irati infestique sunt. (Sall. Catil. C. LII.).[3]) Szántson, vessen, boronáljon, arasson, és sok dolgot vigyen véghez a

[2]) Itt vagy győznünk, vagy meghalnunk kell.

[3]) „Tudnillik a dolog iszonyú, de tí attól nem tartotok. Sőt igen is nagyon; de tunyaságból, puhúltan, egyike másika után várva, kéteskedtek, halhatlan isteninkben bizakodván, kik e hont legrettentőbb veszélyei közt is megtartották. Nem fogadások, nem asszonyi nyavalygás nyerik meg az ő segédjöket; szemesség, munkásság, józan tanács által mégyen minden, henyeségnek, gyávaságnak adván magad', őket hiába kiáltod: haragszanak, elfordúlnak." (Kazinczy F. szerint).

gazda ember, ha élni akar cselédestől: Nam Dii omn'a laboribus vendunt.[4]) Hát mennyivel inkább minékünk, kik veszedelemben vagyunk, az egész lelkünknek applicátióját, minden testünknek fáradságát fordítanunk kell a mi veszélyünknek elfordítására; mert egyebiránt kinek szántsunk, vessünk, arassunk? kinek neveljük édes magzatinkat? Ha securitásra most gondot nem viselünk, majd a pogányé lesz a mi miénk; és csak öt esztendőt, vagy kettőt sem igérhetünk magunknak, ha nem provideálunk.

[4]) Mert az istenek munkáért adnak mindent.

A 42. §-hoz.

APÁCAI CSERI JÁNOS.

Életét l. az Irodalomtörténet 88, 89. ll., fő munkájának, az Encyclopaediának tartalmát a 89. —, méltatását a 86. lapon.

83. sz. *A tudománynak kezdetiről.*

(Enc. I. r. I. II. fej.).

I. 1. Mivel gyermeki állapatban születtettünk, és a megérezhető dolgokról sokféle itéleteket töttünk, minekelőtte a mü okosságunkkal egészen élnénk, a sok eleve való itéletekkel[1]) félen fordíttatunk az igaznak megismerésétől; 2. Melyektől meg nem szabadúlhatunk semmiképpen, hanemha egyszer életünkben minden tudománybéli dolgokról ügyekezünk kételkedni, valamelyeknek bizonytalanságok felől csak kevessé gyanakodhatunk is. 3. Kételkedhetünk azért, ha vagyon-é voltaképpen azok közül valami, amelyeket mü érezünk vagy képzünk, 1. mivel tapasztalván megtapasztaltuk hogy az érzékenységek gyakorta megcsalnak, okosság penig soha annak felette nem hinni, aki münköt avagy csak egyszer megtréfált; 2. mert naponként számtalant láttatunk álmunkban érzeni vagy képzeni, amelyben semmi sincs; nincsen is az ilyen formán kételkedőnek semmi bizonyos jele, melylyel álmát imettől[2]) bizonyosson megkülömböztethetné.

II. 1. Így kételkedvén azért, egyelőször könnyen feltehetjük, hogy se isten, se ég, se föld, se semmi test ne legyen, és hogy magunknak is se kezünk, se lábunk, se semminemű tagunk ne legyen: mindazonáltal hogy mü magunk, akik így gondolkodunk és kételkedünk, semmik ne volnánk, azt semmiképpen meg nem engedhetjük, mivel magával ellenkeznék, ha azt vélnők, hogy ami gondolkodik, azonba hogy gondolkodik, ne légyen. 2. Minekokáért ez: *Én gondolkodom, azért vagyok*, minden megtudható dolgok között legelsőbb és bizonyossabb. Holott a gondolkodáson értetnek mindazok, melyek mü tudtunkra lésznek bennünk; és így nem csak az értés, akarás, képzés, hanem az érzés is annyit tészen itt, mint a gondolkodás. 3. Mivel penig a természet világa tanítja, hogy semminek semmie nincsen; azért valahol valami minemüséget találunk, ott valamely valóságos dolognak is kell lenni, és mennél több minemüséget találunk valamely dologban fel, annál világossabban ismerjük mü azt meg. 4. Hogy penig a mü elménkben többet találjunk a felett fel, mint akarmely egyéb dologban is, bizonyos, mert semmi sem cselekeszi azt hogy valamit egyebet megismerjünk, amely sokkal bizonyossabban a mimagunk elméjének ismeretire minket ne vinne. 5. Minekokáért könnyebb az elmét hogy legyen és mi legyen megtudni, mint akarmit egyebet.

III. 1. Midőn penig az elme, mely magát ismeri, és egyebekről mindenekről kételkedik, mindenfelé nézéll, hogy az ő tu-

[1]) Előítéletekkel — [2]) Éber, virasztó állapatáról.

dományát küljebb terjeszsze; legelsőben is talál magában sokféle dolgoknak képzéseiket, melyeket valameddig csak nézéll, és semmit magán küvül azokhoz hasonlót nem állít vagy tagad, meg nem csalattathatik. 2. Kik közül egyik, egy véghetetlen értelmü, hatalmú és tökélletességü állatá (ki istennek mondatik), melynek létele teljességgel szükséges, megmásolhatatlan, és örökké való, nem úgy mint a többi, kik csak meglehetők és megtörténhetők. 3. Tovább hányván vetvén penig azokat a képzéseket, eszünkbe veszszük hogy amennyiben azok a gondolkozásnak csak valami módjai, egymástól nem sokat külömböznek, de amennyiben egyik egyet, s másik más dolgot jelent, felette különbözők, és mennél több tökélletességet foglalnak bé magokba, annál tökélletesebbeknek kell azoknak szerzőjöknek lenni. 4. Így azért az isten bennünk találtatott képzése felől ha megkérdjük magunkat, honnan legyen mübennünk, oly megmérsékelhetetlen tökélletességet találunk abban, ha jól gondolkozunk felölle, hogy lehetetlen legyen teljességgel annak mástól belénk oltattatása, hanem csak attól, akiben minden tökélletességnek teljessége vagyon, azaz, az voltaképpen levő, véghetetlen istentől. 5. Továbbá megkérdhetjük azt is, kitől vagyunk mü, kikben az isten tökélletességinek ily képzési vannak. Mert a természet világa mutatja, hogy aki magánál tökélletessebbet ismer valakit, a magától nincsen, mivel mindazokot a tökélletességeket, melyeket másban lenni képz, ha magától volna, magának megadta volna, mástól penig nem lehet, hogy legyen, hanem csak egyedül attól, akiben minden tökélletességek megvannak, azaz az istentől. 6. A természet világa tanítja penig azt is, hogy noha most vagyunk, ihon majd semmivé lehetünk, hanemha a mindörökké levő, azaz az isten, tartand meg bennünköt. 7. Az ő belénk oltatott képzésére szorgalmatoson nézéllvén azért, eszünkbe veszszük hogy ő örökké való, mindentudó, mindenható, minden jóságnak és igazságnak kútfeje, minden állatoknak teremptője, és végezetre hogy őbenne minden feltaláltatik, valamiben véghetetlen tökélletesség vagyon.

---

84. sz. *Az elefánt erkölcsei.*

(Enc. VII. r. XXXVIII. fej.).

Az olvasó észre fogja venni, hogy e rajza az elefánt erkölcseinek teli van az utazók téves tudósításain alapvó vonásokkal.

Az elefánt, mely isszonyú otromba nagyságú négylábú állat, ki az ő szájáról hosszan lebocsátható s meg felvonható arrával[1]), mint szintén ha keze volna, mindeneket megfog, és amit akar azt cselekeszi; szelid és engedelmes állat, úgy hogy egy gyermecske is oda viszi a hova akar. Él háromszáz esztendeig. Az alvás közben erős dologhoz támaszkodik, melylyel, ha elcsik, fel nem kelhet. Isszonyodik az egerektől, és az tmeglátván elijed és elfut. Az ő ab rakját, ha az egér csak megérte is, meg nem észi. Szörnyü élesen érez. Az disznók röhögésétől isszonyodik. A veres színre megharagszik. A sárkányokkal (mivel ezek az ő vérét szomjuhozzák) szüntelen való ellenkezése vagyon, melyeket vagy az arrával öl meg, vagy a lábaival tapod el. Közel járól az emberi okossághoz és jó indulatokhoz, honnan, amint írják, szólni és írni is megtanol. Mennél inkább megterheltetik, annál serényebb. Ahol születik, az ott való beszédet megérti. Csaknem akármire megtaníthatik. Az ő emberéért a badban mind halálig hadakozik. Ha harcolniok kell, rendben állanak magok, a nyilakot a megsebesedtekből mint valami borbélyok gyengén kivonják, az elfáradtakot sebessedteket

[1]) Orrmányával.

és gyengéket a sereg közepibe viszik. Mindenkor seregenként járnak. Folyóvizen általmenni akarván, a küssebbeket bocsátják elől, hogy a nagyobbak bémenetelivel a víz igen megnövén, azok el ne merüljenek Megismérik vénségekben akik ifiukorokban nekik elöljárójok voltak. Csudálkoznak az égen, és a két világosító állatot [2]) ugyan tisztelni láttatnak, mivel az újholdkor folyóvízbe szállnak, holott magokot nagy-pompáson vízzel meghintik. Ismét amely erdőben legeltetnek, abból ágakot törtelnek, kiket fenn hordoznak, és a holdra nézvén gyengén mozgatdogálják. A teljövő napot tisztelik. Betegség miá elfáradván, füvet hánynak az ég felé, mintha könyörgéseket bocsátnának oda fel. Az ő halottjokot eltemetik. Tengeren kelletvén általmenni, a hajóba addig nem szállnak míg az ő igazgatójok esküvéssel meg nem erősíttik, hogy ismét visszajőnek. A küssebb rendű vadak ellen nem harcolnak, a nagyobbak ellen is penig csak megbúsíttatván. Az embert felette igen szeretik. A tisztesség-kivánás öbennek oly nagy, hogy gyalázattal illettetvén, inkább akarnak meghalni. Nagy indulattal vagynak az ő urokhoz, és gyermekekhez, úgy hogy készebbek ezerszer meghalni, mint őköt a vadászoknak engedni. A nagyobbaknak az étel, ital és hely dolgában engednek az ifiabbak. Csudálatos szemérmetességgel bírnak: a meggyőzettetett a győzőnek még csak szavától is fél. Oly erőssek, hogy egyik-egyik harminc s több fegyveres vitézekkel teli váracskát is elhordoz. Arrokkal mint kézzel annyit érnek, melylyel isznak, észnek, s fákot rontanak, a lovast a lováról letaszítják, a gyalogot, ahova szinte akarják, oda vetik. Erre szablya köttetvén sokakot elvesztnek. Ezen hág rá és száll le rólla ember. Szokott ebrakjokkal megelégednek, úgy hogy, ha többet adsz is, meg nem észik.

[2]) Világító testet (napot és holdat).

A 49. §-hoz.

MAGYAJTAI CSEREI MIHÁLY.

Szül. Csík-Rákoson 1667. oct. 20., Székelyudvarhelyt iskolázott; első hadi szolgálata Bethlen Gergely alatt esett 1686; ez után két évig I. Teleki Mihálynál apród; azon túl ismét jelen volt a zernyesti ütközetben; Tököly diadala után ennek pártjához állott, de Törcsváránál elfogatván, Veteráni által Lipót kir. hűségére eskettetett meg. 1693 óta gr. Apor István belső embere, s midőn ez 1696. kincstartó lett, kincstartói titkár. A II. Rákóci Ferenc támadásakor Görgény várába szorult, míg nagy veszedelmek után Brassóban meghúzhatá magát. 1707-től 13-ig Csíkben főkirálybíró, aztán tartományi biztos; a szatmári béke után pedig egy ideig adójegyző. Végre visszavonúlt Nagyajtára, hol élete 89-dik évében megh. 1756. — „Históriáján" kivül, melyről az Irodalomtörténet id. §-a szól, nevezetes kézirati kisebb iratai maradtak (Cserei Jegyzőkönyve a m. akad. kézirattárában), melyek azonban a történeti becsen túl, irodalmit nem bírnak. — Mutatványaink a „Históriából vétettek, s a munkának előkelőleg emlékrajzi (memoiri) jellemét mutatják.

85. sz. *Gr. Zrínyi Miklós halála.*

A bán vadászai kimenvén ebéd előtt, több elfogatott vadak között hozának egy vadkant is; kit a bán eleiben vivén, kérdi Bethlen Miklóstól: „Öcsém uram! Erdélyben szoktanak-e termeni ilyen vadkanok?" Bethlen Miklós megfelel: „Kegyelmes uram, Nagyságodot alázatoson követem, ennél sokkal nagyobbak is termenek." — A bán mintegy megszégyelvén magát, mondja neki: „Ha tetszik kegyelmednek, ebéd után menjünk ki vadászni; meglátja kegyelmed, itt is, a horvátországi erdőkön

találunk ennél nagyobbakot is.“ Az alatt az ebéd elkészülvén, a bán szokása ellen kedvetlen állapottal vala, nem tudván senki okát. Ebéd után megindúlván feles puskásokkal, egész estig mind hajtatják az erdőket, és noha egyéb vadakot verettenek, de vadkant nem találának. Estve felé egybegyűlvén mind a vadászok, hogy haza menjenek a bánnal együtt, azonban egy jáger előfut, s mondja a bánnak: „Kegyelmes uram! ihol nem messze egy nagy öreg vadkant láttam.“ A bán örűlvén neki, egy hosszú puskát veszen a kezébe, s bémegyen egyedűl az erdőbe, megparancsolván, hogy a többi másfelé álljanak lesben. Meglátván a vadkant, hozzá lő, meg is sebesíti; a megsebesedett oktalan vad, szokása szerént, egyenesen a bánra megyen, és mivel hirtelen a puskáját meg nem töltheté, oldalán függő pallosát kirántja, s nagy-bátran a vadkan eleiben futamodik s hozzája vág, de a vadkan agyarát találván, a pallosa ketté törik, és azon sebességgel a vadkan neki agyarkodván, az egyik lábát a bánnak erősen megsérti, mely miatt megtántorodik, de ugyan el nem esik. Nem levén már fegyver nála, küzdésbe indúl a nagy oktalan vaddal, és a földre lenyomja s a hasára ül, a két fülét két kezével erősen megragadván, úgy hogy a vadkan alatta meg sem mozdúlhatott. Ha akar vala, könnyen kiálthatott volna, mert ott a sürűben nem messze állottanak lesben sok vitéz szolgái s puskásai, kik megsegélthetik, és a vadkant alatta megölhetik vala: de a régi híres vitéz ember szégyennek tartván egy vadkan megölésére segítséget hívni, midőn gondolkodik miképen ölhetné meg, jut eszébe, hogy az övében hüvelyestől volna kése; azért egyik kezéből a vadkan fülét kiereszti, hogy kését kivonván a torkába verje; a vadkan is, tágúlván egyik füle, erősen megrázkodik, és hirtelen a bán a vadkan hasáról a földre leesik, a vadkan is hevenyéhen hozzája vág agyarával, és a torkát kiszakasztja.

Ebben semmit nem tudtanak a vele valók, de midőn az előszöri lövés után annyit késnek abban az erdőben, nem tudván mire vélni a dolgot, arra felé sietnek, szintén akkor érkezvén oda, mikor már a földön feküvő bánnak a vadkan torkát kivágta volna. Megbusúlván a szolgái, a vadkant ugyanazon helyben megö'ik, a bánt pedig a földről felemelik; kinek torkán levő nagy sebét mikor meglátnák, a maga keszkenőjével be akarván kötni, a szinte meghaló nagy vitéz bátor fejedelmi ember azt mondja szolgáinak: „Semmi édes fiaim, semmi; ne kössétek be...“ annál többet nem szólhata, hanem meghala. Kinek holttestét hintóra tevén, nagy sírással Csák-Tornyára beviszik. Ott temeték el, nem csak Horvátországnak, hanem egész Magyarországnak, sőt az egész keresztyénségnek nagy keserűségével. Így vesze el véletlenül a hatalmas vitéz fejedelem, aki teljes életében annyi véres harcokon forgott, aki annyi sok vitéz pogányokat maga kezével levágott; egy oktalan utálatos vadkan végezé életét olyan dicsőséges fejedelemnek, kinek mása akkor a magyar birodalomban nem vala. Így játszodtatá meg isten a magyarok intentióját, s elvevé szemek elől azt, ki az ő szabadságokot vitézi erejével s nagy elméjével helybe állíthatja vala.

---

86. sz. *Tofeus Mihály**).

Ez a pap[1]) veje vala ama nagy-híres tudós Tofeus Mihálynak, ki is sok esztendőkig volt a fejedelem[2]) udvari papja, azután püspök is lön, de az kevély negédes ember vala (noha utólára hosszas betegségben esvén, igen megalázta vala magát s istenhez tért vala). Ennek is sok szép munkái vadnak, kivált a zsoltárok resolútiói, melyeket mikor predikállott, a fejedelem asszony gyors egynehány írókot állítván a templomban, titkon úgy iratta le, azután maga revideálván, kinyomtatták.

---

*) L. az Irodalomtörténet 32. §-át is.
[1]) Magyari József. — [2]) Apafi Mihály.

E jövendölte vala meg a magyarországi rebelliónak tragédiáját, mert azt írja a zsoltárok rosolútiójában egy helyen: „A magyar nemzet addig akarja a szabadságot keresni, úgy jár mint a teve, aki elmenvén Jupiterhez, szarvat kér magának: azt sem adnak, sőt mind a két fülét elvágják.“ Ez is eleget predikállott szüntelen a Teleki Mihály sok praktikái ellen, és ugyan olyan daraboson, hogy felállott az emberek haja belé, még sem orvosolhatá meg a sok istentelen praktikát, amint maga egy predikációjában panaszolkodik: „Ha — úgymond — az Acháb palotájában predikállottam volna azokot, amelyeket ebben a palotában már tizenöt esztendőktől fogva predikállottam, ugyan istentelen ember volt Acháb király, de bizony meg tudtam volna tériteni, mert az isten egyszer fenyegeté meg Achábot a próféta által, még is mindjárt zsákban öltözék; de az én predikációimnak csak annyi haszna, mintha borsót hánnék a falra. Azért jól látom, elveszt az isten benneteket, s nekem is el kell vesznem veletek együtt; mert szent ember vala Jeremiás próféta, mégis a gonosz Sedechiás király miatt neki is szegénynek el kelle veszni. Ne bízzál abban, fejedelem! hogy te jámbor ember vagy s a keresztény világon is olyan hír van felőled, mert gonoszok, istentelenek a melletted való urak, s a te jámborságoddal abutálván, minden latorságot véghez visznek, s bizony te adsz számot jövendőben isten előtt róla. Ha fejedelemnek tartod magadot, azért adott isten botot, fegyvert a kezedben: te igazgassad őket, ne ők hordozzanak tégedet ahol akarnak. Maga személyében, úgy tetszik vala, jámbor ember volt Sedechiás király, s mikor kivitték fogva a babyloniai király idejében, magok a zsidó aszszonyok mentették, hogy minden rossz dologra az urak vették rá; de a neki semmit nem használa, csak kitolyák a szemeit, s úgy hala meg rabságban. Te is úgy járs, fejedelem, az urak latorsága miatt“ stb.

---

87. sz. *Buda visszavétele.*

De visszatérek ahonnan divertáltam vala. A német armáda kihivattaték Erdélyből, mivel már a lotharingiai herceg Budát obsideálta és erősen vítatja vala; vala penig híre hogy a fővezér igen nagy erővel jőne segítségére. Azért hogy a keresztény tábor is jobban resistálhasson a pogányságnak, együvé akarák magokot gyűjteni. Vala praesidium közel húsz ezer Budában, a városi lakosokon kivül, kik is gyakorta excurrálván a német táborra, sok károkot tesznek vala. De a német armáda mindenfelől erős sáncokot csináltatván, nem csak Budát lőteti vala, sőt a maga táborát is mindenfelől úgy bekeríttette s fortificálta vala, hogy, mikor a fővezér száz ezer törökkel elérkeznék, semmiképpen a német sáncához nem férhete. Látván a fővezér a hercegnek nagy hadi mesterségét, hogy harcra sem akar kimenni, Budát is pedig szabadon vítatja, s már szintén a táborozásra való idő is elmulék, az egész táborából öt ezer jancsárt válogat, hogy akár csak azok valami úton penetrálhatnak Budában; másfelől maga az egész táborával, mintha a németek sáncát ostromolni akarná, minden ágyúival megindúl. Az öt ezer jancsár oly nagy dühösséggel és vakmerőséggel megyen, hogy a német sáncát meghágván, és az egész táboron harcolván keresztül megyen, ott is vesz majd négy ezerig való bennek, a többik még is bemennek Budára. De semmi hasznot nem tehetének, mert a herceg utolsó ostromot akarván tétetni, három felől való irruptiót elrendel, és nagy készülettel az ostromhoz fognak, noha a városból is ugyan emberül forgódának, és egynehány ízben visszavágták a németet. Azt meglátván Petneházi (ki azelőtt Tökölyi ezeres kapitánya vala, de azután a császár hívségére redeála), híres vitéz ember, a magyar hajduséggal megindúl, és a török nem resistálhatván ellene, legelsőben is a magyarokkal együtt a kőfalakra felmegyen, és a városban penetrál. Mely csudálatos vitézi

bátorságát látván a német generálok, azt mondják vala egymásnak: Ez a Petneházi nem ember, hanem oroszlány. A németek is a magyarok után mindenfelől berohanának, és a futó törököket mind magokot mind az egész városi népet fegyverre hányák, csak az egy híres Csonka bék marada meg, kinek, mikor ebédlene, hírt visznek a szolgái hogy már a német megvette a várost; azért kimenvén házából, szerencséjére a magyarokra talál, kivel nagy ismeretsége volt, s azok nem ölik meg, hanem elfogják s a herceghez viszik; a herceg Bécsben küldi, ott kereszténynyé leszen, megkeresztelkedik, maga a római császár levén keresztatyja. Mondhatatlan sok kincset és prédát találának itt Budán, melyet harmad nap alatt a nagy armáda alig tuda elprédálni. A fővezér csak közel ott vala Budához az egész táborával együtt, s nézte a szemével mikor a keresztények ostrommal megvevék Budát: a kontyát a földhöz verte haragában, de semmiképpen a német tábor körül levő erős sánc miatt Budát meg nem segélytheté: hanem nagy gyalázattal s bosszúsággal a város megvétele után elmene alóla.

Az 50. §-hoz.

RÁDAI PÁL.

Szül. a XVII. század második felében. II. Rákóci Ferenc titkára s az 1704-ki selmeci békeértekezleten követe, valamint 1709 a XII. Károly és Péter cár békéltetésökre kiküldött képviselője. Munkás volt a szatmári békealkuvásban is. III. Károly kir. alatt a kir. tábla bírája, majd a pesti vallásügyi bizottmány tagja. Megh. 1733. Munkái: Benderi útja, kézirat; Arcana sui temporis, h. és é. n., és igen kedvelt imakönyve; „Lelki Hódolás", melynek költői része legjobb egélyes költőink közzé iktatja (l. az Irod. fenn id. §-át a 108. l.).

88. sz. *A keresztviselésről.*

Megvallom uram, érdemessé lettem
Hogy minden csapást készen tarts felettem,
De én gyakorta csak zúgolódom;
Midőn atyai vessződet kinyújtod,
És engedetlen fiadat megsujtod,
A harag s mordság közt forgolódom.

Oh uram! engedj erőt, hogy tűrhessek,
A szenvedések között el ne essek;
Hadd viselhessem magam keresztét,
Melyet énreám szent akaratod mér;
Mert ki jármadtól, mint vad tulok, eltér,
Maga magának keresi vesztét.

Nehéz a testnek, de már meghódolok,
S kezemet számra teszem s megnémulok,
Mert tudom, rajtam semmi nem esik,
Mely ki nem menne isteni tanácsból;
Ha betaszít is, kihoz a mély sárból,
S fejemről hajszál csak egy sem esik.

Bár azért, uram, híj keserűségre,
De nem fakad szám békétlenségre,
Eltűrvén kezed látogatását;
Mert megvigasztalsz, hit szerint reménylem,
Noha bünömért, tudom, hogy érdemlem
Vessződnek nagyobb sanyargatását.

Ha életemben látogatsz szükséggel,
Eltűröm méltán csendes békességgel,
Nem teremthetvén vagy csak egy kalászt:
Mert ha a hollófiakat táplálod,
Módját éltemnek inkább feltalálod,
Megáldván régen egy szód a halászt.

Eltüröm, hogyha betegség sanyargat,
Mert orvoslásod másfelől takargat,
Megerősítvén benned hitemet:
Reménységemet próbálva terjeszted,
És buzgóságra szívemet gerjeszted,
Magadhoz húzván szeretetemet.

Elhiszem, nem hagysz a kisértetek közt,
Szabadulásra hagyván útat és közt,
Kész vagyok azért tűrni inséget;
Mert azt általad s veled megelőzöm,
Benned s éretted, s erődből meggyőzöm,
Csak mutass, uram, hozzám készséget.

Uram, jó szívvel megiszom a pohárt,
Melyet rám köszönsz, mert tudom, hogy nem
De légy kegyelmes, ha ital közbe (árt:
Eltántorodván, szent neved megbántom,
És velem kötött frígyedet felbontom:
Tarts, hogy ne essem az örök tűzbe.

Oh, édesítsd meg, uram, a keresztet,
Kit rám tetszésed ereszt, vagy eresztett;
Én azt kegyelmed által eltüröm:
Mert hiszem, végre megadod jutalmúl
Ama koronát, mely soha el nem hull; —
Akkor lesz nékem öröm az üröm.

B. AMADE LÁSZLÓ.

Szül. 1703. Megh. mint m. kir. udv. kamarai tanácsos 1761. — Munkái: Nyájas énekek; „Szerelmei", lyrai regény; Buzgó szívnek énekes fohászkodásai, Bécs 1755; és „A házasság által elvesztett szabadság megsiratása. Költői jellemét l. az Irodalomtört. 108, 9. ll. — Katonadalát, melyet itt néhány versszak mellőzésével közlök, igazi katonai széles kedv, délceg vígság, könnyelmü gondatlan világnézet bélyegzi, milyen azoké, kiknek készeknek kell lenni mindig mindent veszteni, de bármikor mindent nyerhetnek is.

89. sz. *Katonadal.*

A szép fényes katonának
Arany, gyöngy élete!
Csillog-villog mindenfelől
Jó vitéz fegyvere.
Szép élet! víg élet!
Soha jobb nem lehet:
Hopp, hát jöjön katonának
Ilyent ki szeret!

A zöld mezőn megpuskázik,
Nyer az ellenségtül;
A kvártélyban mulatozik,
Nyer a menyecskétül.
Szép élet! víg élet! stb.

Szikrát üt a paripája,
Nagy városon nézik,
Hogy jó lovas és vitéz is,
Mindenütt dicsérik.
Szép élet! víg élet! stb.

Mind ország, mind az hazája
Félnek és szeretik,
A szép dámák és leányok
Sokszor ágyát vetik.
Szép élet! víg élet! stb.

Kockáz, kártyáz sátor alatt,
Pipa a szájában,
Markotányos háta megett
Nem szolgál heában.
Szép élet! víg élet! stb.

Ha jön ordre, frissen nyergel,
Elmegy az portyára;
Fölbiztatja maga társát,
Jól megjön az ára.
Szép élet! víg élet! stb.

Megjön pályafutásából,
Itt letelepedik,

Jószágot vesz, kölcsön pénzt ád,
Avvagy kereskedik:
Szép élet! víg élet! stb.

Nem parancsol ott vicispán,
Sem a szolgabíró,
Robotára senkit nem hajt
Ispán vagy tiszttartó.
Szép élet! víg élet! stb.

Prókátor függ az oldalán[1]),
Szerencse bírája,
Bőcsület a törvényszéke,
Nincs appellátája[2]).
Szép élet! víg élet!

Menjünk azért seregessen!
Tartsuk meg hazánkot!
Vérrel bérrel oltalmazzuk
Szent szent koronánkot!
Szép élet! víg élet! stb.

Itthon rajtunk eret vágnak,
Kiontják vérünket;
Nincs bőcsület: fizetnünk köll:
Érezzük sebünket[3]).
Rossz élet! gaz élet:
Gazabb ennél nem lehet!
Hopp, hát jöjön katonának
Ilyent ki szeret!

Ne gondoljunk a sírással,
Sem a pityergéssel!
Üljünk lóra, költözködjünk
Az több vitézekkel!
Szép élet! víg élet! stb.

Isten hozzád, apám, anyám!
Én édes szerelmem!
Húgom, bátyám, sógor, komám!
Avagy — jertek velem!
Szép élet! víg élet!
Soha jobb nem lehet:
Hopp, hát jöjön katonának
Ilyent ki szeret.

[1]) A katona kardja. — [2]) Mert párviadal által intézi el sérelmeit. — [3]) Itthon megadóztatnak, még a katona, a közlegény is, adómentes.

FALUDI FERENC.

Szül. 1704. Németújváratt Vas várm.; 1720 a Jézusszerzetbe lépett; mint ilyen Bécsben, Grécben tanult, mint áldor szinte ott és Lincben tanárkodván, 1741—6-ig Rómában sz. Péter templomában magyar gyóntató, azontúl ismét hol Bécsben, hol a haza különféle helyein tanári, majd elöljárói, végre könyvtárnoki tisztet viselt szerzete intézeteiben. A Jézusrend eltörlése (1773) óta a Batthyányiak oltalma alatt Rohoncon élt, ahol 1779 végén halt meg. — Költői jellemét l. az Irodalomtörténet 109. lapján.

90. sz. *Forgandó Szerencse.*

Fortúna szekerén okosan ülj,
Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dűlj:
Ha miben kedvezett,
Ha szépen vezetett,
Meg ne örülj.
Fortúna szekerén okosan ülj.

Jó kedve s kereke egyaránt jár:
Forgandó, változó: ma kincscsel vár,
Holnap lenyomorít,
És megint boldogít.
Elhigyed bár:
Jó kedve s kereke egyaránt jár.

Érdemre nem tekint, szemtelen, vak:
Kire ma vont aranyt, holnap szűrt rak.
Tudják, kik táborát
Lakták, és udvarát,

Sok nagy urak.
Érdemre nem tekint, szemtelen, vak.

Hol édes jó anyád, hol mostohád;
Dolgáról senkinek számot nem ád.
Megbecsül, megaláz,
Magasztal, legyaláz,
Bút hoz reád.
Hol édes jó anyád, hol mostohád.

---

91. sz. *Tarka Madár.*

Egy kis tarka madár víg kedvében
Szép gyümölcsös kertnek ment reptében.
Ha én tarka madár volnék,
Én is veled elrepülnék,
Tarka madár!

A kis tarka madár ott akadott,
Mert két lépvesszőcske közt ragadott.
Ha én tarka madár volnék,
Soha veled nem repülnék,
Tarka madár!

A kis tarka madárt kézre kapták,
Nem bántották, szépen ápolgatták.
Ha én tarka madár volnék,
Még is veled elrepülnék,
Tarka madár.

A kis tarka madárt, jaj! fogságba,
Szorossan bezárták kalitkába.
Ha én tarka madár volnék,
Soha veled nem repülnék,
Tarka madár!

A kis tarka madárt jól tartották,
Cukorfalatokkal meghizlalták.
Ha én tarka madár volnék,
Még is veled elrepülnék,
Tarka madár!

A kis tarka madárt kifosztották
Tarka tollaiból, nyársra vonták.
Ha én tarka madár volnék,
Soha veled nem repülnék,
Tarka madár!

---

92. sz. *Pásztorversenygés.*[1])

Thyrsis, Mopsus, Menalkas.

Egy mohos kőszikián két kecskés leüle,
Beljebb a sürüben más pásztor fütyüle,
Hallják és nézgélik, végre megismérik,
Jöne ki közeljebb, mind a ketten kérik.
Kijött. Menalkas volt, igen híres sípos:
Tiszta pásztor gyermek, kondor hajú, fitos.
Megszólítja Thyrsis: Ne vond meg magadat.
Hadd halljuk, jó pászor! gyenge szép szavadat.
Minap a vár alján legelvén vájkáltam,
Reménységem kivül egy kupát találtam.
A Mérisnek szántam; de már úgy fogadom:
Mondd el énekedet, csak te neked adom.
Men. Kezdem. Szép a tavasz, a tavaszt szeretem,
Ahol kedvem tartja, ágyomat vethetem.
Kibújik a földből Vesta kis cselédje[2]),
Utánnok az epęr, a Nymphák ebédje.
Öltözik az erdő, virágokon járok,
A zöld mezőségnek bársonyán sétálok.
A kies szellőcskék gyengén lengedöznek,
A tiszta patakok nyersen csergedeznek,
Gyöngyöt fal a nyájam, hízik, szaporodik,
Vígan vagyok magam, szívem nem aggódik.
Merre járok, kelek, madárkák repdeznek,
Felettem, előttem énekkel kedveznek.
Thyrs. Mint az eresztett méz, oly édes éneked.
Azért a szép kupát méltán elveheted.
Nem rossz az ajándék, ha jól megvizsgálod,
A gyönyörü tavaszt rajta feltalálod:
Bokrosodik az ág, hant, liget változik,
Sok nemes virággal hegy-völgy illatozik.
Játszik, hever a nyáj, és egymást nézgéli,
Pásztor és ebek közt napját bátran éli.
A kecskés gyermekek karikát futtatnak,
Sokféle játékkal magok közt mulatnak.

[1]) Gúnyor a rossz költőkre. — [2]) Vesta itt Föld helyett áll.

Még több más van rajta, feltalálod, vendég!
Kedves énekedért íme az ajándék!
Mops. Hadd nyissam már én is torkomat és számot,
Nem kérek érette se kupát se vámot.
Szépen bőg a tehén mikor borját híja,
Mekeg a víg kecske mikor anyját szíja. . .
Thyrs. Fald beljebb sípodat, ha nem tudsz szebbeket:
Paraszt Korydontul tanultad ezeket.
Tiszta Helikonnak Hippokréne vize
Ismeretlen nálad, vagy nem tetszik íze.
Mops. Mikor ezt hallották a nymphák, nevettek,
Koszorút, bokrétát utánnam vetettek:
A fába metszették szép emlékezetre,
Valamit, nem tom mit, mondtak végezetre.
Thyrs. Azt, hogy mocskos versed dísztelen magába,
Nem illik a kényes Músák udvarába.
Mops. Ilyen leányvárba Mopsus még nem lakott.
Akinek nem tetszik, fejje meg a bakot.
Men. Ne veszekedjetek! jó a szép egyesség
A pásztorok között, a csendes békesség.
Thyrs. Többnek szól a levél: több fűzfa verseket
Láttunk emitt amott: ki tűrné ezeket?
Rövid beszédemnek csak ez a sommája:
Letörött alattok Pindus lajtorjája.
A többit, úgy tetszik, már hozzá tudhatod.
Ha reájok találsz, fülekbe súghatod.—
Hasad a dél, menjünk kiki ő dolgára.
Mopse! béküljünk meg szépen utóljára.

A 32. §-hoz.

FALUDI FERENC.

93. sz. *A „Szent Ember"ből.*

Ha mi jót tettél valakivel, hangos torokkal ne hirdessed. Nagyra, sokra ne mondd Panaszos ne légyen; mert érdemét veszted. Ellenben ha mi jót vettél valakitül, vedd jó szívvel; kicsinnek kevésnek ne mondd, mert elidegeníted jótévődet. Felebarátod apró vétkeinek ne légy kemény bírája. Magad vétkeit ne mentegesd se vítatva, se hímezve: gondold meg, hogy hozzád is fér valami gáncs. Tűrd el holmi fogyatkozását, ha akarod, hogy ő is eltűrje erkölcstelenségedet. Kevés szóval: úgy élj felebarátoddal, hogy ő is elélhessen veled.

Minduntalan abban mesterkedik az ördög, hogy elménket sokféle gonddal, gondolatokkal megterhelje. Hol gazdagságra hiteget, és utánna lódít, hol nem nékünk való hivatalra, és holtig fáraszt a hitván reménységgel, hol szemeink előtt a könnyű életnek tündérképeivel játszadozik, csak a végre, hogy eszünket azokba öljük, meg ne emlékezzünk lelkünkrül, üdvösségünkrül. Azonban ellábal az idő, fogytán vagyunk életünknek, és amint semmi jót nem tettünk, úgy semmi jóra már nem érkezünk. Kénnyünkre éltünk, kínnal halunk.

Aki attul, ami kelletinél több, el nem válik: se istenét, se lelke békességét teljesen el nem nyeri. Nehéz a iecke, de igaz. Példa a gazdagság. A gazdagságot az úr Jézus tüskének nevezte. Gondold meg, a tüskék közt hevervén, lehet-e nyugtod? És ha bálvány kincsedet jobban imádod istenednél, hogy lehetsz ennek barátja? Ha azért nagy értékedet az utcára nem vetheted, legalább ne ragaszd szívedet hozzá, ne szaporítsd magadnak s másnak kárával.

A böcsületrül, uraságrul szólván: ha öszve tudod békéltetni a belső szívbéli alázatossággal, tűrhető. Ha felfualkodásra, erőszakra, felebarátodnak megrontására készt, vonszon: minden rossznál rosszabb. Amint fényesnek látszik a világ előtt, oly utálatos az isten előtt. Add hozzá: hogy maga termi

meg rágó férgét. Aki lesi, gonddal fér hozzá, és nagyobb gonddal félti, hogy ki ne essen belőle. És amint egyik szemével magát tekinteti, úgy kénytelen vele, hogy a másik szemével irígyire vigyázzon.

Nem tudhatja ember jövendőjét. A történhető esetek csak az isten hatalmában vannak. Tudományunk kivül és akaratunk ellen is vagy meglésznek, vagy kimaradnak, lehetetlen azért őket időnap előtt kedvünkhez szabni. Csak az függ tőlünk, hogy mind jó, mind bal sorsunkhoz emberül, istenesen elkészítsük szivünket, és mintegy felfegyverkezve egyikét is másikát is megvárjuk, mit hozzon reánk. Ily hasznát veszi lelkünk; hogyha szemben lészen vélek, nem lésznek újságok. Következendőképpen vagy könnyebben esik által rajtok, vagy, ha el kell tűrni, könnyebben tűri.

MIKES KELEMEN.

Szül. 1690. Tizenhatodik éveig a kolosvári convictusban neveltetvén, 1707-ben II. Rákóci Ferenc maga mellé vette őt apródúl, kinek aztán hadjárataiban, utazásai- és bújdosásaiban folyton elválhatatlan kísérője, belső bizalmas embere, s végül első kamarása volt. A fejedelem halála után is (1735-től fogva) a porta oltalma alatt és segedelmével Rodostón élt, b. Zay halála folytán 1758. a basbugi méltóság (a menekvők főnöksége) is reá szállott, melyet négy évig viselvén, végre 1762. oct. 2. keleti dögvészben meghalt. — „Törökországi Levelei", irodalmunkban ezen a maga nemében egyetlen remekműve, méltatását l. az Irodalomtörténet 111. lapján.

94. sz. *LX. Levél.*

(Nénje megdorgálván hogy régen nem írt, Mikes mentegetőzik. S nem is levén egyebet mit írnia, s most a rodostói örményekgyapottat vetvén, ennek vele-bánását mondja el. De ezt Erdélyben nem termeszthetvén, a selyemtenyésztés nagy hasznait emeli ki, s azon esetre, hogy ha nénje egykor visszatérne hazájába, s kedve volna ez iparágnak meghonosítását megkisérleni, leírja a selyembogár életét s a vele-bánást, részletesen, s a neki saját kedves enyelgő modorban.)

Rodostó, 22. april. 1725.

Hol vagyon? hol vagyon az a puskás, ki meglőtte azt a farkast, ki megette azt a kecskét, kit apám vett a vásáron? — — Hol vagyon az az ember, ki megtalálta azt a levelet, kit innét írtam kednek?[1]) Mit tehetek, édes néném, rólla, hogy már régen nem vette ked levelemet? Ha nem írtam, azt nem kell csudálni, ha ked nem vette; de ha írtam, hogy veszett volna el? De mit törődünk rajta? A mi leveleinket Bécsben is elolvashatják. Hogyha pedig a tengerben veszett, a bizonyos, hogy a halaknak nem zsírozza meg a fogokot. Édes néném, ha egy-két levelünk elvész, írjunk tizenkettőt helyekben, a nem nagy fáradság, és a restséget meg nem háborgatja. De mit írjak? Mert itt semmi hír nincsen, hanemha azt írom meg, hogy most itt az örmény asszonyok nagy munkában vannak; mert most vetik a gyapottat — írjunk hát a gyapottról; mert az itt nem bolondság, desőt még nagy haszon; mert sehol nem terem annyi mint itt, és az itt nagy kereskedés. A mi földünkön nem gondolom hogy megteremne; mert meleg földet szeret. De Magyarországban, csudálom, hogy meg nem próbálják; mert ott vagyon olyan hely, ahol megteremne, és a nagy hasznot hozna az országnak, — legalább az a pénz, akit gyapottért adnak, megmaradna az országban.

[1]) „Ked" a „kegyelmed" összeráncolt formája, mely régenten a köz életben a mai „Kegyed, Ön, Maga" személyes névmások értelmében divatozott a fő rendek közt is.

A gyapottmag olyan nagy, mint egy borsószem, de fekete, és most kezdik vetni. Nem nő nagyobbat másfél arasznyinál, de egy szálból három vagy négy ág is jő ki, és azon mindeniken egy-egy gömbölü gyümölcs függ, amely olyan, mint egy kis zöld dió, és annak a virágja sárga. Amég meg nem érik, ha felnyitják, enyvtorma materia vagyon benne; de mikor érni kezd, abból az enyvből lészen a gyapott, és magában kinyílik, hogy a meleg jobban megérelhesse. Amidőn pedig septemberben egészen kinyílik, megfejéredett, és a haja megszáradott, akkor kiszedik a gyapottot a hajából magostól. De minthogy sok magja vagyon, és a gyapott úgy jött ki szálanként abból a magból, hogy ujjal is nehéz volna a magról letépni a gyapottot, azért itt az asszonyoknak olyan kis kerekek vagyon, amelynek két tengelye vagyon; egyik vas, a másik fa, egyik egyfelé fordúl, a másik másfelé, úgy, hogy amidőn a gyapottat magostól köziben bocsátják, csak a gyapott megyen által, a magról lefoszlik, és tisztán esik le másfelé, és így könnyen választják el a magjától. Az olyan kerék nélkül egy marokni gyapottat egy nap meg nem lehetne talám tisztítani a magjától; de a kerékkel egy zsák gyapott kevés. Ihon már készen vagyon a gyapott, csak fonja ked.

De, édes néném, minthogy a gyapott nálunk meg nem teremne, ked más hasznot tehetne a mi országunknak, amelyért méltó volna a ked nevét aranynyal leírni az erdélyi históriában. Ha az isten haza viszi kedet, miért ne lehetne kednek annyi selyme, hogy a szükségre valót nem kellene pénzen venni? Ha kedtől meglátnák, más úri asszonyok is követnék, és lassanként a haszonért a közönséges renden valók is felkapnák. Idővel nálunk is elbővülne, valamint más országokban, aholott is csak lassanként kezdették. Ebben az országban egy görög császár bőven megajándékozott két missionárius papot azért, hogy ők hozták messze országról legelsőben a selyemeresztő bogárnak a tojását, aztot itt kiköltették, felnevelték, elszaporították, és megmutatták, miképpen kell bánni velek, és a selyemmel. Ők azt, mint okos emberek, mind megtanulták volt. Itt hogy elszaporodott, az oloszok is felkapták a görögöktől, az oloszoktól a spanyolok és a franciák idővel felvették, és így terjedett el lassanként, és így jött bé a haszon a kereskedéssel az országban.

Nevetném, ha ked lenne az első fundátora a selyemeresztő bogaraknak Erdélyben. Az ilyen dolgot ha valaki elkezdené, a többi is követné, és az olyat olyannak kell elkezdeni, aki ahoz tud; mert e csak éppen azért tetszik nehéznek, hogy nem tudnak vélle bánni. Hogy is lehetne egy úri asszonynak kedvesebb múlatsága és hasznosabb, mint mikor látná, hogy egynehány ezer hernyó micsoda nagy serénységgel dolgozik számára. De minthogy azok az állatok nagy-ehetők, és mihent lesznek, azonnal enni kezdenek, az ő legkedvesebb ételek az eperfának a levele. A fejér és a veres eperfa pedig csaknem mindenütt megteremne nálunk csak kevés fáradsággal. Énnekem pedig úgy tetszik, hogy nem kellene sajnálni a fáradságot az olyan munkásoktól, akik egy kevés falevélért selyemmel fizetnek nekünk.

Még előre megmondom, hogy ked nem tudná, miut kell bánni ezekkel a selyemcsináló munkásokkal; de minthogy egyéb dolgom nincsen, leírom kednek, hogy mit olvastam az iránt, azután úgy dolgoztassa ked őket, amint tetszik. Legelsőben is egy tiszta házat kell számokra elkészíteni, akin jó ablakok legyenek, ahová a verőfény bészolgálhasson, és ahová az egerek, se más egyéb kis állatok ne mehessenek, a szél se érje. A ház közepin négy cövekre egy gyéként kell teríteni ágy formára, vagy ha gyékén nincsen, apró vesszőkből kell fonni olyanformát, valamint a szilvaaszalókon vannak. A ház már megvagyon, hanem hozzuk már a világra a munkásokat. A selyemeresztő bogaraknak a tojása igen igen apró, hogy elig látja az ember, és amikor

tojik, egy papirosra teszik, a papiroson hagyván egynehány száz tojását, az oda szárad, és azt jó helyre elteszik tavaszig. Azért vegyük elé a papirossat, és adjuk oda valamely kövér leánynak, aki aztot a kebeliben tévén, a melegtől egy kevés idő múlva ott életre kapnak. Mihent azt észre veszik hogy mozganak, a papirosra gyenge levelecskéket tesznek; már megmondottam, micsoda fának a levelit. Amidőn egykevéssé nagyobbak lesznek, a fellebb megmondott ágyra kell őket elhelyheztetni, és csak gyengén kell őket bétakarni falevéllel, a dereka-ljok is falevél legyen. De legelsőbben is arra kell vigyázni, hogy ezeknek olyan dajkát kell adni, aki munkás és értelmes legyen, aki a fiait szeresse, aki azoknak mindennap bizonyos órában fris levelet adjon, elsőben megtisztítván az ágyat mindennap a tisztátalanságtól és a levéltől, — e meglévén, azután kell reájok hinteni szép-lassan az új levelet. Mivel semmi úgy nem árt ezeknek az állatoknak, mint a tisztátalanság és a nedvesség, arra vigyázzon a dajka, hogy vizes levelet ne adjon nékik, — az esős időben szedett levelet meg kell szárasztani, és ha látja hogy eső leszen, még előre kell levelet gyűjteni, és nem kell, hogy bőjtöltesse a fiait; mert ezek a kis állatok, minthogy kevés ideig élnek, azért az időt el nem akarják veszteni, és szüntelen esznek. Hogyha olyan nagy szükségben találnának esni, hogy falevelök nem volna, olyankor lehet saláta- vagy káposztalevelet nékik adni, eztet ők megeszik; mert a szükség reá viszi, de ilyen eledeltől a selymök sem lészen olyan jó. A dajka tisztán és jó eledellel tartván fiait, arra igen vigyázzon, hogy amidőn szép idő vagyon, az ablakokat estig nyitva tartsa, és a házat tisztán tartsa; mivel a tisztaság és a jó áer[1]) ezeknek igen egészséges. De egy kevessé nézzük meg, hogy micsoda változásokon mennek által.

Ez a féreg a tojásból kikelvén, igen igen kicsid és fekete. Egynehány nap múlva fejéredni kezd, de ezt a köntöst leveti, és minthogy vastagodik, fejérebb és zöldes ruhát vészen magára, — egy kevés nap múlva az ételt teljességgel elhagyja, és elaluszik mintegy két napig, — azután bánkódni és nyughatatlankodni kezd, úgy anynyira, hogy a nagy erőltetésben megveresedik, — akkoron a bőre megráncosodik, és azt leveti; no már harmadik köntöst veszen magára! Hát nem elég egy holnap alatt háromszor változtatni a köntöst? Azután enni kezd, és akkor egészen más formájú leszen, mint annakelőtte. — Egynehány nap jól évén, ismét mély álomba esik, — abból felserkenvén új inget veszen magára, azaz: új bőrt. Azután ismét egy kevés ideig a jóllakáshoz fog. De végtére mindazt, mind az életet, mind a társaságot megúnja, és mindezektől el akarván magát vonni, olyan kis remete házacskát kezd selyemből csinálni, amelyet nem lehet eleget csudálni, se a teremtőt eléggé imádni. Édes néném, elúntam már az írást is, azért félben szakasztom a mi remeténk munkáját, — másszor leírom. — Hanem most arra kérem kedet, hogy az egészségre vigyázzunk; mert én vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok.

[1]) A levegő.

---

95. sz. *LXI. Levél.*

(*Mikes, Rodostó mellett sátorokban nyaralván fejedelmével, ürességét levélírásra használva, folytatja tárgyát, s a selyembogár gubóit írja le, s az ezekkel bánást közli. Végül az udvarnak sátorokban is szép rendtartását érintvén, az erdélyi háztartások rendhiányát gáncsolja.*)

Rodostó, 23. maji 1725.

Édes néném, megbocsásson ked, hogy hazudtam, vagyis inkább, hogy a pennám hazudott; mert Rodostóról datáltam, holott nem vagyunk a városban, hanem mellette;

mert tegnaptól fogvást sátorok alatt lakunk. Ha tanácsot kérdettek volna tőllem, másszorra hagytuk volna a táborozást; mert a vászonház csak akkor jó, amikor másképpen nem lehet: de az úr akaratján kell ügetni.

Elég a, hogy itt a sok, kevés, semmi dolgaimtól ment lévén, szabadoson elkísérhetem kedet a mi remeténk látogatására. Menjünk már most hozzája, és nézzük meg, micsoda barlangot épít magának; mert az utólsó levelemtől fogvást elég ideje volt, és ha egyszer bézárja magát, azután nem szól hozzánk. Úgy tetszik, hogy az utólsó levelemben ott hagyók félben, hogy ez az állat végtére egy kis selyemházat épít magának. Amidön ez az állat ahoz akar fogni, az ételt elhagyja, és mindenütt keres magának olyan helyt, ahol építhessen; azért seprőágakot hintenek néki, és falra is ágakot függesztenek számokra. Mihent az ágokra felmásznak, azonnal elkezdik a selyemeresztést, és köröskörül bepólálják magokat. Az első selyem nem olyan jó, mint az utánna való. Amidön magokat egészen és jól bétakarták volna, azt a kis házat belől ismét megbéllik olyan gyenge és tömött hártyával, ahová az áer nem férhet. Ezt az utólsó munkát elvégezvén, akkor elaluszik, és a változáshoz készül, valamint látjuk, hogy a hernyók pillangókká változnak. Ahoz a változáshoz pedig két vagy három hét kívántatik. Amég ez eltelik, addig jó megtudni, hogy az a kis házacska olyan formájú és olyan nagy mint egy galambtojás. A selymet, amelynek hasznát veszik, úgy kell gondolni, mintha a tojást selyemmel béborítanák. A hártya, amelyről szólottam ide feljebb, olyan, mint a tojásnak a haja. A három hét eltelvén, az alatt halottaiból feltámad, de más formában; mert a házán egy kis ablakot fúrván onnét szép fejér ábrázattal, és szárnyakkal repül ki. Az előbbeni köntösét a házban hagyván, a házzal együt a dajkájának hagyja fáradságáért.

De minthogy a selyem egészen elromlik, amidön a házát megfúrja, azért csak egynehányat hadnak meg magnak, és a többit a melegre kiteszik, hogy az állat bennek meghaljon, és fel ne támadhasson, úgy a selyem egy szálban megmarad; mert az állat nem hagyván soha félben munkáját, a háza is egy szál selyemből áll, amelynek hossza kilenc száz lábni, és némelykor több, de még az a szál dupla, és egymáshoz vagyon enyvezve. Már gondolja el ked, micsoda vékony szálnak kell annak lenni?

Már visszatérek azokhoz, akiket magnak meghadnak. A házokból kifúrván magokat, ők onnét el nem távoznak. A nősténye sokkal nagyobb a férjeknél. Egynehány napot szabadságban töltvén egymással, azután egy papirosra teszik a nőstényt, és a papirosra tészen legalább öt száz tojást. Ebből elitélheti ked, hogy nem kell sokat meghadni magnak, és hogy négy vagy öt pár elég maradékot hágy.

Immár a selyem megvagyon, de az erősen a házhoz vagyon tekerve és enyvezve. Azt levenni még más mesterség, de azt is megcselekszem, csak kedvit találjam kednek. Legelsőben is azokat a kis tojás formákat lágymeleg vízbe vetik, hogy az enyv megolvadjon — azután egy kevés seprűszállal habarni kezdik azért, hogy a selyemszál a seprűre tekerődjék — de csak hat szálat tekernek együvé, és amíg egészen letekerik, addig mind a meleg vízben maradnak a kis házacskák. Aztot tudja ked, hogy a selyem természet szerént sárgás, és ha megmossák, szép fejér.

Immár bízvást nevessen ked, hogy olyan dologra akarom kedet tanyítani, amelyet ked jól tud. De minthogy ked úgy kívánta, engedelmeskedni kell. De aztot talán nem tudja ked, hogy voltak olyanok, akik megpróbálták hogy a pokhálló még erősebb volna a selyemnél, hogy azt úgy meg lehetne szaporítani, mint a selymet: de minthogy több költségben telnék, azért abban hadták: mert egynehány ezer pókot hússal kellene tartani. Hát azt írtam-é meg valaha kednek, hogy Egyiptomban egynehány ezer tojást tesznek egy meleg kemen-

cébe, és húsz nap múlva annyi ezer pislent húznak ki belőlle. De azt tartják, hogy azért a tyúkhús ott nem olyan jó. Ma látom, hogy csak a gazdasszonyságról kell kednek írni : de félben hagyom ; mert elfelejtettem volt, hogy táborban vagyok. De a mi táborunk olyan, mint az izraeliták tábora, ahol egy puskaszót sem hallani : azért jó étszakát is kívánok kednek ; mert itt nem kell félni az ellenségtől, csak a fülbemászótól.

P. S. Aztot tudja ked, micsoda rendet tartunk a városban : itt is hasonló renden és szokáson járunk. Nincsen is szebb a jó rendtartásnál. Aztot egy közönséges ember is véghez viheti házánál : de arra a mi földünkön nem igen hajtanak még az urak is. De jól cselekszik-é ?

---

96. sz. *LXII. Levél.*

(Nénje megköszönvén kedves leveleit, s őt azok folytatására felszólítván, miután ez a francia nevelésről emlékezett, alkalmat veszen Mikes az erdélyi úrfiak nevelését rajzolni, azt korholni, s a leánynevelés fontosságáról is közölni gondolatait).

Rodostó, 11. junii 1725.

Eleget nevettem, édes néném, a ked udvaros[3]) köszönetin, mintha én azt megérdemlettem volna, és mintha valamely új dologra tanítottam volna kedet : de el kell vennem, és meg kell tudnom, hogy a ked köszönete csak arra való, hogy bátrabban kinyissam a tudományomnak erkélyit. Jó némelykor megbátorítani az embert ; mert sokan vannak olyanok, akik szégyenlik világosságra tenni gondolatjokat ; noha jobban gondolkodnak sokszor mint azok, akik aztot csak bátran kipökik.

Arról igen okosan gondolkodik ked, hogy úgy szeretné neveltetni a fiát és leányát, valamint ott Párában nevelik a franciák. Édes néném, ott pedig csak keresked̈őket lát ked : de az országokban kellene látni, hogy a nemesember gyermekeit mint nevelik. A való, hogy nekik magok királyok vagyon, és ahol mindenféle tudományok és mesterségek virágoznak. Az is való, hogy egy országnak a boldogsága az ifjakat való jó neveltetésekből áll — a hadakozást, a tudományokat, és a mesterségeket akkor kezdik tanulni. A mi boldogtalan országunkban mindezekre alkalmatossága nincsen egy ifjúnak, noha mindezekre olyan alkalmatos volna, mint akármely nemzet. Mindazonáltal úgy tetszik, hogy mégis jobban lehetne nevelni az ifjakat, ha az atyák arról jobban gondolkodnának. Noha közülök sokan tudatlanok, és egy vaknak nehéz a világtalant vezetni. De, ha magok is a tanulást jobban szerették volna, a fiakot többre taníthatnák ; mert egy jól neveltetett és oktatott ifjú a fiát is a szerént neveli. Mert ugyanis nézzük el, hogy neveltetnek nálunk az ifjak közönségesen ? Legalább tíz vagy tizenegy esztendős koráig a faluból ki nem megyen, hanem addig a falusi iskolában jár — addig az ideig megtanul olvasni, de az olvasással sok paraszti szokást is tanul. Ha iskolában nincsen, otthon egyebet nem lát, hanem minden héten hétszer az apját részegen látja, aki nem törődik azzal, hogy a fiába valamely nemesi és kereszténi jó erkölcsöket oltson, és csak a cselédekkel való társaságban hagyja, akiktől mindenféle rossz szokást, és rossz erkölcsöt látván és tanulván, azok benne csaknem holtig megmaradnak, és a nagy parasztságban való neveltetése miatt azt sem tudja, ha nemesember gyermeke-é ? Talán meg sem tudhatná másként, hogyha csak a jobbágyok kisuroknak nem neveznék.

Tizenkét vagy tizenhárom esztendős korában valamely collegiumba béplántálják, ahonnét huszonnégy vagy huszonöt esztendős korában szabadúl ki : olyan idejében, amelyben másutt már az olyan ifjú jó deák, jó historicus, a gyeometriát, gyeographiát, szükségéhez képest tudja, és már jó hadi

[3]) Udvarias.

tiszt; nem csak hadi dolgot, de országos dolgot is bízhatnak reája. De már vigyük haza pompával a mi huszonöt esztendős deákunkat a collegiumból, és nézzük meg, hogy annyi tanulás után mit tud, és hogyha használhat-é valamit tudományával az országnak, vagy magának? Legelsőben is a mi deákunk azon igyekezik, hogy cifra köntöse és paripája légyen — egynehány könyvit és philosophiáit valamely almáriomba eltemetvén, azután faluról falura béjárja az atyjafiait — Aristotelesnek ott egynehány terminusit kipöki, de deákúl már szégyenlene beszélleni azért, hogy az asszonyok tanuló deáknak ne tartsák. Az atyjafiainál mit csinál? Leghasznosabb beszéllgetése a vadászatról, a lovakról vagyon — ha asztalnál vagyon, nagy gyalázatnak tartaná, ha jól nem innék, és még deáknak tartanák ha magát mentegetné — ebéd után vagy az asszony vagy a leányok házában bontja ki, amit Virgiliusból vagy Ovidiusból olvasott. E szerént felróván az atyjafiait, és közöttök egynehány részegség után megmosván torkát a deák szótól és az iskolai portól, ismét haza iromtat azzal, amit az atyjafiaitól tanult. De mit tanult? azt a tudományt eléveszi, mihent az apjához vendégek érkeznek; mert legnagyobb gondja is a lesz, hogy az apja vendégit megrészegítse, és az apjától is azért dicséretet vegyen más nap. E szerént tölt el két vagy három esztendőt vagy a vadászatban, vagy az italban, és amit egynehány esztendőkig tanult, azt egy kevés idő alatt csaknem mind elfelejti. De mit tanult volt annyi esztendőkig? csak a deák nyelvet és egyebet nem tanulván, annak házánál hasznát nem sokat veszi — és a gazdaságban olyan tudatlan mint mások. És a physikájából annyit nem tud, mint a molnárja, vagy a kovácsa, nem tudván csak annak is okát adni, hogy miért hinti meg vízzel annyiszor az égő szenit. Annyi deáksága után csak azt is a tiszttartójától kell megkérdeni, ha a szőllője délre vagy északra fekszik-é? Kérdjük már aztot, hogy mikor fogja hasznát venni a logikájának, ha megházasodván, a gazdaságakor[4]) annak semmi hasznát nem veszi? Az országgyűlésiben elmenvén, az ország dolgához nem tud — nagy csendességben kell hallgatni a végzéseket, mivel, ha ott úgy disputálnának, mint az iskolában, azonnal ő is felugranék székéről és felkiáltaná: Nego majorem.[5]) De azokhoz nem értvén, olyan tanácsot kell adni, hogy hányják el az emberfőt. Nem hogy azt tudná, hogy miben áll az ország haszna; de azt sem tudja, micsoda országok szomszédi Erdélynek? hogyha a Maros a Tiszába foly-é elsőben, vagy a Dunába? de hol? a meg más kérdés volna. Mindezekből látjuk, hogy a nyolc vagy kilenc esztendeig való tanulásnak se maga, se az ország hasznát nem veszi; mert a deák nyelvnek úgy vennék hasznát, ha a hadakozásról, az ország igazgatásáról és más tudományokról való könyveket olvasnának. De így a mi philosophusunk egykét esztendő múlva olyan tudatlanná lészen, valamint a gondviselője, és ha a tiszttartójának nem kelletnék írni, talán az írást és az olvasást is elfelejtené. Nem akarom ezekből azt kihozni, hogy a deák nyelv haszontalan volna, hanem csak azt mondom, hogy egy nemesembernek időveszтés annyi esztendőkig csak azt a nyelvet tanulni; mivel a mellett más egyéb hasznos tudományt is tanulhatna; egy paraszt ember gyermekinek még haszontalanabb, és jobb volna mihent írni és olvasni tud, valamely mesterséget tanulni; mivel a mesterségek és kereskedések hajtanak hasznot egy országban. Tudom, hogy a mi országunkban egy ifjúnak más tudományt nem lehet tanulni; mert nincsenek arra való collegiumok mint más országokban, ahol egy huszonöt esztendős ifjú négy vagy ötféle tudományokat tud, és egy közönséges ifjú két vagy három mesterséget. De lehetetlent nem kell kívánni a szegény

[4]) Gazdasága vitelekor. — [5]) Tagadom az előtételt.

erdélyiektől : nem is kívánok. De az atyák nagy számot adnak azért, hogy a fiakot nagyobb gondviseléssel nem nevelik, és a nemesi jó erkölcsre nem ingerlik még eleinte, hanem még példát adnak a részegeskedésre, a feslett és tunya életre. Ha a fiakot csak arra vennék is, hogy a deák könyveket magyarra fordítsák, úgy a tanulásokot a közönséges jóra fordítanák ; mivel sokan vannak olyanok, akik arra alkalmatosok volnának. És hacsak egy könyvet fordítana is meg életében, azzal mind magának, mind másoknak használna, és látná valamely gyümölcsét annyi esztendeig való tanulásának : de a sok hejjehujja, a kopó, a virradtig való ital mindezekre időt nem ád, és nem engedi, hogy az elme valamely hasznos dologban foglalja magát. És ha megvénül, jó tanácsot sem tud adni ; mert ifjúságát haszontalan töltötte el — és egy tudatlan tanács úr olyan egy országban, mint egy üres hordó a pincében.

De, édes néném, most veszem észre, hogy miben töröm a fejemet. Mindazonáltal, mint hazafia, azt akarnám, hogy a tudomány oly közönséges volna nálunk, valamint a tudatlanság. De akármely hosszú levelet írjak is kednek erről a dologról, azzal a mi ifjaink szokásokot meg nem változtatják, se az atyák az asztalnál való régi bévett rendet el nem hagyják. Kednek pedig azt jovallom, hogy a fiának olyan tudományokat adasson, amelyekkel használhasson országának. Én eleget predikáltam a fiakról, azért leszállok a predikállószékből, és menjen fel ked is oda predikállani a leányokról — a kedet illeti ; mert a leányok neveltetésére úgy kell vigyázni, valamint a férfiakéra ; de még többet mondok, és azt mondom, hogy jól oktatni a leányokat olyan szükséges, valamint a férfiakat, és az egyike olyan hasznos az országnak, valamint a másika. Hogy lehet a ? Nem igaz-é az, édes néném, hogy egy jól nevelt, jól oktatott eszes leány asszonynyá változván, a fiát is mind jól tudja nevelni, oktatni, és tanítani, és aztot az ország szolgálatjára alkalmatossá tenni? Ergo, hasznára vagyon tehát az országnak, ha a leányokat jól nevelik és oktatják.

A régi rómaiak megajándékozták az olyan anyákat, kik a haza szolgálatjára jól nevelték fiakot. Erről többet nem írok, és többet nem írhattam volna, haszinte fiam volna is : de nincsen, és azt bánom. De azt is bánom, hogy ma ismét sátorok alá jöttünk lakni ; mert a napokban visszámentünk volt a városba. Itt kell a vászon alatt pergelődni, és úgy süt a nap itt minket, valamint a koldús lábát sütik a tűznél. Édes néném, az egészségre vigyázzunk, és mondjon el ked egy olvasót érettem ; mert a sok túlbemászóval tele a sátorom.

NEGYEDIK RÉSZ.

LEGÚJABB KOR.

—

Az 57. §-hoz.

BESSENYEI GYÖRGY.

Szül. 1742. Elhanyagolt nevelése hiányait a kir. testőr seregbe jutásával magán szorgalommal pótolta, s ez által a kor míveltségi színvonalára emelkedvén, egy új magyar irodalom megteremtését tűzte ki élete céljául, mely végre csakugyan rendkivüli munkásságot fejtett ki (Irod. Tört. 56. 57. §§.). 1784 Bécset elhagyván, Biharban, berettyó-kovácsi birtokán, egész halálaig (1811) elvonúltan, de szinte folytonos irodalmi foglalatosságok közt élt.

97. sz. *Ágis tragédiája.*

Ágis és Kleombrot a spártai nép élén a Lykurg törvénye visszaállíttatását Leonidás királytól kierőszakolván, ez követeli, hogy a két fő ember, magát bűnösnek vallván, hűséget fogadjon, különben vesztöket határozza. A két barát nem akarván tetténeк helytelenségét elismerni, végre áldozata lesz állandóságának. — Mutatványunk a III. felvonás („játék") 5. és 6. jeleneteiben Thelónis, a király leánya és Kleombrot neje gyilkoló szándékát tünteti fel, melyet atyja ellen érlel, hogy férje életét megmentse.

III. Játék, VI. Jelenés.

(Személyek: Thelónis, Kleombrot hitvese; Agiáris, Ágis hitvese.)

Ag. Thelónis! el vagyunk, látod, árultatva,
Nyög szivem mellyembe, már felére halva.
Thel. De Leonidásról miként gondolkozzam?
Nálam atyaságát gyanúba hogy hozzam?
Kleombrot s Ágisnak halálokról szólott,
Ha nem képzelődöm, s fülem tisztán hallott.
El kell-é miatta veszteni férjemet,
Vagy szerencséltessem érette éltemet?
Átkozott történet! haragos istenek!
Honnan támad mérge búsúlt dörgésteknek?
Ag. Thelónis! védelmezd életét férjednek,
S ne rettegd mennykövét rút történetednek.
Énnékem veszett el minden segedelmem.
Ah! felhatott-é már az égig gyötrelmem!
Thel. Ne félj. Pártot ütött nálam a természet,
Gyermeki hívségem bennem elenyészett.
Egy gyilkos atyának legyek kötelébe,
Ki férjemnek vesztét forralja vérébe?
Elbúsúlt istenek! ha van igazságtok,
Éltemet veszélyén múlni ne hagyjátok.
Ag. Fel ne támadjál még a nagy istenekre:
Tekints reménységgel kegyelmes egekre.
Várjuk el csudáját történeteinknek,
Tanulván titkait a végezéseknek.
Thel. Ha csak várakozunk itt eszközök nélkül,
Hidd meg hogy lelkünk majd a Styx partjára ül,
A komor Cháronnal lesz veszekedése,
S poklokra lármázni szalad rettegése.
De megmutatom ma az istenek ellen
Hogy férjemnek élni még nem lehetetlen.
(Ekkor kebeléből egy kést kihúz, dühösködve:)
E kés hegyén függ majd Leonidás lelke!
A porba fog dűlni elmérgesült teste.
Elvesztem előre veszedelmes létét;
Vérével fújja ki végső lehelletét.
(Iszonyú irtódzással reszket: szemei elfordúlnak.)
Ah istenek mi ez! (egy helybe néz) pokol gyúlt fel bennem!

A kétségbeesés rág! hová kell lennem?
Dühösségem heve égeti testemet;
Méreg űzi bennem eltévedt lelkemet.
Amely vérbe létem kezdett melegedni,
Abba kelljen gyilkos kezemet keverni?
Jupiter! hogy hallgat most megbúsúlt eged?
Mért nem dörögsz? Csattogj, hadd csapjon mennyköved.
Ag. Ne gyújtsd fel a poklot még dühösségével,
Ne kezdj Jupiternek harcot mennykövével.
Fújd ki itt vérednek meggyúladott mérgét.
Ne átkozd hirtelen előttem azt a vért,
Melybe szerencsétlen voltod kezdetre ért.
Lármázd fel kéréssel a siket egeket,
Indítsd kegyelemre néma seregeket.
Míg más módot találsz: ne légy soha gyilkos,
Tudod, az ilyen bűn minő kárhozatos.
Thel. Agiáris, veszett már érzékenységem;
Az ég és pokol közt szaggattatik lelkem;
Felettem Jupiter haragja csatázik,
Alattam a mélység felnyílva szikrázik.
Érzem, Leonidás gyilkos akar lenni,
Nem lehet-é néki ebbe ellent tenni?
Engedelmességgel csak addig tartozom,
Míg atyám bűnétől nagyon nem irtódzom.
Egy gyilkos veszszen el isten világ előtt,
Ez a törvény, tudod, a természettül költ.
Gyermeki hívségem elszunnyadhat bennem,
Az isten s természet mellett kell ma lennem.
Micsoda egy atya, ha véribe veszett,
S ártatlan gyermekin gyilkosságokat tett?
Csak a természetnek maradok fajzása.
Ág. De Leonidásnak lettél származása.
. . . . . .
Thel. Ha az atyám isten s világ ellen kelhet,
Szívébe fegyverem véres halált vihet.
Mikor ő gyermekét mérgéből ölheti,
A gyermek is éltét megvédelmezheti.
Mindennek egyenlő anyja a természet,
Azért attól, aki hív fajára veszett,
Elveszik istenink atya-méltóságát:
Útálják az egek undok bolondságát.
Leonidás vére a poklokra termett,
Mert fia vesztére rendeléseket tett.
. . . . . .

Hatodik jelenés.

(Személyek: ugyanazok és Leonidás király).

Leon. Thelónis, látod-é engedelmességem,
Melylyel itt csendesen viselem inségem.
Hazánknak javáért kedvezek férjednek;
Hogy gyönyörűségét szülhessem szivednek.
Tudom, most magadba atyádnak jóságát
Tisztelvén, vádolod férjed makacsságát.
Thel. A király jósága igen messze terjed:
Benne egész Spárta ma újonnan éled.
Érezzük kegyelmét atyai szívének,
Illendő sorsot is készítünk éltének.
Leon. Egy igaz származás hív marad atyjához,
Thelónis, jósága mindent húz magához. (Agiárishoz fordúl)
Hercegné, nehezen felejtem sebemet;
Mélyen sértette volt Ágis a szívemet.
Nem tudom mit tegyek belső fájdalmammal,
Félem titkotokat még nehéz gondommal.
Ag. Király, köztünk minden az ég rendelése,
Sorsunk az istenek örök végezése.
Egy halandó, eszköz istene kezébe:
Amint erőltetik, csak úgy tesz mívébe.
Mennykövét Jupiter hozzád ha lelküldi,
És Ágisnak lelkét benned elüldözi;
Üss ma, ne függeszd fel mérges csapásodat:
Mutasd Olympusnak hatalmasságodat.
Leon. Büszkeség beszél ki, hercegné, belőMéreggel van tele engedetlen lelked. (led,
Érzéketlenséged ne gondold hogy győzzön,
S kevély szavaival szívembe előzzön.
Jól látom magamba történeteteket:
Hidd el, hogy ismérem a nagy isteneket.
Thel. El ne felejtse hát a király jóságát:
Majd meglopja tüze nagy ártatlanságát.
Csak eltökéllett szív szól Agiárisból;
Nem szükség szavára felelni haragból.
A nagy kegyelmesség mindenkor ékesít;
Ő az mi egy királyt leginkább nemesít.
Leon. Csak te vagy, Thelónis, aki szíved bírod,
S érzékenységimet híven tanácsolod.
Agiárisnak is megengedek érted;
Csak legyen hív hozzám engedelmes szíved.
(Agiárishoz fordúl)
Hercegné, vetkezd le vitézi tüzedet,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lágyítsd királyodhoz keményült szívedet.
(Thelónis hátul felől kést ránt: néz az egekre, s Leonidást által akarja ütni.)
Ag. (kiáltással, ki Leonidást, látván Thelónis cselekedetét, a döfés alól elrántja.)
Istenek, vegyétek el haragotokat,
Szerencsétlen király!
Leon. (Rettegve két felé tekint) Változásotokat
Ily hirtelenséggel érteni nem tudom.
Rettegek szívembe, igazán megvallom.
Micsoda haragot sejthetett lelketek?
Mi az, mi ily lármát okozott bennetek?
Thel. (Kétséges tekintettel) A pokol dühösség csapott el felettünk;
Melytől én s a király csaknem majd elvesztünk.
Agiáris kárunk meglátván szemével,
A királyt hirtelen elrántá kezével.
(Leonidás hol Agiárisra, hol Thelónisra fordúl: rémülés, kétség ábrázoltatik tekintetében)
Leon. Micsoda gyötrelem támadott szívembe!
Kétség és rettegés mardosnak lelkembe.
Istenink küldék-é hozzánk oltalmokat?
Vagy csak a pokolnak sejtsük árnyékokat?
Kínos halandóság! veszett történetek!
Mennyi sok csudákkal csavarog rendetek!
(kétfelé tekint keservesen)
Jere Agiáris velem, Thelónissal;
Hagyjuk el ez helyet: és fohászkodással
Értekezzünk együtt történeteinkről;
Beszélljünk tanácscsal nagy isteneinkről.

---

98. sz. *Pontyi.*

(„A Philosophus" vigjátékból).

A darab bírálatát l. a M. Költészet Története (2. kiad. 1867) 337. l. — Itt csak a dialóg megismertetése végett áll, a különben gyenge alkotású darabból, egy töredék. Ennek személyei: Parmenio, a philosophus; Ticius, Lilisz, ifjak; Eresztra, Berenisz, Angyelika.

Pon. Nem kell nékem az a zöld lé, abból a húsból kérek — nem is ehetik már itt az ember a miá a sok cifraság miá — Hát ez a veres lé? hiszem berzsen e, vagy micsoda? — hát az a kék tajték mi ott? Boldog isten! ha a nagy apáink láthatnák! Már hogy pántlikát mit felkapnak, ütné a kű; de hasából, gyomrából is módit csinálni az embernek, ki látta? Már talám szégyen is disznóhúst enni?

Angy. Hát hogy ne volna szégyen?

Pon. Még zsidókká lészünk hát ebbe; ökörhúst is szégyen hát enni, mert mind paraszt emberek bánnak az ökrökkel. De utóljára kenyeret is gesztenye-puderből süttetnek. Be hiába való időt értünk!

Lil. Jobb volt hajdan, úgy-é?

Pon. Hát.

Tic. De én jobban szeretem a mostani időket; nem kell most annyit enni, innya, mint régen; hiszem akkor amie volt az embernek, csak életére költötte, mert szörnyű sok evés volt. — Abból a becsináltbú[1] kérek.

Pon. Öm, be hiában valót beszél kend; de bizony többet kötenek most kentek egy hiába való ebédre, mint régen szegény atyáink egy hónapig elkötöttek. Egész ebédje az udvarából tölt ki, csak sóért, borsért adott pénzt; de kentek Bergengóciából honnan drága pénzen hordják a sok haszontalanságot együvé; drága pénzen fizetik azt a sok sohonnai egészség- s életrontó szakácsot. Cukher kopókat, marcafánk lovakat mi hoznak az asztalra, ötven forintba is belé kerül, még sem lehet belőle enni, csak nézni kell. Nem nézni ültek a mi atyáink az asztalhoz, hanem enni; oztán egy cukher kopónak az árrán egész hónapokig megérte az asztali készpénz kötségét.

Ber. De bezzeg helyre hozta oztán a bor, mert most egy általag tokaji eltart hat annyi ideig, mint akkor.

Pon. De bizony, édes húgom, nem vették ők pénzen a bort, az országban termett az; de most a világ négy oldalárúl hordjátok öszve az ebédet: tengeri rák, csiga, béka, minden ördög férget, csúszó mászó állatot öszvevesztek. Mikor nékem két száz hízott marhám, annyi ürüm járhat a pusztán, minek nékem akkor béka, csiga? Egyétek meg.

Tic. Még sem olyan egészségtelen az, mint a régi borivás.

Pon. Öm, be nagyot monda kend; de bizony eleget ivott az én apám, a kendé is, mert az asztalnál viradtak meg sokszor; de még is nyolcvan esztendeig élt frissen; és sok száma nélkül való öregeket látok olyakat. De kentek a cukher kopóval, oztán a békával nem kuruttyolnak ám nyolcvan esztendeig a világba, ne búsúljanak. Hiszem hallja kend, nem kerül nékem oda haza egy hónapig is négy márjásba kész pénzbe az ebédem, még is többet eszem mint kend. Kenteknél egy ebéd is belé kerül ötven forintba, s mi volt? cukher kopó.

Párm. Igazán mondja az úr: mert meg kell vallanunk, hogy az emberi természet, ha legközönségesebb eledellel tápláltatik, legerősebb és legegészségesebb; és ok nélkül való dolognak tartom a természet táplálтatásából módit csinálni, mintha a természet is tartozna magát haszontalanságainkhoz szabni; de el is jőnek az idők, hol az emberek e részben magokhoz térnek.

Pon. Úgy van; kedves sógor uram okos ember, látom; általérti a dolgot. Hiszem már a süvegeket, kalapjokat hadd metélnék, mert akár nagy kalap, akár kicsiny legyék az ember fején, attúl nem fáj a feje; de ha moslékot vagy egyebet olyat eszem, elromol a gyomrom, egészségem. Akár zöld, akár veres színbe öltözzem, nem fáj a; de nem mondhatom azért, hogy akár nadragulyát, keserű füvet, akár zeller-salátát, vagy tárkonyost eszem, mind éppen olyan jó. Ezért nem lehet a hassal, gyomorral úgy módizni, mint a pántlikák szinével, hogy majd zöld, majd kék, majd veres, s mindenik jó a felől.

Er. Valósággal okoson és helyesen beszél, én azon értelemben vagyok.

Pon. A nagy urak gyermekeit mind cukherrel, meleg vizzel, tejjel, kávéval nőttetik; de le is vernék, olyanak vagynak, hatot is a pipámmal a lábárúl....

---

99. sz. *Az Ember Próbájából.*

I. Levél 9. sz. „A teremtés csudálatos minémüségének előttünk való elterjedése, annak dicsőséges rendeit mutatja.“

Nézd meg e világnak lármás tenyészését,
Oly sok dolog létét és elenyészését,
Tengeren, szárazon, levegő egekbe,
Lásd, az örökös rend mit tesz mindenekbe.
Hány mozgásból vagyon az a lánc formálva,
Mely isten kezéből jött ki alányúlva.
Ennek alsó szeme a semmiségnél van,
A felső pedig áll az isten markában.
Megfeküdt derekán a nagy természet él,
Mely mindég haldoklik, s sírjából újra kél.
Angyal, ember, barom, ég, föld, hegy, tengerek,
Szörnyű magasságok, mélység s titkos erek,
Formálják az örök isten teremtését;
Magyarázván annak hatalmas tetszését.
Oh elláthatatlan isteni terjedés!
Hová ragad benned a mély elmélkedés!
Eged trónusától a setét mélységig,
A setét mélységtől dicsőült székedig,
Minden ürességet befogtál voltoddal,
Semmi nincs kivüled, csak te vagy magaddal.

I. Lev. 10. sz. „A teremtésbe egy legkissebb bomlás az örök rendet felfordithatja.“

Ha már itt halandó! sorsunkat elvesztvén,
Angyalok lehetnénk, feljebb emelkedvén;
Ha a barom, rendelt voltából kikelne,
S puszta hajlékinkba emberré lehetne;
Egy lánc-szem az örök rendből kiszakadna,
S az egész teremtés mind öszvebomlana;

A föld tántorodna állását tévesztvén,
Csillagzat, ég, nap, hold, futna összeveszvén,
Egek omlanának a széles térségre,
Dűlne egyik mélység a másik mélységre,
Az egész természet végre megrázkodna,
S a világ istene székére szaladna.
Így múlna el rende a bölcs teremtésnek,
Ily haszna volna egy emberi veszésnek.
Kiért lenne e nagy mondhatatlan romlás?
Emberért? Ó por, füst, gyötrelmes sár-omlás!
Mit akar a rendbe káros veszettséged?
Borúljál a földre, s tanuld semmiséged.

Ha tagjink a főtűl mind elpártolnának,
És magok között is harcra indúlnának,
Mit csinálna testünk e háborúsággal?
Hogyhogy maradhatnánk fen állandósággal?
Az örök rendbe is, ha minden költözik,
S sorsán kivül más-más voltokba öltözik,
Háborúság támad e nagy természetbe,
Mely örökre elvész, ha nem marad rendbe.
Ez az egész világ egy oly testet formál,
Hol az örök idő istenerővel áll.
Ez erő terjed el csak méltóságával,
Ki mindent ád veszen örök hatalmával.
A nap súgárival lebeg s széljel hevít,
Csendes szeleinken járkálva hívesít,
Virít a galyasúlt termő élő fákon,
Ragyog egeink közt, tűnik a habokon.
Mindenre kiterjed, de oszolhatatlan,
Szűntelen adakoz, még is fogyhatatlan,
Sem több sem kevesebb voltába nem lehet;
Sem alább sem feljebb dolgával nem mehet.
Utolsó grádicsán van a méltóságnak,
Örökös kútfeje minden igazságnak.
Bennünk van ereje melylyel elevenít,
S oly sok élő eszközt a mozgásra segít.
Vezérli világát, fut lehelletinkbe,
Élesztgető tüze dobog szíveinkbe.
Legkissebb széllel is lengedez oltalma,
Emberbe füszálba egyenlő hatalma.
Mindent öszvefoglalt széles világával,
Eget földet betölt egyedűl magával.
Teremtett s igazgat tökélletességgel;
Munkája' lelke lett örök istenséggel.

---

100. sz. *Epistola Barcsay Ábrahámnak.*[1])

A magánosságtúl itt környülvétetve
Hallgatok, barátom, tereád tekintve.
A szív kebelemben édesdeden érez,
Megnyugodt most egyszer, s belőlrűl nem vérez.
Nézek, ülök, írok, rólad gondolkodom,
Magamon, másokon titkon álmélkodom.
E világnak lelke mit csinál belőllünk!
Mit itél törvénye valjon most felőllünk?
Hagyjuk el, barátom, a mély okoskodást,
Ne tegyünk hijában olyan sok hánykodást;
A természet setét mélységét elhagyván
Örömre sijetek, kezedet ragadván;
Szivünknek érzési fűzzék szárnyainkat,
Barátság éleszsze mozgó ajakinkat.
Világunk lármáját, mi haszna, kergetjük,
Végét, sem kezdetét, látod, nem érhetjük.
Földünknek bölcseit eleget forgatom,
A természet szavát már régen hallgatom,
És végre felleltem, hogy józan törvényünk,
Akármint gondoljunk, csak örök istenünk.

Egy jó poetának lelke ha megindúl,
Szívét mellé vévén tűnik s mindent feldúl.
Méltóságot visel dicső törvényiben,
Szerelem mosolyog édes érzésiben.
Amit természeti kiván, mindent ölel,
S nem csatázik soha az örökös renddel.
Szállásnak szoros hely számára egy ország,
Természetben lakik, s megyéje egy világ
Egészen, amelynek törvényit érezvén,
Gyönyörködik, magát kedvétűl vérezvén.
Mint a fülemile, amely örömétűl
Indíttatván, itt-ott zöld ágacskákra ül,
A hajnalnak tüzét hasadni szemlélvén,
Várja a víg napot, mindég énekelvén;
Kedvei közt, tudjuk, oly soká zengedez
Hogy végtére nyelvén vére is csergedez,
Erőlteti magát okoskodás nélkül,
Mert ő is törvényt vett a hű természettűl:
Úgy egy poeta is, Mársnak sisakjára
Felállván, jobb kezét Phoebus paizsára

---

[1]) L. erről az Irod. Tört. 58. §-át.

Bocsátja, és így e két istenség között
A kies Parnassus hegyéhez költözött,
Honnan e világot sohajtva szemlélvén,
Harcról, szerelemről sokat énekelvén,
Mint a fülemile magát erőltetve
Vért ereszt, és meghal mást gyönyörködtetve.

---

101. sz. *Az ember belső becséről.*

(„Anyai Oktatás." A VIII. Levélből).

Ha lelkünknek érdemei által a barmoknak felibe nem emeltetnénk, s teremtőnk képéhez hasonlóvá nem tétetnénk, micsoda méltóságunk lehetne a természetbe azok felett? Látod, hogy külső részünkre való nézve egyéb állatoktól csak forma s tekintet szerint különböztetünk, és testünknek valósággal minden egyéb testekkel egyenlő sorsa vagyon, azon különbséggel, hogy mi lelkünktől megfosztatván, embertársainktól a földnek hideg, csendes, setét gyomrába helyheztetünk; a barmok pedig a földnek színén hagyatván ragadozó állatoknak lésznek eledelévé. Tapasztalod ezentúl, micsoda fájdalmak és szenvedések alá vagyon testünk még ez életben vettetve; ki tudná számát azon nyavalyák nemének, melyeknek gyötrelmei által tagjaink világi szerencsénknek legbújább kebelében is szaggattathatnak. Nem egyenlők-é fájdalmainknak nyögései minden egyéb állatoknak nyögéseivel? és nem úgy foly-é a vér megsértett testünknek sebeiből, mint a hangzó bérceknek völgyein meglőtt szarvasnak, ki veszedelmét sebes futással kerülvén, arra botlik, hol vagy sebet kap vagy életét veszti. Ezen eleven példákkal elhitettethetel arról, hogy e földön minden mozgó test egyenlőül a földnek részi, hova oly csalhatatlanúl lehull mint a fáknak őszi hidegeinktől megvett gyümölcse. Úgy gondolhatd testedet magadon, mint valamely köntöst: a szép öltözet ékesít, a rút pedig dísztelenné tészen; ez okból nem lehet tagadni egy díszes köntösnek kellemetességét és szükséges voltát; de még is igaz, hogy a testnek szép s nemes termeti az öltözetnek csupa ékességét mindenkor meghaladja; szép testen minden ruha szép, csak tiszta legyen; rút termeten pedig arany is útálatot szül. Lásd, ilyen sorsa vagyon egy szép testnek, melyben alávaló, felette tudatlan, vagy gonosz értelem lakozik.

Nincsen egy halandónak valóságos megnemesítésére a lélek érdemeinél nagyobb ékesség; ez az, mi a testet koronázza, s maga viseletire nézve a több testektől is különbözteti; ennek nemes tulajdonságai s józan okoskodásai tészik az embert csudára s szeretetre méltóvá. Állhatatosság, okosság, szelíd nemes erkölcsök, a világ istenének igaz esméreti, hazának, emberi társaságnak szolgálatja: lásd mely nagy tulajdonságok ezek, melyek mind a léleknek érdemeiből származnak. Ehezképest testedet tunya henyélésétől s mocskosságától oltalmazván, igyekezz a felett lelkedet nemesíteni. Nincsen olyan csekély tekintetű termet, mely magát méltóságra ne emelje, ha benne nagy és nemes lélek lakozik. Soha a nagy léleknek tulajdonságait a test, melyben lakozik, sem meg nem alacsonyíthatja, sem érdemetlenné nem teheti. Valahol ő magának lakást választ, mindenütt ő nemesít, s megmarad az amicsoda. Az ilyen lelkek olyanok, mint a királyok, kik aranyos palotáikból, vagy valamely jobbágyoknak konyhájából, hová néha vizsgálódó kívánságoktól vonattatván, bétérnek, egyenlő hatalommal parancsolnak, mindenütt ugyanazon királyi méltóságot viselvén felkent személyeken. Nézd meg ellenben a szegény embert, ki nyomorúságaitól kénszeríttetvén néha fejedelmének lakóhelyében felvezettetik, kinek kegyelmét segedelmére kódúlni kívánja. A palotának falai aranynyal tükörrel vagynak körülte borítva, mindenütt tisztaságot, pompát, fényességet lát, valamerre fordúl; de ő még is mindazokból magára semmi díszességet nem vehetvén, rongyollott daróccában, ősz-

vecsapzott üstökeivel ott áll, mint valamely éjjeli kísértet vagy rémítő váz. Emlékezz meg itt ellenben arról, hogy e fejedelemnek mellyén viselni szokott gyémántja, ragyogó sugarit a parasztember mécsesénél szinte úgy megmutatja, mint a viasz gyertyának világánál, melynél tündökölni szokott. Így ő díszes dísztelen helyeken egyenlőül fényesség, pompa s méltóság marad, szinte úgy, mint a rongyos szegény ember, ki ellenben akár aranyos palotában akár szalmás viskóban kucorodjon, mindenütt rongyot, megvetést, szennyet, nyomorúságot, szánakozásra vonzó tekintetet mutat, s szüntelen sínlő állat marad. Így gondolkozzál egy nagy lélekről, mely a többek felett király lévén, mind ép, mind csonka testből méltóságot, fényt s dicsőséget mutat; az alacsony lélek ellenben, akármicsoda szép testben lakjon is, mindenkor csömört, szánakozást, megvettetést húz magára, s szüntelen oly csekélység marad, melynek soha senki, sem szeretettel, sem tisztelettel nem áldozik.

---

102. sz. *Hazafiúság.*

(Holmi, XVIII. r.)

E szó „hazafiúság" oly kötelességet tészen, mely alól a világon semmi nemű dolog, ok, idő, alkalmatosság fel nem szabadíthat. A hazáról, melybe legelőször napunknak világát megláttad, melynek gyümölcsével, tejével, törvényével, védelmével, egész ifjúságra, emberi korra hozattál, mi módon mondhatsz le, és az ahoz való kötelességről? Mikor ezt végbe viheted, hogy emberi tételedet hazádnak ne köszönhesd, akkor hozzá való hűségedről is lemondhatsz. De miképpen essék hát meg, hogy ott ne születtél, nevelkedtél légyen, hol származtál és neveltettél? — — Egy kis figyelmetességet, olvasó barátom: Nem igaz, hogy, ha már régi nemzetség vagy, három, négyszáz esztendőtől fogva való temetőjét ismered régi eleidnek? Nagyatyáidnak tetemei mind hazádnak földjébe nyugosznak, kik a helyet, hol születtél, számodra is sok nemes véreknek kiomlásával védelmezték és szerzették. Ha már hazádnak hitetlen akarsz lenni, meg kell köpdösnöd és rugdosnod atyáidnak hamvait, melyek annak földjébe nyugosznak, meg kell érdemeiket utálni, melyeket szerzettek hazájokat szolgálván, meg kell önnön eredetedet vetni. Ah barátom, ha ezekre elégséges vagy, oly rémítő csudává és utálatossággá lészel, hogy kárhozatod után a poklokat is rémülésbe hozod, mikor oda leszállasz. Atyáidnak régi hazájokért elkövetett vitézi cselekedeteit tiszteld. Hazádnak törvényeit pedig úgy nézd, mint szentségeket, melyek annak gyümölcseivel való szabad élésedet védelmezik. Tudd meg, hogy annak minden cikkelyére, melylyel nemesi javadat oltalmazza s fenntartja, jut ötven akó vér, mit régi eleji d, nemzeted, oltalmokért ontottak: ennyi vért, te valaki megmocskolhatnál-é ellenek tett hitetlenséggel? Mondjad hát ha mered, hogy lehet az ember hazájához hitetlen!

Nézzük meg régen a nagy emberek micsoda példákat mutattak e szent kötelességbe! Tudod a görög Themistokles, minekutánna háládatlan hazája, legnagyobb szolgálatjáért üldözte, annak ellenségéhez Xerxeshez szaladt. E meglehetett még tőlle, de mikor oztán a persa fejedelem arra kényszeríti, hogy hadi seregeinek fején menjen Görögországot megvívni, pusztítani: mérget iszik, és így inkább elveszti életét, mint vagy hazája, vagy jóltévője ellen háládatlanságba essen. Mit vitt ezzel végbe? azt, hogy most is csudáljuk nagy lelkét. Az emberi élet magába is veszendő dolog, veszszen hát legalább dicsősséggel. Tudod pedig, hogy a legnagyobb dicsősséget e földön mindég az igaz hazafiúság szokta szülni.

Emlékezz meg Regulusról, kit mint római vezért a Carthágóbéliek rabbá fogtak. Elküldik hazájába kezesség a'att, hogy csináljon békességet számokra. Hitte Re-

gulus, hogy, ha Rómát Carthágó iránt békességre nem hozza, visszatérvén a legkegyetlenebb halállal öletik meg; mindazonáltal néki hazája résziről a békességnek megszerzése károsnak látszatott, honnan az következett, hogy Rómának maga tanácsolván a háborúnak folytatását, Carthágóba visszatér; hol a legkegyetlenebb kínok közt öletik meg. Nem tapasztaltatnak már mai embereink között az ilyen nagy cselekedeteknek nyomai; kivált oly nemzeteknél, hol szabadság nincsen, szült-é valaha rabság Themistokleseket!

Camillus úgy jár Rómával, mint Themistokles Athénással. Szolgálatjáért számkivettetik. Azonba a gallusok fejedelme Brennus Rómának mégyen; megveszi, égeti, dúlja, rabolja. Camillus előfordúlt lopva, egy kevés öszvegyűjtött futó sereggel: rajta üt Brennuson, és így számkivettetéséből hozzá háládatlan hazáját megszabadítja utolsó elveszésétül. Ezen cselekedetiért csudállod-é őtet inkább, vagy azért csudálnád jobban ha Brennushoz szökvén, hazája ellen jött volna vélle dúlni, ölni, pusztítani, égetni? Ilyenek a nagy erkölcsök.

Azt gondolhatnád: Úgy de amely haza engemet hív szolgállatomért üldöz, ahoz én is lehetek háládatlan? Nem lehetsz; mert a te idődbe élő hazádfiainak háládatlanságok nem szabadíthat meg azon szoros kötelességedtül, melylyel oly sok ízbéli ő előttök élt eleidnek tartozol, és amelylyel a következendő maradékokhoz vagy kötetve, kik nem sértenek, hanem hívségedet áldani, csudálni, vélled élt társaidnak pedig háládatlanságokat vádolni, utálni fogják.

Sylla, tudod, hazáját láncra verte, vérit kiontotta, szabadságát letaposta, s magát felette örökös dictátorrá tette, mely hivatalt, noha kegyetlen volt, még sem szenyvedhetett maga is, mivel rabságot látott alatta, mely őtet hazája ellen elkövetett szentség törésére minden szempillantásba emlékeztette. Lemondott önként utállatos hatalmáról. De ámbár így kívánta veszettségét szépíteni, vesd öszve személyét Regulussal, Camillussal, s itélj rólla, hogy viselt dolgaiba ki s mi volt.

Azt gondolod, hogy a magyaroknak nem volnának Horatius Coclesei, Scaevolái, Themistoklesei, Cincinnátusai? Fogadom hogy ezek közzül Hunyadi Jánosnál, sem a nagy Lajosnál egyik sem nagyobb.

Az 58-dik §-hoz.

BÁRÓCZY SÁNDOR.

Szül. 1735. Ispánlakán, erd. Fejér vm., Enyéden tanult, 1760 óta a ns. testőrsereg tagja, majd kapitány, míg ezredesi ranggal nyugalomra lépett. Megh. 1809. Bessenyeihez csatlakozva, 1774-ben lépett fel, csak fordításokkal ugyan, de általok a magyar művészi prózának megindítója lett. Munkái az Irod. Tört. 58-dik §-ában megnevezetteken kivül: Amália történetei, németb, Bécs, 1810; A mostani Adeptus, Bécs 1810. s némely apróságokon kivűl: A védelmeztetett magyar nyelv, Bécs 1790. — Erkölcsi Leveleiből Dusch után e töredék csak prózája mutatványául tétetett ide.

103. sz. *Zikhem az atyjának.*

(*Egy a háborúban halálosan megsebesített fiú írja utolsó levelét atyjának*).

Azzal az állhatatossággal, atyám, melylyel ijedhetetlenül mentél az ütközet és halál elejében, midőn még a haza felfegyverkeztette karjaidat: ugyan azzal az állhatatossággal fogadd el a tudósittást, hogy elveszted fiadat. Halok azok között a neme-

sek között, kik polgártársoknak boldogságokért kiontották véreket. Gyakron verekedtem oldalad mellett, és tőlled tanultam, miként kellessék a hazáért meghalni. Égő szemed gyújtotta meg bennem a bátorságnak szikráját, melyet a veled rokon természet tett volt szivembe, és felébresztett ragyogó példád által a vérengező ütközetben atyámnak nyomdokain keresni a dicsőséget. Az, aki a rendelést oly bölcsen igazgatja, kiterjesztette drága fejed felett paizszsát, és noha sebesen, mindazonáltal veszedelem nélkül vitt ki a vérferedőből, és dicsőséggel felkoronázva; mert a világnak, és neveletlen gyermekeidnek kipótolhatatlan kár lettél volna. Engemet pedig, mint oly ifiat, aki nélkül ellehet a világ, arra rendelt kegyelmesen, hogy azt a borostyánt, melyet néked akart ajándékozni, azzal a vérrel fizessem, mely tulajdonod. Micsoda szerencsés vagyok, hogy ősz homlokadat oly koszorúval koronázhatom, melynek tőlled tanultam szerzését.

. . . . . .

Itt az ütközet helyén, vitéz barátaim mellett akarok alunni; itt, ahol verekedtem, akarok nyugodni is. Itt fizette meg vérem hazám földjének ezt a kis helyet, ahol elvárja hamvam a trombitának harsogását, mely a földnek egyik végétől fogva a másikig fogja a feltámodást hirdetni. A vitézeknek, kik velem együtt hullattanak el, serege, között akarok ismét feltámadni. Egy rózsabokor alá temessék el itten síró barátaim a te fijadat. Ó! micsoda édes gondolat a haldoklás közben, hogy vérünkkel szerzettük meg reszkető hazánknak a békességet! Micsoda édes gondolat, hogy a sírjainkról felnőtt bokor jövendőben az utazóknak, akik ezen a holtakkal tölt pusztán gondolkozva utaznak, sok száz esztendők múlva is kellemetesen suhogván, szent irtózást és szánakodást okoz szívekben; és ha neveinket nem is, legalább jó erkölcseinket sokáig fogja az emlékezetben fenntartani! — De még ennél is édesebb gondolat, melylyel a mennyei boldog nyugodalom halállal küszködő lelkünkben hat, hogy tudniillik nemesen holtunk meg, és hogy — de reszket hűlő kezem, s nehezedik fejem. Ó atyám, érzem érkező halálomat; borzadásomat érzem — gyengülek; tűnik az ég szemeim előll; elfáradtanak a világosságtól — élj szerencsésen, érdemes atyám — aggódás nélkül — isten hozzád.

ÁNYOS PÁL.

Szül. 1756. Esztergáron Veszprém vm.; élte 16. évében a sz. Pál rendébe lépett, felsőbb kiképzését a nagyszombati, aztán budai egyetemben vette, amott bölcsésztudor, itt, elvégezvén a hittudományi folyamot áldor lett, majd gymnásiumi tanár, de már 1784-ben megh. Bessenyei nyomán buzgott egész tűzzel az irodalom mívelésében. Költői jelleméről l. az Irod. Tört. id. §-át.

104. sz. *Az isteni gondviselés.*

Hol van oly istenség, mint te, ki karoddal
Mindent teremtettél, s éltetsz hatalmaddal?
Tőled függ e világ roppant épülete,
Tőled e kerekség minden szegelete.
Istene vagy Szeráf égő szerelmének,
Istene legkissebb plánta gyökerének.
Minden, ami lebeg, piheg, gondolkozik,
A te teremtésed, s tenéked áldozik.
Mennyire a szellő repül fúvásával,
S mennyire a nap hat arany súgárával,
Elérsz végezetid örök hatalmával,
S tetszésed szerint bánsz kezed munkájával!

Vétkesen álmadoz Epikúr magában,
Úgy festvén istenét fényes trónusában,
Mintha nem ügyelne e szép kerekségre,
Melyet semmiségből hozott fényességre ;
Mert az a hatalom, melyet törvényünkkel
Tisztelünk egében, s imádunk szívünkkel,
Mint atya, úgy vigyáz, kedves szülöttjére,
Kegyességgel tekint nagy teremtésére.
Hát talán, ki lelket alkotott testünkben,
S gondolkodó erőt gyúlasztott eszünkben,
Nem ügyel őróla tett itéletinkre,
S nem néz hálaadó érzékenységinkre ?
Hát talán, kit minden állat életével
Magasztal, s dicsekszik ily teremtőjével,
Nem fog gondolkodni annak tartásáról,
Akit elevenné tett semmivoltáról ?
Oh ! ha a féreg is érdemlett teremtést,
Mért nem érdemelne tőle gondviselést ?

„Mit ? még a féreg is, kit mi megvetéssel
Nézünk, s megtapodunk gondatlan lépéssel,
Érdemelné, egek kék boltozatjáról
Hogy reá tekintsen isten, trónusáról ?
Nagy csekélység volna ilyen méltóságnak,
Ki karjain nyugszik örök boldogságnak !“

Így szól az emberi kevély vélekedés,
Kit szín csiklándoztat s múló képzelődés,
És csak az érdemes mély tiszteletére,
Ami arany súgárt boríthat szemére !
Oh te, ki így itélsz okoskodásoddal,
Elhihetd, hogy csudát tapodsz meg lá-
boddal !
Teremts egy oly férget, ki éljen s érezzen,
Ki éltét szeresse, s élelmet szerezzen.
Ha nincs annyi erőd, imádd teremtőjét,
Imádd oly csudának, mint te vagy, szer-
zőjét !
S valld meg, hogy érdemes az isten gond-
jára,
Ki ezt is teremté világ csudájára.

Nézz egy virágokkal béfestett mezőre,
Mely illatját bízván estvélyi szellőre,
Elődbe repíti, s kér, hogy nézz reája :
Mely kies térsége, s mely szép bokrétája !
Valld meg, nem látod-e minden virágjában
Azt, ki százezerszer szebb magasságában?
Mondd, ki ékesíti ama telekeket,
Hogy gazdag kalászok lehajtják fejeket?
S ki hullatja harmat ezüstös cseppjeit,
Hogy itassák búza szomjús gyökereit ?

Ott egy pataknál ülsz, mely szép csergé-
sével
Fut a virágok közt kristályos vizével ;
Kecsegtet, s szívesen nézed kis habjait,
Szívesen tekinted illatos partjait :
Mit gondolsz ? hát ennek ki intézte útját ?
Ki szerzi vizeit ? s ki tartja fenn kútját ?
Ím, látod a gondos természet képéből,
Hogy istenének él gondviseléséből !

Látsz amott egy terhes felleget messzéről,
Mely minden fényt elűz az egek térjéről ;
Előre bocsátja süvöltő szeleit,
S úgy közelget, szórván pusztító tüzeit.
Kárpát vad bérceit vélnéd formájából,
Vagy Aetnát lángokat okádni torkából,
Úgy nyúlik felfelé setét tornyaival,
Megrázván a földet bús mozgásaival.
Retteg a természet egész erejében,
Rettegsz te is kunyhód setét szegletében ;
Védelmért sohajtasz, félsz mennyköveitől,
Félsz az istenségnek erős kezeitől.
Mint midőn kis madár sziklás rejtekéből
Látván a sólyomot repülni fészkéből,
Elbújik az erdők berkes homályában,
Várván üdvösségét tölgyfaodujában:
Nem érzed-e ekkor teremtőd karjait,
Ki száz halál közt is fedezi fiait ?
S ámbár fejed felett csattog mennykövével,
Mégis védelmezni tud kegyességével ?
Csak hálaadó légy, s áldd fényességében
Azt, ki atyád, noha mennydörög egében !

Menjünk most Libya fövényhegyeire,
Nézzünk a felhőkig nyúló fenyvesire :
Meglátjuk, hogy szalad kis őz rejtekiben,
Hallván az oroszlányt bőgni erdeiben.
Mért fél ? mért szalad el határja szélére ?
Hogy tudja gyilkossát, s mért vigyáz éltére?
Nézzünk tovább minden állatok nemére,
Mely híven igyekszik mindegyik végére.

Azok, kik tanyánkban eszik baglyáinkat,
Békességgel hordják terhes jármainkat;
Kik pedig még vadan járják határinkat,
Rettegik halállal töltött puskáinkat.
A sas fellegekig hat repülésével,
Féreg pedig porban mászkál kis testével;
A méh, eledelét önnön munkájából
Vészi, melyet készít tavasz virágjából;
A karvaly pediglen, hajnal hasadtával
Kirepül az égre, s ott lebeg szárnyával;
Vigyáz mindenfelé, hol kapna prédára,
Azután mint villám lecsap a pajtára,
Felfüggeszt egy szelíd galambot körmére —
Oh! láttam, hogy vitte kegyetlen fészkére!
Mondd meg, ki tanítja e vad állatokat,
Hogy minden ész nélkül tudhassák tárgyokat?
Mondod: a természet? — hát ezt ki szerzette?
Nemde az, ki ezt is velek teremtette?

Úgy van, mindenható! te tanítod őket!
Te nőtetsz éltekre zöldellő mezőket!
Hát én, kit nemesebb kezed munkájából
Emberré teremtél agyag kovászából;
Én! kire rám tetted titkos pecsétedet,
Ruházván lelkemre isteni képedet;
Én ne érdemeljem gondviselésedet,
Ki észszel s szabadon imádom nevedet?

Ott egy virágocska halavány színével
Jelenti, hogy elhal s múlik szépségével
Itt egy szarvas piheg elaggott melyéből,
S készíti páráját kifújni testéből;
Ügyelsz mindegyikre, s intézed végeket,
Intézed enyészni kezdő életeket:
Csak én, kinek lelke halál törvényétől
Szabad, s örökségre repül el testétől,
Legyek elrendelve sors vak erejére,
Mely felettem függjön, s hányhasson kedvére?
Nem, nem, nagy teremtőm! gondolsz te míveddel,
Tekintesz reám is atyai szemeddel!
Még midőn lebegtem a bús semmiségben,
Már el volt rendelve a nagy istenségben,
Mely szempillantásban száll rám boldogságom,
S melyben fog üldözni boldogtalanságom.
Oh te, nagy hatalom! látlak trónusodban,
Látom világunkat nyúgodni karodban!
Te vezetted Sándort Persepol várához,
Te vezetted Caesart Rubikon partjához,
Szomorú Spártának dőlő falaira
Te vontál örökös fátyolt, hamvaira.
Így csinálsz várakat kórós pusztaságból,
S ismét pusztaságot kevély uraságból.
Látod a jövendő setét éjtszakáját,
S úgy rendeled ember szerencse-kockáját.

Mindent te intézsz el szent akaratoddal,
S bé is teljesítesz örök hatalmaddal!

---

105. sz. *Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál.*

Szomorú csillagzat! mely bús sugárokkal
Játszol a csendesen csergő patakokkal!
Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szívek vérzik s küszködik bajokkal.
Hallod, hogy sohajtnak estvély hamályában,
Midőn a természet szunnyadoz álmában.
Nincs álom ezeknek gyászos kunyhójában,
Eltűnt, eltávozott boldogabb házában!

Ott egy temetőnek látom keresztjeit,
Bágyadt szél mozgatja cyprusleveleit:
Oh az árnyékozza soknak tetemeit,
Kik velem érezték az élet terheit!

Egy fejér árnyékot szemlélek sírjából
Suhogva felkelni, halottas honjából:
Valjon, nem lesz-é ez azoknak számából,
Kik, mint én, könyveztek szívek fájdalmából?

Oh! bár felém jöne! nem félnék képétől;
Többet reménylenék borzasztó lelkétől,
Mint élő halandók szemfényvesztésétől,
Kiknek számkivetve vagyok kegyelmétől!

Jaj de ismét eltűnt! ez is fut engemet!
Talán észre vette hullani könyvemet!
Oh! hát nincs már senki, aki nyögésemet
Hallaná, s enyhítni akarná ügyemet?

Üss te boldog óra! amely inségemből
Ki fogsz szólítani, ily sok gyötrelmemből!
Szakaszd ki e sebes szívet kebelemből,
S csinálj port agyagból készített testemből!

Talán majd valaki jő sírom szélére,
S akasztván egy darab fátyolt keresztjére,
Reá emlékezik barátja szivére,
Egy könyvet gördítvén hideg temetőre.

---

106. sz. *Karácson napján.*

Nyúgodj, kisded, csendességben,
Adj helyt édes álmoknak,
Most lehetsz még békességben,
S nincs ideje kínoknak;
Nyugtasd ki most szent lábodat
Édes gondatlansággal,
Hogy erőben légy, juhodat
Keresvén fáradsággal.

Nyúgodj, kisded, míg a habok
Álmodat nem gátolják,
S míg a sanyargató napok
Népedet nem rabolják.

Ha szélvesze lesz felettünk
E világ tengerének,
Ó akkor úgy is felkeltünk
Hogy állj ellent mérgének.

Nyúgodj kisded, pólácskában,
Semmiről se aggódjál,
Most nyugodalom karjában
Vagy, s kereszted távol áll.
Még zsidók kegyetlensége
Nem tudja mivoltodat,
S nem keresi dühössége
Ártatlan halálodat.

Nyúgodj, kisded, még édesen,
Csukd be bátran szemedet,
Nincs árúló, ki illessen
Ravasz csókkal tégedet;
Senki még fegyverrel nem jött
Megtámadni életed,
Az a tövis még ki nem nőtt,
Mely szegezi fejedet.

Nyúgodj, kisded, Heródesnek
Nem árt most irígysége,
Nem kisztet keresztvivésnek
Ájulni nehézsége.
Nyúgodj! — de akkor ébredj fel
Ha mi elszenderedünk:
Mert a te szent kegyelmeddel
Boldog kimúlást nyerünk.

Az 59. §-hoz.

—

RÉVAI MIKLÓS.

Kegyesrendi szerzetes, és később világi pap, 1749-ben szül. Szentmiklóson Torontal vmegyében; 1772 óta a haza több vidékein tanárkodott gymnásiumokban, a váradi akademián s a győri rajztanodában; 1800. nyugalmaztatván, Sopronban, majd Bécsben lakott, 1802-ben végre a m. kir. egyetemhez hivatott meg a m. nyelv és irodalom tanszékére, melyet nagy díszszel töltött be mind halálaig, mely őt 1807. ragadta el. Mint költő 1778. lépett fel „A magyar Alagyák első könyvökkel," melyet 1787. „Elegyes Versei" követtek. Tervezett egy Magyar Költeményes Gyűjtemény kiadását is, de ebben csak Faludi, Orczy, Barcsay és saját költeményei jelenhettek meg a szükséges segedelem hía miatt. Ezek mellett még Faludi prózai munkáit adta ki. — Egy magyar tudós

társaság mellett izgatandó, szerkesztette egyideig a „Magyar Hírmondót;“ sőt olyannak tervét József császárnak is bemutatta; végre az 1790-ki országgyülésen is sürgette ez ügyet, s bár közvetlen siker nélkül, még is sok részben az ő lelkes tervezései s nyomtatott előkészületei eredményének tekinthető az 1830-ban életbe lépett magyar akademia. — Legfontosabbak nyelvtudományi működései, melyeknek eredményeit, miután a Régi Biblia lemásolása végett több ízben, hosszasabban is Bécsben múlatott, s igetanával már 1795 fellépett volt, pesti egyetemi tanár korában kiadott munkáiba rakta le (ezekre nézve l. az Irod. Történet 72. §-át.). — Költői jelleméről l. az Irod. 59. §-át.

107. sz. *Tibull I. könyvének 10. alagyája (1773).*

Rettenetes vas fegyvernek ki találta fel első
Bús keletét, vad volt szíve, vagy épen acél!
Akkor az emberölést, a kezdett harcokat akkor,
És tágasb ajtót a temetőbe nyitott.
Ámde nem ő vétett: mert mi vesztünkre fogadtuk,
Amit az oltalmúl a vadak ellen adott.
Kárhozatos rosz arany! az aranynak vétke ez inkább:
E minden rossznak kútfeje s teljes ere.
Amíg bükkfa pohár mértékletes asztalon állott,
A bosszús harcnak senki se nyegte baját.
Még nem réműltek nagy kőszálakra felépült
Várakon, a sáncnak senki se tudta nevét.
Oh! az időt inkább élném! nem gyötrene félénk
Szívdobogás, hallván trombita durva szavát.
Most már harcba megyek! s valahol már gyenge nyakamnak
Kardját ellenség vad katonája feni.
Házi nagy isteneim! nevelőim gyermeki korban,
Ím sietek most is gondviseléstek alá.
Hogy fából vagytok, kérlek ne pirúljatok érte:
Mert ugyan így tisztelt hajdan is édes ösöm.
Míg kunnyócskákban tiszteltek hársfa kis istent,
Nem látott az idő tétova annyi gonoszt.
Áldozatúl adatott szőllőre kegyelmeze, vagy ha
Sárgúlt búzakalász szent koszorúcska fején.
És, ha ki megnyert volt valamit, maga vitte kalácsát:
Szűz tenyerén kisded gyermeke mézet adott.
Isteneim! kegyes áldozatot készítek az ólból:
Oldalamat Mársnak csak ne csapodja reze.
Myrthussal megtelt kosarakkal, tiszta ruhában,
Ezt követem, s fejemet zöld koszorúcska fedi.
Ezzel kedveteket keresem, más karddal, acéllal
Légyen rettenetes, s harc mezejébe való.
Menjen, az ellenség seregének döntse vezérét,
S vérrel nedvesedett fegyvere dúlja fejét.
Mondja vitézségit poharim közt, s írja le borral
A viadal helyeit kis kerek asztalomon.
Jaj! ki dühödt dolog ez, harccal közelítni halálát:
A nélkül is idébb lépdegel, el se kerül.
Nincs odalent se kenyér, szőllőt sem láthatol, ott ül
Cerberus, ott Charon ruzsnya ladikja farán.
Ott beesett halavány képpel, haja-bontva, homályban
A tavakat széljel járja halotti sereg.
Méltóbb dícsíretre, kinek szép gyermeke csendes
Vénségét a kis tűzhelyen állja körül.
Őrzi juhát maga, bárányát jól bízza fiára:
S megfáradt férjén hív felesége segít.

Így legyek én, így őszüljek, s a régi napokról
Szólhassak sokakat szép unokáim előtt.
A szent béke kies mezeinket lakja azonban,
Nyissa ki bő kebelét, s kincseit öntse reánk.
E kegyes istenség fogatott legelőször is ökröt
Horgas járom alá, s vet vala földbe magot
Ültete szőllőt is; lével megtömte gerezdit
Hogy töltsük csípős musttal az őszi pohárt.
Békekor a kapa, és ekevas, s tündöklik az ásó:
A Mársnak rozsdás fegyvere porba merül.
Jöjj, oh béke! szelíd fejedet béfedje kalászod:
Töltessék kebeles tiszta ruhádba gyümölcs.

---

108. sz. *A lélek halhatatlansága.*

Lelkem! Nem éred már soha végedet:
Mert úgy lehellett téged az alkotó
Isten, mikor gyarló agyagból
Testemet oly nemesen teremté.

Porrá emésztő földbe leszállanak
A kérkedésnek felrakatott csoda
Munkái, márvány oszlopokkal
Támogatott magas úri házak.

Sőt ösvedűlvén, még maga a kerek
Föld s ég elolvad csillagival, mikor
Majd a megaggott nagy világnak
Megszakadott kötözetje bomlik.

E közt te lészesz ment egyedűl. Tehát,
Oh halhatatlan szép vagyonom! miben
Fog telni majd akkor te kedved?
Hol keresed lenyugosztalásod?

A szent Vagyonság, kútfeje, alkotó
Szerzője, s kedvén osztogató ura
Kívánatos minden dolognak,
Akkor is istened. El ne vétsed.

---

109. sz. *Anakreon után.*

Úgy múlik életünk
Mint a sebes kerék
Forog futó szekérben;
S ha egyszer csontjaink
Egymástól oszlanak,
Nyugszunk picíny porunkban.

Mit ér a sírkövet
Szagokkal önteni?
A hitvány föld eliszsza:
Míg élek, engemet
Frisíts inkább velek:
Rózsát köss homlokomra.

---

110. sz. *A hazatért magyar koronának örömünnepére 1790.*

Ó dicső koronánk! törvényünk ereje!
Melylyel fénylett minden igaz urunk feje:
Te egekből szállott szentséges ajándék,
Hozzád hív keblünktől a helytelen szándék
Hányszor ragadott el? de el nem rejthetett,
Hogy bús-árván hagynád a magyar nemzetet.
Mindég gondot viselt reád a kegyes ég,
Megtért mindég veled a kívánt idvesség.
Akkor is, hogy utóbb egy tanácsadónak,
A haza-vesztőnek, a jó-rend bontónak
Elfogatott tőlünk gonosz sugallása,
S dűlő nemzetünknek már sírgödrét ása[1]:
Nem tetszett az égnek, s haragját dörgéssel,
Nyilván jelentette gyászos könnyezéssel[2].
Jaj! miként fordúlt fel minden a hazában.

---

[1]) Egy udvari tanácsos tanácsának tulajdoníttatott azon időben mind a korona elvitele, mind József egyéb sok intézkedése, melyek mindazáltal csak a fejedelem saját kormánytervének egyes, általa szükségeseknek látszó, ágai voltak. — [2]) Amely nap a korona (1784. április 13.) a nép jajgatása és siralmai közt elvitetett a pozsonyi várból Bécsbe, rendkivül zordon, dörgéstől, villámlásoktól és záportól kísért zivatar volt, melyet a nép az ég haragjának tulajdonított.

Keresni kellett már a magyart honjában.
Távolléted kára : házunk bélyegzése,
Szabad ugarinkon mérőlánc csörgése.
Távolléted kára : kincsünk elrablása,
Sok jámbor szándéknak hijúlt másolása.
Távolléted kára : bányánk kissebbsége,
Magyar aranyunknak kitolt dicsősége[3]).
Távolléted kára : nyelvünk kivesztése,
Hitvány gyülevészszel tisztünk megtelése.
Erre s még többekre a szívünk repedett,
S bánat záporával bús arcánk epedett.
Az isten lágyítja a kemény sziveket,
Tetszésére hajtja a fejedelmeket :
S amely vesszőt emelt megveretésünkre,
Oszloppá váltatta felemelésünkre.
Az eszközök, melyek aláztatásunkra
Nyilván koholtattak végső romlásunkra,
Ellenkező munkát tettek erejekkel,
Más tárgyra rugódtak törekedésekkel.
A kevély Bécs ura bámul e csudára,
Józanabb tanácsnak hallgat már szavára.

. . . . . .

Élünk tehát még mi, s nővtön emelkedünk :
Ósi törvényinkben sértést nem szenvedünk.
Legfőbb kárvallásunk már megtéríttetik,
S ennek erejével visszaszereztetik
Valamit elcsípett a hatalom dolga,
Kinek már meghajlott sok alacsony szolga.
De te, bátor magyar ! nagylelkű származat !
Ki meg nem csükkentél még a járom alatt,
Rúgd félre vérétől elfajúlt fojtódat,
Ki eszköz volt benne, hogy felegyék jódat,
S mikor gőggel tiprod gyalázatos testét,
Ki kereste hitvány béréit nemed estét[4]) :
Ragaszkodj forróan megtért koronádhoz,
Erősebben csatlódj újuló hazádhoz.
Szánakodj azután a szomszéd rabokon,
Kiknek hogy kemény bőr törődött nyakokon,
Nem érezvén súlyát megszokott jármoknak,
Bosszúságot törnek a víg magyaroknak.
Már megkapták, úgymond, csecsezebábjokat,
A síró gyermekek, s űzik játékjokat.
Nem báb a korona, szegény nyavalyások !
Nem gézengúz zsibság e szent rendtartások.
Kötés kezdett lenni király s a nép között,
Mikor e sokaság városba költözött,
Hogy egy főtől függjön, s éljen bátorságban,
Megtartsa vagyonját szabad társaságban.
Már akkor a kötés meghitt tartóságra
Erőt koronától vett, állandóságra.
Bátorság kedvéért keskeny telekedre
Pecsétes levelet váltasz ki pénzedre ;
Bizonyságra tészesz alkút szomszédoddal
Hogy jégre ne vigyen csekély sajátoddal :
Mégis, bátor lélek ! büszke birodalmat
Zálog nélkül adhatsz egynek, főhatalmat ?
Ki nyakadon ülvén vagyonodba bízzék,
Véres verétéked erejével hízzék,
S fiaidból szedett haddal fenyegessen,
Minden falatodra vámot s adót vessen ?
Zálog a korona, mely inti királyát,
Hogy határán kivül ne vigye dagályát.
Zálog a korona, mely hódúlt népekben
Állandó hívséget nevel a szívekben.
Mikor ez a zálog fénylett anyád fején
Dűlő házatoknak inséges idején :
József ! mit tett akkor a magyar hívsége,
Villogó kardokkal kikelt vitézsége ?
Érzékeny anyádnak gördültek könnyei,
Ragyogtak arcáján az öröm gyöngyei.
A mí erőnk volt az, mely harcolt értetek,
Általunk mentődött megrendúlt székeitek :
A mí vállainkon nyugodt örökséged,
Kiért mint fizetett hideg keménységed ?
Rútúl megvetetted arany koronánkat,
Elkeserítetted azzal jó hazánkat.
Rossz hitű oroszra akartál szorúlni,
Mikor hatalmadat kivántad tágulni.
Élsz-e még ? — De bátor már hamuvá lettél,
Árnyékod is érzi hogy nagyot vétettél.
Azzal jobbíts rajta, hogy a más világon
Őrűlj a feltámadt magyar méltóságon :
Mikor koronánkkal öcséd fog ragyogni,
S hívebb segedelmet lát bennünk buzogni.
Ha erőszak alatt a tábor veleje
Volt a magyar nemzet, a hadnak ereje :
Mit tesz szabadságát nem sértő királyért !
Miként tékozolja kincsét s a vitéz vért !

---

[3]) József alatt megszűnt az aranyokon a magyar veret (szűz Mária képe, m. címer). — [4]) Itt a törvénytelen császári rendeletek kész-köteles, sőt túlbuzgó, teljesítői értetnek.

Majd Várnáig viszi hatalma határát,
Hogy jobb bátorságba tegye Nandorvárát.
S akkor a szabad rend az ország nagyjával
Boldogabb tanácsát tartja királyával:
Jobb előmenettel szab új törvényeket,
Felosztja közöttünk a tágos földeket:
S ha igaz, hogy eddig setétben bolyongott
A magyar, s fülében csak bomlott réz dongott:
Nyájasban terjeszti a tisztább világot,
Csinjában vezeti erre az országot.
Elevenebb ösztönt ád a szebb lelkeknek,
Nyertessebb keletet a kézi műveknek,
Bátrabb utat töret a kereskedőnek,
Boldogságot szerez a szántóvetőnek,
De nem erőltetve idegen szokásra:
Mert mi kórság késztet ilyen csigázásra?
Természete rendjén nagyobb hasznát vészed,
Míg kínnal a magyart más nemzetté tészed.

VIRÁG BENEDEK.

Pálos szerzetes, szül. 1752. Nagy-Bajomban, Somogy vmegyéb. 1781 óta gymnásiumi tanár Székesfejérváratt, hol a latin költészet mellett a magyart is igyekezett megkedveltetni növendékeivel. Gyöngélkedése miatt 1794-ben Pestre, majd Budára költözött, hol csekély nyugdíj mellett folytonos irodalmi tevékenységben élt. Megh. 1830. Először mint költő lépett fel 1789. folyóiratokban s külön röplapokon kiadott hazafias szellemű költeményekkel. Verseit először összegyűjtve 1799. adta ki, melyeket több apróbb füzetek követvén, másodszor 1822, és végre teljesben, Toldy által, 1863 ban jelentek meg. Ezeken kivül Horátiust egészen fordította (Irod. 130. l.), Ciceró bölcsészeti munkái közöl kettőt (Laelius, Pest, 1802; Cátó, P. 1803); hatott a régibb m. irodalom ismertetésére (Négy pred. Telegdiből, P. 1803; Magyar Poeták, kik római mértékre írtak, P. 1804); mívelte a m. vers- és nyelvtant (Jegyzések a m. beszédnek részeire, Buda 1810. Magyar Prosodia és magyar irás, B. 1821. Észrevételek a m. Szókötésre, 1821); a m. történelmet pedig nemzeti irányban népszerűsíteni igyekezett, mire még visszatérünk.

111. sz. *A győzedelmeskedő magyar sereghez török háborúkor (1789).*

Nemes hazámnak drága vitézeit
Éneklem e kőoszlop alatt, kiket
Már régen éjszak, dél, enyészet,
S napkelet emleget, és csudálva

Magasztal. Oh nagy bajnokok! oh magyar
Bellóna bátor magzati! Ázsiát
Megrázta, s dölőfélbe hozta
Győzni tanult karotok. Dagályos

Vadsága retteg már, s menedékhelyet
Alig találhat puszta vidékein,
Amerre csak hallhatja zörgő
Fegyveretek ropogó csapásit.

Tí, mint midőn a mennykövek a setét
Felhők öléből hullanak, és halált
Szórnak magokból szerte széllyel:
Oly bizonyos sebeket csináltok.

A zordon éjszak fergeteges szele
Mikor megindúl, s a hegyek oldalán
Álló mohos tölgyfákra csapván
Dönt, tör ezer meg ezer csikorgás

Közt: képe, győző bajnokaink erős
Szíveknek. Oh nagy Zrínyiek! oh dicső
Nádasdiak! bátor Kemények!
Hunyadiak! Turiak! borostyán-

Ágokkal ékes régi vitézeink!
Ama dicsőség szent palotáiból
Tekintsetek vídám szemekkel
Mostani hív unokáitokra.

Tekintsetek! kik boldog atyáitok,
S a tí kiterjedt híreteket jeles
Tettekkel újítják, s tetézik:
Többre nem is mehet a vitézség.

S te, elfelejtvén mostoha sorsodat,
Töröld le bánatkönyveidet, haza!
S egész dicsőségedre nézvén,
Gyermekeidnek örülve tapsolj.

Nézd győzhetetlen Vécseydet! kevés
Sereggel a tenger törököt miként
Gátolja! míglen visszanyomja
Ránk sietö veszedelmes árját.

Így táborunknak, mely kifogyott vala
Önnönmagából, lelket adott megint.
Meddig dicsekszik büszkeséged,
Róma! Horátius érdemével?

Ott Fábri úgy jön mint amaz égi nyíl,
Amelynek ellent nem lehet állani.
Amerre csap, bús harsogással
Dől vadon erdeje Moldavának!

Nézd, nézd bajúszos székelyivel Nemest
A vér piaccán annyi pogány között!
Ah, sokszor elbúsult vitézek,
Mennyi jutalmakat érdemeltek!

Mi harsog úgy Foksán mezein? csudáld,
Te nagy neveknek férge, irígy! csudáld!
Mint védi Mészáros, hazáját,
Láthatod e szomorú vidéken.

Ki fogja méltán festeni, vagy minő
Táblára kell felvágni becses nevét
Örökre Képirónak? Oh csak
Ömaga tudja magát leírni!

Látom, vezérek fénye, Karajczai!
Mint űzi villám fegyvered a komor
Éjt táborunkról: látom, oszlik
A magyar égre borult setétség.

De mind nevenként titeket, oh hazánk
Díszére termett férjfiak! énekem
Hogyhogy magasztalhat, kik által
Megtöretett az agyas pogányság?

Mint kell tövisről rózsavirágokat
Szaggatni: példás tetteitek tanúk.

Elég! török zajt hallok! újra
Rajta tehát koszorús vitézek!

---

112. sz. *Nunkovics György emlékezete.*

Kit a kesergő hír panaszos szava,
Amerre földünk nyújtja határjait,
Holtnak kiáltott, kit valóban
Minden igaz magyarok sirattak:

Él még hazánknak nagy fia, Nunkovics*),
Él nemzetünknek címere, gyámola
Nyelvünknek, egy fő dísze, fényes
Csillaga bús egeinknek, él még!

Hiába tapszolsz rettenetes Halál!
Kik érdemekkel nyertek örök nevet,
Kik nem magok hasznoknak éltek,
Büszke hatalmad alá nem esnek.

Sem győzedelmes cyprusod ágai
Gyászos homálylyal sírjaikat soha
Bé nem borítják; a dicsőség
Mennyei fénye lebeg felettek.

De mely szokatlan láng csap alá szemem
Héjára? Boldog lelkek örömhelye!
Már benned országol dicsőült
Nunkovicsunk, s lefelé tekintget.

Itt látja mint dől lakhelyek a világ
Tündér piaccán fennyen uralkodó
Nagyoknak is, kikben halandó
Társaik isteneikre néznek.

Pálcájok, amely több ezerek felett
Villog, s ha szükség, megtöri a kemény
Nyakú gonoszságot, kezekből
Egy rövid óra alatt kifordúl.

---

*) „Halhatatlan nevet szerzett magának Nunkovics pécsi nagyprépost, kinek szíve a köz haszonért vert, buzogott. Ismeretesek levelei, szavai“: ezt jegyzi itt meg maga a költő. — Az irodalomnak is pártolója volt. Az egykor híres Debreceni Grammatikára ő adta volt a költséget.

Márványra festett pompa, kevély nevek!
Fényes hiúság képi, nagy oszlopok!
A semmiség bús éjtszakája
Csalfa világtokat elborítja.

---

113. sz. *A bölcsről.*

A bölcs magában bízik; az ellene
Felkelt szerencsét, mint valamely kemény
Szirt a haboknak csapkodását,
Érzi, de férjfiasan megállja.

A Nap, mikor feljön, s köd emelkedik
Súgári ellen, fényszekerén nevet,
És megszokott útját kijárja:
A buta pára lehull, s enyészik.

Amaz kiszegzett célja felé siet,
Ha néki gátot vetnek irígyei;
Nagy lelke, csendessége mellett,
Érezi emberi hivatalját.

Bár sok veszélyek közt forog élete,
Azt tiszteletben tartani nem szünik.
Ha sorsa nem változhatatlan,
El meri várni dicső halálát.

Zengd győzedelmét mennyei lantodon,
Músám! s azoknak szíveiket, kiket
Kaján szemekkel tart az álnok
Cimbora, háborodásra gerjeszd.

---

114. sz. *A szent.*

Mikép magasztal tégedet, isteni
Erő, dücsőség anyja! kis énekem!
Nagyságodat reszketve nézi
A legerősb s ragyogóbb magasság.

Előtted, ámbár homlokodon szelíd
Tekintetednek kegyjele fénylik is,
Csak a reménység nyelve tudja
És meri megmagyarázni szívét.

Elég, ha völgyem rejtekes öbliből
Mostan tehozzád felkeserehetek.
A háladóság zeng örömmel.
Lelkem örülj! közelít az óra.

---

115. sz. *Lantomhoz.*

Oh! ha szép híred vala gondom eddig,
S általam, kis lant, nevet érdemeltél:
Jer, magyar dalt zengj: magyar a te honnod,
Nem Görögország.

Cifra bokrétát ne reméllj azonban:
Nem magyar földön terem a borostyán;
Vagy, ha kél is már, sok időre nő fel
Mái világban.

Amit embernek keze nyújt, veszendő:
Halhatatlant vár s keres a valódi.
A nemes Virtus maga őmagának
Bére, jutalma.

Egy magas hegynek tetejére tette
Templomát, melynek tele van tövissel
Útja: környékét kifacsart veríték
Tengere mossa.

Nagy nehézségű, repedett, lecsüggő
Szirteit zúgó szelek ostromolják,
S a tüzes villám ropogó haragja
Döngeti, rázza.

Számtalan népek seregelnek öszve
Tágas aljánál, kiket üdvözölvén
Szent mosolygással, s neki bátorítván
A kegyes, így hí:

„Jöjetek hozzám!“ Megijedve hallja
E dicső szót a puhaság: pirúlva
Ballag el, s szégyenhelye rejtekébe
Visszalopódzik.

Megjelent, hogy csak valamit csudáljon:
Látta, hogy nincsen piperéje; látta,
Hogy kezét, képét kisütötte, törte
A dolog, a nap.

„Jöjetek!“ hangosb szava a henyélő
Lomhaság szívét, — egek! engedelmet! —
Mint sebes mennykő, megütötte, s eldőlt
A csudaállat.

„Jöjetek!“ S ekkor vetekedve minden
Nemzetekből a jelesebb vitézek,
S a szelíd Pallas követői, méltó
Bajnoki mentek.

A nagy Árpádot sok ezer sereggel,
S Hunyadit láttam koronás fiával.
Már jeget törtek; mire várakoztok?
Ifjak! utánok!

A 60. §-hoz.

DUGONICS ANDRÁS.

Kegyesrendi szerzetes, szül. 1740-ben Szegeden; tanári pályáját Erdélyben a megygyesi gymnásiumban kezdte meg, folytatta a rendnek nyitrai collegiumában, míg 1774-ben az egyetemnél a mennyiségtan tanárául neveztetvén ki, ez állásban 1807-ig megmaradt, midőn nyugalmaztatván, szülővárosába tért, s ott élt halálaig, mely 1818-ban ragadta ki az élők sorából. — Első, eposi, munkáival (Trója Veszedelme, Pozsony 1774. és Ulysses történetei, Pest 1780.) még egészen a Gyöngyosi iskoláját folytatta; majd a hazai történelmet kivánván népszerűsíteni, néhány drámán kivül, ezzel összeszőtt regényeket írt nagy számmal, melyek őt kora legolvasottabb írójává tették. (Cimeiket és D. tárgyalása méltatását l. az Irod. 60. §-ában). — Említendők még mennyiségtana (A Tudákosságnak két könyvei. 2 köt. Pest 1784. újra 1791.), és a halála után tőle megjelent „Magyar Példabeszédek és Jelesmondások“ (2 köt. Szeged 1820). — Előadási módjának ismertetésére közlünk egy töredéket, Etelka IV-d. szakasza I. részéből (mert regényeit ő a tudományos munkák módja szerint szokta felosztani). Ha terjedelmessége nem tartana gátol, összeállítottam volna több töredéket, melyekben Árpád szerepel, annak is igazolására, mi a fen idézett §-ban jellemrajzairól mondatott. Itt csak annyit érintek, hogy Árpád másutt a regényben szeretkező özvegynek van festve, ki megfeledkezik az ország gondjairól.

16. sz. *„Árpádnak utólja.“*

Tartós és igen sújjos betegségétől elnyomattatván Árpád; szapora lehhel közelgetett utolsó párájához. Azt is megérezén, hogy mivel erőtlenségeit nagy kénokal szenvedi; többé ebből a nyavalyából föl nem lábbalhatna: fiát Zoltánt általhívatta Sepelről; kihez végső szavai ezek voltanak:

„Én már, kedves édös fiam! nem sokára thagyom fejedelemségömet, és általköltöm Bendegúchoz, Atilához, Csabához, Emődöz, Eméhöz, Kálánhoz, Edhöz, Ugekhöz, Imoshoz, engömet e rönd szerént nemző magyar lelkökhöz; reméllöm is: hogy, ha szeméjjökhöz ama boldogabb világba jövendök, vitéz tetteimnek jeleiről könnyen megösmérnek, jó szívvel is fogadnak.

Mert íme! Álmos atyámnak vezérlésse alatt (huszonhárom esztendőkkel ennekelőtte) kijövén Szittyiánkból: megvertük az oroszokat és a kióvi ellenközőket. Megvöttük nagy fáradsággal Munkást és Undvárt. Ítt édös atyám fővezérségét letötte: te penig e világra jöttél.

Álmos atyámnak eltávozta után (azon tizennyóc esztendők alatt, melyekben vitéz magyarjaimat vezérlöttem) Szávától egész Maraháig; Undvártúl oztán Besperémen túl

is jutottam. Már most, előtted vagy elhótt, vagy eltévejödött testvérjeid közül (a magyaroknak esküvéssök szörént) tégödet röndölt az a messzelátó isten, aki énutánnem ülj a fejedelmi székbe, és tömött Szittyiánkból kijött vitéz magyarjainkat vezéröld.

Mutasd meg, édös Zoltánom, hogy Árpád fia vagy. Juttasd eszödbe, hogy ezökben a borongós üdökben embör köll ám a gátra. Bénőtt immár fejed lágya. Légy köszál a habok közepén. Tudd meg, hogy oj vitézeknek parancsolsz, kiknek mindegyike (ha maga vagyon is) század magával lenni látszattatik.

Úgy gondolkozz penig édös Zoltánom, hogy ezöknek a magyaroknak törvényös vezérléssökre nem azért választattál a közönségtől, mert (eredetedre nézve) legnemesebbnek tartattál; hanem, erkölcseidre tekintve, legjobbnak és legokosabbnak találttattál. Ne is véld hogy Álmosnak nemét más okra nézve választotta légyön a magyarok istene országunk kormányozására, hanem mivel a közjót segítötte inkább, mint maga hasznát kereste.

Soha a magyar népnek elnyomással (magunk is igazi magyarok lévén) nem uralkodtunk. Gazdagabbak is vótunk, minekelőtte a kormányhoz nyúltunk. Előbb a magunkét csépöltük; most a mássét szemejjük. A népnek vót inkább szüksége mürénk, mint münékünk a népre. Az istenre kérlek, fiam! sömmi okot ne adj magyarjaidnak, hogy ellenöd méltán panaszolkodhassanak. Visszavárd, amit honnyaiddal cselekszöl. A jókat ne csak ápolgasd, hanem velök jót is tégy. Oh fiam! vajmi böcsületes kincs ám az a háladás, melylyel a fejedelemnek a jók tartoznak. Légy igazi atyjok a hozzád fojamodott ügyefogyottaknak. A nemesek és nemtelenek között, bátor száznyócan legyenek a nemek, még is (ha okosan, és nem csak nagy-csöndösségben, hanem még nagyobb tartósággal akarnád uraságodat ojtatni) ne tögyön különbséget a puszta nem; hanem legfőképpen a bajnoki vitézség.

A gonoszokat ne azért fenyítsed, hogy megérdömlötték, hanem inkább azért, hogy megjobbújjanak. Így a büntetés kevesekre, a félelem sokakra, a példa mindnyájokra elterjed. Akkor félnek leginkább tőlled magyarjaid, midőn legnagyobban szeretnek. A kővárak se őriznek meg úgy, mint vitéz magyarjaid, ha benned szerető atyjokat, nem önkényes uralkodójokat látják.

Semmit hosszú pórázra ne ereszsz. De szabadságát is senkinek el ne vödd. Tudd meg, hogy magyarjaid inkább szenvedik életjökben, mint szabadságjokban a csorbát. Csak vérpatakokkal veszthetik azt el, amit vérözönnel kerestek. Élet és szabadság egyértelmű hangok a magyar fülekben.

Ne gondold fejedelmi fölségöd ellen lönni azt, ha a szabott törvényeknek magad is fejet hajtasz. Fiam Zoltán! nem erőtlenebb oszlopa édös honnyunknak a törvény, mint a kirántott fegyver. Védelmezője légy inkább a magyar szertartásoknak, mint szeles szaporítója. A mindennapi és meg se mohosodható parancsaidat könnyen megúnhatja a nép, meg is vetheti. És ezeknek sokaságok bizonyos jele az eszeveszett országnak. Mert ott legtöbb a törvény ahhol legtöbb a fogyatkozás. Akár egyiknek, akár a másiknak sokasága nem válhatik böcsületödre.

Ugyanazért (édös fiam) néha keleledbe is bétekints. Mindazáltal kaput ne nyiss szíveden, ha ablakkal béérödj. Vigyázz magadra midőn kérdöztetöl. Néha a nemfelelet is felelet. Sőtt: egy fejedelem gyakrabban többet szólhat hallgatva, mint akárki más mondva.

Rakd meg magyarokkal, mint igazi anyafiakkal (ha Szittyiából vöszöd is) országodnak kies pusztáit. Ne engedd, hogy ennek zsírjával más valami hitvány nem-ettek hízzanak. Ha böcsületödet fönn akarod tartani, ne légy (habár löhetsz is) henyélő eszem-iszom fejedelem; valamint arról az alpári fejedelemről hallottad, ki a

sajói fődet, a Duna vizét, és az alpári füvet el nem felejthette. Magad fogj a legterhesebb dologhoz. Karddal, fiam, hozzá, ha szóval nem győzöd. Vágd el a csomót ha föl nem oldhatod.

Ha a Dunán túl lévő pannonoknak cseléj maradékja egészen alád hódúl, kötve higy a ravaszoknak, még faragtalan ocsmány nyelvökkel a magyar vérbe nem keverödnek. E körmös sasokat röpülni ne tanítsd. Ne higyj az ebeknek, ha szomorúnak látod is. Ebek ők, kutya nélkül is. Tele teltek irígységgel a magyarok ellen. Erről (még a velág) le nem mondanak. Rabok lévén, nem örömest látják a magyar szabadságot. — — — — — — — — — — — — — — Immár pitvaromban a halál — — többet nem igen szólhatok — — hosszú birodalmat néköd — — Országod csendességét — — Légy apád fia — Légy — —"

A többit ki se mondhatta. Hirtelen elálla szava. Nem sok üdő múlva úgy tetszött, mintha nem a más világban, hanem nagy fiának nemes testjében rejtőzött volna el az a nagy lélök. Holta után is élve látszatott. Kik a szobába csődültek, magokkal el nem hitethették, hogy annak meg lehetett halnia, kit ők halhatatlannak lenni gondoltak.

E volt magyar hazánknak első erős oszlopa. Ennek igaz magyar véréből származtanak azután sok vitéz és szent (országjokat bizonyosan szerető) fejedelmeink és kirájjaink. De íme elenyészett — — porrá lött — — és, noha ugyan megélemedett korában múlt ki ebből az árnyék világból, de még se engedhetünk meg a halál irígységének, mert méltó volt, hogy máig is éljen. Ennek vagy soha nem születnie, vagy (ha egyszer született) soha meghalnia nem kölletött volna. Mindazáltal (ritka példával) az is kitetszett rajta, hogy valamint az álló fenyőfa, midőn ledől, akkor látszik sokkal magossabbnak és méltóságosabbnak; úgy Árpádnak dücsősége is (nagy volta is) szélesebben elterjedett az egész világon, midőn (az embereknek szemeik elől) örökre eltávozott. Akkor tudták meg nemes vitézei, mit vesztettek el, midőn (magyarjai között) sürögni forogni nem tapasztaltatott.

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF.

Szül. 1725 Rudabányán Borsod vm. Egerben és a nagyszombati egyetemben tanulván, tizenkilenc éves korában a hadseregbe lépett, számos ütközetekben harcolt a poroszok, franciák és spanyolok ellen, míg 1783 mint lovas tábornok nyugalomra lépett; s ez óta szakolcai házában az irodalomnak élvén, melyet már 1765 kezdett üzni, 1801 elhúnyt. Nevezetesb munkái az Irodalomtört. 60. 70. 75. §-aiban méltányoltatnak.

117. sz. *Egy Falusi Notáriusnak Budai Utazásából.*

Módom egyszer lévén, a hídon megálltam,
Egy deli ifiút jönni felém láttam,
Talpától tetéig ötet hogy vizsgáltam,
Maskara köntösét felette csudáltam.

Fordított kápájú saru volt a lábán,
Hátról csat rávarrva mindkettőnek szárán.
Mint két ujj oly széles sarkantyú bokáján,
Elől volt hasadék gombokkal plundráján.

[1]) Azaz szárnya a köntösnek.

Kurta vala az ő alsó hacukája,
Rövid rojt volt körül felvarrva reája,
Mellyén ki volt vonva ingének tarája,
Egy kis csat volt ezen, anglusnak munkája.

Felső ruhájának egy araszszal alja
Hosszabb volt, és ráncos; nem volt az aszalyja[1]),
Tarka volt, mint tarka a héjuznak málja,
Szűk volt, szorítását, láttam, alig állja.

Verd-dragon szín posztó Marseillebe szövetett,
Sok veres pontokkal vala pettyegetett,
Két sorral acélgomb volt rá helyheztetett,
Párisba ez frakknak megkereszteltetett.

Mint malomkő, oly nagy kalap volt a fején,
Tarka-barka tollból bokréta tetején,
Karimája volt majd hátának közepén,
De szélbe, nem tudom, hogy állott meg helyén.

Csigásan a haja volt felfodorítva,
Egy font hajpor vala cofjába szorítva,
Mely is pántlikával vala béborítva,
Úgy tetszett salam (?) van hátára hagyítva.

Megesküdtem volna, hogy vagyon golyvája,
Ha ez nem, lesz még is valami hibája,
Gondoltam: torkának tám van angínája,
Vagy keléssel tele van nyaka csigája:

Mert hogy tekintettem ennek a nyakára,
Egy asztalkezkenőt borított ő arra,
Háromszor kerité ennek a hátára
A nyakra valóját, mintegy garmadára.

Mely szélesen szokott zsidó rabinernek
Galléra állani, szint úgy állott ennek.
Négy ujjnyira felül gallérja ingének.
Szép volt ez mint örve a juhász ebének.

Olyan mint szakácskés, függött az oldalán,
Egy horgon akasztva felül bugyogóján;
Ez fegyvernek neve, becsülettel mondván,
„Kutó", és próbálni lehetne ezt békán.

Hozzám érvén őtet szépen köszöntöttem,
És meghajtott fővel őtet üdvözlöttem,
Csudáltam, hogy az ő feleletét vettem,
Mert viszont magyarúl tőle tiszteltettem.

Mondám néki: Uram! szabad-é szólani,
Talám nem hibázom, ha fogom mondani:
Hogy az úr kötélen fel s alá ugrálni
Theátrumon szokott, drótokon járkálni.

Mert tudom a két csat csak azért van lábán,
Hogy két szíj ezekről nyúljék lába szárán,
Lábait kötélhez csatolják szaporán,
Szent-István tornyán is táncolhat azután.

Kalapja széle is, tudom, hogy segíti;
A levegő égbe nagyon emelíti.
Köntöse ugrásban meg nem melegíti;
Mert elég hasgatott, sőt inkább hűsíti.

Ha el találja is az úr törni lábát,
Azt tudom, hogy soha ki nem töri nyakát,
Mivel oly vastagon a nyakravalóját
Kötötte, mint kötik gyermekek pólyáját.

Mondá: Te gaz ember! tudod kivel beszéllsz?
Született magyar gróf vagyok, tőlem nem félsz?
Akarod: mutassam, hogy csak estvélig élsz?
Avagy olyan érjen, melyet érni nem vélsz?

Tudjad, te goromba! köntös a barátot
Nem teszi barátnak, s ki ilyet nem látott,
Oly ostoba mint te: nem esmér világot,
Nagy városba nem járt, hanem fövényt hágott.

Módi ez, és minden gavallér most így jár,
Tekintsd őket itten, tekintsed Bécsben bár,
Te ehez nem értesz; mert vagy ökör, szamár!
Érted-é? Elmehetsz. Vigyen el a tatár!

Mondám: Azt gróf uram, Nagyságod jól mondja,
Nem csinál barátot köntös, melyt ő hordja,
De ha nem mind anglus, kin van anglus rongya,
Ki tehát ez? úgy-é csak világ bolondja?

Az egész világon aztat minden nemzet
Megvallja, hogy legszebb a magyar öltözet:

Ki magyar s nem hordja, más módon nem lehet,
Hanem, hogy ily magyar nadragulyát evett.

Módi? s csak azért jár így minden gavallér,
Oly szeles mint Nagysád, kibe nincs magyar vér?
Kiben korcsosodva meg vagyon minden ér,
Ez mind módis bolond: más név rája nem fér.

Gróf uram! hogy ökör, ökröt a szarváról
Lehet megesmérni, madarat tolláról,
Ez török, ez lengyel, látom gúnyájáról,
Hogy ez magyar légyen, tudom ruhájáról:

Nagyságod hogy magyar, kétségem szavában
Nincsen; de nem tudom, mért jár ily ruhában;
Ha azt le nem veti, és jár ily tarkában,
Bécsbe bézáratik bolondok házában.

Hazánkban nemzete volt mindég tündöklő,
Híre neve fénylett, mint fénylik gyémántkő:
Légyen Nagyságod is eleit követő,
Azt ha nem cselekszi, üsse meg a mennykő.

Ezt mondván elmentem, őt a bítófánál
Hagytam, és sétáltam a Duna folytánál....

PÁLÓCI HORVÁTH ÁDÁM.

Ügyvéd és hites mérnök, szül. Kömlődön Komárom vgy. Tanulmányait több kisebb ref. iskolák járása után a debreceni collegiumban végezte. Megh. 1820. Először a M. Músában lépett fel 1787 két széptani értekezéssel, melyeket a 60. §-ban méltatott Hunniása és vegyes költeményei („Holmi") követtek. Későbbi költői munkái közöl felemlítendők: A Legrövidebb Nyári Éjtszaka, Pozs. 1791. (csillagászati tanköltemény); A Tétényi Leány Mátyás királynál, vígjáték, Pest 1816.; Rudolphiás, epos, Bécs 1817. Bölcsészeti: Psychologia, Pest 1792. A történetiek közöl: A Magyar, Magóg patriarchától fogva, Pest 1817. Végre nyelvészeti: A Magyar Nyelv Dialektusairól, pályamunka, Pest 1821.

118. sz. *Vidulás.*

De mit töröm fejemet?
Hiszen nem csak engemet
Érdekelnek
A gond s a sok bajok is:
Ily szomorún mások is
Énekelnek.
Alig vagyon,
Ki oly nagyon
Örűlhessen,
Hogy néha ne
Keseregne
Keservessen.

Vígasztalják magokat,
Ha találnak társokat
A szegények,
Mint fáradtan útazó
S egymásra találkozó
Jövevények.
Könnyebb a jaj,
És a sok baj
Fogyatkozik,
Ha sokára
Bús társára
Találkozik.

Hát ne sirasd sorsodat,
Fordítsd, szívem, jajodat
Víg örömre.
Azzal boldogabb lettél,

Hogy nem csak te születtél
Gyötrelemre.
E világban
Nincs is másban
Gyönyörűség,
Hanem abba
Hogy közös a
Keserűség.

Hát ezer bajomba is,
Ha még ezer volna is,
Vígan élek;
Tudok olyant eleget
Akivel még életet
Nem cserélek.
Fére gondok!
Hoppot mondok
Ha sántán is.
Hopp éjfélben,
Hopp ebéden,
S vacsorán is!

A 62. §-hoz.

GRÓF RÁDAY GEDEON.

Szül. 1713 Ludányban Nógrád vgy. Tudományos kiképeztetését a frankfurti egyetemen vette, melyet németországi utazásaiban kiegészítvén, azon európai álláspontra emelkedett, melyet előtte magyar író egy sem foglalt el. Ez, összeköttetésben nemesített ízlésével s buzgó vágyával az elhanyatlott m. irodalmat modern irányban új életre költeni, készíttette vele, kevés költői előállító ereje dacára, azon különféle terveket és kisérleteket, melyek közől egy sem mehetett ugyan tökéletesedésre; mindamellett buzdításai, tanácsadása, eszközök nyújtása, anyagi segedelmezései és példája által nem csekély befolyással volt irodalmunk ébredésére s az újiskola irányára. Kevés megjelent verses dolgozásai mind eddig öszve nem gyűjtve, korabeli folyóiratokban vannak elszórva, melyeknek jelentősége nem az eredetiség és a kibélyegzett költőiségben, hanem inkább azon tárgyak és formákra utalásban van, melyek által költészetünk belterjes emelkedése és nemesedése várható volt. — Az itt közlött mutatványok elseje egy, még 1750 körül tervezett nemzeti epos bevezetése, mely a tárgy megválasztásával (Árpád) meglepő volt, szép lépdelésű stróphа-alkotása s ez emelkedett hangnál fogva pedig messze maga után hagyott mindent, mit francia és népies iskolánk az eposban létesített. A második darab, mely a Zrínyiászbeli török apród énekét önti át (l. ezt feljebb a 70. sz. alatt), más eredeti és utánzó dalaivai együtt, akkor még oly ritka lyrai alakító képességet tanusít. E két darab menő lábakban (jambus) van. A rímlő sorok e kecses elrendelése Ráday korában példa nélkül volt. A harmadik mutatványban is értelmesen van alkalmazva a rímetlen szabad jambus a mese egyszerű tartalmához, míg a tanuság, követelőbben, tizenöt lábas lejtikben (troch.) tartatott, melyek párosan rímlenek.

119. sz. *Árpád kezdete.*

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszodtál is te nádsípon verseket,
Végy már most trombitát, kezdj hangosb éneket.
Írj Árpádról: írd meg hol volt első hazája;
S új honra vágyó nép vezérévé mint lett?
Belszélld el útjait, számláld elő mit tett,
S hogy hódolt végre meg a négy folyóvíz tája.
Egy országfoglalás nem lágy elméknek (míve;
Árpádnak is bizony melyében bátor szíve
Helyén volt, noha sok veszély s halál közt járt,

De mint a roppant tölgy, melyben nem tehet kárt
A legpusztítóbb szél, akármint ostromolja :
Mert hordja *levelét* csupán a fergeteg,
Ő fennáll, ő kevély fejét nem hajtja meg,
S nincs oly kegyetlen szél, amely tövét kitolja :

Szint olyan volt Árpád. Hiában gyűjtött népet
Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet
Amaz bolgár Zalán ; hiában állott még
Népéhez a görög és a tót nemzetség :
Mert valahányszor ők megállni harcban mertek,
Mindannyiszor a harc gyalázatokra lett,
S az ott reménylt dicső diadalom helyett
Csak ocsmány szaladást s rút mészárszéket nyertek.

Oh ausztriai ház legdrágább, legszebb fénye,
Oh József! oh magyar nemzetnek nagy reménye!
Kit nem tud eléggé dicsérni a jó hír,
Ne bánd, ne bánd hogy most pennám Árpádról ír.
Ne bánd ez egyszer most: mert lesz, ha még én élek,
Bizony lesz oly idő — add isten! érnem el —
Melyben triumphusid az égig viszem fel,
S virtussidról ennél keszültb verssel beszéllek.

Sőt mintha látnám már elmémben még előre
Mint szalad a kevély ellenség nyakra főre ;
S miként virágzanak a tudományok, és
Mint gyökeresedik s nő a kereskedés ;
S az hasznos kézimív mely bőv s jól készült lészen.
Meglessz ez mind : de te füled most nékem add.
S hallgasd Árpádom meg, és az alatt magad
E jövendőltetett nagy dolgokhoz tartsd készen.

120. sz. *Török ifjú éneke.*

Valál, Szerencse, mindég hívem :
Miért tennék panaszt reád ?
Te műved az hogy nem bús szívem,
S hogy minden nap vidámb mát ád :
Ha mindég így lesz mint igíred,
Hazuggá tészed azt a híred,
Amelylyel csúfol e világ,
Hogy kedved állhatatlanság.

Tavaszszal vídítsz víg erdőkkel,
Holott a víg fülemilék
Változtatott reszkettetővel
Süvítik, hogy társok övék.
A völgyek közt a szép források
Majd halkan csurgók, majd lármások
Zörgő kövecscsel : s ha felkél,
Nem zúg, csak lengedez a szél.

Te tőlem meg nem írigyletted
Az én szerelmes Egyemet,
Sőt szívét érzékenybbé tetted
Mint volt is, s ugyaninnen lett
Hogy míg szeretni meg nem szűnik,
A jó kedv tőlem el nem tűnik,
S mind addig az bővűlni fog,
Amíg erembe vér mozog.

Cyprus-árnyék közt nyugtatsz nyárba,
S olykor szellős helyt felvonom,
Magam megúnván bent a várba,
Szép kéztől tűzött sátorom :
Vár már ott készen főtt ebédem,
Szomjúság-oltót nyújt cselédem :
Van serbét, fris tej, ráspia[1]),
Van fagylaltam[2]), meggykocsonya.

Midőn az ősz borzadt szárnyával
Dér-csípetten hozzánk bejő,
Citrom, narancs s gránát-almával
Jó-voltodból szép kertem bő :

---

[1]) Serbét, ráspia : kedvelt török italok. — [2]) A „fagylalt“ itt jelenik meg először nyelvünkben. De még később is, Gvadányinál, „fagyos“ használtatik.

S ha néha történik vadásznom,
Vagy kedvem töltve madarásznom,
Konyhámra prédát annyit adsz,
Hogy magnak is majd alig hagysz.

De még a legkegyetlenb télbe,
Midőn kiki panaszra kél,
Én víg kedvem nem metszem félbe,
S nem rémít fergeteg, nem szél:
Most jó barátimmal beszéllek
Nyert harcokról, most ismét vélek
Szám csak enyelgő trétát űz,
Azonba süt ránk nyájas tűz.

Sokak felett szeret szultánom,
A nép közt minden rend becsül;
Én senki kincsét nem kívánom,
Mert nagy értékem gyűltön gyül;
A szépek közt, bár írigy lássa,
Nincs szép szerelmesemnek mássa;
Van harchoz készült jó lovam,
S éles kard őrzi oldalam.

De békóval vagy hozzám zárva
Szerencse! másként eddig te
Elszöktél volna, szárnyon járva
S földszínig nyomtál volna le:
De mint madár, mely csügg a lépen,
Nem fejtődhetsz ki semmiképpen:
S nem félthetlek hogy elszaladj,
Mert lábamhoz békózva vagy.

---

121. sz. *A tormába esett féreg.*

Egy tormához szokott féregnek a tormája
Utólsó fogytán volt.
Azt látván egy szomszéd, de mással élő féreg,
Ki akkor épen egy diót marcongatott,
Megkínálá hogy abbul enne.

Nem én, nem én! felel amaz
Bosszankodó haraggal;
Nekem nem kell a te diód,
Az isten mentsen meg,
Én inkább meghalok, de még sem rágok mást
Tormán kivül.

E szók után indúlt mindjárt tormát keresni,
S mind addig csúszott, mászott,
Míg végre újobban tormára kaphatott.
Akkor nagyot sohajt s így szól:
Csak nincs több ilyen jó gyökér! —
Innen szoktuk azt már közszóba mondani:
Szint olyan mint a tormaféreg.

Ez a lecke nektek szól, kik mindenkor csak a régi
Ó szokást dicséritek, s minden jobbnak ellenségi
Vagytok, mert a balitélet bennetek megrögzött már,
S a kakukkal azt tartjátok: tí vagytok legszebb madár.
Sokszor látjátok mi jobb, sőt sokszor helyben hagyjátok
Azt a jobbat, de mivel nem követte nagyapátok,
Így szóltok: ez élet módja még apámról szállott rám,
S mi bajom volt? de miért is lennék bölcsebb mint apám.

Nem versengek: sokban illik az igaz hív maradéknak
Nagyatyjoknak nyomdokát el nem hagyni, s szent szándéknak
Tartom, ha azt csak a jóba s nem a rosszba követik;
De ha ők megátalkodva, ami jobb, azt megvetik,
Már e szemszúró makacsság, s már nem dicsérni való,
Mert a rossz mindég csak rossz lesz, úgy a jó is mindég jó.

VERSEGHY FERENC.

Pálos szerzetes, utóbb világi pap, szül. Szolnokon Heves vgy., tanult Egerben, Budán s Pesten az egyetemen, hol bölcsészettudor és hittud. borostyános lett, majd Pesten hitszónok, szerzetének eltöröltetése után katonai lelkész. Irodalmi fellépése, különösen verses költeményekkel, 1787 a M. Músában történt, s ezóta rendkivüli irói munkásságot fejtett ki, melyet, a Martinovics-társaságba állása folytán 1794-től 1804-ig tartott fogsága idejét sem véve ki, egész halálaig folytatott, mely 1822. Budán vetett véget életének. — Munkái költöiek, széptaniak, történetiek és nyelvészetiek. Az első rendbeliek közöl az apróbbak hol folyóiratokban elszórva, hol külön, s részben maga által összegyüjtve (Aglája) jelentek meg, más nagyobbak: Rikóti, furcsa epos, Pest 1804; regények: Kolomposi Víg Élete, 1805; Báró Külneki Gilméta, 1807; Gróf Kacajfalvi, 1808; Vak Béla, 1812; fordított színdarabok, végre fordítások Aeschylus és Ovídból. Széptaniak, az idézett §-ban említetteken kivül, a kassai Muzeumban és a veszprémi Egyházi Értekezésekben. Történelmiek: egy világtörténet Millot után 1790, később önálóan: Az Emberi Nemzetnek Történetei, 3 k. 1810,11. Végre nyelvészetiek. Mind ezek az Irodalomtörténet illető helyein méltányoltatnak. – A költészetben Verseghy kevés eredetiséggel, de annál több előadási erővel és könnyüséggel bírt; s nem csak tartalommal s különféle formákkal gazdagította azt (óda, dal, epigramm, satira, tanköltemény, mese, költői beszély, furcsa epos, regény), hanem abban a rhythmusos elem kifejtése, zenei compositióival pedig a magyar éneklés nemesítése és mívelt körökben terjesztése által, méltánylandó hatást gyakorlott. Becsesb és működését jellemző költeményei az én kiadásomban állnak együtt (Verseghy F. Költeményei, Pest 1865).

122. sz. *Lilla.*

Míg repdes enyelgve az alkonyi szél,
S csókjára megrezzen a rózsalevél,
Sír Lilla, s az érre leszögzi szemét,
Mely zúgva gyorsítja előre vizét.

„Ah! így fut elölem az édes öröm
„Azóta hogy búmot elhagyva nyögöm.
„Megszegte az álnok, megszegte hitét;
„Phyllisnek eladta örökre kezét.

Ezt mondja zokogva, s egy dombra ledül,
Hol szíve a szótlan keservre hevül.
Oh lyányka! mit bánod e csalfa kezét?
Nem férfi az, aki megszegte hitét.

---

123. sz. *Klárikához.*

Amott a hegynek zöld tövén
Egy domb ül a völgy kezdetén,
S ezen parányi kis tanyám:
Jer, nézd meg Klárikám!

Mellette csörg a fris patak,
Melynél bárányok játszanak.
Nem bő, de nékünk, Klárikám!
Elég lesz kis tanyám.

Előtte nagy tölgy gallyazik,
Hol sok madárszó hangozik.
Körűlte szép gyümölcsös fák,
S víg rózsabokrocskák.
A nap nem éri ajtaját,
A szél nem rázza oszlopát;
Hó ahhoz vagy hüs át nem fér,
Ki kis tanyámba tér.

A víznél, mely lent folydogál,
Egy fülmilécske sírdogál,
S a szirt felfogván daljait,
Megnyújtja jajait.
Itt lelvén eddig kedvemet,
Magam töltöttem éltemet;
De tiszta szívből osztozok,
Ha véled halhatok.

E kis tanyámban úr vagyok,
Napestig bátran vígadok,

S mihelyt az alkony ágyba vet,
Az álom rám nevet.
Ha megvizsgálod, kedvesem!
Tudom, megtetszik rejtekem:
Csak nő híjával van tanyám:
Jer, térj be Klárikám.

---

124. sz. *Barátnémhoz.*

Szedjük a rózsát, valahol pirúlni
Látjuk útunkban, szeretett barátném!
Míg kinyílt arccal töviságaikrúl
Ránk mosolyognak.

Mely ma bübájos kebelét ajánlja,
Holnap elhervad. Soha jobb üdőre,
A mivel kínál nevető szerencsénk,
El ne halaszszuk.

A jelenlévő egyedül sajátunk.
A jövendővel bal eset parancsol,
Mely irígységbül örömünkbe szokta
Önteni mérgét.

---

125. sz. *Kutyám dicsírete.*

Lehet az emberek barátságára írt satirának is nevezni.

Músa! meg ne bántson ritka bátorságom,
Hogy nevét kutyámnak oszlopodra vágom.
Násó a diófát írta meg dalokban,
Melyben pára sincsen, mint az állatokban.
Mennyivel felségesb verse hangzatomnál,
Annak aki sírját lelte a gétáknál,
Költeménye tárgyát annyival haladja
Donkisótomról írt verseimnek tárgya.
Donkisótom nékem mindenekben hívem:
S ez magán elég ok hogy megénekeljem.

Míg az emberektől, bármely bölcsen élek,
Mást gyalázatoknál semmit nem reménylek;
Míg ezek rossz hangot ártatlan szavamnak,
S legjobb tetteimnek rossz palástot adnak,
Addig hív ebecském együgyű szemekkel
Nézi amit végzek művelő kezekkel.
Minden szót csak úgy vesz, amiként van mondva,
Avvagy amiképpen rá vagyon tanítva.
A haragnak hangját csak haragra érti,
Tréfaszómat kancsal szemmel meg nem sérti;
S mígnem a fenyíték vesszejét szemléli,
Bárha szitkot hall is, mind csak jóra véli.

Láttam én sok ízben a kutyák törvényét,
Melyek éhen őrzik a paraszt sövényét:
Hogyha két komondort harcra kelni láttak,
A levert nyakára egyaránt rohantak;
S a helyett, hogy gyengébb társokat segítsék,
A hatalmasabbal újolag megtépték.
Így az emberek közt, hogyha egy gaz pára
Egy erőtlen jámbort felvesz a fogára:
Egybe gyűl a csürhe, s egyaránt koncolja,
Szemtelen nyelvével jó nevét mocskolja;
S míglen a lehellet el nem száll agyából,
Fel nem hagyja kelni méltatlan porából.
Sokkal jobb erkölcsöt lelsz az én kutyámban
Mint a vad falun nőtt bojtos ebcsatákban.
Szánni tud! s ha nyögve ágyamon nyavalygok,
Vagy ha tettetésből jajszavakkal sírok:
Felsiet keblembe, képemet megnyalja,
S búmat, amint tudja, nyögve vígasztalja.

Hát ha megtekintem célja tisztaságát?
Oh! miként haladja sok barátim célját!
Emberek ha vélem társaságba lépnek,
Szép vagy rút, de még is csak haszont keresnek;
S hogyha ezt zsendűlni nem legottan látják,
A barátkozást is gyűlölségre váltják.
Egy falat tehénhús zsoldja Donkisótnak,
S még azért is nyalja szűk kezét urának.

Többet mondok: kutykám bárminő veszélyben
Megmarad mellettem, mint egyéb időkben.
Emberek! csatánként gyűltetek szobámba,
Kézszorongatás közt estetek nyakamba,

Míg viaszszal tűzött szárnyamon repültem,
Melyet a Szerencse ál kezéből vettem.
Ámde béborúlván sorsom fellegekkel,
S talpig ellepetvén zordon mennykövekkel,
Messze illanátok bátorságos helyre,
Honnan gúnyoló szót mondtatok fejemre;
S hasztalan reménylvén, ilyes romladékom
Hogy majd boldogságtok feljebb polcra hágjon:
Míg kivűl sorsomra vállatok vontátok,
Addig szívetekben vígan tapsolátok.
Oh! az én ebecském mennyit megpiríthat
Oly barátot, akit bal sors elvadíthat!

El nem pártol töllem felleges sorsomban:
Itt is olyan, mint volt fényes napjaimban.
Sőt ha csak ruhámat mérgesen megrántod,
Védelmemre jönni s bosszonkodni látod.
Nem hiszem hogy értem veszni kész nem volna,
Hogyha embergyilkos ellenem tört vonna.

Donkisótom nékem mind halálig hűvem!
S érdemes mindenképp hogy megénekeljem.
Énekellek! s vallom, kedves Donkisótom;
Hogy te vagy valóban leghűvebb barátom.

BACSÁNYI JÁNOS.

Szül. 1763 Tapolcán Szala vgy. Egyetemi pályáját Budán elvégezvén, 1784 a b. Orczy háznál törvénytanító, 1787 a kassai kamaránál hivatalnok lett. 1795-ben, amiért tudomást bírt a Martinovics-féle ügyről, s azt fel nem jelentette, egy évi fogságra ítéltetett. A következett évben kiszabadúlván, a bécsi bankóhivatalnál alkalmazást nyert, utóbb a pénzügyi főhatóságnál fogalmazóvá neveztetett. 1809-ben, midőn I. Napóleon Bécset megszállotta, vele fordíttatta le magyarra szépkúti híres kiáltványát a magyarokhoz, amiért kénytelen volt, a béke megkötttetése után, a francia császár oltalma alatt Párisba vonúlni, honnan Napóleon bukása után magát az ausztriai seregnél jelentvén, életnapjára Lincbe beleztetett, hol a francia királyi kormány által is neki meghagyott kétezer franknyi évpénzből élt mind haláláig, mely őt 1845-ben ragadta el. — Bacsányi b. Orczy Lőrinc a költő, nevendékének atyja, befolyása alatt kezdte meg irodalmi pályáját, ily fordításával: A magyaroknak vitézsége, régiek példáival megvilágosítva, Pest 1785., folytatta azt 1787 óta a M. Músában és a Kazinczy és Baróti társaságokban Kassán kiadott M. Muzeumban széptani és verses dolgozatokkal. 1798-ban Bécsben a „Magyar Minerva“ című gyűjteményt indította meg Ányos Pál Munkáival; de életviszontagságai által nyomosabb működésben gátolva, 1821-ben szándékozott a Kazinczy által már-már szerencsésen kivívott újiskola ellenében fellépni, s az orthologiai részen állva adta ki „A Magyar Tudósokhoz“ címzett iratát az általa nyelvrontóknak nevezett neológok ellen; melyet 1824. Faludi Ferenc Versei kiadása követett, szinte egy az új nyelv és költészet ellen intézett terjedelmes Toldalékkal; s végre saját költeményei kiadása 1827 és 35-ben, de megcsonkítva az akkori censúra által. Teljesen azok csak 1865-ben jelenhettek meg (B. J. Költeményei, válogatott prózai írásaival egyetemben, Toldy Ferenc által, Pest), és csak e kiadásból ítélhetni meg Bacsányit teljes érdeme szerint. Itt ő mind tudományos tájékozottságra, mind politikai szilárd érzületre, de költeményei tartalmasságára is, kora legjobbjaival egy vonalon áll.

126. sz. *Serkentő ének.*

Szedjük életünk virágit,
Most, mikor még illatoznak,
S a tavasz vidám szellői
Lengedezve játszadoznak.

Kert az élet: de rozsáit
Óva kell s vigyázva szednünk,
S a tövistől, hogy kezünket
Meg ne szúrja, őrizkednünk!

Szedjük óva s őrizkedve,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak!

Így lehet még szívepesztő
Bánatinkban csendesednünk,
S bal szerencsénk ellenére
Jobb reményre élemednünk.

Így lehet, bajunk felejtve,
Még örömben részesednünk,
S kertünk édes illatjától
Néha szintén részegednünk.

Szedjük életünk virágit,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak.

---

127. sz. *A bújdosók*[1]).

Maradjatok, világi jók!
Nem kell jutalmatok.
Szolgáljon más! E bújdosók
Feladnak rajtatok.

Mutasd, gonosz Szerencse, már
Hatalmad ostorát;
Öntsd ártatlan fejekre bár
Csapásid záporát;

Ne szánjad érző szíveket,
Légy bármi mostoha;
Ez egyetértő lelkeket
Le nem nyomod soha!

Törd öszve, jer! sajkájokat,
Öntsd újra mérgedet;
Indítsd fel a mély poklokat,
Töltsd bé vad kedvedet;

Jer, minden földi szörnyeteg,
Jer, álld el útjokat;

Okádj te, égi fergeteg,
Ordítva lángokat;

Halomra régi székiből
Omoljon a világ:
Erkölcse szent ösvényiből,
Míg él, egyik se' hág!

---

128. sz. *A Mester és a Tanítvány*[2]).

Fő díjra vágysz? a cél magas;
Szűk és kemény az út.
Érzed, tudod, mi jó? mi rossz?
Érzed, mi szép? mi rút?

Adott az ég oly oktatót,
Oly hű s kegyes vezért,
Amilyen nélkül senki még
Tárgyához el nem ért?

Érezd, ifjú! s tanuld ma már,
(A Músa megtanít!)
Embert s művészt nagygyá mi tesz,
Mi halhatatlanít.

Nem hallgatván az oskolák
Hiú tetszéseit,
Kövesd az ész s tapasztalás
Örök törvényeit;

Kövesd saját indúlatid
Szentebb hevületét,
S elméd önként fellengező
Szabad repületét!

Emelkedjél fel szárnyain
Az ég hajlékihoz,
S a hit, remény és képzelet
Végső határihoz.

Keresd, imádd az alkotót
Hatalma székiben;

---

[1]) Midőn elitélt társaival együtt kufsteinvári fogságába vitetett.

[2]) „A magyar lantos“ cím alatt is.

Szemléld, csudáld munkáiban,
S munkái rendiben!

Vizsgáld az élet s társaság
Ezernyi titkait;
Tanuld nemed, néped, s hazád
Viszontagságait.

Járd öszve századink sorát,
A régi s új időt,
S tiszteld, magasztald mindenütt
A jót, nagyot, dicsőt!

Állj meg kipusztult váraink
Bús omladékain:
Ültess borostyánt bajnokink
Gyöp-lepte halmain;

Hogy, akik édes honnyokért
Ott sírba dőltenek,
Örökre minden hű magyar
Szívében éljenek!

Ébreszd, tanítsd az elfajúlt,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest;

Ki, nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait,
S barom gyanánt henyél.

Ha víg öröm, ha szebb remény
Gerjeszti kedvedet;
Ha bú, ha gond és fájdalom
Epeszti lelkedet:

Fogd lantodat; verd! s egyesítsd
Ígéddel hangjait,
S öntsd új dalokba felhevült
Érzésid árjait.

Zengj, énekelj, mint a madár,
Mely hegyre völgyre száll,
S csak szíve titkos ösztönét
Követve hangicsál.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ.

Szül. 1767. Ottományon, Bihar vgy. Nagybányán gymnásiumi tanár, s midőn József cs. halála után, mint protestáns, e kathol. iskolától elmozdíttatott, gr. Teleki Sámuel mellett titkár. A Martinovics-ügybe ő is be levén szövődve, mint státusfogoly Kufsteinban halt meg 1795. — Irói fellépése 1787 a M. Músában történt, munkatársa a kassai M. Muzeumnak, verseit összegyűjtve 1791. adta ki (újra Debr. 1820. Pest 1840). Ezeken kivül Ferenc kir. koronázása alkalmából készült ily című drámája: Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma, 3 felv. Buda 1792; a M. Muzeumban pedig „Mária m. királynak élete," helyesben regény, de mely közbe jött sorsa miatt csonka maradt. (Munkái teljes kiadása Toldy által Pest 1865).

129. sz. *Indúlj-dal Dobozy Lajoshoz.*

Rajta pajtás!
Nagy a hajtás,
Indúlj Bukovinának!
Itt is ember,
Itt is fegyver
Kell a hazának!
Tölts puskát, kardot köszörűlj,

Ily jó szerencsédnek örűlj!
Magyar a nemed.
Tudod ember kell a gátra:
Lajos! hogy maradnál hátra?
Menj törökre,
Hogy örökre
Éljen érdemed!

Már Márs régen
A térségen
Sípjait hangoztatja,
Vitézséggel
Nyereséggel
Népünk biztatja.
A dob, trombita harsognak,
Az ágyúk zúgnak, ropognak,
A várnak dűlnek.
Rontnak a magyar fegyverek,
Hullnak a török emberek,
A zsákmányok
Ragadványok
Halmozvást gyűlnek.

Szabács vára
Pancsovára
Csakhamar következett,
Mind két várral
Kevés kárral
Népünk egyezett.
A sok oktalan ökröket,
A gyülevész törököket
Leaprítottuk,
Elfogtuk fővezéreket,
Zászlójokat fegyvereket,
A rabokat
Mint barmokat
Fogva hajtottuk.

Most a vitézt
Bátor hív kézt
Hír, név, préda követi,
A tisztelet
Mások felett
Őket szereti.
A te véred sem víz Lajos!
Annak nincsen semmi bajos
Aki mit szeret.
Menj! ott szerzik az érdemet,
A jó hírt, az igaz nemet
Menj! hogy prédát
Pénzt paripát
Nyerj sok ezeret.

---

131. sz. *A sírhalom.*

Piros rózsaboltozatok!
Légyen sírom alattatok,
Ha elérem halálom.
Hullott rózsák levelével
Nyugtassa porom békével
Ama jóltévő álom.

Úgyis, ha volt víg életem,
Rózsák! néktek köszönhetem
S homályos árnyéktoknak!
Most is éltem vége felé,
Ha mindenbe únok belé,
Örvendek látástoknak.

Rózsák! melyeket szeretek,
Nyúgodjon porom köztetek
Ha eltakaríttatom.
Árnyéktok nyúgodalmába
Álljon sírhalmom magába:
E végső akaratom.

DAYKA GÁBOR.

Szül. Miskolcon 1768.; a bölcsészetet Kassán elvégezvén, felvétetett az egri egyházmegyébe, s ennek részéről Pestre küldetett az egyetemes papnöveldébe, hol a M. Músában 1787-ben fellépett ifjú költőt Kazinczy Ferenc, már akkor korának egyik elseje, felkeresvén, a két ifjú férfi közt benső barátság szövődött. Eloszlattatván e tanévben a pesti papnövelde, Dayka az egribe tétetett át, de némi kellemetlenségek folytán 1791 az egyházi karból kilépvén, nem sokára alkalmazást lelt a lőcsei gymnásiumnál, honnan három év múlva az ungvárihoz mozdíttatott elé. De oda már roncsolt egészséggel érkezvén, 1796. sorvadásban elhalt. — Költészetének rövid jellemzése az Irodalomtörténet 62. §.

131. sz. *A virtus becse.*

Voltak szerencsés napjaim, hol szelíd
Öröm követte nyomdokimat, s hevült
Lelkem tüzétől megragadva,
Átölelém az egész világot;

A hűs pataknak bús zuhanásai,
A lágy fuvalmak lengedezései
Éjféli csendben, a susogló
Ágak, az illatos hant virági

Elfogtak egykor, s nem magyarázható
Örömbe süllyedt lelkem; eloszlaták
Keservimet, kisírtam a bút
Édes özönbe merült szemekkel.

Ti boldog órák! — hasztalan esdeklem
Utánok. A bús vízözön évei
Közt semmiségbe tért időknek
Fejthetetlen zavarába dőltek!

Virtus! csak a te nyomdokidon lehet
Eljutni boldogságra! Te mennyei
Vígságra hívtad tisztelődet,
S nem keresett örömökre vontad.

---

132. sz. *Az esztendő első napján.*

Egy esztendő ismét elmúlt,
S általrepült setét honjába:
De kedvem újra béborúlt —
Mit várom végemet hiába?
Esdeklem a halál után,
Vélvén, hogy fájdalmim megszűnnek,
Ha napjai majd általtűnnek
Bús éltemnek, s az ég megszán.

Oh sors! mert nincs többé reményem —
Alányomott a csüggedés —
Hogy felvirradhat még napfényem;
Utólért a balvégezés:
Oh szánj meg, s vond előbb' halálom!
Meghalni nékem csendes álom.
Tekintsd keservim: nemdenem
Lassú halál bús lételem?

Ha e világon annyi élni,
Mint úntalan remélni, félni,
Sorvadni a kereszt alatt;
Mígnem az ember általhat
Az életnek keskeny köréből,
S a föld gyomrába visszatér,
S a végezés rejtett tőréből
Kifejtve, gyászos véget ér:

Oh, már megértem a halálnak!
Szegezd rám mérges íjad; ím
Már nincsenek több könnyeim.
Szép napjaim mord télre válnak.
Pályámat elfutottam. Ints,
S indúlok önkényt a határra,
S bezárom éltem: a halálra
Már senkinek több jussa nincs.

---

133. sz. *Titkos bú.*

Homályos bánat dúlja lelkemet.
Talán újúlnak régi szenvedésim;
Talán tündér előre-érezésim
Rémítnek, s új lest hány a Végezet.
Sírnék: de csak elfojtott sóhajtások
Emelkednek kétséges szívemből;
Csak rejtett ah, csak néma jajgatások
Váltják egymást, s a titkos bú elől.

Oh Végezés! örömkönyűt nem várok —
Részt abban egy sebes szív nem vehet,
Mely önnyugtának gyilkolója lett —
De ennyi jaj, de oly keserves károk,
De ez emésztő bú enyhítsen! Adj
Csak egy könycseppet méltó bánatimnak,
S azonnal hozd el végét napjaimnak!
Vagy e sziklánál itt keményebb vagy.

A 63. §-hoz.

KAZINCZY FERENC.

Életét l. az Irodalomtörténet 201, 2. ll. Prózai művészete és munkáiról ugyanannak 63. és 79. §-ait. — Két nemű mutatványt közlünk a szóban levő időszakból: egyet (134. sz.) „Utazásaiból“ (Orpheus), melyben néhány író kortársat könnyű, de jellemző vonásokkal vázol; hármat pedig baráti Levelei közől (Ered. Munk. II. oszt. 1. és 3. köt.), melyekből már most rá ismerünk azon szép lélekre s hatalmas irodalmi tényezőre, kit idővel roppant számra gyűlt gyönyörű leveleiben ismerünk fel. Íme mely érzékeny örömmel fogadja a hozzá tiszteletteljesen közelítő Kis Jánost, mint kötelezi le őt érzései viszonzásával, most még tulajdonkép csak, hogy annak munkásságát az irodalom számára biztosítsa. A 137. sz. alatt Szentgyörgyivel látjuk a nyelvújítás ügyében szót váltani; s íme ő, ennek képviselője, mely ügyesen, és határozottan ugyan, de egyszersmind mely csinján védi hyper-ortholog barátja ellenében — kinek orvosi segedelmére is szorúlva volt — azon kényes kérdést, melyhez akkor, és még soká azon túl, szenvedélyesség nélkül alig tudott valaki hozzá szólani. Viszont mi meleg és benső vallásosság hatja át a 136. számot, melyben, súlyos betegségből üdülve s egy pillantást vetve leélt bajaira, ép ezekből merít vigaszt s új elhatározásra erőt, missió-szerű életét munkásan folytatni. — Szolgáljanak e közlések azon egyfelül tanulságos, másfelül mívelő és erkölcsileg emelő s nemesítő hatás éreztetésére, melyet Kazinczy Levelei a szép és jó iránt fogékony keblekre oly nagy mértékben gyakorolnak.

134. sz. *Baróti Szabó Dávid.* [1])

(„Utazások“ III.)

Június 21. 1789.

Tizenegy óra tájban prof. Szabó Dávid urat kerestem fel. Egy háromsorú nagy épülethez vezettek, melynek bádoggal bevont kettős tornya s a legszebb helyen fekvése kitaláltatták velem, hogy az egykor jezsuitai birtok volt. Ők a helyválasztásban is mesterek valának. Szerencsém vala odahaza találni. Breviáriumával járt fel s alá szobájában, s egész emberséggel fogadott ugyan, de úgy mégis, hogy vehettem észre, hogy háta gerince complimentekre hajlani nem tanult. Literátori atyafisággal szorította meg kezemet, s kért hogy üljek le. Csakhamar versei felől kezdettünk szólani. Halld azt, amit önnönmagától tudok. 1773-ban Besztercén Zólyom vármegyében egy Rauch Ignác nevű jezsuita társa kérte, hogy Klopstock és Sined[2]) példája szerént próbáljon írni magyar verseket, hogy láthassák, ha a magyar hexameterek és lyricumok a görög s római hangzathoz hasonlítanak-e inkább, vagy a némethez? Szabó tőle kért themát és mértéket; s képzeld mely kevés poétai ízléssel bírt a német! azt adá, amelyből az: „Egy izmos csatlós és imperiomban egy predikátor tiszteletes úr nálunk,“ kezdetű nem-tudom-mi léve. — Szabó látta a dolog szerencsés sikerét, s sietett koszorút fonni azon virágokból, ahonnan még senki homlokát nem kerítették körül a Músák. Sőt kevéssel azután megértvén, hogy Rájnis már régóta ír ilyeneket, némely darabjait közlötte vele, s ohajtani látszott, hogy kettejeknek munkáik, Hoschius és Vallius példája szerént[3]), együtt lépjenek napfényre. Nem tudom, min és kin múlt, ez

[1]) L. erről az Irod. Tört. 59. §-át is. — [2]) Sined név alatt Denis bécsi udv. könyvtárnok írta mértékes német verseit.

[3]) Két németalföldi híres újlatin költő a XVII. században, kiknek költeményeik rendszerint együtt nyomattak ki.

a szándék nem teljesedett; elég az, hogy Szabó megelőzte a „nonum prematur in annum"ot váró Rájnist, s csakugyan, előbb tálalt — amint verseinek utolsó kiadásában elkeseredve említi — mint az, akinek már akkor ebédje, vacsorája is kész volt, mikor ő a főzéshez fogott. Mi leve a dologból? Négy esztendő múlva, azaz 1781-ben megjelent Rájnis a „Helikoni Kalauz"-zal, s nyilvánossá tette az időbeli elsőségét, úgy mindazáltal, hogy sem Szabót, sem Révait, kik nálánál hamarább költek ki ámbár egyébiránt prosodiai törvényeiben Szabóval ellenkező állításai nincsenek cáfolás nélkül), világosan és csípősen nem bántotta. Érezte Szabó, mit vesztett ezen munka megjelenésével a bírt elsőség dicsőségéből, s ezen visszás s kedvetlen érzések közt írá „Ki nyertes"-ét, melyben hajdani szerzetestársa ellen kivetvén a derék dandárt, Rájnison csatázó martalékot szedett, Révait is kedvetlen nevezetekkel illette. Tanácsosabb lett volna oda engedni Rájnisnak az időbeli elsőséget, melyet verseiben úgy is megadott neki, s elhallgatni.

'Αξόμενοι, Διὸς υἱὸν, ἐχηβόλον 'Απόλλωνα.[4])

Tudod, hogy a Rájnis, Révai s Szabó közt támadt pör felől sokan sokképen ítélek; tudod, hogy mind Rájnisra, mind Révaira is — hogy Szabót, tehén-úton csatangónak s egyébnek nevezte — sokan ehezteltek: s én kész vagyok megvallani még a versengő felek előtt is, hogy ezen ügyetlenségben sem nem gyönyörködtem soha, sem (ha szabad úgy szólni) azt jóvá nem hagytam. Kész vagyok megvallani azt is, hogy mind Rájnis, mind Révai élesebbek voltak, mint óhajtottam volna: de más részről ha a dandárt, ha a martalékot, ha a Révai által visszamondott tehén-úton csatangót látom a „Kinyertes"-ben[5]), összetenem kezemet, melylyel talán már követ emeltem a kettő ellen, s azt tudakozom, amit Rájnis tudakozott, hogy miért valaki boszontgatja, gyáva gyermek módjára fog-e csak fityogni?

Talám majd vége lesz már ennek a csatázatnak is. Szabó föltette magában, hogy többé nem válaszol elleneinek mocskolódásaira; ily fogadással fejezi be a Magyar Muzeumhoz ragasztott levelét Bacsányi is; Révai pedig, midőn utószor vele voltam, sajnálkodva beszéllt a dologról, s azt állította, hogy erre a nemtelen viadalra, ha elszenvedhette volna a nyilvánságos megbántást, sohasem szállott volna. Egyedül Rájnis, az ἐχηβόλος[6]) Rájnis az, akiről nem hiszem, hogy még egyszer ne szóljon; mert őt oly oroszlánnak ismerem, aki a mellette szeliden elmenőket nem bántja ugyan, de aki belékap, összeteperi, s nyugalmasan megyen tovább.

Búcsúzásomkor egy kedves ajándékot ada nekem Szabó: e napokban kijött verseit. A nyomtatásbeli correctúrát Bacsányi barátja vitte, melylyel neki valóságos szolgálatot tett; mert tudjuk, előbbi kiadásaiban, melyeket talán az olajlámpás pislogása mellett maga corrigált, mint hemzsegtek a hibák. Ezt a kiadást nagy gonddal készítette Szabó, és Révai intését (ámbár a szók eltépését, elhányását most sem ismeri hibának) úgy tetszik, hasznára fordította. Én leginkább azt sajnálom, hogy az előbbi orthographiájától elállott, és még inkább azt, hogy ezen kiadásban az első helyet nem Milton Elveszett Paradicsoma foglalja el. — Véletlenül a Pyber[7]) halálára írt asklepiadaeusokra akadtam, s gondolatlanúl ezen új eset felől kezdék tudakozódni. Egyszerre könnyek gyűltek meg szemében, s elakadott szóval s téholyogva felelt kérdésemre. Ez világos jele jó szívének, s akármiként

[4]) Tisztelvén Jupiter fiát, a messze lövő pollót. — [5]) Baróti munkája: „Ki nyert s a Hangmérséklésben?" Kassa 1787.

[6]) Messzelövő. — [7]) Pyber Ferenc Komárom vmegyei földbirtokos és főjegyző, az ébredő magyar irodalom buzgó pártfogója, s különösen Szabó Dávidnak benső barátja.

kissebbítsék őt azok, kik a rímek nélkül írt verseket versnek sem tartják, én öt mint jó embert igen tisztelném, ha poétai érdemeit nem ismerném is.

Szabó nemes szüléktől vette eredetét, s a háromszéki székelyek közt Baróton 1739 april 10-d. született. 1757-ben Trencsinben a jezsuiták novitiátusába lépett. Onnan Besztercére (hol múlattában a szerzet eltöröltetett), Komáromba s Kassára ment. Most itt rhetorikát tanít. Termete magos, egyenes, száraz; hajai igen lágyak, ritkák és félig őszek; orra hosszas és vékony, szája élességet mutat, fogai ritkák s csínatlanok, s ábrázatja csaknem szederjes verességű. Öltözete nem sokkal jobb, mint amilyennek keresztelő Jánosét festi az evangyéliom. Szobája csínatlan, rendetlen, s olajlámpája miatt, mely éjjel-nappal asztalán áll, s rigója hús-eledelétől, büdös; könyve, ruhája, papirosai el vannak szórva, s verseit coperta-darabocskákra oly apró betűkkel írja, hogy azokon mesterség elmenni. Ő ugyan nem dadog, de beszédjét folyónak csakugyan nem nevezhetném; igen halkkal mond mindent, amit száján kiereszt. Erkölcsei tiszták, feddhetetlenek, azt első tekintete is mutatja; s szíve azt a buzgó hazafiságot, melyet az olvasó verseiben feltalál, valósággal érzi. Én ezt a sort vetettem volna Terentiusból alá: „Tristis severitas in vultu est, in verbis fides“ [8]).

Prof. Simai Kristóf úr Bacsányi János úrral együtt lépének be Szabóhoz, kevéssel az előtt, hogy tőle eljöttem. Az elsőbb, amint tudod, múlatságos darabokat ír; a második Ossiánt fordítja, s inkábbára rímes verseket ír. Én azt tartom, hogy Ossián jobb kézbe nem akadhatott. — Szava, járása, mozdulása s mindene egy régi rittert mutat; nincs rajta semmi francia síkló könnyűség, semmi megelőző, elfogadni kész ajánlóság; tiszta s velős magyarsággal szól és ír, noha accentusa elárúlja, hogy közelebb született a stíriai mint a moldvai hegyekhez; és csudálást érdemlő munkássággal s fáradhatatlansággal bír, azt, amit kiád, annak rendje szerént kiköltení. Mutatja azt a Rájnishoz írt expostulátiónak minden sora, kivel ugyancsak turniermässig tördösé a lándzsákat.

Holnap még azokat látogatom meg, kik atyámfiai Apollóban. Engedd meg, hogy azt, amit délután láttam, máskor beszélljem el, s most neked jó éjszakát kívánjak.

[8]) Fanyar komolyság van arcán, beszéde egyenes és őszinte.

---

135. sz. *Kis Jánoshoz írt Levelei közől.*

I. Levél.

(Örömmel fogadja Kis közeledését s a soproni Magyar Társaság általi megtiszteltetését. Debrecenből Csokonai és Nagy Sámuel keresték fel; ezek rövid ismertetése. Feljegyzi, de nem teljesen, Kis kérésére addig kiadott s kéziratban levő dolgozatait).

Kinek barátságát kellene nekem nem mondom több készséggel, hanem több örömmel, kevélykedéssel elfogadni, mint a Tiédet, szeretett Ifjú! kit barátságos irígykedéssel nézek futva közelíteni oda, ahová én sok esztendei mászás által juthattam; kit már meghaladni látom az a pontot, ahol én nem minden figyelem nélkül állok; kinek ifjú súgár növéséből előre látom egykori magosságát. Elfogadom ajánlott szeretetedet, kedves új Barát, kedves Társ! s forró csókom buzgó esedezés a Barátság s hazai Literatúra Istenségeihez, hogy az a szövetség, melyet Veled ímé itt kötök, légyen felbonthatatlan szent Szövetség[9]).

Hogy egykor barátok leszünk, tudtam,

[9]) S az is maradt. Bizonyítja a két barát levelezése, melynek Kazinczyféle része két kötetet tölt (Buda 1842). Kazinczy utolsó levele Kishez 1831 aug. 18. kelt, négy nappal Kazinczy halála előtt.

vártam, óhajtottam; de hogy ily hamar, ily szent érzésekkel fogod nekem ajánlani jobbodat, azt, Uram, reményleni nem mertem. Becsülöm jószívűségedet, s azon leszek, hogy okod legyen hinni, hogy úgy szerettetel, mint szeretsz.

Amit a Társaságba [10]) kelésről írsz, annyira érzésem nekem, mintha szívemből loptad volna ki. Ha a barátságos, szelid, nemes vetélkedést elhallgatom is, mennyi édesség van már abban, hogy így oly lelkek lesznek barátokká, kik külömben egymást nem ismerték volna. Ilyetén érzések ragadtak engem arra, hogy Kassán 1788-ban annak a társaságnak alkotásán igyekeztem, mely a Magyar Muzeumot adogatta vala ki; ilyetén érzések ragadtak arra, hogy herceg Batthyányi Lajosnak 1790-ben egy plánumot küldöttem egy Arkádiai Társaság alkotása eránt, melynek ő lett volna feje. Ez nem ért teljesedésre; amazt pedig Bacsányi úrnak garaboncáskodásai sírba uttatták. — Lakos [11]) társunk által végre bévezettettem a sopronyiba; s már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egykét Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog válni nemzetünknek. Én nem sokára valamely munkám homloklevelére függesztem ez a megtiszteltetésemet [12]).

Debrecen két barátot ada nekem. Az egyik Csokonai Mihály, egy sok jeles tulajdonságokkal bíró ifjú; ki mind virtusiban, mind hibáiban is második Horváth Ádám lesz. Ennek minden munkáimon kivül egy Kleistot s Bürgert küldöttem, s kértem, hogy ezeknek példájok szerint ne névnapi köszöntőket, ne „Török Marsokat“ [13]) írjon, hanem dallja a szív szelíd érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit. Még eddig kevés jelét adta megtérésének. A második Nagy Sámuel, bibliothekáriusa a kollegyiumnak. — De már erről kevélykedve szólok. — Ez a szeretetre méltó ember aprilisban írt nekem először, s első levelében az a kérés vala, hogy engedjem meg néki, hogy ő egy munkáját: Sander von der Weisheit u. Güte Gottes in der Natur (ő ezt a magyar fordításban így nevezi: „Rend a természetben“. Barátom, mit sejdítesz? — Jer, hadd öleljelek meg, hadd szorítsalak szívemre! — -) nékem dedicálhassa. — Maga ez a cselekedet már olyan, hogy én ezt az embert szeretném érette, ha mást tisztelt volna is meg dedicátiójával; mert én nem személyemet nézem, hanem az ő szíve érzékenységét [14]). — — — De szóljunk az én irásaimról.

A kiadott munkák ezek: 1) Gessnernek Idylliumi. 2) Bácsmegyeinek Levelei. 3) Hamlet. 4) Herdernek Paramythionjai. 5) Wielandnak Diogenese. 6) Lanassza. 7) Orpheus, nyolc darab. — A nyomtató gazsága miatt, aki tizenegy hónap alatt csak két árkust nyomtattatott, a 8-dik darabnál félbeszakadt. Folytatódni fog. — 8) Helikoni Virágok. — — A nyomtató panaszolkodik, hogy a munka nem kél. Már tehát magam költségemen fogom nyomtattatni. Tegnap érkeze kezemhez a második esztendei darab kézirása, Wébertől. Készűlnek, s készen vannak rész szerint: 1) Klopstock Messziásának tíz éneke; 2) Az első ének jambusban; 3) a Grátiák Wieland szerint; 4) Emilia Galotti; 5) Macbeth és Hamlet; 6) Sztella és Die Geschwister Goethe által; 7) A vak Lantos (Webers Sagen der Vorzeit); 8) Themistokles Metastásio után. A genevai szerencsétlen polgár munkáját megégettem, de a két első könyvét

[10]) A Kis által alkotott soproni Magyar Társaságról van szó, mely egész a forradalomig fenn állt. — [11]) Később tábornok, báró, akademiai tag; folyóiratokban versek, hadtudományi cikkek és „Nápolyi Levelek“, kü ön „Vándor Szűnórái“ (Pest 1839) jelentek meg tőle. — [12]) Amit „Sztella“ címlapján (Pozsony 1794) csakugyan teljesitett. — [13]) Mint Pálóci Horváth Adám.

[14]) Jellemző hely, mely mutatja, hogy Kazinczy nem mindig volt szerencsés jósló. Ma már senki sem ismeri Nagy Sámuelt, ki nem volt egyéb mint korához képest csinos fordító (Sanderen kivül, mely azonban mindkét kiadásában, 1794 és 98. már ezt a címet viseli: „Az Istennek jósága és böl-

újra lefordítottam.[15]) Ez nem fog világot látni, mert az idők nem úgy folynak, hogy láthasson. De jó emberek manuscriptumban olvassák. Élj, Uram, szerencsésen és szeress. Én köszönöm barátságodat, és ölellek. Regmecen, Tokajhoz 5 mértföldnyire júl. 27. 1793.

Verseidet igen érzékeny gyönyörködéssel olvastam Kassán sokakkal.

---

136. sz. *Ugyanahoz (XI. levél).*

(Kist felépüléséről tudósítja).

Ér-Semlyén decemb. 19. 1803.

Édes Barátom! Sok ideje lehet, hogy predikátorunknak levele hozzád elért, és elrémített. Íme ismét élek. Az isteni kar, mely végig vezetett a halálnak minden kisértetei közt, vissza is hozott a halál mezejéből. Irtóztató ez a nyavalya. Három nap feküdtem elméletlenül és álmatlanúl, s jajgattam szüntelen, én, aki minden testi fájdalmakat különben spartai elkeményüléssel szoktam tűrni. A mi kedves Szentgyörgyink volt egyik angyalom[16]). Nálam volt egy nap; haza menvén felbukott a székével valamely betegénél, s sok ideig ki nem léphetett szobájából; s szerencsémre nem is vala szükségem hogy ide fáraszszam. Ámbár a betegség igen dühösen rohant reám, de csakugyan nem volt oly dühös mint Kassán laktomban már egyszer. S ez a betegség nekem az életnek ismét felette becses édeskeserű örömeit nyújtotta. Oh valóban nem a nyomorúlt vigasztalása az a hit, hogy a Gondviselés igazságos, és abban a mértékben nyújtja a jutalmat és a pótolékot, amelyben bennünket sujtott. Mihelyt szemeim erősödni kezdtek, Senecát loptam ágyamba, s olvasni kezdettem a Gondviselés apologiáját[17]), de rajta vesztettem. Az anyám, az én jó anyám, észrevette, hogy paplanom alatt valami van, és hogy szemeim meredten függnek rajta. Elvette a könyvet. — A Gondviselés kedvét leli abban, hogy engemet új meg új szerencsétlenség játékává tegyen, de kegyes mindenkor ki is ragadni belőle, s tudhatnád csak, édes barátom, tudhatnád csak, mely édes bért nyújtott nekem! Az volt vigasztalásom fogságomban — nem vigasztalásom — bátorítóm, kevélyítőm, nagyítóm volt, — hogy a szerencsétlen közelébb áll az Isten kezében, és hogy szép dolog eszközül választatni az isteni kéznek! — Visszanyervén az életet, igyekezni fogok azt megérdemleni, s új erővel futom meg azt a pályát, amire az isten hitt.

---

137. sz. *Szentgyörgyihez írt Levelei közöl.*

IV. Levél.

(Szentgyörgyi egy hosszú levélben nehezteléséről fejezvén ki a miatt, hogy a Kazinczy

---

csesége a Természetben", Campe Psychologiáját, Pest, 1794, és Gessner Daphnisát és Első Hajósát, 1797. adta; ellenben Csokonai, mint geniális, tanult és termékeny költő nem csak jó emlékezetben van, hanem olvastatik is, és szerettetik azok által, kik a gyakran alszerű kifejezés dacára gondolatai újságát, erejét, szépségét érezni képesek. De e ma feltünő idegenség, melylyel Kazinczy mindvégig viseltetett az őt imádó Csokonai iránt, ép' abban találja természetes megfejtését, hogy ő előkelőleg akkori irodalmunk Augiás-ólja kitisztítására, a nyelvnek szépítésére, a költészet-

nek minden közszerű elemektől megmentésére volt hivatva, s így ösztönszerűleg azokhoz vonzódott inkább kik fínomabb érzékkel bírtak a formai szép iránt. E tekintet magyarázza meg legtöbb esetben Kazinczy rokon- és ellenszenveit egész életén át. — A Sander címén Nagy által szándékolt változtatásban a szellemnek (esprit) egy villanata mutatkozik: csoda-e, ha az annyira szellem-nélküli időben Kazinczy egy ily villanatot is szinte lelkesedve üdvözölt? — [15]) Rousseau J. J. „Társadalmi Szerződés"e értetik itt (Contrat social). — [16]) Mint házi orvosa. — [17]) Senecae de Providentia Liber unus.

orvoslásáért ennek anyja neki anyagi jutalmat küldött, ezt mentegeti, s neki egy „Don Carlost“ küld. A nyelvújítást védi barátja ellenében, hivatkozva a német irodalom példájára is, s az újítások alkalmazásában maga által követett szabályokat fejtegeti).

Nagy tekintetű barátom, A háladatosság áldozatot nyújt magoknak az Isteneknek is, s ezek a mica salis et farrist[18]) kegyesen fogadják, mert az nem azért nyújtatik nékiek, hogy kifizetve légyen a vett jótétel, hanem azért, mivel a háládatosságnak kedves azt bizonyítani, hogy ő örvend a közlött segéden. — Ezt felelet gyanánt azokra, amiket az anyámra nézve írsz. De hozzá kell adnom, hogy a gazdánk, akit a minapi kocsis szavaként „környülvettek a gonoszok,“ a sertést az én hírem nélkül indította el; s látván én, hogy nem az ment, amelyet az anyám parancsolt vala hizlalni, nagyon félek, hogy igen hitványt választott ki az elég kövérek és nagyok seregéből. S ez légyen elég az anyám mentségére és az enyémre egy oly cikkely dolgában, mely az én barátom előtt, amint hosszas kiereszkedéséből látom, nem kedves.

De hogy érezd, mennyire nem hagyom magam elrettenteni, s mennyire bízom mind szívem tisztaságához és szándékom nemességéhez, mind a tiédhez, íme nyújtok egy új emlékeztetőt erántam mutatott barátságos jótételed felől: a Schiller Don Carlosának utolsó, pompás, noha csak nyomtató papirosra tett, kiadását. Barátságos ajándékom barátságos jótételedért kedves lehet előtted mind a munka belső érdeme miatt, mind azért, ami a könyv tisztáján áll.

Édes barátom, Locke és talán Cosway (az eredetiben itt ily igazítás áll: „Collin és nem Cosway, későn emlékeztem nevére“) volt a másiknak neve, két egymással hevesen ellenkező fél pártosai voltak: Locke keresztyén, a másik deista. És még is szíves barátjai voltak egymásnak. S Locke, az orthodoxus, oly szép lelkű ember volt, hogy ha olvasása közben valamire akadt, aminek tudása kedves lehetett ellene fegyverkező barátja előtt, mindég suppeditálta nékie, s szerette hogy még a barátság által sem tántoríttathatik el azt követni, amit néki a meggyőződés súgall. Én mind Szentgyörgyit, mind Kist igen becsülöm, igen szeretem. Mindegyiknek becsülöm írói érdemét is. Mind e mellett merek a magam útamon járni[19]), ezeknek kérésekkel, intésekkel, rettentésekkel nem gondolván. Miért ne merjek annak a Szentgyörgyimnek rettentése ellen a magam útamon járni, aki még a „barátné“ szót sem szenvedi meg? miért ne annak rettentése ellen, aki hibásnak veszi „hallom jöni vagy jönni-t“ noha a prolixitás és a sokszor előforduló *hogy*-nak elkerülése azt megkívánja? Én éppen nem vágyok arra a dicséretre, ami bizonyos értelemben és bizonyos határig kötelessége minden írónak, hogy úgy szóljon, amint a szokás kívánja. Én egyéb dicséretre vágyok; arrra amit Goethe és Klopstock nyert a német nyelv újításai által. Ha van-e goethei és klopstocki geniem, az más kérdés. Ennek felelete helyett azt felelem, hogy a magyar literatúrának nincsenek annyi munkásai mint a németnek Goethe és Klopstock mellett voltak, s akinek tetszik, kivonhatja a resultátumot.

Minden eruditást (Härte) elkerülni, az újításokat nem halmozva, hanem félénken béhozni, hogy az irás egészen tarka ne legyen, s az újítás kedvetlenségeit két úton pótolni ki: 1) hogy az olvasó érezze, hogy arra szükség volt, 2) hogy az újítás édes légyen, legalább ne kedvetlen: ezek az én törvényeim.

Mit? hát a német írók nem újítanak? — Klopstocknak Basedow azt mondá, midőn neki olvasni adá Messziása kézirását: Man wird Sie nicht verstehen. — Man lerne mich verstehen![20]) felele a maga be-

[18]) Egy szem sót és gabnát.

[19]) Tudniillik a nyelvújítás kérdésében. — [20]) Nem fogják Önt megérteni. Tanuljanak megérteni.

csét érző Klopstock, s meglett amit jövendölt. — Most olvasom Wielandnak utolsó munkáját: Menander und Glycerion. Hát szólott-e így Wieland előtt német? Többet mondok, szólott-e így Wieland maga is az ez előtt írt munkáiban? Hiszen új flexiójú, soha ezelőtt nem hallott szók és constructiók is vannak benne. S higyjem-e én azt, hogy Szentgyörgyi és Kis azt akarják, hogy a nyelv mindég azon helyben maradjon, ahol eddig volt? Ez Domokosiano-Benedekianum principium[21]), és nem Horatiano-Adelungianum.

Új szót is lehet csinálni. De aki azt csinálja, figyelmezzen reá, hogy vele hol él. A meg-Ankerströmölt Gusztáv[22]) látván a svéd nyelv szűk voltát, hogy némely ideát ki nem lehet rajta ejteni, maga csinált egy nehány szót és szólást, s sanctionálta, s a svéd írók élnek vele. — S ez a foglalatoskodás nem volt claudiusi játék[23]). — Ott egy király, emitt egy akademia (Académie Françoise) csinált szót és szólást: itt, ahol azt sem király nem csinál, sem akademia, csináljon az az író, aki bízik magához, mint a németek.

Magyar scénájú drámában p. o. Rigó Sámsonban[24]), én se szólanék ξενολογως[25]) és nem ejtenék ξενολογισμος t[26]). De miért ne Clavigóban ?[27]) Hát a német Clavigó nincs-e tele gallicismussal? Ha az idegen scénájú drámában a szólok idegen módon beszéllnek, azon a fül úgy nem botránkozhatik meg, mint a szem nem, hogy rajtok spanyol öltözetet etc lát. Quis ferat in egestate fastidium? Seneca[28]). Azonban a Kis és Szentgyörgyi intései azt cselekedték, hogy a szükségtelen különjárást, ahol szemem észrevette, kitörlöttem a manuscriptumból, és még sok ízben repurgálom. — Élj szerencsésen! Ér-Semlyén 5. febr. 1804.

Olvasd meg Menandert és Glyceriont is; de ezt visszavárom.

---

[21]) Az úgynevezett, s akkor az egész református Magyarország által kánonnak tartott Debreceni Grammatika szerkesztőinek elve (l. az Irod. Tört. 71. §-át). — [22]) Az Anckarström által (1792) meggyilkolt III. Gusztáv svéd király, a svéd akademia alapítója, s a svéd nyelv szabályos használatának sürgetője, ki maga is jeles szónok és számos színdarab szerzője volt. — [23]) Vonatkozás Claudius császár műkedvelői iróskodására. — [24]) Vonatkozás saját, Molière után dolgozott (feljebb, munkái közöl többekkel együtt kifelejtett, vígjátékára, mely csak halála után jelent meg „Bot-csinálta Doctor" cím alatt. — [25]) Idegenes szólásokkal élő. — [26]) Idegenes szólás. — [27]) Goethe szomorújátéka, melyet szinte Kazinczy fordított. — [28]) Ki tűrje, ha a szűkölködő gőgös?

KÁRMÁN JÓZSEF.

Szül. 1770 körül Losoncon, Nógrád vármegyében; míveltségét a pesti, és a bécsi egyetemeken szerezte, hol különösen a bölcsészettel s új irodalmakkal foglalkodott. Innen Pestre térvén, ügyvédkedni kezdett; a mellett több itteni fiatal erővel egyesülve, 1794 egy évnegyedes írást indított meg „Uránia" címmel, melyet azonban a harmadik köteten túl vinnie halála gátolta, mely már 1795 ragadta el.

138. sz. *A fejveszteség.*

(Zongor, valkói gróf, egy hatalmas középkori főúr (Hunyadi János korában) eltemetvén feleségét, titkos deákja Betécsi új házasságot javasol. Zongor eleinte nem hajlik, azonban egy vadászat alkalmával Bobor nemes úr udvarába tévedvén, itt annak fiatal leányát megkedveli, kit atyja az ifjú vitéz Szentandrásinak igért volt. Zongor te-

hát, Bobornak és leányának cselt vetendő, várában vitézi játékot rendez, melyre ezek is meghivatnak. — Itt megszakad a regény, mely a költő közbenjött halála miatt töredék maradt. E töredék töredéke áll itt, mely részben Kármán jellem- és korfestő képességét is érezteti, de főleg prózai müvészete mutatványául közöltetik, mely a tisztán tárgyilagos elbeszéllő előadáson kivül, ódon színével lep meg, mely is, kivált azon kort tekintve, a régi nyelvnek meglepő ismeretét s a szerző szerencsés utánzó tehetségét tünteti ki).

Azokban az időkben, ahol a fegyver csattogott minden vidékein hazánknak, az a fegyver, amely szint annyiszor csapkodott feleihez, mint szomszéd ellenségeihez, ahol a hatalom nyomta az erőtlenséget, amikor a had zörgéseitől a szelid tudományok a setét cellákba vonták meg magokat, amikor a temérdek setétség mindent bélepett, mikor az igazság erő, a törvénytétel kar és kard, a törvény szokás vala: ezekben a szomorú beborult időkben, melyeknek bővebb ábrázolását általlom, egynehány szerzeteseknél és néhány irástudóknál volt minden tudományok kincse letéve. A nyers és erős hatalmasok ezektől kölcsönözték bölcseségeket.

Valkói gróf és Haramvár örököse Zongor ily házi eszközök nélkül el nem lehetett. Az egy volt Hippolytus prépost, a másik Betécsi Gábor deák.

Volt ez egy alacsony termetű, zömök, őszben elegyedett, jókorbeli ember, szemei egérkicsinységűek, egy a másnál nagyobb, és a kacsongatás, félre tekintgetés által kancsalok; szája mintegy gúnyolva félrevonúlt, és titkos jelentéssel mosolygó, földön mászott, és görnyedező derékhajtással szólott, imádni látszott inkább mint tisztelni; helyben hagyott mindent, ellent nem szólott soha; jártas abban a nagy tudományban: miként kell magát szükségesnek tenni; csak önála nélkül ura el ne maradhasson. Nem volt ő kényes a módok válogatásában: illetlenséget, alacsonyságot, gonoszságot elkövetett, csakhogy tessen; csalárd, ártalmas, gonosz, de mindennek igazságos színt adni tudó, aki az igazságot csak azért tanulta, hogy azt bátrabban tapodhassa, a törvényt, hogy annak résein általbújhasson; bajnok társa Zongornak a poharak között az asztalnál, bajnok társa az fegyvervillogások között az ütközetben; tanácsok kútfeje; titkainak osztályosa; indulatinak és tréfáinak egyaránt tárgya, vezérlője, meghitt barátja; mindég ő látszott tenni áldozatot, és mindég magának áldoztatott: mindég ő látszott eszköz lenni, holott ő tette Zongort céljainak eszközévé; úgy látszott, hogy mindent hagyott magából tenni, és ő tett mindent amit akart, és ő tette mindenné amivé akarta Zongort. Ilyforma vala Betécsi.

(Ágyas ház a harami várban.)

Zongor. (Az asztal mellett könyökölve, és mintegy gondolatok között), *Betécsi* (talpon állva széke megett).

Betécsi. Mire keseregsz igyen uram? Hagyján, nyugodjon sírjában a halott. Úristen adjon nékie üdvösséget.

Zongor. Jól mondád! hagyján, nyugodjon a halott. Jer! Tedd le ide magad Gábor deák. Beszéllj ami tetszénd, csak beszéllj.

Betécsi. Szivemből keserülöm dolgodat szerető uram! De engedd megkérleltetni magadat. Jobb lesz fogyatkozásod elfelejtened, hogymint kesergéssel életedet vesztened. Akarj, uram, venni feleségül magadnak mást, kivel vígan lakjál, dicséretest, kedvest, nagy nemzetet, eszest. Ezt adom tanácsúl én tenéked.

Zongor. Bizony abba semmi nem kell, jó Betécsi. Agg vagyok én immár: mit volna használatos nékem az házasság. Nem? Semmiképen ilyen bolondságba magamat nem bocsátom.

Betécsi. Hát igyen lakozzál itt, uram, magánosan mint remete? Midőn találhatsz magadnak vigasztalást, egyedűl éljél? Vaj ki tágas lészen tenéked e kastély jövendőre, miérthogy nem lészen szerető társod! Mi nagy-hosszú és unalmas sok téli est; miérthogy nem lészen vigasságod, hív Be-

técsidtől és teljes kehelyedtől megválván. Mi örökké tartó és késedelmes nagy-sok éj, mely által ágyadban fetrengesz, és még tikszó-koron is szemeidet be nem zároltad . . . . És mondd meg nékem, én uram! kinek vallod, hogyha halálod történik, gazdag birtokodat, ha nem lesz nevednek és jószágodnak örököse? Minekokáért fogadd el hívséges tanácsomat, és házasodj meg!

Zongor. Nyilván látom szorgalmaztatásodban jó akaratodat. Igazlom tanácsodat, meg is szerzem, midőn alkalmas ideje és helye leend. De nyavalyás! semmit nem használ törekedésed, mert ha volna is akaratom, kit vegyek én házastársúl?

Betécsi. Ily főfő embernek, nemes nemzetnek, kit urunk király jó kedvébe fogadott, kit nagy-sok vagyonnal és tisztességgel megajándékozott, segéllj úristen! nem volna, kit venni házastársúl? Tekints körösként én uram, és nagy-készen szökellenek karjaid közé leányi országunknak. De immár a tornyos éjfélre jegyezett. Isten maradjon hozzád. (El).

Jól tudta ez a ravasz, mely hamar tüzet fog csak egy elejtett szikra is a száraz csepübe. Nem vítatta, nem javallotta sokáig, csak említeni látszott; jól tudta, hogy ilyen állapotba leghatalmasb mester az idő.

Az idő kitörlötte hamar kevéssé érző szivéből Zongornak halottja emlékezetét. Néha, ha a szokás, vagy valamely művforma mozgás felesége kamarája felé vonzotta, akkor igen igen keveset megháborodott ugyan, de ezen kis felrezzenését is elnyomták vadászatok, Zongornak fő gyönyörűsége, vitézi játékok, s más mulatságok.

Haramvár szomszéd hegyei teljesek valának vaddal. Itt vadászott egykor Zongor sok másokkal együtt. Váljunk el itt most kis időre tőlök, és hagyjuk őtet a vadaknak űzése mellett.

A 64. §-hoz.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

Életét l. az Irodalomtört. 146,7. ll.; költői jellemét a fen id. §-ban. — Lyrai alkotó erejét, nedélyét s gúnyorát leghathatósban tanusító művei közől tárgyaiknál fogva nem tehetvén választást, a figyelem főleg oly daraboknak jutott, melyekben, de kedélye melegében, az elmélő irány, s helyenként fenség uralkodik.

139. sz. *Bacchushoz.*

Kar. Évoé!
Bacche, Éván, Évoé!')
Évoé!
Bacche, töltsd lelkünket bé!
Itt van a zuzos december:
Bor van-é?
Bort igyon ma minden ember.
Évoé!

Egyes. Idvez légy
Bacche, áldott istenség!
Hol te mégy,
Vígad ott a föld s az ég.
Szívünk úgy felrajzik véled,
Mint a méh;
Életünk csak töled éled.
Évoé!

Kar. Évoé! s a t.

Egyes. Általad
A barátság lelkesül;

') A bacchansok örömkiáltása.

Általad
Sok harag lecsendesül.
Boldog, és azon nem ülhet
Semmi baj,
A ki véled egyesülhet.
Haj, haj, haj!

Kar. Évoé! s a t.

Egyes. Csak te vagy
Szíveinknek mindene:
El ne hagyj
Oh örömnek istene!
Meghalunk; de semmi gond az,
Félre bú!
A ki búsúl, mind bolond az.
Hú, hú, hú!

Kar. Évoé! s a t.

Egyes. Soknak kárt
Tészen a bor: szent igaz.
Soknak árt
A tivornya: semmi az.
Fére most az ethikával:
Nincs itt pap.
Táncra víg compániával!
Hap, hap, hap!

Kar. Évoé!
Bacche, Éván, Évoé!
Évoé!
Bacche, töltsd lelkünket bé!
Itt van a zuzos december:
Bor van-é?
Bort igyon ma minden ember.
Évoé!

---

140. sz. *Barátságos bucsúvétel.*

Már hát külön választ a végzés bennünket,
Megosztja egymáshoz forradott szivünket!
E kötéssel egygyé azért kelle lennünk,
Hogy annál keserűbb búcsút kelljen vennünk?
Hát amit annyi sok esztendő érlele,
Most vész el, s nem lehet már most élni vele?

Oh gyászos végezés irtóztató pontja,
Mely két szerető szív frígyeit felbontja;
S így a legkedvesebb vagyonunktól megfoszt,
Mikor két barátot kegyetlenül megoszt!
Barátság! barátság! oh édes nevezet,
Melyre óhajtással sok szív emlékezett!
Be gyakran méreggel van mézed keverve,
Bontván örömünket szívünk új keserve.

Véltem, hogy egymástól holtig meg nem válunk,
S megoszlatónk lehet csupán csak halálunk:
De lám más lappangott egy gyász fátum alatt,
Amely most közöttünk vont örökös falat.
Külön válunk tehát egymástól egészen,
De lelkünk tovább is egymás körül lészen.
Bár én nyomorogjam Spicberg havasain,
Te lakjál a festett hottentott partjain;
Én Amerikán túl vonjam magam hátra,
Téged tartóztasson a forró Summátra[1]);
Az én estvém legyen tenéked reggeled[2]):
Még is együtt élek s együtt halok veled.

Mostan kedves színed tán utólszor látom,
Ah már isten hozzád, szerelmes barátom!
Hozzád ez utolsó szó rebeg ki számon:
Légy te hív Pythias, lészek én hív Dámon![3])

---

141. sz. *A haldokló Sokrates.*

Lelkek lelke, te nagy, bölcs igaz és örök
Jó isten, ki az én szívemet esmered,
Kérésemre figyelmezz,
És juttass hamar engemet

[1]) A Szunda-szigetek legnagyobbika, nyúgatra a chínai tengertől, melyen az egyenlítő fut által. — [2]) Azaz: bár a föld két ellenlábolói pontján legyünk. — [3]) Dámon és Phintias a régiségben híres hűségű barátok.

E földön lefutott vándori napjaim
Boldog célja felé. Lelkem erölködik,
És áldott kebeledbe
Készül szállani, jó atyám!

Itt a vég: megivám kelyhedet, oh Halál!
S néhány percek után testemet itt hagyom.
Hogyhogy, drága barátim!
Mért vagytok szomorú s levert

Ábrázattal? Az én végemet is hideg
Megnyugvás szemivel kellene néznetek,
Még is szántok: ez a bú
Megbánt, férfiak! engemet.

Ah híjátok elő balzsamomúl az észt
S a virtust. De te sírsz Chremesem? és te is
Plátóm, könyvezel?[1]) — Oh ég!
Oh jó isten, ugyan hová

Lett és lészen ama szent philosophia,
Mely a földi halált semmibe véteti?
Bátran, drága barátim!
Majd egykor ti is engemet

Megláttok. Mit is ér sírni, sohajtani,
S e történetemen nyögve kesergeni?
Hát egy bűntelen embert
Rettegtethet-e az halál?

---

142. sz. *A Lélek halhatatlansága.*

(A II. énekből).

Tudom hogy létedet nem lehet tagadnom,
És hogy nem vagy te test, azt is meg kell adnom;
Miért vítatja hát oly sok gondolatlan,
Hogy ami meg nem tud halni, halhatatlan?
Úgy van! mert csak ott győz a lerontó halál,
Ahol megosztható részecskékre talál,
Amelyeket külön szedvén vas ujjával,
Egyesíti önnön elementumával.
Ront ugyan, ily jeles machinákat ront el,
De mindent új képre s új életre bont el;
Ő a természetnek segédje s szolgája,
Őáltala forog ennek karikája;
De legkisebb rész sem veszhet el kezéről,
Ő csak bont, de számol minden részecskéről.
Mert aki e mindent semmiből alkotta,
A megsemmisítést magának tartotta.
Nem halhatsz hát te meg, oh nemes valóság,
Hacsak maga egykor a mindenhatóság,
Ki akart, és véled közlötte lételét,
Lángodra nem fújja a semmiség szelét.

De egy bölcs istenről azt állítni vétek,
(Sőt hogy említem is, tán azzal is vétek)
Hogy ő egy a maga képére teremtett
Nemes valóságot csak azért teremtett,
Hogy a bú-baj közül semmiségre híja,
S önnön lehelletét mintegy visszaszíja.
Emberek jó atyja! tudjuk valójába,
Hogy egész mivoltunk por s árnyék magába,
És amit adtál is, azt sem érdemeljük;
Úgy van! hatalmadat rettegve tiszteljük.
De te, oh jóságnak kútfeje s tengere,
Kitől e lelkes sár ennyi áldást nyere,
Örvendhetsz-é egykor, örvendhetsz-é annak,
Hogy halált mennydörögj egy halhatatlannak?
Hogy aki áldhatná felséges nevedet,
Elveszszen, átkozván a lételt s tégedet?
És aki lenni kezd, előre rettegjen?
A bölcső és sír közt mordon ténferegjen?
A megholtak közül ne említsen senki?
S az életre minden irtózva lépjen ki?
Oh nem! nincs becsesebb javunk az életnél,
És te oly kegyetlen soha nem lehetnél,
Hogy e legfőbb jónktól megfosztanál minket,
S megcsalnád az erre vágyó lelkeinket.

---

[1]) Sokrates kedvesebb tanítványai és barátai.

143. sz. *Töredék a „Konstancinápoly“ című költeményből.*

— — — — — — — — — —

Oh e népre, oh mely sűrű felhőt vona
A szentség színével bémázolt babona!
Denevér babona! bagoly vakbuzgóság!
Meddig lesz körmöd közt a mindenhatóság?
Míg ülsz a királyok koronáján, kincsén?
A vitézek kardján, s a népek bilincsén?
Míg az emberi nem hajdan a természet
Együgyű keblében nyugva heverészett,
Nem emelted még fel kiáltásod szavát,
Hogy keresd a vak éj fiainak javát,
Boldog volt a világ! — —

— — — — — —

Állott a természet örök építménye,
Élt az emberiség legszentebb törvénye.
De miolta ennek sok romlást szenvedett
Oldalába raktad bal madárfészkedet:
Azolta számodra rakja a lenyomott
Értelem azt a sok felséges pagódot;
Azolta adja ki a kenyért házából,
Kikapván éhhel holt kicsínye szájából
A szent névre vágyó balgatag anya is,
Hogy tudjon mit rágni dervised foga is.
Természet! emeld fel örök törvényedet,
S mindenek hallgatni fogják beszédedet.
E kézzel fogható setétség eltűnik,
Az éjnek madara huholni megszűnik.
Egy jóltevő világ a mennyből kiderül,
S a sok kigondolt menny mind homályba merül.
Ah, tí már is abból fakadt indúlatok!
Nyelvemre harsogóbb hangokat ontsatok.
Emelkedj fel lelkem! — előre képzelem
Mint kiált fel szóval egyet az értelem,
S azonnal a setét kárpitok ropognak,
A szívről az avúlt kérgek lepattognak;
Tárházát az áldott emberiség nyitja,
Édes fiainak sebeit gyógyítja;
A szeretet lelke a földet bételi,
S az ember az embert ismét megöleli;

— — — — — — — — — — —

Siess, késő század! jövel, oh boldog kor!
Én ugyan lelketlen por leszek már akkor,
De jöttödre vígan zengem énekemet:
Vajha te csak egyszer említnél engemet!
Úgy e bagoly világ ám rémítne tőle,
Nemes útálással halnék ki belőle.

---

144. sz. *Zsugori uram.*

Esmerek én egy vént — ki az? Neve nincsen,
Régen eladta már aztat is a kincsen,
Sőt míg bírt is véle, magában tartotta,
Mert mondani másnak ingyen sajnállotta.
Hol lakik? — Ott látszik ama kapu megett
Egy ház, melyet náddal önnönmaga szegett.
Van két palotája a piac-utcába,
De ezt a rácoknak adta árendába;
Maga e kunyhóba éhezvén kucorog,
S elméjébe mindég a drágaság forog.
Ül pénzes ládáján sovány ábrázattal,
Tisztelvén a mammont örök áldozattal.
A bús gond béesett orcájában hever,
Mérget kedveltető kincseiből kever.
Oly sárgák orcája sovárgó gödrei,
Mint aranyára vert királyok képei;
Mint a sírból feljött halott utálsága,
Amelyről minden húst a Párka lerága.

Most is azért sóhajt és dúl-fúl magába,
Mért nem adhatja az áert árendába,
S öszvecalculálván saját számadását,
Nyögve kárhoztatja szörnyű pazérlását.
Gyász idők! — így kiált, vádolván az eget, — (teget:
Lám, csak egy rövid nap mennyit elvesz-
Ma csak harminc arany jött bé a kasszába,
Még is kilenczven pénzt adtam ki hiába.
Azonba mely szörnyű károm következe —
Itt jaigat s fejére kulcsolódik kezé —
Mely szörnyű kár! egy szél pénzem elrablotta:
Lantornás ablakom ketté szakasztotta!

Úgy tünődik, s talám azt is sajnálja ő,
Hogy a versbe ingyen s potomra jött elő.

KIS JÁNOS.

Evang. predikátor és 1812 óta dunántuli superintendens, szül. 1770. Szent-Andráson, Sopron vgy. földmíves szüléktől. Míveltségét a soproni collegiumnak, a két hazában s a külföldön tett utazásainak, s a göttingai s jénai egyetemeknek köszönhette. 1793 visszatérvén hazájába, a győri ev. iskolában tanár, 1796-ban pedig pappá szenteltetvén, először ugyan nagybarátii, utóbb nemesdömölki, végre 1808 soproni predikátor lett, mely állásában, s az egyházi főnökség viselésében eltöltött harmincnégy év után, 1846 meghalt. — Kis irodalmi működése sok irányú, roppant terjedelmű, s nem annyira ragyogásra, mint a köz haszonra törekvő volt. Nem volt eredeti író; azonban mindenek felett a köz szükséget s az irodalom érzékeny hiányai pótlását tartván szem előtt, inkább fordító akart lenni, mint talán kevesebbé megfelelő s kisebb számú munkákkal, lassú működést fejteni ki. Munkáinak a nyolcvan számot meghaladó seregében főleg a következő csoportozatok tűnnek elé: Vallásiak (egyh. beszédek, tankönyvek, buzgalmiak); erkölcstaniak (Pythagoras, Cátó, Droz stb); ifjúsági olvasmányok; történelmiek (Gvadányi Világtörténetének folytatása), néprajziak s utazások két gyűjteménye; classicai-philologiaiak (mythol., archaeol.; Terenc, Horác, Juvenál, Persius, Eutropius stb, de-Theis Polykletje stb); széptaniak (Aristoteles, Anaximenes, Longín, Hugo Blair stb). számtalan adalékokkal (különösen egyetemes-irodalomtörténetiekkel is) támogatta az ő félszázadának majd minden folyóiratait és gyűjteményes munkáit, s ilyeket maga is írt s adott ki (az érdekesbek: Helikoni Kedvtöltés, 4 köt. 1819,20; Klió, 1825.; Soproni Estvék, 5 köt. 1839—44). — Itt bennünket különösen költői munkái érdekelnek, melyek nagyjában az Irodalomtörténet 64. §-ában vannak elősorolva és méltatva. Nagybecsűek emlékiratai (Kis J. Emlékezései, 2 k.).

145. sz. *Hajósének*

a Duna hátán Bavariában 1793.

Szerettim édes honja,
Indúl hajóm feléd.
Hűsége lánca vonja
Szülöttödet melléd.
Örömkönyvekre csordúl
Szemem, ha rád tekint,
Napom hol délre fordúl,
S vidám reményre int.

Eléri végre sajkám
Nyugalma szent helyét,
Öledbe, drága dajkám,
Veszed fiad fejét.
Örökre zöld virággal
Fűzöd hajam körűl;
Halhatlan ifjusággal
Jövő időm örűl.

Mi szép letenni kormányt
A sors ha üldözött!
Feledni, mely veszély hányt
Habok s szelek között,

S fiúi indulattal
Ajánlni napjait
Az égnek, áldozattal
Köszönvén gondjait.

Nekem jut e szerencse,
Nekem jutalmamúl.
Nyűgöm kemény bilincse
Arany fonalra nyúl,
Mely istenek kertjébe
Híven vezérl, amíg
Szelíd öröm keblébe
Jutok, szebb honomig.

Kies liget keríti
Magános házamat,
Folyókút hívesíti
Virágos halmomat,
Hol csendesen csorognak
Időm patakjai,
Zajogva míg zuhognak
Világ nagy habjai.

Szobámban három oltárt
Tinéktek helyhetek,

Kik ég szerettitől járt
Uton vezérletek:
Neked, kilenc szelíd szűz
Feje, Uránia,
Neked, baráti szent tűz,
S neked Cypris fia.

---

146. sz. *Atyai Bucsúzás.*

Elmégy, lelkem nagy része, szíveden
Erőszakot tesz a szükség vak kénye,
Nem rejtezhetik szülőföldeden
Termő rózsák közt életed ösvénye.

Túl honodon, túl a középszeren
Világ ösvényce bésodor zajába,
Hajóznod kell sok szirtú tengeren
A jövendőség titkos országába.

S haj! hányszor fognak a most kék egek
Fedetni felhők gyászos fátyolával!
Vívnod mely sokszor kell vad szörnyegek
S család tündérek vérengző hadával.

Az álnokság ezerkép változó,
S mindég szép színnel festett álorcában
Minden nyomon lest áll, mint orozó,
Hogy martaléka légy utad folytában.

A gőg, mely rangban vagy kincsben bizik
Nyilván s dagályos büszkeségben gázol,
A rágalom, mely más vesztén hizik,
Pokolra hány, ha mákszemnyit hibázol;

S ha ellenséged kivül vesztegel,
Szunyadsz s hóhérid kebledben teremnek
Ezer hiú vágy öszveseregel,
S méregitalt nyújt szívnek, fülnek, szemnek.

S oh! hány nemes szív részegíttetik
A bujaságnak édes maszlagától:
Miatta hány rút vázzá tétetik,
Ki más veszélynek még ment ostromától.

Ezerszer boldog szülék gyermeke,
Kinek bajnoki lélek lett osztálya,
Kinél világol ész szövétneke,
S az ütközetet ki bátran megállja.

Kemény törvény, de a sors végzete,
Mely bé van vésve örök érc táblára:
„A hold alatt harc ember élete,
S csak munka tesz szert érdemkoronára.“

Zsengéje szent lánggal gerjedező
Szerelmemnek, s most fő tárgya gondomnak!
Előtted is kinyílt a harcmező: (pomnak.
Nyerj szép hírt, s adj fényt hanyatló na-

De ne véld hogy nekem homlokodon
Csak nimbus kelljen, bármi legyen ára:
Örömem lesz akármely polcodon,
Csak törekedjél nagy lelkek módjára.

S ha okosság vezet, nem képzelet,
S fő törvényeddé tisztedet csinálod,
S annak szentelsz tavaszt, nyárt, őszt, telet,
Ne félj: hűséged jutalmát találod.

Lesznek oly jók (idönk bár nemtelen)
Kik izzadásod béreül szivedhez
Szorítanak dobogó kebelen,
S hazád örömmel számlál jelesekhez.

S utóbb, nyomos szent igyekezeten,
Csinos tüzhelyt is vészsz kegyes Lároknak,
S kiszállva egy kis csendes szigeten,
Vigan áldozol hív Dioskuroknak.

Menj már, s ne felejtsd, hogy elmegy veled
Legszebb reményem, legjobb óhajtásom,
S hidd el, helyedet akárhol leled,
Angyalként kísér atyai áldásom.

---

147. sz. *Hálaadás gróf Festetics Ignáchoz*[1]).

Tovább nem hallgatok. Hat esztendő int már,
S érettebb gyümölcsöt Músám hiába vár,
Öszömnek fú szele.

[1]) Miután atyját a jobbágyi tartozások alól felmentette.

Bár nem ér énekem remek érdemeddel,
Hibáit, nagy férfi, a szivért engedd el,
Mely idvezel vele.

Mint a nap az égi testek seregében,
Jótéted páratlan a maga nemében;
Hogy tudnám felérni?
De kénytelen bájol az angyalábrázat;
Csak reánézés kell, nem cifra ruházat,
Nem szép hang, dicsérni.

Engem, kit bölcsőmben örököd rengetett,
Magának kért tőled Apolló, s vezetett
Jelesebb pályára,
S te, nemes barátja, munkáját tisztelted,
S közös nevendéktek sorsát fölemelted
Híveid rangjára.

Mint bájol a nagyság mind szívet mind szemet,
Ha homályos virtust s alacson érdemet
Ölelnek karjai!
Mosolygó fényedtől mint derült életem,
Mint újultak s nőttek jobb igyekezetem
Gyenge virágai!

De a nagy szív félig nem teszi munkáját,
A tökéletesség felséges pályáját
A célig folytatja:
Néked sem volt elég csak nyájasnak lenned,
Ösztönt szebb nagyságra gerjeszte tebenned
Lelked indulatja.

Mindenütt ég tömjén Augustus nevének,
Ki Márót elrablott csekély értékének
Nyertesévé tette,
S hogy, felejtvén Rómát s a dühös háborút,
Honjában hervadni nem tudó koszorút
Köthessen, engedte.

S Maecenás, ki kincsben Kroesussal mérkezett,
Hogy kis Sabínummal Flaccusnak kedvezett,
Mint fel van emelve
A venusinumi hattyú[2]) énekében!

[2]) Horác, ki Venúsiában született.

Mint ragyog, mint fárad dicsőítésében
A hír ezer nyelve!

Mennyivel szebbet tészsz te, mint e dús nagyok,
Nekem, ki sem Flaccus sem Máró nem vagyok,
Megtisztelésemre!
Engem csókolsz, s annak adsz szabad birtokot,
Akinek köszönök mindent, ami okot
Ad kérkedésemre[3]).

Mint aki tanúnak kíván földet s eget,
Örömünnepet üllsz, választott sereget
Hívsz víg mulatságra,
S úgy nyitsz a mostani kornak s jövendőnek
Serkentésül kaput, a hív nevelőnek
Arany szabadságra.

Szent, örökké szent nap, tetézett jutalom!
Édesben a szívet milyen diadalom
S hol részegítheti?
Mint midőn a gyermek imádott atyjának
Fejére ily dicső polgárkoronának
Címerét téteti.

Fúriák fészkévé ám adja kebelét
Aki a fiúi szeretet kötelét
Széljelszaggathatja;
S bódúlt eretneke Sátán vallásának
Légyen utóbb mérges viperák fajának
Boldogtalan atyja.

Nekem, a természet intéséhez hívnek,
Nincs az éggel rokon s el nem fajúlt szívnek
Méltóbb indulatja,
Mint amely azoknak, kiktől van lételünk,
Számba vehetetlen kegyességit velünk
Forrón hálláltatja.

Más felpuffadott korcs a szegény szüléket
Szégyelje, s gyalázza a szent verejtéket,
Mely csorgott érette;

[3]) Midőn a költő a nemeslelkű úrnak meghálálta jótéteményét, ez őt ölelve fogadta.

Ne lássa mint omolt reá az átok-ár,
Se a feneketlen pokoltörvényt, mely már
Nyílva van mellette.

Az én anyám áspist nem nevelt tejével,
Nem úgy édesgetett szavával s éltével
A virtus útjára,
Hogy az ész törvényét dölyfösen gúnyoljam,
S legfőbb jóltevőim szívét marcangoljam
Dühödt vad módjára.

Nem, ha bennem az ész lát nyíltabb szemekkel,
Szívem magasabban járó érzésekkel
Ha tud gerjedezni,
Ha kis lánc-szem vagyok szebb lelkek frígyében,
Ha éltem patakját kies völgy keblében
Látom csörgedezni;

Mind azért szerencsém első gyámolait,
Szegény sorsukban is isten angyalait
Nem szűnöm áldani,
S égiekhez illő szent gyönyörűséget
Érzek, hogy házokra ily szép nemességet
Látok háramlani.

Hogyan ne éreznék? E ház homályában,
Mint senki nem inkább fényes palotában,
Úgy voltam szeretve; (tett,
S szent adóm nagy része annak, ki annyit
Kinél kegyesb atyát az ég nem teremtett,
Le van már fizetve.

Úgy vagyon, nemes gróf, midőn a világnak
Oly remek példát adsz, engem mennyországnak
Emelsz pitvarába,
Hol buzgón vegyítem hálámnak könnyeit
Annak, aki szedi jóságod gyöngyeit,
Öröme árjába.

Nem csal meg reményed. Bennem jótéted már
Oly szent tüzet gyújtott, melyet sem tél sem nyár
El nem tud oltani.
Oltárod már atyám oltára mellett áll,
Reád tömjénemért áldás minden nap száll,
S holtig fog szállani.

S e két oltár előtt adok íme kezet,
Hogy az úton, melyen kegyességed vezet
Érdem templomába,
Minthogy jobb s kevesebb bért nem fizethetek,
Soha meg nem szűnő futással sietek
Nagy lelkek nyomába.

S ha lantom szívre tud hatni zengésével,
Ha mit tehet eszem egész erejével,
Vagy szívem hűsége,
Élni fog minden nyom emlékezetében,
Barátim s gyermekim gyermeki szivében,
Neved dicsősége.

---

148. sz. *Sopron tájékához.*

Szép vagy, Sopronnak zordon hegye, völgye, hol ormós
Rengeteged feketül, s bérceid árja zuhog;
Szebb vagy, apró halmok s térek vegyülése, kalászszal
S szőllővel nevető hesperi kertje te, még.
És te, miképemeled, mint tágítod ki szorongó
Lelkemet, ó Pannon tengere, Píso vize!
Édesen elmerülök szép álmodozásba, dicső táj,
Hogyha kebledbe csal a Flóra-szerette tavasz.
A természet ezer díszét bámúlva csudálom,
Sarcomon aggságim ránca reményre derül.
A falak eltemető tömlöc módjára rekesztnek,
S ott, valamerre szemem néz, rabi láncra talál.
Itt szabadon levetem vas igámat is, aetheri szárnyon
Repdesek a magas ég végtelen öble körül,
S szent öröm árjai közt érzem, hogy földi sorompó
Mennyei lelkemnek nem vet örökre határt.
Ott az alak nyájas, simasága gyakorta hazug máz,

S angyali formában sokszor az ördög ölel:
Itt, ha mi rám mosolyog, ha mi biztat boldog örömmel,
Kétszeresen s tüstént adja meg amit igér.
Ott az örök kínok gyászhonja-nevelte tyrannus,
A fene praktika dúl, s dúlva világot emészt;
Majd nyereség, majd hír s öröm árnyékával igézvén
Fő s alrendet örök tigrisi harcra tüzel;
Nincsen az a szent lánc, melyet nem szaggat izekre,
Nincsen az a szép frígy, melybe nem ártja dühét.
Általa kalmárság piacává lészen az élet,
Hol kiki csalni siet, s csalva csalásra tanít:
Itt kegyes édes anyát látok, ki szerette szülöttit
Emlőjére heves szívvel ölelve veszi;
Itt ezer áldások gazdag forrási fakadnak,
S tél tavasz ősz nyár lát gyűlni belőlek özönt,
Mely nagyok és kicsinyek szomjának lángjait oltván,
Minden örömbimbót édeni színre kifejt.
Cifrább műhelyeit ha kikémlelem a tüzes észnek,
Mindenik eszközöket több sanyarásra kohol.
Nemzetek, országok, háznépek alélva remegnek
Felzúdúlt tenger mérge veszélyi között,
Kastélyok s kalyibák tüzözönbe borúlva lobognak,
Sírva fut árva nemünk a vad Erynnis előtt:
Csak ti magos bércek, melyek fel az égbe sietvén
Minket is elragadó szárnyon emeltek oda;
Csak ti setét erdők, melyekben az isteni nagyság
Titkos erőt íhlő szent lehelése suhog;
Csak ti, kies völgyek, hol ezüst forrásnak, enyelgő
Csergedezések közt, gondokat altat ere;
Csak ti, dicső szépség-hímezte mezők, hol igézni
Nem szünik új áldás, gyenge fü, tarka virág:
Csak ti felejtetitek sorsunk sok s durva csapásit,
Csak ti tetettek szert hív menedékre velünk.

A 65. §-hoz.

KISFALUDY SÁNDOR.

Életét l. az Irodalomtörténet 149,50. ll. — Ott felsorolt költői munkáin kivül említendő tőle még egy „Hazafiúi Szózat a magyar nemességhez" Buda 1809. — Közlünk néhány dalt Himfyjéből, lyrai alakító művészete mutatványául, valamint regéi közől Dobozit, elbeszéllő módja ismertetésére, mely nem annyira a feltalálásban, mint lyrai és leiró alkatrészeivel, s bár széles, de könnyed és omlékony előadásával vívott ki oly rendkivüli sikert.

149. sz. *Himfy I. részéből.*

57. Dal.

Gyermekségem szép idei,
Be hamar elmúlátok!
Életemnek örömei,
Be rövidek valátok!
A tavasznak virágai,
Levelei a fáknak,
Erdők s berkek víg hangzati,

Vígsági a világnak!
Mind megfordúl bizonyára,
Mindennek megtérűl kára:
De tí soha, soha sem!
Utánatok mit késem?

150. sz. 75. Dal.

A havasnak oldalában
Keletkező patak te!
Mely a fenyők homályában
Búsan zúgva szakadsz le,
És tétova csavarogva
Fába, szirtbe ütődöl,
Míg küszködve és zokogva
A tengerbe vergődöl:
Képe vagy te életemnek,
Mely temérdek sérelemnek
Törit lelvén útjában,
Zokog kínos folytában.

---

151. sz. *Himfy II. részéből.*
46. Dal.

A veszélyes fergetegben
Szél nem éri a völgyet;
Csak a magas rengetegben
Töri dönti a tölgyet:
Imígy folynak most békében
Életemnek napjai,
Mint e csendes völgy ölében
E pataknak habjai.
Oly sok nemzet vérharcában,
A félvilág zavarjában
Békesség van fészkemben,
És boldogság keblemben.

152. sz. 50. Dal.

A férj fenkölt, tüzes legyen
Mint a nap, és ragyogjon,
Mint az, erőt adjon vegyen,
S kiterjedve forogjon;
De szelídebb tekintetű
Légy mint a hold, kegyes hölgy!
Gyengébb s édesb természetű,
Csendes, nyúgodt, mint a völgy:
S valamint a természetben,
Szintúgy lesz a házéletben,
Kinn s benn, nappal és éjjel,
Minden rendben, amint kell.

153. sz. 51. Dal.

A szokáshoz, emberekhez
Nem szabom én éltemet;
Oskolai törvényekhez
Nem szabom én versemet:
Amint érzek s gondolkodom,
Akként élem napjaim,
Csak szívemhez ragaszkodom,
Midőn zengem dalaim.
Természetes az életem,
Természetes versezetem:
Ami nincs, nem tettetem,
Csak szívemet követem.

154. sz. 53. Dal.

Egy istenért, egy hazáért
Égett hajdan durván hív,
Egy mátkáért, nyoszolyáért
A törzsökös magyar szív!
De sem isten, sem hazához
Sok kigyalúlt magyar szív,
Sem szavához, sem párjához,
Sem magához most nem hív!
Egy istenem, egy a hazám,
Érzi szívem, s ezt vallja szám;
S egy szerelme szívemnek,
Mint egy szíve keblemnek.

155. sz. 75. Dal.

Nem ki névért, dicsőségért
Mászsza Pindus bérceit,
Vagy alacson nyereségért
Írja halom verseit;
De aki, ha tűzlelkében
Gondolatok virradnak,
Vagy felhevült kebelében
Érzemények fakadnak,
Lantot ragad, s mi érdekli,
Kedvesinek elénekli —
Kiben a vers így terem,
Az énnékem emberem.

156. sz. 121. Dal.

A jövendő reményein
Csügg a kényes ifjuság;
A jelenlét örömein
Száguldva csak általvág;
Szívét a vén a múlt idő
Kedveivel táplálja;
A jelenlét kedveit ő,
A balgatag, fitymálja;
Mind ez, mind az csalatkozik,
Mert mindenik álmadozik:
A bölcs minden összevesz,
Ami volt, van, s ami lesz.

157. sz. 130 Dal.

Alig nézi magát körül
Az ember e világban,
Ittlétének alig örül,
Sírja immár tátva van.
Benne van a halandóság
Az életnek magvában;
Benne van a múlandóság
A föld minden porában:
Barátim, hát! ne henyéljünk,
A kevésből sokat éljünk,
Míg a tátott sír befal:
Rövid éltünk, mint e dal.

---

158. sz. *Dobozi Mihály és hitvese.*

Gyermek királyt, s hadvezért ki
Erejénél többet mer,
Ád az isten haragjában:
A nemzetnek, kit megver;
Így volt akkor, hogy Mohácsnál
Lajos király elveszett,
És a magyar a töröknek
Másfél százig rabja lett.
Rettenetes emlékezet!
Te Várnával foghatsz kezet!
Csakhogy akkor még örök
Nem lett nálunk a török.

Mohács! Mohács! te hazámnak
Legsiralmasb vérhelye!
Nemzetem nagy temetője!
Gyomrod mennyit elnyele!
Szabadságát, boldogságát,
És nemzeti életét,
Sőt nevét is a magyarnak,
Mely kicsiny lett és setét!
Ott tiporta a sorskerék
Porba a nagy, dicső s derék
Nemzet testét és fejét,
Hatalmát és erejét!

Tízszer annyi volt a török
Mint a magyar; s diadalt
Csak úgy nyert, hogy megújítván
Többször is a viadalt,
A magyarnak vitézsége
Végtére kifáradott,
S vagy meghalt, vagy Lajos este
Után széljel szakadott.
Hajh! és Buda, s Mátyás vára
A győzőnek kaput tára!
S a királyi székben ott
Törvényt török kény szabott.

A töröknek telhetetlen
Szomja magyar vért szívni,
S Hunniának minden kincsét
A félholdnak megvívni,
Csapatonként eregette
Budáról ki bajnokit,
A nemzetet öldökölni,
S felprédálni birtokit.
A magyarok csoportokban,
Falukban és városokban
Itt-ott öszvegyülének,
Hogy bátrabbak lennének.

Egy ily csoport Maróton volt:
Félelmek és remények
Között vártak ott szerencsét —
Zápolyától — szegények!
Ezek között Dobozi úr,
És csudaszép hitvese;
Visszamenni jószágára
Időt és hírt ott lese.

MTAKADÉMIAI KÖNYVTÁR

Mohácsnál jól vitézkedett;
De élte megmenekedett;
Hajh! de veszett volna bár!
Mert őrá itt több rossz vár.

Alig nyugvék meg a török
Buda körül, egy csapat
Vér és zsákmány után járván,
Véletlen Marótra hat;
S megsejtvén az ott lappangó
Magyarokat, s kincseket
Gyanítván ott, sovár tűzzel
Bekeríti ezeket;
És Marótot ostromolván,
S a makacsot káromolván,
Életével biztatja,
Ki még magát megadja.

De a magyar, őseinek
Követvén itt is nyomát,
Két egész nap veri vissza
A pogánynak ostromát.
A megszorult magyarok közt
Vezér Dobozi vala;
A vitézség és szerelem
Csudákat tesz általa.
Férjeiknek segédjeik
Az ő lelkes hitveseik,
Azon bús elszánással
Hogy ott vesznek egymással.

A vitéz kis magyar csoport
Így törvén a viadalt,
Valóban megérdemelte
Megvívni a diadalt;
De a magyar nemzettestet
Verő sorsnak csapása
Minden tagnak egyenként is
Halálos elzúzása.
A sors ellen nincs oltalom,
Sem előtte nincs irgalom;
Dörgő mérges forgása
Jónak rossznak romlása.

Szolimánnak füleibe
E harc hamar eljutott,
S harmad napra két annyi lett
Az ostromló török ott.
S mintha Mohács híre veszne
Ha ők itt nem győznének,
Habzó dühös indúlattal
Végső harcot kezdének.
Ellentállni e viharnak
Lehetlen már a magyarnak;
S aki merre rést talált,
Ott kerüli a halált.

Dobozi is felveti hát
Magát paripájára,
S feleségét háta megé
Veszi lova farára:
„Hazámnak itt halálommal
Semmi hasznot nem teszek;
S mint sem török zsákmánya légy
Inkább veled elveszek.
Öleld által derekamat
Oly szorosan, hogy magamat
Akármiként mozgassam,
Veled egynek tarthassam.

Imígy szól ő, bús, haragos,
És keserves hangzattal;
A hölgy némán úgy cselekszik,
Remeg s halvány mint a fal.
Dobozi most sarkantyút ád
Terhelt paripájának;
Hol van, aki jó szerencsét
Nem kivánna útjának?
Vágtat a ló; s amint szalad,
A fa s bokor hamar halad,
Vágtat elég tüzesen;
De hajh! még is terhesen.

Ott vannak, kik nem nézhetik
Hogy fejét és életét
Egy magyar is elvihesse!
S menekedő menetét
A futónak elvághatni
Sok száz török lóra kap;
Egy magyarra itt-ott immár
Húsz, harminc is reá csap.
Mihály után legtöbb ered;
Őt levágni száz kar mered;
Jaj! ha győzik futással,
Ő két kínos halált hal!

Mint mikor a nemes szarvas,
Kinek máskor porába
Sem jutott a kutyasereg,
Mely kergeti nyomába,
Most, mivel már élő borjat,
Hordoz dagadt hasában,
Terhe igen késlelteti
Iparkodó futtában;
S akármiként törekedik,
Aligha megmenekedik;
Félek, félek, nemes pár!
Nem messze lesz a határ!

Dobozinak lova vágtat,
Fejér rongyként szakadoz
Róla a hab; orra lyuka
Arasznyira nyiladoz.
Terhe alatt mély nyomot vág
A föld szinén vas lába;
Nagy hortyokkal fujtat és nyög,
Szakadoz már párába;
S távolról, hajh, már hallható,
S közelítni gyanítható
A töröknek robajja,
Vért szomjúzó zsivajja!

A szép hölgynek hosszú haja
Tekercséből bomolva,
S egész szőke pompájában
Szélt és hosszat omolva
Egy patyolat palást gyanánt
Leng s úszik a szellőben;
A ló mintha csüggedezne
Ez által is erőben.
Mihály lovát sarkantyúzza,
S homlokát mord ráncba húzza,
Sejti hogy két embersúly
Egy lóterhet felülmúl.

Megállj Mihály! (mond a bús hölgy)
Legitt elér a pogány.
Kettőnk alatt kidűl a ló,
Nézd, már véres habot hány.
Tartsd meg magad a hazának!
Hagyj itt veszni engemet!
De, hogy tiéd maradhassak,
Üsd te által szívemet!

Magad könnyen elébb állhatsz,
És hazádnak még szolgálhatsz.
Öld meg feleségedet!
Üsd szivembe késedet!"

Némán visszanéz Dobozi;
Vérzik a szív keblében;
„Menjünk! menjünk, amíg lehet!
(Így felel bús mérgében).
Ölelj meg még szorosabban!
Nem hagylak én tégedet;
Együtt éltünk, együtt haljunk!
Megmentem én testedet."
Itt fogát elcsikorítja,
S lovát újra megszorítja;
De ez már csak lépve jár,
Mert párája rövid már.

Megáll tehát Dobozi úr,
S leszáll fáradt lováról;
S hitvesét is leöleli
A keserves párnáról.
Átölelve tartja őtet,
Szorongatja magához,
Néma s hosszú csókok között
Szívja ajkát ajkához.
A szép asszony csüggedve áll,
Egy haldokló líliomszál.
A ló közel hozzájok
Bús szemeket vet rájok.

Közelítnek a törökök,
Vérszomjokban zajogva,
S magyar-véres markaikban
Dárda és kard villogva.
„Egek! hát csak nincs irgalom!"
Mond Dobozi könnyezve.
Megöleli feleségét,
S mély borzadást érezve
Megcsókolja utólszor őt, —
S csókja alatt a remegőt
Szívbe döfi vasával,
És megfojtja csókjával.

„Boldogtalan föld szülöttje!
Kín magadnak s férjednek!
Betöltöttem kivánságát

Nemes, szép, szűz lelkednek.
Várj! csak néhány pillanatig,
S legitt nálad leszek én.“
Ezt zokogja, mentéjével
A halottat befedvén.
S most iszonyú keservében,
Vért és bosszút leheltében
Alig várja, ölhessen,
S kedvesénél lehessen.

S mint mikor a hím oroszlány
Heves gerjedelmében
Megfosztatván mord nőjétől,
Dúl, fúl, s ordít mérgében;
A fát rágja, tépi s töri
Mérgét habzó fogával,
S körmével a földet vájja
És csapkodja farkával;
S ropog, harsog a rengeteg,
A mint dúlja a szörnyeteg; —
S csapjon rá bár tíz tigris,
Dühe megküzd tizzel is:

Úgy Dobozi: a fájdalom
Mordonkodván keblében,
S a lobogó harag s méreg
Égetvén őt elmében, —
Csak hazáját sajnálván még
Igaz magyar szívében, —
De életét elátkozván
Boldogsága vesztében,
Ádáz bosszús jobb markával
Kardot forgat, és baljával
Súlyos, görcsös buzogányt:
Így várja be a pogányt.

Ott teremnek a törökök,
S neki — az egy magyarnak;
De a bajnok visszacsapja
Első hevét a tarnak:
S viaskodván, vagdalkozván
Kardja soknak sebet vág,
S négy törököt vág előbb le,
Mint sem győz a sokaság.
Végre hátúl egy dárdának
Hegye úgy fut a nyakának,
Hogy vér-ere megfakad,
S lélekzete megszakad.

A lankadó bajnok lerogy
Nem bírván már karjával,
S kedvesének testét fedi
Halálban is magával.
A vitéznek öröm azért
Végső csepje éltének,
Hogy így vegyűl vére s teste
Szerettével szívének.
Agyon szúrva lova is ott,
Mivel egy tart agyon rúgott,
Aki kezét rá tette,
Dobozinak mellette.

Ezer ilyen történetek
Dúlták Árpád nemzetét,
Valamikor tagjainak
Visszás felekezetét
Meghasonlott szív és lélek
Jobbra balra szaggatta;
Eljött ama kontyos szomszéd,
És azt nyakon ragadta.
A fő és test fogjon kezet!
Egy értelem, egy érezet
Lelkesítsen tégedet,
S ne féltsd, magyar, éltedet.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI

OLVASÓKÖNYV.

MÁSODIK RÉSZ.

1808-TÓL 1849 IG.

IRODALOMTÖRTÉNETI

OLVASÓKÖNYV,

VONATKOZÁSSAL

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÉRE

KÉSZÍTETTE

TOLDY FERENC.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.
AZ „ATHENAEUM“ NYOMTATÁSA ÉS TULAJDONA.
—
M.DCCC.LXIX.

ELŐSZÓ.

Azokon kivül, mik az első kötet Előszavában elmondattak, e másodiknak alkalmából még némi figyelmeztetéseket tartottam szükségeseknek, még pedig:

I. A könyv használatára nézve.

Azon költők és prózairók, kik felsőbb és absolút műbecscsel bírnak, kevés kivétellel e II. kötetben fordúlnak elé. Közlök különösen a classicai iskola költőinek megértése szorúl mai nap legtöbb magyarázatra: azért néhány darabhoz históriai, mythologiai stb jegyzeteket, de széptani érintéseket is tettem, némi utasításúl, mikép gondolom hogy a tanár a magyarázat körül eljárjon. T. i. miután a Thún-rendszer a szépműtani elméletet, mely hajdan „Institutiones Poeticae, Oratoriae" címek alatt előadatott gymnásiumainkban, s némi átnézetét nyújtotta a költői és prózai formáknak, azokból kitiltotta, sőt ezek, az ollaki képzettség nagy kárával még most is száműzve vannak középtanodáinkból: kivánatos, hogy a tanár legalább a főbb fajoknál azok természete, formái és történetére is kiterjeszkedjék, s ekép a hiányzó esthetikai előismereteket lehetőleg pótolja, az ifjakat ez ismeretek megszerzésére felgerjeszsze. Így ragadja meg péld. eposköltőinknél az alkalmat az epos fő törvényeit felemlíteni, az epos világirodalmának legfontosb képviselőit munkáikkal együtt megnevezni, s az egyik vagy másik magyar epos szerkezetét behatóbban fejtegetni és megbírálni, mire segedelmül szolgálhatnak az Irodalomtörténetben adott vázlatok azok rövid bírálatával, valamint az ezen Olvasókönyvben álló exposí-

tiói némely nagyobb műveknek (Zrínyiász, Zalán, Árpád). A szónokoknál adja elé a szónoki beszédek szerkezetét, a szónoki kivitel és eléadás fő mozzanatait. Egynél-másnál mutassa ki azok fény és árnyoldalait, hogy ez által tanítványai érdekeltségét több módon felgerjeszsze, s vezesse be gyakorlatilag is őket a szépművek alaki megitélésébe. E módokkal irodalmunknak buzgó és értelmes barátokat fog nevelni.

Mind erre azonban kellően elé kell a tanárnak készülnie, s eljárását bizonyos előleges terv szerint berendeznie; de így aztán azon célt is el fogja érni, hogy egy és más ifjut, kiben ily vagy oly műhajlam szunyad, ennek felébresztése és táplálása által, hivatása jókori öntudatára, jó példányok követésére, hibák kerülésére segíti.

Ne mulaszsza el továbbá a tanár gyakrabban figyelmeztetni tanítványait, hogy iskolában nem olvasott darabokat is olvasgassanak otthon, bátorítsa fel kétségeik, tán észrevételeik nyilván előhozására, hogy azokat, a többiek tanuságául is, eligazíthassa vagy helyeselhesse.

Sőt buzdítsa fel magán szorgalmi dolgozásokra is, melyek ne valami „eredeti" darab készítéséből, hanem legcélszerűbben egy vagy más mintadarab értelmezéséből, minden oldalú megmagyarázásából, sőt annak indokolt megitéléséből is állhatnak: ez által tanulja az ifju az írók szépségeit felismerni és élvezni, a hibákat, ha öntermelésre tehetsége és hajlama van, kerülni. Az ily otthoni dolgozatok felolvasása aztán s a tanár általi megbírálása, új eszköz sok eszme terjesztésére. — Ha valamely gymnásium mellett ú. n. *önképző társulat* létezik, ily dolgozatok felolvasása és megbírálása abba tétethetik által: minden esetre pedig figyelmeztesse ezeket az irodalomtanár, ki többnyire tiszt. elnöke ily kis társulatoknak, hogy feladások nem a productió, hanem a tanulmány, s azért egy-egy író, egy-egy költői vagy szónoki mű commentálása, egy-egy tudományos munka áttanulása és fő vonásai szerinti kivonata, sokkal gyümölcsözőbb foglalatosság mint azok a haszontalan verselgetések, e cifra és dagályos prózai eredeti semmiségek, melyekre a kellő vezetés nélkül hagyott, különben jó szándokú és buzgó ifjak idejöket bizony haszon nélkül elfecsérlik, sőt amennyiben az ily társaság a beható tanulmányozástól korai productióra csábít, ártalmas is. Akiben alkotó tehetség van, az megleli majd útját

később és biztosabban; akiben nincs, tanulatlanúl lépvén ki a gymnásiumból, vagy haszontalan firkász lesz, vagy tudatlan olvasónak marad.

Figyelmeztesse a tanár tanítványait, az írók életrajzai nagy fontosságára is. Nem csak hogy az író személyisége s annak művei természetesen a legszorosb összeköttetésben állanak, s ezek sokszor érthetőbbekké válnak amannak ismerete által, a minden oldalú helyes méltatás pedig egyáltalában feltételezi ezt, mert az író származása, nevelése, körülményei, összeköttetései döntő befolyással vannak sajátságai előhozására: hanem azok sokszor adatokat tartalmaznak az író fejlődési meneteléről, kiképzési eszközeivel ismertetnek meg, s így az olvasót saját kimívelése lehető eszközei iránt is utasíthatja. A magánszorgalmi dolgozatoknak azért az író élete és művei közti kölcsönös összefüggés kiderítése is egyik fejtő és tanulságos feladatukat képezheti. Kivűl tanultatni azokat merőben nevetséges; de azt kívánni kell szigorúan, hogy a nevezetesb írók élete idejét, állását, szakát s fontosabb munkáikról a fő adatokat elsajátítsák, s mindig csakis saját szavaikkal eléadni tudják.

Még a felsőbb osztályokban is van ok néha *olvasási gyakorlatokat* tartani. Igen kevés ember tud, még a javából is, „helyesen olvasni.“ Az egyik habar, a másik akadoz, ez elnyeli a szótagokat, sőt a szókat is, amaz kiált; a legtöbb énekel, bizonyos kóta szerint darál le mindent, és „szavalása“ által a darab értelmét és jellemét elöli. A tanodai közvizsgálatok és ünnepélyek gazdagok e szavalásmód elrettentő példáiban. Nem kell olvastatni olyat, mi az ifju értelmi és érzelmi színvonalán felül esik. Prózával kell kezdeni, elbeszéllővel, a legegyszerűbbel, s fokozatosan haladni ebben, aztán a tanszerűre átmenni, nyugodtan, érthetőleg, természetesen, azaz a tartalomhoz és hangulathoz mérsékelve a hanghordozást. Az aki ehez szokott, átmehet a szónoki, a költői prózára. Ezekkel párhuzamosan, de fokról fokra, mehet a vers is, kezdve gnómákon, egyszerü meséken, fel eposi, tanköltői művekre; legvégül lyrai, majd drámai darabokra. Nálunk csúcsára állítják a gúlát, lyrai darabokkal, balladákkal kezdik, mi a legnagyobb művészet, s képtelenné teszik a fiút csak egy igénytelen

újsági cikk helyes felolvasására. Nem méltatlan feladata az olvasási gyakorlat a felsőbb osztályoknak. Logika, psychologia, aesthetika, hü észlelés és sok gyakorlat teszik annak alapjait. Lel a tanár a szemelvények közt elég alkalmas anyagot: kezdje könnyebbeken, végezze a nehézkes, bonyolúlt, hosszú mondatalkotású, másfelül rövid és tömör prózákon; s mutassa ki, mint lehet a hangoztatás beosztása által a rehezet is világossá, s a legfolyamatosb, sőt pongyola szöveget is hathatósbbá tenni. De ennyi emlékeztetésnek elég.

II. A mutatványdarabok választására nézve mértékadó az irodalomtörténeti tekintet volt. Azoknak tehát az író irányát, tárgyalása módját, nyelvét kell elénkbe festeniök. A jellemzetességnek tehát alá kelle rendelni néha a minőséget, a tartalmat is. Péld. a 287. szám a thémát egyetlen egy érvvel sem támogatja, nemzetgazdászati fejtegetések helyett lelkesedésre hivatkozik, melynek substrátuma nincs: de a darab ép ezért nagy mértékben jellemző írójára nézve. Ha tehát ilyet olvasni vagy ismertetni akarna a tanár, ne mulaszsza el ez oldal kimutatását, nehogy a fiatal ember a tartalmat, az irányt tartsa helyesnek. Különben amennyire lehetett, már paedagogiai tekintetből is azon voltam, hogy a szemelvények tartalmilag is fontosak és tanulságosak legyenek. A tanár jól cselekszik, ha reál észrevételeket is tesz: mert, egy kis előkészület mellett, az ily alkalmilag s mintegy váratlanúl becsúsztatott tanulságokkal nem csak az irodalom, hanem a tudományok különféle nemei iránt is sikerül élénk érdekeltséget gerjeszteni tanítványaiban. A jellemzetesre törekvés hozta magával azt is, hogy míg némely írónál kevés mutatvány is elégséges volt e célra, másnál sok kellett. Egy helyt rövidebb darabokkal érhettük be, vagy kivonattal, ha ez által a compositiói tekintet nem szenvedett, másutt, hol az itélet egyik fő alapja az alkotás, egész, bár hosszabb, darabokat kellett adni, vagy ha ilyek tetemes terjedelmöknél fogva egyáltalában nem vétethettek fel, legalább expositió tétetett a töredék elébe. Ha végre némely tudományi szak képviseletlen maradt, azt vagy annak természete, vagy az eredetiség s formai mintaszerüség hiánya okozta. Ellenben egy szak, hogy a köz szokás ellenére tért nyert, azt igazolnom kell.

T. i. feltünt, hogy legközelebb a gymnásiumi ifjuság számára irt irodalomtörténeti „tankönyvbe“ a politikai irodalom és szónoklat

története is felvétetett; s a szokatlanság miatt még inkább feltűnhetik ez Olvasókönyvben, hogy benne ama szakok illustrátiójára életrajzok és mutatványok sem hiányzanak.

De a magyar értelmiség, mióta magyar nemzet van, leginkább a jogi és államviszonyok kifejtésére volt irányozva: a magyar szellemnek épen ez volt mindenha legjellemzőbb vonása. Hogy még is az Árpádok veszprémi jogegyetemi működései előttünk nem ismeretesek, hogy azok hatásának csak törvényeink és köz, meg jogi életünkben maradtak fenn némi nyomai; hogy régibb politikai szónoklatunknak alig egykét emléke szállt reánk, s az egész szak újabbkori irodalmunkban is csak véknyan van képviselve: amazt a nyugati Európával közös középkori viszonyok magyarázzák meg, ezt a censúrai iga, melyet, mióta a magyar állam a múlt század elején újból rendeztetett, tűrni kénytelenek voltunk. Mindamellett a magyar nemzeti értelmiség az utolsó nyolcvan évben is kevés téren működött oly erőben, oly díszben, s oly jellemzőleg egyszersmind, mint a jogin és politikain; s azért ennek kizárása épen szorosan „nemzeti" értelmiségünk ismertetése és történetéből, amennyiben az az irodalomban is nyilatkozott vagy abba átment, azt tökéletlenné, sőt csonkává tenné.

S ha még is volt idő, midőn ezen ágai az irodalomnak úgy tekintettek, mint amelyeket az ifjuságnak bemutatni nem tanácsos; ha voltak nevek, melyek, hallgatag bár, de közönségesen tilalom alatt levőknek s gymnásiumi tanszéken ki sem mondhatóknak tartattak: az csak a teljes polgári szabadság hiányának volt tulajdonítható, melyet a legújabb történetek — adja isten, mindenkorra — teljesen megszüntettek.

A szabad Magyarország ifjusága előtt a szabadság tudománya nem lehet többé tiltott portéka.

Másfelől az iskola csak annyit ér, amennyit az életre is lendít. Közvetve teszi ezt minden, ami alaki tekintetben míveli az ifjuban az „embert"; de e míveltség egyoldalúvá lesz, ha félénken mellőzi azt, mi ifjainkat „polgárokká," a társadalom tagjaivá készíti elő. Új idő derült ránk; s a költészetnek valahára társúl kell vennie maga mellé, az iskolában már, a társadalmi irodalmat is. Az erkölcsbölcsészet és történelem mellett a jogbölcsészet és politika irodalma sem lehet többé a gymnásium felsőbb osztályaiból száműzve, mióta a haza valóban szabaddá lett, s minden honfi nem csak polgári jogokkal bír, hanem a politikai jogok is lehető tág körökre terjesztettek ki. A sza-

badsággal *élést* pedig azért kell, még pedig lehető korán, tanulni, mert semmi sem veszélyesebb, mint az azzal való *visszaélés*. Amely ifju tizennyolc éves korában a közép vagy felreáltanodából kilép, bizonyos körülmények közt már húsz éves korában joggal bír képviselőt választani a törvényhozásba, huszonnégy éves korában pedig, tanpályája folytatása nélkül is (mit nem szabad felejteni), már a törvényhozó test tagjává is válhatik. A társadalmi intézmények s az állami élet ismerete és története iránt tehát már jó korán kell benne érdekeltséget gerjeszteni, abba a tán már holnap ily fontos jogok gyakorlóját bevezetni: mely célra előle nem takargatni, sőt vele meg kell ismertetni és kedveltetni az irodalom azon ágait, melyekből nem csak honszeretetét és közszellemét táplálhatja, hanem a közélettel kapcsolatos tények és eszmékkel is megbarátkozhatik. Az ógörög államok, melyeknek ifjai oly korán neveltettek honpolgárokká és szónokokká, meg valának óva azon véres belviszályoktól, melyek a modern státusokat összemarcangolták, hol a szabadság, arra elő nem készített kezekben, gyilkos fegyverré vált. Közönségesen azt hiszik nálunk: a politikát nem szükség tanulni; holott az a népek mai, kül- s belső, bonyolult viszonyai folytán, már magában egy sok ágú, nagy, tudományos rendszert képez, melynek számos más ismeretek szükséges segédeit teszik, s melyet azonfelül soknemű élettapasztalásoknak kell kiegészíteniök. S e nagy és életfontosságú tudomány alkalmazásában gyakorlati és tájékoztató kalaúzúl, a történelmen kivül, legközelebb a státusemberek írásai és beszédei szolgálván, ismertessük meg ifjainkkal jókorán azon férfiakat és munkáikat, kik és melyek által azok a haza sorsára befolytak, ismertessük meg elfogúltság és részrehajlás nélkül, tárgyilagos hűséggel és nyugalommal, az igazságot és érdemet minden párttekintet félretételével méltatva: mi által, a szenvedélyeket csillapítva, a helyes álláspontokat kitüntetve, a helyes és nyugodt politikai itélet kifejlését ez úton is elémozdítjuk, s így közvetve a polgári társaságnak is nem csekély hasznot teszünk.

E cél tiszta felfogása, e kötelesség átérzése vezette szerzőt az Irodalomtörténet politikai szakaszai, valamint az Olvasókönyv illető életrajzai megírásában s a mutatványok kiszemelésében. Csak aztán a tanár, kinek nem lehet feladása bármely politikai felekezet részére már az ifjuság soraiban párthíveket toborzani — ez a szabadság elleni bűn volna, — ne feledje el, miszerint neki mindenek felett a történeti, s különösen az *irodalom*történeti álláspontról letérnie nem

szabad, hogy ehez képest sem több sem kevesebb a teendője, mint a nemzet irodalmilag működő és nyilatkozó politikai értelmiségének minden oldalú és hű ismeretét terjeszteni, s hogy ezt tevén lesz szakjának és a haza és szabadság érdekeinek is hasznos képviselője. A gyakorlati tanulság a tények és művek hamisítatlan közléséből önkényt fog következni.

Az *életrajzokról* is egy megjegyzést. Azok kiterjedése nagyon különböző. Egy helyt kevés jelentékeny adatom volt, másutt sok is; egy író külső élete felette egyszerű, másé, mint a státusférfiaké, fontos részletekben gazdag, az ország történeteivel is összefüggő, s nekem az egyformaság kedvéért nem volt szabad a helylyel fukarkodni. Egy helyt a magoktól szóló adatok minden itéletmondás nélkül szárazon elsoroltathattak; másutt gond volt azok okbeli összefüggesztésére, sőt itélet is formuláztatott, ha az a személy és irodalmi hatása helyes felfogatására szükségesnek látszott. A mintadarabok csak 1849-ig mennek, mert ez évvel végződik a történet, melyet illustrálniok kell; de a még élő és működő személyiségek élete és működése a mai keltig közöltetett, mert nem volt ok azoknak csonkítására; sőt némely egyéniség régibb működései természetére és horderejére az újabb történet új és élesebb világító sugarakat vet. Különben bármit s bármennyit adhattam e téren elé, egy az, mire mindenek felett törekedtem: a tények hűsége, s az itélet független tárgyilagossága. Az ifjuságot tisztelni kell, s azért irányában, az igazságot könnyelműen kezelni, bűn.

Legyen szabad még egy kettős vég kérést intézni a tanárokhoz, bizony nem e könyv, hanem az irodalmi ismeretek állandósítása és terjedése érdekében. Figyelmeztessék tanítványaikat, hogy e könyvön ne adjanak túl a tanév bevégezte után, mert az nem puszta iskolakönyv, hanem az életé is, melyben kalaúzúl szolgálhat az irodalom nagy mezején még éveken át is. És buzdítsák arra is: szerezgetnék be lassanként a minden korbeli jobb magyar írók újabb kiadásait, vagy — a kisebb tehetségűek — azokét legalább, kik figyelmöket, egyéniségöket különösen megragadták. Így, habár évek során át, de idővel egy

válogatott magyar könyvtár birtokában találandják magokat, melyből honszeretetök táplálékot, elméjök tanulságot, ízlésök nemesedést veend.

Ily meggyőződéssel levén a *magyar irodalom hatásáról*, könyörgök, esdeklek minden magyar irodalmi tanárnak: fogja fel nagy hivatását, mely nem egyéb, mint a haza ifju nemzedéke körében apostola, őre, ápolója lenni a magyar irodalomnak, s általa a nemzeti szellemnek. Életkérdés ez ma, midőn a belső viszály s a kivülről elkövetkezhető támadásoknál is veszedelmesebb ellenséggel állunk szemben: Európa messze elébbre haladt míveltségével, mely megöl ha tőle elszigeteljük magunkat, s megöl ha magunkat általa meghódíttatjuk. De van egy harmadik, s ez az, hogy a magunk irodalmát ismerve, szeretve, de a külföldiek segedelmével élve tartsuk fenn magunkat! Oltsuk be tehát a magunkéba mit lehet és kell, de ne engedjük, hogy az idegen míveltség a mienket elfojtsa, *hogy a mienknek helyébe lépjen.* Amaz élete lesz nemzetünknek, ez annak halálává lenne.

Pávasziget Pest mellett, september 15. 1869.

TOLDY FERENC.

NEGYEDIK RÉSZ.

LEGÚJABB KOR.

A 79. §-hoz.

KAZINCZY FERENC.

Első helyt egy előszói töredék áll, melyben Kazinczy Ferenc azon okokat adja elő, miknél fogva műfordításokra fordította munkássága nagy részét. Ezek közől, tárgyas tekintetekből, épen ott nem választhattunk mutatványokat, hol amaz új, sima, könnyű, elegáns, társasági hangon szóló nyelvet teremtette meg, mely legszebb vívmányai közé tartozik. A költői próza darabjaiból egy ossziáni ének s egy herderi paramyth adatik; aztán egy cicerói beszédtöredék. „A hazaszeretet" azon pályairás kezdetét képezi, mely „A magyar nyelv polgári nyelvvé emelése felől" értekezik. „Sallust Élete és Erkölcsei," s a „Zrínyi" bevezetése történeti s jellemrajzi előadását mutatja; a közbeeső töredék bírálati mutatványúl szolgál. Leveleket az itt tárgyalt időszakból hely szűke miatt nem adok; be kell e részben azokkal elégednünk, mik e nagy író előbbi időszakából a 135. stb sz. alatt állanak.

139. sz. *Visszapillantás saját pályájára. (1826).*

El kell, úgy hiszem azt, mondanom, mely okok által indíttatám azt választani utamnak, amelyen járék, s kimutatnom a szempontot, honnan tekintve törekedéseim javalást, legalább bocsánatot reméllhetnének. Közel már a határhoz, nem nézhetem hidegen, emlékezetem pályám barátjai közt áldásban fog-e maradni, vagy feledésre lesz kárhoztatva.

Ifjuságom azon nevezetes időszakba esett, midőn a hosszú éj után virradni kezde nappalunk, s hőseink tündöklése szikrát vetett lelkembe, Ráday pedig, Báróczy és Révai gerjedő tüzemet lánggá is nevelék. Örömeimet találám erőm gyakorlásában; az ő szeretetek legfőbb boldogságom, az ő remények, javalások legfőbb kevélységem volt; égtem hogy nevem a későbbeket akként gyúlaszthassa, mint engem korántabb megjelent embereinké.

Készületlen vala minden: lexikonunk szűk, szegény, grammatikánk habozó, hiányos; stilisticánk feszes, ügyetlen. Azt áhítám, hogy beszédem a külföld írójától szabad ömlést tanulhasson el, és simaságot: a régiektől nemességet.

Mint Ciceró bána nyelvével, midőn erejét fordítások által gyakorlá, s praetúráiáig görögűl dolgozgatá beszédeit, úgy kezdém én is fordítani amit megszerettek vala; és ha mit versben vagy prózában magamtól dolgozám, azon nép nyelvére öntém által, melynek ízléséhez dolgozásom neme tartozni látszott. Így tisztábban tűne előmbe,

ami szemeim előtt elsíklék vala, s elevenebben érzém, mi kíván simítást, mi törlést. Ezt cselekvém a fordított író tündöklőbb helyeinél is, visszaöntvén a maga nyelvébe, s lesém a kettő különbözését; lesém, az eredeti miben és mi által hagyja maga megett a másolást.

Ezen unalmas, de képzelhetetlen hasznú gyakorlások után beszédemen egy nálunk mindaddig nem ismert színnek kelle elterjedni.

Ifjabb éveim dolgozásai, eldísztelenítve a legdurvább grammatikai vétkekkel, még azoknak is megnyerék javalásokat, akik idegenkednek az újtól, még ha az jó és szép, s hasznos vagy szükséges is, s nekem a legszebb jutalmat adák, amit író, túl a dolgozás örömein, nyerhet: a legtiszteletesb társak szeretetét; később dolgozásaim azt az ítéletet vonák rám, hogy a külföldiek szerelme beszédemet elrontotta. Másoknak feddéseket türnünk kell; az azokét, kik pályánkon ragyognak, tisztelnünk is: de saját érzésünket soha nem megtagadnunk. Nem mindég rossz különbözni, s az eltéréseknek is lehet hasznok.

Látám ezen felül, hogy az idő nem csak minél jobbat, hanem jót minél többet is kíván. Ismertem magamat, és a kort melyben éltem; s ámbár tudám, mennyivel áll fenntebb aki teremt, mint aki másol: inkább vágyék nem rossz másolónak találtatni, mint nem jó alkotónak. Ahol a faragás és festés Músáji még vendég istenségek, ott kétség kivül azon kell nyúlni munkához, hogy a külföld nagy míveit állítsuk ki minél hívebb, de minél szabadabb kézzel dolgozott másolatokban. Akik rettegnek, hogy így vezetve egyébbé válunk mint vagyunk, s nemzeti arcunk elenyészik, nem gondolják meg, hogy épen így vezetve azok is egyébbé váltak mint voltak, akiket most irígylünk, s nemzeti arcok még is van; nem, hogy a Helikon leányai nem egy vagy más nemzet, hanem az egész emberiség nevelői; hogy ők nem magok tanítják új tanítványaikat, hanem mindég régibb tanítványaik által. Ha fordítanunk, ha az ideageneket követnünk nem kellene, olvasnunk sem kellene, mert ízlésünkön, nyelvünkön az olvasás is változtat. Elkezdém tehát fordítani az újakat, a régieket, s *nem néztem elégnek csak a munkát hozni által: azon voltam, hogy íróm is általjöjön, minden szeretett sajátságaival;* azon hogy ne én láttassam szólani az író helyett, hanem hogy ő általam.

Mit nyere általam a nyelv, mint nemesedett általam az ízlés: ezt kérdi korunk, ezt kérdi egykor a maradék, ezt kérdém és ezt kérdem minden gondosabban leírt sorom mellett magam, elsiketülve az idegen javalás és feddés eránt; mert *legsanyarúbb bírám magamnak magam valék.* Azonban örömöm vagyon látni, hogy már sem ott állunk ahol egykor, sőt hogy naponként emelkedünk, hogy a nemzetre társaim közt én is hatottam. Mi csak kezdénk a menést, s életünk az irtás lelket-ölő munkájában folyt el. De az igazságos maradék mindenkinek megszabja érdemlett bérét, s amit hagyok, úgy hiszem azt! hevíteni fog szíveket, mikor már nem leszek is. Közel az idő, hogy istenfiak lépnek a pályára, s ragyogtatni fogják a magyar nevet, ami nekünk nem jutott, és nem juthatott. De mienk a dicsőség, hogy el van készítve útjok. Nem futnának ők, ha mi nem irtánk vala, s javokra lesznek tévedésink is, mert ezeken fogják láthatni, mit kell kerülniek.

---

160. sz. *Osszián Selmai Dalai közől.*

Morárnak eleste.

Rynó. Elmúlt mind szél mind eső. A dél ideje csendes. El vannak üzve az ég fellegei. A zöld halmok felett elszáll, változó fény között, a nap. Le a völgy fövenyén mormogva ömledez a szőke hegypatak. Édes a te mormogásod, ó folyam! de én édesb zengzetet hallok; Alpinnak énekét hallom, a lant és dal fijáét, ki holtjai után keserg. Fejét meggörbítette az öregkor, szemei a sírásban veresek. Ó Alpin,

lant és dal fija, miért te egyedül a csendes halmon? Mit keseregsz te bágyadt szózatoddal, mint a gyöngéd szellő az erdőkben, mint a hab a puszta széleken?

Alpin. Könyűim, ó Rynó, az elestekért csorognak, énekem a sír lakójiért nyög. Sugár a te termeted, ó Rynó, a halmokon, s deli a fenyér gyermekei között. De egykor elesel mint Morár, s a gyászoló sírodon űl meg. Az ormok téged többé nem ismernek; íved fel nem vonva függ termedben.

Gyors valál te, ó Morár, mint a gím a hegyekben, rettenetes valál mint az egen a lángalak. Haragod mint a fergeteg, kardod a tusában mint a mezőben a villám; mint zápor után a hegyek patakjai olyan szózatod, vagy a távol hegyeken a menny dörgése. Sokan vesztek a te karod által; haragodnak heve sokakat megemésztett. De mikor a harcból megtérél, mely békés volt hömlokod! Arcod akkor mint eső után a nap, mint a hold az éj csendében. Nyugalmas volt az akkor mint a tengernek keble, ha már elmúltak a zajgó szelek.

Szűk immost a te hajlékod, sötét nyugalmadnak helye. Három lépés körülméri sírját annak, aki egykor oly nagy vala. Négy mohos barna kő a te minden emléked. Egy fa, csaknem egészen megfosztva leveleitől, egy rakás szálas fű, melyben a szél suhog, jelenti a vadász szemének a vitéz Morárnak sírját. Morár, te valóban megláztatál! Téged nem kesereg anya, téged nem tisztel szerelem könyűjével leány. Megholt aki szült, s Morglánnak leánya nem él.

Ki az amott a gyámboton? ki az amott vénség ezüst hajával? Szemei veresre sagynak sírva, s minden léptén tántorog. Az a te atyád, ó Morár, s nem atyja másnak kivüled. Hallá tusáidnak hírét, hallá hogy ellensereg eltöröltetett, hallá fijának nagy levét; miért nem hallá sebeit is?

Sírj te, Morárnak nemzője! sírj; de ad tégedet nem hall. Mély a megholtak álma; alacsony fektek a porban. Nem illja meg többé szavadat, nem ébred fel többé hívásodra. Ha fog egyszer a holtaknak virradni? hogy a reggel ezt mondja a szunnyadónak: Ébredj fel!

Maradj békben, hőseknek nagyja, te győző a csaták mezején! De téged a csaták mezeje meg nem lát többé; acélod villámlásától a sötét erdő többé nem villog. Te nem hagyál fiat, de neved örökké fog élni az énekben. A később nyomok hallani fogják nevedet, hallani mint halt el Morár a bajnok.

---

161. sz. *Herder Paramythei közől.*

Az Éj és Nappal.

Éj és Nappal az elsőségen vetekedének egymás között. A tüzes fényében kevély ifju Nappal kezdé a versengést.

Szegény setét anya! monda ő; mid van neked amit az én napomhoz, az én egemhez, az én téreimhez, amit munkás fáradhatatlan életemhez hasonlíthatnál? Amit te megölél, én elevenítem fel az új lételnek érzésére; amit ellankasztál, én hozom ingerbe.

De ha kedves-e mindég ez a felingerlésed? kérdé a szegény, béleplezett Éj. Nem nékem kell-e enyhítenem amit te kifárasztál? s miként tehetem én azt másképen, mint néked feledtetésed által? Ellenben én, isteneknek és embereknek anyja, valamit szültem, tulajdon örömére fogadom keblembe; alig értetem meg őket öltözetemnek prémjével, s feledik szemfényvesztő játékaidat, s fejeiket puha álomra hajtják alá. S ilyenkor felemelem, mennyei harmattal táplálom a nyugvást talált lelket. A szemnek, mely vakító sugáraid miatt fel nem mere pillantani az égre, felfedek, én beleplezett Éj, megszámíthatatlan napoknak, megszámíthatatlan képeknek sokaságát, új reményeket, új csillagokat.

A csacsogó gyermek megtalálá illenteni öltözetének prémjét, s elhallgatva, elalélva sippadt maga is ennek mindent általölelő keblébe. Ő pedig csillagos palástjában, csillagkoronájával űle veszteg örökké nyugalmas arculattal.

---

162. sz *Ciceró*

Ligáriusi beszédének berekesztése.

(Ciceró Julius Caesárhoz szól).

Azonban a mi ügyünknek nem ez az én beszédem nyújt reményt, sem azoknak buzgósága, kik előtted Ligáriusért esedeznek. Mert láttam én, és tapasztaltam, mit szoktál te tekinteni, midőn előtted valakiért könyörgöttek: te inkább nézted a kérelemokait mint a kérők személyét, s kevésbbé nézed hogy a kérő barátod-e neked, mint ha barátja-e annak akiért esedezik. Te tehát oly sokat engedsz a tiednek, hogy én olykor boldogabbnak nézem akik kegyelmedet megnyerik, mint te magad vagy, ki nekik azt osztod. Azonban még is úgy látom, amint már említém, hogy teelőtted a kérők indító okai többet nyomnak mint magok a kérelmek, és hogy azok a kérők hatnak meg leginkább, akiknek fájdalmokat legigazságosabbaknak találod.

Quintus Ligáriusnak megtartása által igen kedves dolgot fogsz ugyan sok híveidnek tenni, de tekints kivált arra, amit mindég szoktál: Elődbe terjeszthetem a Sabínum derék lakosait, kik neked oly igen kedvesek, és azt az egész ő tartományokat, azt a virágát Itáliának, a hazának erejét. Lásd az ő szomorúságokat, lásd szenvedéseket. Lásd ezt az általad annyira kedvelt Títus Brocchusnak és fijának zokogásaikat s gyászokat. S mit mondjak néked testvérei felől? Ne hidd, Caesár, hogy én itt csak egynek szólok életéért. Vagy mind a három Ligáriust meg kell tartanod a hazában, vagy mind a hármat kitiltanod. A kettőnek minden idegen hely kedvesb testvérekkel, mint honjok, házok, vagyonok testvérek nélkül. Ha azt teszik amit a természet kötele, a mit a hűség, amit a fájdalom kíván, úgy engedd magad megindíttatni e könyhullatás, e hűség, e testvérség által. Hallassa magát az a te szavad itt is, mely győze. Mert ezt hallánk mondanod: Mi mindnyájan ellenjeinknek szoktuk tekinteni akik velünk nem tartanak: te mindazokat, kik ellened nincsenek, a magadéinak. Magad előtt látod e fényes gyülekezetet, ezt az egész Brocchusok nemzetségét, ezt a Lúcius Marciust, Cájus Caesetiust, Lúcius Corfídiust, ezeket a római lovagokat, de most gyászszá változtatott öltözetben, őket, akiket te ismersz, akiket te kedvelsz; s ők a te feleden voltak-e? S mi akkor haragvánk ellenök, mi akkor nyomaikban voltunk, némelyikünk fenekedtek is ellenek.

Tartsd meg tehát a magadéinak az övéiket, hogy valamint minden egyéb szavad, úgy ez is, igaznak találtassék.

Ha egészen ismérhetnéd ezt a testvéri szeretetét ezeknek a Ligáriusoknak, úgy bizony azt fognád mondani hogy mind a három testvér véled volt. Kételkedhetni-e, hogy ha Quintus Ligárius Itáliában volt volna, azon felen ne álljon amelyen testvérei állottanak? Kinél nem ismeretes ez az ő mindenekben egyező, ez az ő összeolvadt szeretetök, midőn még éveik is alkalmasint hasonlók? Ki nem érti, hogy várni mindent inkább lehete, mint azt, hogy a három testvér különböző feleket kövessenek? Akaratjaikban mind a három a te feleden állt: csak a fergeteg kapta el egyiket, ki még ha akarva tért volna is által ama másik félhez, csak azokhoz lett volna hasonlatossá, akiknek a te kegyességed éltöket és vagyonokat visszaadta.

De ment légyen hadba! tért légyen el nem csak töled, hanem még testvéreitől is! ezek könyörgenek érte, kik tieid. Minthogy egykor részt vevék minden te dolgaidban, jól emlékezem hogy Títus Ligárius főtárnok mint viselte magát személyed és méltóságod eránt. De nem elég hogy erre én emlékezem; reménylem, te is, ki semmit sem szoktál felejteni mint az ellened elkövetett bántásokat; ezt sugalja neked lelked, ezt nagy szíved; emlékezni fogsz, hogy quaestori hivatalában ő mint viselte magát eránt, míg más quaestorok ellened.

Ez a Títus Ligárius tehát, ki akkor semmi egyéb kívánság által nem indíttatott; mert ami később történt, ezt ő meg nem

jövendőlheté; mindazáltal, hogy te őt feddhetetlennek s hozzád hűnek találhasd, ez könyörög most testvére megtartásáért. Melyet ha te, emlékezvén a legidősb szeretetére, a kettőnek fogsz megadni, akkor három érdemes testvért adsz majd vissza nem egyedűl magoknak, nem egyedűl ennyi tiszteletes férfiaknak, nem csak minekünk az ezek rokonainak, hanem a hazának is egyszersmind.

Amit tehát minap a tanácsban cselekvél, midőn a derék Marcus Marcellust tartottad meg, tedd azt mostan a népnél az ezen egész sokaság által becsült és szeretett három testvérrel; és amint azt adád ajándékként a tanácsnak, add most ezt a népnek, melynek kívánsága előtted mindenkor nagy tekintetben állott; s ha néked, Caesár, az a nap dicsőséges, a népnek örvendetes volt, igyekezzél, kérlek, ehhez hasonlatos ragyogást magadnak minél lehet gyakortábban megszerzeni. Mert semmi sem nyerheti, semmi sem tarthatja meg bizonyosabban a nép szeretetét mint a szívesség, s a te sok nagy tulajdonaid közt egy sincs, mely bennünket a csudálás és hála érzéseire inkább gyúlaszthasson, mint irgalmazó szánakozásod. Ember akkor közelít legínkább az istenekhez, midőn másokat megtart és boldogít. Fényes állásodban nincs semmi irígyelhetőbb, mint hogy minél többeket tudj —, mint nemes lelkedben nincs semmi dicsőbb mint hogy akarj boldogítani.

Pöröm talán hosszabb védelmet kíván, de kegyességed rövidebbet. Hasznosabbnak látván hogy te szólj magadhoz mint akár én, akár más, beszédemet bérekesztem. Csak az egyet engedd említenem, hogy midőn a távoly levővel teendesz jót, akkor mind e sok jelenlevőkkel fogod kegyelmedet éreztetni.

---

163. sz. *A hazaszeretet.*

A haza szeretete egyike a természet legszentebb érzéseinek. Nem rettegi az az értelem ítéletét, de nem vár annak felszabadítása s javallása után, s a vett jóknak hálás emlékezetek nélkül is foganattal hat minden el nem fajúlt szívben. Szent az, mint a gyermeki hűség és szülei szeretet. Jaj az oly atyának (úgymond Rousseau — és ez nem csak a ház hanem a haza tagjaira is illik), ki az észtől koldúl okokat, melyeknél fogva néki gyermekét szeretnie kell: nékem az oly atya kedves, ki gyermekét szereti, mert az az ő gyermeke. S a patriotismus nem ellenkezik a kosmopolitismussal: ez amazt csak nemesíti. Valamint az az atya volna igazságtalan és esztelen, ki a maga nyomorék gyermekét, minthogy az övé, szebbnek nézné a más ép és deli termetű gyermekénél, s esztelen volna és igazságtalan a gyermek, ki a maga érdem nélkül szűkölködő atyját annyinak nézné mint társait, kit nagy tettei nagygyá tettenek: úgy igazságtalan és épen nevetséges volna az a magyar, aki, vagy nem ismervén vagy ismerni nem akarván nemzetét és honját, magát esztelen gőggel mérsékelné a nálánál igen sok és igen nagy tekintetekben boldogabb némethez, olaszhoz, franciához stb. Szerencsére a természet még a sanmarínói polgárkának s a grönlandi halfogónak is adott okot hazáját szeretni sorsának örvendeni; s ha vannak is esetek, melyek a szerencsétlen Teucest Salam st elhagyni, magával elvinni s másutt állítani kényszerítik: útálatosabb a nemesb érzésű ember előtt semmi nem lehet mint a sváb, ki szülötte földjét elhagyja, s oda mégyen lakást venni, hol jászla bővebben telik.

E nagy érzés igen tetszetes bélyege a magyarnak. Mint a zsidó fordúl Jeruzsálemnek midőn imádkozik: a szerint fordúl ez a külföldön honja boldog fekvése felé, midőn tokajijának cseppjeit fösvénykedő gyönyörűséggel szörböli, s lelke nemzete történeteiben elsülyed; — mint Iphigenia ragadtatik a barbarok közt heves örömre, midőn füleiben valahára ismét görög szó zeng, midőn szemei végre ismét látnak egyet, kinek a Hellas boldog földje adott születést: a szerint pattan fel a külföld

pázsitjáról a fáradtában elheveredett magyar rekruta, a szerint kiáltja ezt elragadtatva: Nézd a magyart! midőn a mellette elmenő szekérről egy idegen magyar accentusú magyar szóval szóll hozzá; — mint a hazájából távol szakadt görög sírja édes könyűit, midőn a Fekete-Tengeren már kékelleni látja a thráciai hegyeket: a szerint sír a hazájába megérkező magyar, midőn hajója előtt Dévény feltűnik, s a földet, Pozsonyban, ujjára nyomott csókjával illeti.

Nem vad buzdúlat ez, nem a puszta szokás míve, nem a más nemzetek megvetése mibennünk, aminek azt, holmi vásottságokat felkapdosván, az oly külföldiek nevezni szeretik, kiknek hazájok, nemzetek, megkülömböztető nyelvek, ruhájok, szokásaik nincsenek, és a mindenféle születésűek zavarjokban egészen elenyésztek. Az ő kevélységök elfojtja bennek azt, ami ennek érezhetésére kívántatik, s felejtik, hogy igen sokszor egyenesen az ő ingerlések cselekszi, hogy vásottságok esnek. Tudja a magyar, miért szereti ő hazáját és nemzetét; tudja hogy ege tiszta, földe termékeny, hogy Zemplénye néki isteni nektárt, Aradja igaz ichort nyújt, hogy hegyei spanyol aranynyal vetekedő ásványokat adnak; hogy nyelve zengő, muzsikája, tánca lelkesült, öltözete ékes, erkölcsei, szokásai mennyivel inkább egyezők a természettel mint sok más nemzetekéi; törvényei, minden fogyatkozásaik mellett mennyivel jobbak az oly nemzetekénél, melyek a magokéin az idők szükségeihez képest még vagy nem segítettek vagy nem segíthettek, s örvend polgári alkotványának, mely neki — nemesnek és nem-nemesnek — oly boldoggá tészi életét, hogy semmi más országnak nem óhajt lakosává válhatni. Érzi ő, melyik grádicsán áll a cultúrának: de azt is érzi, hogy magának hagyva, s sokkal rosszabbúl mint csak magának hagyva, nem pirúlhat akármely nemzet előtt, mely nálánál, minden oldalról segéllve, sokkal előbbre haladott; s ez az érzés, s a régi idők szomorú emlékezete, melyek boldogságát gátlották, gyúlasztják szívét, s eltöltik az elkeseredés bátorságával, büszkévé teszik és nagygyá; s reményljük, aki akarja látni, hogy Teréziának kedves uralkodása óta mint haladunk ahol haladnunk lehet, aki seregeinknek vitézségét, mind a Fridrikkel való viaskodásokban, mind az újabb idejűekben, s Rendeinknek készségeket, melylyel ők a köz jót előmozdítani igyekeztek, minden ide tartozandókkal tekinti és tekintheti; ha igazságos, meg nem tagadja tőlünk a közlelkűség dicséretét, melyet egyedűl a haza szeretete szülhet.

---

164. sz. *Sallust Élete és Erkölcsei.*

Született Amiternumban, Rómának 668. esztendejében, plebéjus házból, melyet fénybe nem eleji, hanem ömaga hozott. Nagy reményekre gyulasztva tanítójának Attéjus Praetextátusnak megkülömböztetései által, még ennek kezei alatt elkezdé magát a Thucydides követésében gyakorlani, kit a görög írók közt leginkább kedvelt vala meg, hogy egykor honjában, mint neki szerencsés vetélkedője, ragyoghasson. De tovább ötet is megszállá az a vágy hogy hívatalokba juthasson el, s mindenfelé gátlásokat talált. Hol a tisztségek, mint maga a szerencsétlen hon, a legkajánabbak, legszemtelenebbek zsákmányai voltak, ott új ember, bármely tündöklő érdemben, nem könnyen boldogúlhata. De végre Quaestor leve, és ez által helye volt a Tanácsban, élte harmincharmadikában pedig (Róm. 701.) Nép Tribúnusa. Innen kedvezvén szerencséje, az Aedílisi, Praetori, és végre Consuli méltóságokra emelkedheték.

Szép reményit azonban igen is hamar terhes borúlatok verék le. Pompéjus és Caesár, az ip, ez vő, halálos ellenségei egymásnak, arra törekedtek, az: üres göggel, s elbízva magát nem érdemlett szerencséjében s temérdek gazdagságában, ez: sok észszel, lélekkel, de ravaszszal és gonoszszal, hogy a szabadságot elnyomhassák, s hazájoknak nyakára hághassanak. Caesárral a

Nép tarta, Pompéjussal a Tanács és a Nagyok. Míló, a Tanács felén, Consul vágya lenni: Clódius, a Népén, Praetor; s a két fél korholá egymást, lármásan, verekedve, vért ontva. Clódius halva maradt. A nép örvende hogy Mílót, és Mílóban egész felekezetét, köz nyugalom megháborításával s polgárvér ontásával terhelheti, s. Sallust, akkor Nép Tribúnusa, bosszúra tüzelé a sokaságot. Clódiusnak holtteste elborítva vérrel, sebekkel, a Fórumra viteték. A Nép annak látására felgyúladott; a Cúria-Hostíiából kihordá a Senátorok ülőpadjait mágyának, melyen a siratott ember tetemei, bosszantására a Nemességnek, halotti fényben hamuvá égettessenek, s a lángáltcsapott a Cúriára, s azt földig emésztette. A kárallás most a Népet azok ellen ingerlé, akik azt elébb a Nemességre ingerlették volt; gy bízhatni mindég sokasághoz. Sallust igyan büntetlen maradt, s az bizonyság ogy ő szerényebben, legalább okosabban iselé magát; de két tiszttársa, Pompéjus Rúfus és Munátius Plancus, meglakoltanak.

Elmúlt vala az év, s Sallust kilépe hívatalából; tovább viselni azt nem engedte törvény; de a Tanácsban megmaradt. Azomban Appius Claudius Pulcher, dölyös patrícius, mint minden ősei, és vele Lúius Calpurnius Pisó, Censor leve, s a büntetlen-hagyottat Censori mindenhatóságával, mely felelettel nem tartozott, semmi ellenmondást nem tűrt, semmi mentséget el nem fogadott, a Tanácsból kitiltá, erkölseinek mocskai miatt, mint mondania tetszett, csak hogy minden mocskosokat ki nem tilta; igazán, mivel a Pompéjus fele, z akkor erősb, és a Sallust által zaklatgatott rossz Nemesség bosszút lihegének.

E csapás után visszatért a korán elhagyott pályára, s ellenségeit dolgozásai által igyekezett megszégyeníteni. Huszonhárom vű midőn Catilína a jók ellen összeeskü ék, s a várost lánggal, a hazát vérrel elboítani készüle, látta, ismerte a rettenetes mbert; látott, ismert sokakat cinkosaiban, mi miként méne, hallá az éltesbek körül és magától Crassustól (Cap. XLVIII.), s ezt választá dolgozásai első tárgyává. S a nevezetes történetet oly hűven, oly lelkesen, oly ragyogó beszédben írta meg, hogy őtet Róma tógás Thucydidesnek kevélykedve tekintheté.

Győze Caesár, s oda hagyván Galliát, hol a hon sergével állott, hatvan nap alatt ura vala Itáliának. Róma, mely magát aristokratájinak s demokratájinak örök viszszálkodásai közt még most is szabadnak szerette képzelni, noha az nem vala többé és lenni már rég olta nem érdemle, nem találá vigasztalást. Sallust, hív honja törvényeihez, s a szabadságnak forró barátja, látta ugyan, Caesár hova törekedik; de itt nem vala egyéb közt szabad a választás, mint vagy a gonosz de lelkes Caesárral tartani, vagy a Nagyok által pártfogolt inkább csak szerencsés mint lelkes Pompéjussal, s megmaradott ahol eddigelé is állt vala. Ez őtet elhalmozá kegyeivel, előbb (796.) Quaestorrá nevezé s bevitte a Tanácsba; tovább reá bízta Illyriában fekvő sergét, hogy a Pompéjus felén álló Octáviussal és Líbóval verekedjék. A dolog rosszúl üte ki, de azért el nem veszté Caesár bizodalmát, sőt ez által mint Praetor, (707.) Campániába küldetett, hogy Africába áltszállani vonakodó katonájit szorítsa engedelmességre. Balúl üte ki ez is, s ő a láz sereg haragját csak megszökés által kerülheté ki. Ekkor Cercínába küldetett, elfoglalni az eleséget, melyet az ellenfél e szigetben rakott vala le, s itt teljesíté ami parancsolva volt. Caesár most, győzödelmeskedvén a Júba által segéllt Scípión, Sallustot Proconsulképen küldé Numídiába. A nem gazdag onnan királyi kincsekkel tére vissza. A Numídák zsarlással vádlák, de ő Caesár és a Tanács által tisztának ismértetett.

Caesár elesék gyilkolójinak kezeik alatt (710. mart. 15.), s Sallust másod ízben tére nyugalomba, s most utolszor egyszersmind. Africából hozott kincseit kertje ékesítésére pazarlá, melylyel a Quirinálison, Rómának legemeltesb részében, egy egész

halmot borított vala el, baljára annak, aki Toscánából a Porta del Popolón lép a városba ; és egy másiknak Tíburban, melyet Caesár veszte után pénzen vásárlott. De lelkében a dicsőség szomja bővölködésének közepette sem alvék el, s ekkor dolgozá Jugurtháját, melynek írásához hihetőleg Numídiai Proconsulsága alatt fogott vala. Hogy hitelt érdemeljenek előadásai, felhányatá a Hiempsál évkönyveit, s látni ö stésein, hogy a történet nevezetes helyeit megjárta, legalább megtekinteté.

Honja e nyugalmának köszönhette a Római Históriák öt könyveit is, de melyeket tőlünk hat épen-maradt töredékein és számtalan morzsáin kivül, irígyle az idő. Ezeket Sylla lemondásán kezdette (675.) s addig vitte, míg Pompéjus (688.), segéllve a Maníliusi javaslat és a Ciceró hatalmas pártfogása által, honjának s magának vesztére, oly nagygyá tételek.

Meghala Róm. 718. élete 51. eszt., magzatok nélkül. Özvegye Terentia, előbb Ciceró hitvese, harmadszor Messala Corvínus híres szolnokhoz, negyedszer Víbius Rúfushoz ment, s száz húsz esztendeig élt.

Ily kevés az, és ily bizonytalan amit Sallust felől tudhatunk ; mert a hírek hallgatnak, s egymással ellenkeznek. Irásai, eltelve a bölcseség tanításival, a jó meleg szeretetével, mind annak ami rút, szent gyűlölésével, tiszteletes halandónak hirdetik, s ilyennek leljük életében is. Ahíta hívatalba jutni, új ember volt, nem voltak hatalmas baráti, kik emeljék ; és még sem keveredett Catilína cimborái közzé, kik minden mások felett lelkes, nagyra törekedő, pénztelen ifjak után ólálkodtak ; napjait éjjeleit Lucullusi dőzsölésekben töltheté, minekutána Africából haza jött ; és még is oly munkák dolgozása által látjuk elfoglalva, melyek a Stóa bölcseinek is dicsőségökre válhatának ; kincseit honja szépítésére s a művészség gyarapítására vesztegeté, s az is egyébre mutat mint lelketlenségre.

Azonban el van terjesztve a vélekedés, hogy a rény sanyarú tanítója az vala, kinek magasztalni kelle a jót, hogy élte fertelmit leckézéseivel elfedhesse, s kiadóji könnyebbnek lelék hinni ami hitelt nem érdemel, mint gondosan vizsgálni : gyarlóságunk oly hajlandó valónak venni a hamisat, ha általa elmésségünket ragyogtathatjuk, s inkább tenni fel rútat mint szépet. Könnyed szerelmek üzésével terheltetik, mely nemét a vádnak szebb nem tudni mint emlegetni, s Numídia kirablásával : s oly tanúk után, kik e vádat bitang hírekből kapkodák fel, s a vádlottnál több századdal később éltenek. Mert akik egy időben éltek vele, hallgatnak mind az egyik, mind a másik vád felől.

E gondolatlanságokat többen megcáfolák, s nyomosabban senki nem mint Wieland, a Horátz Satirájinak fordítása mellett (I. 2.), hol az is meg van mutatva, hogy amely Sallustius ott megcsipkedtetett, a mi Sallustiusunk nem lehete, s így ez annak becsületesb, bár makacs ízléséért nem lakolhat. Wieland hosszabbra foná a pert mint hogy azt áltvennünk lehetne, s így legyen elég olvasóinkat oda útasítanunk. De az ott említettekhez két helyet fogunk fel, melyen, amennyire tudnunk lehet, mind azoknak, akik Sallust mellett megküzdöttek, elsíklának szemeik, és amelyekről úgy hiszszük, hogy magából vétetvén a vádlottból, a psychologus előtt többet fognak nyomhatni, mint mind az egyetemben, amiket Sallust ellen tompaság vagy tévedés elhíresztelének, s Sallust mellett elmésség és lélek nemessége a dolog setét homályában mondhattak.

A két hely egyike Catilinánál találtatik a XXIII. fejezetben, a másika Jugurthánál a XCIdikben. Sallust amott egy boldogtalant állít elénkbe, kit a Tanács mocskos élte miatt kebeléből kilökött : itt azt beszélli, hogy Marius felégeté Capsát, serdülleit kardra hányatá, asszonyait eladatá, a pénzt katonáji közt elosztatá. Ezek mellé azt veti, hogy a Marius tette még a hadi törvény keménysége mellett is irtózatos ; de hogy az nem Mariust kiáltja kegyetlen-

nek, hanem oda mutat, hogy a hon idve itt embertelen áldozatot kíván, sőt parancsolt. Sallustnak, midőn tollából e sorai folytanak, nem lehete nem emlékezni az ötet terhelő két vád felől, ha tudnillik a két vád oly közönséges vala mint rágalmazójinak látszik; s midőn Mariust mondja nem zsiványnak Capsában, azt is mondja egyszersmind, hogy az ő sem vala Numídiában, hol neki a zsarlás és sarcolás, igen is hihetőleg, parancsolva volt, nehogy Africa, ha erejében meghagyatik, ismét feltámadhasson, s a háborgó Romának essék. Ezt gyaníttatja velünk a Sallustot felszabadító ítélet is. És midőn Cúrius felől beszélli, s felőle javalva, ami magán is megtörtént, hallgatása által az egész Rómát szólítja bizonyságúl, hogy ami Cúriussal méltán történt, övele nem méltán történt. Kevélyebb vala ő a maga érdemei s tisztasága érzetében, mint hogy a gyáva hírekre felelni akarhatott volna, s eszesebbnek kell gondolni mint aki ne lássa hogy a szó, ha nem ok nélkül vádoltatik, még ingerleni fogja a szidalmazókat, s kimutatja amit fedezni akar. Ezek nékem ugyan oly sullyú okoknak látszanak, hogy el nem tudom hinni, hogy ha kiadóji, s még a legújabbak és legjobbak is, figyelmezének vala erre, tovább is azt beszélljék, amit leginkább Clérícus hoza folyamatba.

Tisztaságát a mondottakon felül az is bizonyíthatná, amiből vádlóji okot meríthetnének terhelésére, hogy Ciceró, ki korának még homályos embereit is festi, Sallust felől sohol nem emlékezik. Mely alkalma nem volt pedig rá, midőn Míló mellett viaskodék, midőn Clódiust emlegeté! De az igen tüzes demokratának az igen tüzes aristokrata barátja nem lehetett; s midőn neki Sallust azt a tréfát játszá, hogy az általa eltolt Terentiát elvette, és ezzel, mint Ciceró, nem éle békétlenül, az ugyan legalkalmasb szer nem vala a két nem barátot baráttá forrasztani. S vegyük hogy Sallust az vala, kinek ötet Gellius hireszteli, s nem annyira hogy Sallustot büntesse, mint hogy olvasóját s magát, eléggé elmétlenül és nemtelenül egy bohó történettel múlassa; vegyük hogy az volt, akinek ötet egy dühös Lenaeus undok bosszúval szidalmazta; s képzeljük, mit nem üzött volna rajta Ciceró, ki az e nemű gyengeségeket annyira szerette vagy megmosolygani, vagy megcsipkedni, s haragosain meg is ostorozni. De Ciceró az helyett elégnek tartá vigyázni, hogy a gyűlölt név tollába soha ne akadjon; ami velünk ismét azt gyaníttatja, hogy Ciceró Sallustot, mint Sallust Cicerót, nem szerette, de becsülte.

---

165. sz. *Sallust és Ciceró.*

Sallust, Ciceró: két fő dísze a Látium nyelvének, Hellásznak két nagy nevendéke, kik annak koronás fijaival bátrak valának megvívni, s szép nyelveket az ő követések s az ötőlök szedett zsákmányások által még szebbé tevék, honjokat halhatatlan dolgozásaik által megdicsőítették; méltók, kiknek képeik egymás mellett álljanak. De túl azon, hogy mind kettejét egy népnek halljuk szóllani szavaival, egymáshoz kevéssé hasonlítók, s ez amannak, amaz ennek épen ellenkezője.

Ciceró úgy szóll mint Romának minden más fia, de lelkesebben, de több tudománynyal, több gonddal: Sallust ahogyan senki nem más, de meghaladva minden mást. Ciceró szabadon ömlöng: Sallustnak nyelve verdesett; nem őt viszi a beszéd, hanem ő a beszédet. Ciceró bőven szeret áradozni; neki a sima kedves, a kigyalúlt; mesterségét, gondjait, még ahol fél napokat pazarla is két-három sora kisikárlására, szerényen rejti el: Sallust darabos, de az ő darabossága becsesebb és kedvesebb a mások simaságánál; ő nem rejti el gondjait, sőt azon van, hogy olvasója magát minden szava, minden fordulása által váratlanúl érezze meglepetni. Amaz megeléglé a szokottat, amit minden érthete és egyszerre érthete, s az ilyet csak nemesítgeti: Sallust kevély értetni mindentől; végig röpkedi az egész

kört, egyesíti a mait, a már avúlót, az újat, mihelyt az ilyen magát szépség, hathatósság, olykor csak szokatlan arc által is ajánlja; makacs ízléssel válogatott szavait makacs ízléssel fűzi össze, s természeti kecseit kacér fortélyok által nevelgeti. Benne együtt a cátói rusticitás és a Gabiniuszok asszonyos cifrája; a férfias és a puhúlt, a honi és az idegen, a későbbi kor vídám színe és a hajdani sanyar, a nemes és a nemtelen, a törvényszeres és a vétek, s egyike nem ritkán a másika mellett, de mindég bájban, de mindég kellemben gazdag méltósággal. Ciceró változtatja színeit: Sallust a maga komolyságából soha ki nem lép, de az ő komolysága mosolygó. És néki épen ez a komoly arc, ellenkező egyezésben a Sybarita piperével, adja azon méltóságot, melyet a szintén úgy tömött, de nem vidámon sötét, hanem bús és fekete Tacitus is csak úgy tuda meghaladni, hogy utól-érni ugyan távolról sem tudá*). Cicerónak arcában szépség van és erő, az és ez egy mértékben, nyugalomban: a Sallustéban csak szépség, de erő által; a ravasz a szépséget alá veté az erőnek, de csak hogy majd egész hatással törjön elő, s az erőt feledtesse, melynek, amint látszhatnék, egyedül keresé ragyogását. A Ciceró Músája halad tárgya felé, mint akinek dolga van s nem is óhajt tetszeni: a Sallusté úgy tesz, mintha nem volna dolga, s csak láttatni akarná magát. Lépdel, nem siet — et vera incessu patuit dea[1]).

166. sz. *Zrínyi Miklós Sziget-váratt.*

A bevezetés.

Akinek lelkét eltöltötte a kötelesség szava, vagy valamely szent érzés, valamely nagy gondolat, az ebben él egyedül, annak áldozza erejét, nyugalmát, örömeit, s kész veszni érette, ha kell. Így pecsétlék meg hiteket vérekkel a szentek, így hala meg Athénben egy jó király; így ivék mérget Themistokles, hogy hazájának, az őt üldözőnek, kénytelen ne légyen ártani; így veté jobbját, mivel az döfését elhibázá, hideg nyugalomban tűzre Múcius; így vesze az asszonyi rény örök dísze Lucrétia, így a férfiúi rény örök kevélysége Cátó, lelkét az iszonyú halálra Plátónak irásai által gyúlasztván; így lépe nagyúl a hóhérpadra Angliának tiszteletes cancellariusa Mórus Tamás, készebb veszni mint tenni amit nem szabad; így temetteté magát a jég alá Leopold Braunschweigi herceg, mely alól másokat akara kiszabadítani; így kapá ki egy francia püspök lángba borúlt és már szakadozó gerendák alól a szüléji által is csak siratott kisdedet: két szeretetre méltó hőse, amaz martírja is, a szelídebb emberiségnek!

A hideg sophista, melyet Észnek szeretne neveztetni, és Okosságnak, a galádság, hijába igyekszik elhitetni magát és másokat, hogy árvíz ellen úszni nem nagylelkűség, hanem kábaság és elmétlen gőg; hogy első tisztünk magunk eránt van, nem mások eránt; hogy a honszeretet, hogy az a haza, csak cifra szó és üres hang; hogy az ember világ polgára, nem ez vagy amaz földé; hogy boldoglétét tömött erszény és csillogás ad, nem ez vagy amaz érzés és képzelet; hogy akik éltekkel keveset gondolnak, nem ismerik a dolgok becsét s csak lármás halált keresnek. A természet a gyalázatos sophista csevegései ellen egy sugallót ada keblünkbe, mely többet ér mint a csélcsap, minden fényvesztésivel. Ám nézzük: ki nemesebb, Décius-e, ki magát áldozatúl nyújtja a földalattiaknak, csak hogy a hon és az azt védő sereg séretlenűl maradjon; vagy az a Turpílius, ki nem pirúla életben maradni, míg a hitetlenség minden társait leszabdalá? az-e, aki készebb mindent tűrni, mint eltántorodni tisz-

*) Tacitusban inkább érezteti magát az erő: a szépség Sallustban. Tacitus fekete, komor, bús: Sallust sötét, de vidám. Tacitus vasból van pőrölyözve, erős, nehéz kézzel, de gondossal: Sallustot erős, de könnyű kéz a legfejérb márványból hozta ki; amaz egy Hercules: ez egy Apoll. Kazinczy Ferenc.

[1]) Járdalása mutatá a valódi istennőt,

tétől; vagy aki nem gondol istenével, hitével, fejedelmével, polgártársaival, s egyikét és másikát feláldozza, mihelyt érte ailnak valamit? s érzeni fogjuk, hogy az a galád ész nem ész, de a kötelesség kötelesség.

Rény és vétek arányban állanak, és ha amott nagy vala, világos vala, mind az mind ez: itt egyike és másika kicsiny és fényetlen; ha ott a dicső tettek s az erőszakok történtek sűrűn: itt az apró szép tettek, az apró titkos gonoszságok azok. Mi nem ölünk, mi nem rablunk nyilván, mint a Homér istenei s istenforma emberei: mi a helyett csalunk, lopunk; eláruljuk a barátságot, a vért, és mind azt ami szent, de titokban, vagy azt kívánván, hogy aki látja s az alacsony tettet, tégyen úgy mintha nem látná; mert mielőttünk semmi sincs vadabb, mint kimutatni hogy a rosszakat gyűlöljük. De hatott légyen ránk a pulya tor minden fonákságaival, s merültünk legyen el bármi mélyen, az ember mindég az ami volt, s az marad mindég és mindenhol, mint a hamvai alatt lappangó tűz vet lángot, legalább fényes szikrát, mihelyt az ég eble hozzá fér: úgy szül az elfajúlt kor etteket, melyek a Phócionok és Scipiók hajókban is ragyogtak volna; s ilyen az melyet itt beszélleni fogunk.

---

67. sz. *Az „Erdélyi Levelek" közöl.*

IX. Levél.

(Szászföld. Segesvár. — Erzsébetvár, s az örmények betelepedése. — Megyes. — A szász faluk, s a szász nép viszonyai. — *Hasonlító pillantás a magyar és szász népre.* — Itt az utóbbi cikkely követ ezik).

Mi szép volna ily kőházakat láthatni mindenfelé a magyarföldön! Mert, dicséret s dicsőség az igazságnak, ezek még is csak zebbek mint a bogárteknőű viskók Árokszállás körűl. De ha ohajtanám-e mindenol ilyennek látni Erdélyt, hogy mindenhol y házakat láthassak? azt a tisztes falusi szászok kívánni tőlem talán nem fogják, ha fajokat úgy szeretnék is, mint én a magamét Nem rosszúl tette természet és történet, hogy különbözünk, és az az úgynevezett philosophus, ki mindent egyformává szeretne tenni, úgy nem tudja amit tudnia kellene, ahogy erejével nem vete jól számot. Mindenkor elég, ha ott hasonlítunk, ahol az szükséges, és ha egyikünk a másika kára nélkül áll. Debrecen táján, a zsíros szájú magyaroknál, sok csínos, földből vert vagy vályogból rakott, náddal fedett házat látunk a vígan felszökellett ákác vagy boglyas eper árnyékában, s felelek érte, ebben több csínosságot találunk, mint a kőfalú s cserép-vagy zsindelyfedelű gazdasszonyoknál, itt vagy a külföldön; sorsot sorshoz hasonlítva. S az el nem foglalt útazó amazokban lelket lát: azt itt látni, nekem legalább, szerencse nem adatott. Ott egy magával nem gondoló, büszke, szabad, szilaj nép lakik, s egy jó szívű, nyájas, beszédes, felmelegűlhető: itt egy magába zsugorodott, könnyen élést és jó élést szerető, s csak azt óhajtó. Mi volna a mi népünk, ha a régi idők neki a kiművelődésre nyugalmat, az újabbak ahhoz erőt adának vala! Ez a könnyen élő nép a ponthoz közelebb állhat, s mind az, amit nekik irígyleni tudok, a kőház és cserépfedél!

Bokros paripán ülni, mely mindenre meghortyan amit eddig nem látott, feletta alkalmatlan portéka, azt mondja Yorick[2]), s idvezségesb intést idegen földre menőnek adni nem igen lehet, mint amit a francia öreg tiszt ada neki a maga pro- és contrájával. Annyi mindazáltal való marad örökkön és örökké, hogy tulajdon arca úgy van minden népnek, bár elmés és tompa, s jó és rossz, nyájas és durva a magyar nép között is van, mint minden személynek. — Belgrád körűl II. József egy kisebb, de tüzes verekedés után lóra ült, s bejárá a küzdés helyét. Bizonyos távolra egy cso-

[2]) Sterne, híres angol nedélyes író a „Yorick Érzékeny Utazásá"ban, melyet szinte Kazinczy fordított.

port gyalogot láta meg tüzök mellett, összeverve bokáikat. Hozzájok nyargala. Mit csináltok, legények? kérdé, látván, hogy szalonájokat sütik, s vígan vannak. Eszünk, iszunk, jó kedvünk van; felele egyik, s nyújtá báldog kulacsát a bort nem ivó császárnak, e szókkal: „Tessék, József uram!“ — De hát szátokat mi lelé? hiszen feketék vagytok, mint az ördögök. — Nem vala sójok, s puskaporral hinték be szalonájokat s kenyereket. — Vegyük a legényt, ki csikorgó télben maga elébe fordítja fürtös gubáját, s egy ingben gatyában hajtja lovait, s mikor a jószívü útas résztvéve kérdi tőle, ha hideg van-e? Hideg biz', uram odaki! úgymond; mintha ő oda benn volna a guba alatt; s egyet fohászkodva, vagy víg kedvvel egyet mordúlva — neki az is fohászkodás — tovább hajt. Az ily nép csak még is más mint amely minden baja mellett óbégat. — És oztán az a szíves beszédesség, az a meleg ömledezés, az a jámbor pajzánság, az a szeretetre méltó vadság legényeinknél, mint öregeinknek tiszteletes komolysága! S hol az a tiszteletes magistrátus, mely örömmel ne tekintse társának némely Bihar vármegyei magyar helység bíráját? — Nem, ez nem vak önszeretet. Nem ott állunk ahol lehetne és kellene, de teremtőnk ellen ugyan zúgolódni nincs okunk; s ámbár uralkodók dolgaihoz nem értek, úgy képzelem, nekik nem sok okaik vagynak azoknak örvendeni, akik nemzetök felől hidegen és alantan gondolkoznak, akik egyébbé vágynak válni, mint amivé őket a születés tette.

S ezen érzéseim mellett mit mondhatok a falusi szász felöl? mert a városi felöl itt nincsen szó. Azt, hogy valamint fajom felé vonzódom, viskóikhoz közelitvén, úgy érzem magamat visszatolva a falusi szászoktól, midőn emlékezem, milyeneknek tapasztalám őket a cserépfedelü kőházakban. Szelindeken[3]) a nápész fogadós, a maga Hans-Michel képével, könnyedkén bánék velünk; kimondá hogy semmije nincs, s ment. Szekereink táskái nem voltanak üresen, s az ő ebédje nélkül elleheténk; de a nap olvasztó hevében epedénk a tejért. Kiküldénk tehát cselédeinket, s minthogy az elég ürügy vala beszédbe eredni a kőház lakóival, s meglátni architektúrájokat, bútorjaikat, telkeik felosztását, s velek összeismerkedni, magam is elindulék a questára. Ahhoz egy tehetős gazdánál fogtam; legalább a cifra ablakrostély olyannak gyaníttatá. A jászberényi, a böszörményi lakos, maga kék puszlijában, kék nadrágában, bárányből süvegével, örült volna hogy idegen embert lát, és, ha talán kérésemet nem teljesíthette volna is, bizonyosan megtevé vala e kérdést: Hol lakása nagy-jó uramnak? Mi jóban fárad e földön? Nincs-e otthon dolga, hogy ennyi földre csak azért jő, hogy lássa, mi itt mint vagyunk? S egyik kérdés, egyik felelet biztos beszédet szöve vala köztem és őközötte. A durcás szász, lakonikus feleletére méltóztatott; s ámbár szólásom, öltözetem, beretvált ajakom[4]) nem gyaníttaták vele hogy egy vérből nem származánk, elfordítá tőlem képét. Úgy hiszem, összekocódott kedves oldalbordájával, ki tőle távolka üle, s tovább menék. Épen így bánt velem a második, harmadik, negyedik. Egy más helyt megállíték egy szászt a mezőn, s tudni akarám, mint hívják a falut, melyre mutattam. Nem felelt. Ismét megszólítottam egyet. Nem felelt. Szekereink a predikátor háza mellett menének el. Félre voná magát, mihelyt megpillanta. — Akiknek ezeket beszéllém, Erdélyben és itthon, épen nem álmélkodának; úgy járának ők is. — Olvasóm, ha oda jut, emlékezzék állításomra, s szólaltassa meg őket, ha tudja.

Az angol Townson Debrecenre, a francia fordítás szerint, *lugubris* epithétet ragasztott, s nem ok nélkül; nem szeretnek

[3]) Stolzenberg, Szeben székben.

[4]) Kazinczy soha sem viselt bajuszt.

nevetni; még bennek az orientális kedvetlenség és komolyság. De nagyon hihető, Townson őket akkor látá, midőn templomból omlának ki. Vígatlanabb teremtést, mint ők ilyenkor, nem könnyen képzelek. Fellegességek azonban csak addig tart, míg a férfiak a keskeny gallérú kék köpönyeget vagy fürtös fekete gubát, az asszonyok a rókaprémes mentét, a lányok zsoltárjokat s bokrétájokat leteszik. Átesvén a nagy dolgon, ifja örege kész múlatni az idegent, s megkínálja azzal amie van. És ha a német akként kezdi velek a szóllást, mint én a szelindeki szászokkal, az a komor ember, s az a bársonyfőkötős asszonyka, s az a piros pozsgás pártás és pántlikás leány még meg is édes-német-uram ozzák azon felül.

A 82. §-hoz.

KAZINCZY FERENC.

168. sz. *A hit szava.*

Az oktalan bölcs títeket, istenek!
Tagadni akarna. De ti felette meg-
Dördítitek bosszús ütéssel
A ropogó tüzeket, hogy Újhely

És a Hegyalják tornyai rengenek,
S fortyanva csap ki partjain a Tisza;
S ő sápadozva rogygyan össze:
Érzi hatalmatokat, s tagadja.

Ekként dühűltek egykor az elfajúlt
Tellus szülöttjei ellenetek, de Zeüs
Felkölt: futának ők, s az ádáz
Enceladust leteríté az Aetna.

Engem szerény szív vonz tifelétek, és
Nem ingható hit, s magzati félelem.
Áld szenvedésim közt nyögésem;
Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj sötétét tiszta nap, a fagyos
Telet tavasz s nyár váltja fel, és az ősz
Gerézddel ékesítve fürtjeit;
S újra sötét jön elő, fagy újra:

Hadd jőjenek! tí gondotok az. Nekem
Örvendeni illik, tűrni reményleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a Phlegethon: ti védtek. [1])

---

169. sz. *A tisztulás innepe.*

Az Ungnál. 886. ezél.

A Nép.

Érettünk küzd, értünk csatáz
A harc nagy istene;
Segélli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

---

[1]) Gyönyörű kifejezése a költő istenbe vetett bizodalmának. De ma már különösen érint a tisztán keresztyén buzdulat s az antik kifejezésnek e naív egyesítése: mely pedig, valamint költészetünkben a classica iskolára, úgy annak fejére nézve teljesen jellemző. Nem csak az istenek, kik a Hegyalja vidékén (hova a görög istenek hatósága alig terjedt ki) támasztanak iszonyú fergeteget; nem csak a gígászok mondájára vonatkozás, kik, „a Föld fiai", az Olympust ostromolván, az istenek által megsemmisíttettek, név szerint Enceladus, kit (Virgil szerint) Zeüs temetett az Aetna alá; nem csak az alvilági lángfolyam, a Phlegethon, vannak a görög hitregéből véve: a virágövezte pohár is a classicai népek erkölcsei, — a gerezddel ékes fejű Ősz is ugyanazok képzésmódja szerint van gondolva.

A Jósok.

Bízzál te benne, hű sereg,
Rád néki gondja van :
Segélli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

Együtt.

Segélli az elnyomottakat
A harc nagy istene.
Ránk gondja volt, ránk gondja lesz,
S elnyomja az elnyomót.

Az Oltár szüzei.

Az agg erdőben aludtam el
Egy lombos tölgynek alatta.
Zaj támada az agg tölgy lombjai közt,
S elverte szememről álmomat.

Idegen raj űlte meg a magas
Tölgy gallyait, egy tömött gerezd.
S a régi lakók kirohantak
Elűzni szelíd vendégeiket.

Dühösen tolyt a küzdők között
A vércsata, hulltak sergeik.
De most szeretetté vála tusájok,
S a két raj egy rajjá leve.

A Főpap.

Tisztúljatok meg ! vár az Ung,
Újabb hazátok szép folyamja.
Nem nyér segélyt a szennyezett ;
Nem aki más tulajdonát,
Hölgyét, cselédit, barmait,
Orúl vagy nyílt arccal rabolja.
Nem aki csal ; nem aki jobbját
Felének avvagy ellenének
Mosolygva nyújtja, s másfelől
Mérges nyilat fúr oldalába.
Nem aki jámbor szenvedőnek
Enyhítni rest gyötrelmeit.
A szenvedő isten sajátja,
S az érte mindég bosszút áll,
Bosszút a bántón. Tisztúljatok !

A Fegyvernök.

Ártatlan' vére Balambert,
S a nagy erejű Csaratont, Ödönt,
És téged, dicső Etelyénk, soha nem fertőze meg.
A hős nem fenevad ; védi szabadjait,
S másnak szabadját tiszteli.

Ötöly így fut, elhagyott hazánk
Bérceinek kevély nagy fia,
Szelíden s áldást hozva medreiben.
De ha szirtek gátlják a szabad menését,
Kicsap a mederből, s ront pusztít haragja.

Árpád, a pálca tiéd, tied a kard, és az érc paizs.
Szabad nép adta, s önkényt, azt kezedbe,
Magáért és nem magadért.
Viseld, fia s atyja néki, és a szép örökbe,
Etelyénk hagyá azt reánk, te légy vezérünk.

Mind. Érettünk küzd, értünk csatáz
A harc nagy istene ;
Segélli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.[2])

---

170. sz. *A szabad Erdély.*

A Török elűzetése után.

Szabadon lihegsz, szeretett haza,
Szabadon lihegsz megint! karunk
Béklyóidat összetöré !
Itt vesztenek ők, itt hulltanak el ;
Lobogó tüzeit seregökre
Az isteni bosszu lövellé.

---

[2]) Költészetünk e legszebb cantátája az Anonymus XIII. fejezetében elbeszélt dolgokat adja elő dráma-lyrai alakításban. A nép áldozik, és Árpádra ruházza a fejedelemséget. Amit tudunk őseink vallásos felfogásairól, erkölcseik és politikájokról, e költemény szűk terén kifejezést nyer. Az antithesisek, ismétlések, a gondolatok elhelyezésében nyilatkozó parallelismus élénkséget kölcsönöz legott kezdetben a karoknak, de mely a szabályos menők (jamb.) által mérsékeltetik. A jós szűzek recitatívója, az elmondott látvány mozgalmasságához képest már lebegőket (anapaest) veszen

Nem ejte le minket erő :
Bízakodás teve rabjaivá
Minket a pogánynak.
Eskütt, s mi jók hivénk szavát ;
S ő a hivőket, bízakodókat,
Cselébe voná, megbuktatá.

Hegyeink aranyát, ugarinknak
Gazdag termésit irígylé,
És amit táplál a mező.
Paripáink néki nyihogtak,
Gyapját neki nyírta meg a nyáj,
S amit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a magyart,
S vicsorga dühében, hogy a két
Testvérhad érte egymást ölé.
Éh gyermekeinket maszlagon
Hizlalta pribékjeivé, hogy ők
Verdessék, ami még nem ing.

S mi nyögénk a vad dölyf kéjeit,
S viselénk, de mérges fájdalomban,
Az alázó súlyos igát.
Hunyadink nagy lelke nem hagyott el,
Hunyadink nagy lelkét nem hagyánk el,
S lepattogának láncaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el,
Lobogó tüzeit seregökre
Az isteni bosszu lövellé !
Szabadon lihegsz, szeretett hazánk !
Szeretett hazánk ! szabadon lihegsz,
Hunyadink nagy lelke van veled.[3])

171. sz. *Vajda-Hunyad.*

Szirt ! rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
Nagy mint ő, nagy mint társai, mint maga nagy !
Hol van urad ? hol van Mátyása ? hová leve László ?
Hol van az egykori fény ? hol van az egykori zaj ? —
„Nincsenek !“ így dörmög falaidnak kriptai csende.
Nincsenek ? ah . . . De mi ez ? látom-e nyílni kapud ?
Látom : zászlóját már szélnek ereszti Capistrán ;
Íme indúl s vezeti győzedelemre hadát.
Szól a tárogató, s a síp, a trombita, s a hős
Néma haragjában most maga léptet elő.
Jobbja és balja felől László szökdelteti ménét,
S atyjának vészi és osztja parancsolatit . . .
Szirt, mi vagy, és mi valál egykor ! Megborzadok. A hű
Érti a szent jelenést, s felriad álmaiból.[4])

---

el ; míg a második recitatívó, a főpapé, anszerű tartalmánál fogva nyúgodt, szabályos menökben halad ; mire a nép végzését kimondó fegyvernök ariósója már endetlen rhythmusú és hosszaságú sorokban s erős vonású képekben szól, mialatt Árádnak a vezéri pálcát átnyújtja. — *Ötöly* latt az Etel vize (itt a Dón) értetik.

[3]) Ezen óda a Kenyérmezőn támadt a öltő lelkében ; de annak nem Bátori és Kizsi diadalmok a motívuma,sem valami más gyes szerencsés esemény : ő a honnak török a alóli, több visszaesések közt lassú és szletes, felszabadúlását egy momentumba iglalva veszi kiinduljásúl. Visszapillantván a tűrt szenvedésekre, ezek ellenében a vég felszabadúlás feletti örömnek ad kifejezést, mely dithyrambi szökelléseivel elragad. Az első versszakban a költő a diadalból merített lelkesedést szólaltatja meg ; következik a visszapillantás, az emelkedett hangulathoz képest erős vonásokban s a bánatos harag hathatósságával, míg folyvást fokozódó lelkesedéssel visszatér ismét a jobb, a már szabad jelenhez, s repeső anapaestusokban ujjongva veti a jövőbe bizodalma horgonyát. Az előbbi (169.) számmal hasonlítva, mely a drámai mozgalommal s a tanszerűvel vegyülvén , tiszta stróphákba nem jegecesülhetett, itt már szabályos stróphaalkotást találunk, de rímek nélkül itt is : annyi benne a zene, hogy a rím azt túlterhelte volna. (Amit a költő, a szabadtalanság napjaiban ez ódával célba vett : a szabadság és önállóság utáni törekvés felköltése, annyira el van rejtve, hogy az csak a hatásban, nem a szavakban nyilatkozik).

[4]) Elegia volna, ha a visszaemlékezés által feltüntetett jelenetek nem ily fokozatos ódai tűzzel volnának előadva ; s a ki-

172. sz. *A Sajka.*

Sonett.

Csalárd örvények, vad sziklák között
Sajkám lebegve futja víg futását,
S kacagja a bosszús szél, hab duzzanását,
S szirtjeit, melyekbe oly sokszor ütközött.

Nőm, s e kisded csoport, az Üldözött
Arcáról csókkal törlik izzadását;
S lantom, szelíden zengve a szív habzását,
Az árbocon függ, myrtusai között.

Köd, éj borítják útamat megint;
De rám amott egy szép csillag tekint,
S szent hittel tölti bé a csüggedt szívet.

Elő, elő! bár mik rettentsenek;
Bajában nem hagyják az istenek
A szeretőt, a lantost, és az hívet. [5])

Epigrammák.

173. sz. Az özvegy.

Elmaradás, te vagy a keserű; ah, együtt halni
S a szeretett társsal szállani sírba nem az!
Ezt kértem, s nem adák meg az istenek. Így lön ezentúl
Nékem az élet halál, bánat az édes öröm.

174. sz. Szem és szív.

A szem látni tanult, a szív csak hinni. Nemesb az,
S emberhez méltóbb, s ah, vakon ülni nehéz.
Úgy de magam vagyok itt: ott éltemet istenek őrzik,
S a baj hozzájok még közelebbre csatol.

Láss bízvást, sőt nézz, szemed erre van adva; de higyj is,
S int szívednek szent religiója, hevülj. [6])

175. sz. Kant és Homér.

Kell! mond Kant hidegen, s tedd, mert kell! A Meoníde:
Tedd mert szép, mert jó, mert igaz! erre tanít.
Angyalokat gyúr majd sárból a celta Prometheüs:
Adni nemesb embert a nagy öregnek elég. [7])

176. sz. Könyörgés.

Adj örömet s adj bajt mellé, nagy Jupiter! Egyet
A kettő közzül bírni csak isteneké.
Ez nyújtson főbb ízt gyakor ingerlésivel annak,
És mikor ez verdes, az szelidítse dühét.
Ah boldogtalan akit az egyike véve sajátúl:
Az boldog kit mind ketteje védve szeret! [8])

A Tövisek és Virágok közől. [9])

177. sz. A nagy titok.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

---

fejlés is, bár rejtett intéseivel, az egészet nem inkább eszméltető és buzdító ódává bélyegezné. — [5]) Figyelmünket itt is, mint költőnknél mindenütt, a gondolatok és érzések eleven érzéki előadásán kivül, a lyrai conceptió szép megalakítása köti le.

[6]) Tudás és hit egymás ellenében; s tudomány és vallás egyesűlve. — [7]) Bölcsészet és költészet, eszmény s a szép reál egymás ellenében, csak a költészetben kiengesztelve. — „Celta Prometheus“: Kant. — Meoníde = Maeonfi, t. i. Homér (a monda szerint Maeon fia). Kazinczy ott synisesissel él, melyet alább a 179. számban igazol, midőn a diphthongot (ae) rövid hangzónak veszi, mai kiejtésünk szerint. — [8]) Itt is a szélsőségek kiegyenlítését találjuk kifejezve, mely az erkölcsi világban úgy, mint a művészetben, Kazinczy fő elvét alkotta. — [9]) Az Irodalomtörténet 77. §-a érinti e könyv irodalmi irányát és históriai jelentőségét. Epigrammákból, Tövi-

178. sz. Soloecismus.

Hogy soloecissálok, nevet Ordosi. Kába, nevess bár!
Nem botol aki helyén tudva s akarva botol.

179. sz. Synisesis.

Diphthongot röviden hangzatni tilalmas Opornak.
Hall, de szemével, Opor: lát, de fülével, Opor.

180. sz. A nehézkedvelő.

Chárischt mond s Pszikhét, ha Pszüchét kell mondani s Chárisztot,
És Témisz-tók-leschi Győri The-mi-sztokleszért,
Kiósch- s Lezbóschnak, Kémiának s Mekhanikának,
Ami Chiósz, Lezbósz, Chemia, Mechanika.
Szent Adrastea, mérj bosszút ez otromba beszédért!
„Megvan az; a svábnál Győri Giehri leve.“

181. sz. Correctio.

Boltatlanság fő érdemed és legutolsó;
Mert csak aléltságod kútfeje, vagy nagy erőd.

182. sz. Iróri érdem.

Szólj! s ki vagy, elmondom. — Ne tovább! ismerlek egészen.
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

---

ikből, s irodalmi arcképekből, Virágokból, l, amazok élesek, csípősek, ezek dicsőík. Amazokban vagy elvek mondatnak ki, int itt a 177. 181. 186. számokban; — gy az orthológok közt divatos hiányot s hibákat ró meg, mint a 180. számban görög nevek és szók zsíros szájú kiejtését, 182. számban az üresség et; vagy a 178. n soloecismusait, a 179-ben syniziseit védi, g másutt, itt a 184-ben, az értetlen sokag ítéletét megvetve, Arbuscula képében műértőkre hivatkozik. — A 187. számn a classica iskola hőseit dicsőíti.

Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés:
Íz, csín, tűz vagyon a versbe', ha mesteri mív.

183. sz. Szokott és szokatlan.

Berki szokottat imád. Nekem az kecses a mi szokatlan;
S kényesb vagy makacsúlt ízletem újnak örűl!
Amit Berki szeret, megavúlttá válhat: az újért
Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

184. sz. Arbuskula [10]).

Látta hogy a vad nép, mely őtet pisszegi, tapsol
A rossz játszóknak, Roscia, s tűznek hevűlt:
A te javallásod, pórrend, úgy monda, gyalázat:
Mesteri játszásom csak lovagénak örűl.

185. sz Prózai és poetai szólás.

Természet, te vagy a törvény s a mester. Igazgasd
Verseimet, s hagyjad folyni szabásod után!
Így Tusaki. És mivel az prózáját szórja, különbség
Nincsen verse között s prozai míve között. —

186. sz. A két természet.

A poesis kikap a népből s a durva valóból,
És kiesebb tájra s lelki valóba vezérl.
És te kevélykedel-e, hogy az eltévedtet az egy és
Szent természethez, Nyáradi, visszavonod?

---

[10]) Arbuscula, híres római míma volt, kiről Ciceró is dicsérettel emlékezik. Kazinczy Rosciának nevezi, Rosciust vevén a színészet képviselőjének. A motívumot költőnk Horáctól vette, ki X. satirájában mondja: Satis est equidem mihi plaudere, ut audax, contemtis aliis, explosa Arbuscula dixit.

Amit lát, maga, Nyáradinak, természet. Ez egy az:
A mesterség természete néki nem az! [11])

---

187. sz. *Sylvester.*

„Egy nap nem épült Róma, s századoknak
Kellett lefolyni, míg a Tiberis
A vályogváros alkotmányai közt
Merész szökéssel látta a Pantheon
Márványait égre kelni partjain,
Méltó lakát a Minden-isteneknek.
De a márványváros tudta mit köszönhet
Ökrésztanyáidnak, nagy Alkotó,
S tisztelte viskód döledékeit;
És míg nálánál szebbet, fényesebbet,
S nagyobbat a nap nem lát szent egéről,
Tisztelni fogja minden változásban.

Quirínus én nem voltam, s isteneink
Nekem nem adtak oly szép birtokot.
De bár kicsiny s -zük, Az, ki a napot
Felhozza s újra elrejti, s más s azon-egy
Kerül elő; nem lát most ékesebbet;
S ezt mondják isteneim: nem fog soha.
De parlagon áll a szép foglalás.
Rajta átok fekszik; told el, s lásd, mi lesz.

Első valék én, aki, mint miveld
A parlagot, törvényt s példát adék.
Nyomom követte Rádaym, Szilágyi,
Kalmár és Birsi, s Molnár, s egy időben
Rájnis s Baróti, két nagy bajnokok.
És, akit Ganyméd helyébe Zeüs
Olympusába vitt, Daykám; s Virág
És Berzsenyim, Miklának éneklője.
Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak
Nagyom tanítá zengzetem csudálni,
Erdélyt Arankám, Zsomborim s Buczym;
S érdemlett párta zöldell fürtjeiken,
S nem lész idő, mely azt hervadni hagyja.

Híveim sorában nem volt még nagyobb,
És oh mikor lesz annyi mint te voltál,
Pankratiasta [12]) férfi, Révaim!
Akár a Téjósz [13]) és az Umbria [14])
Költőjivel mertél versent szaladni;
Akár a nyelv törvényeit szabád meg;
Akár az álom bódúlt kórjait,
Egy új Prométheüs, látni kényszerítéd.
De a Párca sírbe vitt már téged is.
Ki lép ürült nyomodba! Nedves arccal
Egy délceg ifjú hágdos sírkövedre
Feltenni koszorúját. Láng lebeg [15])
Szép üstökén, s csókdossa homlokát.
Horvát, te vagy [16])? Oszolnak gondjaim.
Menj, fusd a pályát! Révaink benned él.

---

[11]) A classicai müvészet fő elvét: *az eszményítést*, érinti itt Kazinczy, s ezt az e darab mellé vetett következő jegyzésében vitatja: „Az aesthetika profánusainak csak az *Természet*, amit testi szemekkel látnak. Ők azt a festőt dicsérik, aki úgy festi a képet, ahogy azt a tükör adja vissza. Füger és Grassy, Lampi és Kreutzinger nekik kevesbbé *talál*, mint sok vászonmázoló. *Eisto kresson*! (in pulchrius!) ezt kiáltozta a görög müvész a tanítványnak, s így leve, s csak így leve a vaticánói Apoll, az Antinous, a Medicisek Vénusa; így, és csak így leve s lehete, hogy a Gorgoń feje is isteni kecscsel mosolyg, és hogy Silént és a Faunok státuáit gyönyörködve láthatod. „Valóban a kép nincs is inkább szépítve, mint ahogyan a mesterségnek szépíteni *kell!*“ mond Conti, Emilia Galottiban. A mesterségnek a szerint kell festeni, ahogy a *plasmai természet*, ha van! *gondolá*; *azon hanyatlék nélkül*, melyet az ellenkező agyag elmellőzhetetlenné teszen, *azon roncsolat nélkül*, melylyel ellene az idő kikél.“ — Ez elvet vallották a németeknél Winckelmann, Lessing (mikép azt „Galotti Emília“ című, Kazinczy által is fordított, szomorújátékában Conti képiróval kimondatja), Goethe, Schiller stb; nálunk a Kazinczy iskolájából főleg Kölcsey, Bajza, s philosophusaink közöl Szontagh.

[12]) Pankratiastáknak azok neveztettek a görög athletáknál, akik mind az öt játékot játszották: az öklözést, futást, ugrást, tányérhajtást és birkozást; vagy akik mindnek erejökkel játszottak. *Kazinczy F.*— [13]) Révai a téjószi Anakreonból dolgozott némely dalokat, melyekben „végetetlen csín és édesség vagyon“ *(Kaz.)*. — [14]) Properczből is, ki umbriai születés volt. — [15]) Ez a láng a genie képe a poetánál s festőnél. — [16]) Horvát István, a híres történetvizsgáló, ki e korban a nyelvészetet, Révai nyomán, lelkesen űzte.

Az új Tövisek és Virágok közől.[17])

188. sz. A nyelvrontók.

Rontott mert építeni akart, Palládio ; benne
Csak rontót látál, vad kora ! jó ideig.
A művész érzette magát, s neked én fogok, úgy mond,
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S íme áll a roppant csarnok, s bizonyítja, ki több itt:
A művész-e, vagy a szolgai tompa szokás.

189. sz. Pór gög.

A geniális nép ! hamuban lakik, izzad az ülőn,
Nyúz, csal, lop, koldúl; adja, cseréli lovát.
Egy gyengéje vagyon : szeret úrnak látszani. Boldog,
Hogyha nyakán elavúlt cifra ruhácska fityeg.
Könnyedkén tűröm ha nagy érzeti vélem hogy ő nagy :
Nem tudtam soha még tűrni, ha törpe mered.

190. sz. Nehéz és könnyü.

Nem szeretek nehezet, ha nehéz, könnyűt nem, ha könnyű ;
Ez s amaz együtt dísz, mint külön-állva hijány.
Úgy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem hogy az volt,
S a könnyű, ha simúlt sok faragásra leve.

191. sz. Neo és Orthologia.

Ah, mi elég ? mi sok ? és mi kevés ? Mértéket ezekhez
Adni ki fog ? Neked én, Bardacsi, vagy te nekem ?

192. sz. A Borz és az Evet.

A tunya borz szennyes gödrében nézte szőkéseit
Egy ágról más ágra az evetnek ; gödre felett az
A Pánnak-szentelt agg tölgyben vette lakását.
Hé rokon, úgy mond a tunya borz, te felejted-e, hogy négy-
Lábúvá teve téged is a természet ? idétlen
Gög az, hogy te lakást a földön lelni pirúlgatsz,
S a tollas nép közt lakozol. Társ, szállj le miközzénk,
Légy amik mi vagyunk, s hagyjd ugrálásidat. Ugrik
Medve komám, ugrom magam is, de mi tisztesen ugrunk.
Hallotta a leckét az evet, s a tisztes borznak
Eztfelelé: Társak volnánk, de te borz vagy, egyéb én.

---

193. sz. *Az Epistolák közől.*

Buczy Emilhez[18]).

Kedvelt híve, Buczym, Veselényinek, a te, barátod,
Hogy te magad hallgatsz, hogy hallgat Kornisod, érzi.
Szólj, mint vagy te ? miként vagyon ő? szólj, mint vagyon anyja,

---

[17]) E cím alatt képezik, „Kazinczy Poesai Munkái“ ötödik könyvét azon epigrammái, gnómái és arcképei, melyek az első orozat kijötte után készültek időnként, s olyóiratokban jelentek meg. — Egy részök anszerű ezeknek is (péld. itt a 190.) ; részök ostora az ósdiaknak, az önbecs-érzet üszkeségével, hasonlíthatlan szépségű köli alakításban. S ezekből már a közel diaal biztos tudata szól. (188. 189. 191. 92. sz.).

[18]) L. az Irodalomtört. 83. §. — Buczy azok között volt, kik Kazinczyt, erdélyi útjában (1816), a tisztelő szeretet minden szolgálataival lekötelezték. E hozzá intézett epistola a lyraiak közzé tartozik, s nem egyedűl Buczynak, hanem a Wesselényi és Kornisok egész köréhez is szól, melyben a költő oly jól érezte magát. Mely gyönyörű művészettel hoz a költő ez ömlengésbe lyrai szökdelést, ódai fenséget, idylli bájt, festései által pittoresk háttért, életet és me-

Nagy dísze Erdélynek, nagy dísze a Teleki háznak,
S hív, mint atyja, kinek hamvvedrét tiszteli jó, rossz.
Mint van Kenderesink? az az új Fabrícius, aki
Szíve érzéseitől nehezebben hajolhat el, amint
Fenn ösvényétől az egek szép fénye hajolhat;
S aki, midőn a fergetegek rá rontanak, ámbár
Némúlást javasol neki a lelketlen okosság,
Azt tészi, amit az ész, a tiszt, s szép lelke parancsol,
S tilt a haszna-leső, ravasz, és lelketlen okosság.
Mint Feketénk? a nyájas öreg, kinek élete halkkal
S hasznokat hajtva fut el, valamint a völgy ere, mely hol
Szent ligetet serdít, hol szomjú holdakat öntöz.
Emlékeztek-e még rólam, vagy már is ololtá
A szeretett vendég képét a nem nagy időcske?

Két hava múlt el már, hogy az eltávozni szokatlant
Kisded honja megint elzárta; de nem fog el engem
Gyermekeim szeretett keskeny köre, nem fog el író-
Asztalom úgy, hogy benneteket ne sohajtsalak, oh ti
Hirtelen elreppent szép nyolc napok, istenek éjei.
És mikoron hátára veszen Brüszöm, egykor az Erdély
Első ifjáé, az enyém most, angoly atyának
S sztambuli kancának szép gyermeke, s rázza rövidre-
Metszett kis farkát, s hattyúnyaka gyenge sörényét;
S játszva, szökellve, nyerítve viszen Kázmérba napamhoz,
S egy pár szép szemhez közelébb Házára-Mikónak,
S ifjúvá tészi, akit az évek száma hanyatlat:
Oh akkor lelkem együtt van véletek a kert
Szent csorgója körül, hol az hold szép arca mosolygó
Búban néze le ránk az olasznyár s fenyvek homályán;
És ott, „ahol ezüst habját a vad Szamos önti,
S rőt Brüszöm anyja megett szökdelleni kezde, legelső
Perjéjébe harapdalván, a szarvasok, özek,
Fácánok mezején; s kívánnám éltemet itten
Tölteni köztetek, és akik hozzátok hasonlók!

---

legséget; a visszaemlékezés éltének e költői epizódjaira, egy mondhatatlan sovárgás és titkos fájdalom mily megillető vegyületté fornak össze! — *Brüsz* a Wesselényi által ajándékozott paripa neve. — *Kázmérba — Házára-Mikónak* (Mikóháza): Széphalomhoz közel eső helységei Zemplénynek és Abaújnak: amaz napának — gr. Török Lajosnénak, ez egy szívbeli barátnéjának a Komáromy-családból, lakása.

A 83-dik §-hoz.

BERZSENYI DÁNIEL.

Szül. Hetyén, Vas vmegye kemenesali járásában 1780. Tanulmányait a soproni evang. collegiumban végezte, hol a Kis által alakított magyar társaságban tüzet kapván, már akkor kezdett költeni. Atyja által hazaszeretetben nevelve s a romai classicusok olvasásába bevezetve, nyájaskodó dalok mellett, Virág Benedek példájára jókorán az óda felé fordúlt; s utóbb annyira elhíresűlt ódája „A Magyarokhoz“ (194. sz.) első kidolgo-

zásban a tizenhat éves ifjú lelkéből forrt elé. Ebben ő nemzete elkorcsosulását az elkeseredés tüzével ostromolja. Fordulatot eszközlött nemzetéről való felfogásában azon látvány, melynek 1797-b. a szombathelyi táborban tanuja volt, midőn József nádor a felkölt nemesség felett szemlét tartott: a daliás sereg szemlélete bizodalmat ébresztett benne nemzetének jövendője iránt, s már ez lengi át itt közlött második (195. sz.) s ez óta va lamennyi hős ódáit, melyekre a francia háborúk több mozzanatai időről időre lelkesítették. Húsz éves korában megházasodván, ezentúl gazdaságának, gyermekei nevelésének s a tudományoknak élt. 1808-ban Miklára (vagy Niklára) költözött át, vég bucsút vevén a szép Kemenesaljától (l. 202. sz.), s ott a sors különféle csapásai közt élt mind végig. Versei először 1813 jelentek meg, s az óta, nem nagy számmal szaporodva, többször is. Kora haladtával mindinkább bölcsészeti és széptani tanulmányokkal foglalkodott, mely utóbbiakra főleg verseinek Kölcsey által készült recensiója (1817) bírta, mely érzékeny lelkét hosszú időre elidegenítette a dolgozástól. 1831-ben a m. akademia rendes tagjává neveztetvén, mint ilyen írta meg széptanát „Poetai Harmonistica" cím alatt. A halál őt 1836 ragadta el. Munkáinak egyetlen hiteles és összes kiadása 1864-ben jelent meg Toldy F. által. — Az itt közlöttek közől öt óda (194—198) a hősiek közzé számítandó, melyekben t. i. a hazafiúi fájdalom, öröm, dicső hadi tettek emlékezete s ilyekre buzdítás, s a nemzeti szabadság megőrzése gerjesztvén fel a költő érzeményét, ez rendkivüli lendületet vesz. — A következő kettő (199, 200. sz.) a philosophiai ódák közzé tartozik; mikhez egy elegiát (202.) s egy hymnust (203) adtunk.

194. sz. *A Magyarokhoz.*

Romlásnak indúlt hajdan erős Magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcsöd: undok vipera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok áldáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár chán xerxesi tábora,
S világot-ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja, s titkos gyilkosaid keze;
A szent rokon vérbe füresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs s szpártai férfikar
Küzdött s vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Érc buzogány rezegett kezedben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd, a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge széltől földre teríttetik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledűl s rabigába görbed.

Mi a Magyar most? Rút Sybaríta-váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverő-helyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet őrlelkét tapodja;
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

Oh! más magyar karmennyköve villogott
Atilla véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője Árpád a Duna partjain.
Oh más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszontság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel s mosolyogva ver le.

Felforgat a nagy századok érc keze
Mindent; ledült már a nemes Ílion,
A büszke Karthágó hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott [1]).

---

195. sz. *A felkölt Nemességhez.*

A szombathelyi táborban, 1797.

Él még nemzetem istene!
Buzgó könnyeimen, szent öröm, ömledezz!
Állsz még, állsz szeretett hazám!
Nem dölt még alacsony porba nemes fejed!

Méltán búslakodám előbb,
Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz,
S régen félt veszedelmidet
Rád húzzák netalán majd buta korcsaid.
Hálá! mást mutat e sereg,
Mely most régi magyar módra nyeregben ül.
Nem szállt Trója alá soha
Ily szép szpártai had, sem Hunyadink kevély
Zászlóit nem emelte volt
Rettentőbb hadi nép Bécs letörött falán.
Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Núbia párduca.
Thetis nagy fia nem maradt
Chíronnál mikoron kardra veté szemét [2]):
Árpád vére se hűlhet el,
Ámbár rég heverész a puha pamlagon.
Nézd: most felköti fegyverét.
Csákóján lobogó kolcsag emelkedik.
Buzdító katonás ruhát
Öltvén, lelke nemes lángja kigerjedez.
Majd kardjára feleskűszik,
Mindent ront s megemészt mint heves Afrika
Búsúlt tigrise, amidőn
Ordít kölykeiért s körme viaskodik.

Majd felkelnek alattad is,
Oh József! nagy anyád Trézia bajnoki,
S bátran mégy, szeretett vezér,
A jégálpeseken s Ádria öblein.
E nép nem gyülevész csoport,
Nem rabbérbe emelt bús buzogányt keze.
Önként áldoz ez életet,
S horgas kardja kövér hantjaiért hasít.
Míglen hősi bibor süveg
Tündöklik fejeden, Hunnia csillaga

---

[1]) Minden oda mutat, hogy Berzsenyi ezen ódát azon időben írta (1796), midőn, a II. József kormánya elleni nemzeti visszahatás tüze ernyedvén, a „magyar szalmatűz" műszót divatba jöni segítette; mihez még 1794-5. óta a megfélénkítő kormányrendszabályok járulván, siket csend terjedt el a hazán. Az ifjú költő, elkeseredve a nemzet gyávaságán, elibe tartja a múlt nagy idők tükörét, szemére lobbantja jelenkori elkorcsosodását: de e sülyedésben természet törvényét látva, mely a történetben nyilatkozik, az óvilág nagy birodalmainak is elenyésztére mutat. Amily megrendítők ez óda hathatós gondolatai, nagy képei, s a keserű érzés viharszerű rohamával, oly mélyen átgondolt művészetet találok a lankadni látszó befejezésben, mely ép azon resignátió által, melyet a költő szükségképi elveszéssel szemben színlel, mintegy villámcsapással öntudatra rezzenti a nemzetet, s a villám fényénél mutatva az örvényre, mely lábai alatt tátong, azon eltökélésre költi, hogy vég erőlködéssel is elkerülje azt. — *Buda*, a 2. 3. versszakban mint a magyar birodalom képviselője áll.

[2]) Achill, Thetis fia, Chíron centaur nevendéke. Az oráculum azt jósolván, hogy vagy rövid de dicső, vagy hosszú de dicstelen életű lesz, anyja, hogy a veszedelmes hadi pályától elvonja, nőruhákba öltöztetve, Lykomedeshez adta szolgálatba, Skyros szigetére. Midőn tehát Kalchas, a jós, azt nyilatkoztatta, hogy Achill nélkül Trója meg nem vehető, Ulysses keresni indúlt őt, s női ékszereket s kardot tevén elibe, Achill emez után nyúlván, így árulta el magát, s ment. Chíron helyett tehát Lykoméd állana helyesben.

Eszterházy dicső magyar [3]) !
Míg győző eleid pallosa combodon
Csattog : győzni fog a magyar,
S Andrásnak ragyogó napja le nem menend ! [4])

---

196. sz. *Az ulmai ütközet.*

(1805. Octob. 14.)

Mit hallok ! Árpád honja határain
Ágyúk dörögnek ! rettenetes veszély
Zúg, mint dagadt felhők morajja,
S Bosporusok zokogó nyögése.

E g y nagy csapással mindeneket levert
A harc s dicsőség kénye, Napóleon,
S mint Jupiter mindent lerontó
Mennyköve, egy riadással elszórt.

Látom hazámnak fegyveres őreit
Réműlt futásban ; látom az éktelen
Vert had zavarját tébolyogva,
S Bécs s Pozsony érckapuit vivatlan

Kitárva. Oh sors ! oh csuda nap ! Mi ez ?
Nincs hát remény már ? — Itt az idő, magyar !
Mely majd szabad-lelked-nem-ismert
Jármot akaszt te szilaj nyakadra.

Nyolc száz repült el már Budavár felett :
Villámok ádáz zápora, vérözön
Feldúlt s rohant rád számtalanszor :
Ám de te, mint az egekbe ötlő

Kriván, mosolygál a zivatar között.
Rémíthetetlen melled acélfalat
Vont fel körűlted, s vakmerően
A haragos buzogányt ragadván

Gígász erővel harcra szegűlt karod.
Vívtál ezerszer többel ezer csatát :

Menj, most mutasd meg Zrínyi lelkét,
Zrínyi dicső remekét, halálát !

Merj ! A merészség a fene fátumok
Mozdíthatatlan zárait átüti,
S a mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör s nyit. [5])

---

197. sz. *A felkölt Nemességhez.*

1805.

Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A nagy birónak Cherubin angyala,
És kürtje harsány hangja a mély
Sírba leszáll hidegült porunkhoz ;

Mindenfelé dob s tárogató riad.
Úgy tetszik elhúnyt párducos őseink
Támadtanak fel hamvaikból
Véreiket fedező karokkal.

Toldúlva jőnek bajnoki népeink :
Erdély kegyetlen székelyi, a fene
Hajdúk, az áldott tér mezőkben
Megfeketült haragos kunokkal.

Az ütközet közt állni tudó kemény
Horvátok és vad rácok erős hada
Táborba szállott, hogy kövesse
A magyarok rohanó lovagját.

Örvendj hazám ! nézd : mennyi jeles sereg
Kész érted önkényt ontani életét.
Oh bátran örvendj ! mert megőrzik
Hantjaidat született vitézid.

---

[3]) Eszterházy Miklós herceg, a szombathelyi tábor parancsnoka. — [4]) Itt II. András kora nincs elég jól a magyar dicsőség képviselőjévé választva.

[5]) Ezen s a követk. 197. számot azonegy esemény fakasztotta költőnk lelkéből. Az ulmi veszedelem s az azt követett helyzet tudva van a történetből. A költő megdöbben a váratlan csapáson – de majd, visszaemlékezve a nemzet egykori nagy tetteire, felbátorodik, s hősies ellentállásra buzdítja a magyarokat. — Ép ekkor nyílt meg a pozsonyi országgyűlés, melynek következtén ismét nemesi felkelés szervezte ett : ezt apostrophálja Berzsenyi a következő számban.

Magyar nemes vér bére jutalma vagy,
Vérző magyar kar tarta meg eddig is,
Csak hív szülöttid vérpatakja
Áradozand ezután is érted.

Nézd mint buzognak szép deli ifjaid;
Mind annyi hérószt s Márst mutató vitéz
Tüzelg szemökből; felkelend még
Bátori, s él Kinizsink ezekben.

Tud győzni e nép! Attila magva ez!
Ez dúlta Árpád hajdani harcain
A föld legelső tartományit,
S láncra füzé sok ezer vitézit.

E nép csatázott nagy Hunyadink alatt,
Mikor kevély Bécs tornya lerontatott,
S roppant Budának győzhetetlen
Ormai közt diadalmi kürt szólt.

Hát bölcs királynénk Trézia! trónusod'
Nem a magyar szív vívta ki Pálfyval?
Nem a magyar s Nádasdy kardja
Tette dicső koronád fejedre?

Hat nagy királyok fegyvere omla rád,
Tüzláng borítá Ausztria tájait,
S nem volt ki terhed Herculesként
Tartsa: egész birodalmad ingott.

S ím mint midőn bús Aeolus éktelen
Barlangja torkát Kaukazus oldalin
Feltárja, s áldáz szélveszekkel
Fellegeket hasogatva pusztít,

Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
S elszórja villámkardja eged ködét:
Megtörte, földhez verte mint egy
Bellerophon, hat agyú Chimaerád.

Menj hát, vitéz faj! Őseid istene
Legyen vezérlőd vérözönid között!
Rakj zöld borostyánt kalpagodra,
Vagy nemesen pazarold el élted.

Menj, menj vitéz faj! Nézd mikor a vadak
Királya felkél Júba vadonjain,
Szavára megréműl az erdő,
S futnak ezer vadak odvaikba!

---

198. sz. *A magyarokhoz.*

1807.

Forr a világ bús tengere, oh magyar!
Áldáz Erinnys lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Töre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prusszia trónusát.
A balti partot s Ádria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat
S Haemusokat zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra vidékei,
A Dardanellák bércei dörgenek,
A népek érckorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.

Te Títusoddal hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjön ezer veszély:
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt hiressé.

---

199. sz. *Amathus.*

Mit főz magában Gallia Sándora,
S a zordon éjszak rettenetes feje?
Mely öblöket zár, merre tart s ront
Anglia nagy koszorúsa, Nelson?

Nem gondom. Így volt, így marad a világ.
Forr, mint az áldz tengerek, amidőn
A szélveszek bércodvaiknak
Vaskapuit s reteszit leszórván

A bús haboknak zúgva rohannak, és
A képtelen harc itt hegyeket temet,
Ott új világot hoz fel: egymást
Váltja örök romolás s teremtés.

Mint a setét völgy csermelye, életem
Elrejtve lappang, s halkva csörögdögél
A laurus-erdők szent homályin,
Illatozó Amathunt ölében.

Nincs itt kegyetlen had s veszedelmes érc,
Melyért halandók véreket ontanák;
Nincs itt gonoszság cimborája,
Sem nyomorúlt tene nagyravágyás.

Itt Ámor ápol, s pieri gyenge szűz
Nektárpohárt nyújt s ambrosiás kebelt,
S a lelkes élet játszva felleng
Hesperidék bibor aetherében.

---

200. sz. *Az én osztályrészem.*

Partra szállottam. Levonom vitorlám.
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem oly gazdag mezeim határa
Mint Tarentum, vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi forrás:

Van kies szőllőm, van arany kalászszal
Biztató földem: szeretet, szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Caména!
Itt is áldást hint kezed életemre.
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsenhomokra:
Ott meleg kebled fedez, oh Caména,
Itt hüves ernyőd.

---

201. sz. *Kazinczy Ferenchez.*

Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért
Adjon néked örök míveidért hazád?
Voltaire érdeminek szép köszönet vala
Párizs tapsai közt a fejedelmi csók.
Petrarcát ragyogó győzödelemszekér
Jutalmazza: kinyílt a Capitólium
Hellász szűzeinek, mint mikor a világ
Hódítói előtt zengtenek ormai.
Hát Néked, ki az ő útjaikon vezetsz
Minket Delphi magasb pálmavirányihoz,
Oly buzgón törekedsz s gátokat ostromolsz,
Hogy fáklyáddal egünk fellegeit higítsd,
És napját az idők lelke szerint emeld —
Néked valljon ezért lészen-e pályabér?
Vagy tán csak csalatás minden előtörés?
E nép nem veti el már soha fékjeit,
S vak rögzése örök hályogiban marad?
Hagyján: aki ugy élt, mint te s ugy énekelt,
Nem kér lelke hiú gyermeki bábokat;
Önnérzése dicső Pantheon annak, és
A jók szíve alatt fenmaradand neve;
A némult ravatal zárait eltöri,
S a villámvezető sashoz emelkedik.
Nem hal meg, ki ugy élt, mint te Kazinczy,
nem!

Általküzdi sötét Aeacus öbleit:
Mint Alcides, erős fegyverein ledűl,
S a tűzből az Olymp lángküszöbére hág.

---

202. sz. *Búcsúzás Kemenes-aljától.*

Messze sötétedik már a Ság teteje,
Ezentúl elrejti a Bakony erdeje,
Szülőföldem, képedet:
Megállok még egyszer, s reád visszanézek,
Tí kékellő halmok! gyönyörü vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.

Tí láttátok az én bölcsőmnek ringását,
S ácsorgó ajakam első mosolygását
Szülém forró kebelén;
Tí láttátok a víg gyermek játékait,
A serdülő ifju örömit, gondjait
Éltem vidám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
Elmegyek: de szívem ott marad véletek
A szerelem láncain.
Hímezze bár útam thessali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
A szerencse karjain,

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
Tí szelíd szerelmek s vídám nyájasságok
Örömmel tölt órái!
Nem ad vissza nékem már semmi títeket!
Evezzem bár körül a mély tengereket
Mint Magellán gályái.

Oh gyakran a szívnek édes ösztöneit,
S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündérkép elvágja!
A szilaj vágyások gígászi harcait,
E bújdosó csillag ezer orkánjait
Bévont szemünk nem látja.

Hív szivünk csendesebb intésit nem halljuk,
Az elöttünk nyíló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink;
Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S késön hullnak könnyeink.

---

203. sz. *Fohászkodás.*

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,
Melyek körűlted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek, a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldököd
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a Zenith és Nadír.
A szélveszek bús harca, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál,
Hirdeti nagy kezed alkotásit.

Buzgón leomlom színed elött, dicső!
Majdan, ha lelkem záraiból kikél,
S hozzád közelb járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád: ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

VITKOVICS MIHÁLY.

Szül. 1778. Egerben, hol atyja rác pap volt. Iskoláit ugyanott és Budán, a törvényt Pesten végezvén, 1803 ügyvéddé lett, s mint ilyen köz tiszteletben állott mind haláláig, mely őt 1830 ragadta el. A magyar nyelv szeretetét Horváth Özséb dömés tanár már a gymnásium első osztályában csepegtette be növendékébe; a magyar költészetbe Tóth Farkas budai gymnásiumi tanár vezette be, s ekkor, 1796, készültek első versei, melyek közt némelyek az ébredező korról tesznek tanuságot (így: „Örülj már szivedben, elhagyott magyar nép!“ sm.). Nem említve számos alkalmi verseit, melyek 1804 óta nyomtatva jelentek meg, úgy kiadatlan drámai dolgozatait sem, melyek a Vida László pesti színháza idején készültek; néhány epistola, számos meséi és epigrammái által tüntette ki magát, melyek Pesten 1817 jelentek meg, s haláláig tetemesen szaporodván új teljes kiadást várnak, népies költeményeivel együtt, melyek által, Kisfaludy Károlylyal együtt, egy új, népies irány előkészítője lett költészetünkben. Irodalmi érdemeit társas hatása egészíté ki, erős támasza levén e téren Kazinczy s az új iskola törekvéseinek, s nyílt házat tartva, buzgósága, szeretetre-méltósága és tiszteletet gerjesztő nemes jelleme folytán egyik középpontja, és lelke a magyar irodalmi életnek.

Epigrammák.

204. sz. Kérés.

Könnyeket, ó feleség, ha szeretsz, síromra
ne csorgass:
Engemet újra neked vissz nem adnak
azok,
S hamvamig elhatván, örök álmom félbeszakasztják:
Éltem örömbe' veled, sírjak-e holtom
után?

205. sz. Szerelem és barátság.

A szerelem, Lidikém, olyan mint reggel az
árnyék:
Mindég kissebb lesz, s végre kitűnni szokott.
Ámde barátságunk olyan, mint estveli árnyék:
Nőttön nő, éltünk míg le nem alkonyodik.

206. sz. Emberdísz.

Szép vagy, lányka? ne tudd; jót tettél,
férfi? felejtsd el:
Néktek ezen két mód ád igaz emberi
díszt.

207. sz. Az irígyhez.

Annyi veszélyek után hogy boldog lettem
irígyled?
Hogy te lehess boldog, halj meg, ohajtom
irígy.

208. sz. A mai világ.

Senki ne mondja nekem, hogy lágy a mái
világunk,
És lágysága miatt nagyra nem érdemesül.
Nézd mi kemény eledelt adogál a házi szegénynek,
S másnak bús esetén megjegesíti szemét.
A bölcsnek, míg él, ád csontokat enni; ha
meghal
Tesz sírjára követ: Nemde kemények
ezek?

209. sz. Emberismerés.

Belső tettekből megjegyzeni, milyen az
ember,
Hajdaniak szokták: ó be nehéz tudomány!
Képünkből Lavater, koponyánkból szokta
ítélni
Gall ezt mostanság [1]): ó be hamar tudomány!

---

[1]) Lavater (sz. 1741. † 1801.) az arckifejezéstan vagy arctan (physiognomika), Gall (sz. 1758. † 1828.) az agyszervtan vagy agytan (craniologia) megalkotói. — Vitkovics azonban itt nem a physio-psychologiai alapot támadja meg, melyen e tanok nyugszanak, hanem az elv túlhajtását, s az azzal űzött gyakorlati visszaélést.

210. sz. A fösvény.

Mely jó, mely vídám kedv ömledez a boritalból!
Mond a csapszéken Pál, mikor iszsza borát.
Ám mikoron fizetésre kerül, búsongva kiáltja:
Mely rossz, mely keserü! kész pokol a borital.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

Született 1793 Királyiban, Gömör vmegyében; tanulmányait a haza különféle vidékein: Rozsnyón, Pesten, Nagyszombatban, Gyöngyösön, Vácon, a törvényt Egerben végezvén, Nógrád vármegyében mint aljegyző kezdett szolgálni. 1826-ban a katholikus párttal megbukván, erdőtarcsai birtokára vonúlt, hol 1849 halt meg. 1815 óta, Kazinczyhoz csatlakozva, észrevehetővé tette magát az Erdélyi Muzeumban s a kor más közlönyeiben megjelent lyrai darabjai, különösen epigrammái által, melyeket mesék, néhány beszély, egy szomorújáték (Hunyadi László, Pest, 1820), és széptani s kritikai dolgozatok a Tudom. Gyüjteményben követtek. Munkái összegyüjtetlenek; csak meséi jelentek meg egy kötetben Pest, 1840.

Epigrammák.

211. sz. Az öröm.

Csak méhként ízleld mézét e gyenge virágnak;
Mert ha mohó vágygyal rája rohansz, elölöd.

212. sz. A szerény.

Hódol az érdemnek, s nem tudja, nem érzi magáét;
Mást ha dicsérnek örül, más ha dicséri, pirúl.

213. sz. Rendeltetésünk elvétése.

A boldogságért születünk, s nélküle halunk meg:
Mért van ez? Árnyékát üzve, előle futunk.

214. sz. A képmutató.

Sír, ha zokogsz; ha örülsz, örvend: de gyakorta, mosolygván
Szíve zokog, s ha szemét könny teli, szíve nevet.

215. sz. Dalmira.

Versedben nagy könnyűség van, Dalmi, dicsekszel:
Könnyü lenni szokott, nem csoda, ami üres.

216. sz. Serlegire.

Szép meggyőzni magát, mond Serlegi, és iszik egyre,
Míg teljes diadalt nem nyer, elázva, magán.

A 84. §-hoz.

SZEMERE PÁL.

Szül. 1785 Pécelen, Pest mellett; Budán, Pápán, Pozsonyban és Patakon végzett iskolái után ügyvéd lett, 1818-tól 1829-ig Pest vármegye tiszti ügyésze, 1828-ban

az akademia alaprajzát készítő országos bizottmánynak,és 1831 óta az akademia nyelvtudományi osztályának rendes tagja, meghalt Pécelen 1861. Első költői kísérletei 1802 óta időszaki közlönyökben, összeszedve pedig „Poetai Zsengék“ cím alatt, Pesten, 1806 jelentek meg; állását azonban költészetünkben epistolája Vida Lászlóhoz és sonettjei állapították meg. E mellett Körner „Zrínyi“ című szomorújátékának jeles műfordítása, némely szépészeti dolgozatok, „Muzárion“ című folyóirata (1826—33) s az ál „Auróra“ (1834, 35) merítik ki nem termékeny, de nagy hatású költői, széptani és kritikai munkásságát [1]), mely helyes műnézetek, tiszta ízlés, correct technika és nemesebb nyelvbeli előadás sürgetésére volt főleg irányozva, s Kazinczy és az újiskola érdekében a társas téren is gyakorlott gerjesztő és tanulságos gondolatközlései által hathatósan támogattatott. Ezen érdemeihez járultak ritka szerencséjű szóalkotásai, s nem volt az újiskola emberei közt egy is, ki annyi nélkülözhetetlen helyes és szép szóval gazdagította nyelvünket, mint ő [2]).

---

[1]) Miután egy nagyobb terjedelmű nedélyes-széptani tanköltemény (Pest, 1851) a censúra által elkoboztatott és megsemmisíttetett.

[2]) Ilyek a sok közől: kegyed (melyet a Széchenyi *Ön*-je nem pótol; ez általánosb, amaz több tiszteletadással jár), ábra, botrány, divat, elnök, ellenőr, gyár, hulla (cadaver), ipar, jutányos, kaland és kalandor, nélkülözni, szerv (s ennek egész családja), szilárd, titkár, túl- (mint összetéti alkatrész), verseny, viszony, ünnepély, zsarnok; dalnok, irodalom, modor, regény, színész, szobrász, tömb (csoportozat); ábránd, erély, eszély, eszmény, féltékeny, hatály, jellem, kedély, képzékeny, szeszély, és számos más, mik nélkül vajon mit csinálnánk?

217. sz. *Epistola Vida Lászlóhoz.* [1])

Mígmás, szép hitvesét rengetve karjában
A szerelem bájos kelyhét ürítgeti,
És visszaifjodván fia játékában
A rózsakort újra nyarában élheti;
Addig te, elmaradt, kedvesed- s fiadtól,
Te, kinek reményit a halál elnyelé,
Örömidtől messze, tova tenmagadtól,
Ily panaszszal indúlsz a jövendő felé:

„Nincs, kivel lehetne e nagy útat tennem,
Ki csüggedésimben segédkart nyújtana,
Kire támaszkodnám, ki fogóznék bennem,
És együtt pihenne, együtt bolyongana.
Majd ha az időnek ón súlyai nyomnak,
S vándorbotját kezem fáradtan emeli,
Leszen-e, ki terhét feloldván vállomnak,
Lelkemet a tulsó partra átöleli?
Látom, leszáll a nap, ez a jótét atyja,
Az egész természet mély gyászba rejtezik,
Az esti lengeteg őtet sóhajtgatja,
S kiholtát a mező virági könnyezik:
Engem, mikor a szép földet és az eget
Elzárja előlem az örök éj gyomra,
Ki sirat meg forrón, áldva ki emleget?
Ki ültet cyprusfát szendergő poromra?
Nem! A magtalannak tűnemény világa;
Ahol ő bújdosott, csak egy vadon homok,
Melyből a nyomorúlt mihelyest kihága,
Enyészten enyésznek ösvényin a nyomok.
Éljek nemzetemért? Ez fő polgár míve,
Ki hírének arany oszlopot is tehet:
Kinek csak könnye van és lángoló szíve,
Hazájáért annak csak halnia lehet.“

---

[1]) Pest vármegyei, törteli közbirtokos, ki hitvesét elvesztvén, egészen a közjó előmozdításának élt, s a még árva magyar színészetet Pesten 1808, 9, 10-ben, tetemes áldozatokkal, majd egymaga tartotta fenn. (V. ö. az Irod. tört. 87. §-át).

Vajha így tünődnék sok nagy előkelő,
S ekképen rettegné nevének homályát,
Míg a köz virágzást nem tenyészti elő,
S magának ragyogva futja a nappályát ;
Ki könnyen tavaszra nyithatván a telet,
Hidegen, mint a hold fénylik le sugára,
Még is reménye van, hogy a hív tisztelet
Márványt fog emelni, ha kidől, halmára.
Hasztalan. Éltében elveszett a hiú.
Dicsőséget arat, ki érdemet vetett.
Ő elfeledtetést, te, nemes férfiú !
Hazafi tettedben nyersz örök életet.

Ráday védlette nemzeti színünket [2]),
Melyet az agg örvény már csaknem bésodra ;
Azt, hogy óvd szokásink, ruhánk és nyelvünket,
Wesselényi után [3]) te vőd kormányodra.
S ím az únalomnak temérdek rabjai
A gondtól enyhűlni tehozzád sietnek ;
Megnyílnak előttök hajlékod ajtai,
S tágúl vas bilincse rajtok az életnek.
Itt a szenvedőnek menedéke s honja,
Itt az elnyomatott lehány minden terhet ;
Az, kinek szárnyait e föld alávonja,
Itt röpülésének szabad eget nyerhet.
Itten minden kor, rang, vallás és nemzetű
Képezheti lelkét, múlatva józanúl,
S az, kihez nem szólhat a tanács s holt betű,
E világ tükréből foganattal tanul.

Te előteremtvén a régi hősöket,
Életet varázsolsz néma tetteikbe,
Te megtestesíted a jó erkölcsöket,
És azok a nézőt szent tűzzel töltik be.
Ekkor edződik meg az érzékenykedő,
A kőszikla kebel először itt vérez,
Elveti ostorát a kegyetlenkedő,
A tigrisi bosszú szelídebben érez.
S midőn mindeniknek a szép s jó vezére,
És melyét a virtus fedezi mint paizs,
A sötétségnek is elviszed völgyére,
Figyelmessé tévén még a rosszakra is,
Hogy lássa a gonoszt, e föld szörnyetegét,
Kit megvesztegetett a bűnnek maszlagja,
Lássa a törpéket, a hiúk seregét,
És gyülölje amazt, s ezeket kacagja.

Ha van, ki nem segít a süllyedő hazán,
Királyáért kinek nem buzog a vére,
Ha van bíró, aki nem fontol igazán,
S gazdag, ki nem ügyel szegény sérelmére,
Ha van, ki mostoha édes gyermekéhez,
Magzat, ki szüléit szentül nem tiszteli,
Ha van testvér, aki hideg testvéréhez,
S rokon, ki rokonát álszívvel öleli,
Ha van házasok közt egymást gyűlölhető,
Ha ki fogadását megtöri merészen,
Ha van hűtlen barát, s csapodár szerető,
És ha van nem-ember : nálad ember lészen.

Örvendj. A lánc, melylyel magát egyesíti
Az élőkhez a holt, neked el nem szakadt :
Aki nemzetének erkölcsét szebbíti,
Az hágy maga után hálálló fiakat.

---

[2]) Gr. Ráday Pál, a költő Gedeon unokája, ki a magyar színészet felélesztésében az 1790-diki országgyülés idején buzgón munkálkodott.

[3]) Idősebb báró Wesselényi Miklós, a politikai író Miklós (Irod. tört. 117. §.)atyja, ki ez ügynek azon időben Erdélyben volt sokáig, szinte nagy áldozatokkal, kifejtője és előmozdítója.

218. sz. *Emlékezet.*

Sonett.

Ismét egy édes boldog érezet!
Reám derül a messze kor homálya,
Az elveszett, elsüllyedt rózsapálya
Ismét örömtájak felé vezet.

Mely istenség nyújt itt varázskezet!
Mint ömledez hozzá keblem dagálya!
Érzem, hogy e szív enyhűltét találja:
Te ihletéd, szelíd Emlékezet!

Nem. A helyett hogy visszabájolod
Eltűnt korom szebb álmait felettem,
Borítsd el rajtok inkább fátyolod.

Elég, hogy őket egyszer elvesztettem.
Ne kényszeríts újonnan vérzeni;
Ah érezd mely kín ismét veszteni!

219. sz. *E c h ó.*

Sonett.

„Hallgatsz, s csak sóhajtásid lengenek,
Csak néma könny csepeg bús arcaidra,
Esengve fordúlsz embertársaidra,
Hogy együtt-érzéssel könnyítsenek:

Nem ők, nem ők, az érzéketlenek!
Hideg pillantást vetve kínaidra,
Miért vonúla köd szép napjaidra?
Mi bánt? mit vesztél? ők nem kérdenek.

El! Társat a bús nálok nem talál.
El, énfelém! Szív szívhez szólhat itten;
Jer, öntsd ki bánatod nekem meghitten.

S ha hívedtől megfosztott a halál,
Jajgasd nevét, nevével költs fel engem,
S enyhűlni fogsz, ha kínod visszazengem."

KÖLCSEY FERENC.

Szül. 1790 Szŏ-Demeteren Közép-Szolnok vármegyében; tanulását Debrecenben végezte, és 1809 Pestre jött fel törvénygyakorlatra. Már korán egész lélekkel a tudomány és irodalom felé fordúlván, s költői meg tudományos kísérletei folytán Kazinczyval 1808 óta levelezésbe szövődvén, itt is a Kazinczy „pesti triászával", Horvát István, Vitkovics és Szemerével szoros barátságot kötött, s lemondván a polgári pályáról, Álmosdra Biharba, később csekei birtokára Szatmárba vonúlt, s ott kirekesztőleg önképzésének élt. 1814—15-ben Pécelen Szemerénél tartózkodván, a két barát együtt készítette, Kazinczy s a nyelvújítás érdekében, a híres „Feleletet a Mondolatra." Ez óta némely versei is jelentek meg gyűjteményekben, 1827-ben pedig a Tudom. Gyűjteményben bírálnai Kis, Csokonai és Berzsenyi költeményeik felett, melyekkel kezdődik tulajdonkép széptani kritikánk, s melyeknek szigora nevét gyűlöltté tette az ilyekhez még nem szokott nagy közönségnél; míg az Aurórában s némely más folyóiratokban 182 óta nagyobb számmal megjelent versei, s a Szemerével 1826—9 kiadott „Élet és Literatúrá"-ban álló széptani dolgozatai neki azon kedvességet és tekintetet vívták ki az irodalomban, melyben mindvégig állott. Majd 1829-ben megyéjében a szabadelvű párt szorgalmazására hivatalt vállalván, al-, utóbb főjegyző, s a rendszeres reformmunkálatok bizottmányainak döntő befolyású tagja lett. 1831-ben akad. rendes tag, s 1832—4-ben Szatmárnak országgyűlési követe, mint akademiai és politikai szónok is országos hírre tett szert.

Köz tisztelet tárgya 1838 halt meg. — Költői jelleméről lásd az Irod. tört. 84. §-át. Philosophiai, széptani dolgozatai, akademiai és politikai beszédei, munkáinak Szemere-féle kiadása II.—VI, teljesben és számos leveleivel is kiegészítve Toldy kiadása II.—VIII. köteteiben találtatnak.

---

220. sz. *Csolnakon.*

Ültem csolnakomban
Habzó vizen,
Hallék zúgni darvat
Röptébe' fenn:
Röpűlsz, égi vándor,
Föld s víz felett:
Vajha szállni tudnék
Én is veled!

Indúltál keresni
Más jobb határt,
Langy tavaszt, virítót,
S tenyésző nyárt.
Én is, hajh, keresnék,
Szállván veled,
Más boldog határon
Hű fedelet!

Lelnék én tanyácskát
És szép eget,
Hol telet ne lálnék
S búfelleget.
Hol teljes reménynyel
Mint szivárvány,
Tűnne fel minden nap
Más nap után.

S ott, hol esti szél leng
Zöld fák közűl,
Forrás ömledezne
Kunyhóm körűl:
Isten hozzád csolnak,
S te vészes part,
Hű kegyes nyit ott rám
Remegő kart.

Ülök csolnakomban
Habzó vizen,
Hallok zúgni darvat
Röptébe' fenn.
Röpűlj, égi vándor,
Föld s víz felett:
Sorsom, ah nem adta
Szállnom veled.

221. sz. *Remény s Emlékezet.*

Éltünk rögös határain
Két génius vezet,
S felleg borúlván útain
Nyújt mindenik kezet;
De bár tekint biztatva rád,
Vigasztalást egyik sem ád:
Remény s Emlékezet.

Emlékezet lebegteti
Szárnyát a múlt felett,
S bús képzetekben rengeti
Borongó kebeled;
Múlt kedv után titkon epeszt,
Múlt kín között ismét senyvesztt,
S lelkedre hoz telet.

Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény;
Magához int, de meg nem vár,
Tovább tovább lengvén;
S míg lepkeszárnyát kergeted,
Lezúg hiában életed,
S állasz pályád szélén.

Roszat ne félj, s ne kívánj jót,
Múlt és jövő közül;

Öleld meg a jelenvalót,
Mely játszik és örül;
S bár ködbe néha burkozik,
De színe gyorsan változik,
S ajkán mosolygás ül.

---

222. sz. *Megnyugvás.*

Nyögsz, ah, ha nemzetek felett
A sors bút hozva száll,
S küzdő reményök, cél helyett,
Újabb veszélyt talál,
S ha a szabadságért folyt vér
Átok leend, s a pályabér
Vagy járom, vagy halál.

Mi haszna bú, mi haszna gond?
Törvényt ki szab s határt?
Szerencse köt, szerencse bont,
S vakon használ vagy árt,
Ki éjt s napot fáradva tölt,
Ki nyugszik és kart karba ölt,
Együtt lát hasznot s kárt.

Hát mért törődöl a világ
Sorsán, maroknyi por?
Szárad s kihajt a szőlőág,
Lesz őszszel újra bor;
S kedved ha most mámorba fúl,
Alvás után feljózanúl,
S kerül megint a sor.

Kis csolnak, ah, csak életünk,
A sors az óceán;
Most szép partokra köthetünk,
Majd hullám mérge hány.
De kedvezőn lengő szelet
S dörgő vészt a csolnak felett
Tűr a bölcs egyformán.

---

223. sz. *Igazság.*

Vak vagy-e te szent Igazság?
Néked látni kellene;
Látni, mint hevül a gazság
Jámborságnak ellene.
„Nem valék vak, hív Igazság,
Láttam mit mívelt a gazság,
Lest intézvén s szopván vért,
S adtam néki méltó bért.

Ajkát méreg haboztatta,
És dühödve vívt velem,
S eltiporván megszaggatta
Vérrel ázó kebelem.
S hogy ne látnék vad szüvébe,
Fátyolt vont szemem fölébe;
S nem rettegvén már tanút
Nyílt bünének tágas út.“

Szépre rútra hát így gondot
Nem tarthatnak szemeid,
Szent Igazság, és e fontot
Még is hordják kezeid?
„Szépre, rútra nincsen gondom,
S nem magamnak függ így fontom,
Mely kezemben semmi bért
Százak óta már nem mért.

Tartom azt ujjam hegyéből,
Elmeredve, mint csontváz;
S a gonosz rablott kincséből
Serpenyőmbe terhet ráz.
A teher sujt bús erőben,
S a lebillent serpenyőben,
— Borzadjon bár föld és ég, —
Néki száll a nyereség.“

Hát befátylozott szemével,
Kinn e pompás kapunál,
S rosszra fordúlt mértékével
Istenséged őrt mért áll?
„Ah, benn ültem hajdanában,
S szózatom zengő hangjában,
Fennálló székem körül,
Megcsendült sok gyáva fül!

S már itt állok elnémítva,
Bús orcámon zápor s szél;

S a gonosz nem háborítva
Benn veszélyes kénynek él.
Zúg csapása villámának,
S romján más boldogságának,
Melyet rogyni vígan lát,
Alkot márvány palotát."

Szent Igazság, és honodnak
Hol vagynak határai?
Szenvedsz, s vissza nem ragadnak
Hű szerelmed szárnyai?
„Jámbor, fenn hazám az égben,
Mondhatatlan messzeségben,
A csillag-pályák között,
S már valóm felköltözött.

Ám tekintsd e hidegséget
Arcom holt vonásain;
És tapintsd e keménységet
Testem márvány tagjain:
S ím befátylozott szemével
Rosszra fordúlt mértékével,
S kinn e pompás kapunál —
Lelketlen kép ami áll!"

---

224. sz. *Hymnus a magyar nép zivataros századaiból* [1]).

Isten áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt:
Megbünhödte már e nép
A múltat s jövendőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kúnság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Haj[h], de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben.
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozmán vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének?
Hányszor támadt ten fiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre?

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál
S lángtenger fölötte.

---

[1]) A cím azért szerkesztetett így, hogy e hymnus nyomtatási engedelmet nyerjen. Az 1823-ban készűlt, midőn az alkotmány, emelt hadi adó és katonaszedés országgyűlésen kivül való kierőszakolás által újabb sérelmeket szenvedett.

Vár állott? most kőhalom;
Kedv s öröm röpkedtek?
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

Szánd meg, isten, a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép
Hozz rá víg esztendőt:
Megbünhödte már e nép
A múltat s jövendőt!

---

225. sz. *Dobozi.*

Ballada.

Rabló jön és Dobozi már
Hölgyét nyeregbe vette;
Gyors méneken sereg tatár
Üldözve zúg megette:
S messzünnen, mint kőszáli hó,
Fejérlik a bús lobogó
Kelő por fellegében,
A ferde [2]) nép körében.

De hátra néz, s előre fut
A hű magyar, nejével,
Nincs gát előtte s vészes út,
A bérc egy lesz völgyével.
Omló tajtékban füredvén,
Nyargal szaguld a büszke mén,
S villámásként gyors lába
Szikrákat hány futtába.

Nem retteg a nemes, lován,
Sebet s halált szüvében,
Folyt vére hányszor a csatán,
S hörgött halál keblében?

S annak, ki elhull mint vitéz,
Rabláncot nem fűz semmi kéz:
De nézvén szép hölgyére
Habzik minden csepp vére.

A gyenge nő remegve ül
Hősét körülölelve,
Küzd és lankad, fagy és hevül,
Száll s újra kél félelme.
Röpülő barna fürtinél
Süvöltve zúg a déli szél,
És egy bokor ha zördül,
Fülébe lánchang csördül.

„Bajnok, bajnok, van-é erő
Százak felett kebledben?
Kivívsz-e majd, bal sors ha jő,
Lángszablyáddal kezedben?
Túl völgyeken, túl hegyeken
Engem hajt e rút idegen
Szolgálni bús igába,
Vad nője vad lakába!

Megborzad a búsult vitéz,
Szemét vérkönny áztatja,
Mélyen sohajt, az égre néz,
Reményt keres bánatja.
„Röpülj, röpülj hű paripám,
Jó sors talán jót hoz reám,
Bár készít gyötrelembe,
Kedvébe még veszen be!“

S mint sebhedt őz zöld fák alatt
Hordván kínját magával,
Fut a magyar mint gondolat,
Mint szél sebes lovával.
Omló tajtékban füredvén
Nyargal szaguld a büszke mén,
S villámásként gyors lába
Szikrákat hány futtába'.

De hol van szél küzdő habon,
Hogy ne lankadjon végre?
Hol gondolat, mely szárnyaljon
Végetlen messzeségre?

[2]) Itt „fertelmes“ értelmében.

Száll fáradás inaiba,
Pihegve jár a paripa,
Lassan lobog serénye,
Hal a lovag reménye.

Vész támad a hölgy kebelén,
Egy hab lesz minden vére,
A sík mező területén
Vad lárma zúg előre :
S magasan, mint kőszáli hó,
Közelget a bús lobogó
Kelő por fellegében,
A lárma zajkörében.

„Bajnok, bajnok ! nincs védelem,
Csak szablyád hű vasában,
Olvadjon fel rabkötelem
Hulló vérem habjában.
Én lássam-é rablók közül
Élted ha hős halálra dűl,
S érted magát, hajh messze,
Hölgyed lánc közt epeszsze ?

Kétség partján a bajnok áll,
Mely örvényt nyit reája ;
Lassan gyúl sóhajtásinál
Reménye vég szikrája.
„Csak még egyszer, hű paripám,
Jó sors talán jót hoz reám,
Bár készít gyötrelembe,
Kedvébe még veszen be !“

És még egyszer megérezi
Sarkantyú hév döfését,
Sérült vadként forrván teszi
Utolsó szökellését.
Omló tajtékban füredvén
Nyargal szaguld a büszke mén:
S ah villámként gyors lába
Öszveroskad futtába'.

S már mint felhő, mely hord jeget,
Már mint villám fáklyája
Úgy zúg s villog hátok megett
A vad tatár láncsája :

S magasan, mint kőszáli hó,
Ott leng már a bús lobogó
Kelő por fellegében,
A ferde nép körében.

„Bajnok, bajnok ! nyújtsd csókodat,
Az utolsót ajkamnak,
S terjeszd el védő karodat
Örvényén fájdalmamnak:
Angyal szerelmem egéből
Ragadj fel a rablók közül !“
Nem szól a hős s elfordúl,
Szeméből egy könny csordúl.

„Bajnok ! nincs bízni több remény,
Nincs várni perc éltemben,
Hamvad minden más érzemény,
Egy lángol még keblemben :
Szabadság nyújt, ah, hű kezet,
Hozzá csak omló vér vezet !“
Nem szól a hős s megrendűl,
Egész léte felzendűl.

„Irígylem férfilétedet,
Irígy vagyok sorsodra,
Fenhordozván fegyveredet
Boszúlva dőlsz sirodra :
Én térden, nem tehetve mást,
Koldúlok töled egy csapást :
Adtam szivet, szerelmet :
Adj még csak egy kérelmet !

Vagy ó, vad győző karjain
Utált csók legyen bérem,
S megfúljon erőszakjain
Az öszvedúlt szemérem ?
Férj, hajh, képzeld el irtózván
Midőn nőd a bűn ostromán
— Ez-e hűsége díja ? —
Utolsó harcát vívja !“

Megjajdúlván kétségbe hull,
Nem bír a hős kínjával,
S kardjához, ah, borzadva nyúl
A végső perc folytával ;

Midőn, mint vívó oroszlán,
Szomjan vér és zsákmány után,
Krímnek dühös tatára
Kezet nyújt már párjára.

És elfordúl, s felöleli
Nyögő nejét karjába,
És hű vasát megszenteli,
Merítvén oldalába;
És rontván a vad nép közé
Ad s vesz halált mindenfelé,
S omolván drága vére,
Hölgyének rogy testére.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

A p o l ó g o k.

226. sz A majom.

Egykor véletlenül lát
Egy tükröt a majom, s magát
Gyönyörrel benne nézelvén,
„Eddig — szólt kedve-telve — én
Valóban azt hivém mindég,
Hogy csak nagy ügyességem
S mindenre rá-termettségem
Tesz kedvessé; most látom, még
Kül kecsesel is hogy bőséges
Mértékben álda meg az ég.“
Bohókban ily nevetséges
S alaptalan az elhittség.

227. sz A bagoly s a madarak.

Egykor Minerva madarát [1])
A tollasnép, hogy fényes nappal sem lát
Semmit, nagyon kigúnyolá.
„De annál szebb s dicsőbb, hogy a sötétben
Látok!“ viszontaglá
Az odv lakossa: ebben
Áll a philosoph igaz érdeme,
Kinek illetve van szeme
Pallasztól.“

„„Ó amely philosoph csak
Sötétben lát — így szóltanak
A gúnyolók, — s ott hol világosság van,
Vakoskodik, valóban
Szegényt mélán szánjuk mi,
S nincs tőle mit irígyleni.““

228. sz. A pillangó s a cserebogár.

„Hiába kérkedel
Szemfényvesztő tünlér kecsedel!“
Egy hímes pillangóhoz így
Szólt egykor az irígy
Cserebogár: — tudjuk nemed miből áll,
S hogy nem rég rút hernyó valál.“

„„Mit tészen az? — ad ily választ
A színes röpkedő. — Nem azt,
Milyen valék, kell felvenned,
De most milyen vagyok, tekintened.““

---

[1]) A bagolyt, melyet a görögök mint az éberség jelképét, adtak a bölcseség istennője mellé.

VITKOVICS MIHÁLY.

Mesék.

229. sz. A ló és szarvas.

Az erdő szélén összejött a ló a szarvassal, s így kezdé feddeni: „Miért vagy oly balgatag te szarvas? miért nem adod meg magadat az embereknek? Fegyverrel, kutyákkal nem üldöznének; télen nyáron, valamint engemet, jól tartanának."

„„Igazad van, de mindezen jók mellett meg is nyergelnének.““ Ezt mondá a szarvas, és felemelt fővel az erdőnek nyargalt.

230. sz. A két rózsa.

A mezei rózsát, nem tudjuk irígységből-e, vagy szánakozásból, így szólítá meg a kerti:

„Mit virúlsz te itt? kinek nyitgatod kebledet? Hisz itt senki sem lát. Jöszte kertekbe, hol én pompázok. Ott, ott lelsz sok nézellőt."

„„Jó atyámfia, ne hívj engemet oda! Te, aki teljesen szép vagy, ott lakhatol; de én, aki egyszerűen vagyok felköntösítve a természettől, én nem oda való vagyok. Ottan engem megvetnének a te kecseidhez szokott szemek. Itten a kevéssel beéglő pásztorleány s a vándor becsül és kedvel.““

„Azoktól becsültetni, kedveltetni nem nagy dics."

„„Még is több, mint imádóidtól megvettetni.““

231. sz. A szajkó és fülemile.

„Téged az éneklő madarak között a legszebb éneklőnek tartanak; de ne bízd el magadat, mert nem mindnyájan szeretik énekedet": monda a szajkó a fülemilének.

Melyre ez: „„Annak nem az én énekem az oka.““

FÁY ANDRÁS.

Szül. 1786 Kohányban, Zemplény megyében; tanulmányait Pozsonyban és Patakon végezvén, atyja kívánságára egyideig Pest megyénél szolgált, majd kirekesztőleg a tudományoknak élt, míg 1830 óta mint a törvényes és mérsékelt, de határozott haladás bajnoka a Pest-megyei ellenzék élére lépett, s mint ilyen, 1835—6-ban országgyülési követ s több országos és megyei bizottmányok befolyásos tagja 1848-ig, midőn a forradalmivá vált mozgalom őt teljes visszavonúlásra bírta. — Kazinczy munkái korán megszerették vele az irodalmi pályát, melyen első könyvét, a „Bokrétát" is (Pest 1807) Kazinczynak ajánlotta. Tartalma szépirodalmi, s benne már mesék is. Ezt követték a „Fris Bokréta" (Pest 1818), majd: Eredeti Meséi és Aphorismái, melyek Bécsben 1820 kétszer, s Pesten 1825 jelentek meg, s Fáy hírét országossá tették; a Kedvesapongások, 2 k. Pest 1824, elbeszélések s egy vígjáték; Újabb Meséi és Aphorismái, Pest 1825; A két Báthory, szomorúj. 5 felvonásban. Pest 1827; A Bélteky ház, tanregény 2 k. Pest 1832; és számos szépirodalmi és drámai darabok a Kisfaludy és Bajza Auróráikban, Athenaeumban s egyéb gyüjteményekben. Mind zekből egy, címe dacára nem teljes, kiadás jelent meg: Szépirodalmi Összes Munkái, 8 köt. Pest 1843, 4. Politikai és társas működése ez idétt mindinkább háttérbe kezdte szorítani a szépirodalmit. Különféle koriratai közöl kiemelendők: jutalmazott pályamunkája: A M. Játékszínnek Budapesten megalapításáról, Buda 1834, mely 1835-ben Pest vármegye pártfogása alatt felállíttatván, annak igazgatása csakugyan Fáyra bízatott; továbbá: Terve a Pest-megyei köznép számára felállítandó Takarékpénztárnak, Buda 1839, mely az ő igazgatása alatt létesülvén is, előképül és ösztönül szolgált ez intézménynek az összes hazában elterjedésére; továbbá: Nőnevelés, Pest 1841, melyet már huszonöt évvel megelőzött egy „Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról," Pest 1816, s követett „Nevelési rendszere," Pest 1855. Több írásai egy prot egyetemnek Pesten felállítását (1840), s a két protestáns felekezet

únióját sürgették (P. 1842, 43). 1848-ban következett: „Egy életbiztosító Intézet Terve," mely azonban a beállt mozgalom miatt elmaradt. Politikai és közgazdasági kérdéseket a Pesti Hírlapban tárgyalt; majd Széchenyit támogatva, röpiratokban(Kelet népe nyúgoton, Pest 1841, s e címmel újra, de háromszoros terjedelemmel, Pest 1842) és a Jelenkorban dolgozott („A Jelenkorban megjelent Összeállítások" Pest 1845), mely téren ez éven innen is működött. Ezek mellett élénk részt vett a Kisfaludy-Társaság ügyeiben, melynek sok éven át igazgatója, s az akadémiában, melynek igazgató és tiszteleti tagja s a szabadelvű párt feje volt. Utolsó nyilvános fellépése is az akadémia XVIII-dik és sok időre utolsó, nagy gyűlésének vezetése volt, midőn a közülést is ő nyitotta meg elnöki beszédével (dec. 1847). Az országos fordulat teljes visszavonulását vonta maga után a nyilvános élettől, s visszatérését a szépirodalomhoz, számos dolgozata következvén mind szépirodalmi közlönyökben, mind külön; név szerint ez időből valók: Buzavirágok és Kalászok, 2 köt. Pest 1853; Jávor orvos és szolgája Bakator Ambrus, szeszélyes regény 2 köt. Pest 1855; A Szutyogfalviak, magyar fajképek, 2 köt. Pest 1856; Hulló Virágok, Pest 1861 stb; mindazáltal ekkor is nem ritkán szólalt fel lapokban is, több társadalmi ügyek érdekében; újra a nevelésében is, s ide tartozik nagybecsű olvasó és tankönyve: A Halmay-család, 2 kötet, Pest 1861; biostatistikánk pedig sajátkép e munkájával kezdődik: Adatok Magyarország bővebb ismertetésére, Pest 1864, mely az akkori német kormánynak is magára vonta méltányló figyelmét. Utolsó dolgozata „A Szulióták" című beszélye volt; ez vég gyengélkedései közt 1861-ben készült, mely évben, miután az akadémia május 30 kán a 78 évét betöltő aggastyánt egy küldöttség által üdvözöltette volt, július 25-án csendesen elhalt. — Fáyt meséi, elbeszéllő és drámai munkáiban egyiránt, az ember és társaság mély belátású észlelése, élc, nedély s ritka gondolatgazdagság tüntetik ki; a gyakorlati téren, mint az irodalmi, társadalmi és politikai reformok érdekeinek félszázadon át nagyhatású előmozdítója, s ezek által a nemzeti értelmiség, haladás és anyagi jólétnek, históriai jelentőségű, egyik legkiválóbb bajnoka volt. (V. ö. az Irod. tört. 84. és 90. §-ait is).

Mesék.

232. sz. Az okos elefant.

Az állatok tanácsot ültek, s mérgesen keltek ki az ember uralkodása ellen. Miért szenvedünk tovább, mondának, e jármot nyakunkon? nincsenek-e velős csontjaink, mérges körmeink, kemény szarvaink, s számtalan fegyvereink őellene, gyáva erőtlen állat ellen? Javalló zúgás támada a gyűlésben; de az okosabb elefánt: csillapodjatok, úgy mond, barátim! mindenünk több van mint az embernek, de — eszünk nincs annyi. Pedig ahol e van, ott van az uraság.

Nevetem, midőn panaszt hallok, hogy N* fő- vagy alispán despotizál. Miért engedik uraságtok? Az eszet korlátolni lehet erősebb észszel, de nem is ismér más fegyvert.

233. sz. Haydn. [1])

Haydn amint mestermívét „A teremtést" először adta, a darab soknak nem tetszett. Mi ízesebb hús — így szóla a virtuóz — a fácánnál? még is két neme az embereknek nem eheti, a fogatlan, aki nem rághatja, és a rossz gyomrú, aki nem emészteti.

Vígasztalástokra ez, hazám koszorús írói, tí kevesek!

234. sz. A szerénység.

Egy kis forrás erecskéje befolyt a tengerbe. — Istenem, így sóhajt a szerény, mit érnek a megmérhetlenségben az én néhány kis cseppjeim?

— Bátorodjál, fiam! felel az anyatenger, azok is segítik hordozni a kevély árbocos hajókat.

Behat az egészbe minden kör és mun-

[1]) Haydn József, a herceg Eszterházy Miklós zenekarának egykori igazgatója (szül. 1732, † 1809) művei közt „Die Schöpfung" című cantátája a zeneköltészet legkiválóbb remekei közé tartozik.

kásság, bármily csekélynek látszik is az; csak tünödésünk annak csekélységén le ne bágyaszszon bennünket róla, s annak teljes erőnkből megfelelni ne restelkedjünk.

235. sz. A csikó és anyja.

A szabadon legelő csikó délceg paripát látott arany szerszámban maga mellett elmenni. Beh boldog állat! így sóhajt, bár csak nagy lennék már, s ily szerszámot nyerhetnék egykor! Fiam, szól hozzá az anyja, tanuld meg azt, hogy a rabság aranya mindenkor szomorún csillog.

236. sz. Az agár és fiai.

Az agárszuka először vitte ki két kölykét vadászni. Katangkórót hajtott fel ezek előtt a szél, s a tüzesek nem ügyelve anyjok inté ére, üzték azt. Lihegve tértek volna anyjokhoz vissza, amint közelre egy nagy sas reppene fel előttök. Hevesen eredtek a csalatkozottak ez után is, s reptét a lankadásig követték futásokkal. Fáradtan kullogtak most már anyjok mellett, amint a nyúl előttök felpattant. Üzte a szegény anya, mint űzhette, de hanyatló öregségét fáradt fiai nem segéllhetvén, elszalasztotta azt. — Lássátok, fiaim, így feddőzék az öreg, így van az, ha korán elenyelgitek erőtöket, azután az igazi vadra nem jut erő s gyorsaság!

A 85. §-hoz.

GRÓF TELEKI FERENC.

Született Besztercén Erdélyben 1785. Tanulmányait a bécsi Theresiánumban végezvén, itt s az akkori felsőbb társasélet viszonyai közt annyira elnémetesedett, hogy csak Döbrentei intéseire és biztatásaira folytatta ismét a gyermekkorában már megkezdett magyar verselést. Darabjai 1818 óta az Erdélyi Muzeumban s a kor egyéb közlönyeiben elszórva jelentek meg. Mint a m. akademia tiszt. tagja dec. 1831 halt meg. Költeményeit s némely prózáit („Hogy kell a haza iránti vonszódást tekinteni, s miért szükséges a végett buzgóságot kifejteni?“ s levéltöredékek) Döbrentei adta ki Budán 1854.

237. sz. *Orvosomhoz.*

Ó ne nézzed erem vér-e?
Ne kérd, testem ételt kér-e,
Aluszom-e csendesen?
S kedves-e még a jó ital?
Tudományod, vigyázz, megcsal,
S majd nem itélsz helyesen.

Tudok én egy életmérőt,
Mindeneknél többet érőt,
Hufeland és Brownén [1]) túl;
Azt magamról jelenthetem,
Hogy csak ebből ismerhetem,
Jól vagyok-e, vagy rosszúl.

Míg az erény s emberiség
Nemes tüze szívemben ég,
S értek mindent elhagyok:
Míg szívem kész szent hazámért
Feláldozni minden csepp vért,
Addig épen s jól vagyok.

[1]) Hufeland híres német orvos (szül. 1762, megh. 1836) kinek Makrobiotikája (hosszú élet mestersége) Kovács Mihály fordításában (Pest 1798, újra 1799, és Buda 1825), a magyar közönség kezén is forog. — Brown (ejtsd: Braun) angol orvos, (szül. 1735, megh. 1788), egy, a maga idejében híres orvosi rendszer alkotója.

De ha embertársam javát
S a nyomorúlt kérő szavát
Süket fülem nem hallja,
Ha más jajját csak hidegen
Nézem úgy, mint egy idegen,
Ekkor itt a nyavalya.

S ha végtére a virtusnak
Szent láncai már nem húznak,
Nyavalyám nagy erőt vett;
Említsd ekkor kedves hazám,
S hogyha még sem mosolyog szám,
Tudd, a halál közelget.

Kísértsd meg ezt: kedveseim
Nevezd rendre, s gyermekeim
Áldott feleségemmel;
Ezen ismert édes hangra
Ha nem ébred orcám lángra,
Megholtam már, temess el.

---

238. sz. *Imádság.*

Előtted, kié menny, föld, s a csillagos ég,
Borúlok le forrón szerető szívemmel.
Hozzád, foghatatlan szentséges istenség!
Emelem tégedet kereső lelkem fel.
Kinek mérhetetlen bölcs általlátása
Számtalan világnak rendelt útat mére,
És kinek atyai hív gondoskodása
Vigyáz az egy napot élő férgecskére.
Téged, ó imádott s szeretett jó atyám!
Buzgón hiszen szívem, és örömmel
vall szám.

A te teremtésed s gyermeked vagyok én,
Szentséges képedre alkottál engem te!
Boldog az én lelkem, mert téged megértvén,
Szerető védelmét benned megismérte;
Amit hozzád érzek, azt szó fel nem éri,
Nagy uram! hív atyám! alkotó Istenem!
De mindent átlátó szent szemed isméri,
Hogy kész vagyok neked áldozni mindenem.
Ó tekints hát most rám irgalmad szemével,
Midőn gondolatim hozzád emelem fel.

Minden szépnek s jónak teremtő kútfeje!
Feléd törekedik tisztúlt akaratom,
De ah igen gyenge, lágy szívem ereje
Midőn el-elragad földi indúlatom.
Éltessed, jó atyám, szent lelked lelkemben,
Hogy a jót átlássam s kövessem örömmel;
Légy gyámol vezérem hánykodó éltemben,
Hogy jó gazda légyek e földi időmmel,
S feláldozván képzelt mulandó kényeim,
Az örökös legyen azok helyett enyim.

---

239 sz. *Csatadal.*

Rajta vítéz! paripára,
Rajta csata piacára,
Tekints István zászlójára
Híveinek int.

Sóhajts egyet istenedhez,
Küldj egy csókot kedvesedhez,
Légy hűséges vezéredhez,
Víj a harcmezőn.

Ne kérd: sok-e ellenséged?
Mindent győző vitézséged,
Régtől fénylő dicsőséged
Feljebb viszi még.

Édes hazád s királyodért
Ki oltalmat tőled most kért,
Kiönteni minden csepp vért
Mindig készen állj.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF[1]).

Szül. 1771 Kriviánban Sáros vm.; Kassán, Kolosvárt és Pesten tanult, hol az akkor annyi hírneves tanárok és írókkal jeleskedett bölcsészeti karban, s mint a történetész Koppi nevendéke, a classica philologiától s a bölcsészettől áthatott kiképeztetést nyert, mely szellemi irányát mindenkorra meghatározta. Az 1790-ki budai országgyűlésen lángot kapván fiatal lelke, rövid hivatalkodás után a fiumei kormányszéknél, olasz útja és a szabolcsi felkelő seregnél 1795 viselt kapitányság után, egész hosszú életét részint a megyében, részint mint követ öt országgyülésen és országos bizottmányokban, a haza ügyének szentelte, s magát e téren müveltsége, tudománya és tiszta jelleme által hasznosan kitüntette. E mellett folyvást a tudományokkal foglalkodván, s irodalmi és társadalmi téren sokképen érdemesülvén, 1830 és 31-ben a m. akademia igazgató és tiszteleti tagja lett, s mint ilyen ez intézet dolgaiban élénk részt vett mind haláláig, mely öt 1843 ragadta el. — Számos közlönyökben elszórt versezetein kivül, francia könnyüségü szellemes levelei kiemelendők, (Bártfai Levelek Döbrentei Gáborhoz, Patak 1818; Kazinczy Ferenc és gróf Dessewffy József Levelezésök, 3 köt. Pest 1860—4). Politikai írásai, az országos küldöttségek munkálatai közt adott Külön Véleményeken kivül: A Hitel Taglalatja, Kassa 1830 (l. erről az Irod. tört. 116. §-át), és: Hazánk egy jeles főispánjának politikai hitvallása, gróf Dessewffy József jegyzékeivel, Buda 1813. Nem utolsó érdeme a kassai Minerva megalapítása (1825), melynek sok éven át szellemi vezére volt. (Irod. tört. 99. §.)

[1]) Ejtsd: Dezsőfi.

240. sz.

Kazinczy Ferenchez.

1819. oct. 27. [2])

Hatszor tíz őszt érdem s üldöztetés között
Bús gonddal, fáradtan átélte [3]) barátom!
Minden időperced nékünk gyümölcsözött,
Minden óra téged új díszbe öltözött.
Halhatatlan! sírnak könnyen indúlsz, látom.

Az epés kajánság fogát eltördelte
Gyémánttartósságú s fényü érdemeden,
Rágott, rágott, de csak önrozsdáját nyelte,
Minden harapással reptedet emelte,
Nem ejthetvén csorbát, ő csorbúlt, lelkeden.

Míg e nyögő haza termend fris virágot,
Ragyogó naptény fog rajtunk tündökleni,
Hevével érleli édes szöllőágot, [4])
Hogy ránk is cseppentsen egy kis boldogságot,
Kedves lesz a neved, híred fog fényleni.

Azért hurcoltatál fogságról fogságra,
Hogy a külföldön is láncink csörtöltessék, [5])
Sőt itthonn is szántak sok méltatlanságra,
Vagy hidegen néztek a szép fáradságra
A pulyák, a nagyot hogy eltemethessék.

Ápolva-gerj esztő jutalom híjával,
Mely másutt a lelkes főket koronázza,
Hányszor jelenél meg az irígy mocskával?
Hányszor vágott ő meg vastag ostorával,
Ő, aki a homályt a fény közt hajházza?

Tövisk Idvezítőnk gyászos koronája,
Anitós Sokratot bürökkel kínálta:
De fenáll megváltónk kegyes oskolája,
Él még a bölcs Sokrat, a bölcsek példája:
Mind a kettőt a nép megölte, s csudálta

Néked is a tisztább maradék hágtatni
Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot,
Mikor a magyar szív reményt fog forgatni,
Minden magyar ajak magyar szót hallatni,
És az nem lesz durva, ki magyar tejt szopott.

[2]) Kazinczy hatvanadik születésnapján.

[3]) A múlt idő mint melléknév használva. A szokottabb kifejezésmód a múlt részesülő (átélt barátom).

[4]) A névelő kihagyásával (az *édes szőllőágat*), mint némely közmondásokban.

[5]) L. Kazinczy életét az Ir. t. 82. §-a után.

Ekkor magzatidban meg fogjuk esmerni,
Velek együtt minket hogy szebbre neveltél.

Nem lehet mindenkor az óban heverni,
Javítál, nem rontál, midön kezdtél merni,
S a jövendőnek is bölcsen megfeleltél.

VITKOVICS MIHÁLY.

Életét l. feljebb.

241. sz. *Megelégedés.*

Nem adott az isten nekem nagy palotát,
Sem ágyamra selymet, se' cifra tafotát;
Adott egy kis gunyhót, adott egészséget,
És melléje egy jó barna feleséget.
Vele keresem én mindennap kenyerem,
S be jóizűn esik azt vele megennem!
Ha munkánk végeztük, lenyugszunk ágyunkban,
S pihenünk álmunkban.
Ha felvirrad a nap, vígadva kelünk fel,
S folytatjuk munkánkat újított erővel.
Tavaszkor a mező körülöttünk virít,
S a füszálon lengő harmatocska frissít;
A pipis éneke múlatgat bennünket,
S a nyár verejtékben könnyíti kezünket.
Őszkor szüretelünk urunk szőllejében,
S kapunk falatocskát mustos pecsenyében.
Ha beköszönt a tél, s hó lepi a földet,
Kis gunyhónkban ülünk a kemence mellett.
Az én kedves Sárim az orsót pergeti,
S vidám dúdolással unalmunk kergeti.
Magam faragcsálok magamnak szerszámot,
S ezért se' fizetek idegennek vámot.
Ha vasárnap eljön, cifrázott bundába'
Megyek hálát adni istennek házába.
Délután pajtással betérek korcsmába,
S kényre iddogálunk a jó borocskába'.
Ha felmelegedem, „húzd rá Gazsi" mondom,
Enyém egész világ, semmire sincs gondom.
Nem vagyok én adós, nekem sem adós más,
Nem bántottam senkit, engem se bántson más.
Az úristen, pajtás, éltessen bennünket!
Tartsa meg mind holtig vídám jó kedvünket.

---

242. sz. *Bácskai népdal*[1]).

Bácsi szekeresek útra indulának,
Útra indulának Eger tájékának.
Közöttök volt Palkó maga szekerével,
S ím jő a magyarság erős seregével.
Magyarság serege szóla őhozzájok:
Bácsi szekeresek! hová utaznátok?
Akartok-e velünk egy útra indúlni?
Avagy mint íflak akartok elhullni?
Mint íflak akarunk, mondának, elhullni,
Mintsem tiveletek egy útra indúlni.
Bácsiak ezt mondván, mind harcra kelének.
A magyarok még egy legényt sem vesztének:
A bácsiak közzül elhulltak mindnyáján,
Csak Palkó ugrott el tüzes paripáján.
Ebédig vágtatva ért el Jankovácra,
Hol íflak táncolni mentek a piacra.
Keréktáncba beáll ő is táncolgatni,

---

[1]) Egy eredeti rác népköltemény után, mely 1705-ben keletkezett a II. Rákóci Ferenc forradalma idején.

De kezdi a táncot fonákra forgatni ;
Megereszti hangját siralmas nótára,
S így kezd énekelni szívek fájdalmára :
„Amely anya fiát Egerbe ereszté,
Haza őt ne várja, nem jő vissza többé.
Elhulltak ma, el, az ifju szekeresek,
Élőt már őköztök hiában keresek.
Amely húga bátyját útra készítette,
Ingujjra a rózsát hiában tüzgette ;
Nem fogja az inget már bátyja hordhatni,
Nem fogja ifiú testén elkoptatni.
Amely mátka útra készíté kedvesét,
Pávatollszedésben ne fáraszsza kezét ;
Mert azzal kedvesét, bár miként hajhászsza,
Ebben az életben már fel nem cifrázza.
Tápláljátok hát, ősz anyák, magatokat,
Bennünk ne vessétek bízodalmatokat :
Kitől az ő sólyommadara elrepült,
Vissza nem repül az, szárnyat vesztett s eldűlt."

A 89. §-hoz.

KISFALUDY KÁROLY.

Életrajza az Irodalomtörténet 88. §-a után.

243. sz. *Csák Máté.*

Történeti dráma.

E csonkaműnek, jellemrajzi tekintetből, közöltetik egy jelenete. — Megértésére ennyi: Az utolsó honi Árpád III. Endre kihaltára következett nagy interregnum hetedik évében (1308) Csák Máté, a nemzeti párt vezére, a trencsényi völgybe maga köré gyűjti Endre leánya Erzsébet híveit, hogy a külföldi Árpádok kirekesztésével ennek trónra emelését fegyverrel is kivíja a nápolyi párt ellenében, melynek élén Omode nádor áll. Ez viszont a Rákosra országgyűlést hí össze, melyen, a dolgok kellő előkészítése után, V. István leánya Mária unokájának, Róbert-Károlynak, a már többször megkoronázott pártkirálynak országos megválasztatását keresztülvigye. Itt az I. felvonás azon, a rákosi gyűlést megelőző scénája adatik, mely Omodét saját házában vezeti fel, hol gondolkodása, céljai, eszközei iránt jövünk tisztába. Hiába kéri hitvese a nemzeti részhez csatlakozásra ; hiába jelenti fiainak hírnöke ezeknek Csákhoz átmenetelét, csak Károly által reménylvén eleget tehetni mind nagyravágyásának, hogy t. i a fiatal király helyett ő uralkodhassék, mind kincsszomjának. A királylyal is megismerkedünk, ki Omodét ennek házánál keresvén fel, Kassa adományozá-ával újra és szorosabban csatolja magához.

Buda. Nádor palotája.

Omodé egyedül.

Még egyszer hát, és éltem alkonyán
Tűn fel nevem, s agg vállamon
Egy új királyi vér emelkedik !
Ha már irígy időm miatt
A koronát nem fűzhetém saját
Fejemre, bírja más — de mint aranyozott
Bábot csak : én bírom teljes hatalmát.

Ugrin (jő).

Jó újsággal jövök. Csákot s Aport
Kivéve, a grófok s zászlós urak
Mind megjelentek, s a nemesség
Közül is sok jött el hívó szavunkra.
Nem kétlem, e nap célunkhoz vezet.
Erszényeinkre és Tamás egére
Úgy szállnak, mint a méh virágra.
Om. Hadd szálljanak ! mi szedjük mézöket.
Ugr. A nép körül most fárad biztosom,

Jó bor mellett előre éltetik
Már a királyt, kinél csak most valék.
Egyszersmind hirdetem, hogy ő még
A választás előtt meglátogat.
Om. Meglátogat? Hah érzi ő, mi kisded,
Minő aléit reménye nélkülem.
Érezze is, kívánom, mert amit
Tőlünk nyerend, fölmúlja érdemét.
Ugr. Még egyet, nádor! ami egyedül
Belházunk tárgya: Úgy hiszem
Azon barátság és rokon szív,
Mely minket oly rég egybe csatla már,
Általhat gyermekinkre is. Domos
Fiad lángol Hedvig leányomért.
Mint a magányos völgyi rózsa él a
Szegény anyátlan szűz, s nekem sirá ki
Édes titkát.

Om. Leányod szép, fiam
Tüzes, s így szövetik sok frígy s el is
Pattan — Domos legifjabb — hagyjuk azt
Margitra! ily érzelgés asszonyi
Dolog, nem szívesen avatkozom
Belé.
Ugr. De tudnod kelle; ami engem
Illet, megnyugszom hitvesed szaván.
Ha ő szerencsét lel, miattam
Bírják egymást minden javaimmal együtt.
Most a gyülést elrendelem,
S amint lehet célunkra dolgozom (El).

Margit (jő).
Minő zaj ez, férjem? mindenfelől
Tolong a nép.

Om. Üdvözli a királyt.
Marg. A bódúltak! saját bilincsöket
Ünneplik. Ah Omodé! sötét e nap
És éjbe dönti fényes házadat.
Félek: megbánod egykoron, hogy ily
Méltatlan üldözéd András leányát.
Om. Kormányra férfi kell, erő, tehetség.
Marg. Szegény hazám! be mélyen sülyedél!
Önállásodra is már küleröre
Szorúlsz — s úgy van, mert férfi mondja!
De nem, nem; még van itt erő, tehetség,
És tán nagyobb, mint Károlyé,
Ha szét szolva önmagát vadúl nem
Emésztené! Két férfi áll a kor
Fokán: te és Trencsényi-Csák;
Vessétek össze vállatok —
Om. Ne említsd a büszkét, ki a világot
Dölyféhez csatlaná: ő tűzte ki
Első a zendülés zászlóit is,
Önkényt űz a szabadság, ajkain.
Marg. Önkényt űz Róma s annak eszközi.
Tudom, Csákot régóta gyűlölöd,
Érdemversenygve őt, az ifiabbat,
Felül nem érhetvén: innen boszúd!
Ez gyújt acélra, s ez, világosan
Kimondva, nem más, mint irígység.
Követné ő Károlyt, te mindjárt
Erzsébeté lennél — bocsáss meg, úgy van.
Oh bár meggyőzhetnéd magad, mi szép kort
Varázslanál le frígyben ővele?
De így, esengve kétes hasznokért,
Eljátszod a polgári koszorút,
S egy jövevény bolygó kegyére büszke,
Önléted szebb sugárit áldozod.
Om. Ma oly beszédes vagy, lelkemre! s ez
Mily új sajátság benned! Margitom,
Te ország dolgain töröd fejed?
Marg. A gyászidő őszinte szóra kiszt;
Azért kérlek, ne védd az idegent,
Hogy idegen ne légy saját honodban.
Van még idő — egy férfias *nem*
Töled, s Károlynak hűlt helye.
Om. Elég a puszta szó! Fejem megőszült
Világi dolgokon, s asszonytanácsra
Még nem szorúlt, nem is fog, úgy hiszem
Te jó vagy, értelmes, házad körében:
Megismerem; de más irányt veszen
A férfi, és ha meg nem foghatod,
Ne is biráld.

Marg. Legyen tehát!
Elnémulok: nyugtass meg mint anyát.
Hat gyermeket szülék hazámnak,
Nemes fiak, nincs köztök elfajúlt;
Mindegy ket hű szívvel ápolám;
És most, midőn szorgalmam édes
Gyümölcseit szedném, külön szakadnak
Mindannyi ékes oszlopi
E romlandó háznak, s a kor viszálya
Legzordonabb léttipró képiben
Először is rajtunk mutatkozik.

Om. Dicső pályát jelöltem én elökbe,
S reménylem, azt el nem hagyják vakon.
Marg. Büszkék követni mást vakon, saját
Szemeikkel nézik azt — s el is hagyák.
Ha kétled, értsd magad küldöttjöket.

(Ajtót tár.)

Jer csak, boldogtalan követ! s beszélld el,
Amit láttál s ize ıtek fiai n.

Fegyvernök (jő).

Zemplényből jövök, uram; legidősb fiad
János küldött, vigasztalnám nádorné aszszonyom, s tudatnám vele, hogy ő, meg
László, Amad és Mike három öcscsei addig
nem térnek haza, míg kegyelmed a nápolyi
felekezettel tart, és azt a papos királyt el
nem űzik. Bocsánatot, nagy uram! az ő
szavait mondom.

Om. Hazug hír! takarodjál.

Fegyv. Úgy van, uram! ha nem tetszik is. Ők harcosokat szednek, már szedett is mindenik derék csoportot, melyet Trencsénbe vezetni szándékoznak.

Om. Hah! Trencsénybe Csákhoz? a hálátlanok! Nem, a harag nem képes szégyennevet lelni fejeikre És a megyék nem gátolák?

Fegyv. Nem, uram; sőt több nemes hozzájok álla, s már Abaújban, Sárosban néhány vár is részökre esküdött. Nagy azon tájban a morgás és mozgás, neheztelnek az urak, hogy némely nem jó hazafi el akarja adni az országot és adót fizetni Rómának.

Om. Ki hitt csevegni? eladni az országot? — El szememből.

Fegyv. Bocsánatot, uram! Mind ez csak asszonyomat illeti (El).

Omodé (magában).

Nyugodj meg hát, míg elsenyved a lélek,
S nem érzi mi az elfajúlt gyermek.
Marg. Fölébredsz álmodból? Ez a dicsőség
Melyet Károlylyal osztasz? Mennyi város
Lobog zászlód, hány falvaid
Vannak! s még is mi dísztelen
S szegény levél! Hívd most Romát segédűl:
Egy tenger áldás képes-e derítni
Nevednek alkonyát?

Om. Méltatlanok
Nevemre! veszszenek. Vagy tán akarnád
Én szálljak aljas körbe kedvökért,
S ősz fürttel kényöket nyomozzam?
Nem! én magam leszek kemény birájok,
Nevem fényének ezzel tartozom.
Marg. Szánandó fény, meleg fiúi szív
Helyett; ha ily adót kér, nem kivánom.
Bájold elém mind a föld kincseit,
Gyémánt helyett tűzd a napot hajamba:
Én fázom, és csak gyermekim szemétől
Hevülök.

Om. Kettő még maradt:
Dávid s Domos, rosszban s időben
Ifjabbak: ők derítsék lelkedet.
Marg. Ne hidd hogy a tűzlelkű ifjakat
Más pálya vonzaná, ők belsejökben
Bátyjaikkal egyezők; csak a szív első
Lánggerjedelme tarthatá Domost még
Budán, amazt iránt am szeretet:
Meddig? e kérdést rettegem.
Om. Előttem nem titok Domos szerelme,
Annál jobb, az megőrzi tévedéstől;
Amazt megóvja zár — Minő zaj?

(Magát észrevéve, ünnepélyesen)

Jön a király!

Marg. Én távozom;
Nem vágyom látni őt, elég
Ha érzem átkos életét. (El).
Om. Fojtsd el szív, mérgedet! benn éghetsz,
De ily vendég derült képet kiván.

(Az ajtó felé megy.)

Károly, Drugeth és *Ugrin*tól kísérve lép be.

Omodé.

Kár. Harmadszor látom már magas Budát,
S a nádort még házába' nem köszöntém;
Kedvezve ösztönimnek most jövök.
Om. Nemesb követet nem küldhetett királyom,
Kegyét hirdetni háladó hivének.
Kár. Azon kivűl adósod is vagyok,
Maradnom is kell, míg virrad napom,
De hű szolgálatid még is nagyobbak,
Hogy érzetünk ne óhajtná a rest
Időt előzni, és azért akarjuk
Legitt leróni egyik, bár csekély

Részét. Vedd tőlünk hát ez adományt,
Csak kezdet még, de jóslélekre bírhat.

Drugeth (irást vévén elő).
Ez oklevéllel Ő Nagysága néked
Ajándokozza Kassa városának
Dézmáit s hasznait.

Om. Szót hol vegyek?
Ajándokod fejdelmi, mint magad;
De bármi nagy, szolgálati
Készségemet még sem múlhatja föl,
Mert ebben nincs se mérték, sem határ.
Drug. Ím általnyújtom mint új honosod!
Egy ég, egy úr szivünk is egyesítse.
Om. Hadd értsem egyszer még e nagy kegyelmi
Díjt, mely adójaért úgy boldogít.

Drugeth (félre) *Károlyhoz.*
Ez hat! Nézd csak mint gyújtja szellemét,
S feléd így forr: „te adj és én teszek.“
Om. Valóban Kassa! áldott szép vidék!
A nép szorgalmas — Vérem a tied,
Uram! — De mit jelent ez? itt Gentílis
És több urak nevét látom, csak a
Felség aláirását nem lelem.
Kár. Igen, hibázik, és nem tévedésből,
Mert hogy tennék erős vonást, midőn
Kezemben még a kormány ingadoz?
Vagy már király vagyok? hol a nagy,
Az égbe vésett lángirás:
A nemzet eske? Nincs! s míg nem birom
Azt, mily muló s erőtlen kézvonásom
Még akkor is, ha érdemet jutalmaz.
Drug. Mély és való mit Ő Nagysága mond;
Az eddig történt félig ért csak.
Irtsátok a sok fénylopó gyomot,
És a gyümölcs kiesre, nagyra nő.
Om. Sokat tevénk s nem is sikertelen,
Igaz voltát megérted Rákoson:
Itt meghallandod a hűségi esküt.
Kár. Szó és tett ily nemes keblekben egy;
Hűségedet tudom méltány lani.
De hasztalan tekint szemem körül,
Ináznak díszeit nem láthatom;
Ádor! hol vannak bajnok fiaid?
Om. Fejem büszkén emelhetem ha kérded:
Van-e nálamnál hívebb embered?
De fiaim közül négy — zendülő,
Azért ne kérdezd, ők nem fiaim.
Kár. Valóban meglepő hír!
Ősz fürtöd tisztelem, de kart s erőt
Kiván a háborús idő, s ha így
Az ifjak elszakadnak, pártomon
Elvégre csak bú és fohász marad.
Om. Őszinte vallásom kedvetlenül
Hatott reád: nyugodt lehetsz.
Azon fényes tetőn, amelyre te
Ahítasz, ült már egyik ősöm,
S Aba szavára hallgat még e hon.
Ezen kar egy királynak,
Lengyel Lászlónak, visszaküzdé
Már thrónusát, s többet most sem merek.
Nem vívok én átokkal és fohászszal
Mint Róma éretted, hanem
Tettekkel: azt ittléted bizonyítja —
Azért nyugodj meg gyermekim miatt.

Károly, (félre) *Drugeth*hez
Mely büszkeség! Ki itten a király?
Jobbágyi szó ez?

*Drugeth Károly*hoz.
Tűrd el! tudod hol vagy; ha majd erősen
Állsz, akkoron tüntesd fel a királyt.

*Károly Omodé*hoz.
Lelked nagyobb a lankasztó időnél,
Meg kell ismernem azt, s ez okból
Ügyemnek jó következést reménylek;
De azt méltán sajnálhatom, hogy ily
Derék atyához nem hasonlanak
Fiai. — Indúljunk most, a nap halad,
És nem sokára a rejtélyes óra
Rákosra int; Gentilis eddig
Reánk esdé az ég áldásait. (El követőivel).

Omodé (egyedül).
Ez is sajnál. — Ördög pokol! kinek
Csak most adék világi szárnyakat?
Csák! ezt neked tulajdonítom, angyalod
Sugá ezen boszút; mélyen talált,
De néked is lelek nyilat, habár
Ennen fiam szivéből mártom át
Szivedbe.

Margit (jő).
Elment Károly? Te ily sötéten állsz?
Oh halld, talán jó angyalod sugall.

Om. Megint a régi gond — ne üldözz.
Marg. Ó férjem! egy kimondhatatlan érzés
Hozzád kiszt — hagyd Károlyt s a szörnyü esküt!
E roppant ház felettem ingadoz,
Ha erre gondolok —
Om. Szeszély! hiú rém!
Ne félj, nem dől e ház, sőt még erősül
Alapja! ím e kis levélke mily új
Szép gyöngye széles birtokimnak.
Halld: Kassa városának hasznait
Imént nekem köté le a király.
Marg. Ó büszke vakság, mely csak birtokot
Hajhász! Jól ismer a csalárd olasz,
S ott ostromol, hol leggyengébb szived.
Kinek gyűjtesz? mikor ten fiaid
Sem vágynak osztakozni a bitorló
Díján, mert a szabadság szomorog
Fölötte. — Hallgas szómra! e világon
Nincs őszintébb — Egykor szerettél,
S méltó becsülnöd annak hamvait,
Ki tisztán hervadott el kebleden:
Hagyd el Károlyt!
Om. Hiában esdekelsz.
Kivetve a sors, s bármit hoz, nem ingok.
S te jó szív, válaszsz gondjaidnak
Hozzád illő tárgyat — teszem, Domos
Fiad szerelmes, őtet házasítsd. (El).
Margit (egyedül).
Ó élet, élet! mily pusztára égett
Szelíd világod, és ha még kitör
Hő szikra, csak bú s inség költi azt.
Mint hat magas fenyü közt a borostyán,
Oly bízva állék hat fiam között,
Volt a hová simúljon agg fejem;
De szétomolva nyugtom őrfala:
Most kél a sors — s viharja elragad.

---

244. sz. *Mátyás deák.*

Vígjáték egy felvonásban.

SZEMÉLYEK.

Upor László, főispán.
Turu Márton, öregbíró.
Örzsi, leánya.
Kántor.
Kis bíró.
Mátyás deák.
Több urak, vadászok és nép.

A dolog történik egy faluban a Bakony szélén.

Szoba.

Turu s *Kántor* az asztalnál ülnek, *Örzsi* rakosgat.

Turu. Én mondom kendnek, amint ez a lúdmellcsont mutatja, száraz telet kapunk; ni! minő veres.

Kántor. De ez a fehér folt, koma, ez havat jelent. Én okos ember vagyok, ritkán csalatkozom. Minap is az erdő szélén rókát láttam, s mindjárt mondtam: emberek, fagy lesz! s ime ma, szent Márton napján, szokatlan hideg is van. (Felkél s Örzsihez megy). De mit nekem a hideg! Örzsikém szemeiben megmelegszem. Nos, nem örülsz, Örzsi? kántorné lészsz! Érted? kántorné.

Örzsi (elvonva magát). Dehogy mennék én ily csunya emberhez.

Turu. Örzsi!

Örzsi. Édes apám!

Turu. Menj, édes leányom, s hozd be a János kulacsát. (Örzsi el). Az ebédet megettük, aztán én a világ egészségire iszom.

Kántor. S ma sem szabad innom a János kulacsából ?

Turu. Már, koma, abból csak magam szom.

Kántor. Gyöngeség ! teljék kedve. De bíró gazda, leányát nekem adja ? még a élen elviszem.

Turu. Ha leányom akar, isten neki !

Kántor. Akar ? hehehe ! A mostani idő, s nőszö, és kántor ! hehehe !

Turu. Bizony, koma, én tisztelem becsüm kendet, de ha leány volnék, engem gyse ! kend nem csípne pártámból.

Kántor. De az érdem, koma, az érdem lány embert énekeltem már én ki a faluól, és hogyan ! — E füleimmel hallám alakitól mondani : a tárogató semmi sem avamhoz képest.

Turu. Igaz, kend tudja a módját ; de haja szült, s a vén legény a fiatal tüzes leányoz olyan, mint a letűzött száraz karó a rág mellett. Ha Örzsikém akar, én nem gyok ellene ; ha kosarat kap kend, az is — azért nem veszünk öszve.

(*Örzsi* beszalad, a kulacsot az asztalra teszi).

Örzsi. Édes apám, két lovas ugrat felénk országútról.

Turu. Annál jobb, többen leszünk.

Örzsi. Ó ha Matyim volna ! Én eleikbe aladok. (El).

Turu. Azt rebesgetik : a király néhány pig a Bakonyban fog vadászni. — Bár en jönne keresztül, vagy legalább a körréket látogatná meg, szeretném látni. ijnok vér, apjára ütött ; ha az ellenséget rekasan megszalasztja, aztán a vadakat rgeti. Hej ! csak megvolna jobb karom, nne bíró akárki.

(*Mátyás* deák és *Örzsi* jönek).

Mátyás (kiszól az ajtón). Vezesd lovamat dig az istállóba — de ne kantározd le.

Örzsi. Itt az apám.

Mátyás. Jó napot ! (Körülnéz). Amint om, jó tanyára leltem ; itt meleg szoba, csenye, szép leány és jó bor van.

Turu. És szivesség.

Mátyás. Mint éltek, fiaim ?

Kántor. Ej ej ! fiaim.

Turu. Egészségünk van, dolgunkat megteszszük, különben semmi baj.

Mátyás. Kend a bíró ?

Turu. Igen.

Kántor. Én kántor, leghíresebb a tájban.

Mátyás. Tehát híres ember ! (mosolyogva végig nézi) Megengedem.

Kántor. De hetykén tesz. (Turuhoz) Ez valami közönséges ember, nézze kend csak a ruháját. (Mátyáshoz) Kit keresünk ?

Mátyás. Mely ház legjobban füstölög, oda száll az utas.

Kántor. Hát ingyen élő, ki eszik, iszik, aztán odébb áll, és a fizetést az istenre bízza. Mit ?

Mátyás. Senem ingyen, senem drágán, csak amint illik.

Turu. Mit pattog komám ! én mindenkit szívesen látok, ma kivált, nevem napján. Jöjön kegyelmed, egyék, igyék a mennyit elbír, aztán mondja el kivánságát.

Örzsi. Egyik lúdcomb még megmaradt ; lásson kend hozzá, míg az a csunya kántor újra neki nem esik.

Mátyás. Az ebédet köszönöm, már elvégeztem ; különös dologban sem járok, csak szeretek tétova beszólni, s örülök, ha megelégedett embereket láthatok. Ez a kis sugár leányka lenézett lovamról, s rövid pihenés után ismét megyek.

Kántor. De valami még is kegyelmed ?

Mátyás. Igen igen, Mátyás deáknak hívnak.

Kántor. Mentsen isten ! tán csak nem garaboncás deák ?

Mátyás. Az épen nem, ámbár, nem tagadom, néha kis fergeteget is csinálok : de most nem jöttem háborús szándékkal. Én a királyt szolgálom, írnokja vagyok.

Kántor. (félre). Ez most füllent. Örzsi tetszik neki, azért akar valami nagynak látszatni : de mindjárt az elevenire tapintok. (Turuhoz) Koma ! vigyázzon kend, azt mondja, deák — engem hajdan egy cseri

barát deákúl tanított — mindjárt meglássuk! (Mátyáshoz) Cisne latine puer?

Mátyás. Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Kántor. Jó felelet. Magam sem értem.

Mátyás. Kend fogatlan sárkány, okos ha nem szól.

Kántor. De bezzeg az ének!

Mátyás. Szent Mihály lovának nincs füle.

Turu. Koma, benn marad.

Örzsi. Jobban! jobban! Mátyás deák! beszéllje kend az asztal alá.

Turu. Ha kegyelmed a király embere, megmondhatja, mikor jön erre a király?

Mátyás. Még ma keresztüljő határtokon.

Turu. Mátyás deák! erre a hírre ihatik egyet a János-kulacsból. Örzsi, add ide.

Örzsi (Oda nyújtja a kulacsot). Én töltém meg, magunk termése.

Turu. De öcsém, törüld meg a szádat, ebből a kulacsból nem minden ember iszik ám.

Mátyás. Éljen kend bíró gazda!

Turu. Mit csinálsz? töröm a zuzzádat! Hunyadi János éljen!

Mátyás (illetődve). Ő már nyugszik.

Turu. Éljen! mondom, neki a sírban is élni kell, míg én élek.

Mátyás (felbuzdúlva). Élni fog!

Turu. Most éljen Mátyás király! igyál, mert megszidlak.

Mátyás. Éljen kedves népe javára.

Turu. Most nem bánom köszönts reám!

Mátyás (megrázza kezét). Élj derék ember, és veled a hív magyar nép!

Turu. Büszke lehet kegyelmed, mert ebből a kulacsból Hunyadi János fővezérünk is ivott Belgrádnál.

Mátyás. Belgrádnál?

Turu. Én is ott voltam, pedig dicsekedés nélkül mondva, nem utolsó vitéz. — Hallja kegyelmed. Minekutána János apánk a csatát elrendelte, eltikkadva tért őrtüzünkhöz, s pihenni leszállt lováról: lecsatoltatván nehéz sisakját, ősz haja az esti szélben lengett, s a tisztelt ősz látása mindnyájunkat, kik ott voltunk, lelkesített. Vitézek, van-e víz? kérdé; én elébe ugrottam, és ezt — ezt a kulacsot tele borral nyújtottam neki. Ő elvette, egy keveset ivott, s én örömemben majd elpattantam, látván hogy jól esett neki. — Mosolyogva adá vissza ezt a kulacsot, s egyik kísérője által nehány ezüstpénzt adatott. Én elszomorodtam; ő mondá kegyesen: ezt emlékezetül adtam, ne gondold, hogy enyhülésemet ez által meg akarnám fizetni.

Örzsi (Mátyáshoz). Kegyelmed szemei égnek! Én is eleget sírtam ám, ha édes apám elbeszéllte harcait; kár hogy azt az öreg Hunyadit nem ismertem — az Isten nyugoszsza!

Turu. Más nap csatába mentünk — kegyelmed deák létére csak tudja, hogy győztünk?

Mátyás (tűzzel). Tudom, jó öreg, tudom, még most is lelkesít.

Turu. De én is tudom, mert jobb karom ott maradt — látja kend ezt a csutakot kar helyett. Mikor az ellenséget üldöztük, neki tüzesedtem, s három pogánynak rohantam, egyike lepördült, a másik eltalált — töröm a zuzzáját, látod öcsém.

Mátyás. Vitézséged jele.

Turu. Sok vért vesztve, holt gyanánt feküdtem a téren. Az emlékpénzt elszedték tőlem, de hála istennek! első tekintetem, mikor feleszméltem, a kulacsra szállott. Kigyógyúlván haza jöttem, még fél kézzel is kaptam egy derék feleséget, s noha meghalt már a jó lélek, de kedves gyermeket hagyott maga után. Most bíró vagyok, van ami kell, és vége. Igyék kegyelmed!

Örzsi. Úgy van Mátyás deák; apám az országot őrzötte, én pedig a kulacsot őrzöm.

Mátyás. Szerencsédre váljék! Köszönöm, bíró, a történetet; most csak leányának

szerezzen kend derék férjet, én kitartom a menyekzőt.

Kántor. Itt áll a derék férj! Nos Mátyás deák! nem jól választottam-e? Örzsike szép, fiatal, karcsu mint az őz —

Mátyás. És kend szarvas lesz, ha elveszi.

Örzsi. Ne higyje kegyelmed, nem leszek én kántorné. (Elsóhajtja magát).

Mátyás. Te fohászkodol? tán más ül szivedben?

Örzsi. Más bizony, Mátyás deák! ah, de messze, messze van az innen!

Turu. Szomszédom fia Balta Matyi! együtt nevelkedtek, s mindig arról álmadoz. Eleget sajnálom, de biz én máshoz nem is kényszerítem, ámbár szeretném, ha derék vőm felváltana házi gondjaimtól.

Mátyás. Balta Matyi? a fekete sereg nél szolgál; ismerem, derék fi.

Örzsi. Úgy-e derék! Ó Mátyás deák, ezért meg tudnám kegyelmed csókolni.

Mátyás. Szívesen elfogadom.

Kántor. Én protestálok! Balta Matyi maholnap oda vész, s Örzsi reám száll.

Örzsi. Soha sem, soha sem.

Turu. Lódobogás az udvaron. Örzsi, nézz ki. (Örzsi ki akar menni).

Upor László (belép).

Upor. Bíró, nem látta kend —

Mátyás (hirtelen eléje megy, meghajtván magát). Bocsánatot, főispán uram, hogy kitértem az útból; itt igen jó szállásra leltem. Tán a király közelít?

Upor. Parancsolatit várjuk.

Mátyás. Amint hallám kevéssé itt mulatni fog.

Turu. Nagy uram! tán valami rendelést méltóztatik —

Upor. Semmit, semmit.

Mátyás. Tüstént nyomában leszek főispán uramnak. (Titkon valamit mond neki).

Upor (parancsolóképen). Soká ne késs, deák. (El).

Turu (Mátyáshoz). Kend most orrot kap.

Mátyás. A király megbocsátja, ha megtudja, mily társaságban valék.

Turu (biztosan). Mátyás deák, kend ismeri a királyt — micsoda ember?

Mátyás. Él hal népéért.

Turu. László bátyját ismertem: igaz vitéz volt; mikor ősz atyja mellett nyargalt, mindig azt gondoltam: az öreg sas most tanítja fiát a nap felé szállani. Hej de szomorkodtam, midőn méltatlan halálát hallám — őt megbosszúlni balkézzel is kiálltam volna; de van igaz isten! Mátyásban fentartá még a bajnok vért. Ez csintalan, fürt fejű gyermek volt, még a táborban hallottam, de az alamuszi gyermekből úgy is ritkán válik jó. No most ne dőzsöljünk többet, siessünk az országútra, megnézni a királyt!

Mátyás. Eljősz te is Örzsi?

Örzsi. El bizony. Ej csak ne volna a király olyan nagy úr, megkérném, ereszsze haza Matyimat.

Mátyás. Én megyek, bíró gazda! köszönöm a jótartást, még látjuk egymást.

Turu. Isten kegyelmeddel Mátyás deák. Ha ismét erre jár, szálljon be kend hozzám.

Mátyás (magában). Hol szivesség, emberség és hazai szeretet lakik, ott érzi a király felséges tisztét, és édes lesz terhe, melylyel az erő újúlva nő — Ezerek áldása mi szépen hálálja meg nyugtalan óráit. (Turuhoz). Isten kenddel!

Örzsi. Ha meglátja kend Matyimat, köszöntse nevemben! (Mátyás el).

Turu. Örzsi, add rám mentémet.

Örzsi. Itt édes apám; én is kenddel megyek. (Ráadja mentéjét).

Kántor. A plébános nincs itthon — nekem kellene valamit szólanom. Hm! tán így: Boldog országút — ó szemek — ó szerencse — ó kántor — ó vidék —

Turu. Koma, menjünk! Mit sopánkodik kend?

Kántor. Ó jeles nap, áldást hoz sugárod — Örűlj örvendezz szív, nem lesz a te károd.

Kisbíró (sietve jő). Bíró gazda, szaporán! sok sok urak jönnek falunkba. (El).

Más paraszt (fuldosva berohan). A király! a király! (El).

Turu. Jertek! törőm a zuzzáját, de meglepett. (El Örzsivel).

Kántor (mentében). Ó boldog falu, ó dicsőség — (El).

Széles falusi utcza. *Mátyás* király, *Upor*, vadászok; a nép „éljen" kiáltással minden felől kitoldúl.

Mátyás (kíséröihez). Mily boldogító a nép szeretete, mely tiszta hévvel a hazát bennem átkarolja. Híveim! az igaz érdem nem halandó, hamindjárt az irígység azt lealázni törekszik is. A legnagyobb elme fellengző szavai nem dicsőíthették inkább elhúnyt atyám emlékezetét, mint egy jámbor szív ártatlan kiömlése, melynek most véletlenül tanúja levék.

Turu, Örzsi, Kántor (jönnek).

Örzsi. Nézze csak apám, ott elül áll Mátyás deák!

Kántor. (A király mellett álló aranyos mentéjű úr előtt). Napok napja! nincs itthon a plébános — én, én — ó boldog óra! Alleluja!

Upor (Mátyásra mutat). Itt felséges urunk! (A kántornak szava eláll).

Mátyás. Bíró gazda! ím Mátyás deák mint király megtartja szavát. Nézd meg jól Hunyadi fiát. Én vagyok a csintalan gyermek.

Turu. Nagyságos uram! (Le akar térdelni) Légy kegyelmes — csak úgy kiszökött belőlem — az az ármányos deák — beh megjártam!

Mátyás. Légy nyugott, jó öreg; te nekem rég nem érzett örömet szereztél. Mint ismeretlen vándor kezemet nyújtám, most királyi jobbom nemességre emel. (Örzsihez, ki köténnyével szemeit eltakarja) És te semmit sem kérsz királyodtól? — Vedd ezt a gyűrűt, és képzeld Balta Matyi küldi; ezzel vele eljegyezlek. (Örzsi meg akarja kezét csókolni). Te is igértél ugyan valamit, de annak teljesítését vitézemre bízom, kit nem sokára hozzád küldök.

Turu. Uram királyom! ennyi kegyelmet!

Mátyás. Hogy a János kulacsa ki ne ürűljön, arról én gondoskodom!

Kántor. Ó én szegény kántor! az ingyen élő most fejembe kerül! (Mátyás elébe térdel) Le vagyok sujtva uram! de nagyságod gyöngesége és az én nagylelküségem —

Turu. Koma, hiszen visszásan beszél kend!

Mátyás. Megbocsátok, kántor, de máskor légy ura nyelvednek, és tanuld meg, hogy a ruha nem teszi az embert. Most fel barátim! a mai történet fűszerezze holnapi mulatságunkat. Jó népem, isten veled!

Turu. János apánk! ez a te méltó fiad!

(A nép örömkiáltással kíséri a királyt).

(A kárpit lefordúl).

A 90. §-hoz.

—

KATONA JÓZSEF.

Szül. 1792 Kecskeméten; itt, Szegeden és Pesten tanult, és 1816-ban ügyvéddé lett. Már tanuló korában szorgalmasan látogatván a Benke-Murányi-féle színésztársaság előadásait Pesten, annyira megszerette a színpadot, hogy maga is, névtelenül, többször fellépett mind Pesten, mind Komáromban, és számos darabokat is fordított és írt, mely utóbbiak azonban még mind kotzebuei álláspontjára mutatnak. 1814-ben több

erdélyi főnemes jutalmat tüzvén ki egy történeti szomorújátékra, melynek előadásával a Kolosvárt épülő színház megnyitandó volt, Katona „Bánk bán“ című szomorújátékával versenyzett, eredménytelenül. Átdolgozva végre, az Pesten 1821 megjelent. 1820 haza térvén, Kecskemét városánál tiszti al-, 1826-ban főügyész lett, s mint ilyen, 1830 meghalt. Bírunk töle két értekezést a Tud. Gyűjteményben: „Mi az oka, hogy Magyarországban a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?“ (1821. IV. köt.), és: „A kecskeméti pusztákról“ (1830. IV.); s külön: „Szabados Kecskemét mezővárosa történetei.“ Pest, 1834.

245. sz. *Bánk bán.*

A II. Endre király alatti közállapotokat hatályosan festő ezen mutatványban Tiborc paraszt elpanaszolja Bánk bán nádor előtt azon nyomort, melybe a népet Gertrúd királyné s az őt körülvevő idegen udvar befolyása döntötte; míg Bánk bán tördelt beszédében felesége vélt hűtlenségén érzett fájdalmai nyilatkoznak.

III. szakasz. IV. jelenet.

Tiborc (bizalom s félelem között besompolyog).

Bánk bán, nagyúr! Jó reggelt!

Bánk. Útonálló!

T. Igazán? Lehet meglátni képemen?

B. Minek is becsület emberek között!

T. Való igaz! megőszült a fejem.

B. Miért?

T. Időm eljárt jaj és panasz közt.

B. Munkálkodó légy, nem panaszkodó —

T. Ó istenem! tekintenél csak egyszer
Házamba, élve látnád a panaszt
Előtted. Mért valék becsületes!
Holott gazember lévén, mostan is
Tied lehetnék —

B. Mily boldogtalan
Az, akinek bármely bilincsei
Boldogtalan módon oldóznak el!

T. Ó mint örültem hogy szabad levék!

B. Mikép örültem én bilincseimnek!

T. Hiszen való, hogy jó is az; de már
Mióta a merániak —

B. Hah! — ó!

T. Sok pénzre van szükségök: és mivel
Mi annyit adni nem tudunk, tehát
Sovány nyakunkra izmaelitákat
Ültettek! Ez már égbe kiált!

B. Piha!

T. Míg tűrhetém, tűrtem becsületessen;
Most már gazember is lennék, de késő!
Ősz fő, kiszáradt kar: hová megyek?

B. Haramja — nincs itt más kigázolás?

T. Ma éjszakán először kezdtem el
Próbálni azt a mesterséget; ó
Hiszen beteg feleségem, és öt éhes
Porontyaimnál szívem majd kiugrott!
De látja isten hogy nem értem azt.
Lenn a királyi ház előtt soká
Ólálkodék[1]). Vigan valának abban,
És sokszor azt vettem csak észre, hogy
Nyelvem kiöltém, mintha azt akarnám
Felnyalni, amit ott fenn ellocsoltak.
Akkor lopózkodtál be a kapún;
Hallám az őrzővel[2]) beszédedet.
Én is tehát utánad mentem, és
Mivelhogy azt meg tudtam mondani:
Ki ment be oly titokba? mindenik
Azt hitte hogy Bánk bánhoz tartozok[3]).

B. Pih! minden e szerént tehát hamis,
S megcsal, keresse bár az ember a-
Hol akarja, legtisztábbnak mutassa
Magát: de egyben mégis mocskos az.

T. Mért bélyegez meg a szükség vele!

B. De hogyha jól meggondolom: maga
A tiszta hívség, ó! — de ej! mi meg-
Gondolni is való van itten? a
Hívség? kísértet, melyről minden ember
Fecseg, de még nem látta senki is.

---

[1]) Ólálkodám.
[2]) Őrrel.
[3]) Tartozom.

+ Itt meglátszik az akkori nyelvujítási harcz? T. i. az, hogy akkor nyelvészek nem tudták, hogy ekvivalens nincs.

T. No édes Istenem! ismét azt hiszem, hogy
Velem beszél.

B. Beszéllj, beszéllj; igen
Jól hallom én panaszod; de a magam
Panaszsza is beszél.

T. Uram teremtőm!
Még a nagyúrnak is van? — No hát
Nem vétek a szegény Tiborcnak, egy
Titkos szövetségben hitét letenni.
B. Hah! ezt hogy elfelejthetém! Istenem!
T. Van más kigázolás? Vi ézkedést
Ugyan ne várjanak tőlem; de hisz
A háborúban szabad fosztani.
E gondolat legjobbnak látszatott.
B. (búsan néz ki az ablakon) Magyar
Hazám!

T. A jó merániak
Azt háború nélkül is megteszik, mert
Hisz a zsidók eleget fizetnek, a-
Kiket tulajdonképen tán nem is
Lehetne embernyúzóknak nevezni;
Nyúzásra bőr kivántatik, holott
Azt a merániak magok lehúzták
Már csontjainkról: így tehát ezek
A húsba kénytelenek bemetszeni.
Igaz, hogy a metéltetett sikolt, de
Hisz arra nem szükség hallgatni, csak
Haszon lehessen. — S a nagyasszony —?
(Keserű megvetéssel lódítja el a kezét).
B. (fejét az ablakfához nyomva), Ó!
T. Ő cifra és márványos házakat
Építtet, és mí — csaknem megfagyunk
Kunyhónk sövényfalai közt.

B. Átkozott!
T. Ő csordaszámra tartja gyülevész
Szolgáit! épenséggel mintha minden
Hajszála egy őrzőt kivánna; sok
Meránit, olykor azt hinné az ember,
Hogy tán akasztani viszik, úgy körül
Van véve a léhűtőktől; s mi egy
Rossz csőszt alig tudunk heten fogadni!
Ő táncmulatságokat ád szüntelen,
Úgy, mintha mindég vagy lakodalma, vagy
Keresztelője volna: és nekünk
Szivünk dobog, ha egy csaplárlegény az
Utcán előnkbe bukkanik, mivelhogy
A tartozás mindjárt eszünkbe jut.
A jó merániak legszebb lovon
Ficánkolódnak: tegnap egy kesej,
Ma szürke, holnap egy fakó; — nekünk
Feleség s porontyainkat kell befogni,
Ha veszni éhen nem kivánkozunk.
Ők játszanak, zabálnak szüntelen,
Úgy, mintha minden tagocska bennök
Egy-egy gyomorral volna áldva: nékünk
Kéményeinkről elpusztúlnak a
Gólyák, mivel magunk emésztjük el
A hulladékot is. Szép földeinkből
Vadászni berkeket csinálnak, a-
Hová nekünk belépni sem szabad;
S ha egy beteg feleség, vagy egy szegény
Himlős gyerek, megkívánván, lesújtunk
Egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek;
És aki száz meg százezret rabol,
Bírája lészen annak, akit a
Szükség garast rabolni kényszerített.
B. Hogy úgy van!

T. Ők monostort, templomot
Építenek, hol úgy sípolnak, úgy
Megzengenek, hogy a szarándokok
Táncolni kénytelenek a sáros utcán:
Nekünk pedig nincs egy jó köntösünk,
Melyben magát az ember egy becses
Védszent előtt mutathatná meg a
Templomban.

B. Ó buzogj vér! csak buzogj!
T. Hahogy panaszkodni akarunk, előbb
Meg kell tanulnunk írni, mert az ily
Szegény paraszt az úr elébe nem
Mehet be többé — úgy rendelte Béla
Király, s merániak hasznát veszik —
Hisz összekarmolázná a szegénynek
Patkója a szép síma padlatot!
S ha tán utolsó fillérünkre egy
Törvénytudó felírja a panaszt:
Ki írja fel keserves könnyeinket,
Hogy jó királyunk megláthassa azt?
B. Te Isten!

T. El kellene pirúlniok,
Midőn ezüst- aranynyal varrt övek
Verődnek lábszáraikra; mert
Véres verejtékünk gyümölcse az.

Lelkemre mondom, egy halotti fátyolt
Kötnének inkább a hasokra, leg-
Alább csak úgy külsőkép mutatnák
A gyászt azon szegény nyomorúltakért,
Kiket kiállhatatlan sajtolásaikkal
A sírba döntenek.

B. Türj békeséggel —

T. Türj békeséggel : ezt papolta az
Apáturunk is sokszor : boldogok
A békeségesek, mert isten fiainak
Hivatnak — istenem ! mi haszna ? ha
Szorongat a szegénység : a pokolt
Nem féljük, a mennyország sem jön oly
Szép színben a szemünk elébe.

B. Kirontjuk a korlátokat, lezúzzuk
A jó barátot, ellenséget; és
Aztán ha célra érünk, sírni kell csak.
Szánom keserveiteket emberek !

T. (nevetve) Te szánsz, nagyúr ! ó a magyar se gondol
Már oly sokat velünk, ha a zsebe
Tele van — hisz a természet a szegényt
Maga arra szánta, hogy szülessen[4]), éljen,
Dolgozzon, éhezzen[5]), sanyarogjon és —
Meghaljon. Úgy van, úgy ! Esmerni kell
Az élhetetlenek sorsát, minek-
Előtte megtudhassuk szánni is.

B. (haraggal tekint reá, de szeme Tiborc homlokán levő sebhelyen akad fel).

T. (észreveszi, s kevés hajával igyekszik eltakarni).

Huszonhat esztendő előtt vala ez —
Még gyenge ifjonc voltál — Jaderánál
Egy rossz velencei akart tégedet, s
Atyádat — Ej hisz az régen vala !

B. (Tiborc homlokát megölelvén, melléhez szorítja, majd egy erszényt nyom a markába).

Engem s atyámat ? menj, menj, menj Tiborc.

T. Szép pénz ; de adhatsz-é hát mindenik
Szükölködőnek ? Visszaadja-e
Ez a halottakért hullt könnyeket ?
Ha mást nem adhatsz, úgy annál, kinek
Adsz, még szegényebb vagy. Vigyázz, hogy egy
Zsivány tömött erszényeiddel együtt
Ne lopja el nagylelkűségedet.

B. (méltósággal). Tiborc ! Tiborc ! kivel beszéllsz?

T. (térdre rogyik) Uram-Isten ! hisz azt akarom, hogy veszszek el. Én nem vagyok gonosztevő, azért nem Bátorkodok[6]) magamat elölni, mert az Isten haragjától félek.

B. Tiborc !

Menj, menj, keresd fel asszonyomat, s ha meg-
Találtad, úgy jöj, s várakozz' reám.
Haza megytek—ott megmondhatod, hogy él
Még Bánk.

T. Igen — Kedves szomszédok ! él
Még Bánk atyánk ! fogom kiáltani. (Sírva elmegy).

[4]) Szülessék. [5]) Dolgozzék, éhezzék.

[6]) Bátorkodom.

A 92-ik §-hoz.

KISFALUDY KÁROLY.

246. sz. *A legszebb gyöngy.*

Van egy gyöngye a világnak,
Létünk legfőbb értéke,
Minden földi boldogságnak
Kútfeje s legszebb éke ;

Melynek remegő tükrében
A szív magát képzeli,
S adó vevő örömében
Fájdalmait öleli.

De a nagy világ zajában
Az csak ritkán láttatik,

A romlott szív birtokában
Soha nem találtatik.

Csak szelíd s jó embereknél
Fakad égi forrása,
Érzékeny s meleg sziveknél
Tenyészik szent áldása.

Egykor szívem nagy inségét
Barátomnak beszélltem,
S érettem hullatott könnyét
E szép gyöngynek itéltem.

---

247. sz. *Honvágy*[1]).

Sötét olajfák illatos hüsében
Ül a bús vándor, köny ragyog szemében,
S mélyen sohajtva vissza-vissza néz!
Kedves hazája tűn fel képzetében,
Hajlékát véli a távol ködében,
S örömreszketve nyúl felé a kéz.

Az esti szellő honnyelvét sugallja,
Szeretti nyájas üdvözlésit hallja
A szép csalódás szellemajkain;
Ujúlva kél a múltnak égi kéje,
S vidám alakként lengedez feléje
A boldog sejtés, fellegszárnyain.

Szülőföldéig terjed láthatára,
S békén mosolygva csendes alkonyára
Édes felejtés karján ringadoz;
S mint egykor ősi háza szük körében,
Első vágyási lobbadó hevében
Könnyűlt kebellel ifjan álmadoz.

De ah! sietve tündérképe illan,
Midőn a déli nap halmára villan,
S dicső felséggel a nagy térre száll;
Fennérzi most, mily messze szép hazája!
S bár itt szelídebb ég lehel reája,
A sínlő szív nyugpontra nem talál.

Örök tavasz bár zöldell itt körüle;
Ott a természet téli gyászra düle,
S hegy völgyet zord fagy, zúz, köd, hó tetéz:
De ott szabad! s a gazdaglét öléből,
A földi szépnek büszke lakhelyéből
Vadon berkére vissza-visszanéz!

Megy a bús vándor sorsa végzetében;
De él hazája bánatos melyében,
S andalgva meg-megáll minden fokon;
Keservit tördelt hangokon kiönti,
Keletről térő felhőket köszönti,
S elszenderül moh-lepte sírokon.

Borongva járdal kérkedő vidékin,
A régi nagy kor roppant omladékin,
Hol minden honni hőst előidéz,
Kik tettökért bár nem nyertek magas bért,
Bér nélkül tudtak halni a hazáért:
Azon dicsőkre vissza-visszanéz.

Az élet telje bár gyönyörre inti,
S biztatva útját fris rózsákkal hinti,
Kényén röpítve ösztönárjait:
De túllebegve hont-esdő reménye,
A külföld minden bájos tüneménye
Nem oltja lelke csendes vágyait.

Szakaszt is néha kellemes virágot,
Csak félig érez minden boldogságot,
Nyíltában hervad minden élemény;
Szelíd hűségért lángol indulatja:
Mi itt magát lágy készséggel mutatja,
Muló hab, színlett kegy, csalóka fény.

S tovább tovább megy míg a célhoz ére,
Hol mindaz, mit hajdan fellengve kére,
Édes valóra létesülni lész;
Bár a szerencse nyílt ölébe zárja,
S körültündökli a hír csillagárja,
Míg szíve ver, csak vissza-visszanéz.

---

[1]) Átdolgozása egy még Olaszországban Zrínyi-versszakokban írt elegiának.

248. sz. *Vigasztaló dal bor mellett.*

Impromptü[2].

„Mindent fontolva tégy,
Kevésből sokat végy!"
A bölcsek ezt hirdetik.
De ha mindemellett
Szándékod füstté lett,
Még több: ügyed nevetik:
Mit tészsz boldogtalan?
Zokogni untalan
Az erőshöz nem illik.
Az ember egyszer él,
Ki tudja mit cserél
Ha szűk hantja megnyilik?
Itt a pohár! itt a bor!
Vigasztal ez mindenkor.
Ez megvívja sorsodat;
Igyál, s felejtsd gondodat.

„Tanulj gazdálkodni,
És fogsz gyarapodni."
Így kérkedik a gazdag.
De ha mindemellett
Erszényed üres lett,
S nem kél ki a vetett mag:
Mit tészsz boldogtalan?
Fáradni hasztalan
Kínnal teljes mulatság.
Pénz e kor istene,
Ki törhet ellene?
Így volt, így lesz a világ.
Itt a pohár, itt a bor!
Vigasztal ez mindenkor.
Igyál s tágúl kebeled!
Ezt kincscsel fel nem leled.

„Légy bátor, győzni fogsz,
S dicsőségben ragyogsz."
Író s vitéz így kiált.
De ha mindemellett
Koszorúd másé lett,
S édes Múzád tovább szállt:
Mit tészsz? bús panaszlás,
Köny, kérelem nem más!
Ezt jobb lélek megveti;
Mint félénk csatázót,
Gondolat-vadászót
Minden szél eltemeti.
Itt a pohár! itt a bor!
Vigasztal ez mindenkor.
Igyál míg tüze meghat,
S lesz bátorság s gondolat.

[2]) Azaz: rögtönzet. Egy vig társaságban, fogadás folytán rögtönzésül készült dal.

---

249. sz. *Az élet korai.*

Gyöngén ringatva jó anyánk ölében
Vígan kezdjük létünk szép hajnalát;
A játszi gyermekség bájos körében
Csókoljuk a jelenlét angyalát;
A kétes távolnak sötét ürében
Hiú fényt ködbe vont szemünk nem lát;
S könnyű habok között lebegve létünk,
Minden bájképnek oltárt díszesítünk.

Minden kelő nap üdvezlő sugára
Akkor vidám örömre integet,
S ártatlan lépteink minden nyomára
Édes megnyugvás rózsát hinteget;
A játékhely fő vágyaink határa,
Csalárdúl egy remény se hiteget:
Mély sírok halmain mosolygva állunk,
S legkissebb tárgyban nyílt eget találunk.

A bimbó fejledez, s reményvirága
Egy új élet meleg karjába dűl,
A zsenge kornak tiszta boldogsága
Szép álmok özönébe szenderül;
Szorúlt melyünknek ébredő világa
Fenlángol, s új világokat kerül;
A hős hajdankor telt szivünk felé leng,
S a nagy- s dicsőre lelkesűlten éleng.

Szűk már az ősi ház, tovább repülni
Vágytan vágy a fellengző ifju tűz,
Kiesb virány látszik felénk derülni,
Hol majd egy szép tündér jobbjára fűz,
Kivel dühös vihar közé merülni
Feszül keblünk, a gerjedő, a szűz ;
Mienk a föld, mienk egész teremtmény,
S tettekre szólít egy hizelkedő fény.

Künn a zavarban küzdő szenvedélyek
Gyújtják szivünk magas célokra már,
Bizonytalan tárgyért hevül a lélek,
A forró képzelet csapongva jár,
S míg szunnyadoznak a nemesb tökélyek,
S a lángerő tisztább formára vár,
A föld határin túlszállong az elme,
S ábrándvilágba kél öröm- s gyötrelme.

S bibor felhőkön, mint a szép Auróra,
Jön egy istennő, s kéjmalasztjait
Lehelve a szorult ábrándozóra,
Intézi a vad tüznek árjait.
Nem földi kényeket nyújt minden óra,
S egy bájalakra füzi álmait,
És Pharusként a vándor éjjelében,
Szelíden fénylik hullámzó melyében.

Ott áll az ifju ! s tiszta hódolatja
Szerelmet vall s érzésre olvadoz,
A viszonláng őt istenné avatja,
Midőn a hív karjába' ringadoz ;
Egy pontra gyűlt az élet foglalatja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz ;
Míg összeforrt lényök Hymen szavára
Egész édengyönyört egy percbe zára.

Kedves láncokra füzve a siriglan,
Korunk repül s a szív magába tér,
Az ifjuság szeszélyes álma illan,
S a gondpályán lassúdan hűl a vér ;
Férjfjúlt erőnk valót ölel busítlan,
S a hulladó virág gyümölcsöt ér.
Szent tartozások tenni kényszerítnek,
S a férjnek szűk, de szebb határt kerítnek.

Midőn hazáját rabbilincs fenyíti,
Bőszült érzéssel harcmezőre száll ;
A szép szabadság hős lánggal heviti,
Körüldörögje bár ezer halál.
Nem csügged, s honfi tisztét teljesíti
Míg győz, vagy testhalmok közt sírt találj ;
A jobb utókortól reménylve bérét,
A nyert borostyánon kiontja vérét.

Mint a szirt, megviván a vész dühével,
Elzúzza óceán dagályait :
A férfi érc pajzsként erős melyével
Enyelgi a sors csapodzásait.
Épít, munkál, gyűjt, kockáz életével,
S a közjóért áldozza napjait ;
Szép hölgyén, magzatin, s baráti szíven
Függ boldogsága s léti célja híven.

Most a lángész teremtő ihlete
Ösvényt lobbant sötét homályokon ;
Min eddig jós lelkünk csak sejtve kése,
Fénynyé villant a büszke homlokon ;
Mindenható elménk istenkedése
Ég s földbe hat, mint az, kivel rokon,
S buvárnyilai a lét titkába vágnak,
Vezérszövétnekül az ész s világnak.

E pályán lep meg éltünk alkonyatja,
Halántékunk télszínbe öltözik,
A gyors idő tüzünket oltogatja,
Világunk bús homályba költözik ;
Kiélt keblünk a múlt hamvát mutatja,
Komoly szemünk csak sírba ütközik,
S mit egykor a szív oly imádva kére,
Most dísztelen hull a való jegére.

Kivál az elme bolygó képzetéből,
A fáradtnak magány nyújt gyámkezet,
Mely a világnak zajló tengeréből
A béke csendes partjához vezet.
S szelíd malasztval a távol ködéből
Sugárzik át a szép emlékezet:
S mint hold csillámai a folyón remegnek,
Lelkén úgy reszket a borúlt öregnek.

csendes hajléka árnyékos körében
Elandalog, mint élte reggelén;
zabb lét reménye hitté vál szivében,
Győz a mulandóság vad éjjelén,
s megnyugodva sorsa végzetében
Elalszik békén a szerelm ölén.
időt, s más vándor lép üres nyomára,
az esti szellő játszva leng porára.

---

50. sz. *Mohács.*

Elegia.

ősvértől pirosult gyásztér! sóhajtva köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk nagy temetője Mohács!
ollószárnyaival lebegett a zordon enyészet,
S pusztító erejét rád viharozta dühe,
vad diadalma jelét robogó villámival itten
Honni vitéz seregink holttetemikre sütémorni! büszke vezér! mért hagytad el érseki széked?
Nem halt volna hazánk dísze virága veled.
larc tüze lángítá bizton viadalra kikelted',
S érted mennyi dicsők estenek áldozatúl!
zük vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod;
Tárogatód megszűnt, rozsda emészti vasad.
yúgodj! rajtad üzé dölyfét a csalfa szerencse;
A békítő sír enyhe takarja porod.
ány fiatal szívet, tele sok szép földi reménynyel
Sujta le kegytelen itt a riadó csatavész!
lte kies tavaszán kora sírt hány ifjú talála,
Kit nem rég az öröm lágy öle ringata még!
ísztelen itt fekszik, deli termete összerútítva,
Száguldó paripák vas szegü körmök alatt.
Szöghaja fürteivel nem játszik kedvese többé,
Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
Hasztalan áll az uton váró hive fris koszorúval,
Nem jön-e bajnoka még, félve reménylve vigyáz:
Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,
Néz, piheg, arca tüzell, s keble feszülve haboz.
Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe:
Elmarad a kedvelt, s érzete búnak ered.
Végre megérti Mohács veszedelmét; gyönge virágként
Hervad el a szép szüz néma keserve között.
Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő,
S a hűség csendes angyala őrzi porát.
Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
Fénytelen itt szúnyad s kő se mutatja helyét!
Ősi szabadságért harcolt bár férfi-karokkal,
Rendzavaró hévvel vérbe füresztve vasát.
Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
Sínli szokott terhét tüzménje, nyihogva kapar, vág,
Rugdal, rázza fejét, hosszu sörénye lobog,
Elszáguld, haza tér, s így hírli vitéz ura húnytát,
Kit repedő szívvel hölgye zokogva sirat.
S míg sürü könnye apad, ő is hű férje után hal,
S a kiürült háznak csak döledéke marad.
A tölgy, mely zivatar közt annyiszor álla kevélyen,
Döltében viruló ágait így temeti.
Hány bajnok hala így, de csak a boldog leli bérét,

A meggyőzöttnek csillaga véle tünik.
Így hamvadtak el ők alacsony moh-lepte gödörben;
S a feledékenység éje borítja nevök.
Hantra dül a pásztor s fütyörészve legelteti nyáját,
És nem tudja kinek hőspora nyugszik alatt;
Titkon még is eped, szomorú dalt zengedez ajka:
A hős árnyékok csendesen íhletik őt.
A csatasíkon mély borulattal ballag az útas,
Elgondolva minő kétes az emberi sors;
Néz, és elkomorúl, s lesütött szemmel halad ismét,
Felpattant sebeit belseje érzi maga.
Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt nyugtat az éren,
Mintha födözgetné, hogy ne tekintse szemünk:
Ott vergőde [3]) Lajos, rettentő sorsu királyunk,
Sülyedező lova érchímzetü terhe alatt.
Hasztalanúl terjeszti kezét, nincs, nincs ki segítse!
Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
Tátogat a mélység, aranyos páncélja fakó lesz,
S összezuzott testét hab fedi s barna iszap.
Ekként halni kinos! s kegyalak! neked életed így tünt!
Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.
Ifju valál, örvényt nem sejtvén szörnyen adózál;
Szendergő porodat béke lebegje körül!
Hajh s ezt visszavonás okozá mind, s durva irígység:
Egységünk törten törve, hanyatla [4]) erőnk.
A sorvasztó lánc így készüle árva hazánkra;
Nem! nem az ellenség, ön fia vágta sebét.

[3]) Helyesen: vergődék. [4]) Hanyatlék.

Gyász emlékü vidék! mi sok inség kútfeje lettél:
Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.
Nagygyá lett Szolimán gőgét Buda ormai nyögték,
S kénye vadon dúltán annyi viszályra jutánk.
Hány szüz fonnyada el zsarlónknak karjain ekkor,
S a Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!
Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon,
Félhold kérkede [5]) szét városi tornyairól.
El! ti komoly képek! ti sötétség rajzati, félre!
Új nap fényle reánk annyi veszélyek után.
Él magyar, áll Buda még! a múlt csak példa legyen most,
S égve honért bizton nézzen előre szemünk.
És te virúlj, gyásztér! a béke malasztos ölében:
Nemzeti nagylétünk hajdani sírja Mohács.

---

251. sz. *Mohácsi dal* [6]).

Suhogva mint az esti szél
Mély gödréből a vitéz kél,
S mint halvány köd holdvilágnál
Mohács térén tétova száll.

Néz a pásztor s keresztet hány,
Kiált a hív kuvasz után,
A tűz mellé heveredik,
S múlt időrül töprenkedik.

---

[5]) Kérkedék.
[6]) E dalnak az előbbi elegiai tárgyalással összehasonlítása tanulságos elméleti megjegyzésekre ad a tanárnak alkalmat.

„Hej itt egykor e gyep felett
Sötétpiros harmat esett;
Fü, virág búsan lehajlott,
S magyar szívből fris vért ivott.

Sok legény jött nyalka lovon
Győzni a vad büszke taron,
Lova eldült, maga fejér,
Néma, hideg, mint őszi dér.

De a mátka honn könnyezett,
Víg dal között kört nem lejtett,
Várja, de csak halálmadár
Hozza hírét hogy nem él már.

Csele patak! iszapodban
Királyi nagy temető van,
Azért is oly sárga vized,
Oszlopod [7]) gőz, átkos neved.

Csontba akad s hortyog a ló,
Meg-megcsorbúl kasza, sarló,
A leány fél, s bármi begyes,
Oltalmára legényt keres.

Ne félj rózsám, szebb idő jár,
Dunánk rabot nem hord immár,
S újra díszlik Mohács táján
Magyar legény, magyar leány.

---

252. sz. *Rákosi szántó dala.*

Miről apám nagy busan szólt,
Hogy itt hajdan szebb élet volt,
Érzi szívem s felsohajtok,
Amint Rákos térén szántok.

Hol Mátyás, az igazságos?
Te láttad őt boldog Rákos!
Tán itt nyargalt hajdanában,
Hol én szántok mostanában.

Mondják, itten vitéz urak
Összegyűltek, tanakodtak;
S ha csatára trombitáltak,
Mint a sasok víni szálltak.

Eltüntek ők: Rákos, te állsz,
Meződön hány embert táplálsz,
Hej de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább szántok.

Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már,
Hej! ma-holnap a magyar szó
Ritka mint a fehér holló.

Hűs szél támad onnan felül,
Zúgó szárnyán sötét köd ül;
Tán a por is e szép mezőn
Nemes szivek hamvából jön.

Barna leány a falubul!
Hej ne igyál a Rákosbul!
Magyar csonton foly a vize,
Könnyektől sós annak ize.

Rákos! Rákos! hová lettél?
Szép hiredbül de kiestél!
Fáj szivem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

---

253. sz. *Szülőföldem szép határa...* [8])

Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenütt csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem:
Virúlsz-e még szülőföldem?
Azt kérdezem a felhőktül,
Azt a suttogó szellőktül.

---

[7]) Azaz: emlékoszlopod, emléked.

[8]) Azonegy érzésnek itt népies, s a 246. számban egy felsőbb míveltségű kedély elegiai ömledezésekép tárgyalása szinte érdekes összehasonlításra szolgáltat alkalmat.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szivemmel árván hagynak;
Árván élek bús szivemmel,
Mint a fü, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék hol születtem,
Hej tőled be távol estem!
Távol estem mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.

---

254. sz. *Sárga levél...*

Sárga levél, sárga levél,
Bús utamra miért estél?
„Azért estem, mert nincs ágom,
Nincs ami tart, nincs világom.“

Haj nekem is az a sorsom,
Hideg a föld, fázva járom,
Van hazám, de nincsen benne
Egy kis hajlék, mely fölvenne.

Harmat, harmat, hol termettél?
Bús szememre miért estél?
„Azért estem a felhőbül,
Mert víg napom már nem derül.“

Rezgő harmat, te könnyé válsz,
Szememben jó forrást találsz.
Leszállt nekem is szép napom:
Szegény magyar! azt siratom.

Fülemile, te kis madár!
Szép dalod mért nem zenged már?
„Azért nem zengem dalomat,
Mert elvesztém hív páromat.“

Hej fülmile te kis madár!
Elnémúlok én is immár.
Mért mondanám keservemet,
Ha nincs szív, mely ért engemet.

---

255. sz. *Az álmatlan király*[9].

Ballada.

Sötét az éj, sötét a vár,
Szép álmok közt a lét enyhül;
Arany széken gonddal tele
Csak a király álmatlan ül.

Előtte a nyert korona,
Melyért eladta álmait,
S véres tetőn felesküvé
Az éj undok hatalmait.

Komor mint a sír szelleme:
Gyorsítaná a rest időt;
Erőn bizik, veszélyt gunyol,
S víg leblek is rettentik őt.

S tünődve míg a zord király
Belső vésztől így hányatik,
Szelíd hangon s mindég közelb
Föl a kertből szó hallatik.

Irígy sorsként néz a király:
Jelenni ott ki merhete?
Vigyáz, sötét gyanún eped,
S haragra gyúl vad érzete.

S mint éjjel hűs csermelyt keres
Az öz, a nappal üldözött,
Oly bizton egy szerelmes párt
Andalgni lát virág között.

„Hah minden kény csak a poré,
S az én párnám gyémánttövis?
A legszebb álmot élik ott:
Ha engem fut, szűnjék az is.“

Mond, ívet és nyilat ragad,
A nyíl suhan, szűz mellbe hat,
Végsőt nyög az, s a gyepre dűl
Halványan mint a hófuvat.

---

[9]) A vérrel szerzett korona feletti lelki kínok iszonyú képe. — Nem elég; az idegen boldogság felett még élesebben érezvén saját gyötrelmeit a zsarnok, ezeket amannak megrontásával akarja elnémítani. De akit megölt, tulajdon gyermeke. A Nemesis visszatorlása teljes.

De a kedves fölötte áll,
Merőn, némán a gyászcserén;
Emléke nincs, csak kínja ég,
S enyészet dúl lázadt erén.

S karjára fűzve szép hivét
Eltér, nyomán vért hagyva csak.
S a vár fölött a csend közé
Baglyok, varjúk sivítanak. —

Éjfélt üt, és tört hangokon
Dal reszket így jajjal vegyest:
„Alugy, alugy [10]) jó kedvesem,
Ne könnyezz vért, pirosra fest!

Ó szép kebel, fejér kebel!
Hol bájoló hullámaid?
Karom ringat; s te most pihensz,
S nekem hagyád fájdalmaid!"

Vérszomjasan kel a király.
Midőn hozzá egy őr rohan:
„Uram segíts! vad rém kisért,
Átok, halál szemlángiban."

S alig mondá, halkan belép,
Holttestet hozva karjain,
Egy ifju, szép, de őrülés
Borong szétdúlt vonásain.

„Szelíd lantom szívet nyere,
Nézd csak mi szép, minő hideg!
Rejtsd a nyilat, titkon, hamar!
Sír a Halál, nem sérti meg."

Az ifju így. De a király
Reng, fölriad, fagy, láng teli:
Ön lyánya a kedves halott,
S lelkét ezer kín tépdeli.

A két hü szív rég hamvad már,
De él a zord király buja;
Ínsége új, bár fürte ősz:
S ez a nagy ég nagy bosszuja.

[10]) Correct forma az aluszon igétől. (Az aluszik parancsolója: alugyál).

256. sz. *Budai harcjá'ék.*

Ballada.

„Ólomlábon jár az ellen,
Bús a bajnok élete.
Harcmoraj kell a magyarnak,
Hogy vidúljon érzete."
Így szól Mátyás, és Budára
Összegyűjti híveit,
Játszi hadban feltünetni
A csatának képeit.

S a borostyán édes álma
Győzni a király előtt,
Sok vitéznek lángszivében
Olthatatlan vágyra nőtt:
S versenytűzre lobbadozva
Gyülnek a várpiacon,
Melyre a nap gazdag fénye
Számtalan nézőket von.

Ekkor Mátyás udvarába
Béköszönt cseh Holubár,
Nagy hatalmú a vívásban,
Hír-emelte bajnok már.
Mint egy árboc úgy magaslik,
Izmos, vállas és kemény,
Néki lándzsa, kard, parittya
Legvidámabb élemény.

Gögje — oly nagy mint alakja —
Dísznyerésnek itt örül,
S fityma dölyffel hánykolódva
Jár a bajnokok körül.
„Itt acélom, küzdni szomjas,
Szembe most aki vitéz;
Esküszöm, ma porba fürdik,
És az égre háttal néz."

És Kinizsi, a nagy lejtő,
Rátekint, és fölrobog,
Vállán párduc, és kezében
Mázsás buzogány forog.
Mint védtornya ősi hírnek
Szótlan áll ki a vezér,

Bár feszülten ég erében
A hadrontó szittya vér.

Már a négyszeg pályatéren
A cseh nagy dárdát ragad,
A vezér is pörget egyet
Melyet el nem bírna hat.
Mintha két vasbérc inogna,
És hegyettök ülne sas,
Szárny-legyintve dördültökre:
Rémalakjok oly magas.

S ím a fekete seregből
Egy szép dalia kivál,
S szél-nevelte karcsu ménen
A sorompón általszáll;
Ez nem magas termetére,
De hajlékony és sugár,
S még felette ifju kor leng,
Vassal fedve arca bár.

„Bízd reám e bajt, vezérem!
Ne csevegje a kevély,
Hogy több férfit, küzdni bátort,
Nem talált Kinízsinél.
Hadd erödet szunnyadozva,
Marni míg kel új agyar,
Rábélyegzem én is erre,
Mint ví s érez a magyar?"

Így a bajnok, és Kinízsi
Öt szemlélve kéjre gyúl,
S megzörrentve szörnyü pajzsát
Bizton enged s elvonúl.
„„Délceg hőske — méri a cseh —
Gyönge vagy, hozz társakat!" "
„Tett után szólj — a magyar mond —
Könnyü a nyíl s még is hat."

Harsog a jel, s Gúthi nádor
Mint bíró helyére ül;
Minden ajkon elhal a szó,
Minden élet szembe gyül.
És körösleg a fövényen
Nyargal most a két vitéz;
Hosszu dárda markaikban,
Mindenik lökésre kész.

Trombiták rivallnak ismét,
Összezúg a versenypár,
Pajzsa széthull a magyarnak,
Úgy rá csattant Holubár.
Nem rendül az, s új erővel
A kevély ellen robog,
S érc buzgánynyal büszke mellén
Szinte fölcseng úgy kocog.

Három ízben egybe törnek
Habzik a cseh vas lován,
Míg körüle csak szökellve
A magyar néz rés után;
S egyet lelve, mint a villám
A habzó ellen feszül,
S úgy döf rája hogy lovastul
Az hanyatt a porba dül.

Diadalmat ünnepelni
Jöttek most a magyarok.
Öt emelni pajzsaikra
Nyíladoznak száz karok,
Jő Ország is, s kegygyel inti
Szellöztetni sisakát:
Hadd ismerje és becsülje
A király s hon bajnokát.

„Mint elsője szép hazámnak
Első védje is vagyok,
S kétszer élek nagy hirében,
Ha nevem tettel ragyog."
Ekként szól önérzetében
S fordúl a gyült nép elé,
És a feltüzött sisakból
Mátyás képe tün elé.

Meghökkenve érti a cseh,
S szégyen-telve lábra kel;
S mily rátartva jött Budára,
Oly leverten illan el.
De örömzaj harsog itten
S buzgón így az égbe száll:
Éljen Hunyad vére Mátyás,
A vitéz, a nagy király!

257. sz. *Karácsonéj.*

Néprege.

„Nossza hajdu! jer vadászni,
Hajtsd ki a jobbágyokat,
S vendégimnek hozz estére
Táncra víg leányokat.“
„„Úrfi, úrfi! a harang szól,
Szent karácson napja int,
A jó lélek térdre hullva
Most az istenhez tekint.““
„Szent nap ide, szent nap oda!
Tedd parancsom gyáva szolga.“

Hajdu elmegy, hajtók jönnek,
Bús szemökben könny remeg;
„Rajta, rajta!“ s száz hahótul
Harsog zúg a rengeteg.
A sas víjog, farkas ordít,
Vadkan röffen s csattogat,
Szarvas dobban és ropogva
Szaggat, tördel ágokat;
De üres zaj, vad nem tűn ki,
És haragban ég az úrfi.

„Rossz hajtás ez, kezdjük újra,
Rajta, rajta! lomha nép!
Lesre hajdu, börtön annak
Aki csügged s hátra lép!“
S át hegy-, völgyön, bokron, árkon
Zajlik a hajtó sereg,
Nincs oly rejtek, nincs oly sürü,
Amelyet ne szállna meg.
De hiában: vad nem tűn ki,
S dühben ég, dúl, fúl az úrfi.

És amint zúg, és amint néz,
Völgyben majd patakra lel,
Partján hajlék, és előtte
Biztosan egy őz legel,
S angyalképü kisded lyányka
Úgy simítja, úgy örül,
Életet hoz s oly vigan lejt
A szelíd állat körül.
Aki látja mind megindúl.
De az úrfi fegyverhez nyúl.

Térdin esdik a kis angyal:
„„Ó ne bántsd jó özemet!
Téjjel tartja bús anyámat,
Ölj meg inkább engemet.
Nincs apám, megölte ura:
Hadd anyámat élni még!““
Így a lyányka, s kék szemében
Ártatlan szép lelke ég.
És mint rózsagyöngy a szirthez,
Reng fel könnye a vad szívhez.

De fölötte villan a cső,
S a hív állat porba dűl.
„Kis galamb te! végy anyádnak
Téj helyett most véribül!“
Így az úrfi, és kacagva
Martalékján elrobog,
És utána vérlángokban
A hajlék is fellobog;
Borzasztón süt rémutjára,
S a rezgő fák sudarára.

Ködbe sülyed a nap fénye,
Egy szép csillag sem tekint,
S vissza-vissza téren halmon
Száguld a vadász megint.
Fel-felröppen a sok varju
S öt károgva követi;
Fél a pásztor, s nyáját haza
Más uton terelgeti;
Majd egy puszta templom alján
Ily gúnyszó kel szitkos ajkán:

„Oly fejéren mi kacsingat
Ott felém a fü között?“
„„Úrfi, úrfi! az halálfő,
Ember egykor s üldözött;
Tömlöcödből itt tettük le,
Éve lesz, mint öngyilkost.““
Haha! így nem félti hölgyét,
S itt hevét lefázza most.“
S hetykén rúg a koponyához:
„Nossza csont, jer vacsorámhoz.“

Megy, s utána a gödörből
Tompa hosszu jaj mordúl,

És amint megy, a kereszt is
Tőle búsan elfordúl.
S mint közelget dús lakához,
A kopó mind úgy vonít,
Lova rugdal, s vas kakassa
Háromszor lekukorít.
De pezseg benn a vendég már,
S a vidám kedv csak reá vár.

„Föl barátim! csókra, táncra,
Hadd perdüljön a leány;
Víg dalunk az égig hasson,
Van borunk; húzd rá cigány!“
„„Úrfi, úrfi! szent misére
Csendül ismét a harang!““
„Hadd konogjon, sokkal édesb
A pohár- s szerelmi hang.“
S a ház sarki szinte rengnek,
Nyalka táncban úgy kerengnek.

Majd leülnek vacsorához,
Bújdosik a tölt pohár,
És szilaj kedv- s tombolásban
Nincs sem mérték, sem határ.
S ím éjfélt üt, szörnyet csattan
A szobának ajtaján,

S a halálfő hempelyeg be,
Még sírföld meredt haján;
Kígyó ül sötét szemében,
S a vendég fut réműltében.

„„„Még a sírban sincs nyugalmam,
Ahová kétség vetett!
Gyilkosom te! felriasztál,
Halld tőlem hát végzeted':
Durva ösztön- s kénynek éltél,
Térj magadba!““ „Nem, nem én!“
„„„Istent, embert megvetettél,
Térj magadba!““ „Nem, nem én!“
„„„Jer tehát, int a vég óra,
Sírbul e csók foglalóra.“ “

S undok szörnynyé duzzadozva
Kénköves lángot lövel,
Egy-egy mennykő csontütése,
S így tátongva rálehel.
A bűn fia összeomlik,
Száz forgószél csap bele,
És üvöltve szórja hamvát,
Baglyoké lesz lakhelye:
S ott huhogják minden éjjel,
Ami történt a vad szívvel.

BAJZA JÓZSEF.

Szül. 1804 Szücsiben, Heves vm. Tanult Gyöngyösön, Pozsonyban, Pesten. Mint a hevesi követek írnoka jelen volt az 1825—7-ki országgyülésen s 1828 ügyvédi oklevelet nyert. De a tudomány és irodalom iránti szenvedelmes szeretetből nem e téren, hanem kirekesztőleg az iróin kivánván hazáját szolgálni, 1829 állandóan Pesten telepedett le. Először lyrai dolgozatokkal lépett fel 1823 az Aurórában; 1828 széptaniakkal a Tud. Gyűjteményben; s neve már köz kedveltség tárgya volt, midőn 1830-ban a híres „conversationslexikoni pörben“ (l. az Irodtört. 103. §.) nem csak polemiai talentumának teljes erejében lépett fel, hanem minden külső tekintetet mellőző bátor egyenessége által az irodalmi és sociális bitorlott tekintélyek cultusát első rendítette meg közöttünk. Kisfaludy Károly halálával ennek köre őt bízta meg az Auróra folytatásával (6 folyam, 1832—7), és a Kritikai Lapok kiadásával (7 füzet 1831—7); mely kettős vállalat, a tudományos ismeretek terjesztésével kiegészítve, az „Athenaeum“-ban egyesült, melyet Toldy és Vörösmarty barátaival alapított, és hét éven át folytatott (1837—43). Ekkor az időszaki sajtótól visszavonúlván, mind szorgalmasbban művelte a történelmet, mely téren hivatottságát már 1833-ban írt Coriolánja bebizonyította. Ugyan is, a magyar színügy körüli fáradozásai mellett, melynek érdekében mind a pesti színháznak kétszer viselt igazgatósága, mind annak szervezetét illető irásai és számos műbirálatai által lényeges befolyást gyakorolt, egy Történeti Könyvtáron (6 köt. 1844—5)

gy Új Plutarchon (1815—7) s több becses eredeti darabokon kivül Világtörténetet dott (1845—7), melynek folytatásában a közbenjött forradalom által gátoltatván, az sak az ó-kort foglalja be. 1848-ban „Kossuth Hírlapját“ szerkesztvén, a világosi katastroph után kénytelen volt huzamosban elbújdosni, míg 1851 ismét Pestre térhetett, ol munkáiból egy két kötetnyi gyüjteményt adott „Bajza Összegyüjtött Munkái“ cím latt; de majdan súlyos agybetegségbe esvén, hosszas testi és elmebeli szenvedések tán 1858 meghalt. Halála után teljesben jelentek meg „Összegyüjtött Munkái“ hat ötetben Toldy által (Pest 1861, 2.) — Költői jelleméről az Irodtört. 92. és 133. §-ai zólanak.

258. sz. *A bajnok nője.*

Hős fiad ha él-e,
Hol van, merre tért,
Anyja kedvesemnek!
Tőlem ah ne kérdd.
Mondanom ha kell, hogy
Halva gyermeked,
Anyja kedvesemnek,
E szív megreped.

Nézz körül a rónán,
Megtalálhatod,
Domb alá temetve
Nyugszik magzatod.
Váró hű nejéhez
Száguldó lován
Nem jött a sereggel
Vissza harc után.

Összejártam érte
Völgyet, tért, mezőt,
S holtak közt a téren
Halva leltem őt.
Bajtársak könyeztek
A hű társ felett,
Kit korán a hadvész
Sírba fektetett.

Lakja most rideg domb,
Rajta hősjelek:
Dárda, kópja, zászló
Búsan intenek,
A bajnok jutalma
Vérsebek, halál,
És hideg dicsőség
Sír márványinál.

Ó mért szülte anyja,
Mért a mostohát?
Aki feltalálta
A fegyvert, csatát.
Most nem volna halva
Ifju kedvesem,
Nem borúlna gyászba
Sírig életem.

---

259. sz. *A hit.*

Ha reményid árbocát
Sors viszálya széttöré,
Nézz a csillagok köré:
Ők lesznek vezéreid,
Ha szivedben él a hit.

De kit ál bölcselkedés
Hitben is megingatott,
Az vihartól hányatott,
Tévelyeg vezértelen,
Önmagába' sincs jelen.

Néki túl siron s időn
Nem csillámlik enyhe fény,
Ég és üdv agyköltemény,
S minden szent a föld felett
Álom s csába képzelet.

Őrizd szíved istenét!
Hogyha lelked csüggedez,

Híven ápol ő s fedez ;
Szánakodva nyújt kezet,
És örök csendhez vezet.

---

260. sz. *Isten hozzád.*

Bércről visszanéz a vándor,
Vígan int kies hazája.
Ott mosolyg a róna táj ;
De a messze távozónak
Szíve vérzik, szíve fáj.
Zeng felé a búcsuszó :
„Isten hozzád, bújdosó !“

Bérc alatt áll völgyek árnyán,
Csak felhőket lát honából,
Elmerült a róna táj ;
Ámde búja nem maradt el,
Szíve gyászol, szíve fáj.
Zeng felé a távol szó :
„Isten hozzád, bújdosó !“

Bérc és völgy is elmaradtak,
Felhőt sem lát már honából,
Ábrándkép a rónatáj ;
Búja mint az ég kiséri,
Szíve vérzik, szíve fáj.
Mély keservvel zeng szava :
„Isten hozzád, szép haza !“

Múlnak évek, fürte ősz már,
Elfeledte rég hazája !
Ám a kedves róna táj
Sírig képben él előtte,
Szíve gyászol, szíve fáj,
S a halónak vég szava :
„Isten hozzád, szép haza !“

---

261. sz. *Borének.*

1825.

Boldogok mi, a barátság
Víg seregbe összevont,
S itt borunkat kedvvel iszszuk,
Távol elkerül a gond.
Fel, vitézi a kulacsnak !
Fel, miénk e szép világ !
Most pohárra, mert nem isztok
A halál ha majd kivág.

Lyányka, csókot e pohárhoz !
Nyújtsad bíbor ajkadat !
Te ki oly szép vagy miként a
Nyári hajnaltámadat.
S mint midőn két égi villám
Egybecsapva szétenyész,
Csókba lelkünk összecsattan,
S a kéj tengerébe vész.

Félre, vízivó, előlem
Mert palacba fojtalak :
Itt szentségtörőt nem türnek
A bornak szentelt falak.
Láng-lobogva leng Tokajnak
Itt közöttünk istene,
S kádba fojtja, hogy ha béjön
Kit meghitté nem kene.

Éljenek kik híresítik
A Tokaj gyönyörnevét !
Éljen aki ott kapálta
E pohár dicső tövét !
Most mi vígan hörpögetjük,
Kéjre lángra ébredünk,
S minden bút e tágas öblü
Billikomba temetünk.

Üssük össze kelyheinket !
Bennök égi tűz ragyog,
És vigadjunk ! — a magyarnak
Vígadalmi nem nagyok.
Míg Mohácsnál nem csatázott
A félholdu büszke tar,
Víg volt addig : hajh azóta
Sírva vígad a magyar.

Ott leszállott alkonyába –
De minek panaszlok én?
Félre gyászkép! új korány kel
Árpád honja szent egén.
Félre, szívnek gyilkolói,
Alvilági fajzatok,
Fájdalom, köny, aggodalmak,
Tőlünk messze szálljatok.

Fel, vitézi a kulacsnak!
Míg miénk e szép világ!
Most pohárra! mert nem isztok
A halál ha majd kivág.
Üssük össze kelyheinket,
A kancsók ürüljenek;
Feunkiáltsuk: a hazának
Szép leányi éljenek!

Éljen a magyar szabadság,
Éljen a magyar vitéz,
Aki e dicső hazáért
S a királyért halni kész!
Adja isten, hogy Hunyadvár
Gyászoló gránitfokán
Törje csontját a magyarvért
Lesve szomjazó kaján.

Éljenek szeretteink, e
Drága honnak szentei,
Kik a közjóért buzognak
Mint a nap tüzfényei!
Adja isten hogy hazánknak,
Mint a nagy király alatt,
Három tenger partvirányi
Vessenek határfalat!

Éljünk mink is akiket most
A barátság egybe font,
És borunkat vígan iszszuk,
S távol elkerül a gond.
Fel, vitézi a kulacsnak!
Pengjen össze a pohár!
Most igyunk, most! mert ki tudja
Óra múlva mily sors vár.

---

262 sz. *A rabköltő.*

1835.

Volnék, mint sas, szabad
Uratlan bérceken,
Fellengő szárnyakon
Repülne énekem.

Magas dalt zengenék
Emelni lelkeket,
Szavam betöltené
A földet és eget.

Zengnék polgári rényt,
Szabadságot, hazát;
Elővarázslanám
Rómát és Graeciát.

A nagy Demosthenest
S elméje ostromát,
A halvány Cassiust,
Brutus véres hadát.

Zengnék győzelmeket,
Dicsőséges halált,
Nandornak bajnokát,
Fiát a nagy királyt;

És annyi gyászidőt,
És annyi zivatart,
Melyeknek ostroma
Elveszté a magyart.

S ah rólad is, te új
Világ félistene,
Washington, énekem
Föllengve zengene.

Lefesteném mi bölcs
Elvekre alkotád
Túl messze tengeren
Ama boldog hazát,

Hová e vérező
Kebel sohajtozik,
Hol emberkény helyett
Törvény uralkodik.

De én nem szólhatok,
Leláncolt rabmadár,
Kit korlátok közé
Önkény hatalma zár.

Zengek csak bút, panaszt,
Nehéz gyötrelmimet,
Míg börtönöm kinyíl,
Vagy kínom eltemet.

---

263. sz. *Apotheosis.*

1834.

Nyugosznak ők, a hősfiak,
Dúló csaták után,
Nyugosznak ők, sírjok felett
Zöldell bokor, virány;

Zöldell bokor, zöldell virány,
Mert vérök öntözé,
És hálakönnyek hulltanak
Az égharmat közé.

Csatájok nem volt pártcsata,
S ábrándos képzelet,
Mely dús alkotni várait
A köz romlás felett;

Mely poklok mélyiből idéz
Viszályok angyalát,
Hogy vérszínnel borítsa be
A béke hajnalát;

Hogy nyomdokán lángvész, gyilok,
Rablás pusztítsanak,
S a század szebb reményei
Sírokba hulljanak.

Csatájok a védelmezett
Népjog csatája volt,
Melyet szent eskü, szent kötés
Ellen zsarnok tiport.

Keblökben a köz érdekek
Szerelme lángola,
Karjokba tiszta honfitüz
Szablyája villoga.

Vad kényt, zsarnokparancsokat,
Láncot nem tűrtenek,
S Szabadság, te szép égi lény!
Érted vérzettenek.

Vérzettek és elhulltak ők,
De győzödelmesen;
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Dicsőség bájvirágai
Vérökből termenek,
S sírjokból nagy világba át
Hírszellők lengenek.

Márványlapokra tettöket
Örök betüivel
A történet komoly szavú
Múzája vési fel.

Mint víttanak, mint estek el
Szabadság harcain,
Beszélli a vándor rege
Utódok ajkain.

Hazájok most bús temető,
Népetlen pusztaság,
Paloták és faluk helyén
Fü nő s fenyérvirág.

Roppant zajongó városok
Utcáin hallgatás,
Sápadt nök arcán siralom,
Bánat, szívszaggatás.

Romok között erőtlen agg
Apák lézengenek,
Kik egy jövő szebb kor felől
Kétségbe estenek. —

Ti gyászló nők, őszült apák,
Gyámatlan magzatok!
Elgázlott honnotok felett
Szünjön siralmatok!

E porba omlott szép haza
Fel fog születni még,
Van bíró a felhők felett,
Áll a villámos ég.

Az ész mindenható tüze
Támad fel ellene,
S a zsoldos szablyák ezrein
Győz a kor szelleme.

E síri gyászolás öröm-
Hangokká változik,
Keresztüldörgi a hazát
Kelettől nyúgotig;

S hol legtöbb honfivér lepé
A harci síkokat,
A népszabadság ott tenyészt
Legszebb virágokat.

---

64. sz. *Sohajtás.*

1834.

Múltadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény!

Hanyatló szép hazám,
Miattad vérzem én.

Miattad zeng panaszt
S örök bút énekem;
Sötét felhőd alatt
Az élet gyász nekem.

Oly sok küzdés után
Örvény s habok közül
Segéllni part felé
Egy csillag sem derül!

Ki szívet alkotál,
S belé érzelmeket
Szeretni lángolón
Hazát és nemzetet;

Kinek hatalma szab
Törvényeket, határt,
Ó népek istene,
Küldj egy reménysugárt!

A 93-ik §-hoz.

ARANYAS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

Szül. Kálban, Maros székben, **1795**, fia az ottani unitárius papnak, ki őt korán bevezette a római classicusok ismeretébe, melyben a székely-keresztúri gymnásiumban (1808—1814) jelesen gyarapodott, s Homérrel az eredetiben is megismerkedett. A bölcsészetet és theologiát Kolosvárt az unit. collegiumban, a jogot ugyanott a kir. lyceumban elvégezvén, **1820** az unitáriusok egyházi fő tanácsa által tanárnak jeleltetvén ki, külföldi akademiákra rendeltetett kfilldetni, de Bécsben nem kapván e végre úti engedélyt, az ottani egyetemen fejezte be tanulását, és **1822** tordai pappá, **1827** egyszersmind a tordai gymnásiumnál igazgató tanár, **1832** pedig a kolosvári collegiumban theologia tanárává lett. **1843** az unit. superintendens halála után administrátorrá, 45-ben végre superintendenssé választatott. Megh. **1852**-ben. — A magyar irodalmat Döbrentei Gábor kedveltetvén meg vele (Epistola Döbrentei Gáborhoz **1818**; Hébe 1823), készítette első, s legjelesb költeményét: „A Székelyek Erdélyben" hősköltem. 3 énekb. (u. ott), mely Czuczorra és Vörösmartyra oly lelkesítő hatást gyakorolt, hogy mindkettő az ő nyomain lépett az eposi pályára. Követték az első munkát: „Rege Bécs ostroma idejéből **1693**" (alkaikus versszakokban! Hébe 1825.); „Dierniász", hőskölt. 2 énekb. és prózában (Hébe **1825**); Mohács, hőskölt. 4 énekben s hexam. (Koszorú **1828**); s az Irodtört. idézett szakaszában felhozott kézirati eposain kivül: „Rudolfiás", és a Luziáda töredék fordítása, s némely lyrai darabok (Hébe és Aglája). Az unitáriusok Énekeskönyve átdolgozásában is munkás részt vett, s egy erdélyi-történeti s egy világtörténeti rövidleten kivül: Az Unit. Vallás Története Erdélyben, Kol. **1839**. — Költői fő munkájából, melynek széptani ismertetését az Irodtört. 93. §-a adja, itt az I. ének közöltetik.

265. sz. *A Székelyek Erdélyben.*

I. Ének.

Fegyvereket zengek s nagy tettü hőseket, akik
Hadviselő kézzel legelébb fundáltának Erdély
Halmain országot, miután Sicambria térén
A honnyos nemzet[1]) két részre szakadva csatázott
Egymással. Sok erős scythák elhulltanak ottan,
És rágták nyúgot fövenyét jeles éjszaki férfjak[2]).
Hét ezeren maradának az áldáz harcnak utána
Irnakkal, miután Aladár elhulla vitézül,
És Irnakra maradt a kormány. Khába[3]) leindúlt
Iszter folyamnál elejének földjire vissza[4]).
Irnak hátramaradt, s nyugoton telelepleni vágya.
Mondd el, Músa, mi ok kísztette fel ekkor előink'
S hogy mentek vérrel nyert országokba veszély közt.
Isteni végzetként indúltak mennybeli jellel
A tündérország keresésire. Véromlással
Nyerhették az arany almát el az Olt-vizi kertből.
Ettől függe szabad honnyok birodalma tehát ezt,
Ezt óhajtá, ezt keresé a scythai hős nép
Ott hol szőke vizét lassú Maros a kanyar árkú
Nagy Tisza habjaival, beömölve, zuhogva vegyíti,
Széles térségen, hol most bástyái Legidnek
Fénylenek a környül habzó két folyami parton,
Ott nyugvának erős eleink, hogy az ütközet elmúlt.
Hölgyekkel, magzattal, erőtelen ős[5]) öregekkel
Vártanak alkalmat letelepleni, honnyot ügyeltek.
Könnyeze a népség honnyotlan, rontva. Csekély szám.
Kérte vezéreit és esedezve könyörge haza'ért.
Öszvejövének azért a hősek tartni tanácsot.
Fegyverben, párducbőrrel nagy vállakon[6]) és ott
Úzon elébb dörgő hangon kezdette beszédét:
„Scythák, honnyszerzők, hadrontók, népeket őrzők!
Nincs földünk, miután nagy Atilla kihalva előlünk,
Villongás- s testvér viadalban erős birodalma
Öszveomolt, s megbírt[7]) sok nemzeti pártot ütének,
És fiait haddal tüzelék egymásra kikelni.
Gyengék, rontottak, vagy térjünk vissza hazánkba,
Vagy ha nem, itt földet víván békébe' maradjunk.
Avvagy erősb és több nemzetnek birtoki honnyán
Versengvén végkép megemésztetik e kicsiny őrnép;
Vagy kénytetve urat szolgáland, s rabkenyeren él,
Hadgyőző eleink hív fényét ködbe borítva."
Szót végezve leült. Felkölt Zámbor fia Kálnok,
És rezegő hangját ekként intézte feleihez:

[1]) Hún. — [2]) T. i. Székely éjszakról származottaknak veszi a húnokat, miután Erdélyhez képest éjszak felől jöttek Magyarországba. — [3]) Csaba. — [4]) A Feketetenger mellé.

[5]) Öreg. — [6]) Erdélyiesen vállokon h. — [7]) Meghódított.

„Honnyosok, országot fundálók, harcra serények!
Halljátok szavamat! Térjünk haza régi előink
Országába: nehéz rontott nemzetnek erősek
Harcaiban kétes viadallal szerzeni honnyot.
Mert bár hadra hevűlt honnyost rettenteni nagy mív,
Hölgyeiért, haza- s isteniért dulakodva kietlen:
Ám de csekély hadinép megrontatik a nagy erőtől.
Mí harcolva halunk, feleségink férjtelen árván,
Gyermekek és öregek rablóknak préda lendnek.“
Végzé, s a zuhogó sereg égre emelte robaját,
És készült haza, és buzgón kísztette vezéreit.
Felkele most Irnak, s így monda vezéri szavával:
„Népvezetők, hadban bölcsek, sereg őrjei, scythák!
Vaj mi okon térnénk eleink vad földjire vissza?
Jég és fergetegek honnyába, sovány bércekre.
Hős eleink kijövének: ez ok kísztette kijőni
Éjszakról bőv és termékeny földre lakozni,
Kincscsel, vért emelő borral gazdagra, nemesre,
És örökül hagyták unokáknak, s bírni sajától.
Térjünk vissza nehéz úton] sivatagba, de rékből?
Így öreginк és gyermekeink] elhullnak epedten,
És keveset vezetendnek, elérvén honnyba, vezérink.
Most hát én egyebet mondok: kiki tartsa eszében.
Földet előbb fával, terméssel gazdagot és jó
Folyamokat, békés helyeket vizsgálni tanácslom.
Frígyet szerzek erősb népek fejedelmivel, avvagy
Hogyha különben nem, vérrel kell szerzeni honnyot.
Hölgy, öreg és ifjak, fegyvert ingatni tudó nép,
Egy dandárban előálland többítni hatalmunk',
S mí vad oroszlányként kölykért tusakodva csatázunk,
És vagy lakföldet vívunk, benn lakni maradván,
Vagy honny nélkül ellehetünk, hadban oda veszvén.
Esküszöm én legelébb, hogy kész leszek élni tinéktek,
Kész meghalni. Ti is vérfrígyet kössetek együtt,
S honnyunkért fegyvert ingatván, célra siessünk.“
Mint mikor éjszak erős zivatarja csap által az erdőn,
A tölgyek zúgnak, távolra kihallik az ár zaj:
Így zúgott a nép, a hang riadozva csapongott,
Végezvén Irnak, seregéhez szólva beszédjét.
Elláták és elszánák letelepleni nyug'ton.
Ekkor száz kémet nevezének menni le és fel,
Halmokot és tereket szemlélni. Annak előtte
Zágon, Haddúrnak főpapja, beszélleni így kezd:
„Haddúrnak védett ős népei, istenimádók!
Hős eleink mikor a Méótisz partjain által
Jöttenek, áldozatot tettek mennybéli jutalmúl
A hadakat vezető Istennek, s céljokat érték,

Mert Isten védé. Nagy dolgot kezdve, mi is most
Áldozatot rakván, Haddúrt tisztelve könyörgjünk.“
Így szólott, és isteninek botjára könyökle.
Visszafelelt Irnak, s így hangza vezéri szavával:
„Botviselő főpap, Haddúrnak titkait őrző!
Légyen akartodként a szent szer; gyűlni parancslom
Népeimet; könyörög, s frígyet teend minden ezennel,
És oztán bizakodva, segített célra siessünk.“
Monda, s parancsot adott bégyüjteni népeit. Érc kürt
Harsoga szét a nagy térségen, jött az özön nép,
S görbe karéjt állott. Zágon mély csendben előment,
Hozva lovat ragyogó zablán, leütötte süvöltő
Bárddal, szent vérét csészékből földre leönté.
És könyörögve borúlt Haddúr képének elébe:
„Haddúr! Népvezető scythák őrzője, Hadisten!
Áldd meg hadnagyaink, népünknek fegyverit áldd meg,
És vígy békében, boldog honny földjire lakni!“
Most pedig egy jelemény úszott fenn nappal az égen:
Tüzgomb, nyúlongós szikrák hullámit omolva.
Fenn kele a seregek fejinél, s állt tartva keletre,
Lengvén hosszan elő, tartósan, végre megálla
Napkeleten, sürün lángolt, a mennydörögő hang
Távol halla[7]) midőn elpattant, és tüze elhúnyt.

Láták a jeleményt, s hogy mennybeli volna gyaníták.
Felkele most Zágon, s ekként szólt a sokasághoz:
„Hadnagyok, ősnépek, Haddúr kedveltjei! nemde
Égi tanács nélkül jeleményfényt lát-e halandó?
Mostan azért mondom, minden szavaimra figyeljen:
Isteni jel, honnyunk' mutató fény, menve keletre
Nyúgotról. Haddúr látványúl adta előnkbe
Arra keresni hazát, ottan letelepleni intvén,
És ha hiszünk isten jelinek, bizakodva kövessük.“
Szót végezve leült. Irnak kezdette beszédjét:
„Jól van, mennybeliek kedveltje, szavadban erő van.
Hiszszük az isteni fényt, indúlunk menni utána.“
Mindezek így menvén véghez, jelt hangza az érc kürt.
Hallák a seregek, s készültek, ment zabláztak
A lovagok; rendben állott a scytha labancság,
Míg oztán indúlni szarúk s kürtek recsegének.
Mely isten súgallta belém énekleni harcot,
Mondja elő eleink neveit tetteikkel egyenlőn.
Úzon volt első szálas seregének előtte,
Izmos, erős, vállban széles, nagy párduca lenge
Bal karján, jobbal buzogányát hajtva vezérlé.
Kálnok utána nyomúla, zekét szellengve viselve,
És bunkót markában, után Kézd vitte legényit,
És hős társa Ipor, két tölgyei a hadi népnek.

[7]) Hallék helyett, a *hallik* egyszerű ősi szenvedő formától.

Bárdoc utánok, erős bajnok seregével, azontúl
Bágyon, homlokban csontos, feje görbe, sasorrú,
Nem volt a scythák népében nála tanácsosb,
És bölcsebb vezető, de szavatlan kése beszéllni.
Hogyha pedig kérdetve felelt, mennydörgeni tetszett
Nyelve nehéz szava. Vargyas utána lovaglott,
S sarkantyús Gyula, nagy bárdját ingatva kezében.
Béldi, csatát értő, ménjét forgatni gyakorlott;
Orband, s véle Dacó, veszedelmesek ellenségnek.
Dárdásit vezeté Cserei, s biztatta legényit
És hangozva kiáltoza: Ős maradékok, utánam.
Meghajlott dárdája, kakastoll inga süvegjén.
Hordja öreg kézzel Kászon nagy bárdja hatalmát,
És tüzelé ifjú népét. Szemlélte az ősz höst
Irnak, s ömellett' menvén el, monda szelíden:
„Kászon, régen erős bajnok, haza s fejdelem őrje:
Hajh! ha serény ifjú éveidnek tartna erője
És még volna veled tíz bajnok szívben egyenlő:
Esküszöm egy honnyot tízen megvívni te hetnők.
Ámde idöd megavúlt: de azért hív benned az ős szív.“
Visszafelelt csendben sok idők nagy bajnoka Kászon:
„Irnak, népvezető, közjót munkálni tudó fő!
Édesen emlékszem éltem szép napjira vissza.
Elmúltak, gyengült testem, nem gyenge szivem még.
Bárha kezem lankad, harcban tusakodni tanítok.“
Többet szólni akart. Irnak lovagolva előment,
És intette vezéreit, és biztatta legényit.
Irnak, Atillának Krékától gyermeke, nagy hős,
S mint szent tölgyfa erős, berkekben, fergeteg ellen.
Ment a scytha sereg csendben lépdelve keletre,
A Maros örvényes partjánál. Így mene haj dan
Spárta vitéz faja hőse után, mikor Ázsia dölyfös
Xerxesze országát roppant seregével elönté,
Halmokon és tereken, köszirtes Thermopiléhez.
És érték erdős és halmos Dácia földjét.
Vaskapunak nevezék a hajdoni népek az ösvényt
Szirtek bércei közt; itt mentek elébb honnyokba.
Átkelvén tábort járának partjin az örvényt
Hajtogató folyamnak. Erőt nyugtatni javallák.

A 94-ik §-hoz.

CZUCZOR GERGELY.

Szül. Andódon, Érsekújvár mellett 1800 dec. 17.; tanult Esztergamban, Pozsonyban, mint sz. Benedek-rendi növendék Pannonhalmán és Győrben; s a theologiának Pesten elvégezte után áldorrá szenteltetvén, Komáromban és Győrött tanárkodott 1841-ig, miután időközben két évet (1835—7) mint a m. akademiának, melynek 1831 óta tagja

volt segédjegyzője, Pesten töltött. 1844-ben végre az akademia által a nagy szótár szerkesztésére meghivatván, azon két év kivételével, melyet egy költeményeért 1849—51-b. státusbörtönben töltött, mind halálig Pesten lakott, hol őt 1866. september 9-kén a choleravész elragadta. Czuczor költői szelleme felköltésére először, és zsenge korában még, a népdalok és XVI. századbeli népies regeköltészetünk, majd a hazai történet és classica literatúra hatottak; s e különböző tényezőket látjuk pályája különböző szakaiban különböző irányban határozni meg költészetét: a classicai-nemzetiben, 1823 óta az epos terén, s a népiesben, mely lyrai költeményeiben, különösen 1828 óta érvénykedett (költői jelleme az Irodtört. 94. és 133. §-aiban látható). Költői pályája mellett némely történelmi, eredeti és fordított dolgozatai u. m.: Hunyadi János viselt dolgai (Buda 1832 és Pest 1833), Karok és Rendek (Athen. 1837), Zrednai Vitéz János, némely tekintettel Magyarország általános állapotjára (Akad. Évk., 1840. IV.); Washington Élete, Spark után (Pest 1845); valamint jeles classicai műfordításai említendők: Horác levele a Pisókhoz (Kisf. Társ. Évl. III. 1842), Cornelius Nepos minden Munkái (Buda 1841, újra Pest 1843) és Tacitus Germániája (Pest 1851). — Élete utolsó két évtizedében majdnem kirekesztőleg a nyelvészettel foglalkodott, s e kitűnő munkásságának gyümölcsei számos nyelvvizsgálati értekezések (Új M. Muz. és Akad. Értesítő) s az akademiai „Magyar Nyelv Szótára", melyek által ő egy külön rendszer megalapítója lett nyelvészetünkben.

266. sz. *Aradi gyülés.*

Első ének.

Milyen titkos erő, s mi okért tüzesíti velőmet?
Képzelet ez, mely visszateremt elmúltakat, alkot
Mennyeket és poklot, s nincsen ki elállja futását.
Van, kit szárnyai a szerelem honjába röpítnek,
Hogy nyájas dalokat zenghessen kellemes ajkkal:
Engemet ős eleink árnyék birodalma, homályban
Szunnyadozó daliák tehetetlen fegyvere, s zajgó
Tengerként habozó magyarok pillantata buzdít.
Ott a szellematyák unokáik tetteit élesb
Elmetehetséggel fontolják, s párducos Árpád
Hunnia négy sarkát sebesen megfutja szemével,
S örvendezve megáll, hogy nincs csonkítva határa.
Ah, de szelíd örömét zordon búfellegek üzik;
Látja: mikép rongálja magát ivadéka, fiúra
A testvéri viták mint szállanak által atyáról,
Míglen magva szakad, s hozzá már senki hasonló
Nem születik többé, ki nevét hordozza nemének.
Béla! te kit fene sors kárhoztata végtelen éjre
Még mint földi lakost — mert most már égi ragyogvány
Környezi homlokodat — te is ott ülsz boldog apáid
Csendes hajlokiban; nincs ott ki zavarja nyugalmad.
Hah, de azok hamvát ezer átok terhei nyomják,
Kik nem iszonykodtak véredbe' fürösztení gyilkos
Karjaikat, s törvénytelen ágy fattyának ajánlni
A koronát, melynél nincs drágább kincse magyarnak:
Ez tüzesíti velőm, ez kísztet dalra fakadnom.
Honni királyt gyülölő magyarok bálványa elillant,
Predzlava-szülte Borics. Már nem csödíti Sajónak
Zúgó habjaihoz pártos dandárait össze;
Külföldekre bolyong, s bódúlva sietteti vesztét.

Cinkosait rettenti gonosz tettöknek ijesztő
Gondja ; elágasodott Kárpátnak bércei fogják
Ótalmoknak alá, s meredek kősziklai várak.
Béla pedig Tolnán, kedvelt lakjába vonúlva,
Gyűjti tanácsosait, s szándékát közre bocsátja.
„Karra s tanácsban ügyes, s hozzám hív férfiak! úgymond,
Vajha eget földet tölem nem tiltna sötétség,
S látnom azon népet, mely tisztel s szómra figyelmez,
Híveimet látnom kevesig juthatna szerencsém!
Akkor, hogyha vagyon bélyegnyoma búnak örömnek
Képeiken, s ha miként szózatnak hangja különböz
Emberi ajkunkon, szintúgy változnak az orcák,
Akkoron olvasnám szemeikből, csendes-e lelkök?
S boldog híveimen vígadnék édes örömmel;
Vagy ha nyugalmaikat még pártos cimbora dúlja,
Sebjöket ismervén, mit kell orvoslani tudnám.
Már de ha országom- s népemnek képe örökre
Födve marad nékem, s keveseknek szózata hathat
Trónusomig, ti igazmondók, és kérlek az égre
Benneteket, legyetek népem tolmácsi előttem.
Messze haladt-e Borics, miután külföldre futamlott?
Bátor-e már mezején a gondos földmives, és a
Hadra szülött nemesek hódolnak-e honni királynak?“
Erre tanácsnoki közt legüdősb s hűségre legelső
Szólt, Otmár: „Ha nekem felséges fejdelem! élted
Gyilkoskörmökből kiragadnom kedvezo isten,
Tiszta igazságot hogy adand nyelvemre, reménylem.
Elpusztúlva Borics pártos kedvenci köréből
Visszavonúlt, halljuk, lengyel honjába, s Boliszlót,
Hogy támaszsza ügyét, gyakran sürgette, s hiába.
Elkeseredve azon mérgében tétova bujkál,
S merre bolyong immár, nincs hír, mely lenne tanúja.
Így a harcoktól remegő földnépe nyugalmat
Lelt, munkái után már bátran aratja gyümölcsét.
Védni királyát kész a harc-kedvelte nemesség
Mind, kiket a jobb ész hűséggel kapcsola hozzád.“
Ezt felelé rezegő hangon, s szüne szólani Otmár.
Ámde szavát tüstént Buda felváltotta, ha sonló
Olyanhoz, kit igen forró érzelmei kísztnek
Közleni röjtökeit, ha rokon keblűkre talála.
„Nincsen, monda, szavam nincs, Otmár, semmim azoknak
Ellene, mert nyilván igazak mind, melyeket ejtél:
A hadzaj megszűnt; de sötét homlokkal ereszté
S harcra hevült karral zörgő hüvelyébe acélját
A honbéli királyt gyülölő pártnépe Boricsnak,
S rántani vissza legott készen vagyon alkalom adtán;
Mert rögzött haragot vészek félelme s erőszak
Nyomhat ugyan kevesig, de egészen eloltani gyönge.
Hány jött hajtni fejet, s hódúlva követn királyát

A hazarontókból, ha van is hirdetve bocsánat?
Nemde, vadúlva egyéb magyaroktól, mostan is inkább,
Amit tenni gyanús, röjtökvárakba gyülöngnek?
Ó sok gondu király! titkos suttonba vonúltak'
Összesusongásit ritkán kedvelte igazság.
Kik testvérre ugyan testvért felbojtani hajdan,
Kik fejedelmi vezért, iszonyú említeni! hóhér
Módra nem irtóztak szemitől megfosztni fiastúl;
Visszavonást okozók, s haza rontására törekvők,
Hogy zajogó szívet csendessel váltsanak, azt meg
Nem foghatja eszem, s bizonyos hír vallja hazugnak."
Több vala még lelkén, de király jelt inte kezével,
S szólt: „hogy igazmondók s heves ellenségi gonosznak
Foglalnak helyet itt közelebb székemhez, örülök;
Fáj de igen, hogy nincs nyugovásban népem egészlen,
Melynek mentül előbb, hogy örüljön, nyújtni arányos
Eszközöket, s ha veszély lappang, elnyomni, siessünk.
Mit törvénye javall, s kér boldogsága hazának,
Terjeszszétek elő, bízik szavatokba' királytok."
Halkkal előbb állott Bélának tárnoka Józsa,
Véralkatra szelíd, s hogy sokszor forga csatákban
Teste törődött már, de tanácsban szólani jártas,
Messze kiterjengő, huzamosb és lassu beszédű;
S így ejtette szavát: „Felséges fejedelem! aggott,
Őszbe borúlt híved könyörög, hogy szólani engedd,
És ti tanácsban ügyes magyarok, hallgassatok énrám.
Hogy diadalmas lőn Pannónia, Dácia, s Morva
Népein, összehivá hódító hadnagyit Árpád,
S monda: ti egy szívvel lélekkel adátok atyámnak
Hogy haza szerződjék, a legfőbb hadnagyi kormányt;
Amit ohajtátok, már megszerzette erőtök,
Etele földe mienk; köz kívánatra hagyók el
Ősink lakhelyeit, köz erővel támada honnunk,
Azt közös egységgel szükség forrasztani össze.
Ekkor hadnagyi közt haza kormányának elosztva
Gondjait, a fejedelmi vezér szerkeztete honnot,
És innét Szernek nevezé a puszta vidéket.
Első fölkentünk, szent hitnek apostola István
Nemde Kupát miután haddal meggyőzte, s eloszlott
Frígyeseit kegyelembe vevé, s váltotta királyi
Pálca vezéri szavát, Tolnán itt tarta tanácsot?
A nép atyjainak szájából folytanak itten
Bölcs törvények, erős alapalkotmánya magyarnak,
S a belső zavarást nyugodalmas béke követte.
Boldog ösödfelség! a bajnok Béla Fejérvár
Hű polgárainak s bástyázati biztos ölében
Főpapok és nemesek s pórnép küldöttivel együtt
Hányta meg a nemzetnek ügyét, s ha nem állanak akkor
Összevetett vállal zendült istenteleneknek

Ellene, sok bajjal keresett szép Hunnia
eldűlsz!
Akit egész ország, s ti tanácsunk őszei, három
Évek folyta alatt, magam is, gyászolva sirattam,
Harcairól híres Lászlót említsem-e néktek?
Kedvre derült arccal térének nemde apáink
Vissza, midőn Pannonhalmán tanakodva s Szabolcsban,
Rosszra fenyítéket, Salamon pártjára pediglen
Végső elnyomatást velök együtt hozna királyuk?
Hogy babonás butaság s vak törvényszéki ítélet
Oszlani kezdének könyves Kálmánnak alatta,
Hol van kútfeje, mint a vencsellői gyülésben?
Bár mikor osztakozó Álmossal zendüle össze,
Akkor is a nemzetnek képviselőire bízta
Volna ügyét inkább! Várkony mezejére gyalázat
Nem hárúlna, hogy ott magyar állott szembe magyarral,
S pártos hadba' veszett fiain nem sírna zokogva
Nyitra vidéke, jajos sebeit mely sínli maiglan.
Annyira függ honnunk s fejedelmink sorsa tanácstól!
Őseidet méltán hogy nem festhette le éltes
Tárnokod, ó ne okozd, sok gondú fejedelem érte,
Vagy ha reá mututand járt nyomdokaikra, megengedj.
Őseid ösvényén nem fog tántorgani lépted,
S melyre sohajt lelked, kiszabott célodra futamtat.
Kik dárdákra tüzött paizson magas égnek emelvén
Árpádot, tették fejedelmmé ungi mezőkön
Élnek magzataik vérében az érckaru hősök,
S véled-e, hogy fogják unokáját hagyni veszélyre?
S nem nyújtandnak-e majd haza választot tai együtt
Eszközöket, melyek foganatján néped örüljön?
Vagyha gonoszságnak szükség bünhődnie, vétket
Súlya szerint méltán nem fognak-e majdan ítélni
Minden rendü birák, kik sem lágyúlni puhákká,
Sem mértéke fölött nem fognak kínzani vétkest?"
Józsa ezenképen; s kiki jóvá hagyta okokkal
Támogatott szavait. De Budának forra epéje
Már régóta, s helyét hagyogatván, nem lele nyugtot.
Mint haragos bajnok, kit fölbuzdíta csatára
Vágya dicsőségnek, fel boldogsága hazának,
S már hadi rendben lép ellenségének elébe;
Hogyha vezére megint feltartóztatja csapatját,
Mérges erősséggel kardját zörrenti hüvelybe,
S harcok után lobogó lángját sajnálja lohadni:
Úgy sajnálta hevét Buda, hogy nem szólhata ismég,
S pártos népre törő panaszát elfojtani kellett;
Minthogy Józsa után maga kezdett szólani Béla:
„Józsa, öreg hívem, védője az ősi szokásnak!
Képit atyáimnak tisztán tüntetted elömbe,
S hogy nem fátyolozott lelked szándéka, becsüllek.

Halljad már szavamat, s mindnyájan hall-
jatok engem!
Mely kegyes isteni szó, népem védlelke
sugallá
Hogy bölcs férfiakat szólítsak előmbe taná-
csra,
Abban bízva, el is fogadom, mit tenni ja-
vallnak.
Ím szavam értsétek: Gyűlést hirdetni pa-
rancsolok."
Szólott Béla, s örömvallás koszorúzta pa-
rancsát.
„Békehozó hangzat, mond Otmár, zenge
fülemben
Fejdelem! ajkidról egyesség hajnala vir-
rad,
Melyből szebb napokat látunk majd kelni
egünkre.
Ó ha sebest repülő sasként szállongnom
adatnék,
A síkot mivelő magyaroknak felleges ég-
ből,
S a hegyek ormairól hirdetném völgyi la-
kóknak:
Honszerető nemesek! tódúljatok össze
gyülésben
Végzeni, ami közös, s népével akarja ki-
rályunk."
„Én pedig, a kifakadt haragú Buda mon-
da hevülten:
Istennek nyilait hoznám el, s fejteni fog-
nék
Zúzó mennyköveket felhőiben a magas
égnek,
Illő fegyvereket pártos fejeikhez azoknak,
Kik nem iszonykodtak haza ellen kardot
emelni.
Akkoron elmondnám a sujtott cimbora
népnek
Sírja felett: „Magyarok, miokért reszket-
tek? az ördög
Megbízott követét már visszaidézte po-
kolba"
S képzeletes, békénk, Otmár! nem lenne
tiedként.
Mert öregen mászó véred csatalárma kö-
zött is
Csendes képzeteket szeret álmodtatni
eszeddel.
Mostan is álmodozol, békével szerzeni békét
Mert te reméllsz; akarod már is kürtölni
fülünkbe
A pártok szünetét, és nem fontolja meg el-
méd,
Hogy fene-rágta tagot vassal választni az
éptől
Kelletik, a ragadó méreg szétterjed egyéb-
ként.
Ó Otmár! Otmár! be igen meglanyhula
őszült
Üstököd éveiben lobogó hévsége eridnek!
Mert iszonyú gonoszok tettén gerjedni ha-
ragra
Lomha vagy; összevetett kézzel nézkélsz
alattad
A roncsolt sajkát fel-alá hányatni habok-
tól,
S gyáva sohajtással várod, hogy partra
vetődjék:
Partra vetődik, igen, ha előbb örvénybe
lesodrott
A hullám, s éh halseregek kapkodnak
utánad.
Elfásúlt nagy erőd, a harcok mennyköve
hajdan,
S a szoros ítélet, mely megreszkettete
szörnyű
Gyilkosokat, már most elszunnyadt benned
egészlen.
Vagy detalán nem nyom már semmit előt-
ted az elmúlt
Vétkek súlya, s titok honnunknak mos-
tani sorsa?
Büntetlen hagyjuk s szabadon járkálni
bakóit
Honni királyunknak, s kik már régóta ha-
lálra
Üldözik a jókat, nyugalomban nyerjenek
éltet?
Titkon imádniok a törvénytelen ágybeli
szültet
Engedjük, míglen haza oltárára emeljék?
Honnunk fölkentét kit már kigunyolni Sa-
jóhoz

szemtelenül küldék a törlött homloku
Sámsont?
em hiu félelem ez, s gondom nem okozza
gyanúság.
érgeiket fúják a békét-únta csoportok
ost is alattomban, s mely tűz ellángola immár,
unnak az ördögi mív hamuban szitogatja parázsát.
nek-e ostora ez, mely így csapdossa hazánkat?
gy mireánk magyarokra esett gonosz átka pokolnak
ymást hogy tépjük, s ne legyen soha béke közöttünk?"
a honzavarók iszonyú gyülölője. Csodálták
beborult arcát s bámúltan visszavonúltak
le az ott állók, zengő hangjára figyelvén.
artózkodva felelt, félvén megbántani, Otmár:
„Őre királyunknak! panaszod mindenha igaznak
rtottam, s te reám ősz aggastyánra neheztelsz,
gy romlásnak eredt tetemim már férfierővel
n bírnak többé, s felhordván ifju koromnak
pjait, elgyöngült szemeim könnyekre fakasztod.
t, Buda! volt egykor, mint néked mostan, erőtől
dozó keblem, s ha gonoszt volt fogni szorosra
kség, rettenetesb haragom hajdanta tiednél.
de ezer gondok sora szívünk edzi keménynyé,
ma sohajtással zárjuk mellünkbe bajunkat.
ne csodálkozzál a szélvész-hányta hajóson,
Hogy nem borzadoz a zúgó hullámra tekintvén,
Mert ily fergetegek közt forgott élte szünetlen.
Vagy hogy az aggott tölgy fiatalként viszszaüvöltsön
A durván fúvó hideg éjszaki szélre, ne kívánd;
Ez nyers lombjainak fürtjével küzködik addig
A zivatarra, miig legutolszor visszaüvölthet
Mint diadalmas; amaz lombatlan puszta derékkal
Nem zúg olyat ugyan, de sulyosban sínli csapását."
Ősz Otmár szavait így mérséklette Budához,
S hogy folytassa tovább, nyelvét gátolta keserve.
Mint a jó fiunak, ha szüléit látja civódni
Önnön sorsa felett, érzékeny szíve megindúl
S hozzájok símúlva legott megkérleli őket,
Úgy fájlalta hevét őrének Béla, hogy Otmárt,
Mint vala illendő, nem kímélette szavában.
Fölkelt; és hogy rájok akadt tapogatva utánok,
Szóla; Budát remegő baljával tartva kezénél,
S jobbját élemedett Otmár vállára emelvén:
Védeim, ó egymást hűségben előzni kivánók!
Bánatos énnékem titeket versenygni beszédben
Hallanom, ámbátor végső szándékotok egyez.
Jó nevelőm Otmár s őrangyala gyönge koromnak,
Érdemtetteidet, ki dicsérheti szóval eléggé?
Mint fejedelmidnek, szintúgy kedveltje hazádnak,
Mennyi veszélyt tiltott közbenjárásod egünktől,

S melyek támadtak fejeinken, hányat elűzött!
Tisztelet éntőlem s népemtől néked ez okból.
És te heves Buda, éltem megmentője Sajónál,
Kedves vagy nékem mikoron megdönteni ellent
Fölbuzdúl nagy erőd, kedves, ha seb-ette szivednek
Fölfedezed titkát; de imént sérelmesen ejtett
Vajmi pironságos szavaid szomorítanak engem.
Légy, Buda, megnyúgodt, s te feledd bántalmadat, Otmár.
Összeölelkezvén a két hív férfiak ekkor,
Most még forróbban csatlották szívöket össze
A közügyért; de azonban följegyzette haragját
A pártot szörnyen gyülölő Buda, s várta az órát,
Melyben eláradozott mérgét kimeríthe fenékig.

---

267. sz. *„Hunyadi János“ hőskölteményből.*

Korog bán.

Már beszoríttatván, lön Nandor vára szigetté,
Messzeterült sík tája pedig bús puszta vadonná;
Hogy Tisza torkához sósvári lakába Korog bán
Ismét visszakerült, bosszút pihegőleg, egy évnyi
Vándorlásaiból. Mint bolygó éjjeli sárkány
Jára pogányt rémítni vadúl s áldozni dühének.
Várait a bolgár földnek mind sorra kutatta,
Tengerig a Duna mentében szágulda tetőkön
S völgyeken el Sztambul letiport váráig, utána
Két fegyvernök ölő szerrel terhelve dobogván.
Vér festette nyomát, s leterített mozlemimeknek
Testei fetrengtek feltört ösvénye porában.
Még sem csillapodék dühe, melyet barna Halil bég
Ellen főze, Halil bég ellen, üzőbe kit ő vön,
Kit noha rejtőznék a föld kebelébe, vagy öltne
Sziklamezet, s örökös havasok bástyái kerítnék,
Fel kell lelnie, és meg kell vele vívnia vesztig.
Zengd, kobozom, már s add elejét a szörnyü haragnak,
Barna Halilra mi ok késztette dühöngni Korog bánt?
Mint atya, férj, s vendégszerető volt sértve Haliltól
A múlt év tavaszán. Ekkor zajos éji viharban
Sósvár aljáig lappanga orozva Halil bég,
Zsoldosinak zsákmányt, s fiukat foglalni magának.
De tolvaj hadait Korog ott zaklatta Dunába
Hol buzog a sóskút, s a béget partra teríté.
Már hörögő mellére fogá vérgőzös acélát,
Hogy kezeit kócsolva Halil szólhatni könyörgött.
A bán visszahuzá kardját, s ő monda pihegve:
„Allah kegyére, nemes bán, s a szent kerti örömre!
Hagyj élnem, kérlek; sebeimtől lankadoz úgy is
Lábad alatt ingó testemnek minden izomja.
Van fiatal szép nőm s két virgonc gyermekem otthon,
Túl a tengereken, Karamán hegyháti vidékén;
Adj fiaimnak atyát, férjét add vissza nejemnek.
Száz erszény aranyat váltságúl küldelek értem.“

E szavait hallván, megesék a bán szive rajta,
Mert férj és atya ő szintén : deli szöghaju hölgye
Zerna tünék föl eszébe legott, s kik fejlenek épen,
Szüzi szerénységgel piruló Ilmája s Ödönke;
S szólt kegyesen, kardját hüvelyébe bocsátva, Halilhoz :
„Váltságod nem kell, de azért vedd tőlem ez ízben
Élted ajándékúl, s ha honod kebelébe jutandván
Hölgyed ölén vég álmod elér, fiaidnak örökben
Hagyd meg, hogy magyarink földét ovakodva kerüljék.“
Megtágúlt e szóra Halil szük keble, s emelvén
Égre kezét : „a mekkai szent próféta legyen, mond,
Szószólód az egekben ezért : magas Allah nevére,
És mely szálla alá mennyből, azon égi Koránra
Esküszöm íme neked : többé nem fogja Halil bég
Fenni magyarra vasát, s tér vissza nyugonni honába.“
Megroncsolt testét viteté dárdákon azonnal
Fel Sósvárba Korog, s ápolgattatta szerekkel
Mélyen ütött sebeit, s búcsút vön tőle rövid nap,
A Kárpátok alatt dúló Jiszkrára vezetvén
Várörző seregét. De alig hogy kezde Halil bég
Sebjeiből épülni megint, s méltatta kegyére
Férje hagyása szerint a vár nemes asszonya őtet,
S a szüzi fátyollal rődözött bájarcu Ödönkét
Kerte virágai közt szemlélé alkonyatonként,
Vétkes gerjedelem gyúladt s kelt lángra legottan
Hálátlan kebelébe', s azon tördelte fejét már,
Mint ejthesse szerét, hogy birtoka légyen Ödönke.
S elsült vágya : midőn cirkálni kitérne Szerémbe
A várbéli sereg, mint látszék harci leventék,
Ál magyar öltözetük jöttek várába Korognak,
Szendrő erdeiben bolygó tolvajhad egyébként ;
Őket idézte Halil titkon nagy kincset ajánlván.
A gyámoltalanúl maradott várbéli családot
Hányák kardra. Korog hölgyét, mert hálaadatlan
Vendégét feddé, Halil ön karjával elejté,
S vitte Ödönkét mint fene karvaly az árva galambfit.
Körmeit elkerülé maga Ilma, ki nyíllal azonban
Atyja csahos vizslái között cirkálta az erdőt.
Ily szentségtelenül vérrel fertőzve tapodta
A vendégi nemes törvényt karamáni Halil bég,
S ez volt, ami reá Korogot késztette dühöngni
Szüntelen és szörnyűn ; mert hogy sikeretlen utából
Visszakerült Sósvárra, hamar fegyverre riasztá
Őrseregét, s míg ez zászlónak alája verődnék,
Új fegyverkezetet s hadi köntöst ölte tetőtől
Talpiglan. Mint éji ború folyt barna palástja
Válla körül, jobbjára tüzött vérszínü kereszttel.
Gömbölyeg érc sisakát tarajúl ormozta halálfő,

S dísztelen omlott el tarolatlan barna szakálla
Vasba borúlt mellén. Így állt ki hadának elébe,
S gyásztakaróju szilaj paripáját hozta lovásza.
Térdre borúlt a bán, mielőtt felkapna nyeregbe,
S elkeserült szívből esdekle az égnek urához:
„Isten, igazságnak védő szent istene! hogyha
Bölcs törvényedként férjnek kebelébe szerelmet
Hölgye iránt öntél, s van atyákban magzataikhoz
Vonzó gerjedelem, hallj meg, s légy véde ügyemnek.
Add kezeimbe Halilt, nőm vére kiáltoz utánam
Tolvaj acéláról, s lányom fertelmes öléből.
Tiszteletedre magas szent hajlék kelni fog érte
Hálajelül, és száz szentföldi keresztviselésben
Elvénhedt daliát fogok ápolgatni javamból.“
Sóvártól Zimonyig halkkal lebocsátkozik a part
A Duna jobbja felől, ez alatt lappangva napestig
Szállt kétszáz hajdúval alá. Így észrevetetlen
Ozmani kémektől a had szigetéhez elére,
S csajkákon Nandorba borús éjféli homályban
Bésurrant.Örömüdvözlés hangjára fakadva
Új viadaltársát vezeté a várba Szilágyi,
És az egész őrhad kiabálván tapsola néki.
. . . Felfortyant Mahomet Nandorra, de főkép
Fújta Korogra dühét, forrót kedvencei vesztén.
Hogy nincs a várban Hunyad, azt már kezdte gyanítni
Megtelepedtekor a szultán, de bizonytalan ingott
Mégis kétkedvén, netalán cselt főzve titokban
Ütne reá; küldötte tehát a várba ma délest
Barna Halil béget követül két agg koru csauzzal,
Durva parancshangon kívánni fel általok a várt.
Mint illik nemzet követét tisztelve fogadták
Barna Halilt a főmagyarok,ő gőgös uránál
Még szálkásb ajakokkal adá jövetének okát, és
Monda: „Gaur cenkek, tehetetlen gyáva marok had!
Halljátok mit izen szultánunk, Allah kegyence,
S Allah után a föld ura: Eltakaro djatok innét
Tüstént, s hagyjátok e várt a mozlemimeknek,
Vagy mint barmoknak nyuzton lenyuzatja keresztelt
Börötöket, s evesült husotok béhinteti sóval.
A fán holt istent s szentségteket ízre tiporja,
S bálványtemplomitok lesznek paripáinak ólúl.
Hallátok, mit izen nagyurunk, ti feleljetek immár.“
Mint tengerre csapott csigaszél feldúlja fenékből
A nyugovó habokat, s a néma elemben üvöltő
Hangokat ébreszt fel: szálkás szavu nyelve Halilnak
Oly mélyen lehatott a hősök büszke szivébe.
Szólni akartak mind, iszonyú zúgásra fakadván.
Ámde Korog vévén nagy erőt, felharsana nyersen,
Hogy meghallhatná kiki százszor ezernyi seregben:

„Szemtelen eb, kutyaszívü pogány, te salakja nemednek,
Halljad hát, mit mond Korog, a bán, bánja Macsónak,
Melynek keblében van Nandor is, e magas örhely.
Halljad hát Korogot, szentségtelen, évnek előtte
Sóskútnál ki neked, noha orzó éji latornak
Éltet adott ismét, és írt sebeidre, kinek te
Szöghaju Zernáját megöléd, s fertelmes örömre
Vitted latrokkal titkon szerződve leányát;
Halljad hát Korogot, s reszketvén veszsz el előtte:
Alkuszakasztóval nincs alkunk, mint te, hitetlen,
A vár zárva marad rajtunk, elzárva tinektek,
S első bajviadalt mi vivunk, Korog és te Halil bég.
Kardodat addsza tehát, s vedd tölem kardomat érte.
A külsö váralji falak, s a tölgyfa palánkok
Közt akarok harcolni veled: de uradhoz ezennel
Pusztúlj mint követ el, s kezesül a csauzokat itt hagyd.“
Képtelen, elhalványodván Halil álla szoborként
Míg riadott a bán, mert a fegyverkezet új volt
És viselet szeminek, s a hős aszu s csontos alakja.
Égve gyalázattól, kardjával övedzve Korognak
Fordította lovát; s a sztambuli várkapun által-
Kelvén nagy sebesen sietett el gögös urához.
Nagy bikabörü paizst füzvén baljára Korog bán,
Égi sötét rémként járt a bástyákon azonban,
S várta Halilt nagy nyugtalanúl a völgyre szegezvén
Bosszutüzes szemeit, de sokáig várta hiába:
Barna Halil nem jött, hanem égbehatólag üvöltött
A tábor, s Mahomet fénysátora pözsge tanácstól.
Mégis vára Korog, s nem jött bajt vívni Halil bég.
Ekkoron a toronyőr által lengettete zászlót,
Nézték a törökök, s felszálla reája figyelmök.
Százanként nyomulának elébb a tölgyfa palánkhoz,
Vágyván tudni okát, és ő lármáza kiáltó
Kürttel alá: „Törökök! szálljon nevetekre gyalázat
És örökös szégyen, ha, kivel harcolni kívánok,
Barna Halilt ki nem adjátok, mert vívni jövétek
És nem alunni. Halil jöjjön, vagy híre szakadjon,
S szultántok mint gyáva banyát ültesse guzsalyra.
Csend lön alant és fenn: mi leeend, mind arra figyelvén,
S jött Halil egy századdal elé, a tölgyfa palánkok
És váralji falak közt, mint vala hagyva Korogtól,
Állapodék; de Korog sem késék, sárga serényü
Nyolcadfü ménen kirohant a sztambuli hídról,
S ötven hajdu nyomán földet rengetve szekernyés
Lábakkal dobogott örül viadalmas uroknak.
Mint közel egymáshoz legelő két csorda bikái
Összetekintnek előbb távolról állva merően,
Majd fújják dühöket, s a puszta középre kiválván
A homokot szórják, s bömbölve kerülgetik egymást;
Úgy tönek Korog és Halil, éles szemmel ügyelvén

Mindenik arra, hová veti küzdö társa irányát.
Cselt fözött a bég ravasz elméjével azonban,
S monda Korognak: „Ihol van kardod, kardomat addsza,
Mert kötelezve vagyok hozzá szent eskühit által.“
Jóvá hagyta szavát és nyúla vasának utána
Óva magát a bán, de Halil bég szörnyü csapással
Mérte reá kardját, s vállban sújtotta Korog bánt.
Vállvasa megzörrent s tágúlván pattana kapcsa.
„Álnok lelkü pogány, nesze hát, vedd viszsza sajátod“
Monda csikorgva Korog, s oldalról néki kerülvén
Nyakban ütötte, hogy a lobogó lófarkak azonnal
Szertebomolván a turbántól messze röpültek.
Meghökkent a bég, s kezdett oldallni, de nyomban
A bán megkerülé s iszonyút lódíta vasával
Ellene, hátrahajolt épen Halil erre, magával
Rántván a zabolát, s ezt érte csapása Korognak,
S ketté szelte; hanyatt, engedvén szíja, nyeregböl
Földre bukott a bég, sebesült paripája pedíglen
Megbőszülve szaladt a táborhelyre, nyerítvén.
Most de kiáltással rohanának barna Halilhoz
Társai, s körbevevék mondván: „Bán, szállj le lovadról,
Mert egyenetlen az ily viadal, gyalog üssetek össze.“
Enged, s földbe ütött dárdája nyeléhez akasztván
Sárga serényü lovát, siet új viadalra Korog bán.
Csengenek a kardok, paizsok rongyokra bomolnak,
A patyolat turbánt, a hószinü sztambuli kaftányt
Vér rútítja, Halil fecskendő vére, nyomából
Még sem akar hátrálni, süvölt, vagdalkozik egyre.
Visszavonúl a bán, s paizsát el messze hajítván,
Súlytalan és ügyesen rohanással szúrja Halilra
Görbe vasát, s bordái közé bemeríti urának.
Ájúltan lerogy az, s Mahomet s Allahra szidalmas
Szitkot hányva, hogy őt nem jöttek védni, kihörgi
Rút lelkét. A bán keserü diadalmas örömmel
Szólt ekkor: „Vidd el Mahomethez kardodat immár,
Mert kötelezve valál hozzá szent eskühit által.“
És még reszketeges derekáról oldta tulajdon
Kardhüvelyét, s ön vérétől nem mocskos acélját
Markolván, ragadó paripáján fordula viszsza.
A kapunál volt már, s ím jött vágtatva utána
A három-lófarku Tahír, spahiaknak agája.
Horda damaszki acélt felemelt jobbjába szorítva,
S elkeseredtében baljával rázta dzsidáját.
„Vissza gyaur, jer víni velem, harsogva rivalla,
Véremben gázlál, Karamán hegyháti vidékén
Egy nő szülte Halilt vélem s táplálta tejével.
Véremért haláláért testvér akar állani boszszút.“
„Jól van, monda Korog; kettőtől foszta Halil meg
Engem egy izromban, legkedvesb szöghaju nömtől,

1. Kezdet. I. ének. 1—31. vers

égi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
zázadok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
ínynyel jársz egyedül. Rajtad sürü fellegek, és a
ús Feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.
ol vagyon, aki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,
riadó vak mélységet fölverje szavával,
késő századok után méltán láttassa vezérlő
árducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát?
ol vagyon? Ah ezeren némán fordúlnak el: álom
ldösi szíveiket, s velök alszik az ősi dicsőség.
tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
yermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.
ngem is a nyugalom napján ily év hoza fényre
ár késő unokát, ki előbb a lányka mulandó
zépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
vajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén
asztalanúl eget és földet kérlelve betölték.
égis az ifjúság háborgó napjai múlván,
iztos erőt érzek: keblemben nagyra kelendő
épzeletek villannak meg diadalmas Ügekről,
a deli Álmosról, s Álmosnak büszke fiáról
árducos Árpádról . . . Ó hon! meghallasz-e engem,
nagyratörő tehetősb fiaid hallgatnak-e szómra?
Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet
Elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája; de engem
Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok acéli
Szegdelik a levegőt, villog, dörög a hadi környék;
Látom, elül kacagányos apák, s heves ifju leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni, vagy ölni,
Zászlódat látom, Bulcsú, s szemem árja megindúl.

2. Zalán követsége Árpádnál. I. Ének, 246—323. v.

Ekkor már közelebb járult hű Kladni szomorgó
Társaival, s a tábornál szeme könnybe borúla.
„Ó mi igen más ez mint pusztai népe Zalánnak,
Ó mi hasonlatlan lesz majdan az ütközet!“ így szólt.
Mégis, hogy helyesen véghez hajthassa parancsát,
Hűséggel neki bátorodott, biztatta barátit,
S ment egyenest a kis dombnak, hol párducos Árpád,
A győztes seregek fejedelme, vezérivel állott.
Följutván, mély tiszteletét kimutatva imígy szólt:
„Fejedelem! ki vitézséggel, mint hírre nagyobb vagy,
Kit földünk nagy része ural, kit tisztelek én is,
Nincs-e szabad szólás végkép megtiltva előtted,
S a követ, új hírrel hozzád küldetve Zalántól,
Ment-e, ha híven szól fejedelme szavának utána?“

„Szólj bízvást", felel a győző seregek fejedelme,
Tőlem, s hősimtől követ és hű szolga ne féljen.
Féljen az, aki kevély üzenettel sérteni bátor."
Erre magas hangon hűséges Kladni imígy szólt:
„A fejedelmi Zalán neked, Árpád! küldi parancsát,
Hogy takarodjál el földéről még ma, s ne merjed
A csendes folyamok hullámit nyomni haddal;
Mert ön népével, görög és bolgári sereggel
Rajtad üt, és leverend végkép, hogy nem marad, aki
Társai romlását hírül vigye Volga vizéhez."
Mint fene kölykes oroszlánok barlangja, dühödten
Zúg a hös tábor, s kelnek csillogva zörögve
A rohanó csapatok; száz lángszem méri halálra
Alpár embereit: szörnyet halnának azonnal;
De nincs bántások, s hogy ezen félelmök elálljon,
Árpád hadkötöző fejedelmi tekintete ört áll.
Csendre verödik mind, lelkébe temetve haragját,
S a hadat intéző szép méltósággal imígy szól:
„A fejedelmi Zalánt Árpád nem kérdezi többé,
Merre mehet s menjen földet foglalni hadával.
A hajdanta dicső Etelének hös unokája,
Merre utat nyithat kardjával, menni fog, és az
Ősi hazát, ha különben nem, megszerzi erővel.
Hogy pedig a görögöt s bolgárt nem rettegi népem,
És hogy vesztünknek Volgánál híre ne lenne,
Bátran előállunk; te azonban menj el uradhoz,
Mondd meg, mint leltél bennünket Zagyva vizénél,
S még tán szólani fogsz, mikoron meghallod eminnen
A zúgó tábort, s pusztító fegyvere hangját."
Megriadott a hös tábor, nagy örömre fakadván
E szavakon; búsúlt Alpárnak régi követje,
És a rémítő hírrel reszketve megindúlt. —
Árpád a rohanó seregek fejedelme legottan
Lóra kapat gyors férfiakat, hogy híjanak össze
Hösöket a megbírt földekről: gyors nyilu Tarcalt,
A zászlós Bulcsút, s apját, jó kedvü Bogátot,
S hadzavaró kacagányos Etét, ki erőre hatalmas
A hadban, lelkére nagyobb, szépségre legelső.
Borsot is és Edömért meg kellett híniok és Tast,
S rettenetes fiait: Hábort, s a kürtösen ékes
Úti Lehelt, kit utaztában szült anyja Meótis
Habjainál, hol egy ösz tündér lágy hangu dalokkal
Zengedező sípot nyújtott a gyenge szülöttnek.
Hogy nőtt a gyermek, gondatlan jára virágos
Völgyeken és hegyeken, s bájos sípjába lehelvén,
Anyját lágy dallal tisztelte, s az ösz tavi tündért.
Énekeket mondott a késő napnak, az ékes
Hajnal arany hajszálainak, a csillagi fénynek,
És a felleg alól kijövő szép hold sugarának
Később megváltoztak játékai, látván
Versenyes apjánál s száguldó bátyja kezében

ragyogó fegyvert, fényét meg kezdte kivánni,
már délceg paripán kardot villogtata, kopját
ört, s nyilakat, s örvös buzgánynyal készüle harcra,
kéré a tündért, hogy változtassa keménynyé
ja szelíd hangját. Búsult; de nem állhata ellent
tündér, s hadikürtté lett a gyenge dalú síp.
rsány most, és rettenetes hangjával az égi
rgésként zeng táborokon, s vérharci mezőkön:
vet emel, majd szívet aláz a bajnok ajakról.
ndezek a harcnak szeretői s tudói valának:
neked, Alpár, jaj harcban nem bátor uradnak.
tni fogod komoly arcainak viadalmi haragját
fegyveröket, melyet megrontásodra emelnek.

3. Árpád imádja Hadúrt.
IV. én. 470—648. vers.

nap alá száll már, haloványodik arca világa
zajgó nyomorúlt földnek közel érve határit.
egyedül Árpád egy csendes kis halom ormán.
zi körül a sík tájékot, az elleni tábort,
ly sokaságával mozog a nagy téren előtte.
lke magas képzelmekkel forog a nagy időben,
nak előbbi s jövő tüneményit látja lebegni,
titkos imádságot mond hála-buzogva Hadúrnak.
na hajját, s vállán tarkúló párduca szélét
A sietö szellő kapkodja, s aranynyal elöntött
Fegyvere szép fényén haloványan reszket az alkony.
Néz iszonyodva reá a pezsgő elleni tábor.
Egymást kérdi heven, s a kérdés közben elámúl,
Amint látja felén rettentő kardja világát
És daliás tetemét magasan fölnyúlni toronyként.
Nézi Zalán bús váráról, és Kladnihoz így szól:
„Kladni, te megjártad seregét a büszke magyarnak,
Szólj, ki az, aki amott egyedül áll a halom ormán?
Párduc inog vállán, s ide látszik fegyvere fénye.
Oly daliás képet mutat ez, mint hírnek utána
Gondolom Árpádot, kit nemze Ügek fia Álmos,
És kire mindenek azt mondják buta vélekedéssel,
Hogy daliás iszonyú képét ki nem állja halandó;
Én pedig útálom, mint a lator éjjeli farkast.“
Erre felelt tüstént szomorún hü Kladni urának:
„Jaj bizony a hírből igazán ösmerted el őtet,
Árpád, a győző seregek fejedelme az ottan.
Láttam rettenetes karját kardjával emelve,
Melylyel népének mikor int vala könnyü lováról,
Azt véltem, hogy csattanik a levegőben utána,
És leszakad földünk, valamerre dobogva lenyargalt.
Csendes egyébkor, s a kegyes égre hasonlatos arca.
Népe vadabb, s egyedül ő tartóztatja haragját.
Ó de reánk vad lesz, mert meg van sértve szavunkkal.“

Melyre boszús fejedelmi Zalán így szóla viszontag :
Hah ! remegő öreg, és vadsága ijesztheted-e téged ?
A delelő napot az többé nem fogja megérni,
S népe szelídebb lesz mint a füves éjjeli sírdomb."
Így szól, és büszkén végig pillanta gyülöngő
Bajnokain, s tenger bolgár, s görög ezredek árján,
S állhatlan lelkén félelmit elölte haragja.—
Mégis imádta Hadúrt Árpád a kis halom ormán,
És ragyogó arcán forró könnycsepje lecsordúlt.
Hír égett hevülő kebelén, s új honna szerelme.
Értetek, ó új honn keresői, fohászkodik ő most,
Már született hősök, s születendők, értetek ég ő,
S harci vitézséget kér a hadak istenurától.
Meghallgatja Hadúr, és ál hadi szörnyü szerencsét,
Mely sok bajba kerül, s a nemzetet úntalan űzi,
Mely véres hadakon forog, és nem lelheti nyugtát,
Nem boldogságát ; de remegnek előtte, utána,
S fél Európának megrendül tőle hatalma.
Harci szerencsét így kért és nyere párducos Árpád,
S amint szikrázó karddal ráinte Hadisten,
Reszkete ég és föld, s a földnek büszke lakói.
S aki szilaj nemzetségét ösmerted, az áldáz
Harcok fergetegét láthattad rajta ; de csendes
Békenapot keveset számlálhatsz gyászos egében. —
Már ekkor nyugaton lemerült a sárga verőfény,
A fejedelmi magyar most összehivatta vitézit,
S táltosait, s így monda nekik fölszólva kö zöttök :
„Férfiak ! alkonyodik. Tüzetek most keljen az éjnek
Űzni setétségét, s mely áldozatunkat emészsze,
Egy farakás álljon közepettünk rakva Hadúrnak.
Vendégséget ütünk azután, s kiki zengje csatáit :
Dallal hadd múljék a nyugtalan éjnek u nalma.
Mert szemeinket elébb nem zárja be kellemes álom,
Mint a büszke Zalánt megalázzuk vára falánál."
Hangosan így szólt ő, és mindenik engede szónak.

4. Kadosa és Schedios kettős viadalok. VIII. ének. 266—418. v.

Már ekkor Kadosával elállt az athénei bajnok
Távol egy alsíkon, hol csínos zöld sudarával
Két remegő levelü nyár közt szép szilfa virított,
S változatos fejökön játékosan álla meg a nap.
Mindenikét fegyverneke távolról léptetve követte.
Ott a két nagy erő közel ért egymáshoz azonkép,
Mint az ölő villám, mely messze borongva ködében,
Végre nagyot lobban, s végig megy az égi határon,
Hol rohanása előtt fut az éj, s felhői setétség ;
És mikor ő dörög, a viharok hallgatnak alatta :
Úgy készültek ezek szörnyü rohanásra, s körülök
Hallgata, míg víttak , a nagy csata hangja ; de elsőbb

Társához rohanó Kadosának im e szava zengett:
„Már ha vitéz elszánással vég bajra kijöttél,
Hadd halljam nevedet, görög, és nemed ágait avval,
Hogy ha levághatlak, tudjam megmondani: mit tett
Fegyverem, és mi jeles lehet énnekem a te halálod.
Vagy ha talán engem kezeiddel alázna meg Isten,
Megmondom ki vagyok, hogy tudd mi dicső lesz utánam
Aki megöl. Noha nem hiszem azt, míg porba nem esnek
Karjaim, és szemeim láthatnak tiszta verőfényt."
Ezt mondá: de amaz szomorún így válaszol erre:
„Nem bölcsen teszed azt, hogy míg forr harca hadunknak,
Szóval vesztesz időt. De ha tudni elannyira lángolsz,
Halld nevemet, s röviden nemzetségemnek utóját.
Főnemből vagyok én, nagyatyámat bíbor ölelte,
Mint mondják; de homály van ezen, s nem is űzöm az elmúlt
Dolgoknak nyomait, sem avúlt hírökre nem aggok.
Engem Athéne nevelt, ott láttam az ősi dicsőség
Romjait, és Marathon mezején hadi szikra fogott el.
Ottan atyám, mikor izmosodám, mind sorra mutatta
A dőlt sírköveket, s hadi lángot gyújta szivemben.
Ott ada kopját és kardot, hogy víni tanuljak,
És maga fárasztott, s ha henyén mozdúla kezemben
A fegyver, nyomban mutatá emlékeit elhúnyt
Őseinknek, kiket a diadal nagy hírre vezérlett.
Hej magyar! aki előbb büszkén Marathonra lenézett,
A nagy athénei nép, nem volt szívére hasonló
Ehhez, mely ma vitéz hadatoknak előtte veszendő.
Tízezer ötszáz ezredeket meghajta vasával,
S szárazon és vizen űzte dicsőn a persa hatalmat.
Most Marathon mezején a gyávák nemzete tévelyg,
S régi dicsőségét nem bírja Athéne, ledőlvén
A falak, és a benne lakók erkölcse bomolván.
De te ne hidd, hogy azért engem rémítve megűzhetsz,
Vagy hogy visszaragad valamely kéj, s honni szerencse.
Nincs rokonom, s egyedűl végső nyavalyában atyám él.
Azt is, azóta, tudom, letevék sírjába nyugonni.
Lánya Lysandernek, kit hölgyűl gyenge korában
Vettem, az ártatlan Theodósia meghala első
Szültével, s örömét elzárta szivemnek örökre.
Most ki sirathasson, nincs többé senki, se tőled
Nem retteg Schedios, ha ezer villámmal omolsz is."
Dárdával rohanó nagy Kadosa erre imígy szólt:
„Ó bajnok, boldogtalanúl maradál te az élet
Napjaiban, s gonoszúl pusztán hagya csalfa szerencséd,
Hogy ne legyen, ki örűlhessen, ha hazádba jutandasz,
Vagy ki halálod után teremidben sírva fakadjon.
Engem erős Isten kegyesen letekintve megáldott.

De halld meg nemem ágazatit, s ösmerj meg egészen.
Hajdan Etel mellett könnyű elméje tanácsán
Széplakon élt egyedül gyönyörű Nemibonta sokáig.
Ott közel a zúgó liget alján férfi ruhában
Gyakran egész napokon vadat üze, gyakorta csatába
Ment ragyogó szép fegyverben, s fenn csillogа kardja
Mint lobogó vad láng, s bús harca veszélyeit üzte.
A vialalmas Erő, szép termetes égbeli tündér,
Őt minden nyomain követé látatlan alakban,
S titkon emelt sóhajtással súgdosta szerelmét.
Nem hajlott a szűz, de szivét elfogta tünödés,
S látni kivánta hivét. Az, előjött díszes alakban,
S csábító képpel mosolyogva közelgete hozzá;
De Nemibonta futott, a férfias arcot utálván;
Vette nyilát, s az ijedt vadakat kergette napestig.
Már magasan föltűnt a hűs esthajnali csillag;
De hamar a tündér rá hozta az éjnek alakját,
És beborúlt a táj, s a szűz megtévede rajta.
Így mikoron tova bújdosnék, megláta ragyogni
Egy sietö lánykát, ki fejével gyenge sugárú
Csillagot ingatván szabadon mene a bajos úton.
Ehhez az elfáradt gyönyörű Nemibonta imígy szólt:
„Ég szüze, aki dicső fejeden szép csillagot ingatsz,
Vígy haza, s amit kérsz, szándékom tartja megadni.“
Ekkor Erő, mint gyenge leány, mosolyogva imígy szólt:
„A hold lánya vagyok, s Mahamisnak mondanak engem.
Most ide szállottam jegyesemnek szedni virágot.
Megtérek tüstént föltenni az éj koszorúját:
De, ha mit én kérek, szándékod tartja megadni,
Jer, haza viszlek, s megkoszorúzlak az éji virággal.“
Így szólott, s csalfán rátette az éj koszorúját.
Széplakon a szűznek már égett keble, s szerelmet
Sajdító szívvel leborúlt és monda rebegve:
„Ég szüze, ó könyörűlj; vedd, vedd el az éj koszorúját!“
De amaz ellenzé, s most visszacserélve alakját,
Mint tündér ifjú, szerelemmel hajla ölébe.
Ettől szülte szelíd Elmét, piros ajku leánykát,
Szép arcú Hüleket, s meghalt heves ifju korában.
Elme szülé Álmost hadat üző bátor Ügeknek,
Álmostól eredett a győző párducos Árpád,
Aki elöl csattog, s Alpárt rettenti hadával.
Másrészről engem nemzett Hülek Esztora nőtől,
Engem, kit hínak Kadosának, s nyalka Zoárdot
S mink, mint fergetegek, járunk a puszta mezőben,
S messze seregbontó kezeinkben villog ölő vas.
Van pedig egy hölgyem, deli tiszta tekintetü Jóla,
S anyja körül játszó kis gyermekem, éke Alember,
Kik Csepel árnyai közt a zúgó nagy Duna partján
Várnak emelt karral, s szomorú dalt zengnek utánam.
De fut idönk, szóval többé nem tartalak: ottfenn
Lát, s igazán vet sort a nagy Hadak Istene; víjunk!“

Így szólván, neki vitte vasát. Mint tengeri szélvész
Jött hatalommal az is, s fenn villoga, csattoga kardja,
Mégis alig győzé Kadosának elütni csapásit.
Kadosa öldöklő kezeit most összecsatolván
Hettentőn lecsap arca felé; nagy gyorsan elugrik
Hős Schedios, s ellent tartván kikerüli halálát.
Amint félre szökik, megakad bal lába, s lobotlik.
Ottan hirtelenül dőlt testét talpra segíti,
S bántott erdeiként iszonyítobb arccal előáll,
Kettőztetve hevét, és kettőztetve csapásit.
De az erős ifjú iszonyúbban nyomja, szünetlen
Képe előtt villog gonosz élű kardja; megindúl
A sisak is, zörög a páncél, s vas rongyai hullnak.
Nem türhette tovább e harcotnézni lovásza,
A nyilazó Phaeton, s a szívés hangos idegről
Gyors nyilat indított, Kadosát leterítni reméllvén,
És rövidíteni ütközetét viadalmas urának.
Elröppent a nyíl; de hibásan vette irányát.
Épen emelte kezét Schedios, hogy hóna kinyílván
A vessző berohant, s szívét megfúrta hegyével.
Ott tüstént lehajolt hős karja, homályba borúltak
Arcai, s melle szorúlt; a vér pedig omla sebéből,
S bőven alá folya nagy testén, s szép fegyvere színén.
A boldogtalanúl nyilazó maga gyilkos acéllal
Dúla saját kebelén, s leborúla urának előtte.
Már ekkor Schediost az erő elhagyta, lerogygyant
Lábáról, s nagyokat csörrent vas fegyvere testén;
Kadosa visszariadt, s mint bálvány álla helyében.
Látván a görögöt méltatlan harccal elesni,
És fájdalmai közt fetrengeni vére tavában,
Könnyre fakadt, s hidegült jobbját megfogva imígy szólt:
„Így kellett neked, ó méltó jobb harcra, kiveszned?
A reszketve jövő nyílnak gonosz éle ledöntött...
Ám ha reád ily vég vala rendeltetve, borúlj le,
S istenedet vérző szívvel szólítva köszöntsed.
Mink úgyan a dalban híredre dicséretet osztunk,
Mert bátor szüvedet tisztelnünk illik: azonban
Elmondjuk, kezed is mint bírta halálos acélát,
Mint ragyogál az erős napként csatatéri mezőkön,
Most pedig a hitlen katonának vesszeje ölt meg,
S bajviselő fejedet gonoszúl a földig alázta."
Így szólott; de amaz meg nem hallhatta utolsó
Szép szavait, s szomorú lelkét az egekbe bocsátá.

5. Hadúr és Ármány csatájok.
VIII. Én. 500—594. v.

Ó most villanj meg rejtett hadi szikra szememnek!
Mely nagy századokon mélyen sülyedve borongasz,
Villanj meg, s láttasd harcát két isteni karnak!
Hogy kacagányos Etét megtartá kardja Hadúrnak,
Ármány megdühödött, s titkon forralta boszúját;
Most hallván a bús diadalt, fölkapta halálos
Dárdáját, s barlangjából dörmölve megindúlt.

Nem vala még soha rettentőbb, nem kárhozatosb még.
Mátra nehéz ormát felütötte ropogva fejével.
Fergetegek voltak zúgó nagy szárnyai; képe
Emberevő sárkány. Így jött vagy mászva, holottan
A föld megsülyedt nyomain, vagy szárnya suhogván
Fölkele, s vérlángú tarajját magas égig emelte:
Benn pedig égő gyomrában nagy sziklahasábok
Hánykódván, mereven vas tagjai összecsörögtek;
Jobbik körmében felleg dárdája világolt.
Így fölemelkedvén, már szinte Hadúrhoz elére.
De mikor az villám kardját csattogva lenyújtá,
Visszaesett, és mászva futott a földön előbbre,
Mint valamely nagy bére, mely a sík földre leomlik.
Órjás képében vele volt a Félelem, és a
Megnehezült Átok, mely hogy mene, messze kiszáradt
A növevényes föld, s fa, virág meghervada útján.
Nagy vala mindkettő, de nagyobb a Félelem. Ennek
Árnyékként egekig nyúlt vékony termete; sápadt,
És beesett arcán borzasztó álmok ülének;
Mert látszatján kül nem volt rajt semmi valóság.
Lábai ingadozók, s magasabbak az ormi fenyűknél.
Így volt a síkon sokszor bújdosni szokása,
Hol hamar Alpárnak megjárván néma határit,
Pórokat, és fiatal baromőröket éjjel ijesztett.
Most a hadba vegyűlt e nagy kísértetes árnyék,
S ellenségei Alpárnak rettegve kerülték.
Életölő szemmel ment lassan utána az Átok.
A vezetők bátor szavait megnyomta szavával,
Mely fene torkából mélyen hangzik vala, s tompán.
Hasztalanúl riadoz kürtöd, Lehel, a hadak immár
Nem hallják hangját, és nem buzdúlnak utána.
Mindent eltemet, és leszorít a szörnyeteg Átok.
Jő a Zűrzavar is. Fél ló, fél ember, erőtlen
Árnyékkép; de vezérképen futos a magyarok közt.
Ölnyi vasas buzogányt forgat zuhogatva kezében.
Durva fején borzas süveget visel, és darutollat,
Benne hazugsággal folyvást küzd, s veszt az Igazság.
Nyelve csalást árúl. Így jár a szittya seregben
Tétova, űz s biztat, rémít és ösztönöz; erre
A sereg oszlani kezd, sorai szakadozva bomolnak.
Így a többi gonosz csapat is keveregve kiszállott,
S a rohanó hősnek remegett markában acéla.
De közelíte Hadúr, s megvágta hatalmasan Ármányt.
Szikrázott a kard, amint lemerüle nyakába.
És rengett az egész környék. Amaz ördög erővel
Tagjait összeszedé ismét, s még álla erősen.
S mintha heves déltől szájt nyitna vad éjszakig a föld,
És azon örvényes torkokkal üvöltene, bögne,
Úgy bögött, s az egész levegőt bőgése betölté.
Másodszor köd dárdáját szétverte Hadisten,
S hasztalanúl ismét vagdosta, hogy összebomoljon

Termete. Összebomolt, és újra felálla kemény.
Rettenetes csörgést tettek vas tagjai, szája
Folyvást zúga, s magyar hadakat rémíte szavával.
Ekkoron Isten erős kardját hüvelyébe taszítá,
S messze kinyúlt, s markát viharos Tátrára vetette.
Ott a nagy sziklát csikorogva kitörte tövéből,
És emelé magasan, mint szinte az égi Kaszások
Fénylenek éjenként, onnan pedig egyben ereszté
Rettenetes karját, s Ármányt megütötte kövével.
Röpdöse már a Rém, s körmét Istenre mereszté.
De mikor a nagy szirt roppanva leszálla fejére,
Földbe lapúlt s iszonyú torkán morgása megállott.
A hadak istene most rá hága, s tiporta boszúsan.
Lába alatt Ármány vas tagjai összeszakadtak,
Széllel gördültek töredéki; de nyögve, remegve
Ingott a föld is, s két sarkai összeropogtak.
A Rémet pedig elhagyták gyors szárnyai. Eldőlt
Isten alatt bérces nagy termete. Félelem, Átok,
S társaik Isten előtt mindnyájan omolva futottak.
Ő legutól iszonyú kínnal terhelve megindúlt,
S visszaröpült egyedül nyomorúlt rossz lelke pokolra.
Isten is a harcok mezejét elhagyta serényen,
S ment ragyogó diadalmával hév déli napon túl.
Ott fényes kapuját kinyiták magas égi leányok,
Megtörlék kezeit, s izzadt szép homloka térét,
Ő pedig a nagy fegyvereket villogni hagyá még,
De nem csattogatá kékes fellegre bocsátván.
Víg lett mostan az ég, boltját nem vonta be felhő,
S lassan zenge körül a forgó többi világok
Ezrede, s hűs szellő játszott a nap sugarával.
Csak maga küzdött a nyomorú föld, rajta halandó
Emberek egymáshoz gyilkos viadallal omolván.
Csak maga nem nyugodott, s fiait keseredve viselte,
Akiket ő szült, és kebeléből fényre bocsátván
Nem táplált egyaránt. Gőzölgő véröket itta
Most, s fölszáguldó pora lett temetője sokaknak.

6. Árpád csatája Viddinnel.

X. Én. 187—286. v.

Maga dölyfösen áll ott
Rettenetes Viddin, szédűlt feje újra fölélvén,
És Bulcsúra veté másodszori harca haragját.
Véresen és bátran állott ez előtte, s kezétől
Félté, nem félvén maga, a nagy nemzeti zászlót.
Ekkor jött Árpád rohanó népeinek előtte.
Kít mikoron látott nagy erőben haemosi Viddin,
Hadra szokott szive megdöbbent, s kétségbe vonúla.
De hamar ismét a vak tűz szikrája fogá el,
S lelke vadúl ily gondolatokba merűlve tünődött:
„Viddin! Viddin! erőd hova lett, hova bátorodásod,

Mely veszedelmiddel nőtt, mint kísértetes árnyék
A lemenő nappal, hova lett most bajnok eszedből ?
Hah! hogy egy ember előtt meg kell döbbennem ijedve,
Aki előtt csak imént seregek nem mertenek állni!
Oh szállj vissza megint, hadi bátorsága szivemnek:
Nem gyermek vagyok én, nem enyelgő gyenge leányka,
Nem! hanem a bajnok Temoronnak fajzata Viddin,
Akit erősök nemzettek hogy lenne vitézebb
Minden egyéb hősnél, és általa leune dicsővé
A bolgár sokaság... Ám jöj hát, büszke lator, te,
Jöj, hogy véred után Viddinnek híre maradjon."
Hasztalanúl így szólt, s az üres levegőben enyésző
Szózatival gonoszúl játszott a csalfa szerencse.
Ő szaporán Sthenelos ménét megkapva reá ült;
Tarta nehéz paizsat, s kivoná új kardja hatalmát,
Mely még vértelenűl nyugodott a cifra hüvelyben,
Most pedig a legerősb bolgártól fényre hozatván,
Síva röpült, s a porlevegőt csillogva hasítá.
Árpád, hogy daliás Viddint közelíteni látá,
Rá ismert, s egy pillanatig szüntette rohantát.
Majd az előre haladt sokaságot félre kerítvén
Szólt, s ezeket mondá Viddinnek lelke hevéből:
„Ösmerlek Bodony, (így hangzék magyarúl neve) híred
Elterjedt, valamerre magyar hordozza szerencsés
Fegyvereit: de gonosz bélyeg van nyomva nevedre;
Mert nemzettagadó kész vagy gázolni rokon vért
És bérért idegent szolgálsz; idegennek adózol
Annyi vitézséggel, hogy végre erős hadi munkád
Hírt hozzon neki, és neked és népednek alázást.
Vajha ne jósoljak: hír nélkül fogtok enyészni,
A fizető úrnak harcaiban elaljasodottak,
Száma-fogyott kis nép; mert önként meszsze szakadtok
A vértől, melyhez tartozni szerencse s dicsőség.
Térj meg azért, hajtsd meg karodat hódoltan előttem,
Térj meg népeddel, nagy térű földet adandok
Birtokodúl, s helyet és szólást a népi tanácsban.
Nemzetnek lészsz tagja, kit én, — úgy adja Hadisten!
Megtelepítendek e boldog földön örökre."
E szavakon Viddin gondokba merüle; de büszke
Szíve acéláról a szó nyila végre lepattant.
Meghódolni kevély, inkább hódítani vágyó,
Veszni rohant vadságában elszánt vala menni
A veszedelmes uton; megtérnie szégyen eszének.
Hős Árpádhoz azért így szólt vala válaszadólag:
„Csábítók szavaid; de valók nem, büszke vezér te,
S nem csatatérre valók, hol kard és dárda parancsol.
Vagy hiszed azt, hogy kit még ember meg nem alázott,
Viddin előtted csak szóért meghódol örömmel?
S nem gázolsz-e te is, ki fenyítesz, szinte rokon vért?

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

S földet igérsz, mely még el sincs foglalva? s ha Isten
Úgy akarandja, soká nem lesz? De halálos ütésre
És nem szóra jövék ma eléd. Az utóbbi világ majd
Lássa meg, a két nép meddig fog fényleni? Melyik
Fogy meg előbb nemzettagadó romlásban elesvén.
Kettőnknek sorsát pedig itt válaszsza ez óra."
Így szólt, s megrohaná a nagyfejedelmi leventét.
Mint mikor éktelenül zendűlvén, összecsap ég, föld,
S a beborúlt egeket csak villám fénye deríti;
Itt pedig elmohosúlt üregekből kél döbörögve
A zivatar, s vele föllharsog nagy tengered, oh föld!
És egyszerre világ vas sarkai meghasadozván,
Völgy és hegy remeg, a nap, hold, és csillagok ingnak,
S mindeneken rémítve uralkodik a vad erőszak:
Ilyen erőszakkal két hős egymásnak eredvén,
Összemegy itt földet rengetve, halálos ütésre,
És csattog, csörög a fegyver, s a fényes acélhegy
Messze kivillámlik, haragos szikrái lehullván.
Bámúl a sokaság környűl, és szünteti harcát;
De hamar elzúg a szélvész, hamar elvesz erősök
Karjai közt a harc, ha harag gerjeszti fel őket,
S véröket életöket meg nem kímélve csatáznak.
Vág Viddin, s fényes vasa Árpád pajzsa felé száll,
S azt nagy zörgéssel ketté lehasítja középen;
A rezet, és a bőrtömetet, s a vas lapot egyben
Megszegvén bemerül; de nagy Árpád sértelenül van;
Visszacsap, és Viddin sisakára lecsattan ütése.
Szörnyebbül ennél istennek mennyköve nem csap,
Nem súlyosb a vízszakadás. Nem tartja hatalmát
A sisak, és nagy haj, sem erős koponyája: az éles
Vas lemerül, hol az életerő lakik, agyvelejébe,
És hidegen megy mélyen alá. Viddin feje hajlik,
Mint hajlik Haemos tetején a díszes iharfa,
Melyet hasztalanúl sok időig vágtak erőtlen
Fejszések, s környűlültek fáradva; de jő a
Tengernek zivatarja vadan, megrázza tövében,
S ott harsogva ledől a nagy fa vak éjszaki völgybe.
Így dőltél te is el, bolgárok erős feje, Viddin!
Rajtad az összetörött fegyver rémítve csörömpölt,
És bátran dobogó szivedet megtörte halálod.

7. Bérekesztés. X. Én. 635—662. v.

Már félig lemerült a nap, s bús gyenge sugára
E gyilkos földön s vizein reszketve borongott,
S szálla setéten, mint örök éj, a felleges alkony.
Párducos Árpád most fordúla meg a Tisza mellől,
S amint jött sebesen, szaladását látta Zalánnak.
Aki, miként felhő szalad a szélvészes erőtől,

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

Mely feketén döbörögve kikél, s ordítoz utána:
Úgy szaladott szomorodva setét végének előtte,
S várait és gazdag földét megvédni felejté.
A fejedelmi magyart nagy erő izgatta, serényen
Vágtata s vitte vasát öldöklő karral utána.
Már közel ért, s zúgó Halecet megütötte. Lovastúl
Megdőlt az, s ott halt, lelkét elszánva uráért.
De legelül futa gyors paripán a gyáva vezérlő,
S futta körül immár kört vont a barna setétség.
Ekkor elállt Árpád, s harsogva utána kiáltott:
„Alpárnak fejedelme: megállj, hova futsz el előlem?
Hol van büszke szavad, melyet követiddel üzentél?
Vagy fuss bár; de tudom, többé nem látod ezentúl
Alpárod mezejét, se füvét nem rágja le marhád.
Bajnokaim, s az erős fiak anyjai, díszleni termett
Hajnal ölű hölgyek fognak telepedni mezödön:
Rajta tenyészend e nemzet, s országokat állít."
Így szólott. Amaz a rettentő szózatok árját
Még hallá, s szörnyű dobogással vert szive keblén.
Meg sem is álla, kevés haddal keseredve szaladván
Honna határaitól, míglen Nándorhoz elére,
S búba merülten csak távolról nézte sajátját.

A 96-ik §-hoz.

HORVÁT ENDRE.

Szül. 1778 Pázmándon Győr vmegyében; tanult Győrött, Komáromban és Pozsonyban, mint a győri egyházmegye tagja 1801 áldorrá szenteltetvén fel, több évi káplánkodás után 1806 téti plébános, 1835 alesperes lett, s mint a m. akademiának 1830 óta rendestagja, 1839-ben halt meg. — Költői munkáin kivül, melyek az Irodtört. 86. és 96. §-aiban elősoroltattak, prózai dolgozatai is vannak, ú. m. két tanszerü beszélye (Kisebb Költeményei közzé felvéve), Kazinczy elleni álnevü polemiái (Tud. Gy. 1818. IV. VI), egy történiai tanulmánya: „A magyar nemzet nem finn származású" (Tud. Gy. 1823. II.), Fabchich Élete (Tud. Gy. 1823. I.), pár akademiai előadása (Hazafiság; emlékbeszéd Simai Kristóf felett, az Akad. Évk. I. III. köt.), s két nyomtatott egyházi beszéden kivül: Theodul Estvéi, németből, Buda 1819, melylyel a vallási egyesülés eszméjét kivánta támogatni.

269. sz. *Árpád.*

I. könyv. A magyarok közt őslakjaikban egyenetlenségek támadván, részök az Ural alatt telepszik le, s ivadékokon át készülvén Atila öröksége megszerzéséhez, végre a főpap Tatur az évfordulat napján megújítja a hajdankor emlékezetét, s a honszerző harcra buzdít. A hét ág hét vezére, népeivel együtt, esküszik a vér-fente vasat le nem oldani addig,
Míg Keveháza böcsös kincsét nem látja, s körösleg
Merre magyar hajdanta lakott, nem nyújtja hatalmát.

II. könyv. Áldomás; a főpap fővezér választását ajánl Ételе magvából; Álmos, koránál fogva, szabadkozik. Lebed rég készült volt a főuralom elnyerésére, s azért a kazar fejdelemmel Bogorral szövetkezett úgy, hogy ha őt segéllni kész, fia Szabolcs vegye el annak leányát Illit, utána az

legyen fejedelem, de ipától függjön. Szabolcs személyesen megkéri a leányt; egymást megszeretik; de Lebed megpillantván leendő menye arcképét, magának szerzi el azt, miáltal Bogort még szorosban csatlá magához. Felszólal tehát az egy és születési fejedelemség, s különösen Álmos ellen. Huba pártolva a főpap tanácsát, hevesen megtámadja s átkozza a visszavonó Lebedet, ki fenyegető beszéddel ugrat ki közülök; mire Taks, Lebed titkos céljaira utalván, a főpap indítványához áll. Következik az áldozatok elköltése; Lebed büszkén visszautasítja azt. Tatur Lebed pártos viselete miatt felszólítja Hubát a tábor fődözésére, s a nemzetet jövő napi fejedelemválasztásra.

III. könyv. Azalatt Lebed, apródját Karcsot titkon izenettel és levéllel küldi Böngörhöz a nagy táborba, ezt az övéivel együtt részére megnyerni; az elfogatik. Reggel a kürt gyülésbe hívja a tábort; Tatur a szakadás megelőzése okáért Lebelet követség által megkérlelni javasolja. Huba ellenzi, és Karcs elfogatását jelenti; ki Böngörrel szembe állíttatván, küldetését kivallja. Tuhutum sürgeti a fejedelemválasztást, aztán Lebed megtámadását; mire Tárkán Szabolcsnak átjövetelét jelenti tízezer vitézzel; s ez középre lépvén kijelenti, hogy atyja megfosztván őt kedvesétől, s a kazarokkal cimborálván, általáll seregével a nemzethez. Szabolcs nyílt karral fogadtatik, s apja helyébe hetedik vezérnek ismertetik el. Tuhutum újra sürgeti a választást; Tatur szólíttatik fel nyilatkozásra; ez Álmost ajánlja, Tuhutum elfogadja, de törvénynyel kívánja körüliratni hatalmát; Álmos is törvényt akar, s örökös fejedelmet, de koránál fogva e méltóságot nem fogadja el. Mire a főpap Árpádot javasolja; a hat főmagyar félre vonúlva értekezik, s neki ajánlván a fejedelmi vezérséget bizonyos megszorításokkal, pajzsaikon fölemelik. Tatur a népnek kihirdeti a választást.

IV. könyv. Ezalatt a Karcsot hiába váró Lebed hírt veszen fia áttértéről, s tovább húzódik éjszaknak, nehogy e példa többeket is elvonjon seregéből. Másnap véreskövel pecsételtetik meg a fejedelem és nép közti kötés, Tatur átadja Árpádnak Etele kardját, s áldást mond reá. Ez most Etelével volt álmát mondván el, igéri Etele honának visszavételét; megszemléli a sereget; vitézi játékokat rendel. Ezek közben érkezik a kabar Gelemér, s egész népével ajánlkozván a szövetségbe, Árpád által, miután ennek főnökségét elismerte, abba befogadtatik. Ekkor Árpád véget vetvén az ünnepnek, helyet rendel, hová az összes nemzet a kabarokkal együtt harmincad napra gyülekezzék.

V. könyv. Indulás. Első Szabolcs, a Káma vizén által. Huba is rendelkezik Szakmáratt, a vidék népei felültetését fiára Szemerére bízza, ki a bolgár eredetű Cikadórban ellenzőre találván, ütközetre kerül a dolog, melyben Cikadór elesik. Apa s fiú indúlnak, s Örshonnál megállapodnak, Szabolcs szomszédságában.

VI. könyv. Tuhutum is készül. Jő Ete, Und fia, kérdezni Tuhutum útirányát, hogy apja, fedezve őt az ellenséges szomszédoktól, követhesse. Itt látják egymást Ete s Tuhutum leánya Kuldina, s egymást megszeretik; Kuldina felgerjedt szenvedelmétől nem lelve maradást kitér előle, mit Ete hidegségnek vevén, elkeseredve távozik Tuhutum válaszával, melyben Iszka síkjai vannak találkozó helyül kijelelve. Oda jutván Und, jelenti hogy egy Lebedtől elszakadt sereget is hoz Ecsed vezérlete alatt. Ete, a nők és poggyász oltalmára rendeltetvén, ellenkezik, s Und a fenyitéktelenre halált mond, de Tuhutum közbenjártára enged. Átverekedvén a vérháti csúcsokon, pihenés. Vadászatra bocsáttatván e közben az ifjak, a kazar szókevény Érkend, mármár áldozatja egy rosszúl talált medvének, az öreg Tugor által megmentetik, ki őt erdei lakába vivén, nejére

bízza a sebesültnek apolását. Azonban a vendég szerelmet szövén az ifju nővel, megszökteti, s a Tuhutumnál panaszt tett s majd őket kereső Tugort megölvén, a visszatérő Tuhutum által halállal büntettetik.

VII. könyv. Árpád is készül. Huba tudósítja Lebed szándékáról, mely szerint ez előbb Taksot és Kontot kivánja leverni, aztán a kazarok segedelmével magát Árpádot, mely végre a besenyőket is szédítgeti s Gelemért is hállójába kivánja ejteni. Árpád, mihelyt szükség lesz, segedelmet igérvén Hubának, Taksot és Kontot tudósítja; maga pedig alkonyatkor tanyájából kiindúl, s kéme által Lebed hollétéről értesülvén, azt felkeresi, s őt feddvén egyesülésre hívja fel; de Lebed nem engedve csatát ad. A két vezér vív, Árpád ketté vágván ellensége lovának fékszárát a ló szalad, Lebed serege futásban öldököltetik; de Árpád szünetet rendel, Lebed sebesült kötözteti, a foglyokat elbocsátja. Taks és Kont vele egyesülnek. A vég kiindulás elrendeztetik, s Árpád kivonúl születése helyéből, Csabakulcsból, melyet felgyújt; és csak Örshontól délre állapodik meg, pihenést engedve hadának.

VIII. könyv. Huba figyelmeztetésére Árpád a Lebed és frígyeseitől veszélyben forgó Gelemér födözésére Szabolcsot rendeli. Miután az örshoni oroszok Árpád előtt kapuikat megnyitották, tábort járni indúl. Tuhutuméhoz érve, híre jő a közelgető orosznak. Tuhutum Etét és Horkát küldi Dobrov ellen; két osztályban indúlnak; az orosz vezér emezt megtámadja, túlerejével körülveszi, s Horkának lova is elesett már, midőn a még jókor értesített Ete előrobban, s az oroszt megszalasztja. A visszatérő Horka Etét szabadítójául mutatja be Kuldinának, ki Árpád parancsára a sereg előtt megkoszorúzza a két hőst; a Csörsz által elfogott Dobrovot Árpád elbocsátja, az pedig a fejdelem nagylelküségétől meghatva, Árpádnak frígyes társúl ajánlkozik, s annak elfogadtatván, húsz ezernyi néppel hozzá csatlakozik. Szabolcscsal érkezik Gelemér, ki a Lebedtől megszökött Bodó tanácsából ennek és a kazar főnöknek cseleit szerencsésen elkerülvén, a Szabolcs által áthidalt Kámánál ezzel egyesül. Árpád a kettőnek ezentúl is összekapcsolását rendeli. Szabolcs közli Gelemérrel volt arája Illinek Bodó által hozott levelét; ez, hogy szerelmes törődéséből a hőst kivegye, színlésnek mondja a levél tartalmát, mely őt tőrbe kerítse. Szabolcs megnyugszik. Jő az örshoni palócok főnöke is szövetségét ajánlva, s ez szinte elfogadtatván, Árpád az Etel vize felé indúl.

IX. könyv. Lebed és Bogor a bolgár főnökkel Horgánnal szövetkeznek. Azalatt a sereg eléri az Etelt, Csörsz átusztat az övéivel; estve jőnek Ete és Horka, Szabolcs és Gelemér is, s éjjeli pihenés után reggel szinte átúsznak. Dellest Árpád jő, s áthidaltatván a vizet az öregek, nők, papok, a táborszerek és barmok számára, a vitézek Árpád után átúszszák azt. Három nap tartott az átmenetel. Dorog felgyújtja a hidat, s így

megtisztúlt túlja Etelnek
Őseink díszétül, s Azsiát oda hagyta örökre
A magyar ekképpen.

Hét napi pihenés, melyet vadászat, halászat és harcjáték tölt be. Árpádot kémei tudósítják a susdali oroszok készületeiről, s hogy négy napi távolban a bolgárok Lebedet s a besenyőket várják. Áldozat. Átád éneke.

X. könyv. A bolgár vezér, Kuvrát, ütközetet ad Lebed nélkül; elesik ő és Horgán; diadal. Másfelül a bolgár Drongó Csörsz, Horka és Etével csatáz, ez, Kuldina szerelmének betege, halni akar, s már megsebesült, midőn Horka Drongót megöli, s Etét elhozza a harcmezőről. Ez egy ér mellett nyugszik, mialatt Horka, anyját és testvérét hívja ápolására. Ezek jövén, kihallgatják Ete szerelmes panaszát, s midőn Ete felszaggatja sebét, Kuldina sikoltva elalél; a titok Tuhutum nejében pártolóra talál. Susdal alatt összesereglik a hét ma-

gyar, a város megadja magát, Árpád bevonúl. Áldomás. Tíz napi pihenés után felszedetik az adó. Lebed közelít Horgánnal egyesülni, de ennek sorsát hallván, s magát önmagában elégtelennek érezvén, letesz egyelőre az üldözésről, s e térföldön telepszik le. Így Bogor is a Denepen túl. Árpád azalatt eléri a Borisztent; a kiói fejdelem a kúnokat híva segedelmül ellent áll, Árpád diadalmaskodik, a kúnok hozzá csatlakoznak, a kiói fejdelem kalaúzokat s munkásokat ad; Árpád Ladomért, azután Halicsot szállja meg, s a hódolóktól sarcot vevén, tovább halad. Tatur meghal, Árpád a szirtek magasán sziklasírba temetteti, innen a hegy neve (utóbb Tatra). Lebed, ipjával, Moldva felől forral megtámadást Árpád ellen, s e végre Leó görög császár is a frígybe kéretik, ki ravaszúl kétes választ ad.

XI. könyv. Árpád áthatol a Kárpátokon. A krobatok hódolván, felvétetnek a nemzeti testbe. Ungot önti el a tábor, egy szíklavár őrsége fut; Árpád megállapodik:

„Itten uj országunk kezdödjék. Ez hely az első,
Mely vészes hadi munkáknak fölnyitja jutalmát.
Munkával keresök: neve Munkás légyen ezentúl."

Ungvárt Laborc ellentállásra biztatja, de látván a magyarok erejét, elcsüggedve megszökik, Uszubu megfogja, felakasztatja, a vár hódol. Árpád délnek ereszkedik Zalán ellen, ki elébb fenyegetözik, majd átengedi országát a Sajóig. Árpád tovább nyomúl, Zalán csatát ad, megveretik s Nandorba fut Simon bolgár fejdelemhez, ki ellent állván, a közelítő Árpádtól főcsatában megsemmisíttetik. Körtvélytó mellett törvényhozó gyülés. Ete megtudván, hogy Tuhutum Gelemérnek kivánja adni Kuldinát, vágytársával győzelmesen vív. Szabolcs jövén feddi Gelemért, hogy ő, ki neki az asszonyt csalfának rajzolta, még is asszonyért vért kiván ontani, s elválasztja öket, mire Gelemér felindúlván, seregével elválik Szabolcstól, s Uszubúhoz adja magát. Tuhutum Etéhez hajlik. Árpád felkéreti Bihart Maróttól, ki büszkén elutasítván öt, hadával elönti tartományát, frígyre szorítja, leányát túszúl veszi át, majd eljegyzi fiának Zsoltnak. Székely követek jönek Tuhutumhoz csatlakozni, ki öket Árpádhoz utasítja. Ez Tuhutumra bízza Erdély elfoglalását, s azt neki adja sajátúl. Ez Horkát és Etét küldi előre. Ete elejti az oláh fejedelmet Gelót, népe Esklőn esküvel hódol, s Tuhutum vőül fogadja Etét. Álmos halála és tora. Az ország elfoglalása foly kelet és nyúgot felé; Árpád Etelvár ellenében ver tábort, Csepelen palotákat rakat s majorokat rendeztet; folytattatja az elfoglalásokat. Azalatt Bogor tengeri hada szélvészben elvész; Lebed, bolgár frígyese Metigán tanácsa ellenére, nem akar visszatérni; ez Simonnal szövetkezik, megtámadják Lebedet, ki elesik. Simon Erdélybe üt, s meglepi Tuhutumot épen Ete menyekzöjén, de véres összeütközés után elüzetik. Árpád hadai e közben elfoglalják Baranyát, a zágrábi Zvonimir harcolva elesik, Beszprém, Vasvár, Tihany bevétetnek.

XII. könyv. Szvetopulk Győrt erősíti. Vadászaton Árpád egy avar keresztyén remetére akad, ki a neki szólt angyal jóslatát mondja el Magyarország jövőjéről. Szvetopulk megveretik és fut. Mojmirt Árpád ejti el, s Bregetion hódol, minek hallatára Szvendibál is elhagyja Győrt. Dobrov megtámadja öt, de szerencsétlenül, azonban Uszubú jö segedelmére, és Szvendibalt elejti. Árpád Pannonhalmán. Találkozás Rajmund bencéssel, ki Árpád unokáiból keresztyén királyokat jósol. Árpád Fejérváratt, melyet magának lakszékül jelel ki; Etelvárt, melyet a futó romaiak széthánytak, rabszolgákkal romjaiból kitisztíttatja; Zsolt előre fejedelemmé emeltetvén, Árpád Etelvárba rendeli fia egybekelését, a Rákosra áldomást, s öse várába bemegyen.

Árpád választatása, III. könyv.

Ő ugyan így végzé, s bámúltak mindenek a nem
Várt feleletre. Tatur váltotta föl a kegyes Álmost:
„Tí, ha akarjátok, mondotta, helyettetek önkint
Álmosnak felelek.“ „Te, felelj! így szóltak, akarjuk.“
Ritka! miért sok ezer, mondá, kész szállani harcra
Élete kárával: nemesen tartózkodik Álmos
Fölvállalni. Magas lelkének mássa fiában
Árpádban kitünő. Kora legszebb, éve virágzó;
Termete méltóság; a hadnak csínyait értő.
A viadalmi mezőn láttátok forgani hévvel,
Úgy, hogy az ellenerőt ő tolná többször az első
Ekkédig: tegyük Árpádot fejedelmi vezérré
Apja helyett: — Fiatalljátok? hisz az értelem érett
Ez korban; de ha kell, legyen aggott apja tanácsúl
A haza dolgaiban veletek mellette fiának:
Ekkép a közügyet balságtól félteni nem kell.“
Így szólt, és várá, mily választ nyerne beszéde.
Szögszinü volt Árpád arcára. Tekintete nyájas,
Férfi komolysággal közletve. Világa szemének
Két égő csillag. Hódító, hogyha beszédre
Ajkai megnyíltak. Kiterültek vállai. Szálas
Teste növése: kitünt a földről szinte tenyérrel.
Kellemes és bájló villám mozgása. Inakra
Izmos. Függ vala hím párduc félszakra nyakárúl,
Melyet arany boglár, fénylő több drága kövektül,
Vállperecére csatolt. Nyusztbúl kalpagja: fehérlett
Épen homlok eránt a hószinü kócsag iaspis-
Kő mellül: foglalta körét hét indusi gyöngysor.
Pajzsa kerekded, ezüst müvelet. Visszája bikának
Börébül hétrét egymáshoz kallva tömötten,
És ugyan oly szorosan, látsznék hogy szemre csak egynek.
Ékesen a közepén a napnak képe aranybul,
A felhőtlen eget valamint tüzesíti, kinyomva
Fénylett, s a sóvár szemeket ragyogása mulatta.
Sem nyíl, sem kelevész nem ronthata rajta keresztül,
Sebtelen a legerősb kéznek fölfogta csapásit.
Kardja hajolt, az acélja habos, két lapja beöntve
Elmésen kitalált többféle vitézi jegyekkel.
Képeze fölbőszült sárkányt, mint önti ki mérgét
Lánglehelő száján az idommal cifra maroklat.
Nem látszott hüvelyén simaság; ellepte vegyesleg
A bőcsös érceknek minden neme drága kövekkel.
Anyja Emecs hímzette övét a honni aranynak
Szálaibul, s háromsorosan varrt közbe rubintot.
Pörgete jobbjában bozogányt: volt kékes acélbul
Szára; arany pöttyök keverék forgatva simára,
Gombja körén hegyezett kockák ültetve ragyogtak;
Nem minden félkézre való súlyának okáért.
Hátát verte tegez, tele nyíllal, vékony ezüsttel
Verve alúl, karimája arany. Vala látni vadászat

Képeit a közepén kirakottan mind nemes ércbül.
A tegez ajkárul lóggott oda tűzve horoggal
A feszes ív, idegét melynek megvonni lévésre
Mostani két markos bajnoknak gondba kerülne.
Így ült a paripán Árpád Álmosnak utánna,
Tisztességet adó az öregnek, s gyermek apának.
A főpap mihelyest megszűnt: Kont, Taks, Huba és Und,
És Tuhutum, s fia a szakadást szerzette Lebednek
Félrébb álltokban tanakodtak csak hatan együtt.
Nem sok időre megint (a szólás bízva Hubára
Lön) kiki vissza derült homlokkal léptete. „Téged,
Ekképen Huba Árpádhoz, fejedelmi vezérnek
Választánk; te uralkodjál, s ivadékod utánad
Rajtunk a legutolsóig. Valamerre szerencséd
Hordoz, mi követünk, s karaink védelmezik élted.
Védd te szabadságunk, melyért fölemeltetel. Őrizd
Mint apa, mint fejedelm a nemzetet itthoni létben
És künn, szárnyra kelő fiait mint őrizi a sas.
Ellenség ha reánk támad, s táborba kiállunk;
Vagy mi rajta ütünk: feje légy valamennyi seregnek.
Béke idétt kiki független gyakorolja vezéri
Fönségét hadain. Ha nyerünk zsákmányban akármit,
Földet, ezüstet, aranyt, embert, vagy barmot, elosztod
Érdemkint köztünk: ne legyen benn része henyének.
Köz dolgunk külön és egyedül nem forgat°d a kény
S kedv sugalomja szerint: hol kell, mi, s éltes apád is,
És te, tanácsba megyünk együtt végezni felülle.
Így mi megállapodik, tőled törvényes erőt vesz.
Aki nyakas lészen megtartani: bünhödik élte
Vesztével, s mint dög temetetlen teste maradjon.
És, ha ki bujtogatást hint köztünk és fejedelmünk
Közt, s szerez összeveszést: ő is fizet érte halállal.
Hogyha te, vagy véred valamelyike föl meri törni
Szerződésünknek szentségét: szálljon az Isten
Átka reá; s megszűnt a nemzet függeni tőle:
Így akarunk fejedelmünknek. Szólj: kész vagy-e ilykép
A fejedelmi vezérséget vállalni magadra?„
„Tisztes apák! Árpád ezeket szólotta, s vezéri
A fegyverben erős magyaroknak! minthogy előttem
Álmos apám tetszék: nem titkolom, én is akarnám
Öt fejedelmemnek. Hozzávonz lelkem azonkül.
Amiket, élemedett hősök tí! benne találtok,
S amiket én inkább ismérek minden egyébnél.
Most, mivel ellene mond, nem vádol gyermeki tisztem
Megsértése: szivem még is fönségnek utána
Nem sóvárg: ragyogása mivel terhelve sok éji
Nappali gondokkal, melyekben más feje nem fő.
Összevonó bizodalmatokat megvetni kevélység
Volna, tudom, tőlem, s ez okért érdemleni inkább

A fejedelmséget, mint sürgve keresni kívánom.
Tettetek: elfogadom. Legyen ifjúsága koromnak,
Hol kell, általatok támasztva tanácscsal, üdősbek!
Ősi szabadságunk nem csorbúl semmiben. Árpád
Bosszúlója leszen, ha kit ellene törni tapasztal.
Tí velem, én veletek harcoljunk érte s hazánkért,
Melyért ezt hagyván, föltévők útnak eredni.
Ellenségtekkel fejedelmetek ütközik első,
És valamíg nem győz, kardját hüvelyébe nem ölti.
Fussanak ők, valamint e nyíl röpül égbe, előlünk."
Ekkor válla között átnyúlt tegzébe, s kiránt'ván
Egy nyilat, ágas ajját megvont idegére feszíté,
S szempillantat alatt egyenest úgy lőtte az égnek,
Hogy hamar eltünnék a látó fénynek előle,
S visszakerültében fölfogná marka derékon.
Így értette nyilát Árpád pöcköli az ívről.
Ezzel szálla Tatur, nyergébül, s inte Hubának,
És a többinek is: csapkodják vértjeket össze:
Összecsapák: és a magyarok valamennyen utánok,
S ébresztő vala a pajzsok pönögése örömre.
Földre bocsátkozván a fők, a pajzsokat össze-
Fűzték vállaikon, homorún valamennyire fölrül,
A fejedelmi vezért fölemelték rajta merően
Álltában, szem közt nézvén a tábori testtel,
A méltóságnak ragyogó fényébe merülve.
Szólott a főpap: „Magyarok! fejedelmetek Árpád
Ez naptul. Csak az ő intésire harsanik a kürt,
A szent kard az övé, az övé a nemzeti zászló.
Így tetszett nektek, nekem így: vegye által ezennel."
Itt a főhatalom jegyeit mellette letették
Árpádnak, s folytatja Tatur kezdette beszédét:
„Árpádot, magyarok kegyes istene, áldd meg erővel,
Elsőt a fejedelmek közt Etelének utána!
A kasza éle mikép a sarjút rendre teríti:
Düljenek arca előtt fegyverrel népek azonkint,
És rettegje nevét a föld valamerre kiterjed.
Ő az Etel folyamán kísérjen bennetek által,
És a Beszkédnek hegyein túl régi hazánkba.
A fejedelmeknek legyen ott fejedelme. Keletre,
Délre, nyugotra, hol a Göncölt forgatja az éjsark.
Vérontó viadalmak után a béke vigasztsza
Őt, és gyermekeit, s a had-szerzette hazát is.
Ég és földi csapás távozzék töle. Tej és méz
Folyjon az országban, mely lészen honja magyarnak.
Csillagok ez földön legyetek tí; köztetek ő nap;
Nap, mely enyhesztő melegével títeket éltet.
Népeinek legyen apja, szegényt és özvegyet árvát
Gyámoljon; s kit sorsa gyötör, szárnyéki takarják.
Árpád! (így szemeit most a fejedelmre szegezvén):
Áldja meg a magyarok kegyes Istene fegyvered élét,
Áldja meg országod, miután elnyerted, ezernyi
Áldással, s maradékidat is fogytáig az évnek."
Itt végezte Tatur, szavait, s Árpádot azonnal
Úgy, valamint ezelőtt fölemelték, földre bocsáták,

Ő pedig, a fejedelem, forrón a főpapot elsőbb,
S mind a többi vezért azután megölelte: de Álmos
Apja heves csókját ajkáról nyerte fiának.
És ugyan ilykép lőn Árpád fejedelmi vezérré.

A 99-ik §-hoz.

KÖLCSEY FERENC.

Életét l. feljebb a 62. lapon.

170. sz. *Körner „Zrínyi"jéről*

tárgy és drámai actió szempontjából.

Tegnap ismét a játékszínen valék, hol ismét Zrínyit láttam előadatni, még pedig Körneri originálban. De mely nagy különbség volt tegnapi érzéseim s azon mostani érzések közt, midőn a darab magyar nyelven zengett füleimben! [1]) Akkor a magyar hangok megcsaltanak, s a hibák iránt néminemüképen megengesztelődtem most a német nyelvnek kemény hangjai nem hagytak álomra szenderedni, s hideg ébredtségben kelle látnom mind azon fogyatkozásokat, melyek máskor az olvasás által kellemetlen világításban tűntek fel előttem. Micsoda Zrínyi ez, édes barátom? Ez-e az a tizenhatodik század magyar bajnoka, ki a Szirénában [2]) oly eredeti színekkel tündöklik? Nem, barátom, nem a Szirénának bajnoka ez, nem a tizenhatodik század fia, sőt nem is magyar ez; mert mente s görbe kard, várfal, törökvérontás és hajúl nem tesznek még magyart, annyival inkább nem tizenhatodik századi magyart; ennek charaktere, úgy vélem, még valamivel több és jelesebb ingredientiákból fog állani.

Vedd kezedbe a Berlichingent [3]), s nem egészen kikapva leszesz-e saját világodból? Minden vonás, mozdulat, hang és cselekedet sejteti, sőt láttatja veled, hogy a régi németség lovagkora él és mozog szemeid előtt. Olvasd a Wallenstein táborát [4]), s nem a harminc évi háborúnak saját színét látod-e minden, még oly parányi alakon is elterjedni? Egmontban [5]) még a szappanfőző s a vén katona is azon korszellemet érezteti veled, mely Egmont és Oranien és Alba körül oly hatalomban leng. Emlékeztesselek-e a Tellben [6]) megjelenő képekre? Azonban, te minden emlékeztetés nélkül is tudod azt, hogy a drámaköltőnek, midőn valami történetet előád, híven kell a történetnek korszínét is a személyek individuális vonásaiban elénkbe varázsolni; másképen személyei csak olyanoknak tetszenek, mint a tegnapelőtti bálnak álarcosai, kikről igen jól tudjuk, hogy ámbár persiai kaftánjok és fejkötőjök segédével egy más continens lakóinak aka-

[1]) „Zrínyi" tárgya és címe Körner Tivadar német költő művének a Schiller iskolájából (szül. 1791, † 1813). Magyar első fordítása, s kevésbbé édeskés az eredetinél, Szemere Páltól van.

[2]) Zrínyi Miklós XVII. századbeli nagy költőnk eposát érti Kölcsey, melynek ímén az első (1651-ki) kiadó a költőt „Adriai Tenger Szirénájának" nevezi.

[3]) Goethe német költő híres történeti színműve.

[4]) Schiller nagy trilogiájának („Wallenstein") első része.

[5]) Tragédia Goethétől (magyarúl Kazinczy Ferenctől).

[6]) Dráma Schillertől.

rának látszani, a tánczszálától legfelebb is kétszáz lépésnyire épen úgy otthon vannak, mint apjaik és nagyapjaik ugyanazon helyen már félszázad előtt otthon valának.

— — — — — — — —

Minden charakterben, édes barátom, kettőt kell megkülönböztetni: a közönséges és a különöst. Különös vonásokkal bír minden charakter, melyek azt a körülötte és mellette állóktól észrevehetőképen megkülönböztetik, s melyek az individuális elhajlásokban, a temperamentum, nevelés, gondolkozás, erő, sors, s több effélék különbségeiben fundáltatnak; de ezen különös vonások mindig a nemzetiség és kor közönséges vonásaival szoktak kisebb nagyobb mértékben vegyülni; s ennél fogva az ugyanazon nemzet és korbeli charakterek minden személyes különbözések mellett is úgy hasonlítanak egymáshoz, mint ugyanazon anyának gyermekei. A drámaköltőnek nagy mestersége abban áll, hogy ezen hasonlítást a különbféleségben jól eltalálja; mert ha csak személyes különbözéseket vett célba, úgy megkülönböztette ugyan személyeit a sokaságtól, de személyeiben a nemzetet és kort a nemzetek és korok sokaságától meg nem választotta; s e szerint az elbandzsalodott olvasó vagy néző nem tudja magát fellelni, valljon az előtte forgó hősök a watterlooi ütközetben vitézkedtek-e, vagy Mohácsnál? Én úgy hiszem, hogy az individuális emberiség saját vonásai minden időkön keresztül ugyanazok, és csak akként ismerszenek meg egymástól, amiként a kor és nemzet különböző színt öntött el feletök.

Vess már most egy tekintetet Zrínyire s a körülötte feltünő alakokra, amint azok Körnernél állanak; s mutass rajtok csak egyetlenegy elhatározó vonást is, melyről a szigeti bajnok nemzetére és korára úgy ráismerjek, mint a Szirénában, vagy csak a történetíró Istvánfiban is ráismerek! Mutathatni, édes barátom, nehezen fogsz. Mert katonai vitézség, hazaszeretet, hűség, oly dolgok, melyek nem voltak azon kornak kirekesztő sajátságai. Familiai előítélet megtapodása, ábrándozó fellengezés, s pityergő sentimentalismus pedig, nem értem hogy varázsolhatnák elénkbe azon kort, melyben a magyar úr nagyobb politikai befolyással és több familiájához s birtokaihoz kötött hatalommal mint ma, harchoz szokott kemény testtel és lélekkel, kevesebb tudománynyal mint erővel, sok szabadsági szellemmel, minden kétségen túl nem oly sima volt ugyan, mint a mi napunknak gyermekei, de munkával élettel teljesebb körben élt, s elkeseredésében is bizonyosan nem transcendentális érzelmekbe hagyta szívét általfolynia. Mikor látnom kell, mint adja gróf Zrínyi a maga leányát minden igaz ok nélkül a születés nélkül való katonának; mikor hallom, hogy ez a katona, minden oroszlánsága mellett is, minő siegwarti ömledezésekben bugyborékol[7]); mikor szemlélem Zrínyi feleségét és leányát, az ég tudja hanyadik sphaerába tartozó érzelmenyekben merengeni: akkor valóban fel nem tudom magamat hirtelen találni. Mert majd a Naninok falusi világába vetödöm, majd a minnesängerek[8]) közt vélem magamat bolyongani, majd ismét úgy tetszik, mintha valamely ismeretlen erő azon szemnemlátott és fülnemhallott világ felé tasztana, honnan Grillparzer és Müllner halálborzalmakkal megrakodva termettek elő[9]). Oly

[7]) Siegwart, Miller híres klastromi regénye, az érzékeny nemből (magy. Barcafalvitól, Pozs. 1787).

[8]) Így nevezik a németek XII. XIII. századbeli szerelemdalnokaikat, kik többnyire svábföldi lovagok voltak, vagy ezeknek váraikban éltek. — „Nanin" valamely régibb pásztori regény személye lehet.

[9]) Két újabb német drámaköltő az ú. n. regényes iskolából. Grillparzer Ferenc (sz. 1790) ismeretesb színművei: Az ősanya (magyarúl Petrichevich Horváth Dánieltől, Pest 1821), Sapphó (magyarúl Inánesi

dolgok, melyekről szegény Horátius a Pí-sóknak adott leckében még messzéről sem álmodozhatott.

De minő pedánt levél ez! így fogsz fel-kiáltani; s megvallom, édes barátom, igazad van, annál inkább pedig, mert az itt elcsevegett dolgokat te jobban érted mint én. Azonban mondd meg nekem, mi lenne az írói világból, ha a könyvszerző uraknak nem szabad volna olyan valamit írni amit más jobban tud? S ha könyvszerző a közönség előtt ily szabadságot vehet, miért ne vehessen barátja előtt a levélíró?

És mivel drámára tartozó gondolatokkal kezdém soraimat, engedj meg nekem egy drámára tartozó kérdést; nincs senki, kitől bővebb s helyesebb magyarázatokat várhatnék mint tőled. Való-e az, hogy mindenféle történeti tárgyat lehet, ha más-ként a költő elég ügyességel bír, játékszínre alkalmaztatni? Vagy talán vannak olyanok, melyek játékszíni darabnak nem valók; s hogy szerencsés világításban tűnnek fel, más poetai formát kívánnak? Annyit tudok, hogy minden költőnek, tehát a drámaköltőnek is, szabadságában áll, az előtte fekvő akár mesés akár históriai történetet akarat és szükség szerint többé vagy kevesebbé megváltoztatni; s így azt vélhetném talán, hogy az ügyes drámaszerző a legpusztábbnak tetsző tárgyat is úgy kikészítheti, s oly kedvező tempontra irányozhatja, hogy az tökéletes drámai behatást csinálhat. Mert hogy a drámaköltőnek érdem lenne szorosan a históriához vagy hagyományhoz tartani magát, azt nem hiszem. Nem csak nem érdem ez, sőt nyilvános poetai fogyatkozás. Az a festő, ki tájat akarván vászna lébe varázsolni, valamely természeti scénát rendről rendre szolgai módon követne, messze a Claude Lorrainek [10]) megett, csupa veduta-festő fogna maradni; s ezen festőnek hasonlatossága, a felvett történetet szolgai módon kísérő akarmelyik költőre is, annyival inkább a drámaköltőre, jól ráillik. Ennek a történet előre haladását sokkal érezhetőbb, sokkal közelebb álló, s egymásból sokkal nem csak természetesebben, de szükségesebben folyó okokból és következésekből kell láthatóvá tenni, mint a legpragmatikusabb történetírónak. Ezen kívül mennyi különbféle situátiókra van a költőnek szüksége, hogy olvasójában vagy nézőjében ez vagy amaz indúlatokat felébreszsze vagy táplálja! A legkörnyülállásosb história sem adhat neki minden megkivántatókat kezei közzé; s ha saját lelkéből nem termeszt elő holmit, hézagok s pusztaságok maradnak művében.

Azonban ha talán meg akarnád is azt állapítani, hogy minden történet lehet ügyes költőnek kezei közt drámaivá: még is meg kell vallanod, hogy vannak történeti tárgyak, melyek magokban gondoltatván, drámai behatásra vagy egészen alkalmatlanok, vagy legalább más poetai formákra, nevezetesen eposra, könnyebben alkalmaztathatók. Az én parányi drámai talentumom nem engedi meg elképzelhetnem, hogy valamely igen nagy költő miképen fogta volna Zrínyit a játékszínen előadni: de azt bizonyosan állíthatom, hogy a poeta Zrínyi sokkal jobban vette fel a maga ősatyjának történetét, midőn azt éposi tárgygyá tevé, mint Körner. Az éposíró a történetek fényében állítja elő a maga bajnokát, de bizonyos távolságban; mert úgy beszéll róla, mint valamely már elfolyt történet első személyéről; s ennél fogva az maga is a történet tagjává leszen: a drámaíró pedig maga sem nem beszéll, sem meg nem jelen; hanem a drámai személyt küldi elönkbe; s így a dolog

---

ap Gábortól, Székest. 1820), Ottokár kily szerencséje és vége stb. — Müllner olfnak (sz. 1774+1829) nálunk legismesb tragédiája: Vétek súlya (Die Schuld, örrentei által ford. Bécs 1821).

[10]) Híres francia tájfestő (sz. 1600 + 1652).

egyszerre más tekintetet nyer : nem a történet kapja magára figyelmünket, hanem az ember, kinek charakteréből, lelkének belső mozdúlatiból s környülményiből ilyen vagy amolyan történet fog szemeink előtt elkövetkezni. E szerint az éposírónak szélesebb mezeje van: ő többféle s egymásból kevesebb szorossággal függő tárgyakra kiterjedhet; mivel maga beszél, saját individualitásának több befolyást adhat, phantasiáját szabadabban lebegtetheti, több kitéréseket próbálhat, a történetek külső színét jobban használhatja: a drámaírónak pedig bizonyos pontba kell magát öszvehúzni; önála mindennek a főszemély charakterével s lelki mozdúlatival szoros egybekötésben kell állani; s így minden körülmény vagy a személyre befelé munkál, vagy a személyből fejlik ki szemeink előtt; s itt a poeta individualitásának nem engedtetik befolyás; neki phantasiáját, reflexióit, emlékezéseit féken kell tartania; ő a történetet csak úgy használhatja, amint az a személynek belső mozdúlataiban, a tulajdonképen való drámai actióban szakadatlan láncként fűződik; s e szerint neki szüntelen előrehaladásban kell lennie; másként mint az éposírónak, kit maga az hogy múlt dologról beszél, húzamosabb megállapodásokra szabadít fel. A horátiusi semper ad eventum festinat [11]) sokkal terhesebben kötelezi a drámának mint az éposnak szerzőjét.

Képzeld már most magadnak a szigetvári hőst, ki fészkében Szolimánnak temérdek seregétől ostromoltatva, nemes elszánással küzd és elhull; s valld meg, hogy ostrom, férfiúi állhatatosság, hazaszeretet, vitéz ellentállás, és bajnokhalál magokban gondoltatván ragyogó drámai situátiókat nem hoznak fel. Nem hiszem ugyan hogy olyan charakter, melynek fő vonását a hazafiúság lángérzelme teszi, játékszínre alkalmatlan lenne. Juthat eszedbe, mit mond Becker a Regulus alkalmatosságával: ez a szerencsétlen német ember meg nem tudá érteni, hogy a lángoló hazafiúi lelkesedés nem chimaera, s mivel nem chimaera, tehát épen oly jussal folyhat által valami drámai charakterbe, mint a szerelem, nagyravágyás, bosszúkivánás s több efélék, melyeket ezer meg ezer alakokban láthatunk a játékszíneken feltünni. De hogy valamely charakterből egy öt felvonáson keresztül szüntelen haladásban folyó dráma fejtessék ki, arra megkivántatik, hogy azon charakternek a körülményekkel való küzdésében mindúntalan új meg új situátiók álljanak elő, hogy remény és kétség fáradatlan mozgásban lebegjenek, mind addig míg az elhatározó vég bizonyosság búsabb vagy derültebb színben elérkezik, s a történetfolyamnak véget vet. A Zrínyi hazafiúi lelke, mely őtet Szigetnek a hasonlatlanúl nagyobb erő ellen utolsó vércseppig ótalmazására határozza, neki hajthatatlanúl erős charaktert ád: a hajthatatlanúl erős charakter belső nyúgalmat teszen fel: s ez a nyúgalom, s abból következett jókori elszántság, az ostrom és védelem történeteinek szükebb drámai befolyást engedhet.

Körner, úgy látom, ezen nehézséget érezte; s ugyanazért a maga Zrínyijét nem csupán mint bajnokot, hanem úgy is mint férjet és atyát kivánta feltüntetni. Metastásiónak, az olasz énekes dráma nagymesterének, szokott fortélya vala, személyeit két ellenkező részrehajlású indúlat, például a kötelesség érzése s a szenvedelem ostroma közt, megoszlatni; s tagadhatatlan, hogy ezen megoszlás által sok és megrázó situátiókat lehet kifejteni. Azonban ha reméllel, hogy Körnernél a bajnok hazafi a férjjel és atyával kínos ellenküzdésbe fog jöni, megcsalatkoztál. Az ő Zrínyije szüntelen bajnok, még pedig megért és magát meggondolt bajnok akarna lenni; s önála a magányos ember, s háznépatyja mindig nagy alárendeltetésben áll. A jó

[11]) Mindig a kifejlés felé siet.

reg azon hírre, hogy Mehmed bég sere-
restől elhullott, egészen felmelegszik; mert
tétség kivül fel kellett melegedve lennie,
nikor azon szavakkal: Szivemre, ifju baj-
ok! stb leányának kezét Juranicsnak
dja; még is elvégzett beszéde után mind-
ért két sorral egész hidegséggel így inti
eg örvendő háznépét:

edvünk zaját csendesb napokra tartsuk;
leggondolást vár a szük pillanat.

lem csuda, ha ezen magabírás mellett a
eblében ellenkezni kezdő, vagy legalább
ezdhető érzéseket könnyen le tudta csilla-
ítani; s valóban neki nem sok idő kel-
tt reá, hogy magát egész háznépével
együtt áldozatra szentelje. A második fel-
onás hatodik scénájában parancsolatot
esz a császártól, hogy ostromot álljon, de
gédet nem is reméllvén, kész legyen meg-
alni; s a bajnok egy monológban minden
abozás nélkül meghatározza magát, hogy
eghal:

zolgálatom szebb bért nem várhatott,
lint köz javunkért áldozat gyanánt
lálál veszélye közzé szállani.

evés sorok után megnyugszik azon gon-
olatban is, hogy, ha szükség, háznépe
ele együtt elveszszen:

Bármely szerencse jő,
ust tarthat a hon minden áldozatra,
bajnokhalált szenvedhet asszony is.

zen pillantattól fogva tehát tudod, hogy
rínyi halni akar, de ugyanezt akarják
rőnek erejével minden körüle állók, ezt
agok az asszonyok is; senki sem reméll,
ég csak nem is ohajt szabadulást. Ha
rínyi a második felvonásban halálra
ánta magát s a magáéit, ismét kijelenti
t a harmadikban:

nnenmagam kockára vethetém,
s áldozatra nőm, lyányom s barátim;
orsomhoz akik önkényt álltanak,
rtatlanúl kell veszniek velem.

S ha még is kételkedel szándékában, tehát ugyanezen felvonás végső soraiban, hogy szentebbül elhigyed, szép zengésü rímekkel is kész azt megerősíteni, midőn a Szolimán küldöttéhez így énekel:

De senkit élve nem fogtok rabolni;
Sírhant gyanánt Sziget fog rám omolni.

Való ugyan, hogy a negyedik felvonás végén legalább feleségét s leányát meg akarja szabadítani, hanem ezeket is megkapá a halni akarás dühe, s könyörögnek, hogy szabad legyen együtt veszniök; s Zrínyi az együttveszés szabadságát minden különös szívszaggatás és belső küzdés nélkül megengedi nekiek, sőt, mondhatnám, hogy elragadtatott örömmel engedi meg:

Keblemre, hív keblemre, kedvesim!
Meggyőztetek. S bármit szól a világ,
De kész az isten tettemet javallni.
Jertek tehát, együtt fogunk meghalni.

Taníts meg engem, édes barátom, hol van ennek az úgynevezett Zrínyinek egész drámai pályájában az actió? Mozgást ugyan látok mindenütt; kardrántást, esküvést, ölelést, csókot, ütközetet, el- és visszafutkosást, fáklyaszikráztatást, puskaporcsattanást, és az égnek urai tudják még mit? De Lessing és Engel már régen megtanították a németeket, hogy a valóságos drámai actió a testi mozgásoktól felette különböző állapot; s ha talán olyan nemzetben, hol még Lessingek és Engelek nem születtenek, megengedhetném is a drámaköltőnek ezt az egész drámai alkotványt öszvedúló hibát, de német írónak meg nem engedhetem. Így, amint Zrínyi Körnernél feltűnik, drámában ugyan szerencsét soha nem teend; több kell ahhoz még, ha az eposi tárgyat az elbeszéllőnek ajkairól a játékszín életébe készülök általplántálni, mint dialogizált jambus, és lánggal égő s vérrel áradozó szerelmes episód. Mikor a drámai fő személy sorsát már az

első felvonásban meghatározva látom; midőn a negyedikben már semmi bizonytalanság fenn nem marad; midőn az ötödik semmivel sem tart több elöre haladó actiót magában, mint Homérnál vagy Virgilnél valamely egyes ütközeti scéna: valóban nem értem, mivel érdemlette légyen a poeta, hogy a szegény elfáradott néző két egész óráig dialógról dialógra lélekgyötrelem közt engedje magát vezettetni, az utolsó csörgő és csattogó ütközet pompás spectáculumáig?

Azonban nem lehet mondani, hogy a körneri drámában semmi actió nem volna. Van igen is; és hogy van, ez a darabnak legnagyobb hibái közzé tartozik: mert azon scénákban találkozik, hol Szolimán jelen meg; s így Zrínyi a maga ellenségének nagyobb világítása mellett árnyékba vonúl. Szolimánnal nyílik meg a legelső scéna, ki vénségtől elgyengülten, még csak addig óhajt élni, míg Bécsnek sáncain felemeli zászlóját, s a német földnek törvényt szabhat. Vezérei hízelkednek nagy céljainak s készek őtet Bécs alá követni, kijelentvén egyszersmind, hogy Zrínyit rettegik s őtet Szigetváron elkerülni óhajtják. A győzedelmekhez szokott szultán felgerjed ezen rettegés miatt, s megváltoztatva feltételét, egyenesen Szigetnek indúl: s ez a feltétel-változtatás itt valóságos drámai actió; s ezen actiónak következésében látjuk a török tábort mozogni, s Sziget ellen a fenyegető veszedelmet felkelni. Szigetnek ellentállása keményebb mint Szolimán reméllé; s ez, egészségének gyöngültét érezvén, retteg, hogy sok időt el kell vesztenie, holott lelke Bécs alá siet: kínos gondolat neki ezen kis tekintetű várnál életének még hátra levő kevés napjait elvesztegetni; forr és küzd magával; most új ostromot parancsol, majd Zrínyit próbálja megvesztegetni, még mindig Bécs alá készülvén; Zrínyinek állandóságán minden próbái hajótörést szenvednek; testének egész alkotványát megrázza kedvetlensége, s érzi, hogy már kevés pillantatok vagynak előtte, érzi, hogy Bécset már nem láthatja; s most minden kivánságai egyetlenegy pontba vonják öszve magokat: Szigetet óhajtja kivívni még minekelőtte meghalna; az nap van épen, melyen évek előtt Mohácsnál győzött s Rhódust elfoglalta; s óhajtását s reményét a legtüzesb pontig hágtatja; még egyszer ostromot parancsol, még egyszer visszaveretnek népei; s ezen fájdalmas hír alatt éri a halál.

Nem nyilván van-e, hogy mind azon progressió, mely a körneri darabban látszik, egyedűl Szolimán részéről van, s hogy Zrínyi Szolimánnak ellenében nagyon alárendeltetett szerepet visel: hideg nyúgalomban állván ott, kinek erején Szolimánnak lelki munkássága gyakoroltassék? Ez az oka, hogy a darabnak elejétől fogva a negyedik felvonás közepéig a nagyobb figyelem mindig a török tábort illeti; s az ember csudálkozik, hogy a játékszíni cédulán a Zrínyi és nem a Szolimán címet pillantja meg. Azonban, nehogy a felvett cím csakugyan hiába legyen, a negyedik felvonás közepén az egész török tábor, mintha Merlin[11]) csapott volna rája varázsló botjával, elröppen szemeid elől; s ettől fogva egyedül a szigetvári funebrális készületekkel kénytelen lévén foglalatoskodni, végre nem kevés csudálkozással észreveszed, hogy a fő személy csakugyan nem Szolimán, hanem Zrínyi, csupán azért, mert másfél felvonással tovább él.

De minő Zrínyi, édes barátom, és kiváltképen minő Szolimán! Jól tudom, így fogsz felkiáltani, csak már egyszer szakaszd félbe. Igazad van, édes barátom; élj szerencsésen.[12])

[11]) A britt rege legnevezetesb büvésze.

[12]) Kölcseynél az idézett helyek a német eredetiből vétettek. Itt Szemere szerint adjuk magyarúl.

BAJZA JÓZSEF.

Életét l. feljebb a 92. §. alatt.

71. sz. *Theoria a művészetben.* [1])

Theoria nem alkot művészt, mond a rofánus, s örömmel mondja lelkének vigasztalásául az a nem-profánus is, ki a heoriák vizsgálatába unatkozott, vagy zokat épen nem használta, vagy ha tevé azt, belőlök tanulságot meríthetni erején felül volt: mert a mélyebb speculátiók ellemét felfogni soknak nem adatott eg azok közöl is, kiknek egyébiránt szeencsésb elmetehetség juta. Van-e e szóan igazság, vagy legalább lehet s kell-e általános axiomául felállítani, a tisztán ondolkodó fejnek felesleges magyarázunk. Azokkal mindazáltal, kik ezen fonák leájokba szerelmesedve, s talán illő mérék felett szerelmesedve vannak, nem eggyőzni őket ellenkezőkről — ez siertelen törekvés volna — hanem itéleeiket mérsékleni, sőt leginkább némely yengébbeket a ragadékony mételytől egóvni szándékozván, jónak leljük a dolot egy kevéssé világosabb szempontból áttatni. Serdülő korában literatúránknak em lehet részvét nélkül tekintenünk, ha theoriáktól való irtózás terjedni kezd, ert ez bennünket elviszen az útról, hol lépések fáradságosak ugyan, de bizonyosbak, és inkább célhoz vezérlők; egy ly ösvényre, melyen az erősöket is bukosó, vagy épen nyakszegő menetelben ut gatja a mindennapi példa.

A költői lélek természet adománya. Nincs speculatívus fej, nincs itélő erő, zorgalom és stúdium, mely ennek hiányát ipótolhassa. Ezt bizonyítják a költészet születése óta minden idők, s nem lelhetünk esetet, mely ellenkező példát mutathatna. Mert voltanak bár Lessingek többen is, kik csekély költői talentummal sok tekintetben jeles, sőt, nem hibázunk ha mondjuk, classicai becsű műveket adtak: de gyújtsunk csak kritikai fáklyát s keressük bennök a phantasia csillámait, csillámait ezen mindenható tündérnek, ki csak maga képes alakjait poetai glóriával körülsugárzani, látni fogjuk, hogy azok vagy teljességgel nem, vagy csak oly gyéren tűnnek fel, mint a sürü ködön átpillogó veröfény. Ellenben a természet alkot lelkeket költői szikrával, melyek fellobbanva önmagoktól teremtenek műveket példa és tudomány nélkül, hogy a hideg ész csak bámulni tudja őket, követni még messzünnen sem. De mi szokott majdnem kivétel nélkül mindig az ily műveken fő vonás lenni? Figyelmezzünk rájok, s látni fogjuk hogy céltalanság a kivitelben, rendetlenség a részek közt, szövevény összefüggetlensége, s — mit legelőbb kellett vala említeni — a valón túl csapongás rajtok szembe szökő bélyegek. Mint hegyekről szakadó özön, úgy rohan a maga vad lángjai közt olvadozó genius, nem ismerve dagálya célt és mértéket. A schilleri példa, hogy minden más elhallgattassék, eléggé tanulságos, hova vezeti a geniust a stúdium által meg nem hódított erő. Tegyük hasonlatba ezen nagy költőnek fiatalkori dolgozásait, azokat az ultra-poetai alakokat, sok később készült hasonló nemű, de mérték felett több becsü darabokkal; tegyük parallelába Moort és Fiescót, Stuart, Tell és Wallensteinnal; s előttünk áll a genius ott magán, miképen a természet kezéből kijött, csapongva fék és határ nelkül, itt theoriai tudománynyal szelíden szövetkezve.

De Shakspeare és Homér fog talán ellenvetésül felhozatni? Hogy az első

[1]) „Az Epigramma theoriája“ bevezetése.

rendkivüli ereje mellett theoriai tudománynak sem volt szükében, bizonyítja az ő ismeretsége az olasz literatúrával, mely azon korban már virágzott s kedveltetett annyira, ahogyan akkor semmi más literatúra nem. Iróinak jelesebb művei francia — melyet Shakspeare, amint drámáiból látszik, értett — sőt nem csak francia, hanem angol nyelvre is fordítva voltanak. Bizonyítja továbbá az, mit az ő egykorúja s barátja Ben Johnson mond, hogy ő a görög és római classicusokat tanulta, s lett legyen bár tökéletlen a görög és római nyelvben (mint angol biographusa Skottowe véli), tudva vagyon, hogy Hellas és Róma jelesebb fejeinek munkáit 1550 körül az angol saját nyelvén olvashatta, s ha nem oly fordításban is, mint például a németek korunkban Homért a hasonlíthatatlan Vosstól, olyanban legalább, mely az aristotelesi fő ideákat visszaadva, az ön erejével is nagy Shakspeareből elégséges vala azt a Prometheus-Shakspearet képezni, kinek művei eddig a drámai költésnek legmagasabb fokán állanak. Vegyük kezünkbe Hamletet, s vizsgáljuk a színjátszóknak adott törvényeket, s kérdjük magunktól, ha ezen velős rövidségü axiómák nem legszerencsésebb theoriai abstractiók-e, melyeket vizsgálat előhozhat? Belőlök a mély eszméletü műphilosoph nem oly világosan tünik-e ki, hogy képes legyen minden kétséget elhárítani a Shakespeare theoriai tudománya felett? — Homér individualitása felől keveset tudunk. Az Odyssea s Ilias annyira eltölté az akkori görög nép lelkét, hogy csak a mű lebegett szünet nélkül előtte, s alkotójáról minden elfeledkezett. Nem lehet vétkelleni, mond egyvalahol Lessing, hogy a napot istenlette a pogány nép. Ez a dicső égi ragyogvány úgy elragadta a patriarchális kor fiának lelkét, hogy az felsőbb okot, alkotó erőt nem tuda, s nem mert képzelni. A valódi mesterműt egészen elfog bennünket; azt hiszszük, hogy maga teremtette magát, vagy az egész természet munkás volt születésére. Így maradt Homér individualitása fátyol alatt: de szól maga az Odyssea, szól az Ilias. Nincs neme az emberi ismereteknek, mely ezen két műben ne érdekeltetnék. Homér itt historicus, orátor, geographus, genealogus stb, azonfelül hogy költő, s a szépmüvészet több ágait is érinti, s nem lehet csodálni, ha ez a két mű már a régi kor írói által a minden ismeretek encyclopaediájának neveztetett. Ki oly járatlan a történetekben, hogy ne hallott volna azon sok kosmo- és theogoniák, Titánok s istenek tettei, Herosok viszontagságai, Hercules, Argonauták, Theseos felől, melyek már régen Homér előtt énekeltettek? Ki előtt leszen képtelen, ha mondjuk, amit már mások is mondtanak, hogy az Achilles dicsőítője előtt a trójai harcot, görög vezérek visszajövetelét sok apró Homérok zengették, kik a magok példájával mindannyi hatalomban munkáltanak a mi nagy Homérunkra? s szükség-e mondani, hogy a példák vizsgálata egyike azon legjobb eszközöknek, melyek által theoriánk gyarapodhatik? — Homér azonban és Shakspeare geniusok, kik nagyságukkal kivételt tesznek a közönséges törvénytől, s ha azt kellene is hinnünk, hogy műveik egyedül természeti ösztön sugalmai voltanak, nem döntetnék el azon állítás, hogy theoria nélkül nem készülhet tökéletes költői mű. Az ily kivétel nem gyengíti, erősíti inkább a törvényt.

Szellem, ész, ízlés három fő hatalom, melyeknek egy célirányban kell munkálniok, hogy valamely tárgy tökéletes aesthetikai művé váljon. A szellem tárgyat teremt, plánumokat alkot a kivitelre: az ész a találtakat itéli, választ, rendez, összeszövi a részeket, fontolja a motívok nehézségét; az ízlés szépségért küzd és munkál, de mindig szemmel tartva, mindig számolva a célirányt. Előtte ugyan ideálja — egy a lehető fenségig emelkedett

ökély a szépben, — de ha a cél veszte-
ége forog fenn, kész hódolni a szellem su-
almának, kész morális szépet áldozni fel,
ogy az aesthetikai nyerjen. Ekként tö-
ekszik e három istenség majd békén, majd
arcban egymás közt, hogy a mű az aesthe-
ikai postulátumok mindenikének megfe-
eljen. Ha a müdolgozóban e hármaknak
alamelyike nincs meg, munkáján hiányok
ognak ismerszeni. Az indivíduumra nézve
agyobb értékü az elsőt bírni; a müre
ézve nagyobb veszteség a két utólsónak
em léte. Amúgy bennünket a mű elra-
ad, de tévedésekbe sülyeszt, veszélybe
ánt, s féketlen csapongási kifárasztanak;
gy erőben tart, gerjeszt részvétet is, de
zívünket mindig némi hidegségben hagy-
. Az első, születéstől nyert tehetség
udomány nélkül, a második tudomány
ellem nélkül. Ez csendesen ballagó
ándor, aki tudja útainak célját: de ön-
rővel el nem érheti azt, egyesülve pedig
sak kis szikrájával is a szellemnek nagy
löhaladást tehet. Amaz villámröptü sas,
ely szomjú vágygyal csapongja öszve az
gész teremtményt, eléri a célokat: de
ájok nem ismervén, keresztül szökdel fe-
ettök, s nem képes öket feltalálni, vagy
zért, hogy ott hiszi lenni hol nincsenek,
agy szemeit ön lángjai kábítják el, hogy
élt és határt csak óhajt, de nem lel, és
oha nem foghat egyébként, hanemha ama
ándorral szövetkezvén, szeretve veszi öt
zárnyaira, s általa hagyja magát kormá-
yozni. Ez ki fogja mutatni a pályát, mely
z óhajtás pontjához viszen. S így egyik
rővel és szenvedélylyel; másik tapaszta-
ással s okos mérséklettel haladván, cél-
oz jutnak, hová külön válva nem fogta-
ak volna. Vagy, hogy kép nélkül szól-
unk: a theoria azon mérsék, mely a csa-
ongó geniust a természet határai közé
onja; a kisebb erőt pedig közelebb emeli
tökélyhez.

Elhiszszük, fogja egynémely mondani,
ogy aki müvész pályára készül, szükség tanulnia: de mi olvasók mi célra tépelődjünk a müitélők transcendentál vizsgálataikkal, holott azok nekünk sem hasznosak, sem írva nincsenek? Mí pedig épen az ellenkezőt véljük, s nem hiszszük, hogy legyen néposztály, melynek ezek a nem szeretett speculátiók hasznosak, s nagy mértékben hasznosak ne volnának. Csak egy kevés béketürést, s a dolgot tisztábbra fogjuk hozni.

Az emberi lélek az a fenéktelen mélység, melyet minden idők és korok fáradoztanak kimeríteni; s azon tudomány, melyet ennek stúdiuma által szereztünk, minden tudományok között leghasznosabb tudomány. A görög jól érzette becsét, azért írta delphosi orákuluma homlokfalára: Ismerd meg magadat! Tagadhatatlan dolog, s az értő soha nem fogja kétségbe hozni, ha mondjuk, hogy psychológ sehol annyi szellemismeretet, oly bő kútfőt az emberi természet stúdiumára nem talál, mint egy valódi költő müvében. A költő avatva van a lélek legmélyebb titkaiba. Ő nem hosszas metaphysikai következtetések, hanem egy sebes tekintet által minden indulatot felfedez, minden szenvedély okát kitalálja, minden charaktert tükörben lát s mutat; sőt a lélekfunctiókat még kezdetökben, mielőtt tételre törnének ki, meglesni, s a cselekvés menetelét fokonként leábrázolni tudja. Szerencsés az, ki az ily szellembúvárt a maga egész mélységében értheti, az hasznosb ismereteket fog magának az életre gyüjteni, mint ha napjait a tanulás bármely nemének szentelte volna. Belőle fogja megismerni a lélek méltóságát, vetélkedésre gyúlad az elébe állított ideálokat magában valósítani, s nyomdokait követni. Itt látja a féketlen szenvedélyek következéseit s mérsékleni igyekszik a magáéit; lelke a szépnek, a nagynak érzetében fog lobogni, s eltelni erény szerelmével. De hányadik az, kinek megnyílhatik a tanulás ezen dicső pályája? Némely nem képes felfogni a költő céljait; más a jót fonákúl

értvén, tévedések közé merül, s hol virágok voltanak, mérget lelt, s elveszté magát velök; a legnagyobb rész pedig csak mulatni tuda ott, hol a tanulság leggazdagabb forrásai buzogtanak. Mily jótevő vezéreket, tanácsadókat lelhet az ilyen a józan commentátiók, igazság szellemétől vezérlett kritikák, vagy közönséges nevezettel theoriai magyarázatok között, csak az nem látja, kinek szemei az előítéletek hályogán keresztülhatni gyengék.

Ha szemünket a história literáriára is vetjük, s végig tekintünk azon nevek hosszú során, melyek a philosophia körében feltűnnek, látni fogjuk, hogy azok érdemlik leginkább a philosophusi névnek tiszteletét, kik magokban a komoly tudományokat szépmüvészet sugárai által melengették. Honnan ez a különös tünemény? honnan épen a tudományok azon két ágaiban, hol a mi ráncolt homlokú philosophiae doctoraink legkevesebb öszvefüggést látnak? — A kettő oly viszonyban áll egymással mint eszköz és cél. A szépség törvényeiben tudnillik a léleknek legmélyebb titkai fekszenek. Valahányszor a contemplátió egy törvényt abstrahál a szépmüvek körül, annyiszor egyszersmind új felfedezés támad a psychologiában is. Az aesthetikai törvény nevezetesen magában foglalja, micsoda feltételek alatt lehet a szépnek legnagyobb hatása lelkünkre; következőleg minden ily törvény a lélekre vitetik vissza, a lélekből magyaráztatik. Mi természetesb tehát annál, hogy a philosoph ekképen vizsgálódva, az érzelmek folyását a maga sötét nyomain s eredete felé tapogatván, előtte a szellemismeretben új tekintetek nyíljanak fel, melyekre ő következtetések által soha sem fogott volna juthatni. Mint maga a természet oly kimeríthetlen a lélek; a speculátió nem fedezhet fel mindent az elébe ötlött tárgyak körül; a mindennapi tapasztalás pedig ritkán hagy maga után világos nyomot. Azon szerencsés pillantatok, melyekben a természetet a maga functiójában meglephetnők, soha sem tünnek el nagyobb hirtelenséggel, mint midőn magunkat akarjuk vizsgálni, s ha jelen vannak, a lélek, többnyire egyebekkel tépelődvén, nem veszi észre a magában végbe menteket. Legcélirányosabb tehát azon jeleneteket, melyek lelkünkben a tettek rúgóit mozgásba hozzák, szorgalmasan szétbontogatni s hasonlatba tenni a theoriával: így a törvényekre új világosság árad, s a szellemvizsgálat határai új fölfedezésekkel bővülnek. Hogy pedig ezen rúgók olynemü jelenetek által hozatnak leginkább mozgásba, melyeket a szépmüveknek szív s lélekre való hatásai szülnek, az magyarázatot nem kiván azok előtt, kik valaha az aesthetikai szép hódító hatalmát önmagokon tapasztalni szerencsések voltak.

Elmélkedésinknek mindenike végtére oda megyen ki, hogy a theoria müvészre s olvasóra nézve egyenlőleg szükséges. Ez fedezi fel a homályt; ez szab törvényeket a müvésznek, törvényeket, melyeket nem maga alkot, hanem a természetből abstrahál; visszaviszi az indulatot eredetéig; kibontogatja a költő által meg nem magyarázható szövevényeket a magok gradátiója szerint, felállítja a charaktereket saját világokban; szóval egy psychologiai panorámot terjeszt a néző elébe. Mind annyi kincsek, annyi gazdagságai a való tudománynak! S íme ezek azon források, melyek örökre zárva maradnak előttünk, ha a theoriák kárhoztatóit orákulumoknak hiszszük. Nézzünk szét valahára — mint az igazság részrehajlatlan szeretete kívánja — elvakúlás nélkül embereink között, kiket müvészi címmel tiszteltenek meg mellékes tekinteteink, s látni fogjuk, ha azok emelték-e literatúránk becsét, kik a genie törvényt nem ismerő bizakodásával futották a pályát, vagy azok, kik stúdiummal nemesítették a születéstől kapott tehetséget.

272. sz. *Dayka Gábor.*

Introite nam et hic dii sunt! — A költő, kinek műveit itt egy bővebb kiadásban Tóldy Ferenc kezeiből veszi az olvasó, egyike a magyar lyrai Músa koszorúsainak, s mióta őt Kazinczy a nemzettel megismerteté, az értőknek s jobb ízlésűeknek kedvence vala, ámbár olvasóink nagyobb része, kivált az, mely a lelkes, de ki nem tisztult ízlésű Csokonainak töménez, mind maiglan nem tudja megfogni, mit találhatnak némelyek Dayka verseiben, s mit találhattak eleitől fogva oly írók, mint Kazinczy és Kölcsey, kik felőle több ízben kedvezőleg és szeretettel nyilatkozának ki; de a nép szava ízlés dolgában nem isten szava, s itt gyakorta egy pár értőnek itélete század véleményénél többet nyom.

Biráló azt hiszi, ki Daykát megitélni igazságosan és való szempontból akarja, annak magát vissza kell tennie azon korba, midőn e szép lángú költőnek lantja a magyar Helikonon megzendült. Ő 1763. született, mintegy 20 évű korában írhatta első magyar verseit, és így költői rövid pályája 1788 és 1796 évek közé esik. Az akkori jobb ízlésű költők közül Faludi és Ányos, Révai és Virág lehettenek példányai; mert Csokonai akkor tűnt fel literaturánkban, midőn már Dayka nem volt; Szentjóbi és Horváth Ádám, Verseghy és Baróti műveikben pedig nem mutatkozik oly csín és kitisztult ízlés, mely tűkör és példány gyanánt állhatott vala a természettől fínom érzésekkel kikészített keblű ifjú előtt; és így, ki őt elődeivel fogja e szempontból figyelmesben hasonlítgatni, könnyen meggyőződhetik, hogy az a kényes ízlés, az a válogatott beszéd és kifejezés, mely Dayka műveiben még ma is feltünő, nem annyira külső példányok (legalább nem honiak) stúdiumának következménye, mint inkább saját lelkének kiforrása volt. Akik tudják, mi hatású vala Kazinczynak ízlési superioritása iróink között mindazokra, kiket születésök nemesebb agyagból képzett kebellel álda meg, azok fogják képzelni, mi befolyása lehetett Daykára is azon ismeretségnek, melyet 1790-ben ez ízlés és csín született mesterével kötött vala: azonban ha szemünk előtt tartjuk Daykának azon műveit, melyek mértéktelen versekben — következőleg a Kazinczyval kötött ismeretség előtt — készültek, kénytelenek leszünk megvallani, hogy Dayka ízlés dolgában a Grátiáknak csaknem úgy választott kedvence volt mint Kazinczy. Mi kényesen szövi Dayka beszédét, mi óvakodva válogatja szavait, mi csín és fínomság ömlik el művein, mi bajosan lehetne nála gondolatot, szót, kifejezést találni, mely ízlést sértene: mint hagyja e tekintetben maga megett mindazokat, kik előtte írtanak, s mint állhat példányúl még ma is sok költőink előtt! Ki ezekre, Daykát végig forgatván, figyelemmel volt, az nem fogja vak előszeretetnek mondhatni bírálónak azon állítását, hogy Dayka, ha költői pályája tovább terjed vala, s ha műveivel korán megismertetett volna bennünket valamely jóltévő kéz, szinte úgy epochát alkothatott vala ízlésünk históriájában, mint alkotott kétségbe hozhatatlanúl Kazinczy. Csak vak történet tehát, hogy Dayka költőink ízlésére nem volt befolyással, kitünő befolyással, miként lehetett vala, ha művei számos évekig összegyüjtetlenül nem hevertek volna: de azért ő a magyar költésnek örökre egyik nevezetesebb meteórjai közé fog tartozni, s a magyar literatúra historicusa nem lesz igazságtalan feledni, mi volt ő saját szelleme sugalmából az ízlés országában.

Dayka individualitása és költői charaktere félreismerhetlen bélyeggel vagyon művein kinyomva, s különbözik mind azokéitól, kik nemzetünknél magokat a költői pályán kitünőkké tették. Ő nem ragad el bennünket merész, nagy ideák-

kal mint Vörösmarty és Berzsenyi, nem meríti keblünket mélyen elborúlt fájdalomba mint Kölcsey: az ő Músája egy fiatal leány, tele jósággal és szelídséggel; érzékeny nagy mértékben, a nelkül még is hogy érzelgő volna, s e nagy érzékenység teszi, hogy gyakorta bús, hogy szenved, mert az érzékeny kebel könnyen sérül. Szavai panaszok és epedés, hangjai melegek, forrók, de elfojtódottak, ritkán mennek kifakadásig, s rájok bizonyos megnyugvás a sors végzetében mutatkozik. Könnyei hullanak a kedves leánynak, de arcát ügyekszik fátyolba rejteni, hogy ne búsítsa el azokat, kik látják. Ő vigasztalást nem közöttünk, nem e földön, hanem attól vár, kire más kifakadóbb, hevesebb lélek megrázkódva tekint: a haláltól; s a halál neki nem rémítő vázkép, hanem szelíd, jóltevő barát, kinek keblében felnyílik a nyúgalom országa, enyhűl a szenvedés; azért valahányszor e jóltevő, emlékezetében feltünik, bizodalom könnyei közt emelkednek epedő szemei az égnek messze kékellő, de közel reménynyel biztató távolába. Szépsége e jó, szelíd lyánykának nem ötlik egyszerre szemekbe; öltözetén nincs semmi kitünő, hanemha a csín és egyszerűség, s ott hol más szépek szíveket fognak ragadni, ő alig leszen észrevehető: de aki egyszer szemeit figyelemmel függesztette rá, ki vonása bájaiban azt a szóval nem magyarázható kedvességet, szívjóságot olvassa, az örökre híve fog maradni, s emlékkönnyeket hullatand a rég hamvadó felett, és az a szőke fürtökkel ékes arc, azok a halvány vonások, melyekben jóság és heves, de még is szelíd fájdalom ül, azok az egekbe vágyó, még mosolygásokban is epedő kék szemek úgy fognak neki örökre emlékezetesek lenni, mintha valamely rafaeli kéz varázslotta volna őket elébe halhatatlan ecsettel.

Daykának egész poesise lélekfestés, oly hív és való, hogy nem ismerek magyar költőt, ki őt ebben felülhaladta volna. Míg más lyrikusok érzéseik következményit beszéllik, ő előttünk hagyja érzéseit feltámadni, előttünk megyen végbe a küszködés szenvedélyeivel; az érzés nála nem csak elmondva, hanem analysálva s a maga változásaiban fokonként előábrázolva van, ami mesteri kezet árúl el; mert jól vette észre az éles elméjü angol Bulwer, hogy az indulatok nemannyira a magok kitörésében, mint inkább támadásaik és küzdéseikben érdekesek, s hogy Dídónak küzdve elő-ábrázolt szenvedélyei hatnak Virgílnél leginkább mesteri kézre; hogy Medeának és Macbethnek szívharcaik rémítőbbek mint magok eltökélése. Míg mások szívök állapotját festik, Dayka saját szívével látszik beszélltetni mit érez. Hangjain többnyire elfojtódás van, s lantja húrai fátyol alól zengenek. Miket ő mond, láthatlanok: csak szív foghatja meg, külső érzékek nem; nála még az érzéki képek is abstractumokká válnak, s nem gyújtják fel a képzeletet. Külső természet öt ritkán hevíti fel, magából ömlik ki s magában van egész poesisének forrása. Neki tárgyai, képei, epithetonai mind szellemiek. Tekintsünk például a Titkos Bú, s Esdeklés című darabokra: bennök minden a lélekből van véve s a lélekre vitetik vissza: homályos bú, előre-érezés, elfojtott sóhajtás, rejtett ah, epedő gerjedezés, szerelmi bájos édesség, elhúnyt öröm, néma jajgatás, emésztő bánat, kínos édes nyögdelések, édes elragadtatás, ál vígság stb: ezek azon ideák, gondolatok, szavak, melyekkel Dayka foglalatoskodik, melyekről zeng, melyekkel fest, s szinte meglep bennünket gazdagságával a psychologiai kitételeknek, melyekben egyébiránt nyelvünk nem igen bővelkedik. Mi fogott volna az ily költő lenni egy psychologikusabb nyelvü nemzetnél! Dayka stílusa egyszerü, csínos, minden virágok nélkül, proprius szólásokban gyönyörködő, s mégis, ami nem kis figyelmet érdemel, költői. Ezekből könnyü általlátni, hogy versei finomabb

érzésü olvasót, míveltebb embert kívánnak, következőleg, hogy Dayka nem lehet nagy publicum embere, hogy ő mindig csak a kisebb rész kedvelte fog maradni, de azé, melynek tetszeni nehezebb s nagyobb dicsőség; s ő ezen kis résznek örökre kedvence leend már csak annál fogva is, hogy az ily psychologus poeta mindig igen ritka volt minden nemzeteknél.

A Titkos Bú, Esdeklés, Az esztendő első napján, Kazinczyhoz, Egy Széphez, Menyekzői dal: azon művei a költőnek, melyek őt feledhetlenné fogják tenni meddig magyar hang leszen, s leginkább igazolják, miket itt bíráló felőle monda. — Dayka még fordításra is ilyetén psychologikus műveket választa, s közöttök nehányat igen szerencsésen adott vissza nyelvünkön.

Ha meggondoljuk, hogy költőnk művei ifjúkori dolgozások, hogy őt már 27-dik évében elvesztettük, s hogy egész pályája alig volt nyolc esztendős, nem kell-e fájdalommal eltelnünk a széplelkü ifjú halálán, s azon, hogy nem Kölcsey és Vörösmarty korában született, s nem most él közöttünk? Mi volt ő már is, még ifjú elmével és azon idők parlagságához képest, s mi fogott vala később lenni, vagy épen korunkban! Úgy látszik, költésünknek a végezet nem kedvez, midőn Ányost, Daykát és Csokonait ifjú korokban, Kisfaludy Károlyt pedig — a még mindig haladót — pályája közepéből kiragadozá közülünk. E veszteségek annál érzékenyebbek, minél kevesebb költői elméket látunk ifjaink között feltünni.

---

273. sz. *Vezérszó a Kritikai Lapokhoz.*

Tudományok mezején, valamint a hit országában, két nevezetes felekezet van: keresztény és bálványozó. Amaz egy mindenható lénynek, az örök, a tiszta igazságnak szabad lélekkel áldozik, s a nemzeti köz fényért buzog; ez vakon és szolgai félelem közt borúl le ál istenei előtt, melyeket a rejtemények leplébe vonúlni szerető önség ábrándképekből alkota neki. Nemzetünk tudományi pályáját mindeddig az utósó felekezet bírja. Mi rettegünk a tudományos tribunáltól, utáljuk és gyülöljük azt, istenünk az önfény, s a bálványozásnak vagyunk baráti. A helyett hogy az egyedül-üdvözítő, az igaz utat keresnők, a szív- és vérrokonság, hír- és névgőz, a vallásbeli pártoknak s az emberi hiúság ezernemű csábjainak, mint annyi isteneknek, szobrokat emeltünk. Mi érzéseinket, dicsvágyaink ingereit megtagadni csak parányi részben sem tudjuk, feláldozni pedig önfényünket a köz fényért, valamint a polgári, úgy a tudományos körben sem vagyunk eléggé erősek. Mi nem az ügyet, egyedül magunkat szeretjük, s az mutatja, hogy a lélek cultúrájában még messze nem haladtunk. Jaj annak, ki hiúságaink isteneit nem tisztelve, vagy nem kímélve legalább, az igazság zászlójához álla, s kritikai szövétnekkel járdal tudományos pályáján! Az kaján és erkölcstelen, eretnek és hongyülölő; annak minden lépte kárhozatos bün, s a legvétkesebb vétek.

A jelen lapok kiadója jól ismeri azon viszonyokat, melyek közé teendi magát, midőn e birálatok gyüjteményével föllép; tudja hogy nevét ezek által a magyar írók kedvezéseibe ajánlani nem igen fogja, sejti azt, hogy nem-barátjai száma a szerint fog nevekedni, amint az itt kiadandó bírálatok számai. Azonban ő egyike azoknak, kik inkább kívánnak nem szerettetni; kik készek polgártársaik gyülöletét is eltürni, ha ezen türés által a köz virágzat magvai hintethetnek el.

A kritikának, e gyülölve rettegett, s rettegve tisztelt istennének, templomot építeni, oltárt emelni közöttünk, soha sem volt oly hasznos, sőt oly szükséges, mint ma.

Ha végig szemléljük a magyar literatúra történeteit, nem találunk kort, mely a jelennel hasonlítható, nem évszakaszt, mely a vívó és küzdő kor nevét oly méltán viselhetné, mint ez. Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár, egyiránt vergődnek a halhatatlanság szent bérceihez, de az útat, melyen oda juthatni, felette kevés ismeri. Az írók száma koronként nevekedik, s nem sokára közegyenbe fog állani az olvasókéval; könyveink egymást érik, s ha ki a mennyiségről vonna következtetést az értékre, mondhatná hogy a magyar literatúra nem sokára az olaszszal, franciával fog versenypályát futni. Vannak közöttünk emberek, kikkel a szertelen hazafiúság szertelen dolgokat mondogattat, vannak íróink, kik ha egy történetecskét, mely legfelebb is anekdotának volt alkalmas, dialogusba szöve (mert nálunk a drámai formához ez elég) nyolc kilenc íven végig hurcolhattak, shakespeari, calderoni elmét vélvén agyaikban lobogni; vagy ha egy kisded értekezést a magyar orthographiáról (mert ez a magyar írók vesszőparipája), sok elavult, rég elúnt semmikből öszvefércelhettek, azt hiszik hogy Révai s Adelung hozzájok képest a philologiában csak tanuló gyermekek, s hogy a népek egyetemi nyelvét minden bizonnyal ők fogják feltalálni. Említsükе a poetasterek hemzsegő seregét, ezeket a türedelem ostromlóit, ezeket a fülkínzó unalmas troubadourokat? Könyveink nagyobb részét ezek foglalják el, azért van nemök a szív és ész szavának oly ritkán helye. S mind ezek a legfellengőbb álmokban élnek, s goethei, schilleri nagyság bizodalmával kerengenek parányi köreikben. Embernek legfőbb boldogságát képzelet s álmok teszik, s ha kit álmaiból vertek fel, az boldogsága egéből hullott le; hagynunk kellene tehát kereszténvi kímélettel, hadd álmodják végig az ily jámborok rövid életöket, s hadd legyenek boldogok. De ez álomboldogokat imádók, hirdetők, magasztalók veszik környül; a tévedések, a képzelmek kórjai elragadnak s egész csoportokat tántorítanak a vad tudatlanság örvényébe, az alatt, hogy a valódi érdem félre vonúlva nem ismertetik vagy elfeledtetik — s ez vágja ketté a dolgot. Fel kell vernünk ezen ál Goethéket, ál Schillereket álmaikból, hogy imádóik is látni tanuljanak; meg kell gyújtanunk a kritika szövétnekét, hogy lássuk és láttassuk egymással az ösvényt, mely üdvezület pontjához viszen. Ezek nélkül a romlás örvényéből nincs mentség, nincs szabadúlás.

Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hízelkedés, a szolgai csúszás lelkét; ledöntögetnünk szobrait a bálványozásnak; elrezzentenünk a lelketlenséget; kimutagatnunk egymás vétkeit, botlásait, kimutogatnunk az útat melyen nagy nemzetek példájaként a tökély magas pontjához vergődhetni. Ha mi barátinkat, rokoninkat, mint eddig, csak ölelgetjük; hitsorsosinkat csak dicsérgetjük; nagyainknak csak hízelkedünk, bókolunk; ellenségeinket csak üldözzük, s a jót bennök is elismerni nem akarjuk; ha rettegünk az igazat nyilván kimondani, ha örökké csak mellékes tekintetek szolgarabjai leszünk: úgy a tudományos haladásnak bízvást lemondhatunk még reményeiről is, úgy örök veszteglésben tespedezünk, s egy chínai penész fogja elborítani, megemészteni, nemzetiségünket, nyelvünket, tudományos létünket.

A kiadó örömmel s valódi gyönyörűséggel látja azt, hogy a magyar írók pártokra, felekezetekre kezdenek szakadni. Óhajtaná, hogy e pártok szelleme el ne szúnyadjon, s törekedni fog, hogy az e jelen lapok által is mind inkább lobogásban tartassék. Az ellenkezés és küzdelmek, a forrás köszörűli az elméket, erőben tartja a lelket, s mit szendergő béke s nyúgalomban tengés

húsz év alatt nem tehetne. azt a vélemények háborúi, írói párt s vetekedés két-három év alatt képes eszközleni. A polgári pártok, belháború, veszedelmei a nemzetnek; az írói lázadások ellenben legcélirányosb eszközei a tudományos haladásnak. Ott vér folyt, pusztulás, inség, halál kegyetlenkednek, s felette kétséges, felette bizonytalan, ha a jelenkor véráldozatai fognak-e teremteni a jövendő ivadéknak boldogságot: itt csak a hiúság ködei tépetnek szerte, az előítéletek zúzatnak öszve. Ott egész nemzetet éri érheti az ártalom: itt csak egyes emberek vesztesége, ha még oly nagy volna is, azon megszámolhatlan haszon mellett, mely egész nemzetre hárúlhat?

Ezen gondolatok forgottak elméjében, midőn eltökéllé, hogy egyesülve néhány lelkesebb barátival a tudományos közügynek, e kritikai gyüjteményt megindítsa...

A 102-ik § hoz.

VIRÁG BENEDEK.

Életét l. ez Olvasókönyv I. köt. a 327. l.

274. sz. *Magyar Századok.*

1. IX. Század (Bevezetés).

Ezen kilencedik század, melynek vége felé a magyar nemzet Ázsiából Európába költözött, örök emlékezetü a históriában. A nem nagy számú ugyan, de bátor szívü sereg, hallgatván a józan észnek tanácsira, csudákat tett, midőn annyi hatalmas uralkodókon, annyi különbféle s fegyveres népeken rövid idő alatt erőt vett, és magának e boldog földet lakhelyül választván, elfoglalta. De édes eleink tudtak győzedelmeskedni az irígységen is, ami nekik legnagyobb dicsőségekre válik, egyszersmind jelenti, hogy ők nagy emberek voltak, mert a szánakodásra méltókat kicsinyeknek itéli e világ.

Sokan fáradtak már, és ma is fáradnak, e tárgyban, más meg más útakon törekedvén arra, amit méltó ismertetni s tudni. Áldásban lesznek, kik másoknak használnak. Ön századok szerint adom elő az emlékezetes dolgokat; az ismeretesbeket röviden, de mind világosan. El nem vesztheti kedvét az olvasó, hacsak valami olyast nem találand, amit eddig nehezen hitt volna, vagy ami nélkül e könyvet örömestebb látta volna. Ez megtörténhetik; de nekem, midőn a közjóért nyúltam tollamhoz, az egészre kellett néznem, és a szabadságban született nemzetnek hasonló érzéssel írnom meg az igazat; bővebben a királyok idétt, mivel több hiteles levelek segítnek, mint az első fejedelmek [1]) alatt, kik száz egynehány esztendőig uralkodtak a meg nem tért magyarokon.

---

[1]) Így nevezem azokat, kik a nemzetnek igazgatásában eleinten fők, fejek, elsők valának. Anonymusnál deákúl „duces". Ezt a legrégibb historicusunkat (mert — ha csak XII-dik században élt is, amint sok tudós emberek szerént élt, nem pedig utóbb — legrégibb) követem irásomban, amennyire szabad követnem. V. B.

2. Lengyel Kázmér hada Mátyás király ellen 1471.

Hírül adák neki (Mátyásnak) hívei a gonosz példájú cimborát, melynek Zrednai Vitéz János, esztergomi érsek, volt kezdője s feje, akihez állott János pécsi püspök, Rozgonyi Rajnáld stb. Alig maradt kilenc vármegye Mátyás mellett. Okai ezen szörnyű öszveesküvésnek Bonfiniusból imezek: „a király nem gondolván a mágnásokkal, csak a maga esze után jára s cselekvék mindent; megcáfolá az ő tanácsokat, hamikor valamit szabadban szólának; magát egyedűl láttatott valaminek tartani. Ide járult már egynehány esztendőktől fogva a rendkivűl való adó.., sőt a püspöki jövedelmeket is magához kezdte húzni, és valahányszor a közjóért harcola, azt szabadnak véli vala. Mindazáltal Roborella Lőrinc apostoli követnek jóváhagyásából tette ezt ... Az esztergomi érsektől elvette az aranybányáktól bejövő tizedeket; némely püspökségektől pedig a harmincadokat, amit, némelyek szerént, nem ok nélkül cselekedett, tudnillik részszerént azért, nehogy nagy gazdagságaikban felfuvalkodnának, részszerént, nehogy ellene hadat indítnának. Félelmet üte a nagy urakba, és velek hatalmasúl kezde bánni; csak intéssel parancsolni az engedelmességet". De mégis ezen pártolás fő okának a csaknem szűntelen való terhes adó tartatik. Minapában a bártfaiaktól ötszáz aranyt parancsolt szedetni, amit el lehet gondolni, hogy másoktól is megkivánt. Az érsektől pedig hétezer aranyt zsarolt ki. Vitéz János tehát, ki eddig kedves embere volt, ki ötet királyságra segítette, de aki viszontag sok és fényes jutalmát vette fáradságának, ki akarta Mátyást vetni trónusából. Titkon izene Kazimir lengyel királyhoz, hogy küldené Magyarországba Kazimir nevű fiát, mert a nemzetnek nagyobb része várná.

Nagyobb veszedelem ennél nem fenyegette Mátyás királyt. Igen fellobbant, és alig hihette, hogy azok főként, kik édesatyjának jó baráti voltak, kiket ő nagyokká tett, ellene dolgoznának. Meg nem csökkenvén szívében, mondani szokta: „Szeretném látni, melyik mágnásomnál fog megszállani Kazimir? — „Elnyomván a haragot nyájas tekintetet mutatott, tudván, úgymond Bonfinius, a magyarok természetét, és az emberi állhatatlanságot; némelyeket, kiket hajladozni láta, megerősített, némelyeket igéretekkel s ajándékokkal vont magához, sok főurakat falukkal megszeretett; eszével inkább hogysem fegyverével élt, ravaszsággal s okos előlátással igyekezett elkerülni a fenekedő szerencsét; soha nem esett kétségbe, sőt a szerencsétlenségben nagyobb bátorságot vőn; kiket az öszveesküdtek közűl lenni ismert, azokkal szelíden szóla, s tőlök tanácsot kérni bizodalommal látszott." Így öszveszedvén a csavargó s békételen lelkűeket, emberségesb érzésekre hozta, amit még inkább végbe vitt a budai diétán, hol a többi között rendeltetett: a király azok jószágit, kik gonoszságok miatt bevádoltatnak, a maga tetszése szerént és törvényes úton kivül ne foglaltassa el; szokatlan adót ne parancsoljon; a véghelyek, akármelyik részén az országnak, magyarokra s ne idegenekre bizassanak; vármegyebeli tisztségeket csak nemesek viselhessenek; panaszát Rómába senki ne vigye; a törvénytelenűl elvett jószágok uraiknak adassanak vissza; némely várak —Somogy vármegyében Szenyér; Marmaros vármegyében Sztropkó; Bereg vármegyében Dolha; Zemplén vármegyében Gelléres és Albara, Upor Lászlóé; Pozsegában, Cecke; Valpóban Lanka stb. Huszár Balázsé — töröltessenek el, stb. „Budán, szent Máté apostol napja előtt való szerdán, 1471" .....

Kazimir tizenkét ezerből álló sereget és ezer tatárt adott fia mellé (Vitézben és má-

sokban bizakodván), aki Krakóban, Máté apostol böjtén hadat izenő levelét kiadta s terjesztette: „Kazimir I. K.... Kazimir lengyel királynak fia, Magyarországnak természet szerént való ura és örököse, Hunyadi Mátyás úrnak, Magyarország betolatott királyának, s azon ország elfoglalójának, üdvözletet e folyó üdőnek mineműsége szerént". Levele rendiben azt hányta szemére hogy: erőszakosan jutott királyságra; az országot kegyetlenül kormányozza; az ország őtet illeti, mivel Zsigmondnak unokája; László után Mátyás hatalmasúl foglalta el azt; az ország jobbágyait szüntelen kínozza, törvényeit és szabadságait sértegeti, igazságtalan adót kiván; a törököt beeresztette pusztítni és a Krisztus hitét kigyomlálni, a keresztényeket pogány rabságba engedte vitetni, mert keveset gondolt az ország védelmével. „Amely sérelmeket mivel eddig, fiatalságunk miatt kénytelenek voltunk eltűrni; most midőn felnőttünk és testünk lelkünk erősödni kezd, el nem tűrhetünk. Isten segítségével, akinek ügyében dolgozunk, bemegyünk a keresztény népet védelmezni, a hitet terjeszteni, az elnyomott szegényeket segítni, s kiragadni a szolgálatból. Azért tégedet, és mind azokat, kik veled tartanak, ellenségünknek hirdetünk". Hihető, úgymond Pray, hogy azon okokat az ifjú hercegnek, ki még efféléhez nem értett, a pártosok sugallották, és (oda veti) némelyeket talán méltán sugallottak [2]) Így Pray Mátyásról, ahol lehet, meg nem feledkezik.

Krakóból október 2-ikán indúlt ki, s ezen hónap 29-dikén már Sárosnál álla. Kassát Csupor Mihály és Zápolya Imre ellen, kiket Mátyás oda jókor elküldött vala, hiába kísérté. Jött hát Szikszón s Egren keresztűl Hatvanba, november 8-dikára; ahonnan rövid pihenése után Nyitrára ment, és János érseknek parancsolatából, ki ezen püspökséget commendában bírta, mind a várba, mind a városba befogadtatott. Hozzá ment a pécsi püspök két század magával, de néhány nap után Esztergomba visszatért. A magyar bárók közűl egy sem adta magát hozzá; hanem mindnyájan Mátyást segítették (így írta mind ezt Dlugosz), aki, hogy ne láttatnék félénknek, úgymond, tizenhat ezerből álló seregével Budából kimozdúlt". — Esztergomhoz érvén, beküldötte Gábort a kalocsai érseket, Jánost az egri püspököt, Ország Mihályt a nádorispányt, Zápolya Imrét a szepesi örökös főispányt, megbékéltetés végett. Ami meglett. Vitéz hűséget fogada, és minden igyekezetet arra, hogy a király mennél előbb kezéhez vehesse Nyitrát; aki viszontag igéré, hogy jövedelmeit el nem veszi az érseknek, és a hét ezer aranyt is nem sokára visszafizeti. Ezt minekutána hallotta volna Kazimir, hagyván a várban négy ezer fegyveresét, Nyitráról december 26-kán elsudamlott. Dlugosz (és ez szerént Pray) írta: Mátyás, mivel a tél közelgete, nem szállhatta körül Nyitra várát; csak az érsekhez tartozó helységeket dúlta fel tűzzel vassal, meg

[2]) L. Hist. Crit. XV. p. 493. et sequ. megvan a zordon manifestum, hadizenő levél. — Ennek a Kazimirnak képe a magyar szentek között még ma is nyomtattatik az universitás typographiájában imez irással: S. Casimirus electus Rex Vngariae. Tudnillik „electus" a quibusdam factiosis *) — Kazimirt (1484 †) X. Leó kanonizálta 1521. — „A katholika hitet igen igyekezett előmozdítni, a ruthenusok schismáját eltörleni; az atyjával törvényt hozatott, hogy ne lenne szabad a schismatikusoknak új templomokat építni, a régieket megjobbítni" stb. Katona dicséri őtet mint jó cantort. V. B.

*) Ezt nem kellene kihagyni. De az „Officia propria Sanctorum Patronorum Regni Hungariae" között nincsen officiuma.

nem gondolván, hogy a föld népén tett kár a király kára inkább mintsem az érseké.[3])

Az 1472-dik elején Kazimir még Magyarországban, Komorovszki Péternél, tartózkodék. Ez lengyel fi, de itten több várakat bírván, úgymint Rózenbergát, Likavát, Oravát, Hrádeket, latorságiról híres vala. Nem bízván jobb szerencsében az ifjú herceg, dücsőség nélkül tért hazájába vissza. „Hiszik vala, mond Dlugosz, hogy azért tett kevés elömenetelt a lengyel sereg Pannóniában, mivel, amerre méne, sem istennel sem emberrel nem gondolt, a templomokat és papokat fosztotta, verte; az asszonyokat... kínozta halálig: az undok gonoszságot eltürték s bűntelen hagyták a tisztek." A több várakba betett dandárokat Mátyás, noha tél volna, sietett szorongatni s üzni. Azok, kiket útnak eresztett, mivel ragadozának, és hadi rendet nem tarthatának, az elkeseredett földnépétől is vágatának, — „mély bánatára s szégyenére Kazimir hercegnek, hogy az ő táborozása Pannóniában nem oly szerencsés volt, amint reményletto", úgymond Dlugosz.

Kizaklatván országából a lengyeleket Mátyás, vitézeit, kik egész teletszaka fáradának, nyugalomra bocsátotta.

3. Mátyás király jelleme.

A halotti tiszteletet először Bécsben, azután Budán és Székesfejérváratt, igen fényesen, amint Bonfinius írta, adták meg Mátyásnak a magyarok. S kezdék érzeni veszteségeket. „Mint vad pusztákon a pásztor nélkül maradott juhok, rettegének. Akik előbb gyalázták, hogy szokatlan adókkal terhelné a népet, hogy a mágnásokat és a nemességet szüntelen haddal emésztené, hogy egy hadat végezvén más hadba kezdene, hogy nem akarna békeségben s csendességben élni: most, mineku tána meghalt, siratták s dicsérték ötet; a közemberek is, kik gyakran panaszkodtak ellene, hogy őket terhelné, most siránkoznak, most érzik, mire jutottak: most ha halottából feltámadna, többet is készek volnának neki fizetni. A nemesek, kik eddig félelmekre valának ellenségeiknek, most félni kezdének: nem szégyenlik vala nyilván vallani, hogy nagy királyt vesztettek, amit még üdővel jobban megéreznének, hogy ők vettek erőt, észt, bátorságot Mátyástól, nem pedig Mátyás ötölök. A magyar nemzetnek régi szép híre, neve, dücsősége Mátyással oda látszott lenni." Bonfinius. Ezen búsolygó hazafiak, a nélkül hogy a csillagokat kérdezték volna a nemzetnek akkori s jövendő sorsáról, igazán keseregtek. Kárhozatos gyengeség az mibennünk halandókban, hogy a jóval, midőn azzal bírunk, nem elégszünk meg.

Bonfinius, amit Mátyásról írt, akár dicséröleg, akár gyalázólag (mert hibáit sem hallgatta el), mind azt látta s tapasztalta; hitelt érdemel tehát, annál inkább, hogy minden reményen és félelmen kivül volt. Mert Mátyás halála után írta Mátyás tetteit (Magyarországba jött 1485.) Tubero, ki azonegy üdőben élt, hasonló vagy még nagyobb szabadsággal bánt Mátyással. Nehány szavait említem: „Sok rossz, de több jó volt Mátyásban: válaszd el ezeket egymástól, ha igazán akarsz itélni felőle; látni fogod, hogy nem annyit ártott, amennyit használt hazája fiainak. Az irígység megvesztegeti az emberi észt, hogy igaz itéletet ne tehessen; a nagy szerencsére s méltóságra, melyet valaki dicséretes cselekedetek és érdemek által nyert, gonosz szemekkel húnyorgat; a legfényesebb erkölcs sem védheti eléggé magát a

[3]) Valaki ezt olvasván csudálhatná, hogy micsoda emberek voltak Magyarországban az egyházi s világi nagyok! Nem mind. Egész Európában így, sőt még gonoszbúl volt a dolog. Olvass csak históriákat, majd eliszonyodol. V. B.

gyalázóktól . . . A gonosz emberek, mond. nagy bérért nem egyszer törtek életére; ő a lest és veszedelmet szemességgel nem erőszakkal kerülte s nyomta el. Az ellene vétőket jószágaiktól fosztotta meg, halállal nem büntette, mert természete irtózott a vérontástól (cum esset natura inreuentus.)" Mégis Tubero tyrannusságot fogott Mátyásra. Ha ezen ígével azt akarta jelenteni, hogy Mátyás kegyetlen uralkodó volt, nem írt igazat: ha pedig keménységéről szólt, nem hazudott. Mert Mátyás akarata ellen is (mivel igen tréfás és víg ember vala) keménységet mutatott, de nem ok nélkül, a romlott s nyers században, midőn a nemesség húzott, vont, rablott, ölt, gyújtogatott, és több efféle igazságtalanságokban gyönyörködni látszott. Közönséges bűne volt Európának. A nemesek közül az tartotta magát legdicsőségesebbnek, aki legtöbbet ragadott. [4])

Vádoltatik hogy némely főemberekkel, kik őtet királyságra segítették vala, keményen bánt. P. o. Szilágyi Mihályt bezáratta. Úgy vagyon, de „aliorum scelere" a gonoszlelkű emberek miatt. Zredna vagy Vitéz Jánost megfogatta; tudnillik, mer, vagy kezdője, vagy társa volt, érsek létére, a rebelliónak. Hasonló sorsra jutott Várdai Péter (Tubero szerént eszelős) kalocsai érsek, vagy szabad szája, vagy más vétke miatt. Nagyobb hibája vagy vétke volt, ha az ő vétke volt az, hogy Podiebrád György cseh király ellen, aki övele a prágai fogságban „barátságosan és atyafiságosan bánt, aki szomorú sorsát vígasztalta, aki végre őtet kiszabadította, sőt királyságra segítette", fegyvert fogott. De Mátyást menti az ő fiatalsága, menti az, hogy a pápák gyakor biztatásaik és ösztönözéseik által fogattak vele fegyvert; sőt Fridrik császár is buzdította Mátyást elég álnokúl Podiebrád ellen, igérvén neki, hogy Csehország birtokában, ha azt meghódítaná, megerősíti. Azonban, amint már olvastad, ellene dolgozott. Pray, históriájában, a pápákat ugyan előhozta, de Fridriket nem. Ugyanott írta: „Mátyás nem annyira igyekezett megtartani országait, mint amennyire idegen tartományokat nyerni". Hát midőn Fridrik és a török ellen hadakozott, nem igyekezett-e a magáét megtartani? „Ha a császárral böcsületes feltételek alatt megbékéllt volna [5]), és a cseh dologba, a pápák kérésire, nem keverte volna magát, könnyen vissza lehetett volna nyerni az országtól elszakasztatott tartományokat." Sőt inkább így: Ha Fridrik békét hagyott volna Mátyásnak, ő ugyan csendesen nyughatott volna otthon. Mátyás pedig a török ellen győzedelmeskedvén, országát s birodalmát messze kiterjesztette volna. Nagy, azaz kimondhatatlan kárára volt Magyarországnak Fridrik. — Ami pedig a cseh hadakozást illeti, azt mondom, hogy ő nem annyira bűnös, mint azok, kik őtet arra vitték. A pápák sat.

Tubero szerént: Mátyás Magyarországot épületekkel annyira felékesítette, hogy Alemanniához, mely e részben legcsínosabb ország, csaknem hasonló. Idegen mesteremberek, olaszok vagy németek szol-

---

[4]) Olvasd, ha tetszik, Mich. Ign. Schmidt: Geschichte der Deutschen. Sechster Band. Vagy: Ern. Lud. P. Geschichte der Deutschen. 3. Band. Geschichte der Böhmen, v. F. M. Pelzel. „Der rohe Rittergeist" szörnyűen garázdálkodott. Nem szükség, hogy históriáinkra és a Corpus Jurisba írt articulusokra figyelmeztesselek. V. B.

[5]) „Si Caesare honestis conditionibus pacato" — pag. 490. Ellenben Katona Hist. Crit. Tom. XVI. pag. 478. írta: „quod ad aequas pacis conditiones imperator adduci se nunquam siverit." Aki csak ezen egy tomust megolvassa, látni fogja, úgy Mátyás igen békeségestürő és mértékletes volt Fridrik iránt, és úgy kész volt mindenkor „böcsületes feltételek alatt" a békeségre. De olvassa meg a hazafi, vagy akárki, mind a három tomust: én Mátyásról igazán akar itélni. V. B.

gálatival élt, kik, úgymond Pray, mind a mesterséget, mind a pénzt hazájokba ismét visszavitték. Itt már hihetősben beszél; noha talám azok közül sokan itt is maradtak, és oztán megmagyarosodtak. Keveset élt Mátyás: akkor halt el, midőn le se tehette jól talpköveit azoknak, amiket kigondolt. Így, abba maradt ama nagy épület, melyet Budán a tudományoknak akart szentelni, és amelyben negyven ezer tanulók, amint írják, megférhettek volna. Könyvesháza a vad üdőkben elpusztult; kincsei, azaz számtalan pénzbe került könyvei (szám szerint ötven ezerek) elvesztek, vagy idegen országokban vannak. Ezek arra mutatnak, hogy Mátyás tudta szeretni a tudományokat, és hogy a nemzetet, mely nem a maga vétkéből volt sokáig tudatlan és szerencsétlen, világosodottá s boldoggá akarta tenni. Mert a tudományokban titkos erő vagyon: ámbár lassan, de csakugyan foganatosan dolgoznak. — Ami még ma is a nép szájából hallik: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság," szép dicsérete neki. Az bizonyos, hogy az igazságnak kiszolgáltatása nélkül egy király sem lehet nagy. — „Mátyásnak dicséretit és viselt dolgait paraszt a korcsmában, katona a táborban, lantos a vendégségekben énekli: utcák, faluk, várasok zengnek azoktól." Így tudták XVI-dik században bőcsülni Mátyást, ki alatt a nemzet valaha legfényesebb napokat látott.

Mátyásról eddig sokat, de eleget nem szóltunk. Ha László után nem őreá, hanem Fridrikre szállott volna e haza, melyben ahányan voltak a főurak (több írók szerént: reguli, királykák), annyian akartak parancsolni, mire jutott, vagy juthatott volna? Minden környülállásokat megvizsgálván, és e két embert öszvehasonlítván vetvén, részrehajlás nélkül mondd ki ítéletedet.

HORVÁT ISTVÁN.

Született 1784. Székesfejérváratt, hol gymnásiumi tanfolyamát elvégezvén, 1799 Pestre jött, itt a bölcsészeti és a jogi tudományokat hallgatta, s bölcsészettudorrá avattatott. 1803-tól fogva Úrményi József fiai mellett magán tanító, 1808 az egyetemi elnöki hivatal jegyzője, 1816-ban pedig a nemzeti muzeum mellett könyvtárnok és József nádor kinevezéséből a Marczibányi-Intézet tagja lett (erről l. az Irodalomtörténet 97. §-át), melynek ezentúl lelke ő volt. Schwartner halála után 1823 óta helyetteskép ellátta az okmánytani —, e mellett 1830-tól fogva, szinte mint helyettes, 1837 óta pedig mint rendes tanár a magyar nyelv s irodalmi tanszéket, mind kettőt élete végéig. 1828 a magyar akademia szabályzatát készítő országos bizottság tagja, 1830 az akadémiának, történeti osztálybeli rendes tagjává választatott, s bár ez állást el nem fogadta, 1834 tiszteleti tagsággal kináltatott meg. Bár ezt is visszautasította, az akademia testületileg megjelent temetésénél, midőn 1846. jún. 13. meghalálozott. — Horvát lelkében Révai gyújtotta meg a lángot, kinek előadásait 1802 óta hallgatta; s ő lett Révai nyelvészeti iskolájának legbuzgóbb képviselője. Első munkácskája is: „Néhány Okok, melyek a kiadott 1334. esztendőbeli magyar levélnek valóságos eredetiségét kétségessé teszik" (Pest 1804), valamint „Boldogréti Víg László" álnéven Verseghy ellen 1807 kiadott terjedelmes vitairata: „Verseghy megfogyatkozott okoskodása a Tiszta Magyarságban" őt a kor egyik legtudósabb nyelvészének tüntették fel; de Schwartner diplomatikai előadásai és Virággal folytatott társalkodása őt mind inkább a história terére vonzották. Ide tartozók az Irodalomtörténet 102. §-ában felhozott irásain kivűl, melyek nagy részt a Tud. Gyűjteményben (1833—36-ban ennek szerkesztője is volt) jelentek meg: Pest városának régi Ofen német nevéről (Pest 1810); Verbőci István Emlékezete, melyből azonban csak az okmánytár jelent meg, II. kötetűl (Pest 1819). A „kaján" magyar szóról a Teremtés könyvéből (P. 1829). Adott ki

agy zsebkönyvet is „Dámák Kalendárioma“ 1812, 14 és 15-re; valamint 1821-ben a Marczibányi-Intézet által megjutalmazott „Jutalom-Feleleteket“, két kötetben. — Horvát a törvényhozás által 1836-ban „Magyarország történetírójává“ neveztetett, kétezer forint évdíjjal.

275. sz. *Nagy Lajos védelmeztetése a nemzeti nyelv ügyében.*

7. §. Dlugoss lengyel író több országon uralkodott Nagy Lajos királyunknak magyar nemzet miatt részrehajlást hány szemére. „Lajos Magyar és Lengyelország királya, úgy mond, a tavali esztendőben Russziának termékeny földét és fekvését István, minthogy a magyarokhoz nagyobb szeretettel s bőkezűséggel viseltetett mint lengyelekhez, Russziát Magyarországhoz kapcsolni, és Lengyelországtól, melynek hatalmában azt találta, elválasztani kívánta“. [1]) Fel lehetne tehát tenni, hogy nagy Lajos, ki négyezer zsoldos német katonái kedvekért a német nyelvet megtanulta [2]), beszéllt választott nemzete nyelvén is. Hihetőbbé teszi e következtetést az a környülállás, hogy Róbert Károly, Nagy Lajos atyja, fiának mátkáit már kisdedségekben magyar nyelvet és szokásokat tanulni Magyarországba hozatta, és azokat saját udvarában nevelte. Margitról, Károly morvai marchió leányáról, maga említi ezt Nagy Lajos némely 1342-diki diplomájában: „Azon időben, úgy mond, mikor Károly leánya Margit, fiülőimnek udvarokba magyar szokásokat s magyar nyelvet tanulni általhozatott“. [3]) Erzsébetről, István bosnyai bán leányáról pedig, kit Róbert Károly, Margit kimúlta után, fiának eljegyzett, Du-Fresne, hihetőképen az előbbihez hasonló diplomából, feljegyzi, hogy ez, első kisdedségétől fogva, Nagy Lajos anyjának udvarában neveltetett [4]). Ha Róbert Károly, fia feleségeit magyar nyelvre s magyar szokásokra udvarában taníttatta, mennyivel inkább taníttatta Gyulafi magyar nevelője által fiát Nagy Lajost, magyar koronájának örökösét? Tudta ő, hogy Vencel, atyjának vágytársa, Magyarországba jötte után, kedvezni akarván a magyaroknak, nevét Lászlónak változtatta [5]); tudta ő, hogy ugyan Vencel, vagyis a magyarosodott László, erősíteni kivánván királyi székét, III. András magyar királynak, ki alatt birtokos magyar joculátorok, azaz poeták, laktak az udvarban, Erzsébet nevű leányát eljegyzette [6]); tudta ő, amit az Öttingai prépost és Aventinus utóbb feljegyzett, hogy Ottó, vágytársa az uralkodásban, megfészkelni akarván magát Magyarországban, egyenesen „a magyarok jovaslásokból“ László erdélyi vajda magyar leányát feleségül elvenni akarta [7]); tudta ő végre hogy sok bajlódások után történt koronáztatásakor esküvését magyarúl is meg kellett a királyi széket körűlálló magyar rendeknek ma-

[1]) Joannis Dlugossi seu Longini Historiae Polonicae Libri XII. Francofurti 1711. fol. pag 37. Tomi II.

[2]) Joannes archi-diaconus de Küköllő ud Thurocium Part. 3. Cap. 17. et 27. Schwandtneri SS. Rer. Hung. Tom I. g. 183 el 187.

[3]) Joannis Christiani Lünig Codex rmaniae Diplomaticus. Francofurti et psiae 1732. in fol. pag. 1041—1044.

[4]) Du-Fresne Illyricum vetus et novum pag. 119.

[5]) Diplomata complura juxta Pray Hist. Reg. Hung. Tom. II. — Chronicon Thurocii Parte 2. Cap. 85 apud Schwandtnerum SS. Rerum Hung. Tom. I. pag. 156.

[6]) Danielis Cornides Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii. Budae 1802. pag. 216. — Katona Epit. Rer. Hung. Budae. 1796. Part. II. pag. 11.

[7]) Compilatio Rerum Boicarum apud Oefelium Tom. I. pag. 694. — Aventini Annales Boiorum. Lipsiae 1710. Lib. 7. Cap. 14. pag. 706.

gyaráztatni [8]). Nem csudálkozhatni azért, ha Róbert Károlynak példás buzgóságából mintegy magyar nyelv oskolája volt a magyar királyi udvar, és a mellett, hogy itten a magyar nyelvet udvari nyelvnek látjuk, fennakadás nélkül meggyőződhetünk Nagy Lajos királyunknak magyar nyelvtudásáról.

Hogy nemzeti nyelvünkön már Róbert Károly alatt írtak üstökös őseink, még azt is bízvást elhihetjük, míg ellenkezőre nem taníttatunk, mert Cornides Dániel írá 1773-ban május 8-kán a tudós Praynak, hogy a Marmaros vármegyei Sarolyáni nemesek Róbert Károly alatt élt Kopasz palatinusnak pergaméнára írt eredeti magyar levelét Pesten bemutatták [9]). Az amit Cornides utóbb Praynak írt, és a minn Schwartner úr fennakad, hogy tudnillik ő az eredetit nem látta, hanem csak mását bírta, ez pedig újabb orthographiával íratott le, a dolgot még fel nem forgatja. Úgy-e megvolt Cornidesnél még is másában? Úgy-e a vett tudósítás eredetit és pergaméнát — ami maga elég — emlegetett? Schw. úr azt, ami a magyar nyelvnek kedvező, nehezen hiszi el, azt ellenben ami nem kedvező, könnyen hiszi s hirdeti. Így egy vakarék könyvecskéből a Jézus Társaságát a magyar nyelvnek nem-barátjává teszi, s elfeledi, hogy Pázmány, Káldi, Taksonyi, Kaprinai, Bertalanfi, Faludi, Birsi, Melczer, Molnár, Szabó, Rájnis, Illei stb jézsoviták voltak [10]). Ez mellesleg legyen mondatva.

8. §. Nem szükség azonban Nagy Lajosunknak magyar nyelvbéli járatosságát sok okoskodásból vítatnom. Az, ki mindenfelé megjárja a magyar parasztság kunyhóit, s beszél itten az ország dolgairól, s kihallgatja a szegénység panaszait, megtudakozza, mit itéljen magáról a nép: tud kétség kivül magyarúl beszéllni. Így cselekedett pedig Lajos királyunk a magyar pórsággal. Cromer lengyel író beszélli: „Nagy Lajos néha álruhába öltözködve megjárta a falukat és mezővárosokat, hogy kitanulná, mit itélne a hizelkedni nem tudó köznép az adóvevőkről, bírákról, tisztviselőkről, s enmagáról is a királyról, és az ilyen beszéllgetésekből mind magában, mind tisztviselőiben sokat megorvoslott“ [11]). Kívánhatni-e ennél világosabb bizonyságtételt Nagy Lajos magyar nyelvtudásáról? Igaz ugyan, hogy a magyar nyelvtudás még nem magyar nyelv eránt való buzgóság, amit felebb állítottam. Úgy de nem nagyobb-e az olyan férfiú buzgóságának érdeme, ki egyszersmind beszélli is a nyelvet, melynek tisztelője, barátja és terjesztője? Nagy-Lajos ilyen volt, s azért fényesebb érdeme. Lássuk csak azon helyeket, melyekből dicső fejedelmünk eránt buzgóságáért forróbb hálára fakadhatunk.

9. §. . . . . .

10. §. Még messzebb vihetjük Nagy Lajosnak hazai nyelvünkhez viseltető buzgóságát, ha azt az újabb idők gondosságokkal egybevetni akarjuk. Magyarországnak 1550-ben és 1569-ben öszvegyűlt Rendei világosan kérték I. Ferdinánd és I. Maximilián magyar királyokat, hogy ők a koronahercegeket Magyarországba kül-

[8]) Koller Hist. Ep. Quinque-Eccles. Tom. II. pag. 293. — Schwartner Intr. in Rem Dipl. pag. 349—352.

[9]) Literae Mss. Cornidesii ad Pray exaratae in Bibl. Reg. Scient. Univ. — Literae Mss. Prayii ad Dan. Cornides exaratae in Bibl. Ill. C. Ladislai Teleki sub Litera Qq. — Ezen utóbbiakból akadt amaz 1773-iki május 17-én írott levélben e régiség nyomára; amikor Schwartner úr tőlem hallotta, csak akkor evolválta „cum voluptate“ Cornides leveleit. Ha ő ilyeneket keresne, Hunyadi gubernátor esküvésére régen reá talált volna. Lásd Corrigendáit in Rem Dipl. 1803.

[10]) Statistik II. Th. 444—448 Seite.

[11]) Cromer Hist. Polon., Lib. 13. apud Raynaldum Tom. 17. ad annum 1382. Nro 26.

denék magyar nyelvet tanulni [12]). Fel nem tehetem, hogy ilyen kérések a nyelvről való gondatlanságból, vagy a római nyelvhez viseltető féktelen szeretetből tétettek volna a magyar nemzet képviselőitől. Úgyde amit ily későn magok a magyarok kértek, azt már századok előtt minden kérelem nélkül megtette a nagy magyar király. Midőn Zsigmond, IV. Károly császár fia, Máriát, Nagy Lajosunk leányát, feleségül eljegyzette, azt akará a vőlegény atyja, mint követének utasításából kitetszik, hogy a magyar király leánya Csehországba vitetnék, és ott a császári udvarban neveltetnék [13]). Lajos Máriát jegyesével együtt magyar kormányra szánván, noha a császári udvar nevelése kecsegtethette volna szívét, nem vélte e kérést tanácsosnak, hanem, mint Küküllői János és Turóci János írásban hagyták, Zsigmondot maga eltökéléséből, nem különben magyar anyjának és magyar feleségének tanácsokból is — ami új tüköre a két Erzsébet magyar buzgóságának — országunkba hozatta, hogy itt az özvegy és ifjú királyné udvarában magyar nyelvet és magyar szokásokat tanulna [14]). Ezt cselekedte Wilhelm ausztriai herceggel, Leopold fiával, midőn ez Hedvigis leányát eljegyzette mátkául. „Másik leányát Hedviget, így ír Dlugoss, ki kisebb, de sokkal szebb vala, Lajos Magyar és Lengyelország királya, érezvén betegségében közelíteni halálát, Wilhelm ausztriai hercegnek, Leopold fiának, eljegyzette. Ki Ausztriából Magyarországba hozatván, Lajosnak egész élete alatt fiúi módra a király szeme előtt az udvarban neveltetett [15]). A külső író nem említi itten a magyar nyelvet, de Zsigmondról a magyar írók nyilván szólanak, s említésekkel tudatják azt is velünk, miért hozathatta Magyarországba Wilhelm ausztriai herceget Nagy Lajos. Már a magyar nyelvnek ily buzgó terjesztőjéről lehet-e mondani, hogy gondatlan volt nemzeti nyelvünk ügyében?

---

[12]) Decret. Anni 1550. art. 5. — Decret. Anni 1569. art. 33. in Corp. Juris Hung.

[13]) Katona Hist. Crit. Rerum Stirpis Mixtae Tom. III. ordine X. pag. 501.

[14]) Thurocius Part. 3. Cap. 52. — et in Enarratione Rerum sub Carolo Parvo gestarum Cap. 5. apud Schwandtnerum Script. Rerum Hung. Tom. I. pag. 197. et pag. 206.

[15]) Hist. Polon. Libr. 10. Tomi II. col. 25. H. I.

A 113-ik §-hoz.

GUZMICS IZIDÓR.

Szül. 1786. Vámos-Családon, Sopron vm.; gymn. tanulmányai után sz. Benedek rendébe lépett Pannonhalmán, hol Tóth Farkas exjesuita kedveltette meg vele a görög nyelvet és irodalmat, és Győrött végezvén a bölcsészeti tanfolyamot, két évi gymn. próbatanítás után, Pesten hallgatta a hittudományokat, hol leginkább a jeles Tumpacher hatott theologiai kimíveltetésére. Szaktudománya mellett itt ismerkedett meg a német és, bővebben, a magyar irodalommal, amannak classicusai közől főleg Herdert szeretvén meg, kinek leginkább köszönhette humanistává képeztetését, ezéi közől Kazinczyt, kivel 1822 óta ennek haláláig benső levelezést folytatott. Már pesti növendékpap korában több buzgó társsal egyesületbe állván, kezdett irodalmilag dolgozni, s ekkor jelent meg első kísérletül egy beszélye „Miteusz“ (a „Két koszorús Delinké“ben, Pest 1814), s készült Bilkei Pap Ferenccel közösen egy vígjátéka, mely azon-

ban nem jelent meg. Részt vett a „Nemzeti Plutarkus“ (P. 1815) és Hübner Históriai Lexikona fordításában, melyet Fejér György adott ki (1815). 1816-ban mint hittudor Pannonhalmára térvén, a hitágazattan tanárává lett, s e téren felvilágosodott s nemes hévtől lángoló tanítása által szerzete ifjú nemzedékére mély és üdvös hatást gyakorlott, míg 1832 bakonybéli apáttá lett. Ekkor indította meg „Egyházi és Vallási Tárát“, melyet mind halálaig folytatott, mely őt 1839 ragadta el. Deák dogmatica theologiáján (4 köt. Győr 1828, 29) és m. bibliai fordításain kivül nevezetesb munkái: A kereszténynek vallásbeli egyesülésekről (Pest 1822); A katholikus anyaszentegyháznak hitbeli tanítása, a magyarországi protestánsokhoz (u. akkor); A vallásegyesülés ideájának és a romai katholikus és protestáns keresztények közt fennálló únionak vizsgáltatása (Győr 1824); A vallásegyesülés másodszori vizsgáltatása (u. ott 1825). Egyházi Tárában megjelent számos dolgozatai közül kiemeltetni méltók: Éden, az embernem bölcsője; Religió; Egyház; Hit és Szabadság; Szentirás iránti legújabb nézetek; Keresztény hagyomány; Szentirási képek; és töredékek az Erkölcsi világ történelméből, mely életének fő munkája leendett, ha a halál által bevégzésében meg nem akadályoztatik. — Guzmics e téren kivül mint költő, de főleg mint hellenista is szerzett érdemeket, s mint ilyen 1830 az akademiának a nyelvtudományi osztályban rendes, 1838 tiszteleti tagjává választatott. Korának almanachjai, főleg az Uránia, s tudományos folyóiratai, a Tudom. Gyűjteménytől az Athenaeumig, számos dolgozatait hoztak. A hellen irodalom ismertetésére tartozók: Theokrit Maradványai. Győr 1824; Hellen-Magyar Nyelv (M. Tud. Társaság Évk. I.), melyben a két nyelv sajátságait állítja párhuzamba; Hellen-Magyar Lit. és Dramaturgia (ott II—IV.), melyben a két irodalom színköltészetét; Sophokles Oedipus királya és Euripides Iphigeniája (az akademia Hellen Classicusai I. köteteül (Buda 1840). Kitünő figyelemre méltó: „Guzmics Izidór és Kazinczy Ferenc közti Levelezés, Eszterg. 1860; ő az utóbbinak buzgó tisztelője, követője és kedvelt barátja volt.

276. sz. *A Hit.*

A hit tehetsége.

Természetünkben van egy elröjtött tehetség, melyet hivő tehetségnek nevezhetünk, s amelyre talán soha sem fordítunk annyi figyelmet, amennyit, tekintvén annak életünk fonalába szövődését, s a folyadékokat [1]), melyek belőle reánk s egész nemünkre származnak, érdemlene.

Hármat teszen minden hit fel: kinek, mit, miért hiszünk?

A hit valamint természetes, úgy szükséges és jótévő tulajdona embernek; s épen úgy szellemi okos természetünkhez tartozik, mint szinte az ész és nyelv; megkülönző billyege annak.

Hit nélkül beh szegény, beh veszendő volna ember mind állati, mind erkölcs tekintetben!

A hit tudvágyunknak egy igen bő s talán, sőt bizonyosan, első szökrénye. Az ész! mily lassan, mily későn fejlik, érik ez? s mily szegény, ha egyebünnet nem nyer elemeket? A tapasztalás! mily töredék ez, mily szük, mennyi veszedelemmel teljes, mily könnyen téveszthető, örökre elvesztő lehet ez!

Hit tartja, erősíti, bátorítja, vezérli a még gyermek embert. Atyja s anyja szavának hivén, az életpályán belül feslő gyermek tanulja egyedül, neki mi hasznos és jó, mi kártékony és rossz. Ha nem hiszen — hála! a gyermek csak hinni, nem okoskodni is, csak engedelmeskedni, nem merni is tud — ha nem hiszen, botlik, esik, vész. Itt a víz nyeli őt el, ott a tűz égeti, emészti meg. Itt egy kis méh halálos szúrást ejthet gyengéd bőrén; ott egy elébe mosolygó, de mérget rejtő virág, gyümölcs olthatja el bimbójából feslő életét. — Az atyai szó: „Fiam, ezt ne tedd, ha teszed, megbetegszel! meghalsz!“ rettenetes igék is, mint előtte ismeretlen tárgyú hangok csak futólag zengenek el füle mellett; lelkére egyedül az atyai tilalom hat teljes erővel: „ezt ne tedd“: nem okoskodik,

[1]) Ma már: folyományokat írna a szerző.

nem fontolgat. Jaj neki ha ezt teszi, már is süllyedez.

Hit karján lép fel a neki serdült, vágyokkal, reményekkel, erőkkel tele keblű ifju, az előtte megnyílt tágos, de szövényes pályára. Hit nélkül botlik, bukik, esik, zuhanik. Egyik botlás a másikat, egyik bukás a másikat éri, s elvész! Hány önerejében bízakodó ifjú, megvetve az ősz kor intéseit, ön már áldozatjává mérész hitetlenségének! S hány hasznos tagja veszett el közöttök az emberiségnek! Csak bolond tanul ön kárán, s az ön tapasztalás ritkán szolgált veszedelem nélkül megtörténni. Nem volna szerencsétlenebb társaság, mint amelynek igazgatása egy csoport tüzes, mérész ifjuság erejére bízatnék; a határtalan kedv úgy borítaná a tartományt lángba, mint a mesés Phaeton tüzszekere földet és tengert. — Ifjúnak legbiztosb kalaúza az öszkek tanácsa és példája; az előkor története. Ezeknél fogva bátran lép, biztosan keresi ön tapasztalásait, és sükerrel munkálgy is botolhatik ugyan, de ritkábban, keresebb kárral, s ami legfontosb, lelkiismerete csendességének sérelme nélkül, s könnyen lábra kél. — Boldog ifjú ki figyelemmel hallja az agg kor tapasztalásait, s annak szavait szívébe nyomja; veszni akar ellenben, aki megveti.

Hit keze köti meg a legszebb, legtartósb, legboldogítóbb barátságokat; az vele elválhatatlan szövetségre a házasandókat; s a viszonszeretetet, bizalmat s hűséget, az egymás iránti hit, hogy szeretik egymást inkább mint mindent e földön, tartja fenn rendülhetetlen közöttök. Gyengítsd meg e hitet lelkükben, s minden hülni kezd.

Hit gerjeszti, bátorítja, vezérli a munkás férfiút nemes céljainak állhatatos üzésökre: hit önerejében, segédtársaiban, s a világ bölcs intézőjében.

Hit tartja fenn az emberi szerződéseket, viszonyokat, melyek szorosan kapcsolják együvé az embereket és nemzeteket; a fejedelmeket és jobbágyokat; az urakat és szolgákat; adókat és vevőket; magokat az ellenségeket: hit az emberiségben! Nem ejthet valami nagyobb sebet az emberiség javán mint a hitszegés, s ami ebből következik, az egymás iránti hitnek csökkentése.

Hit karján tekint a pályát végig futott ősz élete közelítő fogytára, csendesen várja ezt feltekintve a csillagos égre, melyről neki egy jobb élet reménye sugárzik alá. Hit isten és halhatatlanság iránt.

Miként támad emberben ez a természete feletti hit?

Az emberi lélek, ez a mindig munkáló, elmélő, bontó és ismét rendelő ereje embernek, különféle tárgyakra és tárgy iránti öntudásra nézve, különféle viszonyokban s állapotokban érzi magát lenni. A tárgyak! mennyifélék ezek! Mások csupa szellemiek, amilyen isten, s az erkölcsi világ és rend; mások csupa testiek, milyen a külvilág s ennek tüneményei, egyes részei; mások szellemtestiek, milyenek az állatok; mások ismét szellem-erkölcsiek, milyenek a fentebb rendü szellemi lények [2]); mások szellem-erkölcs-testiek, milyenek az emberek. Mások ismét érzékiek, melyeket érzékmüszereinkkel tapasztalunk; mások csupa fogatiak [3]), melyekről csak fogataink vannak, nem tapasztalásunk is; mások érzékfogatiak, melyeket tapasztalás s fogatok által is ismerhetünk.

Mind ezek iránt a lélek nem egyféleleg viszontatik; hanem különfélék lévén ezek, különféleleg vitetnek a lélek elébe is, különféle tehetségei, kül- és belmüszerei által. A szem lát egy fát, s átadja ismeretét a léleknek; egy virágot, melynek illatja az orrat üti meg, s szem és orr, az látás, ez szaglás által közli a lélekkel. A méz sárgúl a szemnek, illadzik az ornak, ízlik az íznek, belapúl a kéznek, s szem, orr, íz, kéz, látás, szaglás, ízlés és érintés

---

[2]) Lények. — [3]) Fogalmiak.

által közlik a gyönyörü bogárművet a lélekkel. Így veszen a lélek ismeretet minden kül tárgyról kül műszerei által, majd egyesek, majd egyesült többesek által, s mindeniknek bemutatására különös fogat, kép támad a lélekben.

Ide tartozik a kül tárgyaknak milyenségök és mennyiségök: a szín, tér, súly alak, szám a testi világban. S út ezekhez a tapasztalás. Ez alsóbb rendü tudása a léleknek, s a szer, melylyel ezt magáévá teszi, érzék, érzéki erök, műszerek.

Kötelességed, ó ember, ezeket magadban és másokban épen tartani, folyvást gyakorlani: mert bár alsóbb rendü tudásokat szerez is ez által magának a lélek, annyira szükségesek még is ezek neked e földi pályádon, hogy segítségök nélkül lelked örök aluszékonyságban s tehetetlenségben nyavalygna. Az érzékiekről értelmiekre, s ezekről szellemiekre emelkedik ember egyedül s lépcsőnként. Ez rendje reánk nézve a természetnek, az örök intézőnek hagyása szerint. — Embertelen törvény volt a későbbi zsidóságnak ama Jézus által dorgált törvénye: szemet szemért, fogat fogért stb; de embertelen inkább mint igazságtalan azok ellen, kik akarva foszták meg e becsülhetetlen tagoktól embertársukat; s csak az kárhoztatja ezt a fántonfánt törvényt[4]), hogy a tett kárt új kárral bünteti, a nélkül hogy az elsőt pótolja.

A benyomások, melyeket ezen műszerek által tesznek a testi világ tüneményei a lélekbe, gondolkozást, hasonlítást és különzést támasztanak benne. A lélek a tapasztaltak felett, habár elvonatnak is érzékei elől, gondolkodik; a benyomott képeket vizsgálja, hasonlítgat, különzget. A fa neki csak fa és nem virág, habár virágos fa is; a tölgyfa is fa ugyan, de nem diófa; a szín nem szag, habár a színes szagos is egyszersmind; a hosszú nem gömb, s a gömb nem szög; a lágy nem kemény, az egy nem kettő stb, de a kemény is, a lágy is színes, és a kettőben van egy is. Csak egy fát látott, s csak egy virágot fesleni bimbajából; s több fát több virágot teremt maga elébe, s készen nála a kertnek fogata. Ez a képzés, mely a felvett tárgyakat szaporítja, különfélesíti, melyek azért a külvilágban nem léteznek, de létezhetnek.

A fa kivirúl, virágzik, gyümölcsözik; levelei sárgúlnak, lehullnak. A rózsa reggel bimbaiból feslik; délben teljesen nyitva áll kebele; esten lelankad, s más napra lefolytak virági, s ott áll a száraz kóró! Szüntelen változások; fejlések, növések, csüggedések, eltünések. — — Honnan s hogyan történnek ezek így? a lélek sejti. S mit sejt? Okokat, teremtő és enyésztő erőket, melyek ezen szüntelen változásokat felhozzák. Majd a sejtett okokat és erőket indúl felkeresni; nem nyugszik míg fel nem leli azokat; s ha fellelte, a sejtés tudássá válik. De midőn sokakban meglelte azokat, sokakben el vannak röjtve szemei s vizsgálódása elől; még is a feltaláltak szerint mármár ezeket is hihetőleg meg tudja határozni, s itt a hihetőség.

Azalatt magába is tekint az ember. Érzi szép erejét s tehetségeit; gerjeit s vágyait, szükségeit és kivánatit. Cselekedetinek következéseit tapasztalja, melyek benne majd kedves, majd kellemetlen érzelmeket szülnek. Feltámad benne az önérzet és öntudat; s e kettőt nyomban követi a szépnek és jónak, a rútnak és rossznak érzete, ízleti és erkölcsi érzet. Végre bizonyos rendet és célokat veszen észre a természetben s önmagában, s a nagy roppant egyetemnek eredetéről, fő okáról, a rend és cél kimérőjéről, intézőjéről gondolkodik, s felemelkedik a fő ok sejtésére: megrezzen előtte; de majd tisztelettel, hódolással, hálával és szeretettel telik el iránta. Őt sejti magában és magán kivül: a csillagos égben, a világító napban a;

[4]) Poena talionis.

oldvilágban, a vizek hullámiban, a föld ermesztményeiben. S minél tovább gondolkodik, annál erősb meggyőződése egy titkon munkáló erő, a mindenség fő oka és intézője iránt.

És íme ez a hit, minden religiónak alapa. Ha igaz, tiszta, emberben a fő lőny fogata, a lélek ezen állapota egyszerűleg hitnek mondatik, különben bal vagy vak hitnek.

. . . . .

2. Hit és bizodalom.

Legbizonyosban hihetünk az emberek közül azoknak, kiknek hitök isten iránt egnyilvánosb. Minden hitnek, még a minnen magunk iránt is, valamint alapja, úgy kötelező ereje egyedül az isten iránti hitben gyökerezik. Isten iránti hit nélkül ugyan mi biztosítna bennünket egymás iránt? Az erőszakos önszeretet, az önhaszonkereset, s az e tisztátalan forrásokból özönként rohanó indulatok mi által gátoltatnának, ha nem a mindenség intézőjének, a mindentudó, szent, igazságos becstanús bírónak, az élő és éltető istennek hitből s hódoló tiszteletből eredt félelme által? Nem játszik-e a hitetlen önkény ártatlan hiedelmünkkel? s mikor ennél fogva csalódásunkon látja késő ébredésünket, hasztalan epesztő bánatunkat, nem kacagja-e vad örömében, kegyetlen diadallal együgyűségünk bohó hiedelmét?

Nincs bizonyosb jele az isten iránti hit csökkentének az egymás iránti nyilván hanyatlásánál. A hitetlen miként tudna, s ha tudna, miként merne embertársának hinni? Nem megrögzött önszeretetünknek közönséges elve-e, melyet még a jók sem elég erősök egészen megtagadni magoktól, másokat valamivel kevésbbé jóknak, legalább nem jobbaknak, azért nem kevésbbé rosszaknak tartani, mint minnen vagyunk? Hiheti-e e szerint az üres, csak magával tele keblű hitetlen, hogy másokban valódi hit él isten iránt? Hiheti-e hogy más kevésbbé áldozik önszeretetének bárki rovására, mint ő maga? s ha ellenkezőt lát, nem emberszeretetnek, hanem vagy butaságnak, vagy az önszeretet alattomos célzásának tulajdonítja. S a természet rendét tipró ellen nem elmaradhatlan büntetése-e az a természetnek, hogy amily gonosz ő, olyanoknak tartson másokat; s ha ő rémíti kegyetlen önkényével az emberiséget, ő is remegjen az emberiség előtt? S melyik valódi türann maradt még ilynemű büntetéstől ment? Így, aki más hiedelmével játszik, visszaél, lehetetlen, hogy maga higyen másoknak. De az istenfélő hiedékenyek is tapasztalván gyakor csalatásukat, gyanakszókká, félénkekké, röjtözkedőkké lesznek. Így csökkenik az egymás iránti hit a hitetlenség országában.

Nem vagyok oly kéméletlen az emberiséghez, hogy az isten iránti hit alatt az értelmi hitet, s különösen a keresztény, legkülönösben a keresztény katholika hitet értsem, s valami nem az, a hitetlenség billyegével terheljem. S habár leginkább meg vagyok is győződve a felül, hogy a hitében élő keresztény hiedelmemre méltóbb, mint a magáéban élő nem-keresztény: még sem rekesztem ki általán, valamint nem a hitetlent a keresztény nevűek —, úgy a hivőt sem a nem-keresztény nevüek közül; s azért lehetnek, s bizonyosan vannak esetek, melyekben előbb hiszek nem-kereszténynek, mint a kereszténynek; előbb keresztény nem-katholikusnak, mint katholikusnak. Nem függesztem én itt fel a hitet, bizonyos egyes igazságoktól, úgy nevezett hitágazatoktól; általán értem itt a hitet isten iránt, mely lelket foglal el, és szívet melegít, mely egy az érzék feletti, isteni, tiszta szellemerkölcsi világnak meggyőződésből származott elfogadásában áll, mely ember belsejét járja át, egész életét intézi, tisztítja, emeli, boldogítja. Isten és halhatatlanság!

A kemény keblű fösvénynek, legyen az keresztény nem-keresztény nevezetű, a pénz; a csupa állati dobzódónak has; a

felfútt lelkű kevélynek egyedül szeretett, önje — az istene. Együl egyig hitetlenek együl egyig méltatlanok, kiknek higyek. Kik ezen csúf isteneiknek önmagokat, nyugalmukat, boldogságukat, életüket, idvezségüket feláldozzák, mennyivel inkább áldoznak idegeneket? Nem szeretem egyes ember hitét, valamint religióját sem itélgetni; beltulajdona az mindenek felett embernek, s lehet ott is, hol semmi kültétben nem mutatkozik. De el még sem titkolhatom kedvetlen észrevételemet, hogy mióta a XVII. század elmélőit megragadta a kétkedés szelleme, azóta sokan vagy csak kétkedni is meg szűntenek. Téteik látszanak ezt mutatni. Az a több mint szorgos gond a jelenlét örömei iránt; hideg részvét ellenben mindazok iránt, amik istent, gondviselést, jövendő életet, vallási erőnyt, buzgalmat tárgyaznak, sőt gondos, vagy inkább gondtalan kikerülése minden effélének társalkodásban, beszédben, írásban, életben; itt-ott még kigúnyolása, kacagása is — — — mind oda mutatnak, hogy isten iránti hite századunknak, nem legerősb lábon áll. Ezt mutatja az egymás iránti hiedetlenség is, az adott elvvel egyezőleg.

Kinek van tehát isten iránti hite? Annak aki istenben él. Lássuk már ezen hitnek először is bibliai értelmét; majd philosophiai és történeti képét; később tulajdonit és gyümölcseit, mert e fructibus eorum cognoscetis eos.

A 114-ik §-hoz.

HORVÁTH CYRILL.

Szül. Kecskeméten 1804., tanult itt és Budán a német, Privigyén a tót nyelv megtanulhatása végett; 1821 a kegyes tanítórendbe lépett, a két évi próbatanárkodás után Vácon a bölcsészetet hallgatta, 1825 Pesten bölcsészettudorrá avattatott, s a hittudományok végeztével áldorrá szenteltetvén, pár évi gymnásiumi tanítás után, 1830—6-ig Szegeden a lyceum bölcsészettanára, később igazgatója is lett. 1851. a pesti gymn. igazgatója s a bölcsészet és magyar irodalom r. —, 1860 óta pedig amannak helyettes, majd r. tanára az egyetemnél. — Először „Tyrus“ című, akademiai másod jutalmat nyert szomorújátéka által lett ismeretessé, s 183 t. akad. levelező, két évvel utóbb a bölcs. osztályba rendes, végre 1866. tiszteleti taggá választatott. Drámái az Irodalomtört. 139., bölcsészeti dolgozatai annak 114. §-ában láthatók, melyekhez legújabban az általa bevezetett „Apácai Cseri János Bölcsészeti Dolgozatai“nak akademiai kiadása járult (Pest 1867).

277. sz. *A bölcsészet eszméjéről.*

Akademiai értekezéseiből.

Miben áll a bölcsészet eszméje?

Mi szükség e kérdésnél tovább időznünk? — így okoskodhatnék egynémely; hiszen annyiszor volt már e kérdés megvítatva, ahányszor valakinek eszébe jutott bölcsészeti dolgozatot írni? Hogy pedig ez épen nem ritkaság, a bölcselkedők nagy serege bizonyítja. Igaz, hogy e kérdés igen sokszor meg volt már vítatva, az is igaz, hogy ez iránt minden bölcsészkedő szeret nyilatkozni; de azért nagyon csalatkoznék, ki e kérdést vagy egészen kimerítettnek, vagy legalább könnyen megfejthetőnek gondolná. A badar vélemények sokasága, melyek széltében hallatnak, meg azon sok források sajátsága, melyekből az e kérdés megfejtéséhez szük-

séges előismeretek meríthetők, eléggé mutatják: hogy a bölcsészet eszméjének irányában fűzendő gondolkodás épen nem fölösleges. Forrásokúl pedig egyfelől a bölcsészet története, másfelől meg az elmélkedés szokott kijelöltetni. De járuljon bármelyikhez a vállalkozó, tömkelegbe lépend, hol az összekuszált tekervények miatt szerfölött nehéz és kétes a tájékozás.

Lássuk először a bölcsészet történetét. Ez némelyek szerint merő egyéni véleménynek gyüleménye; mások szerint ellenben oly fokonként fejlődő szervezet, melynek határain belül mindenik bölcselet szükségképi folyomány az előbbiekből. Tehát két ellenkező szempont ugyonazon tárgy körül. Mind a mellett abban meg átszanak egyezni, hogy akármelyik vásasztassék álláspontúl, lehetetlen róluk a okaságbai ütközést kikerülni. A bölcseetek minden időben különböztek, és nost is különböznek egymástól.

Másik forrás az elmélkedés. Ez a tudók világában mindenkor kitünőleg szere-el. De épen e miatt lehet méltán tartani' ehogy túlbecsültessék. A túlbecsülés, kárhol fordúljon elő, sohasem mutatja a olgot a maga valóságában. Pedig épen a alóság tiszta és rendes láthatása tesz ezon célt, melynek elérése végett az elmélkedés eszközül használtatik. Hogy ez oránsem szokott mindig foganattá válni' izonyítja a tapasztalás.

Az ember elmélkedik, mert ember. Ez zonban nincs mindenkor úgy az élet vamennyi szakán keresztül. Elmélkedésünk atáskörét azon viszonyok határozzák eg, melyeken kivül az ember mint olyan em létezhetik. Ezek tehát rá nézve lényegesek lévén, szükségképiségben nyilatoznak. Öregbültével a viszonyok fejlődének mindinkábbi fejlődésbe hozatik az lmélkedés is, és viszontag. Viszonyban ll pedig az ember a természet-, emberiég- és istenhez.

Eleinte a viszonyokat teljes egység és boldogító összehangzás bélyegzi. Tehát egység belül, egység kivül. Nyugalom minden oldalról. Életünk későbbi nyomasztékai közől lehetetlen az ily állapotú embert boldognak nem tartani. Azonban az ily boldogság nem volt az ő érdeme. Pedig természetének elutasíthatlan tökélyesülhetésénél fogva ő csak oly boldogságnak örvendhet valódilag, mely tulajdon érdemein nyugszik. Ez a közvetlen boldogság közvetlen egységen alapúl. A közvetlen egység pedig nem az ő műve. Miért is a közvetlen egység az önmagának tudtára ébredt emberben utóljára sem eredményezend mást, mint meghasonlást. Mernie kell, hogy vég célját saját, el nem idegeníthető szabadságának törvényszerü működése által öntudatosan elérhesse.

Ennek következtében az ember a valósággali közvetlen egységből nem valamely külső hatalom, hanem saját belsőleg egyre fejlődő ösztöne által emeltetik ki. Ennek megpercenésekor tulajdon énének minden nem-éntőli határozott megkülönítésével önmaga hozza azután elő a közte és valóság közti meghasonlást. A meghasonlás nyugtalanságot tápláló küzdés. Ámde mivel nyugtalanságbani maradozás épen nem lehet az ő rendeltetésének mivolti eleme, belsőleg képződő ösztönénél fogva ismét azon lesz: hogy tőle is, mint csupán fejlődhetési föltéttől megmenekülhessen.

Terhére válván tehát a közvetlen egységben érzett függés, szabadság után kezdett törekedni. Innen a meghasonlás. De csakhamar tapasztalja, hogy a szabadság, mely meghasonlásban keresi valódi elemét, minden kecsegtetés mellett sem elégítheti ki természetes vágyait. Az összehangzási nyugalom helyett folytonos küzdés ideje állott be; miért is szükségszerüleg óhajtja vissza a közvetlen egység boldogságát. Ily viszonyok közt azután vagy egészen meghódol a vele szemközt álló valóságnak, vagy emberi rendeltetését követve, meghódítja azt, és saját ere-

jüleg vija ki magának az egységet, mely rá nézve nem lesz többé közvetlen, hanem szabadon közvetett, nem lesz adott, hanem szabadon szerzett.

Véghez viendi pedig ezt a gondolkodás segedelmével. Gondolkodva fog keresztülhatni a valóság birodalmain, s miután mindazt, mi vele rokon e birodalmakban, öszszerü gondolkodás által fölfogta ismereti rendszert alkotand magának, melyben a mindenütt előfordúló különbözetek és ellentétek fokozatos közvetítésével közvetítendi az őt elméletileg megnyugtató egységet is. És íme ebben áll a philosophiának sokaktól félre magyarázott titka. Mi tehát ezek következtében a bölcsészet?

Látható volt, hogy az eredeti közvetlen egység megszakasztása után három tárgygyal kellett az embernek meghasonolnia: a természet-, emberiség- és istennel. Hogy tehát az azokkali rokonúlás közvetítésével az elvesztett egységet sajáterejüleg visszaszerezhesse, mindenikét külön vizsgálat alá kell vennie. Mivel pedig sem az én nem gondolható nem-én, sem a nem-én én nélkül; a kettő közötti viszonyban rejlendik azon inger, mely a kölcsönös kiegyenlítési törekvést szünet nélkül sürgetendi.

Továbbá a szabadság tudásáig eljutott én csak avval rokonúland önfentartólag, ami vele igazán rokon. Ezt végre hajtandó, ismereteket fog szerezni, melyek segedelmével bizonyossá kiván lenni a valóság egész mivoltáról. A valóságban pedig legelőször is a természet tartóztatandja le a vizsgáló figyelmét. Minek okát azon szálakban kell keresni, melyekkel őt a természet minden percben magához csatolja, ösztöneit egyre izgatja és tehetségeit folytonos működésben tartja. Át levén ily módon hatva a természet kikerülhetlen hatalmától, de érezvén egyszersmind szellemi működésének szabad lengését, nem késendik a természet irányában ily kérdésekre fakadni: mi? honnan? és miért van a természet?

Magától értetik, hogy a felhozott kérdésekre adandó feleletek meghatározandják némileg az ez irányban fejlödő bölcsészet fogalmát is. Azon szempontoknál fogva tudnillik, melyekből az adandó feleletek kiindúlnak, a bölcsészet fogalma következőleg fog meghatároztatni: 1) a bölcsészet tudomány a létezők lényegéről. Ily irányzatban nyilatkozik Campanella a következő szavakkal: Sapiens est, qui res intrinsecus novit. Sapientia enim dicitur a sapore, a gustu sapiente res, prout sunt." 2) A bölcsészet tudomány a létezők alapjairól. E meghatározásra támaszkodik az úgynevezett Naturphilosophok nagyobb része. 3) A bölcsészet tudomány az általános életről. Ez teszi alapgondolatát a bölcsészkedő hylozoismusnak. Ugyanerre sarkallik a pschoidealismus alapvetése is.

Ámde az ezen álláspontról nyert ismeretek nem elégítik ki teljesen az egységre törekvő vizsgálót. A természet mindenhol előkerülő bonyodalmai közt nagyon könnyen fölcseréltetik a lényeges a nem-lényegessel, a valódi alap a nem-valódival, az élet szükségképeni kelléke az esetlegessel. Innen azután az egymással összeütköző szempontok, és a kivánt világosság helyett sok oldalra homályt terjesztő nézetek. Pedig nem akárminő, hanem egyedül oly ismeretek elégíthetnek ki, melyek mindenkép igazak. Minek erejénél fogva csak az igazságban találtathatik föl az, mi a természetet illető ismereteknek érvényességet kölcsönöz.

Ugyanily eredményt hozand elő a gondolkodás, ha a természet ismeretbeni meghaladása után az emberiség és az ennek valamennyi körében szabadon működő én nyilatkozatai lesznek tárgyalva. A külső tárgyaktól elvonatkozó s önmagát gondoló én a fennebb érintett kérdésekre adandó válaszai által így fogja a bölcsészet fogalmát meghatározni: 1) a bölcsészet tudomány az én működésének ere-

deti törvényességéről. E meghatározás körül forog Krug bölcselete. 2) A bölcsészet tudomány a tudás legfőbb elveiről. Ez irányzatban működik az idősebb Fichte és Reinhold. 3) A bölcsészet tudomány az ember vég céljáról. Ez azok középpontdolata, kik a bölcsészetet, görög nevezetének célzásánál fogva, erőnek erejével gyakorlati tudománynyá akarják csinálni. Igazán-e? annak eldöntése más helyhez tartozik.

Azonban az ezen álláspontról gyüjtött ismeretek sem elégíthetik ki teljesen az egységre törekvő vizsgálót. Az élet változékony elemei közt is könnyen fölcserélhetnek az én szükségképeni törvényei a nem-szükségképiekkel, a fő elvek az alárendeltekkel, a végcél a mellékcélokkal. Innen a kategoriák körüli tétovázás, a tévelyítő elvharcok és az ember fő jaránt illető vitatkozások. Pedig csak akkor fog az én önmagáról is teljesen kielégítő ismeretekkel bírni, ha azok mindenkép igazak. Miből ismét láthatni, hogy a fő nyomaték itt is az igazságra esik.

Végre miután az én és nem-én közötti viszony átértéséből világosan előtünik, hogy sem az én nem teremtménye a nemnek, sem a nem-én nem teremtménye az énnek, mivel az egyik épen úgy fölséges mint a másik: szükségelve van egy oly föltétlennek elfogadására, melytől a föltételek mind létezésök, mind létezési módjokra nézve végsőleg függjenek. Ezen álláspont mivoltához képest azután a bölcsészet fogalma is következőleg fog meghatároztatni: 1) a bölcsészet tudomány az istenről mint általános állagról. E gondolatban áll Spinoza rendszerének alapja. 2) A bölcsészet tudomány az istenről mint általános alanyról. Ezen nyugszik a deismus vagyis a másoktól úgynevezett elvont theismus sokféle szerkezete. 3) A bölcsészet tudomány az istenről mint általános szellemről. E meghatározás szerepel Hegelnél és az öt meghaladni kivánó theistáknál.

Ámde tekintve mindazt, mi az itt érdekelett meghatározások elemeire nézve a különbféle religió és bölcseletekben időnként fölmerült, csalatkozhatlanúl állíthatni: miszerint az istenről és annak világhozi viszonyáról szóló ismeretek közt is csak az bír teljesen kielégítő erővel, ami mindenkép igaz.

És ugyan mit jelenthet ez? Azt, hogy fölötte csalatkoznék, ki a bölcsészet fogalmát az imént fölemlített meghatározások valamelyikében egészen kimerítettnek gondolná. Megtörtént, az igaz, számtalanszor; de épen onnan származtak a bölcsészetre kártékonyan ható egyoldalúságok. Hol is kellene inkább őrizkednünk a merevült egyoldalúságtól mint a bölcsészetben? Általa kivánunk a teljesen kielégítő egység öszszerü birtokához eljutni; de várhatja-e ezt valaki józanúl: ha bölcsészkedve épen azon elemben találja gyönyörüségét, mely a teljesen kielégítő egységnek határozott ellenfele?

Nincs tehát az elősorolt meghatározások közt olyan, mely a bölcsészet fogalmát teljesen kimerítené. Mind a mellett van mindenikben valami lényeges a bölcsészet fogalmából. Kiviláglik innen, miszerint csak együtt véve alkothatnak egy, belsőleg összefüggő, egészet. Ami hogy megtörténhető legyen, bizonyos lényeg-elemnek kell valamennyin átvonúlni, mely mindeniknek bizonyos, sajátszerűleg egyetemítő érvényességet kölcsönöz. Mi tehát az, ami mindenikben megvan, s valamennyinek kölcsönös kiegyenlítése által hozza elő a belszükségü összehangzást?

Mindenikben kimondatik, hogy a bölcsészet tudomány. De a tudomány eszméje több tudományra szervezül, melyek a szempontok különbségéhez képest sokképen különböznek egymástól. Mindenik bizonyos tárgy körül forog. Nem így

bölcsészet. Ez az egész mindenségre kiterjeszkedvén, bizonyos, meghatározott tárgyra nem szorítkozik. A tudományok továbbá az általok rendszerezendő ismeretek kútfejére nézve is sokban különböznek egymástól. A bölcsészet ellenben mindennemű és forrású ismeretet szemügyre fog, hogy belőle kiszemelje és saját szervezetébe iktassa mindazt, ami benne valódilag igaz. Nem az ismeret tehát, mint ismeret, hanem az ismeretbeni igazság az, mi a bölcsész előtt valódi érvénynyel bír. Miből önként következik, hogy a bölcsészet tulajdonképi tartalmát nem az elvontan vett ismeret, hanem az összerüleg felfogott igazság teszi. És most már alaposabban lehet e kérdést föltenni: mi tehát, tartalmi oldalát tekintve, a bölcsészet? Feleletül pedig az imént fölemlítettek eredménye gyanánt a következő meghatározást adhatni: a bölcsészet, tartalmi oldalát tekintve, tudomány az igazságról.

E meghatározással azonban nincs még kimerítve a bölcsészet fogalma. A bölcsészet mint tudomány, tartalom- és alakból áll. Egyéb tudományok a tudományi alakkal nem igen szoktak bajlakodni. Használják a megszokottat és öröklöttet, a nélkül hogy mivoltának elővleges vizsgálásába bocsátkoznának. A bölcsészet legtökélyesb vagyis oly fejleménye levén a tudomány eszméjének, melyben ezen eszme önmagának tetőpontjához jut, a tudományi alakot nem hagyhatja figyelem nélkül. Tartalmát az igazságban találtuk föl. De lehet valami igaz, és mégis, ha általam, mint olyan nem tudatik, bölcseletem szervezetének tagjai közé nem sorolható. Továbbá fordúlhat elő valami rendszeremben, mi csak esetlegesen csatoltatott hozzá. Ez, hamindjárt bölcseletem része gyanánt tünik is föl, valódi részét nem teszi; mert fogalomszerűleg kifejlődött szervezetéhez nem tartozik. Mi szükséges tehát még ahoz, hogy valamely igazság bölcseletem szervezetében valódi taggá legyen?

Találkozhatik egynémely, ki e kérdés hallása után azonnal az eddig bölcsészetinek nevezett módszerre gondol. És nem minden alap nélkül. A bölcsészetinek nevezett módszer igen nyomatékos dolog. Általa hozatnak elő és szerveztetnek a bölcsészeti ismeretek. Ámde, hogy ez az előhozás és ez a szervezés csakugyan bölcsészeti legyen, a tárgy észszerű kifejlésével azonosnak, azaz mindenkép igaznak kell lennie. Sőt még az sem elég, hogy mindenkép igaz legyen, hanem a fölött szükséges, hogy azt igaznak lenni épen oly szükségszerüen tudjam, ahogyan saját létemet igaznak lenni tudom. Ezen alanyi állapot bizonyosságnak szokott neveztetni. Oda kell tehát a bölcsészeti módszerrel törekednem, hogy az ismeretek rám nézve bizonyosakká legyenek. Miből tovább terjedő fejtegetés nélkül is megérthetni: miszerint a bizonyosság teszi azon alakot, melyben az igazságnak föl kell tűnnie. Csak így lesz az, ami igaz, bölcseletem szervezetének valódi tagjává. És e helyen ismét föl lehet e kérdést tenni: mi tehát, alaki oldalát tekintve, a bölcsészet? És feleletül az imént fölemlítettek következtében e meghatározást adhatni: a bölcsészet, alaki oldalát tekintve, tudomány a bizonyosságról.

Említve volt a fennebbiekben, hogy a bölcsészet tartalom- és alakból álló egész. Sem az igazség egyedül mint tartalom, sem a bizonyosság egyedül mint alak, nem teszi a bölcsészetet, hanem a kettő egysége. Az igazság bizonyos, a bizonyosság pedig igaz legyen. És ezen egységben áll a bölcsészet eszméje. „Jól meg kell jegyezni, úgymond egy német bölcsész, hogy a bölcsészet sem nem egyedül tartalma, sem nem egyedül alakja, hanem egysége, tehát a bizonyosság és igazság egysége által különbözteti meg magát a tudás egyéb nemeitől. Mert ami az igazságtól

elkülönített bizonyosságot, és a bizonyosságtól elkülönített igazságot illeti, ezek oly határozatok, melyek a tudás egyéb nemeiben is előfordúlnak; a kettő egysége, vagyis az igazság és bizonyosság kölcsönös áthatottsága teszi egyedül a bölcsészet megkülönböztető jellegét. Ahol ezen egység van, ott bölcsészet is van. Ahol nincs, de kerestetik, ott a bölcsészethez kell folyamodni."

Az eddig fölhozottak után ítélve minden tétova nélkül ki lehet mondani: miszerint a bölcsészet előfejtett eszméjében mindaz lényeges oldal gyanánt benfoglaltatik, mi a fönnebb elősorolt meghatározásokban elkülönítetten kiemelteték. Mi hogy annál nagyobb világosságba legyen hozva, vizsgáljuk át röviden a bölcsészet eszméjében tényező elemeket. Különösen I-ször az igazságot, II-szor a bizonyosságot, III-szor a kettő közötti viszony természetét.

. . . . . .

SZONTAGH GUSZTÁV.

Szül. 1793. Csetneken Gömör vmegyében; gymnásiumi tanulmányait Miskolcon és Mező-Berényben, a bölcsészetet Pesten, a jogot Késmárkon végezvén, joggyakornok Cházár Andrásnál. Gömörnek hírneves főjegyzőjénél volt, ki nemzeti és szabadelmű irányban mély hatással volt reá. Megújúlván 1813 a francia háború, a 33-dik magyar gyalogezredbe lépett, s ezzel a déli seregbe osztatván be, részt vett a maconi, villefranchei, lyoni és romansi ütközetekben; 1820-ban pedig a dicstelen nápolyi invázióban. 1837-ben mint gránátos főkapitány nyugalomra lépvén, Pesten telepedett le, s tevékeny részt vett az akademia, a Kisfaludy-Társaság s a Gazdasági Egyesületnek, melyeknek tagjok volt, munkálkodásaikban, egész halálaig, mely őt 1858-ban ragadta el. — Atyjának bölcselkedő iránya és Szűcs István egyetemi bölcsészettanár tanításai korán megszeretteték vele a bölcsészetet; a hadi élet, mely különféle népekkel hozta érintkezésbe, s társas hajlamai, ritka mértékben nyújtottak neki módot terjedt és mély világ- és emberismeret szerzésére. S ezek együtt magyarázzák is meg azon „egyezményes bölcsészetét" melynek kútfejéül a tap asztalást és elmélkedést együtt vallotta, s melynél fogva minden téren az eszmény és valónak egyeztetésére törekedett. Első s kiadatlan dolgozatai még 1823 és 24-ben, és német nyelven készültek (A vallástüneméný magyarázata; Művándorlásaim Olaszországban; Az olaszok jelleme, társas, állami és egyházi viszonyaikból magyarázva), s tárgyaik s tárgyalásuk mutatják, mikép ő a szellemélet, a művészet s a társadalom körül a jelenetek okai magyarázásában, s az ember törvényessége elvonásában kereste a philosophia feladását. A magyar irodalomban 1826 lépett fel, s bölcsészeti, bíráló, szé ptani és költői (két vígjáték) dolgozatokkal feltűnt a kor folyóirataiban (főleg az Athenaeum és Új M.-Muzeumban). Hírét azonban mint bölcsészét Propylaeumaival (l. Irodalomtört. 114. §.) és számos akademiai értekezéseivel állapította meg. Egyezményes bölcsészetét az életben is létesítette, bölcsészeti stúdiumait a gazdászat üzésével egyesítvén (Szenvedelmes Dinnyész, Miskolc 1842, és Pest 1854; Dohánytermesztés, Pest 1846; számos értekezés a Gazdas. Lapokban). — Emlékrajzai, s egy nagyobb munka az Önképzésről még várják a kiadást.

278. sz. *Az alanyi világszemléletről.*

Philosophusnak, ki az életben előfordúló tüneményeket belső okait kutatja, s kinek vizsgálódásai fő tárgya az ember s annak működése tudományban, művészetben s társadalomban, semmi sem nyújthat gondolkodásra annyi alkalmat és anyagot mint az emberek közt uralkodó vélemény és nézetek különbsége; s e tárgy csaknem elutasíthatlanúl tolja fel magát vizsgálatra oly időben, midőn, mint napjainkban, a világ eszmeforrongástól mozog, az

egymástól nézetben eltérők pártokra oszlanak, s a társadalmi élet csatáktól szinte megrendül.

E tüneményben pedig kivált két észrevétel tölti el megilletődéssel a jóindulatú vizsgáló keblét: először azon roppant eltérés egymástól, mely szerint az emberek a homlokegyenest egymással ellenkező állításokat mint egyedül igazakat és üdvösöket vítatják, s másodszor azon megátalkodott makacsság és szenvedelem, melylyel azt teszik, egymásra alig hallgatva, egymás okait nem méltatva, s azért magokat capacitálni nem engedve. És e mellett nem is elégszenek meg szó- vagy írásbeli polemiával, hanem, ha a vallás vagy politika körében forog a vita, hol tehát lelki üdvösségöket vagy e földöni boldogságukat kockáztatva vélik, véres harcra kelnek, egymást ágyúzzák, akasztják s égetik, és pedig — elevenen. Az kevésnek fér fejébe, hogy e különböző nézet csupán különböző egyéni felfogás és gondolkodásmódból származhatik, ők azt rendesen buta makacsságnak, rossz indulatnak, sőt egyenesen gazságnak tulajdonítják.

Philosophus, ki az embereket ismeri, angyalokat nem lát bennök, de ördögöket sem, s így ily gyülöletes ráfogástól ment. Látja mikép az emberek, míg nézeteikkel a tárgyilagos világ s közvetlen szemlélet körében forognak, véleményben egymástól nem távoznak; mert a közvetetlen tárgyilagos valóság leköti véleményeiket, és csak akkor kezdenek eltérni egymástól, ha nézeteik az ismeret e közvetetlen kútforrásától távolabb esnek, s ez eltérés annyival nagyobb, mennyivel nagyobb az ettőli távolság: kétségtelenné tevén, hogy itt az alanyi különböző képzelet és gondolkodásmód üzi játékát, tehát nem tárgyilagos tehetségünk, az érzék, a szemlélet, a reproductív képzelődés és az ész, hanem a reflexió, a productív képzelődés s a határain túlcsapongó érzemények és vágyak, mert ez a kör az, hol az emberi szabad akarat befoly, tehát az önkény határt nem ismerő patvarkodásai.

Az emberek közt uralkodó vélemények és nézetek különbsége pedig eredhet: 1. tehetségeink eredeti, tehát velünk született különbségétől, 2. különböző műveltségi foktól, 3. a különböző művelésmódtól, mely szerint vagy szabályszerinti összhangzatban fejlődnek, vagy egyoldalúlag és ferdén, egymás felett túlnyomóságot nyerve, egymást elnyomva s tévesztve, s így összes szellemi működésünket s világszemléletünket is ferdítve és tévesztve. Mind ez okokat ez úttal fel nem világosíthatom, mert ki kellene az egész lélektant merítenem, s ez túlhaladná az előadásomnak szánt idő korlátait; azért ez úttal az elméleti és gyakorlati idealismus hiú ábrándozásai magyarázatára szorítkozom, mely szerint egy része az embereknek, s épen a legműveltebbek, egyéniségök alanyi pápaszemével magokból kifelé nézik a világot, képzelgésök álomképeit tárgyilagos valóságnak tartván.

Tehetségeink munkássága csak úgy szülhet szabályszerű törvényes eredményt, ha szabályszerűleg, összhangzásban, működnek mindegyik a maga körében, azon túl nem csapongva, egymást el nem nyomva, nem tévesztve, hanem ébresztve és támogatva. Az érzék, szemlélés, reproductió, képzelődés és érzemény által nyerjük ismereteink anyagát; a reflexió, a productió, képzelődés által képezzük az anyagból a tudományt s művészetet. Az ész a mértékadó s irányzó tehetség, melynek a többiek alá vannak rendelve, hogy minden tehetség maga terén maradjon s korlátain túl ne csapongjon, s így az eredmény az emberiség céljainak megfeleljen, az ember ismerete igaz legyen, művészete szülemenyei szépek, cselekedetei sikeresek és jók, azaz a kötelesség és jog eszméinek megfelelők.

E szellemi működésnél kettőre kell kivált figyelnünk: először hogy a természet-

től megszabott rendet megtartsuk, tárgyból kiindúlva s azt magyarázva, nem pedig a priori szerkesztve; s másodszor, hogy ezen működésnél azon tehetségek túlnyomó hatalmat ne gyakoroljanak, melyek alanyi természetűek lévén, korlátlan befolyásukkal a tárgyilagos igazság helyébe könnyen az egyéni képzelgést helyezik, szertelen működésök tetőpontján a tárgyilagos világszemléletet alanyivá változtatván. Magyarázom a dolgot lélektanilag.

Én philosophálva, Kanttal s a józan ésszel, mindig megkülönböztetem a tárgyat a gondolattól. A tárgy mindig a gondolaton kivül van s anyagi, a gondolat eszményi természetű. A gondolat ennélfogva sohasem a tárgy maga, mert mint mondám mindig azon kivül van, s gondolkodásunk azt nem is teremtheti. Gyakorlati munkásságunk sem teremti a tárgyakat, hanem azokat a természettől nyeri, azokat szándékaink és céljaink szerint használva, azaz a nyert anyagot szükségeinkhez képest változtatva. E szerint minden elméleti és gyakorlati munkásságunk a tárgyakból szellemünk működése által eredvén, ebből először az világlik ki, hogy minden öngondolkodó ember tudományban, művészetben és életben szükségkép vagy realista vagy idealista, a szerint tudniillik amint munkássága egyik vagy másik oldalra hajlik inkább; világos másodszor, hogy a realismus szintúgy mint az idealismus meggyőzhetetlen, soha nem múló, egymás által ki nem egyenlíthető, és pedig, mint már mondám, épen azért, mert gondolatink sohasem lehetnek a tárgyak magok, sem a tárgyakat gondolkodásunk által nem teremthetjük; harmadszor világos, hogy tárgyilagos ismeretre másképen szert nem tehetünk, hanemha a szemlélet útján észrevett tüneményeket magunknak magyarázzuk, tehát tárgyból kiindúlva, mert e nélkül nem is gondolkodhatunk. Ezen (tapasztalati) úton jutunk tárgyilagos ismeretre. A reflexiónak mindig a szemlélet által nyert anyagot kell feldolgoznia, nem pedig a priori kiindúlva, elvont fogalmak által a való ismeretét szerkeszteni törekedvén; mert ez természet elleni megfordított út volna, melyen tárgyilagos ismeret helyett alanyi természetű egyéni képzelgéseket nyernénk.

A művészet körében a reproductív képzelődés tünteti elönkbe a szemlélés által nyert tárgyilagos világot, a productív képzelődésnek tehát ennek anyagát kell művészileg és ízléssel feldolgoznia, az észtől vezettetve, hogy teremtményei híven ábrázolják a tárgyilagos világot, és szertelen túlnyomósága a való világ életképeit a képzelődés alanyi világába ne sülyeszsze, s az igazat a jóval ellenkezésbe ne hozza.

Gyakorlati munkásságunkat illetőleg, mindnyájan bizonyos tehetségekkel születünk, bizonyos álláspontok s körülmények közt, miket mi nem teremtettünk, de magunkat azokban találtuk. Hogy tehát céljainkat elérhessük, hogy szándékink teljesüljenek, mindenek előtt minmagunk, álláspontunk s a körülmények józan ismerete és méltatása szükséges. Ez itt is a prius, ez különbözteti meg a gyakorlati eszű embert az ábrándozótól. Ha ellenben felhevült képzelődésünk, a szertelen érzemények és vágyak fejünket ábrándba burkolják, hogy a való körülményeket nem méltatva, egyéniségünk ábrándképeit hajhászszuk, reá akarván azokat tolni a valóságra: akkor cselekedeteink a lehetség vonalán túlcsapongván, szükségkép a sikertelenség örvényébe bukunk, és minmagunkat, családunkat, s ha magas állodalmi polcon munkálkodunk, az országot tönkre teszszük.

Ezek, tisztelt társaim, mint mondám, pusztán lélektani magyarázatok; de vizsgáljuk meg: helyben hagyja-e azokat a tapasztalás — — — —

(Itt a szerző tapasztalati adatok alapján mutatván fel az egyoldalú míveltséget, mint egyes tehetségeink túlnyomósága okát, s az

innen eredő egyoldalú alanyiság kárait tudományban, művészetben, s majd az életben, így folytatja előadását:)

Vizsgáljuk meg végre az idealismus patvarkodásait az életben. Hogy e téren tévelygései számosabbak, s a világban több kínt és bajt okoz mint a tudomány és művészet körében, már onnan gyanítható, mivel itt a személyes és nemzeti érdekek is befolynak, tehát a leghatalmasabb érzemények, vágyak és szenvedelmek, melyek az emberi természetet mozgatják. Gyakorlati eszű ember, ha valamihez fog, mindenek előtt maga magát vizsgálja meg, és a körülményeket, melyek közt szándékát létesítenie kell; mert ő az eszköz, a körülmények pedig azon való elemek, mik közt s melyek által szándékát létesítenie kell. Tette tehát e téren is az eszményi és való tényezők együtt munkálásából ered, az adatok valóságán alapúl, és számítása azonnal hamis, mihelyest vagy magát vagy a körülményeket tárgyilagos valóságokban félre ismeri. Annak ellenére tehát, hogy szándékaink eredete belső, és tetteink belülről kifelé létesülnek, cselekvésünknek is mindig a valóból, az adottból kell kiindúlnia, és számításunknak arra alapúlni, nem pedig eszményi tervekre, mik, ha a valóságba nem illenek, puszta képzelgések, s mint a lehetőség vonalán túlcsapongók, soha sikerre nem számíthatnak. Ez igen világos igazság. A mesterember, a gépész, ha magát túlbecsüli, ha mesterségét teljesen nem érti, s mégis elhiteti magával hogy érti s belé fog, kontár munkát fog létre hozni. A gazda, ki gazdászata körülményeit nem méltatja, keveset fog meggazdálkodni, vagy épen bukni. A hadvezér, ki magát, seregét, s az ellenséget, annak számát, állását, erkölcsi és anyagi erejét, s azon kivül a földtért, melyen csatáznia kell, teljes tárgyilagos valóságban nem ismeri, ha magát ezekre nézve ámítások által félre vezettetni engedi: annak tervei, mert nem illenek az adott körülményekre, sikert semmikép nem reméllhetnek. Szintúgy a kormányférfi.

Ámde, mind ehhez tárgyilagos világszemlélet s gyakorlati ész kell. Ha ferdén nevelve és oktatva, gyermekségünk óta a tárgyilagos világtól elszakadunk, ha a tudomány elkülönítése a gyakorlati élet pályáitól szobába s könyveink közé szorít, s egész életünk azon rövid útra utasíttatik, mely könyvtárunk s a tan- vagy szónokszék között terül el; ha elszigeteltségünkben magunkra hagyva, a magány képzelődésünket ábrándba sülyeszti, ha a felhevült érzemények és szenvedelmek az ész fékező hatalmát levetik, s egész belső életünk egy óriásilag kiképzett érzemény vagy vágy túlcsapongó patvarkodásának martalékává válik, világszemléletünk egészen alanyivá ferdül, s e ferdeségben szokás által megkövesülvén, szinte állandó hajlammá s második természetünkké válik, úgy hogy többé képesek sem lehetünk valamit valóságban látni, hanem mindent egyedül egyéniségünk pápaszemével: ezen esetben akaratunk sem indúlhat ki többé a valóból, az adottból, hanem eszméből; akkor az ember képzelődésének ábrándképeit hajhászsza s üzi egész életén át, annak légvárait a valóságra ráerőltetni igyekezvén, s amit oly forrón óhajt és reméll, elhiteti magával, ha még oly kézzel fogható képtelenség volna is. Hogy gyakorlati munkásságunk ily viszonyok közt a legtisztább szándék mellett is sikeres és üdvös nem lehet, alig kiván bizonyítást. Ismerek embereket, nem egyet, kiknek kezeik közt minden tönkre jut, mihez nyúlnak, saját és országos ügyekben; s azoknak száma, kik legtisztább szándékból magokat, családjaikat s az ország dolgait megbuktatják, legió.

Az elméleti és gyakorlati túlcsapongó idealismus a körülményektől tenyésztve, koronként tömegben is jelenik meg, mint szellemi járvány: így p. o. az érzelgősség a német költészetben, a szemlélődő philo-

sophia a német tudományban, s az újabb kor társadalmi életében némi szerencsétlen forradalmak. Közös jellemök a szellemi szertelenség a tárgyilagos világ korlátaival szemközt, s eredményök elméleti tekintetben képtelenség, gyakorlatiban vétek. Ha az ábránd a tömegeket ragadja meg, akkor a capacitálásnak elmúlt az ideje. Kell-e itt példa? Varsó feltámad az éjszaki óriás ellen: a maroknyi Varsó polgárai értelmesebb részének tudnia kellett hogy a három éjszaki nagy hatalom a bécsi congressuson egymásnak birtok-integritását biztosítá; tudhatták hogy, ha az egy óriás nem elegendő, ott áll még kettő. De az ábránd vak; feltámadnak, s tenészetesen leveretnek: s íme, mely kerréssé meggyőzhető az ember: a varsóiak katastropha bekövetkezését nem a túlnyomó erőnek, hanem árulásnak tulajdonítják. Így történt ez Bádenben, így máutt: minden ábrándozó hasonlít a másikoz, egyén és nemzet, ifju és öreg. Intsd az ifjút hogy homlokegyenest a falnak ne ohanjon: megvetéssel pillant rád, falnak ohan, s midőn betörte fejét, nem maga angaságának tulajdonítja, hanem az emberek gazságának.

Tisztelt társaim! Felhagyok tárgyam további fejtegetésével, mert úgy hiszem világgá kiviláglott, s eredménye elég lerő, t. i. hogy az embert minden tudomány, kitünő tehetség s tiszta akarat sem biztosítja tévelygés és bün ellen, ha a tenészettől elpártol, s tehetségei a szabályszerü arányt veszítve szertelenül munkálodnak.

A széles tudományú lángész, nagy tettrővei bíró ember rendkivülit teljesíthet agyan, de üdvöst nem, nem terjeszti a szépek, igaznak, jónak s a boldogságnak országát, hanem csak a tévelyét és nyomoét. Csodálja a sokaság ily üstökös csillaok romboló pályafutását: én tiszteletemet tcára nem szoktam kidobni s lelkem csak z előtt hajlik meg, ki józan észszel magán uralkodva, munkás, és így működve teljes sikerrel mozdítja elő az emberi nem közös rendeltetését.

---

279. sz. *„A szép és rút"*

című értekezésből.

És most vessünk egy pillantást érzeményünkre, megvizsgálván azt, mely viszonyban áll az rendeltetésünk céljaival. Érzéki vágyó tehetségünk jólét után sóvárog, óhajtja a kéjt s irtózik a fájdalomtól; ismerő tehetségünk helyesli az igazat, rosszalja a hamisat; erkölcsi érzeményünk tisztelettel fogadja a jót, megvetéssel az erkölcsi rosszat; az isteninek jelenése imádást, az istentelené borzadást okoz bennünk. És itt figyelmezzünk! Szabad akaratunkra van ugyan bízva: az érzéki és erkölcsi jót vagy rosszat, igazat vagy hamisat válaszszuk-e vagy ne, istenesek vagy istentelenek legyünk-e; de az nem áll hatalmunkban: óhajtsuk-e a kéjt s irtózzunk-e a fájdalomtól, vagy megfordítva. Nem lehet a fájdalmat óhajtanunk, nem a kéjtől s kinálkozó jóléttől irtóznunk. Szintúgy nem helyeselhetjük a hamisat, nem rosszalhatjuk az igazat. Tiszteletet nem érezhetünk az erkölcsi rossz, nem megvetést az erkölcsi jó iránt, imádás nem emelheti keblünket az istentelenség, borzadás nem futhatja át tagjainkat az isteninek szemléleténél.

Az emberi természet egy s ugyanazon lévén lényegében s alaptörvényeiben, szintezen analogiát kell követnie a szép eszméjének is, mint rendeltetésünk egyik céljának. A szép, érdek és reflexió nélkül is tetszést gerjeszt bennünk, a rút visszatetszést, söt legalacsonyabb s magasabb fokain undort, borzadást s utálatot; s amint undort nem lehet éreznünk a szép, úgy nem tetszést a rút iránt. A természet, mint látni, meggyőződésünket rendeltetésünk céljai iránt közvetlenül az

emberi akaraton túllevő érzeményekhez kötötte, egyoldalról hogy kétkedésben ne maradjon a műveletlen se, munkássága törvényszerűsége iránt, másról hogy rendeltetése céljaitól végkép el ne eshessék. Egyenlő emberi természetünkből pedig az következik, hogy a boldogság, szépség, igazság, jóság, s az isteninek eszméi lényegökben az emberek közt idő s tér különbsége nélkül ugyanazok legyenek. Csak egy szép, jó, igaz, és isteni létezik azért az emberiségben a világ kezdetétől e napiglan; mert bár az emberiség közt idő s tér szerint különböző vallási képzeletek uralkodjanak is, lényegök, az isten és a halhatatlanság hite, mindnyájokkal közös.

És ezen összeegyezés és harmónia a boldogság, szépség igazság, jóság és vallás tárgyai, és természetünk alaptörvényei közt, mely összes munkásságunk törvényességét képezi, s rendeltetésünk létesültét biztosítja, nem vonatkoznak pusztán az egyes érzéki, értelmi, erkölcsi s vallási munkásságra és annak törvényeire, hanem ezen egyes munkásságok egyes viszonyaira is egymás közt, s az egészre nézve. Az ember harmóniai egység s egész lévén, minden egyes munkásságának harmóniában kell lenni a mással és az egésszel. Ezen eredetileg megállapított harmónia mutatkozik abban, hogy az ember minden céljai csak természete súlyegyenes és összeegyező kiképzése s azoknak öszhangzó munkássága által létesíthetők. Emberi boldogság csak úgy valósítható nagyban és állandóan, ha a jó, szép és igaznak eszméivel egyezik. A jó nem ellenkezhetik a boldogság, igazság és szépség eszméivel; a szépnek az igazzal, jóval, istenivel s a valódi boldogsággal kell egyeznie, s ha vele nem egyezik, rúttá változik át — t. i. nem a szépség, de a tárgy; sőt a hiányos kimüvelés egyik tekintetben, p. o. az érzéki, értelmi vagy erkölcsiben, hiányt okoz aesthetikai műveltségben és munkásságban is, s törvénytelen működés egy részben, törvénytelent hoz elő a másikban is. Hogy csak a szépség eszméjénél maradjak: lehet-e péld. valamely elbeszéllés szép, melynek tartalma a tapasztalással, valósággal, fogalmainkkal és erkölcsi érzelmeinkkel ellenkezik? El nem rútítja-e a szép arcot a butaság vagy gonoszság kifejezése? Tehetséges, de a míveltség alacsony fokán álló, költőnek alkotásai nem sülyednek-e rendesen az alacsonyba s aljasba? Hogy pedig értelmileg hamis felfogás ízlési tévedésit is okozhat, kétségtelen Nézzétek ama fürge csínos kis egereket, vagy ama pompás hernyókat; a természetbuvár ismeri ártalmatlanságukat, s gyönyörködik szemléletökben; a nők pedig, azt hivén hogy veszedelmesek vagy épen mérgesek, irtóznak tölök és fertelmeseknek tartják. Ami a jólét eszméjével ellenkezik, mi kéjóhajtás helyett irtózást a fájdalomtól gerjeszt, aesthetikai tetszést nem szülhet bennünk.

A 116-ik §-hoz.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

Életrajzát l. a 116. §. után.

280. sz. *A „Hitel"ből.*

1. A Bevezetésből.

Nevetséges, vagy inkább szomorú dolognak kell-e mondani, ha valaki nagy számú gulája s tölt gabnavermei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomorú-e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei, stb vannak, ki nem adózik, s az országnak szinte semmi terhét nem viszi, s kinek sok ingyen dolgozik—ha egy ily birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Víg vagy szomorújáték tárgya-e inkább, kérdem az olvasót? Részemről nem tudom nevessek-e, boszonkodjam-e? de hogy sokakra nézve a dolog hazánkban nem igen áll különben, bizonynyal tudom.

Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; s ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csalhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, melyben számosabb nevezetes birtokosak javaikra nézve naprul napra nevetségesebben vagy szomorúabban aljasodnának el, mint magyar hazánkban, azon sem lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemeink hasznát venni akarjuk.

Már ez mért van így, s ennek úgy kelle lenni, vagy tán nem kellene? annak kifejtése lészen ezen rövid értekezés tárgya.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mind azon okokat kifejteni iparkodunk, melyek növéseket előmozdították, vagy hátráltatták, s mily lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: úgy fogjuk találni — ámbár a sorsnak s vak szerencsének is nagy befolyása van — hogy legtöbbnyire felemelkedések oka az egészséges agyvelő, s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak, s viszont; úgy fogjuk találni tovább, hogy a józan systema, akármily csekély fényű következési lennének is eleinten, mégis a köz virágzás és boldogság valódi alapja, s viszont.

S ha valamely tudomány méltó és férjfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint embertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése. Dicsőbb nem, mert az erénynek, mely szó erőből származik, leg nagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érzeni magát, ami magánosan lenni nem is tudna, hanem hogy másokon is segítni törekedik, jólétekre kezet nyújt, s többeket kiván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! De édesb sem, s tán kecsegtetőbb sem, mert a vizsgálatok folyamatjában, s midőn mélyebben s mélyebben közelít a vizsgáló az alaphoz, melyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, mely oly nagy fa növését okozta, midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja tapasztalni: hogy többnyire a nagy követ-

kezéseknek leg és legelső oka csekélységnek látszó dolog, s viszont hogy gyakran a sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a jót, mint sok orvosszer a test rendes munkálódásit inkább hátráltatja, mintsem elősegéllné; hogy az igazság, józan bánásmód s a „mit kell tenni", amin többnyire fennakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mint sem azt keresni szoktuk, s magunk is gondolnók: hogy a természetnek, bal- s előítéletek és szoká-ok stb által meg nem romlott útján bizonyosabban feltaláljuk szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárok elolvasása és sajátunkká tétele által stb — — —

Hogy nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése s jó elrendeltetése, azt nem csak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk, többet találunk életre valót—ki élni tud, s nem csak városban, hanem minden helyezetben, s ilyen előttem az okos ember — azok közt, kik könyvbül soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen sokat, de rendetlenül tanultak s tudnak. Hány parasztgazda találkozik csak nálunk is, ki tíz tudalékos életre való szűk eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tíz nyelvet is imígy amúgy; tán több ezer deák, francia, s német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászathoz is értenek mellesleg, a mnemonikárul s magnetismusrul is tudnak egyet s mást szólani stb, de ha szerencséjekre pénzes állapotban nem szülte volna őket a sors, tán kenyereket se tudnák keresni. — —

Úgy látszik valamely hibának kell lenni, mely a jót gátolja; vagy valamely hiánynak, mely miatt jó következések nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. —

Vélekedésemet egyenesen kimondván, azt tartom: mind azon szomorú következésnek, melyeket érinténk, s még bővebben fejtegetni fogunk, s melyeknek mindennapi tanúi vagyunk, nincs főbb oka mint pénzbeli összeköttetéseink hibás elrendeltetése, s az abbul természetesen következő tökéletes híja minden h i t e l n e k. Ezen hiányt látom minden physikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrul se tud bizonyos hitelt adni, s pénzben szűkölködik; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot, vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a hitel híját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20-al, 50-el, 100-al 100-tul vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga; ki pedig 100-tul 20-nál 50-nél, 100-nál többet ír alá, azt bona fide soha sem cselekszi, hanem csalni akar. Már ily alkudozók közt, kiknek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, s hol Mephistopheles [1]) játszsza a főszemélyt; miként nevekedhetik emberség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, s már anyatéjjel szívódik ezen „gyönyörű régi elintézés," — ugyan kell-e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli systemánk nem hozta-e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár oly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehete harmadik rollát választania? — — —

2. A Végszó vége.

Munkám tartalmából kiki azt fogja látni, hogy a végsőségeket s túlságokat gyűlölöm, s békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesítni, s inkább a lehető jót akarom elérni közép úton, mint a képzelt jót, melyet tán csak más világon lelendünk fel, levegő útakon. Nem nézek

[1]) Faust gonosz lelke a Faustmondában.

én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, valaha mik voltunk, de inkább átnézni, idővel mik lehetünk, s mik leendünk. A múlt elesett hatalmunkbul, a jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscentiákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra. Sokan azt gondolják: „Magyarország — volt; — én azt szeretem hinni: lesz!

---

281. sz. *A „Világ"ból.*

1. Magyarország állapotja.

Hazánk rútúl el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipális alkotmányunk által. A pártfelek vagy 5 részre, a hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re, s így összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a jászok, kúnok stb. kerületeit, királyi városokat stb. S mí gyengeségünk okát nem látjuk át, — sőt sokan közülünk nem is sejtik, mily gyengék vagyunk — pedig ezen elboncolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóvá, melyben a vér nem kereng. S ha valóban tisztán kivánunk látni, e szomorú heterogeneitásban keressük a múlt idők viszontagságit, melyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e természet elleni állásban keressük a jelenkor szégyenit, mely mindeddig a nem ismert, meg nem nevezett kisded nemzetek sorába törpeszt minket. — — —

A förendű birtokosok közönségesen — s nem mondom nincs sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a honrul, vagy kün költik pénziket, s élik napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, habár volna is ahoz való tudományok, tehetségök; vagy minden hazai dolgokban járatlanok, s úgy töltik idejöket, mint ha legkisebb javaiban sem részesülnének a magyar földnek, s nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a kormányba, midőn a természet szent törvényibül az foly, hogy a hazától bő mértékben nyert áldásikért viszonyidomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, melyekbe őket az isteni végzés úgy iktatá mint a fejdelmet királyi székbe, a legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jusok is vannak kötve. Csak azon felséges just: vármegye s ország gyülésin minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasan s fenékig átvizsgált gondolatokat a közönségtül elfogadtatni; tudomány s értelmességi súly által a kormányra befolyni, s több efféle: hány használja s gyakorolja józanon, lelkes s állhatatos pártatlansággal? hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e most említett elsőséget? melyet más hazákban sokan szívvérök nagy részért készek volnának megvásárolni, hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a leghasznosb ideákat elfojtni, a leg-életrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — míg szólni szabad, s akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a mondó érzi szívén s meggyőződik lelkében, hanem mint mások gondolkoznak, s kivánják vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelen is néha, különös alkalmaknál, s úgy szólván kivétel gyanánt, csak úgy lövell a számos külföldi szózaton keresztül, mint villám a borúlt ég hasadékin. A szegény számkivetett csak előszobákban s istállókban, cselédek közt, tartózkodik inkább, s a ház ékessége, az asszony, ki mindent elevenít, s a legszárazb dol-

gokra is bájt hint, nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki.

A nemesség rendszerint, — s itt is van számtalan módosítás s kivétel — melynek, a jó szerencsén kivül, egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értéken túl becsüli, újabb találmányokrul, melyeknek más hazák oly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, s így számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a korlátlanságot tartja szabadságnak, s abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanságért csak későn sujthatja őt a törvény, melyet sokszor ki is játszhat, amiért nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztünk! de annál keményebben bűnhödik az ártatlan nagyobb rész, mely néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a külföld előtt, mely a magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnek képzi. Sok, habár nem hiszi is a féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a társasági szabadság philosophiáját, s azt gondolja a valóságosan szabadnak, ki nem adózik!

— — — —

S honszeretet, minden önségtül kitisztült honszeretet mágnásban nemesben a hozképest, hogy szinte kirekesztőleg rájok halmosúlt a haza legszebb áldása: a szabad birtok, koránt sincs elég; de annál több az egymás-ellentiség.

— — —

A polgárság, mely úgy szólván egyedüli képviselője az ország müvészeti s mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, s nem is vágy azzá lenni; holott a magyar hon levegőjét szívja, kenyerét eszi, borát iszsza, s nincs is egyéb hazája e tágos világ hátán a magyar földön kivül. Ellenben az is igaz, a felsőbb rendek nem igen édesgetik magokhoz, s nem nagy pártolásra méltatják azon státust, mely praktikai értelmessége, kereskedési tudománya s ügyessége által oly sok jót tehetne hazánknak. Úgy hogy a szó valódi szoros értelmében derék müvészeti, mesterségi s kereskedői rend nincs is hazánkban még, s mindaddig nem is leend, míg a törvény személyit s vagyonit legerősb védelme alá nem veendi, s azt a közönség nagyobbra mint eddig nem becsülendi!

A parasztság sok nemzetbelire van tagolva, és a sváb értelmes munkássága, a tót irthatatlan termékenysége, az oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a rác kereskedési ügyessége stb, mind szükebb határok közé szorítják a törzsökös magyart, ki tán, ha független férfiúi öntartás az ízlésnek legvalódibb mérője, minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ezen, a több s összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, mely a magyarság utolsó gyámola, csekély számban nemz mint az oroszlán; míg tót, német, s oláh úgy szaporodik mint gomba az erdőn. A magyar független önérzésében kerüli a munkát, s büszke vadsággal félre teszi a lelki elömenetel s csínosodás legszükségesb eszközit napkeleti komolyságában.

A külön hitvallás pedig e felekezeti elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja.... Sok derék magyar helység, melynek lakosi oly egyenesen s karcsún nőttek fel mint egy fiatal fenyüliget, s képvonás, állás s mozgásban oly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körükben egy szívet, egy testet; s a kereszt, a türedelem s felebaráti szeretet dicső jele, sokszor egy a mennyországbul kirekesztő vázzá alacsonyíttatik le; s a kakas, a lelki ébredség példázója, ellenséges bizodalmatlanság cégérévé dísztelenítetik. Alig van társaság, egyesület, intézet, mely a hitvallási irígykedés ördögétül

AKADÉMIAI KÖNYVTÁRA

ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a halál okát. Csak romja látszik itt-ott sokszor oly tiszta szándékbul fakadt honi intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, legyen a tárgy, nem születés s hitvallás, hanem tudomány s észbeli tehetség szerint szerkesztve, s a siker, úgy itélem, már lehetetlen! A honszeretet csekély súlya, a szép, nagy s dicsőnek oly kevés kebelben forrón érzett hatalma nem olvaszthatják egy szép nemzeti öszhanggá mindazon nyomorúlt önség, hasonles, szükölélek, félénkség, hiúság-súgta előitéletek dísztelen kongásit, melyek az egybehangzás, egyesség, egyetértés, erő s erény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejdítését is túlhangozzák.

A hazánkat látogató, tovább köztünk múlató külföldi nem tudja, nem gyanítja, ha tekinti nyelvünket, Magyarországban lételét, s csak három-négy mérföldnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyelvöken szeretne szólni a lakosokkal, három négy nyelvértésre lenne kárhoztatva.

El van így természetesen s idők folyta által boncolva a magyar nemzet, vagy inkább nép, huszonegy igen külön részre, melyek megint 52 külön darabra, azaz épen annyi vármegyére vannak mesterségesen elszakítva.

Képviselői országlás, ha egy nemzet elérte már az értelmesség magasb lépcsőjét, municipális felosztás által tarthatja-e fenn legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? itt nem akarom fejtegetni, mert egészen félre vezetne; hanem hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipális alkotmányunknak köszönhetjük mí nemesek s az ország egyéb privilegiált felekezeti mai álladalmunkat s valahai elömenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszített gondolkozás után, oly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e meggyőződésembeu élni s halni kész lennék. A külön megyék egymástul tisztán elvált itélő és szabad tanácskozású székei alkotják egyoldalú szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai menték meg a magyar hont elolvadástul, bizonyos megsemmisítéstül úgy, mint az elvált több boglyákban is nagyobb a bátorság, mert ha mennykő üt is néhányba, megtartja isten a többit.

Ellenben e függetlenségi palládiumnak, úgy mint minden még legszebbnek is a világon, egy igen rút oldala van, mely a vérnek leglassúbb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaújjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mint ha lesülyedne Lőcse a föld közepéig; mit bánja Csallóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna, Tolna vizeit Pestre torlasztja, Győr a Hanságnak vet gátot; s több efféle öröklő országos sérelminkben látható, s így feloszlik az úgy is nem igen nagy királyság 52 piciny királyságra, s a világ nagy színpadán csak igen lassan, s végre tán oly út felé halad, mint chínai gálya fergetegben, midőn, ahogy beszéllik, mindegyik hajós maga esze szerint eselekvén, sziklák közé zavarják a hajót, s ha törik, egyenként merítgetik, lapátolgatják a beomló vizet, míg a savanyú nagy hab örökre egyesíti öket.

2. Egyesülés, nemzetiség.

Lehetőségig hideg vérrel kezdettük a sikereket vizsgálni. Nemzetiségünket, szokásinkat fejletlen találtuk. Tudományban, mesterségben, művészetben iszonyú hátramaradtunkat tapaszaltuk, s hogy végkép [2] hosszas ne legyek, s a mondottakat s még mondandókat más szavakkal még egyszer, vagy inkább annyiszor ne ismételgessem, az ország szegénységén megijedtünk, s azt voltunk kénytelenek megvallani: hogy akármit tekintsünk is, a lelki s testi műveltség egész köriben, A-tul

[2] Széchenyinél a „végkép“ legtöbbnyire „végre“ helyett áll.

Z-ig mindenben nagyon hátra vagyunk; ámbár egyszersmind annyi fiatalság, erő, idom s fogékonyságnak vettük észre csalhatatlan jeleit, hogy nagy előmenetelink közelségét világosan láttuk magunk előtt. Csalatkoztunk-e így látásunkban, azt csak a fényesb ‚Világ' s idő döntendi el; de hogy teljességgel így láttunk, arrul szavamat adhatom, s arrul is, hogy hátramaradásunk ismérete úgy sérté lelkünket, mint a szálka a szemet; a szebb remény pedig úgy melegíté keblünket mint a menynyei sugár a kétségbeesőt.

Következett most, miután átlátni kínszerítteténk, hogy összeleg csak kevés jó foly a magyar közönségre ahhoz képest, ami folyhatna, s így a haza beteg, azon vizsgálat: valyon miért beteg a haza, s ugyan mikép lehetne rajta segíteni?

A betegség gyökérokát, mint fentebb már egyenesen kimondám, kirekesztőleg nemzetiségünk fejletlenségében s közértelmességünk csekély létében találtuk. A nemzetiség, magyarság kifejléséhez pedig, melyet az idő szelleme visz magával, kötelességink hű teljesítése által reménlttünk leghathatósblag járulni, mint a közértelmesség tágítását egyesülés s elmetehetségek surlódása által gondoltuk legsikeresebben eszközölhetőnek. S így a hon beteg létén diadalmaskodást nem egy, nem kevés, hanem mindnyájunk egyesült összehatása s együttmunkája által hittük valósíthatónak. A nemzetiség felemelése végett mindig elménk előtt lebegett, hogy magyarok vagyunk, s azok emlékezetében megújítottuk több-kevésb sikerrel magyar születésöket, kik azt elfeledték már, s hogy nemzetiségünk mind nemesbre fejlődjék, s ne alapúljon semmi egyében, mint minden homálytul kitisztúlt igazságokon; azt sem akartuk soha is feledni, hogy egyszersmind emberek vagyunk.

Központba egyesítés, ami, mint mondám, leghihetőbben adhat gyakori elmesurlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbítja a közértelmesség súlyát.

Példák által magyarosítni, mesterséges intézetek segítségével egyesíteni, ez volt vezérszándékunk s foglalatosságunk. Hogy pedig a magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszúak elfordúltak tőlünk, az, ki kell egyenesen mondanom, azért esett, mert nem tárogatóval s dudával, s penészes szokások, káposzta vagy pipa szagával jártuk a verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — melytül megint a bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a magyar revoltál, mert magyarúl beszél — honszeretetre, s honnyelvre mondom, mely egy nemzetnek úgy szólván lelke, s hiányink velős megismerésére s azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ez útat meggondolással választottuk, előre tudván hogy habár eleinte lassan haladunk is, s csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang és szag elmuland, s az igazság pártfogó hívei naprul napra szaporodni fognak. Elérjük-e azon időt — — arrul nem gondolkoztunk.

Mesterséges intézetek által egyesítni, ez volt min megakadtunk. S gondolnád-e, barátom, hogy sok fejtörés s vizsgálat után, ez előtt már vagy tíz évvel épen azon balgatagságnak látszó lóversenyezést, melyet „Taglalat"odban rövidlátással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, mely minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással s erőnkkel megismertethetne, s idővel a nagy nyilványosság által az elnyomatott érdemet vagy usurpált reputátiókat emberben, úgy mint lóban, eligazíthatná. Nem titok — s azt soha nem kerestük — de tán Te nem tudod, hogy, mint érintém, vagy tíz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze, hol szabadsággal szüléimet voltam látogatni, egy Pesten felállítandó

lóverseny végett. Magyarország közepén egyesíteni a honfiakat, s ez által a lótenyésztést stb előmozdítni volt a cél; a tanácskozás magyar nyelven folyt. — — Akkor midőn még mindent rózsaszínűben látott ifjabb lelkem, s Téged csak jó hírednél fogva ismértelek, Veled találkozni óhajtván, nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a haza szívében engem összehozand Veled egy általam más kevesekkel felállított intézet, Te légy az, ki legindulatosabban keljen ki azon ok ellen, melynek következésében, mint a tapasztalás később mutatá, már sok azelőtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezet fogott. A dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, s csak az idő fejté ki. S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a vér ereimben. Vonjunk azonban ilyesekre vastag fátyolt; mert a nemesb lelkü kétségbe esvén, könnyen kárhoztathatná születése óráját. — —

Hallom most rosszakaróim gúnykongásit: „Lóversenyre alapíták a mélyen gondolkozók a nemzetiség nagyobb kifejlését, a közértelmesség tágítását — furcsa methodus, meg kell vallani.“

Mire azt válaszolom: A tiszta szándékúak nem lóversenyzésre, de arra amit az eszközöl, t. i. egyesülésre alapíták összeboncolt, s így erőtlen hazájok lehető előmenetelét. A gyenge eszköz sokszor leghathatósb sikerü, s nem ritkán egy szikra fél várost semmisít meg; s nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyúlt s romlatlan emberi ész átlátni azt, hogy minden, bár legcsekélyebb is, ami concentrálhatná excentrica hazánkat, számíthatlan hasznot hajtani kénytelen. E felett a sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszú láncolatjában csak néhány tökéletesen kitisztúlt karika, a többirül is minden bizonnyal, pedig szinte magától elvész a rozsda, mert a tudatlanság s előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, mely legnagyobb erőnek is ellentáll; de legyen kivéve csak egy-két köve, s külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a hatalmas idő, mely a kisded makkbul, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát, sőt tölgyerdőt varázsol az élők közé, az 1825-diki országgyülést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyítá be a világnak, hogy Magyarország fejdelme nagyhatalmú úr, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzeten uralkodik. Mibennünk pedig mily édes remények tüntek fel, azt betükkel, mint érzésinknek oly tökéletlen tolmácsjegyeivel, nem írhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúi, csakhogy eldarabolt erőnek! menynyi függetlenségnek, csakhogy tökéletlen irányzatú függetlenségnek, mennyi szabadságszomjnak, csakhogy tisztán el nem igazított szabadságszeretetnek! stb. Egy kis egyeztető, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt gyenge hazából erős egészet alkotni! S mind világosabban meggyőzött a napok folyamatja, hogy nem csalatkoztunk, midőn a közértelmesség s nemzetiség kifejtését állítottuk a hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. M a g y a r o s í t n i s e g y e s í t n i! ím ez vala mindig szemünk előtt, mert ez, vagy semmi más, fogja emelni, s képes csak emelni urunk hatalmát s honunk állapotját, egy magyar fejdelemhez s egy magyar nemzethez illő s méltó magasságra. Irtózva hallotta sok magyar a közönséges helyen kivül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktul, kizokogott beszédink alig-érthetőségét; de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szőve egy hosszú álélet képzeltébe, veszedelmes újításnak vevék a természet legrégibb törvényét, az anyanyelven szólást. Jó gondolatokra, kacajra nógata másokat; mások komédiának hirdeték stb; de eljő az idő, melyben a nevető részt elfelejtendi

vagy emlékezetét megvetendi a közönség, midőn a jövendő a szónokok ügyetlenségének megbocsátand, kik a helyett, hogy magokat közitélet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna néminemüleg a tanácskozás nyelvét a természet útjára vissza. S egy-két tiszta szándékú ember, habár nem oly tudós is, e tárgyban mily fordulást tön, tagadhatni-e?

Jött most a tudós-társasági javalat, s néhányan sem többet sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesítettük. Egekbe emeltek — Temagad illustráltál verseiddel; s a kötelességi tetteket, mert oly ritkák — keserü mondani — nagylelkü, halhatatlan tetteknek hirdeték, melyeken a sokaság mint különös jelenésüeken bámult. S lesz valaha egy kor, reméllem, mely jobban fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy oly tárgytul vonták segédkezeiket vissza, mely a közértelmesség s nemzetiség kifejtését oly hathatósan gyámolja; mint azokon, kik a nagy hasznot, melyet hajtanak, átlátván, ahoz erejök szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, mely, szintúgy mint a lóverseny, egyesülésre vezet; s az, egy a haza közepén felállítandó casino [3]) volt, melyben a honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, s idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet s erő fejledezett, a legnehézbnek kivitele könnyünek látszott, s egy új reggel kezde viradni a magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, s kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban mégis igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, mely kis gonddal, öntözgetéssel előbbutóbb elmúlhatlanúl csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tíz, húsz évvel tekintek vissza, s akkori álladalmunkat a maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara mégis oly édesen melegít, hogy a jövendő is vígan s bíborszínben mosolyg elömbe.

Most már, miután honunk állását s a közelebb múlt idők némely esetit egy-két fő vonással festém, arra emlékeztetlek, midőn engem „könnyelmünek, szelesnek, ok- és következés-összezavarónak“ stb hirdetsz „Taglalat“odban, most mit felelhetsz mind ezekre? — — —

3. Nemzeti nyelv.

Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra bírhatja nemzetünket, t. i. a férfiúi erő, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S ím ezen ereje nyelvünknek, melynek törzsök eredetét Ázsia négy vizei közé állítni korántsem oly balgatagság, mint azt sokan gondolják, tartá fenn eddig létünket; s azon nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nemleendünk életmentőnk gyilkosai, oly lépcsőken s időirányban fog állítni magasbra; vagy hozzánk nem illő középszerüségbe lebilincselni; milyenben egyesült fáradozásink, egyszivü s emberséges munkálódásink által azt csínosítni, nemesítni, emelni fogjuk; vagy egymás útjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni, s a hazafiság isteni homloka körülti virágkoszorúk helyett a hiúsági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúkat!

S így itéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében: az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, sejtve vala-

[3]) Társalgási egyesület, könyvtár, folyóiratok, táncterem s társas játékok helyiségeivel, mely a mívelt rendeknek találkozásra és eszmecserére nyújt alkalmat.

ki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében. — — —

S véntül fiatalig, dústul szegényig, a legjelesb férfiaktul legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért amit tehet; mert vele mindent, ami nemzetünk, sőt az emberiség díszére méltó, kivihetni, nélküle semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más művelt nyelvek csínossági állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek s találmányok mindegyre fejledőbb haladásikhoz idomúlva, s mindezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintsék nyelvünket mint eddig; fejtegessék ki minden kecseit, kellemeit e nagy kincsünknek, s hathatós erejébe bízván, ne gondolják: megpattan mindjárt keleti zománca, ha nemesb, delibb, fellengősb, s tán csak szokatlan mintákba alakíttatik, s némely még kopár vidéke dél s nyugot mosolygó virányival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagíttatik. — — —

4. Egyesületek.

Britanniában utazván, hol az újabb emberiségnek minden bizonynyal legtöbb remekei vannak — amit a legnagyobb kajánság s tudatlanság sem tagadhat — sok oly tárgy ötlék elömbe, melyen nem tudék eléggé bámulni, s melyen szintúgy bámuland minden oda menő, ki nem vak, s utazási idejének nagy részét el nem theoriázza, el nem pipázza s el nem aluszsza! S bámultomban a tudnivágy is kínzott. S meg nem szűném, mindenek unalmára, mindegyre tudakozni: Ugyan ki épité ezen hidat, mely oly könnyen lebeg, s mégis oly erős; ki azon roppant gátot, mely a tenger düheinek oly uriásan parancsol; ki azon számtalan jótévő intézetet, melyekben az elnyomorúlt embertárs gyámolíttatik; ki okozta azon számos vízcsatornát, melyek majd hegyek alatt, majd völgyek felett úgyszólván függve hordozzák a vitorlás hajót; ki teremté azon szám nélküli erőművet, közösülési módot stb, melyek meg nem szünnek az ébren útazó figyelmét szinte minden percen s nyomon magokra ragadni? — Ugyan kik voltak azon dicső uralkodók, azon tiszteletre méltó előkelők, kik mind ezen remeket nagylelküleg, honok s az emberiség hasznára s díszére, alkoták? Hadd tudjam én is, s üdvözöljem emlékezetöket, áldjam hamvaikat! — — Hanem az angol hátat fordított, s fogai közt így mormogott: „Ez úgy látszik ábrándozó poeta, ki mind azt csodának, nagylelküségnek stb tartja, ami nem egyéb, mint jó rendeletü munka következése, melynek rúgója nem volt egyéb, mint jobblét s haszon utáni vágy. — — —

Hidegebb vérü s rendesb nyomozások után, — mert ilyesekrül felette kevés van írva Britanniában — lassanként végre rájöttem, hogy szinte mind az, amin legjobban bámulék, nem csak a kormány által nem állíttaték fel, hanem a kormány még legkisebb segedelmi részt sem vön benne, s egyesek szinte soha egy nagy egészet nem létesítettek; hanem hogy azon tárgyak, vagy inkább remekek, melyekrül igazságos itélethozás végett nem hallani, vagy olvasni, hanem azokat látni kell, általányosan egyesületek munkái s állítványi, melyekre egyeseknek, megpendítésen, bölcs irányzáson, szorgalmas és állhatatos hozzájáruláson kivül, egyéb nevezetes befolyások nem volt.

A dolgok ily állapotja ezen egyszerü, s a közönségtül mégis sokszor oly távullévő igazságokkal ismértete meg! „Sok: nagy erő; Kevés vagy Egy ellenben csak igen kis erő; hanem azon sok is csak úgy nagy erő, ha közösen dolgozik egy célra; közös dolgozás, egyesülés pedig a sokaság oly számtalan különszínesei közt csak úgy eszközölhető s tartós, ha minden, ki a tárgyban munkás, fáradozási után bizonyos vagy várható haszon következésében jobblétét emeli, vagy emelni reméli; s így

azon nagy, vagy is inkább legnagyobb egyesítő csat, mely minden rendűeket egy cél-érés végett tartólag összekapcsol, nem egyéb, mint a perfectibilitás szellemébül folyó „jobb s bátrabb lét utáni vágy!“

Ezen ok köti a szerencsétlenséget, az olykor egészen eltipratott nemzeteket össze, mert mindenki a nyomorúságot, nyomást türhetlenül érezvén, jobb s bátrabb léti szomjában elfojtja a hiúság, irígység s megbántott önszeretet azon számtalan maszlagit, melyek az embernemen, s kivált a szerencsésbeken s a sorstul kedvezőbbleg megajándékoztattakon oly irgalmatlan önkénynyel uralkodnak, s lassú, de annál kegyetlenebb dúlásikkal egész nemzeteket gyönge részekre boncolnak fel! —A közös érdek [interesse][4]) azon nagy titok, mely mindent egyesít, s a nemzetek hosszú éltöknek egyedüli garantiája. — S az, ki a Múlt évrajzit olvasá, fontolá, sőt emlékezetében bírja is, s nem tanulta ki, hogy ha a legnemesb gerjedelmek, leg-szívrehatóbb ha-afi tettek pillanatokra csodákat műveltek is, kirekesztőleg csak a köz interesse volt azon nagy kapocs, mely a nemzeteket évekig egyesíti, vagy is inkább azon életprincipium, mely a legnagyobb, nemesb, a legdicsőbb fejlődésre bírá azokat; s ha e nagy igazságot nem tanulta ki, akkor a múlt philosophiája valóban elkerülé értelmét, s a betű melyet olvasa, hasznára nézve nem volt több, mint azon szó is, melyet a psitta madár ejteget, csak hasztalan!

— — — —

Minden ember sejtve vagy sejdítlen, saját jobbléte után vágy; s ezen előreható ösztön lépteté öt ki az állatok sorából, s e halhatatlan szikra birandja öt előre nem látható magasságra. E lelki rúgósság pedig, mely minden kebelben nagyobb-kisebb mértékben van, s mely előbb-utóbb minden akadályon diadalmaskodik, úgy fejlődik legbizonyosabban s legnagyobb erőre ki, ha az ember néminemüleg magára hagyatik, azaz: ha részint hatásköre nem szoríttatik össze, részint felette nagy idegen gond rája nincs. Tekintsük azon embert, ki a szolgaság hervasztó terhei alatt s el nem szakítható bilincsei közt zsibbad; vagy viszont a világ azon kedveltét, kirül mindig mások gondoskodnak: s lelki rúgósságokat csak parányinak lelendjük; tekintsük ellenben a független szabad embert, ki fáradozási s munkálkodási után határ nélkül emelheti jobblétét, de kinek szinte nem segít senki, mint ön esze s ön tenyere: s benne nem csak a lélek legnagyobb rúgósságát tapasztalandjuk, hanem a lelki rúgósságnak azon irígylésre méltó kíséröit is, mely az ember legszebb dísze, s tán legtöbb négyfal-közti erény kútfeje, s nem egyéb mint a férfiúi öntudat s önmegbecsülés! Ezekhez képest az, ki embertársának részint lelki, részint testi tehetségit positive vagy negative csonkítja, ellenségesen cselekszik vele; úgy nem különben az sem tesz jót vele, ki érette gondolkozik s dolgozik; s így embertársának csak az legjobb s leghívebb barátja, ki testi lelki erejét kifejti, elömenetelére módot ád, s hozzá így szól: „fáradozz, s magad légy jobbléted szerzője.“

Nemzetekkel szint így áll a dolog. Sem azok közt, melyeken vad önkény uralkodik, s gondolkozni s tenni nem tanácsos; sem azoknál, hol csak a kormány gondolkozik és tesz, nem fejledhet ki tökéletesen a lelki rúgósság, a nemzeteknek e legjótevőbb életprincipiuma, mely a sokaságot, midőn azt practica életbe helyzi, az elkeseredett szolgaságnak, rakoncátlan képzeletnek s meg nem főtt theoriának mindazon veszélyitül ója s menti meg, melyek szolga vagy elaludt nemzeteket annyiszor vérbe borítni vagy elgázolni szoktak. — Már ezek szerint megint —

[4]) Az „érdek“ szót is Széchenyinek köszönjük. Új lévén, szükségesnek találta magyarázatúl zárjelbe oda vetni, hogy „interesse“.

mert egy részrül semmi nem gátolhatja tehetségink tágítását, más részrül pedig szabadon foroghatunk a törvény körei közt, s hátran tehetünk — csak rajtunk áll nemzetünk lelki rúgósságát kifejteni, s henyélés s idegen segítségbe bízás helyett, saját értelmink és saját tenyerinkkel magasra emelni Hunniát! S ehhez nem kell egyéb mint: „egyesség“! Egyesség, mondom, mely köz interessén alapúl, mely ismét egy liberálisabb alkotmánynak következése stb. — —

Hazánkban, kivált mechanikai tekintetben — mely azonban szorosan össze van kapcsolva az erkölcsiséggel, valamint általányosan egészségesb is ép testben a lélek — számtalan eligazítni, felállítni, elrendelni való van. — A kormány azonban legjobb akarattal, legtisztább szándékkal hátramaradásink és szükségeinknek csak legkisebb részét sem volna képes eligazítni, felállítni s elrendelni, a nélkül, hogy ne önkényeskedjék, s erszényink s egyéb tehetségeinket directe vagy indirecte ne használja, mert honunk hátramaradási nagyok, és szükségei számtalanok; a legnagyobb királyi vagy országlási kincs ellenben könnyen kimeríthető; s ekép — mert ha a kormány még tízszer többet tenne is érettünk mint amennyit tesz, azért legsürgetőbb szükséginket század részét sem pótolná még ki. S mivel továbbá nem hihető, hogy egy Deus ex machina fogja vizeinket regulázni, utainkat mac-adamizálni stb, ekép, mondom, senki e tágos világon rajtunk segítni nem fog, ha értelmi súlyunk s férfiúi tenyerink nem; s így az értelmi súlyt, mely meginl nemzetiségünket nemesítni s emelni fogja, jobbanjobban kifejteni, s a hazánkban lévő számos henye kezet egyesítni; szóval: a nemzeti lélek rúgósságát, vagy a közlelket[5]) felébreszteni, az, amit akarunk.

A közlélek pedig, mely soha nem tekinti: az országlás segít-e vagy nem, semmi egyéb mint a közönségnek azon értelmi súlya s adakozási készsége, melynél fogva a nagyobb rész átlátja, hogy számos kis tehetség concentrátiója óriási erő, s azon ideig-óráiglani áldozat, melyet kiki a közjóra szán, minden bizonynyal legnagyobb kamatokkal megint rá háramland vissza. S e közlelket, mely nem változó szenvedelmeken vagy költői ábrándozásokon, hanem egyedűl köz intelligentián alapúl, hazánkfiaiban terjeszteni, az, amit akarunk.

---

282. sz. *A „Stádium“ból.*

Aristokratia és törvény előtti egyenlőség.

Én egyenesen megvallom, hogy testestül lelkestül az aristokratiai principiumnak pártolója vagyok; de nem ám — s erre kérek figyelmet — a szónak elfacsart s elrútított, hanem annak valódi kellő értelme szerint. A jónak ereje csak szerencsét s boldogságot szülhet. Aristokratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint „a legjobbak kormányát“, hol t. i. egyedűl az ész, igazság s erény isteni parancsolnak; s ekép, ha fejdelemtül lefelé mindenki egyenlőn csak ezen mennyei bíróknak engedelmeskedik, ó akkor elmúlhatlan szerencse fénylik, s boldogság ragyog a másképgyászba borúlt hazának szirtei s lapályi felett.

Engedelmeskedjünk csak mindnyájan ezen most említett isteni magzatok szent szavainak, akármily magas vagy alacsony lépcsőrül zengjenek is azok hozzánk: jobban s mód nélkül sikeresben fentartandjuk azon aristokratiát, mely az emberiségre, hervasztó fény helyett, a kellemek minden virágit biztosabban hinti; mint ha álhie-

---

[5]) „Közlélek“ szóval fejezte ki még Széchenyi, mit ma közszellemnek (Gemeingeist) hívunk.

delminkben az Aristos nevet egy-egy nemzetségre fogjuk, mely becsnélküli hiú elbizottsága által az aristokratiának szent értelmét úgy annyira elrútítja, hogy az, s ekkép a legszentebb, végre köz gyülölség s a közönséges megvetés tárgyává sülyed.

Becsültessék az aristokratia mindenek felett, t. i. becsültessék az ész, igazság s erény dísze mindenütt s mindenkor, akár a fejedelem, akár a legutolsó jobbágy, akár a legvénebb, akár a legifjabb halhatatlan lelkét ékesíti is az.

Ezen aristokratiák fentartását, melyhez magasodni minden becsületes ember a legerősb ösztönt érzi keblében, csak úgy eszközölhetni legbiztosabban, ha a kérdésben lévő 4-dik törvény [6]) morális effectusa, mirül itt még szó sem volt, ámbár ez a legfőbb, az egész közönséget nagyobb vagy kisebb mértékben az öntudat s lélekismeretnek [7]) azon büszkesége s férfiúi szerénysége közé állítja, mely szerint a sorstul megajándékozott, véletlen elsőségit az által törekedik túlemelni a köz, de természetes irígység határin, hogy szerzett elsőségei a véletlenül nyerteket messze felülhaladják; a mostohább természet fia pedig szintúgy, s viszont tenyere, esze, állhatatos s tiszta erkölcsű szorgalma által iparkodik helyre állítni azt, amit neki a véletlen megtagadott; szóval: ha a hitel mindenkire nézve egyenlően szent, s a szó annál sérthetlenebb, minél szerencsésb szülöttje a sorsnak mondá ki azt; ha nem a hosszú egymásra halmozott évek, s tán kissé szárazb archívumokban s nagyobb gonddal praeservált genealogiai tabellák s effélék sugározzák azon nimbust, melyben sok régi törzsök, isten tudja miért még most is ül, ámbár az naprul napra mindinkább egy vastag ködhöz lesz hasonló: hanemha azon varázsló fény csak oly nemzetségek körül von s parancsol szent rettegést, édeni szeretetet, s mindennek hódoló mély tiszteletet, melyek nem hosszú életsorok, lopott idő bitanglási, álfényű sybarítai lakomák, ünneplések, s az önségnek szánakozásra méltó, de mégis csudálatos kifejtési által hiszik magokat többi ember s honfitársaik felettieknek, hanem melyeknek nemzetségi genealogiája csak az érdem, köz haszonra fordított idő s a polgáriság erényinek dicső lánca által van összefüggesztve; s végre, ha mindenki érzi s tudja, hogy fáradozásinak nyitva áll az emberi szerencsének egy legfőbbike, t. i. ingatlan sajáton élni a házi boldogság napjait.

Ily morális köz véleménybül fakadó szorgalom, s az erénynek mindenfeletti tisztelése állít egy országot az igazi aristokratiának kormánya alá, mely a fejedelemtül lefelé mindenkinek valódi szerencséjét s hatalmát, s ekkép igazi hasznát mód nélkül jobban és sikeresben emeli, mint egy elaljasodott oligarchia nevelheti azt, mely azt hiszi: minden és mindenki neki van lekötelezve, ő pedig semminek és senkinek.

S ily moralitás kifejtése, mely egyedül józan törvényeknek lehet gyümölcse, hozza végkép az egészet a lehető legnagyobb bátorlét körébe; amibül világos lesz, hogy a salus publica nem egyesek kárán alapúl, melynek örve alatt nem csak a szabadság, de még a nemzetiség elnyomatását is plausibiliter eszközölhetni; hanem hogy a salus publica minden lakosnak az osztó igazsághoz közelítő törvényes állapotján nyughatik csak kirekesztőleg, mert a törvényes álláspontot félre magyarázni nem lehet. — — — —

Hazánk — s mit akarjuk esztelenül tagadni, vagy legsajnosb saját kárunkra fejünkbül kiverni — már nagyon is felébredt. S így legfőkép nemes igazságérzetbül, s aztán önbátorság kedvéért le-

[6]) Melyet Széchenyi, e munkájában „jus proprietatis“ cím alatt indítványoz.

[7]) Sz. hibásan használja e szót, mely egészen mást jelent, a szokott „lelkismeret“ helyett; s fájdalom mai nap is sok követőket számlál.

gyen Hunniában örök díszünkre— mert önként eszközöljük s nem kínszerítve — elhatározva a **törvény előtti egyenlőség.**

A 117-ik §-hoz.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS.

Született 1797 Zsibón, Közép-Szolnok vármegyében, mely akkor mint a magyarországi Részek egyike Erdélyhez tartozott. Atyjától a physikai erőt és bátorságot hathatósan kifejtő kemény nevelést, Pataki Mózsestől jeles oktatást vett, mely főkép a romai classicusok, s különösben a történetírókra irányzott. Első politikai fellépése 1818-ra szolgál vissza, midőn Erdély több megyéiben a törvénytelen úrbéri rendeletek ellen izgató szónoklatokat tartott. Magasabb álláspontra azonban Széchenyi társaságában emelkedett, midőn ezzel 1821—2-ben Német, Franciaországot és Angliát beutazta. Széchenyi 1825-ben az országgyülésen megjelenvén, s reformeszméinek a társas téren barátokat szerezni igyekezvén, Wesselényi legbuzgóbb pártolója volt. Magyarországon nem levén birtokos, hogy a közelebbi országgyülésre meghivassék, gróf Károlyi György neki Szatmárban egy részbirtokot inscribált, s így az 1830-ki hongyülésre meghivatván, a felsőházi kicsiny ellenzéknek vezérévé, az 1832-kin pedig az alsótáblainak az értekezleteken lelke lett, míg Deák Ferenc e ház tagjává vált. Ekkor Erdélybe tette át működése színhelyét, ahová az ellenzéki mozgalmak miatt kir. biztos küldetett volt, 1834-ben pedig szinte országgyülés tartatott. Ez idétt a két barát már teljesen elvált egymástól, s amitől Széchenyi tartott volt, hogy Wesselényi magát fellépései által lehetetlenné teendi, s barátját is, ki vele felső helyen azonosíttatott, compromittálandja, megtörtént. Mindkét országban nótaperbe fogatott. Erdélyből, hol meg nem jelenvén in contumaciam elitéltetett, kiszorult; Magyarországon pedig 1838 fogságra itéltetett, de hanyatlott egészsége miatt Graefenbergbe bocsáttatott; az 1840 kiadott közbocsánat által pedig ő is felmentetett. De Széchenyinek nem csak szivén, hanem felfelé való hitelén is mély seb vala ejtve (l. „Wesselényi és Kossuth" Jelenkor 1843. és „Széchenyi Politikai Iskolája II. köt.); ömaga pedig bekövetkezett világtalansága folytán teljesen elvonúlt. Még egyszer tűnt fel a működés terén 1848-ban mint Közép-Szolnok főispánja; de midőn Kossuthot veszélyes iránya miatt bizodalmasan megintvén, ettől megvető gúnynyal visszautasíttaték, elkeseredésében újra kivonúlt a hazából, Graefenbergbe; honnan a forradalom leperdülte után 1850 visszatérvén, Pesten april 21. meghalt. — Munkáiról az Irodalomtört. 117., szónoklatairól annak 121. §-ai szólanak. Néhány beszéde Toldy István Szónoklati Kézikönyve II. kötetében látható.

283. sz. *Balitéletekről.*

Adófizetés.

Nem lehet nem érintenem egy balvélekedést, mely nagyon el van közöttünk terjedve.

Sokan szép törvényes szabadságunkat s egész nemzeti létünket csak abban képzelik helyeztetve lenni, hogy a magyar nemes semmit sem fizet, s terhet hordani nem tartozik.

A valódi törvényes szabadság s a polgári helyeztetés becsének mekkorasága főkép háromban áll. — Elsőben: hogy kinek-kinek mennyi befolyása van hazája nemzeti létébe. Azon ország él a legtörvényesb szabadsággal, hol az egész nemzet minden tagjai közt a polgári lét munkásan van elosztva, s annálfogva mindenki hona s ön sorsa elrendelésében képviselői által résztvéve foly be; hol semmi önkény törvényes kötelességei alól senkit fel nem oldoz, sem senkitől vak engedelmességet nem kiván; hol törvényes ural-

kodó alatt minden, kötelesség-érzésből, öntudással fejet hajt, de felemelt fővel járhat azonban törvényes jusai szentségének érzetében.

Mennyiben ezek nálunk így vagynak, annyi értékkel bír polgári alkotmányunk, annyi becscsel polgári helyzetünk. Hogy e vonásokat polgári létünkben feltalálhatni, az dagasztja keblünket nemes büszkeséggel: azért tiszteli minden hazafi a magyar dicső koronát mint védszentségét, s minden igaz magyar azért határtalanúl hív királyához s végső lehelletéig védője törvényeinek. Ellenben gyengélkedés, polgári létünk bágyadtsága, elmaradtság, szóval minden feltalálható hiány onnan ered, hogy a fennemlített életvonások létünk képének csak egykét részében vannak, s nem mind tisztán s határozottan vonva.

Az igaz törvényes szabadság másodszor azon alapodik: hogy mennyiben részesül kiki honja boldogításában, s mennyit lehet, s kell annak szolgálnia. Azon mértékben nő a polgári helyzet becse, mint a használásra lekötelezettség s tehetség növekedik. — Bizonyosan azon haza legboldogabb, melynek minden fiai sükeres törvény által vannak lekötelezve neki használni; hol minden hazafi idejének minél nagyobb részét s testi és lelki erejéből legtöbbet tartozik s kész a haza szolgálatjára fordítani, s melyben minden polgárnak élete egy nagy kamatokat fizető tőkepénze a köztársaságnak. Kétségen kivűl az a nemzet legvirítóbb, mely közt legtöbbnek van legtöbb tehetsége az egésznek használnia.

Örvendjünk azon szép állásunknak, s igyekezzünk azt, míg tart, használni, hogy nálunk, aki akar, csupa jó kedvéből is tehet sok jót hazájában, sokat használhat királyának. De ismérjük el, mely nagy árnyékoldala az helyzetünknek, hogy büntetlen lehetünk herék is; hogy aki legtöbb javával él is törvényeinknek, ha nemes önérzése jobb útra nem viszi, elvonhatja minden tehetségét, értékét a hon szolgálatjától. Hazának s királynak semmit sem használva, minő vagyonok nem emésztettek el önmagokban már nálunk! — Mennyi sóhajtásokkal s verítékkel terhelt roppant jövedelmet nem fecsérelnek el hazánkfiai külföldön, annak honnunkba visszafolyhatásának minden csatornáit elzárva! Mely sok szép elme s munkásságra termett ész marad parlagon közöttünk, s hever a henyeség burjányától felfogva azért, mivel az önkényre élhetés csábja a munkásság, közszolgálat, terhesb kötelesség érzését elnyomja! Mennyi egész életkor nem enyészik hosszas éveken által a semmit nem tevés lomha ködén keresztül, áldás-nem-követte örök feledésbe sülyedve, és mennyi pazaroltatik el léha foglalatosságokban! — Nem heverhet pedig a köztársaságnak egy tőkepénze is nagyobb kárral kamat nélkül, mint polgárinak élete.

Abban áll harmadszor a valódi szabadság: hogy mindennek önmívelésére, s ami többnyire ebből származik, sorsa javítására kötetlen keze s szabad munkálódási köre legyen. Amint tágúlnak az ezt szűkítő korlátok, úgy növekedik a személyek szabadsága, úgy fejlődnek ki hasznot hajtva minden erők, s azon mértékben nő az egésznek boldogsága.

Ha akármi körülmények is a kifejlődés, míveltség némely vagy több útjait elzárják, vagy megnehezítik, bizonyosan hátra marad az egész nemzet míveltségében. Félszeg lesz a tökéletesülés, ha akár polgári, akár értéki helyeztetés, sokakat akadályoztat lelki tehetségök s erejök kiképzésében. Az ismeretek s tudás csak egy, vagy némely résznek válnak, a többieket kizáró, birtokává.

Hol bármely okok is a társaság egy részét szinte egészen elzárják a munka s iparkodás általi meggazdagúlhatás lehetőségétől, más részének pedig lépesedése [1])

[1]) Vagyonosodása.

igen bajos útját sorompó határozza: csak kornyadozó lesz ott az egész köztársaság élete, s csak bágyadtan hanyatlik kora vénségre.

Minden iparnak, s ebből folyva a mívelődésnek, az önnön sorsjavításra tág kinézés fő rúgója. Törd el ezt, s minden emberi igyekezet összeroskad; élet nélkül marad a test, melynek kemény inai óriási munkák végbevitelére elég erősek lettek volna. Az elszegényedés emésztő hidege kezdi a polgári társaság lételét fonnyasztani. Elnyomás lép fel a szabadság helyett, ennek csak neve marad fenn; valóságban pedig szolgaság mutatja mindenütt szomorú képét.

A szegényedés az elnyomottság csiráját hordja magában, s az elszegényedést rabság követi.

Ellenben ahol tárva minden előtt az út esze, iparkodása, munkája után sorsát s vagyonát nagyra emelni; hol a keresmény sokasítása, becsnevelése a vagyonnak, s jövedelem szaporítása lehet kitüzött s méltán reménlhető célja a munkás észnek, s ebben körülmények vagy rendszabások nem gátolják, ott mindenki hasznos szabadsággal él, haszinte sokat tartozik is köz haszonra fizetni.

Örömmel lehet egy jó summát adni, csakhogy annál többet lehessen szerezni, s a szerzettel annál nagyobb szabadsággal tölteni be önkedvünket s óhajtásinkat.

Ki ne adna ki szívesen százat, ha általa ezret, s iparkodása után többet is vehet be? És nem jobb állapotban volna-e így akárki is, s nem több szabadsággal mozogna-e, mint ha semmi kiadással sem tartoznék ugyan, de minden fáradsága után is ötszáznál többre jövedelmét soha fel nem emelhetné?

Nem a semmit sem fizetésben áll tehát a vagyoni szabadság, hanem abban, ha teljes szabadság s mód vagyon az értéket ész s munka által, senki jusait nem sértve, nagyítani.

Nem azon nemzet szedi a szabadság gyümölcseit, mely semmit sem fizet, hanem a mely önmagának sokat fizethet, mert soknak van birtokában; mely elég értelmi s erkölcsi míveltséggel bír, hogy önhasznára sokat akarjon adni; mely törvényes szabadsággal önmaga határozza el fizetésének mennyiségét, céljait; s amelynél minden egyes személy az egésznek sok javaival él, azért hogy azt sokkal is segíthesse.

A vagyon sarkalatja nem az, hogy ne legyen semmi fizetési tartozás, hanem hogy ezen tartozás semmi idegen önkénytől ne függjön; hogy minden fizetésnek célja csak a nemzet boldogsága legyen, s hogy maga szabja ki költségeit, bevételeit.

Igen is, tartozik minden nemzet adózni, de csak önmagának; másnak vagy másoknak rabszolgák fizetnek. — Haza s király hasznára a hon oltárán értéket s vagyont áldozni szép meghívás, édes kötelesség; de isméretlen célra, más önkényétől kényszerítve csak egy fillért is fizetni, keserves, borzasztó, lealázó.

A 118. § hoz.

KOSSUTH LAJOS.

Született 1802 Monokon, Zemplény vmegyéb. Gymnásiumi tanulmányait S. A.-Újhelyen 1823, a bölcsészetet és jogot S. Patakon, joggyakorlatát az eperjesi kerületi és Pesten a kir. táblánál végezvén, mint ügyvéd Újhelyt telepedett le. 1832 mint jelen nem voltak követe felment a pozsonyi országgyülésre, melyen, midőn a rendek által sürgetett országgyülési újság nem létesülhetett, Kossuth, kezdetben Orosz József

társaságában, megindította, s egész a gyűlés végeig folytatta, kézirati „Országgyülési Tudósításait". Ez után (1836) Pestre menvén, majd minden megyékkel még Pozsonyban szött összeköttetései segedelmével, „Törvényhatósági Tudósítások" című szinte kézirati lapjában a megyék nevezetesb tárgyalásait közölte. A határozottan kormányellenes irányú lap a tényleg fennállt censúra kijátszásának tekintetvén, Kossuth annak folytatásától eltiltatott; s miután e tilalomnak nem engedett, 1837 májusban, Buda feletti nyári lakában elfogatván négy éves fogságra ítéltetett, 1840-ben azonban a közbocsánat folytán szabadon bocsáttatott. Fogságában folytatta politikai stúdiumait; ezek mellett foglalkodott az angol nyelvvel és irodalommal; s ekkor adta első irodalmi kísérleteit is Helmeczy Társalkodójában, melyek közt Shakespeare feletti tanulmányai a hozzá értők előtt már feltűntek. Kiszabadulása után koronként szónokolt Pest vármegye köz gyülésein; 1841 eleje óta szerkesztette a „Pesti Hírlapot", melyben egy radicális szabadelvű párt képzésére sikerrel törekedett; midőn pedig 1845 a lap tulajdonosával meghasonolván, június végén a szerkesztőségről lelépett. gyakorlati térre szállva, több egyesületeket részint indítványozott, részint hatalmasan támogatott: így a Védegyletet, melynek titkára, az Iparegyesületet, melynek igazgatója volt, a Kereskedelmi, a Gyáralapító, a Tengerhajózó Társaságokat; ezek mellett, főleg nemzetgaszdászati irányban, s leginkább gr. Dessewffy Emil „Budapesti Híradó"jával vitázva, hathatósan működött az Iparegyesület „Hetilap"jában (184[illegible], 46). József nádor halála után, 1847 januárb., Pest vármegye közgyülésében fölötte emlékbeszédet tartván, István főhg nádorsága érdekében a felséghez felterjesztést indítványozott. Már ekkor Pest vmegye első s legnépszerűbb szónokának s a radicális párt fejének tartatott; mindamellett csak gr. Batthyány Lajos és főrendű társai egyesített erőlködéseinek sikerülhetett őt oct. 18-kán Pest vmegye második követévé választatni a novemberben megnyílt országgyülésre. Ezen csakhamar az ellenzék fejévé emelkedett, s felhasználva a francia februári forradalom s az olasz események erkölcsi hatását, martius 3-dikai beszédével (l. alább a 298. sz. alatt) alapját vetette meg azon nagy fordulatnak, mely egy hó alatt az országnak új, a közbirodalométól független, parliamenti kormányt adván, a törvényhozást népképviseletre alapította, s a megyei utasító jog megszüntetésével szinte függetlenné tevén, az összes népnek törvény előtti egyenlőségét kimondván, s a jobbágyság eltörlésével népet és földet felszabadítván, a középkori magyar hűbéres alkotmányt demokratiaivá alakította át. Ekép mind azon eszmék, melyeket egyfelül Széchenyi, másfelül társaival Eötvös mint végre is létesítendőket, de a közel siker reménye nélkül, írásban és szóval évek óta sürgettek vala, az alkalom ügyes és bátor felhasználásával, s a lángelme alkotó erejével Kossuth létesítette, míg rendkivüli erélye s határozottságával az anarchiai és forradalmi vágyakat hatalmasan elfojtotta. Martius 31-kén megerősítette V. Ferdinánd az első magyar ministeriumot, melyben Kossuth a pénzügyi tárcával bízatott meg. De elmulasztván a társ birodalommal közös viszonyoknak egyesség útján rendezését s a közös terhekben méltányos részvételt, a magát életerében megtámadottnak érző, s majdan megdöbbenéséből öss eszedődő Ausztria a reactió terére lépett, s a haza ellenséges népségei által támogatva, a magyar törvényes kormányt lelépésre, az országot alkotmánya védelmére kényszerítette. Kossuth most a kormány helyébe lépett honvédelmi bizottmány elnöke, bámulatos lélekjelenléte s teremtő tevékenységével megmentette a közel egy évig tartott háborúban a nála nélkül dísztelenül elveszendett haza becsületét: de a győzelem idején, a béke s a biztosítékokkal körülvehetett egyezkedés helyett, személyes gyülölet és mértéktelen nagyravágyásnak engedve, az 1849. april 14-dikei államcsíny által, mely őt Magyarország kormányzójává emelte s fejedelmi hatáskörrel ruházta fel, az orosz segély elfogadására kényszerítette Ausztriát. Bekövetkezvén így az egyesült két nagyhatalom ellenében elfordíthatlanná lett bukás, augustus 11. a kormány Kossuthtal együtt lelépett; s ő 19-kén a török határon átmenekülvén, először Sumlában letartóztatva, 1850 február óta Kiutahiába, Kis-Ázsiába, beleztetett. Innen angol közbenjárásra 1851 augustusban szabadon bocsáttatván, Angliába, majd az éjszakamerikai Egyesült Államokba távozott, s ott egy új felkelés eszközei előállításán fáradozott. De a siker nem felelvén meg reményeinek, 1852 Londonba tért; onnan később Párisba, végre Turínba telepedett át, folytatva igyekvéseit egy külföldi invásió segedelmével indítandó második magyar háború által

Magyarországot uralkodó házától elszakasztani; s midőn a Deák Ferenctől végre munkába vett kiegyezkedés s az 1848-ki alkotmány visszaállítása sikerülvén, a haza soha nem látott felvirágzásnak indúlt, folytatta újra, épen a kiegyezkedés által ismét felszabadúlt sajtó útján izgatásait, melyek az egykor maga által megteremtett, s most mások által visszavívott s erősb alapokra fektetett alkotmányt új veszélyekbe dönteni képesek, ha azok a nemzet nagy tömege által vissza nem utasíttatnának. Egyébiránt, valamint Kossuth nélkül nem létesült volna az 1848-ki átalakúlás, úgy Deák Ferenc nélkül nem a 48-ki alaptörvények helyreállítása s Ausztriával a kiegyenlítés: s így Magyarország, jelen szabadságát, függetlenségét és európai állását e két férfiúnak együtt köszöni.

284. sz. *Örökváltság.*

Pesti Hírl. 1841. 13. sz.

. . . . . Minden kornak megvan saját eszméje, mely egy világrésznek életszükségeiből önként fejlődvén ki, oly világerővel hat, hogy nincs nemzet, mely attól magát elkülönözni képes legyen. Nézzük a sajátlagos elemeket, mik a magyart, itt az európai polgárisodás határvonalán, a nyugati eszméktől mintegy elszigetelni látszottak, és gondoljuk meg, mi verhet mélyebb gyökeret egy nemzet szívében, mint az ősök ősétől öröklött istenek; gondoljuk meg az elfoglalt ország felosztásában személyesített nemzetcsaládi viszonyokat, s az ázsiai jellemmel rokon ázsiai népszokásokat, s emlékezzünk, mindezeknek dacára, és a nemzetnek ezekhözi hő ragaszkodása dacára, mikint kellett engednünk a keresztyénségnek, a frank capitulárék eszméinek, az alkotmányunkkal oly merőben ellenkező feudalismusnak, a boldogtalan ős'ségnek, a reformátiónak, az állandó hadsereg-tartásnak, a földhözragadt szolgaság s földesúri kényhatalom eltörlésének, és a többi; — s miután mindezt végig gondoltuk, és meggondoltuk, miként e szavak: „személyszabadság, földszabadság" korunk hatalmas világeszméje, és megemlékeztünk, mikint a földnek felszabadítása szabad egyezés útján a világon sehol egészen végbe nem ment, a kényszerítő törvényt sehol a világon ki nem kerülte: szívre kezünket, uraim! hiszszük-e, hogy mi kikerülhetjük? Senki se áltassa magát a gondolattal, hogy a tulajdon sérthetlenségének elve a kényszerített váltságtól meg fog óvhatni. A rabszolgaság s földhöz-ragadtság eltörlésének is a tulajdon sértetlenségét vetették mindig ellene; de ember keblében sokkal elevenebb a jog érzete, sokkal tisztábban ki van fejtve tudomány és törvényhozásban a lényeges különbség, mely az örökké szent és sérthetlen „magányjogi" tulajdontól éles vonalban külön választja, mintsem hogy amannak örve alatt, ennek körébeni oly intézkedéseket, minőket épen a jog, az örök igazság, s ezekkel, in ultima instantia mindig egyező közérdek parancsolnak, visszataszítni lehetne. Kivált pedig honunkban csudásan hangzik az ellenvetés, miután törvénykönyvünknek mindenik lapja, sz. Istvántól 1840ig, még azon törvények is, miket a Dózsa pórhada miatt boszúra gyuladt törvényhozók írtak, s lázadókat és nem lázadókat, s maradékaik maradékait örök szolgaságra kárhoztatták, — még ezek is egyhangilag kiáltják, hogy a jobbágyföld tisztán a földesúr korlátlanúl szabad rendelkezésétől soha sem függött, s úr és jobbágy között mindig tényleges törvény határozott. Épen honunkban csodásan hangzik az ellenvetés, hol (valljuk meg őszintén) jóformán már ma sem tudnók megmondani, kié tulajdonkép a jobbágyföld? földesúré, vagy közadó fundusáé, vagy pedig a jobbágyé? Ha tehát elvégre is ki nem kerülhetjük a kényszerítő váltságtörvényt, mit lehet időközről jósolni? Canova mester egy igen

szép szobrát (Venere vincitrice) mindig csak egy pislogó mécsecske homályvilágánál szokta látogatóinak mutatni. Szabad legyen nekünk is csak ily pislogó mécsvilágnál mutatni vázlatunkat. Lehet hogy azon érdek, melyről írva van: miképen sem okni nem akar, sem felejteni nem tud, a világerővel ható szabad föld kiáltásra még évekig palástoló féllépésekkel fog felelni. Lehet, még nem egészen éltük le az időt, melynek kénytelenség elleni harcát Nagy Pál ama gyermekekhez hasonlítgatá, kik a felbőszült tenger árjait egy ív papirossal megakasztani, a várost borító lángokat egy gyűszűnyi vízzel kioltani, a hatalmasok várait porba rázó földingást egy földbe vert szöggel megállítni, a tölgyeket döntő orkánt hállóval felfogni akarják; ám legyen így, mi lesz következése? Minden országgyűlésen egy-egy úrbéri törvénycikkpótlék, s minden pótlék törvényben egy-egy kis „concessió“: ma csirke, tojás, bárány-dézma, ugarkilenced, holnap más valami, mivel a jobbágyon gyökeresen segítve nincs, a földesúrnak pedig tetemes anyagi kárt tettünk; s végtére még is csak elkövetkezik az örökváltság szentségtelen kénytelensége; de mikorra reá kerül a sor, az aprólékos concessiócskák már úgy megnyirbálták a dolgot, hogy alig lesz még mit megváltani. Avvagy tegyük fel, hogy a váltságkényszerítő törvény hamarább elkövetkezik, úgy hogy még legyen mit megváltani, mi lesz a következés? Valamint mindenütt széles e világon, úgy minálunk is részletben taglalva fog számolgatni a törvényhozó. Ha olyanra talál, mely még netalán a személyes szolgaság rommaradványa, azt alkalmasint váltság nélkül el fogja törölni, a többi adózások közt különbséget teend, amint köz vagy magányjogi természetüek; amazok közt lehet oly közadózási eredetű, melynek célja már vagy megszűnt, vagy ugyanazon személyek által más alakban még egyszer viseltetik; ezeket is, meglehet, el fogja törölni, s ha el nem törli, legalább mérséklettebb kamatlábat veszen föl; vagy a tehernek egy részét leveszi a jobbágy vállairól, s a státus tömegére rója; vagy legalább, például a dézmánál (ha, mint közadó-eredetűt, el nem törölné) e szavakat: „kinek az isten tizet adott, tizediket az istennek vagyis a papnak adja“, taglalni fogja, s talán úgy találandja, hogy a földbe vetett mag, minthogy már, midőn taval megtermett, meg is tizedelték, és a munka, melyet a földbe fektettünk, a számolásból ki is maradhat, mert az isten csak azt adta tulajdonkép ami tiszta haszonúl termett; vagy a kilencednél fel fogja venni, hogy a földesúrnak nem mind tiszta haszna, mit a jobbágytól elveszen, mert annak huszadrésze útközben kihull, azt csépeltetni, nyomtatni kell, annak tisztet, töltőházat stb kell tartani; annálfogva ahhoz méri a váltságbért, mit a földesúr nyer, nem ahhoz, mit a jobbágy elveszít. Ilyenmű tekintetek a váltságdíjszabást nagyon megcsonkíthatják. Mí tehát boldognak, háromszor boldognak tartjuk a földesurat, ki az engedő törvénynek életet adva, addig eszközlé az örökváltságkötést, míg szabad alkuképen tehette; mert nem csak hogy hamarabb állítá saját gazdaságát oly lábra, minőre az urbariali-nomadicus rendszer mellett soha sem állíthatja, hanem nagyobb váltságpénzt is kap, mint aki kétkedőleg elkésett, és e nagyobbat hamarabb kapja. A szentesiek, midőn magokat meg akarák váltani, többet igértek mint birtokuk ért. Miért teszitek ezt? kérdé valaki. Á szabadságért, volt a felelet. — Legyen egyszer kényszerítő törvény, s a szabadságért többé fizetni nem fognak, mert azt a törvény ingyen megadja. De boldog, háromszor boldog a jobbágy is, a ki sietett magát megváltani, mert váltsága napjával jóléténck napja kezdődik. A tulajdonnak kedves érzete előbb nem ismert

ipart hoz be házához; és ez oly tőke, melynek kamatja is kamatozik legelső perctől. Ily bizonyos hasznot jövendőben — isten tudja mikor — lehető de minden esetre bizonytalan olcsóbbságnak feláldozni, merő balgaság. Azért hát: carpe diem, mert hora ruit[1]).

---

285. sz. *Hivatás.*[2])

Pesti Hírl. 1841. 14. sz.

.... Komoly kedélyünk nem barátja éjvigalmaknak; de sokkal inkább tudjuk, hogy a nemzetiség magas szent eszméje nem csak a nyelvet, hanem a társalgás és öröm szokásait, a sok alakú élet köz és magánykörü tüneményének, komoly és vidor oldalának egész typusát magában foglalja, hogysem a mondott jelenetnek szívünkből ne örvendenénk. Igenis, a magyar útban van, hogy magyar legyen. És csak ez legyen, nagy lesz és dicső; dönthetlen oszlopa a királyi széknek, melynek oltalmában szakadozott gyönge népcsoportból ép erős nemzetté lőn; őrje a nyúgoti polgárisodásnak és alkotmányos népszabadságnak, hatán éjszakról száskafellegek fenyegetnék; és benn a honban, melyet mindnyájan oly hőn szeretünk, boldog és dicső. — Ez a jövendő, mely mireánk vár. Legyen béke, legyen áldozat, szép hivatás; — hivatás: érc betükkel írni be neveket az évkönyvekbe, ragyogandókat ezreden át, mikint ragyognak a múltból azok, melyekhez, mint mondók, érzelemmagasító históriai emlékezetek csatolvák. — Érezzék, mire hivatvák, kiknek a születés vak története ily nevet adott.

Ne gondolja senki, hogy a nivellátió eszméje erőt vett légyen e nemzetben a histórián. Mí szeretjük nemzetünk múltját, és soha nem fogjuk azt felejteni. Hazánknak múlt időkröli képe nagyszerü vonásaiban a magyar előtt mindig szívemelő, még szerencsétlensége árnyéklatában is igéző, még botlásaiban is érdekes marad. Pedig vannak nevek, mik e múlt kor dicsőségével emlékezetünkben összeforradvák. Ha ily név tünik föl e nemzet előtt az életben: csak szólnia, csak tennie kell az irányban, melyet hazafiság jelel; s első szavánál egy nemzet figyelme vonúl reá, egy nemzet bizalma fordúl felé, s első léptében felkarolja őt ama roppant erő, mi nélkül ma már, az ébredés korában, egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni — a népszerűség. Hiú törpe lélek, mely népszerűséget mint célt vadász, de rossz számoló, ki azt könnyelmün eljátszsza. Legyen bár nagy, de nagyot nem tehet. Hasonlíthat a mágnestühöz, mely a hajónak útirányt mutat, de útra soha sem mozdíthatja. Kiknek már nevöknél fogva ily hatáskör nyílik, minőre mások csak hosszadalmas munkahűséggel küzdhetnek föl, kik a polgárjogoknak első szülöttei, vak történet által közvetlen munkásságra hivatvák a pályán, hová másokat csak nemzeti bizodalom emelhet föl; és önállóbb, függetlenebb munkásságra hivatvák, mint kiket tömegek akaratja, s néha tán elfogúltsága korlátozhat; ezekre — ha akarják — szép jövő vár. Ha, mikint bizton hiszszük néhány lelkesbjeik példájakint kivetkeztek a szükkeblűség, szeretetlenség, nemzettelenség lepleiből; ha érzik, hogy igazságosnak lenni nem áldozat, hanem annak, ami valódilag jog, biztosítása, hahogy a nemzetboldogítás és alkotmányos életfejlemény békés ösvényén, a józan haladás zöld reményszín-szegte fehér zászlóját ők viszik elől, a nemzet őket bizalomteljesen fogadja vezéreivé. s kétszer meleg lelkesedéssel követendi ez

---

[1]) Használd fel a napot, mert az óra siet.

[2]) Egy győri tudósítás alkalmából, mely örömmel jelenti, hogy az ottani olvasótársasági táncvigalom mily nemzeties jellemü volt.

ős neveket a béke útján, mikint őseiket követte egykor a harc mezején; és a fénykört, melyet kiérdemlenek, a fénykörrel kettőztetendi meg, melyet őseik érdemlettenek. De ha volna közöttük, ki úgy vélné, hogy őseitől öröklött neve oly tőkepénz, mely őt „tettlen nyugalomra" felhatalmazza, vagy tán épen felhatalmazza magány hasznát jog s igazságnak, magányérdekét köz nemzeti érdeknek ellenszegezni; ha volna, ki túlságos önhittségben a világkerekeket megakasztani, vagy a józan haladásnak, melyet kormánybölcseség vezet, kor szüksége parancsol, nemzeti lelkesedés intéz, útját állani akarná, ha volna ilyen — — de hiszen mi erősen hiszszük, hogy nincs. Ha van e nemzetnek rendeltetése — van pedig: — az bizonyára teljesülni fog velök és általok, ha nekik tetszik; nélkülök, sőt ellenök, ha kell.

---

286. sz. *Nemzeti veszély.*[3])

Pesti Hírl. 1841. 17. sz.

. . . . Egy nagy nemzeti szempont az, mely tollunkat vezérli; egy szempont, melyben — hiszszük — egyesülni fog velünk minden magyar; s e szempont az: hogy ily jelenetek legfőbb kincsünket, megyei rendszerünket, veszélyeztetik.

Ami most nemes, az eredetileg egész nemzet volt; s a jogegyenlőség nemes és nemes között azon alapelv, mely alkotmányunkat mindeddig fentartotta. És e jogegyenlőségnek kezdet óta magában e nemzetben sok ellensége volt; mert eredeti bün az embernél, hogy embertársa fölibe botor gőggel szeret emelkedni; és e jogegyenlőségnek magában e nemzetben sok ellensége van maiglan is. És mit vetnek ellen, kik önzési szellemü jognyeséseikről, közvetített szavazatokról, s bajnál veszélyesb orvoslatokról gondolkoznak? Azt: hogy értelmetlen durva tömeget, mely a dologhoz nem ért, mely magát áruba bocsátja s vak eszközkint hajlik jóhoz vagy rosszhoz — hogy ily tömeget jogok bírájának hagyni nem lehet. És mí, az alkotmányos jogegyenlőség emberei, mit vetének ezeknek ellene? Gazdagokra mutatánk, kik áruba bocsátják jellemöket, és szegényekre, kik tántorítlanúl függetlenek (mikint ezt jogunk van magunknak is nemes öntudattal érezni); hivatkozánk nemzetünk évkönyveire, melyeknek sok lapjain fel van jegyezve: hogy e gúnyol tömegben a jogérzetnek egy bizonyos ösztönszerü tapintata él, mely ha személyesíttetnék, joggal mondhatná el az esküt, melyet Metellus vádjára egykoron Tullius a capitóliumban e szavakkal tőn: „iuro, quód servaverim rempublicam", és az élesen felállított elméleti tan ellenében hivatkozánk a gyakorlati életre, mikint választás esetein kivül a nemesség azon tömege, mely az értelmiség legalsóbb fokán áll, a köz dolgok iránt sem érez igen nagy avatkozási hajlamot, s ritkán hagyja el idegen impulsus nélkül mezei munkáját, melyből él, hogy a politikai vitatkozás terén vesztegeljen; amely rész pedig önálló hajlamot érez magában résztvenni a köz tanácskozásokban, az épen ez által értelmességének adta jeleit, épen ez által bizonyította, hogy ott helyén van. Okaink mellett az élet szólt; pedig az erő életben van, és a törvényes jogegyenlőség áll évezreden át. És elkövetkezett a lélekvásárlás, el a vesztegetés gyászideje. Előbb választásoknál (nem régi dolog, meg tudnók mondani, hol legelőbb), ma már gyüléseknél is. És mí a vészjövendő előérzetében egy istenszózat hatalmas hangjával szeretnők e nemzetnek fülébe dörgeni: „ez öngyilkolás!" Nemzetek szerencsétlensége nemzetek vétkeiből származik. Nemzet csak

[3]) Heves vármegye köz gyülésén a fekete és fejér tollasok közt folyt vérengzések alkalmából.

öngyilkolással halhat meg. Aki szabadságát becsben tartja, ne éljen vissza vele; mert visszaélés a szabadságnak legkártékonyabb ellensége. — Nem az elcsábított, megvesztegetett tömegben fekszik a bűn; tibennetek van az, ti csábítók! kik a szegénynek együgyüségét megkísértitek, kik a nemzet charakterét megmérgezitek, és erkölcstelenségre alapítjátok hatalmatokat. De tanuljátok meg az emberek évkönyveiből, hogy aki bűnt vetend, az kárhozatot aratand; ki az erkölcstelenség sárkányfogait elszórta, az oly nemzedéket idézett elő, melynek ő és jogai lesznek legelső áldozatai.

Az önkény, igaztalanság, vastag haszonlesés és szeretetlenség hőseihez semmi szavunk. Ám lássák, mit cselekszenek. Legyen nekiek az ő hitök szerént. De ha vannak, kik magokat törvényes szabadság és józan haladás embereinek vallják, és mégis részesek a nemzetgyilkolás e bűneiben: azoknak meg kell mondanunk, hogy a szent szabadság őket nem ismeri; ámítás amit mondanak, és álarc a kép, melyet viselnek. Jog és szabadság erkölcsiségen alapszik, s a tan, miszerint cél szentesítné az eszközöket, nem a szabadság tana. Mondják ugyan — mint Hevesben is volt alkalmunk sokaktól, kiket különben tisztelünk, hallani — hogy „a durva anyagi erő használata szentségtelen kénytelenség, mert az ellenfél mindig használja“: de nézetünk szerint ez nem mentség, nem csak azért nem, mivel jogot politikának feláldozni soha sem szabad; hanem azért sem, mivel az erkölcstelenségen vásárlott diadal soha sem tartós; s mivel sokkal kisebb baj a pillanatnyi kudarc, melyet e vagy ama kérdésben vallánk, mint a veszteség erkölcsben s népjellemben, mely a lélekvásárlásnál kikerülhetlen. Legyünk bár kevesen, de legyünk erősek erkölcsben és igazságban; vessünk az ármánynak és gonoszságnak tántoríthatlan erkölcsi erőt ellene, lehet, hogy legyőznek ma is, holnap is, lehet hogy homályba borúl egy időre megyénk fénycsillaga: — tűrjük el! végtére csakugyan az igazság győz; mert igazság mellett áll az isten maga is, s korunk őrlelke. — Fordítsuk csak a pénzt, melyet egy éven át vesztegetésekre, itatásokra pazaroltatok, ugyanazon köznemesség nevelésére, s erkölcsi és anyagi jólétét biztosító intézetekre, — és a terjedő értelmességgel együtt ébred föl a köz szellem is; ez pedig tartósb diadalt vivand ki az igazságnak, mint minő vesztegetéssel nyerhetnének. — Mí valamint kötelességünknek ismerendjük e népjellem-mérgező vétek ellen mindenkor felszólamlani: úgy soha sem teendjük azt erősebben mint akkor, midőn a szabadság nevében követtetik el; mert — ismételjük — nincs a szabadságnak veszélyesb ellensége, mint a szabadsággali visszaélés.

---

287. sz. *Tengerhez magyar! el a tengerhez!*

Hetilap 1816. 8. sz.

Nyolc százados emlékezettel lelki szemeink előtt a magyar bánatosan szorúlt kebellel útazik keresztül Horvátországon. A magyarnak a Drávától egészen Ádriáig, a horvátnak innen a Dráván a lomnici csúcsig otthonosan kellene magát éreznie. Ezen közös érzés a jövendőnek záloga volna, ámde a szenvedélyes pártviszály az érzés kapcsait megszaggatá, gyűlölség lakozik, hol a közös törvény, közös szabadság védszárnyai alatt közel ezred évig baráti egység érzelme honolt; a Dráván innen a horvát magát még mindig otthon érezheti, de a Dráván túl a magyar magát otthon csak ritkán érezheti. Nem a nyelvkülönbség az, mi ezt teszi. Igaz, van valami varázshatalom a hazai hang zengzeteiben; s amíg azt halljuk, bármi távol legyünk is saját tűzhelyünktől, mindig oly otthonosan vagyunk, s a haza nagy

családjában testvérnek érezzük magunkat mindenkivel, ki „jó napot“ mondva megy el mellettünk. — De midőn a hazai nyelv édes zengzete nem hangzik többé szívünk felé, az ember akként érzi magát, mint a számüzött. Ámde ezen nyelvkülönbség maga a kebelszorúltságot még nem fejti meg, melyet a magyar érez, midőn a Dráva folyam légrádi révén túl halad, — hiszen nem magyar hanggal itthon is gyakran találkozik! hanem megfejti azon előleges bús sejtelem, hogy, amint e rév kompjából kilép, sok ellenszenvvel találkozandik. — És az embernek itthon, házias csillapúltságában szinte nevetségesnek tetszik mennyire tud örülni amott a Dráván túl, ha véletlenül bármi csekély jellel találkozik, mely oda mutat, hogy a magyar név képviselői iránt még van rokonszenv, oly helyeken is, hol azzal találkozni nem számolánk. — Emlékezem miként Zágráb felé utazva, egy helyütt, míg lovaink felváltatnának, betértünk egy piszkos úti csárdába. Az utas nem válogat, s mí egy veremmód kilyuggatott ronda szobában rostélyosnak keresztelt disznószeletet vertünk fogainkhoz. Ámde a ronda szoba falán egy valami mellett, mit valaha tükörnek hívtak, két kép függött. Egyik az öreg Papinius consul, midőn a gallusra buzogányt emel, ki szakálához merészelt nyúlni, a másik pedig — Deák Ferenc! — Nem mondhatom mi jól esett Deák képével itt találkoznom.

Hol a magyar kebelre váratlan örömmel hat ily körülmény, jel az, hogy ott sok van aminek lehetlen örülnie. És mégis azt mondom, minden magyarnak oda kellene zarándokolnia, legalább egyszer életében; kiket pedig ön erő, vagy véletlen oly állásba tett, hogy a nemzet tanácsaiban szavok súlyt képez, oda kellene menniök minél gyakrabban; beh sok bajnak vehetné elejét az élénk gyakori találkozás!

És ide kellene menni az elfásúlt korban minden magyarnak, mert az út erre visz tengerpartunkhoz! melyen aki megáll, s a magyar tenger tükrére lenéz, ha magyar és hazafi, lehetetlen, hogy erős cselekvési akaratra ne feszüljön szívében minden érverés. Neked pedig, ó kor! hideg önzésben lelkileg elmállott törpe fajodnak nemzedékével, tenéked ó kor! lelkesítőre szükséged van. Tengerhez magyar! homokod poráról, s fekete sarad ragadalmiból! Tengerhez magyar! melynek viharában, a brit költőnek érc szava szerint, istennek képe tükrözi magát, melynek azur homlokára ráncot nem írtak végtelen idők, mely olyan ma is, mint minőnek látta a teremtés első hajnala; melynek habhátán tízezer hajóhad nyomot nem hagyva hömpölyög tova, amíg e földnek vizenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl.

Kit az örökkévalóság emez arcképének szemlélete sem gyújt lelkesedésre, ki itt sem képes egy csepjét meríteni ama férfias határozottságnak, mely emberekből titánokat edz: az magát bizvást eltemetheti, neki ez élet többé nem való.

És mégis, hány magyar útazik évenként ide? hány magyar borúl le a Luiza-útnak 2936 lábnyi tetőpontjánál, midőn elterül előtte a fiumei öböl mint egy roppant kapu, melyet azért tárt fel a mindenható, hogy a magyarnak nem ismert nevét becsültté tegye a nagy világnak távol részein, s a külvilágnak civilisátiójával összefont magyar itt honában legyen nagy, szabad, dicső.

Engem tengerünkhez a fiumei vasút ügye vitt. Ama vasút ügye, melylyel maradandólag eljegyezendjük a Dunát Ádriának, magyart a világ civilisátiójának, s mely legyen egyszersmind az arany házassági jegygyürü magyar és horvát között, kik hat százados békés házasság után öregségökben összezörrentek.

Tárgyam nagysága, s édes hazámnak minden érdeke, mely e vasúttal kapcsolatban van, e vállalat iránt már évek óta lelkesítve tart, s nem tagadom mégis, midőn Fiuméba menet a bródi kastély ablakaiból a körítő hegyekre feltekintgeték, miket isten haragjában látszott oda vetni célunk akadályaúl, s itt óriásilag feltornyosúlni láttam egy sziklahegyet, melynek szirtfalában az akadozó szem egy maroknyi földecskét sem lát, hasadékiból mégis gúnyosan nyúlnak fel a keservesen nőtt fák ágai, lombtalanúl meresztve galylyaikat az egek felé, mintha karjaikat nyújtanák könyörögve egy kis tápláló földért; amott pedig fenyegetőzve emelé fel szédítő magasig tömör gerincét a Tergomelhegy, mintha azt kiáltaná le a völgybe hozzám, hogy emberész merényleteinek ő határt szaband, s gúnyolja a vakmerőt, ki arról mert gondolkozni, miként röpítse hátán a gőzparipáktól vontatott magyart a tenger felé: megvallom, volt egy-két perc, midőn ily scénák között az akadályokra gondolva, miket ármány és ellenzési viszketeg polgártársaink köréből is célunknak ellene gördít, határozottságom kissé lankadott; de amint másnap Vukasovich óriásilag nagyszerű teremtményén, a gyönyörű Luiza-úton, robogó kocsimból a magyar tenger tükrére nézék, minden nehézség hatását veszté, szilárdítva érzém agyamban a meggyőződés erejét, hogy hazánk jövendőjének életkérdése fekszik vasút-társaságunk ujjai közt, s mióta gondolkozva a magyar tenger partját taposám, erőt érzek magamban a fiumei vasútért megvívni, ha kell, a poklokkal is.

És hát Vukasovich hol vette ama lelkesedést, mely őt a Luiza-út óriási művének megteremtésére képessé tevé? A tenger szemléletéből, a tenger fontosságának érzetéből uraim! Szembetünőleg látja az ember, midőn a Luiza-úton halad a tenger felé, miként nőtt Vukasovich keblében az erő, miként magasúlt az isteni szikra, amint a tengerhez közelebb állott. A Luiza-út mindenütt felséges, mindenütt szép, minden magyar vétkezik akinek tehetségében van, s Horvátországba csak a végett is nem utazik, hogy a Luiza-útat meglássa. Ez a magyar birodalom legfelségesebb műve! semmit sem mutathatunk fel ami ezzel csak távolról is mérközhetnék! A Luiza-út oly óriási mű, melyet méltán számíthatunk Európa büszkeségei, az emberész nagyszerű teremtményei közé. Tizennyolc mérföldnyi irtózatos hegylánc, melyen keresztül közel 3000 lábnyi magasságig emelkedik a gyönyörű Luiza-út, itt magasba tornyosúló szirtfalak lerepesztett oldalán, amott mérföldeken átnyúló galeriákkal támogatott völgy meredek partján, s az út mindenütt mint a kődeszka nem csak jó, hanem a fényüzésig szép, roppant kanyarúlatokban kígyózik a tenger felé, s rajta, e szörnyű emelkedettségen, lengő könnyűséggel robog a kocsi. A romai legdicsőbb korszakhoz méltó nagyszerű mű, melyet egykoron romjaiban is bámulni jövend messze távolból a régiségbuvár, míg most a magyarnak $^{9}/_{10}$ része soha sem látta. — És mégis! az ember szemlátomást veszi észre e mindenütt gyönyörű úton, mennyivel magasabb lelki erő hevíté Vukasovich keblét midőn a tenger közelében véste be a kő puszta szirtjeibe prometheüszi lángeszének merész bélyegét; mint akkor, midőn a tengertől távolabb dolgozott. Imitt kitért az akadályok előtt, amott, csaknem mondhatnám, kedvtelve kereste fel, miglen a tengernek tőszomszédjában, a Porta ungaricánál, úgy tűnik fel a bámuló utas előtt emlékezete, mint egy óriásé a Titánok mesés korából, kik vakmerő kezekkel Ossát Pelionra halmozzák.

„A völgyben ülő gyáva kor, határa szűk köréből őse saslakára — szédeleg ha néha felpillant“ dallá felejthetlen Kölcseynk. Miként a völgyek szédelgései

szeretnek vasút-társaságunknak az által tenni akadályokat, hogy a nemzet fülébe lehetetlenségről sivítnak: úgy midőn Vukasovich is nagyszerű művét vonalozá: lehetetlen! lehetetlen!! kiálták a völgyesek. A nép szájában még ma is él a szó, melyet Vukasovich felelt a kétkedőknek: „Pénzzel s primorcaimmal[4]) lehetetlenséget nem ismerek." — E szót Vukasovich szájába a tenger lelkesítő ereje adá!

És az újkor új szükségeket teremtett. Nekünk Fiuméhoz vasút kell! e határzatban hazánk jövendőjének egyik kulcsa rejlik, és ha e nemzet minket el nem hágy, a vasút meglesz, s benne egy oly mű leend alkotva, melyhez hasonlót e büszke világ nem sokat mutat, mely a magyar névnek dicsőséget vivand ki, minőrül eddig alig álmodánk.

Magyar, és hazafi, ki a Luiza-útat látta s a magyar tenger szemléletén keble felmelegült, érezni fogja a kimondhatlan érdeket, mely ez ügyhöz csatolva van, s nem fogja tőlünk megvonni pártfogását.

Tengerhez magyar! el a tengerhez!!

[4]) Tengermelléki lakos.

GRÓF DESSEWFFY AURÉL.

Született 1808 Szentmihályt Zemplény vmegyében. Első oktatása a szülői háznál a görög nyelvvel kezdetvén meg, tíz éves korában már olvasta az Íliást eredetiben. Atyja József (l. feljebb a 83. l.) a gyermeket már koronként megyei gyűlésekbe vitte, s ez, s a családban folyt politikai társalgás korán a politikai térre fordította figyelmét. Közben tökéletesedett a classicai és az új nyelvekben is, megismerkedett ezek irodalmával, a magyart Kazinczy Ferenc személyes hatása alatt szerette meg, szépészeti tanulmányokat üzött. A diplomatiában ohajtván egykor szolgálni, majdan az új történetekre s az európai nemzetek államjogára mind több gondot fordított. Tizenöt éves korában (1823) írt egy éles beszédet az akkori híres törvénysértő rendeletek kivitelére Zemplénybe küldött kir. biztos ellen, mely első zsengéje teli volt hévvel és dagálylyal, s kéziratban sokszorozva, széltiben olvastatott a megyében, és kedveltetett. A bölcsészetet a kassai kir. akademiában végezvén, Pozsonyba ment, hol épen az 1825-ki országgyülés nyílt meg, s atyja mint követ jelen volt. Életének ez legnevezetesb fél éve volt: egész lélekkel kísérte a diétai tárgyalásokat, bevezettetett a nagy világba, ideje többi részét Széchenyi clubjában töltötte, kinek reformátori első mozgatásai reá irányadólag hatottak. A jognak Kassán elvégzése s Pesten egy ideig gyakorlása után, 1828 az udvari cancelláriánál alkalmaztatott, hol a közjogi és országgyülési osztályban dolgozott. Társas talentomai itt a nagyvilág kedveltévé tették, a diplomatia legfőbb tagjainál bejáratos lett, s így alkalma nyílt a nagy politikában, európai színvonalról tájékozódást szerezni. 1832 mint helytartó-tanácsi titkár Budára jövén, Pest vármegye gyülésein is fellépett, feltünő jelességgel, de mint kormányt védő szónok kevés sikerrel. 1839 végre helyt. tanácsos lett. Az 1839—40-ki országgyülésen a felső táblánál, bár a conservativ rész fő szónoka, köz elismerés tárgya lett, a becsülése azoknál, kik az országgyülés utólján véghez ment kiegyenlítés körül a színfalak közt tett becsületes és hasznos fáradozásait tudták. Következett külföldi útja Angliába, Belgiumba; Párisban több nevezetességekkel szött ismeretséget. 1841 megindúlván a Pesti Hírlap, ez év másod felében ennek a „Világ"ot állítá ellenébe, mint a határozott, bár ovakodó, haladás organumát, s e működés közben oltotta el rövid betegség, febr. 9. 1842 életét. Halála köz megdöbbenést okozott, kiki érezte hogy a haza egy leendő nagyságot vesztett benne, s ez érzésnek, politikai ellenese Kossuth adta a legmelegebb kifejezést. — Több megjelent és kiadatlan francia, angol, német s magyar folyóirati dolgozatokon kivül külön megjelent munkái az Irodalomtörténet 118. §-a végén láthatók.

288. sz. *Szabad föld.* [1])

Világ, 1841.

„Azon organumai az időszaki sajtónak, kik a mozgalom eszméit kellő megválasztás és kritika nélkül, törik szakad, minden módon ajánlják és terjesztik, felette kedvező állásba helyezvék azokhoz képest, kiket meggyőződés és politikai hit a működésnek ellenkező modorjára ösztönöz. Ők a divatra, a népszerűségre, azon varázserőre támaszkodnak, melyet bizonyos, nagy és szépen hangzó szavakhoz a köz értetlenség kapcsol; rendíthetlen alap gyanánt építnek oly előzményre, melynek megmutatása talán bajos lehetne, de fölöslegesnek tekintetik, mivel állításuk szerint legalább a kor s a közvélemény azt mint axiómát már régen megfenekítették. Munkájoknak ez által mintegy fele, s épen legnehezebb fele, van megkímélve. Azok ellenben, kik a mozgalom mérséklését, a terrekbeni gondos válogatást, a mindenoldali megfontolást választák feladásúl, naponkint kénytelenek szembe szállni a divatos elvekkel, ellenzeni azt, mi a kor óhajtivánatának kereszteltetett, le-lenyakazni az analysis kíméletlen késével a képzelet fegyenceit, visszavinni az eszméket a fájok özönlött fénykörből a puszta mezteren igazság mezejére, s a felhevülés szent tüzét a megfontolás fagyos vizével óránként öntözgetni. Hálátlan munka, mert gyakran a haladás ellenségeinek tartatnak, holott mégis annak hamis irányától s vészélyeitől óvnak meg; de szükséges, mert tápláló növény csak akkor tenyészhetik, mikor szomszédjában a dudvát a gondos kéz lenyeste. A szigorú taglalat szitáján a por és szemét keresztül hull, de a nehéz mag meg fog maradni.

Így vagyunk mi a Pesti Hírlappal az örökmegváltási kérdésre nézve. Collegánk nem sokat vesződött a megváltás szükségének körülményes motivátiójával, talán mert ezen indítóokok egyszersmind az indítvány mértékét, határait, s egy részben kivehetőségét már előre korlátozták volna. Jobbnak látta általános fogalmat tűzni ki a lobogóra. Felvette tehát szárnyaira, minden szoros vizsgálat s közelebbi vítatás nélkül, a szabad föld eszméjét, ezen „világerővel ható“ eszmét, s a kor ezen kedveltjének legdicsőbb jövendőt igérve, megindítá zászlója alatt az élénk harcot. Számolva a lelkesedésre, melyet ily gyönyörűn hangzó eszme igért, s nem törődve további alapon s vezércsillagon, tartózkodás nélkül készít s ajánlgat megváltási terveket, és — chimaerákat. — Mí ellenkező állásban vagyunk. — Vélekedésünk szerint nem közönyös, hogy milyen fő elvek firmája alatt vítattatik meg s döntetik el végképen a megváltási kérdés, sőt azt hiszszük, hogy végképeni intézkedésinkben az igazság, célszerűség és kivihetőség különböző fokozatai nagy részben attól fognak függni, minő vég cél felé nézett a törvényhozás, mikor működéseit megindította. Fő feladás tehát: kiküszöbölni az ügyre tartozó elméleti körből minden fonák eszmét, kiszabadítni a magasban ragyogó nagy célt minden fattyú világtól, mely a szemeket káprázatja. Az indító okokat egyenként kell meglatolni, s mindeniket visszavezetni valódi becsére, nehogy túlnyomó fontosságúnak az tekintessék, mi talán épen másodrendű; és megfordítva. Csak midőn egyszer az előzményi fogalmak megigazítva, s a fonákságok számüzve vannak, lehet részletes és gyakorlati tervekre biz'osan általlépni.

A megváltási kérdés jövőjének alig árthatott volna többet valami, mint a szabadföld körüli agitátió. Ez által hamis irány adatott az egésznek, megszünt hideg megfontolás kérdése lenni, s általvitetett az ábrándozások országába. A később nyilvánított részletes tervek is megtarták ezen

[1]) Vonatkozva Kossuth Lajosnak 284. sz. alatt adott s egyéb cikkeire.

általános je lemet, mert a kiindulási pont volt elvétve, elvétve a fő nézet, melyhez az egyes rés leteknek simúlni kell, melynek szellemc az egészet áthatja. — S itt ismét megvalósúl az, hogy a józan haladásnak kétféle ellenségei vannak: azok, kik az előítélet vagy önérdek miatt egyenesen gátolják, s azok, kik balfogások s hibás nézetek által minden előlépést már kezdetében gyanússá tesznek. Ezek a teletorkú rhetorok, kik minden kérdésre bizonyos pöffedt páthos ködét borítják, valóságos emélygést okoznak a gondolkozó embernek, s gyakran olyantul is elijesztik, minek elfogadására különben leghajlandóbb lett volna.

Az úrbéri törvények a patriarchális viszonynak véget vetettek, az ipar növekedése s kitisztúltabb fogalmai megtanították mind a földesurat mind a parasztot a munka becsére, s így szaporítják az összeütközéseket, mikor mégis a kiegyenlítési hajlam mindkét részről alább szállott. Ha a földesúr részletes, több esztendeig tartó fizetések által teljes kárpótlást kap, s a paraszt csak valamivel ró le évenként többet, mint most szolgál, s így telkét magáévá teheti, úgy mindkettőn segítve van. A földesúr béreseket fogadand, s szabadabban mozog gazdaságában, a paraszt időt nyer és termést, telkét szorgalmasabban mívelheti, fuvar által kereshet, s így jobbléte gyarapodik. Meg van szüntetve az összeütközések lehetősége a földesúr és paraszt közt, s ez által a béke előmozdítva. Ezek, úgy látszik, elegendőkép ajánlják az örök megváltást, ezeknek nyomán megvítathatni a kényszerítő megváltás jogszerüségét, különböző árnyéklataihoz képest, meg azon kérdést, hogy a megváltásnak, hely s idő tekintetében, rögtön vagy részletesen kell-e történni, s a közállománynak segítöleg vagy eszközlőleg hozzá járulni? De ily egyszerű prózai alap az agitátoroknak nem kellett. Kiválasztatott symbolumúl a szabadföld. Ez „világerővel ható“ szó, ez a „kor kívánata“, ez „megrázó eszme“, melynek jövője van; s íme teli vitorlával hajózunk a phrásisek tengerén. Nekünk pedig úgy látszik, hogy világereje csak annak van, mi józan és igazságos, hogy a kor kívánatának okosan csak azt nevezhetni, mi hosszasb és sokoldalú megvítatás s a köz gondolkozás képviselőinek többszörös megkísértése után a közvélemény vég verdictje gyanánt mutatkozott, és hogy valóságos jövője csak azon eszméknek van, melyek józan megfontolás után és gyakorlatilag is helyeseknek találtatnak.

Az tehát, és csupán az, itt a kérdés, hogy ily eszmék kategoriájába tartozik-e a szabadföld eszméje, úgy, mint az felállíttatott; hogy rejtezik-e bensejében oly igen sok velő, és szolgálhat-e biztos útmutató és vezérelv gyanánt a megváltási ügy megvítatásában?

Mí, több oknál fogva, meröben ellenkezőt hiszünk. Legelőször is azért, mert ha oly általánosan igaz az, hogy csak a szabadföld mellett lehet boldog a földmívelő, és hogy minden más állapot nem egyéb nyomorú szolgaságnál, úgy a megváltást ki kell terjeszteni azokon kivül, kik magokat megváltani hajlandók és képesek, azokra is, kik sem nem óhajtják, sem nem képesek magokat megváltani: és így általános kényszerítő megváltást kell elhatározni, mi a dolgot végtelenül nehezítni fogja, s akár bankmunkálat, akár részletes fizetések által történjék, a földesúrnak, vagy parasztnak, vagy pedig mindkettőnek is tetemes kára nélkül nehezen leszen eszközölhető. — Másodszor: azért hibás compass, mert, ha a szabadföld oly végtelen jótékony, a nem szabad föld pedig oly felette kínos és nyomasztó valami, úgy nem szabad várni a törvényhozásnak csak egy percig is, úgy nem lehet 12—18 esztendei határidöket szabni, de tüstint és

egyszerre kell történni a megváltásnak. Hahogy az úrbéri telek egy részének visszaeresztése által történik, a parasztnak, ha bankmunkálat útján eszközöltetik, a földesúrnak romlása nélkül kivihetetlen; és így a megindított agitátió oda céloz: erkölcsi lehetetlenséggé tenni azt, mi egyedül kivihető és kívánatos: a részletes és lépcsönkénti megváltást. De harmadszor, és főkép, azért kellett volna elkerülni ily általános fogalomnak vezéridea gyanánti kitüzését, mert ezen szó alatt „szabadföld" sokkal szélesebb és terjedtebb fogalom fekszik, mint az, mely a megváltás által valósúlhat. E szó „szabadföld" ily általánosságban oly földet jelent, melyen semmiféle teher sem fekszik, melytől a haszonvevő vagy tulajdonos senkinek sem adózik, s az mondatik, hogy csak ilyen földdel boldogúlhat a földmívelő. Ez azonban ferde s valósíthatlan gondolat, mert nemde egész világ példája mutatja, hogy jólét, ipar és gyarapodás tökéletesen megférnek a föld birtokához kötött terhekkel, és nem bizonyos-é, hogy a paraszt, ha úrbéri tartozásait megváltja is, a státus iránti adózásoktul felmentve nem lesz? És lehet-é nagy ellenmondás nélkül a földnek minden tehertöli kiváltságát a jólét nélkülözhetlen feltétele gyanánt hirdetni épen akkor, mikor a nemesi birtokot is különféle adózásokkal terhelni igyekszünk?

Azt akarjuk tehát mondani, hogy azon tartozások sujtják átokkal a földet, melyekkel a paraszt földesurának adózik? — Ez ismét ezen tartozásoknak mennyiségét vagy minőségét illetheti. Ha mennyiségét, úgy az igazsággal ellenkezőt mondunk, mert a magyarországi úrbér a legkönnyebbek közé tartozik, és egyszersmind előre meggyengítjük azon kimondott elvet, hogy a földesúrtól csak egy kalászt sem akarunk kárpótlás nélkül elvenni, mert ha a teher igazságtalan és szerfölötti, úgy a törvényhozás ügyekezni fog a teljes mértékű kárpótlás alól kibúni; ha minőségét, azaz a munkábani adózást, úgy ismét tévelygünk, mert hogy még igen sok helyen sokkal könnyebben esik a parasztnak szekeres és gyalog munkában leszolgálni az árendát, mint azt készpénzben akár egyszerre, akár részletesen lefizetni, tagadást nem szenved, s ugyanekkor oly valamit depopularizálunk s kiáltunk ki véghetetlen nyomasztónak s lealázónak, ami akkor is, ha a megváltás megtörténik, szükséges maradand, t. i. a földmívelő által teljesítendő szekeres és kézi dolgozást, melyet Magyarországban közmunkáink még igen sokáig nem fognak nélkülözhetni. — Vagy pedig a kilenced miatt állítjuk az úrbéri viszonyt oly károsnak? Jól van; de hát akkor el kell törülni nem csak minden percentum szerinti árendát, de egyszersmind minden indirectus adót s accisát széles e világon, mert ezek mind az ipar s előállítás arányában növekednek. Vagy pedig az úrbéri, megyei és közállományi terhek összeségét tartjátok a parasztra nézve szerfölöttinek? Igen, de ez nem idevaló, miután a földesúrnak teljes kármentesítését elvűl elfogadtátok.

Ezekhez járul, hogy a szabadföld fő és egyedüli panacea iránti kikürtölése a tettleges igazsággal homlokegyenest ellenkezik. Angliában a farmer nem csak fizet, de igen sokat fizet a földtül a birtokosnak, jövendője nincs törvény által biztosítva, és mégis gazdag és boldog. A hajduvárosokbani lakos szabadföldet bír, s ím a környékbeli úrbéri jobbágyhoz nem is hasonlítható, ipar s jólét dolgában. Megannyi tanusága nem annak, hogy a szabadföld káros dolog, de annak, hogy a kimondott általánosságban anti ociális chimaera, gyakorlati megszorított értelmében pedig nem panacea, nem egyedüli eszköze a boldogságnak, épen úgy nem, mint az adózással terhelt föld nem szükségesképen jelleme a nyomornak, hanem csak egy factor a közjólétben, sikeres vagy sikeretlen, elhatá-

rozó erejű vagy csekély befolyású, a szerint amint más körülményekben segélyt vagy akadályt talál, s azokba vagy bele illik, vagy nyom nélkül elsüllyed.

A szabadföld körüli agitátió tehát egy elérhetetlen célt tűz ki; ideákat ébreszt, melyek soha sem fognak valósúlni; oly ingereknek nyújt táplálékot, melyeknek a törvényhozás teljes elégtételt soha nem adhat. — Hátha még megfontoljuk, hogy ezen eszme már most eleve kárhoztatása oly állapotnak, mely, ha véghez megy is az általános megváltás, rövid idő múlva szükségkép elé fog idéztetni? Kételkedhetni-é, hogy szaporodván a népesség a jobbágyi örökösödés mostani törvénye mellett, csak tíz esztendő elfolyása után is létre jövend egy új osztálya a földmívelőknek, mely a parasztok megváltott részeit fogja egy részben vagy egészen árendálni? Ezen haszonbér a birtokos kényétől függend, s annál magasabb lesz, minél nagyobb a népesség és kevesebb a föld. Ezen viszonyba senkinek sem lesz joga avatkozni, mert itt minden ürügy megszünendik a törvényhozás közbeszólására. Újra kezditek-é akkor a szabadföld melletti agitátiót? vagy eltitkoljátok hogy azon százezreken nem segíthettek, vagy pedig már most jó eleve örökségül adjátok nekik a szabadföld világerejű eszméjét? előre látható, de el nem kerülhető állapotjuk anathémáját, hogy azzal annak idejében az akkori birtokosok ellen fölfegyverkezzenek? Ha a megváltott paraszt nem kilenced mellett, de felibe fogja adni a földet az azt mívelőknek, könyveket fogunk-e írni akkor minden ily neme ellen a haszonbérnek? — Ha pedig ezt tenni nem akarjátok, miért vetitek el most oly ideák csiráját, melyek igen rövid idő múlva az általatok előidézendő állapot ellen épen úgy használtathatnak, mint arra, hogy a mostani állapot tétessék gyűlölet tárgyává? — Nem jogosítjátok-e az által azon hiedelmet, hogy csak felforgatni akartok, nem építeni, hogy ami történendik, azt definitivumnak nem tartjátok; és hogy csak akkor fogtok megnyugodni, mikor egyszer a szabadföld eszméje a maga utolsó következéseiben fogott megvalósúlni, ami egy kis lex agráriával s annak minden áldásival alkalmasint egyértelmű.

Félre tehát szépen hangzó szavakkal, félre a kárhozatos agitátióval nem valósítható eszmék mellett! — Ha valóban jót akarunk, ne építsük azt hamis alapokra, ne állítsunk elveket föl, mik bevallott célunkon túl csapnak, sőt egy részben abba bele vágnak, különben mindig gyanúsak maradnak igyekezeteink. — Arra hogy az örökös megváltást köz óhajtás tárgyává tegyük, elegendő ok és mód fekszik sok más körülményben; nincs itt egy szikra szükség is a szabadföldi agitátióra. Fejtsük meg inkább azon kérdést, hogy a nem szabályozott helyeken lehet-é és miképen megváltás; javasoljunk oly megbecsülési módszert, mely mindakét rész érdekeit biztosítsa; készítsünk oly tervet, melyben a magát megváltani kivánónak megváltási képessége legyen egyszersmind a megváltás fokozatainak mértéke; elvégre a fizetésekre nézve tervezzünk oly módosítást közigazgatásunkban, melynél fogva a törvény papiroson ne maradjon, de a megváltási tőke valóban zsebébe menjen a földesúrnak: és a megváltás ideájának sikerét jobban biztosítók, mint nagy phrásisekkel, lélekemelő beszédekkel, és kivihetetlen, sőt végkép káros bankoperátiók tervezése által. — Mindezek nem vonzanak, de elidegenítnek. És valóban, ha a dologbul semmi sem lesz, vagy pedig valami tökéletlen terv fog elfogadtatni, vagy pedig az, ami történendik, nem lesz egyéb mint egy új és közel fekvő változtatás anyagja, azok lesznek okai, kik agitátiójok által gyanút ébresztettek, a kérdést a gyakorlati vitatás mezejéről a képzelet régióiba vitték által, és előre oly eszméket

plántáltak az elmékbe, melyeken a megváltás utáni állapotnak ismét hajótörést kell szenvednie.

---

289. sz. „*Pesti Hírlap*“ és „*Kelet Népe*“ közti vitály. II.

Világ, 1841.

. . . nyíltan kimondjuk és röviden akarjuk megmutatni, hogy azon rossz, melyet a Kelet Népe a Pesti Hírlapban lát, nem képzelet, nem rémkép. A szükségesnél sötétebb volt igenis a színezet, melyben gróf Széchenyi vádait kifejezé; az erősségek, miket előhozott, cáfolást engednek; hibás a mező, mely a megtámadásra választatott; a vész, melylyel fenyeget, korán sem áll oly közel, mint azt jósolja, s az orvosság talán egyszerűbb, mint sejdíti: de maga a vád, így vagyunk meggyőződve, a fő dologban igazságos, s a kártékony hatás, mely bépanaszoltatott, nem hiú félelem, de szomorú valóság. És ez vélekedésünk szerint néhány egyszerű észrevételből kiviláglik.

Minden politikai munkában, de főleg újságban, mely naponkint hat, kétféle irányt kell megkülönböztetni: elsőt azt, mely a lap homlokára van írva, mely cégérül kifüggesztve, pompás phrásisokban, csillogó declamátiókban mutatkozik. Ez a lapnak bevallott iránya, but avoué, ostensible. A másik irány az a szellem, mely az egész lap szerkezetén általfut a pompásan felállított elvek alkalmazásában, a tárgyak megválasztásában, sokszor egy szó, egy epitheton használásában rejtezik. Ez a lap valóságos iránya, but veritable; a lap ez által, és csak ez által, hat és bír jelentőséggel. Erkölcsi méltánylásában ezen második irány a gondolkozó ember előtt minden, az első semmi. Gutta cavat lapidem: az időről időre kimondott elvek, szép és nagy phrásisok elhangzanak, elfelejtetnek; de a mód, miszerint az elvek alkalmaztatnak, a szín, melyben az író az adatokat feltünteti, a sokszor parányi észrevételek, mikkel kíséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet egy csekély adat után oda vet, naponkint hatnak az olvasó lelkére, bele szövik magokat eszméinek kifejlésébe, elébb-utóbb befolyást gyakorolnak gondolkozásmódjára. Ebben fekszik az időszaki sajtó egész jelentősége; ez teszi üdv vagy vész eszközévé. Ez teszi, hogy vannak hírlapok, melyek egészen más módon hatnak, mint ahogy a programmájok s ostensibilis elveik szerint hatniok kellene. A Gazette de France minden lapjában a legszélesebb szabadság eszméit prédikálja; s ki nem tudja, hogy iránya s hatása egészen más. Az ilyen benső irányt világosan, forma szerint bebizonyítni igen nehéz; s mí szívesen elismerjük, hogy e tekintetben a Kelet Népe p l e n a p r ó b á t nem teljesített; hogy a szabálynak: a s s e r e n t i i n c u m b i t p r o b a meg nem felelt. A két védirat, de főkép báró Eötvösé, győzelmesen kivíja, hogy a Kelet Népében foglalt kemény vádakat annak szerzője részletesen be nem bizonyította. B. Eötvös keresztülmegy minden egyes vádponton; felteszi, hogy a szerző a legerősebb próbákat választá, taglalja, analysálja azokat, s igen logice mondja: ha még ezek sem bizonyítják be a vádakat, úgy hol a bizonyítás? A mí tisztelt barátunk lelke tisztaságában nem akarja látni a bevallott és valóságos irányok közti különbséget: és úgy mí vagyunk kénytelenek azt a közönség előtt kifejteni.

Mikor valaki „törvényszerű haladást“ tűz ki hírlapi zászlójára, és mégis buzdít, dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; mikor a sajátság tiszteletét hirdeti, s a szabadföld eszméje mellett oly módon agitál, mely, ha viszhangot lel, minden józan rendelkezést lehetlenné teend megváltás dolgában; mikor

a kormány iránti bizalmat ajánlja, és naponkint tévtanokat terjeszt, a megyéket olyakra szólítja fel szünet nélkül, mik mellett a kormány törvényes hatása teljesen elenyésznék; mikor a különböző társasági osztályok közti közelítést mondja céljának, és minden egyes szenvedőt úgy állít elő, mint a sociális rendszer áldozatát; mikor józan haladást emleget, s tettleg az ifjuságnak mint testületnek, mint társasági hatalomnak énekli naponkint apotheosisát, s a tömegek rivalgásait nevezi közvéleménynek: akkor, higyje el nekünk a mí igen tisztelt barátunk, hogy az ily irány alatt a nyíltan kimondott szép célokon kivül még más valami is fekszik, hogy az írott sorok közt láthatatlan betűkben áll más valami, amit sok becsületes ember érez, de csak kevesen tudnak önmaguknak megmagyarázni. És ez az, mit mí a Pesti Hírlapban kárhoztatunk. Meglehet, hogy az ily újságiró maga magát is elvakítja, s csalódásokban él a hatás felett, melyet működése szükségkép gyakorol, de ez tökéletesen egyre megy: nem Kossuth Lajosról, de újságáról van itt szó, nem a kebel titkos érzeteiről, de újsága naponkinti hatásáról. A politika sanyarú mezején jóért s rosszért, melyet közvetve vagy közvetlen, akarva vagy nem, eszközlünk, egyiránt vagyunk felelősek . . . .

A 120-ik §-hoz.

SZALAY LÁSZLÓ.

Életrajzát l. az Irodalomtörténet 120. §-a után.

290. sz. *„Zalai Szózatok.“*

P. Hírl. 1844. oct. 9.

Homlokfalán azon háznak, mely felé most, midőn az országgyűlés maholnap végét éri, midőn naponkint egy-egy, forró kebellel dajkált remény eltűnedez, — mindinkább aggodalmas pillanattal tekint a magyar, s melyben a szerint, amint egyik vagy másik kérdés vítatása után fehér vagy fekete golyók vettetnek a haza jövendőjének urnájába: innen vagy phönixként kél ki a nemzet, vagy bennvész hideg hamvvedrében, — homlokfalán ezen háznak olvasható: „Praesentia negligit, qui futura non respicit.“

S ha volt pillanat e nemzet életében, midőn az e szavakban foglalt intést, melyet a magyarnak királynéja vésetett oda, követni elutasíthatlan kötelesség vala; ha volt pillanat, midőn ezt nem követni bűn, bűn melyet semmi sós víz le nem moshat lelkünkről, nem a legégetőbb bánat könyei sem: e pillanat a jelen.

Kinek szeme van, az látja az örvényt, melyet csak a leggyászosabb szenvedelem hallucinátiói takarhatnak a néző elől. Oly ponton állunk, honnan vagy kibontakozni kell haladék nélkül, vagy leszédelegni a mélységbe. A nemzet legjobbjai, különböző politikai nézeteik dacára, egy véleményen vannak ez iránt: a haza anyagi jobblétének áldozatok útján is eszközlése iránt.

Egyikében azon gyüléseknek, hol a közelebb lefolyt napok küzdelmei között már nem az adó, hanem a subsidium kérdése hanyatlott sírba, hol botrány botrányt ért, s hol az embereknek már nem kellett

vasút, nem tengerpart, nem hitelintézet, nem mezei gazdaság pártoltatása, nem semmi e világon, — mint ahogy a boldogtalan öngyilkosnak nem kell semmi, — e gyűlések egyikében azon férfiú, ki épen távolléte által volt jelen ez országgyűlésen, [1]) kinek pályája fényes és egyszerű, mint a régiség férfiaié, s kit a nemzet senátusától távol, ostracismusra kárhoztattak azok, kik nem tűrhették, hogy Aristídest mindenki igazságosnak hirdeté, — ezen férfiú így rekeszté be előadását: „Szégyennek és aggodalomnak fájdalmával nézek a jövendő elébe, s csak úgy áldja meg isten a hazát, ha az összes nemzet maga magának segédkezet nyújt, s a segedelmet, ha subsidium név alatt is, tőle meg nem vonja."

E szavak felett nem szabad könnyeden elsiklani a journalisticának, s minden olvasó, még az e lap felekezetéhez nem tartozó is, szent pietással fog velünk megállapodni e szavaknál, s figyelmeztetésünk nélkül is mélyebb jelentőséget látni azon körülményben, miszerint épen onnan hangzanak felénk, honnan két századdal ezelőtt, a hazának hasonló kritikus állapotában, Zrínyinek szózata, azon Zrínyinek, kit „a költő" melléknévvel ruháztak fel atyáink, de kit mi a XVII. század egyetlenegy magyar státusférfiának tartunk, a hivalkodás sátorából tettek mezejére hivá a magyart.

Meglepő, — vagy nem, e szó itt nincsen helyén, — megdöbbentő a két beszéd rokonságát szemlélni. — Mint azon királyfi, — így szól Zrínyi — ki sokáig néma volt, de ki, midőn atyja mellének szegzé fegyverét az ellenség, szavát visszanyerte, hogy segédért kiáltson: úgy szólalok fel én! Kebledre dőlök, hazám, s elmondom, hogy azok, kik téged boldognak hirdetnek, vagy ámítók, vagy ámítottak; elmondom, hogy azért, mert villámoktól féltedben a borostyán lombjai alá búvtál, még nem vagy dicső; elmondom, hogy el kell veszned, ha még csak negyven napig késel magadat reformálni, ha késel segéd után nyúlni; s hogy el kell veszned még akkor is, ha mástól várod a segédet, nem magadtól; elmondom, hogy isten is csak úgy segít, ha megvívsz a veszedelemmel, s ez csak úgy történhetik, ha van kincs, melyből a köz szükségeket fedezhessed, s mely hogy legyen, még az oltár kenyereit is fel kell áldoznod a szent ügynek!

Ily hatalmas szózatok leggyengébb viszhangja is elégséges minden gondolkozó előtt azon sötét proclamátióknak visszautasítására, melyekkel minapában meg elárasztották az országot. — Ők ellenségei az adónak, mert ők aristokraták, — ezt mondják, — s mert az aristokratai rendszert ezentúl is fenntartani óhajtják.— De hiszen, Zrínyi dynasta volt, kiből száz magunkféle quasi-aristokrata kitelt volna, s mégis az adóra mutatott jobbjával; s az angol peer régóta fizet adót, és Anglia még ma is az aristokratiának választott földje. De a kérdés jelen állapotában nevetséges az aristokratiai alkotmányra hivatkozni. Hagyján, ha erre azok hivatkoznak, kik oly politikai architektúrát védnek ellenünk, mely a pyramist csúcsára állítja, mely magát a községrendszer csirája nélkül municipálisnak mondja, s mondja magát épen azért, mert az épület első emelete, a törvényhatóságok, a legtúlságosabb, s a községi élet legparányiabb lüktetését is gátló centralisátiónak lakhelyei; — hagyján, mondom, ha valaki az aristokratiára akkor hivatkozik, midőn ezen építésnemet védi ellenünk, melyet a státustudomány Vitruviusai és Palládiói még névről sem ismernek; — de a köz szükségek fedezése kérdésének jelen stádiumában már senki sem védelmezheti magát azzal, hogy a „constitútiót" védi az új tan ellen. Most már nincsen szó adóról, azon adóról, melyet tí — mindamellett, hogy

[1]) Deák Ferenc. L. életét a 371. szel.

az összes journalistica, a politikai értelmiség valamennyi sajtói mellette nyilatkoztak, mindamellett, hogy már a modor ellen sem tétethetik kifogás, mert tárgyban és formában megtörtént az összepontosúlás, melyet tí, hiszszük, hiszszük, csak úgy vállaltok magatokra, ha azt egy Mátyás fejetekre szabja, vogy ha azt harács képében nyakatokra rója a török; — most subsídiumról van szó, arról, hogy miután egy pillanat a földabroszra vetve, s a történettan első rudimentáinak ismerete elégséges annak bebizonyítására, miszerint örök igazság a közmondássá vált tétel: „mennél távolabb a tengertől, annál távolabb a civilisátiótól", akarunk-e valamit áldozni, hogy országunkat kapcsolatba hozzuk Fiuméval, s ezt a világgal; vagy beelégszünk-e ezentúl is, hogy elég közel van hozzánk a Hanság, a Fertő, a Balaton? — most nem adóról van szó, hanem arról, hogy a koronának felhivása hitelintézetek alapítására s közlekedési eszközök létesítésére viszhangot találjon a hazában, s tekintetbe vételt azoknál, kik a korona tagjainak címeztetnek; — most nem adóról van szó, hanem arról, hogy midőn ipar, kereskedés s mezei gazdaság óriási lépésekkel haladnak előre, jobbról balról, az ország mindenik szélénél, még Moldvában, Oláhországban, Szerviában is: ipar helyett köz elszegényedést, kereskedés helyett uzsorát, mezei gazdaság helyett koldusoknak és bitangoknak tanyául szolgáló völgyeket s hegyeket akarunk-e; — most nem adóról van szó, nem új alkotmányos élet szülemléséről, hanem arról, hogy akarunk-e egy fillért adni az életben maradásért? — —

Ezen alternatívára ébredtünk százados dermedtségünk után. De épen, mert már nem csak az emberek, hanem a dolgok is szólanak vég veszélyünkről, mert már minmagunk törjük a követ, mely a magyarnak sírjára fektetendő, — rendkivüli erőfejlesztést várhatni a nemzet képviselőitől.

Azok után, mik közelebb nehány törvényhatóságban történtek, világos, hogy ez úgy csak a legvastagabb tudatlanság s az ármányforralás szövetségén szenvedett hajótörést. Most biztos révbe érkezett — e hiten áll a hazafi élete, — biztos révbe, hol az elsőtől úgy nem tarthatni, mint nem a másiktól. Hazafiúi s tapasztalt férfiak kezében dús jövendőt rejtenek magokban a törvényhatóságok tetemes többségének utasításai; s midőn az ügy a felső tábla elébe kerülend, szólani fog mellette a stabilitás elvének tekintete is, mert ez nem veszélyeztethetik inkább, mint ha azon hit kezd harapódzni az emberek között, hogy a fennálló institútiók terméketlenekké váltak, hogy az eszmék folyama kénytelen új medret ásni magának; — de szólani fog mellette azon nem mellesleges tekintet is, hogy a nép örömmel látja magaslani a grófi barett tollját oly arc felett, melyre írva van az öntudat: hogy névvel s tettel elsők vagyunk a hazában.

---

291. sz. *Remény és aggodalom a diétának berekesztésekor.*

P. Hírl. 1844. nov. 6

Mikorra e lap Pozsonyba érkezik, már csak nehány óra lesz hátra a jelen törvényhozás által még a haza ügyeinek szentelendő. — Legmelegebb óhajtásainkkal kísértük mindig a nemzet tolmácsait törekvéseikben a cél felé, mely csak egy lehet mindnyájunkra nézve, s melyet nem szükség megneveznünk, mert az írva van még e hon árváinak szivében is, annyira csügg itt mindenki a magyar faj jövendőjének eszméjén, — s ezen óhajtások most forró imádsággá válnak lelkünkben.

Így imádkozott hajdan a gyenge fenn a hegyen, míg istennek választott népe küzdött a völgyben. S higyétek nekem, megbocsátható, ha mí gyengék leszünk az aggodalomtól, míg az erősebbek, hosszú küzdés után a béke s a hasadó újkor ünne-

pét üllik tán ismét, mint ahogy üllötték volt 1840-ben, mondván: Vége a meghasonlás éveinek, vége a félreértések végetlen sorának: bekövetkezett a nemzet s a kormány menyekzőjének nagy napja.

S legyen bár úgy. Mí nem kutatnók a múlt aknáit, hogy felhozhassunk egy aggregét a lefolyt idők viszályairól, mely szájról szájra adva botránynyá váljék s felbomlás eszközévé; mí nem sajnálkoznánk, nem aggódnánk, nem sírnánk égő könyüket a felek különböző hajlamaik felett, melyek nem engedik, hogy tartós, hogy üdvhozó legyen a szövetség. Mí mondanók: a monarchiának szüksége van e nemzetre, s e nemzetnek a monarchiára, ma inkább mint tegnap, holnap inkább, mint ma; mí mondanók: még a külérdekek fonalán kötött házasságban is felvirágzik nem ritkán a szerelem, s politikailag azon szövetség alapúl legszilárdabban, melynek bázisa közös ellenségtőli ovakodás s anyagi érdekek közös volta; mondanók, s legjobb áldásunkat adnók a frígyre.

Csakhogy híven járjon el mindkét fél kötelességében, csakhogy lehetségest kivánjon, csakhogy alkalmas s olyatén eszközöket válaszszon, melyek bizodalmat gerjeszszenek. Mert ha nem akarjuk, miszerint a frígy kötésének pillanata legyen egyszersmind a bomlás kezdetének első perce, bizodalomra van szükség; s hogy ez körülárnyékozhasson hazát és kormányt, érteniök kell egymást; mi csak úgy történhetik, ha eljárásáról számot adó, ha felelős kormány áll egy részről, más részről a nemzet plenipotentiáriusai; nem az izgatások forgószelének kényére ingadozó mandatáriusok itt, s a hatalomnak oly neme odaát, melynek határszéleit senki sem ismeri, s mely, ha úgy tetszik, a mandatáriussal alkudozhatik a küldők ellenében, s ha máskép tetszik, a mandatárius ellenében a küldőkkel.

Azon elvek, melyeket Talleyrand az assemblée constituanteban az utasítások megszüntetése mellett felhozott, állanak még ma is, s nem csak Franciországra nézve; és innen van, hogy azon argumentumok, melyek a jelen országgyülésen az utasítási rendszer ellen lapunk dolgozótársai által is több ízben előadattak, cáfolatlanúl maradtak.

Ha azok, mik október 29-én a közpénztár jövedelmeinek beszedésére s kezelésére nézve gróf Széchenyi István előadása nyomán táblai határozattá váltak, talán némi módosítással, melyet lapjaink az illető választmányi különvéleményre vonatkozólag már régebben szerénytelenség nélkül indítványozhattak, elfogadtatnak: első alapját vetettük a felelős kormánynak; s ha az utasításokat megszüntetjük, alapját vetettük a képviselők házának. Ekkor fog kezdődni az átalakúlás termékeny korszaka: a lefolyt évek vajúdásai csak ál vajúdások valának. Elkerülhetlenül szükséges, hogy a municipális rendszer, kivált a törvényhozás irányában, lényeges változásokon menjen keresztül, mert a jelen elvek mellett lehetetlen a felelős kormány, és lehetetlen a Karok és Rendek rendszerének képviseletivé alakúlása. Az október 28-kán tartott kerületi ülésben ezeket mondá az ellenzéknek egyik vezértagja: „Helyzetünkben, hol ötvenkét szétágazó municipium utasításival s e municipiumokban ismét tömérdek egyéniségek eltérő véleményeivel találkozunk, rendszeres haladást képzelni alig lehet. A kormánynak kellene felfogni a zászlót, neki kellene vinni az öszpontosító szerepet."

E szavakban foglaltatik a haladás embereinek hite, kiknek eddig is bármi gyenge organumúl szolgálhatni dicsőségünknek tartottuk, s kiknek seregében, hogy ezentúl is szolgáljuk a köz ügyet, eszünk, szívünk sugallja. Felelős kormány és alkotmányos központosítás, e két eszmének kell átszövődni minden intéz-

kedéseinken: ezeknek alkalmazásával nyissuk meg a jövő országgyülés tanácskozásait; nagy haladás már az is, hogy ezeknek megismerésével rekesztjük be a jelent. Vége az $184^3/_4$-ki országgyülésnek; készüljünk a jövőre. Isten velünk!

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

Született Budán 1813; az egyetemet Pesten elvégezvén s az ügyvédi vizsgálatot letevén, Fejér vármegyénél viselt aljegyzőség után 1825 a m. udv. cancellariánál alkalmaztatott, 36-ban udv. fogalmazó, a következett évben az eperjesi ker. tábla közbírája lett. Irodalmi pályáját 1830 kezdte meg Goethe Götz-ének fordításával, mely azonban meg nem jelent. Első fellépése 1831 történt egy, Bajza ellen intézett, „A Kritikus Apotheosisa" című feddélylyel, melyet több lyrai vers és néhány értekező cikk követett zsebkönyvek és folyóiratokban, s néhány drámai dolgozat: „A hásasulók" vígj. Pest 1833; „Boszú" szomj. P. 1834; „Angelo" Hugo Victorból P. 1835, ez egy figyelmet gerjesztett bevezetéssel. A m. akademia örvendve a lelkes ifjú buzgóságának, az utóbbi évben levelező tagsággal kivánta őt szorosban az irodalomhoz kötni; s E. a benne helyzett reményeket nem sokára fényesen igazolta. Sietett szabadságot venni egy külföldi utazásra, mely alatt végkép lemondva a tiszti pályáról, kizárólag az irodalmira határozta magát el. Útját 1836—7-ben Németországon, Schweizon, Németalföldön keresztül Franciországba és Angliába folytatta, mely az ifjúnak már is ritka tudományát világismerettel és tapasztalással egészítette ki. Költői nagy tehetségének ezekkel egyesülve tanuságát első nagyobb, s classicai munkáink közé tartozó regénye „A Carthausi" tüntette fel, mely a pesti árvíz által tetemesen megkárosodott Heckenast Gusztáv könyvkiadó érdekében általa kiadott „Árvízkönyv" I. III. V. kötetében jelent meg 1839—40. Míg ez örökké szép mű a fiatal- és nővilágot egészen megbódította, s a bel- és külföldi kritika méltánylatát is kivívta: első tudományos munkája melyben az éjszak-amerikai hallgató börtönrendszert pártolja: „Vélemény a fogházjavítás ügyében" (P. 1838), szakbeli tanulmányai s utazási észleletei alapján készítve, a nyilványos élet emberei figyelmét ragadta meg, s ennek következtén az 1840-ki országgyülés által a börtönjavítás ügyében kiküldött országos bizottmány tagja lett, miután ez évi hongyülésen a felső táblánál mint szónok is fel kezdett tünni. E két munkájának köszönte a huszonhat éves férfiu 1839 akademiai tiszteleti taggá választatását is. 1840-ben Szalay László barátjával, az angol review-k módjára egy évnegyedes írást indított meg, a „Budapesti Szemlét", melynek feladata volt főleg a politika és törvényhozásnak tudományos értekezésekkel kezére dolgozni, a közönség részvétlensége miatt azonban csak két kötet jelenhetett meg, melyek legbecsesebb darabjai közől valók Eötvöstől egy nemzetgazdászati (Szegénység Irlandban) s egy politikai dolgozat (A zsidók emancipátiója). Az 1843-4-ki országgyülésen a felsőtáblai ellenzéknek, eszmékben gazdag szónoklatával, már legkitünőbb bajnoka volt. Az utóbbi évben a Pesti Hírlap Szalay L. kezére szállván, ezzel kezdődött meg E. pályájának is leggyümölcsözőbb időszaka. T. i. itt és ettől fogva fejtette s mutatta ki, európai színvonalra emelkedve, Magyarország regenerátiójára egyetlen biztos rendszerűl, a parlamentáris felelős kormányzatot (tudományos-rendszerű munkává dolgozva „Reform" cím alatt Lipcse 1846 és újra Pest 1868, s kiegészítve részletes tárgyalásokkal „Teendőink" című cikksorozatában P. Hírl. 1847), mely a legnagyobb rész előtt örökké valósíthatlan szép álomnak tetszett; mindazonáltal sikerült, reál-alapú jeles beszédei által Pest vármegyében, a municipalista Kossuth Lajos ellen annak az országgyülési utasításokba felvételét kivinni. Ez irányban működött Eötvös mint költő is: Vígjátéka „Éljen az egyenlőség" (adva 1840, kiadva az Aradi Vészlapokb. 1844) a jogegyenlőséget ajánlja egy fordított képben; „A falu jegyzője" regény 3 köt. (P. 1845. újra 1864) a megyei rendszer tarthatatlanságát tünteti fel concrét történetekben; „Magyarország 1514-ben", szinte 3 kötetes regény (P. 1847) közvetve a jobbágyság felszabadítását célozza: mind oly eszmék, melyek kellőleg kifejtve s a költészet minden esz-

közeivel a köz érzésbe beoltva, nem sokára megoldást voltak nyerendők. Bekövetkezett t. i. az 1847—8-ki (utolsó pozsonyi) országgyűlés, s a párizsi forradalom hatása közben épen Kossuth Lajos ügyes és bátor fellépése segedelmével megvalósúlt az Eötvös által vég eszközül kitűzött állami és társadalmi reform; s ekép Magyarország új alkotmányának szellemi szerzőjévé ő lett. Az első magyar ministeriumba mint cultus- és közoktatási minister belépvén, több fontos törvényjavaslatot készített, melyek közöl itt a gymnásiumi szaktanítást s az egyetemen a tanszabadság behozatalát illetők kiemelendők, a szomorú fordulat azonban, melyen az ország nem sokára átment, nem kedvezett a kivitelnek; a forradalom kigyúladása pedig lehetetlenné tevén működését, külföldre vonúlt, ahol 1853-ig Münchenben lakván, ott bölcsészeti és történelmi stúdiumait folytatva, ismét az irodalomnak élt. A birodalom újjá-alakítása körüli gondjainak eredménye volt egy német röpirat (Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten, Leip. 1850), melyet 1851—4-ben fő munkája követett: „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az állodalomra" 2 kötet Pest (németűl Lipcse 1854). Haza térvén, itt egymást érték költői, bölcsészeti, politikai és szónoklati munkái, név szerint: „A Nővérek, regény 2 köt. Pest 1857 (újra 1860), Elbeszéllések, P. 1859; Költeményei, P. 1869. — Gondolatok, P. 1864. — Die Sonderstellung Ungarns. Leipz. 1860 (magyarúl Toldy Istvántól: Magyarország különállása, P. 1861); A nemzetiségi kérdés, P. 1865. — Miután a Kisfaludy-Társaság elnökségét 1847, a m. akademia másod elnökségét 1855 óta viselte, 1864-ben ennek első elnökévé választatott. Az 1861, 65 és 69-ki országgyüléseken mint Buda városa képviselője az alsóház tagja, s a fejedelemmel történt szerencsés kiegyenlítés után az Andrássy-ministeriumban ismét a vallás- és közoktatási tárcát viszi. — Akademiai beszédei „Magyar Írók és Államférfiak" cím alatt jelentek meg összegyűjtve P. 1868; politikai beszédei egy része Toldy Istvánnál A. M. Polit. Szónoklat Kézikönyve I. kötetében.

292. sz. *Megyerendszer.* [1])

Ha visszatekintek azon discussióra, mely a P. Hírlap s a két haza többi hírlapjai között a megyerendszer iránt majdnem másfél évig folyt, bámulnom kell a mód felett, mely szerint e vitatkozásban ama rendszer védelmezői eljártak.

Voltak, kik megyerendszerünkben nemzetünk géniusának következményét látják, s ebből következtetik annak változhatlanságát.

Tudjuk, egy idő óta, főkép a történet- s állománytanból, különös becse kerekedett bizonyos szépen hangzó phrásisoknak, melyek ‚Mephisto' híres tanácsa szerint: „denn eben wo euch die Begriffe fehlen, da steht das Wort am rechten Ort", nagyobb munkák s folyóiratokban, valahányszor más magyarázat hiányzik, használtatni szoktak. Vallás, ipar, mezei gazdaság, alkotmány, sőt maga az egyes népek hadi rendszere, tisztán a nemzetek jellemében magyaráztatik meg, mintha a macedóni phálanx s a római legió épen úgy e két nemzet természetes tulajdoniból venné eredetét, mint a mód, miként a vad ludak, vagy darvak szállni szoktak. Mind ez általános phrásisok csak azt bizonyítják: hogy azok, kik velök élnek, nem tudtak, vagy nem akartak bizonyos állapotok megmagyarázására más okokat keresni.

Valljon, hát miben áll nemzetünk jellemének azon része, mely a megyei szerkezetet, miként az most fennáll, előidézte, vagy szükségessé teszi? — Menjünk Amerikába, s ha az angol és német faj között, mely e világrészt lakja, több municipális életet találunk mint bárhol, s ha a szétható municipális élet e népek anyaországaiban napról napra inkább eltünik: ebből mi következik? Az-e, hogy a municipális szerkezet az angol s német nemzet jellemében fejlődik, vagy hogy vele ellentétben áll? Kinek higyjünk? Azon franciáknak-e, kik Schweizban majdnem független

[1]) Reform, I. Rész, 27—34. l. (2. kiad.).

municípiumokra oszlanak? vagy azoknak, kik honukban a központosítást túlzásig tökéletesíték? Az orosz birodalomban lakó szlávság, vagy azon szlávok, kiket a török elnyomás alatt találunk, hordják-e magukon nemzetiségök valódi bélyegét? vagy mindezen különbségek, melyeket ugyanazon népeknél, különböző századokban, vagy külön éghajlat alatt találunk, nem bizonyítják-e inkább azt: hogy a műveltség egy bizonyos fokán az alkotmányos forma, mely alatt valamely nemzet él, nem természetes hajlamának, hanem egészen más okoknak eredménye, melyeket fölkeresni kétségen kivül nehezebb, de hasznosabb is, mint oly theoriák felállítása, melyek az emberi szabadsággal ellentétben állva, minden haladás lehetőségét kizárják. És ha most hazánkat s a jelen kérdést tekintjük, azok, kik megyei szerkezetünket a nemzeti jellem következményeül állítják, szíveskedjenek kijelölni a kort, melyben nemzetünk e jellemét követé. A megyeszerkezet sz. István és az első Árpádiak alatt inkább Nagy Károly grófsági alkotmányára emlékeztet; a második időszak, mely alatt Magyarországban kevesebb municipális életet találunk, mint ugyanazon korban Európa bármely hazájában, inkább az állítás ellen, mint mellette szól: — marad tehát az egész theoria bebizonyítására tisztán hazánknak a törökök általi elfoglalásának korszaka, — s miután e korszakban a municipális élet már magából a dolgok természetéből fejlődött ki, a nemzeti jellem munkásságának vajmi csekély tér marad!

Hasonló ehhez azon állítás, miként megyei szerkezetünk alkotmányunk szellemében fejlődik ki s annak szükséges következménye. Ha mellőzzük is, hogy nemzetünk jelen alkotmányához — mint a szolga a középkorban földjéhez — lekötve nincs, s hogy bármi alkotmány fenntartása csak eszköz, de nemzeti törekvéseink célja nem lehet, minélfogva az egész okoskodás a megyei szerkezet mellett mit sem bizonyít: nem különös-e, ha azok, kik alkotmányunk megváltoztatása után törekednek, kik azon meggyőződésből indúlva ki, hogy alkotmányunk jelen középkori helyzetében nem tarthatja fel magát, bátran a legmélyebbre ható újításokat indítványozzák; ha azok, mondom, a megyei szerkezet megváltoztatását azért ellenzik, mivel e szerkezet azon alkotmánynak kifolyása, melynek tökéletes átalakítását ők is szükségesnek tartják?

Mások ismét a históriában keresék fegyvereiket, s előadák, miként nemzetünk csak a megyerendszer által tartotta fel eddig szabadságát, s hogy ily tapasztalás után ezen institútióról lemondani képtelenség. De valljon e históriai ok bizonyít-e egyebet, mint hogy voltak idők, mikor a megyeszerkezet hazánkban cél- s korszerü volt? Oly tétel, melynek bebizonyítása egy, századokig fennállott institútiónál szükségtelen.

A centralisátió által minden nemzet concret ereje neveltetvén, bizonyos, hogy oly haza, melyben központosítást találunk, külső hatalom által nehezebben győzethetik le: de bizonyos az is, hogy a már legyőzött nemzet csak helyhatósági szerkezetében tarthatja meg egykori szabadsága romjait; s ha a mohácsi ütközet után a török Buda várában Magyarország közéletének egyedüli középpontját foglalja el, nemzetünk egy csatában legyőzve, hihetőképp soha sem emelkedhetik vissza testvérnépei sorába. De valamint a municipális szerkezet ezen érdemei nem fogják senkivel elfeledtetni, hogy a mohácsi veszély hihetőleg soha sem éri hazánkat, ha a nemzet egész ereje egy Mátyás által összetartva a moslim hatalommal szembe száll: úgy azon meggyőződés, hogy hazánk csak ez institútiónak köszönheti fennmaradását, legfölebb akkor bizonyíthatna valamit, ha egyszersmind bebizonyíttatnék, miként helyzetünk azóta nem változott. S én nem

hiszem, hogy valaki ezt mondhatná, miután Európa minden nemzetei között — mennyi és mily óriási változásokon ment pedig által földrészünk csak az utolsó ötven év alatt is — alig van egy, melynek jelen állapota s azon viszonyok közt, mikben másfél század előtt élt, nagyobb különbséget találnánk, mint épen honunkban.

Ha országunk állapotát a XVII-ik század közepe felé tekintjük, mit látunk? Magyarországnak majdnem fele a török járom alá görnyedve; szabad része belháborúk által széttépve, — mintha a végzet a szolgaság és szabadság kínait egyszerre akarná éreztetni nemzetünkkel; — középpont nélkül — mert fővárosát az ozmán foglalta el, — s fejedelmei a hazán kivül laktak; földtermesztése a legaljasabb fokon, csak épen, hogy mindennapi szükségeit földözze, kereskedés s ipar nélkül, egy nagy csatatér, melyen a nép vallásos és nemzeti függetlenségét naponként vérével oltalmazá: — ilyen volt akkor hazánk állapota. Ha ez állapotot összehasonlítjuk a jelennel, midőn elgyengülve bár hosszú küzdések után, de mégis nyugodtan találjuk nemzetünket, — midőn a földmívelés és ipar fejlődését ha más nem, legalább az bizonyítja, hogy naponként inkább érezzük azon korlátokat, melyek a fejlődést akadályoztatják, — midőn a vallásos surlódások a csatamezőről legalább már tanácstermeinkbe szorúltak stb: — ki fogja tagadni, hogy helyzetünk más, mint melyben apáink e hont számunkra megtarták; s hogy mennyivel inkább kötelességünk elismerni azon roppant háladatossági terhet, melylyel őseinknek tartozunk, annyival inkább meg kell győződnünk az iránt is, miként hazánknak egészen megváltozott állapotja tőlünk más tetteket, a hon fenntartása különböző eljárást kiván, mint aminőt tőlök tanulhatnánk.

A magyarnak a XVII. században egy célja volt: fenntartani nemzetiségét. Anyagi és szellemi kifejlődése miként juthatott volna eszébe, midőn hazáját még nem nevezheté tulajdonának, midőn még nem tudá, ha nem jut-e kevés idő múlva idegen hatalom alá maga a tűzhely, melynél gyermekeit neveli?

Föladata nehéz volt, de egyszerű: fenntartani, megőrizni, legfölebb valamivel nevelni azon töredékeket, melyek hazájas nemzetiségéből reá maradtak; s nem bámulhatja senki, ha minden gondját s törekvését azon egy pontra fordítva, melyre munkásságának hatása kiterjedett, e században minden életet csak a szűk megyei körökben látunk, a történetekben nemzet helyett csak egyes individualitásokat, haza helyett csak helyhatóságokat, vagy legfölebb valamely dunai, tiszai kerületet találunk. De mi akkor nemzetünk helyzetéből fejlödött, mi akkor józan és célszerű vala: illik-e az még korunkhoz is? Most, a XIX. század közepette, hol nemzetiségünk — hála a mindenhatónak s őseink kitűrésének! — némileg biztosítva van, hol ellenség nem tiporja hazánk földét, s fennállásunk nem támadtatik meg: ragaszkodhatunk-e tovább is azon módokhoz, melyekkel eldődeink e hazát fenntarták? Ideje most már kifejlődésünkről gondolkoznunk, módokat keresnünk, mik szerint felküzdve magunkat a független népek sorába, szomszédait haladásukban utolérje nemzetünk; s végre, miután a szabadság annyi vérrel visszaszereztetett, arra fordítsuk gondjainkat, miszerint az megtartassék. Nem hallottunk senkit, ki korunkban e hon védelmére szükségesnek gondolta volna, hogy mezőink kopáran hagyassanak, vagy az utak s hidak elrontassanak; vagy, ki rendkivüli szerencsének tartotta volna, ha folyóink egyike eláradva, kastélyát úgy körülvevé, hogy ahhoz közelíteni nem lehet; s mégis ez vala őseink védelmi rendszere: elégeték már kalászban álló vetéseiket, lerontának hidakat, fölárkolák országutaikat, hogy a nagy pusztaság

győző elleneik haladását akadályoztassa; örültek, ha a Duna vagy Tisza e hazának virágzó téreit elborítá, mert legalább eltakará a szolgaság elől. S valljon, ha ezekre nézve nézeteink annyira megváltoztak, nem jut-e eszünkbe: hogy midőn nemzetünk tisztán védelmi helyzetéből kilépve, haladás után vágyódik, politikai rendszerünkben szinte létezhetnek némely intézkedések, melyeknek napjainkbani alkalmazása nem józanabb, mint ha lehető ellenséges megtámadások ellen újonan életbe léptetnők mindazt, mit őseink a törökök ellenében annyi sikerrel használtak; s hogy legalább, mi a megyék annyira magasztalt vis inertiae-jét illeti: ez századunkban, mely a haladást tűzte jelszaváúl, azok közé tartozik. A régi egyiptomiak azon hitben, hogy halottaik lelkei pár ezer év múlva ismét visszatérnek, s a testet, melyben egykor laktak, újonan felelevenítik, nagy gondot fordítának holttesteik fenntartására, melyeket bebalzsamozva, száz kisebb s nagyobb szalagokkal összekötözve találunk sírboltjaikban. Képe ez annak, mit őseink e nemzettel tevének, melynek szétroncsolt testeit gondosan összekötözgetve azon reményben őrzék annyira, hogy a lélek majdan visszatér, s új tettekre fogja ébreszteni a nagy halottat. De most, midőn e remény teljesülni kezd, midőn csakugyan mozdulatot veszünk észre az annyi ideig meredt testben, midőn szemei megnyíltak, tagjai nyúlni kezdenek, valljon rajta hagyjuk-e a nehéz halotti takarót; valljon a kötelékeken, melyek tagjait halotti álmában épen tarták, még most se tágítsunk, hogy a mutatkozó élet ismét elnyomassék, hogy tagjai újra elmeredjenek? S mi egyebet kivánnak tőlünk azok, kik átlátva, hogy hazánkban sok van, min javítani kellene, — épen azt, minek orre legnagyobb szüksége volna — megyei rendszerünket akarják változatlanúl fenntartani, s pedig csak azért, mivel ez institútió századok előtt hasznosnak mutatkozott? Mintha e nemzet feladata nem volna más, mint az inertiának Herculese gyanánt állani Európa népei közt, melyet feldönteni senki nem bír, de melyen packázni minden gyermeknek lehet; mintha büszkeségünknek elég volna téve, ha alkotmányunk fennáll, habár az erős tölgy helyett, melyhez azt szívesen hasonlítjuk, csak egy száraz törzsök maradt volna is, mely soha zöld ágakat hajtani nem fog; mintha végre, nemünk történetében nem volna számtalan példa arra, hogy nemzetek épen azon institútiók által, melyeknek egykor fennállásukat köszönheték, vesztek el, ha azokhoz még akkor is ragaszkodtak, midőn ez institútiók kora megszűnt.

És hát csak régen múlt századok története-e az, miből tanulhatunk; s a jelen állapotban nincs semmi, mi figyelmünket érdemlené? Európa helyzete nem az többé, melyet a középkorban találunk. Azon osztályozás helyett, mely századaiban a legnagyobb nemzetiségeket is annyi kis részekre darabolá, napjainkban roppant nemzeti egyéniségeket látunk, melyek a helyett, hogy mint hajdan egymással küzködnének, egy közös cél felé törekednek. Franciaország tartományi szerkezete eltűnt; Anglia napról napra több központosítás után fáradozik; maga Németország, a szétdaraboltság hazája, mindinkább egység után törekszik; míg óriás szomszédunk, roppant birodalmában minden vallási s nemzetiségi elkülönzést hatalmas karjával kiirt; — bárhova tekintsünk e világon, mindenütt a központosítás eszméjét látjuk; a szabadság s a despotia, céljainak elérésére ugyanazonegy eszközhöz nyúl: amaz, hogy egyenlő szabadságot, ez, hogy egyenlő elnyomást idézzen elő; mindkettő: hogy magát külhatalom ellen biztosítsa.

Egy óriási harc előkészülete-e ez, melyben egykor a szabadság s elnyomás végső diadalért küzdenek; vagy talán az első

lépés azon boldogabb korszak felé, melyben az emberi nem egy nagy egésznek érzendi magát, s az egység érzete, mely most már egész fajokat fűz össze, az egyes nemzetiségek határain túl terjedend? — mindez a jövő titkai közé tartozik; — hogy azonban földrészünk minden nemzetei ez irányban működnek, hogy centralisátió azon uralkodó eszme, melyet mindenütt feltalálunk, azt senki sem tagadhatja; s ki a világ történeteit ismeri, hiheti-e, hogy hazánk sokáig haladhat ellenkező irányban? Valamint az egyes ember soha annyira független nem lehet, hogy azon társaságot, melyben él, ne volna kénytelen néha közönyösöknek látszó szokásaiban is követni: úgy nép sem különözheti el magát, midőn szomszédjai bizonyos irányban kezdenek haladni. Azon pillanatban, melyben valamely nemzet, védelmét állandó seregekre bízá, az előbbeni védrendszer egy szomszéd országban sem vala többé fenntartható. A lőpor nem maradhatott csak egy nemzet tulajdona; az első gőzhajó minden nemzetnek kötelességévé tevé, hasonlókat készíteni. Minden haladás, melyet az ipar földrészünk akármely helyén tesz, civilisátiónk jelen állásában körül fogja futni a világot, s valamint itt, úgy a közigazgatás mezején is valamely nemzetnek hátrább maradni nem lehet, a nélkül, hogy önmagát ne semmisítse meg. Midőn tehát Európa minden országai központosítás után törekszenek, midőn azt némelyek már elérték: Magyarország feladata nem lehet az, hogy egészen különválva minden nemzetektől, megyei szerkezetének maradványait őrizgesse; egy tekintet, szomszédaira vetve, meggyőzheti, hogy, ha példájok szerint erejét nem központosítja, sem nemzeti függetlenségét, megtámadás esetében, fenntartani képes nem leend, sem ipar és kereskedésben nem fogja a versenyt kiállani.

Végig mentünk tehát a megyerendszer barátai által használt főbb erősségeken. Látjuk, mikép a politikában sem költői képzeletek, minő az, hogy bizonyos institútiók egyenesen a nemzet géniusából fejlődtek, sem szépen hangzó phrásisok, minő az, hogy jelen helyhatósági rendszerünk alkotmányunk szellemének következése, sem csupán historikus buvárkodások vezérfonalúl nem szolgálhatnak. Az, hogy a nemzet úgynevezett géniusa valamely károsnak mutatkozó institútióval jelenleg megegyezik, legfölebb egy okkal több, mely azon institútió ellen föllépni buzdít. A história lapjain mí magyarok, kik isten által annyi szép tulajdonokkal megáldva, Európa egyik legtermékenyebb országának birtokában jelen helyzetünkre jutottunk, inkább azt kereshetjük mit kerülnünk, mint mit követnünk kell.

Minden józan politika csak a jelen s jövővel foglalkozik. Fordítsuk erre egész figyelmünket, s nézzük: megyei szerkezetünk mennyire elégíti ki a jelennek szükségeit; mennyire biztosítja a jövőben kifejlődésünket? . . . .

A 121-ik §-hoz.

DEÁK FERENC.

Szül. Kehidán, Szala vmegyében 1803., gymnásiumi tanulmányait Keszthelyen, Pápán, Kanizsán, a bölcsészetet és jogot Győrben végezvén, honi megyéje közgyűléseiben kezdett részt venni, s ott, fiatalsága dacára, tudománya, éles esze, és lángoló hazafiságával csakhamar tetemes befolyást gyakorolni a köz dolgokra. Midőn testvérbátyja Antal 1833-ban országgyűlési követségéről visszalépett, helyébe ő választatott, s mint ilyen ez évi május 1-jétől Pozsonyban működött, hol rövid időn az alsótáblai ellenzéknek önként elismert vezére lett, s fellépései a jobbágyság érdekében s a sérelmi ügyekben csakhamar megállapították országos hírét. A hosszú országgyűlést 1839—40-ben követett hongyűlésen már döntő befolyást gyakorolt: a kormánnyal történt kibékülés, az amnestia, s ez ülésszak számos üdvös törvénye az ő szilárdsággal párosúlt mérséklete-, közvetítő tanácsai s törvényhozói bölcseségének köszönvén a haza. E gyűlés eloszlása után, melynek teljes pragmatikai történetét foglalja magában „Követjelentése az 1839—40-diki országgyűlésről" (Pest 1842. s újra Toldy István Szónoklati Kézikönyve I. köt.), mint a fenyítő törvénykönyv javaslata készítésével megbízott országos küldöttség tagjának leginkább az ő eszméi szerint létesült e javaslat, mely Németország legkitünőbb criminalistáinak kinyerte teljes méltánylatát. A 1843-ki országgyűlésre ismét Szalában történt megválasztatását nem fogadván él, mert a nemességnek közterhekbeni részvétele tárgyában a conservatív párt, nyers korteserőre támaszkodva, szabadelvű meggyőződésével ellenkező utasítást vitt ki. jelen nem léte a közösen elismert vezér nélküli alsó táblán ismételve „országos csapásnak" jelentetett ki. Megrendült egészsége által gátolva, mely miatt a következett időben több külföldi fürdei utat tett, 1847-ben sem választatta meg magát; megyéje közgyülésein azonban koronként megjelent, s ottani nyilatkozatait országos figyelem követte: míg 1848 a ministeri kormány törvénynyé levén, gr. Batthyány Lajos és Kossuth által Pozsonyba hivatva, az elsőbbiknek ministeriumában az igazságügyi tárcát vállalta el, melyet a nemzet köz bizodalmával élve Septemberig vitt. Az országgyülésnek, bár kénytelen, lelépésével a törvényes térről, Deák elnémúlt, azon küldöttségben mindazonáltal, melyet az országgyülés az év utólsó napján a betört cs. fővezér táborába küldött alkudozás végett, részt vett. A fegyver folytatván most szerepét, Deák Pesten, a katastrópha után pedig falusi jószágán, visszavonúlva élt. Egyetlen nyilványos nyilatkozata ez időben azon levél volt, melyet Schmerling lovag közbirodalmi igazságügyministerhez intézett, s melyben azon okokat fejtette ki, mik miatt annak, az ősiségi ügy rendezése végetti meghivását el nem fogadhatta. Később a téli idényeket Pesten, a nyáriakat rendesen cseh fürdőkben töltötte, a m. akademia igazgató tanácsa üléseiben, melynek tagja volt, szorgalmas részt vett, s legtiszteltebb barátja Vörösmarty halálával, ennek családja számára nemzeti aláirást nyitott, melynek fényes eredménye (meghaladva a százezer ftot) nagy részt neki nyújtott országos bizalmi szavazat volt. Már ekkor Deák ismertetett el azon középpontnak, melyből a hazafiak csüggedésökben bátorságot, cselekvéseikben irányt vettek; s azon szilárd, komoly és ovatos magatartás, melyet a nemzet, az idegen kormány hosszú ideje alatt ennek irányában követett, az ő szelleme láthatatlan hatásának müve volt. Bekövetkezett végre 1860 az octóberi diploma, melyet, de csak is úgy mint az óhajtott kibéküléshez az első lépcsőt, s mint a teljes visszaállításra nyújtott első alapot, szívesen üdvözölt; s az 1861-ki országgyülés, melynek, mint Pest belvárosának követe, tagja lett. Egy nagy tett volt azon két felirat, mely óvástétel vala az ország épsége, jogfolytonossága s törvényei helyreállítása mellett, s mely az országgyülés által magáévá téve, közvetlenül ugyan csak eloszlatását eredményezte, közvetve azonban az egykori siker alapköve, s különféle kiadások százezer példányaiban elterjedve, az ország gondolkodásának irányadója s közjogi kátéja lett (látható a többször idézett szónoklati kézikönyvben). Ez évből való még nyílt levele feleletül a zágrábi körlevélre (P. Napló, és külön Pest 1861). A bekövetkezett provisórium

alatt társas téren folytatta Deák az általa soha fel nem adott kiegyenlítés eszméi tisztázását; irodalmi úton pedig egy bécsi tanárnak Lustkandl Vencelnek Magyar-Ausztriai Közjoga ellen írt terjedelmes „Észrevételek a m. közjog történelmének szempontjából" (Budapesti Szemle, új foly. I. és külön P. 1865; németül is) által a magyar nemzet jogait minden közjogi kézikönyveknél tisztább világosságba helyezte. Közelített most Deák életének legnagyobb, s a nemzetnek, ha élni kiván, lételére legkihatóbb momentuma. T. i. a Pesti Napló 1865 húsvét vasárnapján hozta tőle a híres és közönségesen is úgy nevezett „húsvéti cikket", melyben a fejedelem személye iránti bizodalmat indokolva hirdette a kiegyenlítés alapjának. Azoknak, mik ezután történtek, részletes előadása az ország történetébe való, melynek az leglélekemelőbb részét teszi. Itt fő tárgyunkra tartozólag csak ennyit: a szilárd és meleg nyilatkozatra a fejedelem el volt határozva. Kormányváltozás után meglátogatta a nemzetet, december 14-kére országgyűlést hirdetett, trónbeszédében elismerte a 48-ki alkotmányt, 1867 február 17. megtörtént az önálló és független Magyarország helyreállítása, február 19. a felelős magyar ministerium kineveztetése, június 8. a király koronázása és esküje, 1868 ismét Deák közvetítése által a horvát nemzettel való kiegyenlítés; s mindezek folytán Magyarország a közbirodalom ügyeire egyenjogú befolyást nyert. név szerint is a világhatalmak sorába lépett, belsejében oly szabadsággal él, milyet az, léte évezredén át nem élvezett; s mind ezt oly anyagi felvirágzás követte, milyennek soha nem örvendett. Deák Ferenc pedig, a haza megmentője, mint egyszerű polgár és Pestnek belvárosi parlamenti képviselője, folytatja egyedül a hon fenntartására és biztosítására irányzott áldásos tevékenységét. † 1876, január 28 án

293. sz. *Beszéd a lengyelek ügyében.*

AKK. és RR-nel nov. 23. 1833.

„Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek": e szókat mondotta Esztergom vármegyének előttem szóló követe; úgy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel azokat, mert a világ történetének évkönyvei bővebben megtanítottak bennünket, hogy egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világ történetei nem tanítanak minket arra, hogy a veszélynek örvényében elenyészéssel küzdő nemzetet némán és hidegen nézve lehetőségig ne segítsük, — mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek, kötelesség mégis, a veszélyben forgó, vagy inségre jutott embertársunkat tehetségünk szerint a vég süllyedéstől megmenteni. Egyébaránt nem fejtegetem Lengyelországnak múlt századbeli történetét, sok szomorú csapásokat kellene felhordanom, melyek a nemzetet érték, de a KK. és RR. ezeket úgy is bővebben tudják; nem feszegetem Lengyelország feldarabolásának titkos és nyilvános okait; nem számlálgatom az ebből eredhető következéseket: meg fogja majd Európát az idő tanítani, hasznos és tanácsos volt-e annak megtörténni? — Fájdalomnak és aggódásnak keserű érzése foghatja el azonban keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI. században éjszak leghatalmasabb státusának tartatott, hatalmas erőszakkal végképen ki vagyon már törülve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, amit Kázmér János királyuk 1661-ik eszt.ben július 4-én tartott beszédében könnyek közt jövendölt, mert le vagyon tiporva ezen nemzetnek egykori nagysága, — összezúzva hevernek a hajdani szabadságnak feldúlt omladékai, — s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partján nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög. — Neveli fájdalmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál és kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, amit az elnyomottakért tehetnénk, mert századokig sújtott minket is a kérlelhetetlen balsorsnak vas keze, és most már nem tehetünk annyit szerencsétlen szomszédunkért, amennyit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért végbe vitt a magyar.

De hiszen a szolgaságig alázott nyomorúltnak édes enyhülést nyújt a keservek özönében az is: midőn a résztvevő szánakozásnak forró könnyeit hullani látja; — midőn hallja érette könyörgő szavát annak, ki többet érette nem tehet, habár ezen kérő szó az elnyomónak jégkebléről sikertelenül perdülne is le. — Nyújtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban, de nyújtsuk azt tüstént és hosszas halasztgatás nélkül. Vagy talán részvételünk könnycseppjeit, s a kérelem elkészítésére szükséges egy pár órai munkát sem kívánunk áldozni azokért, kiknek ősei vért és életet áldoztak érettünk?

Macedóniának hatalmas fejedelme Nagy Sándor Európát és Ázsiát megrázkodtatta győzedelmeivel, bétöltötte a félvilágot dicsősége, és magát Jupiter Ammon fiának nevezte, de csak bámulást nyerhetett a késő maradéktól, nem köz tiszteletet, mert Görögországnak szabadságát, melyet már édesatyja megrongált, végképen meggyilkolta. — Octaviánus, Rómának szerencsés császárja, bölcsen kormányozta a birodalmat, pártfogója volt a tudományoknak, népe Augustusnak nevezte, de hálaadás nem kísérhette emlékezetét, mert ő fojtotta el a római szabadságnak végső lángra lobbanó szikráját. — Sándor ellenben, az oroszok császárja, fényes diadalmai után polgári alkotmányt adott a hatalma alatt levő lengyeleknek, s ez neki fényesebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban maga kezdette rongálni, s az annyi jót igérő adomány most már végképen feldúlatott.

A szövetséges fejedelmek, midőn Napóleon óriási hatalmával végső viadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, és midőn az ellenségnek roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak nevezték. — Minden asztriai katona, ki a lipcsei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső igéretének hitlevelét, azon kis érc keresztet, melynek felírása: Europa libertati asserta. — Szép reményeket szült e három szó népeinek keblében, s ezen kis emlékjelek érc betüi némán de hathatósan emlékeztetnek a fejedelmi szónak szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván szólanak, nekünk is, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit igazságos fejedelmünk bölcs kormánya alatt nyugodtan használjuk, szabad lesz talán a dicső igéret valósulásáért sürgetve könyörögnünk, hogy letiport szomszédunknak elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ez által ő is boldog lehessen, mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem létezhetik.

---

294. sz. *Beszéd az örökváltság tárgyában.*

A KK. és RR-nél nov. 10. 1835.

Fájdalmas érzéssel értem én is e jelen királyi válasz tartalmából, hogy Ő Felsége az úrbéri 5-dik cikk 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelenteni nem akarván, legforróbb óhajtásainkat semmivé tette. Közel félszázados remény és várakozás után végre csakugyan összehívta fejedelmünk a nemzet képviselőit, hogy belső elrendelkezésünk hiányait orvosolva, boldogító törvényeket alkossanak. — Nyugtató bizodalommal csüggöttek rajtunk a nemzet minden osztályai, kezeinkbe tették le sorsát azon népnek, melynek itt szólani nem szabad, de mely a hazának súlyos köz terheit viselve, tőlünk várja leginkább boldogítását. — Elhoztuk mi magunkkal a nemzet köz óhajtásait, és ha nem csak papiroson, hanem kebleinkben is elhoztuk azokat, mélyen kell éreznünk, mely édes

kötelesség a nemzet bizodalmának megfelelve teljesíteni a haza reményeit.

Akkor, midőn e jelen országgyűlésnek kezdetén a rendszeres munkálatok felvételének sorából tanácskozánk, és nem csak az ország rendeinek többsége, hanem fejedelmünk is mindig csak a népet és ismét a népet emlegetve sürgette az úrbéri munkának első helyen felvételét, akkor azt hittem én is, hogy ezen nemzeti köz kívánkozásnak valódi sikerrel megfelelni, s az adózó népnek állandó boldogságát, említett törekedéseink célját, elérni nehéz talán nem lesz; most azonban múltat és jelent fontolóra véve nem titkolhatom aggodalmamat a kétes jövendő felett. — Kettős volt ezen úrbéri, a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségein, de a jövendőre is figyelmezve egyszersmind önérzésöket is az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt, az iparkodásnak leginkább szabadság és tulajdon által nevekedhető varázsa erejét. — E kettős kötelességen alapúlt az országos rendeknek úrbéri munkája, s ezen kettős kötelességnek teljesítését vártuk a törvényhozásnak második részétől, mert midőn e jelen királyi válasz köz várakozásainknak épen meg nem felelt, mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kíván, más részről a népet emelő és boldogító azon csekély szabadságot is, melyet mí megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább el nem fogadja, és így minden engedmények, melyeket a rendek nemzeti kifejlésünk édes reményében nemesebb célokból adtanak, általa nyomorúlt alamizsnává vannak lealacsonyítva.

Ugyanazon kormány, mely az adózó nép sorsát oly gyakran emlegette, rajta kívándazonáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segített, ugyanazon kormány, e jelen királyi válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit többszöri keserű panaszunk után sem orvosolja. Most is úgy látszik csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a királyi kincstárt gyarapító köz terheket könnyebben viseljék, — de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és művelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon kamatozó tőkéjét; pedig ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát célirányos törvények által nem ébresztgetjük, kötelességünket csak félig, sőt félig sem teljesítettük. Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül törvényeink sorára, tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek népünket az inségtől megóvni; előre látható tehát, hogy az engedmények vég határát még el nem értük; előre látható: hogy a szegény elmellőzött népnek sorsa jövendőben is áldozatokat fog kívánni, hacsak törvény által neki módot nem nyújtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, sőt azoknak önkényes megegyezésével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

De nem csak a jobbágyok sorsát kockáztatná, nem csak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása, hanem még a földesurak tulajdonosi jussait is tetemesen sértené, mert ezen úrbéri munkának 4-dik cikkelyében azt állítani, hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani továbbá, hogy minden jobbágyi adózás a földesúrnak kétségtelen sajátja, itt azonban megtagadni a földesúrtól azon just, hogy ezen sajátját ön jobbágyainak alku szerint szabadon és örökre, szerződés mellett, általadhassa — valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn

kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával, semmivé tenni. Nem azért gyültünk pedig itten össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk, hanem azért, hogy a szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogítsuk.

Nem is új és szokatlan intézkedést kívánunk mí ez 5-dik cikkely által hazánkba behozni, hanem biztosító törvényben csak azt kívánjuk nyilván kijelenteni, ami hazánk több részeiben eddig is, mind a földesurat, mind a jobbágyságot boldogítva, divatozott. — Nézzük el bár országunk minden vidékein az örökösen megváltott községeket: tapasztalni fogjuk hogy azok a jobbágyi tartozásokért örökös megváltás fejében földesuraiknak sokkal nagyobb sommákat tettek le, mint amennyit bármely vevő ugyanakkor azokért fizethetett volna, és mégis rövid időn terheikből kitisztúlván, most már szorgalomra, vagyonra, mívelődésre szomszédjaikat sokkal felülmúlják. Nyert tehát a földesúr, mert vagyonát oly áron adta, amilyent azért egyébként nem kaphatott volna; nyertek a jobbágyok, mert ők azóta kettőztetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; de nyert a közjó is, mert ugyanazon föld a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, míveltebb és elégedettebb polgárokat táplál. — Több egyes példákat tudnék felhozni hazánk minden részeiből, de nem szólok az ország más vidékeiről, nem említem azt, hogy a Nyírségnek homokos földén, Nyíregyházának örök megváltás által felszabadúlt lakosi, milyen derék és naponként nevelkedő várost emeltek; azt azonban el nem hallgathatom, hogy megyénkben is a Murának és Drávának partjain néhány község örökös megváltás által felszabadúlva, kies és gondosan mívelt termékeny kertté varázsolták faluiknak határait, nálok a jobb öldnek holdja most is két, háromszáz pengő forinton árultatik el: holott a közel vidéken még a köz terhet nem viselő nemesi birtoknak ára sem halad meg holdonként negyven, ötven pengő forintot. — Nálok a népesedés, a faluk nagysága, csinossága és a lakosok vagyonossága folyvást nevekedik, nálok csak gondos iparkodást s az ebből származott jólétnek kedvesen meglepő képét láthatni mindenhol; egy szóval, aki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban minél több efféle csínos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakositól, hogy azon megváltott községek mi által lettek virágzókká? azt fogják azok sóhajtva válaszolni, hogy azért, mert szabadok, és a szabadság által boldogok. — Vagyon igen is a népnek szívében is egy édes ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, de örökre kialudni soha sem fog, és ezen édes ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátoló törvényekkel elfojtani, mert végre, gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohanása; de hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére, s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni. — Ilyen hasznos és célirányos törvény az említett 5-dik cikk kérdés alatti 2-dik szakasza, ezt tehát most félrevetni részemről véteknek tartanám a nemzet ellen, mely tőlünk várja a haza boldogságának sikeres eszközlését.

De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kíván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük? — Abból, amit az elölülő felhozott: hogy

t. i. nálunk a nemtelenek örök jussal nemesi tulajdont nem szerezhetnek, a jobbágyi adózások örök megváltásának eltiltását következtetni helytelen következtetés volna: mert ha nem említem is azt, hogy az incapacitás már magában igazságtalan és semmi világos törvényen nem alapúl, csak azt jegyzem meg, hogy az általunk javallott törvény még az incapacitásnak most fennálló gyakorlati magyarázatával sem ellenkezik, mert ezen magyarázat a nem bírhatást csak a valóságos nemesi tulajdonra terjeszti ki, olyan szerződéseket pedig, melyek mellett a jobbágyok magokat tartozásaiktól örökre megváltják ugyan, de a földesúri hatalom és törvényhatóság nyilván fenntartatik, csak úrbéri örökös szerződéseknek kell tekinteni, és az ilyen birtokot valóságos nemesi birtoknak mondani senki sem fogja. — Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőltetett magyarázatából kívánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? — Szegény nemzet! a sors átka úgy látszik csakugyan úgy akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne lehessen, mert íme századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró büszke hatalmával, vért és életet pazarolva századokig küzdött a szabadságért, és miután harcai elmúltak, most midőn a béke csendes ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most íme a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet, reá tűzzük a leroskadt feudalismusnak hajdan csillogó rongyait, elszigeteljük általa hazánkat Európa művelődésétől, félre vetjük miatta még azt is, amit öntapasztalásunk boldogítónak bizonyít, és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorúlt rabjai vagyunk ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja: — s ez a rémkép a rosszúl értett, rosszúl magyarázott aviticitás. — Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképen el akarták szigetelni; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyezésével örökre megváltani hajdan szabad nem volt. — Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a legyőzött nép közül magokat tehetséggel és művelődéssel kiemelték: sok földesúr hajdan is felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól, s így származtak a szabad községek, melyek közül némelyek utóbb királyi kiváltságot nyertek, és szabad királyi városainknak nem csekély része ilyen szabad községekből emeltetett mostani állására.

Több törvényeink említik a szabad és kiváltságos községeket, de egy sincs, mely a földesurat korlátolná abban, hogy jobbágyait a jobbágyi tartozásoktól örökre felmentse. Van világos törvényünk, mely korlátot vet a királyi városok szaporításának, nehogy a 4-dik státus a többit számra meghaladja, s ezen törvény az 1687-dik esztendei 7-dik cikk — de úgy hiszem, szólani fogunk egykor még arról is, ha ezen törvény helyes és igazságos-e? Az örökös megváltások által felszabadúlt községek szaporítását azonban sem ez, sem más törvény nem tilalmazza; mert hiszen ezeket a 4-dik státushoz számlálni senki nem fogja. Sem a régi, sem az újabb időkben nem ritkák tehát az ilyetén örökös megváltások, és kívánságunk sem az ősiség törvényeivel, sem őseink szokásával nem ellenkezik.

Azt sem lehet ellenünk sikeresen felhozni, hogy ezen intézkedés által a pazarlónak, vagy annak, ki az ősi javakból törvényes örökösét örömest kizárná, útat nyitunk szándékának teljesítésére; mert azon felül, hogy az efféle kijátszásokban módot

találni nem nehéz, meg kell még jegyeznem, hogy ha szabad ezen 5-dik cikk értelme szerint a jobbágyi tartozások iránt egy bizonyos és esztendőnként fizetendő bármely csekély sommában megalkudni — ezt pedig a jelen királyi válasz sem ellenzi — az ilyformán kötött úrbéri örökös szerződések felbonthatlanok lévén, könnyű lesz akárkinek, aki örököseit károsítani óhajtja, évenként tíz, húsz ezer forintot érő jobbágyi adózásokért esztendőnként fizetendő tíz, húsz forintban is megalkudni, s akkor a törvények kort látoló rendelése ki lesz játszva. Sőt ha javallatunk elfogadtatik, sok jó lelkű birtokos, kit talán vétke nélkül számos adósságok terhelnek, jobbágyai felszabadúlása által gyakran megmenekszik terheitől, és curiális birtokát meg is tarthatja: így tehát jobbágyait boldogítva maga is boldogúl; ellenben ha minden efféle örökös megváltások tiltva lesznek, az ilyen birtokos gyakran egész birtokát a vevőnek kénye szerint olcsón lesz kénytelen odaadni: kérdem pedig, a két esetközül melyik fogja mind a tékozlást, mind az örökös károsítást inkább előmozdítani? — Az olyan rendelkezés tehát, mely a jó lelkű birtokost ok nélkül gátolja tulajdonának használásában, a rossz lelkűnek pedig nyilván útat és alkalmatosságot nyújt a törvény korlátoló határozatának kikerülésére, csakugyan már magában helytelen és igazságtalan.

Végre azon ellenvetésre, hogy e törvény nem az úrbéri munkába való, röviden az jegyzem meg, hogy az említett 2-dik szakaszban olyan örökös megváltásokról van szó, melyekben a földesúri hatalom és törvényhatóság nyilván fenntartatott, a földesúr és jobbágy közötti viszonyok tehát meg nem szűntek, pedig úgy hiszem, hogy minden, mi ezen viszonyokat illeti, egyenesen az úrbéri munkába tartozik; és ha itten határoztuk meg a jobbágyok tartozásait, ha itten határoztuk meg azt, hogy ezen tartozásokat miképen lehet másnemű adózásokra átváltoztatni, csakugyan itten kell arról is szólanunk, hogy minden jobbágyi adózásokat mi módon lehet végkép megszüntetni. Mivel tehát az efféle örökös megváltások eddig s törvényeink mellett is hasznos és boldogító következésekkel divatoztak; így eddigi törvényeink mellett is fennállhatók: mi okból akarjuk ezen ide tartozó tárgyat bizonytalan időkre, bizonytalan kimenetelre halasztgatni? és mért nem nyugtatjuk meg azoknak méltó aggodalmát, kik azt hiszik, hogy az ilyen halasztgatás alatt mindég csakugyan alattomos megtagadás rejtezik? — Vétkes elmulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa, de olyan törvényt alkotni, mely az eddigiek számát is kevesítse. Olyan törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sorsnak kedvezése által a törvények engedelme, vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egykori járma alá ismét visszataszítja, nem mulasztás, hanem vélekedésem szerint oly cselekedet, melyet a hazának áldása épen nem követhet; pedig ha javallatunk félre vettetik, ha múltat és jövendőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát, nem csak jövendőre vetettünk gátot a haza virágzásának, hanem az eddig boldog és virágzó szabad községek sorsát is kockáztatjuk. Ha javallatunk törvénynyé válhat, fél század múlva más fényben, más erőben áll fenn a magyar: ha elleuben a királyi válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosainak mostani csekély szabadsága is fel lesz dúlva, s ezek átka, ezek keserű könnyei kísérik a jelen törvényhozásnak emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala, mi azonban csak alamizsnát vettünk neki, de a szabadságot azoktól is

készülünk elvenni, kik eddig azzal bírtanak, pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek mívelik; ott erős a nemzet, hol szabad kezek védik a tulajdont és függetlenséget.

— Én tehát e jelen kérdésnél a kerületi szerkeztetést, mely jobbágyainknak legalább egy részben utat nyit a szabadságra, ezennel pártolom.

GR. DESSEWFFY AURÉL.

Életét l. feljebb a 339. lapon.

295. sz. *Beszéd a szólásszabadsági ötödik izenet tárgyában.* [1])

A fő RR-nél 1840. apr. 22.

A szólás szabadságának fontos és országos kérdését, úgy mint az az előrement eseményekből kifejlődve, a jelen törvényhozás elébe felhozatott, én ezen országgyülésnek elejétől fogva mindig főleg és kitünőleg politikai kérdés gyanánt tekintettem. Egy csomóban, a maga összeségében, egész politikai jelentőségével s minden következéseivel együtt állott előttem mindig a dolog, s épen azért soha sem volt előttem a fő kérdés az: vajjon nem lehet-e, akár a királyi fiscus tetteiben, akár a bíróság egyes lépéseiben egyes gáncsokra akadni, vagy pedig más részről ezen gáncsokat, törvényeink s törvényes gyakorlatink terjedelmes mezején könnyen található ellenokokkal megcáfolni? hanem inkább azt véltem mindenek előtt és minden felett megfontolandónak: mik lenniének a KK. és RR. által célba vett lépésnek, ha az, országgyülési határozattá válnék, szükségesképeni következményei? Azt kérdém magamtól: mi lesz az erkölcsi hatás, mik lesznek a politikai következések, ha a történt kormányi lépésekre, a történt bírói eljárásokra egy ilyen általános anathema fog az összes törvényhozás egyik fele által kimondatni? nem válik-e ez által lehetetlenné a politikai vétségeknek bármely igazságos repressiója? nem lesz-e általa, úgy mint azt kevesbbé tiszta szándékuak magyarázni s használni fogják, neki bátorítva s felbizgatva minden rossz indúlat, minden rossz szenvedély? szóval: nem leszen-e de facto behozva a büntetlenség, s az igazság kiszolgáltatása a rendes törvényszékektől elvéve, s egy, szellemében s irányaiban változékony politikai gyülekezetnek de facto általadva? Ezeket a mérleg egyik serpenyűjébe vetettem, s hozzájok adám azt a meleg sympathiát, mely keblemben a szabadságnak minden nemei iránt, s főleg a szólás szabadsága iránt öröklik, s melyet, mivel a szólás szabadsága tiszteletes gyakorlatának példái között nevekedtem fel, gyermeki koromból elhozott sajátom gyanánt tekinthetek. Más részről azonban éretten s hosszasan megfontoltam azon básisnak szélességét, melyen nálunk, municipális alkotmányunknál fogva, a szólás szabadsága sarkallik; azt a teljes lehetetlenséget, hogy ezen jusa a nemzetnek bárki által is elnyomassék; az aránytalanságot, mely

[1]) A 1848 előtti országgyülések két tábája „izenetek"-ben közölte egymással atározatait, írásban, melyet mindenkor gy küldöttség nyújtott által. Néha azon gy tárgyban, ha a két tábla nem tudott gymással megegyezni, gyakrabbi izenetek váltattak.

ezen országban a végrehajtó hatalom törvényes eszközeinek hathatóssága, s más részről a törvényhatóságok jogai között létezik; a jó rend elvének országunkban szerfelett gyenge állását; s latra vévén mind ezeket, hidegen, józanon, hosszasan megfontolván mind ezen tekinteteket, vég eredmény gyanánt abban állapodott meg belső meggyőződésem, hogy a célba vett anathema és határozat, s a tervezett felírás által a jó rend ügye sokkal többet vesztene, mint amennyit a történt lépések a szabadság szent ügyének ártottak; és hogy a szólás szabadságán netalán ejtett sebek a szabadságnak ön rúgó ereje által fognak orvosoltathatni, midőn ama csorba, melyet egy ily országos határozat a jó rend ügyének okozna, örökre helyre hozhatlan fogna maradni. — Ebben a szellemben és értelemben mondottam én azt többször ezen a mélt. főrendi táblán: hogy a felirásnak elvei mellett kormányozni nem lehet, és teljességgel nem úgy és nem abban az értelemben, mint azt mélt. gróf Viczay Hedrik úrnak magyarázni tetszett. — Mivel a KK. és RR. izenetében az áll, hogy nyilvánosság nélkül alkotmányos szabadság nem létezhetik, és hogy a szólás szabadsága az alkotmánynak legbiztosabb őrvéde, a tisztelt gróf úr azt következteti, hogy én ezen elveket kárhoztatom, és csupán az ellenkező elvek mellett, t. i. nyilvánosság és szólás szabadság nélkül tartom a kormányzást lehetségesnek. Igen sajnálom, hogy a tisztelt gróf úr a politikai fellépésekben nem lát egyebet, mint azon általános elveket, melyeket minden politikai testület cégér gyanánt kitűzni szokott, s ha az ily lépéseknek jelentőségét ezen elvektől méri, nem pedig azoknak tettleges, szükségesképeni, elkerülhetetlen következéseitől. — Az az énáltalam említett kormányzási lehetetlenség a fennforgó esetre nézve abban sarkallik, amint ismételni kénytelen vagyok, hogy a felirás elfogadásával lehetetlenné válik a politikai vétségeknek megfenyítése; már pedig bármely ellensége legyek is a politikai repressiónak, bármely igen tudjam is, hogy azt a közvélemény csaknem mindig és mindenütt kárhoztatja, bármely igen higyem is ennélfogva, hogy ahhoz csak kényszerítve kell nyúlni, meg vagyok mégis győződve, hogy vannak esetek, hol az szükségessé válhatik, s ennél fogva veszedelmesnek tartok minden olyan lépést, mely által az az erkölcsi lehetetlenségek sorába helyeztetnék.....

Visszatérvén beszédem fonalára, ismétlem: hogy azon magammal tett gondos számvetés után a tervezett felírást nem pártolhattam, egy azért, mert kemény alakját tekintve, előreláthatólag ismét csak épen ily kemény válaszra adhat vala alkalmat, és így a szakadást nemzet és fejedelem közt ismét csak nagyította volna; más azért, mert úgy láttam, hogy az egyes szenvedőknek inkább árthata, mint használhata; végre pedig azért, mert ezen tekinteteknél fogva a felírás egyetlen egy előre látható tettleges eredménye nem lett volna egyéb, mint egy olyan országos határozat, melynek káros következései s jelentősége iránt véleményemet már fenntebb előadtam. — Ezeken kivül ingatagnak láttam két alapot, mely nélkül ily felírást javalnom már épen lehetetlen vala. — Mind azok által, melyek e tárgyban irattak és mondattak, soha sem láttam bebizonyítva azt, hogy az 1723. 9. t. c. szerkezetének általánossága a szólás szabadságának vétkeit a hűtlenség bűnei közül kirekeszti. — Még gyengébben áll pedig a dolog a felségsértési eljárásra nézve, mert hogy egy oly eljárás, melyet 50 esztendős gyakorlat igazol, s mely az ország rendeinek országos tudtával létezett, az annak nyomán hozott itéletek erőtlenségére már magában elegendő ok legyen, arról magamat soha és teljességgel meg nem győzhettem: — hiányzott tehát reám nézve két oly fő alap, mely nélkül a bíróság ellen

kárhoztatólag fellépni puszta lehetetlenségnek tartom. — Ha már ezelőtt e színben állott előttem a dolog, mennyivel inkább kell így tekintenem azt azok után, mik legújabban közbejöttek! — Nem említem a kettős felírás iránt általunk tett javaslatot: ez a kérdés az azóta történtek által közülünk mintegy eltűnt; . . . Mellőzve tehát a kettős felírás kérdését, s csak a dolog érdemét, mint az legújabban kifejlett, tekintvén, szabad legyen azon hitemet kimondanom, hogy ezen országgyűlésnek két magas feladás jutott; egyik: helyreállítani a lelki békét ebben az országban; másik: ezen a haladásnak neki indúlt nemzetet, az előmenetelnek és kifejlésnek ösvényén egy s — ha lehet — több lépéssel is, ismét előre vinni. — Ez utóbbi tekintetben nem volt országgyűlés, mely a jelenvalóval mérközhetnék: jó rend, ipar, közhitel, földnép sorsa, egész néposztályok helyezete, polgári törvények javítása, üdvös intézkedéseknek voltanak tárgyai. — Más még fontosabbakra nézve pedig lényeges előkészületek történtek. Nem tökéletesek talán mind azok, mik készültek, de biztos alap van letéve a jövendőre, meg van adva az üdvös irány, a többi a jövőnek marad fenn. — A feladásnak ezen egyik része tehát dicséretesen meg van fejtve, s e tekintetben sem mi, sem a maradék, hála és tisztelet nélkül a kezdeményi jogot ily üdvösen gyakorló t. KK. és RRről nem emlékezhetünk. De mind ezen üdvös kezdeteknek gyökeret kell verni a házában; a plántának sarjadozni, gyümölcsöknek érni kell; mind ez pedig csak a béke ölében történhetik: ezen lelki békének helyreállítása tehát jelenleg a legfőbb: ennek szempontjából kell minden egyebet, és így a tervezett felírást is, tekinteni. — Ha valami, úgy ez a cél az, mely áldozatokat kiván és érdemel: ez az, mely a jó hazafitól megérdemli az egyes vélemények azon önmegtagadását, melyről itten mai napon emlékezet történt. — Jelenleg, hogy a király, rescriptuma által, már szólott, mik lehetnek a tervezett felírás felterjesztésének következései? Meggyőzni a felséget az abban foglalt nézetek helyes voltáról? Ez a cél szent, az ügye igazsága felől meggyőződött nemzet helyesen cselekszik mindig, ha kivánatainak sikerét reményli; de politikai lépéseknek és felszámításoknak bizonyos valószinűségen kell alapúlni: most tehát, miután Ő Felsége azt mondja: „dum interjectam de libertate vocis publicae solicitudinem, in causa morae comitiorum horum esse intelligimus", és így, valamint ezen solicitudo felől értesíttetett, úgy az egész dolog állását ismeri, és minden arra szolgáló erősségeket is bizonyosan tud, azt kérdem: hogy kezét szívére tévén, kicsoda az, ki ezen felírásra kedvező választ reményl?— Vagy talán az a reménység: segíteni a felírás által az egyes szenvedőkön, előmozdítani a köz békét?— bizonyosan még kevesbbé. Mi tehát, ami a felírástól reményltetik? Legfelebb tán az, hogy gát vettessék oly valaminek, minek kivánsága mindnyájunknak szívébe van vésve, még tán azoknak is, kik azt legkevésbbé ismerik meg; — másfelől pedig azon principiumoknak országos határozássá alakúlása, melyek a tervezett felírásban foglaltatnak. — De mivel ezen mélt. förendi táblának többsége ezen elveket helyesleni sem tudta, azt tehát, hogy ezeknek kedvéért egyezzen belé a felírásba, tőle kivánni méltányosan nem lehet, practicus sikere pedig a felírásnak senki által ki nem mutattathatik: — bátor vagyok kérdezni: micsoda indítóok vezethetne bennünket e jelen körülmények között a felíráshoz járulásra? . . . . E helyre tartoznak mélt. gróf Széchenyi Istvánnak egynémely észrevételei is. A tisztelt gróf úr megemlítette összeköttetésünk heterogeneitását s azon viszonyokat, melyek ebből következnek. Ezen, a tisztelt gróf úr által már többször előhozott kérdésre nézve az én hitvallásom,

s erősen hiszem, a mélt. grófé is, abban áll, hogy ilyen politikai összeköttetéseknek, számos jótékonyságaik mellett, egynémely árnyékoldalaik is szoktak lenni: hogy azonban, miután politikai biztos állást s külső veszélyek ellen bátorságot áldozatok nélkül elérni igen nehéz, ezeket az árnyékoldalokat a nagyobb jó kedvéért békésen kell viselni, s hogy következőleg az ilyen politikai szövetségekben élő nemzeteknek kötelessége azt, ami az ily összeköttetésekből szükségképen foly, bona fide elfogadni s teljesíteni; — az egyes emberek tiszte pedig, ezt a gondolkozási módot tehetségök szerint könnyíteni s eszközölni. — A józan kibékéltető, kiegyenlítő politikának gyakran csak századok múlva elérhető magas feladása pedig az: az ilyen politikai összeköttetések visszás következései közül mind azt, ami egy vagy más résznek fájhat, lassanként — amennyire lehet — eltávoztatni. — De bármi igazak legyenek ezek, ... szabad legyen azt kérdeznem: hogy a fennforgó esetre nézve mind ezek mit bizonyítanak? — Ha felmegy a felírás, el lesznek-e enyésztetve a heterogeneus összeköttetés minden káros következései? — vagy talán inkább csak az lesz az eredmény, hogy arra, ami most csupán a KK. és RR. sajátja, országos bélyeg üttetvén, kormány és nemzet közt még nagyobb lesz a szakadás, mint most, s a per, mely most a státusok és főrendek táblája közt van, az ország és fejedelem közt fog folyni?.... De még kevésbbé, mint gróf Széchenyi úrral, foghatok kezet nagy részben azokkal, mik mélt. gróf Batthyány Lajos úr által előhozattak. Ez tulajdonképen onnan van, mivel az álláspont, melyet magunknak választottunk, tökéletesen különbözik. — A tisztelt gróf ezen főrendi táblát negatív nagyságnak tekinti; én ellenkezőleg valami igen positívumnak: igen természetes tehát, hogy előzményeink így felette különbözvén, következtetéseink is messzire elágaznak egymástól. — A közvéleményt, kivált mikor az tapasztalás és több próbatételek által valóságos közvélemény gyanánt állandóúl mutatkozott, nálamnál mélyebben senki sem tisztelheti, én azt a politikai felszámításoknak — kivált alkotmányos országban — legfőbb elementuma gyanánt tekintem: annyi erőt azonban semminek a világon, és így még a közvéleménynek sem tulajdoníthatok, hogy azzal szemben a törvényhozó test bármely ága is magát merő eszközzé lealacsonyíthassa. — Legkevesbbé tartom pedig törvényhozói működések biztos zsinórmértékének a Kárpát ormaitól a Száváig terjedő fogcsikorgatásokat; és sajnálatra méltónak nyilvánítanám azt a törvényhozást, mely ezen indúlat-szülte ösvényen kivánna indúlni. — A mélt. gróf úr azt az állhatatosságot, melylyel ezen tábla többsége elveihez ragaszkodik, makacsságnak nevezte; — én méltányosabb akarok lenni, s férfias szilárdságnak nevezem azt a lelkesedést, melylyel a mélt. gróf úr ön elveit védi. — Azon ide talán nem egészen alkalmazható francia mondásnak pedig: „qu' il ne faut pas être plus royaliste, que le Roi" — szabad legyen egy más francia példabeszédet ellene szegeznem: „fais ce que doit, advienne que pourra." — Ezen igazság a tisztelt gróf úr nemes charakterével bizonyosan egybehangzásban van, talán már gyakorlotta is, s jövendőben gyakorlani politikai pályáján alkalma még bizonyosan gyakran lészen. — De azt sem hiszem, mélt. Fő-RR! hogy ezen felírásra a szólás szabadsága biztosítása tekintetéből szükségünk legyen. — Az a kormány, mely a történt lépést tette, mely ily reményekre buzdít, következetlenség nélkül ezen útról többé le nem léphet, a békét, melyet maga helyre állít, könnyelműleg fel nem zavarhatja, a haladás törvényeit nem hagyhatja helyben csak azért, hogy ezen haladás legbiztosabb eszközét, a szólás törvényes szabadságát, elfojtsa; — municipális alkotmányunk ezen szabadság gya

korlatára széles mezőt nyit, kormányunknak azt a magas feladást, mely neki ezen körülményekkel szemben jutott, maga egész kiterjedésében érteni s felfogni kell. — A vértől dagadó ereknek szaporább ütése nem halálos betegségnek symptomája, hanem inkább élénkebb egészségnek jele, s a közvélemény állapotjában egy bizonyos ingerlékenység nem kivételes, hanem rendes és szükségképeni állapotja az alkotmányos országoknak. Célzatai tisztaságának tudatában legyen elég ereje a kormánynak, megvetni egyes vakmerő kikeléseket. — Ha azonban mind ezeknek ellenére ismét szigorú lépésekhez volna kénytelen a kormány nyúlni, azok után, amik történtek, már most eleve azokat teszem ezért felelősökké, kik a kormányt abba a keserű dilemmába tennék, hogy kénytelen legyen a maga lealacsonyítása s a rend veszedelmeztetése, vagy pedig olyan módoknak használata között választani, melyeket az országnak s törvényhozásnak nagy része kárhoztat. — De nem akarom én ezt a képet tovább kifesteni; mert hiszem, hogy az valósodni nem fog; hogy a közvéleménynek igazgatása tiszta és bölcs kezekben fog maradni, s hogy ezeknek üdvös befolyása mellett az a három esztendő, mely bennünket a jövő országgyűléstől elválaszt, békés kifejlődés, lépcsőnkénti előhaladás, hideg és józan vitatásoknak leszen epochája. Ha lesz szükség a szólásszabadsági kérdésekre nézve törvényt hozni, azt az intézkedést, melyet jelenleg, recentibus odiis, talán csak tökéletlenül lettünk volna képesek eszközleni, józanabb s hidegebb fökkel leszünk tán képesek létre hozni. — Addig pedig bátran ismétlem állításomat, a nélkül hogy a meghazudtoltatástól félnék: szabadságaink, s ezek között szólásszabadságunk is, se nem ettől a felírástól, se nem a kormánytól függnek, de függnek magunktól, függnek a nevekedő közértelmességtől, függnek attól amit a franciák „raison publique"-nek neveznek. — Nincs itt, mélt. Fő-RR! tudtommal legalább, semmi előre kicsinálva; ha mélt. gróf Széchenyi úr a kicsinálás alatt azt érté, hogy előre tudva vannak itt a többségek: úgy, alkotmányos állapotokbani jártassága szerint, maga magának legjobban megfelelhet; mert igen jól tudja, hogy ez alkalmasint mindenütt így van. — Csak az fájhat tehát ebben az állításában, hogy itten szemrehányásként van előhozva az, mi mindenütt létezik, a dolog természetéből foly, s amit a tisztelt gróf úr, mikor majoritásban van, maga is igen jól tud és gyakorol. — Befejezem ezzel kelletinél továbbra terjedt beszédemet. Épen úgy, mint gróf Batthyány Lajos előtt, semmi sem drágább előttem a szabadságnál; politikai jogaim nem szentebbek előttem, mint politikai kötelességeim; a nemzet békéje mindenek felett szívemen fekszik: hiszem és vallom azt: salus publica suprema lex esto; de mindamellett a mélt. gróf úrral nem szavazhatok. Én a felírást a jó rend szempontjából a jövendőre nézve károsnak, a szabadság biztosítása érdekében feleslegesnek, a közbéke helyreállítása szempontjából gátlónak s hátráltatónak tekintem, s ezeknél fogva, valamint azt eredeti formájában nem pártolhattam, úgy mostani bővített alakjában sem pártolhatom.

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

Életét l. feljebb a 359. lapon.

296. sz. *Beszéd a magyar nyelv tárgyában.*

A fő RRnél aug. 17. 1843.

Egy félszázad múlt, mióta halhatatlan emlékezetü József császár, azon meggyőződésből indúlva ki, hogy élő nemzetek tudományos és közálladalmi kifejlődésöknek eszközeül holt nyelvet nem használhatnak a nélkül, hogy egy részről a kifejlődés gátoltatik, míg a másikról maga az ily módon mívelt classicus nyelv, számtalan barbarismusnál mással alig gazdagodnék: tartományainak minden köz dolgaiban egy élő nyelvnek használatát parancsolá; egy félszázad folyt el, mióta apáink József császárnak ezen parancsolatja által kötelességök érzetére, melylyel minden nemzet ön nyelve iránt tartozik, ébredve, honi szép nyelvünk felemelésére fordíták figyelmöket. S ha azon hosszú időszakot tekintjük, mely alatt ezen, még maiglan be nem végzett ügy törvényhozásunkat annyi országgyülésen keresztül elfoglalá: töltheti keblünket fájdalom, ha eszünkbe jut, miként e nemzetnek ily általános s legigazságosabb kivánata egy hosszú félszázad alatt még nem teljesülhetett egészen; töltheti öröm, midőn látjuk, hogy ennyi ellenszegülés egy, s még vétkesebb közönyösség mellett más részről e kérdésben csak állhatatosságunk által segítve lépésről lépésre, de mindég haladtunk e mindenesetre azon meggyőződésnek kell bennünk támadni, hogy ezen tárgyra minden jó ok rég elmondatott; s hogy, ha valami, bizonyosan ez azok közé tartozik, melyeknek végkép való eldöntését továbbra halogatni nem lehet.

Ha valamely tárgyban minden ok kimeríttetett a discussió folyamatában, csak szenvedélyek maradnak fenn, s úgy hiszem e kérdésben e stádiumhoz értünk. Ez vala kétségen kivül azon nézet, mely a t. KK. és RR-ket a jelen törvénycikk alkotásánál vezérlé, s őket arra bírta, hogy mellőzve minden részleteket, egy általános elvet mondjanak ki törvényjavaslatokban inkább, melynek kevés kivételeit elősorolni könnyebbnek, célirányosabbnak is látszott. S én e részben a t. KK. és RR. véleményét, fenntartván magamnak a szerkezetre nézve némely észrevételeket, egészen osztom.

Ez nézetem az ajánlott törvényjavaslat 3. §-ára nézve is, melyben a magyar nyelvnek alkalmazása a közoktatásra s nevelésre nézve rendeltetik; s miután a t. KK. és RR. a magyar nyelv alkalmazására nézve a nevelés iránt alkotandó törvénycikkelyre hivatkoznak, itt azon esetekre, melyekben a magyar nyelv a nevelés kára nélkül még nem alkalmaztathatnék, egy kivételt kivánok tenni. Én ezen általános törvényből, miután Pozsega, Szerém és Veröce vármegyék, úgy szinte Buccari s Fiume kerületek iránt úgy lévén értesítve, hogy ezen megyékben s kerületekben a magyar nyelvnek alkalmazása jelen körülmények között még nem lehetséges: ezen törvényhatóságoknak egy hat évi határidőt kivánok adatni, mely alatt ők az eddigi latin nyelvnek gyakorlatában meghagyandók.

A törvényjavaslatnak hátra levő három pontja egyenesen csak Horvátországot illeti.

Nézetem ezen pontokra nézve ez. Hogy Magyarországnak viszonyai Horvátországra nézve mindég nehezebb, mindég bonyolodottabbakká válnak, azt fájdalmasan tudjuk s érezzük valamennyien; mik

ezen bonyolodásoknak fő okai, nem fogom részletesen fejtegetni itt; a dolog sokkal fontosabb, mint hogy így csak mellékesen tárgyaltathatnék.

Mennyire tulajdonítható e szomorú állapot a kormánynak? mely a Horvátországban mutatkozott mozgalmakat korán sem méltatá annyi figyelemre, mennyit azok érdemeltek volna; mennyire egyes fondorkodók vétkes célzatainak, s az úgynevezett illyr párt nemzetellenes törekvéseinek? mennyire tulajdonítható némely túlbuzgólkodó magyarok rosszúl irányzott hevének, mely a szláv nemzetiséget sértve, pártoktól ürügyűl s izgatási eszközűl használtatott? nem szándékom fejtegetni.

Bármint legyen is ez, bizonyos marad, hogy Horvátországban a magyar nemzetiség ellen ellenszenv létezik; hogy ez nem törvényhozásunk túlhevének eredménye, mert talán soha lassabban s több mérséklettel törvényhozás nem munkálkodott, mint épen a miénk a magyar nyelv tárgyában, hanem más ettől egészen független okoknak következései; hogy végre ezen antipathiák, melyek Horvátországban nemzetiségünk ellen léteznek, igen ügyesen reactió következményeinek hirdettettek, s mint olyanok állíttattak a civilisált világ elébe.

Mindezek tények, melyeknek bebizonyítása, fájdalom! nem szükséges. De mit kell a dolog ezen állásában tennünk? ez a kérdés, melynek megfelelése, bármi fontos legyen, s bármi nehéznek lássék, felfogásom szerint igen egyszerű. A dolgok ezen állásában, mint mindenütt, szemünk előtt tartom egy részről azon kötelességet, melylyel honi nyelvünk s nemzetiségünk fenntartása iránt tartozunk; a másikról azon méltányosságot, melyet törvényhozásunk Horvátország irányában eddig mindég követett, s melyet a horvát nép, melylyel annyi századokon keresztül kezet fogva, annyi bajjal férfiasan megvívtunk, tőlünk megkívánhat; vagy, hogy dicső barátom Wesselényi Miklós szavaival éljek, azon férfiúnak szavaival, kinek távollétét valahányszor e terembe lépek, fájdalmasan érzem, s kinek tanácsa, szóval vagy írásban legyen az adva, minden igaz hazafi előtt bizonyosan a legnagyobb fontosságú: — „Nekünk magyaroknak kötelességünk elkövetni mindent, hogy a magyar nyelv, valamint a törvénynek s országos és törvényhatósági tanácskozásoknak s érvényes határozatoknak, úgy a közigazgatásnak is hivatalos nyelve legyen — kivévén erre nézve csak Horvátországnak tisztán kebelbeli köz- és magán dolgai folytatását, — melyre nézve ők a latin nyelv használatában továbbra is meghagyandók; de elkövetnünk más részről mindent az engeszteléshez és kibékülésre is, s eltávoztatni mindent nem csak mi sért, de mi ingerelhet is.“ — Valamint tehát a legcéliránytalanabb s károsabb út volna egy részről, ha törvényhozásunk, visszaijedve a Horvátországban mutatkozott ellenzéstől, eddig folytatott ösvényéről visszalépne, s egy, bátran merem állítani, mind számára, mind belső érdemére parányi fractió, mely magát illyr pártnak nevezi, egy, mondom, parányi fractió dacának engedve, elveiről, melyeknek követését legszentebb jogának s kötelességének tartotta, lemondana: úgy nem kevesebbet hibázna törvényhozásunk, ha annyi gúny s rágalmak által sértve, melyek némely horvátok részéről egy idő óta büntetlenül szóratnak nemzetünk ellen, bármi méltó fájdalmának érzetében, tovább haladna mint azt a méltányosság kívánja, helyzetünk tanácsolja.

Ezeket előre bocsátván, nézetem szerint a t. KK. és RR-et e cikkely Horvátországot illető szakaszának oly módoni változtatására vélném felszólítandóknak, mely szerint, amint a Magyarországot illető szakasznál történt, mindenek előtt azon általános elv bocsáttatnék előre, hogy törvényhozásunk Horvátországnak belső s

tisztán magát az országot érdeklő viszonyaiba egyáltaljában nem ereszkedvén, s ezekre nézve eddigi törvényes szokásaikat fenntartván, a magyar nyelvnek általános használatát csak azon törvényhozási s közigazgatási tárgyaknál követeli, melyekre nézve Horvátország vagy a kormánynyal, vagy Magyarországgal érintkezésbe jő.

E szerint minden köz s magán ügyekre nézve, melyek s amennyiben csak Horvátország kebelében s horvát törvényhatóságok előtt folytattatnak; úgy szinte e törvényhatóságok, törvényszékek tanácskozásaira nézve az eddig használt deák nyelv ezután is fenntartatik.

Magyarország egyes törvényhatóságaival, úgy szinte közigazgatási dolgokban a kormánynyal folytatandó levelezések egyedüli törvényes nyelve a magyar leend, melynek használatára Horvátországnak országgyülésünkhöz küldött követei is kötelezetnek.

A magyar nyelv minden horvát elemi iskolában s magasabb tanintézetekben rendes tanulmányként fog előadatni. De valljon lehetnek-e a törvény ily módoni szerkesztésének üdvös következései? A magyar törvényhozás Horvátországnak benső viszonyaiba nem ereszkedett még; Horvátországnak municipális jogai általunk mindég tiszteletben tartattak; s mit használ, ha egy elvet, melyet úgy is mindég megtartánk, törvényünkben kimondunk, miután a Horvátországban létező baj kétségen kivül nem ezen elvnek megsértéséből származott? — S én némi részben megengedem ezt. Törvényeink, bármiként szerkesztessük azokat, Horvátországnak jelen szomorú állását egészen s egyszerre megszüntetni nem fogják.

Az, mi Horvátországban reactiónak neveztetik, létezni fog, bármi világosan mondassék is ki törvényeinkben: hogy ez ország belső viszonyaiba s nemzetiségébe gátolva befolyni nem akarunk; de nyereségünk az: hogy a létező ingerültség, hogy mind azon ellenséges indúlat, mely ellenünk némely horvátok által haragosan hirdettetik, nem fog többé reactiónak neveztethetni; s ez nézetem szerint nagy nyereség.

Létezik Horvátországban egy párt, mely részszerint nemzetisége mellett rosszúl irányzott buzgóság, részszerint talán más vétkesebb célok által vezérelve, mindent, mi Magyarországtól jő, gyanúval fogad, gáncsokkal s erőszakkal akadályoztatni törekszik.

E párt, meg vagyok győződve, nem fog megnyugodni törvényünkben, s folytatni fogja eddigi vétkes ellenségeskedését; de ezen illyr párton kivül, azon lelkes honfitársaink mellett, kik az anyaországhoz forró szeretettel ragaszkodva, vele nemzetiség tekintetében összefolyni kivánnak, létezik Horvátországban még egy harmadik, s amennyire én tudom, ezen kettőnél számosabb párt, mely fenn kivánván tartani egy részről Horvátország külön municipális jogait s nemzetiségét, csak azért s annyiban ragaszkodik kevesebb vonzalommal hazánkhoz, azért s annyiban lép fel ellenségesen intézkedéseink ellen, mennyiben általunk municipális jogait s horvát nemzetiségét veszélyeztetve hiszi.

Ez azon felekezet, melyre az illyr párt jelenleg minden módon hatni igyekszik; melyből, érdekeit amennyire csak lehet ugyanazonosítva, sorait neveli, s mely törvényünknek ily módoni szerkezete által tőle, meggyőződésem szerint, végkép elválasztatnék.

Ha törvényünk világos s ünnepélyesen kimondja: hogy Horvátországnak municipális jogait s nemzetiségét mint eddig, úgy ezentúl semmi módon csonkítani nem kivánja: azon ürügy, melyet az illyr párt eddig ellenünk, meg kell vallani, ügyesen használt, megszünt; s meggyőződésem szerint nincs egy honához s királyához hív horvát, ki ezen esetben kibékülésre nyújtott jobbunkat nem fogadná el örömmel:

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ki azon pár évi surlódásokról, melyekben éltünk, elfelejtkezve, nem emlékeznék inkább azon szomorú, de dicső századokra, melyekben e két nemzet híven ontva egymásért vérét, a vallás és civilisátió nagy csatáiban együtt küzdött.

Egy kis zöld sziget a magyarság a szlávság roppant tengerének közepette, mint egy illyr mondá; zöld szigetje a szabadságnak s mívelödésnek: de mely valamint annyi századnak dagályai között fenntartá magát, úgy fenn fog állani ezentúl, bármennyi vész csapdossa sziklaalapját. De miként a sziget dühöngő habok között csak épen nyugodalom által áll fenn: úgy nemzetiségünk legbiztosabb alapokon nyugszik, ha vészektől el nem ragadtatja magát, s a világ látni fogja, miként a magyart a legalacsonyabb gyanusítások, ingerlés, rágalom s nyílt ellenségeskedés sem bírhatták de csak a legkisebb igazságtalanságnak elkövetésére sem.

---

297. sz. *Beszéd évenkénti országgyülések mellett.*

A fő RR-nél máj. 9. 1844.

Fenséged a tegnapi tanácskozás folyamában igen helyesen méltóztatott megjegyezni azon különbséget, mely az évenkénti országgyülések és az évenként összejövő, de hosszasabb időre választott törvényhozások közt van. Mindenek előtt tehát azon kérdésre: miként azt Császári Királyi Fenséged felállította, t. i. az évenként, vagy hosszabb időre választatott törvényhozói test évenkénti összejövetelére nézve nyilatkoznom kell, hogy én a békési főispán ő méltóságának azon indítványát, hogy a követek, noha az országgyülés évenként összejő, három évre választassanak, egész kiterjedésében pártolom és elfogadom; és ez szolgáljon egyszersmind feleletül azon mélt. úrnak, ki tegnap a discussiót megkezdvén, azt állítá: miként az évenkénti országgyülések egy évenként visszatérő végetlen agitátiónak, vagy — mint kifejezte — évenkénti demoralisátiónak synonymona. Ha csakugyan a méltóságos úrnak ezen okoskodására felelni szükséges, meg vagyok győződve, hogy a méltóságos úr azon okoskodásának épen oly erős alapja van, mint azon másik méltóságos úrénak, ki az évenkénti országgyülést költség tekintetéből nem pártolja; mert, ha azon okoskodás szerint az évenkénti országgyülés csakugyan synonymona a demoralisátiónak, és országgyülésünk az által, hogy az évenkénti országgyülést elfogadjuk, költségesb volna, ha — mondom — mindezek állanak: azok ezen táblát nem oda fognák vezetni, hogy minden harmadik évben tartassanak országgyülések, mert kétség kivül még az is sok költségre és demoralisátióra ad okot; hanem oda fognák vezetni, hogy halaszszuk el az országgyülést 6 évre, vagy a demoralisátiónak és költségnek kikerülése tekintetéből hagyjuk el egészen; de erősen meg vagyok győződve, hogy a fő RR. ezen indoknak következményeit elfogadni nem fogják, és azért nem akarom tovább folytatni annak megcáfolását.

Ugyanazon mélt. úr azt mondá: valljon elfogadjuk-e a KK. és RRnek a békési főispán által módosított indítványát? A kérdés megfejtésére nézve szükséges tekintettel lennünk 1-ször arra: befér-e az, mit a KK. és RR. indítványba hoznak, alkotmányunk rendszerébe; 2-or: hasznos, üdvös és célszerü-e, azaz: meg fogja-e szüntetni a bajokat és károkat, melyek a törvényhozás körül most vannak? És ez azon kérdésnek valóságos tere.

Utilitárius elvből indúlt ki a mélt. úr, és követi abban törvényeinket, mert az 1715. és 1825. t. c. világosan mondja: hogy minden 3 évben országgyülések tartassanak; egyébiránt szükség esetében többször is.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Ez azon tér, melyen a mélt. urat követni fogom.

A mélt. úr elősorolta jelen törvényhozásunknak minden hibáit és hiányait, és megvallom, hogy a mélt. úr következetességétől nem vártam beszédének végén azt, mikép a mélt. úr az országgyűlésnek mostani formáját, melyben mind azon bajok léteznek, a mélt. fő RRnek továbbá is javasolni fogja; azonban végig fogunk menni a mélt. úr által előadott azon szomorú tapasztalásokon, melyeket törvényhozásunk körül látunk; és ha azokat végig tekintve az fog kitűnni, hogy azon bajoknak csak egyike is nagyobb mértékben fog feltűnni az évenkénti országgyűlésnél, sőt ha nem fog a legnagyobb valószinűség létezni arra nézve, hogy azon bajok kisebb mértékben fognak létezni az évenkénti országgyülések mellett: én minden kérdésen kivül gróf Dessewffy Emil úr előadására fogok szavazni.

Mi azon bajokat illeti, melyek miatt mostani országgyüléseink hiányosak, vagy is inkább a várakozásnak nem felelnek meg: az volt a kérdés, melyet a mélt. úr magának feltett, — és ennek az első oka — mint mondá — az: hogy felette sokat várunk a törvényhozástól. De valljon miért várunk annyit? azért mert törvényhozásunk rendkivüli állapot, nem egy folytonosan működő és évről évre visszatérő, hanem csak mint egy az országra nézve szerencsésen bekövetkezett epochális idő lép előnkbe, melyet használnunk kell, és melyet elvesztve egyszer, mindig 3 évet vesztünk el.

Magyarországban a törvényhozás összejövetele végtelen agitátiót szül; a törvényhozás mindig végtelen sok várakozással nyittatik meg, de miért? azért, mert a törvényhozás nem rendesen működik, az csak időről időre, nagyobb epochákban tér vissza, és nem kételkedhetik senki, hogy ha az országgyülés évről évre összejövend, és ha csak néhány hónapra, oly nagy várakozással a törvényhozásnak működését senki követni nem fogja.

Említtetett itt, hogy Magyarországban országgyülésről országgyülésre egyes tárgyak emeltetnek ki, melyek panaceáknak tartatnak; ez való, és arra nézve az évenkénti országgyülések nem fogják változtatni a dolgok helyzetét. — Igen, a magyar nemzet mindig bízni fog a panaceákban, és egyes törvények létesítésétől többet fog várni, mint amennyit azon törvények azután realizálni foghatnak. — De ez nem Magyarországnak kórállapotja, ez minden alkotmányos országban megvan, és a mélt. úr, ki Angliára hivatkozik, nem fogja tagadni, hogy ott hasonlókép, valahányszor egy nagy kérdés keresztülviteléről van szó, azon kérdéstől a hazának jövendője és lehető legnagyobb felvirágzása és boldogsága függni hirdettetik. Ez az alkotmányos élet természetéből foly; szükség minden törvény kivitelére a nemzet realizálása; és erre nézve szükséges, hogy többet reményljen a nemzet egyes törvényektől, mint amennyit azok realizálni képesek, hogy a nemzet minden erejét azon egyes törvény kivitelére szentelje; de ki azt mondja: hogy azon felette nagy reménye a nemzetnek, melyet egyes törvényekben helyeztetett, káros következéseket szült Magyarországra, az csalódik; mert ha már sem parasztbirtoknak megváltása az országot egyszerre a boldogságnak tetőpontjára nem emelte, sem a váltótörvény mind azokat, miket reménylettünk, nem realizálta: mégis kétség kivül mind a kettő tetemes előlépés és előhaladás hazánk ügyeire nézve: és én legalább, ha egyik törvényt megsemmisíteni kellene, nem gondolnám, hogy a mélt. fő RR közől akadna csak egy is, ki azt valósággal tenni akarná. És, mélt. fő RR! ha a panaceáknak káros hatásuk volt: miért volt az? azért, mert valamint egy részről a parasztbirtoknak megváltása, és a váltó törvény panaceáknak hirdettetett, úgy

más részről is hasonlókép panaceának hirdettetett a partis I. tit. 9-us, s ilyennek hirdettetett az aviticitas; és így mivel a törvényhozás soha egész akaratát keresztül nem vihette, hanem akaratának csak egy részét: azok panaceaként tekintettek.

Vegyük például a váltótörvényt, mert különösen kedvenc themája a mélt. fő RRnek a váltótörvény hibáit említeni; — kétségkivül vannak a váltótörvénynek rossz következései; de miért? mert a váltótörvény izolált tény; mert hozzá nem adtuk azon törvényes provisiókat, melyek annak kiegészítéséhez szükségesek voltak; mert a váltótörvény nagy ügygyel bajjal keresztül vitetvén az országgyülésen, a nemzetnek 3 évig szenvedni kellett, mert azon váltótörvény kiegészítéséhez törvényes dispositiókat hozni nem lehetett; és valljon azon rossz következések nem volnának-e kevésbbé érezhetők a hazában, ha évről évre országgyülés levén, már 8 hónapi tapasztalás után meggyőződött volna arról az ország, miszerint a váltótörvények üdvös müködésére még más törvényes rendeletek is szükségesek; és ha a váltótörvényeket akként 8 hónapok után pótolta volna a nélkül, hogy most 3 évig kellett várnia, míg azokat pótolhatja: ez tehát kérdésen kivül az országgyülés évenkénti tartása mellett szól.

De mi a második ok, melyért országgyülésünk a várakozásnak meg nem felel? Azon mélt. úr azt mondá, hogy annak oka a közvéleménynek ki nem fejtett állapota; és ebben is ismét igazsága van, hogy fájdalom! a közvélemény hazánkban igen csekély mértékben van kiképezve. De miután nálunk a szabadsajtó hiányzik, a közvélemény kiképezése leginkább csak a törvényhozás által eszközöltethetik: mert Magyarországnak törvényhozása rendkivüli állásban van. Európa minden más országaiban, hol a szabadsajtó müködik, a törvényhozás csak képviselője a közvéleménynek: itt Magyarországban csak egy részben képviselője annak; azonban az annak képezője is.

Ha az 1825. országgyülési epochát mostanáig végig tekintjük: nem fogja tagadni senki, miszerint Magyarországban a közvélemény, főkép politikus kérdések iránt, inkább halad, mint előbb századokon által: és pedig azért, mert a törvényhozás a közvéleményre hatott.

Ha tehát a mélt. úr azt tartja: közvélemény hiányában vagyunk, és annak kiképezését kivánja, nem kivánhat semmit mást, mint azon eszközt, melylyel Magyarország a közvélemény kiképezésére szabadon müködhetik: t. i. hogy a törvényhozás minél gyakrabban müködhessék, és minél nagyobb kiterjedésben és mértékben eszközölje azt, mit a mélt. úr hazánk kifejlődésére nézve szükségesnek tart.

A harmadik ok, hogy törvényhozásunk a várakozásnak meg nem felel, mint a mélt. úr mondá, a sorozatnak hiánya; és én ismét nem hiszem, hogy e hiány, e confusio az országgyülés évenkénti tartandása által neveltetnék.

Mi azon sorozat hiányának, vagy is inkább — hogy úgy mondjam — azon egyszerü confusiónak, me`lyel minden országgyülés kezdödik, fő oka? 1-ör: a sérelmeknek roppant tömege; 2-or: a kir. előadások és az ország rendei által tett indítványok közti vitatkozások.

Mi a sérelmeket illeti: hogy egyszer én is a régi törvényekre hivatkozzam, az 1655. 49. törvény igen bölcsen megjegyzi, miszerint a sérelmek nagy számának elhárítására célszerübb eszköz nincs, mint az országgyülésnek 3 évről 3 évre, azaz: minél többszöri tartása.

Kérdést nem szenved tehát, hogy — mint azt gr. Andrássy Károly is kijelenté, — az évenkénti országgyülések által rendkivül kevesedni fognak a sérelmek, melyek a dolog természete szerint a törvényeknek rosszúl történt magyarázatából nagy részint támadnak szükségkép, miután

itt Magyarországban csak az összes törvényhozás a fejedelemmel együtt magyarázhatja a törvényt; a törvény pedig meghozatva, az első 3 évben minden magyarázat nélkül marad.

Azon sérelmek tehát, melyek a törvény félreértéséből támadnak, az országgyűlés évről évre tartatván, szükségkép meg fognak kevesedni.

A másik ok t. i. a kir. előadások és tett indítványok tömege, és azok közti elsőség feletti vitatkozások.

De hisz, mélt. fő RR! ez természetes következése a jelen állásnak. „Hátra vagyunk mindenben", — ezzel nyitotta meg kegyes királyunk az országgyűlést: „Hátra vagyunk mindenben: roppantak teendőink" — felelte az összes nemzet; és most midőn a törvényhozás nem évről évre jő össze, nem is működhetik biztosan. Most az országnak minden törvényhatósága érzi rettentő bajainkat, és mi természetesb, mint hogy minden törvényhozás azzal kezdődik, miszerint arról vitatkozunk: min segítsünk először? De ha a törvényhozás biztos lesz arról, hogy évről évre összejő, hogy mind azt, mi egyik országgyűlésről hátra marad, a jövő országgyűlésen kipótolhatja: hiszik-e a mélt. fő RR., hogy a confusio akkor oly nagy lesz, és hogy a KK. és RR. is évekig vitatkoznak a felett: hogy egyik vagy másik tárgyat vegyék-e fel, vagy pedig megegyeznek akármiben, hogy végre valami történjék? Egy év a nemzet életében nem sok, és így e tekintetben is az évenkénti országgyűlés célszerűsége mutatkozik.

Még két bajt említett a mélt. úr, t. i. a praeclusi terminust és a kir. előadások mostani módját.

Mind a kettőnek megváltoztatása nem tőlünk függ; egyébiránt azon két baj az évenkénti országgyűlés mellett kétségkivül sokkal kisebb lesz, mert, mélt. fő RR! mi a praeclusi terminusnak legrosszabb oldala? az: hogy váratlanúl jő, az, hogy oly pillanatban jő, midőn számtalan munkálat megkezdve, de semmi bevégezve nincs; és hogy azért a terminus praeclusi azon zavarokat, melyek már léteznek, még inkább növeli. Ha azonban törvényben mondatik ki a terminus praeclusi, a törvényhozás előre tudja, hogy 4, legfeljebb 5 hónapig tartand ülést: akkor kétség kivül úgy fogja elintézni dolgait, hogy amit akar, azon idő alatt elvégezhesse, és nem fog váratlan terminus praeclusi által meglepetve, kipkedni kapkodni jobbra balra, s nem vigyázni legalább, hogy mit akar.

Mi a kir. előadásokat illeti: én nem vagyok az, ki a kir. előadásokat azon formában, melyben azok mostan vannak, célszerűnek tartanám: én azt hiszem, hogy a kir. előadásoknak azon módja, melyet most látunk, a lehető legrosszabb, miután a kir. előadásokban jóformán nem foglaltatik semmi más, mint hogy tömérdek bajaink elősoroltatnak, és az mondatik, hogy segítsünk rajta. De ismét mi annak oka? A kormány tudván, hogy az országgyűlésnek határideje a 3 év, felhíva érzi magát miszerint az országot figyelmetessé tegye mind azon bajokra, melyek az országban léteznek, és legalább kir. előadásaival jelentse ki azt, hogy az országot haladási szándékában akadályozni nem fogja.

Ha az országgyűlés évről évre összeül: a kir. előadások joga háromszoroztatik, mert mit a kormány most egyszer tehet, azt évenkénti országgyűlések alkalmával háromszor teheti; és így Ő Felségének ebbeli joga háromszoroztatik; és pedig ez sokkal célszerűbben fog a kormány által használtatni, mint a jelen formában, hol a kormánynak mindig nem egy-két évnek szükségeire, hanem hosszabb epochára kell tekintettel lenni.

Felhozá végre a mélt. úr az okok között, melyek miatt törvényhozásunk eddig várakozásainknak meg nem felelt, a törvény iránti tiszteletlenséget is; s én fáj-

dalommal megvallom, hogy önmeggyőződésem szerint is alig van baj, mely e hazában léteznék, a közjó előmozdításával inkább ellenkező, mint épen ez. De a törvény iránti tiszteletlenségnek oka hol fekszik, ha nem azon hiányában minden centralisátiónak, melynek káros következéseit minden viszonyaink között oly fájdalmasan tapasztaltuk, akár adórendszerünket, akár communicationális eszközeinket, — sőt törvényeink végrehajtását tekintjük? — Egység az, mi minden viszonyainkben hiányzik; s minek hiánya valamint a nemzetet eddig haladni nem engedé, úgy főkép geographiai s politikai helyzetünkben vég veszélyhez fogja vezetni. Nem akarok municipális szerkezetünk fejtegetésébe ereszkedni, s bárha nem osztozhatom azon általános magasztalásban, melylyel felőle szólani szoktunk, teljes mértékben méltánylom érdemeit s elismerem, hogy h ányai is inkább helyzetünk, mint magok az institútiók következései; de ha egy részről örömmel látjuk, ha egyes municípiumainkban mindig inkább s hatalmasabban fejlődik az élet; midőn örömmel látjuk a buzgóságot, melylyel annyi hazafiak azon 52 pont körül sereglenek, nem kell-e eszünkbe jutni: hogy ezen municipális szerkezet ellenében, nehogy általa erőnk felosztassék, s minden törekvés úgyszólván individualizálva a nagy egészre nézve elveszszen, valami olyanról kell gondoskodnunk mi által e különvált elemek ismét egyesíttessenek, hogy, miután 52 pont van ez országban, hol minden egyes polgár magát leginkább otthonosnak érzi, melyért fáradni kötelességének tartja: egy oly pont is maradjon, hol e különböző elemek mint egy nagy egész tagjai érezhessék magokat: nem kell-e, mondom, eszünkbe jutni, hogy épen, mert municipális szerkezetünk annyira kifejlődött, gondoskodnunk kell, hogy az összes törvényhozás e különböző elemek irányában azon mértékben erősíttessék, melyben az egyes törvényhatóságok erősebb individuális élet nyomait mutatják? — Magyarországnak centralisátiórа van szüksége; s e centralisátiónak felfogásom szerint egyetlen módja az: hogy a törvényhozó testnek befolyása s ereje a municípiumok irányában erősíttessék.

Jól tudom én, vannak, kik centralisátió alatt mást értenek, s azt hiszik, hogy mindenki, ki hazánkban erről szól, a municípiumok rovására akarja nevelni a végrehajtó hatalom befolyását. De ha valaki azt hiszi, hogy nemzetünk valamihez fogna járulni, mi ily értelemben vett centralisátiót idézhetne elő, az, felfogásom szerint, csalódik; s valamint a francia s angol kormány csak azért s annyiban bír több hatalommal, mennyiben a törvényhozó test többségét képviseli, úgy bizonyosan hazánkban hasonló centralisátió hasonló előzményeknek lehet következése, s a nemzet nagy többségének véleménye szerint ily centralisátió csak a kormány felelősségéből veheti eredetét.

Ha tehát a jelen körülmények között centralisátióról szólunk s annak szükségét átlátjuk: csak a törvényhozási centralisátió az, mi után törekedhetünk: s épen ez az, minek tekintetéből én az évenkénti országgyüléseknek annyi fontosságot tulajdonítok.

Jelen helyzetünkben, instructiókhoz kötött követeivel, a verificátió joga nélkül, s csak minden három évben folytathatva munkásságát, a törvényhozás nem elég erős, hogy municipális szerkezetünk decentralisáló hatásának ellent állhatna.

Mihelyt a törvényhozás nem hosszabb szünetek után, hanem évről évre rendesen folytatandja munkásságát: a municipális függetlenség vissza fog vezettetni azon korlátok közé, melyek a dolgok természete szerint hozzá illenek, s ez egy rendelkezés inkább fogja nevelni a törvényhozás

befolyását, s vele a törvények iránti tiszteletet, mint bármi más, mit viszonyainkban tehetünk.

Mondatott: hogy ezen intézkedés nem fér be alkotmányunk többi részeibe, és hasonlatosság vétetett a géptől. Azonban erre megfeleltetett az által, hogy annak megemlítése nem más, mint egy circulus vitiosus; és erre ismét az mondatván, hogy ezen okoskodási mód circulus vitiosusnak nem neveztethetik, én azt felelem: ha a méltóságos fő RR. többsége azt hiszi, miként alkotmányunknak bizonyos részei az évenkénti országgyűléssel össze nem férnek, és hogy bizonyos változásokat kénytelenek vagyunk tenni hogy az évenkénti országgyűlések alkalmazhatók legyenek: felszólítom a többséget és azon méltóságos urakat, hogy egyszersmind mondják ki véleményöket, és nevezzék meg azon akadályokat, melyek alkotmányunkban az évenkénti országgyűlések behozatalát károssá teszik; és egyszersmind tegyenek indítványt, miként háríthatók el azon akadályok: miután én, ha egy részről meg leszek győződve, hogy ily akadályok léteznek, és más részről meg leszek győződve, mikép azon akadályok bizonyos indítványok elfogadása által elháríthatók: azon indítványokhoz én szívesebben fogok járulni, mint ahhoz, melyet tegnap méltóságos gróf Károlyi György békési főispán úr tett.

És így azzal végzem beszédemet, hogy a tekintetetes KK. és RR. indítványát azon módosítással, melyet a most nevezett méltóságos főispán úr tett, elfogadom.

KOSSUTH LAJOS.

Életét l. feljebb a 321. lapon.

298. sz. *Martius 3-kai beszéd*

az alsó táblánál 1848.

Köszönettel fogadom Győr vármegye követének indítványát[1]), ámbár, meg levén győződve, hogy a fennforgó rendkivüli körülmények [2]) speciális tárgyakon felül emelkedni parancsolnak. Indítványát csupán alkalmúl kivánom használni, hogy a tek. KK. és RR-eket felkérjem, miszerint a percek roppant felelősségének érzetében az országgyülés politikáját azon magasságra méltóztassanak felemelni, melyet az idő elénkbe szab. E szempontból indúlva a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába ezúttal nem bocsátkozom — — — és — — [3]) a bajok kútfejének taglalatára s a mentő szerek kijelelésére intézem előadásomat.

Már midőn az országgyűlés elején a válaszfeliratot indítványozám, kötelességemnek éreztem hazánk állapotának taglalásába bocsátkozni, úgy saját belügyeink, mint azon viszonyok tekintetében, melyek a pragmatica sanctió következtében köztünk s az ausztriai császári birodalom közt fennforognak. Kimon-

[1]) Balogh Cornél Győr vármegyei követ t. i. azt indítványozta volt, kéressék meg Ő Felsége, hogy a bank állásáról, s különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezéséről az országot felvilágosítani és megnyugtatni méltóztatnék.

[2]) A Párisban februárban kitört forradalom, mely Lajos-Fülöpöt trónjától megfosztotta.

[3]) Itt átsiklunk a beszéd hosszú bevezetésén, melyben érinti, hogy nem a bank állása, hanem a kormány jelen politikája nyugtalanítja őt.

dám meggyőződésemet: miként hazánk alkotmányos jövendője iránt mindaddig tökéletesen nyugodtak nem lehetünk, valaíneddig felséges királyunkat, minden egyéb uralkodói viszonyaiban is, alkotmányos országlási formák nem környezendik. Kimondám meggyőződésemet, miszerint én a nemzet által várt reformok tekintetében sem érezhetem hazánkat arra nézve biztosnak, hogy irányuk alkotmányos, s eredményük a nemzeti szabadságnak kedvező leend, valameddig a velünk egy fejedelmet uraló birodalom kormányrendszere az alkotmányossággal egyenes ellentétben áll; valameddig azon státustanács, mely a monarchia közös ügyeit intézi, s hazánk belügyeire is, törvénytelenül bár, de túlnyomó befolyást gyakorol, mind elemeiben, mind szerkezetében, mind irányában, alkotmányellenes természetű. Kimondám meggyőződésemet, hogy a köztünk s a császári birodalom szövetséges népei közt fennforgó értéktalálkozást önállásunk, szabadságunk, jólétünk kára nélkül csak a közös alkotmányosság érzelemrokonító alapján lehet kiegyenlíteni.

Egy fájdalmas pillanatot veték a bécsi bureaucraticus kormányrendszer eredetére s fejlődésére; említém, miként emelte fel zsibbasztó hatalmának épületét szövetséges szomszédaink elnyomott szabadsága romjain, és elszámlálva e szerencsétlen kormánymechanismus vészterhes következményeit, és betekintve az élet könyvébe, hol az események fátumszerü logikája a jövendőnek revelátióját hirdeti, az uralkodóház iránti igaz hü ragaszkodásom meleg érzetében jóslatot mondék: hogy az leszen a Habsburg-ház második alapítója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s felséges háza trónusát hü népeinek szabadságára fektetendi le rendíthetlenül.

E szavak óta híres, bölcseséggel támogatott trónusok dőltek össze, s népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mí pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanúl Sisyphus kövét, és az én lelkemre epesztő aggodalommal borúl a mozdúlatlanság fájdalma; vérző szívvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hü tehetség, egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít. Igenis tek. RR! mirajtunk egy fojtó gőznek nehéz átka ül, a bécsi rendszer csontkamarájából egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmerevíti s lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha ekkorig csak azért aggódtam e felett, mivel a bécsi rendszer befolyása miatt kifejlődésünket hazánk kipótolhatlan kárával minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztosítva nincs, és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutisticus természete s a magyar nemzet alkotmányos iránya között három század óta fennáll, kiegyenlítve maiglan sincs, s kiegyenlítve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet; most már tek. RR. nem csak a miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a bureaucraticus mozdúlatlanság ama politikája, mely a bécsi státustanácsban megcsontosodott, a birodalmat dissolútióba sodorhatja, szeretett dynastiánk jövendőjét compromittálhatja, hazánkat pedig, melynek önmagában önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden fillérjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolíthatja.

Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom a t. RR-eket tisztelettel felkérni, hogy figyelmöket ezen állapotra, és az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, tek. RR., kiket a nemzet azzal bízott

meg, hogy jelenje felett őrködjünk s jövendőjét biztosítsuk, nekünk nem szabad szembehúnyva várni, míg hazánkat a bajok özöne elborítja: megelőzni a bajt, ez hivatásunk, s én ekként vagyok meggyőződve, hogy ha ezt elmulasztanók, isten, világ s min lelkiismeretünk előtt felelősekké válnánk mindazon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlítések, a fátum megkérlelésének ideje lejárt, s a kocka visszavehetlenül elvettetett, ha ennek megelőzésére e nemzet képviselőinek szabadon emelt loyális szavát mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük a bonyodalmakat vitetni, hogy csak megtagadás vagy áldozatok között lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő leszen, a tétlenül elfecsérlett percet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha mint hazafi, következéseiben osztozni kénytelen leszek is, mint követ, felelősségében osztozni nem akarok.

Méltóztassanak a tek. RR. a francia háborúk idejére visszaemlékezni: mi közünk volt nekünk magyaroknak a francia nemzet belügyeivel? Országgyülésünk együtt volt 1790-ben, de figyelmét az internationális politikára ki nem terjeszté, s mi volt a következés? az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka huszonöt nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra, a nemzet vére patakokban omlott, értéke, vagyona örvénybe hányatott, s e tömérdek áldozat között menekvő futásban látták apáink a királyi házat, látták hazánk földén a távol nyúgotnak diadalmas fegyvereit, e várost magát, törvényhozásunk székhelyét, a győző hatalmában, a monarchiát bomlásnak indúlva, a büszke triumphátor kegyelmének fonalán függni, és siralmas financiális zavarokat, melyek a birodalommali szoros kapcsolatunknál fogva két státusbanquerot irtózatos csapásaival nehezedtek ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elhárítására tettünk amit lehetett, midőn még ideje volt. Isten ne adja, hogy ez országgyülésre is ily ítéletet mondjon egykor a história. Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elhárítani, minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni.

Én hát arra szólítom fel a tek. KK. és RReket, emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára, merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből, merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő nagyszerű határozottságra.

Ezen körülményeket, miként a monarchián belől és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának s ebből eredhető minden balkövetkezéseknek valódi kútfeje a bécsi kormányrendszerben fekszik, és aggodalommal mondom ki meggyőződésemet, hogy ezen fonák politikához a népek érdekeivel s az okszerű szabadság jogos igényeivel merőben ellenkezőleg ragaszkodni annyit tenne, mint a dynastia jövendőjét compromittálni.

Természet elleni politikai rendszerek is soká tarthatják fenn magokat, mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik: de vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek, s végre elkövetkezik a perc, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna, mert hosszú életök megérett arra, hogy

meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedölni látni, mit egy hosszú élet építgetett; de midőn az alap hibás, a dőlés fátuma kikerülhetlen. Mielőttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bízta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kívánjuk e nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralkodónknak ismerünk. A múlt kor emberei egykét nap után sírba szállanak, de a Habsburgház nagyreményű ivadékára, Ferenc József főhercegre, ki első fellépésekor e nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meríti, s melyet ősi fényében megőrizni a bécsi politika szerencsétlen mechanismusával bajosan lehet.

A dynastiának tehát választania kell saját java s egy korhadt kormányrendszer tartogatása között.

S én mégis félek, hogy, ha a nemzetek loyális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama megcsontosúlt politika az istenben boldogúlt szent szövetség egy újabb kiadásában keresend még a dynastia rovására magának egykét napi rövid tengődést.

Ők, kik semmit sem szoktak felejteni, egyet mégis nagy örömest elfelejtenek, azt, hogy a szent szövetség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadság-igéret volt, és ez igéret be nem váltatott.

Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni fog mindig lelkesedés, mert szívből hű csak szabad ember lehet; akit nyomnak, az csak szolgálni fog amint kénytelen, de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért, de egy nyomasztó kormányrendszer politikájaért egy verébfiúnak sem lesz kedve soha meghalni. És különben is, ha van ember Bécsben, ki rövid napjai hatalmának érdekében a dynastia rovására absolút hatalmak szövetségével kacérkodik, meg kellene gondolnia, hogy vannak hatalmak, melyek mint barátok veszélyesebbek, mint mikor ellenségek.

Igenis tek. RR! erős meggyőződésem, hogy dynastiánk jövendője a birodalom különféle népeinek egy szívben lélekben egyesüléséhez van csatolva, ezen egyesülést nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonító forrasztéka teremtheti meg.

Bureau és bajonet nyomorú kapocs.

Én hát indítványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indúlok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van.

Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolíttassék, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül? Ha mi ez országgyülésről szétoszlanánk a nélkül, hogy megvinnők a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal és oly méltán vár, ki merné magára vállalni a felelősséget azokért, amik következhetnek? ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrendíthetjük, az életben is viszhangra talál? A t. RR. érezni fogják a körülmények súlyát, azért e viszonyokat tovább nem fejtegetem, hanem egyszerűen általmegyek indítványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás, s felelősségem érzete ad.

De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy indítványomban az országgyülés némely teendőit elszámlálandván, sérelmeket, mint minők a Részek kérdése, a vallásügyi viszonyok, és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek, mert oly alapkivána-

tokat fogok előterjeszteni, melyek, ha, amint joggal hiszem, teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztosítékát is magokban foglalják.

Indítványommal tehát ezen nagy fontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyülésen megoldatlanúl hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változhatlanúl el levén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a múltak sebeinek keserű felszaggatása elkerülhető, nem sikerülne, legyen bár a múltak sebeinek felszaggatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben felkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számítom, s hiszem, a tek. RR. is hasonlóan vannak iránta lelkesedve.

És most minden további motivátió nélkül felírást indítványozok Ő Felségéhez, melynek tartalma az eszmékre nézve következő:

„Mulaszthatlan kötelességünknek ismerjük figyelmünket a fennforgó fontos viszonyokra fordítani.

Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta nem csak hogy alkotmányos életünket ki nem fejthettük, desőt örökké csak fenntartására kelle küzdenünk. Ennek oka, hogy Felséged birodalmi kormánya absolutisticus irányú levén, úgy kormányunk önállását, mint alkotmányos életünket paralysálja. Eddig ez csak alkotmányunk kifejlődését hátráltatta; most úgy látjuk, hogy ha tovább is fentartattik, ha az alkotmányossággal harmóniába nem hozatik, Felséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt áraszthat. Huszonöt évek áldozatai után harminckét évi béke nekünk gyümölcsöt alig hozott; most véltük erre a percet elérkezettnek: Felséged minket reformokra hívott össze: mí régi óhajtásainkat láttuk ezáltal teljesedve, s buzgó készséggel fogtunk a munkához. Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép köz terheiben, mikkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezé, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk. Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Felséged trónját megszilárdítjuk. A katonai élelmezés terhének megkönnyítése gondjaink főbbjei közé tartozik. A kir. városok és szabad kerületek közigazgatási s politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük; s a népnek politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük. Hogy földmívelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépéseket tegyünk, hazánk méltán várja mi tőlünk. De alkotmányos életünk valódi képviseleti rendszerré fejlődést igényel, szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek, honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván, ez átalakítás pedig úgy Felséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé. A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét s felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy úgy Felséged királyi székének díszéről, mint hazánk köz szükségeiről, minden jogszerű kötelességek teljesítéséről sikerrel intézkedhessünk. Sokban e kérdések közül az ausztriai tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire nemzeti önálló jogaink s érdekeink megovása mellett, örömest nyújtunk segédkezet. De

arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet s valóságot, ha végrehajtásukkal minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása. S azért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat. Ezeket, Felségeddel egyetértve, ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk. Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Felséged királyi háza iránt tántoríthatlanúl viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat s bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erőknek azon lelkesült öszhangzását s gyarapodását, melyre Felséged királyi háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde Felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan nyúgodt viszonyok. És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a bomladozó nyugalom azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak, s melyeknek súlyát a legújabb külesemények előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

Nem akarjuk Felséged atyai szívét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondani, hogy mi, valamint a jelentkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik fő okát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk; úgy erősen meg vagyunk győződve, hogy Felséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által múlhatlanúl igényelt népszerű alkotmányos institútiókkal környezendi.

Azonban, Felséges Úr! az események az isten kezében vannak; mí bízunk a gondviselés oltalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy Felséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mí a fennemlített reformkérdések alkotmányos irányban még ez országgyűlésen megoldását, és aggódunk a felett, hogy a szokásos országlási alkudozások s kormányszéki tárgyalások hosszadalmassága a Felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti. És azért a királyi szék iránti tántoríthatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Felségednek, méltóztassék a fennforgó rendkivüli körülmények tekintetbe vételével legkegyelmesebb kir. akaratának teljhatalmú organumai, egyszersmind a fennálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányszékének, a magyar kir. helytartó tanácsnak tagjai közül, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyülésre utasítani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Felséged kegy. bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos

organumok, és kikvek, mint ilyeneknek személyes felelősségök alá lészen a törvények végrehajtása is helyezendő, országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s Felséged kir. szándoka iránt az ország Rendeit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat s kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fennforgó fontos kérdések megoldását oly sikerre[1] előmozdítsák, miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb Felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általok a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő s anyagi tehetség, melyben Felséged, tántoríthatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövendő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni."

Ezekből áll alázatos indítványom. Méltóztassanak a tek. RR. tanácsot kérni a körülményektől, hivatásuktól, s felőlességöktől, és — határozzanak e haza sorsa felett.

A 122. §-hoz.

PULSZKY FERENC.

Született 1814 Eperjesen, ahol, egy év kivételével melyet a miskolci ev. gymnásiumban töltött, folytatta s be is végezte gymnásiumi és jogi tanulmányait. Itt szövődött már közte és Henszlmann Imre közt azon szép baráti frígy, melynek tudományosságunk később egy nálunk új ág, a műtörténet, behonosodását köszönhette. Pulszky figyelme anyai nagybátyja Fejérváry Gábor nagy becsü mű- és régészeti gyüjteménye által korán fordúlt e szakra; melyben egy, a görög nyelvben tett jeles előmenetele díjául, említett nagybátyjával 1833 tett olasz útjában jeles felavattatást nyert. Nápolyban Jorio kanonok volt tanítója, ezzel archaeologiai kirándulások tétettek a környékbe; Rómában Bunsen, a porosz követ, volt rá hatással; szorgalmasan látogatta az Archaeologiai Intézet üléseit, melynek, épen midőn huszadik évét töltötte be, neveztetett ki levelezőjévé. Haza térvén, 1834 elejével országgyülési gyakorlatra Pozsonyba küldetett, hol a diéta nevezetesb emberei körül forognia engedtetett, s azon „ifjusági kört" alkotta meg, melynek emlékezetét eddig csak a szerencsétlen Lovassy László itélete tartja fenn. Letévén az ügyvédi vizsgálatot, Sárosvármegye aljegyzője lett, s mint ilyen már a köz tanácskozásokban is, lelke elevensége s jeles képzettsége folytán, élénk részt vett. 1836 májustól decemberig tette második nagyobb utazását, ismét Fejérváry Gábor szárnyai alatt, Bécsen s Németországon át Angliába, melynek közvetlen gyümölcsei egy, a külföldön is méltatott német munkán kivül (Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn, P. 1837) Eötvös Árvízkönyvében megjelent „Utazási Vázlatai" lettek (I. 1839). 1838 az Athenaeummal lépvén összeköttetésbe, itt jelent meg tőle első szakértekezése: „A műgyüjtemények hasznairól", és mind eddig fő munkája, az „Eszmék Magyarország történeteinek philosophiájához"; míg „Historiai s közgazdálkodási pillanatai a pénzre" (Szalay Themise 1. füz.) és: „Töredékes észrevételei a Duna-szabályozás és keleti kérdés iránt" (Pozsony 1839), mely utóbbit már athenaeumi cikke „Irán és Túrán" (1839) is érinti, úgy a haza érdekében jobbára névtelen levelei az augsburgi újságban, szellemének a köz ügyekre is irányzott figyelméről tanúskodnak. Az 1839—40-ki országgyülésnek, Sáros részéről követtagja levén, Deák Ferenc oldalán munkás részt vett a váltótörvény szerkesztésében, az országgyülés után pedig, mint a büntetőtörvénykönyv készítésével megbízott országos küldöttség tagja, ennek munkáiban, miután 1841-ben Heidelbergben Mittermayernél, Németország akkori első criminalistájánál, e tudományban magánleckéket vett, utóbb

pedig vele az orsz. küldöttség összeköttetését is ő tartotta fenn. Már 1838 az akademia lev., 1840-ben pedig rendes tagja, 1841 tiszteletivé választatott, miután néhány nappal előbb a nagygyűlésen „A régi műemlékek befolyásáról az új művészetre“ értekezett volt (M. Akad. Évk. VI. k.). 1844-ben következett második olasz útja. 1847-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók kassa-eperjesi gyűlésén „Az Opálbányákról“ tartott előadást, mely az első tudományos egyedirat volt e tárgyról az ásványtanban. A 1848-ki fordulat után az (akkor közönségesen külügyinek nevezett) m. udvari minister Eszterházy Pál hg mellett államtitkár s a ministerium vezetője lett; e ministeriummal lelépvén, jelen volt a schwechati csatában, a honvédelmi bizottmányban a kereskedelmi teendőket vitte, az év végén pedig Kossuth által Párisba és Londonba küldetett, hol lord Palmerstonnal sikerült ugyan érintkeznie, de következés nélkül. A katastroph őt külföldön lelvén, 1851 Kossuthot Amerikába kísérte; aztán hosszasban Londonban lakott, hol az angol nagy és tudós világgal ismeretségeket szött, archaeologiai felolvasásokat tartott (egy nyomtatva van Falconer Museumában), szellemes hitvesével együtt több Magyarországot illető nagyobb munkát, angol és amerikai lapokba számos a haza ügyét ajánló cikkeket írt; ezeken kivül a sanskrit nyelvvel is foglalkodva, a londoni Philologiai Társaságban előadásokat tartott, az Új M. Muzeum 1859-ki folyamában pedig „A magyar képzők és ragokról a szanszkrit nyelvtudomány világában“ értekezett. 1860 Turínba költözött, honnan a P. Naplóba iránycikkeket dolgozott, 62-ben Garibaldit Calábriába kísérte, 62 óta Flórencben lakván több előkelő amerikai, angol és francia lapokkal folyvást levelezett. Felesége, ki visszanyerte volt nógrádi jószágát, s ügyeit rendezni 1866 haza tért, itt leányával együtt halálosan megbetegedvén, Pulszky engedelmet nyert a hazajövetelre, de már csak kedvesei kettős temetésére érkezett, melyet csakhamar egyik reménytelen fiának halála követvén: a megható szerencsétlenségen megindúlt király az ideiglenes engedélyt önkényt teljes amnestiává terjesztette ki. Ez óta P. politikai irányban az 1867 és 69-ki hongyüléseken mint képviselő, s a közösügyi országos bizottságban mint a külügyi albizottság elnöke vesz részt; tudományosban pedig a m. akademia, a Kisfaludy-Társaság s a m. Nemz. Muzeum ügyeiben, mely utóbbinak 1869 májusban igazgatójává neveztetett.

299. sz. *Eszmék Magyarország történeteinek philosophiájához.*

A II. rész bevezetése.

Árpád házának uralkodása alatt lassan kifejlődött nemzetünk ázsiaiból európaivá. Az egész korszak egészséges kifejlés volt, s a nagyobb háborúk szükséges krisisek, melyek az érlelést nem gátolva, az időt tüntették ki. Hazánk állása fénytelen volt, s történetei csak ritkán emelkedtek világtörténetekké az első rabló dúlások után, melyek a világot új Atilával fenyegették: csak István alatt, a kereszt felmagasztalása által a régi pogány természet-imádás felett, s meginl, midőn II. Géjza s utódai Mánuel byzanci kardját a nyúgottól elfordíták. Mind azon harcok, melyek ezen időben az európai nemzeteket felizgatták, hazánk mellett csaknem minden viszhang nélkül elhangzottak. Nézők azon nagyszerű párviadalnál, melyben a császári méltóság a pápa tekintetével versenyt vívott, IV. Henriktől kezdve, le egész II. Fridrikig, kétes szerencsével fél Európát megszédítette, a magyarok néma jelekkel sem bizonyíták részvételöket; — s midőn a kereszthadak felhője hazánk felett szállt Ázsia partjai felé, nemzetünk vas karjaira nem ragadott villanyossága; csak ritka szikrák bizonyíták, hogy a magyarnak érc melle van, megtörhetetlen s villanyhúzó. Valahányszor a magyart, idegennel szövetségben, külföldön látjuk, befolyása mindig el nem döntő, mert csak kardját találjuk a vitában, melyben szelleme részt nem vesz; mint például Rudolf vég csatájában Ottokar ellen; az orosz és szerb zavarok pedig nem voltak azon jelentékenységgel a világtörténetekben, milyet a bennök folyt magyar vér követelhetett volna. Bélyegző még ezen időszakban,

hogy az egész nemzet lassú, de folytonos haladásánál mindenütt tömegekre akadunk, az egyedek nem emelkedtek ki annyira individualitásuk által, mint később, hol az ország állása is fényesebb lett, s látköre tágasabb. A nemzeti élet ezen első időkben csaknem egészen királyok által képviseltetett, mert ezek a nemességnek virágai voltak, nemzetöknek vezetői, mely bennök fénypontjait elérte. Ilyen volt sz. István, ezen apostol, kit a keresztyénség feje maga fölébe tett; Béla, ki mint számüzött közvitéz is birodalmat képes magának külföldön szerezni; László, a nemzeténél egy fővel magosabb, Európa egykorú fejedelmeinek fénye; Kálmán, kinek lelke korát századokkal megelőzte; Imre, a sereggel egyedül győzelmesen mérköző; IV. Béla, ki az országot hamvából kiemeli. Ilyen királyok alatt, kiknek politikája a hazaival soha ellenzésbe nem jött, a nemzet történetei a fejedelmekéivel összeolvadnak, s minden dicsősége nevökhöz ragad.

Az Árpád alatti időszak nevelés kora nemzetünk életében; a következő szakban ifjonti tüzzel látjuk őt a világ minden vívásaiba rohanni, tekintete nagyobb, ereje érettebb, befolyása európai. A pápa kivánsága teljesedett be, midőn I. Károly fejére szent István koronája tétetett, de a római szék hatalma nem öregbedett az anjoui ház magyar királysága által, a nemzetbe pedig a középkor élénk lovagi szelleme öntetett; Visegrád sziklái s Budavára aranyban csillogtak, s Európa ezen legfényesebb udvara sokszor látott vendégei közt hatalmas királyokat, míg Kassán és Zólyomban a szomszéd lengyel nemzet sereglett össze tanácskozásra. De az akkori külházakból eredett királyok alatt már nem volt oly tökéletesen egy a haza s fejedelem politikája. Már a fényes, szeretett, nagy Lajos alatt is anjoui érdek szólította a magyar nemességet Nápolyba, s midőn a lovagi bosszúval nyert ország a bűnös Johannának lovagi megvetéssel visszaadaték, ezen háború hazánkra csak egy következést hagyott, a kilencedet, melyet a nemesség az olasz táborozás kárpótlásául nyert. Szinte ezen szellemből eredett az ősiség mostani alakja, mely, bár eredetileg a magyar alkotmánynyal megütköző, csakhamar annyira meghonosúlt a hazában, hogy bizonyos időben a nemzetiség palládiumának tartatott.

A nemzet materiális jóléte ápoltatott különösen a hatalmas Károly és Lajos alatt, a kereskedés előmozdíttatott, a rend uralkodott, de a nemzet köz életébe lankadás jött, figyelmét külföld felé irányozták a király nagyszerű tervei, Magyarország határai a balti, ádriai s fekete tengerig terjedtek, királyai, úgy látszék, a kelet sorsának vezetőivé valának rendeltetve. Azonban mind ezek nem a nemzetből s institútióiból, de a király személyiségéből következtek: amint ez megszűnt, a rend felbomlott, a kereskedés és ipar megakasztatott, a keleti suprematia megszünt. Ezeknek előérzetében a nemzet a két anjoui fejedelem nagyszerű s fényes uralkodása által sem tudott megbarátkozni az új, a régitől eltérő, kormánypolitikával, s II. Károly, nagy Lajos unokaöcscse, meggyilkoltatása után a nagy király özvegye megfojtatott, királyi leánya fogságba vettetett, s később császári veje is letartóztattatott; Lajos győzelmes zászlói a török félhold előtt meghajoltak, diadalmaira Nikápoly következett, és Várna. Ez volt a külső befolyás következménye; a kornak fénye oly tündöklő, mint árnyai sötétek, a színek oly élénkek, mint mulékonyak.

Fejetlenségbe s zavarba jött az ország, míg a kiskorú V. László idegen udvarban neveltetett; a nemzet vissza látszott lépni a régi hétkapitányos időbe; belháború, csaták az egyesek közt, az erősebbnek gyors emelkedése s bukása oly festői alakban mutatják ezen időszakot az utókor előtt, amily szerencsétlen és súlyos

volt az akkori ivadéknak. Ezen chaosban Hunyadi sziklalelkületén törnek meg a habok zajgásai; kormánya, s később nagy fia Mátyás uralkodása alatt elérte honunk nagyságának fénypontját, alatta történt mind, mi legnagyobb s dicsőbb historiánkban, s király és nemzet egyesülve oly szép egy jelenetet képeztek, mely elfelejthetetlen maradand még akkor is, ha a következő szláv befolyás alatt nem bomlott volna meg az ország, nem rázkódtak volna meg talpkövei. Ez volt azonban a haza rendeltetése; a Mátyás dicsfényére következett a gyenge Ulászló, s vele a szláv befolyás egész kártékonyságában. Századokig lakta ezen nemzet az ország nagy részét, századok óta állt a magyarral szoros összeköttetésben Orosz, Gács, Lengyelország: de ezen nagy nemzetiségnek, holt anyagként, nem volt befolyása, míg hazánk ép volt és erős; s midőn hatásának ideje bekövetkezett, pusztító volt ez és szétbontó, s mindenünnen az ország enyészetét előre készítő. Rendetlenség, fényüzéssel párosítva, szép szavak, melyek tetteket soha sem termesztenek, színlett barátság s dölyfös tunyaság, az ellenség vakmerő kihívása, míg a haza ereje szétoszlék: a szláv nemzetiség mindezen bélyegei jelentették a külországi szellemet, mely fagyos lehelletével a nemzetiség virágait elhervasztá, melynek hatását a mohácsi szerencsétlenség örök, borzasztó emlékként tanusítja.

És így nagyszerű tragédiaként áll előttünk ezen időszak, négy felvonásban egy nagy nemzet esetét mutatva, a dicsőség fénypontjától egész az éktelen halálig. Az elsőben látjuk a magyart, kinek nemzetisége az Árpád háza alatt annyira megerősödött, hogy veszte nem volt félhető, kilépni szük köréből, súlyosabban nyomni az európai sorsok mérlegében, s kivergődve a belháborúból fényesen virágozni; de a virág illata oly bájos mint szédítő, s csakhamar következik az anjoui ház gyászenyészete, a családi vérbosszúnak szakadatlan sora, melybe Magyarország és Nápoly sorsa be van fűzve, s mely számos meggyilkolt fejedelmek temetése után, Erzsébet koporsójában, Mária börtönében találja végét. — Szinte oly nagyszerű a második felvonás: Zsigmond király húzamos és gyakori távollétéből eredett az elkülönködés, meghasonlás s belháború Erzsébet, Albert és Ulászló alatt, s ezen kisszerű, nyomorúlt háborúskodások közé becsap villámként Nemesis nagyszerű itélete, a hitszegést büntető várnai csata. — Még költőibb a következő szak, melyben a nemzetiség reactiója uralkodik, s hol fény és sötét kezdetben oly közel esnek egymáshoz, mint Rigómező Nandorfejérvárhoz, mint Hunyadi László vérpada Mátyás koronájához, melynek csillogása elenyésztette végre az árnyat. De ezen szép kor sem tart tovább egy ember-ivadéknál: Mátyás meghal, s oda az igazság; felváltatik ez fejetlenség s aljasodás által. Következik a magyar tekintetnek csökkenése, így a tartományok veszte, a szörnyű parasztháború, s utána a még szörnyebb nemesi bosszú, végre II. Lajos alatt a visszavonás s meghasonlás főurak s nemesek közt, a mohácsi veszedelem, s az éktelen halál.

HORVÁTH MIHÁLY.

Született 1809. Szentesen, Csongrád vmegyében. Elvégezvén Szegeden gymnásiumi tanulmányait, 1825 a váci egyházmegyében papi rendre lépett, s Vácon a bölcsészetet és hittudományt hallgatván, 1828 a pesti egyetemben bölcsészettudorrá, 1831 pedig Vácon áldorrá avattatott. Még mint diakón egy évig püspöki actuárius, felszenteltetése után több helyt káplánságot, aztán gr. Keglevich Gábor tárnok és gr. Erdődy Kajetán házaikban nevelőséget viselt, 1843 pedig a bécsi cs. k. Terezianumban magyar nyelv s irodalom tanára lett. Már ekkor több történelmi munkái folytán, melyek közöl akademiai koszorút három nyert, a haza tekintélyesb írói közé számíttatott (l. az Irod. 122. §-át és annak könyvészeti szakaszát), 1839 az akad. lev., 1841 rendes tagjává választatott, s mint ilyen 1842-ben székét a nagy gyülésben „A Magyar Honvédelem történeti vázlatával" foglalta el. 1847-ben V. Ferdinánd király által hatvani préposttá, 1848 júniusban csanádi püspökké neveztetett, s mint ilyennek az ő indítványa és műve volt a m. püspöki kar octóberi felirata a királyhoz Magyarország jogai érdekében, mely azonban siker nélkül maradt. Kitörvén a forradalom, mint a felső tábla tagja részt vett a debreceni országgyülésben is, az aprílisi államcsíny utáni kormánynak pedig, mint vallás- és közoktatási minister, tagja levén, augustus 20-kára katholikus conventet rendelt a kath. autonomia megalapítása végett, mely azonban a közbenjött katastroph miatt már nem létesülhetett. A reá is kimondott halálos ítélet elől külföldre menekülvén, legtovább Párisban, Zürichben, Brüsszel, Génua és Genfben lakott, s számüzetése éveit a külföldi lapokba magyar érdekben írt cikkeken kivül, a magyar történelem előbbre vitelében, újra megirásában s kiegészítésében töltötte. T. i. gyüjteményekben megjelent dolgozatokon kivül első nevezetes publicátiója a „Brüsszeli Magyar Okmánytár" volt 4 kötetben, melylyel az akademia „Történelmi Emlékeit" nyitotta meg (Pest 1857—9.). Ezt folytatott történeti nyomozásainak eredményei követték „Történelmi Zsebkönyvében" (P. 1859), melyek leginkább János kir. korát állítják új világosságba; 1860 óta pedig „A Magyarok Története" legnagyobb részt új munkául átdolgozása (a bécsi congressusig, 6 köt. Pest 1860—3.), melyet két nagy munkája az 1849-ki katastropháig egészít ki, ú. m.: „Huszonöt év Magyarország történetéből" 2 köt. Genf 1864 (második bővített kiadás 3 köt. Pest 1868) és: „Magyarország függetlenségi harcának története" 3 köt. (Genf 1865). Végre amnestiát nyervén, 1867 januárban haza tért, s ez óta, nyugpénz mellett, Pesten folytatja irodalmi, s mint az 1869-ben megnyílt országgyülésnek Szeged részéről képviselő tagja, politikai működését. Ez óta megjelentek összeszedve „Horváth Mihály Kisebb Történelmi Munkái" 4 kötetben P. 1868; továbbá: A Magyarok Története, kézikönyvül a középiskolák használatára, P. 1868.; Williams Roger a „szabad egyház a szabad államban" elv teremtője s megtestesítője. Életrajzi vázlat P. 1868.; és „Kossuth Lajos legújabb Leveleire" P. 1868. Lelkesedéssel fogadtatott új fellépése a m. akademia 1868-ki közülésében, midőn „A Vármegyék szerepléséről nemzetünk életében" értekezett (M. Tud. Akad. Évk. XI. 9.), valamint a Kisfaludy-Társaságában 1869 febr. 10., ahol Zrí. nyi Ilona életét terjesztette elő („Zrínyi Ilona Életrajza" P. 1869.) Folyton munkás az akademiai Történelmi Bizottmány s a M. Történelmi Társulatban, mint e kettőnek alelnöke (az utóbbiban tartott beszédei ennek „Századok" című folyóiratában jelentek meg).

300. sz. *Müipar és kereskedés István kir. alatt.* [1])

Szent Istvántól kezdődik a magyarok tulajdonképeni polgári életének korszaka: őalatta fejlődtek ki határozottabban azon körülmények, melyek a polgárisodás lényeges föltételei, s melyek részint már Géjza alatt, fejedelemségének végső éveiben, hozattak elő. Az új vallás, a népiség elemeinek többfélesége, és a kormány valának, valamint egyáltalában az egész művelődésnek, úgy a müipar s kereskedésnek is forrásai s emelcsői,

[1]) „A müipar és kereskedés története az Árpádok alatt" című munkából,

A keresztény vallás fölvétele egy egész fordulatot okozott a magyar nép életében, s azt közelebb vitte az európai polgárisodáshoz; lerontá a falat, mely eddig a magyarok s a többi Európa közt erkölcsi tekintetben létezett, s némikép a németolasz rendszerbe szőtte be őket; azok részéről az erőszaknak s rablásoknak, a németek és olaszokéról pedig a félelem s gyűlölségnek véget vetvén, a viszonyos közlekedésnek utat nyitott; a külföldi foglyoknak s bennszülötteknek pedig megkönnyíté az igának, mely alá vetve valának, szigorúságát.

Ezek a keresztény vallásból eredő áldásos következmények a kormány által hatalmasan elősegíttettek. Sz. Istvánnak apostoli buzgalma ezen vallás terjesztésében s meggyökeresítésében, nem egyedüli érdeme a hon iránt; ő a polgári, sőt még a házi életnek is minden részleteit méltatá figyelmére; a kézmüvi s kereskedelmi ipart is, mint népe jóllétének forrását s királyi széke egyik legerősebb oszlopát, atyai gonddal ápolgatá. Hogy a kézművekben s földmívelésben járatlan magyarokat azokba beavassa, számos görög, német és olasz müveseket telepített le [1]) az ország külön vidékein; a bennszülöttek szolgaságának szigorúságát megenyhíté [2]); a birtok bátorságát törvények által biztosítá; a lopásokat s rablásokat kemény büntetések alatt tilalmazá [3]); számos templomokat s monostorokat építtetett, s azokat a müipar mindennemü termékeivel kiékesíté s gazdagítá.

Ily ápoló kezek alatt kevés idő múlva is mennyire haladott a földmívelés, tudósítanak bennünket azon oklevelek, melyekben a templomoknak s egyházi intézeteknek ajándékozott javak előszámláltatnak. A szántásvetésnek már az egész országban köz divatúnak kellett lenni, miután István a templomokat, püspökségeket és monostorokat adományleveleiben leginkább a gabnatizedekre utasítja. A pécsváradi apátságnak egyebek közt harminchat szántóvetőt ajándékozott, s ezer száz tizenhat hold földet szakasztott ki számokra [4]). A szőlőmívelés valószinüleg még több kezeket foglalkodtatott: a magyar kedvelé a bort [5]), s a vezérek alatt is mívelteté már a bennszülöttek s szolgák által számos szőlőhegyeit. István az említett apátságnak száz tíz szőlőmívest ajándékozott. A pannonhegyi apátság alapítványos levelében pedig ezt olvassuk: „a tizedelést minden javakból, a tanyákon, szántóföldeken, szőlőkben, a gabonából, vámokból, a gyarmatok boráról, mely tanyáikon terem“ stb [6]). Hasonlókép említtetnek szőlőhegyek a nyitrai káptalan intézvényes levelében is [7]); így majdnem minden azon korbeli oklevélben. Ezen föld- és szőlőmívesek közt pedig magyarokat is gyaníttatnak a sz. király oklevelei [8]). A földmívelési ipart emelé némileg a vármegyék intézete is, főleg miután Istvántól rendszerbe hozatott. Azon harcosok, kik a várak őrizetére az országban széljel osztattak, a vár környékén fekvő földek termékeiből nyerték élelmöket s szolgálatok díját; ők magok nem foglalkodtak ugyan kézművekkel, egyedül katonai szolgálatra levén rendeltetve [9]); hanem

[1]) Turóci II. Cap. 31. — Decr. Stephani II. Cap. 22. Katona, Histor. Crit. 5. 566. — Pestet is nagy részint István alatt szállották meg a németek: Timon, Imago Nov. Hung. Cap. 10. p. 47.; így szinte Bereg-Szászt is. U. o.

[2]) Decret. S. Stephani L. II. Cap. 17. 20.

[3]) U. o. Cap. 29. 33. 39. 40. 41. 44. 46. 49.

[4]) Koller: Histor. Episcopatus Quinqueeccles. I, 74.

[5]) Anonymus Cap. 22. 33.

[6]) Fejér: Cod. Diplom. Tom. 1. p. 281.

[7]) U. o. p. 285. kövv.

[8]) Kollár: Amoenitates Histor. Jurisq. 2, 167.

[9]) U. o. 2. 76. kövv.

egy második alacsonyabb helyzetű osztálya a megye lakosinak, a vár szolgái (servientes castri), kik az egész megyében elszórva laktanak, mívelték amazok földeit is [10]). A bányászat szinte Istvántól veszi honunkban kezdetét; Braclav morva hercegtől épen e végre vett néhány hadi foglyokat. Mondatik, hogy a magyarok Taksony vezérsége alatt tíz évig közösen bírták volna a morvákkal a csaszlavi és kaurzimeri ezüstbányákat [11]).

E korbeli oklevelekből tudósíttatunk azon kézművek állapotjáról is, melyek a durva anyagok földolgozásával foglalkodnak. A pécsváradi apátság alapítványos levelében az említett föld- s szőlőmíveseken kivül előszámláltatnak még: tíz kovács, hat bodnár, tizenkét esztergályos, kilenc sütő, kilenc szakács, három fazekas, hat viaszgyertyaöntő, öt aranymíves, nyolc szekérgyártó, négy molnár, tizenkét méhész, ötven halász stb [12]); a pannonhegyeiben pedig vargák, méhserfőzők, kerékgyártók, faragók stb [13]). Azon ékszerek, melyekkel István és neje a templomokat gazdagítá, néhány fínomabb kézmüvek gyakorlatát is bizonyítanák, ha méltán nem kételkedhetnénk azoknak Magyarországban készíttetésökről. Szinte ily kétséges a posztógyárosok létele is, mit Fessler azzal igyekszik bizonyítani [14]), hogy sz. István a szalavári apátságnak kétszáz röf fínom posztót rendelt, várából a szerzetesek ruházatára kiadandót [15]). Azonban bizonyos az is, hogy István számos, különféle mesterembereket tartott udvarában, kiket részint ő maga hozatott, részint a német származású s az akkori divatvilággal eléggé ismeretes királyné [16]) kíséretében jöttek be honunkba [17]).

A kézmüvekkel hasonló léptekben haladt a kereskedés. Valamint amazoknak, úgy ennek is azon helységek valának bölcsői, melyek a megyékben s leginkább a vár környékén, a püspöki székek s monostorok körül emelkedtek. A megyeispáni és püspöki székek, minthogy azon, még nem eléggé bátorságos időben személynek s birtoknak több bátorságot s védelmet nyújtottak, sokaktól, főleg a vendégek s bennszülöttektől választattak lakhelyül; s azok ekkép megannyi városoknak adtak eredetet, melyekben az ipar sokkal előbbre haladt, mint egyebütt [18]). Néhányat ezek közül még István látott el némi szabadítékokkal. A pécsváradi apátság, vagy inkább az ehhez tartozó helységek hetenként kétszer, vasárnap és szerdán, tartottak vásárokat [19]). Hasonló vásárjogot nyert a szalavári apátság, Berend és Szalavár helységekben tartandókat [20]); szinte így a nyitrai káptalan uradalmai [21]) stb. Néhol pedig már nem csak héti, hanem esztendős vagy országos vásárok is tartattak [22]). Említésre méltó, hogy a kereskedés már folyamokon is üzeték, miként a bakonybéli apátság alapítványlevele bizonyítja, hol két kikötő adója sajátíttatik az apátságnak, egyik a Rábán, Árpás

[10]) U. o. 2. 146. kövv.

[11]) Lásd Fesslernél 1,559. fölhozott írókat.

[12]) Katona: Histor. Crit. 1, 594. kövv.

[13]) Katona: Histor. Crit. 1, 94. — Kollár: Amoenit. 2, 167.

[14]) Fessler 1, 607.

[15]) Fejér: Cod. Diplom. 1. 305.

[16]) Gizella saját kezeivel is készített templomi ékítményeket: Turóci 2. Cap. 31. — Fessler 1, 606.

[17]) Többek közt, hogy Gizella telepítette le a Szamos folyam partján a szatmárnémeti gyarmatot, bizonyítja II. András 1230 ik évröli oklevele, melyben ezen város szabadékai megerösíttetnek. Katona 5, 566.

[18]) Kollár: Amoenit. 1, 151. kövv.

[19]) Katona: 1, 199. — Koller: Hist. Epp. Quinqueeccl. 1, 78.

[20]) Katona 1, 313. Ezen vásárok pedig minden adótól mentek voltak.

[21]) U. a. 1, 124.

[22]) U. a. 1. 211. Fessler 1, 609.

nevü, másik a Dunán, Komárom mellett [23]). A kereskedési tárgyak kiváltképen élelem és ruhaneműek valának; az adás-vevés pedig csere által történt; pénzt veretett ugyan István, országlása utolsó éveiben [24]), de az csekély mennyisége miatt a kereskedést tetemesen nem mozdíthatá elő. A kereskedés majdnem egészen a zsidók és izmaeliták [25]) kezében vala, miként az utóbbi királyok rendeleteiből kitünik.

A külföldděl üzött kereskedés állapotjáról bizonyos tudósítást e korból sehol sem olvasunk. Mind a nép, mind a király sokkal inkább elfoglalvák még az új vallással s egyéb rendezkedésekkel, mintsem hogy figyelmök s képességök arra kiterjedhetett volna. Azonban a zsidók és izmaeliták e részben is munkásak valának; nyerészkedési vágyuk makacsúl megvívott az akadályokkal, melyek mindünnen s csaknem meggyőzhetlen erővel szegültek ellenök, és jól tudta használni a kedvező körülményeket. A folyamok, főleg a Duna a külföldre könnyü utat nyitott, s az ország fekvése középpontba helyezé őket a német, szláv és görög kereskedés között; s már nem csak a magyar föld termékeinek, só, bor, baromnak stb, hanem a kelet s nyugat közt forgó árunemüek nagy részének szállítását is mindinkább magokhoz ragadozták [26]). — Valószinü egy német történetírónak gyanítása is [27]), hogy azon fogadónak (hospitale), melyet István Konstantinápolyban sz. Péter tiszteletére emeltetett [28]), nem egyedül vallásos, vagy mint Inchoffer véli [29]), tudományos, hanem egyszersmind kereskedési célja is volt. Hasonló célzatot gyaníthatunk a vallásos zarándoklatokon kivül azon épületekben is, melyeket István Rómában és Ravennában emeltetett. Már ezen első király korában is, később pedig még inkább, nagyra ment ezen kegyes zarándokok száma [30]). Ilyetén zarándoklatok pedig, ámbár fő irányok vallásos volt, lehetetlen, hogy a müiparra s kereskedésre jótékonyan ne hatottak volna. Bizonyos, hogy részint ezen zarándokokkal, részint magánosan,

---

[23]) Fejér: Cod. Diplom. 1, 328.

[24]) Katona: Histor. Critica 2, 175. kövv.

[25]) Az izmaeliták, Mahomed vallású bolgárok, még ázsiai honukban is — Nagy-Bolgárországban a Caspium tenger vidékein — leginkább kereskedéssel foglalatoskodtak, s élénk közlekedésben voltak az arabokkal. Honunkba 957 táján Billa és Bocska vezérlete alatt jöttek be legelőször. L. Engel: Gesch. d. Ungr. Reichs 1, 252, 255, 282.

[26]) Fessler 1, 608.

[27]) Hüllmann: Gesch. d. byzant. Handels. „Nach dem Verluste der Selbstständigkeit im Jahre 1019 — így ír a 79-dik lapon — wurden die Bulgaren muthlos

Ihre Handelsthätigkeit verschwand immer mehr. Nun bewarben sich ihre Nachbarn, die Ungarn, um die erledigte Stelle, ergriffen den activen Ungarischen und den Zwischenhandel nach Deutschland, und behaupteten ihn bis in die zweite Hälfte des zwölften Jahrhunderts. Sie bezogen den Markt zu Konstantinopel, und vermittelten zwischen diesem und dem Donauischen Oberdeutschland. Die Ungarischen Kaufleute müssen entweder jedesmal ziemlich lange in Constantinopel verweilt, oder gar Factoren daselbst gehalten, mithin ausgebreitete Geschäfte auf diesem Platze gemacht haben, da ihr König Stephan der erste oder der heilige, der im Jahre 1038 starb, ihnen eine prächtige Kirche daselbst einrichtete" stb.

[28]) Chartuicius: Vita S. Steph. Schwandtnernál 1, 420.

[29]) Fuit quidem — u. m. — in ea re praecipuus Stephani scopus divini cultus propagatio, sed etiam avebat suos graecis litteris eruditos Hungariam illustrare non secus ac latinis eos, qui Romae operam dabant. Hist. Eccl. R. Hung. ad Ann. 1007. Katonánál 1, 430.

[30]) Magnus enim erat Vngarorum numerus, qui quotannis Romam, ad limina Apostolorum visitanda osculandaque veniebant. Atque is ad avorum nostrorum aetatem, qui eos etiam Ravennae frequentissimos transeuntes — — — — — videbant" stb. Rubens: Hist. Ravenn. ap. Katona 1, 434.

a királytól fölszólíttatva, nem csak a papok, hanem kézművesek is költöztek be honunkba, kik aztán nem csak a földmívelést s mesterségeket szorgalmasan gyakorolták, hanem elhagyott hazájokat is, pedig nem ritkán kereskedési célból, többször meglátogatták.

Mi a szorgalmi osztály terheit, az adókat, illeti: legsúlyosabb volt ezek között a tizedadó; minden lakos, magyar nem különben, mint bevándorlott s bennszülött, — a törvény még a nemeseket sem vevé ki — köteleztetett javainak s termékeinek tized részét a püspökségnek vagy apátságnak, melyhez tartozott, vagy mint a törvény mondja: „az istennek“ adni [31]). Ezen adó eleinte oly súlyosnak látszék a magyarok előtt, hogy miatta többször lázadások is történtek; de a szorgalomra kétségen túl jótékony hatásának kellett lennie. Ezen egyházi adón kivül egy másikat különösen a kereskedésre vetett a sz. király: aki, termesztményeit vagy akárminemü jószágát vásárra vitte, valamely csekély vámot tartozott fizetni [32]). Divatban volt-e már István alatt, mint valamivel később, a királyi, személytől fizetett fejadó, bizonytalan.

301. sz. *Az ősiség eredete Magyarországban.* [1]) *2. §.*

Lajos a külföld hübéri rendszerével [2]) egészen megbarátkozott lévén, nem türhette, hogy II. Endre oklevelének egyik pontja, az allodiális rendszer szellemében, a nemeseknek oly jogot tulajdonított, minél fogva ezek jószágaikat, kivált magszakadás esetében, egyházának vagy magánosoknak is elajándékozhatták, átörökíthették. E jognak ő, ki a hübérinél jobb rendszert nem ismert, több oldalú kárát látta: ennek tulajdonítá, hogy számos családok az ősi jószágok elidegenítése által szegénységre jutván, hadállítási tartozásaiknak teljesítésére képtelenek lettek; s hogy mindazon ősi jószágokon fekvő hadszolgálati kötelesség, midőn azok egyházak birtokába jutnak a hadügy nagy kárára megszünik. Ez oknál fogva nem kételkedék Lajos, hogy az országnak javát mozdítja elő, midőn e hiedelme szerint káros jogot eltörüli. Szándékában őt igen megerősíté az, s könnyíté is annak kivitelét, hogy maga a nemesség is, mely a nyugoti országtani eszmék befolyása által e korban a hübéri formákkal már eléggé megbarátkozott volt, károsnak tartani látszék e joggyakorlatot: erre mutat legalább a Robert Károly alatt (ki a nemesség ezen ősi birtokjogához nyúlni még nem bátorkodék, s a javaknak csere, eladás, átöröködés általi elidegenítését nem ellenzette) már többször előfordúlt azon eset, miszerint a nemesek, ősi javaikat elidegeníteni szándékozván, a királynak megegyezését kérték ki [3]). Midőn tehát 1351-ben az alnemesség kérelmétől reá bíratván, II. Endre oklevelét megerősíté: ennek negyedik cikkelyét, mely e jogot magában foglalá, erejétől megfosztotta. Megerősítjük — mond — kivéve azon cikket, miszerint az örökös nélkül elhaló nemesek jószágaikat egyháziaknak vagy másoknak, kiknek akarják, életökben vagy halálok esetén másnak elajándékozhatják, átörö-

[31]) Decr. S. Stephani II. Cap. 51. — Katona 1, 49. 304.

[32]) Szent István ezen törvénye saját könyvéből kimaradt; de előfordúl Kálmán első törvénykönyvének 34-dik cikkjében.

[1]) „Az Anjou királyok hatása Magyarországra“ cimü munkából.

[2]) Azon rendszer, mely szerint a birtokok az adományozó által, magának fenntartott jogok s feltételek mellett némileg korlátolva, adományoztattak: aminek az „allodiális“ épen ellentéte: szabad feltétlen birtok. A kiadó.

[3]) Például 1437. Drugeth nádor engedelmet kért, ófalvi birtokát a karthausiaknak ajándékozni, Katona. 9, 114. stb.

kíthetik, eladhatják, vagy akármikép elidegeníthetik. Sőt erre ezentúl semmi joguk se legyen, hanem jószágaik ezután testvéreikre s azoknak maradékaira törvényszerűleg és minden ellenmondás nélkül átszálljanak.

Ez tehát eredete hazánkban az ősiségnek. Azonban a hűbéri elvet e rendeletében tisztán nem alkalmazta volt Lajos, s azért a célt sem érte el, melyet ez úttal megközelíteni szándékozott, t. i. a nemesi családok elszegényedésének, s a hadügyre ebből származó károknak meggátlását. E célra még a jószágok oszthatlansága, s az elsőszülötti örökösödés volt volna szükséges, miként mindakettő hűbéri alkotmányú országokban valóban fennállott. De ez ellenkezék a magyarok fogalmaival a szabadságról s a külön nembeli gyermekek egyenlőségéről, miszerint, az ősiség törvénye mellett a javak nem csak fiú, hanem leánygyermekek közt is felosztattak, s a hűbéri forma az allodiális rendszer szabályaival összeolvasztatott. Az ősiség okként csak a királyra nézve tévén a javakat hűbériekké, csak a királyi kincstárnak hajtott némi hasznot, a nemességet pedig minden haszon nélkül korlátolá szabadságában. E vegyes alakban áll fenn máig is [3]) a nemesi ősi javak birtokjoga, s lehet hogy épen ezen elvvegyület, mely a birtokjognak némi szabadabb színt kölcsönöz, okozta ezen, az ország anyagi érdekeire oly igen károsan ható, az alkotmány őselemeivel nem egyező, törvénynek mind eddigi fennmaradását.

302. sz. *Az 1741-diki országgyűlés történetéből.*

Míg ezután az országos ügyek tárgyalása folyt, a királyné, megbízott emberei, kivált az új nádor, és báró Grassalkovich királyi személynök által, alattomban azon munkálkodott, hogy a rendek férjét, Ferenc nagyherceget kormánytársúl törvény által elismerjék. A rendek azonban, nehogy ebből a királynés gyermekei halálának esetében a szabad királyválasztási jog veszélyeztessék; s attól is félvén, hogy a nagyherceg a hivatalokat lothringiakkal tölti be, ezen indítványtól annyira idegenek voltak, hogy az udvar azt nyilványosan tárgyaltatni nem is látta tanácsosnak. S már az ügygyel egészen felhagyni, s egyedül oda látszott munkálkodni, hogy a gyűlésnek mennél elébb vége vettessék, s a rendek mennél több segedelmet ajánljanak; mert az ellenségek előhaladásáról mind aggasztóbb hírek érkezének. A bajor Károly a franciáktól segíttetvén, júliusban Passaut, augusztusban Lincet megvévén, felső Ausztria rendeit hódolásra kényszerítette; Bécset pedig, melytől hadai már csak pár mérföldnyire portyáztak, felkérte. A francia király egy részről Németalföldet, másról Olaszországot támadta meg; a spanyol emide szinte hadat küldött; a szardiniai király Milánót, Auguszt lengyel király és szász fejedelem, Máriától elpártolván, a poroszszal és bajorral szövetségre lépett, s Morvát fenyegette; Mária szövetségesét, az oroszt, a francia udvar bujtogatására, a svéd király megtámadta.

A nagylelkű Mária Terézia, ennyi felől s ennyi ellenségtől fenyegetve, szövetségeseitől így elhagyatva, sem vesztette el bátorságát. Volt még egy hatalmas támasza, melyben bízhatott, hogy trónját bármely veszélyben is megovandja a roskadástól: s e támasz egy hű, vitéz, nagylelkű nemzet ragaszkodása volt, melyre királyai még minden veszélyben bizton számolhattak. Mária ismerte e nemzet jellemét s indúlatát, számolt is arra, és nem csalatkozott meg számolásában. Sept. 11-ke volt: és a mind fenyegetőbb hírektől zaklatott királyné az ország rendeit, néhány idegen tanácsosainak minden kicsinyszerű bizodalmatlansága s ellenzése dacára, magához a pozsonyi várba hivatta fel. És e nap ese-

[3]) E munka 1841-ben íratott.

ményei a magyar történet egyik legfényesebb lapján díszlenek : a sokáig félreismert, sokfélekép zaklatott nemzet, szívnemességének és lelke nagyságának legdicsőbb diadalát ünnepelte. Gyászba öltözve, fekete szőnyeggel bevont trónon fogadta a királyné az országnak összes egyházi és világi, szám szerint mintegy hatodfél száz rendeit. A királyi cancellár, gróf Batthyány Lajos, előadá meghivatásuk okát, a veszedelmeket, melyek a királyi trónt fenyegetik, a reményt, mely a magyar nemzetben helyeztetik, s melynél fogva Ő Felsége magát és magas családját egyedül a dicső magyar nemzet hűségére s védelmére bízza. Az előadásra a herceg-prímás válaszolt, mondván az ország nevében, hogy a hű magyar nemzet kész a fenyegetett királyi széket minden erejéből védelmezni. Végezvén beszédét a főpap, a lelkes, ifjú Mária felálla királyi székéből, és szomorú, de nyúgodt arccal, melynek szépségét a fájdalom s a gyászöltözet elragadólag bájolóvá tette, sajátságos varázs hangján a következő értelmű latin beszédet mondá : „Ügyeinket minden részről veszedelmek környezik, melyeket, mivel általok e kedves Magyarországunk is kiváltképen fenyegettetik, nem akaránk tovább a nemes Rendek előtt eltitkolni. Veszélyben van ezen ország koronája ; veszélyben van saját személyünk és kedves gyermekeink. És elhagyatva mindenektől, a magyaroknak annyi történeti emlékek által híres fegyveréhez, ősi vitézségéhez folyamodunk ; hűségökre bízzuk magunkat és gyermekeinket ; bennök helyezzük minden reményünket, azon szilárd hittől vigasztalva, hogy ezen semmi késedelmet nem tűrő körülmények s veszélyekben tanácsukat és minden kitelhető segedelmöket tőlünk meg nem vonják.“ Könnyek boríták el, szava elfogódék ; de rögtön összeszedvén magát, beszédét röviden bevégezte. És a szenvedő szépség varázsa, s a nemzet iránt kifejezett bizodalom villanyszerű hatással ragadta meg a királyának bizodalmára mindig büszke nemzet képviselőinek szívét : a harcias tekintetű férfiak szemei elborúlának ; arcaikat könnyek nedvesíték ; majd a lelkesedés lángja futott által tagjaikon s gyulasztá fel arcaikat ; s a fellobogó indúlat százak ajkain egy hangon e szózatban tört ki : Életünket és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért és hazánkért !

Visszatérvén e kijelentés után az ország rendei tanácstermeikbe, felolvastatott a királyné leírata, melyben az országot személye, gyermekei, s koronája védelmére oklevelileg is felszólítá, kijelentvén egyszersmind, hogy a veszély e napjaiban hű nemzetének kebelében marad, s gyermekeivel együtt ott fog lakni, hol a nemzet kívánja. Az ország rendei erre meleg szavakban fejezték ki hálájokat szeretett királynéjok bizodalmáért, s írásban is biztosítván őt arról, mit neki a lelkesedés íhlettségében fogadtak, tudtára adták, miszerint már választmányt neveztek ki, mely a nemesség fejenként való felkelésének módját kidolgozza. A nádor pedig szóval vitte meg a királynénak, hogy a nemzet Budán, a királyok hajdani székvárosában óhajtja őt lakni ; miben a királyné is megegyezett. A választmánytól kidolgozott felkelési rendszert az ország rendei másod napon már országúl elfogadták s felterjesztették a királynénak. E szerint állítani igértek a rendek minden nádori kaputól tizenegy, összesen 21,622 állandó gyalog katonát, kinek tartására a jobbágyok november hónaptól kezdve, két millió 430 ezer forinttal adózandnak ; a nemesség pedig személyes fölkelésen kivül minden nádori kaputól egy lovast saját költségén ajánlott a zászlók alá vinni. Ezekhez járulna még Erdélynek hat ezernyi hada, s mintegy 14 ezernyi rác ; végre a horvát pandurok, és a Pálfi, Vetési és Gyulairól címzett régi állandó gyalog ezredek. Ezután a királyné a hetvennyolc éves hős Pálfi nádort a lovasság fővezérévé, Esterházy Józsefet s Ferencet, Károlyi Sándort és Csáky Györgyöt tábornagyokká, Bara-

nyai Jánost, Festetics Józsefet, Kohári Endrét, Ghilányi Jánost altábornagyokká, végre Nádasdi Ferencet, Andrásy Pétert, Forgách Ferencet és Pálfi Leopoldot tábornokokká nevezte.

Pár nap múlva híre futamodott a francia udvar azon tervének, miszerint Mária Teréziának csak Magyarországot, alsó Ausztriát, Stájer, Karentán és Karniól országok hagyatván birtokúl, többi tartományai a porosz, bajor, szász, francia, spanyol és szardíniai fejedelmek közt osztatnak fel. Az udvar e veszélyes terv hírének hatására számítván, nyilvánosan szőnyegre hozatta Ferenc nagyhercegnek kormánytársá emeltetését, mit a rendek most, midőn a háború már különben is kiütött, el is fogadtak, azt tevén feltételül, hogy abból az ország jogaira semmi kisebbség se háromoljék, s a nagyherceg a nemzet szabadságainak védelmére esküt mondott. Miután végre az ország sérelmei iránt még pár fels leirat váltatott, s az alkotott hetven törvénycikk megerősíttetett volna, az országgyülésnek octóber huszonkilencedikén vége szakadt.

BAJZA JÓZSEF.

303. sz. *Catilína összeesküvése.*

A „Világtörténetből".

A Sulla-okozta változásoknak és a mind inkább nevekedő erkölcsi elfajúlásnak egyik következése Catilína összeesküvése volt, mely, míg Pompejus a birodalom határait Ázsiában messze kiterjeszté, benn a városban csaknem felforgatta a római állodalmat. Szertelen fényüzés s az ebből keletkező pénzzavar volt szülő oka eme fenyegető vésznek. A hajdani samnítai erkölcsök, melyek később ama keresetlenül szép s a természethez még mindig közel álló görög-európai jellemet ölték magokra, kihaltak, és helyökbe keletiesen görög szín terjedt el a római életen. Mértéktelen tobzódás és hivalkodás lettek divattá, s az aristokratia még oly tagjai is, kik nem leltek bennök gyönyört, s nem is voltak gazdagok, illedelem miatt kénytelenek voltak követni a divat balgaságait. E pazar fény nem csak a magán, hanem a nyilván életet is átözönlötte. A játékok például, melyeket az aedilek a nép számára adni kényszerültek, roppant pénzösszegeket emésztének föl. A költségeket csak kevés család bírhatta meg sokáig, számosan merültek adósságokba, melyekből békeúton nem volt menekvés. Már Sulla korában a többek közt Crassus példát ada, mint lehet a zavarban halászni, mint lehet nem csak távol háborúkban, hanem otthon a városban is meggazdagodni. Ily viszonyokból fejlett ki a Kr. el. 63. évben Catilína összeesküvése, melynek fejei, nem annyira új rendet előhozni, mint a fennlevőt is felforgatva egy sullai kort előidézni, adósságaiktól megmenekedni, polgártársaik rovására meggazdagodni, és ellenségeiket megsemmisíteni törekvének.

Lúcius Sergius Catilína, az összeesküvés feje, azoknak egyike volt, kik a kicsapongó élet minden nemeivel eltékozlák vagyonaikat. Ő régi nemes családból származott, nagy erejével volt megáldva mind a testnek, mind a szellemnek, s képes ennél fogva a legnagyobb dolgok végrehajtására. De nagy tulajdonai mellett valódi erkölcsi szörnyeteg, ki előtt semmi vétek nem volt iszonyatos. Vad szenvedélyei nem tekintettek sem jogra, vagy becsületre, sem emberiességre. A sors azért lászott őt oly nagy tehetségekkel

felruházni, hogy annál erősebb eszközt készítsen benne az ártalomra. Már serdülő korában civakodás, verekedés, rablás s polgári viszályok kedvenc foglalkodásai voltak s ezekben gyakorlá ifjúsága napjait. Merész, fondor, színlő, vágyaiban lángoló, eléggé szónokló, de kevésbbé bölcs. Tömérdek szelleme mérték feletti, hihetlen s rendkivül nagyokra vágyódott. Miután vétkei által minden hitelét elveszíté, vagyonát teljesen elpazarlá, csak a köz pusztulásban voltak reményei. És különben is megundokított, istenek s emberek által gyűlölt lelke sem ébren, sem alva nem hagyott neki nyugtot; bűneinek tudata verdesé szüntelen felriadt elméjét. Színe véretlen, nézése undok, járása hol sebes, hol lomha. Már szemeiből látható volt feldúlt lelke. Sulla idejében, mint láttuk, saját testvérét ölé meg. Mindezek mellett mégis a 69. évb. praetorrá választatott, és a 63. évben, ugyanakkor midőn a híres szónok Ciceró, consulságra törekvék, Romának és Itáliának legaljasabb gyülevész népeivel kötött szövetséget, hogy rablás, ölés, gyújtogatás által szerezzen vétkeinek és pazarlásainak eszközöket. Céljára nem csak az alantabb osztályban, hanem a magas aristokratiában is talált társakat. Tanácsbeliek, néptribúnok és quaestorok lettek cimboráivá, sőt a consulok egyike Cajus Antonius Hybrida, maga Crassus és Caesár is gyanuban voltak. Ily mélyen volt sülyedve Róma, hogy első férfiai nem iszonyodtak rablók és gyilkosok közé vegyülni. E cimborálkodás nem is volt már titok. Az aristokratia jobb része tudta, hogy az állodalom első tisztviselői szövetkezvék ezen galád cimborákkal, s hogy Catilína nagy reményt táplál consullá választása iránt. Azért igazságkedvelő férfiút kelle keresni azok közt, kiknek nincsenek patríciusi ősei. Az aristokraták e szerint Ciceró megválasztatásán ügyekeztek, mivel Catilínának ellensége volt, és Romának tisztább jellemű emberei közé tartozott.

Marcus Tullius Ciceró nem születés, hanem ön ereje által lett kitünővé. Ő Arpínumban született, alacson, de lovagrendű családból. Rómában képezte magát görög tanítók által a szónoklat, bölcselet és jogtudományban. Szónoki tehetsége korán kitünt, s egyike lőn Róma, sőt a világ első szónokainak. Első, kit a törvényszék előtt védett, s kinek ügyét megnyerte, az apaöléssel vádolt Sextus Roscius vala. Ez Cicerónak oly nagy hírt szerze, hogy sokan azt állíták, miszerint nincs ügy, mely Ciceró nagy elméjének nehéz volna. Tapasztalás és mívelődés végett Görögországot beutazván, harminc éves korában quaestorrá neveztetett a sicíliai helytartó mellé, hol nagy becsületesség és ügyessége által mindenek kegyét megnyerte. Később aedíl és praetor volt, a 63. évben pedig Caj. Ant. Hybridával egyszerre leve consul. Kevés férfia volt Romának, kiben az észtehetségek annyira kimívelve és annyi nemességgel, fáradhatlan szorgalommal párosúlva lettek volna. Kitűnő bátorság mint Pompejusban, és oly méltóság mint Cátóban, benne nem volt ugyan, de ő tisztelője vala az erénynek és bensőleg szerette hazáját és a szabadságot. Természeti félénksége dacára fenyegető veszély közepett bátor leve mint a hősök legbátrabbika, és szónoklatával rettentőbben sujtá a bűnt, mint a legélesebb fegyver. Egyebiránt voltak benne gyarlóságok is: hiú vala, dicsekvő, és ingatag, miket azonban fényes tulajdonai mellett megbocsáthatni. Consulsága felette veszélyes időszakba esett, mert a consulválasztásban megbukott Catilína kétszerte dühösebb lőn, s ügyekezett cimborái számát mindmkább nevelni. Az összeesküdtek nem csupán férfiakból állottak, voltak köztök gyanús életű elökelő nők is. Ciceró a legnagyobb figyelemmel kísérte mozgalmaikat, de sokáig föl nem léphetett. Az összeesküdtek már a gallok egyik fajával, az allobrógokkal, alkudoztak, kiknek követei esetleg épen Rómában valá-

nak. Sulla Itáliában megtelepült katonái már meg voltak nyerve az összeesküvés részére, és még sem volt lehetséges bizonyítványokkal föllépni. Végre Ciceró hölgyek segedelmével bírt fordúlatot adni a bajnak. Ezekkel tevén magát egybeköttetésbe, közöttök az előkelő rangú Fulvia által, ki tiltott viszonyban élt Quintus Curiussal, az összeesküdtek egyikével, mindent megtudott, és egyszersmind bizonyítványokat is szerzett Catilína ellen. Ekkor egybegyűjtvén a tanácsot, hatalmat adatott magának felügyelni, hogy a hazát baj ne érje. Sulla agg vitézei Etrúriában már fegyvert is fogtak Mallius vezérlete alatt Catilína részére, s a Rómában lévő összeesküdtek csak arra vártak, hogy megérkezzenek, s azonnal tizenkét helyen felgyújtandván a várost, Cicerót a tanács nagyobb részével s több másokkal együtt meg fogták volna ölni.

Ekkor Ciceró tanácsgyülést tartván, Catilínát, ki elég vakmerő vala ott megjelenni, egy hatalmas beszédben, mely mai napig is nagy hírben áll, szemtől szembe megtámadta. Szónoklata bámulatos hatású volt. Még azokban is felgyújtá a becsületnek s honszeretetnek érzelmeit, kikből az rég kihalt vala, s többen Catilína cimborái közül elszakadának az összeesküvéstől. A beszéd után Catilínának nem volt többé Rómában maradása; kénytelen volt még az nap a várost elhagyni, és az Etrúriában levő seregekhez vonúlni. Ezután az allobrógok követei Cicerónak mindent fölfedezének; bizonyítványokat adtak kezébe, az összeesküdtek nagyobb részének nevét, kiket Ciceró azonnal elfogatván, a tanácsban kivégeztetésöket indítványozá. Csaknem határozat kelt már Ciceró indítványa helybenhagyására, midőn Caesár felkelt, s oly nagy ékesszólással szegűlt az indítvány ellen, hogy Ciceró nagy szónoki a sikeretlen maradand, ha egy férfiú javára áll részére, ki erényei és jellemnagysága által volt tiszteletes tekintélyű. E férfiú Marcus Porcius Cátó vala, a híres Cátó Censórius másod unokája, ki ifjabb vagy uticai Cátónak is neveztetett. Egyike volt ő a világtörténet legtisztább jellemeinek, s képe a hajdankori Róma nagy polgárainak, ki az elfajúlt erkölcsök s kihalt szabadságszeretet korszakában, midőn a köz romlás mindeneket magával sodrott, annak árja ellenében fenn tudta magát tartani. Nem pénz, nem dicsőség, nem hatalomvágy, hanem erény, igazság, haza és annak szabadsága voltak istenei, melyeket imádott, melyekért élt, és utóbb meghalni is tudott. Szigorú és szilárd vala szóban és tettben, kíméletlen maga és mások iránt, mert képtelen volt kibékülni kora romlottságaival és azon kor embereinek gyarlóságaival. Soha nem létezett még az erény eszményéhez hasonlóbb férfiú, ki jót csupán azért tett, mert lelkében nem volt tehetség máskép cselekedni. Igaz, miképen jellemével oly magasan fölülemelkedett polgártársain, hogy mindenkiben félénk tiszteletet gerjeszte maga iránt, de vágyakat nem költe tettei utánzására, mert mindenki kétségbe esett hozzá hasonló lehetni. Igaz, hogy több jót eszközlendett hazájának, ha kissé hajlékonyabb tud vala lenni; de jól vette észre egy nagy történetíró, hogy ekkor a világtörténetnek nem volna Cátója. Bármennyit fáradtak szellemdús ellenségei az ő lealacsonyításában, neve mocsoktalan volt és maradt örökké, mi szép tanúja az erény diadalmának az ármányokon. Mit Ciceró Catilína társai ellen ragyogó szónoklatával kivinni nem bírt, Cátó jellemének varázshatalmával eszközlötte ki. Ő Caesár véleménye ellen nyilatkozott, és az egész tanács, melyet Caesar csábszónoklata Ciceró részéről elvont, mellé állott; az indítvány elfogadtaték. Ciceró azonnal kivégeztette az elfogottakat. Ezután sereg küldetett Etrúriába az összeesküdtek ellen. Catilína és hadai hősileg harcolának, és oly elszántsággal, minő nem ily galád

ügyhöz lett volna méltó. Róma hada sok halottat számlált, az összeesküdtek pedig többnyire a csatamezőn végzék éltöket, s köztök Catilína is. Holttestét elesett társaié közt, kik mindnyájan elül voltak megsebezve, találták meg, arcában még ekkor is ama szilaj daccal, mely éltében sajátja volt. Antónius a hadvezér, fejét Rómába küldötte. Ez volt vége Catilínának, ki, ha lelkiösmeret és kedély lakoznak kebelében, egyike leendett a világtörténet legkitünőbb embereinek. Róma hálásnak mutatta magát megmentője, Ciceró iránt. Kitüntetésében minden ember vetélkedett, s a tanács két legnemesbik férfia, Cátó és Catulus, indítványára az egész nép a haza atyjának szép és még ekkor meg nem mocskított címével tisztelte őt meg.

A 124-ik §-hoz.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR.

Született Erdélyben 1795. Verses és prózai kísérleteivel már korán magára vonta Kazinczy figyelmét, s általa egy epistólionnal a pályára lépésre 1816 fel is buzdíttatott. Tanulása idején nevelőséggel könnyített szük sorsán; utóbb az erdélyi kir. kormányszéknél alkalmaztatott, s végre fogalmazóvá lett. Neve akkor lett ismeretessé, midőn gr. Béldi Ferenccel 1832—3-ban Éjszak-Amerikába tett útja megjelent. Ennek következtén a m. akademia által, 1834. nov. tartott nagygyülésén lev. tagúl választatott, munkája pedig a következett évben a nagyjutalomra érdemesíttetett. Ezt követte azon szép tette, mely szerint, igen szerény anyagi állása mellett is, e jutalmi öszveget (200 arany) alapítványúl az akademiai tőke szaporítására ajánlotta fel. Ez időtől fogva Bölöni-Farkas hivatalos, helybeli és unitárius érdekekbeni fáradozásaitól fennmaradt óráit Erdély történetei nyomozásának szentelte, szándéka levén honának kimerítő bírálati történelmét adni, melynek kivitelében mindazáltal a halál gátolta meg, mely őt 1842. febr. 2. ragadta el.

304. sz. *Utazás Éjszak-Amerikában.*

1 Megérkezés Amerikába.

„Már nem messze vagyunk“: ekként köszöntött kapitányunk, sept. 2-án reggel [1]), s minden ember arcára öröm derült. Kezdettünk hajókot találni s híreket kérdeztünk a szárazról. Az egész nap pakolódás és az utitársak bucsúzódása közt folyt. Ebédünk rendkivül víg volt, s mindeniknek, előtte valamely kedves tárgyért, poharat kellett köszönteni. A kapitány szüntelen mérte a mappát s számlálása szerint, holnap reggel szárazt fogunk látni. Mivel a new-yorki öböl lámpatornya (Light house) harminc mértföldre meglátszik sötétben, senki nem akart addig lefekünni, míg a kedves jelt meg nem látta. Éjfél után a hajóorron álló őr felkiáltotta a „Hurraht“, s az egész népség utánzengte.

September 3-kán majdnem álom nélkül viradtunk fel, s utazásunknak 39-ik napján, mely látás lepte meg szemeimet a reggellel! Megpillantottam a new-yorki öblöt és Amerika partjait! Remegő érzés fogott el, s dobogott szívem. Ennyi szenvedésnek végét érni, ily messze reményt, ily hosszas és meleg vágyást teljesedve látni, igen elborító öröm volt egyszerre! De, ennyi kedves érzelmek cserélődései közt is, egy sohajtás, egy remegő sohajtás költ fel lelkemben. A sohajtásnak az a ritka neme, midőn elért reményink s boldogságink közepette, egy sohajtásunk

[1]) 1832-ben.

egész imádságot s hosszú hálálkozást foglal magában. Az lengett föl lelkemből ezen sohajtásban: „ha valjon e szép hazában, a szabadság, az elnyomott emberiség és jussok menedéke helyét valóban megtaláltam-e? Ha, ennek önmaga által hozott törvényei s intézetei teszik-e boldogabbá az embert? vagy azok-e boldogabbak, kik az önkény parancsolatai hív teljesítésének dicsőségében találják boldogságokat.“

Hatvan esztendeje már, hogy Európának és az emberiségnek szemei Amerikára vannak függesztve. Miután elvekben és a csatapiacon, századokon által harcolt az ó világban a szabadság az elnyomatással, s ezer próbáiban is megcsalódott, megadta ugyan magát végre elfáradt kétség közt, de bágyadt keserűségében Amerikára fordította szemeit, azon népre fordította minden figyelmét, melyet úgy látszik a sors ama nevezetes kérdés elhatározására választott ki: „ha valjon az ember és emberi társaságok, képesek-e vagy nem, hogy önnön megfontolások és szabad választások által, jó és a népet boldogító igazgatást alapítsanak? Vagy, ha az embernek rendeltetése tovább is és örökre a legyen-e, hogy politikai helyzetére nézve ezután is csak a történet, az erő és önkénytől függjön?“

Ily érzelmek cserélődtek lelkemben, míg a part felé közelgettünk. A magosra nyúló fák, virágos partok s szép mezei házak, mind előttünk nyúltak el, s azok már amerikaiak. — Az öböl szorossánál, majdnem a víz közepéből kél ki pompáson a Fort Lafayette nevű erősség, szembe azzal a Fort Richmond és a telegraphok. — Bé értünk az öbölbe, s mely felséges jelenet lepte meg szemeinket! Előttünk nyúlt a Hudson méltóságos vize, romános szigeteivel, partjaival, s elönkbe tűnt, a kikötő sűrű árbocain túl, New-York városa. Nyolc órakor, Staten Island sziget előtt a quarantaine házaknál megállottunk. Csakhamar elönkbe jött csolnakon az orvos, végig tekintette az utazókot, ha nincs-e beteg? Egy fertály óra alatt megesett minden vizsgálat.

Mivel a tengerapadás az alatt épen szembe fordúlt, portékáinkot a Columbián hagyván, Bolivár nevű gőzhajót felvette kapitányunk, s azzal fél óra alatt New-Yorkba érkeztünk, s már valóban száraz földre, még pedig szabad ország földjére léptünk ki. — Soha nem volnék képes rendbe szedni, s számot adni érzéseimnek akkori állapotjáról. Lelkesedés és andalgás, gyermeki öröm és fellengés, s az érzelmeknek mind azon nemei, melyek az életen által egyenként is a legtisztább örömeinket szokták elővarázsolni, lebegtek lelkemben s váltogatták egymást.

2. Amerikai társas élet és erkölcsök.

Ki a francia régibb iskola társalkodási manierjához szokott, az igenis megütközhetik e hideg republicánusok első elfogadásokon. Ők az etiquette phrasisseiben igen járatlanok; testök hajlékotlan; az örömet fejező arcavonásokhoz nem értenek; azon gesticulátiókat, mozdúlatokat, s különböző kifejezéseket, melyek az európai míveltebb társalkodási tónus megkivántató részei, épen nem tudják. E részben igen egyoldalúak s szívességök s minden örömök jele csak egy kézszorítás, de mind ezen hidegség s ügyetlenségökön is látszik valami szemökben s arcájokon, mely bizonyos egyszerűséget s belső méltóságot sejdíttet, és a szívességnek s érzelemnek azon nemét mutatja, melyet a mesterség s szerzett ízlés soha be nem tanulhat.

De, az amerikaiak politikai lételök elveit ismerve, e társalkodási hidegségnek látszás s tartózkodó magaviseletjök, könnyen megmagyarázható. — A politikai szabadság, fenntebb mívelödés s kellemes társalkodás, épen nem ellenkezők, s igenis egybeférhetők ugyan egymással, de a különböző nemzetek szokásai egybehason-

lítása még is azt látszik mutatni, hogy a monarchiai igazgatóságok alatt inkább hajlandók az emberek mesterkéltebb társalkodásra, mint a szabad státusokban. Azon maga-meg-alázás és határtalan engedelmesség, melyet a monarchia rendszere megkiván, elhat a társaságnak minden osztályaira és az egész nemzetre. Hol az ország tisztviselői, s igen sokszor a tudósokban is, azon színnek és gondolkodásnak kell visszatükrözni, mely az udvar színe és gondolkodása, ott természetesen elragad minden emberre ezen szín, s önként következik: hogy a belső érzelmek valósága helyett bizonyos formák állíttatnak meg a maga-viseletben s szokásokban, — bármely kedvessé tegyék is a társalkodást, ha ezen formák jól bé vannak tanulva, mégis ezen gyönyör sokszor igen drágán van megfizetve; mert önn belsőnket és többnyire a szabadság és igazságnak szentségét áldozzuk fel érette, s az életről csalfa megfogatokat vásároltunk azokkal.

Amerikában, ha nem átaljában is, a nagyobb résznél ellenkezőleg áll a dolog. Itt a constitútió értelme szerint minden egyes ember megfontolása s felügyelete alá tartozván a politikai életnek tárgyai, a közvélemény féltékenyűl ügyel arra, hogy a dolgok minden külszín nélkül, egész valóságokban álljanak elé s tisztaságra fejlődjenek ki. Ők, senki tekintete után nem tartozván igazgatni gondolatjaikat s érzelmeiket, igen ügyelnek arra, hogy egyforma jussaikat egymásban kölcsönösen becsülve álljanak egymás mellett, s szinte betü szerint lehet mondani rólok: hogy gondolataik a közéletben mindig a józan valóság tiszta igazságaival foglalatoskodván, a hízelkedés s nagyítás nemeit nincs idejek megtanulni. De a mellett, — kivévén talán Angliában az embereknek egy osztályát, — nincs egy nemzet is, mely inkább tisztelje az emberben az emberiség jussait, mint ök; és azt mutatja a tapasztalás is, hogy a társasági létel csak ott állhat fenn állandóúl, s csak ott lehet szabad és kímélő, s a való érzelmeken s egymást becsülésen alkotott mívelt társalkodás, hol egymást egyforma jussú társainak tekinti és tekintheti az ember.

3. Büntető rendszer Amerikában.

Egyik nap megint Charlestownba mentünk a státus fogházát megnézni. Azon philanthropiai intézetek közt, melyek Amerikában születtek, legtöbbszer vonta magára az európai igazgatások figyelmét az itteni fogházak elrendelése, melynek gondolatja itt eredt, fejledezett ki, s ment a mostani tökéletre. Az amerikai lakosok ide telepedésökkor az Anglia polgári és büntető törvénykönyvét hozták által s vették bé. Míg angol igazgatás alatt maradtak, a polgári törvénykönyvet szinte minden változtatás nélkül használták, de a Britannia büntető törvénykönyvét igen kegyetlennek találták.

Legelébb Penn és quaker társai költek ki Pennsylvániában a halálos büntetés ellen, s a büntetéseknek szelídebb s célosabb módjait kivánták béhozni, de az angol parlament örökös akadályokat tett e feltételeikben. — A revolútió után újra felszólaltak az ügyben a Penn philanthropicus tanítványai, s Franklin, Bradford, Lowndes s mások lelkes javallataik után a halálos büntetések nagy része eltöröltetett, s csak a szántszándékos gyilkosok s méregkeverőkre nézve hagyatott fenn. A testi büntetéseket s más külső meggyalázтatásokat — mint amelyek a lelki erőket is meggyalázzák s elmakacsítják, — a foglyoknak munkára fordításával váltották fel.

E szerencsés kezdet megtétetvén Pennsylvánia által (1793), a több státusok is elfogadták e módot, de ezen tárgy egyszersmind a legérdekesebb fejtegetés tárgyává vált a különböző státusok közt. Nem c sak az igazgatóságok s városok elöljárói,

hanem több egybe állott társaságok is, kik közt a quakerek voltak elsők, tudósok s magános személyek, felfogták a dolgot, s nevezetes tudományos munkák követték egymást. A bünök és hibáknak psychologikai kifejtései, a léleknek különböző munkálati a míveltség különböző lépcsőin, a büntetés mértékei s foganatjai, az embernek erkölcsi álláspontjai s a megjobbúlhatás módjai és eszközei, lettek fontos philosophiai értekezések tárgyai. E meleg vítatások s értekezések alatt, többféle próbák tétettek a fogházak és foglyokkal. A temérdek költség el nem lankasztotta a philanthropus társaságokat. Az emberi lélek tudományának megbecsülhetlen gyüjteményei az erről megjelent munkák.

A theoriai értekezések után tett sikeres próbák következéséül a vélekedés kétfelé oszlott, s most a fogházaknak kétféle rendszere van divatban. Egyik az úgynevezett pennsylvániai, a más az auburni rendszer, de mindeniknek a magános elzárás (solitary confinement) fő alapja, s mindenütt átaljába eltörölve a testi büntetések. A pennsylvániai rendszerként a fogoly éjjel nappal magános elzárásban, munka közt vagy a nélkül, de örökösen társaság nélkül van; és ekként egy időre nem csak a hazából, hanem a világból is kizáratik. Ezen elzárás erkölcsi tanítással köttetik egybe, s a munka a fogoly jóviselete megjutalmazásául adatik. Az auburni rendszer elébb a new-yorki státus által kezdetett s az Auburn nevű faluban épített fogházban hozatott-bé 1817-ben. Az auburni rendszernek, hasonlólag magános elzárás fő alapja, de örökös munka közt, társaságban dolgozva ugyan, de a nélkül hogy semminémü közösülése lehessen fogoly társaival vagy másokkal. Pennsylvánián kivül minden státusok az auburni rendszert vették be.

— — — — —

Még több részletei vannak ezen egyetlen nemü fogházaknak, s többféle, mind oda célozó módok, hogy a hibázott emberen a törvény ne bosszút álljon, hanem eleit vegye a hibázhatásnak, s az erkölcs útját kimutassa a megtántorodottnak. — Miután Franciaországban és Angliában néhány fogházat láttam, s a hazánkbeliekre is visszaemlékeztem, az amerikaiak annyi magasztalására, hittem ugyan, hogy itt csínosabb épületekben s jobb rendben tartott rossz embereket látok, de azt nem is képzeltem, hogy a megjobbításra, az elmének és léleknek ily maschineriáit lehessen feltalálni; nem véltem, hogy ezen erkölcsi maschinák a megátalkodott gazemberre is ily behatással lehessenek.

Nálunk a fogházak a megromlott erkölcsök szemétházai hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint gonoszság iskolájában, henye élet unalmai közt, egymást tanítva, még rendszeresebben betanultassék a gonoszság a státus költségén; hol a fogoly, a botozások közt, megutálva a bosszúálló törvényeket s az őtet megalázott s kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszabosszúlni az őtet üldözőket. De amely fogoly az amerikai ily rendszerü fogházakba vitetik, akármilyen is volt azelőtti élete pályája, mindenek előtt azt tanulja meg: mikép lehessen öngondolatiban foglalatosságot találnia; miként kelljen ön lelkiismeretével számolnia, s megfutott pályájáról elmélkednie. Megtanulja a szorgalmat, rendet, és engedelmességet, melyeket eddig bizonyosan nem ismert. Megtanulja a mértékletességet s munkásságot, minden henye gondolatoknak ellenorvosságát s egészségének forrását, a csínosságot s pontosságot, hihetőleg addig előtte egészen új tudományokat. El van zárva minden rossz társaságtól, minden rossznak hallásától s példája látásától, melyek, talán különben még el nem romlott természetét eltántorították volt. És ami legfőbb: tizenkét órai szakadat-

lan munka közt s néma hallgatásban eltöltött napja után, fennmarad még tizenkét egészen magának szentelhető órája, mely alatt bizonyosan legalább egy órát magával számolásra fordít; hajdani életének boncolgatásában, az ezen fogsága alatt tanultakról elmélkedésben, a tőle el nem zárt remény színei festegetésében, az általa megbántott társasággali megint megbékélhetés képzelgetésében, s azon erős óhajtásban tölt el, hogy többé okot ne adjon ily iskolába jutásra.

1. Egy estve Everett úrnál.

Charlestownban szinte egész napot töltöttünk. Bostonban estvére Everett úrhoz voltunk theára híva, hol nagy társaságot találtunk, s mind azon fényt és szokásokat, melyek az angol théatársaságokban s a francia soirékban divatoznak. A théa előtt és után a társaság különböző körökre oszlott, s különbözők voltak a beszéd tárgyai. Valamint az idegen vágyik azon ország és nemzet dolgairól kérdezősködni, hol múlat, épen oly kérdezősködők ők is, s vágyakodók az idegentől az ő hazájáról hallani. Magasztaltam egyik vendég előtt mind azt, mit eddig Amerikában láttam: a törvényeket, iskolákot, fogházak rendszerét, s számtalan intézeteiket. A beszéd fordúlatai természete szerint ők is nagy kivánsággal óhajtották volna hallani mind azt, hogy hazánkban, tőlök ily messze földre, ugyanazon tárgyak miként állanak: törvényeinkben mik a szabadság főbb elvei? mik a garantiák? iskoláink és a tudományok mely lábon állanak? mi a nemzet nyelve? német-e, deák-e? vagy a német és deáknak valamely dialektusa? fogházaink mely rendszeren alapúlnak? s melyek nevezetesebb intézeteink az emberiség s nemzeti művelődés elémozdítására?

Mint aki nem igaz úton járt el valamely dologban, s becsülete érzeténél fogva szólíttatik fel, hogy a dologról számoljon, épen oly szorongató helyzetben találtam magamat e kérdések alatt. Érzettem egész súlyát e kérdéseknek, hirtelen keresztűllebbent lelkemen hazánk e pontokbeli állása és az amerikai közötti különbség. Óhajtottam volna, hogy becsülettel vonúlhassak vissza a pályáról, de azon kínzó állapotba voltam téve, hogy vagy tudatlannak maradjak hazám dolgairól, vagy hazudjak, vagy pirúljak egy amerikai előtt. Próbálgattam az e tárgyban Európa más nemzeteinél látottakra kitéríteni a beszédet, de azokat ők már tudták, s csak a miénkről vannak homályban, — s megint az engemet égető pontra csavarodtam vissza.

Különböző habozásaim által hihetőleg nem igen kielégítő bényomatot hagytam nálok, de annál mélyebbek voltak szívemben a bánat bényomati e háztól eljöttöm után. De sok ily bánat kesergetései aggódtatják a magyar utazót külföldön, ha az a szerencsétlensége van, hogy hazája emlékét is mindenütt viszi magával, és ha honját, nem csak termékenységéről, hanem művelődéséről is büszkén kivánná emlegetni. — Még soká kínzott a théa alatti bajos helyzetemre emlékezés. Feltűnt előttem hazánk állapotja, literatúránk, tudományink, művelődésünk állása, minden előítéletek s hazánknak ily ismeretlensége a külföldön! s szívem elfogódott. Ha valjon maga a magyar-e oka e hátramaradtának a művelt világból? Miért hogy a nemzet csak örökös messze rémlő vágyás közt eped? Mi az a fátyolozatt homályos bánat, mely íróinak nagy részében fő karaktervonás? Mi az, mit oly sok jobb érzésű magyar ezerképen s ezer formákban ki akar fejteni előmentünkre, s mégis senki az igazi nyelvet még el nem találta? Ezen érzések, harc és csüggedés közt hánykodtatják a lelket, s csak a jövendőre való hivatkozásban hagynak enyhületet.

SZEMERE BERTALAN.

Született 1812 Vattán, Borsod vmegyében; tanult Miskolcon, Késmárkon, Patakon. Itt 1832 befejezvén jogász éveit, Pozsonyban, hol akkor országgyülés állott, végezte joggyakorlatát, s tette le ügyvédi vizsgálatát 1834. Az irodalomhoz korán fordúlt. Már Patakon alapított volt a collegiumbeli ifjuság közt egy magyar társaságot, melynek később megjelent „Parthenon“ cimü zsebkönyvében állanak némely költöi kisérletei, míg a kassai „Minerva“ két szindarabját hozott (Bérclak; Kisfaludy Károly emlékezete), s egy értekezést Béla kir. Névtelen Jegyzőjéről, mely históriai stúdiumairól tett tanuságot. Most köz pályára lépvén, Borsod vmegye tiszt. aljegyzője lett, melyet 1836 külföldi útja szakasztott meg, mit tanulmányainak világtapasztalással kiegészítése végett, kellő előkészület után tett, meglátogatván Német, Francia, Brit országokat, Irlandot, Németalföldet, Belgiumot és Schweizot; s melynek irodalmi gyümölcse útleirása lett (Utazás Külföldön, 2 k. Buda 1840, újra 1845.) Ezzel Szemere legott a jelentékeny irók s legjobb prózaszerzők közé lépett, s az akademia még ez évben lev. tagjává választotta. Ugyanekkor nyert koszorút akademiai pályamunkája is „A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről“ (Buda 1841). Megelőzték ezeket Borsod vármegye számára: „Terve egy épitendő javító fogháznak a magányrendszer elvei szerint“ (Kassa 1838) és: „Terve egy papi özvegy- és árvatárról“ (Pest 1840). Folytatván megyei pályáját, főbíró, majd alispán lett; közben Borsodnak országgyülési követe 1843—4-ben (mely gyülésről „Követjelentési Beszéde, Miklósvár, 1847 megisjelent) s 1847—8-ban. Országgyülési szereplése, beszédei, jegyzői dolgozatai, és törvényjavaslatokról adott indokolt jelentései őt státusférfiaink és törvényszerkesztőink első sorába emelték volt, midőn 1848-ban az első m. kormányba mint belügyminister hivatott meg, mely polcon közigazgatását célszerü, erélyes és gyors intézkedései másoké felett kitüntették. A kormány lemondásával Szemere, a haza szükségére hallgatva, bátor volt a honvédelmi bizottmány megalakúlásaig folytatni igazgatását. A háború kitörtével a felföldön mint kormánybiztos működött; az áprilisi ministeriumnak elnöke lett, és csak midőn mindennek vége volt, augustus 24-kén, menekült a török földre. Konstantinápolyon s Görögországon át Franciaországba vonúlván, Párisban telepedett meg, hol az európai viszonyok kedvezőbb alakúlásait nyugodtan várva, s nem véve részt a menekvők conspirátióiban, családi körében, jótéteményekben, tudományos tanulmányok és költöi dolgozatokban (lyrai és tankölt.: epigrammok, mesék, satirák stb) lelte vigasztalását. Ekkor dolgozta „Keleti Útját“ is, melyből egy rész az 1858-diki „Sajtó“ban jelent meg. Legfőbb gondja azonban az volt, Európa figyelmét a magyar kérdés irányában ébren tartani, s abban helyes tájékozódást nyújtani, mire a külföldi kormányokhoz benyújtott emlékiratai, a közvéleményre hatás végett röpiratok s Anglia és Franciaország fő lapjaiba irt cikkek által törekedett. A 1860-ki fordúlat egy bekövetkezendő jobb idő reménye és örömével töltvén el hazaszerető keblét, a P. Hírnökben intő, mérséklő s irányadó szózatokat intézett a nemzethez (ezekben ő indítványozta első a dualisticai rendszert, 1861 jan. 29.), de melyek az izgalmas idő zajában észrevétlenül elhangzottak. Végre bizodalmával üzött visszaélések folytán bekövetkezett vagyoni nagy veszteségek, egy lopó agybaj, s ritka nejének halála kimerítvén lelke erejét, midőn 1865 amnestiával haza tért, elmebetegsége csakhamar őrüldébe juttatta, hol 1869. január 18. kimúlt. — Legközelebb megindíttattak „Szemere Bertalan Összegyüjtött Munkái“, melyeket Naplója nyit meg (1849—1862 elejéig). Eszmegazdagságra és szellemre, de mint történeti kútfő is, a magyar irodalom legnevezetesb müveinek egyike.

305. sz. *Az angol, franc, és német.*

„Külf. Utazás“ 1840.

Irjak az angol népjellemről többet, mi adja e nép arcképét? Barátom, igen sok ezt kivánnod tőlem, miután azon emberek közé nem tartozom, kik egyedek megitélésében lelkismeretesek, midőn népekről könnyelmüen ejtnek itéletet melynek forrása ritkán tárgyszemlélet, többnyire jó vagy rossz fogadtatás egyesek által a tömegből. Nekem a népek jellemé-

ről, úgy mint azokat az életben nyilatkozni láttam, csak kevés és töredékes jegyzeteim vannak, bár igen gyönyörű és fontos tanulmánynak ismerjem a história és psychologia szövétnekénél vizsgálgatni a különbféle néparcokat, s a legbensőbb összekeveredésben is meglelni a jegyet, erőt, színt, mit abba magával mindenik népfaj hozott, s így azon nagy szöveten, mit az európai népek alkotnak, kimutatni a fajok saját színű szálainak futását. S e tanulmány napról napra nehezebb lesz, mert ha a népek kezdetben eredeti typusaik által különböztek legtöbbet egymástól, mint én hiszem, úgy a társas élet kifejlése, minek föltétele a népek lelki s testi összeelegyedése, a néparcok s jellemek hasonlóvá váltában végződik. E helyen s most elég legyen pusztán állítanom, hogy ez nem képzelmény; a munka folyamatban van, egy darab belőle látható. Mert kérdem, az úgynevezett főnemesség nem ugyanaz-e Sz.-Pétervárat és Párisban, Londonban és Berlinben, és egész Európában? A népes és kereskedő városok, másmás országokban, nem vesztenek-e el naponkint abból, mi hasonlatlanná teszi? Amint a népek (miként az egyedek is) azon erők alól, miknek befolyása alatt kizárólag álltak, kiszabadúlnak, s többeknek s köz erőknek hatása alá jutnak: a szerint megszűnnek idegenül kiváló sajátsággal, bélyeggel, színnel bírni, s kezdenek hasonlóbbakká lenni.

Nem képzelsz-e te, barátom, minden angolt egy hideg érc automátnak, mely mozog élet, cselekszik érzés nélkül? A világ így képzeli, mert nála úgy példabeszéd az angol hideg vér, mint a franc lobbanás. De nem csoda, mert az angol utazó kitűnni akarván, ezért mindent tesz, s honn más, és más külföldön, hol vagy nemzete sajátságait viszi a túlság hegyéig, mi gőg s megvetés együtt, vagy eredeti életvonások által igyekszik feltűnni, mi vágy különcködésre. Már például, ha mindenben magával hordja hazája szokásait, mintha Albion is csigaházkint hátán függne, s kimosolyogtatik, mit cselekedjék? Diadalmas maradni csak egy út van, s ez: hideg vért mutatni. Így lát a világ sok hidegvérű angolt. A hidegség a németszász jellemből való, bár a németet különben mély érzelműnek mondám; példa rá Németföld: csak tekintsd társas köreit, s kivált országgyűlési vitáit. De még itt az indifferentismus inkább csak felületes, miként a grönlandi jéghéj, mi vulkánt födöz, s miben könnyen hévhez juthatni, s inkább meggondoltságnak s fesznek neveztethetnék. Kalmári s gyári foglalkodás, a normann vérrel vegyülés — mert mély érzéshez ha szellem járul, mi anyja a bátorságnak, gőg áll elő, mi fagy s vétek együtt — s egyéb befolyás változtatá az angol népben a felületest való indifferentismussá, miből egy oldalról kiötlött a lélekjelenlét, minek származéke számolat és józan ész, más oldalról tartózkodás másoktól, minek magzata zárkodás és minden idegen megvetése.

De még másképen is próbálom magamnak e lélektüneményt megfejteni. T. i. a félénkség mellett lehet hév, lehet nyugalom az emberben. Amazzal ki bír, a veszedelem előtt nyilván megfut (hacsak szemérem s kétségbeesés, a félénkség vég széle, bátorrá nem teszi): emezzel ki bír, úgy akar megmenekedni a bajtól, hogy gyalázatba sem essék. Tehát számolathoz folyamodik. A félénkséget a hidegség leple alá rejti. Mivel bosszút állni nem mer, ingerelhetlenséget színel; a nyilak jőnek, de mintha nem jutnának el hozzá. Így sok részben az angol hidegség mesterséges, mit az, mit említék, hogy külföldön különcködni szokott, még szükségesebbé tesz. Kinevettetik, s e miatt vívni kellene; miatta bajokba szövődnék, miket csak fegyverrel lehet elintézni; hideg arc vagy elme (mert e kettő nem jár mindig együtt) mindez alól fölmenti. Az angol hidegségnek egyik gyökere e szerint félénkség, mi

nem tartozik az erények közé, s mi valósággal bélyegzi az angol népet; az okosság hozzá járulta azonban mintegy megszenteli, s lesz a békes lét s a társasági nyugalom nagy oszlopává. Kalaplökés miatt fejét senki nem veszti el, minden lábtapodás vért nem ontat.

Egyéb tulajdonai is, miket erényeknek nem mondhatni, így válnak üdvére e nemzetnek. A kevélység, mi egyedben vétek, ha nemzetben nyilatkozik, rabszolgakereskedést tilt, négert szabaddá tesz, s a humanitási s philanthropi intézetekben vezérül elöl megy, s csodaműveket alkot; a kincsszomj, mi egyednél bűnnel határos, nemzetben szüli az ipart s közgazdagságot; az óhoz ragaszkodás, mi egyednél soha nem jár előítélet nélkül, nemzetben szükséges érzemény, gyűlöltetvén a sürü változást, s így állandóságot hozván az intézvényekbe; a megkülönböztetés maniája, mi egyedeket nevetségesekké tesz, nemzetnek használ, lételt adván sok csodálatos, de jótékony intézeteknek; a vallásbeli szigor, mi egyedben vakbuzgósággal s türelmetlenséggel párúl, népnél kútforrás, miből az erkölcsi s viseleti ered; a propaganda szelleme, mi egyednél félig kalandvágy, félig életmód, nemzetre nézve csirája a britt kereskedés kiterjedésének a föld minden határain.

Anglia szelleme bámulatos; minden mit alkot, két bélyeget hord: nagyságot és erőt, innen még kis műve is bizonyos nagyság jegyét viseli, s még a fínom is tömegi erőt mutat. Jelleme cselekvés: így vívott korán szabadságot, így emelkedett a világ urává, s mint vállalkozó így karolta körül a földgömböt, s miként pók zsákmányát, láncaival behállózta. Anglia szelleme Rómaéval rokon: mint ezé komoly, nyers, szilárd, roppant; Francországé Athénével: mint ezé fínom, hajlékony és ragyogó, s aligha sorsuk is egy nem lesz. Anglia, mint Róma, szörnyü nagysága s terhe alatt omland össze; Francország, mint Athéne, erkölcsromlásnak s fattyu műveltségnek lesz áldozata.

Az angol mértékes, imperátor-arccal bír, s rajta mint márványfőn nyugalom ül. Azonban többnyire lelketlen, gyáva arc, sem élet a vonásokban, sem láng a szemben; ha tüz eleveníti meg, gyönyör rá nézni. Mértékes képnek s termetnek kinyomása méltóság, gömbölyüé lélek; annak osztályrésze szépség, ezé kellem. S nem ez-e oka, hogy az itteni műkitételben több szobrok vannak mint akár Párisban, akár Berlinben? A hellen müvésztörténet mellettem szól.

A szépnem égi szép, kivált mellig. Némelyik fő mint ideálkép álmaidból, mint festett bájkép tünik föl; de gyakran szelíd és jámborka is, mint egy holt s hold-madonna. Yorick Máriáját [1]) nem Francországban, de Angliában kell keresned. A franc hölgy öltözete gondosabb: a londonin némi bágyadt ponyolaságot vehetni észre; oka, mert szellemmel elevenség, érzelemmel kis röstség párúl; a franc szeretőnek való, mert elmés, fürge, leleményes, s örökké lélekifju: az angolt nőül válaszd, mert ez hü, szelíd, házi, és tökéletes családanya; a franc pattogó, eszes, s néha férfias természetet vesz föl, mitől undorodom: az angol engedelmes, érzeményes, és marad mindig asszony. Ezért mondom, hogy ki lelkét szereti, meg a kék szemet, kerülje Albiont, mint Ninivét. Azonban, bár a franc hölgy hazaszeretőbb, a hollandi tisztább, az angol bájosb; a nőnem sehol sem bír oly szép jogokkal, milyekkel bír nálunk: de hiszen már nyelvünk sem tesz különbséget a két nem közt, mint tesz minden más nyelv.

A franc nép.... egy epigramm: minden tüzet, fényt, ragyogót a végre s élre szorít, hol látszik, hat, tündököl. Ezért a magány életben csillogó külső, a társalgásban

[1]) Yorick (Sterne) egy alakja az „Érzékeny Utazásokban, melyet a magyar, Kazinczyból ismer (Munkái IV. köt.).

játszi elme ; mint népélet pedig rohanva magasodik ki, s fönn kitüzi a szabadságot, dicsőséget, hogy ragyogjon mint nap ; de inkább óhajtja hogy fénye vakító, mint tenyésztő legyen. Liberté, égalité, gloire [2]) örök jelszó e népnek, és talán dicsőség nélkül a szabadságot, hír nélkül a becsületet, triumph nélkül a győzelmet sem kivánná. Ez okból jósolhatom, ne féljetek, respublicát a franc nem fog alkotni, respublicában csak addig él, míg egyet a dicsőség megkoronáz : ezt rögtön lelkesedve emeli trónba. Az angol nép, ha már ugyanazon világból kell vennem hasonlatot, egy elegia, mely a külvilágtól . . . hidegen megválva magába vonúl, s e belső körben hév életet alkot. Ne legyen bár szép öltözete, de jó és kéjelmes ; társaságban, mit rokoniból s kebelbarátiból hív, de ritkán, kedvére-lételt kiván ; mint nemzet pedig nem dicső, de hatalmas és dús akar lenni, s a szabadságot azért szereti, mert boldogúl élni óhajt. Comfort, wealth, freedom [3]) e nemzet kedves szava. E belső képre ismerünk szigeti helyzetében is. Köröskörül hüvös oceán választja el a külnemzetektől ez országot, de benne a városok, a városokban a családok sürün levén, cselekvés és élvezet meleg élet tüzpontjává teszi e szigetet.

Idegen népek törekvése iránt a franc részvéttel van ; nem nagyon tudakozódik ugyan utána, de ha értésére jut, örül, először az ügyért magáért, másodszor hiúságból ki érzi, hogy követtetik. Az angol javallja a törekvést, de belőle hidegen szól az értelem, szíve nem mozdúl meg ; mint midőn előttünk egy atya fiát dicséri, s egykedvüleg feleljük : szép ! Az angolt sok részben jellemzi az, hogy magát mindig nagy betüvel (I=én) írja ; enzésre mutat. A német nép az, melynek szíve az idegen nemzetek minden rándulásait megérzi. Veled sopánkodik, ha hazádnak sérve van, veled örvend ha sorsa jóra derül ; mert mindenegy nemzet haladásában az emberiség egy lépését látja, mi nélkülözhetetlen a következő lépést megtenni. Nincs-e ebben része azon világpolgári érzelemnek, mi a hazátlan németeknél a hazafiság pótléka ? Lehet, van, de ha van, a legkisebb része van.

A franc világosan ír, mihez sokszor felületesség járul : a német mélyen, mit gyakran homály kísér ; az angol józanan, mivel ritkán jár íhlet, mely tárgyat szentel s lelket ragad. A német a legegyszerűbb igazságot is oly tudós formában mondja el, hogy küszködni kell vele ; a franc a legfontosabb elveket is oly könnyen veti oda, hogy néha szinte mellőzzük, mint az incognitóban [4]) járó királyt szoktuk ; az angolt ki meg nem érti, vegyen bucsút a könyvektől. A német utazó excerpál, okoskodik ; a franc az első benyomásnak átengedi lelkét, érez és beszél ; az angol számol és anekdotákat gyüjt. A zenében is kitűnnek e jellemvonások. A franc zene könnyü, kellemes, csapodár ; a német komoly, mély, tudós ; a franc a kedv, a német a szív húrját keresi ; a franc vídám ere romancet, balladát, népdalokat csinál : a német szellem symphoniákba emelkedik ; az angol hideg melléből ritkán jő hang, s ha jő, vagy vallásos hymnusokat zeng az egyházban, vagy nemzeti énekeket a polgári ünnepek lakomáin, s így neki Apolló soha sem isten : ott a religió, itt a patriotismus szolgája.

Eszembe jut itt a németföldi szokás, miszerint utcára bolt-ajtó nincs, hanem csak boltablak : ha ezt a Párisban múlhatlan kirakattal összevetem, jellemvonásra vezet a két nép közt : az bevonúl, ez kitolakodik. Eszembe jut az is, hogy az angol nem épít magasan, de lakot váj a földszínen alul is, mi talán alkalmasb és biztosb ; ellen-

[2]) Szabadság, egyenlőség, dicsőség !
[3]) Kényelem, jólét, szabadság.
[4]) Ismeretlenül, álnév alatt.

ben a franc magasan épít, s még a padlást is szobákká csinálja; és ez némileg szinte kifejezi, hogy mélység és magasság a különbség a két nép közt.

A franc a theoria, a német a metaphysika, az angol a praxis népe; a francban legtöbb szellem van, a németben legtöbb érzemény, az angolban legtöbb eszmélet. Ott hol szellem van, mindig van bátorság is, ritkán állhatatosság; ott hol érzés van, erös jóban s rosszban a kitartás; ott hol eszmélet van, kell lenni szabadságnak, s a forrongás gyakori lehet, ritka a zendület. Innen kimagyarázható a franc nép örök apálya s dagálya, innen megfogható a német nép mostani kitürése, mint innen jósolható, ha egykor győzendett, alkotványos életének nagy tökéletre fejlése s örökké virágzása; s innen megfejthető az angol nép legrégibb chartája, s az a nagy elmeforrás és biztos bék együtt e szigetországban.

A franc hiú s fellobbanó, a német magába fordúlt s töprenkedő, az angol hideg és kevély; a franc mind politikai chef, a német mind új tudományrendszer alkotója, az angol mind egyesület-alapító s feltaláló vágy lenni. A német az iskolákkal, az angol az iparral, a franc magával bajlódik. Az angol tapad a múlthoz, a franc a jelennel foglalkodik, a német a jövendön függ. Az angol tüzhelye mellett, a német rokonai közt, a franc társaságban leli boldogságát. Az angol különös s gazdag, a német rangbeli s tudós, a franc híres és első kiván lenni. Szíves a német, nyájas a franc, kész az angol. Szeret a német, kedvel a franc, az angol e kettő közt megoszol, nem oly lenge mint a franc, nem oly meleg mint a német. A német nap, fény nélkül, a franc nap, hév nélkül, az angol téli nap. Az angol jelszava szabadság, a francé dicsőség, a németé boldogság. Legyen mienk magyaroké együtt e három.

De mindezekre jegyezd meg, hogy, midön a népeket axiomákba rámázzuk, vizet markolunk; több kifoly, mint bennmarad.

A 129-ik §-hoz.

SZABÓ ISTVÁN.

Született 1801 Bakony-Szent-Királyon, Veszprém vármegyében; tanult Pápán, Rozsnyón, hol papi pályára lépvén 1826-ban áldorrá szenteltetett, s több helyt, jelenleg Kazáron Nógrád vm. lelkészkedik. Az irodalomban a görög anthologiából fordított epigrammákkal legott feltünt („Virágok a Görög Anthologiából" Kassa 1834), melyek az évek folytán, a kor több organumaiban folytatva, egy nagy kötetre szaporodtak, melyet a haza jelenleg a Kisfaludy-Társaságtól vár. Figyelemre méltó a karancsvidéki palóc nyelvről írt értekezése (Tud. Gyüjt. 1837. I. k.), melyben az Iliász kezdete, s ezt megelőzve (1836. II.) Herodotból a thermopylaei csata, palóc nyelvjárásban adatik. Következtek fordításai a görög szónokokból, Hesiód, (eddig kiadatlanok), Aesóp Meséi, Isokrates négy beszéde (a Kisfaludy-Társaság Hellen Könyvtára I. és II. köt. P. 1846), s fő remekei: Homér Odysseája (az akademia Hellen Classicusai II. köt. 1846) és Iliásza (a „Hellen és Római Remekírók Könyvtára" II. köt. 1853). Az akademiának 1839 óta levelező, a Kisfaludy-Társaságnak 1842 óta munkás tagja, ennek Évlapjaiban beköszöntője: „A hellen és magyar próza egymás mellett", továbbá „Aesóp" és „Kendőlakás" költői beszélyei állanak" (VI. k.).

306. sz. *Homér Odysseája.*

XXIII. Én. 153—232. v.

Most már Eurynome sáfárné bajnok Odysseust
Megfürdette saját házánál s kente olajjal,
És gyönyörü köntöst ada rá és drága palástot.
Pallas Athéne pedig bájt hintvén rája, nagyobbá

Tette s derékebbé még szemre, s jacinttal egyenlő
Kondor fürtöt ereszte halántékára fejéről.
Mint ha ezüst szobrot futtat meg aranynyal az ötvös
Férfiu, kit vagy Hephaestos vagy Pallas Athéne
Oktata művészetre, s remek munkákat erényez:
Úgy hintette kecsét ennek vállára, fejére.
És a medencéből istenszerü férfi kilépvén,
Honnan előbb felkelt, ismét trónjára leült volt
Hölgyével szemközt, és szólította meg eztet:
„Ármányos, konokabb szivet adtak néked Olympos
Istenségei sokkal, mint más női kebelnek!
Más feleség csakugyan nem volna türelmes urától
Így szétlenni, ki tenger bún és bánaton által
Húsz bajos évek után szülőföldére vetődött.
Rajta tehát, dajkám, vess ágyat, hadd fekügyem le
Enmagam is; hiszen ennek acél érzékei vannak!"
Szólt neki erre viszont szellemdús Penelopeia:
„Ármányos, nem igen kapok én valamin, le se nézek
Semmit, avagy bámúlok; előttem képe azonban,
Ki s mi valál mikor elmentél Trójára hajódon.
Rajta tehát, Euryklea, vess neki kellemes ágyat,
Kívül az éjpalotán, melyet maga rendeze hajdan:
Ott tegyetek nyoszolyát és vessetek ágymezet ennek,
Bőröket és kacagányt, meg csínos lazsnokot adván."
Így szólott, kísértve urát. Mire bajnok Odysseus
Elbúsúlva legott fordúlt széplelkü nejéhez:
„Oh asszony, mi kedélylázítók a te beszédid!
Hát ki szerezte az én nyoszolyámat máshova? Sokba
Telnék bármi ügyesnek is az, hacsak isteni felség
Jövén könnyeden át nem tette, hová neki tetszett:
Élő ember ugyan, bár ifjú lenne, helyéből
Nem mozdíthatná tova egyhamar; oly nagy az ágygyal
Mesterkélt jel, mit magam állíték vala, nem más.
Egy terepély, élő, virulékony olajfa magaslott
A várudvarban, vastag mint termetes oszlop:
E körül építém éjtermemet, és befejeztem
Sűrü kövekből, és mennyeztem csínosan ottfennt;
Végre derék ajtót idomítva reája, bezártam.
Elvágám azután tetejében az árnyas olajfát;
Tőkéjét gyökerétől fel meghántva kigyalálám
Jól és helyre, szabályhoz mérvén, hogy csinos ágyláb
Lenne; kifurdaltam mindent sorjába furúval.
Innen kezdve csináltam az ágyat, míg befejeztem,
Feldíszítve aranynyal, ezüst, elefántetemekkel;
S bíborral ragyogó szíjat húztam vala által.
Ímígy fejtem meg neked a jelt. Nem tudom, asszony,
Ott van-e még nyoszolyánk, avagy immár máshova tette
Azt egy férfi, kivagdalván az olajfai tuskót."
Szólt. A nőnek most elhaltak térdei s szíve

A jeleken, miket oly igazán megfejte Odysseus.
Hát könyhullatván egyenest futa, és körülölté
Férje nyakán kezeit, s mond csókokat osztva fejére:
„Ó ne neheztelj rám, ne, Odysseus; aki különben
Meghaladád nemedet, de az isten megszomorított;
Aki sokallta hogy egymásnak közelében időzve
Vígadnók el az ifjút és érnők el az agg kort!
Csak ne vegyed tőlem rossz néven, meg se is ítélj,
Hogy mihelyest szemléltelek így nem örülhete lelkem.
Mindig ijesztettek tudnillik némi nehezkes
Gondolatok, netalán valamely külföldi kalandor
Érkezvén megcsaljon; mert ármányos az ember!
Ám argív Helene, ki Zeüstől láta világot,
Sem vegyülendett vándorral szerelembe vagy ágyba,
Tudva, miképen utóbb is visszaviendik erővel
Őt az akhiv tábor fürtös daliái honába:
Így pedig elvetemíté őt csúfságra az isten,
Dolgának szomorú végét egyelőre magában
Fel nem számítót; mi keservesen árta nekünk is.
Most, miután nyoszolyánk titkának pontosan adtad
Megfejtését, melyet ugyan nem láta halandó
Kivüled és kivülem, s az egy Aktoris, akit atyámék
Környőül adtak vélem országodba jövővel,
Aki remek benyilónk ajtóját őrzeni szokta:
Meggyőzted szivemet, bármily konok is vala eddig!“
Szólt; s még több siralomvágyat keltett fel urában,
Ott zokogott, tartván édes kedves feleségét.

SZÉKÁCS JÓZSEF.

Életét l. alább a 134. § alatt.

107. sz. *A Görög Anthologiából.*

1. Aeneas.

Trójai láng s fegyver közül hős vállára emelte
Aeneas a tisztes terhet, az édes atyát,
Szólt: Görögök, békén hadd menjek: az ős atya néktek
Olcsó harcjutalom volna, de drága nekem.

2) Achilleüs.

Sírt Hellas emelte neked, rontalmas Achilleüs,
Hogy rémítse utó-Trója szülötteit is,
S trójai partra tevé, hogy, Thétis gyermeke, örvendj
Hallani mint nyögdel zúgva körűled a hab.

3) Euripides.

Nem tied, Euripides, ezen emlék: te az övé vagy:
A te dicsőséged híre fuvallja körűl.

4) Nemesis.

Nemesis, a mérték s a fék kezeidbe' miért van?

„Használd, hogyha beszéllsz, ezt; ha
cselekszel, amazt.

5) A koszorú.

Tarka virágkoszorút küldök, Rodokléia!
Körüled
Múlatozott lelkem míg kezeim kötözék.
Van liliom, van rózsakehely s anemóne
közötte,
Harmativó nárcis, s kék ölü kis violák.
Míg kötözém, mind elharvadt: könny gyűlt
szemeimbe,
S szólék: Lyányka, virúlj, de ne miként
koszorúm.

6) A boldog családatya sírja.

Hogyha siromhoz jösz, vándor, borzadva
ne térj el,
Mert e békelakot nem boru lengi körül.
Nőmmel együtt öregedtem, együtt szállot-
tam Adesbe,
Három nőt három gyermekeimnek adék;
Gyönge szülötteiket vígan ringattam ölem-
ben,
Nem könnyezve se' holt-, sem beteg-
ágyaikon.
Sírva temettenek ők, amidőn szemeimre
az édes
Álom alászállván, békehazámba emelt.

7) Demaineta.

Nyolc hős magzatját vesztette Demaineta
harcban,
S mindnyáját egy sír halma alá temeté.
Fájt szive bár, de könyet nem sírt, e szók-
ra fakadt csak:
„Én szültem néked, Spárta, e magza-
tokat."

8) Az Idő szobra.

Hol született a művész? — Sikyonba'. — Mi
a neve? mondd meg.
Lysippos. — S te ki vagy? — Mindenek
anyja, Idő. —
Mért jársz lábhegyeken? — Mindig fu-
tok. — Ámde bokádon
Mért vannak szárnyak? — Szegdelem
a levegőt. —
Ollót mért hordasz jobbodba'? — Jelenteni
véle
Legrövidebb percnél hogy hamarább
születem. —
Mért van fürtöd elöl? — Ki akar, fogjon
meg elölről. —
Hát hátul vajjon mért kopasz a ko-
ponya? —
Aki repűlve futót eltéveszt engemet egy-
szer,
Hátul ugyan be nem ér, bárhogy ohaj-
tana is. —
Mért faragott a művész? — Nektek tanu-
ságul, o vándor!
Épen azért helyezett a folyosóba ide.

9) Diogenes sírja.

Diogenes sírhalma ez itt, ki a élet ezernyi
Küzdelmét bátran s férfiasan viselé.
Józan elégültség jeleit hordozta magán:
egy
Öltönyt, egy táskát, s társa gyanánt a
botot.
Ámde kik esztelenek vagytok, távozzatok
innen:
Aljast nem tür még hamvaiban sem a
böles.

10) Hazáért elestek sírja.

Könnyszerző rabság jármát vették le nya-
káról
Harcban a honnak, s most porlanak itten
ezek
Fényes erényt küzdvén ki magoknak.
Nézz ide, vándor!
És honodért mint ők, küzdeni, halni
tanulj.

11) A gazdag szegény.

Bírod a gazdagnak kincsét, s lelkét a szegénynek:
Gazdag utódidnak vagy, de magadnak üres.

12) Az Irígység.

Nincs az Irígységnél gonoszabb. Jó benne csak egy van:
Test- és lelkestül hogy megemészti urát.

SZENCZY IMRE.

Szül. 1798. Szombathelyen, hol gymnásiumi tanulmányait végezvén, 1814-ben Csornán a premontrei kanonokrendbe lépett, ott a bölcsészetet s Pesten a theologiát végezvén, a keszthelyi és szombathelyi gymnásiumokban tanárkodott. 1840-től 43-ig mint a „Religio“ és „Fasciculi Ecclesiastico-Literarii“ folyóiratok segéd szerkesztője Pesten lakott; 1858 pedig a rend prépostjává választatott. Megh. Csornán febr. 2. 1860. Az akademia figyelmét az Athenaeumbani fellépése (műfordítás Tacitusból) s benyújtott Július Caesárja magára vonván, már 1838-ban annak lev. tagjául választatott. 1839—40-ben meg is jelentek tőle „J. Caesár Minden Munkái“ 2 köt. (az akad. Római Classicusai III. és IV. kötetében); növénytani s vegyes cikkei a Tudománytár és Gazdas. Tudósításokban; mint Kisfaludy-Társaság tagja Tacitus Agricolája műfordításával köszöntött be (Buda, 1847), melyet e társaság megbízásából Quintilián Institútióinak fordítása követett (Széptani Remekírók, III. köt. Buda 1856); végre „Tacitus Évkönyvei, Szombath. 1856.

308. sz. *Tacitus Agricolája.*

Bevezetés.

I. Dicső férfiak tetteit s erkölcseit az utóvilággal tudatni, e hajdani szokást, jelenkorunkban sem mulasztja el az övéiről egyébként keveset aggó nemzedék, valahányszor valami nagy s kitűnő érdem győz s túlemelkedik a kisebb nagyobb országokkal közös tökéletlenségen: az erény el nem ismerésén s irígylésén.

De a régieknél valamint több alkalom s nyíltabb tér mutatkozék nevezetre méltókat tenni: úgy minden jelesb elmetehetség az erénynek emléket állítani, párt és kegyvadászat nélkül, egyedül a nemes öntudat jutalma által vezérelteték. Sőt sokan önéltök rajzát adni jó lelkiismeret bizodalmának tarták inkább mint negédnek; s ilyesmi nem vált Rutílius és Scaurusnak hitelvesztésre vagy gáncsolatúl. Annyira igaz, hogy akkor méltányoltatnak az erények legjobban, mikor legkönnyebben keletkeznek.

De nekem egy megholt életét most elbeszéllendőnek kíméletre van szükségem, melyet nem kérendettem, ha oly vad s erények iránt oly mostoha időkbe nem száguldoznék.

II. Olvassuk, hogy Arulenus Rusticus midőn Paetus Thraseát, s Herennius Senecio Priscus Helvídiust dicsérték, fejeikkel játszottak, s nem csak a szerzők ellen tört ki a düh, hanem munkáik ellen is, triumvirekre bízatván az ügy, hogy a legjelesb elmék hagyományai a comítiumon és fórumon égettessenek meg; (azon tűz által t. i. megsemmíteni vélték a római nép szójogát, a tanács szabadságát, s az emberi nem önbecsérzetét;) azonkivűl elűzettek a bölcseség tanítói, s minden szépmüvészet számkivetteték, hogy sehol tiszteletes valamivel találkozni ne lehessen.

Valóban roppant tanujelét adtuk a béketűrésnek; s valamint az ókor a szabadságnak látta legfőbb fokát, úgy mi a szolgaságét, elvetetvén tőlünk kémkedések által a szó s hallásbeli közlekedés is. Sőt

szavunkkal emlékező tehetségünket is elvesztettük volna, ha úgy hatalmunkban állana felejteni, mint hallgatni.

III. Most éledez újra lelkünk. De noha Nerva Caesár mindjárt ez áldásteli korszak kezdetén két, hajdan összeférhetlen, dolgot párított, fejedelmi hatalmat és szabadságot; s noha Nerva Trajánus naponként növeli a birodalom boldogságát, s a közjólét nem csupa remény többé s óhajtat, hanem az óhajtat bizodalommá erősült: mégis az emberi természet gyengeségénél fogva lassabbak a gyógyszerek mint a bajok; s mikép a testek halkkal idűlnek, hirtelen sorvadnak: szintúgy az észtehetséget és szorgalmat könnyebb leverned mint fölélesztened.

Hisz maga a renyheség meglep bennünket édes ingerével, s a kezdetben gyűlölt munkátlanság elvégre megkedveltetik. Hát még? ha tizenöt év lefolyta alatt — tetemes időszak embernek életében — sokan véletlen esetek, legderekabbaink a fejedelem kegyetlensége által elvesztenek? Beh kevesen vagyunk, kik — ha úgy fejezzem ki magamat — nem csak másokat nem éltünk túl, hanem minmagunkat sem, éltünk közepéből szakasztatván ki annyi esztendő, hol ifjaink öregségre, öregeink majdnem a befejezett életkor határára hallgatva eljutottak.

Mindazáltal nem idegenkedem, bár csínatlan s nem sikárlott nyelven is, a hajdani szolgaság emlékét s a mostani boldoglét tanuadatait eléterjeszteni.

Egyébiránt Agricola ipam tiszteletére szánt ezen iromány a gyermeki gyöngédség megvallásában vagy tetszést lelend, vagy mentséget.

A 130. §-hoz.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

309. sz. *A dráma belsejéről.*

(Dramaturgiai Töredékek VI. fejezetéből.

A dráma kicsinben a cselekvő élet képe. De az életben igen sok unalmas van; szorosabb határozással tehát: a dráma a cselekvő élet valamelyik érdekesebb szakaszának képe. De az életben igen sok érdekes van, mi a lelket leveri, a szívet elkeseríti, s ily sanyarú érzéseket bizonyosan nem örömest keresünk színen s költeményben; hozzá kell tehát adnunk a költői fölfogást, költői kidolgozást, különösen pedig az úgynevezett költői igazságot, ezen istenséget, mely részrehajlatlanúl, örök törvények szerint uralkodik a művészetekben, s mely abban áll, hogy az üldöző bűn dölyfe, s az üldözött erény megbukása által fellázadt s megbántódott érzés kiengeszteltessék, akár az erénynek fényes, még a bukásban is nagy s tündöklő dicsősége, akár a bűnnek minden külfény mellett is mardosó belkínjai által, szóval a megrendűlt erkölcsi súlyegyennek végre ismét csillapatra kell hozatnia.

A drámai személyek tehát, kiken ezen költői igazság gyakoroltatik, emberileg érdekesek legyenek, és pedig vagy gyarló nevetséges oldaloknál (a vígjátékban), vagy lelki erejök s nagyságoknál fogva (a szomorújátékban). A komoly színmű tehát a megtévedt emberi erő, vagy erény nagyszerű küzdéseit, szenvedéseit s tusakodását egy nagyobb hatalom ellen, állítja elő. Azon személynek, melynek a megtévedt erő, erény, tulajdoníttatik, meg-, vagy meg nem bukása közönyös dolog, mely a darab szerkezetétől s belső körülményeitől függ; de az erőnek, vagy erénynek fényleni kell küzdéseiben.

Készakarva mondánk általánosabb kifejezéssel megtévedt erőt vagy erényt; mert ha nem akarjuk is feldönteni azon régi tant, hogy a dráma hősének sem egészen rossznak, sem egészen jónak nem szabad lenni; mivel úgy teljesen méltó, úgy egészen méltatlan lévén bünhödésre, az első esetben irgalmat, szánatot és félelmet nem fog ébreszteni, a másodikban bosszankodást támaszt. De a rosszon, a bünön kivül, van, ami az ember szerencséjének árt; ilyenek a tévedések, hibák, könnyelműség, elbizottság, kevélység stb, melyekért sokszor igen keserűn lakol a különben jó ember is; ellenben a nem egészen jó, sőt valódi rossz emberben is marad fenn valami tiszta hely, valami szent érzés, mely őt a szenvedésre s büntetés érzésére képessé teszi. S így mind a jó ember egy kis botlással, vagy hibával, mind a rossz egy kis tiszta érzettel, tárgyai lehetnek a komoly drámának; amaz, mert büne s botlása következéseivel küszködve érdekes; ez, mert épen azon tiszta érzése által bünhödik, mely romlott szívében egyedül maradott fenn, s mely nélkül alkalmatlan volna a valódi szenvedésre. Továbbá megjegyzésre méltó: ha azt akarjuk, hogy az erény szenvedése bosszankodást ne gerjeszszen, rajta valami homálynak kell lenni, például, dacnak vagy túlságnak, mely mintegy maga ellen lázítsa a sorsot és világot; vagy ha egészen rossz a drámai hös, kell fényes tulajdonainak lennie, s ha mindezek mellett is megbukik büneiért, a legfőbb érdekü darabot adhatja. Ezen fölül, ha egészen ártatlan bünhödik, szenvedéseiben nagyságszerü legyen, s bizonyos kevély elszántság, mely bámulatot vagy tiszteletet gerjeszt. S csak az engesztelhet ki valamennyire azon méltatlanságért, melyet vad erőszak az erényen elkövet. Mennyire bántó, például! A molnár és gyermekében (Raupachtól) az ártatlan leány hosszú nyavalygása! A darab különben remekül van elrendelve s nem rosszúl kidolgozva; de belsője kínzó és nyavalyás.

Sokkal bajosabban menthető, ha drámaíró hösül egy egészen rossz embert választ. Ott csak az derítheti a tárgy sötétségét, ha a mondott hösnek más, nagy, fényes tulajdonságokat adunk; milyen a bátorság, vitézség, mély tudomány stb, miket, ha erény gyanánt venni nem is lehet, legalább olyanok, mik embernek díszére válnak, s ezek s a bün nagy tulajdonokkal ragyogó fiának megbukása végre kiengesztelnek a gázolásokért. S itt a régi tanítóktól követelt szánat és félelem helyett, melyeknek szerintök a komoly drámában uralkodni kell, egészen másnemü félelem foglal el bennünket, félünk tudniillik a nagy erejü s fényes tulajdonú bün diadalmától, melyet valamely ellenséges istenség vagy sors gyanánt tekintünk, s végre megkönnyebbülve s örömmel látjuk bukását, midőn másfelül fényes tulajdonaitól csodálkozásunkat s némileg szánakozásunkat is, hogy azok nem az erény társaságában jelenének meg, meg nem tagadhatjuk. Ilyen Shakespearnél III dik Richárd, ördögi gonosz, minden szikrája nélkül az erénynek; de személyesen bátor, erős, vitéz; azonban határtalan gonoszságai ijesztővé teszik az emberek előtt, kiktől végre megútálva, elhagyatva s elárúlva nyomorúltan vész el minden vitézsége mellett, miután az általa meggyilkoltak árnyaitól utolsó éjének borzasztó álmában megátkoztatott.

Legjobb, ha a drámában bonyolodás és kifejlés a személyek charaktereiből ered, azaz, ha tévedés vagy bűntét a dráma hősének charakterében fekszenek, ha maga a kifejlés, a bünhödés és bal vég ezen charakternek egyéb drámai charakterekkeli összeütközéséből foly. Így lépnek fel az emberek legtisztább függetlenségökben, s méltán viselik tetteik súlyát, ami keresetlenül a legjobb tanítás, melyet drámában adhatni. Így vész el ön bünei szöve-

dékében Lucretia, s bünhödése legirtóz tatóbb; mert az egy indúlat, az anyai, mely még tisztán maradt fertőzött keblében, öldököltetik meg, undok tetteinek azon képe által, mely fiának tiszta charakteréből tükrözik elébe. Az által, ha tör nem érné is, meg van ölve, mint a szörnyeteg, mely ön képétől halálra iszonyodik.

A véletlennek, az esetnek is van ugyan helye az efféle darabokban; mert ki fog ezek nélkül hosszabb darabot írhatni? de ezeket is igen gyéren kell használnunk, és, miről soha meg ne feledkezzünk, minden ilyen véletlennek arra kell szolgálnia, hogy ne magában véve legyen elhatározó a darabra nézve; hanem csak okúl vagy alkalomúl szolgáljon, hogy a drámai charakter magát cselekvésre határozza.

A sorstól elsodort s megbuktatott ember is igen érdekes lehet az által, ha ezen külső óriási hatalom ellen nemesen s nagy állhatatossággal nagy célokért küzd, ha szenvedéseiben nagy, s benne az emberi lélek méltóságát nyavalygás s erőtlen panasz nem alázzák meg. Sorshatalom gyanánt vehetni színműben minden meggyőzhetetlen külső erőt, p. o. a nép akaratját köztársaságokban (így küzd daccal és fennséggel Coriolán a nép haragjával), a zsarnok parancsát, vagy egy mindenható testület határozását. S ha ezen hatalmak előtt a jó ember elesik, nem lehet azt minden hibától mentnek tartani; mert abban minden esetre egy kis vakmerőség vagy makacsság van, ha egyes ember nagyobb, óriásibb hatalommal szembe száll. Azonban, ha az így megtévedt erő folyvást nemesen küzd a nagyobb hatalommal, s úgy látszik, mintha a drámai hős ezen küzdésben lelke visszanyomhatlan intését követné, mintha megtörhetlen lelkének az ily küzdésekben s az önkényt fölkeresett veszélyben gyönyöre volna, akkor a mű a legnagyobb érdekű lehet; mert a charakter ereje az, mely bennünket mindenek -fölött érdekel. Így küzd a leláncolt Prometheus, az emberek jótevője, nagy lelki erővel: isten maga is, az istenektől reá mért kínokkal, mintha egy megfeszített aristokratát (a jobb értelemben) látnánk, ki azért, hogy a népen könnyíteni akart, aristokrata társaitól szaggattatik. Nyögéseit hallani a testi fájdalom miatt; de lelke vádat tesz az őt gyötrő istenek ellen, azoknak bukását jövendöli; s nincs hatalom, mely engedésre bírja.

A régiek komoly színműveiben a fátum uralkodott, oly hatalom, melynek még az istenek is hódoltanak. Nálok a véletlenség ritkább. Ott minden nevezetes ama titkos hatalomtól ered. Ezen titkos, kikerülhetlen hatalommal küzdenek az ő drámai személyeik, s küzdéseikben hős lélek, vétkeikben az emberiség gyarlósága, bukásaikban nagyság mutatkozik, s ily mű egy tiszta időben támadt égi háborúhoz hasonlít, melynek nagyszerűségében valami rémületes szép van. Korunk világosabb eszmék kora, s a költő jól teend, ha mindent az ember belsejéből, az egyes charakterek erejéből fejt ki, s ha a fönnemlített külső hatalmat, a körülmények nyomását, veszi fátum gyanánt, melylyel az megfoghatatlan, kimagyarázhatlan rejtélyeivel s titkaival nem ritkán egyenlő. Ily összeütközésekből kevesb fennségest és bámulatost, de több valódi erőt s emberileg érdekest fejthet ki a költő, s ez által a költészet religiója nem megszünni, csak változni fog, a megfoghatatlan és láthatatlan istenség helyébe, egy látható, de szinte megfoghatatlan (a világ, emberiség) lépvén. — Azonban ez inkább csak igazolására szolgáljon az újabb drámának, mint arra, hogy e tan kizárólag fogadtassék el a régi helyett. Ha valaki elég erőt s ihletet érez, s akár e tárgyban akár a nép hitében s babonáiban mód t és eszközöket talál a régiek utánzására, azt e miatt nem éri kárhoztatás. De ide nagy és mélyen tóha költői elme kell, mely egyedül képes

az időket visszavarázsolni, hol rendkivüli, közvetetlen hatalmakat hittek az emberek. Ki ne bámulja Macbethet, ezen nagyszerü tragédiát, midőn Jaromír (hogy rosszabbat ne említsünk) boszonkodást gerjeszt.

Itt kell érintenünk, miről már fellebb vala szó, hogy a tragédia személyei, helyesebben választatnak ismeretes történetből, vagy költeményből, mint hogy egészen újak legyenek, s helyesebben a magasabb rendü s így nagyobb hatású, s épen ezért érdekesebb osztályból, mint az aljasabból, kiknek apró bajaik a tragédiát igen alantjáróvá teszik.

Azonban állításunk szerint charakter lévén a legérdeklöbb, ha költö ennek ereje által az aljas osztályból is kitüntet valakit, meg van felelve a komoly dráma kívánatának. Ilyen a bolond Triboulet Húgónál, de annál bántóbb mellette a fejedelem charaktere s zavartalan szerencséje. Ilyet az életben is eleget találhatni, minek azzal a jámbor nézöt színen boszantani? Ez alkalommal megjegyezzük azt is, hogy a históriai daraboknál gyakran megfeledkezik a drámaíró a költöi igazságról: sanyargat és megbuktat minden elégtétel nélkül dicsö férfiakat; tündököltet ellenben cudarat és hitványt. Ez történetben így lehet; de nem költeményben, hol vagy nem kelle ily tárgyat választani, vagy szabadsággal élni annak módosítására.

A szenvedö erénynek dicsöülni kell, ha nem külsö szerencse, de a szenvedés nagysága s nemessége által: a gaznak és gázolónak süllyedni kell, ha nem külsöleg, de legalább belsöképen, önérzetétöl, öntudatától marcangolva, útálva és megvetve minden jóktól. S ez az, mit a dráma erkölcstanának lehet mondani; de ennek keresetlenül kell, mintegy a dráma charaktereiből s szerkezetéből folynia; mert különben iskolai por fog a színmüvön látszani, s megszünik játék lenni, az élet nagyszerü játéka, mi rendeltetése. E szerint tehát lehet történeti dráma (mert ezek rokonok), de nem philosophiai, aesthetikai, festöi stb dráma; mert ez didaktikus költéshez tartoznék; azonban philosophus, festö stb, lehetnek dráma hösei, ha különben a dráma kivánatainak megfelelök.

ERDÉLYI JÁNOS.

Született 1814 Kaposon, Ung vármegyéb. Tanulmányait S. Patakon végezvén, több úri házaknál nevelösködött. Még Patakon kezdte magát mint tagja a magyar társaságnak a költészetben gyakorolni; s már 1836-ban lépett fel az Aurórában, s ez, és az Athenaeum s a kor egyéb szépirodalmi közlönyei hoztak lyrai költeményeit, a Társalkodó pedig 1839 kisebb értekezéseket is. Ezek alapján az akademia ugyanez évben lev., a Kisfaludy-Társaság pedig 1842 r. tagjává, majd titkárává választották, mely utóbbinak nyolc éven át nagy részét szentelte föleg szépészeti és kritikai müködésének. E mellett egy ideig a Regélöt szerkesztette Garayval együtt, 1844—5-ben egyik volt-nevendékével egy középeurópai utazást tett, melyről több lapokban „Úti Képeket" adott, 1847-ben a Kisfaludy-Társaság „Szépirodalmi Szemléjét" adta ki, 1848-ban pedig a nemzeti színháznak igazgatója lett. Ez időszakabeli verseit 1844-ben gyüjtötte össze (Erdélyi J. Költeményei, Buda 1841), melyek közt azonban nem áll „Boileau tankölteménye a Költészetről", mely kitünö müfordítása bevezetéssel és jegyzetekkel a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban jelent meg (IV. k. 1843). Már itteni székfoglalója a magyar népköltészetet tárgyalta; s az ö mozgatásaira határozta el a társaság ez ügynek buzgóbb feltogását, s annak vitelével Erdélyit bízván meg, föképen általa létesült a „Magyar Népköltési Gyüjtemény", mely 1846—8-ban három kötetben Népdalokat és Mondákat hozott, s melyet 1851 „A Magyar Közmondások

Könyve" követett. A politikai mozgalmaktól magát mindig távol tartó költőt 1849-ben az események folyta nyilatkozásra ragadta („Szabad Hangok" P. 1849), sőt Szemere Bertalan ministerelnök sürgetésére „Respublica" című polit. lapot indítván meg, a katastroph után egy időre bujdosni kénytelen, csak 1851 térhetett ismét vissza, midőn a Közmondások Könyvén kivül egy dráma is (A velencei hölgy, 5 felv.) hirdette irodalmi működései folytatását. Majd 1852 a sárospataki collegiumba bölcsészet tanáráúl hivatván meg, mindinkább a bölcsészet felé fordúlt, különösen a magyar bölcsészet történetét mívelvén. E tanulmányok gyümölcsei „A Magyar Bölcsészet jelene" (P. Napló 1856 s kiegészítve külön is, Patak 1857), valamint számos, az általa 1857 megindított s több éven át szerkesztett „Sárospataki Füzetek"ben megjelent egyediratok s bölcsészeti bírálatok az Új M. Muzeum és Budapesti Szemlében, melyek következtén 1858 a m. akademia bölcsészeti osztályába rendes tagúl választatott. Ezek mellett folytatta szépészeti és költészetünkre vonatkozó itészeti dolgozatait is a Muzeum, P. Napló s a B. P. Szemlében, melyek csak igen kis részben vannak összegyüjtve „Kisebb Prózái" két kötetében (Patak 1863), miknek kiegészítésében az 1868. jan. 23-kán öt elragadó halál gátlotta.

310. sz. *A magyar népdalok.* III.

Midőn feljebb már a magyar nép költészetének s eszméinek lehető régisége felől volt szó, nem egy-két adat villant fel, melyben a régiség mellett más vonásokat is lelénk mint csupán régieket, mert egyúttal fogalmat nyújtottak aesthetikai és lélektani állapotokról. Azonfelül, hogy ott régiséget bizonyítottak, gondoltassanak ide át, hogy tegyenek bizonyságot a magyar nép lélek- és széptanisága felől. Legelsőbb is a vallás, emez isteni eszme a földön, ajánlkozik vizsgálódásunk elé, megtudni mi van felőle a népköltészetben. Láttuk feljebb kelet hagyományait, meg a régi magyar vallás egy-két hittöredékét; s most a keresztyénség tanai foglalják el figyelmünket. A közéletnek mindennapi felsohajtása: istenem, istenem! számtalanszor jön elő; „az úr lelke Jehova, az úr angyala, úristen," mindannyi bibliai tanulmányként ötlik előnkbe. Bizalom a fölényben, határtalan. A szerető mikor elválik, istenre bízza szép angyalát, ha elhagyatik, istenben veti reményét, fogadást tesz az egekre, a három istenre, atya, fiú, szentlélekre. Ha apját anyját elveszti, s minden virágok közt csak az ő (élet) virága hervadoz, így szól:

Hadd hervadjon, hadd hervadjon,
Csak az isten el ne hagyjon.

Van mindemellett ószövetségi emlékezet is a fölényről, például: „Megvert az úristen; istenem, be megvertél engem!"; mondatik istenről: „az erőnek, hatalomnak, védelemnek, oltalomnak áldott élő istene," mely fogalmak tiszta egyezésben állnak szentkönyveink tanításaival. De nehéz meghatározni, mi jelentése legyen e kifejezésnek: isten-adta, mert néhol silány, kevés becsü dolgot jelent, mint: isten-adta vize, sem ize, sem büze; másutt pedig ellenkező értelműnek látszik leányra víve által, mint „isten-adta kis barnája! ki ne hajolna hozzája." Közéletben e kifejezés sajnálatot jelent ilyféle szólásmódban: isten-adta embere! Hihetőleg alapjelentése annyi, mint szegény; s ezt fogja tenni a leányra víve is, mert következőleg ez mondatik: „se országa, se hazája." Azonban miért jelentenek épen e szavak szegényt? Nyelvünk és népünknél a szegény szónak van egy különös becse, mikor össze van téve a legény szóval, s ez teljesen világi értelmü. „Az isten-adta" kifejezés vallásos eredetü, s hajlandó vagyok hinni a kettő között ezen különbséget: Isten-adta ember már, kit az isten megvert, meglátogatott, kit valami csapás ért, azaz ki bün nélkül lett szegény, ki a

könyörület indulatára szorult, de még sem nézetik mindenben szerencsétlennek, mert az isten-adta szegénység gondolata nem leverő a népnél, sőt valami erkölcsi becs látszik benne, még pedig szentkönyvi tanok után, hol a szegénység gyakorta dicsértetik.

Nevezetes, hogy talán egyetlen nemzet sem hisz mailag külön istent magának, a hajdani zsidók példájára, csak a magyar. Ezen hagyományos szent fogalomhoz pedig egyedül jóltevő tulajdonság köttetik, miszerint mindig ó, véd, különösen idegenek ellen, mint egy dalban, mely külföldi új szokásokra panaszkodik. Innen úgy látszik, hogy költészetünk nemzeti istenről tanít, s ezzel igen egyez a köz meggyőződés. Minthogy e fogalom eredetileg keleti, kétség kivül megvolt ős eleinkben, pedig annyira hogy a keresztyénség fölvétele sem irthatá ki, hanem, mint nemzetiségünkhöz erősen ragaszkodó faj, átvittük ezen fogalmat a keresztyénség által kijelentett fővalóra is. Nem máskép tön a magyar nemzeti vallásos képzelődés a szűz anyával, a keresztyénség legszellemibb, hagyományos asszonyával. „Magyarok asszonya, nagy asszonya, királynéja" címmel tiszteli őt a népköltészet, pártfogónak, édes anyának vallván egy ének, kihez teljes reménynyel fohászkodhatni minden inségben. Dicső azon eszme, mely róla nekünk emlékezetben fennhagyaték. Ő az égnek ékessége, a földnek dicsősége. Mennyben isten után a föméltóságot ő tartja. Őt az angyalok, mennyei karok víg énekkel magasztalják. Azért vallá őt az atyaisten is leányának, a szentlélek nevezé mátkájának, mivelhogy nincs benne semmi szenny. Ő védhet hadaktul, éhségtül, a szörnyü pestistül és földindulástul. Dicsősége így föstetik:

A napfény trónusod,
A szép hold zsámolyod;
— — tiszteletedre
Koronát fejedre
Az ékes csillagok magok füznek.

Így látható pénzeinken is „S. Maria, Mater Dei, Patrona Hungariae" körülírással. Ott még a szent gyermek ül bal ölében, dicsfénynyel körülsugározva. Jól látszik a szétlövellő nap lábai alatt a hold sarlója, kezében királyi pálca, fején korona.

Minő fontos jelenet volt a világköltészetben a keresztyén vallásnak eme dicső hagyománya, elbeszélni nem ide tartozik. Megfordítá ez az egész emberiség gondolkozásmódját, s egy asszonyi állatnak feldicsőítésével feldicsőíté magát az egész nemet ama szigorú szolgálói állásból, melyben akár Ulyssesnek idétte a görögöknél, akár Ábrahámmal egykorúlag a patriarkháknál volt. Az emberi nemzet egyik felének ilyszerü felszabadítása, tiszta önakaratra emelése mélyebb és szellemibb gondolat, mint egyelőre sokan elhinnék; csak annyit mondok, hogy ez adott lételt és keletet ama nagyszerü változásnak, mely romanticismus név alatt előteremté a keresztyén költészetet. S ímé e fontos jelenet mily valódi nagy szempontbul van felfogva s visszatükrözve a magyar nép költészetében! Nemzetiségünk valaha mélyen egybe volt forrva a vallással: ez abban s az ebben látta fő dicsőségét.

Valamennyinél népiesebb, falusibb képzelődés az, mely a karácsoni rigmusokban látszik. Mindegyiket gyermekek szokták énekelni, leginkább ide mutat az a sok kicsinyítő képző: Jézuska, bocskorka, csizmácska, lábacska, istállócska, halka, tányérka, istenke. A népi s nemzeti ság itt is követeli a magáét, s valóban a született szent gyermeket épen oly ruhába öltözteti, mint amilyet falusi gyermekek hordanak nálunk.

Vedd fel, juhász, az bundát,
Takargasd be Jézuskát,
Mert nincs neki bocskorkája,

Sem sarkantyús csizmácskája,
Fázik az ő lábacskája.

Gyönyörű anachronismus, mint a hollandi iskola föstészeinél, kik mindenben az élet és természet hasonlatát vitaták, s minden eszmét, gondolatot igyekeztek nemzetisítni a külső által. Ilyen az a rigmus is, mikor a Duna mellett lakó gyerek, szerencsének hivén ha valaki halat fog és ajándékot tesz vele, ő is fényes halkát (halacskát) viszen ajándékúl Jézusnak:

Futok, megyek a Dunába,
Fogok fényes halkát,
Teszem tányérkára,
Viszem istenkémnek.

Az emlékezet halál után is felmaradni mondatik több helyen, mint e sorok bizonyítják:

Rózsából lesz temetőm,
Líliomból lepedőm,
Rozmarinból keresztem:
Soha el nem felejtem.

Itt az emlékezet felmaradása ugyan egynek vehető a halhatlanság hitével. De poétai oldalát mégis a festésben látjuk e helynek, mert benne vajmi szépen föl van derítve a halál szomorú képe, s ha nem is oly elevenné téve, mint a régi görögnél, hol egy ifjú nemtő lefordított fáklyával festetik a sír fölé, de talán sokkal több színével a természetnek, mint ha egy ifjú tavaszt ültetne a temetőre, mely szintén az élet jelképe, minthogy benne semmi feledés, hanem él az emlékezet. A vígasztalásnak eme rózsaszíne ömlik el egy más versen is, mikor szintén halál utáni emlékező tehetségről vagyon szó:

Majd fölmegyek ama hegytetőre,
Ások magamnak egy sírt előre.
Meglátom, ki fog engem szeretni,
Ki fog rózsabokrot rá ültetni.

Van-e emberibb, s halál utánra minden követelést inkább felmondó beszéd, mint ez:

Ha meghalok, tudom eltemetnek,
Azt is tudom, hamar elfelejtnek.

A keresztyén vallás hitágazatainak legmerészebbje is talál nyelvet és szót verseinkben. A feltámadás mély tana hirdettetik ily sorok által:

Ha meg nem látsz az életben,
Meglátsz a magas egekben.

Ha eljön a végítélet,
Testünk is megújúl.

És ha itt eljövend végünk,
Lesz örök boldogság.

Erős nyomokat lelünk az öröktöli végzet (praedestinatio) felől, mert gyakran szólal meg a kényszerüség vas parancsa ilyenekben: „tetőled el kell válnom, mert én téged hiába szeretlek; megesett már rajtam, mi meg akart esni.“ De a gondviselés hatalmát éneklik e sorok, istenről:

Fegyvert és katonát,
Ekét és boronát
Ő forgatja.
Földön a gabonát,
Mennyben a koronát
Osztogatja.

Tehát amint állandóságot, kitartást, hűséget látunk egy részt népdalainkban a régi iránt, akkép meleg ápolását látjuk más részben az újnak, a keresztyéninek, s azért senki ne csodálja, ha ez amazt teljesen ki nem törlé szívből és emlékezetből, mert úgy emez újabb tanítmány is épen oly könnyen volna kitörölhető belőle, s a nép játékúl esnék a divatos vélemény szelének; oda volna ős jellemvonása: hűség a hagyományokhoz. A sebes felfogás, újabb

tanokra lépegetés csak egyeseké; a nép mindig retractív, apródonként enged új-

nak, s még akkor is megtartja aztán, mikor tanítói már régen elfeledték.

A 131. §-hoz.

KÖLCSEY FERENC.

311. sz. *Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett.*

Az akademia I. köz ülésében sept. 8. 1832.

Mi szép az emberi élet, midőn a mindennapiság parányi köréből kiemelkedik, s magát valami nagy, és szent, és milliomokat érdeklő cél után intézi! Mi szép világosító csillagként tűnni fel ezrek előtt; és szabadon, de általmelegülte lélekkel választani magának pályát, s azt jó és bal szerencse közt, örökre tiszta, és soha nem hidegülő szenvedelemben futni meg! Azonban ez ami ily szép, nem egyszersmind ily boldogító is. Hányszor nem talál a hévvel ölelő kar borzalmat okozó hideg illetésre! hányszor süllyed el a küzdő, fénynyel és veszélylyel teljes pályája közepén, áldás és szánakozás által nem kísérve! söt hányszor kell magának a fennragyogó célnak nyom és remény nélkül leszállnia, midőn az érette vívó lelke elkeseredésében áll ott, s honának és korának érzéketlenségét átkozza. A sorsnak kedvencei nincsenek, csak eszközei. Kemény részvétlenséggel az egyesek iránt intézi ez az Egész menetelét. S így a már elveszettnek látszó magból gyakran hosszú évek után virágoztatja fel a teljes szépségü plántát, nem tartván figyelmére méltónak hogy az, ki a magot a jelenlét pusztaságaiban, egyedül a még akkor kétes reményért hintette el, többé nincs; s emléktelen sírja felett díszlik a virágbokor, midőn már sem illat sem árnyék nem enyhítheti az égő fájdalmat, minek gyötrelmei közt elhamvadott.

E gondolatok támadának lelkemben a hírvételkor, hogy Kazinczy Ferenc élni megszünt vala. Képzeletim elömbe állították a nagy férjfiút, úgy amint őtet legutólszor e társasági körben láthatám. Itt ült ő közöttünk, a hetven évet meghaladott ősz, a több mint félszázados iró, egy készülettel és küzdéssel teljes időszak legrégibb bajnoka; s keblében hordozta borzasztólag szép pályája emlékezetét; s vészek után egy, a nemzet előtt va'ahára felcsillámló reménytől biztatva, tetteinek önérzésében keresett az élet nyomvasztó terhe ellen enyhületet, enyhületet a gondok ellen, mik vég napjáig kínozták. Eszköz volt ő is a sors kezében; izzadott ő is azért, aminek gyümölcseit aratni más fogja; félszázadig küzdött a pusztákon, s egy messze pillantás az igéret földébe lön minden jutalma.

Jól érzem én, t. társaság, midőn e tiszteletre méltó kör elhúnyt tagjának emlékezetét megújítom, nem kellene ily elbúsító képeket mutatnom fel. Azok közt állok, kiknek szent kötelességök, minden egyebet félre tévén, a haza dicsőségét eszközleni; s felednem kellett volna talán Kazinczyt az embert, a szenvedettet; s egyedül a literátort állítnom elő, tiszta nyugalomban: mint művész a márvány szobrot, hogy reá koszorúkat aggassunk. De az én lelkem minden ideái öszveolvadásban vagynak egymással, s a szív húrain rezegnek keresztül. Rokonom és barátom, tanítóm és társam vala; s most, midőn szavam az elnyúgodott felett fog hangzani: kebelembe zárjam-e fájdalmamat? féljek-e

ha kínos érzelmeket rezzentek fel; s a visszaemlékezés szelíd óhajtásai helyett könyeceppeket fakasztok? És bár fakaszthatnék szívből forró vérkönyeket! bár szózatom villámerővel hatná keresztül a hazát, s e nemzetet! mely saját jeleseit századok óta könyezetlen látá sírba szállani; s nem tudá, hogy neki áldozának fel minden szerencsét, maradékaikra nem hagyhatván egyebet, a meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor épen eltaposott érdem keserű dicsőségénél.

A végzet akará ezt így! és valóban ritka szép és jó kezdődött és tenyészett valaha előre ment áldozatok nélkül. Kenyér után indúl a sokaság, magányos hasznokat vadász, s azt ami az egészet érdekli, ami lelket táplál, nemzeti erőt fejt, s gyümölcsei csak jövendőben érnek meg, gyűlöli. Atyáinkat hosszú zsibbadás lankasztá; volt idő, mikor bünösen feledének mindent, ami őket a porból, hova hullának, felemelheté vala. Nehány kevésnek mellében támadt a gondolat: a haza veszélyben forgó nyelvét ragadni meg, ezt felvirágoztatni, ezt erőre hozni; s erejével rázni fel az álomba sülyedt népet, hogy lásson és érezzen. De a nép őket nem hallgatá; de a népnek ereje nem volt öreájok fel, s a jövőbe kipillantani: s így elhagyatva futák meg a pályát, különködőknek tartattak, s kinevettetének; mert nem akarák követni a bölcseséget, mely egyedül a jelenlét hasznairól gondoskodik. Ily körülmények közt lépett fel, ily körülmények közt küzdött a mi Kazinczynk is; nem haszon nélkül a nemzetre, nem nyom nélkül a jövő korra nézve, de fájdalmúl önmagának. Mert koszorúi nem enyhíték, hanem égették homlokát; s neve híres voltát élte nyugalmával fizeté. Pedig ő vala, ki fiatalsága küszöbén, még csak tizenhat évű gyermek, íróink parányi körében megjelenvén, nemes, de tiszteletben kevesektől tartott véljét el nem csüggedő erőben, páratlan állandósággal, szünetlen haladásban követte. Ő vala, ki nemzetének negyven év előtt hirtelen fellobbanó s hirtelen elalvó tüzét olthatatlan hordá kebelében még akkor is, mikor lélekfagylaló vészek környékezék. Ő vala, ki a szerencsét sem nem igérő, sem nem nyújtó literátori pályára számosokat tüzelt fel; s mozgást és életet öntött a tövises útra, mit sok mások elunatkozva, kétségtől leverve pusztán hagytanak. Ki nem emlékezik vissza az ő Gessnerére s Bácsmegyeijére? mi maradandó behatást tön a szép ízlésű fiatal író, ki alantmászás és iskolai feszesség helyett könnyű lebegésű fenséggel és csínnal jelene meg, s a valaha tökéletre jutandó magyar prózának első talpkövét alapítá! A kassai magyar Muzeum s az ő Orpheusa sebesen eltűnő jelenetek valának ugyan: de az általok hintett mag, évtizedek után, sokat igérő virágokat vala termendő.

Azonban miért említem ezt? ő még akkor ifjúsága erejében élt; s polgári fekvése által a literátorkodást kísérő kedvetlenségektől födezteték. Csuda-e, ha a lánglelkü ember fáradatlan munkált? ha a közönség részvétlenségét csüggedetlen türte? ha magát feledvén, hazájának szentelé mindenét; és a sivatag jelenben csak a virágzó jövendőt szemlélte? De jött az időpont, egyike azoknak, miket a sors lesujtó villámként rejteget felhőiben, hogy váratlan rohanással öldököljenek; és íme ő tettei s hatása munkás köréből láncok közé jut; és szabadságát s élte minden reményeit hetedfél hosszú évig siratja. Hány nem veszte el bátorságát, hány nem mondott le keble legforróbb vágyairól, kit a szerencse nem épen ily keményen próbála meg! A mí barátunk búban mint örömben, kétség mint remény közt, saját ideálához hü maradt; és a brünni erősségben, mint a kufsteini hegyormon s a munkácsi vár falai közt szerelme a nyelvhez nem kisebbedék. Ott a vígasztalástól üres magányban érlelte meg ő a nagy gondolatot:

újító változást hozni a nyelvbe; s ez által ízlésünknek, gondolkozásunk módjának, s tudományi mívelődésünknek más és nagy befolyású útat mutatni.

A mi magyar nyelvünkkel véghez vitt újításokat sokan nevették s nevetik maiglan; pedig azok a nemzeti ébredező szellem természetes kiütései valának. Ezen szellem, mint mindig és mindenütt, úgy most is és közöttünk egyes jelenetekben tüntette fel magát, hogy lassanként közönséges legyen. Nyelvünket ragadá meg legelőbb, ez lévén a legtermészetesb mód egymást érteni, egymásra figyelmezni, ideákat venni és adni, s azt ami a kebelben titkon és külön forr, nyilvánná és egyetemivé csinálni. Ily szempontból tekintem én a nyelvvel kezdett, s gyors rohanással előre törekedő változást. Mert semmi sem esik e világon ok és egybefüggés nélkül; ami történik ma, annak magvai század előtt, s talán senkitől nem sejtve, hintettek el; s ami történni fog század után, az a mostani tettekből, gondolatokból, vagy talán csak sejdítésekből ver magának gyökeret. Homályban él és munkál az író, s egykorúi által kicsinységekkel bajlódónak tartatik, mert idejét idegen szavak magyarrá tételével, régiek keresgélésével, s több ily parányisággal vesztegeti. De a vezető okot legtöbbnyire csak a következés világosítja fel; s tisztán csak a maradék fogja láthatni: miként nyert az egész nemzet szó által ideát, idea által tettet, s tett által jóltevő, egyetemi változásokat; miként lettek százados előítéletek semmivé; miként enyésztek el egymás után száz meg száz lélekszorongató formák; s mind ezek után miként lőn lehetségessé sok szép és jó, minek forrásai, hosszú időkig zárva lévén, folyást nem lelhettek.

Kazinczy nem vala legelső, nem is egyetlenegy, ki a nyelvvel történt nevezetes fordúlást kezdé és eszközlé. De övé a dicsőség, hogy ízlést párosított igyekezeteivel, hogy dolgozásait érzelmei hevével el tudta önteni, s hogy a régiség tudományát, mit Baróti Szabó keresett, s ami Révait nagygyá tevé, teljesen méltánylá. Csak így, s csak neki lehetett hatalmában oly széles terjedtségű befolyást szerezni, s oly közönséges erővel hatni a nyelvre és írókra, mint nem még ez ideig senki más. A közelebb múlt ötven s egynehány év alatt ki volt íróink közűl, kivel e férfiú kisebb vagy nagyobb érintésben nem állott volna? ki nem kereste ismeretségét a jelesnek, kit Orczy és Ráday szerettek, kit Báróczy kedvele, kinek Virág és Révai barátai valának, ki Dayka és Csokonai kifejlésökre nagy befolyást gyakorolt? Keresztül nézek íróinknak itt, e tiszteletre méltó gyülekezetben jelen álló koszorúján; és sokat látok, ki a legelső szikrát Kazinczy lánglelkétől kapá; s kit futásában ennek példája vezérlett, s állhatatossága őrizett meg visszahanyatlástól. Neki nem volt elég, lelke minden erejét és szíve minden érzelmeit a nagy célra szentelni; dolgozásoktól elborítva sem fordítá el a haza sérdűlő ifjairól tekintetét; s minden hevülő pillantás, minden kilobbanó gerjelem, mely bennküzdő erőt, s munkavágyat bármi távolról sejdíttetett, részvételét nagy mértékben nyeré meg. E részvétel által adott ő sok múlólag kipattanni látszó szikrának maradandóságot; e részvétel által pótolá ki sok kezdőnek azt, amit boldogabb fekvésü népeknél az olvasó közönség első tapsai visznek véghez. Mert volt idő, keserűen emlékezem vissza, midőn a literátori pályára készülő ifjút szülői, mint veszni indúltat siratták; midőn magyar könyvet magyar írón kivül más nem ismert; s midőn a fiatal müvész egykorúi közt sem talált keblet, hol kiömölhessen. Hány nem némúlt el akkor, mint a fogságba zárt fülmile, végképen? s hány nem fogott volna még elnémúlni, hanemha ő, a síriglan buzgó, nyújtott volna vígasztaló szót? Mert ő mondhatá, még nagyobb igaz-

zal mint az Anchises fia: Ifjú, rényt és való munkát tőlem tanulj, szerencsét másoktól.

S nem csak azokra hatott ő, kik nevét és műveit tiszteletben tartották; hanem azokra is, kik eránta ellenséges indúlattal viseltetének. Valának ugyan is nem kevesen, kik vagy érdemeit irígylették, vagy művitélete által érdekeltettek, vagy okfejeit, miken dolgozásait alapítá, veszélyeseknek lenni hitték. Ezek köréből üté ki magát a sokáig titokban forrott nyelvújítási pör; mely Kazinczy ellen intézett személyes csapást; sok a literátori viadalmakkal köz, illetlen scénákat tüntetett fel: de tárgya által a nemzetben eddig szokatlan figyelmet gerjeszte; s a rá következő ellenhatásnál fogva íróinkba elevenséget öntött, serdülő ifjúságunk elébe szebb és terjedettebb pályát jelelt. s azt amit ez ideig nem bíránk, egy olvasó közönséget alkotott, számra és részvétre kicsinyt ugyan, de reményt adót, hogy valaha nevekedni s íróink eránt melegedni nagyobb mértékben fog. S ez okra nézve az én ősz barátomat soha sem tartottam szánásra méltónak a nyilak miatt, miket ellenségi kezek reája mint íróra löttenek. Nem zavarhatták volna ezek öregkora nyugalmát, ha azt a sors más oldalról keményebb csapásokkal ne rabolja el. Mert példaként ragyogni, s minden fogyatkozások mellett is, miket az emberi természet szükségesen hoz magával, s minden ellenigyekezetek mellett is, mik ezen fogyatkozásokat vagy nagyon kitüntetni, vagy költöttekkel is számosítni törekednek, tisztelőket és követőket találni: vígasztaló érzelem. S mint kell e vígasztaló érzelemnek erősödnie, midőn az ellenfél által hintett mag saját örömünkre s hasznunkra virúl fel! S ha Kazinczy, mint hiszem és tudom, a nemzeti nyelvet és hazát tiszta szerelemmel ölelte által: mily könnyen kellett neki gúnyt és megtámadtatást tűrnie, midőn az ellene szánt csapások által, a nyelv feléledése nagy munkáját elősegíttetni szemlélte! Az önérzés, mit ő oly méltán hordhatott keblében, irígylést érdemelne, ha valamit irígylenünk lehetne a férjfiúnak, kinek a sors ez érzelmen kivül oly igen keveset nyújt vala.

Sok mindennapi embert hallék már életében és halálában magasztaló beszéddel hirdettetni; de gyűlöletes előttem minden hízelkedés, s kivált a koporsón túl, hol a történet komoly Músájának országa kezdődik. A való érdem alakja nagyító csövek nélkül is tisztán látható; s úgy hiszem, azoknak, miket eddig elmondottam, sem bizonyítására sem mentségére szükségem nem leend. Mert nem állítám, hogy Kazinczy örök emlékű műveket hagyott maga után: mint Ilias; nem mondám, hogy nyelvünket a lehetség felső pontjára hágtatta, s hogy törekedésein túl már nincs haladás, kivül már nincsen út. Csak azt mondám: Kazinczy ízlést erőhöz csatolva, kezdett a nyelvvel küzdeni oly korban, midőn az egy nagy és következéssel teljes mozdúlatra vala hajlandó, s ízetlenség és gyöngeség által örökre hibás útat vett volna magának; Kazinczy a maga Gessnerétől fogvást a Pannonhalmi Útig minden írásait csínnal, hévvel és ifjúi élettel öntötte be, s ez által az írósereg figyelmét magához ragadván, literatúránkban új időszak alapítója lőn; Kazinczy fellázasztott maga ellen sok írót, s ezzel oly kilobbanást okozott, mely írókra és nemzetre elektromi szikra gyanánt munkált, s a literatúra parányi körét kiszélesítette. Ezek az ő nagy és tagadhatatlan érdemei. Mert prózája, minden fogyatkozási mellett is, örökre szép lesz ugyan; versein művészi kéz fog ismerszeni, s kivált epigrammjai a költés koszorújában hervadatlan virágok maradnak: de a nemzetet nem ezek által tevé hálaadósává. Szellem vala ő, mely a tespedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; s lépcső, melyen egykorúi magasbra hághassanak, s a szerencsésebb

AKADÉMIAI KÖNYVTÁRA

maradék tetőre juthasson. A sors talán nem fog bennünket ismét elsűlyeszteni; s így eljön az idő, el kell az időnek jönie, midőn az ő és az együtt élők dolgozásai ragyogó művek által fognak homályba tétetni: csak a lélek, melyet ő az egésznek kölcsönözött, meg nem szűnik folyvást ragyogni és munkálni, míg a nemzetiség utolsó szikrája el nem hamvad. Ez oldalról kell őtet méltatnunk; s ez oldalról mit nem érdemlett ő mitőlünk? Nyelvünk bajnokává szentelé magát; s e nyelv a mi őseink egyetlenegy hagyománya, mit, a századok pusztító vészei közül kevés hű kezek ragadhatának ki. És ti hűvek, hol vagytok? hol a hála, mit a hazától érdemlétek? hol a köny, mely szentté tenné a sírdombot, mit hamvaitok felett a mindennapi szokás szűken hányatott?

Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit, az írót, el tudta feledni; mely Faludit, míg élt, nem ismeré; mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt. Ő szép reményekre születve, sokat igérő ifjúságot élve, hirtelen a sors által leveretett; s midőn előtte minden pálya a literátorin kivül bezáródék, ez egyetlenegy pályán közönségünk elvonó kezét a magát neki áldozó elől; hogy tévelygejen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izzadását és szeme vérkönyeit hagyja jelül kéziratain, s árva gyermekein inségét. Két rendbeli folyóírásai, részvétlenség miatt, mindjárt kezdetben elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegy millió népesség közt vevőt nem leltenek; kéziratainak nyomtatót nem talált; s halálig tartott fáradozásai jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyert magának. Voltak ugyan, tagadni nem fogom, kik őfelé is részvevő keblet nyitottak, s kik életének gondait egyes jótétekkel enyhítgeték: de a nemzet nagy írójának jótétekre szorúlni nem kellene; s pillantatonként nyújtott vígasztalás hosszú kínokat nem orvosol. Ah láttam én ezen kínokat! mert tanúja valék álmatlanúl töltött éjjeleinek; tanúja valék a fájdalmas eljajdúlásnak, midőn barátja vídám asztala mellett gyermekeire visszaemlékezett. Megrezzent akkor minden ideg kebelemben; s véráldozatnak képzelém a szent öreget, mely a nép bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik.

Társaim, nem szenved ő többet! Lenyugvék ősz fürteiben; a széphalmi lak romai közt úgy húnyván el, mint századok előtt, a nyúgoti tenger partjain egy más hazának fia — Camoens. És gyermekeit idegen kéz fogja ápolni; és sírját szívszorúlva kerüli ki a magyar nyelvművész, sorsától rettegvén. S bár emlékezete keserű voltát szerencsésb évek hamar feledtetnék el! hogy a maradék előtt csak dicsősége ragyogjon; kínai pedig megfoghatatlanok legyenek.

ÁRAT

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

312. sz. *Emlékbeszéd Kölcsey Ferenc felett.*

Az akademia VIII. köz ülésében nov. 24. 1839.

Ha az egyes, ki életét egy házi kör boldogításának szentelé, bevégezve a földi pályát, pihenni ment, sírját neje s gyermekei állják körül, s visszatekintve a múltra, mely az elhúnytnak munkássága által derült s örömteli vala, szemeikben könyek ragyognak, s az elhagyott család áldást mond kedves halottja fölött. De vannak emberek, kik dicsőbb s örömtelenebb pályán haladtak az életen át, és szívök egész hatalmával csak a hazát ölelve körül, családi kört nem hagynak magok után, mely emléköket fenntartaná. Midőn ily férfiú száll sírjába, méltó hogy az egész haza gyászt öltsön magára, nem csak — mert ki egész életét hazájának szentelte, az egész haza bánatára érdemes, de mert jó, ha mindenki látja hogy tettei a nemzet által nem felejtetnek el, s a jó bízni, a gonosz remegni tanul a közvéleménytől; mert jó emlékoszlopokat rakni a jövő nemzedéknek útmutatóúl; mert jó kijelölni a helyeket, hol nemes szívek vég á'mukban megpihennek, hogy a nemzet soha ne feledje el, mikor szülőföldén dicső eldődök szent pora fölött jár, miként e helyet aljas tettekkel megfertőztetnie szentségtörés.

Érzé ezt e társaság, s megfosztva egyenként munkás tagjaitól, évről évre híven teljesíté szomorú kötelességét: a hazának részvételében vígasztalást keresve, s midőn vesztett társainak érdemeit elsorolja, egy pillanatra csaknem elfelejtve, mily rövid vala azoknak élete, kik a hazáért oly sokat tettek. Ó de soha szomorúbban, soha nagyobb veszteség kínos emlékével e társaság nem jelent meg a közönség előtt, soha az egész haza így nem osztozott fájdalmában mint most, midőn a szomorú jelentéssel lép fel önök előtt, hogy tagjai közül Kölcsey Ferencet vesztette el.

Mikor e hír egy év előtt először hozzánk jutott, mikor az előbb suttogva elmondott szomorú újság hamar elterjedve végre bizonyossá lett, s e helyről egyszerű, de mélyen érzett szavakkal először hirdettetett ki: mily fájdalom tölté szíveinket akkor! Nem mí, kik barátjai valánk, s kik benne kedves mesterünket tiszteltük, s benne társunkat vesztettük, ki érdeminek fényét egész kórünkre árasztá; nem rokonai s ismerősei, kik az oly magasan álló férfiban a legjobbikat szerették; nem a megye, mely legbuzgóbb tisztviselőjétől megfosztatott: itt a haza kesergett, a haza érzé szegényebbnek magát.

S méltán. Mert ha valaha ember, változhatatlan szeretete által a haza hív gyermekének mutatva magát, megérdemlé, hogy ez anyai könyekkel áztassa sírját; ha valaha volt, ki az önzés szük körén túlemelkedve célúl csak nemzete javát tűzte ki magának; ha valaha ember nehéz pályát tisztán futott végig, egy bukás nyomát sem hordva ünnepi köntösén: ez Kölcsey volt, érdemes arra, hogy a kor, melyért fáradott, homlokára tűzze a borostyánt, melyből a jövő, bár a jelen ítéletét sokszor megváltoztatja, ez esetben nem fog letörni egy levelet sem.

Egy év, egy hosszú év múlt azolta, de vajon ki nem érzi újra kitörni fájdalmát, midőn körünkbe lép, és ki látja, hogy Kölcsey, ki arra annyi fényt árasztott, már abból kilépett; s midőn e helyre néz, melyen most én állok, kinek nem jutna eszébe, hogy itt egykor Kölcsey szónokolt? Nagy veszteség érte hazánkat akkor is: Kazinczy Ferenc szállt sírjába, s az egész nemzet kesergett agg híve fölött. De Kazinczy át-

futotta a dicső pályát, fejére az idő rég elhintette havát, s habár nehezen, elkészülve érte e veszteség szíveinket. S akkor még Kölcsey állt körünkben; ő mondta el emlékbeszédét ősz barátja fölött, s ki nem érezte volna vígasztalva magát, midőn látá, hogy ily mester ily tanítványt hagya maga után? — Ki hitte akkor, hogy nehány év után ő is pihenni fog; hogy a lant, mely oly lelkesítve zengett, szétszakadt húrokkal fog feküdni a költő sírja felett; hogy a kebel, melyben annyi nemes érzemény lángolt, ily hamar kihűlhet, s hogy én, ki akkor mint félig gyermek, elragadva hallgatám férfias szavait, majdan itt fogok állani helyén, s szavakat keresve érzeni, hogy vannak fájdalmak, melyek vígasztalhatlanok. — Ó mert Kölcsey halála egy váratlan csapásként érte hazánkat; őt férfi korában ragadta ki körünkből a kegyetlen végezet; neve még igéretként hangozott a hazában, mint dalnok koszorúzva már, de még el nem fonynyadott babérral, mint szónok dicső pályája kezdetén: mi vala oly nagy, oly fenséges, mit neki még akarni, vagy nekünk tőle várni nem lehetett? S neki ilyenkor kelle sírjába szállni; mintha e honi föld, melynek szent szeretete tiszta lángokkal töltè kebelét, korábban ragadná magához legkedvesebb gyermekét, korábban akarná megpihentetni azt, ki oly sokat dolgozott. S miben kereshetnénk vígasztalást ily veszteség után? — Egyben: hogy a dicső eltünni nem fog körünkből, hogy emléke fenn fog maradni nemzete nyelvében, hazája áldásai között.

S van-e ennél szebb jutalom e földön? Ki egy barátnak, ki egy családi kör boldogításának szentelé életét, nyugodtan néz a halál elébe, ha érzi, hogy emléke sírján túl élni fog kedvesei szívében; s bármi csekély s fénytelen legyen a kör, ő megelégszik, mert hisz csak ahol szeretett, ott élt, ott kíván halhatatlanságot az ember. S hát annak, kinek halála ágyánál egy nemzet kesereg; ki végső pillanat jaiban a pályára visszatekintve, mint a nyári nap, midőn leszáll, érezheti, hogy csak áldást terjesztett; ki midőn lantját fáradtan letevé, tudja, hogy éneke egy népnek ajkain hangzik, s hogy ő eltünhet, de nem a mag, melyet elhinte, s mely dús sarjadékokban felnő sírja fölött, legszebb díja s emléke életének: lehet-e annak kínos a halál? a halál, melylyel reá nézve a jövő kor kezdődik, mely a fáradt bajnoknak homlokára teszi a borostyánt, mely őt átviszi azon halhatatlanok közé, kiket egykor bámult, s kiktől őt eddig nem tartá távol semmi, mint élete? — Ó a dicsőnek nem kínos a halál, s azért mí nem érted kesergünk, nagy férfiú! nem érted, ki munkás életedből kilépve, barátid könyeit, a nép áldását s a dicsőséget vivéd magaddal, melyről ifju korodban ábrándozál, s melyért mint férfiú fáradtál. — Nem téged sajnálunk mí, hogy e földet elhagyád; hol vissza nem tekinthetünk a nélkül, hogy múlt örömeink emlékei —, előre nem a nélkül, hogy bús sejdítések töltenék lelkünket; hol a gyermek jövő századok reményeit hordja szívében s a férfi átlátja, hogy lelkének egész erejével alig víhatá ki azt, miért már eldődei küzdöttek, s a boldog reméll, a szerencsétlen lemond, de senki nem éri el vágyait: nem téged sajnálunk, de minmagunkat, kiknek még küzdeni, cselekedni kell, s kiket vezetőjök elhagyott, s kik épen mert közelebb állunk hozzád, érezzük, hogy be nem tölthetjük helyedet. — Hadd melegítse legalább egy órára emléked lelkünket, hadd emeljük még egyszer magasra képedet, hogy feltekintve hozzád, felemelkedjünk mí is, és borostyánnal takarva ravatalodat, egy pillanatra elfeledjük dicsőségednek e jelvényei mily kedves vonásokat takarnak el előlünk. — De én fogok-e szavakat találni Kölcsey érdemeinek méltánylására? én, a kezdő, ki honszeretetnél s egy rövid élet iparkodásainál egyéb érde

met nem hozok magammal? Bizonyosan nincs senki e körben, ki elégtelenségemet inkább érzené — de ha ennyi érdemesebbek s képesebbek között mégis én mertem elöállani: tevém, mert e körben senki sem lehet, ki őt melegebben szerette volna; senki, ki neki több hálával tartoznék, s végre mert meg vagyok győződve, hogy szó oly gyenge nincsen, mely Kölcsey Ferenc nevét kimondva erős viszhangra ne találna e hazában. — Képét akarjuk emelni tisztán és egyszerűen, mint az körünkben élt, s talán jobb, ha a tükör, melyen az feltünendik, nem kölcsönöz sugárokat ott, hol hívségnél szebb magasztalás nem lehet.

* * *

Kölcsey Ferenc Középszolnok vármegye Szödemeter helységében született 1790. aug. 8-án. Egy régi családnak ivadéka, nem gazdag, de tisztelt szülők gyermeke. Egyszerűn s nyugodtan folytak első évei, s habár a gyermekben fekszik mindig csirája a férfi legszebb tetteinek, s a kebel, melyet tiszta lángok oltárának szentelt a végzet, a gyermekkor boldog benyomásai között fejlődik erőssé: nincs amit Kölcseynek ezen korából emlékezetre méltót felhozhatnék, legfeljebb azt, hogy a sors, midőn őt a himlő következésében egyik szemétől megfosztá, a gyermeket jókor szenvedni tanította, s tizenegy éves korában, anyjának halála által még gyermeki játékai között inté, hogy életünkben, hol az idő mindent elrabol, veszteségekhez kell szoknunk.

Ő árva volt, egy kis ház nádfödele alatt s a debreceni collegium iskoláiban, hol a gyermek, dicső pályájára készült, távol a világ fényüzésétől, szerény egyszerűségben így folytak el ifjuságának első évei. De nem örömtelenül! Kinek szívét arra alkotá a természet, hogy szeressen, azt nehéz csapások érhetik, de semmi sem fosztathatja meg attól, mi őt szeretni készti, s Kölcseynek, kit a sors oly jókor megfosztott anyjától, s ki a jövőbe tekintve nem buzdíthatá magát a gondolattal, hogy szülőjének feje, ha azt az évek terhe lehajtá, emlékedni fog, ha gyermekére néz; az árva, szegény, a magános gyermeknek a végzet barátokat adott, hogy a teli gyermekszív el ne csüggedjen, s a barátság nyájas érzései között nőjön annyira, hogy egykor egy hazát foghasson körül. — Kevesen voltak e barátok, s közülök csak egy maradt meg, kinek ezen emlékeket köszönöm; de a költő gyermek, kit gyengesége s talán még inkább komolyabb kedélye a zajgó csoport lármás örömeiből kizárt, ezeknek körében kielégítve érzé magát. Hisz ő, habár még senki nem sejdíté, hogy a nyájas gyermek egykor honának nagy dalnoka leend, költő volt már akkor is, költő a szó legszorosabb értelmében, nem ajkán, hanem keblében hordva szent tüzét. — Nem azon hideg müvészet, melynek érdeme szavakban, szépsége ragyogó képekben áll, tevé költőnek öt; nem azon szívtelen mesterség, mely a világtól visszavonúlva színlelt fájdalmakat, s nem érzett gyönyört énekel, s egy percig csodálva eltűnik mint a meteór, fényesen, de haszontalanúl futva át a pályán, melyen soha meleget nem terjeszte: de költővé tevé őt a szent szeretet, mely a gyermeki lelket eltölté, azon lelkesülés, mely keblét nagy tettek emlékinél áthatotta; a költészet, mely a szívből eredve a szívhez szól; a rejtélyes erő, mely a gyermeki kebelben támad, bizonytalanúl, dalra vagy nagy tettekre fogja-e ragadni az ifjút; a tüz, mely a keblet sokáig kínokkal tölti, míg végre kitör s a meggyújtott szövétnekként magának fényt, látkörének világot ád: ezen költészet élt, forrott, lángolt már a gyermekben is. — S ha a tizenegy éves tanuló társaival zajos játék helyett Debrecen végtelen határain nagy Athenaet képzele magának, s Hellas hőseinek gyermeki kezével a város homokhalmai

között emlékeket emelt: az, mi e foglalatosságokat oly kedvesekké tevé, azon költői lélek vala, mely, miután a gyermek-emelte emlékek rég eltüntek, az ifjút nem hagyá megfeledkezni a gyermek szent lelkesüléséről, — s mely később is egész életének nemes irányát meghatározá.

A gyermek Kölcsey nem hasztalan gyönyörködött a régiek emlékein. Elméje nagyobb, kedélye mélyebb vala, mint hogy a classicusokban csak philologiai szépségeket keressen, és Tacitusnak fenséges gyűlölésében csak a stíl erejét, s a római respublica történeteiben csak Livius nevelt simaságát érezze. Ő sejté, hogy a történet több lehet puszta terméketlen tudománynál; sejté, hogy nagy polgári erények nem csak az Olympus árnyéka alatt, nem csak ott, hol a jóniai tenger mossa a köves partokat, vagy a héthalmú város falai között találnak helyet; hanem hogy Hellas s Róma lehet minden hely, hol az emberek hazájokat szeretik s érte halni tudnak. Sejté, érezte ezt, s a gyermek nem gondolá többé árvának magát e világon. Szeretni kezdé hazáját nem azon hideg önös szeretettel, mely önjavához ragaszkodva kiváltságokban vagy címerekben keresi azt, miért küzdenie kell, nem azon számító okossággal, mely vagyon vagy dicsőség után fáradozva, nemes tettekre buzdíthat, de nem nemesíti azt, kinek keblét eltölté: de szeretni kezdé hazáját azon szent, végtelen szeretettel, mely nem számít, nem gondol magára, hanem áldozik, ha kell vérét ontva egy pillanatban, ha kell évekig nehéz járomban szolgálja hazáját; szeretni kezdé múltjában szép de oly szomorú emlékeivel; szeretni jövőjében, mely iránt szívét több remény s aggodalom tölté el, mint saját jövőjéért.

Engedelmet tisztelt gyülekezet! hogy én, kitől sokan a férfi életrajzát kivánják s várták talán, mint a vándor, ki bércre menve, mert már az első kilátás szépségeitől megválni nem tud, a nagy férfiú gyermek emlékeinél múlatok. De az embert, nem tetteit akarom leírni; és vajon a gyermek nyájas vonásaiban nem ismerünk-e a férfiúra, s nem életének legszebb dicsősége-e az, hogy aki oly tisztán lépett föl az életben, annyi munkatelt év leforgása ala t nem változott, csak nőtt?

Kit nem lelkesítének egykor nemes érzemények? — Van egy időszak emberi életünkben, midőn minden szív a jóért lángolni, a nemes után vágyódni, a fennségesért áldozni tud. — Ki nem emlékezik, ha gyermekéveire visszatekint, hogy kebelét egykor érzemények töltötték el, melyek a férfit nagygyá tehették volna, s melyeknek akkor a legdicsőbb cselekvésre csak erő hiányzott — De sülyedünk! szomorúan sülyedünk! Nap folyt nap után, év évet követ, s minden nap elveszi egyes örömeinket, s minden év elhozza szomorú tapasztalását; és mi marad többnyire a lelkes gyermek feltételeiből egyéb a férfi fájdalmánál, melylyel önmagába visszatekintve látja, hogy sok változott, de semmi nem úgy, mint önmaga. Egyet megcsaltak barátai, s szíve hideg nyugalommal elzárkozik minden szerelemtől; más ismerni tanulta a világot, s miután látta, hogy vágyait nem teljesítheti, nem küzd többé; egyet szenvedélyei ragadnak el, mást elnyom tunyasága; egy örömök közé sülyed, más félénken lemond: de annyi ezerek közül hol vau az, ki mint férfi a gyermek igéreteit teljesíté, s visszatekintve gyermekéveire, ne volna kénytelen megvallani, hogy életének ezen édenében nem csak boldogabb volt, de jobb is. — De Kölcsey nem változott, s ez legszebb dicsérete. — Mi a gyermek szívét erősebben dobogtatá, mi az ifjú képzetében fennségesen emelkedék, miről élete küszöbén álmadozott: azért lángolt, azért reméllt, azért küzdött a férfi élete vég perceiig, mint a nap, mely az égen áthaladva, messzebb és messzebb körökre terjeszti sugárait, de tisztán s ragyogva mindig, a-

mely, ha bérceink mögött eltünt, ugyanazon színekkel borítja egünket, melyekben egykor fölkelt.

Nézzük őt házi körében, ott, hová az embert a világ itélete nem követi, hol a leghiúbb színlelni nem szokott, s nem a nyájas, gyermekded kebelt találjuk-e benne később is? — Ő, ki mint ifjú csak a tudományoknak élt, kit lelkének minden vágya oda vont, ki szük körében elzárva érzé magát s utakról álmadozott, nem töltė-e napjait falusi magányban, elkülönözve barátaitól, minden tudományos segélyektől, csak önkeblében hordva költői világát, nem viselte-e panasz nélkül a nehéz nyügöt, melylyel a házi gond mindig növekedő súlylyal terhelé fejét? S nem azon vele született szeretet, azon nemes indúlat, mely őt áldozni készté, volt-e az, mi által ennyi teher neki könnyűnek látszott, sőt mi által legforróbb vágyairól lemondva mégis örömöket talált? Örömöket, ha testvérének fiára nézett, kit magához vett, és a gyermek játékainál ön boldogabb kora jutott eszébe, és az, hogy saját áldozatjai által nevendékét talán megőrizheti azon fájdalmaktól, melyeken maga keresztül ment; örömöket, ha körültekintve egy kört látott, melynek lelke ő volt, melyet ő éltetett, ő emelt, ő boldogított, s magába szállva érezé, hogy az emberi szív soha közelebb nem áll istenhez, mint mikor áldozik. De épen az, hogy ezen örömöket ismeré, hogy férfi keble megtartá az é zemények ifjúságát: nem ez-e legszebb dicsérete életének? — Az erény gyönyöreit csak tiszta kebelnek nyújtja az istenség, s nem éldelt családi boldogságot senki, aki nem érdemelte.

S tí, kik egykor barátai valátok, tí ifjak, kiket vendéges házában elfogadott hogy példáját látva, s tanácsaitól oktatva honotokat lángolón szeretni, s neki hasznosan szolgálni tanuljatok; tí mind, kik őt ismertétek, kiknek hozzá csak közelíteni lehetett, szóljatok: nem volt-e hív, nem volt-e nyájas, nem volt-e szerető mindig iránt atok, megértve minden fájdalmat, osztozva minden örömben, segítve, tanácsolva, vígasztalva mindenütt, mintha csak nektek élne s körötökön túl nem volna semmi teendője? — Szóljatok! vagy ha már legnagyobb fájdalmainktól a szavakat megtagadta a végezet, legyen a hallgató bánat, melyet kebleinkben viselünk, legyen magas emléke, mely példaként ragyog előttünk, őrző istene szíveinknek, hogy kik egykor barátai valánk, e névre érdemesek maradjunk; s kik sírjánál mély gyászt viselénk, mindig rokonainak találtassunk.

De fordúljunk az íróhoz, kinek munkássága e kört közelebbről érdekli. — Vannak időszakok a nemzetek életében, hol a müvészet egy hatalmas ember vagy lelkesült nemzet pártolása által mintegy mesterségesen növeltetik. — Augustus kiterjeszti pártoló kezeit, s a római költészet arany százada kezdődik; a Medicik megnyitják házaikat, s az olasz müvészet tetőpontjára hág; XIV-ik Lajos trónja mellé nagy elméket kiván, s az elmék, mintha a hatalmasnak minden hódolna, feltámadnak. — De vajon Kölcsey ily körülmények között kezdé-e munkásságát? A költő, midőn először lantjához fogott, várhata-e dús jutalmat? vagy ha nem, várhatá-e legalább azon köz elismerést, mely a nemes szívnek kedvesebb minden jutalomnál? Tekintsünk vissza a múltba, s pirúljunk; vagy inkább örüljünk, hogy e kor elmúlt, s hogy hála néhány nemes kebel fáradozásainak! többé átokként nem fog uralkodni hazánkon. — Ő fogja-e hinni a jövendő, hogy valaha ily kor létezhetett, hogy nemzet, megtartva eldődei nevét, nemes vérökkel szerzett hazáját s törvényeit, annyira eltajúlhatott, hogy nemzetiségéről lemondjon, nem egy hatalmas ellen elnyomása által kényszerítve, nem harcok s véres üldözés között, hanem önként, erőtlenül tespedve, hona

szent határai között gyáván utánozva más népek nyelvét és szokásait, mintha egy holtnak idegen fénynyel s ékességekkel el lehetne takarni rothadását? — Fogják-e hinni boldogabb unokáink hogy volt idő, midőn a magyar idegen vala szülőföldén; maga e nyelv, melyet kincsként hagyának reánk elődeink, a nyelv, melynél erősebb védfala a szabadságnak nincs, mint köszörületlen gyémánt a tudatlanok által lábbal tapodtatott, s egy kis fényesebb ércért kicseréltetett, mint Amerika vadjai egy tükörtöredékért adják aranyukat? Fogják-e hinni unokáink, kikre talán szebb napok várnak fáradozásaink után, hogy a nemzetiségért, melyre ők büszkék lesznek, küzdeni kelle, nem idegen hatalom, hanem magyarok ellen, azoknak hideg visszavonúlása ellen, kik elődeiktől fényes nevet s birtokot, nemzetöktől a törvény minden áldásait nyerték örökségül? — Ó ha az idő eljő, melyben ez hihetetlennek fog látszani: el ne felejtsék gyermekeink soha, mily hosszú küzdelmek után jutottak ennyire; el ne felejtsék, hogy a nemzet első dalnokai megvetve, első honfiai kikacagva élték napjaikat; s ha majdan e nemzetnek egy valóban nagy költője lesz: emlékezzék meg, hogy a lantnak, mely kezében most oly szépen hangozik, több nemzedék hangoztatta húrjait, s hogy érzelmeinek kifejezésére nem találna nyelvünkben szavakat, ha nem találkoztak volna, kik annak kimívelésére szentelve éltöket, hazájok jövőjének mindent feláldoztak, még saját dicsőségöket is. És ha nemzetünk dicsőségének magas épületje, melyet mí csak vágyainkban látánk, majdan állni fog: akkor emlékezzenek utódaink, mennyi kő fekszik a föld alatt elrejtve, s mily erősöknek kell lenni az alapoknak, melyek ennyit elviselnek. Emlékezzenek korunkra: s mondjanak áldást Kölcsey pora fölött.

Nem akarok bővebben szólni kritikáiról, melyekre egy dicső társunk fölötti emlékbeszédében[1]) oly fájdalmasan tekintett vissza: csak azon meggyőződésemet akarom kimondani, hogy a kritika, ha valaha szükséges, épen nagy mesterek műveinél az, nehogy a csodáló ivadék utánozza azt, mi a legjobb munkában is hibás. Hogy Kölcsey épen ezen nézettől vezettetve írá kritikáit, s hogy általok a nemzeti irodalomnak nagy szolgálatot tett, nagyot s bizonyára a legnehezebbet: mert nemes szívének semmi inkább nem fájhatott, mint hibákat mutatni fel ott, hol nagy tökélyeket ismert s tisztelt. — Hogy nem kajánság, hanem a legtisztább érzemények sugallák e kritikákat, azon az, ki Kölcseyt s e munkáit ismeri, bizonyára nem kételkedik, ha nem tudnók is, hogy az, ki a babért maga megérdemlé, azt másoktól nem szokta irígyelni. — És ha a kritikus, ha Homér fordítója, s a philosoph a haladó idővel más, talán jelesebb vagy legalább újabb nevek előtt homályba szoríttatnék is, nem fog-e fennmaradni a költő? Nem fognak-e a dalok, melyek korunkat lelkesítik, lelkesedést gerjeszteni a késő unokáknál is és tiszteletet az iránt, ki oly lángolón tuda érezni, s kinek az ég megadta a szó hatalmát, hogy kimondva korának érzeményeit, míg él, dísze legyen, s emléke, ha meghalt? A nyelv, melyen ő írt, s mí szólunk, elavúlhat, új hatalmasabb dalnokok jöhetnek: de az érzemények, melyeket dalai kimondanak, nem avúlhatnak el. Nem e föld hatalmasainak dicséretére alázta meg ő a reá bízott szent kobozt, dala nem hódolt kora hibáinak, nem hangoztatá a pillanat szenvedélyeit, hanem zengé azon szent szerelmet, mely, míg emberek lesznek, a jó s nemesnek magvaként keblökben élni fog; zengé a hazát és szabadságot, melynek szeretete tiszta keblében lángolni meg nem szűnt; s míg emberek nyelvünket érteni fogják, s e drága földön magyarok laknak, a sze-

[1]) A Berzsenyi fölöttiben.

relem s haza dalnoka viszhangra fog találni határai között.

De bármi szép a gondolat, hogy nevünk fenn fog maradni az emberek között: van valami ennél boldogítóbb, s ez a meggyőződés, hogy korunknak hasznos polgárai valánk, s helyünket, melyre a végezet állított, betöltve a nehéz munkában, melyben századunk egy jobb jövő után törekszik, mí is részt vevénk, s Kölcsey minden jó- s nemesért lángoló keblével érezé, hogy e hazában, melynek véres sebeit az idő még alig gyógyíthatá meg, a jó polgárnak nem csak kesergeni az elveszett fényért, hanem cselekedni is kell. Érzé, s a negyven esztendős férfi előtt új pálya nyílt új cselekvésre. — 1828-ban jelent meg Kölcsey először Szatmár nemes közönsége előtt, s kevés hónappal megjelenése után neveztetvén ki a megye tiszteleti főjegyzőjévé, csak akkor kezdé polgári életét. — Megelégedve szerény hivatalával, s érezve, hogy nincsen kör, melyben embertársaink javát előmozdítani s a hazának szolgálni ne volna dicső, csak hivatalának pontos teljesítése s megyéjének megelégedése vala a jutalom, mely után vágyódott. — De a közönség, mely érdemeit jobban ismeré, nem akarta, hogy ily férfiú csak egy törvényhatóság szük határainak szentelje munkásságát s midőn a még rövid időig, de már egészen ismert polgárt országgyűlési követének választá, tehetségeinek fényesebb pályát nyitott. — A haza Kölcseyben eddig csak az írót ismeré, de vajon e férfiú, midőn őt a törvényhozási pályán láttuk, nem múlta-e felül legszebb várakozásainkat, kik egykor csak a költőnek virágait ismerték? Nem bámultak-e, midőn észrevevék, hogy e fa, mely eddig csak virágozott, az alatt mennyire nőtt? s kik nyájas dalainak örültek, várták-e, hogy e szelid hang ily erős lesz, ha majd egy nemzethez szól? — A szent lelkesülés, mely a gyermeket Hellas s Róma nagy emlékinél eltölté, mely az ifjúnak hazafiúi dalt sugalla, élt még a férfiban is, s ez vala az, mi őt oly erőssé tevé, s ha szavánál kebletek megindúlt, ha beszéde előbb nyugodt tisztaságban haladva, mindig hangosabb s erősebb hullámokban áradt el, míg végre, mint a bérci folyam, mely szikláról rohanva minden ellentállást legyőz, szíveiteket ellentállhatlanúl magával ragadá: erős, ellentállhatlan meggyőződése vala az, mi szónoklatának e varázshatalmat adá. Nem kételkedett nemzetében; ő nem hiheté, hogy e nemzet, melyet isten Ázsia közepéből e földre vezérlett, s melyet fenntarta annyi csaták között, hívatásának már megfelelt; hogy míg minden nemzet halad, mívelődik, erősbül, míg mindünnen egy szebb jövő hajnala emelkedik, csak nekünk nem szabad reménylenünk, mintha az egyenetlenség s viszálkodás örök átokként volna kimondva e hon felett! Kölcsey bízott a jövőben, s épen mert bízott, mert szavát soha hiúság vagy nagyravágyás, hanem mindig a legtisztább honszeretet s meggyőződés hangoztatá, azért vala oly erős, oly ellenállhatatlan e szó.

Nem szándékom Kölcsey országos pályáját taglalni. E tudós körben, mely nem a politika érdekeit, hanem a tudomány igazságait keresi, a pártok zajának hallgatni kell. De miután emberek találtattak eléggé alávalók, kik e nemes kebelt, miután körünkből elköltözött, rágalmazni nem pirúltak; miután a pártok zaja e tisztelt sír fölött hallgatni nem akart; miután tények hozattak föl, melyek nem történtek, szavak ismételtettek, melyek mondva nem valának: legyen szabad felszólalni a barátnak is, és elmondani sírja felett: ő tisztán futá át a nehéz pályát, s tisztán fog állani emlékeinkben mint oly férfiú, kit nem önzés, hanem honszeretet lelkesített; s ki, midőn azon meggyőződésből indúlt ki, hogy e föld nem egyeseknek, hanem az egész emberi nemnek élvezetére adatott, oly elvekért fáradott, melyeket a jövő kor létesíteni fog. Haza s

király iránt hívséget énekelt a gyermek első dalában : haza s király iránti hívség lelkesíté őt vég sóhajtásaig. S habár sírját az irígység állja is körül, s habár szemtelen hazudságokat kohol a rágalmazás : e név dicső fog maradni közöttünk, mint ama sziklák tenger közepette, melyeket a reájok csapdosó mocskos hullám csak tisztábbra mos.

Ő elment, elment oda, hol a szív megpihen nehéz földi útja után, hová barátink könyei nem hatnak, hol ellenségeink csapása nem bántanak többé. Egy puszta sír a Túr partjain fogadá el nemes kebelét ; csak az elhagyott háznép, és néha egy hív, ki barátjának sírjához vándorol, ismerik a helyet, hol Kölcsey nyugoszik.

Egy pár év, s a domb, mely koporsója fölött emelkedik, besüllyed, és a dúsan felnőtt fű alatt talán nem fogja senki keresni hamvait ! De hát ennyi érdem után csak ez volna díja ? — Ó nem ! s habár e haza bányáiban nem találkozott egy kő, mely oszlopául emeltetnék, s nyelvünkben, melyet ő gazdagított, nem találunk egy pár szót, melyet hálaadva sírkövére vésnénk : mí őt nem fogjuk felejteni, nem mí, kik barátai valánk, s nem azon ifjú nemzedék, melyet annyi reménynyel nöni látott. Reátok, lelkes ifjúság ! reátok legyen bízva emléke. Nézzétek életét, s legyen képe fenséges példa előttetek. Nézzétek őt, az árvát, a szegényt, a gyengélkedőt, s tudjátok : őt hazájának szent szeretete vezérlé ily magasra, s közöttetek senki sincs, ki dicsőn nem ragyoghatna mint ő, ha keblét ily tiszta lángok töltik el. Sok, miért Kölcsey fáradott, még nem létesült. Sokért fogtok fáradni tí is, mit teljesülve nem láthattok ; de ne lankadjatok azért buzgóságtokban. A gondolat vagy érzemény, melyet isten bennetek ébresztett, a világé, s elátkozott, ki a reá bízott kincset azért temeti el, mert fél hogy önmaga nem fogja éldelni gyümölcseit. Nézzétek e földet, ő anyailag növeli legjobb nedvével a magot, mely reá bízatott, míg fává nőtt s zöld ágaival tavaszt hirdete ; s a puszta homokja ellent nem áll, mikor a szél felkapva messze honától elviszi oda, hol a nagy rendelőnek szüksége van rá ; s a havas nem rejti el magas csúcsát a nap sugarai elől, s mihelyt feljött, ragyogva hirdeti az új napot, habár melegének áldásait nem érezi. Föld a ti szívetek is, s azért veté belé magvát az istenség, hogy nagyra nevelve növényét tavaszt hirdessetek tí is ; homokszemek vagytok, melyekre a teremtőnek talán szüksége van, midőn nyugalmatokból a szenvedelem fuvalmain fölragad ; tetők vagytok, melyeknek nem éldelni, de hirdetni kell a közelgő napot. — Nézzetek Kölcseyre, nézzétek fáradhatatlan szorgalmát, le nem győzhető állhatatosságát, s tanuljatok reményleni, tűrni, s fáradni mint ő. — S ha egykor eljövendenek a boldogabb napok, midőn a magyar istenéhez emelve kezeit egy nagy, dicső nemzetnek érezheti magát ; ha az idő eljő, hol testvér népeit nem követni többé, hanem velök egy cél felé egyenlő léptekkel haladni fog ; ha ez áldott földön a hosszú véreső után végre derült napok megtermik az áldást, melyért mí saját szerencsénket, mint a magot, elvetettük, s izzadtunk, s imádkoztunk annyi éven át ; ha eljő az idő, melyet dicső barátunk lelkének forró kívánataival felhítt : akkor gondoljatok a rég elhamvadott honfira, ki a Túr partjain egy puszta sírban pihen, s mondjatok áldást nyugalma fölött. Ő értetek élt.

A 120-ik §-hoz.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

313. sz. *V. Ferdinánd királyhoz.* *)

A megdicsőült hajdan erősei,
Csaták s jeles tett voltanak énekem:
Hallgatva néztem a jelenkor
Bábmüveit, fogadásom állván:

Nem szólni semmit gyáva fiak felől.
És hallgatásom szent vala, és igaz;
Meg nem nevezve éltek a hon
Korcsai, bár ragyogók, előttem.

De oldva van már esküm az ég előtt:
Téged, hatalmast százezerek fölött,
Fejdelme a küzdő magyarnak,
Téged örömrebegő szavakkal

És hálabuzgón minden ajak köszönt.
Mely isten által súgta meg a haza
Szüksége titkát, hogy Te abban
Gyámola és emelője lennél?

Mely vígaságnak ünnepe ez nekünk!
Mily boldogabb kor éve következik!
Midőn Te lépsz föl, és legelső
Tettedet is kegyadás jelenti.

Te a magában puszta, kopár aranyt
Termő ugarrá tetted: az elhagyott
Inség kiált föl dísszeneddel,
S hálakönyüt ragyogat szemében.—

S hová jutánk már, mily alacsony fokig!
Még a vad is hű ősfaja hangihoz:
Mí megtagadtuk önmagunkat,
Megtagadánk, haza nyelve, téged.

Azon hatalmast, melylyel az ősz Ügek,
S a népvezérlő Álmos uralkodott;
A hét magyarnak hős beszédét:
Számkivetett vala ajkainkról,

S éltünk, bitang nép, a magas ég alatt,
Már nem hasonlók senkihez: elfolya
A téttevő kor, s milliókra
Lelki halál vala eljövendő.

Már láttuk a bús, nemzetölő veszélyt
Setét özönként jőni fejünk fölé,
Hallók ijesztő harsogással
Zúgni: „magyar, te ki vagy törölve.“

De hála nektek, nagyraszülött fiak,
S példák után nagy Példaadó, neked!
Te fölsegéllted a kiáltó
Árva szavát, s hogy örökre zengő

S tanú lehessen nemzeti fény felől,
Te kincset adtál, s bátorodást neki.
Te vitted a bús némaságból
Messzehaló riadásra hangját. —

Ne véld, hogy ilyet elfeled a magyar,
Hogy háladatlan szíve bezárkozik:
E nemzet az, mely ősanyádért
Ingyen adá csatavészre lelkét;

E nemzet az, mely terhes adó gyanánt
Pótolhatatlan vért fizet és halált:
E nép ajánlja honja sorsát,
S kéri: ne légy idegen neméhez.

*) 1831, midőn a koronázási 50,000 arany országos ajándék felét a magyar akademia alaptőkéjéhez csatoltatni, másik felét pedig a szegény adózók felsegéllésére kiosztatni rendelte.

314. sz. *Kisfaludy Károly emlékezete.*

Elhúny visszajöhetlenül,
Bár érette egész nemzet epedne is:
A vég óra hatalmai
A vágyó szem elől elviszik a jelest!
A bölcsön tudomány, erő
Nem tágít a hadak hírkereső fián,
Sem jámbort szigorú erény,
S ifjút a vidor év szelleme meg nem ó.
Mély gyászban szerető s barát
A sír néma kövén hasztalan ostromol:
Míg földön nyomorút s bitort
Hosszú életi kín s gyilkosöröm maraszt;
S földnek s égnek is ellene
A véres hatalom bíbora szörnyeit
A szent emberiség nyakán
Késő s gyáva Halál szenvedi ülniök.
Mit mondjon tereád a hon,
Kit szép férfikorod munkabiró delén
A sír árnya boríta el?
Mely bánat, mi könyü illik azon setét
Zárhoz, mely porodat köti?
Ó fáj és keserü minden, amit tudunk
Rólad jót, nemeset, becsest,
Mert annak teveled jobb fele sírba szállt! —
Lángészt ünnepel a világ,
S tündöklő nagyai húnyta fölött keserg:
Minket két-zeresen sanyar
Égő fájdalom és nemzeti veszteség,
Mert a nagyra szülötteket
Nagygyá lenni kaján végzet irígyeli;
Félig kész remekek között
Pályájok derekán hullnak idő előtt,
S új höst a megerőltetett
Század, húnytaiért, kétkedik adnia.

Bölcsöd az, s majdan sírod is
Mely ápol, s eltakar.

A nagy világon e kivül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet, vagy halált"!

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiában onta vért,
S keservben annyi hü kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába' sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

---

315. sz. *Szózat.*

1836.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar;

Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százezrek ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerü halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, ó magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kivül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.

---

316. sz. *Fóti Dal.*

Fölfelé megy borban a gyöngy:
Jól teszi;
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az
Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

Testet éleszt és táplál a
Lakoma,
De ami a lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek;
Hol van a hal, mely dicső volt
És remek?

Víg pohár közt édesebb a
Szerelem,
Ami benne keserü van,
Elnyelem.
Hejh galambom, szőke bimbóm,
Mit nevetsz?
Áldjon meg a három isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e pohár bor,
Érted vív,
Tele tüzzel, tele lánggal,
Mint e szív;
Volna szívem, felszökellne
Mint a kút,
Venni töled vagy szerelmet,
Vagy bucsút.

Hejh barátom, honfi társam,
Bort igyál,
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a gond megbetegszik,
Él a kedv,
Nincs a földön gyógyerőre
Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik,
Magyar ember már busúlt sok
Századig.
Ideje hogy ébredezzen
Valaha:
Most kell neki felvirúlni,
Vagy soha.

Bort megiszsza magyar ember:
Jól teszi;
Okkal móddal meg nem árthat
A szeszi.
Nagyot iszik a hazáért,
S felsivít; —
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

No de sebaj, máskép leszen
Ezután;
Szóval tettel majd segítünk
A hazán.
Ha az isten úgy akarja
Mint magunk,
Szennyet rajta és bitor bűnt
Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
Húzamost;
Bú, szerelmek, házi gondok,
Félre most:
A legszentebb-, legdicsőbbért
Most csak bort,
De ha kellend, vérben adjunk
Gazdag tort!

A legelső magyar ember
A király:
Érte minden honfi karja
Készen áll.
Lelje népe boldogságán
Örömét,
S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!

Minden ember legyen ember
És magyar,
Akit e föld hord s egével
Betakar.
Egymást értve, boldogítva
Ily egy nép
Bármi vész zel bizton bátran
Szembe lép.

Ellenség vagy áruló, ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte
Mint e bor.
Áldott földe szép hazánknak,
Drága hon,
Meg ne szenvedd soha őket
Hátadon.

S most hadd forrjon minden csep bor
Mint a vér,
Melyet hajdan frígyben ontott
Hét vezér;
S mint szikrája a szabadba
Felsiet,
Úgy keresse óhajtásunk
Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
S férfi keblünk szent imáink
Temploma.
És ürítsük a hazáért
E pohárt:
Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
Ahol eddig véremésztő
Seb feküdt.
Arca, mely az ősi bútól
Halaványi,
Felderüljön mint a napfény
Vész után.

Hü egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje éjszak rémes
Árnyait:
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon, sérthetetlen
Jog alatt.

S vér, veríték, vagy halál az,
Mit kiván,
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend s viharban:
„Szent hazánk!
Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk“!

317. sz. *Hymnus.*

Isten segíts! királyok istene!
Emeld fel hozzád a király szivét,
Értelme légyen mint napod szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét:
Hogy aki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Isten segíts! népeknek istene!
Tedd jóra munkássá e nemzetet,
Hogy amihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.
Add, hogy mit emberész és kéz kivíhat,
Ne várja mástól mint szerencsedíjat.

Isten segíts! országok istene!
Ruházd fel áldásoddal e hazát,
Hogy mint az őskor boldog édene
Dúsan virítson bércen síkon át,
És míg a hűk keblén örömben élnek,
Pallost mutasson fondor ellenének.

Isten segíts! szabadság istene!
Add hogy megértsük e nagy szózatot,
Adj csüggedetlen szívet is vele,
Hogy tűrni tudjuk mint szent közjogot:
Tiszteljük azt a törvény érc szavában,
S ha víni kell, a vérnek bíborában.

Mindenható egyesség istene!
Ki összetartod a világokat!
Engedd, hogy bármi sorsnak ellene
Vezessen egy nemes s nagy gondolat:
Hogy nemzetünknek mindenik nyomára
Ragyogjon emberméltóság sugára.

---

318. sz. *A Hontalan.*

Járatlan útakon ki jársz,
S keblet viharra vészre társz,
Örömtől idegen,
Ki vagy te bánat embere,
Mi sorsnak üldöz fegyvere,
Hogy bolygsz vad bérceken?

„Hagyj bolyganom vad bérceken,
Hagyd dúlni a vészt keblemen:
Én bujdosó vagyok;
Kietlenb itt e puszta szív,
Zajosb a vész, mely benne vív:
Fájdalmim oly nagyok.“

Tán dús valál, és kincsedet
Elvette ádáz végzeted,
S most inség szomorít?
„Dús voltam, s dúsnak lenni jó,
S inségem most oly szívható;
De ez nem tántorít.“

Két név előtted szent talán:
A hű barát és hű leány,
És ők elhagytanak?
„Pártos barátság, szerelem
Földön legkínzóbb gyötrelem:
Ők híven haltanak.“

Kihaltak ők? tán gyermeked,
Szép hölgyed, minden örömed,
Emésztő sírba szállt?
„Mind sírban amit szeretek,
De a szív mély s nagy menedék,
Elnyögte a halált.“

Te tűrsz, bár kínod súlya nagy:
Tán a becsület rabja vagy,
S neved gyalázva volt?
„Gyalázva minden címerem,
De ezt hazámért szenvedem,
S ez rajtam drága folt.“

Hah számkivetve vagy tehát,
S melyért vérzettél, ten hazád
Sujt kérlelhetlenül?
„A számüzöttnek honja van,
S bár szenved ő s boldogtalan,
A nemzet él s derül:

A nemzet melyhez tartozám,
Kiirtva, s vérbe fúlt hazám
Többé fel nem virúl:
Engem milljóknak veszte nyom,
Egy nép halálát hordozom
Keblemben ostorúl.“

Kossuthz

19. sz. *Buvár Kund.*

Túl a mezőn, túl a hazán,
S a part fölött, a nagy Dunán
Ki népe zajlik ott?
Föl Endre! Béla! föl magyar!
Ellenhad az, mely vészt akar,
Ellenség zajlik ott.

Ő az, ki partidon halad
És száz hajót és száz hadat
Hoz, ó hon, ellened,
A gőgös Henrik az, ki rád
Hoz háborút és hoz halált,
S bízik, hogy eltemet.

Föl Endre! Béla! föl magyar!
Pozsonyhoz kell a férfikar:
A vítt Pozsony remeg. —
S melyik magyar nem megy, ha kell?
Utánok a hon puszta hely:
Mind harcon termett k.

De a király bús, s Béla szól:
„Csaták miatt ha nyughatol
Ó ifju szép hazánk?
Teremt-e isten több magyart,
Míg a világ, míg napja tart,
Ha mink is elfogyánk“?

S fellázad a bú, a harag
Búsúlt szivekben háborog,
Mint tenger és vihar;
Még inkább vért, hadat kiált,
S hírért, hazáért száz halált
Kész halni a magyar.

Csak barna Kund nem háborog,
De bátor szíve feldobog,
Mint hegyben a tüzár:
„„Halld, Béla, majd ha éj jövend
S a part fölé száll néma csend,
Ott Kund egy szóra vár.““

Csekély a szó, köz a vitéz,
De úgy van mondva, olly merész
Hogy nem lehet hazug.
Hős Béla parthoz tart legott,
Hol vészben a megcsapdosott
Dunának árja zúg.

Járása, mint a rémeké,
Éjfélileg le s fölfelé
Dobog magányosan:
S még semmi hang, még semmi jel:
Kund nem jő, távol és közel
A puszta szél rohan. —

Ki az, ki a víz szörnyekint
A förgetegre föltekint,
S meg habba öltözik?
Ki vagy te, aki jársz alatt
S ijeszted a futó halat,
Mely mélyeken lakik?

Vésztűzben néha vizen át
Henriknek látni táborát,
S Pozsony kivillanik;
S ím a Dunából szirt gyanánt
Egy ember, kit mély árja hányt,
Sötéten felbukik.

„Hah Kund! te vagy?“ s még nem hiszi;
„Hah ember!“ öt így kérdezi:
„Mi dolgod ott alant?“
„„Hejh Béla! víz hullámiban,
Míg rajta zúgó víz rohan,
Jó lesni ott alant.““

Szól Kund — és ő az —: „„nézz oda,
Hol Henrik felriadt hada

Tolong a víz iránt!
Nézd, táborában mint remeg:
Hajóit e kar fúrta meg;
Hadd veszszen aki bánt.“

S villám tüzénél Béla néz,
Túlparton minden habba vész:
A zászlók hullanak,
Özön fut rajtok el vadon,
És száz hajón és száz hadon
Hullámok omlanak. —

Kund hol van? félre költözött,
De olyat százezer között
Hős Béla feltalál.
S túl a mezőn, túl a hazán
Fut, búsong Henrik vert hadán,
S Pozsony végvára áll.

---

320. sz. *Szilágyi és Hajmási.*

A harc kitört, a harc lefolyt.
Két bajnok úrfiak,
Szilágyi s Hajmás, Sztambulon
Rabságra juttanak.
„Rabság! nehéz lánc! hős karom,
Miért nem vagy te szabadon?“

Csak ebben agg, csak ezt nyögi
Hajmási láncain;
De társa dall, s bút édesít
Enyelgő húrjain:
„Ma éve honn vigan valék,
Most rab, leláncolt martalék!“

„Ma születésem napja van:
Szép húgom, köztetek,
És agg apám, és agg anyám,
Nem örvendezhetek.
Ma éve honn vigan valék,
Most rab, leláncolt martalék!“

Császárleány ezt hallja fenn,
Szép Leila egyedül;
Szánat sohajt el ajkain,
Szemében szánat ül;
És amit lát, és amit hall,
Ah mind szerelmi vágyra csal.

Az est s az éj jő, s álma nincs,
Haj! ébren álmodik;
Ágyát mosolygó fájdalom
S kétes remény vetik.
Szemérme hű: de szerelem
Suttog: szép Leila! jer velem.

Mély a fogolynak lakhelye
Setét falak között;
Fénylő teremből a leány
Most abba költözött.
Sugár leány, ah szép leány!
Szebb négy világon nincs talán!

„Hitedre azt ha mondanád,
Hős ifju, hogy szeretsz,
Megoldanám e láncodat,
Kit búsan méregetsz;
S szép hon felé hős karodon
Mennék veled hű hajadon.“

„Ölellek“ hős Szilágyi szól:
Ó lány, te égi szem!
Csak amint hozzád hű leszek,
Úgy áldjon istenem.
Szép honban virrad hajnalom,
Szép hon felé visz hős karom.“

Titkon szerződik a leány,
Arany nyit zárakat,
Kihozza rabság mélyiből
Vitézlő ifjakat;
Ólban hírom mént váltanak,
S lovat lovászt lesujtanak.

Éjfélben és éjfél után
Oly bús, oly néma az út;

Két hös közt holdnál a leány
Sebes rohanva fut;
„Atyám, atyám! ne várj reám,
A szép magyar föld lesz hazám.“

Harmincadon s vámok között
Az ifjak mennek át;
Pogány mez rajtok, nyelvökön
Hordják pogány szavát.
„Hová, hová török vitéz,
S te fénysugár, te gyönge kéz?“

„Szerencsekísértök vagyunk,
Szerencse jár velünk,
Az egri farkasok közé
Csatára készülünk.“
Felelnek ök; de Leila fél,
Remeg mint parton nyárlevél.

Sztambul felöl bús hír repül,
Zendülnek vámosok;
De küzdve két ifjú halad,
Utat nyit kardvasok.
„Végy jó reményt, szép hajadon!
Magyar kar áll ört pártodon.“

Csaták között a pálya fogy,
Még nem fogy a csata;
Fölkél a hírre vajdaság,
Jön villogó hada:
Vajdák utól, vajdák körül,
Futással út nem rövidül.

Mint párduc a két ifju küzd,
A villámkard peneg,
És, isten úgy akarta, itt
A vajdák estenek.
Szigetben sírva Leila vár,
Mint árva fészken kis madár.

Ő sírva így panaszkodik:
„Egek, mi puszta hely!
Nagy búmmal e vadonban ah
Hová bujdosszam el?

Miattam most a hös szivek
Vajdák vasán elvérzenek!

De meghalok hös ifjakért;
Sírhalmom e határ,
És siratóim farkasok,
S lesz dúló vad madár.
Atyám, atyám! ne várj reám,
Bünért setét föld lesz hazám.“

Siralmi közt a gyönge lányt
Hös ifjak így lelik,
És gyöngyre a köny, a keserv
Örömre változik.
Mint ifju repkény kerti fán,
Szilágyi karján csügg a lány.

Szigetböl a leányt viszik
Magyar határ elé,
Zúgó Dunának partjain
Megy útok fölfelé,
S alattok a vész mezején
Tajtékot túrva vág a mén.

Setéten most Hajmási szól:
„Itt a magyar határ;
Bajtárs, megállj! nem érhet itt
Török hatalma már.
Víjunk meg ketten, s a leány
Azé legyen, ki győz csatán.““

„Nem úgy, vitéz felem! nem úgy!“
Szilágyi válaszol:
„Van nöd honn, van két szép fiad,
Te meg nem válhatol.““
És sír a lány: „ah engemet
E bajvivástok eltemet!“

De Hajmás nem szól, bösz eszén
Felfordúl a világ;
S kezdödik a gyász ütközet:
Magyar magyarra vág.
Két villám így csap össze fenn:
Hajmási eldöl véresen.

„Sokáig hőslakodban élj,
Ó bajtárs, boldogúl;
Bünömmel én itt elveszek,
S honn nőm, fiam busúl.“‘
Szól, s mint az elzugott vihar,
Hamvába száll a büszke kar.

Ott ketten a haló felett
Hűséget eskenek,
S a rabkötél, a bús csaták
Örömre fejlenek.
Török virág, magyar kebel:
Ez hő, az rajta hervad el.

CZUCZOR GERGELY.

321. sz. *Szondi.*

Mily had kel a drégeli völgyön elé,
S vet vérszemeket hegyi vára felé?
Ádáz Ali tábora csattog alatt,
Rombolja tekékkel a sziklafalat.
Vaj lészen-e hős
Oly bátor, erős,
Kit nem tud ijesztni veszély, baj,
Nem hat le szivére haláljaj?
A vár kicsiny, ellene nagy sereg áll,
Hódolnia kell, vele szembe ha száll.

Jó Szondi parancsol az ormi lakon,
Buzdítja vitézit az őrfalakon;
Lobbannak az álgyuk, a bástya zuhan,
Jelt ád Ali, s népe reája rohan.
Van harci zavar;
Helyt áll a magyar,
Vérben hörög a török és vész,
Döbbenve vonúl tova más rész,
S Drégel, valamint ama bérci vadon,
Rongálva ugyan, de fen áll szabadon.

Új harcra hevítgeti Szondi magát,
Vágy hallani harcriadói dalát,
S apródinak int, de Dalár s Zenegő,
A két fiu, esdekel, a remegő:
„Jó gyámol apánk,
Vész szálla reánk.
Nincs isten, elüzni fejünkről,
Menjünk el ez árva helyünkről,
Hajt kínos igába a durva pogány,
Vagy lángdühe fegyverek élire hány.“

Mindkettejök ügytelen árva fiú,
Jó Szondi kegyencei s ez neki bú,
A hegy bekerítve, bocsássa? hova?
Vész éri ki mer szakadozni tova.
„Édes fiaim,
Kis dallosaim!
Nincs innen erednetek út már,
Adjon menedékhelyet e vár.
Míg víni hadam megy a völgybe velem,
Égnek könyörögjetek, ója fejem.“

Így Szondi. Körötte kis őrhada gyül,
S részével az alseregekbe vegyül.
Küzd, harcol, előtte s utána halál
Kínjajja liheg, hova kardja talál.
„Hol hadfejetek?
Hozzá sietek,
Keljen velem önmaga bajra.“
Kész ott Ali a viadalra.
Csörgnek viszonozva dühfegyvereik,
A bég sebesülten odább futamik.

Álgyúk törik újolag a falakat,
S már külsejök össze halomra szakadt,
Lobbot vet a vár magas ormozata,
S a láng harapó dühe szerte hata.
Tódúl Ali fel,
Rá Szondi kikel,
Nem néz, nem ügyel kire, csak vág,
S már látja, hogy a csatahely tág;
Nincs egy török, aki megállani mer,
Száz van, ki lesujtva mögötte hever.

Drégelre fel ím Ali-küldte követ
Zászlósan, Oroszfalu papja, siet.

Néz Szondira búsan a jámbor öreg,
S hozzája keservkönyüt öntve rebeg:
„Ó drága felem,
Jer Szondi velem,
Enged szabadon Ali menned,
Nincs, látod, ugy is hova lenned.
Drégel rom, erős Ali, gyenge hadad,
Kíméld meg utóbbi javunkra magad.“

Jó Szondi a jámbor atyára borúl,
Lágyúl szüve, majd hamar elkomorúl,
Kardjára csap, égbe felölti kezét,
S mond a törökökre szegezve szemét:
„Esküt fogadok:
E helyt maradok,
Nincs alkum örökre pogánynyal,
Játszik szava s kénye hazámmal.
Míg e kar acélt bir emelni, velek,
Isten veled! én viadalra kelek.“

A bég mivel állni akarta szavát,
A várnagyi válaszon ette magát:
„Hát veszszen el aki szavamra nem ád“
Szól, s felveri mind valamennyi hadát.
Egyszerre ropog
Húsz álgyutorok,
Várszarkon az örtorony eldöl,
S öl részt a maroknyi seregből;
Jancsár, spahi, s asszap üvöltve tolúl,
A vár bekerítve szükebbre szorúl.

Többször viszonoztatik a rohanás,
Drégel maga már hamu s sziklarakás;
Vív a magyar és sebes arcra terül;
Sírnak kis apródjai Szondi körül.
Mint bérci fenyő
Rendíthetlen ő,
A kis fiukért öli csak gond,
S mellette vitézeinek mond:
„Küldjétek el a fogoly ozmanokat,
S hozzátok elömbe a förabokat.“

Kettőnek aranyban ajándokot ád,
S emlékre hímes körü szép kacagányt,
Öltözteti dúsan a kis fiukat,
S küldvén velök, ejt vala ily szavakat:
„Üdvözlöm Alit,
Kit bosszu hevít;
Elszenvedem, öntse ki bár rám,
Csak szánja meg két kicsiny árvám,
S oktassa csatákra, s ha tenni fogom
Majd lelkemet, eltakarítsa porom.“

Drégel közepén sürü füst gomolyog,
A máglya kigyúl, s föl egekre lobog.
Mindent megemésztete Szondi vele,
Amely javat ott takarítva lele.
Majd kardot emel,
Ménólba megy el,
Nyerges Daliját üti szügyben,
A többit is átdöfi rendben,
S mond: „honnosimat soha Szondi lován
Ülvén ne kerítse, ne üzze pogány.“

Dolmányt aranyost veszen, és süveget,
S állítja nyomában a kis sereget.
Istent velök esve le térdre imád,
S hallatja utószori búcsuszavát:
„Rontsunk ki tehát,
Szebb érni halált,
S honnért tusakodva kimúlni,
Mint gyáva sok életet élni.
Hű társaim! itt van az óra, jerünk,
Isten kegye járjon örökre velünk.“

S dárdásan előre hajulva nyomúl,
A sok dühös ozman elébe tolúl.
Hozzá torolatlanul érni ki mer?
Földhöz sokat ő fene fegyvere ver.
Lábán seb esik,
Térdére esik,
Karjában erő lobog, öl, ront,
Míglen sok ütött sebe vért ont.
Hajh! nem szüve még, hanem élete fogy,
S dárdája kezébe szorúlva lerogy.

A bég noha vad, s dühe Szondira fúlt,
A hült erü bajnokon elszomorúlt,
A hegyre temette a hős tetemet,
S dárdát maga szúra le sírja felett.
Ott szenderegg ő,
A harckeverő.

Kit nem tuda győzni veszély, baj,
Nem szálla szüvére haláljaj:
Most a maradék magyar áldja nyomát,
S enyhítgeti mennyei béke porát.

---

322. sz. *Hunyadi.*

Ki áll amott a szirttetőn
Hunyad magas falánál,
S körültekint a sík mezőn
Az esti fénysugárnál?
Hunyadi ő, az ősz vitéz,
Hazáját most nem üzi vész,
Várába szállt nyugodni.

De hírnök jő, s pihegve szól:
„Uram, hatalmad eldült!
Hazádon nem kormánykodol,
A polcra már Ulrik ült."
„Ha úgy akarta a király,
Hunyadi akkor félre áll."
Mond, és marad nyugodtan.

Más hírnök is jő csakhamar:
Törnek reád, uram félj,
A főnemesség nyelve mar,
Elölök, mint lehet, térj."
„Hogy törnek rám, hihetni bár,
De úgy nem, mint török tatár."
Mond és marad nyugodtan.

„Uram, hős vajda, véredet
Szomjazza egy gonosz szív,
S hogy oltsa fényes éltedet,
Külföldre álnokúl hív."
„Rám célza már nem egy halál,
S ha isten hagyja, eltalál."
Mond, és marad nyugodtan.

S amint fennáll, s amint lenéz
Nyugalmasan szivében,
Habos lovon fut egy vitéz,
Vérlobogó kezében,
S kiált: „édes hazánk oda,
Nyakunkon a török hada,
Siet kivívni Nandort."

„Pogány jő? hah, nem tűrhetem,
— Mond, és tünik nyugalma —
Magyar hazán és nemzeten
Nem dúl kelet hatalma!"
S acélt ragad, lovára kap,
Csatáz, vív, izzad éj és nap,
S míg nem győz, nincs nyugalma.

---

323. sz. *A legszebb ének.*

Dicső Hunyad királyfia
Fényes teremben ül,
Vitéz országnagyok veszik
Dús asztalát körül,
És a királyi vár tere
Örömzajos néppel tele.

„Ki fogja felvidítni e
Győzelmi ünnepet?
Vagy nincs-e lantos itt közel,
Ki zengjen éneket?"
Alig hogy így szólt a király,
Előtte ím két dalnok áll.

„Gyöngygyel rakott arany szalag
Lesz a lant díszjegye,
Melynek szebben s szivem szerint
Fog zengni éneke."
S lantjára hajtva ősz fejét,
Az első kezdi énekét:

„Légy üdvöz, ó dicső király,
Fejdelmek tüköre!
Határtalan legyen neved,
S kegyelmeid köre;

Éjszak, kelet, dél és nyugot
Imádjon mint világnagyot."

Tovább zenegne még az agg,
De künn a nép kiált,
S belül éljenzaj környezi
Hunyad dicső fiát;
Ám a király körültekint,
S a serdülő dalnoknak int:

„Üdvözllek áldva titeket
Derék országnagyok,
Kiknek magas nagy érdemök
Honn és csatán ragyog,
Honn, és midőn csatára száll,
Tivéletek nagy a király!"

„Derék fiú, tiéd a díj,
Ragyogjon lantodon,
Mert részre nem hajlott a dal
Őszinte ajkidon."
Így a király, s fog serleget,
Köszöntni a gyűlt népeket:

„Üdvözlöm én a nemzetet
S szivembe foglalom,
Javára lenni nem szünend
Tanácsom és karom,
Szegény, s nyomott ügy őrfala
Lesz a királynak udvara."

Hat mélyen a nagy áldomás,
Elfogva szíveket,
Örömkönyűk melengetik
A serlegöblöket,
S habár nem üt zajt a terem,
De forr belül szent érzelem.

S agg Szécsi szól, a bíboros:
„Áldás, uram, reád,
A nemzet íme néked is
E nap jutalmat ád:
Te mondál legszebb éneket,
S díjúl nyerél hű szíveket."

---

324. sz. *Remete Péter.*

Péter, a híres neves remete,
Egykoron fejét reá vetette
A pogányok ellen harcba menni,
S Jéruzsálem városát bevenni.
Sok keresztest öszvepredikála,
S lelki hadnagyúl eléjök álla.
Ő ugyan, mint szentmagány lakója
A gonosztól jó magát megója,
S tiszteletben áll, amerre fordúl,
Ámde csőcselékje fosztogat, dúl.
Így közelget a magyar hazához,
S jötte híre eljut a királyhoz.
Kálmán ottan útra útfelekre
Küldi őrhadát a véghelyekre.
Péter ezt gyanítva, jó előre
Futtatott néhányat kémlelőre;
S mert ezek sokáig elmaradtak,
Monda: „Oh az istentől szakadtak!
Mintha látnám őket mit csinálnak,
Valamely kocsmában pityizálnak."
S lelkeikre szólva hathatóúl
A hadaknak, ő is kémnek indúl.
S amint megy, s tekintget erre arra,
Hátra és előre, jobbra balra,
Kormos fölleg gömbölyög feléje,
Oly sötéten mint az éjek éje.
Tompa és ijesztő mormogása,
Szemvakító közbe villanása.
A zarándok hadnagy szín után néz,
Míg el fog vonúlni a dühös vész,
S villogás közt lát egy tanyaházat,
Arra tartja hát a zablaszárat.
Rúgja lassú nyergesét sarokkal,
De szamár a mén, s csak móddal okkal
Boldogúlni vele, mert alig van
Épség benne fejtől farkaiglan,
Minthogy a vidékek jámbor népe
Szőreszálát emlékül kitépte.
Mégis már a tanyaólban álla,
Hogy szakadni kezd a zápor árja,
Itt coborhoz kötvén paripáját,
S rendbe ráncigálva szőrcsuháját,

Béfordúl a háznak pitvarába,
S meglapúlva ül a sut zugába.

Benn az őrlak pezsg vitéz fiaktól,
Hetyke, ficke, víg magyar hadaktól.
Áll boros hordó az asztal ormán,
Csapra ütve s nincsen gége héján.
Fris cipók szép domborúra kelve,
Mint a serdülő leányka keble,
És a sültek szinte illatoznak,
A vitéz végörök így lakoznak.
Pörg a kocka, harsog a toborzó,
Közbe-közbe hallik sok cifra szó.
Kacki lánykák sürgnek a karéjban,
Vincározva nyíltan és titokban.

Péter látta ezt a sut zugából,
S mélyeket sóhajta oldalából:
„Ejnye, ez bizony nagyon hamis nép,
Már ez, mondom istenemre, nem szép!“
Mindezt gondolá csak úgy magában,
S megkonyúlva ült szívbánatában.
Míg egy most beállt ujonc vitézke
Megkacsintva őt, elébe lépe.
„Hej atyus, mit búsúl itt kegyelmed?
Jobb bizony, velünk ugorjon egyet,
Rút idő fúj ott künn a világban,
Annál szebb jár itt az őrtanyában.
Kell-e szép menyecske főzte sülte,
Hócipó, aranybor, Ruszt szürötte?“
S egy nagy bugyka korsót fog kezébe,
S ráköszönti szép szokás nevébe'.
Vérszemet kap erre a zarándok:
„Én e borhoz, úgymond, nem nyulándok,
Mert tisztátalan kéz adománya,
Melyben kocka volt, és bűn leánya.
Szégyen ez neked, s pajtásaidnak,
Szent fenyítékből kik úgy kirúgnak,
Mintha isten, ég, pokol se volna,
Lelketekre épen semmi gond ma.
S milyen kardotoknak markolatja,
Egynek sincsen olvasója rajta.
Szégyen, mondom, és örök gyalázat
Így befertőztetni ezt a házat!
Kérlek üdvötökre, földre, égre,
Szálljatok már lelketekbe végre.“

Egyelőre a szidott vitézek
Csak bámulva erre arra néznek.
Ámde látván, mint fúj a zarándok,
S hogy nem pöhöly, amit szór reájok,
Egy méregre gyúl, s asztalra jót csap:
„Mit papol nekünk az, ki nem is pap!“
„Ő, kiált egy másik, garaboncás!“
„Garaboncás, zúgnak, ő nem is más.
A szélvész egyszerre tért be vele,
Csak ki a szabadba, csak ki vele!
Hátha kém ő a kereszthadakból?“
Szól megint más szörnyű tág torokból.
„Húzzuk ágra, hogyha kém“ kiált egy,
Ámde több kiáltja: „arra nem megy,“
Mert kereszt van tűzve vállhegyére,
Ennek harcban folyhat még a vére.
„Ej de oly sokat miért kotoltok?
Szólt a csap megől egy régi bajnok,
Simogatva torzonborz bajúszát —
Vessétek ki már az isten-adtát!“
S míg az ember jobbra balra pillant,
Péter laptakint szabadba villant.

Most siet magát az ólba húzni,
Mert a záporárban restel úszni,
Jaj de onnan is hamar kiűzik,
S a szamárt utána ösztökézik,
Mert a délceg kényes orrú mének
Hortyogának tőle, s tüsszögének.
Zúg azonban, s szinte dűl a zápor.
Mit miveljen már az árva jámbor?
Kámzsáját felrántja tar fejére,
S menni készül zápor ellenére.
De bár rúgja csípi a szamarkát,
Házelőn túl nem tesz egy tapodtát:
S bár hogyan kiáltoz: hő ne, hő ne!
Húzza öt a csepegőbe méne,
S öszveázik minden teste lelke,
Hogy facsarni hétszer ki lehetne.
A zarándok mindezt tűri békén,
S mintha otthon ülne sziklaszékén,
Elmerül ahító gondolatba,
Néha néz csak föl, s ki a szabadba.
Míg a zápor elvonúl sokára,
S földerülve kél a nap sugára.
Ekkor a szűk ablakon beszólal:

„Isten áldjon égi földi jóval
Bennetek, kivánom; de ha nézek
Tettetekre, tí magyar vitézek,
Félek rajta, fánton fántra juttok,
Hogyha majd csatába lészen úttok,
S milyen öllel most nekem ti mértek,
Olyan öllel mérnek vissza néktek."
Így szólva és imádva istent,
A zarándok lassan lépve elment.
A vitézek nézték és nevették,
Vég szavát azonban megjegyezték.

Íme horvát földre nem sokára
Jő sebes parancsuk indulásra,
S folyton áznak menve s visszatérve,
S jut eszökbe, Péter mit igére.
Majd a tengerparti normanokra,
Tábort jártak a pogány kunokra,
S mindenütt a zápor árja verte:
Jött megint eszökbe a remete,
S szájrul szájra terjedett a híre,
Mit miveltek a végörök véle,
Sőt maiglan a magyar bakáknál
Péter régi híre s átka fennáll,
Mert ahányszor útazásbau áznak,
Vége nincsen a szófurcsaságnak.

---

325. sz. *Kifakadás.*

1844.

Hová rohansz, viszályos nemzedék?
Gonosz szellemnek átka üldöz-e
S csigázza kebled húrjait fonákra?
Vagy tenmagad levél-e hütelen
Hazád nemtője szent sugalmihoz?
Vad indulat torzítja el valód,
Csalóka fényre néz hiú szemed,
S tiporja lábad, ami legközelb
Üdvök reményivel kinálkozik,
Dücsöd mivé lesz ennyi bősz vita
S egymást alázó sárdobás között?
Gyülésid, e népjognak szenthelye,
Zsibárusok kufár tanyái lőnek,
Hol biztos a garázda, s féktelen
Gúnyajkat üdvözöl tapsok zaja.
Szabad választásid dorbézolás
Előzi meg, kíséri csárdaharc,
Vagyonbukás s gyülölség zárja be.
Magát a szent ügyet csak nemtelen
Ármányuton birod már vívni ki,
S erélyed annyi nincs, mely a gonoszt
Legyőzni képes volna önmaga.

Nagy, ó nagy átok tornyosúl reád:
Ma istenítsz embert bálványodúl,
Gúnyok sarába rántod holnap öt;
Olcsóan holmi álcsillámokért
Osztasz kegyet, s érdemre nem tekintsz,
Ha nem gedéli hiuságodat.
Feled, ha más uton fut célra, mely
Tiéd is, már elég gyülölnöd öt,
S kigyót békát üvöltesz ellene.
Cáfold a véleményt, ne emberét
Szennyezd, ne a tisztséget és cimet;
Vagy csürhe gyermek vagy, kit társa bánt,
S apjára mond gaz és cudar nevet?
Vagy oly erősen áll-e már hazád,
Hogy támaszit bizton ritkíthatod,
S elégli oszlopúl ten válladat?
Igen, ha szó kell, tenger a beszéd,
És a tett rajta kis zátonysziget,
Melyet legelső árapály lebuktat.
De menj boldogtalan viszálkodó!
Ösvényeden; zavarj kedélyeket,
Szakaszd pártokra a kevés magyart,
Hogy népek ajkain gúnynyá legyen,
S ne féljen tőle senki, csak maga.
Menj, tapsolj vakmerő és balga szónak,
Midőn gázol minden kegyeletet.
Védd a kihágást, melylyel elvbarátod
Tipor jogot, s mondj átkot ellene,
Ki hozzád nem simúl vak eszközül
Csitítsd le a tul-oldal szónokit,
De a szabadszólást vérig vitasd,
Gyanúsitás legyen lélekzeted,
Imádd bókkal saját eszméidet,
S ki nincs veled, sujtsd áruló gyanánt.
Javallj törvényt s erővel könyvbe írd,
Bár nincs rokonszenv hozzá ezredikben,

S nép milliói zúgnak ellene,
Véredre bujtsd föl tennen véredet,
És légy hazádnak átka, gyilkosa.

---

326. sz. *Mátyás szobra.*

Harcban erős, békében igaz bíró vala Mátyás,
Művészet, tudomány hírli királyi nevét.
Évek századin átragyogának tettei hozzánk,
S a nép ajkain él róla sok úri kaland.
Mátyás annyi dicső emlékét hagyta nevének:
Mily kár hogy szobor is nem juta róla reánk.

---

327. sz. *Mohács.*

Főuri gőg és visszavonás pártokra szakasztá
A honnak kebelét gyáva királyok alatt.
Tágúlt a fegyelem, gúny lett a harci fenyíték,
Vélte magát úrnak feljogosítva kiki.
Isteni ostorkint ült úr jobbágya nyakára,
S a pórnak kicsikart vére kiálta boszút.
S megnehezült a világbírónak ítélete, s lőn a
Nemzeti nagy bűnnek nagy torolója Mohács.

328. zs. *Kortestudomány.*

Kételkedni ki mer hogy nincs értelmi belátás
S mély országtudomány korteseinkben elég?
Lám, ha az okleveles rendek nem bírnak az ország
Fő kérdésivel, eldöntik a kortes urak.

---

329. sz. *Zordi.*

Zordi jeles főúr, jó angol, francia, német,
S gyönge magyar: de azért Zordi valódi magyar.
Udvarnépe merő idegen, külföldi szabású
Torzalakok: de azért Zordi valódi magyar.
Nyelve család között s a társalgása külajkú,
Nem magyaros: de azért Zordi valódi magyar.
Nincsen-e ósdi magyar neve? vagy nem fénylik-e rajta
Nemzeti ünnepeken mente, vitézkacagány?
Ősei még Árpáddal együtt áldoztanak Ungnál,
Hátha talán kuruc is vált ki közölök utóbb?
A sasnak fia sas, s az oroszlán kölyke oroszlán:
Zordi tehát hogy ne volna valódi magyar?!

A 134. §-hoz.

GARAY JÁNOS.

Született 1812. Szegszárdon, Tolna vármegyében, ahol megkezdett iskoláit Pécsett folytatván, a bölcsészetet Pesten az egyetemnél hallgatta. Már Pécsett gyakorolta magát a lyrai költészetben, midőn Pesten Vörösmarty Zalánjával ismerkedvén meg, az eposhoz fordúlt, s annak nyomaiban „Csatár"-jával lépett fel, 9 énekb. (Pest, 1834). Teljesen az irodalmi pályára szánván magát, ez időtől fogva különféle lapok mellett mint segéd alkalmaztatta magát. 1842—4-ig a „Regélő divatlapot" maga adta ki; s ezek mellett gazdag költői munkásságot fejtett ki a kor szépirodalmi lapjai és zsebkönyveiben, melyek közől kettőt maga szerkesztett (Hajnal, 1837, 38, Emlény 1841—43), valamint a Kisfaludy-Társaságban, melynek, miután három évvel elébb az akademia által lev. taggá választatott, 1842 óta tagja, s 1844 óta segéd titoknoka volt. Drámai kísérleteiben kevésbbé levén szerencsés (l. a Irodtört. 139. §. könyvészeti szakaszát), szinte kizárólag a lyrának élt (lyrai költeményei első gyűjteménye 1843, az akademia által megkoszorúztatott; Újabb Versei P. 1848), majd ismét az elbeszéllő költészethez fordúlván, két darabja (Frangepán Kristófné, Bosnyák Zsófia) 1846 és 47. a Kisfaludy-Társaság által koszorút nyert. Következtek „Az Árpádok" P. 1847, s munkái koronája: „Szent László" 12 énekb. Eger 1851. A forradalom után az egyetemi könyvtár tisztévé neveztetett, s mint ilyen, hosszas betegség után nov. 1853. elhalt. Halála után jelentek meg „Összes Költeményei" egy kötetben Ney Ferenctől P. 1854. Prózai vegyes iratait már elébb gyűjtötte össze „Tollrajzok" cím alatt 3 köt. Pest 1846.

330. sz. *Családi kép.*

Kell-e nékem zaj s mulatság,
Csendek emberének?
Aki rabja — így gúnyoltak —
Házi életének.

Kell nekem zaj és mulatság,
De nem a világé,
Vagy bizony azt vélitek tán
Síri csend a házé?

Kell nekem zaj és mulatság,
Mennyit ők okoznak,
Síppal dobbal kis vitézim
Hogyha rám robognak.

Kell nekem zaj és mulatság,
Sőt csak ebben élek;
És ha még is megsokallnám,
Szerepet cserélek.

S gyermekek közt gyermek állok:
Együtt szökdecsélünk!
Ki tagadja, hogy mi otthon
Jó zajoskán élünk?

331. sz. *Kelet népéhez.*

Mí vagyunk-e még a hét vezérnek
Sarjadéki, tiszta, szittya vér?
Mí vagyunk-e vére még a vérnek,
Melyet ontott a szent hét vezér,
Amidőn nagy Árpád nemzetének
Honf szerezni esküt esküvének?

Ők az esküt, a szentet, kimondták,
S vérben itták rá az áldomást;
Mí kikért a hősi vért kiontak,
Elfeledjük a nagy tartozást?
Vagy tán nem köt, mert nem esküvésünk?
És a vér, mit ittak, nem mi vérünk?

Itt van a föld! Kárpátok tövében,
Völgye, halma e vértől kövér;
A kaszás derékig áll fűvében,
Dús kalászin áldás a kenyér!
S van hizalmas nyája, van borága,
Drága ércet rejt a bánya ága.

Ím de a föld, oly gazdag magában,
Mért virágzik csak felére fel?

Mert a föld lenyügző bérigában,
Mert a nép rajt' bérigát visel;
Mert a földön ég malasztja mellett
Emberátok vad burjána termett!

Itt van a víz, négy folyó medrében,
Dráva, Száva, nagy Dunánk s Tiszánk;
Annyi életér a hon szivében,
Mennyi cseppje áldást hozna ránk.
Itt a tenger, őr gyanánt a szélen,
Mint egy isteneszme terjedékben!

Ím de a víz, négy folyód zúgása,
Többször átok, mint áldás, mit ad;
Négy szilaj mén ádáz nyargalása,
Mely kocsit kocsissal elragad;
S tengerünket, ész és kor dacára,
Tétlenségünk vaslakatja zárja!

S itt van a nép! mely nyolc századon túl
A nemessel együtt vérezék,
Mely ekéhez kardhoz egyaránt nyúl,
Ahogy a harc kérte vagy a bék;
Itt van a nép, vére még a vérnek,
Sarjadéka a szent hét vezérnek!...

De a népet megtöré igája,
Nyolc száz évet könnyel áztatott,
És ha van, tövisből van virága,
És ha vet, magának vet magot.
Láthatára sűrű vastag éjjel,
S fáklya nincsen, mely oszlassa széjjel!

Mí vagyunk-e, mí vagyunk-e, kérdem,
A nagy Árpád sarjadékai?
Mí vagyunk-e váltva ősi véren,
Ős elődink méltó fiai?
Kik midőn véren hazát szerzének,
Nagy, dicső nemzetté esküvének?

Az elődök a törvényt kimondák,
S megtarták az eskü szent szavát:
Hogy, kik mint ők véröket kiontják,
Legyen egy a nagy nemzetcsalád, —
És ki híven küzd a köz hazáért,
Köz javából egyaránt vegyen bért.

Mí a törvényt, esküt, és a népet
Megvetettük sok száz éven át;
Jog fölé a kény hatalma lépett,
S szörnyen megcsonkúlt az ős család!
És a földön, vizen és a népen
Isten átka fekszik szörnyüképen!

Fel tehát, ha még egy szikra benned,
Fel, keletnek népe, tettre fel!
Őseidnek lelke még-e lelked?
Megmutatni új, nagy esküvel.
És az eskü szent zsolozsmaképen
Kárpátoktól Ádriáig érjen.

Oldassék meg a földnek bilincse,
A tulajdon szent legyen, s örök,
S lészen a föld népeidnek kincse,
Színarany az isten-adta rög:
Ami szárnya a madárseregnek,
A szabad föld az a nemzeteknek!

Fékre vedd a víznek tombolóit,
A világnak nyisd meg kapuját,
Öt világrész lássa lobogóid,
Lássa gályáidnak árbocát!
Tenger a föld vére, lüktetése
Népek és hazáknak érütése.

És a nép, mely vér a régi vérből,
Nyerje vissza régi részjogát:
Osztalékát vízből és kenyérből,
És a törvény védő paizsát;
S mert terhet visz, oszt a köz hazáért:
Köz javából egyaránt vegyen bért!

És te, isten, a véghetlen égben,
Magyaroknak védő istene!
Szentesítsd meg összes összeségben
Ami esküt a nemzet teve.

S fény, dics árad Árpád nemzetére,
Mely megérti vére érdekét;
Vagy halál lesz hosszu bűne bére,
Mint ki elvetette istenét.
És betelve ezredévi átkunk:
Hogy magunktól jöjön pusztulásunk!

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

332. sz. *A megfagyott gyermek.*

Ily késő éjtszaka ki jár
Ott kinn, a temetőn ?
Az óra már éjfélt ütött,
A föld már néma lőn.

Egy árva gyermek andalog,
Szívét bú tölti el ;
Hisz az, ki őt szerette még,
Többé már fel nem kel.

Anyja sírjára ül, zokog
Az árva kis fiú :
„Anyám ! ó kedves jó anyám !
Szivem be szomorú !

Mióta eltemettek itt,
Azóta bús fiad.
Nincs a faluban senki most,
Ki neki csókot ad ;

Nincs senki, aki mondaná :
Szeretlek gyermekem ;
Puszta a ház, hideg szobám,
S nem fütenek nekem.

Melléd temetve én is itt
Miért nem nyughatom ?
Szegény és elhagyott vagyok,
Hideg a tél nagyon !"

Az árva búsan zengi így
Kínos panaszszait :
Felelve rá a téli szél
Üvöltve felsivít.

A gyermek fázik, könnyei
Elállnak arcain ;
Borzadva néz körül ; de itt
A holtak hantjain

Mély nyúgalom uralkodik,
A csend irtóztató,
Csak szél sohajt a fákon át,
Sziszegve hull a hó.

Fölkelne, jaj ! de nincs erő ;
Lankadva visszadűl
A kedves dombra, felsohajt,
S mély álomba merül.

És ím az árva boldogúl,
Jól érzi most magát :
Elmúltak minden gondjai ;
Az álom hív barát.

Szíve még egyszer feldobog,
Mosolygnak ajkai ;
Csöndes-nyugodva alszik ott —
Meghaltak kínjai.

333. sz. *A nyugalom.*

A keresztnél méla csendben
Ül a remete,
A homályos erdőségen
Függ tekintete.

Mint mikor ha béke lészen
Hosszu harc után,
S fejér zászlókat tüzünk ki
A várak falán :

Úgy ez aggnak homlokán is
Már felvonta rég
Fejér színű lobogóját
A szent békeség.

A keserv vezette egykor
Az ifjút ide,
És e kunyhó szük körében
Folyt le élete.

Most nyugodtan visszanézhet
Múlt korára ő,

Mint egy védfal áll előtte
Az elmúlt idő.

„Hála néked, üdvözítőm —
Így imádkozik —
Hogy elmúltak a keservek,
S szívem nyughatik.

Mindazok, kiket szerettem,
Régen nyugszanak,
S kínos vágyim, s a reménység
Már nem bántanak.

Mint a lomb-veszített tölgyfa
Állok mostan itt,
És a vész, bármint dühödjön,
Fel nem háborít."

Mély gondokban elmerülve
Ül a remete,
Fájdalom és öröm nélkül
Hallgat érzete.

A kunyhóhoz víg kedvében
Gyermek közeleg,
És az aggot tisztelettel
Így szólítja meg:

„Áldj meg engem, szent remete,
Hogy boldog legyek!
A faluból jöttem hozzád,
Eprekért megyek.

Ím rózsákat hoztam néked,
Nemde szépeket?
A szomszédok is csodálják
Kicsi kertemet."

Az agg férfiú megáldja
A jó gyermeket,
S ez rózsáit általadva,
Vígan elsiet.

Némán ül az agg sokáig,
A rózsákra néz,
S rég lecsillapúlt szivében
Feltámad a vész.

Visszagondol szebb korára,
Hol gyönyört igért
Neki is a gazdag élet,
Mint küzdelmi bért.

Hol a lyányka bíbor ajkkal
Szerelemről szólt,
S elmerülve nézetében
Ő is boldog volt.

Régen elvirúlt tavasznak
Szebb virágira
Gondol vissza — s egy nehéz csepp
Hull rózsáira.

---

334. sz. *A vár és a kunyhó.*

Áll grófi vár magányosan
A puszta bércfokon,
Kő címer a kapuk felett,
Zászlók a tornyokon;

S mélyen kerítik árkai
Sok százados falát,
Hová török s tatár erő
Nem lelheté utát.

S egy kis lak áll a bérc alatt
Zöld rétnek közepén,
Nyugalmasan fészket rakott
A gólya tetején;

Zöld a kerítés, kis falát
A dél sugáritól
Egy hársfa védi, födele
Nem nyúl ki ágiból.

De a magas tornyok felett
S a kisded ablakon

Egy nap sugára játszadoz,
S mindent egy fénybe von.

S kéken terül a tiszta ég
A vár s kunyhó felett,
Egyképen mintha áldana
Urat s szegényeket.

Eljött az est, csikorgva nyílt
A tölgyfa várkapu,
S büszkén köszöntve lép elő
A deli úrfiu.

Aranykard csördül oldalán,
Dolmánya gyöngyözött,
S reszketve csillog drágakő
Nyuszt kalpagja fölött.

Eljött az est szép hajnala,
S a kunyhó ajtaján
Pirúlva, mint az ég, kijő
A szép jobbágyleány.

Remegve lép, s meg visszanéz,
Megáll, s tovább siet.
A völgyben nincs ily szép leány,
Világon sem lehet.

Ah, régen vár az ifiú
Erdő sötétiben,
Siet, siet a szép leány,
Mellén majd megpihen.

Szü szűn dobog, ott állnak ők
Hallgatva boldogan,
Eltünt a vár s a kunyhó rég
Az éj homályiban.

Eltűnt a föld s a nagy világ,
A gyémánt s címerek:
Egy érzeménynek lángiban
Dobognak a szivek.

Magasan ül a büszke gróf
Várának termiben,
Arca komoly, fejér haja,
A szív örömtelen.

S az ajtó nyílik és belép
A grófnak egy fia,
Egy földmives s egy szép leány
Vezetve általa.

„Atyám! — a deli ifju szól —
Add szent áldásodat,
Csak őt, csak őt szerethetem,
Csak érte él fiad.“

‚Csak őt, csak érte?‘ szól az agg,
S harag gyúl arcain:
‚Mocskot tudod nem szenvedek
Ősimnek címerin.‘

„Mocskot nem szenvedek magam
— Szól a földmívelő —
Nevem felett; leányomat
Mért csábitá el ő?“

‚Itt függnek ősim képei —
A gróf szól — s címerek,
Nincs köztük egy is nemtelen,
S nem lesz míg én leszek.

Nemzetségfám terjedten áll,
Áll ősim tereme,
A harcmezőn pihennek ők,
A faj hősök neme.‘

„Velem leány — a jobbágy szólt —
Gróf úr, isten veled,
Erősen áll ez ősi lak,
S hires vitéz neved.

De voltak ősim nékem is,
Van nékem is hazám,
S a gróftul nem koldult kenyért
Bármily szegény apám.

E hársat nézd száz évivel
Csekély lakom előtt:

Nemzetségfának ülteté
Ösöm a zöldelőt.

Felnőtt a fa, száz ágakat
Hajtott erős töve,
S hidd el, gróf úr, jobbágyod is
Gondol még ősire.

Ha ott ül estve, s a mező
Kaszálva illatoz,
S az est harangja énekel,
Mint egy szentelt koboz:

A múlt időkre gondol ő,
Miként te, hős uram,
S a nemtelen szemekből is
Megindúl a folyam.

Mert voltak ősim nékem is
Hazáért vérezők,
S mert nem említed tettöket,
Tán nem vitézek ők?

Bár ösöd hantja szépen áll,
Ismert a harcmezőn,
A népnek hamva, büszke úr,
A por eldődidőn."

A jobbágy szólt, s büszkén kimegy
Hol kis kunyhója áll,
De ah, szelíd leánya ott
Nyugalmat nem talál.

S nyugalmat nem talál a gróf
Fia, sohajtozik:
A várban s a kunyhóban egy
Keserv uralkodik.

Ősz lett, a hársak zöldje hull,
A fecske elrepül,
Elszáradt lomb csörögve száll
A kis kunyhó körül.

S a büszke várnak tornyain,
S a tölgykapu felett
Búsan szállong gyászlobogó
Színes zászlók helyett.

Csikorgva nyíl a várkapu,
S kilép a gyászsereg,
Egy réz koporsót visznek ők,
Rajt festett címerek.

Nyílik a kunyhó ajtaja,
Fejér leányok ott,
Virágtakart födél alatt
Kihozzák társokot.

Megállanak a zöld mezőn
Új sírgödör körül,
S a gróf s a jobbágy bánata
Egy könyüvé vegyül.

Rög rögre hull, temetve ott
Két fájó szív pihen,
A gróf és a jobbágyleány
Egy sírnak mélyiben.

---

335. sz. *Búcsú.*

Isten veled, hazám, bátrak hazája,
Isten veled, te völgy, ti zöld hegyek!
Gyermek reményim s bánatim tanyája,
Isten veled, én messze elmegyek;
Ha visszatérek, boldogúlva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

Nem mint Helvétia hó-takart tetői,
Nem nyúlnak oly magasra bérceid,
S tán szebbek a Provence dal-telt mezői,
Mint zöld kalászt hullámzó téreid:
Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?
Hazát kiván, hazáért ver szivem.

Az ég egy kincset ád minden hazának,
S a nemzet híven őrzi birtokát:
Császárról szól a francia fiának,
Büszkén mutatja Róma, ó falát,
Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.

Hallgatva áll Rákosnak szent határa,
Ah régen hallgat immár a magyar!
S az ősök elenyészett nyomdokára
Az esti szellő új fövényt takar;
Hallgatva áll a tér, szivünk szorúl,
S egy könny beszéll hazánk nagyságirúl.

S egy könny Budáról, mely magas tetőjén
Sötéten áll, egy bús emlékezet,
Nagy sírköve hazámnak temetőjén,
S ráírva mind, mi véle elveszett;
Régen szétdönté az idő, falát,
Kövén meglátni a csaták nyomát.

S még áll Mohács, még áll! magasbra nőnek
Az új barázdán s régi hősökön
Kalászai, erőt ad a mezőnek,
Bár rég lefolyt, a férfi vérözön;
Nincs kő határán, nincsen kúnhalom,
De áll a tér s nem vész a fájdalom.

S nem veszhet el míg az ezüst Dunának
Nagy tükrén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton, s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen.
Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó!
Tán honom könnye vagy te nagy folyó?

S ó én szeretlek néma bánatodban
Hazám, szeretlek könnyeid között,
Égőn szeretlek özvegy fátyolodban,
Nehéz keserved melybe öltözött;
Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény,
Él még a sír felett is egy remény.

És most isten veled, talán sokára,
Örökre tán, hazám, isten veled!
Rég eltűnt ismert bérceid kék határa
S tovább siet vándorló gyermeked:
Ha visszatérek, boldogúlva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

VACHOTT SÁNDOR.

Született 1818 Gyöngyösön, iskoláit itt s az eperjesi ev. lyceumban végezvén, 1841 ügyvédi oklevelet nyert, de az ügyvédséget soha sem gyakorolta, hanem csupán kis gazdaságának s a költészetnek élt. Első fellépése, lyrai költeményekkel, 1838 az Athenaeumban történt, s már 1842 felvétetett a Kisfaludy-Társaságba, melybe a következő évben köszöntött be „A külföld rabja“ című jeles költeményével; az akademiába pedig 1843 választatott lev. tagúl. Költeményeinek gyűjteménye először 1845-ben jelent meg; ezt követte „Báthori Erzsébet, történeti beszély 2 énekb.“ Pest 1847. A világosi katastroph után, bújdosó barátját, az ismeretes költőt Sárosy Gyulát, rédei házában fogadván, 1853. midőn belizgatások következtén többen gyanúba vétettek, ő is elfogatott; mely eset érzékeny lelkét ismételt öngyilkolási kísérletre ragadta, mire, több havi fogság után szabadságát visszanyervén, lélek-épsége visszatért ugyan, de csak múlólag. Végre is a budai magány tébolydába jutott, hol a szabadító halál 1861. vetett véget szenvedéseinek. Verseinek teljesb kiadása 1856-ban öcscse Imre, a legteljesb a Kisfaludy-Társaság által 1869 eszközöltetett.

336. sz. *György úrhoz.*

Hogy élsz, mióta töled messze váltam?
Úgy folynak-e, mint hajdan, napjaid?
Le bírod-e még vágni ten kezeddel
Kétszer hetenként ősz szakállodat?
Belátja-e még a határt szemed,
Vagy lábaiddal fáradsz most oda,
Hová szemeddel jártál azelőtt?
Zsémbelsz-e még, ha olykor megficamlik
A házi rend, mely őstörvény gyanánt
Több század óta szállt firól fira?
Valljon, ha rád s a múltra gondolok,
Úgy él-e minden amint képzelem?
Mert én nem egyszer gondolok reád,
És képzeletben színről színre látlak.
A szép vidéknek hűves bérceit
Édes teherként hordom lelkemen.
Az ifjuságnak andalgásival
Ott jártam én a lombos tájakon.

Bizonytalan volt sorsom és jövőm,
S küzdött az ifjú tántorgó hitével.
Egyszerre fölkelt a vihar szele,
S mint vén harangnak tompa hangjai,
Hajlongva zúgtak a fenyők körülem.
Szétnéztem ekkor — és mi jól esett
Mintegy inogni látnom a világot.
Te honn maradtál, és a házeresz
Alól óhajtva nézted jöttemet.
A vész miatt betértünk tűzhelyedhez,
S asztalhoz ülvén, gondos nőd nekünk
Ételt italt bő kézzel juttatott.
Midőn kitombolt a zúgó vihar
S zárt ablakod jó légnek megnyitád,
A ház előtt felnyúló büszke hárs
Dús illatával töltè a szobát be.
Eljött a sánta szomszéd alkonyatkor,
Kit mí szerettünk sok tréfáiért,
És nyílt örömmel üdvezeltük őt.
Kivűle jöttek olykor többen is.
Te jó boroddal nem késtél soha,
Hogy megfelelj a ház becsületének.
Így folytak, és nem másként, napjaink,
S bizony nehéz volt egymástól szakadnunk.
Sírtál, s az étel sem kellett soká! —
Most hű körödtől távol élek én,
Pezsgő világnak folytonos zajában,
És kedvez a sors többfelől nekem:
De a szerencse közt is boldogít
Emlékezetben bírnom egy helyet,
Hol még az őskor bölcs szokásait
Nem forgatá fel változó csere;
Hol a csalárdság és képmutatás
Nem hányja minden lépten tőreit;
Hol a természet egyszerű fia
Késő időkre nyújtja életét,
S csöndes halállal tér a föld alá.

---

337. sz *György úr halálakor.*

Midőn utószor mentél ágyadig,
Érezve a bajt, mely rád nehezült,
Elképzelem, mint csóváltad fejed!
Szép rendesen, mint véredben vala,
Az ágy előtti székre vetkezél,
S nem gondolád hogy mindegy már neked,
Akár a földre hányd ruháidat,
Avagy kidobd a keskeny ablakon.
És hála isten, hogy vég percedig
Veled maradt a biztató remény:
Szent lámpa volt ez, mely jótékonyan
Hinté sugárit a beteg körül,
Mely amidőn kialvék hirtelen,
Együtt aludt ki életed vele. —
E pillanatban zordon lőn a ház.
Sötét alakja, mint gyászravatal
Állott az éjben bús kietlenül.
Az éltető lég ajkaid felett
Nevét s hatalmát meghazudtolá.
Mely künn leszedte a fák lombjait,
Mely ellen ajtó, ablak, zárva volt,
A messzeterjedt őszi pusztulás
Benn a falak közt is sátort ütött:
Elnyúlva széles ágyad közepén
Magad levél a pusztulás jele. —
Tested köré az udvarnép begyűlt,
S együtt virasztá a rest éjszakát.
Doboghatának váltig méneid,
Megnézni őket kedvetlen vala
A bánatába elmerült cseléd.
Túllépni a szűk pitvar küszöbén
Tartózkodott a félénk szolgalány:
Künn a sötétben lengő szellemed
Halk suhogását vélte hallani.
Éjfél után megszólalt a kakas,
Hirdetve jókor a dologtevő
Napot. De szét nem mentek emberid
Kezelni a nap rendes dolgait:
Együtt maradtak a rideg tanyán.
Csak a legéltesb szolga távozék
Elhozni keskeny deszkaházadat,
E gyászhajót, mely könnyek árja közt
A zord enyészet tengerébe tűnt.
És ott pihensz most vég itéletig,
Hol fekve várod a föltámadást.
Veled letűnt az ősök jobb kora,
S helyébe jönek színtelen napok.
Üres magányban fog fennállani
Emlékedül a tisztes ház fala.

Rokon s barát betérnek udvarán,
De nyílt karokkal a szelíd öreg
Vendégeit nem jő üdvözleni.
György úr ezentúl nincs honn senkinek:
Ő a világgal már számot vetett,
S barátihoz sem lesz többé köze.

---

338. sz. *Széphalmon* [1]).

Közel van a sírlak, melyben pihensz,
A házhoz, melyben éltél, szent öreg!
Holttestedet nem vitték messzire,
Mivel szerettek nőd és gyermekid.
Miket gyönyörrel látál nőni fel,
A fák, sirodra hullatnak levélt.
Hull a levél, mert őszi este van.
Pirúl az ég, de a megénekelt
Táj néma képe mégis szomorú.
S nedves, hideg köd sürün száll reám,
Ki látogatni jöttem halmodat.
Jobb, hogy lehajtád tisztes fejedet
A föld alá, hol békén nyughatol;
Jobb most a sírban, szent öreg, neked:
Talán, ha élnél, fáznod kellene!
Mert ám szegényül néze rád a sors,
S ha könnyeid nem sózták volna meg,
Gyakorta ettél sótlan kenyeret.
Mind semmi az, mi téged illete,
De hű családod' látva, kín gyötört.
S minthogy szegénynek több a gyermeke,
Ne kérdje senki: hány árvád maradt?
A gazdag ember vádol sorsodért,
Elmondja: rád mi szép örök jutott.
Vádolni tudnak ők, a jámborok:
Nem sejtik azt, hogy ők adósaid.
És — és nekünk is jobb nem szólanunk:
Avagy talán mí volnánk a hivek?
Hol hát a díj, mely méltó díj legyen,
Hogy ő feledje háza gondjait?
Hol a dicsőség, melynek fényitől
Világosabban fogja látni sok?
Itt nyugszik ő, itt áll emlékköve —
Ki áldozá ezt? Rajta írva van:
Olvasd az írást, és fájlalva tudd:
Hogy, kit nyomasztó inségben hagyott,
Az özvegy állít halmához követ. —
Ki volt Kazinczy? kell-e kérdenem?
Lehettek s voltak hű apostolok,
De ő a nyelvnek megváltója volt!

[1]) Kazinczy Ferenc lakja, melynek kertjében az ősz költő el is temettetett.

SZÉKÁCS JÓZSEF.

Született 1809 Orosházán, Békés várm. A gymnásiumi osztályokat Mező-Berényben végezte, hol vele tanára Benka a római classicusokat jókor megkedveltette. A magyar költészettel csak 1824 ismerkedett meg, különösen Berzsenyivel, majd Kisfaludy Sándorral, kiknek nyomán kezdett most már magyar verseket írni. Német költőket Sopronban olvasott, hol bölcsészetet és theologiát hallgatott, Kis János buzdítására franciául tanult, e mellett az ottani magyar társaságban folytatva költői kísérleteit, melyek közül Kis közbenjárására „A költő“ című ódája 1830. az Aurórában meg is jelent. Fontos volt reá nézve nevelői állása Nikolics János fiai mellett 1829—34-ig. Ezekkel az első két évet Karlócon töltvén, itt a szerb nyelven kivül egy görög pap segedelmével a görögben képezte ki magát. Ennek köszönjük 1830 óta a szerb népköltemények fordításait, melyek a Koszorúban és Aurórában kezdtek megjelenni, s utóbb egy kötetre szaporodván, „Szerb Népdalok és Hősregék“ cím alatt Pesten 1836 meg is jelentek; 1833 óta pedig szinte az Aurórában évenként megjelenő epigrammjait a görög anthologiából. Egy évet tanítványaival Eperjesen múlatván, itt felélesztette a hanyatlásnak indult magyar társaságot, melynek elnöke lett, s az ev. collegiumi tanács kérésére a m. irodalmat tanította. 1834 végével Berlinbe ment, hol a legnevezetesb bölcsészeti, philologiai és hittudományi tanárokat hallgatta. 1835 Németország több városait és Londont járván meg, mint bölcsészettudor haza tért, s a

Nikolics háznál folytatta a nevelést, egész buzgósággal irodalmi munkásságát is, főleg az Auróra és Athenaeumban, melyekben most már eredeti lyrai darabjai és epigrammái is feltűntek. Az akademia őt mint hellenistát már 1836. választotta meg lev. tagúl. 1837. a Pesten alakúlt magyar evang. gyülekezet, papjául hívván meg őt, ezóta munkássága legnagyobb részét szent hivatalának áldozza, mind lelkipásztori s egyházkormányzati téren, már 1838-ban bányakerületi főjegyzővé, 1860 pedig superintendenssé választatván, s egyháza ügyében is több külföldi utakat tevén; mind irodalmi úton, szent beszédeket, vallásos költeményeket, tan s imakönyveket, „Protestáns Egyházi és Iskolai Lapot (1842—48), s számos egyházi tárgyú röpiratokat adván ki. Azonban régi szeretete a költészet és classica literatúra iránt ezentúl sem maradt meddő; ennek gyümölcsei: a Kisfaludy-Társaságban, melynek 1838 óta egyik legbuzgóbb tagja volt, prózai és költői előadásai, „Párhuzamos Életrajzok Plutarchból" (az Akademia Hellen Classicusai III. köt. P. 1847), Virágai a Görög Anthologiából, és Lukián Saturnáli Levelei (az Új M. Muzeumban) stb. Összes költeményeinek gyüjteménye most váratik.

339. sz. *Esti imádság.*

Uram, maradj velem!
Maradj velem, mert a nap leszálla,
S már az esthajnalban vég sugára
A sötéttel halványodva vív:
Így hull egykor éltem vég sugára
Halvány színben síromnak porára,
Ha a halál innen messze hív!
De nem félek, ha istenem,
Ha jó atyám marad velem!

Uram, maradj velem!
Maradj velem mert az éj ölébe',
Ha álom száll a világ fölébe,
Ki viraszt majd gyermeked felett?
Ki virasztna, mint te, ki kezeddel
Égi testek sorsát rendeled el,
S rajtok a tavaszt, nyárt, őszt, telet;
Remegjek-e ha istenem,
A hatalmas, marad velem?

Uram, maradj velem!
Maradj velem mert a bűn hatalma
Mint az éjnek sötét birodalma
Egednek fényétől zárva tart.
Adj szent lelket, hogy járjak fiadnak
Nyomdokán, míg napjaim haladnak,
Míg feltün az örök békepart!
Hol megjelen jó istenem
Előtt a megváltó velem!

Uram, maradj velem!
Maradj velem, hogy vezess karoddal,
Hahogy éltem mint a nap nyugottal,
Az örökség tengerébe száll,
S jobb valóm, ha érintesz kezeddel,
Újra ébred, mint a nap kelettel,
A halhatlanságnak lánginál;
Hol a fő üdvet éldelem,
Én istennel, isten velem!

---

340. sz. *Karácsoni elmélkedés.*

Hol van a fény, mely az értelemnek
Sötét éjtszakáját üzze el,
S az igazság, melyért majd reméllve,
Majd csüggedve lelkünk esdekel?
Fény s igazság! te vagy üdvözítő,
Te az isten égi hírnöke,
S szent igéd a valót szomjazó föld
Értelmének szent szövétneke.

Hol van béke a sérült kebelben,
Annyi bün és gyötrelem között,
Hogy tegyen szert kívánt nyugalomra
A sors és világtól üldözött?
Te vagy, Jézus, legjobb békeszerző,
A bünös nálad békét talál,
S a szerencse romján a halandó
Benned bízva mosolyogva áll.

A léleknek a test gerjedelmin
Lesz-e vajjon adva győzelem,

Avagy a jó s rossz között örök harc
Tart-e bennem, küzd-e ellenem ?
Te törted meg a gonosz hatalmát,
És felette diadalt ülél :
Győzök én is, hogyha megszilárdúl
Erőm erőd dicsőséginél.

Lesz-e élet túl a sír homályán,
Szenvedésünket jutalmazó ?
Lesz-e új világ, mely befogadjon,
Hogyha el lesz hagyva majd az ó ?
Te vagy a feltámadás s az élet :
Aki benned hisz, bár haljon, él,
A síroknak zárai megnyilandnak,
S az enyészet új életre kél !

Égi kegyelemnek hirdetője,
Kiben megnyugovék istenem !
A halál és a bűn fékezője,
Uram és megváltóm, s mindenem !
Add, hogy e nap, melyet születésed
Emlékének buzgón szentelek,
Újabb ösztönt adjon életemnek,
Hogy mindég jobban tiszteljelek.

És te, isten, gyermekidnek atyja,
Kikért fiadat föláldozád,
Aki által a földnek családit
Kegyelmedhez közelebb hozád,
Add, hogy ennyi hűségért irántam,
Teirántad hálás úgy legyek,
Hogy miként fiad tanított engem,
Úgy reménljek, higyjek és tegyek !

---

341. sz. *A CXLVI-ik zsoltár.*

Ó uram, téged dicsérlek,
Téged míg tart életem,
Bennem hozzád vonz a lélek,
Hozzád hangzik énekem,
Mert csak te vagy akiben
Bízom, másban senkiben.

Hogy bízhatnám emberekben,
És fejdelmekben mikép ?
Nincs mentő erő kezökben,
Hogyha tőled nem vevék ;
Egy nap úgy elbán velök,
Hogy porrá lesz mindenök.

Az boldog csak, akit őröz
Jákob erős istene,
Kinek a legfőbb erőhöz
Kötve lelke, mindene,
Benne biztos a remény :
Másban nincsen nyeremény.

Mert ki alkotott világot,
S mindent ami abban él,
Ki védi az igazságot
S a gyötrött felett itél,
Éhezőnek enni ad,
A rabnak szól : légy szabad.

És ki atyja özvegyeknek,
S a vakoknak ad szemet,
Útját állja vétkezőknek,
Szereti a híveket,
Elesteket emeli :
Az van erővel teli.

Őt dicsérjed, énekeljed,
Benne bízzál ó Sion,
Boldogságodat reménljed
Tőle minden században :
Ő a menny és föld ura,
Ámen és Hallelujah.

Epigrammák.

342. sz. Széchenyi.

Szóla Hunyad : „Seregem ha lehordod torkolatodhoz,
Ó Duna, Mahmudnak népeit eltapodom".
„Vaskapum összesodor, vakbuzgó, hogyha merészlesz !'
És a nymphaharag visszaijeszti a hőst.
Széchenyi szól : „„Népeknek hozok s viszek áridon áldást,
Nyisd gátló kapudat, vagy levegőbe röpül !""

S a Duna nyit sima rést a békevitéznek
ijedten:
S ő megy, s horgonyt vet Ázsia part-
jainál.

343. sz. Emlékkönyvbe.

A népet ne tekintsd: ha nagyobb vagy
nála, szidalmaz;
Hogyha hason, kicsinyel; hogyha ki-
sebb, megutál.
Hagyjad a félénket, hogy függjön a balga
tömegtől:
Néked az életirányt tüzze ki géniusod.

344. sz. Napoleon.

Vidd Northumberland*), s láncold le a
sziklaszigetre!
Folyjon ezer könny bár, s nyögjön utána
a szív.
Őt elitélte a nép, az örök jog szelleme, s a
menny:
Mert a szabadságnak gyermeke s gyil-
kosa volt.

345. sz. Hajnal és éj.

Görbén ballag a pór napszámot tenni a
várba:
„Oly későn-e paraszt? — rá rival a bo-
szus úr —
Bérci lakom falain rég fénylik az ébre-
dező nap.“
„„Elhiszem — így a paraszt — de ala
köd van, uram!“

346. sz. Panasz.

„Bezzeg, hazánk ügye most jobb karban
volna ha őseink
Kissé bölcsebbek! Nemde?“ — Mi gyá-
va panasz!
Hassatok, és a jelent használjátok, nehogy
épen
Ezt mondja a huszadik század a mosta-
niról.

347. sz. Halljuk.

Egy föltétel alatt lesz nagygyá Széchenyi
köztünk:
Hogyha a külföldet hordja be gőzösein.
Érted-e, Széchenyi ezt? A világot hordd
a Dunára,
A jobb gyomruakat a Tisza partjaira.
A magtárakból háton hordjad ki a gab-
nát,
S a bort gördítsed korcsolya-úton alá.
Költsék s menjenek el. Te pedig számolj
velök, és jöj,
Járj és kelj, házról házra vigyed meg
a pénzt.
Így lészsz csak nagygyá, ha a nemzetet
arra tanítod,
Hogy kell gazdaggá lenni — dologta-
lanúl.

*) Azon angol hajó neve, mely Napoleont 1815 Szentilona szigetére vitte.

TÁRKÁNYI BÉLA.

Született 1821 Miskolcon, ahol, és Lőcsén, gymnásiumi, Egerben mint kispap bölcsészeti és hittudományi tanulmányait végezvén, 1847 áldorrá szenteltetett. Irodalmi hajlamait az egri papnöveldében virágzott m. társaság élesztette, s 1840 óta, midőn neve először s 1842 és 44 ismét, dicséretet aratva, tűnt fel a Kisfaludy-Társaság költői versenyein, költeményei, nevével és névtelenül, a kor majd minden szép-irodalmi könyveiben felvételt találtak. A szentköltészet terén Dávid verselt Zsoltáraival tűnt fel („Religió“ folyóirat), 1842 óta pedig Klopstock Messiásának fordítását kezdte meg, melynek jelesebb felét (I—X. én.) szerencsésen elkészítvén, abból több felé mutatványokat is közlött. Nagy befolyással volt felsőbb kiképzésére érseke Pyrker László, ki őt 1846 udvarába vette, s külföldi útaira is magával vitte, mi által, s főleg főpapja lelkes és tudós társalgása által, világ-, irodalmi s művészeti

ismereteiben hatalmasan gyarapodott. Káplánkora óta az egyházi énekek ügye megragadván figyelmét, gyűjtötte, javította, újakkal szaporította a készletet, s számos apró füzetekben terjesztette a nép közt, mi által nem kevessé hatott a vallásos buzgalom s a finomabb érzék felköltésére; mely munkásságához a Pyrker utódja Bartakovics érsek felszólítására a bibliafordítás járulván, számos vallásos tan-, ima s szónoki munkák szerzésén vagy kiadásán kivül, ama két fő iránya nagyobbszerü gyümölcsei a „Katholikus Egyházi Énektár" (Eger 1855. 4r.) s „Az Ó és Új szövetségi Szentírás a vulgáta szerint, figyelemmel az eredeti szövegre Káldi György fordítása nyomán jegyzetekkel átdolgozva" (Eger 1865) lettek, melyeknek főleg köszöni az akademiába s a Kisfaludy-Társaságba felvételét. 1857-től 1867-ig egyeki plébános, ezóta egri kanonok. „Összes Költeményeit" a Sz. István-Társulat adta ki P. 1857, melyek osztályai: balládák, vegyesek, vallásos költemények s legendák.

348. sz. *Boldogasszony Anyánk!* *)

Bús szívem elfogúl, könny fakad szemembe',
Midőn Magyarország sorsa jut eszembe.
Nem tudok gondolni szép hazám múltjára,
Hogy meg ne indúljon könnyeimnek árja.
S ekkor mint az elmúlt idők szellemének
Bús hangja, megzendül szívemben az ének,
Melylyel jobb eleink, midőn bajba estek,
Az isten anyjához sírva esedeztek.
Sírva szól az ének: „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról."

Elmentek csatákra, víttak, elvérzettek,
Új hősök szállottak a síkra helyettek.
S míg ők a hazáért véröket ontották,
A családok otthon buzgón imádkozták,
Sírva imádkozták: „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról."

Midőn a bosszús ég legnagyobb csapása,
A pártviszály, rontott e szegény hazára,
A jobb érzésüek, kikben sírt a lélek,
Látván mint üldözik egymást a testvérek,
Fájdalmasan zengék: „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról."

Midőn a jó erkölcs s régi szent szokások
Romlásnak indúlván, eljött a nagy átok,
Az elkorcsosúlás s hitetlenség átka,
Mely a sírt még minden nemzetnek megásta:
Kikben az önzéstől ment honszeretetnek
Szent tüze még lángolt, a nemesebb lelkek
Szívrendítve zengék: „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról."

És midőn megkondúlt, miként a halálra
Vált embernek, a vég veszély nagy órája,
Midőn napja leszállt, eltünt a régi fény,
Midőn nem volt segély, nem volt többé remény:
Följajdúlt az ének: „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról."

*) Az itt refrainül szolgáló versszak a kath. egyház egy régi énekéből van véve. L. ez Olvasókönyv I. k. 61. sz.

Nem tudok gondolni szép hazám sorsára,
Hogy meg ne indúljon könnyeimnek árja.
S ekkor, mint az elmúlt idők szellemének
Bús hangja, megzendűl szívemben az ének,
Keseregve zengem : „Boldogasszony Anyánk!
„Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk :
„Magyarországról, romlott hazánkról,
„Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

---

349. sz. *Zsoltárok.*

IV.

Istenem! midőn haragszol,
Ó ne büntess engemet,
Szent hevedben, ó ne sújtson
Büntető igaz kezed.

Légy irgalmas, mert erőm nincs,
Reszket csontom, s mindenem,
Hervadok, lesújtva lelkem,
Meddig késel, istenem?

Nézz reám, uram, s ragadd ki
A veszélyből lelkemet,
Irgalmadnak nincs határa,
Ments meg, isten! engemet.

Mert ki fog majd emlegetni
A halottak árnyain,
S ott ki dicsérend az ének
Fennrepülő szárnyain?

Fáradttá tőn a sohajtás,
Könnyben ázik fekhelyem,
Sápad arcom kínaim közt,
Elhomályosúl szemem.

Ó távozzatok előlem
Bün s gonoszság rabjai!
Mert az úrhoz felhatának
Mély keservem hangjai.

Ő meghallgatá szivemnek
Buzgó esdekléseit . . .
Ím pirúlva futni látom
Lelkem ellenségeit.

XII.

Meddig fogsz, uram! egészen
Elfeledni engemet?
Meddig rejted el szememtől
Arcodat s kegyelmedet?

Szívemet a bú s a kétség
Meddig fogja gyötreni?
Rajtam ellenim haragja
Meddig fog dühöngeni?

Nézz reám, világosíts fel,
És segíts meg istenem!
Hogy a zord halálnak álmán
El ne mélyedjen szemem.

Hogy ne mondja ellenségem :
Győztem s eltiportam őt!
S hogy ne vígadjon, midőn én
Ingok, isten! adj erőt.

Benned bízom, és kegyedben
Örvend szívem s szellemem,
Jótevőm az úr, s csak istent
Fog dicsérni énekem.

---

350. sz. *Háború idején. 1849.*

Nóta : „Jertek, keresztyén lelkek“ stb.

Élet s halálnak ura!
Tehozzád sohajtunk,
A harc romlása ellen
Légy erős oltalmunk.
Atyánk vagy, jóvoltodban
Bízva eseng néped :
A honfivérnek árán
Adj szent békességet!
Uram, segíts meg!

Megérdemlők, hogy büntesd
Tenger vétkeinket :
Eddig is csak kegyelmed
Tartott még fel minket.

Irgalmad most se hagyjon
Elveszni egy népet,
Mely szent nevedben harcol
S így vár békeséget!
Uram, segíts meg!

Kérünk azon könyekre
Miket Jézus ontott,
Midőn szíve hazája
Romlásán szorongott;
Tekints ránk, és alázd meg
A bősz ellenséget ....
Segítsd meg harcosinkat,
És adj békeséget!
Uram, segíts meg!

S akik hazánk ügyében
Vért ontván elesnek,
Adj égben üdvkoronát
A bátor lelkeknek:
Az özvegyet s az árvát
Te majd felsegíted,
Csak add, hogy győzve népünk
Nyerjen békeséget!
Uram, segíts meg!

KRÍZA JÁNOS.

Született 1811 Nagy-Ajtán Miklósvár székben, hol atyja unitárius lelkész volt. Theologiai kiképzést a kolosvári unitár. collegiumban s a berlini egyetemen nyervén, predikátor, majd hittudománytanár, végre 1861-ben erdélyi unitárius superintendens lett. Korán felébredt hajlama a költészethez, de a „Kritikai Lapok" szigora a termeléstől soká visszatartóztatta; miután pedig 1838 az Athenaeumban fellépett, s itt, valamint az általa 1839-re és Szentiváni Mihály által 1841-re szerkesztett „Remény" című zsebkönyvben közölt költeményeivel az értők tapsait s az akademiai tagságot kiérdemelte, papi, tanári és egyházi-főjegyzői számos teendői, valamint nem mellőzhetett egyházi s tanirodalmi munkássága által gátoltatott költői pályája folytatásában. A székely népköltészet azonban annyira vonzotta már ez időben is, hogy 1842 egy ily gyűjteményre „Vadrózsák" cím alatt előfizetést is hirdetett: de a politikai élet akkori zajában ez ügy nem talált viszhangra. Mind a mellett Kríza folytatta azontúl is a gyűjtést, sőt kiterjesztette ezt a nép minden szellemi nyilatkozásaira: meséire, közmondásaira, nyelvére; s így keletkezett ugyanazon cím alatt azon gazdag és fontos nagy munkája, melynek első kötete végre Kolosv. 1863 jelent meg, másodika pedig a nemzeti tudomány által sováran váratik. Saját költeményei nincsenek még összegyűjtve.

351. sz. *Székely dalok.*

1. Szegény székel nótája.

Isten hozzád, Székelország!
Kiütött a háborúság,
A hatalmas Ferenc császár
Franciák ellen tábort jár.

Indúl a székelség színe,
Vég bucsúját most sírá le;
Nem víg útja, az se' porzik,
Könnyek záporától ázik.

Némán nézi a vén székel
Onokája mint halad el,
Veszni a német császárért,
És a székel szabadságért.

Zokogva sír a bús anya.
Ölében kis árva fia,
Reá borúl, csókolgatja,
Elment a férj, nincs már atyja.

Mennyi leány a faluba',
Gyászol epesztő bújába'.
Isten hozzád, Székelország,
Kiütött a háborúság.

---

352. sz. *2. Erdővidéki.*

Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám ;
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt föl jó apám.

Mihent zekés gyermek lettem,
S a kabalát megülhettem,
Mentem a szántóba,
S apám háborúba
A franciák ellen.

Nyílj mélyebben, te barázda,
Patakként foly könnyem árja:
Atyámat háború,
Anyámat sok gond, bú
Szegényt elragadta.

Holnap indúl a legénység
Komondóba [1]), nincsen mentség :
Zöld erdő zúgását,
Vadgalamb szólását
Majd meghallom esmég.

---

353. sz. *3. Hetyke ifjúé.*

Erzsi, hozzám begyes vagy
Hogy a zekém avatag,
A csizmám nem kordovány,
Taréj nem peng a sarkán.

Más búzáját csépelem,
Más szőllőjét mívelem,
Szép ökreim sincsenek,
Mint a szomszéd legénynek.

Lesz még szőllő s lágy kenyér,
Lesz vasas talpú szekér,
Négy ökröm is leszen még,
Ha megsegít a nagy ég.

---

[1]) Commando : azaz hadi parancs folytán.

Szarvukat felvirágzom,
Szekerembe úgy fogom,
Mikor kapudnál hajtok,
Szíjostorral csattantok.

Te rám ismersz, kacsintva
Integetsz hozzád híva ;
De én szóba sem állok :
Szemök, Szilaj ! kiáltok.

---

354. sz. *A fiú.*

Űzd a szép viráglepét,
Gyönge kis fiú !
Lépteid nem üzi még
Sólyomként a bú.

Örvendj a kis martalék
Szárnya fényporán,
Még magad nem vagy fogoly
Éved gyöngykorán.

A jövendő még neked
Egy pirúló ma,
Kis barátkád fent az ég
Rezgő csillaga.

Útad egy szűk udvaron
Végtelenbe' bolyg,
Nem fáradsz ; kaján is rád
Angyalúl mosolyg.

Egy falatkán a kelő
Szükség csönde-űl,
Túl egy tarka köntösön
Vágyad nem feszül.

Pilláidra szenderét
Hinti bájos est,
S álmaidnak újolag
Szép világot fest.

Ha fölérzesz, hajnalon
A madárka hí,
S megszakasztott álmidat
Indúlsz játszani.

Tegnapod, lepkéivel,
Ismét leng elő,
S a sok édes kis barát
Kedvet osztni jő.

Játszszad ó játékidat,
Játszszad, kis fiú :
Vajmi más játékot üz
Majd a férfiú !

ERDÉLYI JÁNOS.

355. sz. *Egy gyermek születésére.*

A pórkunyhóban gyermek született.
Egy rabbal e földnek több rabja lett.
Szegény a kunyhó, hangos és hideg ;
Az élet árva benne és rideg.
Számüzve onnan minden földi jó,
De a nyomor két kézzel fogható.
És mégis örvend a szegény anya :
Bár öröme vég nélkül tartana !
Örvend ama gyermeknek, aki még
Szíve alatt elkárhoztattaték. —
Ki fájdalommal szülted magzatod,
Hogy léteért megáld, nem várhatod ;
Ő fog körülgondolni, nézni és —
Első csapás fején a születés. —
Mi jobb az életnél, s mi gyászosabb
Mint az, hogy a ki él, százszorta rab ?
Mert nem-szabadnak bosszus istenek
Csak fél erényt s hatást engedtenek. —
Fekszel te, kis gyermek, szük póla közt,
Téged keresztvíz és könyü föröszt.
Szunyadj el inkább s többé föl se kelj,
Számodra sír lesz jó nyugalmi hely.
Földön kikötvék a nagyság, erény,
Csak szánakoznak a kín emberén.
Bármit mivelj, bár tedd ki lelkedet.
Mint szolga ontnád élő véredet.

356. sz. *Választó gyülés.*

1458.

Őszidő volt, általhülve a lég,
Téli szállást Mátyás nem fogad még.
A vitézek rendben és rendetlen,
Őrtüzeknél nyugton és kedvetlen.
„Egy török sincs tán már a világon ?
Rozsda fog ki a magyar szablyákon ?“
„Ej dehogy nincs, vitéz Bánó bátya,
Feljön a hold nem soká, meglátja ;
Bár az ördög mind elvitte volna.“ —
Bánó bátya most azért se szólna,
De nem állhat ellen haragának,
S feddözési ekképen valának :
Eb-ugatta tintás rossz diákja !
Mért nem ül honn, s nem a tollat rágja !“
„Jobb is volna most a tüzelőnél !“
A diák mond, s Bánó bátya fölkél :
„Pusztúlj innen, mert mindjárt leváglak,
Minek élsz te nekem bosszuságnak ?
Hátha még úgy volna !“ .... itt bezárta
Ajkát, hogy meg fogják kérni, várta ;
Mert ahol csak jó szerét tehette,
A beszédből soha nem feledte
Azt az éjet, a melyen királynak
Tették Mátyást, hátán a Dunának ;
S míg regéle jóizűn felőle,
Sok pohár bor elfogyott előle.
Sok pohár bor, sok jó napja folyt el
A vitéznek terhes hatvan évvel ;
Szép, halálig emlékezni rája,
Mert a múltban szebb a hősi pálya.
„Mondja el még egyszer, amit kérünk,
Bánó bátya, mert olyat nem érünk,
Hogy mi is majd tudjunk mit regélni,
Ha az isten haza fog segéllni.“ —
Így az ifjak ; és pénzt összetettek,
S agg hősünknek egy pint bort fizettek.
A diák is a szép tüzet látván,
Figyelő kedv látszott ábrázatján.
„Hát magamnak kell-e iddogálni ?“
Monda Bánó, s sorra kezd kínálni,
Addig addig, hogy mikor megtére

A kulacs, felállhatott fejére.
„Üsse patvar! csendesség! ha mondom,
Mert hiába mellemet nem rontom.“
S igazodván jól ülőhelyében,
Így beszélle szózatos kedében :
Nagy hideg volt, és javában a tél,
És csikorgott, csattogott a felszél.
Mélyen a fagy holtak országáig.
De száz mérföld volt Pesttől Budáig.
Csak rá kellett nézni a Dunára,
Hogy ne ülj fel senki csónakára :
Egy-egy jéghegy zsurlódó zajában
Elsodorja mit talál utában.
Hej de Mátyás rosszúl cselekedte,
Hogy Szilágyit várba láncra tette,
Mert ha ő nincs, ott veszhet Prágában,
Cseh királynál idegen fogságban.
Az volt ember ! mintha most is látnám,
— Bár azóta a mennyből tekint rám —
Mintha látnám, mint néz a Dunára,
És haragszik húzódó zajára ;
Egyet dobbant, s a zaj még sem áll meg,
S már Budán a dolgok nehezednek.“ —
‚Hát mi történt a magas Budában ?‘
„Majd elmondom, várjatok, sorjában.
A mí népünk Rákoson tanyázott,
Csüggedezve itt-amott portyázott,
Mert hiába isten ellen menni.
Budavárát nem lehet bevenni.
Ott pedig már fényes úri rendek,
Összeülvén, szinte nem pihentek,
És ha megvan, amit ők akarnak,
Úgy örökre vége a magyarnak.
Ezt Szilágyi elképzelte végig,
De nem ért fel kardja a gyülésig.
S ím midőn már csaknem célhoz ére,
— Negyven ezres tábornak vezére —
Egy rossz árok, vízmosás, utában,
S nem haladhat a nemzet dolgában.
Nyugtalan volt, jött ment a Dunához,
Majd Rákosra hozzánk, táborához.
S mint a szélben vad ménét ugratta,
Még a hó is szikrázott alatta,
És oroszlánkörmös kacagánya,
Mint egy sárkány, húzódott utána.
Majd leszállott tajtékos lováról,
Süvegét lekapta ősz hajáról,
S összetette két kezét az égre,
Kérve istent csak most segítségre :
Bár a föld oly csontkeményre fagyjon,
Hogy halottnak keble sírt ne adjon !
Fagyjanak meg kedvesink ölében,
S veszszen a mag nyári hűvelyében ! —
„Katonák !“ így szóla most mihozzánk :
Nagy dicsőség és nagy munka vár ránk.
Egyik szemmel nézzetek nyugatra,
S nem a lángzó esti alkonyatra,
Hanem arra, melyen sírba méne
Hunyad a nagy, népünk napja, fénye.
Másik szemmel nézzetek fiára,
Az irígység véráldozatjára . . . .“
Itt kitört a harsogó rivalgás,
Szóhoz nem jött sem Szilágyi, sem más,
Mert fris emlék volt, amit beszélle,
Lelkeinkben, mint a tegnap, éle ;
S a Hunyad név, nagy név, és az is lesz,
Míg a földön egy magyar szív érez.
A seregben most halk suttogás kél,
Mert Szilágytól még barátja is fél,
Minthogy nem hitt akárki fiában,
Áruló sok lévén a hazában.
De ha tenni kelle, s ő kilépett,
Seregestül hódítá a népet.
Most is úgy volt, a Réztől Tiszáig,
A Tiszától jégzajos Dunáig
Őt követtük egyes értelemmel,
Tisztelettel s aggó félelemmel.
Szólván a két Hunyadnak felőle,
Halljuk — mondák — mit húz ki belőle.
Mert némelyik jött oly gondolatra,
Ön személyét hogy vetendi latra,
S mint Hunyadnak híve és rokonja,
A köz tetszést így magára vonja,
És a másik pártnak ellenében
Koronára számol a szivében.
Szép fehér volt a hó, melyen álla,
Nem fehérebb, mint ősz fürti szála,
De piros lesz csepjétül vérének,
Mert a tőr már készen volt szivének,
Ha csak egyet szóland is magáért,
S nem a Hunyad kisebbik fiáért.
Én hallgattam, látván a szeméből,

Hogy minden szó ömlik a szivéből,
Mert a szónak, mint ezüst s aranynak,
Szinte jó vagy rossz pengési vannak.
Ő csak egyet vallott meg magáról,
Hogy most a hon oltárához járul;
Szent a szándék, mely lelkét hevíti,
De mit ér ha isten nem segíti,
S ott vesz Mátyás idegen országban,
Cseh királynál szomorú fogságban. —

A gyanakvók mostan elvonúltak,
Kezeikből a török kihulltak,
És Szilágyot diadalszekéren
Hurcolá a nép a pesti téren.
Új nótákat kezdtek énekelni,
Mátyás képét zászlókon emelni,
Hogy magasban minden honfi lássa,
Hős Hunyadnak ki lehetne mássa.
S áldást mondván a Mátyás nevére,
Esküvének szentül hűségére. —

A diák, mert szemfül volt, koronként
Lelkesülni látszatott fokonként.
És szemén a kedv s bú érzetének
Gyors tusái egy könnyben küzdének.
— Lángolót kell arr' a tűzre tenni —
Monda Bánó, — nem látok beszéllni!
Hol hagyám el? úgy! a pesti népség
Vén Szilágyban egyszer úgy bizott még,
Ő pedig, hogy rettentőt mutasson,
Mely Budán a várba is behasson,
Sürű lámpák közt, mik úgyan égnek,
Mint vilára óriás' szemének,
Part mentében, a víznek hosszában
Nagy bitókat állíttat sorjában,
S mindegyikhez egy-egy szörnyü embert,
Ad kezökbe, ami kell, ölő szert;
Ki nem enged szükségben szavának,
Élet és vég módjában valának.
Ím megtörtént a csudák csudája,
Egyebet mert nem mondhatni rája —
Általállt a jég, de még alig állt,
Már Szilágyi torlaszin haladgált,
Néhány fijú választott körötte,
S zászlóját a várban felütötte.
És üzent át mindjárt a nénjének,
Nagy Hunyadi gyászos özvegyének,
Hogy mondjon le keserüségéről:
„Ezt üzenem Budavár hegyéről."
Ott pedig zárt ajtók- s ablakoknál,
A királyról nagy tanácskozás áll.
Mit mondand rá hős Szilágyi s népe,
Egyetlennek sem jutott eszébe;
S titkosan már arra szavazának,
Hogy ma éjjel még választanának;
Csak hogy a több szó Garára essék,
S ezt titokban még ma kivihessék.
A sükerrel majd holnap kilépnek,
Felmutatják a királyt a népnek;
És ha egyszer díszlik koronája,
Hódolattal néz s hallgat reája.

Míg titokban ily tervek folyának,
A vén hős is ád intést hadának.
Mennyet hasgat a tábor zenéje,
Nép s harangszó zúg, zajong közéje.
A sok fáklya barna lángvilára
Felpiroslik az éj orcájára.
Még az ég is, mint szokott, ha tüz van,
Áll felettök fényes ragyogásban;
Csillagoknak elhal villogása,
Oly özön a fáklyák lángolása,
S a felindúlt zajnak, szenvedélynek
Közepette híre sincs a télnek.

Most tekintsünk egy szép palotára,
Száz ablakkal szolgál a Dunára.
Fátyolos nő lép ki erkelyére,
Hajtogatják a zászlót feléje;
Méltóságos és nagyságos a nő,
Hadainkon bátran eltekintő.
S íme könnyes fátylát örömében
Leszakasztja mindnyájunk szemében,
És ereszti a zajnak szelére,
Örömének örök emlékére.
Így Erzsébet, a Mátyás szülője,
Lön a kedvnek megkettőztetője. —

S ám mi történt azalatt Budában?
Hős Szilágyi nem reng bosszujában,
Bár, midőn belépe a terembe,
Nem akarták venni figyelembe.
Ő pedig most egy-két ablakot nyit,
S látni tábort kétszer húsz ezernyit,
És bakói amint feltünének,
Vére állt meg a Garák szivének.
„Árulás!" mindnyájan így kiáltnak,

De sietni kelle agg Szilágynak ;
S társi által, kiket úgy hagyott el,
Hogy, miként a húr, egy pendüléssel
Elvezessék a szót, felkiáltja :
Éljen Mátyás, magyarok királya !
És amint ő elkiáltja ott fenn,
Elkiáltjuk lent mi negyven ezren,
S amit ő ottfenn szóval kivána,
Azt mi ittlenn percenként utána ;
Amit ottfenn neki feleselnek,
Rá alulról kardjaink felelnek.
Mint magát a vén Szilágy viselte,
Azt csak hollós Mátyás érdemelte.
Dictum, factum, minden jól ütött ki —"

De Bánót már nem hallgatja senki.
A diák van csak mellette ébren,
Társi mind elszunnyadtak körében.
S amint Bánó széttekint, jön a hold,
És a holddal a török sereg volt.
A diák felpattant : „áldjon isten
Jó vitéz !" mond, s híre hamva sincsen.
Nézi Bánó, mit nyomott kezébe,
S egy aranypénz csillog a szemébe.
Nézi reggel, s Mátyás képe rajta :
„A király volt !" és nagyot sohajta :
Nem sértette-é meg a beszéddel ;
S az aranypénzt emlékül tevé el.

TOMPA MIHÁLY.

Született 1819 Rimaszombatban földmíves szülőktől. Korán elvesztvén anyját, nagyapjánál nevelkedett a tősgyökeres Igriciben, Borsod megyében, hol első tanítója Bihari György felismervén szép tehetségeit, közben járt, hogy az iskola folytatása végett Patakra küldessék. Nélkülözések közt, de szorgalommal használta fel Tompa ez alkalmat tudományos kimívelésére, s tagja volt a collegiumi magyar társulatnak is, mely több jelest adott az irodalomnak. Innen Eperjesre került nevelőnek, hol Kerényi Frigyessel és Petőfivel ismerkedett s barátkozott meg ; 1846 pedig bejei predikátorrá választatott. Első költői fellépése 1841 az Athenaeumban, legott figyelmet gerjesztett, s ezentúl a szépirodalmi lapok is gyakran hoztak tőle adalékokat ; de a köz kedvességű költők sorába csak 1846-ban megjelent „Népregéi, Népmondái" emelték, melyek húsz nap alatt két kiadást értek. 1847 „Szuhay Mátyás" víg költői beszélye jutalmat nyert a Kisfaludy-Társaságtól, melynek tagjává is választatott, mire „Versei" I. kötetének megjelenése következett. 1848-ban mint tábori pap részt vett a lajtai táborozásban ; a forradalom után pedig keleméri, 1852 hamvai predikátor lett. Papi működése mellett (ide tartoznak „Papi Dolgozatai" két kötetben Miskolc 1859, 60) lelkesen folytatta a költői pályát is ; egymást követvén : „Regéi, Beszélyei" (Miskolc 1852), Virágregéi, és Versei II. kötete (Pest 1854) ; végre összegyűjtve „Versei" hat kötetben (P. 1858) és „Legújabb Költeményei" (Pest 1857), melyek az akademia által, mely 1858 lev. tagjául választotta, 1868 a költői nagyjutalommal koszorúztattak meg. Ez volt utolsó öröme hosszas szenvedések által elkeserített életének, melynek, szívbaja még ez évi július 30-kán vetett véget.

357. sz. *Népdal.*

Télen nyáron pusztán az én lakásom ;
A rózsámat is csak vasárnap látom ;
Lakásom van hortobágyi pusztába',
Nem járhatok én az isten házába.

Sík a puszta, se halma, se erdeje,
Sugár magas a toronynak teteje :
Sugár torony kilátszik a pusztára,
Harangoznak pünkösd első napjára.

Imádkoznám, de nem tudok, hiába !
Nem jártam én soha az iskolába.
Édes szülőm tanított volna rája,
Jaj de régen temetőn a fejfája.

Imádkozz te, rózsám, a jó istennek !
Aztán jere templom után, csókolj meg.
Eszem azt az imádságos kis szádat :
Három hétig nem hallod egy adtámat !

358. sz. *A Reményhez.*

Ne nézzenek rám csalfa szemeid,
Tied volt egykor életem!
Hittem benned, s most a megtört hitet
Vérző lelkemtől elvetem;
Ajkad mosolya gúnyra válik,
Kerülj el engem mind halálig.

A sírra, hol kedvest temettem el,
Virágot ültetett kezed;
A mély sebet, mely lelkemen sajog,
Most is lágyan legyezgeted.
Távozzál tőlem: csalfa ajkad
Rózsáin búm tüskéje sarjad.

Borongó lelkemen vihar ha járt,
Nyájas szivárvány löl azon;
Csüggedt valék mint a szomjú virág:
S te löl enyhítő harmatom;
Szemedben szebb jövőm derengett:
Ó hogyne bíztam volna benned!

A zászlón láttam nyájas képedet,
Járván gyilkos csaták terén;
A rengetegben bújdosál velem,
Laktál a börtön fenekén;
S kezemből, mely már dőfte szívem',
Kivetted a gyilkot szelíden.

Nem engedéd egy szebb jövő felől
Kétségbe esni lelkemet,
És biztatál, hogy nincsen veszve még
Világom, még is elveszett!
Ne szólj! szavad csak gúnyra válik —
Remény! kerülj el mindhalálig.

---

359. sz. *A madár, fiaihoz.* [1])

Száraz ágon, hallgató ajakkal
Meddig ültök csüggedt madarak?
Nincs talán még elfeledve a dal
Melyre egykor tanítottalak?
Vagy ha elmúlt s többé vissza nem jő
A vig ének s régi kedvetek:
Legyen a dal fájdalmas, merengő,
Fiaim, csak énekeljetek!

Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinken
Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
S tí hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?
Más berekben máskép szól az ének,
Ott nem értik a tí nyelvetek..
Puszta bár, az otthonos vidéknek
Fiaim, csak énekeljetek!

Hozzatok dalt emlékül, a hajdan'
Lomb s virággal gazdag tájirúl;
Zengjétek meg a jövőt, ha majdan
E kopár föld újra felvirúl.
Dalotokra könnyebben derül fény,
Hamarabb kihajt a holt berek;
A jelennek búját édesítvén
Fiaim, csak énekeljetek!

A bokorban itt az ősi fészek,
Mely növelte könnyü szárnyatok;
Megpihenni most is arra tértek,
Bár a fellegek közt jártatok!
S most, hogy a szél összevissza tépte,
Úgy tennétek mint az emberek?
Itt hagynátok, idegent cserélve . . . ?
Fiaim, csak énekeljetek!

---

360. sz. *Falusi órák.*

Csendes boldogságban, megháborítlanúl
Élek én kebleden, tiszta szent természet!
Édes örömökkel jönnek meg perceim,
Mint a megrakodt méh, mely hoz édes mézet.

Együtt kelek fel az énekes madárral,
Járok a mezőben, az illatos réten;
A szálas vetések csendes szük útcáin,
Hűs reggeli szellők találkoznak vélem

[1]) Nyomban a forradalom leveretése után. — A berek, az ősi fészek stb a honi föld; a madár a személyesített haza, fiai a költők, kik a katastroph után többnyire elnémúltak, bújdostak, kivonúlni készültek.

Csergő patakoknak sürü bokra közül
Nézem a gerlicét s a vadgalambokat,
Aztán bejárom a meredek hegyoldalt,
A csendes erdőtáj hüs árnyékban fogad.

Majd újúlt kedélylyel kis kertembe térek,
Nézvén a virágot: teljes lesz-e valyon?
Ezt beoltom, amazt megöntözöm, nyesem,
Lehullt indáikat helyre igazgatom.

Így száz apró kedves foglalkodás után
A nap forró heve hüs méhesembe int;
— Munka s elmélkedés éltem barátai —
És ottan is újabb öröm vár rám megint.

Társalgok a régi világ bölcseivel,
Kik nagyok lettek a természet kebelén;
S míg lelkem átmereng éltök- s eszméiken:
A boldog aranykor tün messziről elém.

Avagy elöveszem kedves költöimet,
Kiknek lelkeikkel az én lelkem rokon;
És míg édes ábránd karjába sülyedek,
A szívemhez szóló képeken, hangokon:

Egy nyájas szellöcske bélopózik hozzám,
Könyvem elfordítja, szememet bezárja...
Lágy szendergés lep meg, melyet odacsalt a
Szellő, és a méhek altató dongása.

S mint alvó kedvesét megleső menyasszony
Rózsafő nyúlik be hozzám a nyiláson;
És lelkem meglátva s hímet varrva róla,
Tündéri képeket mutat boldog álmom.

Felébredvén, hívom lelkem játszó társát:
A láng képzeletet, ki felrepül velem,
Meghordoz s visszahoz, mereng . . . dalol . . . szeret,
Míg az esti harang megkondúl csendesen.

Haza kolompol a nyáj a legelőről,
Elül a csicsergő madárka jó korán;
Este van . . . megszólal a lágy furulyahang,
Mely kín- s boldogságnak jól esik egyaránt.

Ködfátyolképe a múltaknak kitárúl,
S annyi régi rajzok visszatérnek rája;
Emlékezés nélkül mi volnál te ó szív?
Beszédes húrjától megfosztatott hárfa!

S édes áhitattal keblem megteljesül,
Este úgy ellágyúl, olyan jó a lélek!
Megengesztelem akiket megbántottam,
Akik megbántottak, velök megbékéllek.

Ábrándim közt végre megnyugvás borít el,
S mint a gyermek, akit elnyomott az álom
Imádsága felén, összetett kezekkel . . .
Csendesen elalszom csendes nyoszolyámon.

---

361. sz. *A hangyákhoz.*

Jó reggelt, sürgő hangyanép!
Korán munkához láttatok . . .
Henyélő nincs közöttetek;
Nálunk nem így van a dolog!
Egyik, törvén kemény ugart,
Napestig izzad, dolgozik;
Másik, rugalmas pamlagán
Végig nyúlván — u n a t k o z i k.

A munka nálatok közös,
Az a jószág, a szerzemény;
Mindenki dolgozik s eszik . . .
Hja! nálunk ez más rendbe' mén;
Itt a henyélő potrohos,
Bőrébe csak szuszogva fér;
De a meghámlott markú nép,
Ó az pogányúl — ö s z t ö v é r!

Tí nem versenygetek ; de egy
Békés család országotok,
Ott nincs enyém, nincsen tied . . . .
Nálunk máskép van a dolog !
Egymást felfalni, érdekink
Csatáiban készek vagyunk ;
Fordítjuk a köpönyeget,
Eladó lesz hitünk, szavunk !

Ha veszély van tinálatok,
Mindenki víni, halni kész,
Tojásit menti a szüle . . .
Nálunk a honfi szóvitéz
Nem áll meg emberül helyén,
De félre áll, — s uram fia !
Az asszonynak elébbvaló
Az ékszere, mint a — fia !

És jó hangyák ! tirajtatok
A külső köntös fekete ;
Nálunk, belől hordozza ezt
Sok ember lelke, érzete ;
Hanem, hogy itt is annyi sok
Csúszó-mászó férget lelünk
A ronda porban : véletek
No már ebben m e g e g y e z ü n k !

PETŐFI SÁNDOR.

Életét l. az Irodalomtörténet 135. §-a után (hol a költő születése Kis-Körösre tétetik, de hibásan. Petőfi ott csak kereszteltetett, születése Félegyházán történt, mint azt Gyulai Pál már 1854 az Új M. Muzeumban állította volt, Pásztor Ferenc pedig 1864 a Szegedi Híradó egyik januáriusi számában positív alapon tudósít).

362. sz. *Az alföld.*

Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája !
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom ;
Börtönéből szabadúlt sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felrepülök akkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kúnságnak száz kövér gulyája ;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseknek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

Ide járnak szomszéd nádasokból
A vadludak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos, dölt kéményű csárda ;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgúl a királydinnyés homokban ;
Oda fészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj,
S kék virága a szamárkenyérnek ;
Hűs tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop
Egy-egy város templomának tornya —

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is fölöttem.

---

363. sz. *A jó öreg kocsmáros.*

Itt, ahonnan messze kell utazni, míg az
Ember hegyet láthat, itt a szép alföldön.
Itten élek én most megelégedéssel,
Mert időm vidáman, boldogságban töltöm.
Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsma ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros ....
Áldja meg az isten mind a két kezével!

Van szállásom itten, s ennem innom ingyen,
Sohasem volt ennél jobb gondviselésem.
Az ebédre nem kell senkit is megvárnom,
És mindnyájan várnak énrám, hogyha késem.
Csak egyet sajnálok: az öreg kocsmáros
Összekoccan néha jó feleségével;
No de amint összekoccan, meg is békül ....
Áldja meg az isten mind a két kezével!

Elbeszéllünk néha a letűnt időkről.
Hejh, régibb idöi boldogak valának!
Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének lovának.
Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának habjai vitték el;
Így szegényült el a jó öreg kocsmáros ...,
Áldja meg az isten mind a két kezével!

Alkonyúló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S öreá, szegényre, a szerencsétlenség
Öreá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
Fáradoz napestig, vasárnapja sincsen,
Mindig későn fekszik, mindig idején kel.
Mint sajnálom én e jó öreg kocsmárost ....
Áldja meg az isten mind a két kezével!

Biztatom, hogy majd még jóra fordúl sorsa;
Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak.
„Úgy van, úgy," szól később, „jóra fordúl sorsom,
Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak."
Én elszomorodva borúlok nyakába,
S megfürösztöm arcát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros ....
Áldja meg az isten mind a két kezével!

---

364. sz. *Szülőföldemen.*

Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon;
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón' tele;
Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!"

Úgy mentem el innen mint kis gyermek,
És mint meglett ember úgy jöttem meg:
Hej azóta húsz esztendő telt el,
Megrakodva búval és örömmel ....
Húsz esztendő! ... az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár".

Hol vagytok, tí régi játszó társak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már....
„Cserebogár, sárga cserebogár!“

Mint nyugtalan madár az ágakon,
Helyről helyre röpül gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár ....
„Cserebogár, sárga cserebogár.“

Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfasípot fújva,
Lovagolok szilaj nádparipán,
Vályuhoz mék, lovam inni kíván;
Megitattam, gyí lovam, gyí Betyár....
„Cserebogár, sárga cserebogár!“

Megkondúl az estteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán —
Hallgatom, s fél álomban vagyok már —
Cserebogár, sárga cserebogár.“

A népdalok közöl.

365. sz. *a) Befordúltam . . .*

Befordúltam a konyhára,
Rá gyújtottam a pipára . . .
Azaz rá gyújtottam volna,
Hogyha már nem égett volna.

A pipám javában égett,
Nem is mentem én a végett!
Azért mentem mert megláttam
Hogy odabenn szép leány van.

Tüzet rakott eszem-adta,
Lobogott is, amint rakta;
Jaj de hát még szeme párja,
Annak volt ám nagy a lángja!

Én beléptem, ő rám nézett,
Aligha meg nem igézett:
Égő pipám kialudott,
Alvó szívem meggyúladott.

---

366. sz. *b) Mi nagyobb.*

Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél?
Mi mélyebb a mély Duna vizénél?
Dunavíznél mélyebb mély szerelmem,
Szentgellértnél nagyobb nagy keservem.

Dunaparton fűbe heveredtem,
Halásztak a halászok mellettem.
Kihalásztak sok apró kis halat,
Hállójokban alig hogy megakadt.

Ha azt tudnám hogy az én hállómba'
Valami nagyon nagy hal akadna,
Akkora hogy berántana engem,
Nekem is volna halászni kedvem.

---

367. sz. *A magyar nemes.*

Őseimnek véres kardja
Fogason függ, rozsda marja,
Rozsda marja, nem ragyog.
Én magyar nemes vagyok!

Munkátlanság csak az élet.
Van életem, mert henyélek.
A paraszté a dolog.
Én magyar nemes vagyok!

Jól készítsd, paraszt, az útat,
Mert hisz a te lovad vontat.
Csak nem járhatok gyalog.
Én magyar nemes vagyok!

Tán a tudománynak éljek?
A tudósok mind szegények.
Nem írok, nem olvasok.
Én magyar nemes vagyok.

Van, igaz, egy tudományom,
Ebben párom ritkán látom:
Enni inni jól tudok.
Én magyar nemes vagyok.

Milyen jó, hogy nem adózok.
Gazdaságom van, de nem sok,
S van adósságom, de sok.
Én magyar nemes vagyok!

Mit törődöm a hazával?
A hazának száz bajával?
Majd elmúlnak a bajok.
Én magyar nemes vagyok.

Ősi joggal, ősi házban
Éltemet ha elpipáztam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok!

ARANY JÁNOS.

L. életét alább a 143. §. alatt.

368. sz. *Az elveszett alkotmány.*

Víg epos. III. én. 1—204. v.

Már a pirók hajnal diadalzászlója kifeslett
Napkeleten, s folyvást pirosabbá lőn a hegy ormán;
Réteken, erdőkben, falukon és városon egyre
Ébredezett a zsibaj, jeleül, hogy az anynyiszor ifjúlt
Természet ma megint felocsúdott rémriadalmas
Álmából. A paraszt nyújtózva kel ökrei mellől,
És kitörölve szemét, a most féléve mosottat
Cserhaju öklével, ballag mérsékleti boltba
Egy negyed életvíz lélekderitő italára.
Itt-ott útcaszögön serkennek a városi örök,
És elballagnak kipihenni az éji virasztást.
Osztoznak zsebelők, csendőrök, az éj adományán.
Majdan a károsnak nagylelkűn visszahozandók
Elsikkadt fejszéje nyelét, hitványka jutalmért.
Főleg a vendéglő körül éber az élet azonban.
Fürge legények, zöld kötenyekkel, ki s be sorolnak,
Hónuk alatt foglalva tekercs, kalapács kezeikben,
Még füleik mellett a múlt napon ott feledett toll.
Benn a keringőben fölfejlenek ím e tekercsek,
Zöld, veres és hószínü fejér kelméket eresztvén,
Melyekkel padokat, táblát és karzatot egyre
Felcsicsomáznak a zöld hasu fickók, óva szegezvén
Széleiket, nehogy a fizetetlen nemzeti kelmék, —
Melyek a Grosshändler soha nem feledő pagináin
Írvák, nem szelidítve büvös saldirt erejével, —
Elszakadozzanak, és a vevőt más boltba riaszszák.
Nemzeti ünnep lész itten: Védegyleti Gyülés.
Már gyül a sokaság bámulni a tarka mutatványt,
Éttelen újságvágy dologellenes ingere hajtván.
Jönek urak, nem-urak, vászonnemesek, paszomántos
Birtokosok, frakkos megyetisztek, arasznyi szakállal,

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Kardosan, és botosan, hogy tudjanak üllni tanácsot;
Úri parasztok, azaz kutyabőrtelen értelem aljas
Emberi: ügyvédők, tisztek, papok, orvosok és föld-
Mérők, kik hálátalanúl nem rettegik édes
Anyjokat is lánccal terhelni naponti kenyérért;
Végre zsidók, lesikált állal, hagymás faluszájak,
És a kanászoknál szigorúabb sorsu tanítók;
Asszonyok is: lelkes buzgalmu leányi e honnak
(Nem sokan e nemből) honi festésü rokolyákban.
Legtöbben divatos kelmékben, máshoni drága
Csipkebokor közepett ülvén mint nyársra feszült lúd,
Tartani pártatlan bírálatot öltözetéről
A bejövő kimenő minden rangú sokaságnak;
Szükkezü kalmárnők csödöt lehelő piperével,
Vesztaszüzek, zsoldos katonák önnal teli karján,
Peckes mesternők, feszes arccal, gömbölyü testtel,
Szürke harisnyájú, idegen haju cifra zsidónők,
És lyány-asszonyok, e szók értelmében egészen,
Kik csak a buzdító, a tevékeny férfira várnak,
S készek mindenöket, nemes elszánással, od'adni
Áldozatúl, a hon gyarapúlásának okáért.
Jött Rák Bende vitéz, jöttek mind társai. Őket
Ellátván a büvész Armída tanúlevelekkel:
Mintha nemely távol megye gazdag táblabirái
Volnának, legelőbb most látogatók e megyében
Kis részbirtokukat, feljöttek tiszteletére
A megyeispánnak, ki, nem is kételgve iránt uk
(Mert tudhatta-e ezt: ki, hol, és mit bír a megyében?)
Szívesen elfogadá, s meghítta gyülésbe is őket.
Végre az elnök jött, ki nagy éljennek közepette
Székeig elhatván, ekkép kezdette beszédit:
„Én nagyon örvendek, látván, becses úri közönség,
Mily nagyszámu magyart képes még gyüjteni egybe
A haza érdeke, mit mostan van látni szerencsém.
A védegylet ügyét akarom kegyetekbe ajánlni.
Balgatagok voltunk mostanság, nagy becsü gyülés:
Ősi apáink megtanulának szőni darócot,
Törni juhbőrt szittyás kacagánynak, szíjt hasogatni
Bocskoraikhoz, kalpagnak rókát lenyilazni,
Farkast és medvét bundának csáva-cserezni,
Asszonyaik pedig a lent fonni, himezni a vásznat,
Kötni erős csipkét és varrni magoknak, uroknak:
Ami kevés pénz volt, nem ment külföldi zsebekbe,
Nem, hanem — eltemeték, minekünk, késő maradéknak.
Ámde mi elhagytuk nyomdokjaikat, kacagány helyt
Szük zsákot viselünk zagyvált szinü condra szövetből,
Párizsi útcákhoz készített kelmetopánkát
Hordunk, öltözetünk valahány darab, annyi királynak

Országából jött, s jó drágán — néha hitelben —
Vettük, ugarföldünk bevetetlen hagyva miatta.
Ez gonoszúl megyen így. Kinek egy garas a jövedelme,
S hármat költ: az előbb vagy utóbb, de bukásra jut egyszer.
Íme azért lelkes takaros polgári e honnak
Egyletet állíttak, melynek minden magyar ember
Tagja lehet, s nem kell mást tennie, mint fogadással
Azt ígérni, hogy ő honi kelméket fogad el csak
Öltözetüi, honipar művét használja magának.
Álljunk hát e nemes, csak húsz krajcárba kerülő,
Társúlatba mi is: ki ne tenné ezt a hazáért,
Lévén alkalom azt ily olcsón tenni dicsővé?
Itt az iv: írjuk alá. Kezdem: másfél huszas! itt van!"
Szóla; megéljenzék, és végre leüle szokáskint.
Ellenben pedig a tűzlelkü Hamarfy felálla:
„Én nem kérdezem azt, használ-e honomnak ez egylet"
Kezdi „csak azt: kormány ellenzi-e vagy sem? azonnal
Tudni fogom, vajjon üdv rejlik-e benne, vagy átok.
Úgy veszem észre pedig: nincs a kormánynak inyére,
És így, nem magyar az, cudar az, ki tagúl be nem álland."
Melyre vitézlő Bende, dühét nem bírva, felugrott!
S fülhasitó hangon így ránta magára figyelmet:
„Az cudar, aki teszen kormánya, királya dacára.
Az cudar, aki e kardviselő nagy nemzet egyénit
Görbe takácsokká, festőkké tenni akarja,
Illik-e az, hogy lent fonogasson az ős magyar ember?
Illik-e, hogy gyapjút csapjon? Végtére, ki tiltja,
Ezt ne vegyen, vegyen azt a szabadzsebü honfi nemesség?
Verje meg a magyarok szent istene, aki aláírt."
Rosszalatot búgott e szókra egész balog oldal:
Ellenben javalá a sanior, és mosolyogta;
Melynek szürkehajú seregéből Aggdy felállván,
„Meglehet" így kezdé: „van jó ezen egyesületben,
Ámde korán van még, éretlen rá a magyar nép.
Ifju korunkban, jól jut eszembe, mi lelkesedéssel
Terjesztők a magyar szabatú köntöst haza szerte!
Szalmai volt a láng: frakkot visel a magyar ismét.
Most pedig a kelmét kívánnák megmagyarítni:
Meg nem foghatom azt, mért nem derekabb magyar öltönyt
Anglia-posztóból, mint quakert szabni magyarból?
Hordjunk zrínyit előbb, azután írhatjuk alá ezt."
Gróf Telivér lőn most a szónok egész tüdejével:
„Kormányellenies cél rejlik az egylet alatt, és
Forrongásra vezet: megrontani minden erőmmel
Szent kötelességem; pedig ez sok szép huszas árú
Múlatság, uraim, nem mint önök egylete; már is
Tíz ezeret fizeték, pengőben, a gyáralapító

Társulatba, de nem sajnálnék adni meg annyit,
Csakhogy a védegylet bukjék, mielőbb, mi rutabbúl."
Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, fölkelt gróf Lánghy, tüzelvén:
„Én is adék a gyáralapító tárba, nemes gróf,
Húsz ezeret, de azért nem kérkedem ily helyen azzal,
A védegylet ivét pedig épen azért fogom, ímhol,
Írni alá, mert húsz ezerig meg kell rövidítnem
Pénzkiadásomat; így magamat, honomat kisegéllnem."
Ónapy táblabiró váltá fel a grófot: „Örömmel
Lennék társ az urak céhében, s nem vonogatnám
Subscribálni azon papirost, úgymond, ha lehetne:
Ámde nagyon méltó mentségem: tisztes öregnek,
Mint magam, ily kirivó szinü köntöst hordani nem szép
Lenne, fehért, zöldet, vereset, mint látom e tábl . . . . ."
Nagy kacagás vágá ketté az öreg szavait, ki
Szégyenkedve leült, és felfogadá: soha többé
Szót nem emelni, habár lopnák is elöle hazáját.
Szünvén a kacagás, Rőfész foga szert, s puha öklét
Törve: „Alássággal hírül adom, a honi kelmék
Brünn — — vagy, izé . . . Gácsról" igazítá arca-pirúltan
„Még ma megérkeznek, szolgálhatok illemes áron . . ."
Nagy köhögés jöve rá, és kénytelenülve leülni.
Singhy barátja pedig könyökét megrántva susogta:
„Mit gondol koma, bukni akar honi kartona mellett?"
„Ej koma", válaszol ez „van eszem. Két vég honi mellett
Tízet adok külföldi vagyont szint oly magas áron,
Végre bukást mondván, a gyárt buktatni segítem."
„Már ez más" felel a koma, képe simára juháztan.
Folyt az aláírás, szónoklat: s megjegyezendő,
Nem szólt mind, ki aláírá az ivet, de viszontag
Sem mind írta alá, kì az ügynek szónokaképen
Sok nedves tenyeret fájós tapsokra hevített.
Most Pipy gróf kelt fel, s ügy pártolatára emelt szót:
„Mert, úgymond, divatos ma az eszme nagyok kicsinyek közt,
Mert nem sokba kerül, s nagyon is lágy a kötelezmény:
Puszta becsületszó fékezve csak a kirugókat.
Égy így, aki belé únt, bízvást visszavonúlhat:
Szó a kötél, szabad azt revocálni, kivált a nemesnek."
Hangady táblabiró hasonúl pártolta, ez okbul:
„Olcsón vesztegetem gyapjúmat" mond; „ha Magyarhon
Szinte csinál posztót s a külföld hordja tovább is,
Szökken az ára, hiszem, s akkor huszasom haza hozzák."
Mellé szólt Rohanász; „ő, úgymond, helyben aláír,
Él hite keblében — s ez okon kész áldozatokra —
Hogy védegyleti tag testén a nem-honi kelme
Benn született honivá nemesül idegen szaga múltán."

Borzond is javalá, ott látván benne az üdvet,
Hogy lecsepűli böcsét a külföld áruinak, s így
Fél áron vehet ő idegen-készítte iparműt.
Langyi hasonlóúl, nem igen tüntetve, aláírt:
Ő az egészt csak légtisztító éji lidércnek
Képzeli, mely se' nem árt, sem használ szembetünőleg,
S el fog tűnni megint, miután ragyogott egy időig.
Ingadi ellenben — majd bal, majd jobbra tekintve,
Hosszú kétely után sem merte nevét odaírni
(Juste milieu-s vala ő), abban lelé mégis egyensúlyt
Hogy fogadást tőn és — azt mondják — esküt adott rá
Négy szem közt, miszerint, bár nyilván írni körülmény
Tiltja, titokban azért hű lészen az egyesülethez,
És, ha jutányosban kaphat honit, azt vesz örömmel.
Ilyen, s még badarabb okokat hozván fel a gyűlés
Tagjai kölcsönösen, miután a gyomorkaparó dél
Hírül adá hogy a gazdasszony káromkodik otthonn,
És a béketürés gyakorásításra fakadt ki:
Amint testi szemét éhség hállózta, fokonkint
Nőtt értelme világa az elnöknek, ki egészen
Tisztában látá kettőkor a tárgyat: a tisztek
Megválasztattak (mind jó hanyag emberek), és a
Gyűlés téltul elégült újságvágygyal eloszlott.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

369. sz. *Az Áldozat.*

Szomorújáték öt felvonásban.

Első felvonás. Szabolcs, Előd vezérnek az őshonban visszamaradt fia, nyomába jövén, hogy hír nélkül távozott menyasszonya Zenő, a honn maradt felekezet fejének Kelendinek leánya, az új hazában van, ide jött őt nyomozni. Ez, férje Zaránd által elhanyagolva, búban tölti napjait; s az érette esdeklő agg szolga Kalóz, kit asszonyának hűtlen férje eltaszított magától, Szabolcscsal találkozván, ez menyasszonya elragadójáról általa értesül, s hogy Zarándon bosszút állhasson, magát ennek lakásához vezetteti.

Második felvonás. Zaránd útban új menyasszonyához, ki nem más mint Szabolcs húga Csilár, mindúntalan a sürűből rá hulló nyilaktól zaklatva, érkezik ehez. Jő a rabnők csoportja is, kiket Zaránd menyasszonyának ajándékoz, s kik közé Zenő, hogy vágytársát lássa, elfátyolozva lopúlt, s látván őt, ismét eltünik. Zaránd elsiet, gátolni, nehogy hitvese árúlást szőjön.

Harmadik felvonás. A bolyongó Zenő kétségbeesésében bosszút forralván hűtlen elcsábítója ellen, Szabolcscsal találkozik, ki megismervén őt, s fájdalmán és hervadásán elkeseredvén, bosszúállást igér neki. De a férjét még mind szerető Zenő ezen megrémülvén, változtatott szándékkal, ehez siet, őt a veszélytől óvni, s reménylve, hogy szívét még visszanyerheti. — Zaránd azalatt, miután Zenőt egy előtte ismeretlen bajnok (Szabolcs) ölében megpillantotta volt, örvendve hogy neje, mint véli, kárpótlást lelt, Barang, a Hadúr papja berkébe megy, hol a déli álom jóslatot hoz. Itt is felkölti őt egy titkon feléje lőtt nyíl suhogása ép' azon percben, midőn az őt kereső s a veszély-

től óvni akaró Zenő hozzá érkezik. Ezt tartván a titkos üldözőnek, mint Hadúrnak szánt áldozatot Barangnak adja át őrizés végett.

Negyedik felvonás. Míg Zaránd a berek sziklaöblében Zenőt üldözője nevének fölfedezése végett faggatja s az ezt megtagadóra már tört emel, a belépő Szabolcs abban gátolja. Zenőt eltávolítván, Zarándot párbajban elejti; s teljesítvén ekép véres fogadalmát, új honának megy felajánlani karját. — A megrémült nő azalatt ura kiséretét kereste fel megelőzni a veszedelmet, s visszajövén, ájulva rogy a holttestre. Zaránd emberei bosszút kiáltanak urok gyilkosára.

Ötödik felvonás. Csilár a menyekző napján vőlegényét Zarándot várja; e helyett a megöltet hozzák, a nép bosszúkiáltozásai, s a megőrült Zenő tébolyai közt. — Szabolcs ide, atyja házához érkezvén, a történtek titka előtte és húga előtt megnyilatkozik; elmondja a meggyilkoltnak bűneit, kihívja a népet:

Emeljen kardot, aki vini mer!

s hallgatás közt lebocsáttatnak a fegyverek. Utolsó szavai:

Szabolcs vezér megölte ellenét,
És számot érte csak Hadúrnak ád.

IV. felv. II. jelenet.

Berek. Fáktól körözve szabad tér látszik mély sziklaöböllel egyik zugában, hol egy szövétnekektől világított durva kőoltár áll. Zaránd, Zenő jőnek.

Zenő. Hová vezetsz ezen sötét helyen,
Hol még a fény is borzasztó szememnek,
Hol e titkos lombok között saját
Beszédem hangja rémülésbe hoz?

Zaránd. Célnál vagyunk. Ez oltárt látod itt
Felékesítve mint asztalt, holott
Az istenek látatlan serege
Az áldozat vérén gyönyörködik?

Zenő. Ki vérrel s nem szivével áldozik,
Az égieknek kedves nem lehet.
De mért vonod ki tőrödet? miért
Tekintesz rám oly rémitő vadan?

Zaránd. Azt jókor megtudandod. Most felelj:
Menyasszonyomnak házában mulatvám
Miért jövél el rabnőim között
Új boldogságom ünnepét zavarni?

Zenő. Mert nőd vagyok, mert látni akarám,
Mit nem hivék, nem hittem volna el
Egész világnak — hitszegésedet.

Zaránd. S te büntelen vagy? hűséges maradtál?
Eddig sajnáltalak; de most tudom:
Megérdemelted sorsodat. Ki volt
A férfi, aki átölelve tartott?
Kivánom tudni. Gondold, mit felelsz.
Én láttam őt, és téged karja közt.

Zenő. Mért nem jövél közelb, ha gyáva nem vagy?
Megláttad volna mint kell férfinak
Az elhagyott leányt ápolnia.

Zaránd. Azt kérdezém, ki volt a férfiú?

Zenő. Azt nem tudod meg tőlem. Oh egek
Mi boldog, százszor boldog hajadon,
Ki egykor őt férjének nevezi.

Zaránd. Te csúfolódol? Hallgass meg, Zenő:
Kivánom tudni, tudnom kell, ki volt
A férfi nálad? *Zenő.* Esküdj' meg nekem,
Hogy életére nem törsz. Vagy minek
Az esküvés? te meg nem tartod azt.
Mondd meg: mi szándék bujt föl ellene?

Zaránd. Ne ingerelj. Én tudni akarom,
Mit kérdezék. Több kínos napja már,
Hogy felriasztott vadként bujdosom;
Orgyilkosomnak íja cseng fülemben
Akárhová megyek vagy bujdosom.
Nevezd meg őt s te még szabad lehetsz,
Hazádba küldlek menten, gazdagon,
S köztünk feledve minden párt s harag.

Zenő. És ő? *Zaránd.* Az orgyilkost meggyilkolom.

Zenő. (magában). Oh rémület!

Zaránd. Nevezd meg őt.

Zenő. Soha!

Zaránd. Úgy készülj a halálra.

Zenő. Meghalunk

Mindnyájan oh Zaránd. De mért ragadsz
E szörnyü oltárhoz: ne vígy oda.
Én rettegem véres tekintetét.
Zaránd. Az oltár véres áldozatra vár,
S az most te lészsz.
Zenő. Mindenható egek!
Engem megölni, és te oh Zaránd?
Az nem lehet. Borzasztó gondolat!
S azért hozál e rémület helyére?
Zaránd. Halálos ellenségem cimborád
Élet-halálra üldöz mindenütt.
Add őt kezembe s elbocsátalak.
Vagy gondolod, hogy mint a gyáva juh
Keblemre várom a gyilkos vasat?
Az ifjuságnak annyi örömét,
A harci pálya fényes díjait
Gyászos halállal önként fölcserélem?
Akárhogyan, mi elváltak vagyunk:
Te éltem ellen készülsz cimboráddal,
Én csak nevét kérem váltságodúl.
Mondd meg nevét s szabad vagy mind-
örökre.
Zenő. Én árulója lennék a nemesnek?
Szakadjatok rám akkor oh egek!
Zaránd. (tört emelve.) Álnok kigyó!
Zenő. Megállj, megállj, Zaránd.
Egy pillanatra csak. Volt ideje,
Midőn te kértél, és egy pillanat
Ezen szemekből, mondád, üdvözít.
Én meghalok, Zaránd. Úgy akarod.
Mert azt hiszed, halnom kell, hogy neked
Szerencse nyíljék e világi pályán.
Én meghalok: de hallgass rám, Zaránd,
Mert éget a szó és a gondolat,
Mit el kell mondanom, mit lelkemen
A túlvilágra el nem vihetek.
Emlékezel, mi voltam egykoron,
Ifjú szememnek egy világ mosolygott;
Előttem egy hős nemzet térdepelt
S epedve várta választásomat.
Én megvetém a fejde'mek faját;
Mellőztem a hír büszke hőseit;
Azt hittem: csalfa minden ami nagy;
S ifjat kerestem, kit szerethetek,
Delit, vitézt és nagyra mehetőt;
Ifjat, ki engem oly heven szeret
Mint én is őt, s oly változatlanúl;
Kinek szerelme, mint csermelyt a rét,
Mely végre a nagy tengerben vesz el,
Hívon lekísér csendes síromig;
1fjat kerestem, olyat mint te vagy.
S megleltelek, megadták istenim
Hogy bírjalak. S most gondold meg, Zaránd:
Te engem itt e rémitő helyen,
Hős, férfi, asszonyt, oly hü szeretőt
Istentelen kezekkel ölni készülsz!
Zaránd. Mert egyszer élünk s élet életért
jár.
Nevezd meg üldözőmet, s elmehetsz.
Zenő. Egykor szerettél.
Zaránd. Úgy, mint most gyülöllek.
Zenő. Megátkozád a percet s magadat,
Melyben szivemtől szíved elhajolna.
Zaránd. Betelt az átok: a perc itt vagyon.
Elég a szó. A fáklyák hamvadoznak.
Nevezd meg őt, vagy gyilkosod leszek.
Zenő. Ölj meg, Zaránd. Nem legroszabb
müved
Melyet teendesz. — Oh de keblemet
Ne sértse tőröd; egykor azt hivéd
Hogy az fehérb mint Elborus hava,
S istenfiaknak szüz oltár gyanánt
Alkottatott, hogy ott áldozzanak.
Ne onts ki vért; mert cseppje többet ér
— Úgy mondtad egykor s balga elhivém —
Mint tengereknek minden árjai.
S vigyázz, nehogy szemeim lehúnyjanak:
Napnak dicsérted őket egykoron,
S ha nap lehúny, sötét lesz a világ.
Ne oh Zaránd, ne ölj meg engemet.
Megcsaltalak. Ne hidd mit monda szám,
Én félek a haláltól. Borzadály
S irtózat száll reám, ha gondolom,
Hogy a setét, hideg föld férgei
Végig suhannak ifju testemen,
És e sovár szem, melyben a világ
Oly tarka, bájos fényben tűkrözött,
Nem lesz egyéb mint egy setét gödör,
Mulandóság hamvával tüz helyett!
Hagyj élni, s én atyámhoz bujdosom:
Siratni, amit semmi hatalom
Nem adhat vissza, ifjuságomat.

(Szabolcs észrevétlenül megjelenik.)

Zaránd. Nem azt beszélled, amit kérdezek :
Orgyilkosom nevét mondd meg.

Zenő. Soha !

Zaránd (fölemeli a tört.) Utósó szódat mondtad el.

Szabolcs. (Zaránd karját felfogva.) Megállj.

Zaránd. Ki háborít? mi vakmerő kezek
Illették karjaim ?

Szabolcs. Vesd félre a tört ; rántsd ki kardodat.
Ha férfi vagy, harcolj meg férfival.

Zenő. (Félre.) Oh gyász ! mi ez ?
Szabolcs van itt, megmentőm — és halálom.

Szabolcs. Akit kerestél, itt ellőtted áll.

Zaránd. Orgyilkosomnak arcát látom-e ?

Szabolcs. Eddig nyilakat hallottál zúgani,
Távol kezének gyors hatalmait ;
Most kardja súlyát ismerd meg. De én
Orgyilkos nem vagyok, mert fölkereslek,
S szemtől szemedbe állok, hogy veled
Megvíjak e helyen.

Zenő. Megálljatok.

Zaránd (félre.) Ember fiától meg nem rettenék,
S most bátorságom ingadozni kezd.

Zenő. Légy türelemmel oh Szabolcs ; megállj.

Zaránd (magában) Szabolcs ?

Zenő. Oh ég, hová legyek !

Szabolcs. Jöj tova
Boldogtalan hölgy, hagyd el e helyet :
Itt férfiakra vet kockát a sors.
Öreg szolgád künn vár és elvezet,
Hol bátorságban élhetsz. Jöj, ez út
Nyílt és szabad.

(Kézen fogja, egy darabig elvezeti ; Zenő kétkedve meg-megáll.)

Zaránd. Szabolcs hát visszatért ?
Azon Szabolcs — nem így nevezte-e ? —
Kinek honában szánva volt Zenő,
Ki most vezéri méltóságomat
S minden szerencsém elrabolni jö ?
Átok reá !

Szabolcs. Ne rettegj semmitől.
Békén távozhatol.

Zenő (félre.) Távozzam-e ?
Oh ég ! fejem szédűlni kezd, s eszem
Világa vad, kietlen rémletek
Szélvésze közt lobog. Segítsetek,
Segítség, oh segítség !

(Elrohan. Szabolcs utána indúl, utóbb megáll, s utána néz.)

Zaránd. Mi tömkelegbe jöttem ! E Szabolcs
Csilárnak bátyja és Zenő miatt
Halálos ellenségem. Jó karom !
Most csak tebenned van minden remény.
A vértitoknak kedvez e magány :
Itt víni kell. Igen, magamra vár
E bátor tett ; ne tudja meg Csilár,
Hogy bátyja kardom által elesik ;
A nép ne tudja, hogy vezért ölök meg.
Itt víni kell, tanútlan, egyedül.
Minden szerencsém kockán, oh Hadúr !
Egészen add meg, vagy tégy semmivé.
De hallga ! Jő.

Szabolcs. Tudod, miért jövök
Vérrel s halállal számot kérni tőled ?

Zaránd. Elég hogy itt vagy ; büntetésedet
Vedd el kezemtől, orgyilkos.

Szabolcs. Ne mondd
E gyáva szót többé ; magad tudod :
Ha az valék, nem állnál e helyen.
Én alva láttalak s védetlenül,
S nem öltelek meg, mert hosszabb nyomort,
Több szenvedést, mint egy rövid halál,
Érdemle tetted ; mert szemtől szemedbe
Kivántam állni és megmondani,
Hogy rajtad egy ősz apának átka van,
Hogy ördögűl eltépték körmeid
Egy ártatlannak ifju életét ;
Hogy aljas árulással szennyezett
Egy újabb árulásra törsz utat ;
Kinek vezéri díszét vállain,
Ha úgy segít Hadúr, leszaggatom,
S gonosz fején a bajnokdísz helyett
A föld porából fűzök koszorút.

Zaránd. Nézd ezt a kürtöt. Egy kis hang elég,
Hogy felriaszsza kísérőimet,
S te semmivé vagy téve, mint az árny,
Midőn a nap világa föltünik.
Kezemben élted, lesből gyilkoló !

(Elveti a kürtöt.)

De én kivánom a csatát veled ;
Magam kivánom megbüntetni azt,
Ki nyugtom ellen pártot esküdött.
Vagy nem te vagy, ki békes útamon
Tolvaj kezekkel löttél rám nyilat ?
Ki álmomat rémekkel népesítéd,
Ki kergetél mint a riadt vadat ?
A vad megállt ; de párduc nyúl helyett.
Nézz jól reám ! olyannak látszom-e,
Kit szóval el lehessen dönteni ?
Előtted férfi áll, ki víni tud.
Vagy tán vezéri díszemet kivánod ?
Átengedem, vedd el ! de díja vér !
Szabolcs. Él egy hitem, hogy többet, mint csupán
Palástodat veendem el. Ki kard !
S legyen biránk Hadúr.
(Rövid vívás után Zaránd elesik.)
Zaránd. Hah kárhozat !
Egy szót, vitéz. *Szabolcs.* Halált neked, gonosz ! (Megöli).
Hadúr ! fogadd el kardom áldozatját :
A hitszegő nem él! Sok éveim
Kínszenvedési, sok veszély után
Szerzém magamnak e gyönyörnapot,
Hol ellenségem némán és merőn
A barna földön fekszik lábaimnál.
De rajta e palástot nem hagyom :
Ne ékesítsen aljas lelkeket
A dísznek és az érdemnek ruhája.
(Palástját elcseréli.)
Itt fedje őt ezen setét ruha,
Mely annyi szenvedésim társa volt :
Nyugodjanak most a sírban vele.
Zaránd. (Haldokolva.) Csilár. (Meghal).
Szabolcs. Csilár ! ki mondta e nevet?
Ki az, ki itt beszél ? Hallottam-e,
Vagy képzelém ? (Zarándhoz megy.) Ez többé nem beszél.
Sebének néma száján vér buzog ki ;
Az ér, az élet medre kiürül,
S a szív, az életforrás, elapad.
Ő halva van. Ki monda hát Csilárt ?
Zenő talán ? Ők egymást ismerék ?
Az meglehet. De immár távozom.
Várnak családom puszta termei ;
Enyhökbe térek, míg a harci kürt
Fel nem riasztja nyugvó lelkemet.
Véres fogadalmam teljesedve van ;
Most új hazám, hazája nemzetemnek,
Te bírd e kardot és ez életet. (El.)

(Zenő, Aporral s Zaránd csapatjával visszatér.)
Apor. Hová vezetsz ? Itt csend van és magány.
Zenő. Mély hallgatás ! Megbékültek talán ?
Vagy a halálnak némasága ez !
Itt senki sincs. *Katona.* Itt fekszik egy tetem
Palásttal fedve, mozdulatlanúl.
Zenő (meglátja a halottat.)
Hatalmas ég ! jól látnak szemeim ?
Szabolcs palástját látom elterülve.
Megálljatok ! ne nyúljon senki hozzá !
E szent tetemhez nincs méltó, csak én,
Ki többet szenvedék, mint ő, míg élt.
(Rá borúl.)
Meghalt tehát ! egy védőm, egy barátom
Volt a világon, és ő már nem él !
Nézzétek őt. De nem ! ti nézzetek
Reá le égiek ! s dicső Hadúr,
Ki a magyarnak ős vezére vagy.
Oh nézd meg őt és mondjad meg nekem :
Ha volt-e ember, mint ő, oly nemes,
Ha volt-e férfi oly hű, oly igaz,
Ha volt-e hős, vitézebb mint Szabolcs !
Nem képetekre volt-e ő teremtve?
S még is, mig élt, nem látott örömet,
Még is, mig élt, csak szenvedési voltak.
S most itt hever vérében elmerülve,
S nincs isten, aki megtorolja őt.
Oh halljatok meg engem emberek,
Oh hallj meg engem elcsábúlt világ !
Ne higyjen senki égi hatalomnak,
Ne bízzék senki istennek szavában ;
Ha eskütök volt, szegjétek meg azt ;
Ha van rokon, barát vagy szerető,
Ha van hazátok, áruljátok el !
Fertőzzetek be minden jó nevet ;
Romboljatok le mindent, ami áll ;
Csúfoljatok ki mindent, ami szent ;
Legyen divatban bűn, alávalóság ;

Mert sérthetetlen él az áruló,
Míg a nemessel sírba száll a hit.
Apor. Ez asszony örjöng. — Jöj el, asszonyom.
Ha kedves, e halottat ne zavard
Vad átkaiddal; jöj, ne ingereld
Az ég haragját; sértő szavaid
Több bűt s nyomort hozandanak reád.
Zenő. Megálljatok. Még egyszer látom öt,
Ki értem évekig gyötrődve élt,
Ki értem adta ifju életét,
Kit elvakúltan egy vad indulattól
Most ismerek csak, már midőn nem él,
Nem ébred semmi áldozatra fel!
Bocsáss meg, oh dicsőnek teteme,
Hogy érdemetlen kézzel fölfedem,
Mit a halálnak balja eltakart.
(Fölemeli a palástot.)
Oh jaj nekem, Zaránd! oh istenek.
(Ájúlva lerogy.)
Apor (közelítve). Valót beszéllt-e? Villám és halál!
Zaránd urunk itt vérében hever.
A csapat. Zaránd!
Apor. Itt undok gyilkolás esett.
Uram! ha még élőkhöz van közöd,
Csak egy szavad, csak egy sohajtatod,
Mondd meg, ki volt orgyilkosod?
Csapat. Boszú,
Halál reá! *Apor.* Boszút kiáltok én is,
Boszút s halált. S itt ím e gyászhelyen
Vérébe mártom fényes kardomat,
S e folt maradjon rajta, míg vele
Orgyilkosának vére nem vegyül.
Ti fogjátok fel a holttestet itt,
Vigyük ki őt, és gyorsan elrohanjunk
Felfogni a gonosztevőt, ki még
Ezen vidéktől távol nem lehet.
(Egy katonához.)
Te megjelentsd a táltosnak, hogy itt
Egy árva gyermek ájúltan hever.
(Egy katona el a táltos háza felé, a többiek a holttestet felfogják.)
O hős! mivé lőn fényes ünneped!
Menyekzőt vártál, s most sirodba szállsz.
(Utánok indúl. Barang egy sziklacsúcson megjelenik.)
Barang. Hadúr itélt: a bűnös elesett.

A 142. §-hoz.

GARAY JÁNOS.

370. sz. *Kont.*

Ballada.

Harminc nemes Budára tart,
Szabad halálra kész;
Harminc nemes bajtárs előtt
Kont, a kemény vitéz.

Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi,
Mint pártütőket hitlenül
Eladta Vajdafi.

Budán a bősz király előtt
Megállnak zordonan;
Szemökben a nemes harag,
S a kar hatalma van.

De trónusán áll a király,
S szól ajkiról a gög:
„Földig boruljon térdetek,
Ti vétkes pártütők!"

Szólott haraggal s bosszusan,
A harminc összenéz,
Harminc nemes bajtársival
Kont, a kemény vitéz.

„Nem úgy, király! kiált a hős,
S megrázza ősz fejét;
Vélnéd, egy erdő rengeti
Hatalmas üstökét.

„Nem úgy, király! az égre nem!
A pártütő te vagy!

Te tetted azt, hogy a hazán
Az átok súlya nagy.

Vért s éltet áldozott neked
E nemzet székedért,
S te rút gyülölséggel fizetsz,
Az isten tudja mért!

Vagy visszavíja ős hazánk
Szabadságát karunk,
Vagy érte küzdve hű felek,
Egyért s együtt halunk.

De térdet, zsarnok úr, hogy így
Dúlsz minket és e hont,
Nem hajt neked sem e sereg,
Sem Hédervári Kont."

Szólott haraggal s vakmerőn,
Inkább meghalni kész,
Semhogy térdét meghajtaná
Kont, a kemény vitéz.

És bőszszel a király viszonz:
— S király haragja nagy —
„Halál reád, oly rút halál,
Mint felségsértő vagy!

Halál reád, nyakas vezér,
Te itt is lázító!"
S zordan mögötte föltünik
Az óriás bakó.

Elsápad a nép, áll a hős,
S áll a harminc nemes:
Rajtok Zsigmond pillantata
Végiglen tévedez:

„Kezemben élet és halál,
Halljátok, pártütők!
Ki térdel, annak élet int!" —
De nem mozdúlnak ők!

Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hü és hazafi;
Vérét a hős, ha halni kell,
Nem retteg ontani.

„Hát veszszetek mindannyian,
Haláltok a bitó!
— Mond a király — s így veszszen el,
Ha kell, egy millió!"

És megyen a harminc nemes
A gyászpiacra föl:
Vérpallosával a bakó
Kifárad, s újra öl.

S a néma légbe nem vegyül
Csak legkisebbke jaj;
Csak a tömegnek ajkain
Egy elnyomott sohaj. —

Ki az, ki végsőnek maradt
A harmincból, ki ő?
Hogy mindegyikkel társhalált
Halhasson a dicső?

Igy áll az őserdők disze,
Az óriási cser,
A fejsze hozzá sujtani
Csak kételkedve mer.

A cser bevárja a csapást;
A bajnok visszanéz,
S szemben fogadja a bakót
Kont, a kemény vitéz.

„Mint bajnokot, mint férfiút
Igy illet a halál,
Nem gaz, nem orv: egy honfi az,
Ki most a törzsön áll.

Az megtagadja istenét
Egy szolga életért;
A hősnek egy rablét helyett
Halála nyújt babért.

Halálom és a társaké
Egy véres áldozat,
Melyből a honnak üdv fakad,
Zsigmondnak kárhozat!"

Szólott a hős, sujt a bakó,
A nap homályba vész —

Így halt el a harminc nemes,
S Kont, a kemény vitéz.

S a néma légbe nem vegyül
Csak legkisebbke jaj;
De a tömegnek ajkain
Kél lázadó moraj:

„Zsigmond király, zsarnok király!
— S a zsarnok vére fagy —
Itéleted törvénytelen:
Az ország foglya vagy!“

---

371. sz. *Az obsitos.*

I.

Az obsitos és Napóleon.

Hárman valának együtt, a potrohos biró,
Egy obsitos vitéz, és a furfangos iró;
A többi asztaloknál együtt és szerteszét
Vidám paraszt legények itták a hegy levét.

Ott ültek iddogáltak vecsernye óta már,
Keringett és fel is dőlt a bujdosó pohár.
Mátyás király se nyert tán több éjjent a Dunán,
Mint mennyit Hári János, az obsitos, magán.

S volt is miért e nagy zaj, ez éljen-háboru.
Az obsitosnak párját nem látta hat falu,
A szem, a száj elállott merész beszédein,
Ország-, világ- csodálta vitézi tettein.

Most is kezébe kapván az öblös messzelyest,
Kalandos életéből regét regére kezd:
Hol s merre járt, mit látott, mit tett ő s társai,
S hallgatva függtek rajta mindnyájok ajkai.

Ő, ki ármádiákat vert széllyel egy magán,
Tul jára hadnagyával az Óperencián,
Ki francia fejekkel sátrát körülraká,
És a világ végénél lábát lelóggatá.

„De még ez mind csak semmi“ szokása mondani,
S közelb csoportosúlnak a többit hallani.
Mit! semmi? — mond a bíró — a soknál is sokabb,
Igyék komám! és isznak mindnyájan mint a csap.

„„Nem eddig van — kiált most a furfangos diák,
A legjavát elhagyta — és most őt hallgaták —
Kendtek még mit sem tudnak, ha egyet el nem mond,
Hogyan fogá el bátyó a nagy Napóleont.““

„Hm; mond az obsitos hős, — a nagy Napóleon!
Nagy ő a franciák közt — és vállán egyet von,
De engem úgy segélljen, nem a magyar között,
S hát még — veté utána — magyar huszár előtt.“

És itt magát értette az obsitos baka,
Ámbár lovon soh' sem volt éltében jómaga;
De annyit emlegette és annyiszor lovát,
Hogy végre is huszárnak kellett hinni magát.

„Hol volt hol nem, bizonnyal már meg nem mondhatom,
Kétszáz ezer vitézzel jött ránk Napóleon!
Mi tán mindössze százan vagy kétszázan valánk,
Mind nyalka szép huszárok, mind tűz és annyi láng!“

A furfangos diák itt szörnyet prüsszentera,
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Kétszáz ezernek ellen kétszáz! az angyalát!
Mit gondol kend, biró úr, ki adta meg torát?“

‚Ki adta volna, hát ki!‘ viszonz a kérdözött,
‚Csak volt a kapitányban ész, s meg nem ütközött‘.
„Volt ám, de volt kurázs is, komék, és mekkora!
Megütközénk biz, és hogy!“ kiált a vén baka.

„Magam valék az első, ki közbe vágtaték,
Hullott a franc előttünk mint a fü, mint a jég!
A nap megállt fölöttünk bámulni a csodát,
Kétszáz ezert hogy vert meg kétszáz, az angyalát!“.

És a diák ujonta szörnyet prüsszente rá.
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Futottak már a francok, mint szélben a katáng,
Utánok a magyarság, hogy szinte fulladánk.

S ím a futóknak közte meglátom a vezért,
Arany kengyelben lába, lovával szél sem ért.
De én is paripámat utána rúgtatom,
S egy sürü erdő szélén vitézül elfogom.

Az angyalát! kiálték, s megcsípem öt nyakon,
Most valld meg, úgy-e hogy te vagy a Napóleon?“
‚Való ami való — szólt — vitéz, hogy az vagyok,
Csak éltemnek kegyelmezz, adós nem maradok.

Kérj tölem ami tetszik, vitéz magyar legény,
A franciák császárja kincsekben nem szegény.
„Az angyalát! — kiáltám — uram, nem addig a!
De jöszsz a kapitányhoz, lánc-hordta francia“.

És a diák ujonta szörnyet prüsszente rá,
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Mentünk és mendegéltünk, s kiérvén a sikon
Egy hatlovas hintó áll ellöttünk gazdagon.

A hatlovas hintóban egy úri asszony ült,
Aranytól és gyémánttól ruhája nehezült.
Amint reánk tekinte: ‚Oh Jézus Mária!‘
Kiálta, merthogy ő volt Mária Luiza.

‚Így kell-e téged látnom, oh nagy Napóleon,
Én nagy felségü férjem, kegyetlen láncokon?
S ki vagy te jó vitézem, ki öt im elfogád?“
„Vitéz Joannes Hári, mondám, az angyalát!“

‚Halld, amit én tenéked itt mondok, jó vitéz —
Szólt most az úri asszony s mélyen szemembe néz:
Te oly vitézi tettet követtél itten el,
Minöt még egy magyar sem, mely nagy díjt érdemel.

Ha öt te elbocsátod, igéretet teszünk,
Hogy holtom- s holtodiglan enyém-tiéd leszünk!‘
„Az angyalát! kiáltám, felséges asszonyom,
Tudom mi a becsület, legyen szabad rabom.

Szép asszonyért, szép lyányért az igazi vitéz
Tüzet vizet kiállni, pokolba menni kész.
Vitéz Joannes Hári igaz magyar nevem,
Üljön fel a császár úr, itt van reá kezem.“

És a diák szörnyüen s nagyot prüsszent közé,
De Hári ő beszédjét ekképen végezé:
„Mondottam, és a császár legott elvágtatott,
De két kezembe két szép arany órát nyomott.

Az egyiket, gondoltam, kapitányomnak hagyom,
A másikat később elkérte hadnagyom ;
Az angyalát! csak egyet tartottam volna meg,
Mert most el is hihetik, nem is, kigyelmetek."

De ők hitték mindannyin, a potrohos biró,
A vígadó legények ; még a gonosz iró,
A furfangos diák is nagyot hörpentve szólt:
Nincs oly vitéz a földön, mint Hári bátya volt.

II.

Az obsitos látogatása Ferenc császárnál.

Nagy, derék vitéz kend, vitéz Hári János,
A sereg kend nélkül bizony nagy hiányos.

Vajh! sokat beszéllt el sok vitéz dologról,
Amit ember nem hall hetvenhét országról.

Elbeszéllte nekünk : Franciaországban
A tengernek partján hogy járt Pádovában.

Látván ő nagy partján óriási rákot.
Ollójával felvett egy lovas kozákot.

És midön bejárta szép Tirolországot,
A stájer hegyekben oly magasra hágott :

Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja,
A hegyet végiglen csak hason mászhatta.

Máskor Mántovában kedvre táborozván,
Hét fejü sárkánynyal vítt mint egy oroszlán.

És ki tudná végét, és ki tudna mindent,
Vitéz Hári János, vajmi nagy vitéz kend!

De ha még ezerszer oly vitézlő volna,
Mint a mekkorának tudja kendet Tolna,

Azt nem engedjük meg, ily jó kedvben lévén,
Hogy ne mondatnók el e vidám tor végén,

Mint s hogyan járt el kend Bécsnek városában,
Király ő felsége látogatásában.

És az obsitos hős társin eltekintvén,
Megsodorja bajszát, kettőt is köhintvén,

Kémlelődve, nincs-e tán diák körötte,
Aki elprüsszentse jó magát fölötte.

De diák ez egyszer nem volt a bokorban,
Mind igazhivő vett részt az éji torban,

S vitéz Hári János isten igazába'
Elveté a sulykot ő bátorságába'.

„Bécsbe -- kezdé — Bécsbe, hát no hébe hóba
Kedvem szottyan menni kis látogatóba.

Sok barátom él ott, s nem egy generális,
Sőt, valót beszéllve, maga a király is,

Kinek ő felségét a halál torkából
Én mentettem meg nem messze Pádovától.

Mentem, mendegéltem — vagy mit is beszéllek ?
Gyors fakóm vitt hátán, mint igaz hogy élek.

Hej ha élne, most se látná senki párját,
S mint a szél elértem rajta Bécsnek várát.

És hogy a hajnallal a városba értem,
A király házára mindjárt ráismértem

Kétfejü sasáról, mely a háztetőn ül,
S minden nap egy tulkot költ el egy ebédül.

Ott fakó lovamról kényesen leszöktem,
A sövény tájához, mint illik, kötöttem.

Magam végig mentem az isterázsákot,
Egytől egyig ismert, régi jó barátot.

Végre eljutottam a tornác végére,
Kezem egy ajtónak tevém kilincsére ;

Vasból volt az ajtó, de nem nyílt szobába,
Szép fehér ezüstből másik nyílt nyomába.

Az ezüst után a harmadikba buktam
Tiszta színaranyból, ott be is nyitottam.

Hát nem is hogy én, de amint rám tekinte,
Maga ő felsége szólt, s magához inte:

‚Isten hozta kendet régi jó barátom!
Nos, hogy állunk — kérdé — frissen amint látom!‘

Hála isten — mondám — megvagyok biz ott még!
Még a régi bőrben, mint láthatja fölség.

Jó fakóm is — az no, melyben ő felségét
Egykor megmentettem, járja, de a végét.

S jó hogy említettem a szegény páráját,
Mert legott a jó úr így kezdé mondását:

‚Hát ugyan hol hagytad a szegényt? azonnal
Istállóba vele, parádés lovammal

Egyazon jászolból kapjon eleséget,
Még pedig aranyból, — s küldte a cselédet.

Hát te már ettél-e?‘ kérdezé jósággal.
Nem bizony még, felség! kérem átossággal.

Semmi no, csak ülj le — mondá, és leültem, —
Van még vacsoráról egy darabka sültem.

S asztala-fiából egyben ki is vette,
S egy fehér cipóval énelém letette.

Erre bekiáltott a mellék szobába,
Van-e még, hej anyjuk! a slivovicába?

Nincs bizony, felséges férjem és királyom,
Most kapá utolsó kortyát a lokájom.

Szólott a királyné. Ej no, küldjön el hát
A zsidóhoz át, itt a pénz, egy gárdistát.

Dictum factum, úgy lett, héj de nem hiába,
Hogy királynak hozta, gyorsan is járt lába.

S Mózsi, nem hiába, hogy királynak mérte,
Fínomúl kitellett mondhatom mértéke.

És amint ekképen ittunk, eddegéltünk,
Régi harcainkról jó izűn beszélltünk:

Hát köröttünk egyszer oly sikoltozás van,
Mint mikor két tábor van hadakozásban.

A királyi úrfik (most látám őket meg)
Cifra tarsolyomért összeverekedtek.

‚Gyermekek! kiálta rájok édes apjok —
Hát ki van a háznál, hogy ti hajba kaptok?

Hát, az angyalát is, vitéz Hári bácsit
Egy se látja? mindjárt parolát és pácsit.‘

Dictum factum, a kis úrfik rendre jöttek,
Vas markomba pompás parolát ütöttek,

Én pedig benyúltam cifra tarsolyomba,
S egyegy karajcárkát vettem a markomba.

‚Nem, barátom, ezt nem engedem neked meg,
— Szólott a király — pénz nem való gyermeknek,

Pénzre több szükséged van neked, vitézem.‘
És én markomat már tömve dugva érzem.

Szépen megköszöntem, rája elbucsúztam,
Jóllakott fakómat akolából kihoztam;

S a királyi abrak nem is volt hiába,
Mert alig került be huszonnégy órába,

S Bécsből itthon voltam, megcsinált gavallér,
Mert a pénz ezüst volt, s mind meg annyi tallér.

Tallér az angyalát! még pedig lázsiás,
Hej, hogy elfolyának, mint ezernyi sok más!

De azért az isten tartsa meg királyom' :
Soh' se lesz nekem több olyan jó barátom.

---

372. sz. *Az „Árpádokból."*

A szent korona.

Rómában a keresztény világnak főura
Sok századnak előtte nagy álmat lát vala ;
Az álmat isten küldte, mint jós sugallatot, —
Szavára áhitattal a pápa hallgatott.

Előtte angyal állott, istennek hírnöke,
S ajkáról így hallatszék az intő szent ige :
„Igaz hitnek szolgája, istentől felkenett,
A földön millióktól tisztelve rettegett !

Adj mindeniknek áldást, ki kér áldásodért;
De meg ne vond érdemtől azt érdemetlenért —
Melylyel díszíteni szántad a lengyelek urát,
Boleslawnak ne add meg a szentelt koronát.

De holnap viradattal követség jő eléd,
Egy ismeretlen népnek hozván üdvözletét ;
A népnek fejedelme kéréssel van hozzád—
Fején legillendőbben fog állni koronád."

Szólott az égi hírnök ; a pápa megvirad,
S istennek intéséért buzgó hálákat ad.
Ajtóját ismeretlen követség nyitja meg,
Párduccal és kócsaggal ékes magyar sereg.

Egy főpap a vezérök, tisztes ruházatú,
Astricus érsek, ékes és dús szónoklatú.
„A Kárpátok honából köszönt egy hősi nép !"
Kezdé szavát— s a pápa előtt féltérdre lép.

„Fejedelme Kárpátoktól parancsol tengerig,
Övé a föld Dunától Erdélynek széleig ;
István fejdelmet értem, ha hallottad hirét,
Dicső Árpád utódját és Géjza gyermekét."

„„Hirét a hős magyar nép vérrel jegyezte fel
— Viszonz a pápa — küzdvén Európa népivel.
Nincs nagy határon ország, hol romboló kara
Nem volt a nemzeteknek csapása, ostora.

A dajka ő nevökkel ijeszté gyermekét,
Még szentegyházainknak sem hagyták meg követ . . .
Vajh, ismerjük biz őket, a dúló hősi vért,
S rettentő a magyar név előttünk mind ezért.""

Mond borzadás jelével az egyház főnöke,
De tiszta méltósággal kel István hírnöke :
„Ha ilyen volt valóban Árpádnak nemzete,
Annál nagyobb ezentúl a népnek érdeme."

S lefesti szónokajkkal múlt mellé a jelent,
Újabban a magyar nép mi szépre, nagyra ment.
Lefesti lelkesedve Istvánt az új vezért,
Ki új pályán indúlt el aratni új babért.

S most, merre a Dunának Tiszának habja mén,
Áll millió magyarral az egyház küszöbén,
Melynek, keblébe vévén magasb sugallatát,
A békés haladásnak tűzé ki zászlaját.

„De még a munka kezdve van csak, végezve nem !
— Folytatja a magyar pap — küldöm kérdést teszen :
Hogy amit a vallásért honában mívele,
Az egyház fejedelme megszentelendi-e ?

Megszentesítni kész-e Jézusban szándokát,
S melyet viselni kíván, fején a koronát ?
Hogy lenne mint más ország Árpádnak hős hona,
S fejdelmét díszesítse királyi korona !"

Szólott a szónokérsek ; a pápa ősz szemén
Örőm könyűje látszik, arcát övedzi fény —

A szónokot szívéhez szorítja két keze,
Kimondhatatlan a kéj mit lelke éreze.

„Engem címeznek — úgymond — apostol címivel!
De küldöd ilyen címet még méltábban visel.
Eredjetek, s mondjátok: mondásom az vala:
Hogy István, nemzetének fölkent apostola.

Eredjetek s mondjátok, áldásom van fején,
S mely nyomdokába lépett, dicső, hős nemzetén;
Az egyház fejedelme királynak ismeri,
Mert már előbb az isten királyúl tűzte ki.

Eredjetek, — s elővé [1]) a drága koronát,
S átadta azt, követvén istennek jós szavát —
Legyen királyi dísze — mondá — e korona,
S alatta nagy s hatalmas Árpádnak hős hona!"

S átadta a követnek királyi ékszerét,
Mely ékesítse mától István fölkent fejét,
Mellé kettős keresztet hódolva nyújta át,
Melylyel megtiszteltesse mint Úr apostolát.

Ekkép nyeré meg István az ősi koronát,
Mely nyolc századnak óta díszíti homlokát
Magyar királyainknak. Megemlékezzetek,
Hogy azt az ősi monda s a kor szentelte meg.

---

373. sz. „*Szent László*"-ból

IX. én. V. szak.

Zvonimír horvát király örökös nélkül meghal, s a horvátok Ilona ellen fellázadnak. László, húga segítségére megy. — Rege a kocsiából kiesett kerékszegről. — Horvátország meghódíttatása.

László királyt a magyarok istene
Új pályára hívja: menjünk el vele!
Zvojnimír végsőt lehelt, nincsen fia,
S zavarokba bonyolúl Croátia!

László király húga, a szép Ilona,
Lett utána Horvátország asszonya;
De asszonynak a kevély horvát urak
Engedelmeskedni nem akartanak.

Sőt magok közt megszakadva, mindenik
Uraságra vágyva, ármányoskodik;
Nem tekintik a tulajdon szent jogát,
Nem a köz jót s a hazának köz szavát.

Rendetlenség és ököljog áll elő,
Jog helyett igazságot szab az erő!
A királyné festett bábbá aljasúl —
Előbb-utóbb a királyi szék lehull.

Híveivel gyors tanácsot tart tehát,
S felszólítják Magyarország hős urát:
Jöne haddal, hatalommal mihamar,
Míg a népet el nem söpri a vihar.

László király, mint jó gazda, sohasem
Volt vitézi hadseregnek szűkiben.
A sereget két külön erő tevé:
A királyi hadsereg, s a nemzeté.

Azzal a vitéz király rendelkezett,
Ez határi közt védé a nemzetet;
Azt seregnek, ezt védségnek nevezék,
S nem egyéb volt, mint a nemzetösszeség.

De harcos volt a magyar, s kivált vitéz
Fejedelmét örömest követni kész;
S mostan is, mint mindig, a honvéd hadak
A királyi hadhoz csatlakoztanak.

A tábornak gyűlhelyéűl szép Zala,
S mely a két ország között határ vala,
Muraköze volt kitűzve; innen ők,
Túl a Dráván, a horvátok, feltünők.

László király Fejérvárról, hol lakék,
A táborba szekereken érkezék;
Már elhagyta a Balaton nagy tavát,
Szép Zalában közel éri Kanizsát.

S ím elalvék — így beszélli a rege —
Kocsiából kiesék kerékszege,

[1]) Régies forma, ma: elővevé.

Lejtőn állott a szekér, a ló repül,
S a szekér feldőlve van menthetlenül :

De villámként, gyors lábakkal, hirtelen
A keréknél egy hű jobbágy ott terem,
Izmos ujját szaporán a szegveszett
Tengelyvégbe bele dugja szeg helyett.

Így fut a lejtőn le egy holdföldön át,
Feldöléstől óva László kocsiát ;
Ott végtére a riadt szekér megáll,
És fölébred szunnyadtából a király.

Deák Balázs volt a hű jobbágy neve ;
A király bámulva hallja, mit teve.
„Kérj kegyelmet — mond a hűnek — tettedért,
S megadandom bármit kérsz, hűségedért."

De szerényen az egyebet nem kiván,
Mint maradni jó királya oldalán ;
Ámde László egyet int, s parancsot ad,
Nyergeljék fel neki a legjobb lovat.

És eképen szól Balázshoz : „E lovon
Három óra-hosszig nyargalj e sikon,
És amennyi tért befuthatsz szerteszét
Megeresztett kantárszárral, a tiéd."

S a parancsot teljesítni lóra ül
Deák Balázs, a sík földön elrepül ;
Két tanu megy a lovagló nyomdokán,
Az időre és határra vigyázván.

S mire visszatérnek izzadt paripán,
Meg van írva a királyi adomány,
Rajta függvén a királyi nagy pecsét,
Mely nemesnek hirdeti Balázs nevét.

A szegény pór bámul és csodálkozik,
Hogy való-e amit lát, vagy álmodik ?
A királynak köszönetet mondana,
De csak könnye szól, elállott a szava.

Végre szóhoz jutva, így szól a nemes :
„Ennyi kegyre nem vagyok én érdemes,
Sok is e föld, én uram király, nekem,
Tizedrészszel könnyedén beérhetem !

Kis falunkban oly sokan mi nem vagyunk,
Legjobb lesz, ha rajta együtt osztozunk :
Különb ember nem vagyok a többinél,
Mindegyik megtette volna amit én."

Egyszerűn és együgyűn így szól vala,
S nemes szívén a király megindula ;
Adományát kétszerezé, s egy helyett,
A községre íratá a levelet.

Mai napig fönntartotta szép Zala
A regét ; a kis község elpusztula,
De maiglan a vidéken nyoma van,
Szent-király, és Szent-László faluiban.

És azonkép hosszú nyolc száz év után
Balázs vére fennvagyon még Kehidán.
Van-e magyar, aki azt nem tiszteli,
Ha Deák Antal s Ferencet nevezi ?

Így cselekvék szép Zalában a király.
Pár nap múlva hadi népe készen áll ;
Hidat vertek át a Dráván azután,
S ott valának Horvátország határán.

De oszolva voltak a horvát urak,
Összesen és együtt nem harcoltanak :
Már pedig csak ott van erő, hatalom,
Hol köz érzés és köz akarat vagyon.

Közmondás, hogy a vesszőt könnyű dolog
Összetörni egyenként, akármi sok ;
De csomóba hogyha összeköttetik,
Rajt' az óriás erő is megtörik.

A külön vált pártokon hát csakhamar
Győzelemmel erőt veszen a magyar ;
És a Dráva- s Szávaköz hódolva volt,
Mielőtt másodszor újult meg a hold.

A Kulpáig úrrá lesz László hada ;
Már a tengermelléken foly a csata,
A havason túl övé a föld szine,
Alig van már ki szegűlne ellene !

Ímde László táborában hír repül,
Hogy az ország más részén, Erdély felül,
A védetlen haza földén kún hadak
Iszonyú öldökléssel pusztítanak.

S László király mint okos, jó gazda tesz,
Amidőn egy új jószágot bérbe vesz ;
Nem mellőzi el miatta örökét, —
S összevonja győzedelmes seregét.

És a kúnnak csakhamar elébe tart,
A horvát ügy-rendezésre férfikart
És erélyes őrhadat hagy őrszemül ;
Alkirályi székbe öcsese Álmos ül.

Így cselekvék László király, amikor
Ezer és kilencvenegyet írt a kor ;
Győzedelme kijebb tolta a követ,
Melyet Árpád Magyarországnak vetett.

Koronáját egy szép kővel nevelé,
A tartományt Horváthonnak nevezé ;
Az országnak címerében négy folyó,
Duna, Tisza, Dráva, Száva látható.

És megyékre felosztotta részeit,
Alkotmánynyal felruházta népeit ;
A magyarral testvérjoggal látta el,
S el nem nyomta, de magához vette fel.

Nyolc száz éves már-már e szent kapcsolat,
Melyben él két nemzet egy kormány alatt ;
Tőlünk nyertek bánokat, vezéreket,
Mí ötölük Draskovich- és Zrínyiket.

A 143. §-hoz.

PETŐFI SÁNDOR.

374. sz. *Szerelem átka.*

Néprege.

Te vitéz Barangó, hova oly vágtatva ?
Mért öltöztél fényes hadi páncélodba ?
Mért fényesebb szemed fényes páncélodnál,
S kezedben villogó kardod acélánál ?

Vitéz Barangónak leszen útja hosszú,
Azért megy sebesen, mint halálos bosszú ;
De nem bosszú űzi, hanem a szerelem,
Azért a tündöklő szikra szemeiben.

Szép szeretője van vitéz Barangónak,
Híják szeretőjét a szép Ildikónak.
Ildikónak arca szép, mint az ég boltja,
Szeme, mint a nap, a csillagot kioltja.

Barangó szerette őt véghetetlenül,
Föl is szólította : menjen hozzá nejül.
Ildikó felele : „Kezem neked adom,
Hogyha teljesíted három kívánatom.

Hozz nekem az égből szivárványdarabot,
Menyasszonyi ruhát majd abból varratok ;
Hozz nekem rózsákat a hajnal kertéből,
Koszorúnak főmre nászi ékességül.

Végső kívánságom a göncölszekere,
Ezen üljek, hogyha megyünk esketőre.
Ha teljesíted e három kívánságot,
Férjem leszesz, veled élek házasságot.“

Ím ezek valának Ildikó szavai.
Barangó alig hogy hallá kimondani,
Paripáján termett, s gyorsan elrobogott,
S hozott először is szivárványdarabot.

Azután berontott a hajnal kertébe,
És a legvirítóbb rózsákat letépte.
Sok bajába került mindezt végbevinni,
De vitézségének nem állt gátul semmi.

Most megyen harmadszor a göncölszekerért.
Magára öltötte minden jó fegyverét ;
Ha szép szóval meg nem kapja amit akar,
Erőszakkal vívja ki a fegyveres kar.

Szép Tündérországban éktelen sok a kincs,
Hanem hát a göncölszekérnek párja nincs,

Őriztetik is ám a fenevadakkal,
Meredő körmekkel, tátongó szájakkal.

Barangó oda ér, kéri a szekeret;
De mihelyest kérő beszéde megeredt,
Végét nem is várva, neki rohantanak
Dühös méreggel az őrző fenevadak.

Esztendeig harcolt Barangó hős keze,
Míg elhullt a szekér egész őrizete,
Míg kivívta a nagy és véres diadalt,
Amelybe maga is majd hogy bele nem halt.

Ekkoron Barangó nem is tett egyebet,
Az istállóból négy tátost kivezetett.
A legszebb négy tátost vezette ki onnan,
S befogta őket a szekérbe legottan.

A gyémántos gyeplőt ragadta kezébe,
Csillag sugár ostort a másik kezébe,
Saját paripáját saraglyához köté,
Úgy hajtott serényen szeretője felé.

Szeretője addig, szép Ildikó, mit tett?
Gondolta Barangó: búsan várja őtet.
Gondolta Barangó: szívem Ildikója,
Ne marjon a bánat fulánkos kigyója;

Ne marjon a bánat fulánkos kigyója;
Közeledem immár, szívem Ildikója!
Közeledem hozzád szép göncölszekerén,
És boldog vagyok, mert kezed megnyerem
én."

Ne félj, jó Barangó, Ildikó nem búsúl,
Vígad ő más karján kicsiny magzatostúl,
Van már kis magzata, van már férje neki,
Jösz-e te vagy nem jösz? nem igen keresi.

Feledte Ildikó régen igéretét,
A jött-ment Kevének adta szívét, kezét,
Keve bírja mostan azt a boldogságot,
Melyért kezed fáradt, és szíved sovárgott.

Ildikó most is ott ül Keve ölében,
Egymást csókolgatják, ölelgetik épen.

Amint ezt meglátja jó Barangó vitéz,
Nincs ereje szólni, csak merőn áll és néz.

De föllázad a vér félholt nyugalmából,
Barangónak összeszorúlt szíve tágúl,
Eszeveszett harag fut égő agyába,
Kirántja szablyáját, és megindúl lába.

A két szeretőnek borsózott a háta,
Mikor a vitézt így közeledni látta,
Egymás kebeléről gyorsan fölriadnak,
Megszökni előle a szilaj haragnak.

Hős Barangó erre kardját elvetette,
És ily szókat ejtett nagy gúnynyal nevetve:
„Nem érdemlitek meg, hogy ezen kar által
Ismerkedjetek meg a méltó halállal!

Nem fogja szívetek' kardom hegye érni,
Te szószegő asszony, te csábító férfi!
De ami átka van a széles világnak,
Ha isten meghallgat, mind reátok szállnak.

Mindkettőtök élte legyen halhatatlan,
Hogy szenvedhessetek örökös kínokban,
Éljetek, míg eljön az üstökös csillag,
Melytől a rengő föld sarkai bomolnak.

Kívánom: váljatok kővé mind a ketten,
Szívetek a kíntól hogy meg ne repedjen.
Te csábító férfi, amint most kebled ég:
Azt olyan mértékben örök lángok egyék.

S te szószegő asszony, bűnbánó könnyeid
Szünetlen folyjanak a világ végeig,
És a patakba, mely szemeidből ered,
Könnyed patakjába fulladjon gyermeked.

S az én életem is legyen halhatatlan,
Hogy kínaitokat váltig kacaghassam!"
Barangó vitéz az átkot így végezte,
Meghallgatta isten, s beteljesítette.

Kösziklákká váltak Ildikó és Keve,
Csábító Kevéből tüzokádó leve,
Hányja magából a tüzet szakadatlan,
Mai nap is hányja s jajgat a kinokban.

És amely Ildikó volt egykor, a hegyből
Kiapadhatatlan két forrás buzog föl,
E forrásokba fúlt be kicsiny magzata,
Kit isten a völgyben fává változtata.

Barangóból pedig sötét fergeteg lett,
Mely ottan borong a két átkos hegy felett.
Míg Il[illegible]ó sír, és míg Keve lángol s nyög,
Reájok Barangó rettentőn mennydörög.

TOMPA MIHÁLY.

375. sz. *A jávorfáról.*

Vára fényes csarnokában
Ősz király ül; oldalánál
Három ifju szép leánya.
Vén cser árnyán gyöngyvirágok!
Zöld kaszáló, zöld remény, a-
Mely körülhabozza őket.
Barna fürtök, barna szempár
Kellemén a két nagyobbik
Büszke mint a tói hattyú.
S a legifjabb, kék szemével,
Szende bájú líliomszál.
S mintha csendes alkonyatkor
Bárányfelleg leng az égen:
Szőke fürtök kondorúlnak
Kebelére, homlokára.
Rajta függ az elmerengő
Ősz királynak pillanatja ....

Lelke csendes tó, felette
Nem zúg szenvedély viharja,
Mely hullámot verne rajta.
Víg örömnek fülmiléje
Partjain nem csattog és a
Bánat gerlicéje nem búg.
Ifju álmak, szép remények
Fáiról a lomb lehullott;
Sárgán hullt a tó vizébe,
Sárgán uszkál tükrén most.
— Minden oly szelíd, nyugalmas! —
Rajta még emlékezetnek
Gyors fecskéje száll, suhanva,
S meg-megütvén szárnyhegyével,
A tó lágyan összerendül.

Ül az ősz, ül elmerengve
Szőke lánya kellemében,
Ifjusága hő szerelmü
Bájos angyalára ösmer.
S ím a csendes alkonyatban
Megcsendül, ezüst szavával,
A kápolna kis harangja.
Búra hajló cyprus árnyán
Ott van a hü eltemetve!
S mintha édes lelke szólna,
Kis harang ezüst szavában
A merengő ősz királyhoz:
Hün megérti lelke a szót.

Jött az estve holdvilága.
Mély álomba szenderültek
Ősz királylyal barna lányok.
És az esti holdvilágnál,
Pásztorifju, furulyája
Lágy szavában, szólt epedve,
Zöld bereknek fél homályán.
Szőke lányka andalogva
Hallgatott a halk zenére,
S mintha híve ajka szólna
Furulyája lágy szavában:
Hün megérté lelke a szót.

A kelő nap sugaránál,
Gondban ébredt ősz király föl.
Nyugtalan volt álma: fényes
Koronáját, fönragyogló
Gyémántjától fosztva látta.
Könyben kelt a szőke lány föl.
Nyugtalan volt álma: édes
Anyja sírját látogatta
A halottak hajlokában.
Búsan kelt a pásztorifju.
Nyugtalan volt álma: nyáját,
Két dühös vad tépte széljel.

„Zöld halomnak oldalára
Menjetek ki kis kosárral,
Menjetek ki jó leányim!
Epret áhít ősz apátok,
Édes ízü földi epret,
Jó szagút és hüvösítőt.
És ki megtér zöld [illegible]ról
Telt kosárral legkorábban,
Édes lányom az leend; azt
Fogja szívem hőn szeretni,
Koronámat az birandja,
Hét országom arra szálljon.
Zöld halomnak oldalára
Menjetek ki, jó leányim!"
Szólt az ősz, és elmenének
Kis kosárral a leányok
Szedni édes földi epret,
Jó szagút és hüvösítőt,
Zöld halomnak oldalára.

„Teljél, teljél kis kosárka!
— Halkan mond a legnagyobbik —
Koronája ősz apámnak
Hogy ne szálljon más fejére!"
„Teljél, teljél kis kosárka!
— A középső szóla szintúgy —
Hét országa ősz apámnak
Hogy ne légyen senki másé!"
„Teljél, teljél kis kosárka!
— A legifjabb így sohajtott —
Hogy ne légyek ősz apának
Jó szivétől ki taszítva!
Teljél, teljél kis kosárka!"
S íme telve lőn legottan
Szőke lánynak kis kosárja.

Látva ezt a két nagyobbik,
Rút irígységgel kiáltá:
„Koronája ősz apámnak
Hát övé lesz, hát övé lesz . . .?
Nem, nem, inkább vére folyjon!"
S a jó testvért elveszítvén
Rossz leányok, nagy kegyetlen,
Vén jávorfának tövéhez
Földbe ásták, bétemették,
És megoszták édes epret,
Kis kosárját összetörvén.

Majd a fényes várba térvén,
Ősz királyhoz így beszélltek:
Oh atyánk! baj ére minket, . .
Jó testvérünk, jó leányod,
Rengetegbe tévelyedvén,
A dühös vad elragadta,
Mely reá tört nagy kegyetlen.
S ősz király mély bánatában
Hamvat hinte bús fejére.
Veszve, veszve koronája
Legtündöklőbb éke, dísze!
Mert elment a jó leányka
Édes anyját látogatni
A halottak hajlokába;
S onnan többé vissza nem tér.

Újra kelt a hold világa.
Zöld bereknek félhomályán
Pásztoríjfu, furulyáját
Ajkihoz merengve nyomta.
Fútta fútta . . . s mind hiában;
Megnémúlt a síp örökre!
Édes hangot mért is adna?
Nincs ki hallja, nincs ki értse!
Alszik a szép kékszemü lány
Jávorfának árnyokában,
Könnyezetlen, siratatlan!
Pásztoríjfu! a dühös vad
Báránykádat összetépte!

Zöld halomnak oldalában,
Vén jávorfának tövéből,
Harmadik nap éjszakáján,
Ífju hajtás sarjadott fel,
Szőke lánynak temetőjén.
Zöld halomnak oldalában
Búsan járt a pásztoríjfu
Legelésző nyája mellett.
Majd lemetszé furulyának
Vén jávorfa sarjadását,
És midőn ajkára tette,
Bús keservvel szólt imígyen:
— Fújad, fújad én kedvesem!
Voltam én is király lánya;
De most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska!

S pásztorífju, furulyáját
Elvivé az ősz királyhoz;
Ki midőn ajkára tette,
Bús keservvel szólt imígyen:
— Fújad, fújad én atyám, ah
Voltam én is király lánya;
De most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska!
És midőn a rossz leányok
Ajka érte, szólt imígyen:
— Fújad, fújad én gyilkosom!
Voltam én is király lánya;
De most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska!

S gyilkos lányinak fejére
Ősz apának átka szállott,
Bújdosásba űzve őket;
Nem hagyá sehol pihenni
Szőke testvér véres árnya,
S szörnyü átka ősz apának.

Búra hajló cyprus árnyán
Kis harang ezüst szavában
Két halottak lelke szólott
Csendes alkonyatsugárnál
Búba sülyedt ősz királyhoz,
Aki elment nem sokára
Búra hajló cyprus árnyán
Kedvesit meglátogatni,
És nem tére vissza többé.

---

376. sz. *A budai országgyülés*

1471.

Mátyás királynak nagyon erős volt a feje,
Két-három koronától az nem görbedne le;
Míg sok más fejdelemnek egy is szörnyü nehéz:
Ő, a magyar mellé még a csehekére néz.

De míg Podjebrád földén pusztít a fejdelem,
Veszélyes pártütés forr titokban idebenn;
Kilenc megyével számos hatalmas úr felál:
Veszszen — kiált — az önkény: éljen Kázmér király.

Vitéz érsek s Cezinge mellett sok főpapok,
És a világi rendből felbújtva általok:
Hampó, Perényi Miklós, s leginkább Újlaki
Valának a merénynek vezérlő tagjai.

Kázmér a lengyelekkel immár útban vagyon,
Hogy a Rákosra érjen a megszabott napon:
Komoly, veszélyes felleg borong a hon felett, —
S a népszerű királylyal mindez hogyan lehet?

Mátyás vitéz király volt, szerette a hadat,
Négy ellensége is volt egy kurta év alatt:
Ő győzött, — és hatalmas lőn a magyar hona . . . .
De háborúskodásra sok pénz kell s katona!

Ő tudta a helyet jól, holott sok szép arany
Hevert, — miképen most is hever, — haszontalan;
És a szükség törvényt ront mond a magyar, s keze
A papurak zsebébe markolt gyakran bele.

S a renyhe főnemesség, az apróbb kényurak,
Lévén örök had, otthon nem nyújtózhattanak;
Így a kemény csatákra volt pénz és katona,
S ez volt a pártütésnek itt és amott oka.

Jaj az olyan királynak, ki kémlel, puhatol,
Holott minden csekély bűn nagy lármával lakol;
Most a baj nem kicsiny volt, s Mátyás mindent tudott:
S mintha nem is gyanítná, nagy mélyen hallgatott.

Azonban mint a szélvész egyszerre honn terem,
Országgyülést hirdetve Budára hirtelen.
Ír a pártos nagyoknak kegyelmes nyájason:
Mikép bizalma ösmert hűségökben vagyon

És a rendek sietve Budára gyűltenek,
Jött Újlaki s jövének a pártütő felek;
S az ildomos Vitéz, ki Mátyást ösmerte tán,
Közös botránykozásra meg nem jelent Budán.

Semmi! mondá magában dühöngve Újlaki
S már régen öszveültek a nemzet nagyjai,
Csak a király hiányzott . . . a perc órákra nőtt.
De a terembe lépni nem látta senki őt.

Most aggódó szorongás fut át a teremen:
Hol a király? mi baj van? nem tudta senki sem,
Sok pártos, kétkedés közt környezte Újlakit;
Ne féljetek! súgott ez, ő semmit sem gyanít.

Most rögtön mély erős hang rendült meg:
a király!
S ő lép be hármas éljen rivalgó hanginál,
Teljes királyi díszben. Szemében fény lobog:
Napsúgár ez vagy villám? Éltet, vagy ölni fog?

Méltósággal körülnéz, de még is nyájasan.
Mély csend . . . minden szem és szív reá függesztve van.
„Örülünk, — megnyerőleg hangzottak a szavak —
Hogy hű magyarjainkat láthatjuk újolag.

E hon jóléte szívünk hő vágya szüntelen,
S az ügy, melyért tanácsba hívtunk meg ez helyen,

Alig fontos; — de minthogy azzá lehetne tán,
A hydrának nyakára jobb hágni még korán.

Mondják hogy pártütés forr titokban ellenünk,
Bár a társak nevéről nem értesíttetünk;
Hogy Kázmér nagy sereggel küldné hozzánk fiát,
S köszönt: hogy adjuk annak a trónt és koronát.

Nos hát, — kérdé mosolygva — hű népünk magyarok!
Kázmér öcsénk kinek lesz vendége? szóljatok!
Kenyeret s a magyar föld borával poharat
Kezébe a fiúnak lássuk, halljuk, ki ad?"

Mátyás szavára mély csend s szünet következett,
Aztán sokan vevének hosszú lélekzetet;
S most száz ajak kiálta: Vitéz a lázadó!
Vitéz! Vitéz! halál rá! zúgott hatannyi szó.

No hát, ha még is van a dologban valami:
Szóljon kegyelmed, ösmert hű bajnok Újlaki!
Mi volna jó tanácsa: had menjen ellene
Kázmérnak? vagy talán csak bevárni kellene?"

E szó bűvös hatását leírni nem lehet. —
Felkelt, állott . . . és némán bámúlt a kérdezett . . . .
Melyet szólt, a beszédnek értelme nem vala,
S most hangzott a királynak mély, elágyúlt szava:

„Igen, hadd jőjenek! hisz hű népünk itt vagyon,
Hűség nem pártütés ül e lelkes arcokon;

A hír hazug! — nincs itten ki értünk vért nem ont:
S nincs akiért meg nem hal Mátyás király viszont!"

Most Újlaki, mikép az álmából ébredett,
Kiált: Uram királyom, vétettem ellened!
De míg forgatni bírnak egy kardot e karok,
A szent istenre mondom: holtig tied vagyok!

Hadd jőjenek . . . ! De hangja elhalt a zaj miatt,
Örvény nyílt a teremben, mely mindent megragadt;
Kirontott lelkesülés örvényező zaja,
Míg égbe nyúlt ezer kar s ezer kardnak vasa.

Csend lőn megint, s Mátyás a megtért bajnokra néz:
Tudjuk hogy esküjét hűn megtartja a vitéz,
S hol jó alkalma légyen, mondunk mi egy helyet:
Ím, bosnya alkirálylyá teszszük kegyelmedet!"

És osztogatván számos jószágot, hivatalt:
Midőn leszállt a trónról, a gyűlés felrivalt;
S fején, mely nem hajolt meg úr s vész előtt soha:
Még egyszer oly erősen állott a korona.

Mint a kemény hideg jég, ha forró vizbe hull,
Elolvad, s ezzel egy lesz elválhatatlanúl;
A hűség s lelkesülés közt is elolvada
Budán a pártütésnek hideg kemény agya

Kázmér bejött hadával, de meghökkent nagyon:
Ellenség s nem barát várt reá a Rákoson.
S Esztergomban bezárva, kevés idő alatt
Vitézt a sírba vitte a szégyen és harag.

ARANY JÁNOS.

Született 1817. Nagy-Szalontán, Biharban, földmívelő, de sorsán felül mívelt apától. Szülötte városában elvégezvén elemi és gymnásiumi osztályait, 1833 a debreceni collegiumba ment által, honnan a szegénység őt nem sokára elűzvén, egy évet Kis-Újszálláson mint iskolatanító töltött, s úgy tért vissza Debrecenbe. Esztendő múlva haza menvén, 1839 tavaszáig conrector, ezentúl a város aljegyzője volt. Gyermekkora óta szenvedélyes olvasó, sőt verselő is, amiért Szalonta már a tizenhat éves ifjút mint „kis poétáját" emlegette; korán megismerkedett az ó és új irodalmak nyelvei és kitünőbb íróival; Szilágyi István buzdítására lefordította Sophokles Philoktetesét és Shakespeare János királyát; fellépése azonban 1845 a Kisfaludy-Társaság versenyterén történt „Az elveszett alkotmány" című víg eposával, mely 1846 megkoszorúztatott (de csak 1849 jelenhetett meg a Társaság Évlapjai VII. köt.). Ezt 1847 „Toldi" népies költői elbeszéllése követte, szinte megkoszorúzva s azonnal ki is adva a Kisfaludy-Társaság által, s bámuló örömmel fogadtatva; melynek alapján 1848 e társaság tagjává is választotta. Ez évben következett még „Murány ostroma"; a forradalom után pedig „Nagyidai Cigányok" című víg eposa P. 1852. és számos kisebb költeményeken kivül a kor különféle közlönyeiben, „Toldi estéje" P. 1854. 1851 óta Arany a nagykőrösi nagygymnásiumban mint tanár működött, 1858 az akademia által rendes tagúl választatott a nyelv- és szépirodalmi osztályba; s végre 1860, midőn a Kisfaludy-Társaság is újra feltámadt, ennek igazgatójává választatván, Pestre jött lakni, s mind ezen intézetbeni működése, mind tudományos-szépirodalmi folyóirata által („Szépirodalmi Figyelő", azután „Koszorú" cím alatt 1860—65) jótékony hatást gyakorolt. 1864-ben „Buda" hún regéje nyert az akademiától Nádasdy-jutalmat; s ugyenez évben választatott meg Szalay László halála után akademiai titoknokká. — 1867 jelentek meg „Összes Költeményei" egy nagy 4rétű kötetben, s ismét hat kisebb rétű kötetben. — Felséges királyunk, szerencsés koronázata után, a sz. István magas rendje vitézévé nevezte ki: hazánkban egy magyar költőnek a király általi kitüntetése első példájául.

377. sz. *Toldi.*

Tartalma. Mindjárt a költemény elején *(I. én)* megismerkedünk annak hösével, Toldi Miklóssal, paraszti foglalatosságai közt, példabeszéddé vált roppant erejében, de már nemes lelkének fájdalmai és vágyaiban is. Majd *(II. én.)* szívtelen lelketlen bátyjával Györgygyel találkozunk, ki a király udvarában nevelkedve és szolgálva, oda irányozza minden cselekvését, hogy öcscsét, kit készakarva elhagyott nevelés nélkül vadúlni, kitudhassa atyai örökéből, mire egy Miklósra nézve sérelmes összekoccanás csakugyan ohajtott alkalmat látszik nyújtani. *(III. én.)* György úr a vendégség örömeitől széles kedvű legénységét nógatja öcscsére, s midőn ez hosszú tűrés után nyugalmát vesztve egy nagy kővel agyon találja az ingerkedők egyikét ütni, bátyja, elfogatására ad parancsot: ki, hogy ezt kikerülje, elbujdosik az anyai háztól. A *IV. V. én.* a szegény üldözöttnek testi lelki bajait festi; szenvedése közben mármár gyilkos szándék lepné meg bátyja ellen, de lelke jobb részének sugallatára legyőzvén boszúját *(VI. en,)* s bucsút vevén anyjától, kit egélyes kegyelettel szeretett, Budára indúl, a királytól kegyelmet érdemelni. A *VII. énekben* már Pest alatt van, melynek temetőjében, két vitéz sírján egy özvegy anyával találkozik, kinek fiai a híres cseh vitézzel volt párbajukban elestek. Toldi el van tökélve a két ismeretlen vitézt megboszúlni. Az alatt *(VIII. én)* Toldi György már Budán van, s a királynak nagy finoman eléadja öcscse esetét azon reményben, hogy az elbujdosott, s így erkölcsileg meghalt gyilkos jószágát kinyeri; de Lajos, mélyen látva ez ember lelkébe, az adományzást egy feltételhez köti: a cseh vitézen nyerendő győzödelemhez, mely áron azonban Györgynek nem kellvén a konc, róla tettetett szerénységgel lemond. *(IX. én.)* Ugyanekkor ér Miklós Pestre, hol, míg az özvegy dolgán tünödik, egy bika szabadúl ki a vágószékből, melyet Toldi megfogván s így a város népét nagy rémülétől megmentvén, jutalmúl egy darab májat kap; de egy ház sem nyílik meg elfogadására. Felkél lelkében árvaságának érzete, s míg előtte anyja képe lebeg, a fiait vesztett özvegynek tett fogadás jut ismét eszébe, de az utolsó kaland meggyőzte őt a felől, hogy ha meg akarna is víni a cseh bajnokkal, célt alig érne, mert: „félre innen, rongyos!“ mondják, ha meglátnak'; visszaindúl tehát a temetőbe, a meggyilkoltak fegyverében gondolván megkísérthetni a párbajt. De a búsongó anyát már nem találja! s aki számkivetve az élőktől bújdosott, egy sírra hajtja le fejét, hol édes álmakba szenderül, melyekből lódobogás költi fel. *(X. én.)* A lovag nem más, mint házának öreg szolgája Bence, kit Toldiné fia után küldött kíséröül s egy ön-sütötte rozskenyérrel, melyben, midön felvágta a kegyenc fiú, vasszelencét talált száz arany tartalommal. Öröme határtalan volt: az éj egy közel csárdában töltetik el nagy vígan, de a reggel már a Duna csónakán találja Toldit, ki siet magát Budán illőkép felpáncélozni, hogy a leendő párbajon megjelenhessék. Ez a *XI. én.* megy véghez, s Toldi győződelmével végződik, melyet *(XII. én.)* a király kegyelme s Györgynek megbüntetése követ, s ez örömpercet a jó anya megjelenése koronázza.

XI. Ének.

Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába,
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.
Betekint fél szemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

Aztán széttekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csolnak úszott rajta.
A csolnakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet.
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vizen,
Megköti csolnakát a budai részen,

Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:
Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgája,
Mert otthon is az volt kedves paripája.

Vett is amit kivánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán a szabó parasztot [1]) nem hagyott,
Mindenütt belepte az arany paszománt;
Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt;
Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobbik kovács vert;
Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.

Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiu ruháján.
A Rigó sem az volt aki tegnap estve,
Sárral úti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőrén a fényes napsugár.

Hát mikor rá adták a nyalka szerszámot,
Mint illett neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.
Akkor „hopp!“ s mint a szél, aki most szabadúl,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen-vadúl;
Bence könyes szemmel ballagott utána:
Fájt, hogy búcsút sem vett tőle kis gazdája. [2])

Mi történt ez alatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszéllem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;

Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok)
Lógtak körüskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többitől, bátor
Egymást érte ottan a sok úri sátor.

Drága karos rengők dagadóra tömve,
Bársonynyal bevonva, aranynyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörü szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.
Egy öreg szék is volt a kellő középen,
Fényes drágakővel kipitykézve szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pakróccal szinte be volt vonva.

A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon átal;
Kivül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.
Duna partjáig nyúlt a korlát kétfelül,
Nagy üres tér maradt a korláton belül,
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
Lenne, ha a marhát oda eresztenék.

Dunapartban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve;
Nem különben pedig a pesti oldalon,
Lobogó odafenn, csolnak volt a habon.
Széles útca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már heted nap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli:
Hogy nincs aki merje magát vele mérni.
De imé hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömzaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérközni kiván.

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fejér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,

[1]) Puszta, csupasz.
[2]) Azaz: gadájának, urának fia.

S eveznek a tollal, minthogy tisztjök tartja,
A cseh bajvívóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra-hívásnak volt e dolog jele.

Ezalatt a várba gyors híradók mentek,
A király lejött és sok nagyúri rendek,
A két bajnok pedig csolnakon egyszerre
Indúlt s érkezett meg a bajvívó helyre.
Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csolnakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon. [1])

Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz" Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csolnak elég egy embernek:
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége."
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva istent említette.

Azután így szóla: „Vitéz! addsza kezed:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?"
Erre a cseh nyújtá vaskeztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja. [2])
S mint mikor tavaszszal, ha lágy idő fordúl,
A házak ereszén a jégcsap megcsordúl:
Úgy csordúlt ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyed a bajnok Toldi erősségén.

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyű erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek, édes fiam! ne kiváud halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajáulom,
Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát."

Toldinak a szíve hajlott a kérésen:
„Legyen úgy" felele „marhádat elvészem,
De azt is koránsem magamnak kivánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.
Most mint alamizsnát megadom életed,
Hanem tégy hit alatt erős igéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra még sem teszed lábad."

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csolnak felé ketten;
Hát egyszer a nagy cseh, neki húzakodva,
Toldihoz hátulról hozzá vág orozva.
Szerencse hogy Toldi a Duna tükrében
Meglátta, s megkapá a kardot kezében.
Leborúlt a nagy cseh: „Kegyelem! irgalom!"
„Eredj, kérd istentől: útad megmutatom."

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott neki örökös kegyelmet.
Íziben [1]) elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája vérétől.
Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak,
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

XII. Ének.

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet,
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a fenséges király,
Könybe lábadt szeme a nagy öröm miá,

---

[1]) Szájhagyomány szerint.

[2]) Szájhagyomány szerint.

[1]) Legott.

S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem ez a cseh nem fog víni holnap;
Most akadt emberre aki megtanítja:
Máskor hogy' gyalázza a magyart s hogy szidja.

„De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni:
Nincs egy jóravaló vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más víná ki a magyar becsületét.

Egyébiránt legyen magyar avvagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öcsese részét neki adom."
Toldi György e szóra csakúgy hüle-füle,
Szétnézett, hallja-e más is ökivüle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öcsese van, annak örültenek.

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő felsége:
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.
El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved, s mutassad vitézi arcodat."

Térdre esett most a király lábainál,
S így kezdette Miklós: „Oh fenséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.
Magam sem tudom hogy' esém gyilkosságba?
S elzaklatott bátyám a széles világba:
Én meg ide jöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet."

Ily bátran beszélle Miklós a királynak,
Felnyomá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.
Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?"
Miklós a fejével ráütött e szónál.

Akkor az urakhoz fordúlt a felséges
Király, s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak! hű vitézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:
Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öcsését örökéből,
Hogyan tagadhatná ki nemzetségéből.

Tudom minden csínyát, mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öcsését parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irígyelte,
Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
Az ő hírét nevét homályba takarja;
Mert — de'jszen tudja azt az ő gonosz lelke
Öcsését rangja szerint miért nem nevelte.

Azt is tudom, hogy ő ingerlé aminap,
S úgy talált megütni egy boszantó inast;
Kivallák szolgái mi módon tartatott
A testvér öcsesére embervadászatot.
Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
Egy ilyen testvérre annyi rosszat kenni,
Ki csupán magától ennyire bírt menni!"

Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge korához ily ritka bölcseségét!

Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.
A király most szemét Miklósra vetette,
Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
És monda nyájasan: „ifjú vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ád el.

„Én neked a földön ím kegyelmet adok;
Kérd istent, reméllem isten is adni fog;
Bírjad békességben birtokod ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.
És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önkényt neked adja részét:
Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek igérted?"

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyú pogány
Harag sötétellett a király homlokán.
„Jól van," mond a király „igen a felelet?
„Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
Most pedig, miután így kipróbáltalak,
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak."

Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
Teljék vele fösvény szíved kívánsága:
Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be sergébe csupán közembernek:
Jó az isten, jót ad: megszerezi kardom
Amire szükségem leszen, avval tartom."

Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek!
Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged,
S mán kezdve tizenkét lóra jár hópénzed."
De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
Toldinak nyújtotta, s monda: „Kösd fel nesze!"

Semmit se mondhatna s adhatna királya,
Ami Toldinak ily örömet csinálna,
Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
Dárius kincsének még oda se nézne.
Azért akarta is szépen megköszönni,
De a szó nem akart a nyelvére jönni,
A király azonban nem neheztelt érte,
Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.

És hogy örömében ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mind az, amit szíve kíván,
Épen mintha álma kezdődnék most elől,
Anyját látja jőni a korlátok felől.
Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kímélve szorítá páncélos ölébe,
Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a záport bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:
Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom.
Be szép vagy! be nagyon illel leventének,
Isten sem teremtett tégedet egyébnek."

Miklós pedig monda: „Nem megjövendöltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az isten gazdag kegyelmének.
Most már Toldi Györgygyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyfaluba megy, mí pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem: irígykedjék míg el nem temetik."

AZ ÉLETRAJZI VÁZLATOK MUTATÓJA.

A *dőlt* számok a II. kötet lapjait jelentik.

Amade László b. 275
Ányos Pál 313
Arany János *647*
Bacsányi János 353
Bajza József *131*
Báróczy Sándor 311
Beniczky Péter 197
Berzsenyi Dániel *39*
Bessenyei György 297
Bölöni Farkas Sándor *451*
Cserei Mihály 267
Czuczor Gergely *149*
Dayka Gábor 360
Deák Ferenc *371*
Decsi János 163
Dessewffy Aurél gr. *339*
Dessewffy József gr. *83*
Dugonics András 333
Eötvös József b. *359*
Erdélyi János *485*
Erdősi János 105
Faludi Ferenc 277
Farkas András 123
Fáy András *75*
Garay János *549*
Guzmics Izidór *261*
Gvadányi József gr. 337
Gyöngyösi István 227
Horvát Endre *203*
Horvát István *255*
Horváth Ádám 341
Horváth Cyrill *271*
Horváth Mihály *431*
Ilosvai Péter 119
Káldi György 177
Kármán József 375
Katona József *103*
Kemény János 253
Kis János 387
Kohári István gr. 239
Komjáti Benedek 101
Kossuth Lajos *321*
Kölcsey Ferenc *61*
Kriza János *577*
Magyari István 108
Mikes Kelemen 283
Mindszenti Gábor 149
Pesti Gábor 127
Pethő Gergely 241
Pulszky Ferenc *423*
Rádai Pál 273
Ráday Gedeon gr. 343
Révai Miklós 319
Rimay János 195
Szabó István *469*
Szalárdi János 249
Székács József *565*
Székely Sándor *141*
Szemere Bertalan *461*
Szemere Pál *56*
Szenczy Imre *477*
Szentjóbi Szabó László 357
Szentmiklóssy Alajos *55*
Szontagh Gusztáv 281
Tárkányi Béla *571*
Telegdi Miklós 106
Teleki Ferenc gr. *79*
Tompa Mihály *587*
Vachott Sándor *561*
Verseghy Ferenc 349
Wesselényi Miklós b. *317*
Virág Benedek 327
Vitkovics Mihály *53*
Zay Ferenc 145

Az itt nélkülözött életrajzok a fő munkában (Irodalomtörténet) találtatnak.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

NEGYEDIK RÉSZ. LEGÚJABB KOR.

(Vége.)

	hasáb.
A 79. §-hoz.	
Kazinczy Ferenc	1
159. sz. Visszapillantás saját pályájára	1
160. sz. Osszián Szelmai Dalai közöl	4
161. sz. Herder Paramythei közöl .	6
162. sz. Ciceró Ligáriusi beszédének berekesztése	7
163. sz. A hazaszeretet (A Pályamunkából)	9
164. sz. Sallust Élete és Erkölcsei .	12
165. sz. Sallust és Ciceró (a 1824-ki Előszóból)	18
166. sz. Zrínyi Szigetváratt (A bevezetés)	19
167. sz. Az „Erdélyi Levelek“ közöl. IX. Levél	21
A 82. §-hoz.	
Kazinczy Ferenc	25
168. sz. A hit szava	25
169. sz. A tisztulás innepe	26
170. sz. A szabad Erdély	28
171. sz. Vajda-Hunyad	30
172. sz. A Sajka. Sonett	31
Epigrammák	31
173. sz. Az özvegy	31
174. sz. Szem és szív	31
175. sz. Kant és Homér	32
176. sz. Könyörgés	32
A Tövisek és Virágok közöl	32
177. sz. A nagy titok	32
178. sz. Soloecismus	33
179. sz. Synisesis	33
180. sz. A nehéznyelvü	33
181. sz. Correctio	33
182. sz. Írói érdem	33
183. sz. Szokott és szokatlan . . .	34
184. sz. Arbuscula	34
185. sz. Prózai és poetai szólás . .	34
186. sz. A két természet	34
187. sz. Sylvester	35
Az új Tövisek és Virágok közöl	37
188. sz. A nyelvrontók	37
189. sz. Pór gög	37
190. sz. Nehéz és könnyü	37
191. sz. Neo és Orthologia . . .	37
192. sz. A Borz és az Evet	38
Az Epistolák közöl . . .	38
193. sz. Buczy Emílhez	38
A 83. §-hoz.	
Berzsenyi Dániel élete	40
194. sz. A Magyarokhoz	41
195. sz. A felkölt Nemességhez 1797	43
196. sz. Az ulmai ütközet	45
197. sz. A felkölt Nemességhez 1805	46

	hasáb.
198. sz. A Magyarokhoz. 1807 . .	48
199. sz. Amathus	48
200. sz. Az én osztályrészem . . .	49
201. sz. Kazinczy Ferenchez . . .	50
202. sz. Búcsúzás Kemenes-aljától .	51
203. sz. Fohászkodás	52
Vitkovics Mihály élete	53
Epigrammák	53
204. sz. Kérés	53
205. sz. Szerelem és barátság . . .	53
206. sz. Emberdisz	53
207. sz. Az irígyhez	53
208. sz. A mai világ	54
209. sz. Emberismerés	54
210. sz. A fösvény	55
Szentmiklóssy Alajos élete . . .	55
Epigrammák	55
211. sz. Az öröm	55
212. sz. A szerény	55
213. sz. Rendeltetésünk elvétése . .	55
214. sz. A képmutató	56
215. sz. Dalmira	56
216. sz. Serlegire	56
A 84. §-hoz.	
Szemere Pál élete	56
217. sz. Epistola Vida Lászlóhoz .	57
218. sz. Emlékezet. Sonett . . .	61
219. sz. Echó. Sonett	62
Kölcsey Ferenc élete	62
220. sz. Csolnakon	63
221. sz. Remény s Emlékezet . . .	64
222. sz. Megnyugvás	65
223. sz. Igazság	65
224. sz. Hymnus	67
225. sz. Dobozi. Ballada	69
Szentmiklóssy Alajos	73
Apológok	73
226. sz. A majom	73
227. sz. A bagoly s a madarak . .	73
228. sz. A pillangó s a cserebogár .	74
Vitkovics Mihály	75
Mesék	75
229. sz. A ló és szarvas	75
230. sz. A két rózsa	75

	hasáb.
231. sz. A szajkó és fülemile . . .	76
Fáy András élete	76
Mesék	77
232. sz. Az okos elefánt	77
233. sz. Haydn	77
234. sz. A szerénység	78
235. A csikó és anyja	79
236. Az agár és fiai	79
A 85. §-hoz.	
Gróf Teleki Ferenc élete . .	79
237. sz. Orvosomhoz	79
238. sz. Imádság	81
239. sz. Csatadal	82
Gróf Dessewffy József élete . .	83
240. sz. Kazinczy Ferenchez . . .	83
Vitkovics Mihály	85
241. sz. Megelégedés	85
242. sz. Bácskai népdal	86
A 89. §-hoz.	
Kisfaludy Károly	87
243. sz. Csák Máté. Tört. dráma . .	87
244. sz. Mátyás deák. Vígj. . . .	95
A 90. §-hoz.	
Katona József élete	104
245. sz. Bánk bán. Szomj.	105
A 92. §-hoz.	
Kisfaludy Károly	109
246. sz. A legszebb gyöngy . . .	109
247. sz. Honvágy	111
248. sz. Vigasztaló dal bor mellett .	113
249. sz. Az élet korai	114
250. sz. Mohács	117
251. sz. Mohácsi dal	120
252. sz. Rákosi szántó dala . . .	121
253. sz. Szülőföldem szép határa . .	122
254. sz. Sárga levél	123
255. sz. Az álmatlan király. Ballada	124
256. sz. Budai harcjáték. Ballada .	126
257. sz. Karácsonéj. Néprege . . .	129
Bajza József élete	132
258. sz. A bajnok nője	133
259. sz. A hit	134
260. sz. Isten hozzád	135

hasáb.

261. sz. Borének 136
262. sz. A rabköltő 138
263. sz. Apotheosis 139
264. sz. Sohajtás 141

A 93. §-hoz.

Aranyas-Rákosi Székely Sándor élete 142
265. sz. A Székelyek Erdélyben. I. én. 143

A 94. §-hoz.

Czuczor Gergely élete 150
266. sz. Aradi gyülés. I. én. . . . 151
267. sz. „Hunyadi János"ból: Korog bán 163

A 95. §-hoz.

Vörösmarty Mihály 175
268. sz. Zalán futása. Tartalom . . 175
1. Kezdet 181
2. Zalán követsége Árpádnál . 182
3. Árpád imádja Hadúrt . . 185
4. Kadosa és Schedios kettős viadalok 188
5. Hadúr és Ármány csatájok . 194
6. Árpád csatája Viddinnel . . 198
7. Berekesztés 202

A 96. §-hoz.

Horvát Endre élete 203
269. sz. Árpád. Tartalma 203
Árpád választatása . . . 211

A 99. §-hoz.

Kölcsey Ferenc 217
270. sz. Körner Zrínyijéről tárgy és drámai actió szempontjából 217
Bajza József 229
271. sz. Theoria a müvészetben . . 229
272. sz. Dayka Gábor 237
273. sz. Vezérszó a Kritikai Lapokhoz 241

A 102. §-hoz.

Virág Benedek 245
274. sz. Magyar Századok 245
1. IX. Század (bevezetés) . . 245
2. Lengyel Kázmér hada Mátyás kir. ellen 1471 . . . 247
3. Mátyás kir. jelleme . . . 251

hasáb.

Horvát István élete 255
275. sz. Nagy Lajos védelmeztetése a nemzeti nyelv ügyében . 257

A 113. §-hoz.

Guzmics Izidór élete 261
276. sz. A Hit 263
1. A hit tehetsége 263
2. Hit és bizodalom 269

A 114. §-hoz.

Horváth Cyrill élete 271
277. sz. A bölcsészet eszméjéről . . 271
Szontagh Gusztáv élete 281
278. sz. Az alanyi világszemléletről 281
279. sz. A szép és rút 290

A 116. §-hoz.

Gróf Széchenyi István 293
280. sz. A „Hitel"-ből 293
1. A Bevezetésből 293
2. A Végszó vége 296
281. sz. A „Világ"-ból 297
1. Magyarország állapotja . . 297
2. Egyesülés, nemzetiség . . 302
3. Nemzeti nyelv 308
4. Egyesületek 309
282. sz. A „Stádium"-ból 314
Aristokratia és törvény előtti egyenlőség 314

A 117. §-hoz.

B. Wesselényi Miklós élete . . . 318
283. sz. Balitéletekről. Adófizetés . 318

A 118. §-hoz.

Kossuth Lajos élete 322
284. sz. Örökváltság 325
285. sz. Hivatás 329
286. sz. Nemzeti veszély 331
287. sz. Tengerhez magyar! . . . 334
Gróf Dessewffy Aurél élete . . . 340
288. sz. Szabad föld 341
289. sz. „Pesti Hírlap" és „Kelet Népe" közti vitály . . . 349

A 120. §-hoz.

Szalay László 351
290. sz. „Zalai Szózatok" 351

hasáb.

291. sz. Remény és aggodalom a diétának berekesztésekor 1844 356
B. Eötvös József élete 360
292. sz. Megyerendszer 361

A 121. §-hoz.

Deák Ferenc élete 371
293. sz. Beszéd a lengyelek ügyében 373
294. sz. Beszéd az örökváltság ügyében 376
Gróf Dessewffy Aurél 385
295. sz. Beszéd a szólásszabadsági ötödik izenet tárgyában . . 385
B. Eötvös József 395
296. sz. Beszéd a magyar nyelv tárgyában 395
297. sz. Beszéd évenkénti országgyűlések mellett 401
Kossuth Lajos 411
298. sz. Martius 3-dikai beszéd 1848 411

A 122. §-hoz.

Pulszky Ferenc élete 424
299. sz. Eszmék Magyarország történeteinek philosophiájához . 425
Horváth Mihály élete 431
300. sz. Műipar és kereskedés István kir. alatt 431
301. sz. Az ősiség eredete Magyarországban 439
302. sz. Az 1741-diki országgyűlés történetéből 441
Bajza József 445
303. sz. Catilina összeesküvése . . 445

A 124. §-hoz.

Bölöni Farkas Sándor élete . . 451
304. sz. Utazás Északamerikában . 451
1. Megérkezés Amerikába . . 451
2. Amerikai társas élet és erkölcsök 454
3. Büntető rendszer Amerikában 456
4. Egy estve Everett úrnál . . 459
Szemere Bertalan élete 461
305. sz. Az angol, franc, és német . 461

hasáb.

A 129. §-hoz.

Szabó István élete 469
306. sz. Homér Odysseája XXIII. én. 469
Székács József 473
307. sz. A görög Anthologiából . . 473
1. Aeneas 473
2. Achilleüs 473
3. Euripides 474
4. Nemesis 475
5. A koszorú 475
6. A boldog családatya sírja . 475
7. Demaineta 475
8. Az Idő szobra 475
9. Diogenes sírja 476
10. Hazáért elestek sírja . . . 476
11. A szegény szegény . . . 477
12. Az irígység 478
Szenczy Imre élete 477
308. sz. Tacitus Agricolája. Bevezetés 477

A 130. §-hoz.

Vörösmarty Mihály 479
309. sz. A dráma belsejéről . . . 479
Erdélyi János élete 486
310. sz. A magyar népdalok . . . 487

A 131. §-hoz.

Kölcsey Ferenc 493
311. sz. Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett 493
B. Eötvös József 503
312. sz. Emlékbeszéd Kölcsey Ferenc felett 503

A 133. §-hoz.

Vörösmarty Mihály 519
313. sz. V. Ferdinánd királyhoz . . 519
314. sz. Kisfaludy Károly emlékezete 521
315. sz. Szózat 1836 521
316. sz. Fóti dal. 523
317. sz. Hymnus 527
318. sz. Hontalan 527
319. sz. Buvár Kund 529
320. sz. Szilágyi és Hajmási. . . . 531
Czuczor Gergely 535
321. sz. Szondi 535

hasáb.

322. sz. Hunyadi 539
323. sz. A legszebb ének 540
324. sz. Remete Péter 542
325. sz. Kifakadás 545
326. sz. Mátyás szobra 547
327. sz. Mohács 547
328. sz. Kortestudomány 548
329. sz. Zordi 548

A 134. §-hoz.

Garay János élete 549
330. sz. Családi kép 549
331. sz. Kelet népéhez 550
B. Eötvös József 553
332. sz. A megfagyott gyermek . . 553
333. sz. A nyugalom 554
334. sz. A vár és a kunyhó . . . 556
335. sz. Búcsú 560
Vachott Sándor élete 561
336. sz. György úrhoz 561
337. sz. György úr halálakor . . . 563
338. sz. Széphalom 565
Székács József élete 565
339. sz. Esti imádság 567
340. sz. Karácsoni elmélkedés . . 568
341. sz. A 146. zsoltár. 569
Epigrammák 570
342. sz. Széchenyi 570
343. sz. Emlékkönyvbe 571
344. sz. Napoleon 571
345. sz. Hajnal és éj 571
346. sz. Panasz 572
347. sz. Halljuk 572
Tárkányi Béla élete 572
348. sz. Boldogasszony anyánk . . 573
349. sz. A zsoltárok közöl. IV. XII. . 575
350. sz. Háború idején (1849) . . 576

A 135. §-hoz.

Kríza János élete 577
Székely dalok 577
351. sz. Szegény székel nótája . . 577
352. sz. Erdővidéki 579
353. sz. Hetyke ifjúé 579
354. sz. A fiú 580

hasáb.

Erdélyi János 581
355. sz. Egy gyermek születésére . 581
356. sz. Választó gyűlés 1458-ban . 581
Tompa Mihály élete 587
357. sz. Télen nyáron 587
358. sz. Ne nézzetek rám 589
359. sz. A madár fiaihoz 589
360. sz. Falusi órák 590
361. sz. A hangyákhoz 592
Petőfi Sándor 593
362. sz. Az alföld 593
363. sz. A jó öreg kocsmáros . . . 595
364. sz. Szülőföldemen 596
365. sz. Népdalok 1. Befordúltam . 597
366. sz. 2. Mi nagyobb 598
367. sz. A magyar nemes 598

A 136. §-hoz.

Arany János 599
368. sz. Az elveszett alkotmány. III. én. 599

A 138. §-hoz.

Vörösmarty Mihály 607
369. sz. Az Áldozat szomorú. Vázlat 607
Mutatvány a IV. felvonásból 609

A 142. §-hoz.

Garay János 617
370. sz. Kont. Ballada 617
371. sz. Az obsitos 621
372. sz. Az „Árpádok"-ból. A szent korona 629
373. sz. „Szent-László"-ból . . . 631

A 143. §-hoz.

Petőfi Sándor 635
374. sz. Szerelem átka 635
Tompa Mihály 639
375. sz. A jávorfáról 639
376. sz. A budai országgyűlés 1471. 643
Arany János élete 647
377. sz. „Toldi" népies epos vázlata. 649
A XI. XII. ének 649

Az életrajzi vázlatok mutatója . . . 659

BIBLIOTHECA ACAD. MIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST